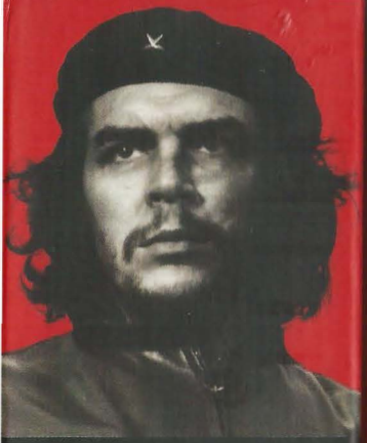
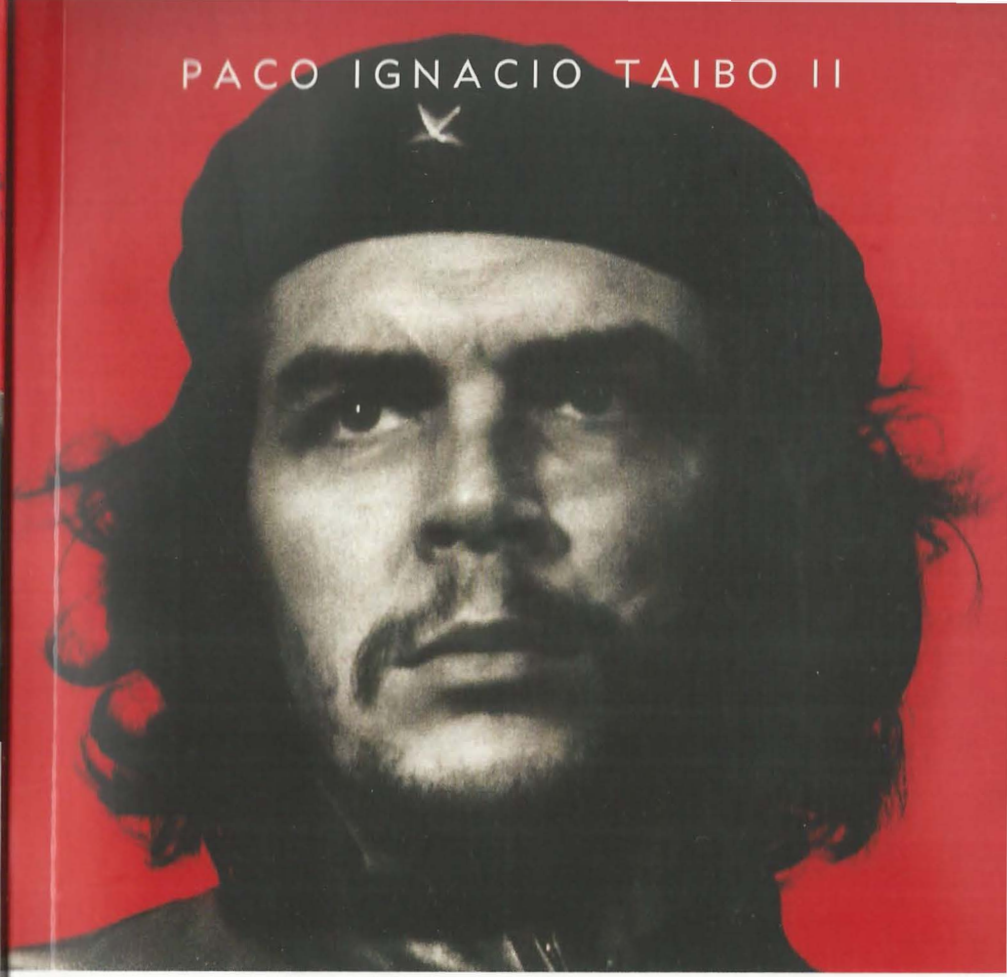

PACO
IGNACIO
TAIBO II

ERNESTO
GUEVARA
NAMI DİĞER

CHE

ALFA

ERNESTO GUEVARA NAMI DİĞER

CHE

Çeviren: Gürol Koca

ALFA

3853 | ALFA | BİYOGRAFİ | 66

Ernesto Guevara
NAMI DİĞER CHE

PACO IGNACIO TAIBO II

1949 yılında İspanya'da doğdu. 1958 yılından itibaren Meksika'da yaşamaya başladı ve 1980 yılında Meksika vatandaşı oldu. Mexico City Metropolitan Üniversitesinde tarih dersleri verdi. Çok sayıda romanı, tarih kitabı ve kısa hikâyesi bulunan Taibo'nun eserleri Fransa, Almanya, İtalya, Rusya, Çek Cumhuriyeti ve Bulgaristan'da yayınlanmış ve aralarında Mortiz-Planeta Ödülünün de olduğu çok sayıda ödül kazanmıştır.

GÜROL KOCA

1964 Bursa doğumlu. Boğaziçi Üniversitesi Biyoloji, Marmara Üniversitesi İngilizce Öğretmenliğinde okudu. 1989'da çeviriye başladı. Bir ara Remzi Kitabevinde editörlük yaptı. Aralarında *Annemin Öğrettiği Şarkılar* (Marlon Brando), *Ruj Lekesi* (Greil Marcus), *Karşıdevrim ve Başkaldırı* (Herbest Marcus) ile *Sevginin Halleri*'nin de (Stephanie Dowrick) bulunduğu birçok çevirisi bulunmaktadır.

Ernesto Guevara: Nam Diğer Che
© 2020, ALFA Basım Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Ernesto Guevara: También Conocido Como El Che
© 1996, Paco Ignacio Taibo II

Kitabın Türkçe yayın hakları Kalem Ajans aracılığıyla Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Çeviren Gürol Koca
Kapak Tasarımı Adnan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Zuhal Turan

ISBN 978-625-449-017-0
ISBN 978-625-449-035-4 (ciltli)
1. Basım: 2020

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29
Sertifika no: 45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no: 43949

ERNESTO GUEVARA NAMI DİĞER

CHE

Çeviren: Gürol Koca

ALFA

Bu kitap, Arjantinli olan ve Guevara konusunda çok şey bilen (ki bu iki konu üzerinde bugünlerde artık pek durulmuyor) dostlarım Miguel Bonasso ile Juan Gelman için.

İÇİNDEKİLER

YAZARIN NOTU 9

ERNESTO GUEVARA: NAMI DİĞER CHE

1 • KÜÇÜK GUEVARA: İNSANIN ÇOCUKLUĞU KADERİNİ BELİRLER... 15
2 • ANA KARAKTERLERİN GEÇMİŞİNİN İZİNDE..... 30
3 • LATİN AMERİKA'NIN KEŞFİ..... 39
4 • DIŞ KAPIDAN ZORLA İÇERİ 47
5 • AMERİKA YA DA BEŞ PARASIZLIK 50
6 • GUATEMALA: KRİTİK AN..... 57
7 • DURAKLAR..... 70
8 • GRANMA SULARLA AYNI HİZADA 119
9 • FELAKET..... 126
10 • GİDECEK YER YOK..... 133
11 • LA PLATA'NIN YENİDEN DOĞUŞU 140
12 • İNFAZ..... 157
13 • TOPRAK ÜZERİNDEKİ ÇİZİKLER 168
14 • KOMUTAN 180
15 • TARTIŞMA 206
16 • DAĞLAR VE OVALAR..... 222
17 • SALDIRI..... 230
18 • İŞGAL 243
19 • NE KADAR TEPE, O KADAR SORUN..... 272
20 • YILDIRIM HAREKÂTI 295
21 • MAU MAU SANTA CLARA'DA 317
22 • DEVRİM GÜNÜ..... 336
23 • 1959 YILININ UZUN OCAK AYI..... 346
24 • TARIM REFORMU İÇİN VERİLEN SAVAŞ 363
25 • "BİR PİRAMİDİN GÖLGESİNDE HAYAL KURAMAZSIN" 376
26 • DÖNÜŞ..... 383
27 • "BİR GUEVARA NE ZAMAN BİR İŞE KALKIŞSA O İŞ FİYASKOYLA SONUÇLANIR."..... 392

28 • FABRİKALAR VE DEODORANLAR 415
29 • GİRÓN PLAJI 424
30 • YORULMAYA VAKİT YOK 437
31 • UÇAKLARI DÜŞÜRME İSTEĞİ 468
32 • "CHE BİLE HER ZAMAN CHE GİBİ OLAMAZ" 480
33 • 1964: DEVRİMİN YERALTINDA 501
34 • TEKRAR LATİN AMERİKA 520
35 • AFRİKA'NIN YENİDEN KEŞFİ 528
36 • "MÜTEVAZI ÇABALARIMA BAŞKA YERLERDE DE İHTİYAÇ DUYULUYOR" 540
37 • TATU, "ÜÇ" 548
38 • BEKLEYİŞ 553
39 • DE FORCE CEPHESİNDEKİ YENİLGİ 564
40 • HER YERDE GÖRÜNEN HAYALET 570
41 • KÖTÜMSER İYİMSER 574
42 • O KASIM AYININ SON GÜNLERİ 582
43 • DARÜSSELAM 587
44 • PRAG: SOĞUK, YALNIZLIK 593
45 • KÖPRÜLERİ YAKIYOR 602
46 • "BUGÜN SONRAKİ AŞAMA BAŞLIYOR" 619
47 • ZORLU KEŞİF GEZİSİ 640
48 • ÇATIŞMA 652
49 • MÜDAHALE VE ÖLÜ DOSTLAR 671
50 • ARTÇI KUVVETİN KATLEDİLİŞİ 691
51 • "BURADAN ÇIKIP DAHA UYGUN BÖLGELER ARAMAK LAZIM" 704
52 • YURO KOYAĞI 712
53 • YAKALANIŞ 718
54 • LA HIGUERA'DA ON SEKİZ SAAT 724
55 • KAYIP CESET 735
56 • KOMUTAN GUEVARA'NIN SAATLERİ 744
57 • ŞÜPHELİ GÜNLÜK 748
58 • CHE'NİN "LANETİ" 755
59 • İMGELER VE HAYALETLER 760
NOTLAR 767
DİZİN 839

İnsanlar kendilerine geçmişin belirtilerinden ibaretmiş gibi muamele edilmeyi hak etmeyecek kadar önemlidirler.

–Lytton Strachey

Bir şeyi yapmak için o şeyi çok sevmek gerekir. Bir şeyi tutkuyla sevmek içinse o şeye deliler gibi inanmak gerekir.

–Régis Debray, Che hakkında konuşma

YAZARIN NOTU

Bu, yazılması kolay bir kitap değil ve anlattığı hikâyenin daha sonra gelen, "ebediyen sonraki kuşak" olmaya mahkûm bir kuşak ile onların masum çocuklarının görüş açılarının pek de ötesine geçemeyeceği muhakkak; yine de bu hikâyenin "baştan sona" okunan bir hikâye gibi okunması gerekir. Masum okuma diye bir şey yoktur. Bugün Latin Amerika'daki ikinci devrim dalgasının kıyıya vurduğunu ve çabucak geri çekildiğini biliyoruz; Che'nin geliştirdiği sanayi modelinin kısa vadede işlediğini, sonra onun tarzı ve danışmanlığının yokluğunda orta vadede çöktüğünü biliyoruz. Bu kitabı Che'nin Bolivya'daki son operasyonunun sonucunu bilerek okuyacağız.

Tüm bunları bilmemize rağmen, kitabı "baştan sona" okunan bir hikâye gibi okunacak şekilde yazdım; çünkü ancak o zaman anlaşılabilirdi. Bu hikâye, sondan başa doğru anlatılamaz çünkü o zaman perspektifi bozulur. Bir biyografi, ölmüş bir insanın tanımlaması değildir; Lytton Strachey'nin coşkulu bir anında söylediği gibi, "insanlar kendilerine geçmişin belirtilerinden ibaretmiş gibi muamele edilmeyi hak etmeyecek kadar önemlidirler." İnsanın karakterini, sonuçlarını asla öğrenemeyeceği eylemler biçimlendirir. Beni ilgilendiren, sondan başlayıp onu açıklayan hikâyeler değil, geçmişten başlayan ve ana kahramanlarının elinde günümüzde haritası çıkarılmış, geleceklerini görebilecekleri kristal küreler olmayan hikâyeler.

Che'nin vizesiz veya pasaportsuz bir halde tarafsız bölgede dolaştığı dönemlerdeki hayaletinin iki kuşağı birbirinden ayıran bir uçurumun ortasında yer aldığı şaşırtıcı olduğu kadar doğru bir tespittir de. Bu uçurumun bir tarafında, onun hakkında pek bir şey bilmeyen; ama onu az çok büyük ütopyacı komutan ve kızıl dede olarak tanıyan gençler, diğer tarafında da Che'den sonra gelen veya planları suya dü-

şen (Arjantinli şair Paco Urondo'nun, adeta kendi kaderini de önceden görürcesine, "Hayatlarımızdan olacağız hepimiz/Berbat bir biçimde hem de" diyerek atıfta bulunduğu) ama Che'nin hâlâ, imkânsız görünse de son derece zorunlu olan Latin Amerika devriminin habercisi olduğunu bilen altmış kuşağı bulunuyordu.

Bunun dışında –nükteci zekâsına ve doğal utangaçlığına rağmen– onun hayaleti, putlaştırma mekanizmasının, iyi veya kötü niyetle eline geçen her şeyin içeriğini boşaltan, sonra da o şeyleri ticari mallara dönüştüren mekanizmanın ağına düştü; üzerlerinde onun suretini taşıyan tişörtler, hediyelik eşyalar, fincanlar, posterler, fotoğraflar satılmaya başlandı. İnsanların nostalji duygularını harekete geçiren kişilerin ortak kaderidir bu: Ya tüketiciliğin tabutuna ya da masumiyetin muhafazasına kapatılmak.

Teşekkür etmeyi borç bildiğim insanların sayısı bir hayli kabarık (ne Miguel'le onun fotokopicisini unuttum ne de adaşım Paco'yu ve onun gazete kupürü dolu çantasını, eski Guevaracıları, Küba deyimleriyle ve başka konularla ilgili yanlışları kontrol eden Justo'yu, Havanalı fotoğrafçıları, *Verde Olivio* dergisinin yönetim ekibini); ama bu kişileri liste halinde sıralamak için öncelikle gazeteci Mariano Rodríguez'e (yazma şerefi asıl kendisine ait olması gereken bir kitabı yazmamda yardımcı olduğu için) özellikle teşekkür etmekle başlamalıyım; sonra romancı Daniel Chevarría (tümüyle dayanışma ruhuyla Havana'da şoförlüğümü yapmıştı) ve romancı Luis Adrián Betancourt'a (bana tümüyle güvenerek dosyalarını göndermişti), başoyuncu konusundaki fikir ayrılığımıza rağmen en sadık rakibim haline gelen ve tarih konusunda hiç kimsenin elinde belge bulunmadığı, sadece yorum yapabileceği şeklindeki fikrimi onaylayan meslektaşım Jorge Castañeda'ya da çok teşekkür ederim.

Kitabına, ne kadar uğraşırsa uğraşsın birçok açıdan başarısızlıkla sonuçlanacağının bilinciyle başlamak tarihçinin işini bir hayli kolaylaştırır. Bu kitabın, açıklamalarla inkârların, düzeltilerin, yeni belgelerin, tartışmaların ortaya çıkışına, hatta belki de "Che" Guevara'nın bir hayli fazla olan yayımlanmamış yazılarının yayımlanmasına neden olacak bir ilk kitap olduğunu düşünmek çok daha uygun geliyor bana. Bir kitabın ölü değil de kışkırtıcı, sürekli biçim değiştiren bir yaratık olduğunu düşünmek teselli veriyor insana.

Bu hikâyeyi birbirinden tümüyle farklı iki kuşağa hitaben anlatabilmek –aynı malzemeyi kullanarak hikâyeyi iki farklı versiyon halinde ve iki farklı okuyucuya (gerek Latin Amerika içinde gerekse dışındaki okuyucuya) hitaben anlatabilmek– ancak benden daha zeki olan ve elinde benim toplayabildiğimden daha fazla tarihsel ve edebi kaynak bulunan kişilerin yapabileceği bir şey. Bazıları bağlamı anlatmam ve açıklamam gerektiğini söyledi; ama ben bunu bir kenara bıraktım ve daha çok başoyunculara yoğunlaştım; bazılarıysa dönemin siyasal tartışmaları için daha fazla yer ayırmam gerektiğini düşünüyordu. Kitapta yapılan atlamalar, alternatif yazılışlar göz önünde bulundurularak bilinçli yapılmıştır.

Che'yle ilgili okuduğum kitaplarla ve yaptığım sohbetlerle geçen bunca yıldan sonra bir cümle veya bir imge gibi bazı şeyler var aklımdan hiç çıkmayan... Örneğin bağcıkları bağlanmamış botlar. Küba Ulusal Bankasının yöneticisi, sanayi bakanı ve devrimci büyükelçi olduğu dönemlerde çekilmiş fotoğrafların hepsinde botlarının tam bağlanmadığını gördüğümde bana çok tuhaf geldi; belki de bir telaş içinde yaşadığı için bağlamıyordu botlarını. Kübalı romancı Edmundo Desnoes'in, "geçtiği zifiri karanlık yerlerde bile sokak lambasının ışığına rağmen gözleri kör eder" dediği bu karakteri Régis Debray "sosyalizmin en aklı başında uygulayıcısı" olarak betimler.

Kitaptaki italik alıntılar Che'ye aittir ve yazdığı özel ve resmi mektuplardan, günlüklerinden, notlarından, makalelerinden, şiirlerinden, kitaplarından, yaptığı konuşmalardan, verdiği konferanslardan, kayda alınmış resmi ve yarı resmi konuşmalarından, kendisiyle yapılmış söyleşilere verdiği cevaplardan, hatta güvenilir tanıkların ağzından aktarılan sözlerinden alınmıştır. O bu hikâyenin ikinci anlatıcısıdır, asıl anlatıcısı.

Bu kitap tam baskıya gideceği sırada Guevara'nın cesedinin Bolivya'da gömülü olarak bulunduğu ve resmen tespit edildiği haberi ulaştı. Cesedinden arta kalanlar tekrar gömülmek üzere Küba'ya gönderildi.

Ernesto Guevara

NAMI DİĞER CHE

1

KÜÇÜK GUEVARA: İNSANIN ÇOCUKLUĞU KADERİNİ BELİRLER

Bir ömür boyu çekilen fotoğrafların ilkinde Guevara bir eşeğin üstünde görülüyor.

1929'da Arjantin'in Misiones eyaletinde Caraguatay'da, çekilmiş bir fotoğrafta Ernesto Guevara on dört aylıkken görülüyor. Elinde bir fincan tutuyor (muhtemelen maté için) ve üzerinde küçük beyaz bir palto, başında da koloni tarzı kocaman bir Filipin beresi var.

Bu giysiler Ernesto'nun hayatı boyunca yaşadığı giysi faciasının ilkiydi. "İnsanın çocukluğu kaderini belirler," der Meksikalı Psikolog Santiago Ramírez, en yaratıcı anlarından birinde. Ona göre, insanın zihninin ilk gelişim evresi yetişkinlik döneminde yapacağı şeyleri belirliyordu. Ramírez haklı mıydı yoksa insanın çocukluk dönemindeki eylemleri de tesadüfler mi belirler; yani çocukluk dönemi, karakteri kendi iradesi ve kendi kendine verdiği kararlarla belirlenecek olan kişinin prehistoryası mıdır sadece?

İnsanın çocukluğu kaderini belirliyorsa bile, o zaman da geleceğin simgelerinin kolay yorumlanamaması gibi bir durumla karşı karşıya kalırız. 1932 yılında çekilmiş ve Ernesto'yu küçük bir eşeğin üzerinde gösteren bir fotoğraf var. Ana karakterimiz dört yaşında. Eşeğin üzerinde dimdik duruyor, o eşeği sevdiğini (ve tüm eşekleri, katırları, atları, dört ayaklı bütün hayvanları sevdiğini) herkese göstermek ister gibi bir hali var ve bu sevgi hayatı boyunca sürecektir. Eğer insanın çocukluğu gerçekten de kaderini belirliyorsa, o zaman yirmi yıl sonra, Kübalı isyancılara önderlik eden ve artık Che adıyla bilinen 4. Kol Komutanı Guevara'nın, bir hava saldırısı sırasında Balsana adlı bir eşeğin üzerinde en önde ilerlerken yüzünde yine o şaşkın ifadeyle ("Eşek tarihin öznesi olmayı benden daha fazla hak ettiği halde tarihin öznesi neden benim?") fotoğraf makinesine bakacağını söyleyebiliriz.

Eşek, Küba'nın batı bölgelerinin işgali sırasında görülen katırların, hatta onun çok sevdiği ve sonunda yemek zorunda kaldığı küçük Bolivya atının atasıdır. Öyle görünüyor ki Ernesto Guevara, Latin Amerika'nın kahramanlık geleneğinde at üzerinde (ya da katır veya eşek üzerinde; kendisiyle alay eden bir adam için neyin üzerinde olduğu önemli değildir) görmeye alıştığımız liderlerin sonuncusu olacaktı.

Guevara'nın puslu ve uzak geçmişinin izleri ancak 18. yüzyılın ortalarında, toplam bir yıl beş gün süresince Nueva España genel valiliği yapmış Don Pedro de Castro y Figueroa'ya kadar uzanır. Valinin Joaquín adında bir oğlu vardı. Joaquín karısıyla birlikte Louisiana'ya

gitmiş, onun torunları San Francisco'daki Altına Hücuma katılmış, onların torunlarıysa bir yüzyıl sonra Arjantin'e yerleşmişti.

Tuhaf isimli akraba furyası San Francisco döneminden kalmadır: Rosaminda Perlasca; maden arayıcılarına et satmak için büyükbaş hayvan yetiştiren Gorgoño Amca.

Guevara ailesinin soyağacının Lynch kolu 18. yüzyılın başlarında, ailenin İrlanda'dan Arjantin'e göç ettiği dönemlere uzanır. Ernesto'nun pantolonunun içinde karıncaların kaynaması, ayaklarının kanatlı olması bu yüzden miydi acaba? Bilinmez ama o karıncalarla kanatlar ömrünün sonuna kadar vardı, bu kesin.

Sülalenin de la Serna tarafı hakkında söylenebilecek pek bir şey yok, militanlığıyla Lynch sülalesinden Büyük Amca Guillermo'yu etkileyen ve onunla birlikte başarısızlıkla sonuçlanan 1890 devrimine katılan Arjantin Radikal Partisi'nin gençlik lideri Büyükbaba Juan Martín de la Serna dışında.

Öyle veya böyle, zaman içinde Che'nin *Arjantin'in büyükbaş hayvan yetiştiricisi oligarşisinin önde gelenlerinden ... olan atalarım* diye tanımladığı kişilere karşı sempati beslememeye başladığı anlaşılıyor. Ama çocukken Ernesto büyük ebeveynlerinin California'daki Altına Hücumda yaşadıklarını ve büyükbaş hayvan yetiştiricisi dedesinin hünerleriyle dolu hikâyelerini harika bir roman okur gibi dinlemiş olmalı.

Babası, bin tane projeye girmiş ve bunların çoğunda da başarısız olmuş bir inşaat mühendisiydi. Babasının en kayda değer hareketi, "Efendim bu çocuk çalışmama engel oluyor," diye öğretmenlerine şikâyet eden ve ileride bütün dünyanın tanıyacağı yazar Jorge Louis Borges'e tokat atmasıydı. Ernesto Guevara Lynch boş zamanlarında macera peşinde koşan bir mimarlık öğrencisiydi; küçük işletme dünyasına katılmıştı ve kendisinin de kabul ettiği gibi, Celia de la Serna'yla evlendiği için çok şanslıydı; çünkü Celia memleketi Córdoba'ya götürerek onu peşindeki bir sürü alacaklıdan kurtarmıştı.

Che'nin sonradan liberalizme geçmiş koyu Katolik annesi Celia de la Serna'da eski dindar günlerinden kalma bir inanç gücü vardı. Yeğenlerinden biri daha sonra onunla ilgili bir anısını şöyle anlatır: "Saçını erkek gibi kestiren, sigara içen, herkesin önünde bacak bacak üstüne atan, civardaki ilk kadınmış (annemin dediğine göre). Buenos Aires'teki feminist hareketin öncü kolunun lideriymiş." Evlendiğinde

reşit değilmiş; bu, ailesiyle arasının açılmasına neden olmuş; bu yüzden teyzesinin evine taşınmış.

Küçük Ernesto'nun anne babası kültürlü, biraz da bohem insanlardı; ruhsuz, itaatkâr buldukları bir oligarşinin parasız pulsuz mirasçılarıydılar; çocuklarına macera duygusu, kitap sevgisi aşılamışlar ve Küçük Ernesto'nun yıllar sonra ayrılmaz bir parçası haline gelecek olan o duruşu miras bırakmışlardı.

1929 tarihli bir başka fotoğrafta, bu çocuğun büyüdüğünde sahip olacağı karakterin gerçek doğasının ilk belirtilerini görebiliriz. Bu fotoğrafta koca kulaklı, kabarık saçlı Ernesto sol elinin işaret parmağıyla serçe parmağını ağzına sokmuş, büyük bir ciddiyetle emiyor; eli, kendisine bakan birine terbiyesiz bir işaret yapıyor gibi görünüyor.

Küçük Ernesto'nun ilk iki yılı, babasının maté plantasyonunun bulunduğu Caraguatay'da geçmişti. Küçük Ernesto'nun kardeşi Celia, 1929 yılının son aylarında, ailenin henüz yeni taşındığı Buenos Aires'te doğmuştu. O sıralarda aile, Baba Ernesto'nun plantasyonunun tüm ekinlerinin çalınmasıyla sonuçlanacak talihsiz iş girişimleri nedeniyle çalkantılı bir hayat sürüyor, oradan oraya sürüklenip duruyordu.

Ernesto iki yaşına yaklaştığı sıralarda babası aileyi yine taşıdı; Paraguay sınırına yakın San Isidro'ya. Burada mali durumu pek iyi olmayan bir tersaneye ortak oldu; ama tersaneyi tekrar düze çıkarmayı başardı.

Anı kitabında Baba Ernesto, sondan başa doğru bakan çoğu biyografi yazarının bilinciyle, oğlunun büyüdüğünde sahip olacağı imgeyi güçlendirmek için uygun anekdotlar bulmuştu. Şöyle yazıyor:

> *Küçük Ernesto daha yeni yürümeye başlamıştı.* Maté *içmeyi sevdiğimizden fincanlarımızı doldurması için onu evden yirmi metre uzaktaki mutfağa yollardık. Evle mutfak arasında içinden drenaj borusunun geçtiği bir çukur vardı. Oradan geçerken takılır, elinde matélerle sürekli düşerdi. Ardından canı sıkkın bir şekilde ayağa kalkar, gidip tekrar maté doldurup geri gelir, boruya takılır ve yere düşerdi. Bu böyle devam etti, ta ki çukurun üzerinden atlamasını öğrenene kadar.*

Bu, çukurun üzerinden atlayan çocuk sahnesi, yıllarca gösterimde olan ve Ernesto ile peşini bırakmayan kararlılığını, çocukluğundan

beri sürdürdüğü inatçılığını, olmazı olur kılmanın önemine olan kesin inancını gösteren bir film gibiydi. Henüz iki yaşına basmamış bu küçük çocuğun bu görüntüsü gelecekte olacakların bir habercisi miydi yoksa böyle bir şeyle alakası yok muydu?

Bebekken Ernesto ciddi bir zatürree krizi geçirir ve ölümden döner. Beatriz ve Ercilia teyzeleri, ona bakmasında genç annesine yardımcı olmak üzere Buenos Aires'ten gelirler, o günden sonra da Ernesto'yla teyzeleri arasında asla kopmayacak bir sevgi bağı oluşur.

1931 Mayısında küçük çocuk, annesiyle birlikte yıkandığı nehirden çıktıktan sonra öksürmeye başlar. Öksürük devam edince onu doktora götürürler, doktor bronşit teşhisi koyar; daha sonra, hastalık geçmeyince başka bir doktora götürürler, o da bunun kronik astım bronşiti olabileceği sonucuna varır. Nihayet bir doktor, bu öksürük nöbetlerinin Ernesto'nun bebekken yakalandığı zatürreenin neden olduğu astımdan kaynaklandığı teşhisini koyar. Götürdükleri her doktor böylesine şiddetli astım krizleri geçiren bir çocuğa ilk defa rastladıklarını söylemişti. Yıllar sonra kız kardeşi Ana María, ailenin günlük defterinde yazılanlardan yola çıkarak, "Astım krizleri öylesine kötüymüş ki, annemle babam üzüntüden mahvolmuşlar. Onun öleceğini düşünmüşler," diyor. Ernesto ağzı açık, ellerini çılgınca sallayarak hava almaya çalışırken annesiyle babası gece gündüz yatağının başından ayrılmamışlar. Baba Ernesto yıllar sonra o günleri hatırlarken, Ernesto'nun nefes alış verişinin "kedi miyavlaması" gibi bir ses çıkardığını söylemişti. Küçük Ernesto'nun ilk öğrendiği sözcüklerden biri "iğne"ydi; çünkü krizin geldiğini hissedince kendisine iğne yapılıyordu.

1932'de ailenin Buenos Aires'e taşınmasına Baba Ernesto'nun tuhaf iş girişimleri, küçük Ernesto'nun astımı da neden olmuştu. Ailenin üçüncü oğlu Roberto da orada dünyaya gelmişti.

Ama Ernesto'nun annesinin de dediği gibi, "Ernesto başkentin iklimine tahammül edemedi. Babası ilk göz ağrımızın yatağının başucunda uyuyordu, astım krizi geldiğinde ıstırabını hafifletmek için Ernesto'yu hemen kucağına alabilsin diye." Babasıysa şunu ekliyordu annesinin sözlerine: "Daha rahat nefes alabilsin diye onu göğsüme yatırıyordum, bu nedenle, uyuyabilsem bile çok az uyuyabiliyordum."

1933'te Guevaralar tekrar Córdoba eyaletindeki Argüello'ya taşındı, yine Ernesto'nun astımını iyileştirmek amacıyla. Ama astımı tekrarladı. Tıbbi öğütlere kulak verip kuru dağ iklimini denediler; haziran ayında, yine Córdoba'da bulunan küçük bir kasaba olan Alta Gracia'ya taşındılar. Ernesto'nun durumu orada düzelir gibi oldu; ama astım onun peşini bir daha bırakmayacaktı. O sırada beş yaşındaydı ve Alta Gracia'dan on beş yaşına kadar hiç ayrılmadı. Burada Ernesto, gençlik günlerinde ona eşlik edecek arkadaşlar edindi. Calica takma adıyla bilinen en yakın arkadaşı Carlos Ferrer, Ernesto'nun astım krizlerini tedavi eden doktorun oğluydu.

Astımdan dolayı okula düzenli olarak gidemediğinden Ernesto'ya okumayı Celia öğretti. Yatakta geçirdiği uzun saatlerin sıkıntısını hafifletmek için babası ona satrancı öğretti. Ernesto kazanmasına izin verdiklerinde sinirleniyordu. *Böyle yaparsanız oynamam*, diyordu.

Ernesto'nun kız kardeşi Ana María 1934'te doğdu.

Ernesto dokuz yaşındayken astımı, doktorların "kompülsif öksürük" (boğmaca) teşhisi koydukları nöbetlere dönüşecek derecede ciddileşmişti. "Nöbet geldiğini hissettiğinde yatakta sakince yatar, astımlıların öksürük nöbetlerinde çektikleri o nefessiz kalma sıkıntısını çekerdi," diye hatırlıyor babası o günleri. "O böyle nefes almaya çalışırken ben de elimde, doktorların öğütlerine uyarak aldığım, içi oksijen dolu büyük bir balonu hazır tutardım. Bunu kullanmak istemezdi ve nöbete, dayanabildiği kadar dayanmaya çalışırdı. Ama artık dayanacak hali kalmayıp da yüzü nefes alamamaktan morarmaya başladığında çırpınır ve eliyle ağzını işaret ederek zamanın geldiğini bildirirdi bana. Oksijen onu hemen rahatlatırdı."

Bu hastalık nasıl bir karakter oluşturmuştu? Uzun süreli hastalık ve yatakta kitap okumalar dokuz yaşındaki bir çocuk için normal bir hayat tarzı değildir. Astımın meydana getirdiği engellere karşı verdiği savaş o sıralarda başlamıştı. Tehlikeden hoşlanır oldu. İzin almadan dışarı yürüyüşe çıkıyor ve sert oyunlar oynuyordu.

Riskli şeyler yapmak ve bir şeyi sonuna kadar götürmek bakımından annesine benziyordu. Annesi birçok kez boğulmanın eşiğine gelmişti. Hatta bu anlardan birine bizzat Ernesto da tanık olmuştu; annesi Paraná nehrine atlamış, akıntı onu sürüklemeye başlamıştı. İyi bir yüzücü olan Celia tehlikeden hoşlanıyordu. Ondan daha mülayim

olan kocası, o günleri anarken şunları söylüyordu: "Ernesto tehlikeyle yüzleşme karakterini annesinden almış; ama arada önemli bir fark var: Ernesto, tehlikeyi önce iyice ölçüp tartardı."

1936'da Eğitim Bakanlığı Celia'yla temasa geçti ve çocuğun neden okula başlamadığını sordu. Ernesto'nun ailesi artık onu okula gönderme zamanının geldiğine karar verdi; çünkü Ernesto'nun astım krizleri artık kısa sürüyordu. Ernesto böylece bir devlet okuluna kaydoldu; burada, ailelerinin ekonomik durumları iyi olmayan çocukların içinde buldu kendini. Kardeşi o günleri şöyle anlatıyor: "Aile dostlarımız ve arkadaşlarımız zengindi; ama bölgedeki çocuklar yoksuldu, bunlar campesinoların [köylüler] ve hizmetçilerin çocuklarıydılar."

Ernesto'nun astımı onu normal bir öğrenci olmaktan alıkoydu. "Sadece ikinci ve üçüncü sınıflara düzenli olarak gidebildi," diyordu annesi. "Dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflara gidebildiği kadarıyla gitti; derslerine evde çalışabilsin diye erkek ve kız kardeşleri ders notlarını tuttular."

Hastalığına rağmen Ernesto, evlerinin arka bahçesinde buluşup oynadığı çocuklardan oluşan grubun lideri haline geldi. Bu grubun en sevdiği şey kamışlıkta evcilik oynarken ateş yakmaktı.

Baba Ernesto bir golf sahası inşa etmekle meşguldü o sıralar. Ailenin mali durumu sallantıdaydı ve Guevaralar hiç beş parasız kalmadılarsa da parasal zorluk çekiyorlardı. Kriz içinde yaşayan, birkaç dönümlük arazinin kirasıyla geçinen orta sınıf bir aileydiler. Kiradan aldıkları paraların bir kısmını bakıcıya veriyorlardı; çünkü Celia, çocuklarının dördüyle birden baş edemiyordu. Paraları oraya buraya harcanıp gidiyordu; okullara, giysilere, Ernesto'nun aşırı pahalı ilaçlarına.

Babası Alta Gracia'da çöktüğünü hissediyordu. Ya da kendi sözleriyle: "Birden güzel şeylerden çekilip alındığımı ve hapsedildiğimi hissediyordum. Hasta insanlarla veya onlara bakanlarla dolu bir hayata katlanamıyordum." Günden güne sinirleri laçka oluyordu. Her şey onu rahatsız etmeye başlamıştı. Karısı Celia ise talihsizlikler karşısında ondan daha güçlüydü.

Aile 1936 yazını bir sahil kasabası olan Mar del Plata'da geçirmişti. O tatilden kalma fotoğrafların insanın içine işleyen bir havası var. Bunlardan birinde, Ernesto'nun üzerinde (o sıralarda yine astım krizlerinden birini geçirdiği şüphesiz) pantolon ve gömlek var. Etra-

fında mayolu bir sürü çocuk görülüyor. Ernesto girmesi yasak olan suya ayaklarını sokarken Celia da elini tutuyor. Bir aile dostları, o yaz insanların astıma iyi geldiğini ileri sürdükleri bir sürü tedavi şekli önerdiklerini belirtiyordu; Ernesto, ailesinin etraftan aldıkları en saçma öğütleri bile yerine getirmiş; kum torbalarıyla uyumuş, her türlü çayı içmiş ve nefes yoluyla alınan türlü madde ve ilacın sıkıntısına katlanmış. "Bu hastalığın çocuğun yakasını bırakmaması o kadar çok endişelendirmişti ki bizi, hastalığını iyileştirmek için her yolu denedik," diyordu babası. "Doktorların ve halktan insanların öğütlerine kulak verdik. Kocakarı ilaçlarını mı denemedik, gazetelerde yayımlanan yeni astım ilaçlarını mı. Filanca bitki veya ot terkibinin astıma iyi geldiğini duymayayım, hemen alıp Ernesto'ya veriyordum."

1937'de Alta Gracia'da babası yemekten sonra ailenin eski bireyleriyle, özellikle de Güney Amerika'nın ortasındaki Chaco eyaletinin sınırları boyunca dolaşmış, korkunç sıcaklara ve Kızılderili saldırılarına dayanıp hayatta kalmayı başarmış olan coğrafyacı dedesiyle ilgili hikâyeler anlatırken, Ernesto gözlerini ardına kadar açarak onu dinliyordu. Babasının en yeni baskı gazetelerden ve radyodan öğrenip evdekilere anlattığı İspanya İç Savaşıyla ve oradaki çatışmalarla ilgili haberler, dokuz yaşındaki Ernesto üzerinde güçlü bir etki yaratmıştı. Bunun dışında, aile İspanya'dan sürülen İspanyol Cumhuriyetçi Dr. Aguilar'ın iki oğlunu evlerine almıştı.

İspanya Cumhuriyeti'nin ordu ve faşistler karşısında kazandığı zafer Ernesto için kişisel bir mesele haline gelmişti. İspanya'daki olayları, bir haritanın üzerine küçük bayraklar iliştirerek ve bu bayrakları öncü birliklerin hareketlerine göre konumlandırarak takip etmeye başlamıştı. Ayrıca evin arka bahçesinde Madrid'in bir modelini yapmıştı, bu kentin ele geçirilişini arkadaşlarıyla birlikte yeniden canlandırıyordu. Toprağa siper kazmışlardı, burada sapanlarla, taşlarla, molozlarla, hatta cıvata somunu ve cıvatalarla şiddetli çarpışmalar yapıyorlardı. Bu çarpışmalar sırasında Roberto az kalsın bacağını kırıyormuş, Ernesto da günlerce aksayarak yürümüş; ama bu onu Cumhuriyetçi generallerin isimlerini ezberlemekten alıkoymamıştı.

Çocukluklarında şekillenmeye başlayan demokrasi duygularıyla Ernesto, Calica Ferrer ve Figueroa ailesinin çocukları, yazlık villalarının civarında hamallık yapanların çocuklarıyla arkadaşlık kurmuş-

lardı. Yıllar sonra Alta Gracia otelinde garsonluk yapan biri şunları hatırlayacaktı: "Ernesto bizim mahalledendi, zengin çocukları yerine bize takılırdı." Alta Gracia'nın sakinlerinden Juan Minguez de, "Futbol oynamak istiyorsak ve o gün beş kişiysek Ernesto dördümüze karşı kaleye geçmek isterdi." Bu bir Che öncesi dönemi mitine benziyor; arkadaşı César Díaz ise konuyla ilgili olarak şunu söylüyordu: "Astımı yüzünden pek koşamadığı için hep kaleye geçerdi."

Açık olan bir şey vardı, o da onun aktif ve üstünün başının dağınık olduğuydu. Ondaki inatçılık, astımının hayatını diğer insanlar gibi yaşamasını engellediği zamanlarda biçimlenmiş olmalı. Alta Gracia otelinde yapılan masa tenisi turnuvasında aylarca sonuncu geldikten sonra, bölge şampiyonu Rodolfo Ruarte'ye birinciliği kaptırmış ve ikinci olmuştu. Bir gün Ernesto, Ruarte'ye kısa süreliğine masa tenisini bıraktığını söylemiş. Sonra evin içinde pingpong masası kurmuş ve kimselere görünmeden kendi başına alıştırma yapmış. Alıştırmaları bittikten sonra ortaya çıkıp şampiyona meydan okumuş ve onu yenmiş.

Pazar günleri Ernesto babasıyla birlikte atış talimi yapmaya gidiyordu. Silah tutmayı beş yaşında öğrenmişti, tek atışta tuğlaları paramparça edebiliyordu. Ve her zaman okuyor, okuyor, okuyordu: Jules Verne, Alexandre Dumas, Emilio Salgari,[1] Robert Louis Stevenson ve Miguel de Cervantes.

Ailesi 1937'de başka bir eve taşındı; Ernesto bu sırada kostümlere merak sardı. Bir gün Kızılderili oluyor, bir gün eski Yunan, bir gün Güney Amerikalı atlı çoban, bir gün marki. Bir okul oyununda bir boksörü canlandırmıştı. Kız kardeşi Ana María olayı şöyle anlatır: "Her şey iyi gidiyordu, ta ki elinde sihirli değnek bulunan bir peri sahneye çıkıp da kukla gibi hareketsiz duran çocuklara değneğini dokundurup onları sözde canlandırana kadar. Roberto'yla Ernesto boksör gibi giyinmişti, peri onlara, 'Peki ya siz iki kukla, sizin hüneriniz nedir?' diye sordu. Onlar da, 'Bekle biraz, şaşıracaksın yaptıklarımıza,' dediler." İki çocuk rollerine şakacıktan boks yaparak başlamıştı, ta ki Ernesto, Roberto'ya gereğinden sert vurana, Roberto da ona karşılık verene kadar. "Öğretmen ağlamaya başladı; sihirli asasıyla peri bile onları durduramadı."

---

1 Emilio Salgari, 19. yüzyılın ünlü macera romanı yazarı olup İspanyolca konuşulan ülkelerde çok tanınırdı.

Astım sürdükçe sürdü. Baba Ernesto o günleri şöyle anlatır:
Kendimizi o kadar çaresiz hissediyorduk ki, dualarla iyileştirmeyi bile denedik, hatta daha da kötüsünü yaptık: Biri bana astımlılara kediyle uyumanın iyi geldiğini söylemişti. Bir an bile tereddüt etmedim. Bir yerden bir tekir kedi buldum ve yatarken yanına koydum. Sonuçta kedi boğuldu ve Ernesto astım krizi yüzünden yataktan kalkamadı. Döşeğin ve yastığın içindekileri değiştirdik, keten veya naylon çarşafların yerine pamuklu çarşaflar serdik. Odada kumaş cinsi eşyaların ve halıların hepsini kaldırdık. Duvardaki tozları aldık, köpekleri, kedileri ve kümes hayvanlarını bahçeden çıkardık. Ama bunların hiçbiri kâr etmedi, iyice hüsrana uğradık, cesaretimiz daha da fazla kırıldı. Astımı devam etti; tek bildiğimiz, krizin her şeyden kaynaklandığı ve yılın herhangi bir zamanında herhangi bir yiyecek yüzünden gelebileceğiydi; gösterdiğimiz bunca çabadan tek bir şeyi kesin olarak öğrendik, yani hastalığı için en iyi şeyin kuru hava ve yüksek rakım olduğunu ... ve de nefes alıştırmalarının, özellikle yüzerken.

Halbuki soğuk su astım krizlerinin en güçlü tetikleyicilerinden biriydi.

Guevaralar 1939'da, Ernesto on bir yaşındayken, Alta Gracia'daki bir bungalova taşındılar. Ernesto'nun hayatına yeni arkadaşlar katıldı. Aguilar kardeşler onu, annesiyle birlikte Arjantin'e kaçan yetim bir İspanyol olan Fernando Barral'la tanıştırdılar. Barral yıllar sonra Ernesto'yu çok iyi hatırlayacaktı: "O zamanlar Ernesto'yu kıskandığımı itiraf etmeliyim. Kararlı, gözüpek ve kendinden emin biriydi, hepsinden önemlisi korkusuzdu. Korkusuzluğu aklımda en fazla yer eden özelliği... Tehlikeden hiç korkmazdı, en azından korktuğu anlaşılmıyordu." Ernesto kendini deniyordu. Bir keresinde arkadaşlarının korkulu bakışları arasında üçüncü kattaki bir çatı odasından aşağıya atlamıştı. Arkadaşı Dolores Moyano, Guevara'nın ilkgençlik yıllarındaki davranışlarının kökenini büyük bir sağduyuyla yakalamış: "Ernesto'nun ölümle kumar oynayışı ve tehlikeyle Hemingwayvari flörtleri ne bir düşüncesizlik ürünüydü ne de gösterişten ibaret bir şeydi. Tebeşir yemek veya çitin üzerinde yürümek gibi tehlikeli veya yasak bir şeyi yapması, bunları yapıp yapamayacağını görmek ve ne bileyim, neyin iyi neyin kötü olduğunu anlamak içindi. Bu yaptıklarının arka-

sında entelektüel bir tavır vardı, onu bunları yapmaya zorlayan şey deney arzusuydu."

Bir yıl sonra, II. Dünya Savaşı ortalığı kırıp geçirirken Baba Ernesto, Müttefik yanlısı antifaşist bir örgüt olan Acción Argentina'ya [Arjantin Hareketi] katıldı. On iki yaşındaki Ernesto, babasının örgüte üyelik kartını gururla herkese gösteriyordu, hatta bir seferinde Alta Gracia'da yaşayan Almanların arasına sızan Nazilerin neler yaptığına bakma cesaretini bile göstermişti.

Okuma Ernesto'nun ilkgençlik çağının en büyük tutkularından biri olmayı sürdürmüştü. Baba Ernesto şöyle diyordu: "Ernesto on iki yaşına bastığında on sekiz yaşındaki birinin okuduğu kadar kitap okumuştu. Kitaplığının rafları macera kitaplarıyla ve gezilerle ilgili romanlarla tıka basa doluydu." Yıllar sonra Ernesto, defterlerinden birine, okuduğu kitapların bir listesini çıkardı, bazılarının yanına not düştü. Bu defterin üzerine "Okuduğum Kitapların Alfabetik Listesi" başlığını yazdı. Jules Verne başlığının altında 23 romanın adı yazılıydı.

1942'de, Ernesto on dört yaşındayken, Córdoba'daki Colegio Nacional Dean Funes'e kabul edildi. Burası mesleki veya teknik eğitim vermeyen, normal bir devlet lisesiydi; adında "kolej" sözcüğü olmasına rağmen burasının sosyete çocuklarının okuduğu özel kolejlerle alakası yoktu. Her gün Alta Gracia'dan trene binerek okula kadar 32 kilometre yolculuk yapıyordu.

Córdoba'da Granado kardeşlerle tanıştı: Sınıf arkadaşı Tomás ve ondan altı yaş büyük olan Alberto. Yeni tanıştığı alabros saçlı ve hırslı bir oyuncu olan arkadaşından etkilenen Tómas, onu rugby takımına girebilsin diye ağabeyiyle tanıştırdı. Tıpta okuyan Alberto, kardeşiyle aynı fikirde değildi. "Akciğerinde bir sorun olduğunu gösteren sık nefes alış verişleri" dikkatinden kaçmamıştı.

Guevara'yı teste tabi tuttular: Ondan, 120 santim yükseklikteki iki sandalye arasına konmuş bir süpürge üzerinden, omuzlarının üzerine düşecek şekilde atlamasını istediler. "Dazlak" Guevara atlamaya başladı ve okul bahçesinde bir çukur açmadan durduruldu. Daha sonra arka arkaya birkaç gün alıştırma yaptı ve kısa bir süre sonra takıma alındı. Zaman zaman maç sırasında saha kenarına gidip fısfısıyla ciğerlerine hava çektiği oluyordu.

Ernesto maç sırasında oyuncuları yara yara ilerler ve *Çekilin yoldan El Furibundo geliyor – "Fu-ser!"* [Deli Serna!] diye bağırırmış. Böylece Deli Serna onun takma adı haline gelecekti. Maçta sanki bütün hayatı o maça bağlıymış gibi oynarmış; ama oyunun tüm varlığını ele geçirmesine izin vermezmiş. O sıralarda henüz ergenlik çağındaydı, risklere girip sınırları zorlayarak tüm benliğiyle hayatı kucaklamakla astımla savaşmak arasında gidip geliyordu.

Tutkuyla kitap okumayı sürdürüyordu. Takım arkadaşları onun maçtan önceki boş geçen zamanlarda bir sokak lambasının altında veya taç çizgisinin üzerinde, nerede olursa, kitabını açıp okuduğuna sık sık şahit olmuşlardı. Ceketinin içinden bir kitap çıkarır, dalar gidermiş. Kendini kaptırarak ve hızlı okurmuş, bunun için bir yöntemi vardı kuşkusuz, kendine özgü bir hızlı okuma yöntemi. Macera ve heyecanlı hikâyeleri, gezi kitaplarını ve Latin Amerika'yla ilgili kitapları, Horacio Quiroga'nın, Ingenieros'un, Pablo Neruda'nın ve Jack London'ın kitaplarını severmiş. Boccaccio'nun *Decameron*'unu, annesi ona Fransızca öğrettiği için de Baudelaire'i orijinalinden okumuştu. Psikoloji özel merakları arasındaydı, Jung ile Adler'i okumuştu. José Aguilar'ın babası, yani vatanından sürülmüş İspanyol doktor, onu Freud'un kitabını okurken görünce şaşırmış ve çocuklarına bu olayı anlatırken onun bu büyük doktoru okumak için "biraz küçük" olduğunu söylemiş. Alberto Granado, Ernesto'nun bu kadar çok okuduğuna inanamamıştı; birlikte Steinbeck'i, Faulkner'ı tartışmışlardı. Faulkner'ın *Kutsal Sığınak*'ını ikisi de çok beğenmişti. Deli Serna tüm bu kitapları okuyacak zamanı nereden bulmuştu peki?

Bak, Mial ["Albertocuğum"] *astım krizim tuttuğunda veya doktorun verdiği buhuru kullanmak için odaya çekildiğimde, o iki üç saatlik zamanı okumaya ayırıyorum.*

1943'te, Ernesto on beş yaşındayken, ailesi Córdoba'da büyük bir eve taşındı; orada kız kardeşi Celia'yı bir kız okuluna yazdırdılar. Baba Guevara, Cordobalı bir mimarla iş yapmaya gitmişti. 18 Mayıs 1943'te, Ernesto'nun en küçük kardeşi Juan Martín dünyaya geldi.

Ernesto'nun edebiyata ilgisi devam ediyordu: Mallarmé'yi, Baudelaire'i, Marx ve Engels'i, García Lorca'yı, Verlaine'i ve Antonio Machado'yu okudu. Sonra Gandhi'yi keşfetti, ondan çok etkilendi. Arkadaşları onun şiir okuduğunu hatırlıyorlar; Neruda'nın şiirlerini

elbette; ama bazı İspanyol şairlerinin de şiirlerini okuyordu. Bir dörtlük onu özellikle çok etkilemişti: "Yalandı önce/yalanlar acı gerçeklere dönüştü sonra/artık yerinde yeller esen Madrid'de/ayak seslerinin duyulduğu lafları."

Ernesto'nun ilk biyografisini yazan Kübalı yazar Aldo Isidrón, Ernesto'nun tipik bir Arjantinli olmadığını açıkça belirtir: "Müzik kulağı yoktu. Hangi parça tango, hangisi değil onu bile ayırt edemiyordu. Dans adımlarını ezberlemesi gerekmişti" ve dans edebilmesi için, ki ara sıra dans ettiği de oluyordu, arkadaşlarının ona, çalan müziğin fokstrot mu yoksa tango mu olduğunu söylemeleri gerekiyordu. "Müzik kulağı olmadığı halde dans ederdi ve kenardaki en çirkin kızları kaldırırdı dansa, kendilerini dışlanmış hissetmesinler diye," diyor kuzeni "La Negrita."

Ernesto Córdoba'da, Alta Gracia'dan beri yanından ayırmadığı köpeği Negrina'yı kaybetti. Belediyenin sahipsiz köpekleri toplamakla görevli memurlarından biri köpeği sokakta başıboş gezerken görmüş ve sırtına siyanür atmıştı; köpek kendini yaladıktan sonra hemen oracıkta ölmüştü. Ernesto arkadaşlarını toplayıp katili aramaya çıktı ama onu bulamadı. İntikam planı suya düştüğü için üzgün, köpeğine trampetli, hatta tabutlu bir cenaze töreni düzenledi.

Bu arada Granado kardeşlerle birlikte rugby oynuyordu. Arkadaşı Barral, onun grubun en sert oyuncusu olduğunu belirtiyordu, üstelik hâlâ saha kenarına gidip fısfısını kullanmak zorunda olduğu halde. İşte gururla taşıdığı o kaba adı bu sıralarda takmışlardı ona.

Bana Domuz diyorlardı.
Şişman olduğun için mi?
Hayır, pis olduğum için.

Zaman zaman astımını azdıran soğuk suya karşı duyduğu korku, sağlıklı bir vücut temizliği alışkanlığı edinmesini engellemişti. Banyo küvetlerinden ve duşlardan uzak durma alışkanlığı hayatının sonuna kadar sürecekti.

O günlerde, sadece kötü temizlik alışkanlığını değil, antimilitarizm düşüncelerini de edinmişti. Bir askeri darbeden sonra sınıfa hitaben şunları söylemişti: *Ordu kitlelerin eğitilmesine izin vermiyor; çünkü insanlar eğitimli olurlarsa, yönetimlerini kabul etmezler de ondan.* Onun

bu sözlerinden sonra sınıfta küçük bir kargaşa yaşanmıştı. Öğretmen korkmuş ve Ernesto'yu sınıftan dışarı atmıştı.

1943'ün sonlarında, üniversitede düzenlenen ordu karşıtı bir gösteri sırasında Granado tutuklanıp hapse atılmıştı; Ernesto hapishaneye onu ziyarete gidiyordu. Granado, arkadaşlarının, seslerini yükseltip toplu halde gösteri yapmalarını istedi. Ernesto ise kendisine silah verilmezse sokağa adımını atmayacağını söyledi.

Zaman zaman bazı faaliyetlerde bulunduysa da Ernesto siyasi eylemle pek ilgili değildi, ne o zaman ne de iki yıl sonrasında. Bir keresinde, öğrenci lideri Gustavo Roca'yla bir gösteriye katılmış, gösteri polis tarafından dağıtılmıştı. Gençliğinde militanlık yaptığı şelindeki söylentileri kendi sözleriyle yalanlıyordu: *Gençken toplumsal olaylarla ilgilenmezdim ve Arjantin'de herhangi bir siyasi olaya veya öğrenci hareketine katılmadım.*

1943'te Ernesto on beş yaşındaydı, yüzü çocukça görünüşünü yitirmeye başlamıştı. Colegio Nacional Dean Funes'deki ders notları nelere daha fazla ilgi duyduğunu da gösteriyordu: Edebiyat pekiyi; İngilizce zayıf; felsefe pekiyi; müzik zayıf; tarih iyi; matematik ve doğa tarihi zayıf.

Ertesi yıl, bir başka kaosu düzene sokma girişimiyle, Ernesto okuduğu kitaplardan bir felsefe sözlüğü hazırlamaya başladı; bunu iki yıl sürdürdü. Okuduklarını not etme ve kitap okurken sayfalarına not düşme alışkanlığıysa ömür boyu sürecekti. Aradan zaman geçtiği ve okuduğu kitapları koşullar nedeniyle değişen görüşlerinin ışığında yeniden okuduğu için sayfalar üzerinde not üzerine not düşüyordu. Ancak kaotik bir insan bu kadar düzenli olabilirdi.

24 Şubat 1946'da yapılan seçimlerden Juan Domingo Perón galip çıkmıştı, Ernesto ise henüz oy kullanacak yaşta değildi. Askere yazılmak istedi ama astımı yüzünden çürüğe ayrıldı.

Colegio Nacional Dean Funes'den mezun oldu ve mühendislik okumaya karar verdi. Gençliğinin en büyük ilgi alanını oluşturan edebiyat veya psikoloji bölümünü neden seçmemişti? Yoksa gençliğinin tutkularını bile geride bırakacak pratik bir amaç mı rol oynuyordu bu kararda?

Ernesto, Buenos Aires'e gitti ve Beatriz teyzesi ile daima yakın olduğu anneannesi Ana'nın yanına yerleşti. Sonra üniversitede mühendislik bölümüne yazıldı.

Her şeyi karşılayamayacak durumda olan orta sınıf bir ailenin oğlu olduğu için Ernesto tatilde Tomás Granado'yla birlikte toprak mekaniği alanında laboratuvar teknisyenliği kursuna gitti. İkisi de kursu geçti ve işe yerleştirildi. Ernesto otoyol planlamalarında ve Córdoba ile Rosario arasındaki küçük kasabaların bayındırlık projelerinde çalıştı. O yılın sonlarına doğru babasına yazdığı mektupta şunları söylüyordu:

> *Patron on yıldır benim gibi yiyecek* [hediye olarak] *kabul etmeyen birine ilk defa rastladığını ve benim tanıdığı rüşvet almayan iki üç kişiden biri olduğumu söyledi. Rüşvetçilerle çok haşır neşir olduğumu düşünüp korkuyorsundur belki ama merak etme, onlara engel oldum ve otoyolun büyük bir kısmını yaptım.*

Rüşvet vererek iş gördürmeye alışmış müteahhitlerle mücadele ederken Ernesto, çocukluğunun kahramanı Gandhi'nin suikaste kurban gittiğini öğrendi ve kahroldu.

Okula gitmektense çalışmaya devam etmeye, boş zamanlarında mühendislik derslerine çalışmaya karar verdi. Babasına yazdığı bir mektupta şunları söylüyordu: *Bir açık üniversite kursuna girebilirsem* [örneğin, programlarını talep ettiği mühendislik konularıyla ilgili] *bütün kış burada kalacağım, böylece tahminime göre ayda 80 ila 100 pezo biriktirebileceğim. Ayda 200 pezo kazanıyorum ve kalacak bir yerim var, bu nedenle sadece yiyeceğe ve zevkim için birkaç kitaba para harcıyorum.*

Ama planlar suya düşecekti... Ernesto'nun anneannesi Ana hastalanmıştı. Ernesto otoyol işinden ayrıldı ve anneannesine bakmak üzere doğruca Buenos Aires'e gitti. Anneannesinin beyninde ur vardı, bu yüzden vücudunun yarısına felç gelmişti. Ernesto sonraki on yedi günü anneannesinin başucunda geçirdi, onu besledi, ona baktı, yaşlı kadın can verene kadar.

Sevgili anneannesinin ölüm döşeğinde geçirdiği o uzun günlerde (belki de aynı zamanda yıllardır astımlı olarak çektiği çilelerin de etkisiyle) fikri değişti. Mühendisliği bırakıp tıbba girecekti. Hayatı tümüyle farklı bir mecraya girdi.

2

ANA KARAKTERLERİN GEÇMİŞİNİN İZİNDE

1950'de Arjantin'i kapsayan ve motosikletle yapacağı 4800 kilometrelik geziye Córdoba'dan başlarken. Gezi sırasında tıp fakültesi sınavları için çalışmıştı.

Tıp fakültesinde bir amfi. Bir platformun üzerinde duran çıplak ve karnı deşilmiş bir kadavranın önüne bir düzine öğrenci dizilmiş. Gelenek mi demeli, nekrofili mi yoksa mesleğin gereği mi? Bazı öğrencilerin yüzünde çarpık, hafif bir gülümseme var; çoğu ciddi ve geleceğin doktorlarına yaraşır bir poza bürünmüş. Açık açık, adeta tehditkârca gülen ve arka sıralarda belli belirsiz seçilebilen kişi yirmi yaşındaki Ernesto Guevara. Fotoğrafta üç kadın var: içlerinden biri genç bir kız, yuvarlak yüzlü, gözleri birbirinden normalden biraz daha uzak olduğu için belki, sert görünüşlü, ciddi bir ifadeyle bakıyor. Bu, kız arkadaşları arasında Tita adıyla tanınan Bertha Gilda Infante.

Tita o günlerin Ernesto'sunu şöyle hatırlıyor:

> Onun kalın, yumuşak sesini birkaç kez duymuştum. Sesindeki ironi, geleceğin Galenleri arasında en korkusuz olanlarının bile yüreğini hoplatacak bir şeyle karşılaştığımızda ona ve hepimize cesaret veriyordu. Aksanından taşralı olduğu anlaşılıyordu. Yakışıklı, rahat biriydi. Utangaç ve kendini beğenmiş, belki de pervasız görünüşünün altında derin bir zekâ, doymak bilmez bir anlama isteği, daha da derinlerde sınırsız bir sevme gücü gizliydi.
> *Tıbba başladığım sıralarda, bugün bir devrimci olarak sahip olduğum kavramların çoğu bilgi dağarcığımda yoktu. Herkes gibi ben de başarılı olmak istiyordum. Ünlü bir araştırmacı olmayı, insanlığın hizmetine sunulacak bir şeyler yaratmak için durmadan dinlenmeden çalışmayı hayal ediyordum; ama bu hayaller kişisel zafer arzularımın etkisiyle kurulmuş hayallerdi. Hepimiz gibi ben de çevremin ürünüydüm.*

Etrafa gülücükler saçan Guevara anlaşılan o yıl tıbbı bayağı ciddiye alıyormuş. On ila on iki saatini kütüphanede geçiriyormuş. Bölüm sekreteri Mario Parra o günleri şöyle anlatıyordu: "Onu tanıyordum; çünkü kütüphane çalışanları bana onu örnek bir öğrenci olarak göstermişlerdi. Ders çalışırken kimseyle konuşmuyordu." Ama tıp mı çalışıyordu bakalım? Çünkü tıp fakültesindeki o ilk yılında sadece üç derse kaydını yaptırmıştı ve notları hiç de öyle parlak sayılmazdı. 1948'in Nisan ayındaki açıklamalı anatomi sınavından "iyi," kasım ayındaki parasitoloji sınavından "iyi" ve ağustos ayında yapılan emb-

riyoloji sınavından zar zor "geçer" not almıştı. Bir şeylere yoğunlaştığı belliydi ama ilgilendiği şeyin ne olduğu belli değildi.

Kütüphanede ne işi vardı peki? Edebi kitaplar okuyordu elbette. Psikoloji okuyordu ve kayıt yaptırdığı derslere çalışmak yerine ilgisini çeken tıp konularına çalışıyordu. Aile içinde yaşanan gerginlik yüzünden evden uzaklaşmak için gidiyor olabilir miydi kütüphaneye?

1948'de Guevaralar Buenos Aires'e yerleşeli epey oluyordu. Babası Paraguay Caddesi üzerinde küçük bir ofis kiralamıştı. Bazı yazarlar, Celia ile Baba Ernesto arasındaki münakaşaların onları ayrılmanın eşiğine getirdiğini ileri sürer. Ayrı yaşamaya karar vermişlerdi: Baba Ernesto ofiste kalacak, ama ailesini ziyaret etmek için eve gidebilecekti. Burada gerçeğin ayırt edilmesi ve gerçeğin anlamı konusunda bir sorun var. Aynı kaynaklar çiftin Baba Ernesto'nun "içki âlemi" ve genellikle felaketle sonuçlanan ekonomik girişimleri yüzünden kavga ettiğini de söylüyor. Gerçek bu muydu değil miydi bilinmez ama bilinen bir şey vardı, o da küçük Ernesto'nun tıp fakültesinin kütüphanesinde Arroz Caddesindeki küçük ve az eşyalı odasında geçirdiğinden daha fazla zaman geçirdiğiydi.

O dönemlerde çektirdiği fotoğrafların çoğunda görülen beyaz gömleğinin bir hikâyesi vardı; gerçek bir hikâye. Kardeşi Jan Martín'in belirttiğine göre, bu gömleğin bir adı vardı, adı da "haftalık"tı; çünkü onu haftada bir kere yıkıyor, naylon olduğu için gömlek "kendi kendini ütülüyor"du. Ernesto'nun dağınık giyim tarzı, ailesiyle arkadaşları arasındaki vazgeçilmez mevzulardan biriydi. Babası, Ernesto'nun hiç kravat takmadığını ve sürekli "tuhaf, biçimsiz botlar," kırışık pantolonlar ve "haftalık"ını giydiğini söylerdi.

Genç Guevara'nın satranç aşkı tıp fakültesindeki ilk yılında tekrar depreşmişti. Bölümler arasında yapılan turnuvalarda oynamış, hatta Mar del Plata'daki Provincial Otelinde büyük satranç ustası Miguel Najdorf'la özel bir maç yapmış ama yenilmişti. Tuhaf olan, yavaş, düşünmeyi gerektiren satrançla, hâlâ oynamayı sürdürdüğü rugby gibi birbirine taban tabana zıt iki ilgi alanının olmasıydı. "Bir astımlının rugby sahasında 70 dakika boyunca koşması, öyle hafife alınacak bir şey değildir," diyordu arkadaşı Roberto Ahumada. Ernesto maço tavırlarıyla oynadığı maçlarda diğer oyuncuların arasında sert bir oyuncu olarak sivrilmişti. Rugby'ye duyduğu ilgi onu *Tackle* adlı spor dergi-

sinde yazar ve editör olmaya kadar götürecekti; dergide Çinli adına benzeyen Chang-Cho takma adını kullanacaktı.

Ernesto'nun o sıralarda henüz küçük bir çocuk olan kardeşi Juan Martín, Ernesto'nun kendisiyle babacan bir tavırla ilgilenişini sevgiyle anıyor. Ernesto ona Patatín, yani Puf-puf adını vermiş, o da sevinçten havalara uçmuş. Küçük kardeşinin gözünde ağabeyi büyük bir adam, bir kahramandı. Ernesto ona bir de tekerleme öğretmiş: "İki arkadaş oturuyormuş bir ağacın altında/Şimşekler çakıyormuş o sırada. Yıldırım düşmüş ... güm!/Boynunda Aziz Crispin madalyası olan/Boylamış öbür dünyayı o anda!" Kadınlar melek yüzlü bir çocuğun söylediği bu kâfir tekerlemeden dehşete kapılmışlar.

1949'da Ernesto, Tucumán'da yapılan üniversite olimpiyatlarına satranç ve atletizm dalında katıldı. Zorluklara meydan okumayı sevdiği için sırıkla atlama müsabakalarına da kaydolmuştu. Carlos Figueroa şunları söylüyordu: "Ona sırığın nerede diye sorduklarında, bunu üniversitenin verdiğini düşündüğünü söyledi. Ona bir tane sırık buldular, o da atladı ama beceremedi; çünkü nasıl atlayacağına ilişkin hiçbir fikri yoktu."

Ernesto'nun üniversite yılları pek parlak değildi; notlarının hepsi "geçer"di. Solcu grupların faaliyetlerine katılıyordu. Ernesto'yu örgütlerinin düşünceleriyle bunaltan Genç Komünistlerden genç bir militan, "İlişkimiz kesinlikle zor bir ilişkiydi," diyordu; bu genç militan, Ernesto'yu siyasi fikirlerinden ziyade etik fikirleri olan biri olarak tarif ediyordu. Ernesto, Genç Komünist Tita Ferrer'le hararetli tartışmalara giriyor, bu tartışmalarda genellikle Marksistleri katı mezhepçiler olmakla suçluyordu. Tita, Ernesto'nun üniversite hayatına karşı ilgisizliğinin nedeninin ne olabileceğini şu sözlerle açıklıyordu: "İkimiz de, farklı nedenlerle, tıp fakültesine uygun insanlar değildik. Belki orada, aradığı şeyin ancak küçük bir kısmını bulabileceğini o da biliyordu, kim bilir?"

Ernesto, doktorların kalp krizi geçirebileceği uyarılarına rağmen rugby oynamayı sürdürdü. Babası onunla bu konuyu konuşmak istedi; ama Ernesto *paramparça olacaksam olayım* diyerek hiçbir öğüde kulak asmadı. Babasının yapabildiği tek şey, ara sıra da olsa fısfıstan bir iki nefes çekmesi için sınıf arkadaşlarından birini elinde fısfısla kenar çizgisi boyunca onu takip etmeye ikna etmek olmuştu.

1949 yılı yaklaşırken Ernesto (kendini gezgin olarak görmekten hoşlanıyordu) bir bisiklet yolculuğu planı yaptı. *Santa Fe bölgesini, Córdoba'nın güneyini ve Mendoza'nın doğusunu kapsayacak bir gezi yapmayı, bazı derslerimi de sınıfta kalmamak için yolda çalışmayı düşünüyorum.*

Bisikletine İtalyan Cucciolo marka bir motor monte ettikten sonra 1 Ocakta, erkek ve kız kardeşlerinin hayran bakışları, annesiyle babasının "Ernesto'nun tuhaflıkları"nın neden olduğu endişeli yüz ifadeleri arasında yola çıktı. Córdoba'daki İtalyan hastanesinin önünde üzerinde deri bir ceket, bir kep ve gözünde güneş gözlükleriyle bisikletinin üzerinde fotoğrafı çekildi. Ernesto "Che" olarak ünlenmeden önce bu fotoğraf *Gráfico* dergisinin birçok sayısında reklam afişi olarak yayımlanmıştı, elbette Juan Martín'in de koltukları kabarmıştı onun fotoğrafını dergide görünce: "Arjantinli tıp öğrencisi Ernesto Guevara dé la Serna, ülkeyi baştan başa katettiği Cucciolo motorlu bisikletiyle."

1 Ocak gecesi Buenos Aires'ten ayrılırken monte ettiğim motorun gücünü ve beni gezimin son ayağı olan Ilar'a götürüp götüremeyeceğini merak ettim. Ama gezi hiç terslik olmadan sürdü. Saatlerce pedal çevirdim, bazen motoru çalıştırdım, öğlenleri ağacın altında tıp derslerini çalışmak için mola verdim. Gün geçtikçe kaslarım yorgun düştü, yatağı özledim, ama ruhum devam etmek istiyordu, devam ettim.

Yolda bir serseriyle karşılaştı; adam, ona nereden bulduğu belli olmayan bir termosla maté ikram ettikten sonra birden berber olduğunu hatırladı ve Ernesto'nun saçını kesti. *Kız kardeşim Ana María'yı görmek için Aguilarların evine giderken saçımı, yüzülmüş kafa derilerini andıracak bir tarzda kestirmiştim.*

Kız kardeşi onunla birlikte Los Chorrillos'taki muhteşem çağlayanlara gitmişti (*Orada dağcılığın ilk kuralını öğrendim: Yukarı çıkmak aşağıya inmekten zordur*). Çocukluğundan beri birkaç kez yaptığı gibi yine ölüm tehlikesi geçirmişti: Arkadaşlarının korkulu bakışları arasında ancak 60 santim derinliğindeki bir gölete dalmıştı.

29 Ocakta Córdoba'ya pek uzak olmayan Chañar kasabasındaki cüzam hastanesine, Granado kardeşlerin en büyüğü olan Alberto'nun çalıştığı hastaneye tekrar gitti. Doktor adayı ile uzman doktor, cüzam hastası olduğu halde bunu kabullenmeyen genç, güzel bir kadının tedavisine başladılar. Granado, kadının sırtındaki duyarsız

bölgelere soğuk ve sıcak pres uyguladı; ama kadın onun nerelere dokunduğunu tahmin etti. Derken Granado ansızın hastalıklı bölgeye kocaman bir deri şırıngası batırdı; kadın tepki vermedi. Ernesto deliye dönmüştü, Alberto'yu duygusuzlukla ve ilgisizlikle suçladı. Arkadaşına duyduğu öfke günlerce sürdü. Granado, ona bunun kesin sonuç veren bir test, teşhisi doğrulamanın tek yolu olduğunu açıklamaya çalıştı. Ernesto hayat tecrübelerine dayanarak öğrenmeye başladığı on emirde geçen en büyük günahı işlemiş gibi hissetmişti kendini: insanın gururuyla oynama günahını. Sertlik affedilebilirdi ama kandırmak asla.

Ernesto Guevara birkaç gün sonra gezisine kaldığı yerden devam etti. Uyumak için bir lağım borusuna girmek üzereyken karşılaştığı bir serseri ona, "Bu kadar enerjiyi nasıl boşa harcıyorsun anlamıyorum," demişti.

Genç Guevara gezi günlüğüne şunları yazmıştı: *Bir süredir içimde büyüyen bir şeyin şehir hayatının hay huyu içinde olgunlaştığını fark ettim, bu şey uygarlığa karşı, o berbat sesin vurgularına uyarak hareket eden insanların görüntülerine karşı beslediğim nefretti.*

Yolda, altında gerçek bir motosiklet, gıcır gıcır bir Harley-Davidson bulunan bir motosikletliyle karşılaştı, adam ona saatte 80 ila 100 kilometre hızda yedekte çekmeyi teklif etti. Artık 40 kilometreden daha hızlı giden bir şeyin riskli olduğunu öğrenmiş olan Ernesto, adamın teklifini geri çevirdi. Ertesi gün, bir kasabaya girerken, motosikletliyle tekrar karşılaştı ama bu sefer kazada can vermiş biri olarak.

Ernesto yolda tıpta öğrenebileceklerinden daha fazlasını öğreniyordu. Artık günlüklerine metaforlar girmeye başlamış, tasvir yeteneği daha da gelişmiş, bir münzevinin düşünceleri arasına ayrıntılı manzara tasvirleri girmeye başlamıştı.

Nihayet Mendoza'ya vardı; Maruja teyzesi onu kir pas içinde görünce ilk anda tanıyamadı. "Bunun" yeğeni olduğunu anlayınca ona büyük bir öğle ziyafeti çekti, giysilerini yıkadı ve sırt çantasını ekmekle doldurdu. Ernesto sonra San Luis yoluyla Buenos Aires'e döndü, ardında 4500 kilometreden fazla yol bırakarak.

Ekim 1950'de, González Aguilar'ın Córdoba'daki evinde gerçekleşen bir düğünde Ernesto, Chichina diye tanınan María del Carmen Ferreyra adlı genç bir kızla tanıştı. "İlk bakışta gelen bir gençlik aş-

kıydı," diyor arkadaşı Jose Gonzáles. Chichina, saçları yüzünü örten, birçok hayranı olan, iri gözlü, hoş, güzel bir genç kızdı.

Ancak bu yıldırım aşkı sorunsuz değildi. Ernesto, şansı yaver gitmeyen orta sınıf bir ailenin oğluydu, Chichina ise eski Córdoba oligarşisindendi. Annesiyle babası, kocaman iki tenis kortu, polo sahaları, Arap hizmetçileri ve kendi kilisesi bulunan Malagueño arazisinin sahibiydi. İşçileri, aynı arazi üzerinde bulunan, ailenin evinden bağımsız bir mahallede yaşıyordu.

Ernesto, üzerinde kravat ve ceket olmaksızın, sadece gömlek ve pantolonla, bu evi ziyaret etmişti. Chichina'nın annesiyle babası ilişkilerinin ciddi olduğunu öğrenince buna pek aldırış eder görünmemişlerdi. "Sürekli giydiği ve banyo yaparken üstünden çıkarmayıp birlikte yıkandığı gömleğine gülmüşler ve onun formaliteleri boş verişiyle, pejmürdeliğiyle alay etmişlerdi, ki bu o aptal çağımda beni biraz utandırmıştı. Ama edebiyattan, tarihten veya felsefeden konuşurken veya gezileriyle ilgili hikâyelerini anlatırken onu pür dikkat dinlemişlerdi," diye anıyor González Aguilar o günleri. Chichina'nın kuzeni Dolores Moyano olayı kısa ve özlü bir biçimde anlatıyordu: "Ernesto prensese âşık oldu, ansızın, beklenmedik bir biçimde. [Chichina] onun küçümsediği her şeye sahipti, o da onun küçümsediği her şeye. İmkânsız bir ilişki... Arkadaşlarımız sık sık Ernesto'nun giysilerine önem vermediğinden, buna karşın kendini müthiş giyiniyormuş gibi göstermeye çalıştığından dem vururlardı. Ernesto'nun onların arasında ansızın yarattığı şaşkınlığı anlayabilmeniz için taşra oligarşisinin zihniyetine aşina olmanız gerekir." Del Carmenler gibi İngiliz süveteri, deri çizme ve ipek kravat delilerinin akıllarını Ernesto'nun naylon "haftalık"ıyla bozmamaları beklenemezdi; ama buna rağmen Guevara'nın tarzı hepsini fethetmişti; bir partiye gittiğinde diğerlerinin zenginliği karşısında yoksulluğu nedeniyle utanıp sıkılmak bir yana, başı dimdikti ve hoş biriydi.

İki âşığı birbirinden ayıran farklılık anlaşmazlıklardan kaçınmalarını kolaylaştırıyordu; böylece ilişkileri daha da ilerledi. Bu arada Ernesto'nun, entelektüel arkadaşı Tita Infante'yle arkadaşlığı giderek pekişiyordu.

1950'nin sonlarına doğru Ernesto yeni bir delilik icat etmişti. Arkadaşı Carlos Figueroa'yla birlikte ucuzluktan alabildiği kadar fabrika

artığı ayakkabı tekleri almış, bunları ellerindeki diğer teklerle eşleştirip az kârla satmış, sonra da farklı olmalarını önemsemeyeceklerini düşüncesiyle, ellerinde kalan tekleri bedava verecek kör adam aramıştı. Bundan sonra ortalıkta, Ernesto'nun cehennemde kimsenin giymek istemeyeceği ayakkabıları giymek zorunda bırakılarak cezalandırılacağı söylentileri dolaşmaya başlamıştı.

1950'nin sonunda cebini birazcık olsun dolduracak para kazanmak için Arjantin ticaret gemilerine başvuran Ernesto, bu gemilerden birinde hastabakıcı olarak iş buldu; şubat ayında ise kargo gemileriyle petrol tankerlerinde çalışmaya başladı. Gemi limana yanaştığında, petrol yükleyip boşaltıyordu; gemi denizdeyken ise ders çalışacak bol zaman bulabiliyordu.

Chichina ile ilişkisi ayaküstü görüşmelerle ve mektuplarla sınırlanmıştı. Ona evlenme teklifi etmiş, balaylarında Amerika kıtasını bir karavanla dolaşmayı önermişti. Chichina'nın annesiyle babası kıza baskı yapmışlar, Chichina da onun bu balayı fikrine pek sıcak bakmamıştı. Ardından da siyasi çatışmalar baş göstermişti; Chichina'nın ailesi Ernesto'yla arkadaşı González Aguilar'ı Komünist olmakla suçlamıştı; halbuki o sıralarda Guevara'nın Marksizmle bir alakası yoktu, daha çok Gandhi'den etkilenmişti. (Okuduğu kitapları arasında en sevdiklerinden biri Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru'nun *Hindistan'ın Keşfi*'ydi.)

Ticaret gemilerinden ayrıldıktan sonra Ernesto, daha önce doktorluğunu üstlenmiş olan ünlü alerji uzmanı Salvador Pisani'yle çalışmaya başladı. Bu sıralarda Carlos Figueroa'yla birlikte bir böcek ilacı formülü geliştirmeye çalıştı ama başarılı olamadılar. (Yoksa felaketle sonuçlanan iş girişimlerinde bulunma özelliği babasından ona mı geçmişti?)

Ekimde Córdoba'daki Granado ailesini ziyareti sırasında Ernesto, Alberto Granado'yla birlikte, Alberto'nun *La Poderosa II [Güçlü II]* adlı motosikletini tamir ediyordu. Ernesto ansızın, *Neden Kuzey Amerika'ya gitmiyoruz?* diye sordu.

"Nasıl?"

Poderosa'yla tabii ki.

Granado'ya bakılırsa bu fikir kardeşi Tómas'tan gelmişti, ayrıca Ernesto'nun bu fikri benimseyecek kadar çılgın olduğunu söyleyen de

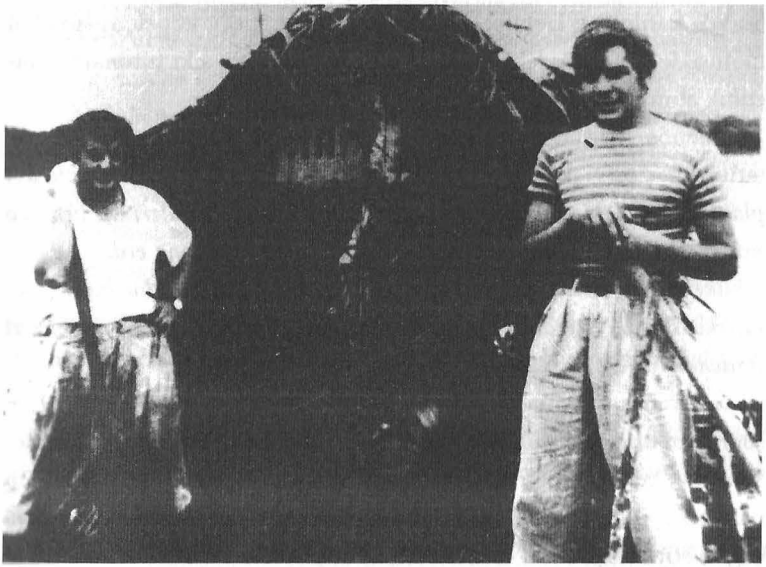
oydu. Chichina'yı görmek için Córdoba'ya gitmiş olan Ernesto'nun "etrafta dolaşmaya ve birlikte yolculuk etmek için bozulmaz bir anlaşma yapmamız gerektiğini haykırmaya" başladığını bizzat Granado söylemişti.

Olayın bu iki farklı anlatımından da bir şey anlaşılıyor, o da Alberto'nun işinden memnun olmadığı, Ernesto'nun henüz işinden yeni ayrıldığı ve bir sürü şeyden bunaldığı; *tıp fakültesinden de, hastanelerden de, sınavlardan da...*

Kasım ayında, Ernesto, Pisano'nun kliniğinde bulaşıcı hastalıktan ölmüş kişilerin iç organlarını öğüten yeni geliştirilmiş bir makineyle çalışıyordu. O her zamanki sabırsızlığıyla koruyucu filtrenin takılmasını beklemeden çalışmaya başlamış ve enfeksiyon kapmıştı. Makineyi kullandıktan iki gün sonra ateşi çok yükselmiş, yataktan kalkamamıştı. Sorunu kendi başına halletmeye çalışıp başarısız olunca babasını arayıp ondan uyarıcı ilaçla birlikte bir hemşire göndermesini istemek zorunda kalmıştı. Baba Ernesto, Pisani'ye hemen gelmesini söylemişti. Ernesto kalp krizinin eşiğindeydi. Ernesto ertesi gün halsiz bir şekilde ayağa kalkıp sınava girmişti. Babasının söylediğine göre, Ernesto o gün çok bitkinmiş. Halbuki Ernesto'nun sözlüğünde "bitkin" diye bir sözcüğe yer yoktu.

3

LATİN AMERİKA'NIN KEŞFİ

Guevara ilk Latin Amerika gezisinde Amazonlar'daki Mambo-Tambo gölünün kıyısında, Alberto Granado'yla.

Ernesto'yla Alberto'nun gezi planları biraz acayipti: Córdoba'dan Buenos Aires'e gidip Ernesto'nun ailesiyle vedalaşacak, oradan Atlantik kıyısı boyunca ilerleyip Chichina'ya uğrayacak, onunla da vedalaştıktan sonra güneye, göller bölgesine gidip Şili'ye geçecek, orada karar verecekleri bir yolla tekrar kuzeye yönelip geri döneceklerdi.

Yola 1951'in sonlarına doğru çıktılar. Granadoların evinden uzun süren bir vedalaşmanın ardından ayrılmışlardı ve bir tramvayla çarpışmalarına ramak kalmıştı. Sonra 4 Ocakta Córdoba'da duyduklarına benzer şikâyetler arasında Buenos Aires'ten ayrıldılar. Celia, Alberto'dan Ernesto'nun geri dönüp okulunu bitirmesi için elinden geleni yapmasını istedi: "Diploma ihmale gelmez." Keşif gezisine üçüncü üye burada katılmıştı; Dokuzcanlı adlı bir polis köpeği; köpek aşırı yüklü motosikletin üzerindeki eşyalara pençeleriyle sıkı sıkı tutunarak yolculuk etmişti.

Buenos Aires'ten Miramar'a, Chichina'nın ailesiyle birlikte yaz tatilini geçirdiği küçük sayfiye kasabasına geçtiler. *Orada kalmayı planladığımız iki gün, oldu sekiz gün, sonra oradaki günlerimiz benim o müzmin ağız kokumla karışık mayhoş ayrılışımızla sona erdi... Alberto tehlikeyi fark etti ve kendini Amerika'nın otoyollarında bir başına dolaşırken hayal etti, ama hiç sesini çıkarmadı. Bu* [Chichina] *ile ikimizi ilgilendiriyordu çünkü.*

Sonunda ayrılmışlardı (*uzun süren salya sümük vaziyetlerinden sonra yol arkadaşım Alberto Granado beni oradan uzaklaştırdı*). Chichina ona kendisine bir mayo alması için on beş dolar vermiş, Ernesto da o parayı başka bir şeye harcamaktansa açlıktan ölmeyi tercih edeceğini söylemişti.

Motosikletliler 16 Ocakta Bahía Blanca'ya vardılar. Ernesto, kasabanın girişinde, bayır aşağı inerlerken silindirde ayağını yaktı, yara tam iyileşmedi. Hastalandığı için Benjamín Zorilla'da bir süre mola verdiler.

14 Şubatta nihayet Şili sınırını geçtiler, *Esmeralda* adlı romörkörün sahibiyle sıkı bir pazarlık yaptıktan sonra: Adam, Ernesto ile Alberto'nun pompayla sintine sularını boşaltması karşılığında motosikleti karşıya geçirmeyi kabul etti. Ernesto astım krizi geçirdi. *Bizim ve Poderosa'nın yol parasını alnımızın teriyle ödedik.*

Temuco'dan ayrılırken ciddi bir kaza geçirdiler: Motosiklet birden yalpaladı ve devrildi. Mucize eseri onlara bir şey olmadı ama motosikletin kasasıyla vites kutusu kırılmıştı. *Poderosa*'nın (Ernesto artık ona *Cılız* diyordu) kasasının kaynakla tekrar tek parça haline getirilmesi, ceplerindeki son paralarına mal oldu.

Motosikleti onardıkları sıralarda Lautaro'da bir grup Şililiyle tanıştılar ve onlarla şarap içmeye gittiler. Ernesto olanları şöyle anlatıyor:

Şili şarabı lezzetlidir, sünger gibi içtim. Sonra yakındaki bir dans partisine gittik... Çok dostça yaklaşan bir araba tamircisi benden şarap yüzünden kendisi dans edemeyeceği için karısıyla dans etmemi istedi. Kadın Şili şarabı yüzünden iyice azmıştı, elinden tutup dışarı çıkarmak istedim onu. Önce ses çıkarmayıp peşimden gelmeye yeltendi ama sonra kocasının bizi izlediğini hatırladı ve oradan ayrılmayacağını söyledi. Bende akıl kalmamıştı, kadını herkesin gözü önünde kapıya doğru sürüklemeye başladım. Kadın beni tekmelemeye çalıştı ama o sırada onu sürüklemeye devam ettiğim için ayağı kaydı ve yere oturdu. Olaya öfkelenen bir grup insan bizi kasabaya kadar kovaladı. Alberto ise dövünüp duruyordu; çünkü kadının kocası içilen tüm şarapların parasını bize ödetmişti.

Granado daha sonra Deli Serna'nın kendisine ciddi ciddi şöyle dediğini söyleyecekti: *Artık gittiğimiz yörelerin dans partilerinde kadınları ayartmayacağımıza dair birbirimize söz verelim.*

Santiago'ya vardıklarında motosiklet hapı yutmuştu, "eski bir kız arkadaşın cenazesi gibi," demişti Granado motosikletine veda ederken. Motosikleti yitirmeleri, statülerini de yitirdikleri anlamına geliyordu. Ernesto'nun da dediği gibi, *Bir süre yolların fatihiydik; köklü "gezgin" aristokrasisine mensuptuk ve üzerinde fiyakalı şeyler yazan meslek kimliklerimiz vardı. Şimdiyse sadece iki otostopçu olmuştuk,* baş parmaklarıyla Valparaíso yönünü işaret eden iki otostopçu.

8 Martta, Antofagasta'ya gitmek üzere demir alacağı güne kadar limana bağlı olan *San Antonio* gemisinin tuvaletine saklandılar. *Tuvalette iki buçuk gün geçirdik. Birisi kapıyı açmaya çalıştığında, kalın bir sesle, "Dolu!" diyorduk, karşıdan alçak bir "affedersiniz" sesi geliyordu. Ortalıkta kimseler kalmayınca, aynı şeyleri tekrar etmek üzere diğer tuvalete gidiyorduk.* Sonra yakayı ele verdiler.

Antofagasta'dan maden kasabasına gittiler. Ernesto, bölgedeki İngiliz şirketlerinin madencileri nasıl sömürdüklerini gördü, çok etkilendi (*şirketin dev binası mezarlıkta yatan on bin cesedin üzerine kurulmuş*). Oradayken bir Komünist madenciyle tanıştılar; Ernesto'nun onun hakkındaki fikirleri çok ilginç: *İnsanları bu şekilde ezmeleri çok utanç verici. Kolektivizmin nezih bir hayatın önünde bir tehlike oluşturup oluşturmadığı sorusunu geçtik, bu adamın anladığı Komünizm, içinde bulunduğu hayattan daha iyi bir hayatı arzulamanın ötesinde bir şey değildi.*

23 Martta Şili'den ayrıldılar, güneyden kuzeye doğru 3500 kilometre yol katetmişlerdi.

Peru'yla ilgili ilk izlenimleri yorgunluklarıyla ilgiliydi: *Sırt çantalarımızın ağırlığı sanki yüz kat artmıştı.* Gecenin bir yarısı bir köy evinin kapısını çaldılar. Kapı açıldı, Arjantinli ve doktor olduklarını söylediler; "Buradaki gibi Yerlilerin düzülmediği Perón'la Evita'nın ülkesinden mi," dedi köylü.

24 Mart ile 31 Mart arasında Titicaca gölünü gezdikten sonra ağır ağır Cuzco'ya doğru ilerlediler, ara sıra bir şeyler yiyerek ve otostop çektikleri kamyonlarda Yerliler ve hayvanlarla birlikte yolculuk ederek; yerli halka uygulanan ırkçılığa ve kötü muamelelere kendi gözleriyle şahit oldular.

Ernesto, Cuzco'nun İnka dünyasından çok etkilendi. Burada günlüğüne düştüğü notlarda seçtiği sözcükler çılgıncadır, kullandığı metaforlar coşkundur ve yazıları lirik tasvirlerle bezelidir. *Cuzco bir anı, sokakları başka bir çağa ait görünmez tozlarla kaplı.* Geleceğin doktor Guevara'sının içinde, yüzeye çıkmayı arzulayan bir arkeolog vardı hiç kuşkusuz. Cuzco'dan çok etkilenmişti etkilenmesine ama Machu Picchu'yu görünce kendinden geçecekti. Orada, birkaç yıl sonra yazdığı bir makalede kullandığı verileri toplayacaktı.

Arkeolojik bölgeden 6 Nisanda ayrılarak, yolculuğun hedeflerinden biri olan Huambo'daki cüzam hastanesine gittiler. Ernesto yolda berbat bir astım krizine yakalandı, iki doz adrenalin almasına rağmen geceye doğru daha da kötüleşti. Geceyi bir polis karakolunda geçirdiler. Şırınga iğneleri iyi yıkanmadığı için Granado onun tetanosa bağlı spazm geçiriyor olabileceğinden ve orada öleceğinden korktu; ama başka bir olay astım krizini yatıştırdı. *O gün nöbette kalan polise ait*

battaniyeye sarınmış vaziyette ve bir şekilde yorgunluğumu alan filtresiz sigaradan üst üste içerek yağan yağmuru seyrettim. Holdeki bir direğe yaslanmış bir halde sabaha karşı uyuyakalmışım.

İkili nisanın sonuna kadar ülke içinde dolaştı, bir süre tıp bilgilerini uyguladılar ve Peru halkına yapılan ırkçı baskılara şahit oldular. 1 Mayısta nihayet Lima'ya ulaştılar. *Yolculuğun en önemli evrelerinden birinin sonuna yaklaşmıştık; cebimizde metelik veya kısa bir zaman içinde bir yerlerden para bulma umudu kalmamıştı ama mutluyduk.*

Lima'da, yoksulları tehdit eden hastalıkların, özellikle sıtma ve cüzamın tedavisiyle uğraşan tıp araştırmacısı, Marksist Dr. Hugo Pesce'yi ziyaret ettiler. Kendisi gibi cüzamla ilgilenen gezici iki doktorla karşılaştığına memnun olan Pesce, onları çok sıcak karşıladı. Onun ve asistanı Zoraida Boluarte'nin yardımlarıyla, Sales mezhebinden katı hemşirelerin yönetimindeki Guia Cüzam Hastanesi'ne yerleştirildiler.

Lima'dan on gün sonra ayrıldılar. Vedalaşırlarken Pesce onlara, yazdığı son kitabı *Latitudes del Silencio* [*Sessizliğin Hoşgörüsü*] hakkında ne düşündüklerini sormuş. Ernesto kendine hâkim olamayıp kitabı eleştirmiş, manzaraları kötü tasvir ettiğini, Yerlilerle ilgili analizinde kötümser davrandığını belirtmiş. Pesce şaşırmış, donup kalmış. "Size bunca iyiliğim dokunmuşken, bunu bana nasıl yaparsın?" gibilerden bir şey söylemiş. Ernesto da, "Dost acı söyler," gibi bir karşılık vermiş ona. Pesco biraz düşünmüş ve ona hak vermiş. İki genç Arjantinli beraberlerinde doktorla geçirdikleri hoş anılarla ve Pesce'nin o sıralarda üstü başı iyice perişan haldeki Ernesto'ya verdiği birkaç giysiyle birlikte oradan ayrılmışlar.

Sonraki güzergâhları Amazon'du. Ernesto bu sıralarda ailesine gönderdiği bir mektupta şunları yazıyordu: *Bizden bir yıla kadar haber alamazsanız, Amerikan müzelerindeki kurutulmuş kafataslarına bakın; çünkü Jivaro kasabasından geçeceğiz.*

Cenepa adlı bir tekneyle Amazon'da kuzeye doğru ilerlerken, hiç bitmeyecekmiş gibi görünen, sivrisineklerin saldırılarıyla geçen gündüz ve gecelerde anlattıkları gezi hikâyelerini can kulağıyla dinleyen serbest ve rahat bir kızla (Guevara ona *orospu* diyordu, bu sözcük bildiği en kaba sözcüktü) dostluk kurdular; Granado'nun deyişiyle, "araya başka bir şey karıştırmadan." Ernesto artık Chichina'yı bitmiş bir ilişkinin ardından hatırlanan biri gibi hatırlıyordu.

Ormanın derinliklerinde kurulmuş bir cüzam hastanesi olan San Pablo'da hastalarla görüştüler, onları tedavi ettiler, doktorlarla görüş alışverişinde bulundular, nehirde balık avladılar ve cüzamlılarla futbol oynadılar.

14 Haziranda Ernesto yirmi dördüne bastı, *Aziz Ernesto gününde.* "Fuser o gün iki dirhem bir çekirdekti." Üç gün sonra, Ernesto'ya kendisini çok sevindiren bir şey geldi: Amazon'da karşıdan karşıya çaprazlama yüzdü, akıntı yönünde dört kilometre boyunca. Sahile ulaştığında soluk soluğaydı ama yüzünde bir memnuniyet ifadesi vardı.

Kolombiya sınırına ulaştıktan sonra kanoyla Leticia'ya geçtiler. Kolombiya tarafında dolaşırlarken Leticia "Independiente Spor" futbol takımının menajeriyle tanıştılar ve onu futbol konusunda yetenekli olduklarına ikna ettiler; takımı belli bir zaman sınırlaması koymadan çalıştırma ve antrenörlük ücretinin alınacak sonuca göre belirlenmesi konusunda anlaştılar. Yolculukları boyunca yaptıkları en iyi işti bu. Bu iki parlak antrenör, oyuncularla adam adama markaj çalışması yaptılar ve savunma oyuncularının forvetleri marke ettiği bir hazırlık maçından sonra birkaç saat içinde harika sonuçlar elde ettiler.

Nihayet maçların eleme usülü yapıldığı bir turnuvaya katıldılar ve Granado'nun attığı bir golle maçı kazandılar; takımın seyircileri driplingleri nedeniyle ona Arjantinli usta oyuncu Pedernerita'nın adını taktılar. Ernesto muhteşem bir kaleciydi. İkisi takımın uzun mesafeler katetmesini sağladılar ama artık ayrılma zamanı gelmişti. Antrenörlüğe devam etmeleri için kendilerine ısrar edildiyse de onlar paralarını aldılar ve askeri bir kargo uçağıyla Bogotá'ya uçtular.

Bogotá'da sokaklarda dolaşan ağır silahlı polisleri görünce hayret ettiler ve Laureano Gómez'in diktatörlüğünün ağırlığını üzerlerinde hissettiler. Bir öğrenci yemekhanesinde yemek yediler ve geceyi bir hastanede sandalyelerin üzerinde geçirdiler.

Bir gece Ernesto, Bogotá'nın neresinde olduklarını kestirmek için çakıyla toprağa harita çizerken oradan geçen polisler onu tutukladı ve çakısına el koydu. Kolombiya'dan ve polislerinden gına getirdikleri için Guevara'yla Granado 14 Temmuzda Táchira nehrini geçerek Venezuela'ya gittiler.

Ama Venezuela'da fiyatların yüksek oluşu nedeniyle Barquisimento'da başkaları bira içerken onlar su içmek zorunda kaldı. Ernesto

astımın sıkıntısını çekmeye devam ediyordu bu arada. Yolda, ayaküstü bir plan yaptılar: Ernesto, bir akrabasını araya sokup Buenos Aires'e kargo uçağıyla at taşıma işini kabul ettirmeyi başarırsa, Granado da doktor olarak bir yerde iş bulursa, yolculukları burada sona erecekti. Her ikisi de başarısız olursa, Meksika'ya doğru yolculuklarına devam edeceklerdi. Ama Venezuela'da geçirdikleri ilk haftanın sonlarına doğru Granado yakındaki, Cabo Blanco'ya 32 kilometre mesafedeki bir kasabanın cüzam hastanesinde iş buldu; Ernesto da amcasının bir ahbabının atına refakat edecekti; ama önce transit vize alması gerekiyordu; çünkü uçak Arjantin'e Miami üzerinden uçuyordu.

Orada geçirdikleri birkaç gün içinde tanışıp arkadaş oldukları kişilerle veda etmek için bir araya geldikleri içkili bir toplantıda Ernesto dayanamadı ve UPI'de çalışan bir gazeteciyle tartışmaya girdi, onun Venezuela orta sınıfı düşünce tarzını eleştirdi. Sonra da *Amerikalı bir milyoner olmaktansa cahil bir Yerli olmayı tercih ederim* diyerek kestirip attı.

Sonra, yarış atlarını taşıyan kargo uçağıyla Caracas'tan Miami'ye uçtu. Miami'de bir gün kalacaklardı ama uçağın motorlarından biri arızalanınca, uçak tamir edilene kadar cebinde bir dolarla beklemek zorunda kaldı. Bir pansiyonla, borcunu Arjantin'e döndükten sonra ödemek koşuluyla anlaştı. Sürekli kütüphaneye gitti, sürekli sütlü kahve içerek ayakta kalmaya çalıştı, her gün Miami'nin merkezinde bulunan pansiyondan sahile on altı kilometre yürüdü ve ABD Başkanı Harry Truman hakkında kötü şeyler söyleyen bir Porto Rikoluya arka çıktığı için polisle başı derde girdi. Tita Infante yıllar sonra Ernesto'nun kendisine "Miami'de geçirdiği yirmi günün hayatının en zorlu, en berbat günleri olduğunu, bunun da sadece çektiği ekonomik zorluktan kaynaklanmadığını" söylediğini hatırlayacaktı.

Uçak nihayet tamir olduktan sonra Ernesto Arjantin'e döndü; ailesi onu Buenos Aires'in Ezeiza havaalanında bekliyordu, onun atlarla birlikte yere ayak bastığını gördüler. Müsrif oğulları yurda dönmüştü. Evden ayrıldığı zamankinden daha zayıftı ve o hiç eksik olmayan çocuksu ifadesini yitirmediyse de bayağı olgun bir ifade yerleşmişti yüzüne. O çocuksu ifadesini yitirmemiş miydi gerçekten de? Günlüğünü temize çektikten kısa bir süre sonra şunu söyleyecekti: *Bu satırların yazarı Arjantin topraklarına ayak basarken vefat etmiştir... "Büyük*

Amerika"mızı gezip dolaşmak beni düşündüğümden de çok değiştirdi. José Aguilar daha da fazlasını söyler ve bu değişimin bir yönüne dikkati çeker: "Onun, ilk gezisinden sonra siyasetle çok fazla ilgilendiğini fark ettim."

Ne kadar ama? Nasıl bir siyasetti bu ve eğilimi ne yöndeydi? O sekiz ay boyunca geniş aralıklarla yazdığı günlüğü son derece coşkulu ve sert bir amentüyle biter:

> *O insanların tarafında olacağım. Bunu biliyorum çünkü bunun gecede yazılı olduğunu görüyorum. Öğretilerle dogmatik psikanalizi kılı kırk yararak inceleyen ben, barikat ve hendekleri mesken tutup çılgınlar gibi haykırarak silahlarımı kanla lekeleyecek, belki de öfkeden karşılaştığım her yenilmiş düşmanın boğazını keseceğim...*

Bunlar sözcüklerden ibaret gibi görünüyordu, şimdilik.

4

DIŞ KAPIDAN ZORLA İÇERİ

Ernesto yirmi yaşındayken, Cordoba'da.

1952 Eylülünden itibaren Ernesto, Buenos Aires'teki Peña Caddesi üzerinde bulunan Ulusal Kütüphane'de sınavları için saatlerce deli gibi çalıştı. Tita Infante yıllar sonra o günleri şöyle anlatıyordu: "Tutkularını ateşleyen bir sorun üzerinde durup uzun uzun düşünecek kapasitede biriydi: Cüzam, alerji, nöropsikoloji, ileri psikoloji ... ve bu konular hakkında sınavdan önceki gece beni arayıp tartışabilecek kadar epey şey öğrenirdi."

1953 Ocağında, Chichina'yı görmek için gittiği La Malagüeña malikânesini son kez ziyaret etti. O sırada resmen ayrılmışlar mıydı? Ernesto ona evlenme teklif etmiş ve ret cevabı mı almıştı? Chichina onun delice işlerine ortak olmak istememiş miydi? Bir daha bir araya gelmemek üzere ayrıldılar.

Ernesto'nun, Pisani'nin kliniğindeyken üzerinde çalıştığı alerji konusuyla ilgili yazdığı makale aynı ay içinde yayımlandı. Oradaki meslektaşları ileride, nesli tükenmiş bir kişinin hayatını konu alan romanlardakine benzer tuhaf şeyler hatırlayacaklardı. Örneğin bir gün, kliniğe, ayaklarında kundura işinden kalma birbirinden farklı ayakkabılarla gelmişti. Tuhaf şeyler okuyordu: Teyzesinin ona verdiği parayla aldığı, İnkalarla ilgili bir arkeoloji kitabı. Laboratuvar çalışanlarına soğuk fıkralar anlatıyor, meslektaşlarının cümlelerini düzeltiyor ve yarı şaka yarı ciddi, sonraki gezisine katılmayı teklif ettiği çalışma arkadaşı Liria Bocciolesi'yle flört ediyordu. Ne gezisi? Bir gezi olacağı muhakkaktı; çünkü Ernesto'nun Arjantin'de bunaldığı ortadaydı. Latin Amerika'yı keşfetmişti, şimdi ise bundan sonraki hayatını Buenos Aires'te doktor olarak sürdüreceği kısıtlı bir gelecek bekliyordu onu. (Çok utangaç olan Liria onun bu teklifinden dehşete kapılmıştı.)

Ernesto yazmaya başladı, günlük yazılarından yararlanarak, yakın zamanda gerçekleştirdiği Latin Amerika gezisiyle ilgili *Bir Gezi Günlüğü* başlığını taşıyan bir kitap yazmaya başladı ama bu kitabı asla bitiremeyecekti.

11 Nisanda son sınavına, klinik nöroloji sınavına girdi. Birkaç saat sonra babasını telefonla aradı: *Alo, ben Dr. Guevara.*

Ailesi mutluydu, Ernesto'nun geleceği artık belliydi: Pisani'yle birlikte çalışacaktı. Ama sonra, *Baba, Venezuela'ya gidiyorum* lafını etti telefonda. Venezuela'da bulunan Granado'nun yanına gidecekti; Maiquetía'daki bir cüzam hastanesinde, yatma ve yiyeceğinin de te-

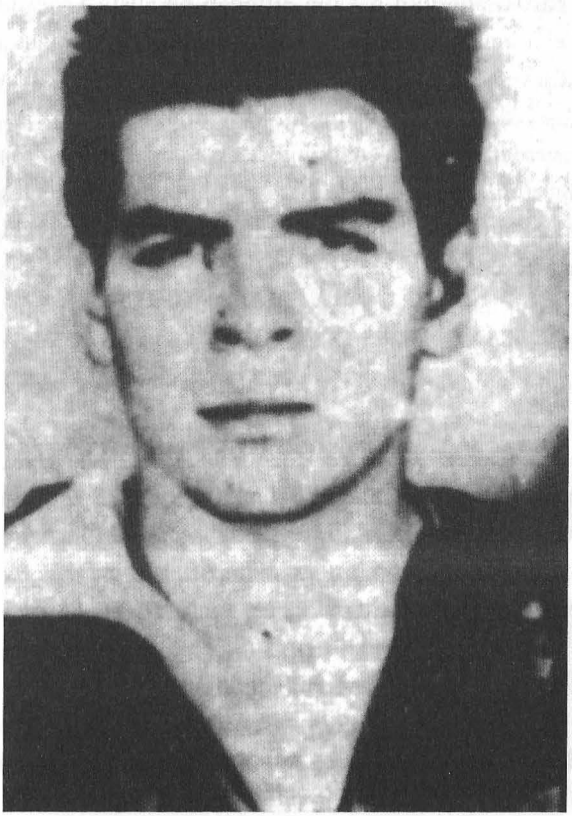
min edilebileceği bir doktorluk işi ihtimali vardı. Ailesi en kötüsünden korkuyordu, astımından, otoyollardaki soğuktan, ikinci sınıf trenlerde yapılan yolculuklardan ve aç kalmasından. İşin kötüsü, Ernesto kararını çoktan vermişti. Granado, Venezuela'da çalışıyordu. "Venezuela" eski bir hikâyeydi, çok uzaklarda olan bir şey. İçindeki gezgin kazanmıştı.

Ernesto yol hazırlıkları yaparken iki ay boyunca ailesinin evine genç insanlar gelip gitti, kenara para koydular, doktorluk yapabilmesi için karnesini ve diplomasını getirdiler. Bu seferki yol arkadaşı, Alta Gracia'dan eski arkadaşı Calica Ferrer'di.

Veda partisi ailesinin başının altından çıkmıştı; Ernesto'nun kız kardeşi Celia acılı, baharatlı güveç yapmıştı. Gençler dans ederken, Ernesto köşeye çekilip onları seyretti. Ona göre dans vakit kaybından başka bir şey değildi. Parti tüm hızıyla devam ederken Ernesto'nun oturduğu yerden onları izlediğini gören Celia, yeğenine, "Onu ebediyen yitiriyorum. Oğlum Ernesto'yu bir daha göremeyeceğim," demiş. Yanılıyordu, onu tekrar görecekti ama yıllar sonra göreceği Ernesto bambaşka biri olacaktı.

5

AMERİKA YA DA BEŞ PARASIZLIK

İkinci Latin Amerika gezisi, 1953.

1953 Temmuzunun soğuk ve kapalı bir gününde Buenos Aires'in Retiro Tren İstasyonu'nda Ernesto Guevara, Calica Ferrer'le birlikte ailesine veda etti. İki gezginin yanında toplam 700 dolardan az para vardı. Onları o gün yolcu edenler bu genç adamın platformda yürürken ansızın yeşil sırt çantasını havaya kaldırıp *Çekilin yoldan Amerika'nın askeri geliyor!* diye bağırışını, sonra da arkasına bakmadan ağır ağır ilerleyen trenle birlikte koşup merdiven korkuluğunu yakalayarak vagonlardan birine atlayışını hiç unutmayacaklardı.

Ernesto'nun ailesi üzüntü içindeydi. İnsanüstü bir çaba gösterip okuldan mezun olmuştu, şimdi de her şeyi bir kenara bırakıyordu. Ne için, diye söyleniyordu babası kendi kendine. Macera için mi? Amerika'nın askeriymiş; iyi güzel de savaşlardan geçilmeyen Amerika'nın hangi askerinden bahsediyordu?

On dört paketle ayrılmışlardı istasyondan, bunların çoğu yolluktu. Maceracılara daha sonra katılacak olan Ricardo Rojo, Calica Ferrer'in Dr. Guevara'nın yol arkadaşı sıfatını hak etmesi için sahip olması gereken özelliklerini şöyle sıralıyordu: "Bitmek bilmeyen yürüyüşlere hazırlıklı olmak, giyim kuşamla ilgili her türlü titizlikten vazgeçmek ve beş parasızlığı asla sorun etmemek."

Bolivya'daki La Paz'a ulaşmak için 3200 kilometrelik tekdüze ve ıssız pampaları aşmaları gerekecekti, üstelik düz bir güzergâhta ilerlemenin keyfini süremeden. Trende ikinci sınıf kompartımanda Jujuy'daki şeker fabrikalarında çalışan Yerlilerle birlikte yolculuk etmişlerdi; ama Ferrer'in söylediği gibi; "İkinci sınıfta yolculuk ettik ama birinci sınıf insanlarla birlikte."

La Paz'da, Yanacocha Caddesi üzerinde, eşyalarını asabilmeleri için duvara iki çivi çakılan yıkık dökük bir oda kiraladılar. Ernesto 24 Temmuzda ailesine yolladığı mektupta şunları yazıyordu:

Bir metal madeninde, Calica'yı da yanıma asistan olarak alıp bir ay çalışmayı planlıyorum. Ötekini [onlara iş vaadinde bulunan doktor ortadan kaybolmuştu] boş verdik. Burada kalamayacak oluşum biraz canımı sıktı; burası özellikle tatil zamanlarında canlanan ilginç bir ülke. Tarım reformu 2 Ağustosta, o sırada ülkenin her yerinde çeşitli isyan olayları ve kargaşa çıkması bekleniyor... Her gün seslerini duyduğumuz silah atışlarından ölen ve yaralanan insanlar var.

Hükümet, köylü ve madencilerden oluşan kitlelere sözünü dinletemediğini kanıtlamış durumda ama madenciler bir yere kadar seslerini yükseltebiliyorlar; onların silahlanması durumunda [muhalefet partisi] Falange'ın MNR'nin[1] safına geçeceğine şüphe yok.

Bolivya devriminin akıbetini tahmin etmek, meraklı, profesyonel denebilecek bir gözlem yeteneğine sahip, açıkgöz, genç bir Arjantinli doktor için bile kolay değildi. Kimi zaman Bolivya devrimini, başındaki rüşvetçi lideri yüzünden doğruca emperyalizmin kucağına düşecek, başarısız bir devrim girişimi olarak gördü. Kimi zaman da madencilerin verdikleri olağanüstü mücadelelere ve iki bin kişinin ölümüyle sonuçlanan çarpışmalara hayran kalmaktan kendini alamadı. *Hiç destursuz çatışmaya daldıkları kesin* diye yazar uzun süreden beri sırdaşı olan Tita Infante'ye gönderdiği bir mektupta. Ernesto tarım reformunu destekliyordu ama bu reformu sürdürecek güçte kimseyi göremiyordu. MNR'de, seçimi kazanan partide üç farklı grup olduğunu anlamıştı: Birincisi Hernán Siles Suazo'nun temsil ettiği uzlaşmacı, satılmış sağcı grup; Víctor Paz Estenssoro'nun liderliğindeki ortanın sağında yer alan grup ve *parti verip kadın peşinde koşmaktan başka bir şey bilmeyen* madencilerin lideri Juan Lechín'in önderliğindeki solcu grup. Ernesto, devrimin dış saldırılara karşı dayanabileceğini, iç çekişmeler nedeniyle de parçalanabileceğini hissediyordu. Ama ileride, sözünü ettiği bu üç kişiyle tümüyle farklı koşullar altında tekrar karşılaşacağı ise aklının ucundan bile geçmiyordu.

Ernesto buradaki toplumsal kargaşayı, Sucre Palace Otelinin barına yerleşmeden önce karnını tropik meyvelerle doldurduğu Camacho pazarına bakan 16 de Julio Bulvarı'ndaki kafelerden izlemiş ve bu kargaşayla ilgili düşüncelerini yine bu kafelerde otururken geliştirmişti. Ernesto, Sucre Palace Otelinin barını, madencilerle işçilerin gösterileriyle dolu bu şehir içindeki hareketleri izlemek için bir gözlem noktası olarak kullanıyordu. *Görsel bir gösteriydi ama sönüktü. Yürüyüşe hâkim olan bitkinlik ve genel coşkunsuzluk geçit töreninin enerjisini alıp götürmüştü; bu tür konulardan anlayan biri, törende eksik olan şeyin madencilerin suratlarındaki canlılık olduğunu söyledi.*

MNR: Movimiento Nacional Revolucionario: Ulusal Devrim Partisi.

Ernesto, zengin bir Arjantinlinin evinde tanıştığı Rojo'yla Tarım İşleri Bakanı'nı ziyaret etti. Burada köylülerin tarım ürünleriyle birlikte nasıl DDT'yle ilaçlandığını anlatan bir sunum izledi. MNR'nin solcu kanadından Ñuflo Chávez, Ernesto'ya, müze ziyaretine giden Yerli melezlere neden benzer aşağılayıcı şeyler uygulandığını, bu uygulamaları olumlayarak anlattı, sonra Ernesto, Rojo'yla birlikte oradan ayrıldı. MNR halkın partisi değildi; kadrosu olmayan bir partiydi; halk sokakta silahlı birlikler kurarken, partinin liderleri bürokratik dalaverelerle hortumladıkları paralarla eğlence yerlerinde keyif çatıyordu.

Bir seferinde Calica, Ernesto'dan, bir defineye ortakmış pozlarında, banyoya gitmek için para ister, Ernesto gayet ciddi bir biçimde bunun gereksiz bir istek olduğunu, temizlikten önce yemeğin geldiğini söyler. Calica ısrar eder, bunun üzerine Guevara ona banyo parasını kahvaltı parasından kullanması gerektiğini söyler. Birkaç saat sonra Calica Ferrer pirüpak bir halde Ernesto'nun café con leche'nin [İspanyol beyaz kahvesi] yanında kurabiye yiyişini yutkunarak seyreder, ta ki doktor insafa gelip arkadaşının yutkunma hastalığını tedavi edene kadar.

Ernesto, Bolivya'dan ayrıldıktan sonra tekrar eski sevgilisine, arkeolojiye döndü. Tihuanaco'daki harabeleri, sonra da Titicaca gölündeki Isla del Sol'u ziyaret etti. Annesine gönderdiği mektupta şunlar yazıyordu: *Oradaki bir mezarlıkta, İnkaların ünlü chompi alaşımından yapılma serçe parmağım büyüklüğünde bir kadın heykelciğiyle karşılaştığımda kâşif olarak en büyük hayalimi gerçekleştirme imkânı buldum.*

17 Ağustosta Yunguyo'dan Peru sınırını geçtiler ve orada gümrük muhafızları tarafından gözaltına alındılar. Gümrük muhafızları yanlarındaki kitapları ve Bolivya tarımıyla ilgili topladıkları verileri incelediler.

Ernesto 21 Ağustosta, Cuzco'da fotoğraf çekerken tekrar arkeolojiye geri döndü. Burada çektiği fotoğrafları, daha sonra Machu Picchu'ya yaptığı ilk geziyle ilgili materyallerden yararlanarak yazdığı "Taş Bilmece" başlıklı makalede kullanacaktı.

Hayranlığımı başka türlü nasıl ifade edebilirim bilmiyorum ama parlak gri harabelerin ardındaki bu gri tepecikler, mor ve renkli zirve hayal gücümün ötesinde olağanüstü bir manzara.

Ernesto'nun arkeoloji merakı Rojo'ya ağır gelmiş, gruptan ayrılıp tek başına Lima'ya gitmişti. Guevara harabelerden kendini alamıyordu, daha fazla harabeyi ziyaret etti ve hepsine hayran kaldı. Annesine yazdığı bir mektupta, yol arkadaşı olarak Granado ile Calica arasındaki farkı anlatıyordu: Biri otların üzerine uzanıp İnka prensesleriyle evlenme hayali kurarken, diğeri Cuzco sokaklarında üzerine bastığı köpek pisliklerinden şikâyet ediyordu. *Cuzco'yu meydana getiren o elle tutulup gözle görülmez terkibin kokusunu değil de, sadece kötü kokuların ve dışkı kokularının kokusunu alıyor.*

Yine Macchu Picchu makalesinde coşkuyla şunu yazar: *Orta Amerika'nın yurttaşları, geçmişi fethedin.* Makalesinde Ernesto, kaldığı otelin resepsiyon defterine bir Amerikalının yazdığı bir nota ("Coca-Cola reklamının olmadığı bir yer bulduğum için şanslıyım") yer verir ve Latin Amerika'daki büyük müzelerin talan edilip en değerli eserlerin Latin Amerika dışına kaçırılmasına tepki gösterir.

Lima'da Ernesto'nun kafasının içinde arkeoloji hayaletleri dolaşmıyordu, bu nedenle Manuel Odría'nın başında bulunduğu baskıcı ve kana susamış askeri diktatörlüğün sergilediği siyasi çürümenin belirtilerini gözleme olanağı bulmuştu. Daha sonra yazdığı bir mektupta o dönemin siyasi atmosferini *"boğucu"* ve hükümeti de halkın desteklemediği, kasaturalar üzerinde duran bir hükümet olarak tanımlar. Ne yapacağını bilmemektedir. Tita'ya mektubunda şunu yazar: *Geleceğim konusuna gelince; nereye gittiğimi pek bilmiyorum, ne zaman gideceğimi ise hiç bilmiyorum.*

26 Eylülde Calica'yla birlikte Ekvador'daki Huyquillas'a, oradan Puerto Bolívar'a, oradan da Guayaquil'e gittiler, orada Rojo'yla tekrar buluştular. Rojo orada iç çamaşırının durumuyla ilgili olarak girdikleri bir iddiayı Ernesto'nun kazandığını hatırlayacaktı yıllar sonra. İç çamaşırının ne durumda olduğunu kanıtlamak için Ernesto iç çamaşırını çıkarmış ve yere sermiş. Arkadaşları, kat ettikleri yolların pisliğiyle iyice kabuk bağlamış bir halde, tanınmaz bir renge dönmüş bu iç çamaşırına hayretle bakakalmışlar.

Rojo daha sonra, devrimin, özellikle tarım işçilerinin önderliğindeki bir devrimin patlak vermesinin an meselesi olduğu Guatemala'ya gitmeye nasıl karar verdiklerini anlatacaktı. Ama Ernesto bu olayı başka türlü anlatır: *Ekonomik sıkıntı içindeydik... Her şey, Rojo'nun Pe-*

ru'da buluşacağı Gualo García'nın yaptığı bir espriyle başladı: Neden bizimle Guatemala'ya gelmiyorsunuz? Böyle bir fikir zaten aklımda vardı, kararımı vermem için biraz dürtüklenmem yetmişti.

Yolculuğun masraflarını karşılamak için, daha doğrusu yola çıkabilmek için üzerlerindeki giysilerin bir kısmını sattılar ve nihayet 24 Ekimde Guayaquil'den Panama'ya giden gemiyle yola çıktılar.

Panama'da Ernesto'yla Gualo García, bir öğrenci lideri olan Rómulo Escobar sayesinde bir süre idare ettiler. Pansiyona verecekleri paraları olmadığı için Escobar, onları evine davet etmişti. Ancak evi pek huzurlu bir yer sayılmazdı; çünkü polis siyasi nedenlerle ikide bir Escobar'ı tutukluyordu. Ernesto oradayken yemeğini Gato Negro [Kara Kedi] adlı ucuz bir lokantada yiyordu; burası bölgedeki okulların öğrenci liderleriyle şairlerin buluşma yeriydi. Ernesto gazeteciliğe ilk adımını da Panama'da attı: Machu Picchu'yla ilgili makalesi *Siete* dergisinde yayımlandı.

Sonunda onları Kosta Rika'ya götürecek bir taşıt bulurlar; ama arzularından başka bir şeyi gözü görmeyen ve zorlamaya veya acele ettirilmeye gelmeyen Ernesto, o sıralarda Panama'ya resmi bir ziyaret yapması beklenen İngiliz kraliçesini görmeden oradan ayrılmayacağını söyler.

Kosta Rika'ya aralık ayının ilk günlerinde vardılar. Diğer sınırlarda kendilerine sorun çıkaran içi kitap dolu bavulu arkalarında bırakmışlardı. Emanete hıyanet etmeyeceğine güvenilen Escobar bu güveni boşa çıkarmayacak ve bavuldakileri yıllarca saklayacaktı. Ernesto'nun San José'den yolladığı ilk mektup Buenos Aires'teki Beatriz teyzesinedir; muhafazakâr akrabalarıyla münakaşa ederken onları ürkütmek için kullandığı tehditkâr üslupla kaleme aldığı mektubunda teyzesine şunları yazar: *United Fruit Co.'nun bölgesinden geçtim ve bu kapitalist canavarların ne kadar korkunç olduklarını bir kez daha anladım. Hayalimde canlandırdığım merhum Stalin'in suretine bakıp, bu ahtopotlar yok olana kadar kendime rahat huzur tanımayacağıma söz verdim.*

San José'deki Soda Palace adlı kafede Ernesto, Moncada'daki askeri kışlaya saldırıp Batista'nın diktatörlük yönetimiyle çatışmaya girmiş bir grup Kübalı sürgünle tanıştı. Ahlaki söylevleriyle ve bir avuç silahla kanı kaynayan genç Kübalıları zapt etmesini ve onları bir araya

getirmesini bilmiş genç avukat Fidel Castro hakkında Calixto García veya Severino Rosell'in söylediklerini şüpheyle karşıladığı ve Castro'yu tercih ettiği anlaşılıyor: *Ötekini seç!*

Ernesto nihayet Guatemala'ya gider. Nikaragua sınırındaki yolculukları, bu yolculuğun en zor kısmını oluşturmaktaydı.

Nikaragua'da kendilerini Honduras'a götürecek kişiyi beklerken, yanında Beberaggi Allende kardeşlerle birlikte külüstür bir arabayla Rojo çıkagelir. Onun aniden çıkagelişi müthiş bir sürpriz etkisi yapar. O arabayla Nikaragua'nın Managua şehrine giderler, Ernesto orada babasından kendisine para yollamayı teklif eden bir telgraf alır ve çok sinirlenir. *Şimdiye kadar, ne durumda olursam olayım, onlardan para istemeyeceğimi anlamış olmaları gerekirdi.*

Sonra Guatemala'ya doğru yola çıktılar, Allende kardeşler orada arabayı satmayı düşünüyordu ama daha yoldayken paraları bitti. Bunun üzerine arabayı parça parça sattılar, önce krikosunu, sonra farlarını, ellerine ne geçerse. Guatemala'ya arabadan arta kalanlarla gideceklerdi.

6

GUATEMALA: KRİTİK AN

La Marquesa'da, Mexico City dolayları, 1955.

1953 Aralığında Ernesto, annesine gönderdiği mektupta şunları yazıyordu:

Her ne kadar başkenti ancak Bahía Blanca büyüklüğünde, uyuşuk bir yer olsa da, burası Orta Amerika'nın en önemli ülkesi. Elbette çok fazla yaklaştığında her rejimde yolunda gitmeyen bir şeylerle karşılaşırsın; burada da, adeta bu kuralın geçerliliğini doğrularcasına, tahakküme ve soygunlara rastlanıyor; ama ortama gerçek bir demokrasi havası ve çeşitli nedenlerle buraya demir atmış olan yabancıların dayanışma havası hâkim.

Demir atmak mı? Uzun süreliğine mi? Guatemala'ya mı, Başkan Jacobo Arbenz'in lideri olduğu, ABD'nin tekelleriyle kanlı bıçaklı olan özgürlükçü halk partisinin gerçekleştirdiği değişikliklerle sarsılan bir ülkeye mi?

20 Aralıkta, yani Guatemala City'ye ulaştıktan birkaç gün sonra Ernesto, şehirde bolca bulunan Latin Amerikalı sürgünlerden Perulu Hilda Gadea'ya uğradı ve ona kendileri için ucuz bir pansiyon bulup bulamayacağını sordu. Hilda, iki genç adamla bu ilk karşılaşmalarını şöyle anlatır:

25, 26 yaşlarındaydılar, zayıf ve bizim yaşadığımız bölgelerdeki insanlara oranla uzundular; boyları 1,76 ila 1,78 civarındaydı. Guevara'nın yüzü çok beyaz ve solgundu, saçları kahverengiydi; iri, etkileyici gözleri, küçük bir burnu, düzgün bir görünüşü vardı, genel olarak iyi bir görüntüye sahipti... ses tonu biraz davudi, son derece erkeksiydi, görünüşüne bakan ondan böyle bir ses çıkacağını beklemezdi. Atikti, çok hızlı hareket ediyordu; ama görünüşü çok ağır biriymiş izlenimi veriyordu insana. Onun zeki ve gözlemleyici bakışlara sahip olduğunu, sert konuştuğunu fark etmiştim... Biraz kendini beğenmiş ve kendine çok fazla güvenen biriymiş gibi gelmişti bana... Ama daha sonra Guevara'nın yardım istemekten rahatsız olduğunu ve bana uğradıkları sırada daha yeni astım krizi geçirdiğini öğrendim; daha rahat nefes alabilmek için göğsünü şişiriyormuş meğer... Çoğu Latin Amerikalı gibi ben de Arjantinlilerden çekiniyordum.

Hilda bu açıklamaları yaparken nezaket gösterip, o sıralarda Ernes-

to'nun ayakkabılarının paramparça olduğunu ve sahip olduğu tek gömleğin eteklerini dışarı salarak dolaştığını söylememiş.

Ernesto, Hilda'nın tavsiyelerine uyarak Gualo ve Rojo'yla birlikte Beşinci Caddedeki ucuz bir otele yerleşti.

Birkaç gün sonra Ernesto'yu, hayatında önemli bir rol oynayacak olan Arjantin büyükelçiliğinden bir ticaret ataşesi ziyaret etti: Ataşe onu matésiz bırakmayacak daha sonra da ona güvenli bir barınma imkânı sağlayacaktı.

Yardımlarından minnettar kalan Arjantinliler, ilk ziyaretlerinden üç gün sonra Hilda'yı kaldığı pansiyonda tekrar ziyaret ettiler; Guevara o sırada kötü bir astım krizi geçirmekteydi. Hilda da ilk görüşünde Ernesto üzerinde iyi bir izlenim bırakmamış olmalı. Ernesto'dan iki yaş büyük ve o sırada 27 yaşında olan Hilda kısa boylu, tıknaz biriydi. Görünüşünü Amerikan Yerlisi büyükannesinden almıştı; gözleri Asyalıların gözlerine benziyordu. İlginç bir siyasi geçmişi vardı: Amerikan Halk Devrim Birliğiyle (APRA) ilişkilerinden dolayı Peru'daki General Manuel Odria önderliğindeki diktatörlükten kaçmıştı; o sıralarda Guatemala City'de köylüleri kooperatife özendiren ve küçük çiftçilere yardımcı olan bir hükümet kuruluşunda çalışıyordu. Hilda'nın çalışma arkadaşlarından Myrna Torres, yeni gelenlerden daha çok etkilenmiş, 27 Aralık tarihli günlüğüne şunları yazmıştı: "Çok çekici bir Arjantinliyle tanıştım."

Bu arada Ernesto'nun yakın zamanlarda gerçekleştirdiği yolculuğun sıkıntı ve dertleri peşini bırakmıyordu, astım krizleri genelde çok kuvvetli geçiyordu. Ancak astım krizleri nedeniyle çektiği bu sıkıntılar iş aramasını engellemiyordu. Guatemala'ya gittikten birkaç gün sonra annesine şunları yazmıştı:

> *Buradaki bir cüzam hastanesinde 250 quetzala yarım günlük bir iş var, onu kapabilir miyim diye bakıyorum ama henüz bir şey belli değil. Yine de bir şekilde beni seçeceklerdir; çünkü buradaki insanlar pek öyle her şeye aldırış etmiyor ve doktor sıkıntısı var.*

Harold White adlı, 50 yaşlarında, kır saçlı, uzun boylu, sıska Amerikalı bir felsefe profesörü sürgün grubuna katılmıştı. (*Tek kelime İspanyolca bilmeyen bir gringoyla lafladım; şimdi kendimize ait bir dilimiz var ve çevrede müthiş bir merak konusuyuz. Bazıları bu gringonun, peşinde*

FBI olduğu için sürgüne gittiğini söylüyor, bazıları da onun FBI'yla birlik olduğunu. Bildiğim bir şey varsa o da Amerikan karşıtı zehir zemberek makaleler yazdığı ve Hegel okuduğu, hangi tarafı tuttuğunuysa bilmiyorum.) Oraya yeni gelenlerden uzun boylu, kıvırcık, kabarık saçlı, perişan kılıklı Kübalı Ñico López, Ernesto'dan dört yaş küçüktü. İspanya'dan göç etmiş bir ailenin oğlu olan López okuldan kaçmış, meteliksizler adlı isyancı bir örgüt kurmuş, 26 Temmuzda Küba'da Moncada saldırısının gerçekleştirildiği gün Bayamo kışlasına yapılan saldırıda yer almıştı.

Kübalıların böbürlene böbürlene konuştuklarını duyunca kendimi çok küçük hissettim. Bayağılığa kaçmadan onlardan çok daha nesnel konuşmalar yapabilirim; bunu onlardan daha iyi yapabilirim ve halkı doğru şeyler söylediğime ikna edebilirim. Ama Kübalılar gibi kendimi ikna edemiyorum. Ñico mikrofonda yüreğini ve ruhunu ortaya koydu ve benim gibi şüphecileri bile coşkuyla ateşlemesini bildi.

Birkaç gün sonra gruba başka Kübalı sürgünler de katıldı. Paraları olmadığı için Ernesto'dan bedava tıbbi bakım talebinde bulundular. Kübalı sürgünler kitap değiş tokuşu da yaptılar. Ernesto ilk görüşmelerinde (önceleri Myrna'nın tercümanlığı aracılığında, daha sonraları tuhaf, melez bir dille gerçekleşen görüşmelerde) White'a Freud'u savunan konuşmalar yapmış; ama daha sonra onun etkisinde kalarak Pavlov okumaya başlamıştı. Hilda'ylayken, ikisinin de hayran olduğu Sartre'dı tartışmalarının ana konusu. Hilda, Ernesto'ya Mao Zedung'un kitaplarını ödünç verdi. İlk münakaşalar baş göstermeye başladı; Ernesto çok fazla ılımlı bulduğu Rojo'yla kıyasıya kapıştı. Ernesto'ya göre Latin Amerika'daki değişim ılımlı reformlarla gerçekleşmeyecekti; devrim şiddetli olacaktı. Hilda onu yatıştırmaya çalıştı; Ernesto birden patladı –*Kimsenin beni yatıştırmasına ihtiyacım yok!*– sonra özür diledi: *Çiko beni pes ettirdi.*

Ocak ayının başlarında Ernesto, Beatriz teyzesine yolladığı bir mektupta hayatının muhasebesini yapar:

Burası, derin bir nefes alıp ciğerlerini demokrasiyle doldurabileceğin bir ülke. Yani burasını Komünistlerin, hırsızların, vatan hainlerinin vb yatağıymış gibi gösteriyorlar. Burasının zengin bir ülke olduğunu söyleyemem, alakası bile yok, ama dürüstçe çalışma imkânları var, can sıkıcı formalitelerden kurtulabilirsem bir süre burada kalacağım.

Venezuelalı sürgün bir doktor, Ernesto'ya halk sağlığı bakanıyla bir randevu ayarlamıştı. Bakan, ona doktorluk yapması için bir üniversitede bir yıllık hızlandırılmış eğitim kursuna gitmesi gerektiğini söyledi.

Kübalı serseri takımı Ernesto'ya farklı bir işten bahsederek yepyeni bir geçim kapısı önerdi: İsa'nın mucizelerini konu alan, kalay üzerine çizilmiş, tahta kutunun üzerine monte edilmiş ve arkadan ışıklandırılan resimler satmak. *Şu sıralar sokakta Esquipulas Hazretleri'nin güzel resimlerini satıyorum, envai çeşit mucize gerçekleştiren siyahi bir İsa'nın resimlerini... Şimdiden İsa'nın mucize hikâyelerinden oluşan zengin bir koleksiyona sahibim, bu koleksiyona sürekli yenileri katılıyor.* Ama ateistlerden oluşan bu küçük grubun sokak satışları pek iyi gitmiyora benziyordu: Che yiyecek hayalleri kuruyordu; bu hayaller ona açlığını daha da hissettiriyordu.

Ernesto'nun Guatemala'daki ikinci ayında siyasi durum gittikçe gerginleşmeye başladı; United Fruit'un desteklediği askeri komplolar ortaya çıktıkça, askeri darbe ihtimali kuvvetleniyordu. Bu arada Ernesto Guatemalalı solcularla temas kurmaya başlamıştı. Şubatın ikinci cumartesisinde Ernesto, Ulusal Tarım Bankasının genel müdürü ve Arbenz'i destekleyen koalisyon partisinin politika komitesinin bir üyesi olan Alfonso Bauer'le onun sayfiye evinde görüşmeye gitti. Ernesto, Arbenz'i destekleyen cephede yer alan partiler arasındaki çatışmaları ve sekterciliği eleştirdi. Bu partilerin kendilerine çok güvendiklerini düşünüyor, gerçek bir halk direnişinin örgütlenemeyeceğine inanıyordu.

Kısa bir süre sonra Ernesto spor müsabakalarının yapıldığı, siyasi ve kültürel olayları içeren bir açık hava şenliği olan Birinci Demokratik Gençlik Birliği Festivaline katıldı. Festival'de Guatemala Komünist Partisi milletvekili Carlos Manuel Pellecer'le tanıştı. Ernesto'nun onunla ilgili ilk izlenimi çok kötüydü: *Baskıcı bir bürokrasinin tipik bir temsilcisi.* Ama 15 Şubatta teyzesine gönderdiği mektupta şunları yazar:

> *Ben çene çalmaktan başka bir şey bilmeyen bir hevesli değilim; Guatemala hükümeti ve onunla birlikte Komünist olan PGT [Guatemala İşçi Partisi] ile kader birliği ettim. Burada bir dergi çıkaran entelektüellerle de böyle yakın bir ilişki içindeyim ve işçi sendikasında*

doktor olarak çalışıyorum. Bu nedenle, tümüyle gerici olan Cerrahi Tıp Fakültesiyle papaz oldum.

Bu sıralarda iyi niyetin yerini temenniler almıştı. Olan bitenden uzak duran bir gözlemci olmaktan öteye gitmemesine rağmen Ernesto, muhtemelen Guatemala soluna sempati duyuyordu. Bunun da ötesine geçmeye niyetliydi belki ama böyle bir şey asla olmayacaktı. Sendikadaki doktorluk işi teklif olmanın ötesine geçmiyordu. Ernesto'nun, gerici ve şirket zihniyetli olduğu her halinden belli olan Cerrahi Tıp Fakültesiyle papaz olduğu şüphe götürmezdi. Ancak genç Dr. Guevara'nın nefreti nedeniyle bu bürokratik kurumun zarar gördüğü ise şüpheli... İyi niyetlerine rağmen Ernesto hâlâ bir yabancıydı ve Latin Amerika (hatta Arjantin bile) artık bir hayalden ibaretti onun için.

Guatemala'da gerilim tırmandıkça tırmanıyordu ve Ernesto her şeye rağmen bir açık kapı bırakmaya karar vermişti. Babasından Meksika'daki eski bir arkadaşının, yönetmen Ulíses Petit de Murat'ın adresini istedi. Şubatın sonlarına doğru Ernesto ekonomik açıdan felaketleri oynayan durumunu şöyle özetliyordu:

Bir gringoya verdiğim İngilizce (daha doğrusu İspanyolca) dersinden günde bir pezo, burada bir ekonomistin yazdığı bir coğrafya kitabına yaptığım yardımların karşılığı olarak ayda 30 pezo. Yardım derken, kitabı daktiloya çekmeyi ve veri aktarmayı kastediyorum. Toplam 50 yapıyor, yiyecek ve barınma masraflarımın 45 tuttuğunu, sinemaya gitmeyeceğimi ve tıbbi bakıma ihtiyaç duymayacağımı düşünürsek bayağı yüklüce bir para.

Bu "yüklüce" gelirine rağmen Ernesto pansiyon kirasında iki ay içerideydi. Sokaklardaki reklam panolarını boyama işiyle iki yakasını bir araya getirmeye çalıştı. Bu arada *kooperatif üyeleri bir doktora para ödemeye pek yanaşmadıkları için en güzel fırsat da suya düştü gibi görünüyordu.* Ernesto'nun Hilda Gadea'yla ilişkisi, ortak entelektüel meraklarının da yardımıyla, iyice yakın bir hal almaya başlamıştı. Birbirlerinin şiire meraklı olduğunu keşfetmişlerdi; Hilda, Ernesto'ya César Vallejo'nun bir kitabını, Ernesto da ona Juana de Ibarbouru'nun bir kitabını vermişti. Hilda, Ernesto'yu León Felipe ve Walt Whitman'la tanıştırmıştı. İkisi de Kipling'in "If" adlı şiirine hayrandı. Ernesto ona bazı düzyazı örnekleri vermiş ve onu Curzio Malaparte'nin *Kaputt*'u

ve Carlos Fallas'ın *Mamita Yunai*'siyle tanıştırmıştı. Hilda ona White'ın kitabını çevirmesinde yardımcı olmuş, daktilosunu ona vermişti. Tüm bunlar onları Marksizmle ilgili uzun ve yoğun tartışmalara götürmüştü; bu tartışmalar sırasında Ernesto, bir ara Guatemala'ya uğramış ve üzerinde olumsuz bir izlenim bırakmış olan Victor Raúl Haya de la Torre'nin başında bulunduğu APRA gibi liberal bir halk partisinin militanı olmaya çalıştığı için Hilda'yı eleştirmişti.

Öyle veya böyle, yaptıkları uzun konuşmalar ve kırlarda gerçekleştirdikleri uzun yürüyüşler sonucunda entelektüel bir birlikteliğe doğru adım adım ilerliyorlardı. Bir gün bir köy fuarını ziyaret etmek üzere Sacatepéquez'e gitmişlerdi. Saat geç olmuş, geriye nasıl döneceklerini bilememişlerdi. Hilda geceyi onunla birlikte geçirmek durumunda kalacağı için çok endişelenmişti: "Kaldığım pansiyondakiler ne düşünür sonra?" Ernesto onu geri götürmeyi ve geceyi Guatemala City'de geçirmesini sağlamayı başarmıştı. Entelektüel olduğu kadar, kim ne derse desin, bayağı muhafazakâr bir ilişkiymiş bu anlaşılan.

Ernesto aşağı yukarı bu sıralarda Hilda'ya evlenme teklif etmişti. Ona, gönüllü çalıştığı ve ara sıra gittiği devlet hastanesinde bir ara bir hemşireyle ilişkisi olduğunu ama kalbinin boş olduğunu söylemişti. Ona onunla evlenmek istediğini söylemişti. Hilda dehşete kapılmış ve konuyu geçiştirmişti.

Nisan ayında Ernesto'nun durumu gittikçe kötüleşti, Kübalıların kaldığı pansiyona yerleşti; onlarla birlikte yerde yatmaya başladı. Bu arada, Petén bölgesindeki bir iş için yaptığı başvurunun ret cevabı geldi.

Daha sonra yazacakları anılarında gerek Rojo gerekse Hilda Gadea, Ernesto'nun o işi Guatemala Komünist Partisi'ne (PGT) üye olmayı kabul etmediği için (çünkü bir işe girebilmek için Parti'ye üye olmak bir önkoşuldu) alamadığını ileri süreceklerdi. Hilda, Ernesto'nun öfkeyle genç Komünist Herbert Zeissig'e veryansın ettiğini hatırlıyordu: PGT'ye üye olmak istiyordu ama bir iş kapmak için değil. Ahlaksızlık ve fırsatçılık karşısında başı daha bir dik durmaya başladı.

Ernesto'nun Guatemala vizesinin süresi dolmak üzereydi, bu nedenle sınır dışına çıkıp tekrar ülkeye girmeye karar verdi. Hilda'ya veda etti; Hilda, onun bir daha geri dönmeyeceğine, içindeki gezgin ruhunun Guatemala'ya duyduğu ilgiden daha güçlü olduğuna inanıyordu. Ernesto döneceğine söz verip eşyalarını ona bıraktı.

Kâh yürüyerek, kâh otostop çekerek El Salvador'a gitti; sınırda El Salvador polisi bazı kitaplarına el koydu. El Salvador'da uluorta tarım reformu hakkında konuştuğu ve yeni tanıştığı insanlara şiir okuduğu için karakola götürüldü. Neyse ki olay, biraz fırçalama ve "siyasetle uğraşma, aşk şiirleri oku" türünden nasihatlerin ötesine geçmedi. Bir hafta sonra tekrar Guatemala'daydı; arkadaşlarına El Salvador'daki durumun ne kadar berbat olduğunu (arazilerde çiftlik sahiplerinin parayla tuttuğu silahlı çetelerin nasıl kol gezdiğini) ve polisle yaşadığı olayları anlattı.

Annesine gönderdiği bir mektupta Ernesto, ziyaret ettiği Maya harabelerini heyecanla anlatır; ama arkeolog olmayı kesinlikle istemediğini de belirtir: *İnsanın hayatının ana amacının bugün hatırlanmayacak kadar ölü olan şeylerin araştırılmasıyla ilgili olması bana çok paradoksal görünüyor.* Genetik gibi gerçekleşmesi daha muhtemel hayaller üzerine yoğunlaştığını belirtiyor; ama arkasından emin olduğu tek şeyin şu olduğunu söylüyor: *Latin Amerika, maceralarımın sahnesi olacak, hem de önceleri düşündüğümden daha fazla; burayı daha iyi anlamaya başladığımı düşünüyorum ve kendimi tam bir Latin Amerikalı gibi hissediyorum, dünyadaki diğer insanlardan apayrı.*

İlginçtir, ailesine Hilda'dan ancak bu mektupta bahseder (mektuplarında her şeyden söz eden erdem sahibi Ernesto aşk ilişkilerini atlıyordu demek!): *Varsa maté içiyor ve bir aprista*[1] *olan yoldaş Hilda Gadea'yla sonu gelmez sohbetlere dalıyorum; kırmamaya özen göstererek onu bu zirva partiden ayrılmaya ikna etmeye çalışıyorum. Diğer meziyetleri bir yana, altın gibi bir kalbi var. Günlük hayatımla ilgili her şeyde onun yardımları hissediliyor (bize pansiyon ayarladığı günden beri).*

Yıllar sonra Ernesto'nun babası, onun eski yazıları arasında o yılın nisan ayında Guatemala'da yazılmış bir makale bulacaktı: "Guatemala İkilemi," Ernesto'nun Guatemala'daki gergin durumu anlatan bir makalesi; son paragraflara doğru yazdığı şeyler o sıralarda aklından geçenleri göstermesi açısından önemlidir: *Köteğe kötekle cevap vermenin zamanıdır, öleceksek de, Azaña [Manuel Azaña y Díaz, İspanya Cumhuriyeti'nin yenik cumhurbaşkanı] gibi değil, Sandino gibi ölelim.*

---

[1] APRA üyesi olduğu kastediliyor.

Guatemala'daki yarım kalan devrimin son bölümüne 15 Mayısta girilmişti. United Fruit Company'nin desteğiyle CIA bir askeri darbe hazırlığı içindeydi, Çekoslovakya'dan silah sevkıyatı yapılması (ABD'nin uyguladığı ambargo nedeniyle Arbenz hükümeti sadece bu silahları satın alabiliyordu çünkü) darbe planının yürürlüğe sokulması için gerekli bahaneyi sağladı. Albay Collos Castillo Armas komutasındaki kiralık askerlerden oluşan küçük bir ordu Honduras sınırında bekliyordu; silah sevkıyatı başlar başlamaz harekete geçti. Kiralık askerlerin ücretlerini ve silahlarını CIA karşılıyor, o sıralarda Anastasio Somoza'nın diktatörlüğü altında bulunan Nikaragua'dan bu askerlere hava desteği sağlıyordu.

Castillo'nun özel ordusu propagandalar ve baskılar altındaki Guatemala'ya girdi; onlar girmeden önce sivil halk bombardımana tabi tutulmuştu. İki gün sonra Ernesto, annesine şunları yazıyordu: *İki gün önce de bir savaş uçağı şehrin aşağı kesimlerine makineli tüfek saldırısı gerçekleştirdi ve iki yaşında bir kız çocuğunun ölümüne neden oldu. Bu olay tüm Guatemalalılarla benim gibi buranın cazibesine kapılarak gelmiş yabancıların hükümetin yanında yer almasını sağladı.*

Ernesto önceleri iyimserdi: *Arbenz korkusuz biri... Halkın morali çok yüksek... Ben de acil servise kaydoldum ve herhangi bir zorunluluk halinde gerekli olur düşüncesiyle askeri bilgiler edinmek üzere gençlik birliklerine üye oldum.* Bu doğru. Birkaç gün önce Ernesto, Orta Amerikalı solcuların toplanma yeri olan Augusto César Sandino Müfrezesi'nin karargâhına gitmiş, orada Nikaraguali müfreze komutanı Rodolfo Romero'yla tanışmış, onunla birlikte gönüllü olarak nöbet tutmaya çıkmıştı.

Romero o günleri şöyle anlatıyor:

> Ona Guatemala ordusuna kayıtlı bir Çekoslavak tüfeği verdim, bana *Bunlar nasıl kullanılıyor?* diye sordu. Ona tüfeğin sahrada nasıl sökülüp takıldığını çabucak anlattım. O ilk gece, karartma sırasında, onu gece yarısı ikiden sabah altıya kadar nöbet tutacağı binanın en yüksek bölümüne çıkardım.

Ernesto kısa bir süre sonra müfrezenin doktoru olarak göreve başladı. Ortam gittikçe gerginleşiyordu. Karartma altındaki şehir her gece bombalanıyordu. Söylentilerle yalan haberlerin gerçeklerden daha önemli

olduğu tuhaf bir savaştı; Albay Castillo komutasındaki kolların, yerlerinden ayrılmamış olmalarına rağmen, Guatemala City'ye "ilerledikleri," ticaret gemilerine saldırıda bulunulduğu gibi ABD büyükelçiliğinin, rahiplerin ve savaşmak istemeyen askerlerin uydurduğu haberlerle şişirilen balon bir savaş... Haziranın sonlarına doğru Guatemala ordusu kiralık askerlerden oluşan küçük askeri grubu durdurmayı başardı; ama onların ilerlemeye devam ettiği söylentileri ortalıkta dolaşmaya başladı. Bombardımanın şiddeti iyice arttı ve karşılıksız kaldı.

Ernesto, halk silahlandırılabilirse kiralık askerlerin durdurulabileceğini düşünüyordu. *Şehir düşse bile mücadele dağlarda devam edebilir.* Ernesto da çeşitli sol gruplara bağlı diğer genç aktivistler gibi gönüllülerden oluşan birliklerin Honduras sınırına seferber edilmesi taraftarıydı.

Arbenz nihayet 25 Haziranda halkın silahlandırılması emrini verdi; ama komutanları bu emre itaatsizlik ettiler. Ordu savaşmak istemiyordu. Ordunun kaybı sadece 15'ti ve 25 yaralı asker vardı. Guatemala karşıdevrim hareketinde kayıpların çoğu bombardıman sırasında verilmişti ve hepsi de sivil halktandı.

27 Haziranda ABD büyükelçiliğinin baskısıyla ordu Arbenz'in görevden çekilmesini talep etti. O gün, görevden el çektirilmiş başkanın üzgün sesi radyodan duyuldu: "Bir gün, mazlum sömürge ülkelere baskı yapan karanlık güçler yenilgiye uğratılacaktır..." Ardından Meksika büyükelçiliğine sığındı.

Ernesto, Hilda'yla buluştu, ona Meksika'ya gideceğini söyledi ve ikinci kez evlenme teklif etti. Ama Hilda tereddüt içindeydi. Birkaç saat sonra şehir geçici askeri hükümetin eline geçti, birkaç gün içinde de bu hükümet iktidarı darbe liderlerine teslim etti. Güvenlik nedeniyle Hilda ile Ernesto adreslerini değiştirdiler.

Guevaracılar, Arbenz'in görevden çekilmesinin ardından Ernesto'nun kaçakların büyükelçiliklere sığınmalarına yardımcı olmak için çok çaba sarf ettiğine veya genç demokrat aktivistlerin evlerindeki silahların saklanmasına yardımcı olduğuna inanırlar. Dolores Moyano daha sonra Ernesto'nun sivil birliklerle aktif bir ilişki içinde üç uykusuz gün geçirdiğini söyler; bazı kaynaklarsa direnişi bizzat Guevara'nın örgütlediği gibi iyice uçuk iddialarda bulunur. Herkesin kendi başının çaresine baktığı o korkunç günlerde Ernesto'nun, bu kaos or-

tamından sonrasını düşünmeye başlamış olan bir grup militanla ufak tefek birtakım girişimlerde bulunduğuna kuşku yok. Bir direniş hareketine katılmış olması da kuvvetle muhtemel. Ama o sıralarda ne yapılsa kâr etmeyeceği ve geriye de zaten yapılacak pek bir şey kalmadığı apaçık ortadaydı. Ama bu dönemde yapılan faaliyetlerin gammazcılarla polisin ilgisini çektiğine de şüphe yok.

Baskıcı resmi güçlerle darbe liderlerinin yabancıları yakından izleyeceğine kanaat getirdikten sonra Ernesto dostu ve maté tedarikçisi Sánchez Toranzo'nun önerisini kabul etti ve Arjantin büyükelçiliğine sığındı. Kübalı Mario Dalmau ve Myrna Torres'in erkek arkadaşı Humberto Pineda ile burada tanıştı.

Ernesto Arjantin büyükelçiliğine sığındıktan kısa bir süre sonra Hilda, eski oturduğu yerden bazı giysilerini almaya çalışırken gözaltına alındı. İlk sorgusunda ona Dr. Guevara hakkında sorular sordular. Sonra onu kadınlar koğuşuna hapsettiler. Haberi alan Ernesto, Hilda'yı serbest bırakmaları için teslim olmak istedi ama arkadaşları onu durdurdu.

4 Temmuz günü annesine şunları yazıyordu: *Her şey tıpkı insanın hiç uyanmak istemediği bir rüya gibiydi anne... vatana ihanet ordunun doğal hakkı olma özelliğini hâlâ koruyor... Arbenz duruma göre nasıl hareket edeceğini bilemedi... Halkı bir panik havası sardı, özellikle de "Guatemala'nın kahraman ve onurlu ordusu"nu.* Mektubunu, istemeyerek de olsa maceracı-gözlemci tarafını ortaya koyan samimi bir itirafla bitiriyordu:

> *Biraz utanç verici; ama bu günlerde çok eğlendiğimi itiraf etmeliyim. Sana önceki mektubumda sözünü ettiğim o dokunulmazlık duygusu nedeniyle, uçaklar görünür görünmez insanlar deli gibi kaçıştıklarında veya geceleri, karartma uygulanan şehir top ateşiyle dolduğunda manzarayı seyretmeye doyamıyordum. Bu arada lafı geçmişken söyleyeyim, hafif bombardıman uçakları etkileyici bir görüntüye sahip.*

Sonra da yeni rejimle ilgili ilk izlenimlerini aktarıyordu:

> *Bu hükümetin gidişatı konusunda bir fikir edinmek istiyorsan, sana birkaç şeyden söz edeyim. Düşen ilk köylerden biri Fruit Company'ye aitti, o sırada şirketin işçileri grevdeydi. İşgalciler hemen grevin sona*

erdirilmesini emrettiler, grev liderlerini mezarlığa götürdüler ve üzerlerine el bombası atarak onları öldürdüler.

Ernesto polisin peşinde olduğunu bile bile elçilikte kaldığı sığınma odasından sık sık dışarı çıkıyordu. Bir gece Humberto Pineda'yı bir arabanın bagajına yerleştirip elçilik binasının dışına çıkmasına yardımcı oldu; Humberto geride kalıp mücadelesini yeraltında sürdürmek istiyordu.

Hilda 28 Temmuz günü serbest bırakıldı; Arjantin büyükelçiliğine giremese de Ernesto'yla mesajlaşmaya başlamıştı. Ağustosun sonlarına doğru, elçilikte konaklayan Arjantinlileri almak için uçak gönderildi, Ernesto'nun ailesi bu fırsattan yararlanıp o uçakla Ernesto'ya giyecek ve para gönderdi. Ernesto annesine gönderdiği mektupta şunları yazıyordu: *Bence çok fazla giysi yollamışsınız, benim için çok masrafa girmişsiniz. Ama bunu hak ettiğimi düşünmüyorum... düsturum az yük, güçlü bacaklar ve Hint fakirlerininki gibi bir mide.* Kübalı arkadaşı Dalmau'ya ailesinin gönderdiği paradan beş dolar verdi ve Arjantin'e dönme konusunda kendisine yapılan bir teklifi geri çevirdi.

Guatemala City sokaklarında polis devrik hükümetin destekçilerini arıyordu; buna rağmen Ernesto elçilikten ayrıldı ve Hilda'nın kahvaltı ettiği restorana gitti. Onları tanıyan insanlar ikisini şehirde dolaşırken görünce dehşete kapıldılar. Ernesto, Hilda'ya vize almak için pasaportunu Meksika büyükelçiliğinde bıraktığını, üç günlüğüne Atitlán gölüne gideceğini söyledi. Her zamanki gibi tehlikeyi hiç önemsememiş, tüm bu hengâme içinde sanki gayet "normal" bir şey yapıyormuşçasına turistik geziye çıkmıştı. Her şey yolunda gitti; Ernesto orada, huzur ve sessizlik içinde, üç gün geçirdi, kafasını toparladı. Eylülün üçüncü haftasının sonlarına doğru, yani Guatemala'ya geldiğinden dokuz ay sonra, tekrar trene binerek gezginliğe yeniden başladı. Hilda onunla birlikte Meksika sınırına kadar gitti, sonra trenden inerek tekrar Guatemala City'ye döndü. İkisi de birbirlerine ebediyen veda ettikleri duygusunu yaşadı, her ne kadar Ernesto Hilda'ya onu Mexico City'de bekleyeceğini söylediyse de.

Trende Dr. Guevara askeri diktatörlükten kaçan başka bir gençle daha tanıştı: Julio Cáceres, namı diğer "El Patojo" ["Bücür"]: *Benden birkaç yaş küçük ama tanışır tanışmaz hemen samimi olduk.*

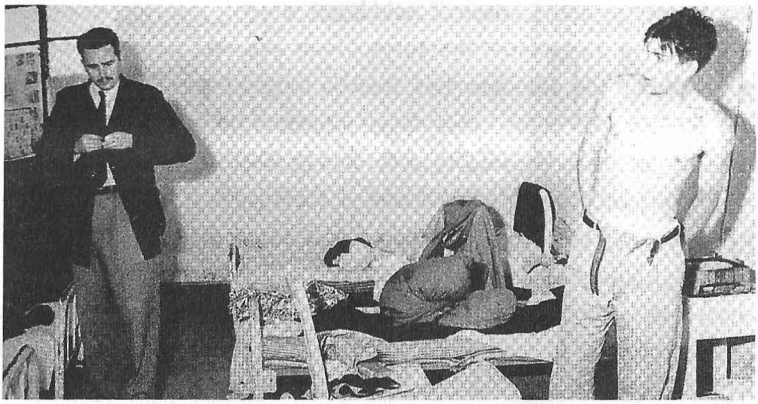
Ernesto, hayatının bir yarısını oluşturan bölümünü geride bırakmak üzereydi, olmuş bitmişlerle ve artık olamayacaklarla dolu bölümünü: Yarı yolda kalan bir devrimi ve yarı yolda kalan birini, yani Guevara'nın ta kendisini; en azından şimdilik öyleydi. Hayatı boyunca gözlemci olmaya mahkûm mu olacaktı?

7

DURAKLAR

12 Ekim 1955, Kolomb Günü, Popocatépetl'e tırmanış. Ernesto sırt çantasında bir Arjantin bayrağı taşıyordu; onu Meksika'daki bu volkanik dağın kraterine dikmeyi planlıyordu.

Fidel'le hapishanede. Bu, Batista'nın polis teşkilatının ele geçirmeyi başardığı Che'ye ait tek fotoğraftır. Che, 1955'te İçişleri Bakanlığının Mexico City'deki tutukevinde gözaltında tutulmaktaydı. Fotoğrafı, Mayo Kardeşlerden biri çekmiştir.

Tarih 21 Eylül 1954'tü. Meksika yeni bir ufuktu, bilinmeyendi. Buraya yeni gelen kişiyle bu ülke arasında hiçbir bağ yoktu, belirsiz bir aile bağı dışında. Büyük büyükannesi Concha Castro 19. yüzyılda bir tarihte Meksika'da doğmuş, ABD işgali ve sonrasında Meksika topraklarının ilhakının ardından tüm servetini kaybetmişti.

Hilda'ya veda ettikten kısa bir süre sonra 26 yaşını birkaç ay doldurmuş olan Guevara soyadlı (ve henüz Che adıyla bilinmeyen) Arjantinli genç doktor, yeni tanıştığı yol arkadaşı Julio Roberto Cáceres ve El Patojo'yla birlikte başka bir trene, bu sefer Mexico City'ye giden bir trene bindi. O sıralarda şehir Latin Amerikalı sürgünlerle dolup taşıyordu: Porto Rikolu bağımsızlık savaşçılarıyla; Manuel Odría'nın diktatörlüğüne karşı olan Perulularla, çoğunlukla da APRA taraftarlarıyla; Marcos Pérez Jiménez'in despot hükümetinin Venezuelalı düşmanlarıyla; Albay Fulgencio Batista'ya karşı yürütülen Moncada baskınını olumlayanlarla; yakın tarihlerde gerçekleşen darbeden kaçan Guatemalalılarla; hapishanelerden ve işkencelerden kaçan, Somoza karşıtı Nikaragualılarla ve diktatör Leónidas Trujillo'nun infazından kaçan Dominiklilerle.

Duygularını düzene koyup ilk izlenimlerini yazmak için Ernesto'ya bir haftadan az bir zaman yetmişti: "Rüşvetçiler şehri, daha doğrusu köyü, beni büyük bir hayvanın umursamazlığıyla karşılıyor, ne kuyruğunu sallıyor bana ne de dişlerini gösteriyor." "Umursamazlık" cuk oturan bir sözcük. Çünkü o dönemlerde, muhafazakârlık ve apati hayaleti Meksika'yı baştan başa sarmıştı. Ülke, Guatemala'da CIA sponsorluğunda gerçekleştirilen darbeye tam bir umursamazlıkla seyirci kalmıştı ama bazı onurlu ve kayda değer istisnalar da vardı. Eski başkan Lázaro Cárdenas, güney sınırında meydana gelen olaylardan alenen bahsettiği için, muhafazakâr basın tarafından bombardımana tutulmuştu. Küçük bir kasaba avukatına benzeyen, biraz bohem ama çok zeki olan başkan Adolfo Ruiz Cortínes, Miguel Alemán hükümetinden devraldığı ilerleme kisvesi altındaki toplumsal felaketi onarmakla meşguldü o sıralarda.

Guevara ile El Patojo Mexico City'nin merkezine taşınmıştı. Oturdukları evin (Bolívar Caddesi üzerinde bulunan bir hizmetçi odasını kiralamışlardı) muhteşem şehir manzaralı penceresinden, ikindi rüzgârın-

da kurumaya bırakılmış çamaşırları, sonsuza kadar uzayıp gidiyormuş izlenimi veren çatıları, banyo küvetlerini ve yakıt depolarını görüyorlardı. Meksika'nın başkenti Mucizeler Meydanıydı, zorlukların alanıydı.

Guevara, eve yazdığı mektuplarında bu ülkeyi, kendi geleceğini ve hayatta kalma mücadelesini anlatıyordu: *Burada da istediğini söyleyebilirsin ama parasını ödemen koşuluyla; başka bir deyişle, burası bir dolar demokrasisi.* Mektuplarında her zamanki gibi yeni yolculuklardan, bir yerden başka bir yere gitme planlarından söz ediyordu, sanki son on yıldır kat ettiği otoyolları hiç sonu olmayacakmış gibi; ama bu asıl hedefinin *Avrupa, arkasından da Asya olduğu gerçeğini değiştirmiyordu. Bunun nasıl gerçekleşeceği ayrı bir hikâye. Meksika'ya gelince, sana bu genel izlenimlerimden başka bir şey söyleyemem, aynı şey benimle ilgili şeyler için de geçerli.*

Babasına gönderdiği bir mektupta listeye ABD'yi de alır, *beni içeri alırlarsa elbette.* Ama Meksika şimdilik onun için güvenli bir yerdi, Guatemala'da aldığı yaraları sarabileceği ve merakını tatmin edebileceği bir yer. Ancak öncelikli derdi, beş parasız geçen diğer zamanlarında olduğu gibi, hâlâ hayatta kalmaktı: *Burada işlerin hiç de öyle kolay yürümediğini anlayacak kadar Meksika'dayım, ama buraya kurşun geçirmez bir ruhla geldim.*

Eğer şiir insanın mahremiyetinin bir alanıysa ve şair (iyi veya kötü şair fark etmez) şiirlerini bir dergiye, anılarına veya mektuplarına koymak istemediği şeyleri dile getirmek için yazıyorsa; eğer şiir veya lirik bir parça onu yazan kişinin iç dünyası hakkında bize ufak bir fikir verebiliyorsa o zaman genç Dr. Guevara'nın Meksika'da yazdığı şiirleri bize, onunla ilgili makalelerinden daha çok şey söyleyecektir. "Karanlık Kendi Portresi" başlıklı bir şiirinde şunları yazıyor:

Amansız gecede yalnızım,
Biletlerin tatlı kokusuyla birlikte.
Avrupa çağırıyor beni kaliteli bir şarap sesinde,
Hafif bir esinti solgun benizde, sanat eserlerinde.
Yüzümde yumuşak dokunuşunu hissediyorum
Marx ve Engels'in şarkısının.

O günlerde Ernesto, bazı konularda fikir danışmak için, Meksika'da tanıdığı birkaç kişiden biri olan, babasının arkadaşı Ulíses Petit de Mu-

rat'ı ziyarete gitti, Arjantinli Petit de Murat, artık düşüşe geçmiş olan Meksika film endüstrisinin güçlü olduğu dönemlerinde yönetmenlik yapmış, film senaryoları yazmıştı. Petit de Murat, Ernesto'yu koca biftek parçalarıyla (Arjantin özleminin bir simgesiydi biftek) besledi ve ona ekonomik durumunu düzeltmeyi teklif etti, hatta onun için bir burs ayarlayabileceğini de söyledi. Ernesto bazı mazeretler öne sürdü ve ona teşekkür etti; böyle uzak durduğuna bakılırsa, Ernesto onda hoşlanmadığı bir şeyler hissetmiş olmalı. Her zaman olduğu gibi yine zorluklarla dolu bağımsızlığını seçmişti.

İlk işini tesadüfen aldı, bu son birkaç yıl içinde her şeyi tesadüflerle gelişmişti zaten. İspanyol bir mülteci ve Foto Taller stüdyosunun sahibi olan Rafael del Castillo Baena yıllar sonra şunları söylüyordu: "Morelos Caddesinin köşesindeydi dükkânım. Onu bana San Juan de Letrán Caddesinin köşesinde fotoğrafçı dükkânı bulunan bir arkadaşım göndermişti... Ona kayışsız bir fotoğraf makinesi verdim. Parasını bana parası olduğunda ödeyecekti."

Bu, siyasi bir mültecinin, mülteciliğin nasıl bir şey olduğunu *bilen* birinin, başka bir siyasi mülteciyle dayanışmasının bir örneğiydi.

> *El Patojo'nun hiç parası yoktu, bende de birkaç pezo vardı... Birlikte, kitaplardan öğrenilemeyecek işler yaptık, filmleri yıkadığımız küçük bir laboratuvarı olan Meksikalı ortağımızla birlikte parklarda fotoğraf çektik. Bunun için Mexico City'nin her köşesini öğrenmemiz, çektiğimiz fotoğrafları sahiplerine teslim etmek için şehrin bir köşesinden diğerine yürümemiz, küçük bebeklerinin çok güzel poz verdiğine, böyle bir hazineye bir Meksika pezosu vermeye değeceğine müşterilerimizi ikna etmemiz gerekti.*

Rafael del Castillo Baena sözlerine şöyle devam ediyordu: "Fotoğraf çekmeye başladı, partilerde veya sokakta çektiği fotoğrafları banyo etmem için her gün bana uğruyordu. Her hafta bana fotoğraf makinesi için bir miktar para veriyordu... Bir gün bana doktor olduğunu söyledi. 'Vay be, adam doktor ama partilerde ve sokaklarda fotoğraf çekiyor,' diye düşündüm."

O iş bizi birkaç ay geçindirdi, gıdım gıdım yolumuza devam ediyorduk.

Başka bir tesadüf Ernesto'nun tekrar doktorluk mesleğini icra etmesine vesile olmuştu, her ne kadar çok iyi şartlarda olmasa da. Bir Orta Amerikalı doktor, onu Genel Hastane ve Kardiyoloji'de birkaç araştırma grubunu yöneten Dr. Mario Salazar Mallén'le tanıştırmıştı. Salazar Mallén önce ona hastanenin alerji koğuşunda stajyerlik teklif etmişti; Hilda Gadea'nın söylediklerine bakılırsa, burada ona çok az para veriyorlardı, Che'nin söylediklerine bakılırsa hiç.

Orada, Mexico City'deyken Ernesto, gençliğinde bir dönüm noktası olan bir karşılaşma yaşadı. Sokakta yürürken Guatemala'dan tanıdığı Kübalı Ñico López'le karşılaştı; Ñico Meksika'ya, alerji tedavisi için gelen bir hemşehrisiyle birlikte gelmişti. Kısa bir süre sonra Ñino, Batista'nın ilan ettiği aftan yararlanarak Küba'ya döndü ama Ernesto, Lopez'in tanıştırdığı Kübalılardan oluşan küçük grupla ilişkisini sürdürdü.

Hayatta kalacak şekilde geçimini garanti altına aldıktan sonra Ernesto, nihayet Guatemala'da yaşadıklarının tecrübesiyle içinde bulunduğu durumun muhasebesini yapmaya başladı:

Orta yolun ihanetin bir ön aşaması olmaktan başka bir anlamı yok... İşin kötüsü, bu arada uzun zaman önce almam gereken kesin tavrı henüz alabilmiş değilim; çünkü yüreğimin derinliklerinde (aynı zamanda yüzeyde de) rüzgâr nereye eserse oraya giden iflah olmaz biriyim ve işime katı bir disiplinle müdahale edilmesini asla kabul etmem... Hareket içinde aktör mü yoksa olayları ilgiyle seyreden bir seyirci mi olacağımı bile bilmiyorum.

1954 Kasımının başlarında annesine şunları yazmıştı:

Farklı bir şey yapmıyorum. Fotoğrafçılıktan hâlâ geçimimi sağlayacak kadar kazanıyorum; her ne kadar burada iki ayrı hastanede her sabah araştırma işi yapıyorsam da fotoğrafçılık işini yakın zamanda bırakabileceğimi hiç sanmıyorum... Öğleden sonralarımı ve pazar günlerini fotoğraf çekerek, akşamları da ders çalışarak geçiriyorum. İyi bir dairede oturduğumu ve yemeğimi kendim pişirdiğimi, ayrıca sürekli akan sıcak su sayesinde her gün yıkandığımı sana daha önce söylemiştim galiba. Gördüğün gibi bu açıdan yeni bir insan oldum ama diğer açılardan eskisi gibiyim; çünkü giysilerimi çok sık yıkamıyorum ve hâlâ çamaşırhaneye ayıracak kadar param yok.

Birkaç gün sonra, Ernesto'nun yarattığı yarı ev ortamı, Guatemala'dan ayrılan arkadaşı (nişanlısı demek daha doğru olacak) Hilda Gadea'nın gelişiyle birlikte daha bir eve benzemişti. Hilda, Mexico City'ye Tapachula'dan kalkan bir uçakla gelmiş, gelir gelmez de Ernesto'yla temas kurmuştu: "Sesimi değiştirmek için ahizeyi mendille kapattım ve 'Dr. Guevara orada mı?' diye sordum. Ama beni hemen tanıdı." Birkaç dakika içinde, Hilda'nın oda ayırttığı Hotel Roma'da buluşmuşlardı.

> Ernesto tekrar evlilik konusunu açtı. Ona biraz bekleyelim dedim; çünkü daha yeni gelmiştim ve yerleşip iş aramak istiyordum. Kararımı tam olarak vermemiştim henüz, o da bunu anladı. Biraz canı sıkıldı. Benim belirsiz cevabımın aramızda bir gerginliğin oluşmasına neden olduğu izlenimini edindim. Sonra "dost kalalım," dedi. Onun bu tepkisi karşısında afalladım kaldım... Daha yeni gelmiştim ve kavga etmeye başlamıştık bile.

Aralarında biraz gerilim olsa da görüşmeye devam ettiler. Hilda, Reforma Caddesindeki bir pansiyonda, yine kendisi gibi mülteci olan Lucila Velázquez adlı Venezuelalı bir şairle birlikte kalıyordu. Ernesto onu haftada birkaç kez arıyor, birlikte dışarıda yemek yiyorlar, Mexico City'nin muhteşem müzelerinden birini ziyaret ediyorlar veya sinemaya gidiyorlardı.

Başka bir tesadüfi karşılaşma Dr. Guevara'nın çalışma hayatını iyileştirmişti: Bir tramvayda Arjantin resmi haber ajansı Agencia Latina de Noticias'ın büro şefi Alfonso Pérez Vizcaíno'yla karşılaşmıştı. Pérez Vizcaíno ona basın fotoğrafçılığı işi önerdi; bu, sokak sokak dolaşıp fotoğraf çekmekten daha düzenli bir işti.

El Patojo'nun iş durumu da düzelmişti; basılmış fotoğrafları sahiplerine teslim etme ve para toplama işinden Fondo de Cultura adlı kitap dükkânında gece bekçiliği işine terfi etmişti. Ernesto ara sıra ona katılıyor, uyku tulumunun içinde nöbet tutuyor, bu boş zamandan istifade edip kitap okuyordu. 29 Kasımda Tita Infante'ye şunları yazmıştı:

> *Her ayın sonunda ekonomik durumumu dengelemek ve iki yakamı bir araya getirmek için aç kalmam gerekiyor... Her şeyden vazgeçecek gibi olduğum zamanlar oldu; daha doğrusu kötümserliğe kapıldığım zamanlar... Ara sıra böyle hissettiğimde, ki bu hallerim bir gün sürüyor en fazla, efkârımı maté içerek ve birkaç mısra bir şeyler*

yazarak dağıtıyorum... Tek yaptığım şey, canımı sıkan şeylerden kaçmak; bugün bile, mücadeleye, özellikle de toplumsal konulardaki mücadelelere balıklama dalacağımı düşünürken, olaylar beni nereye sürüklerse oraya gidiyorum, Arjantin'deki mücadeleye katılmayı bir an bile düşünmeden. Bunun benim başımı ağrıtan şeylerin başında geldiğini itiraf etmeliyim; çünkü (orada olduğumda) iffetlilik ile arzularım (gezme, özellikle de Avrupa'yı gezme arzum) arasındaki o korkunç çekişmeye maruz kalıyorum ve böyle bir durumla karşı karşıya kaldığım her seferinde utana sıkıla arzularıma yenik düşüyorum. Mektubuma başlarken sözde sana tavsiyelerde bulunacaktım ama sana sorunlarımı anlatmaya başladım.

Hayatımı parklarda veletlerin fotoğraflarını çekerek ve buraya Agencia Latina de Noticias için gelen Arjantinlilere Perón'un başarısızlıklarıyla ilgili bilgiler vererek kazanıyorum... Hoş bir bilimsel karşılaşma tıp konusunda iyimser düşüncelere dalmamı sağladı, şimdi bir hastanenin alerji bölümünde ücret almadan çalışıyorum tıpkı yedi cücelerden biri gibi. Her durumda Pisani'nin [Buenos Aires'teki üniversite hocası] Batı dünyasındaki tüm alerji uzmanlarından katbekat üstün olduğu iyice anlaşıldı... Bu ekonomik açıdan şansımın döneceği anlamına da geliyor; çünkü başarı bu mutlu, kutsal topraklarda paraya dönüşüyor, elbette eğer, buralıların sözleriyle söyleyecek olursak, ciğeri beş para etmez uyuzun biri değilsen.

Aynı mektupta Dr. Guevara, o sırada sık sık yaşadığı depresyonlardan birini yaşamakta olan arkadaşı Tita'yı cinsellikle ilgili küçük bir öğütle yüreklendirmeye de çalışıyordu:

Seks adını verdiğimiz o küçük kaşıntının ara sıra kaşınarak giderilmesi gerektiğini unutma; yoksa kontrolden çıkar, insanın her anını kaplar ve içinden çıkılmaz bir hal alır. Bunların aptalca şeyler olduğunu düşünebilirsin ama içten içe bunların aptalca olmadığını düşündüğünü, sözlerime hak verdiğini biliyorum; bu durumun sorununu çözmeni sağlayacak bir yol bulmanı engellemesi azımsanmayacak kadar önemli.

Ernesto'nun ekonomik açıdan şansı dönmemişti belki ama Hilda'yla ilişkilerinde dönmüştü: "Kasım ayının son haftasında beni sinemaya götürdü. Sinemada, Sovyet yapımı bir film olan ve başrolünü bir bale-

tin oynadığı *Romeo ve Juliet* oynuyordu. Filmi çok beğendik ve oyunlarından tanıdığımız Shakespeare'in *dünya genelinde* neden bu kadar beğenildiğini tartıştık. Bu konuda ikimiz de hemfikirdik."

Aralık ayının ilk günlerinde Hilda ile arkadaşı Lucila orta sınıfın yoğunlukta olduğu Condesa bölgesinde küçük bir apartman katına taşındı. Burasını çok ucuza aldıkları eşyalarla döşediler. Ernesto evin daimi misafiriydi. Hilda Gadea'nın anılarına bakılırsa, Ernesto'yla ilişkileri fırtınalıydı; sık sık ayrılıyorlardı. İlginçtir, Ernesto'nun Arjantin'e yolladığı o sayısız mektupta Hilda'yla ilişkisi hakkında hiçbir ifade yer almaz. Ya tuhaf bir taassupluk nedeniyle ya da bu konuyu önemli görmediğinden es geçmişti. 1954 yılının (ki Dr. Guevara için ekonomik belirsizliklerle geçen bir yıl olmuştu, bir seferinde sokakta oyuncak satmak zorunda bile kalmıştı) son birkaç haftası içinde üniversiteyle ilgilenmeye başlamış, 1938'de Meksika'nın petrol kuyularının devletleştirilmesinde büyük rol oynamış efsanevi ekonomist Jesús Silva Herzog'un verdiği derslere misafir öğrenci olarak katılmıştı.

O yılın sonuna doğru Ernesto *Latin Amerika'da Doktorun İşlevi* (*Tıp konusunda pek fazla bilgim olmamakla birlikte, Latin Amerika konusunda epey şey bildiğim düşünülürse, böyle bir konuda otorite sahibi olduğumu söyleyebilirim*) adlı kitabını kaldığı yerden yazmaya devam etti. Yazdığı yazılar ve çektiği fotoğrafların karşılığı olarak Agencia Latina'dan ayda 700 pezo alıyordu ve bunu sokak fotoğrafçılığından kazandıklarıyla bin pezoya çıkarabileceğini umuyordu. Hastanede haftada üç gün sabahlıyordu; günlüğünde hâlâ Avrupa'yı ziyaret etme isteğinden söz ediyordu, ziyaret etmek istediği ülkelerin listesine artık "Kortizon" ("Demir Perde") ülkelerini de eklemişti. Günlüklerini titiz bir biçimde tutuyordu, sanki yıllarca günlük yazmış ve bu günlüklerin bir gün okunacağını biliyormuş gibi ve Meksika'yı daha iyi tanımak için okuyordu, bu ülkeyle ilgili yazılmış kitaplar arasında bulabildiği en iyilerini, örneğin John Reed'in *İsyancı Meksika*'sını ve Martin Luis Guzman'ın *Pancho Villa'nın Anıları*'nı.

Aşağı yukarı bu dönemlerde genç Guevara, Latin Amerika'nın siyasi bir profilini çıkarmaya çalışmıştı: *Gringoların Latin Amerika'ya yaptıkları ... öfkemi günden güne arttırıyordu ... derken Guatemala olayı ve üzerinde konuşulması güç bir sürü şey oldu... Ne zaman akıldan vaz-*

geçip kaderciliğe bağlandığımı bilmiyorum, bunu tahmin bile edemem; çünkü yol çok uzundu ve birçok geri dönüşlerle doluydu.

Yılbaşı tatilleri, Hilda'yla olan ilişkilerinde artık kronik bir hal almış olan iniş çıkışların bir parçasıydı. 24 Aralıkta Hilda, Ernesto'yla El Patojo'yu Venezuelalı arkadaşıyla birlikte kaldığı daireye davet etmişti. Ama Ernesto, Moncada saldırısından dolayı sürgünde olan Kübalıların buluşma mekânı olan María Antonia González'in evinde toplanan arkadaşlarına gittiğinden geç gelmiş, yemekten sonra da El Patojo'ya bekçilik görevinde yardımcı olmak için uyku tulumunu almak üzere Hilda'nın evinden erken ayrılmıştı. Hilda, Ernesto'nun yemeğe geç gelmesine ve evden erken ayrılmasına kızmış, depresyona girmişti. Noel akşamını Chapultepec Parkında yürüyüş yaparak birlikte geçirmelerine rağmen, yılbaşında Ernesto'nun Hilda'yı bütün gün bekletmesiyle aynı hikâye tekrar etmişti. Hilda, Ernesto Guatemalalı arkadaşına kendisinden daha fazla önem vermeye devam ederse ilişkilerini bitirmenin daha iyi olacağını düşünmeye başlamıştı. Onların ilişkisi lise âşıklarınınki gibiydi: Şüphelerle, yanlış anlamalarla, dargınlıklarla, barışmalarla dolu bir ilişki.

1955 yılbaşı günü, çiftin tekrar barışıp Toluca'da gezdiğini görüyoruz. Ocak ayı boyunca aralarında hiçbir dargınlık olmadı. Ayın yirmisinde Ernesto, Hilda'ya gecikmiş bir yılbaşı hediyesi verdi: *Martín Fierro.* Kitaba şunları yazmıştı: *Hilda'ya, ayrılık vakti geldiğinde, yolculuk tutkum ve militan yazgıcılığım hakkında bir fikir verir umuduyla. Ernesto.*

Şubat ayında Ernesto, Hilda'ya bir kez daha evlenme teklifinde bulundu. Hilda kabul etti ve evlilik tarihinin mart olmasını istediğini söyledi. Ernesto, ona neden şimdi değil, diye sordu. Hilda ilk tanıştıkları günün yıldönümünde evlenmeyi önerdi. Ancak nikâh tarihini o kadar bile geciktirmediler. Ernesto'nun kendisine okuması için verdiği bir kitabın sayfaları arasında Hilda mayolu bir kadına ait bir fotoğrafın negatifini buldu. Bu olay Hilda'nın kıskançlık krizine tutulmasına neden oldu. Ernesto, onun bu fotoğraf yüzünden tartışma çıkarmasına kızdı. Ona bunun önemsiz bir şey olduğunu söyledi; o fotoğraftaki kadın Petit de Murat'ın kızıydı. "Evlenmemek için bahaneler aradığımı, ilişkiyi bitireceğini ve artık arkadaş da olamayacağımızı söyledi," diyordu Hilda.

Bir hafta kadar birbirlerini görmediler, bu ayrılış son ayrılış gibi görünüyordu. Ancak Hilda hastalandı ve Dr. Guevara'dan kendisini doktor sıfatıyla ziyaret etmesini istedi. Ernesto Hilda'ya bademcik iltihabı teşhisi koydu, iltihap kulaklarına kadar yayılmıştı; Hilda'ya antibiyotik tedavisi uyguladı. Tekrar bir araya geldiler.

Aşk hayatları Ernesto için anlamlı değildi herhalde veya en azından Buenos Aires'teki ailesine art arda gönderdiği mektuplarda bahsedecek kadar anlamlı değildi; çünkü mektuplarının hiçbirinde Hilda'yla ilişkisinden bahsetmemişti. Bu arada, gelecekte yapmayı düşündüğü yolculukların sayısı arttıkça artıyordu; bunun onda bir takıntı halini aldığı söylenebilir. Babasına gezi planına Fransa ile "Kortizon" ülkelerinin de dahil olduğunu belirtmişti *ve her zaman olduğu gibi Başkan Mao da; bu ıvır zıvır işlerim bittikten sonra, daha doğrusu bitmesine yakın Çin'e gideceğim, zira burs işi kapıda.* Bu yolculukları yapmak içinse, *cephanem üç dört bilimsel çalışma, ki hepsi de [kendine has o tevazusu burada da ortaya çıkıyor] çok iyi çalışmalar.*

Ekonomik zorluklardan kurtulmasını sağlayacak fırsat 1955 Martında eline geçti. Çalıştığı Agencia Latina de Noticias ona paralı bir iş önerisinde bulundu: Dördüncü Panamerikan Oyunlarını izleyip oyunlarla ilgili makaleler yazacaktı. *Kendi işini kendi gören bir muhabir olacak, fotoğraf editörlüğü ve Güney Amerika'dan gelecek gazetecilere rehberlik yapacaktım.*

Ernesto, arkadaşı El Patojo, Kübalı Severino Rosell ve filmlerin banyo edilmesi, basılması için gerekli karanlık odayı sağlayan Venezuelalı bir sürgünle hemen bir takım kurdu. Rosell'in yıllar sonra o günleri hatırlarken belirttiği gibi, bu "küçük bir fotoğrafçılar ortaklığı"ydı. Ernesto, 6 Marttan 20 Marta kadar sürecek olan işe dört elle sarıldı; bir yandan da alerjiyle ilgili araştırmalarını yaptığı hastanedeki işlerini sürdürüyordu.

> *Panamerikan Oyunlarındaki işim kelimenin her anlamıyla yorucuydu; çünkü ... günde ortalama dört saatten fazla uyuyamıyordum ... çünkü fotoğrafların banyosunu ve çoğaltma işini de ben yapıyordum. Bu işin getirisi, tüm o zahmetiyle ve hammaliyesiyle toplam dört bin pezo idi.*

Yıllar sonra, *Bohemia* dergisi Dr. Guevara'nın çektiği fotoğraflardan bazılarını kurtaracaktı: Bu fotoğraflardan birinde Perulu bir kadın atlet

uzun atlama sırasında havada asılı bir halde görülüyordu; bir diğerinde, bisiklet yarışı sırasında bir bisikletçiye odaklanmıştı; başka bir fotoğrafta, erkekler 110 metre engelli yarışının finali görülüyordu; bir fotoğrafta da, suratları asılmış Brezilya jimnastik takımı oyuncuları vardı.

Ama bu hikâye mutlu sonla bitmiyordu:

> *Tüm o zahmetli ve hamaliye işleri bittikten sonra, oyunları izleyen muhabirleri usturuplu bir biçimde kutladılar, sonra Agencia'dan yayını geçici olarak durdurduklarını ve her muhabirin sorumlu olduğu personele elinden geldiğince anlayış göstermesi gerektiğini belirten özlü bir telgraf geldi (paradan ses yoktu). Bu haber, yan bastığımın resmiydi.*

İşi başından aşkın olmasına rağmen o günlerde Hilda'ya tekrar evlilik konusunu açtı. Hilda Gadea olayı şu şekilde aktarıyor:

> Eve geldiğinde bana kararımı verip vermediğimi sordu. Sesi sakindi ama kararlıydı, bana ültimatom verir gibiydi. Gerçekten de kararımı verdiğim için ona evet dedim, mayıs ayında evlenebiliriz... Sonra ona eve gelirken evet diyeceğimden emin olup olmadığını sordum. Bana ciddi bir şekilde, *Emindim çünkü bu sefer hayır dediğinde beni kaybedeceğini biliyordun*, dedi.

Sonra, adeta meteliksiz yabancılara hayatı imkânsız hale getirmek istermiş gibi, İçişleri Bakanlığı önlerine bir sürü bürokratik engel çıkarmıştı, bu engelleri aşmaya çalıştılar.

Evliliğin ve bir iş krizinin ardından bazı olumlu gelişmeler yaşandı: *Şansım yaver gitti, hastanede bana yatacak yer ve yemek verecekler, belki de tuhaf bir biçimde ortalardan yok olan o pezolar avucumun içine düşüverir bir yerlerden (o zaman işte o parayı son meteliğine kadar içkiye yatıracağım).*

Annesine gönderdiği bir mektupta, bursun oda, yiyecek ve çamaşırhaneden ibaret olduğunu, para vermediklerini yazar. Mallén'in dul karısı Olivia Salazar, yıllar sonra, kocasının Dr. Guevara'yı evlerinde kalmak için davet ettiğini ama Ernesto'nun, dostluğunu suiistimal etmek istemediğini söyleyerek "hastanede küçük bir ofiste ve malzeme odasında uyku tulumu içinde, bir muayene masasının üzerinde uyumayı tercih ettiği"ni hatırlayacaktı. Ailesine gönderdiği mektupta Ernesto'nun sözünü ettiği yatacak yer buydu işte.

Kendisine sunulan yemek ve kalacak yer imkânından gönül rahatlığıyla yararlanmak, altta kalmamak için Ernesto, Verlacruz'daki bir alerji konferansına "Yarı Öğütülmüş Yiyecek Antijenleriyle Deri Araştırmaları" başlıklı bir makale sunmuştu; bu makalesi daha sonra, Mayıs 1955'te *Ibero-American Allergology Review* dergisinde yayımlanacaktı.

Ernesto, bunun dışında yarım düzine kadar proje üzerinde çalışıyordu, bu projelerin hepsi de inişli çıkışlı bir seyir izliyordu.

O sıralarda Meksika'da yaşayan Porto Rikolu sürgün Laura de Albizu Campos şunları söylüyordu:

> Kedi beyinleri üzerinde deneyler yapıyor, sinir hücrelerini, beyin hücrelerini tepkimeye sokup sinir uyarılarını inceliyordu... Galiba bir kadına kedi başına para veriyordu ama kadın bir grup Meksikalı çocukla çalışıyordu, kedileri onlar yakalıyordu, ona mahalledeki kedilerin kökünü kurutup kurutmadığını sorardım hep, o da katıla katıla gülerdi.

Ernesto, laboratuvardaki işinden sonra Dr. David Mitrani'yle birlikte Tıp Merkezinin önündeki küçük büfelerde taco yemeye gidiyordu. Birlikte başka deneylerde de çalışmışlardı, bunlardan ikisi tıp camiasında ses getirmişti: "Besin antijenleri ve histaminlerin kedi rahmi üzerindeki etkileri üzerine... Gündüzleri araştırmalarını yapıyor, geceleri ise eski tıp fakültesi binasında uygulamalı insan fizyolojisi dalında yardımcı doçent sıfatıyla çalışıyordu."

Ernesto, babasına gönderdiği bir mektupta o her zamanki şakacı üslubuyla şunları yazmıştı: *Yirmi dört saatimi hastalıklar ve nasıl tedavi edilecekleri konusunda konuşarak geçiriyorum (hiç kimseyi iyileştirmediğim halde).* Tita Infante'ye ise yaptığı araştırmaları şöyle özetliyordu: *Bilimsel açıdan birinci sınıf bir başarısızım: Tüm o büyük araştırma projelerim fiyaskoyla sonuçlandı... şu sıralar Pisani'nin Arjantin'de yaptığı yarı öğütülmüş yiyeceklerle ilgili çalışmalarının Meksika'daki tekrarı niteliğinde mütevazı bir makale üzerinde uğraşıyorum...*

Nisan sonlarına doğru Hilda iş bulmuştu, önce Latin Amerika ile Karayipler'i kapsayan Ekonomi Komisyonunda, sonra da Panamerikan Sağlık Dairesinde. O ve Ernesto boş zamanlarını evlilik cüzdanı almak için İçişleri Bakanlığındaki bürokrasiyle mücadele ederek geçiriyordu.

Evlilikleri kararlaştırıldığı halde, Ernesto'nun Arjantin'e gönderdiği mektuplarda bundan çok az veya hiç bahsedilmiyordu. Ama muhtemel, imkânsız ve hayali yolculuklar hâlâ mektuplarda boy göstermeye devam ediyordu. Tita Infante'ye şunları yazmıştı: *Tita, umarım eski Avrupa şehirlerinden birinde, bir yerlerde karşılaşırız, ben midem dolu, sen elinde bir tıp derecesiyle. Şimdilik umut edebileceğimiz en iyi şey bu; ama gelecek insanların.*

Ernesto'nun Kübalılarla ilişkisi muhtemel yolculuklarının listesinde değişikliklere neden olmuştu: *Bundan sonraki gezi durağı ABD (çok zor görünüyor), Venezuela (uzak bir ihtimal değil) veya Küba (muhtemel) olabilir. Ama yüreğim Paris'te, Atlantik'i yüzerek geçmem gerekse bile bir gün oraya gideceğim.*

Ernesto Guevara, hayatının bu döneminde, aslında kafasına estiği gibi düşünen biriydi. Meksika'da kaldığı 21 ay içinde ailesine ve iki arkadaşına gönderdiği mektuplarda 161 muhtemel veya hayali yolculuktan söz eder. Bu yolculuk takıntısı o dönemlerde yazdığı bir şiire de yansımıştı:

Deniz dost eliyle çağırıyor
Benim çayırım (bir kıta)
Yumuşak ve dümdüz açıldı önümde
ikindi vakti çalan bir çan gibi.

Guevara'nın hemşehrilerinden Ricardo Rojo, bir yıl sürgünde yaşadığı ABD'den 30 Nisan 1955'te Mexico City'ye dönmüş, döner dönmez de Ernesto'yu aramıştı. "Daha zayıftı ve sokak fotoğrafçılığı yapmasına rağmen tatile çıkmış bir üniversite öğrencisine benziyordu."

Ertesi gün 1 Mayıstı; Ernesto, Hilda ve Rojo'yla birlikte töreni izlemeye gitti. Önlerinden geçen işçi gruplarının insanın yüreğini dağlayacak denli gülünç halleri vardı. Hükümet yanlısı işçi örgütünün biri gelip diğeri gidiyor, hükümete bağlı olduğunu, ona boyun eğdiğini ilan ediyordu. Çok büyük bir tören değildi, klişeleşmiş görüntülerle doluydu. Sol partiler, POCM ile Komünist Partisi ve demiryolu işçileri örgütü gibi hükümet karşıtı örgütler polis baskısıyla karşılaşmış ve tören alanına alınmamışlardı. Ernesto şöyle demişti arkadaşıyla Hilda'ya: *Meksika Devrimi ölmüş, klişeleşmiş görüntülerle doluydu; hem de uzun zaman önce, biz farkına bile varmamışız... Örgütlü işçilerin*

yürüyüşü cenaze alayı gibi... Parayla bir araya getirilmişler, hükümet maaşıyla. Hadi gidelim arkadaşlar.

Rojo, Mexico City'de sadece bir hafta kaldı; bu süre içinde Ernesto'yla ikisi, Emperyal Binasını karargâhları haline getirmiş olan Kübalı sürgün grubuyla bir toplantıya katıldı. İstemeden hararetli bir tartışmaya girdiler. O sıralarda Küba'da, 1953'te Moncada kışlasına saldırıda bulunanlara, özellikle de hareketin lideri Fidel Castro'ya af çıkması gündemdeydi. Kübalılar meydana gelen yeni olayları, afla ilgili gelişmeleri, atılan geri adımları kulakları sürekli radyoda, dinliyorlardı. Fidel iki hafta sonra, 15 Mayısta özgürlüğüne kavuşacaktı.

Ernesto'nun Küba'yla ilgilenmeye başladığı, mayıs ayının sonlarına doğru ailesine yazdığı bir mektupta açıkça görülebiliyordu: *Özellikle Havana ilgimi çekmeye başladı, Lenin'in görüşleriyle harmanlanmış yerleri görme isteğiyle yanıp tutuşuyorum.*

Bu arada, Meksika göçmenlik bürosu yetkililerinin önlerine çıkardığı yasal engellerle boğuşmaktan ("Perulu bir kadının Arjantinli bir erkekle evlenmek istemesi olacak şey mi") usanan Hilda ile Ernesto birlikte yaşamaya karar vermişti. Dr. Guevara hastanedeki birkaç parça eşyasını alıp Hilda ile arkadaşı Lucila'nın Rhín Caddesinde kiraladıkları eve taşıdı; burası, iki tahta plaka ve kumaşlarla meydana getirilmiş derme çatma bir dolabı olan son derece sade bir yerdi.

18 Mayıs günü "Cuernavaca'ya nişan gezisi"ne çıktılar. Hilda o geziyi "gerçek evlilik günümüz" diye tarif ediyordu.

17 Haziran günü Ernesto, annesine şunları yazmıştı: *Agencia Latina bana altı bin pezo borç takarak işten çıkardı. Bana şimdi ödeme yaptılar ama yalnızca üç bin, ki bununla yığın haline gelmiş borçlarımı ödemem gerekiyor.* Sonra, paranın tamamını almak umuduyla İspanya'ya gitmek için nasıl bir çıkış yolu aradığını (Polonya'ya gerçekleştirmeyi düşündüğü yolculuğun planının bir bölümünü oluşturuyordu bu), *gerçekten kötü durumda* olduğu için paranın yarısını alınca tüm bu planlardan nasıl vazgeçtiğini anlatıyordu annesine. Her zaman olduğu gibi bu mektubunda da bir bilanço çıkarıyordu: *Bu kaba ve hiç de misafirperver olmayan Meksika aslında bana iyi davrandı sayılır, soyulup soğana çevrilmiş olmama rağmen, buradan gittiğimde yanımda paradan daha önemli bir şey götüreceğim: değerli sayılabilecek bir dizi makale üzerinde saygın bir isim, ondan da önem-*

lisi, eskiden beynimde bulanık halde duran ama artık yerli yerine oturan bir dizi fikir ve arzu.

Artık somut bir hal alan evliliğinden ise ses seda yoktu.

Annesini bilimsel çalışmalarının çok da kötü gitmediğine ikna etmeye çabalıyordu ama aslında çalışma koşulları çok kötüydü: *Burada bakteriyoloji bölümünde ... ve bir fizyoloji laboratuvarında [dahası] alerji araştırmalarına ayrılmış özel bir bölümde bulunan bir laboratuvarda çalışıyorum; berbat bir Bunsen'den başka bir şey olmayan bu laboratuvarda malzemeyi yoktan var etmek zorunda kalıyorum.*

Haziran ayının ortalarında Ernesto, bir astımlıya hiç önerilmeyecek bir işe kalkıştı: Mexico City yakınındaki volkanlardan Popocatépetl'a tırmanmaya teşebbüs etti. Tırmanış başarısızlıkla sonuçlandı ama Ernesto bu tırmanışla ilgili unutulmaz şeyler yazdı:

Hepimizin içi cesaretle doluydu ama zirveye ulaşmayı başaramadık. Ölmeye ve arkamda kemiklerimi bırakmaya hazırdım, ne var ki, bana refakat eden Kübalı bir arkadaşın iki ayağı da dondu, böylece beşimiz aşağıya inmek zorunda kaldık. 100 metre kadar indiğimizde (o yükseklikte bu epey bir yol demektir) fırtına biraz dindi ve sis dağıldı, işte o zaman kraterin ucunda olduğumuzu fark ettik; ama tekrar yukarı tırmanamıyorduk. Altı saat karla boğuştuk; etek kıllarımıza kadar ıslandık, doğru giysileri giymeme dikkatsizliğini gösterdiğimiz için de ayaklarımız sırılsıklam oldu.

Rehber siste yolunu kaybetti, bu yüzden bir yarığı fark etmedi, ki bu yarıklar son derece tehlikelidir. Hepimiz yumuşak ve kalın kar tabakasıyla boğuşmaktan çok bitkin düştük. Aşağıya kayarak indik, kızakla kayar gibi, tıpkı dağlardaki yüzme havuzlarına atlandığı gibi, hepimizin akıbeti aynıydı: Aşağıya indiğimizde üzerimizde pantolon namına bir şey kalmamıştı.

Aşağıda ayaklarımın buzu çözülmüştü ama yüzümle ensem baştan başa yanmıştı, sanki bütün günü Mar del Plata'da güneş banyosu yaparak geçirmişim gibi. Şu anda, vazelin sürdüğüm ve su toplayan yerlerim patlayıp aktığı için suratım Frankenstein gibi. Dahası, kara sürtündüğü için dilim de aynı vaziyette. Dağa tırmanmak güzel şey ama bir şey canımı sıkıyor: Bizimle beraber 59'luk bir amca da vardı ve hepimizden daha iyi tırmandı.

Hayat bu muydu? Ernesto bir sokak fotoğrafçısı, az para kazanan bir araştırma görevlisi, daimi bir sürgün, başarısız bir koca, mektup yazarı, şair ve günlük yazarı, özellikle de şair ve günlük yazarı mıydı?

Evet ve bundan başka şeyler de.

Annesine yazdığı bir mektubu şu sözlerle bitiriyordu: *Asıl önemlisi, kendimi bir tango şarkısındaki gibi hissediyorum, çok az Arjantinli, yani hiç sahip olmadığım bir özelliğe sahipmişim gibi. Bu yaşlılığın ilk belirtisi sanırım (ki bunun sonu bitkinlik) ya da evimi, tatlı evimi özlüyorum belki de.*

Oysa yakınlarda 27'sine basmış olan ve yerleşik hayata geçip Latin Amerika gezilerinden mahrum olmaktan korkan Ernesto Guevara önemli bir yolculuğa çıkmak üzereydi.

Haziran ayının sonlarına doğru Mexico City'deki Kübalı sürgünlere yaptığı bir ziyaret sırasında Ernesto, Castro biraderlerin küçüğüyle, Batista hükümeti tarafından bir sinemaya bomba yerleştirmekle suçlandığı için yakın tarihlerde çıkan aftan sonra Küba'yı terk etmek zorunda kalan bebek yüzlü Raúl'le tanıştı. Raúl'un Marksist geçmişi ve yakın zamanlarda Moncada saldırısına katılmış olması Ernesto'nun gözünde onu, bu zamana kadar tanıştığı Latin Amerikalı sürgünlerden, hayal âleminde gezen ve gerçekle hayal arasında gidip gelen, ülkelerine zaferle muhteşem bir dönüş yapacakları yalanlarıyla kendilerini avutan uzmanlardan daha ilgi çekici kılmış olmalı.

Ernesto'yla Raúl, Ernesto'nun Hilda'yla taşındığı yeni evde olsun, genç Kübalının kaldığı 6 Ramón Guzmán Caddesindeki evde olsun sayısız kez buluşup sohbet etmişti. Raúl'un efsanevi ağabeyi Fidel'den ve onun Meksika'ya yapmayı tasarladığı ziyaretten söz etmişlerdi. Fidel, önceleri diktatörlük yönetimine, sansüre ve yoldaşlarına karşı uygulanan çeşitli baskılara karşı faaliyet yürütecek devrimci bir şebeke oluşturmak için Küba'da kalmayı planlarken, daha sonra fikrini değiştirmiş ve kardeşini sürgüne gitmeye, dışarıda silahlı bir örgütlenme oluşturup ülkeye o şekilde dönmeye ikna etmişti.

Temmuzun ikinci haftası (yaz olmasına rağmen *o soğuk Meksika gecelerinden* biriydi) Ernesto, Castro biraderlerin en büyüğüyle, Batista yönetimine karşı gerçekleştirilen ve 26 Temmuz Hareketi veya M26 olarak anılmaya başlamış olan hareketin tartışmasız tek lideriyle

tanıştı. Fidel, Meksika'ya 8 Temmuzda ulaşmış ve Ernesto'yla, Kübalı sürgünlerin tek tek toplanmaya başladıkları María Antonia González'in apartman dairesinde tanışmıştı.

Fidel'le Guevara'nın ilk sohbetleri, o günün tanıklarının daha sonraki ifadelerine bakılırsa, sekiz on saat sürdü ve bu sohbet ikisi üzerinde de kalıcı bir etki bıraktı. Saat akşam 18:00'den gündoğumuna kadar siyaset, dünyanın genel gidişatı hakkında konuştular, Latin Amerika, dahası devrim konusundaki kişisel fikirlerini dile getirdiler. Konuşmaları daha çok Ernesto'nun Guatemala izlenimleri ve Küba'yı bekleyen devrim konusu üzerinde yoğunlaştı.

Hayatının bu dönemine kadar insanlardan uzak duran ve duygularını gizleyen Guevara, Fidel'in büyüleyici kişiliğinden etkilenmişti. Ertesi gün günlüğüne şunları yazmıştı: *Kübalı devrimci, zeki, genç ve kendinden emin Fidel Castro'yla tanışmak siyasi bir olaydı: Birbirimize tıpatıp benziyoruz.*

Eve gittiğinde Hilda'ya şunları söylemişti: *Ñico Guatemala'da Fidel'in Küba için Martí'den sonra gelen en hayırlı kişi olduğunu söylerken haklıymış. Devrimi gerçekleştirecek.*

Birkaç yıl sonra Ernesto, Arjantinli gazeteci Jorge Ricardo Masetti'ye şunları söyleyecekti:

> *Fidel'in olağanüstü biri olduğunu gördüm, ondan etkilendim. Çözümlenmesi imkânsız görünen sorunlarla yüzleşti, onları çözdü. Küba'dan ayrılırken oraya tekrar döneceğine; oraya döndükten sonra savaşacağına; savaştan galip çıkacağına inancı tamdı. Onun iyimser düşüncelerini paylaşıyordum. Yapılması gereken yapılmalı, savaşılmalı, her şey yerli yerine oturtulmalıydı. Sızlanmayı bırakıp savaşmak gerekiyordu.*

İlk görüşmenin hemen ardından başka görüşmeler geldi. Ernesto'yla Hilda'nın oturduğu Rhín Caddesi üzerindeki 43 numaralı apartman dairesindeki konuşmalarından sonra Hilda, Fidel'e neden Meksika'da olduğunu sordu. Fidel onun bu sorusunu dört saat süren bir monologla cevapladı, bu monoloğun ardından Hilda bile 26 Temmuz Hareketiyle kader birliği etmeye ikna oldu. Fidel gittikten ve baş başa kaldıktan sonra Ernesto, karısına Fidel'in planının delice olduğunu ama bunun mantıklı ve gerçekçi bir delilik olduğunu düşündüğünü söyledi...

Hilda o günkü görüşmeleri sırasında Fidel'in nasıl göründüğünü şöyle anlatır: "Çok solgun yüzlü ve uzun boyluydu, iriydi ama şişman değildi, saçları çok koyu, parlak, kıvırcıktı; bıyıklıydı. Hareketleri hızlı, çevikti, yere sağlam basan biriydi... Oraya turistik gezi için gelmiş eli yüzü düzgün bir burjuva zannedebilirdiniz onu; ama konuşmaya başladığında..."

Birkaç gün sonra Ernesto Hilda'ya şunu sordu:

Bu Kübalıların tümüyle seferberlik halindeki bir adayı ele geçirmekle ilgili çılgın fikirleri konusunda ne düşünüyorsun?

"Çılgınca, tamam ama çılgınca olması gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez."

Tam düşündüğüm gibi. Senin ne diyeceğini merak ediyordum. Keşif seferine katılmaya karar verdim. Ne yapacağımızı konuşuyoruz, kısa bir süre sonra hazırlıklara başlayacağız. Onlara doktor sıfatıyla katılıyorum.

Ütopyacı maceracıların teknesine yeni kürekçiler katılmıştı.

Ancak Raúl Castro kafasına matador olmayı koymuştu, fırsatını buldukça arkadaşlarıyla boğa güreşi oyunu oynuyordu. "Boğa güreşi" yapmadığı zamanlar Ernesto'nun peşine takılıyor, Mexico City'nin arka sokaklarında onun deneyleri için kedi avına çıkıyordu.

Rhín Caddesindeki daireye hırsızın girmesi bu sıralara rastlıyordu. Hırsızların alabileceği pek bir şey yoktu evde, genç çiftin en değerli eşyalarından başka: Hilda'nın daktilosuyla Ernesto'nun fotoğraf makinesi. Guevara öfkelenmişti; Hilda'ya bunun FBI'ın işi olabileceğini söyledi, olayı polise haber vermemeye karar verdiler. Ama Ernesto artık fotoğrafçılık yapamayacak, genç çift, Ernesto'nun yıllardır yazdığı, Hilda'ya dikte ettirdiği *Latin Amerika'da Doktorun Rolü* adlı kitap üzerinde artık çalışamayacaktı. *Latin Amerika'da Doktorun Rolü*'nün on dört bölümlük uzun bir makale olması düşünülmüştü; sadece halk sağlığıyla ilgili sorunları, klinik sorunları, sağlık konusunun sektör haline gelmesi sorunu ile bu sorunun jeopolitik yansımalarını değil, kıtadaki tıbbın "sosyalist geleceği"yle ilgili düşünceleri de içermesi tasarlanmıştı. Kitap, devrimci bir doktorun güçlü toprak sahiplerinin ve yabancı tekellerin elinde olan devlet kurumlarının varlığına karşı çıkması, kâr ile talanın söz konusu olmayacağı bir tıp tanımlaması yapması gerektiğini vurgulayacaktı. Ama bu kitap hiçbir zaman yayımlanamadı.

Bu arada karara bağlanmış evlilikleri sayısız bürokratik talepler nedeniyle iyice çıkmaza girmişti. Ernesto'yla Hilda bir büyükelçilikte evlenmeyi düşünmeye başlamışlardı. Hilda Peru elçiliği diyor, Ernesto da Arjantin elçiliği diye diretiyordu.

Ağustosun ilk günlerinden birinde Hilda hamile olabileceğinden şüphelendi ve hastaneden dönüşünde Ernesto'ya bunu söyledi. Ernesto önce habere şüpheyle yaklaştı (*Şaka yapıyorsun*), sonra sevindi. O gün öğleden sonra basın ajansından gelen paranın bir kısmıyla Hilda'ya Meksika işi gümüş bir bilezik aldı.

Nihayet evlenmenin bir yolunu buldular. Guevara'nın hastaneden tanıdığı bir arkadaşı onu Tepozotlán'daki mahkeme yetkilileriyle tanıştırmıştı. Tepozotlán, Mexico City'ye 30 dakika mesafede, sömürge döneminden kalma manastırıyla ünlü küçük bir kasabaydı. Orada "Meksika usulü" evlenebilirlerdi, yani evlilik cüzdanı almalarına gerek olmadan. Böylece 18 Ağustosta, tesadüfe bakın ki, Angel [Melek] adlı bir nikâh memuru, küçük bir arkadaş grubu önünde Hilda Gadea Acosta ile Ernesto Guevara Serna'yı evlendirdi.

Gelinin şahitliğini Batista karşıtı hareketin üyelerinden Jesús Montané ile şair Lucila Velázquez yapmıştı. Montané, törene katılan ama güvenlik nedeniyle evlilik defterini imzalamak istemeyen Raúl Castro'nun yerini almıştı. Damadın şahitliğini ise Dr. Baltazar Rodríguez ile Dr. Alberto Martínez Lozano (Tepozotlán'ın yerlisiydi ve evlilik törenini düzenleyen kişiydi) yapmıştı. Eve döndükten sonra Ernesto bir ızgara partisi vermiş, partiye Fidel de katılmıştı.

Evlilik haberini Hilda'nın ailesine telgrafla ulaştırmışlardı, Ernesto ise kendi ailesine olayı birkaç hafta sonra duyurmuştu. Hilda'nın ailesi evlilik töreninden daha önce haberdar edilmediklerinden şikâyet etmişler, onlara 500 dolar göndermişler ve evliliğin kilisede gerçekleştirilmesi için yaygara çıkarmışlardı. Ernesto onlara cevaben yazdığı mektupta şunları yazıyordu:

> *Evliliğimizi size önceden haber vermediğimiz için şikâyet etmekte haklısınız. Çocuğun yolda olduğu kesin; böyle kesin konuşmamı sağlayansa biyolojik tepkiler ve bir dizi klinik veri... Size siyasi düşüncelerimizle din konusundaki düşüncelerimizin resmi nikâhın dışında başka bir nikâhı tümüyle dışladığını üzülerek bildiririm.*

Ernesto'nun, evlilik haberini ailesine ve Beatriz teyzesine nasıl bil-

dirdiği meçhul. Annesine 24 Eylül tarihinde, yani evlilik töreninden bir aydan fazla bir zaman sonra gönderdiği mektubunda şunları yazıyordu: *Sana durumu bildireyim de başkalarına da haber ver; Hilda Gadea'yla evlendim, yakın bir zaman içinde çocuğumuz olacak.* Yeni evlendiği karısı hakkında hiçbir şey söylememişti (onun kim olduğunu, nereli olduğunu bile) ve gönülsüz yapılmış gibi görünen bu evliliğin ilanını diğer mektuplarda da gizlemişti. 8 Ekimde Beatriz teyzesine şunları yazıyordu: *Aşk hayatımla ilgili haberleri annem sana söylemiştir; evlendim ve kısa bir zaman içinde bir Vladimiro Ernesto bekliyorum; elbette onu bekleyen kişi benim, onu doğuracak olan kişiyse karım.* O ay yazdığı mektupta Tita Infante'ye evliliğin lafını bile etmez. Bu haberi geç vermesinin ve olayı hasır altı etmesinin ardında ne vardı? Arjantinli orta sınıf ailesinin ve akrabalarının bu evliliğe karşı çıkacağından mı çekinmişti? Evlilikten hoşlanmıyor muydu? Mektuplarında olayları ve arzuları ayrıntılarıyla yazan birinin, ailesiyle arkadaşlarına evlendiğini böyle üstünkörü anlatması şüpheli olmasa bile biraz tuhaf.

Yolculuk onun için hâlâ tutkuyla bağlı olduğu bir şeydi. Kayınvalidesiyle kayınpederine yazdığı bir mektupta Ernesto, sanki turistik bir geziden söz eder gibi Küba'ya gitmekten söz etmiş, Çin'le Fransa'ya gitme planlarına değinmişti. Bunun dışında, Hilda'yla birlikte diğer şehirli orta sınıf Arjantinliler gibi er veya geç Paris'e gideceklerini belirtmişti. Ama liste bu kadarla da kalmıyordu:

> *Gezimiz daha bitmedi; hayran olduğum bir ülke olan Peru'ya veya Arjantin'e yerleşmeden önce Avrupa'yı, Hindistan ve Çin gibi birkaç muhteşem ülkeyi keşfe çıkacağız. Yeni Çin'i özellikle çok merak ediyorum; çünkü siyasi fikirlerimle bağdaşan bir ülke.*

O günlerde Ernesto, Hilda'ya birlikte Afrika'ya gidip gidemeyeceklerini bile sormuştu.

Yoksa Ernesto Küba'ya yapılacak keşif seferine katılmaya çok da gönüllü değil miydi? Planın uygulanabilirliğinden şüphesi mi vardı? Fidel'in kişiliğinden ve planından etkilendiği şüphesizdi; ama Dr. Guevara'nın aklında hâlâ bazı şüphe kırıntıları kalmış olmalı. Yıllarca içinde yolculuk ettiği siyasi mültecilerin küçük dünyasında devrimden kim bilir kaç kez söz edilmişti? Kim bilir kaç plan yapılmış ve ba-

şarısızlıkla sonuçlanmıştı? Kim bilir kaç ülke sadece lafta özgürlüğüne kavuşmuştu?

Ernesto'nun gezgin hayatına ve gezi yazarlığına duyduğu eğilim ile gözlemci olmanın ötesinde siyasi eyleme geçme isteği arasındaki çatışma "Burada" adlı şiirinde hissedilebillir:

*Başka bir anlamda da mestizoyum**
Zekâma hükmetmeye çalışan iki güç var...
İkisi de birbirini hem çekiyor hem itiyor.

O aylar için Hilda şunları söyler:

> Ernesto hastanedeki bir hasta için çok endişeleniyordu. Bu, yaşlı María diye söz ettiği çamaşırcı bir kadındı. Akut astım olan kadının durumunun çok kötü olduğunu anlatırken bundan fazlasıyla etkilendiği belliydi. Onun için o kadar endişeliydi ki, kıskanmaya başlamıştım; çünkü aklında hep o kadın vardı. Her sabah onu görmek için alelacele hastaneye giderdi... Bir gün, son derece üzgün bir biçimde, kadının geceyi çıkaramayacağını söyledi ve onun yanında olmak, onu hayata döndürmek umuduyla elinden geleni yapmak için hastaneye gitti. Kadın o gece geçirdiği bir astım krizi sırasında öldü.

Yaşlı çamaşırcı kadının ölümü Dr. Guevara'yı çok etkilemişti. Kadının kızı ve üç dört torunuyla birlikte sürdürdüğü berbat hayat onu çok sarsmış, onun o dönemlerde Meksika'da çok kullanılan bir deyişle "ne acı ne de zafer içinde" gerçekleşen ölümü onu kedere boğmuştu.

Yaşlı kadının ölümü şair doktorun bir şiirine esin kaynağı olmuştu. İyi bir şiir değildi bu; ama bu şiirde kadının içinde bulunduğu sefaleti, hastane koğuşunu ve onun astımdan ölüşünü ayrıntılarıyla anlatıyordu. Şiirde *torunların şafağı görecek kadar yaşayacak diye* bir vaatte bulunuyor ve retorik ama samimi olduğu her halinden belli olan, büyük harfle yazılmış şu dizeyle bitiyordu: *Söz veriyorum.*

16 Eylülde Perón'a karşı bir askeri darbe düzenlenmişti. Ernesto Meksika'daki gazeteleri yutarcasına okumuş ve ailesiyle arkadaşlarına mektup yazmıştı. Ailesine gönderdiği mektuplardan birinde birkaç ay önceki darbe girişiminden söz etmiş, olaylara Perón karşıtı ailesi-

* İspanyol-Latin Amerika Yerlisi melez.

nin de karışmış olabileceğine ilişkin endişelerini dile getirmişti: *Umarım durumlar söyledikleri kadar kötü değildir ve kimsenin başı belaya girmemiştir çünkü yapacak bir şey yok.*

Ordunun Peroncu örgüt tabanlarını tek tek yok ettiği sıralarda Ernesto annesine, oligarşiden hayırlı bir şey çıkmayacağını, Perón'un düşüşüne sevinen muhafazakâr unsurların hiç de sağlıklı olmadıklarını yazmıştı. Ayrıca annesine *nefret ettiğin düşmanın iktidardan düştü* deme ve Arjantin'in gelecekte bir muz cumhuriyeti olabileceği öngörüsünde bulunma fırsatını da kaçırmamıştı.

Bu arada Meksika'da hayat devam ediyordu. Perón ve Arjantin çok uzaklardaydı. Hilda o günleri şöyle hatırlıyor: "Bir gün sinemaya Cantinflas'ın oynadığı *Perdeyi Bırak*'ı seyretmeye gitmiştik. Onu bu kadar güldüren bir film daha hatırlamıyorum... En çok da Cantinflas'ın saray dansı yaparken birden kendini sahnede buluvermesine gülmüştü." Guevara bu filmi birkaç kez izlemişti; Latin Amerika'ya yaptığı ilk yolculuk sırasında tanıştığı ve ona pan-Latin Amerikancılığı anlamanın en iyi yolunun Cantinflas'ı seyretmek olduğunu söyleyen Perulu psikolog Dr. Velenza'yı hatırladığına şüphe yok.

Ernesto bu anekdotu sonraki yıllarda yeri geldiğinde sık sık hatırlayacaktı. Kendisiyle alay ettiği zamanlar Ernesto kendini Cantinflas'a benzetecekti; ama bu benzerlik 1956 yılında henüz yoktu. O günlerde Ernesto daha çok John Garfield'in genç ve sinekkaydı tıraşlı haline benziyordu; ama onun daha uzun ve biraz daha toplu haline.

O sıralarda kararsız, ne yapacağını bilmez bir haldeydi. Fidel uzaktan örgütlenme ve adam toplama seferberliğini sürdürürken, Ernesto zamanını Hilda'yla çocuğa ne isim koyacaklarını (Hilda: Victorina, Ernesto: Vladimiro) tartışmakla, Kübalı sürgünlerin birinden öğrendiği saç tıraşını hastanedeki masum hastalar üzerinde denemekle geçiriyordu. (*Her bilgi yararlıdır; bir gün gelir işine yarar, sence de öyle değil mi?*) Hilda'ya birlikte (başsavcının kayıtlarına göre Lucila'sız) Nápoles Caddesi üzerindeki 5 numaralı apartmana taşınmıştı. Yeni ev eskisi kadar mütevazıydı ama ondan daha büyüktü.

Sonra Popocatépetl'in zirvesine tırmanma arzusunu tatmin etti. 12 Ekim 1955'te, Kolomb Günü'nde veya Avrupalılarla Meksika'nın yerli ırkının kaynaşmasının kutlandığı Irk Günü'nde, Ernesto bu yaşlı volkana kalabalık bir grupla birlikte tırmandı. Zorlu bir tırmanıştı,

özellikle de bir astımlı için, on iki kilometrelik ve 5775 metrelik bir tırmanış.

Fidel, Juan Manuel Márquez'le birlikte mali destek toplamak üzere 29 Ekimde ABD'ye gitti. Fidel ABD'deyken Raúl hastalandı, onu Dr. Guevara tedavi etti. Ernesto orada Raúl'un arkadaşı Sovyet diplomat Nikolai Leonov'la tanıştı. Ernesto, Leonov'dan Rusça kitap istedi. Rus diplomat ona kartını verdi, bu hareketinin birkaç ay sonra başına ne dertler açacağından habersiz bir şekilde. Hilda'nın anılarında Ernesto'nun Leonov'un ona getirdiği kitapları okuyuşundan da söz edilir.

Ekimin son günlerinden birinde Ricardo Rojo, New York'tan Arjantin'e dönerken Meksika'ya uğramış, hemen Guevara'yla temasa geçmişti. Rojo'nun belirttiğine göre, Ernesto Arjantin'deki olayları yakından izliyordu, ama oraya geri dönmeye niyeti yoktu. Arjantin'den Perón'dan kurtulmak için ayrılmamıştı; Guevara belki ondan hoşlanmıyordu ama onun muhalifleri, yani Frondizi ile diğerlerinden daha da fazla hoşlanmıyordu. Guevara, Rojo'nun sürekli yaptığı Arjantin'e dönme teklifine şöyle cevap vermişti:

> *Oraya gitmemi gerektiren ne var orada? Şu sıralar işçi sınıfını ülkenin siyasetinden uzaklaştırmaya çalışan askeri bir hükümet. Diyelim bu hükümet gitti, yarın başka bir hükümet geldi ve o da gitti, sonra dostun Frondizi geldi ve seni de bakan yaptı. Ne yapabilirsin? İyi niyetleri olan ama geniş çaplı değişim sağlayamayacak bir hükümet.*

Hilda Gadea'nın anılarına bakılırsa, Guevara'yla Rojo arasındaki münakaşa iyice kızışmıştı; çünkü Ernesto, Çiko'yu bayağı muhafazakâr buluyordu.

Rojo ise o günlere ilişkin şunları hatırlıyordu: "O sıralarda Guevara'yı Meksika'nın en büyük yayıncılarından biri olan ve Fondo de Cultura Económica'nın (FCE) başında bulunan Arjantinli Armando Orfila'ya önerdim." Belli ki birbirlerinden hoşlanmamışlardı. Çünkü Ernesto FCE'nin kitaplarını satıp karşılığında komisyon alıyordu ama herhangi bir iş isteğinde bulunmuyordu.

O geceki konuşmaya tanık olan iki kişinin, Orfila ile o gece tesadüfen orada bulunan Raúl Roa adlı Kübalı bir solcunun tanıklıkları elimizde mevcut.

"Çok genç gösteriyordu, öyleydi de zaten," diyor Roa. "Görüntüsü retinamın üzerine kazındı: Parlak zekâ, çileli, solgun bir beniz, astımlılara özgü bir nefes alışveriş tarzı, çıkık bir alın, kalın telli saçlar, kuru bir yüz ifadesi, enerjik bir çene, ciddi tavırlar, sorgulayan bakışlar, parlak düşünceler, gediğine oturan sözcükler, enerjik haller, berrak bir gülüş ve dışarı fışkıran sihirli hayal bulutlarıyla kaplı bir zihin." Rojo'nun anılarından iki anekdot daha: Ernesto'yla ikisi Mexico City'nin merkezindeki Emperyal Binasının duman dolu salonunda Kübalı sürgünlerle birliktelermiş. Rojo orada keşif planını ilk kez duymuş. Duyar duymaz da bir kahkaha patlatmış: "Senin gibi fikirleri olanları Buenos Aires'te nereye kapatırız bilir misin? Vieytes'e." Ernesto'ya Rojo'nun bahsettiği yerin bir tımarhane olduğunun açıklamasına gerek yoktu tabii.

Roa'nın Ernesto'yla ilgili ikinci anekdotu onun Meksika'da sürgünde yaşayan İspanyol şair León Felipe ile yaptığı görüşmeyi içeriyordu. León Felipe belli ki Ernesto'yu çok etkilemişti. Ernesto onun şiirlerini çok iyi biliyordu, hayatı boyunca şiirlerinden sık sık alıntılar yapacaktı. Rojo'nun ikisiyle ilgili tarifiyse çok daha açıklayıcıdır: Ernesto'yla León Mexico City'deki bir kafede sohbet ederken bacak bacak üstüne attıklarında ikisinin de ayakkabısının tabanının delik olduğunu görebiliyordunuz.

1955 Kasımında, sürekli ertelenen balayı nihayet gerçekleşti. Ernesto ile Hilda Meksika'nın güneyine gidip eski Maya ülkesini gezmeye karar vermişti. Akıllarında belli bir plan yoktu.

Mexico City'de Ernesto biftek, meyve ve sebze yiyip, alerjisi olduğu balık, tavuk ve yumurtayı tamamen keserek sıkı bir rejim uygulamış, astımını kontrol altına almayı başarmıştı. Ama sahile indiklerinde astım krizi tekrar tuttu. Felaket bir kriz Ernesto'yu Palenque'te yere serdi. Hilda ona iğne yapmak istedi, o ise sinirli bir biçimde buna tepki gösterdi. Hilda o günü şöyle anlatıyor:

> Beni sertçe tersledi. Bunun enjeksiyonla ilgisi olmadığını, hasta olduğunda kendisine ilgi gösterilmesini, yardım edilmesini istemediği için böyle davrandığını anlamıştım. Onun sert tavrı karşısında donakalmıştım.

Özür dilerim. Senin suçun yok. Hastalık yüzünden çileden çıkıyorum. Üzülme, aptalca bir şey bu, üzerinde düşünüp üzülmeye değmez.

Mérida, Chichén Itzá, Uxmal.

Ernesto piramitlere çılgınca tırmanmıştı, yeni bir macera keşfetmiş bir çocuk gibi, hayatının keşfini yapan bir kâşif gibi, harabelerin etkileyici görüntüsüne hayran kalmış, hiperaktifler gibi enerjik hareketlerle piramitlere bir tırmanıyor, bir aşağı iniyor, fotoğraflar çekiyordu.

Duyduğu hayranlık Palenque'le ilgili yazdığı bir şiirde görülebilir:

Seni yüzyılların ötesine taşıyan bu kuvvet nicedir
Seni gençliğindeki gibi canlı ve güçlü kılan bu kuvvet?
Tanrı'nın üflediği bu hayat nefesi
Günün sonunda mezar taşına?

Veracruz'da Ernesto, Hilda'yla taze balık yemeye gittiği sarhoşlarla dolu bir barda az kalsın kavgaya karışıyordu: Bira içmekte olan bir grup, "kraliçesi"nin onlarla birlikte bir kadeh bir şey içmesinde ısrar etmişti. Dr. Guevara her an suratlarını dağıtmaya hazır bir biçimde, Meksika usulü karşılarına dikilmişti. *Sıkıyorsa benimle uğraş*, demişti Ernesto grubun en azılı olanına, tıpkı yerli bir Meksika filmindeki gibi. Olay herhangi bir tatsızlık çıkmadan sona ermişti; çünkü barın sahibi oradakilere olay çığrından çıkarsa polisi arayacağı tehdidini savurmuştu.

Kısa bir süre sonra Ernesto'yla Hilda, Veracruz sahilinden yukarı doğru tekne yolculuğu yapmışlardı; Ernesto ergenlik çağındayken yaptığı uzun yolculukları hatırlayarak tekne yolculuğunun tadını çıkarırken, diğer yolcuların hepsini deniz tutmuştu. Ernesto teknenin bir ucundan diğerine koşturmuş, fotoğraf çekmişti.

Mexico City'ye döndükten sonra Guevara iyi bir haber aldı: Devlet Üniversitesinden ona fizyoloji bölümünde öğretmenlik öneriliyordu. Annesine 5 Aralıkta gönderdiği mektupta şunu yazıyordu: *Kendimi öğretmenlik yaparken düşünemiyorum, ilkokulda bile.* Ama mektuplarında bu öğretmenlik işinden sürekli bahsediyordu; ancak bu iş asla gerçekleşmeyecekti. Ernesto öğretmenlik işini mektuplarında bir maske olarak, gerçekte olanlardan söz etmemek için kullanmıştı: Fidel ABD'den dönmüştü; keşif için gerekli hazırlıklar ve talim başlamıştı.

Hayatta kalanlar Mexico City'deki 1955-56 kışını sert, tozlu, aşırı soğuk, nemli ve sürekli yağan yağmurlar nedeniyle kasvetli bir kış olarak hatırlayacaklardı. Kübalıların akıllarında en çok bu kalmıştı; onlar için güneşin ve palmiye ağaçlarının olmaması moral ve sinir bozucu bir şeydi. O günlere ait fotoğraflarda bir grup yoksul çocuğa, "yoksul ama onurlu" çocuklara benziyorlar; elleri sürekli ceplerinde, sanki olmayan paralarını arar gibi. Ernesto'nun ise alnına düşen kakülü, o daima çatık kaşları, yıpranmış gömleği ve büyümüş de küçülmüş çocuklar gibi bakan gözleriyle, Kübalıların ellilerin o berbat saç tıraşlı başlarının iki yanından fırlamış kulakları, dudaklarının üstüne çiziktirilmiş gibi duran ince bıyıkları ve son derece resmi görünüşleri yanında son derece aykırı bir görünüşü var. Hepsi de, daha sonra Sierra Maestra ve Escambray'dan inerkenki görkemli, pervasız, sakallı ve uzun saçlı hallerinden çok çok uzaktaydı.

1955'in sonu ile 1956'nın başlarında Meksika'ya tek başına veya ikili üçlü gruplar halinde Havana'dan, Camagüey'den, Miami'den, Kosta Rika'dan veya San Francisco'dan beraberlerinde bir telefon numarası, kendilerine kefil olabilecek kişilerle temas kurmalarını sağlayacak bir adres ve bir isimle gelen bu insanlar kaderleri için sızlanıp dövünen gönülsüz sürgünler değildi. Küba'ya düzenlenecek silahlı bir istila hareketi için bir araya gelmişlerdi. Liderlerinin dehşetli bir yemin niteliğinde söylediği bir söz özellikle çarpıcıydı. 30 Ekim 1955'te New York'ta Fidel şöyle demişti: "Size şunu kesin olarak söyleyebilirim: 1956'da ya özgür olacağız ya da şehit." Ve 30 yaşındaki avukat Fidel sadece etkileyici konuşma yeteneğiyle değil, sözlerinin peşinden genellikle eylemlerin gelmesiyle de tanınıyordu.

Titiz bir biçimde oluşturulan özgün plana göre adanın güneyinden giriş yapılacaktı. Adanın ele geçirilmesi ise 19. yüzyıl bağımsızlık mücadelelerini otuzların Guiteraları ve Küba'da ezelden beri tekrarlanan sürgünlerin silahlarını kuşanmış vaziyette tekrar vatanlarına dönüş hikâyeleriyle birleştiren destansı bir harekâtla gerçekleştirilecekti.

María Antonia González'in Mexico City'nin merkezindeki apartman dairesi karargâh ve ana toplanma yeri haline gelmişti. İlginçtir, ev La Antilla adlı bir bakkal dükkânından birkaç blok ötedeydi. Devrimlerin yüreği ve beyni var idiyse, yuvası da olmalıydı.

Şubatta Meksika'ya gelen Juan Almeida evi şu şekilde tarif ediyordu:

> Daire küçük ve bir önceki gece birçok kişi kalmış gibi dağınık. Bir evde üç kişiden fazla insan gecelerse, ortalığı erkenden toplamak zordur. Ev çıplak; bir oturma odası, bir yemek odası, bir yatak odası, bir banyosu, küçük bir mutfağı ve uzun, dar bir balkonu var. Oturma odasıyla yemek odasında ve yatak odasında yerde katlanmış yataklar var. Daha sonra bu yatakları geceleri yere serdiklerini ve sabah tekrar katladıklarını öğrendik.

Bu ve şehirdeki diğer güvenli evler, II. Dünya Savaşı sırasında Nazi karşıtı direnişin Venedik kolunun partizanlarından olan ve Küba'da yaşayan "İtalyan Gino," yakın zamanlarda ABD ordusunda Kore Savaşına katıldığı için "Koreli" lakabıyla tanınan Miguel Sánchez; gruptaki tek Meksikalı Guillén Zelaya; Meksika'da beysbol oyuncusu olmaya çalışan ama sonunda sinema filmlerinde figüran olarak rol almaya başlayan ilk Kübalı sürgünlerden Calixto García; Pichirilo lakaplı Dominikli Ramón Mejía del Castillo ve Küba'dan Fidel'in isteğiyle gelmiş olan ve sık sık "zengin sürgünlere avuç açıp yardım dilenmektense kış ortasında park banklarında uyurken ve açlıktan baygın bir halde dolaşırken görülen," Ernesto'nun sırık boylu arkadaşı, işçi lideri Ñico López Fernández'i ağırlayacaktı. Yine bu evlerde eski bir Komünist olan Matanzaslı köylü Universo Sánchez; Moncada kışlasında nöbetçi kulübelerini ele geçirme zaferini elde etmiş olan ve Artemisalı yoksul bir aileden gelen Ramiro Valdés; Batista'nın polisleri tarafından dağlanmak, testislerinden asılmak suretiyle işkence gören ve bir çöplüğe atılan, savaş yaralarını önüne gelene göstermeyi bir alışkanlık haline getirmiş denizci Norberto Collado ve Moncada saldırısına katılmış olan Juan Almeida da kalacaktı. Almeida gelir gelmez Mexico City'den hoşlanmıştı; en sevdiği şey, Lupita adıyla tanınan Meksikalı sevgisiyle birlikte Tepeyac tepelerine çıkıp taco yemekti.

Bu adamlara bir grup kadın da katılmıştı; birçok kadın vardı; çünkü bilindiği gibi Hareket'e çok sayıda kadının katkısı olmuştu. Mali yardım şebekesinin kurulmasında, Santiago, Küba ve Meksika'da Hareket'in altyapısının hazırlanmasında daha çok kadınların emeği geçmişti. María Antonia Orquidea Pino Meksika'da uğraşıp didiniyor,

beş parasız örgütlenmeyi sağlıyor, güvenli evleri ayarlıyor ve zaman zaman bu evlerin kiralarını ufak tefek eşyaları rehine bırakarak ödüyordu. Son derece güçlü bir kadındı; Ernesto, Hilda'ya, *Zaman zaman küfürlü konuşur, sakın şaşırma, onun karakteri böyle; aslında saygın bir hanımefendi ve büyük bir yoldaştır*, demişti. María Antonia'nın dışında Fidel'in kız kardeşleri de vardı; ayrıca Meksikalı Piedad Solís (Reinaldo Benítez'le evliydi) ve Moncado operasyonunda önemli rol oynamış aktivistlerden biri olan, o sıralarda kocası Jesús Montané'yle birlikte Meksika'da şebeke altyapısıyla ve şebekenin alengirli mali işleriyle uğraşan Melba Hernández de Hareket'e katkıda bulunan kadınlardan biriydi.

Bu kişiler Dr. Guevara'nın hayatının bundan sonraki döneminde ilişkiye gireceği insanlardı. Hepsi de masum insanlardı. Batista diktatörlüğünün kan borcu olduğu bir kuşağın mensubuydular ve bu kuşağın bir alt grubuydular. Bu nedenle, buruk bir arzuyla amaçlarına ulaşmayı istiyorlardı ve tarihle tuhaf bir ilişki içindeydiler.

1955'in sonunda Ernesto, uzay yolu gezgini olarak anılmasını haklı çıkarırcasına, Sovyet-Meksika Kültür İlişkileri Enstitüsünde Rusça çalışmış, Marx'ın *Kapital*'inin ilk cildi dahil olmak üzere ekonomi üzerine birçok kitap okumuş ve yeni bir daktiloda on parmak yazma alıştırmaları yapmaya başlamıştı: *Artık makinede çok daha hızlı ve neredeyse tuşlarına hiç bakmadan yazıyorum. Daktiloyu öğrendikten sonra nakış öğreneceğim.*

Fidel, Guevaralar, Melba ve Montané için Noel yemeği hazırlamıştı. Menü Küba yemeklerinden oluşuyordu. Moros y cristianos [fasulyeli pilav], yuca y mojo [sarmısak soslu yuka]. Yemekte gerilim de eksik değildi: Ernesto'yla Hilda'nın evliliği pek yolunda gitmiyordu, sadece doğacak çocuklarının hatırına beraberdiler.

Fidel'in plana dikkatsiz birini dahil etmeme ve işini sağlama alma isteğine uygun yeni bir kişi daha katılmıştı gruba. Bu kişi küçük bir matbaa atölyesi olan, serbest stil güreşçi Meksikalı Arsacio Vanegas'tı. Vanegas gönüllü askerlerin fiziksel eğitiminden sorumluydu.

Eğitimin ilk aşaması uzun yürüyüştü. Müstakbel devrimcilerin hemen hepsi şehir merkezinin güneyinde oturduğu için, güvenli evlerine sekiz dokuz kilometre uzaklıktaki Lindavista Sineması'nın önünde buluşuyorlar ve oradan şehrin en kuzeyindeki Zacatenco'ya kadar yürü-

yorlardı. Vanegas yıllar sonra o günleri hatırlarken, otobüse verecekleri paraları olmadığı için buluşma yerlerine yürüdüklerini anlatacaktı. "Kahvaltı için yanımızda sadece su ve bir somun ekmek bulunuyordu."

Sıkı eğitim 1956'nın Ocak ayında başlamıştı. Ernesto kilo vermek için ekmek ve makarna yemeyi kesmişti. Hastanedeki alerji deneylerini ihmal ediyordu ve hak kazandığı fizyoloji öğretmenliği işini almamıştı.

Vanegas yürüyüş ve tepeye tırmanma egzersizlerinde onlara refakat etmekle kalmıyor, onlara, kiraladığı Buchareli Caddesindeki jimnastik salonunda savunma teknikleri de öğretiyordu: "Serbest stil güreş, biraz karate, düşme teknikleri, tekme, duvara tırmanma alıştırmaları."

Hilda, Che'nin önceleri eve "her tarafı tutulmuş vaziyette" geldiğini hatırlıyordu: "Vücudunu ağrı kesici merhemle ovardım." Ama asıl sorunu kasları değildi. Tepeye tırmanma egzersizlerinden biri sırasında Vanegas, Guevara'nın nefes nefese kaldığını görmüştü. *Bak arkadaşım, gördüğün şeyleri başkalarının öğrenmesini istemiyorum. Anlayacağın, astımım var.*

Bize bu eğitim biraz absürd gelebilir, bunları boş vakti bol birtakım adamların pek disiplinli olmayan oyunları gibi görebiliriz. Ama öyle değildi ve öyle görünüyor ki işe de yaramıştı. Insurgentes Bulvarı'nda gerçekleştirilen bu yürüyüşler, Zacatenco, Chiquihuite veya Ajusco tepelerinde gerçekleştirilen bu tırmanışlar bazen yüklü sırt çantalarıyla yapılıyordu.

Şubat ayında eğitim daha ciddi ve riskli bir hal almıştı: Fidel, şehir dışında bulunan ve normalde bir atış kulübünün kullandığı "Los Gamitos" adlı atış sahasında alıştırma yapma izni almıştı. Müstakbel istilacılar dürbünlü tüfeklerle 600 metre mesafedeki hedeflere veya 500 metre mesafedeki canlı hindilere ateş ediyorlardı. Hedefi on ikiden vuran kişi merminin çıkardığı sesi duyunca havalara uçuyordu, özellikle de bir hindiyi vurduğunda; çünkü vuran kişiye ödül olarak vurduğu hindi veriliyordu. Nişan eğitimi ile yürüyüş ve güreş eğitimi üç ay sürecekti.

Hilda Gadea'nın anılarına bakılırsa, Ernesto'nun Beethoven'ın Beşinci Senfonisi'nin giriş bölümü ile Dokuzuncu Senfonisi'nin giriş bölümünü ayırt etmeye başlaması bu sıralara rastlıyordu. Bu, doktoru o kadar mutlu etmişti ki, hemen annesine bir mektup yazıp bildirmiş-

ti. Guevara'nın müzik eğitiminde başarılı anlar pek enderdi; o felaket müzik kulağı yüzünden herhangi bir Arjantinlinin kolayca yapabildiği şeyi (tango söylemek gibi) beceremiyor, şarkıları ancak ezberlerse okuyabiliyordu.

Gitar çalmak için sağ kolumu verirdim, demişti Ernesto bir seferinde karısına.

"Ama tellere vurmak için ona ihtiyacın olacak," demişti Hilda da.

Çiftin beklediği bebek 15 Şubat, saat 19:00 sıralarında, Mexico City'deki Sanatorio Inglés'te doğdu.

Adı Hilda Beatriz, beni iki kere mutlu etti. Birincisi dünyaya gelişi bir evliliğin felakete sürüklenmesini önledi, ikincisi [bebeğe] baktığımda artık ne olursa olsun [Küba'ya] gideceğimden, annesiyle birlikte yaşamamın imkânsızlığının ona olan sevgimden daha büyük olduğundan iyice emindim. Bir an için, çocuğun çekiciliğiyle annesinin durumunu düşündüm (ki birçok açıdan mükemmel bir kadındır ve beni aşırı derecede seviyor) ve sıkıcı da olsa babalık yapabilirmişim gibi geldi bana... Ama artık böyle bir şeyin olmayacağını ve bu Bohem yaşam tarzımı, kim bilir ne zaman sonra, günahkâr kemiklerimi Arjantin'e taşıyana kadar sürdüreceğimi biliyorum. Sonra görevimi yerine getirmem gerekecek; donkişotluğu bırakıp gerçek savaşa katılacağım. Çocuğa gelince; onu sana nasıl anlatsam bilmem ki? Mor etli bir topak, sanki kurulmuş gibi dört saatte bir meme emiyor ve emdiklerinin çoğunu tükürüyor; ama ne zaman tüküreceği belli olmuyor.

Ernesto çok mutluydu. Duygularını genellikle belli etmediğinden, onun bu neşeli halini görenler şaşırıyorlardı. Myrna Torres'in de belirttiği gibi, "Baba olmaktan mutluydu, insana benzemişti."

Ancak ufukta kara bir bulut vardı: doktorun astımının kızına da geçmiş olabileceği endişesi. Astıma işaret eden bir belirti var mı yok mu diye bebeği sürekli izliyordu. Neyse ki öyle bir belirti asla görülmemişti.

Birkaç ay sonra annesine şunları söylemişti: *Mao Zedung'a benzemeye başladı. Çok şımartılıyor ve büyükannemin söylediklerinden bildiğim kadarıyla, benim gibi yiyor, yani hiç nefes almadan emiyor, ta ki kulaklarından süt taşana kadar.*

Fidel'in planlarının hayata geçirilmesinde önemli pay sahibi kişilerden biri olan Alberto Bayo, İspanya Cumhuriyet ordusunda albayken katıldığı savaşta tek gözünü yitirmiş ve artık Meksika'da sürgünde yaşayan muhteşem bir insandı. Fidel onunla 1955'ten beri temas halindeydi. Kübalı devrimcinin planlarını duyunca Bayo, adamlarına gerilla savaşı dersi vermeyi teklif etmişti. Fidel onun bu teklifini kabul etmekle kalmamış, ona Küba kökenli olduğunu hatırlatarak eğiteceği gruba katılmasını da teklif etmişti. Albay teklifi kabul etmişti. Yıllar sonra Bayo şöyle yazacaktı: "Duyduğum coşkudan sarhoş olmuştum." Planlanan istilaya ne zaman dahil olacağı, hatta planın ne zaman yürürlüğe gireceği konusunda bile ona verilen tek bilgi sokağa çıkma yasağını beklemesiydi. Delilikti bu.

Bu konuda ciddi miydiler? Eski bir güreşçi tarafından eğitildiklerine, onun refakatinde Mexico City'nin caddelerinde bitmek bilmez yürüyüşlere çıktıklarına, gölde okulu kıran liselilerin kullandıkları kayıklarda kürek çektiklerine, bir atış kulübünde tüfeklerle atış talimleri yaptıklarına, şimdi de kendilerini, tek şöhreti savaş kaybetmiş bir cumhuriyete bağlılık göstermiş olması olan tek gözlü bir albayın eline teslim ettiklerine bakılırsa evet ciddiydiler.

Ciddiydiler, son derece ciddiydiler hem de; çünkü bitkin düşene kadar kürek çekip yürüyorlardı; çünkü grup son derece katı bir disiplin içindeydi; çünkü Batista'yı iktidardan düşürmek istiyorlardı, zavallı hindileri kindar bir istekle vurmaları bu yüzdendi; çünkü kapalı kapılar ardında Albay Bayo gayretkeş askerlerine son derece ciddi bir biçimde sabotaj, gerilla savaşı taktikleri, düzensiz ordu disiplini, atış türleri, hafif silah kullanımı, uçaklara ateş etme, kamuflaj... konularında dersler veriyordu.

Ernesto Guevara daha sonra şunları yazmıştı:

O ilk dersleri dinlerken, isyancı komutanla ilk karşılaştığım sıralarda pek güçlü olmayan zaferin olabilirliği konusundaki inancım hemen güçlenivermişti. Daha baştan beri onu kendime yakın hissetmiştim; böylesine saf bir ideal uğruna yabancı bir ülkenin sahilinde ölmeye değeceği inancını paylaşan iki maceracı arasındaki bir sempati bağıydı bu.

Ekibin diğer bir üyesi de, Bayo ve Vanegas kadar kayda değer biri

olan ve Kübalıların "El Cuate"[1] lakabını taktıkları Antonio del Conde'ydi. El Cuate Mexico City'nin merkezinde bulunan küçük bir silah dükkânının sahibiydi. Fidel onu heveslendirdikten sonra El Cuate Kübalılara silah tedarik etmeye başlamış, dayanışma ve macera ruhuyla vazgeçilmez biri haline gelmişti. Ödül olarak Fidel ona transfer ettiği silahların değerinin % 10'unu teklif etmiş ancak del Conde bir süre sonra silahları alış fiyatına vermeye, nihayet projeye kendi cebinden para yatırmaya başlamıştı.

El Cuate'nin yetenekleri ve kuşkulu yöntemleri sayesinde Toluca ve Puebla'dan parçalanmış halde 20 tane dürbünlü av tüfeği (silah fabrikalarından sökülmüş halde satın alınıp silah dükkânının atölyesinde birleştiriliyordu), ABD'den satın alınıp yasal olarak Meksika'ya sokulmuş Remington marka beş otomatik tüfek ve kuzey sınırından gizlice sokulmuş çeşitli ebat ve çapta silah gelmeye başlamıştı. Satın alınan eşyalar arasında 20 Johnson otomatik tüfek, Thompson marka birkaç hafif makineli tüfek, 50 kalibrelik iki tanksavar silahı, kırma kabzalı Star marka bir tabanca ve Guanajuato'dan gelen sırt çantaları, mataralar ve botlar da vardı.

El Cuate yavaş yavaş işin içine daha da fazla girmeye başlamıştı, Fidel'e ilk stok malların bulunduğu bodrumu, sonra da kayınbiraderlerinden birine ait olan ve seçkinlerin oturduğu Lomas semtindeki evi (ki bu evin dolaplarına ara sıra silahlarını koyacaklardı) kullanımlarına sunmayı teklif etmişti.

Bayo, Mexico City'den arabayla bir saatlik mesafede olan Chalco'da Santa Rosa adlı bir çiftlik kiralamıştı. Burası eski Pancho Villa yandaşlarından birine aitti; Kübalılar burasını Salvadorlu önemli bir politikacının satın almak istediğini, satın almadan önce yapılacak tadilat sırasında evi cüzi bir parayla kiralamayı düşündüğünü söyleyerek adamı kafakola almışlardı. Rivera adlı bu eski Pancho Villa yandaşı onlara çiftliği sadece ayda sekiz dolara kiraya vermişti.

1956 Mayısının ikinci yarısında Ernesto, Hilda'ya artık şehir dışında eğitim görmesinin zamanının geldiğini söyledi. Doktor bunu söylerken ayrılıklarının yıllarca süreceğinden habersizdi.

---

[1] Meksika argosunda "arkadaş" veya "ahbap" anlamına gelir ve Arjantinlilerdeki *Che* sözcüğüyle aynı anlamı taşır.

Köprülerini yakan sadece o değildi. Albay Bayo "Kübalılarını" tam gün eğitmek için her şeyini bırakmıştı. Sadece havacılık okulunda verdiği dersleri değil, mobilyalarını da geride bırakmıştı.

Chalco'da faaliyetler hemen başlamıştı: Atış talimi, çetin gece yürüyüşleri ("sigara içmek yasaktı," diyordu Universo Sánchez o günlerden söz ederken), savaş talimleri ve teori dersleri. Bayo eğitimden sorumluydu, bu yüzden grubun başına getirildi; Guevara'ysa personel şefi olmuştu. Onun Kübalı olmadığı halde böyle sorumluluk gerektiren bir göreve getirilmesinden bazı Kübalılar rahatsız olmuştu. Fidel bizzat araya girerek "ülkemizde doğmadığı halde kanını onun için seve seve akıtmaya hazır olan kişilere" teşekkür etti ama Ernesto'nun kalbi kırılmıştı bir kere. "Kişisel hırsları olmayan biriydi, biri onunla yarışmaya kalktığında hemen aradan çekilirdi," diyecekti Fidel yıllar sonra Ernesto'dan söz ederken.

Çiftlik evi pek korunaklı değildi, bu nedenle geleceğin keşif birliği üyeleri yerde yatıyor, zamanlarının büyük bir kısmını cibinlik kurarak ve sivrisinek öldürerek geçiriyordu; o kadar çok sivrisinek öldürmüşlerdi ki evin beyaz duvarları lekeden kapkara olmuştu.

Geceleri mum ışığında Dr. Guevara'yla Bayo arasında satranç maçları ve siyasi tartışmalar oluyordu. Kübalılar farklı siyasi görüşlere sahipti. Bir yanda Fidel, Juan Manuel Márquez ve Felix Elmuza gibi liberal, Martí çizgisinde bir siyasi görüşe sahip olanlar varken, diğer yanda Raúl ve Ñico López gibi daha aşırı görüşlere sahip olanlar vardı, bazı militanlarınsa neredeyse hiçbir siyasi görüşü yoktu.

Bir keresinde Meksika'da bir evde samimi bir sohbet sırasında Küba halkına devrimci bir program sunulması gerektiği fikrini savunuyordum; Moncada baskınına katılanlardan biri (ne yazık ki daha sonra 26 Temmuz Hareketinden ayrılmıştı) hiç aklımdan çıkmayan şu şeyleri söyledi: "Çok basit. Yapacağımız tek şey bir darbe hazırlamak. Batista darbe hazırladı ve o gün iktidarı ele geçirdi, biz de onu iktidardan düşürmek için başka bir darbe hazırlayacağız. Batista Amerikalılara 100 taviz verdi, biz de 101 taviz vereceğiz." Tek mesele iktidarı ele geçirmekti ona göre. Ona ilkelere dayalı bir darbede bulunmamız gerektiğini, asıl önemli olanın iktidara geldiğimizde ne yapacağımızı bilmek olduğunu söyledim...

Neyse ki, onun gibi düşünenler devrim hareketimizden ayrıldı ve kendi yollarına gittiler.

Ernesto, bu tür basit fikirlerin *birtakım kötü unsurların, özellikle de Miami'deki unsurların yararına* devrim yapmaya hazırlanan belli bir grubun işi olduğunu belirtiyordu.

Bayo'nun anıları, Ernesto'nun her şeyi mükemmel yapmayı, kendini aşmayı, hiç hata yapmamayı adeta bir takıntı haline getirdiğini doğruluyor. Kendisiyle ve sınırlarıyla giriştiği muazzam rekabet onu "rütbesi yükseltilecekler arasında bir numaralı aday haline getirmişti ve tüm eğitim faaliyetlerinde en yüksek notu alıyordu, on üzerinden on."

Ernesto sınırlarını zorlayan tek kişi değildi. Bayo da eğitim komutanı olmanın ötesinde bir şeyler yapmaya kararlıydı; keşif birliğiyle birlikte Küba'ya gitmek istiyordu. Çiftlikte,

Ne yaptı biliyor musunuz. Keşif seferine katılmak istediği ve şişman olduğu için su diyetine başladı. İki hafta içinde on kilo vermişti. On kilo daha vermek istiyordu ama zaman gittikçe daralıyordu. Ne muhteşem bir ihtiyar!

Keşif birliğinin doktoru tayin edilen Dr. Guevara'nın herkes tarafından Che adıyla anılmaya başlaması bu dönemlere rastlar. Arjantincesine gezdiği Latin Amerika ülkelerinin sözcüklerinin girmesi gibi bazı Küba sözcükleri girdiyse de ve Kübalılardan, onların temizliklerinden (günde iki kere banyo yapıyorlardı! Chalco'daki dondurucu soğuk altında bile!) hoşlanıyorduysa da, Arjantin'de edindiği ve diline pelesenk olmuş bir alışkanlığından bir türlü vazgeçememişti: konuşmalarının arasına Meksikalıların "hombre"si gibi bir sözcük olan *che* sözcüğünü serpiştiriyordu ve herkese *Che* diye hitap ediyordu. Kübalılar bunu çok komik bulmuşlardı ve ona Che adını takmışlardı.

Che en kötü şiirlerinden birini yine bu çiftlikte yazmıştı; bu, Fidel'e adanmış destansı bir şiirdi ve tek özelliği, Arjantinli doktorun Kübalı lidere duyduğu hayranlığı yansıtmasıydı:

Hadi gidelim, gündoğumunun parlak peygamberi
Çitsiz, dolambaçlı patikalardan
Senin çok sevdiğin o yeşil timsahı özgür kılmaya.

Şiirlerinde Ernesto'nun ne pahasına olursa olsun devrimi gerçekleştirme arzusunda samimi olduğu açıkça görülebilmektedir:

Ve eğer demir haç çıkacak olursa karşımıza,
Kübalıların gözyaşlarından oluşan bir kefen
örtsün isteyelim üzerimizi
Gerillaların kemiklerini
Latin Amerika'nın tarihini yaparken.
Bu kadarı yeter de artar bile.

Fidel'in Meksika'ya gidişinden beri Batista'nın polis teşkilatının Fidel'e suikast planı yaptığı çok iyi biliniyordu. Küba büyükelçiliğindeki donanma ateşesinin bu olayın içinde olduğu ve bölgedeki çetecilerle temasa geçip suikast planını yürürlüğe koymak için Küba'dan bir tetikçi kiralandığı da biliniyordu. Bu iş için on bin dolar vaat edilen bölgedeki çeteciler Fidel'i öldürmek için anlaşmışlardı. Ama haber Castro'nun kulağına ulaşmış ve suikast planı suya düşmüştü. Ancak bu arada Küba büyükelçiliğindeki yetkililer Meksikalı yetkililerle temas kurmuşlar, onlara Kübalılar hakkında ne bildiklerini sormuşlar, bilgi için para teklif etmişlerdi. Küba büyükelçiliği yetkilileri bu temaslardan elleri dolu dönmüştü.

20 Haziran 1956'da Küba büyükelçiliğinin Meksika polisine yaptığı baskı ve şantaj işe yaramıştı. O gece Fidel, Kepler ve Copérnico'nun köşesindeki güvenli evdeydi; Ramiro Valdés, Cándido González ve Universo Sánchez de onunla birlikteydi. Birlikte orada kalmakta olan Ciro Redondo ve diğer beş altı militanla görüşmeye gitmişlerdi. Pencereden dışarı bakan Kübalılar ansızın iki yabancının Ciro'nun 1942 model Packard'ını incelediklerini gördüler. Kafasında olabilecek en kötü ihtimalleri değerlendiren Fidel gruptan ayrıldı, Universo ve Ramiro'yla birlikte dışarı çıktı ama birkaç blok ötede polisin saldırısına maruz kaldılar. Fidel silahını çıkarıp direnmeye çalıştı ama polis Universo ile Ramiro'yu kalkan olarak kullanınca teslim olmak zorunda kaldı.

Polis üç adamı Mexico City çevresinde dolaştırdı, tehdit etti ve kimlik sordu; Fidel kimliğini uygun yetkililere açıklayacağını söyledi. Bunun üzerine polisler onları DFS'ye, yani Devlet Güvenlik Merkezine götürdü.

Cándido González'le Julio Díaz evden ayrıldıktan hemen sonra polis tarafından gözaltına alındı ve dördüncü bölge karakoluna götürülerek orada işkenceden geçirildi. Elleriyle ayakları bağlanarak soğuk duş (ki dilek kuyusu olarak adlandırılıyordu) altına sokulmuşlardı. Polis daha sonra onları ziyarete gelen Meksikalı Guillén Zelaya'yı da gözaltına aldı.

İlk tutuklama furyasından kaçmayı başarmış olan Ciro Redondo arabasında yeni gelen silahlar olduğu için endişeliydi. Arabanın içindekileri boşaltırken Benítez'le birlikte tutuklandı.

Bunların hiçbiri tesadüf eseri değildi. Bir süredir izleniyorlardı ve Meksika polisi Batista'nın polis teşkilatının baskısı altındaydı veya onlarla işbirliği halinde çalışıyordu.

21 Haziranda federal ajanlar bir baskın daha düzenledi, bu seferki adres María Antonia'nın Emparán Caddesindeki 49 numaralı eviydi. Ajanlar devrimcilerin şifresini kullanmışlardı; yani kapıyı üç defa çalmışlardı. María Antonia ile Almeida'nın çevresi o sırada çoktan sarılmıştı; polise bilgi vermiş olan Evaristo Venereo ise banyo penceresinden kaçmıştı.

Aynı gün federal ajanlar Guevara'nın evine de uğradılar. Hilda illegal bir grupla mektuplaşmakla suçlandı. Ertesi gün de gözaltına alındı, bebeğiyle birlikte. Plaza de la Revolución'daki DFS ofisinde Hilda'ya "Alejandro"ya (Fidel'in takma adı) çekilmiş bir telgraf gösterdiler ve ona ısrarla Ernesto hakkında sorular sordular. Hilda kendi aralarında daha önce kararlaştırdıkları gibi, Dr. Guevara'nın Veracruz'da olduğunu söyledi. Che'nin evinin çatı katında kalan El Patojo da gözaltına alınmıştı; polis daha sonra onu ve Hilda'yı serbest bıraktı.

Devrimcilerin o sıralarda pek yüzlerine gülmeyen talih tam zamanında dönmüş, Fidel'in tutuklandığını gören bir Kübalı çiftliğe giderek oradakileri durumdan haberdar etmiş, Raúl da silahları saklayacak zamanı bulmuştu.

DFS'deki ilk sorgu sırasında Fidel, Universo'ya ortalığı kolaçan edip rüşvetle işlerin halledilme durumuna bakmasını önermişti. Universo yıllar sonra olayı şöyle anlatır:

Yüzbaşı Gutiérrez Barrios, "Yetkili benim," dedi.

"Bakın biz dürüst insanlarız. Bunu nasıl halledebiliriz? Size bir bağışta bulunsak diyorum, acaba bizi o zaman bırakır mısınız..."

"Ne öneriyorsun?

"Yirmi beş bin dolar."

O kadar paramız yoktu ama ağzımdan öyle çıkmıştı; sonra anasını sattığımın herifi beni tutup ellerime kelepçe vurdu ve daha sonra bana çok yüklü bir para teklif ettiğimiz için büyük bir işle, uyuşturucu işiyle karşı karşıya olduğunu düşündüğünü söyledi.

Gutiérrez Barrios daha sonra şunları hatırlayacaktı:

Otoyollarını ve Chalco pazarını gösteren mükemmel çizilmiş bir Mexico City haritası buldum... Fidel'i çağırttım ve ona, "Bizi oradakilerle yüzleştir, aksi takdirde olacakların ne sana bir faydası olur ne de bize" dedim.

Fidel bir çatışma çıkmasını önlemek için çiftliğe federal ajanlarla birlikte gitmeye karar vermişti. Oraya gittiklerinde adamlarına sakin olmalarını, her şeyin Meksika polisinin kontrolü altında olduğunu söyledi. Che neredeyse polislerin gözünden kaçıyordu çünkü polis cipleri çiftliğe geldiğinde ağacın üzerinde nöbet tutuyordu. Ama diğerleri "Fidel hepimizi çağırıyor" diyerek onu ağaçtan indirdiler. Raúl ise kaçmayı başarmıştı.

Sonunda hepsi gözaltına alındı ve San Rafael bölgesindeki Miguel Schultz Hapishanesine kondu. Burası, İçişleri Bakanlığına bağlı küçük bir tutukeviydi, sınırdışı edilecek yabancıların alıkonduğu bir tutukevi.

Almeida yıllar sonra Gutiérrez Barrios'un karşısındakilerin "dürüst insanlar" olduğunu bildiğini ve "bir tatsızlık çıkmaması için" onlara kötü muamele yapılmamasına dikkat ettiğini söylese de, sorgulamalar en dostanesinden en katısına kadar çeşitlilik göstermekteydi. El Cuate'yi, gizemli silah tedarikçisini ele vermesi için Chuchú Reyes'e işkence yapılmıştı. Che Komünist olmakla suçlanmıştı; daha sonra polis, onu karısıyla çocuğuna işkence yapmakla tehdit etti. O andan itibaren Che onlara, eğer bu söylediklerini yapacak kadar vahşilerse kendisinden ümidi kesmelerini, sorguda işbirliğine artık yanaşmayacağını (yani o noktaya kadar kendisiyle ilgili verdiği bilgilerle yetinmeleri gerektiğini; çünkü artık konuşmayacağını) söylemişti.

Kübalı devrimciler hakkında verilecek mahkûmiyet kararlarının hızla onanması için devreye Meksika Cumhurbaşkanı Ruiz Cortínes girdi ve yargılanmaları emrini verdi. Başsavcı tutukluların sorgulan-

ması için hapishaneye Halkla İlişkiler Bakanlığından on dört memur gönderdi. Polis basına, "Dr. Guevara yıllardır Ruslarla ilişki halinde" açıklaması yaptı. Ernesto polisin kesin olarak bildiği şeyleri onaylamakla yetindi: Evet, 26 Temmuz Hareketine üyeydi; evet, çiftlik evinde kalıyordu; evet, silah vardı (ama onları daha önce kimin kullandığı meçhuldü); evet, Fidel Castro, Batista'yı alaşağı etmek istiyordu. Sorgusu sırasında verdiği bu ifadeden sonra, hiçbir tartışmadan kaçmayan Ernesto, bakanlığın yolladığı ajan onunla Marksizm hakkında tartışmaya başlayınca konuşmama kararını unuttu, açık bir tartışmaya girdi. Gutiérrez Barrios durum daha da kötüye gitmesin diye araya girdi: "Efendim, Marksist-Leninist olduğunu size zaten söyledi. Gidin ve iddianamenizi hazırlayın."

Miguel Schultz Hapishanesinin ana yemeği çorba ve ekmekti; duvardaki boyaların dökülmesine neden olacak derecede sert olan soğuk ise Kübalıları çok daha kötü etkiliyordu. 28 mahkûm öldürülme veya Küba'ya gönderilme (ki oraya gönderilirlerse Batista'nın hapishanelerinde onlara kim bilir neler yaparlardı) korkusu ve aylarca yaptıkları hazırlıkların boşa gideceği endişesiyle cebelleşiyordu.

Daha sonra, gözaltındakiler kaderlerinin başkalarının elinde bulunduğu bu dönemde hiç de istemeyecekleri bir durumun içinde buldular kendilerini. 27 Haziran günü muhafazakâr basın, özellikle de *Excélsior* gazetesi Che'yi Latin Amerika'daki diğer devrim hareketleriyle ve yurtdışındaki Rus görevlilerle ilişki halinde olmakla itham ederek ateşi körükledi. Bu iddialar, Rus-Meksika Kültür İlişkileri Enstitüsündeki üyeliği nedeniyle, Che'ye Ostrovski ile Furmanov'un kitaplarını vermiş olan Sovyet diplomat Nikolai Leonov'un başına ciddi bir bela açtı. Polis Che'nin kâğıtları arasında onun kartını bulmuştu; Leonov'un "devrimcilerle ilişki içinde olduğu" haberi her yere yayılmıştı. Leonov, Sovyet elçiliğinin adını bir skandala karıştırdığı için SSCB'ye çağırıldı.

Hilda, Ernesto'nun ailesiyle birlikte, Arjantin elçiliğinde çalışan uzak bir akrabalarını araya sokmayı başarmıştı. Ernesto'nun o sıralarda Meksika'da sürgünde olan Guatemalalı arkadaşı Alfonso Bauer bu konuyu konuşmak için Miguel Schultz Hapishanesine gitti. Ernesto ona, *Çok sağ ol Poncho ama buraya bir grup yoldaşla birlikte geldim, buradan onlarla birlikte ayrılacağım.*

Dışarıda Raúl Castro ile Juan Manuel Márquez yasal savunma yollarıyla uğraşıyordu. İki avukat bulmuşlardı, Ignacio Mendoza ile Alejandro Guzmán; avukatlar davayı kabul eder etmez hemen mahkûmların görüşmeye açık tutulmaları talebinde bulunmuşlardı. Bu arada Raúl Castro ile Márquez'in imzasını taşıyan ve gözaltındaki Kübalıların polisin kesin olarak bildiği şeyleri, Batista'nın diktatör rejimiyle savaş halinde olduğunu, Meksika'nın siyasi işlerine herhangi bir biçimde karışmadıklarını belirten bir belge gazetelerde yayımlanmıştı.

Gerilim had safhadaydı ama moraller hiç de düşük değildi. Miguel Schultz'da (doğrusunu söylemek gerekirse burası aslında tam anlamıyla bir hapishane değildi, sınır dışı edileceklerin tutulduğu bir tutukeviydi) çekilen fotoğraflar sanki bir festivalde çekilmiş gibiydiler. Aile fotoğrafına benzeyen ve poz verenlerin etrafa gülücükler dağıttığı fotoğrafta, Che beyazlar içinde ve grubun önüne bir kaleci gibi serilmiş. Almeida 32 dişiyle birlikte gülümsüyor, gözünde koyu renk gözlükler bulunan ve elinde Küba bayrağı tutan María Antonia ise grubun ortasında gururlu bir ifadeyle poz vermiş.

Bir başka fotoğrafta ise tutukevindeki barakalar veya yatakhaneler görülebiliyor: beyaz hastane yatakları; bir araya toplanmış sandalyeler; yatakhane masaları, kitaplar ve giysiler ve orada, orta yerde, koyu renkli bir takım elbise içindeki Fidel, pantolonunu giymeye çalışan, üstü çıplak, çok genç Che Guevara'ya bakıyor. *Mañana* dergisi için çekilen bu fotoğraf daha sonra ilginç bir biçimde Batista'nın gizli polis teşkilatının dosyaları arasından çıkmıştı. Bu fotoğraf Küba diktatörlüğü gizli servisinin ele geçirdiği, Che Guevara'ya ait ilk fotoğraftı.

Dışarıda Raúl Castro ile Márquez, Meksika hükümetiyle arabuluculuk yapması için Meksika eski cumhurbaşkanı Lázaro Cárdenas'la temasa geçmeye çalışıyorlardı. Sonunda Jiquilpan'da yaşayan yaşlı dadısı aracılığıyla ona ulaşmayı başarmışlardı. Cárdenas onları kabul etmiş, kendisine içişleri bakanıyla arabuluculuk yapmasını teklif eden bu kişilerin tekliflerini kabul etmekle kalmamış, onlara Cumhurbaşkanı Ruiz Cortínes'le doğrudan görüşeceğini de söylemişti.

6 Temmuzda, tutukluların durumu hâlâ belirsizliğini korurken, Ernesto ailesine uzun zaman önce yapması gereken açıklamayı yaptı. Ailesine yazdığı uzunca bir mektupta 26 Temmuz Hareketiyle olan ilişkilerini, önceki aylarda onlara üniversitede öğretmenlik yaptığını

söylerken aslında yalan söylediğini anlattı. Mektubuna şöyle devam ediyordu:

[Hayattaki rolüm] gençleri fiziksel olarak hayata hazırlamak. Geçmişimdeki olaylar beni buraya getirdi. Geleceğimse orta ve kısa vade şeklinde ikiye ayrılıyor. Orta vadeli geleceğimin Küba'nın özgürlüğüne kavuşturulmasıyla ilgili olduğunu söyleyebilirim. Onlarla birlikte ya kazanacağım ya da öleceğim... Yakın vadeli geleceğime gelince, söyleyecek pek fazla bir şeyim yok; çünkü başıma neler geleceğini bilmiyorum. Kaderim yargıcın iki dudağı arasında, Meksikalılar için en kolay çözüm beni Arjantin'e postalamaları olacaktır; ama başka bir ülkeye, siyasi sağlığıma iyi geleceğini düşüneceğim bir ülkeye siyasi sığınma hakkı elde edersem iş değişir.

Adeta laf arasında, ne olursa olsun Hilda'nın Hilda Beatriz'i Peru'daki ailesinin yanına götürebileceğini ve Hilda'yla ayrılmalarının kesinleştiğini belirtmişti. Aynı mektupta, mektuplarının okunması fikrinden hoşlanmadığını, bu nedenle artık daha az yazacağını ifade eder:

Yok yere gözaltına alınışımızı ve yoldaşlarımdan bazılarının gördüğü işkenceleri protesto etmek için süresiz bir açlık grevi başlatacağız. Gruptakilerin hepsinin morali yüksek. Herhangi bir nedenle yazamamaya başlarsam ve aklımı kaçırırsam, ki böyle bir şeyin olacağını sanmıyorum, lütfen bu satırları bir veda olarak kabul edin; hüzünlü bir veda olarak değil ama içten bir veda olarak. Hayatım boyunca hakikatimi ararken yolda hep tökezleyip durdum; ama şimdi, arkamdan gelen kızım sayesinde, döngümü tamamladım. Artık öleceksem de boşuna ölmüş saymayacağım kendimi, tıpkı Hikmet'in dediği gibi: "Sadece bitmemiş bir şarkının mezarını/kederini taşıyacağım."[1]

Göçmenlik bürosu yetkilileri üç gün sonra, yani 9 Temmuzda, açlık grevi başlamadan önce tutukluların yirmisini serbest bıraktı. Yetkililer onları serbest bırakırken tuhaf bir bürokratik ifade kullanmışlardı: "Ülkeyi terk etmeye davet ediliyorsunuz." Universo Sánchez, Ciro Redondo, Albay Bayo'nun oğlu ve diğerleri şartlı salıverilmişti, haftada

---

1 Nâzım Hikmet, *Bir Cezaevinde, Tecritteki Adamın Mektupları* (1958): *"Suzinak makamından bir şarkı ağzıyla/yine billahi kahredecek dil-i nâşâdımı"* –çn.

bir kez, orada olduklarını kanıtlamaları için imza atmaları şartıyla. Hapishanede sadece Fidel, Ernesto Guevara ve Calixto García kalmıştı. Ernesto'yla Calixto medya tarafından Komünist olmakla suçlanıyor ve oturma müsaadeleri dolduğu için Meksika'dan sınır dışı edilmeleri isteniyordu.

Cárdenas'ın Meksika cumhurbaşkanıyla temasa geçmesi Kübalıların elde ettiği ilk başarıydı. Meksika hükümetinin durumu yeniden gözden geçirdiği ve Batista'nın diktatör rejimine iyilik yapmamaya karar verdiği anlaşılıyor; ama Meksikalılar Kübalı devrimcilerin tamamını serbest bırakma fikrinden de pek tatmin olmamışlardı. Bir kez daha iktidar ilkesini kurma, takıntı haline gelmiş ve kırklı yıllardan beri Meksika siyasetinde bir hastalık ve temel bir konu olan o "buradan kim sorumlu?" sorusuna cevap verme sorunu ortaya çıkmıştı. Fidel'e kendi isteğiyle Uruguay'a geçmesi teklifinde bulunuldu ama 26 Temmuz Hareketinin lideri istila planını bozacağını düşündüğü için bu teklifi reddetti.

Hapishanede günler gelip geçiyordu. Ernesto futbol oynuyordu; çarşamba ve pazar günleri ziyaretçisi geliyordu. Küçük Hilda'yla, kucağında uykuya dalana kadar oynuyordu; Hilda'nın söylediğine göre, "ondan sonra da onu saatlerce seyrediyor, uykusunda yaptığı hareketlerle eğleniyordu."

Ernesto'nun annesi yazdığı bir mektupta onu yaptıklarından dolayı azarlar; 15 Temmuzda annesine gönderdiği bir mektupta Ernesto da cevaben, *Bırak bugün ılımlı olmayı, hiçbir zaman ılımlı olmayacağım* diye yazar. Annesinin, onun durumu hakkında yanlış bir fikre kapılmaması ve oğlunun espri anlayışının hâlâ yerinde olduğunu anlaması için "lekeler" [mektup üzerindeki] *kanlı gözyaşları değil, domates suyu* diye bir açıklamada bulunma gereği hisseder.

Fidel 24 Temmuzda serbest bırakıldı. Ne gibi bir pazarlık yapılmıştı? Eski cumhurbaşkanının baskısı etkili mi olmuştu? Fidel hapishanede rehin kalan yoldaşlarına keşif seferine onlarsız çıkmayacakları sözünü verdi.

Nihayet, 57 gün süren tutukluluk süresinin ardından Che ile Calixto hapishaneden çıktılar. Onların hapisten çıkarılması için yüklüce bir rüşvet verildiğine dair söylentiler vardı. Che de bizzat Hilda'ya "Fidel'in göçmenlik işini yoluna koymak için ödediği büyük meblağda

paralar karşılığında" serbest bırakıldıklarını söylemişti. Fidel Meksika'yla ilişkilerini kısaca ortaya koymuştu: "Olay bitti, kapandı, Kübalıların Meksika'ya karşı herhangi bir şekilde dargınlık hissetmelerini istemiyorum. Hapishane ve kötü muamele bizim gibi savaşçıların alışık olduğu şeyler."

Yıllar sonra Che şunları söyleyecekti:

Fidel aslında, dostluk adına devrimci tavrından ödün verdiğini söyleyebileceğimiz şeyler yapmıştı. Ona durumumu şöyle özetlediğimi hatırlıyorum: Ben Meksika'da yabancıyım, burada yasadışı kalıyorum, bir sürü suçla itham ediliyorum. Ona benim için devrimi hiçbir şekilde bekletmemesi gerektiğini, beni bırakabileceğini; durumu anladığımı ve Meksikalı yetkililerin beni nereye gönderirlerse oradan kavgaya katılacağımı, benim için yapacağı bir şey varsa, bunun benim Arjantin dışında bir ülkeye gönderilmemi sağlamak olduğunu söyledim. Fidel'in kısa cevabını da hatırlıyorum: Seni bırakmayacağım. Olaylar bu şekilde gelişti, bizi o Meksika hapishanesinden çıkarmak için çok değerli zamanlar ve paralar harcandı.

Şimdi faaliyetlerini daha büyük bir gizlilik içinde yürütmek durumunda kalan, güvenli evleri kapatılmış olan, paraları olmayan, yeni evler bulmak ve eğitim çalışmalarını yeniden düzenlemek zorunluluğuyla karşı karşıya olan Kübalı göçmenler, kurtarılan silahları korumak ve hareketin mali durumunu düzeltmek için harıl harıl güvenlik önlemlerini arttırmaya çalışıyordu.

Mérida'da bir kamp kurmuşlar, Mexico City'de birçok silah zulası ayarlamışlardı. Barınma işini María Antonia üstlenmişti; masrafları karşılamak için mallarını, giyim eşyalarını Monte de Piedad'daki rehin dükkânlarına bırakmıştı.

Fidel ülkenin dört bir yanında dolaşıp uygun eğitim alanları aradığı bir sırada El Cuate Conde'nin Tuxpan limanının yakınlarında bulunan hasarlı bir yata ortak olduğunu öğrenmişti.

"Bu tekneyi onarırsan bununla giderim."

"Bu tekne bir işe yaramaz ki!"

Tekne henüz yarı yarıya El Cuate'nin sayılırdı; çünkü Amerikalı eski sahibi Robert B. Erickson'a sadece teknenin yarı bedelini ödemişti. Tekne Meksika bandıralı olmasına rağmen adı *Granma*'ydı (muhtemelen

Amerikalı sahibi bu adı büyükannesinin anısına koymuştu). Ne yazık ki tekne sadece on dokuz metreydi ve tek güverteliydi. Fidel ve diğerleri teknenin ancak cücelerden oluşan ve fazla kalabalık olmayan bir keşif birliğinin işine yarayabileceğini düşündüler. Teknenin 250 beygir gücünde Gray marka iki motora sahip oluşu, mürettebat dahil yirmi kişilik oluşu (o da hafif yüklü olması şartıyla) ve omurgasının bir yıl önce bir fırtına sırasında hasara uğramış olması El Cuate'yi endişelendiriyordu. Erickson, teknenin yarı bedeli için on beş bin dolar istedi ama alıcıların Tuxpan nehri kıyısında bulunan bir evi de ayrıca iki bin dolar karşılığında satın almaları şartıyla. Fidel o sırada ABD'de sürgünde olan Küba'nın eski cumhurbaşkanı Carlos Prío Socarrás'a başvurdu. Fidel, eski cumhurbaşkanından pek hoşlanmıyordu ama tamirata yardım gelebilecek yere burun kıvıracak zaman değildi. "Kabul edeceğimiz tek yardım bu," diyecekti Fidel birkaç ay sonra ABD'li bir gazeteciye.

Küba'ya havadan girme fikrinden birkaç gün önce vazgeçilmişti ve elde başka tekne yoktu. Böylece El Cuate ile Fidel (Amerikalıya El Cuate'nin ağabeyi olduğunu söylemişti) Erickson'dan *Granma*'yı satın aldılar ve hemen tamirata giriştiler: iki dizel motorun gücünü arttırdılar, gereksiz yerleriyle aksesuarları söktüler ve su tankları eklediler.

Serbest bırakıldıktan sonra Ernesto Guevara evde üç gün geçirdi, eşyalarını topladı ve karısına veda etti. Bir hafta sonra, onca işin arasında, Dr. Ernesto González adını kullandığı Cuautla'da Hilda'yla bir görüşme ayarladı. Hilda, onunla isteğini görüştüğünde ona para işlerini nasıl hallettiğini sordu. Hilda, Ernesto'nun mayıs ayından beri hastanede çalışmamasına ve herhangi bir geliri olmamasına rağmen hareketten geçinmemesi gerektiği fikrine saplantı derecesinde bağlıydı.

O dönemde, yani eylül ayında, Che gizlenmek zorunda kalmıştı; çünkü *İçişleri Bakanı sözlerime inanmak gibi vahim bir hata yaptı ve beni on gün içinde ülkeyi terk etmem şartıyla salıverdi.* Che kızını, küçük Hilda'yı ara sıra ziyaret ediyordu, bu ziyaretlerinden birinde ona Antonio Machado'nun General Lister'e adadığı bir şiirini okudu: "Sözlerim tepeleri aşıp ulaşır denize/Bir de kalemimde sendeki tabancanın gücü olsaydı/Ölebilirdim mutluluk içinde." Belli ki yedi aylık Hilda, Machado'nun şiirinin müziğinden hoşlanmış: Babası şiiri okumayı bitirdiğinde ağlayıp sızlanmış, tekrar okumasını istemişti.

Sefere katılacak kişileri seçme işi son safhasındaydı. Dr. Faustino Pérez ekim ayının sonunda Havana'dan dönmüş, ekibe on parmağında on marifet terzi Camilo Cienfuegos da katılmıştı. Cienfuegos'un bacağında bir öğrenci protestosu sırasında çıkan kargaşada isabet eden bir kurşunun açtığı bir yara vardı, ABD'ye iltica etmeyi düşündüğü bir sırada "Meksika'da büyük işler döndüğü" söylentisini duymuş ve ABD'ye iltica etmekten vazgeçmişti. Efigenio Ameijeiras bir gün *Bohemia* dergisini karıştırırken, ağabeyinin Moncada saldırısı sırasında öldüğünü öğrendikten sonra gruba katılmıştı. Ameijeiras, Kosta Rika'dan sahte bir pasaportla geldiği Mexico City'de taksi şoförlüğü yapıyordu. Ancak keşif seferinin saflarını dolduranlar sadece militanlar değildi; Meksika'ya bir grup Küba askeri istihbarat ajanı da gelmişti ve bunlar yaptıkları diğer işlerin yanı sıra havaalanında fotoğraf da çekmişlerdi.

Son birkaç ay içinde yapılan sayısız önemli görüşme işgalcilerle Küba'daki isyancı gruplar arasındaki ilişkilerin niteliğini belirlemişti. Görüşmeler sıcak bir havada geçmişti ama Fidel çeşitli çevrelerden gelen baskılara rağmen planı değiştirmeyi veya ertelemeyi asla kabul etmemişti.

İlk ve belki de en önemli görüşme ağustosun başında, Fidel hapishaneden yeni çıktığında yapıldı. Genç bir lise öğretmeni ve Küba'nın doğu bölgesindeki devrimci örgütlenmenin en önemli üyelerinden Frank País, Fidel'le buluştu. (País 26 Temmuz Hareketine, Fidel Küba'dan ayrıldıktan sonra alınmıştı.) Frank, Fidel'e şehirlerde kurulmuş olan şebekelerin durumları düzelene ve keşif birliğinin ülkeye girişine denk gelecek şekilde bir ayaklanma gerçekleştirene kadar harekâtın bekletilmesinden yana olduğunu söyledi. Fidel onun bu isteğini kabul etti. Fidel, Frank'in M26'nın sıkıntısını çektiği, şehirlerdeki ayaklanma hareketini koordine edecek kişi olduğunu anlamıştı. Ülke içindeki gruplarla birlikte yapılacak eylemlerin taslakları o görüşme sırasında konuşulmuştu. Keşif birliğinin ülkeye girişiyle birlikte şehirlerdeki gruplar eyleme başlayacaktı.

Ağustosta Fidel bir görüşme daha yaptı, bu sefer demokratik sol muhalefetin önde gelen isimlerinden biriyle: Devrim Konseyinden öğrenci lideri José Antonio Echeverría'yla. Birlikte anlaşma imzaladılar

ve devrimci faaliyetlerin koordinasyonuyla ilgili bir anlaşmanın ana hatlarını belirlediler. Fidel öğrenci liderine neler yapmayı amaçladığını söyledi, öğrenci lideri de onların karaya ayak basmalarıyla birlikte Havana'da silahlı eylem başlatacakları sözünü verdi.

O son aylar içinde bir görüşme daha gerçekleştirildi: Komünist Sosyalist Halk Partisi'nin (PSP) temsilcileriyle, özellikle de, Fidel'in Havana Üniversitesinden aynı dönemde mezun olan arkadaşı, öğrenci lideri Flavio Bravo'yla. PSP ilke olarak istila hareketine karşı olduğu için, bu görüşmede sadece koordinasyonla ilgili ufak tefek anlaşmalar yapıldı. Flavio, Fidel'i ve 26 Temmuz Hareketi üyelerini, diktatörlük yönetimine karşı bir koalisyon oluşturularak sivil bir eylemle muhalefet edilmesinin daha uygun olduğu konusunda ikna etmeye çalıştı. Ama Fidel onun bu sözlerine kulak asmadı.

Frank País, ayrıntıları halletmek üzere ekimin sonunda tekrar Meksika'ya geldi; Küba'ya Fidel'in planlarının yürürlüğe girdiğini belirten bir telgraf metni ve ayaklanmanın keşif birliğinin karaya ayak basmasıyla aynı anda başlayacağını belirten bir anlaşmayla döndü. Yanında başka bir bilgi daha vardı: Keşif birliği Niquero bölgesinde, Sierra Maestra tepelerinin yükseldiği sahilde karaya ayak basacaktı.

Kasım ayının başlarında Ernesto, annesine gönderdiği mektupta şunları yazıyordu:

> *İşleri yasal yolla halletmekten vazgeçtim. Bu mektubu Meksika'da bir yerlerde yazıyorum, bazı şeylerin ortaya çıkmasını bekliyorum. Özgürlük havası gizlilik havasıyla karışmış durumda ama olsun: Bu da çok ilginç bir dedektif filmi havası katıyor olaya.*

O günlerde, arkadaşı Alfonso Bauer'in Mexico City'nin Narvarte bölgesindeki evinin çatı katında gizleniyordu; odayı Calixto García ve diğer Kübalılarla paylaşıyordu. *Günlerimiz gizlilik içinde çalışmakla, gizlenebileceğimiz yerlerde gizlenmekle geçiyordu, mümkün olduğunca dışarıda görünmemeye dikkat ediyorduk ve neredeyse sokağa hiç çıkmıyorduk.* Eve hırsız girince ve ardından gelen polis çatı katına çıkınca yakalanmaktan kıl payı kurtulmuşlardı. Polisler, onlara zavallı bir doktor rolü oynayan ve onları tüm sevimliliğiyle karşılayan Dr. Guevara'dan özür dilemişlerdi. "Hırsız, hizmetçilerden birinin erkek arkadaşı olmalı," demişti polisler evden ayrılırlarken.

Hilda'yla olan ilişkisiyse Tita Infante'ye gönderdiği mektupta anlattığı gibiydi:

Evlilik hayatımın yıkılmak üzere olduğu ve bir ay kadar sonra, karım sekiz yıldır ayrı olduğu Peru'daki ailesini ziyarete gidince de tümüyle yıkılacağı haberi seni ilgilendirebilir belki. Ayrılık geride kötü bir tat bıraktı; çünkü çok sadık bir yoldaştı ve zorunlu tatillerim sırasında sergilediği davranışlar kusursuzdu ama kafalarımız çok ayrıydı ve ben yeni ufukların hayalini kuran anarşik bir ruha sahiptim.

Hilda ise anılarında farklı şeyler anlatıyordu; ayrılıklarının geçici bir ayrılık olduğunu ve koşullar yüzünden gerçekleştiğini söylüyordu. Hilda Guevara (küçük Hilda) annesinin ona babasının geleceğe ilişkin herhangi bir vaatte bulunmamak için ayrılmalarını istediğini, ilişkilerinin yürüyüp yürümeyeceğini anlamak için ileride tekrar bir araya gelmeyi düşündüğünü söylediğini belirtiyor. Küba'ya yapılacak seferin tehlikelerini düşünen Che, karısının durumunun belirsiz olmasını istememişti.

Fidel başka bir çiftlik kiralamıştı; bu seferki Abasolo'da, Tamaulipas eyaletindeydi, Meksika'dan hareket edecekleri noktanın yakınlarında. Tenha bir yerde olduğu için ideal bir yerdi burası. Komuta Faustino Pérez'e devredilmişti. Ekimin sonlarına doğru keşif seferine katılacak 16 kişi çiftliğe gitti, onları 20 kişi daha izledi.

Son hazırlıklar, üzerlerindeki baskı nedeniyle alelacele yapılmıştı. Mexico City'de polisin evlerde yaptığı aramalar sürüyordu; Meksika polisi baskın yaparak kasımın ortalarında gerçekleştirilecek bir silah sevkıyatına engel olmuştu; iki güvenli ev açığa çıkarılmıştı ve tutuklanan Kübalılar arasında Pedro Miret de vardı. Fidel, Gutiérrez Barrios'la görüştü. Barrios ona Meksika polisinin Küba gizli servisinden bilgi aldığını, Küba gizli servisinin ise M26'ya sızdığından şüphesi olmadığını söyledi.

İçimizde, adını bilmediğimiz ve bir silah sevkıyatını satmış olan bir hain olduğunu fark ettik. Onun tekneyi ve bir vericiyi sattığını da biliyorduk ama henüz yasal satış işlemleri yapılmamıştı. Bu ilk bilgiler Kübalı yetkililerin hainin bizim tüm sırlarımızı bildiğini öğrenmelerini sağlamıştı. Ama bu bilgiler bizim de işimize yaramıştı, aynı şeyleri biz de öğrenmiştik.

Fidel daha kesin konuşuyordu: "Bizden bilgi sızdıran kişi Meksika sınırından kaçmıştı. Onun güvenli evleri tek tek ele verdiğini ve tekneyi satmak üzere olduğunu öğrendik. Hazırlıklarımızı aceleyle tamamlamamızın nedeni buydu." Sık sık söz edilen bu hainin kimliği Küba devriminin en büyük sırlarından biridir. Bu kişinin adı asla açıklanmadı.

Bu sıralarda Che, Bauerlerin evinin çatı katında kalıyordu; ev sahiplerinin belirttiklerine göre mükemmel bir misafirdi: "İki alışkanlığı vardı: Harıl harıl kitap okuyor ve sukabağı bardağından içtiği matésini elinden düşürmüyordu. Çıt çıkarmıyordu; ona aşağı yemeğe gelmesi için adeta yalvarırdık." Fidel bir gün haber vermeden onu ziyarete gitmiş, Che'yi görene kadar göbeği çatlamıştı. Bauerler ısrarla Ernesto adında birini tanımadıklarını söylemişler, Fidel de Che'nin orada olduğunu bildiğini ısrarla belirtmiş, ayağını kapının arasına sokmuş, kendisini içeri aldırtana kadar diretmişti.

21 Kasım günü iki kişi Abasolo çiftliğinden ayrılarak tüm harekât planını tehlikeye soktu. Fidel bir karar verdi: 22 Kasımdan itibaren dağınık halde bulunan tüm keşif birliği üyelerine sefer emri iletilecekti. Buluşma tarihi ayın 24'ü olarak belirlenmişti; buluşma Tuxpan nehri üzerindeki bir iskelede, Veracruz eyaletinde bulunan ve aynı adı taşıyan küçük limanın birkaç kilometre yukarısındaki iskelede gerçekleşecekti.

Che o günlere ilişkin şunları söylüyordu: *Ayrılma emri ansızın geldi; hainin polise bilgi vermesine fırsat tanımadan... hepimiz Mexico City'yi ikili veya üçlü gruplar halinde ve sırtımızdaki giysilerle terk etmek durumundaydık.* Che yatağını olduğu gibi, matésini içtiği sukabağı bardağını orta yerde ve kitaplarını açık vaziyette bırakmıştı. Birkaç gün sonra, arkadaşları onun için endişelenip kilidi zorlayarak odasının kapısını açınca Che'nin oradan ayrılmadan önce en son neleri okuduğunu gördüler: Lenin'in *Devlet ve İhtilal'i*, Marx'ın *Kapital*'i, Germán Arciniegas'ın *Sahra Ameliyatı Elkitabı* ve *Como Opera el Capital Yanqui in Centroamérica* (*Yanki Sermayesinin Orta Amerika'daki İşlevleri*) adlı bilinmeyen ve hiçbir arşivde yer almayan bir kitap. Veracruz ve Jalapa'da üslenmiş olan grup Tecolutla'daki otellerinden arkalarında eşyalarını bırakarak ayrılmışlardı (muhtemelen otel borçlarını ödemeden). Sızıntıdan korkan ve sızıntı olacağı baskısı altında hareket eden küçük bir cephaneye sahip keşif birliği üyeleri, yanlarına

pek az otomatik silah alabilmişlerdi. Tek zorluk bu değildi, Che'nin de belirttiği gibi: *Olduğum gibi gitmek zorunda kalmıştım, fısfısımı almadan, yolda çok kötü bir kriz geçirdim. Oraya hiç varamayacağımı düşünmüştüm.*

Keşif birliği üyeleri, Mexico City'den, Veracruz'dan, Jalapa'dan ve daha önce Abasolo çiftliğinde kalan iki kişinin kaçması üzerine apar topar hücre evlerine yerleştirildikleri Ciudad Victoria'dan arabalarla veya otobüslerle kilometrelerce süren yolculuktan sonra, yağmur altında, ayın 24'ünde Tuxpán'da bir araya geldiler. Neyse ki, örgütlenme işinde bir hata olmuştu da Poza Rica'daki Aurora Otelinde kalan Héctor Aldama komutasındaki küçük bir grup bu olaydan hiç haberdar olmamıştı. Aldıkları emri uygulama fırsatı bulamamışlardı.

Önceleri bizimle gelmek isteyen bazı kişiler mazeret bildirip gelmekten vazgeçmişlerdi, böylece keşif birliğinin sayısı küçülmüştü. Sonunda 82 kişi Granma'ya bindik. Guevara eksik söylüyordu; sonunda 82'den fazla kişi tekneye binmek için gelmişti. Fidel yıllar sonra şunları söyleyecekti:

Granma üzerinde 82 kişi vardı; geride kalanlardan bir kişiyi bile alamazdık. Onları nasıl seçtik, biliyor musunuz? Elbette önce içlerindeki en deneyimli, en becerikli kişileri vb seçtik; sonunda bu kategoriye uyan 15 kişi belirlenmiş oldu, sonra, "Geride kalanlardan en fazla sayıda kişiyi nasıl alabiliriz?" diye sorduk kendi kendimize; onları da kilolarına ve cüsselerine göre seçtik. Sonunda içimizde cüssece en küçük olanlar seçildi, geriye üç dört şişman kaldı. Onlar bizimle gelemedi, sırf cüsseleri nedeniyle yanımıza alamadığımızı ne kadar söylediysek de inandıramadık.

"Şişmanlar"ın dışında başkaları da gidememişti. Grubun önemli adamlarından Pedro Miret, Meksika'da yargılanacağı günü bekliyordu. Fidel keşif seferinin bir "yabancılar lejyonu" haline gelmesini istemediği için El Patojo'yu kabul etmemişti. El Cuate dışarıda tutulmuştu; onun görevi, *Granma*'nın başarısız olması durumunda keşif seferi sonunda Meksika körfezinden Isla Mujeres'e kadarki bölgeyi kontrol etmekti. Bayo yaşından ötürü alınmamıştı, durumu öğrendikten sonra onu kimse yatıştıramamıştı. Vanegas bile Che'ye gözleri yaşlarla dolu veda etmek zorunda kalmıştı.

Küçük bir grup veda komitesi görevini üstlenmişti. Melba Hernández, Piedad Solís ve El Cuate adamların küçük tekneye teker teker binişini izledi. Gönüllüler tekneye adeta üst üste binmişti; çünkü aralarında uygun bulunmadıkları için çoğunun karada kalmak zorunda kalacağı söylentisi çıkmıştı. Bunca ay bekledikten sonra hiçbiri dışarıda kalmak istemiyordu.

Erzaklar bir tentenin altına yerleştirilmişti, Fidel ilk birkaç saat erzaklardan sorumluydu. *Granma*'nın iki motoru 25 Kasımda sabah saat 01:30'da çalıştırıldı. Tekne ışıkları yanar vaziyette derme çatma iskeleden ayrıldı. Meksika körfezinde bir *norte* büyük hasar verdiği ve sürekli yağmur yağıp rüzgâr estiği için tüm seferler yasaklanmıştı.

Teknede üst üste, dirsek dirseğe, Meksika'daki son gecelerinde soğuktan korunmak için birbirlerinin içine sokulmuş 82 adam vardı. Keşif birliğinden Sánchez Amaya, "Güvertede adım atacak yer yoktu," diyordu. Huzursuzluk, korku ve umutla karışık bir duygu içindeydiler. "Yakışıklı"ydılar; bu sözcük İspanya veya Meksika'daki anlamında değil, Küba'daki cesur ve yiğit anlamındaydı. Acınası silahlarla donatılmış, zavallı bir tekneyle askeri bir diktatörlüğü devirmeye giden bu 82 adam gerçekten de "yakışıklı"ydı. Birkaç yıldır süren şüphe, başarılması imkânsız görünen görevleri için yaptıkları hazırlıklar artık sona ermişti. İnsanların böyle durumlarda söyledikleri gibi, her şey "artık Tanrı'ya havale edilmişti."

Polislerin ve muhbirlerin uyardığı 35.000 silahlı adam onları bekliyordu. Polisin yanı sıra tanklarla, on savaş gemisiyle, 15 sahil güvenlik teknesiyle, 78 savaş ve nakliye uçağıyla donanmış bir ordu da onları bekliyordu.

Şimdilik *Granma*, Meksika'yı arkasında bırakmış, pruvasında *norte*, yol alıyor, dalgalarla dans ediyordu. Zaman içinde Che ile yoldaşları Meksika'yla ilgili hoş anıları hatırlayacaklardı. Rüşvetlerle polis işkencelerinden ziyade orada gördükleri içten yardımları ve gülen yüzleri; soğuk ve yalnızlıktan ziyade Insurgentes'te yapılan uzun yürüyüşleri ve tacoları hatırlayacaklardı. Che, Cárdenas'ın onlara gösterdiği dayanışmayı, Maya piramitlerinin güzelliğini, hatta yaşlı María'yı hatırlayacaktı, Miguel Schultz Hapishanesindeki yüksek duvarları değil.

8

GRANMA SULARLA AYNI HİZADA

Mexico City'deki hapishanede. Che öndeki beyaz giysili olan. Bu fotoğrafta yer alanlardan bazılarıyla *Granma*'da birlikte olacaktı.

Tekne nehir iskelesinden ayrıldıktan sonra, kıçı suya yakın, üzerindekiler güvertede çökmüş ve birbirine sarılmış vaziyette nehrin akış yönünde ilerlemişti.

Fidel Castro yıllar sonra o günle ilgili şunları söyleyecekti:

> *Granma*'yı sakin suda, üstelik üzerinde birkaç kişiyle test etmiştik. Hiç kimse 82 kişi binince, onların yaratacağı birkaç tonluk ağırlığın yanı sıra, üzerine silahların, suyun, yakıtın, yiyeceğin... ağırlığı da eklenince teknenin büyük oranda hız kaybedeceğini tahmin etmemişti. Tekne yavaşlamakla kalmamış, neredeyse suların içine gömülmüştü... Meksika körfezinde ceviz kabuğu gibi yalpalaya yalpalaya ilerlemiştik.

Keşif seferinde yaşanan tek sorun bu değildi. Alınan tüm güvenlik önlemlerine ve ihtiyatla hareket edilmesine rağmen, henüz kim olduğu bilinmeyen, 26 Temmuz Hareketi içindeki muhbir ilk raporunu Küba'ya geçmeyi, kesin bir bilgi olmamakla birlikte, isyancıların yola çıktığı haberini ulaştırmayı ve diktatörlük birliklerini alarma geçirmeyi başarmıştı. Küba ordusunun üst düzey yetkililerine şöyle bir mesaj ulaşmıştı: "Bugün birçok adam ve silahla tekne Meksika limanından ayrıldı."

Yolculuk daha yeni başlamıştı, ama Dr. Guevara'ya hemen iş düşmüştü.

> *Deli gibi antihistamin aradık ama bir tane bile bulamadık. Küba ulusal marşıyla 26 Temmuz Hareketinin marşı söylendikten sonra beş dakika geçti geçmedi, teknede trajikomik bir olay yaşandı. Herkes korku dolu ifadelerle midesini tutmaya başladı. Bazıları kafasını kovanın içine daldırmış, bazıları da çok tuhaf pozisyonlarda yere kıvrılmıştı, hareketsizdiler ve üstleri başları kusmuk doluydu. İki üç denizcinin ve dört beş kişinin dışında güvertedeki herkesi deniz tutmuştu.*

Gün ağarmasına yakın, sahil güvenlik ekiplerine yakalanmamak için Meksika karasularından mümkün olduğunca hızlı çıkılmasına karar verilmişti. Dümenci dümeni doğu yönüne kırmıştı ama fırtına yüzünden rotayı izlemek zordu.

26 Kasım sabahı hava bulutluydu, yağan yağmur teknenin tıka basa dolu güvertesini sırılsıklam ıslatmıştı. Tekne on knot hız yapması

beklenirken 7,2 knot hızla gidiyordu. Akşam karanlığı çöktükten sonra açlık, deniz tutmasından daha önemli bir sorun haline geldi ve kıç güvertedeki portakal çuvalları açıldı. Guevara hastalara en azından sıvı bir şeyler almalarını söyledi. Onun durumu da iyi değildi, berbat bir astım krizi geçiriyordu. Jesús Montané şunları söylüyordu: "Sefere alelacele çıkılması gerekmişti ... ve Che astım krizlerini savuşturacak ilaçları yanına alamamıştı... Onun, sesini çıkarmadan, sessiz sedasız ıstırap çekişinden hepimiz etkilenmiştik. Hiç kimse onun durumundan şikâyet ettiğini duymadı. Yoldaş Faustino Pérez'in yanına birkaç adrenalin ampulü almayı akıl etmesi sayesinde Che kötü krizlerini biraz olsun yatıştırabilmişti."

Keşif birliğindekiler nereye gittiklerinden emin değildi. Meksikalı yetkililerden kaçmak için Yucatán Yarımadası kıyısı boyunca ilerliyorlardı, kıyının 40 mil kadar açığındaydılar. Orada kameraman sıfatıyla bulunan ("ama satın alacak paramız olmadığı için ne kamera vardı ne de film") René Rodríguez en yakın Küba sahilinin Pinar del Río olduğunu düşünüyordu, çoğu onunla aynı görüşteydi.

Fidel havanın biraz durulmasını dürbünlerin tüfeklere yerleştirilmesi ve makineli tüfeklerin denenmesi için fırsat bildi. "Hiç kimsenin iskele tarafından kafasını uzatmaması gerekiyordu; pruvaya, iskele tarafına bir hedef koymuştuk, kıçtan ona ateş ediyorlardı." Deneme atışı sırasında grup lideri teknenin yanında yüzen yunusları hedef olarak kullanmayı önerdi. Ortalık bir anda karıştı. Havana'da eskiden taksi şoförlüğü yapan ve o sırada Thompson tüfeğini deneyen Efigencio Ameijeiras o olayı şöyle hatırlıyor: "Yunuslara ateş etmemelerini söyleyenlerden biri de bendim çünkü denizciler bunun uğursuzluk getirdiğini söylüyorlardı."

27 Kasımda, yani yolculuğun üçüncü gününde, *Granma* Yucatán'ın kuzeyinde seyrederken, dümencilerden Norberto Collado, "ambarda birkaç çuval portakal, bir öğüne bile yetmeyecek birkaç düzine haşlanmış yumurta, yarısı küflenmiş bir domuz salamı ve iki ince dilim peksimet" kaldığını fark etti. Yiyeceğin bir kısmı bir an önce denize açılma telaşı sırasında karada unutulmuştu. Neyse ki deniz tutması teknedekilerin midelerini bozduğundan birkaç gün yiyecek eksikliği kendini hissettirmemişti. Fidel durumun ciddiyetini fark edince yiyeceklerin tayın usulü dağıtılmasına karar verdi.

Buda yetmiyormuş gibi, makinist Chuchú Reyes, gururla anlattığı, çok zaman harcayıp özenle revizyondan geçirdiği teknenin dizel motorlarından birinde debriyajın kaydığını ve motor hızının daha fazla arttırılamayacağını fark etti. Ancak *Granma*'yı yarı yol hızla götürürlerse motorların yanmasını önleyebilirlerdi. Üstüne üstlük, yakıt enjeksiyon pompalarından birinin hortumu kopmuş, tekne bilinmeyen bir nedenle su alıyor ve su boşaltma pompası iyi çalışmıyordu.

O gün Fidel'in "ceviz kabuğu" *Granma,* bulutların arasından zaman zaman güneşin göründüğü, yağmursuz, kapalı bir gökyüzü altında; aşırı yüklü ve hızı % 30'lara düşmüş bir vaziyette başka bir rotada, Yucatán yarımadasının ucundaki San Catoche Burnu'nun çok uzağında ve Küba'nın San Antonio Burnu'nun iyice güneyine doğru seyrediyordu. Keşif birliği ulaşmayı umduğu on knotluk hıza asla ulaşamamıştı ve en iyi ihtimalle saatte yedi buçuk knot hızla yol alıyordu.

"Talep edilen iş yattı. İfşa Yayınları," diye yazıyordu ilk telgrafta. "Üniversite diplomasına ihtiyaç var, acele gönder. Sevgiler, Bertha," yazıyordu ikincisinde. Üçüncüsünde ne yazdığını asla öğrenemeyeceğiz; çünkü o telgrafı alan Aldo Santamaría, birkaç gün sonra Havana polisi tarafından yakalanınca onu yutmak zorunda kalmıştı. Telgraflar, 26 Temmuz Hareketinin Santiago, Havana ve Santa Clara'daki şebekelerine keşif birliğinin denizde olduğunu, planlandığı gibi birlik karaya ayak basar basmaz şehirlerde ayaklanma başlatılması için tetikte olunması gerektiğini haber vermek üzere Meksika'dan çekilmişti. Ama fırtınanın, aşırı yükün ve motorlardaki güç kaybının gecikmelere neden olduğu düşünülürse, *Granma* Küba'nın Oriente bölgesine ne zaman ulaşacaktı?

Bu sıralarda, deniz tutması ve aşırı izdiham nedeniyle keşif birliğinin bazı üyeleri hayatta kalmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Makinist Chuchú Reyes o günlere ilişkin şunu söylüyordu: "Bazı yoldaşlar üç gün boyunca bir köşeye kıvrılıp yattılar, hareket dahi etmediler."

Keşif birliğine katılan genç Meksikalı Guillén Zelaya, Arjantinli doktorun astım krizlerinin devam ettiğini hatırlıyordu. Yıllar sonra bir Amerikalı gazeteci, geçirdiği çok kötü bir krizden sonra Guevara'nın ölüme terk edildiği, birilerinin Fidel'e ne yapacaklarını sorduğunda, onun, "Öldüyse denize atın" dediği hikâyesini uyduracaktı.

28 Kasım Çarşamba günü tekne hâlâ su alıyordu; ama *genel görünümü biraz düzelmişti. Teknenin tahliye pompasının olayla bir ilgisi olmadığını, suyun tuvaletlerle bağlantısı olan açık bir vanadan girdiğini keşfetmiştik.* Zaman içinde olayla ilgili iki farklı anlatım daha ortaya çıkacaktı. Chuchú Reyes'e göre: "Sürekli midesi bulanan yoldaşlar tarafından kullanılan tuvaletlerden biri tıkanmıştı; üzerine fazla yük bindiği için, tuvaletin alt kapağı açık kalmış ve oradan içeriye deniz suyu dolmaya başlamıştı." Fidel'se olayı şöyle anlatıyordu: "Ümitsizce suyu boşaltmaya çalışıyorduk ama sorun çok basitti, bunu daha sonra öğrenecektik. Normalde su hizasından yukarıda olan tahtalar [su seviyesinin altında olan tahtalara göre] suya daha az dayanıklıydı, önceleri su sızdırmaya başlamıştı ama tekne ağırlık altında suya gömülünce bu tahtalar ıslanmış, şişmiş ve böylece delikler kendi kendine kapanmıştı." Nedeni ne olursa olsun, üç gün boyunca nöbetleşe su boşaltmak zorunda kalmışlardı.

29 Kasım günü, denizde geçirdikleri beşinci gün, tekne Meksika'dan uzaklaştı ve rotasını batıya, Küba'ya, Cayman Adaları'na doğrulttu, *Jamaika'yı sıyırıp Küba'nın güneyine* gitmeye başladı. Uzakta bazı balıkçı tekneleri görüldü ve Fidel güvertenin temizlenmesi, aşağıdan silahların çıkarılıp çatışmaya hazırlanılması emrini verdi. Ancak daha sonra bunun yanlış bir alarm olduğu anlaşıldı.

Granma'nın güvertesinde bulunan keşif birliği Batista diktatörlüğünün adanın her tarafında kuvvetlerini harekete geçirdiğini, hava kuvvetlerine Küba karasularında şüpheli tekneleri arama emri verdiğini; ayrıca ABD donanmasının, durduk yerde, Küba'nın Santiago şehrinde kuvvet takviyesi yaptığını ve oraya bir denizaltı, birçok destroyer, bir firkateyn ve bir eskort gemisinin demir attığını bilmiyordu.

Ertesi gün, yani 30 Kasım Cuma günü, teknenin telsizinden dehşet verici haberler alındı. Santiago'da bir ayaklanma başlamıştı ve sokaklarda çatışmalar vardı. Küba'nın diğer şehirlerinde ara sıra silahlar patlıyor ve sabotaj eylemleri düzenleniyordu ama ayaklanmanın en yoğun olduğu şehrin Santiago olduğu anlaşılıyordu. Polis kanalıyla sahil güvenliğin kanalında Santiago'da çatışmalar olduğu, çatılara keskin nişancılar yerleştirildiği haberleri geçiliyordu.

Granma'nın güvertesinde hüzün vardı, keşif birliği üyelerinde olayın dışında kaldıkları, yoldaşları savaşırken Meksika körfezinin

ortasında kalakaldıkları duygusu hâkimdi. Belirsizlik, gecikme, keşif birliği üyelerinin üzerine kara bir bulut gibi çökmüştü. Sonra, saatler geçtikçe, çatışmanın azalmaya ve isyancıların bastırılmaya başlandığı yönünde haberler gelmeye başlamıştı.

Fidel ve tekne mürettebatı planda bir değişiklik yapmaya karar verdiler: Artık yakın bir askeri gözetim altında tutulduğuna şüphe olmayan Niquero limanının yakınında karaya çıkmak yerine burunun güneydoğusuna düşen ve Las Coloradas denen kumsala ulaşmaya çalışacaklardı. Orada karaya çıktıktan sonra bir kamyona binip yakındaki kasabalara hücum edecek, oradan da Sierra Maestra'ya geçeceklerdi.

1 Aralıkta Batista'nın ordu kaynakları devrimcilerin nereden karaya çıkacaklarını doğrulatma imkânı buldular (şüphesiz Meksika'daki muhbir sayesinde) ve donanma ile hava kuvvetlerine aşağıdaki bildiriyi geçtiler:

> İşe hava kuvvetleriyle araştırma yapmakla başlayın, beyaz yat, 20 metre uzunluğunda, tekne boydan boya kasara, isimsiz, Meksika bandıralı, 25 Kasımda Meksika'nın Veracruz eyaletinin Tuxpan limanından ayrılmış. Muhtemel rotası Oriente Bölgesi. Sonuçları CEN'e rapor edin. General Rodríguez Avila.

Aynı mesajı telsizde defalarca geçmişler, sonunda "kasara"nın "kamara" olduğunu anlamışlardı.

Bu sırada teknenin güvertesinde, Raúl Castro'nun günlüğünde yazdığına göre, "bir sigara izmariti paha biçilmez değerdeydi." *Geceleyin, Küba'ya doğru ilerliyorduk, kendimizi paralarcasına Cabo Cruz fenerini arıyorduk, suyumuz, yakıtımız ve yiyeceğimiz kalmamıştı.* Geride sadece on dört galon yakıt kalmıştı, *Granma* "çok fazla su" almıştı ve *sabah 02:00'de, fırtınanın etkisiyle durum daha da kötüye gidiyordu. Gözcüler ufukta bir ışık belirtisi görmek umuduyla karanlığı tarıyordu ama ortada ışık falan yoktu. Roque, burundaki ışığı görmek için kısa gözetleme direğine tırmandı ama ayağı kaydı ve suya düştü.*

Karanlıkta saatlerce süren bir arama başlamıştı. Denizde gittikçe daha geniş daireler çiziyorlardı ama denizdeki dev dalgalar arasında yoldaşlarını bulamıyorlardı. Fidel arama çalışmalarının sürdürülmesinde ısrar etti ve teknenin geri döndürülmesi emrini verdi. Aysız bir geceydi.

Leonardo Roque denizin ortasında bir saat tek başına kaldı, annesiyle babasını, böyle boğularak ölmektense başka türlü, örneğin gerçek bir devrimde ölmeyi aklından geçirirken teknenin önünde belirdiğini gördü ve Fidel'in onu çağıran sesini duydu. Onu bin bir güçlükle köpüren denizden çıkardılar ve iki doktor, Che Guevara ile Faustino Pérez, ona suni teneffüs yaptı.

Tekrar yola çıktıktan sonra fener ışığını gördük ama teknenin düzensiz ilerleyişi yolculuğun son saatlerini bitmek bilmez bir hale getirdi. 2 Aralık Pazar günü, denizde geçen 172 saatin, planlandığı gibi üç gün değil de yedi gün süren yolculuğun ardından keşif seferi üyeleri kuru toprağa benzeyen bir şeyi çizgi halinde gördüler.

Fidel, tekne mürettebatından Onelio Pinto'ya, "Burası Küba anakarası mı? Jamaika'da veya bir adacıkta olmadığımızdan kesinlikle emin misin?" diye sordu.

"Eminim."

"O zaman motorları tam gaz çalıştıralım ve en yakın sahil şeridine mümkün olduğunca hızlı gidelim."

Ama fazla ilerleyememişlerdi; çünkü tekne sahilden iki bin metre kadar uzandığını tahmin ettikleri çamurlu bir zemine saplanmıştı. Görüş mesafesi sadece 50 metreydi ve kara çizgisini seyrek bitki örtüsüne bakarak zar zor kestirebiliyorlardı. Hava ılıktı, 21 derece.

Kısa bir süre sonra, bir mangrov bataklığının önünde, karaya çıkmayı düşündükleri Las Coloradas sahilinin yaklaşık 2 kilometre ötesinde bulunan Belic adlı yerde olduklarını anlayacaklardı.

9

FELAKET

1957'nin başları, Fidel'le birlikte Sierra Maestra'da. Burada "Che öncesi" bir görüntü sergiliyor; çünkü henüz alametifarikası olan o beresi ve sakalı yok.

Fidel bana, "Aşağı atla!" dedi. Ben de sırt çantam ve üzerimdeki her şeyle suya daldım ama anında çamura saplandım. Sonra demir zincirini yakalayarak Fidel'e bataklık içinde olduğumuzu söyledim. Bana, "Devam et be adam!" diye bağırdı.

Karaya çıkan ilk kişi René Rodríguez 2 Aralık 1956'da Küba adasıyla ilk temasını bu şekilde anlatıyordu.

Göğüs hizasında suya dalan keşif birliği *Granma*'dan uzaklaşmaya başlamıştı. Cankurtaran sandalı indirilmiş, yüksek komuta yetkisine sahip kişilerle öncü birlikler tekneden inmişti. Mangrov bataklığı içinde devam eden deniz yatağı boyunca ilerliyorlardı. Çamur, su, balçık, aradan geçilmesi zor kökler vardı ama kuru topraklara dair hiçbir işaret yoktu. Anakaradan kopmuş bir adacık üzerinde olabilecekleri şüphesi içlerini kemiriyordu. *Karaya çıktıktan bir saat kadar sonra, kuru bir toprak parçasına rastlamadan birkaç yüz metre ilerledik. Titrek sinek ve sivrisinek bulutlarıyla kaplı bir bataklığın ortasındaydık.*

O sırada oradan geçen iki küçük kargo gemisinin, kömür taşıyan *Tres Hermanos* ile kum taşıyan *Gibarita*'nın mürettebatı karaya oturan tekneyi fark etti. *Gibarita* yetkililere durumu bildirmek için rotasını kuzeydoğu yönüne çevirerek oradan uzaklaştı.

Mangrov bataklığında birkaç saat cebelleştikten sonra içlerinde karaya ilk ayak basan kişi sıra sıra hindistancevizi ağaçlarıyla karşılaştı. Bazıları çok bitkindi, bu kişiler karaya kendilerinden daha güçlü yoldaşlarının kollarında çıkarıldılar. Kübalı bir köy çocuğu olan Luis Crespo, astım krizi geçirmekte olan Che'ye yardıma gitmişti. Astımlı bir babanın oğlu olan Crespo krizin ne kadar bela bir şey olduğunu gayet iyi biliyordu.

"Gel sana yardım edeyim."

Olmaz... bana neden yardım edecekmişsin ki?

"Hadi gel, bataklık seni bitkin düşürecek."

Olmaz dedim! Bana yardım edemezsin sen. Buraya savaşmaya geldim, yardım görmeye değil.

Crespo neden sonra Che'nin sırt çantasını almayı başarmıştı.

Artçı birlik hâlâ teknedeydi, Raúl Castro komutasında son askeri ekipmanı boşaltmakla uğraşıyordu. Derken uzakta donanmaya ait bir işkampaviya göründü. Kısa bir süre sonra 106 Numaralı Sahil Gü-

venlik Botu mangrov bataklığına ateş açmaya başladı; bu atışlar hava kuvvetlerinin devreye gireceğinin bir işaretiydi. Bir Catalina bölgeyi bombalamaya başlamıştı. *Mangrov bataklığında ilerlerken hava kuvvetlerinin uçakları bizi göremiyordu ama diktatörlüğün silahlı kuvvetleri hemen arkamızdaydı.*

Bazı campesinolarla ilk teması kurmuşlardı. Crespo tam silah ve bombardıman sesleri duyulmaya başladığı sırada bir eve girdi. Campesinolar onlara Las Coloradas sahilinde olduklarını söylediler. *Kuru topraklara ayak bastık ve gölgelerden, hayaletlerden oluşan bir ordu gibi, ne idüğü belirsiz bir saikin peşinden gider gibi düşe kalka etrafta dolaşmaya başladık. Adamlarımız yedi gün süren açlık ve hastalıktan sonra bitkin düşmüştü.*

Efigenio Ameijeras, Che'nin yanına gitmişti:

Onu çamurun içinde oturur halde buldum, mangrov çalılarına yaslanmıştı. Yanına çöktüm. Bitkin olduğumu gördü ve sordu:

Neyin var?

"Bittim, tükendim." Yavaş yavaş ayağa kalktı ve muzip, kendi kendisiyle alay eder bir gülümsemeyle,

Sana yardım etmemi ister misin? dedi.

"Sana kim yardım etsin?" dedim. "Boğulur gibi bir halin var."

Astım krizi geçiriyorum da ondan.

"Vay canına, özür dilerim! Hadi yürümeye çalışalım." Ayağa kalktığımda ona "Teknede herkese hap dağıtan Arjantinli doktor değil misin sen?" diye sordum.

Keşif gücünün Juan Manuel Márquez komutasındaki sekiz üyesi kaybolmuştu. Fidel kola dağlara doğru ilerlemesi ve Sierra Maestra'ya ulaşmaya çalışması emrini verdi.

Ertesi gün, yani 3 Kasım günü, *tepemizde keşif uçakları, ağır ağır yürüyorduk. Sadece bir kez yemek yemiştik. Geceleyin Luis Crespo kayboldu.* Fidel alçak sesle gruba konuştu: Ana gruptan kopanlar Sierra Maestra'ya kendi başına ulaşmaya çalışacaktı.

United Press International bürosunun Havana şefi telsizle abonelerine bir asparagas geçti: "Fidel Castro öldü." Bu büyük basın ajanslarının geçtiği tek yalan haber değildi, sonraki üç yıl içinde başka yalan haberler de geçilecekti.

Kuru topraklardaki buluşmadan önce grubun kilometrelerce mesafe uzağında kalan Juan Manuel Márquez ertesi gün grubu tekrar yakalamıştı. Aç oldukları her hallerinden belliydi. Efigenio Ameijeiras, Meksika'da iki günlük otobüs yolculuğu sırasında düzenli yemek yemediklerini, sonra bir öğün bir şey yediklerini, ardından denizde yedi gün boyunca midelerine sıcak bir şey girmediğini, sadece peksimet ve tadını hatırlamak istemediği portakallarla yetinmek zorunda kaldıklarını belirtiyordu. Yetmiyormuş gibi şimdi de iki gün yürüyeceklerdi.

Gece oradan ayrıldık ve gece yarısı 00:30'a kadar yürüdük. Bir şeker kamışı tarlasında üç saat mola verdik. Çok sayıda şeker kamışı yedik ve arkamızda çok fazla iz bıraktık; sonra gün doğumuna kadar yürüdük. Günün ilk ışıkları görüldüğü sırada ABD New Niquero şirketine ait Alegría de Pío şeker kamışı tarlasında mola verdiler. Che arkalarında bıraktıkları izin ne kadar bariz olduğunu bilemezdi. Keşif kolunun karşılaştığı son iki campesino jandarmalara güzergâhlarının kesin bir biçimde belirlenmesini sağlayacak ayrıntılı bilgiler vermişti, böylece diktatörlük ordusu kuvvetlerini toplayıp Sierra Maestra girişini kapatmayı başarmıştı. O sırada, 140 asker takviyeli bir jandarma birliği onlardan birkaç kilometre ötedeki Alegría de Pío şeker fabrikasında pusuya yatmıştı.

> *Yürümeye devam ettik, uzunluğundan ziyade zor bir yürüyüşten bitkin düşmüştük. Askeri ekipmandan geriye sadece tüfekler, fişeklikler ve ıslanmış az sayıda mühimmat kalmıştı. Tıbbi teçhizatımız yok olmuştu; sırt çantalarımızın çoğu bataklıkta kalmıştı. Yeni botlar çoğumuzun ayağının su toplamasına neden olmuştu. Ama tek düşmanımız yeni botlarla su toplamış ayaklar değildi. Ayın beşinde, şafak vakti, içimizde adım atacak halde olanların sayısı çok azdı. Bayılanlar, bir iki adım attıktan sonra uzun mola verilmesini isteyenler vardı. Bu nedenle, bir şeker kamışı tarlasının yanında, dağın en yüksek tepesine yakın seyrek bir koruluğun dibinde mola emri verildi. O sabah çoğumuz uyuduk.*

Tepelerinde uçan uçaklardan işkillenmeleri gerekirdi ama isyancılar o kadar deneyimsizdi ki, içlerinden bazıları uçaklar alçaktan uçarken şeker kamışı kesiyordu.

Che yoldaşlarının su toplayan ayaklarını tedavi etmekle meşguldü. René Rodríguez o günü şöyle anlatıyordu: "Che beni tedavi etti ve su toplamış ayaklarıma Merthiolate sürdü. Büyük bir devrimciydi ama doktorluğu çok kötüydü." *O gün yaptığım son tedaviyi hatırlıyorum. Yoldaşın adı Humberto Lamotte'ydi ve o gün onun son günüydü. Onun yüzündeki yorgun ve kederli ifade hâlâ gözümün önünde, artık giyemediği botları elinde seke seke ilkyardım çadırından nöbet mahalline gitmişti.*

16.30'du. Che, Jesús Montané'nin yanına çöktü, *ikimiz de bir ağacın gövdesine yaslanmış, birbirimize çocuklarımızı anlatıyorduk. Bir yandan da azıcık olan tayınlarımızı (yarım sosis ve iki kraker) yiyorduk, tam o sırada bir silah sesi duyduk ve anında (belki de hassas ruh halimizden dolayı bize öyle ani gibi gelmişti) üzerimize mermiler yağmaya başladı.* Efigenio Ameijeiras yıllar sonra o an hakkında şunu söyleyecekti: "O hengâmeden nasıl kurtulduk merak ediyorum."

Ölümün mantıkla uzaktan yakından ilişkisi yoktur. Ölümde mantık yoktur; insanın aklını en absürd imgelerle, alakasız anılarla doldurur:

Neler oldu, neler bitti bilmiyorum. Hafızam bulanık. Ateşin ortasında Almeida'nın yanıma gelip emrin ne olduğunu sorduğunu hatırlıyorum; ama onlara emir verecek kimse yoktu. Daha sonra öğrendiğime göre, Fidel umutsuz bir biçimde adamlarını, tarlanın kenarını izleyerek hemen ulaşılabilecek şeker fabrikasına doğru çekmeye çalışmış. Büyük bir baskına maruz kalmışlar, ağır ateş altında kalmışlar. Almeida grubunu tekrar kontrol altına almayı başarmıştı.

Tam o sırada önümdeki yoldaş ayaklarımın dibine bir mühimmat sandığı düşürdü. Ona sandığı gösterdim, bana yüzünde endişeli bir ifadeyle hiç aklımdan çıkmayan şu sözü söyledi: "Mühimmat sandığıyla uğraşacak zaman değil şimdi." Bunu söyler söylemez şeker kamışı tarlasına koşturdu.

Belki de hayatımda ilk defa tıp mesleğimle devrimci bir asker olarak görevim arasında bir seçim yapma durumuyla karşı karşıya kalmıştım. İçi ilaç dolu bir sırt çantam vardı ve önümde bir mühimmat sandığı duruyordu; ikisini birden taşıyamazdım. Mühimmat sandığını aldım, sırt çantasını orada bıraktım ve önümdeki ka-

mışlığa giden açıklığı geçtim. Faustino Pérez'in kamışlığın kıyısına diz çökmüş, makineli tabancasıyla ateş edişi hâlâ gözümün önünde. Yanımda, Albentosa adlı yoldaş şeker kamışı tarlasına doğru yürüyordu. Diğerleri gibi bir ateş sağanağı altında kaldık; bir şeyin göğsüme çarptığını ve boğazımın yaralandığını hissettim. Kendimi ölmeye bıraktım.

Mermi mühimmat sandığına çarpıp sekmişti, sekerken sandık boğazına öyle bir darbeyle çarpmıştı ki, Che merminin boğazına saplandığını sanmıştı. Bir ağaca yaslanmış, ölümünü beklemeye başlamıştı. *Bir .45'lik merminin açtığı yara nedeniyle ağzından ve burnundan kan akan Albentosa bağırarak "Beni öldürdüler" gibi şeyler söylüyordu, sonra deli gibi ateş etmeye başladı, nereye olursa. O sırada kimse kimseyi görmüyordu.*

Che, Faustino Pérez'e *hapı yuttum* diyebilmişti, Pérez yarasının önemli olmadığını söylemişti ama Guevara.

işimin bittiğini gözlerinden okuyabiliyordum. O zaman hemen, insanın her şeyin bittiğini anladığında kendisi için en iyi ölme şeklinin ne olabileceğini düşünmeye başladım. Ana karakterin bir ağacın gövdesine yaslandığı ve Alaska'nın uçsuz bucaksız topraklarında donarak ölmeye mahkûm olduğunun bilinciyle ölümünü vakurla beklediği eski bir Jack London hikâyesi geldi aklıma. O olaya ilişkin hatırlayabildiğim tek imge bu.

Yanı başında Che onlara teslim olma çağrısı yapıldığını duyabiliyordu. Savaşçılardan birinin (daha sonra bu kişinin Camilo Cienfuegos olduğu söylenecekti) onlara verdiği cevap Che'nin hafızasına kazınacaktı: "Burada kimse teslim olmuyor, siktirin gidin!"

Ponce ayağa kalktı, endişeliydi, soluk soluğa kalmıştı, göğsünde mermi yarası vardı; merminin ciğerlerinden birini delip geçtiği anlaşılıyordu. Bana yaralandığını söyledi, gayet umursamaz bir tavırla ona yaramı gösterip ben de yaralandım dedim. Yaralanmamış diğer yoldaşların yardımıyla sürüklene sürüklene şeker kamışı tarlasına doğru yürüdü. Bir süre yalnız kaldım, orada boylu boyunca uzanmış vaziyette, ölümümü bekledim. Almeida yanıma geldi ve beni yürümeye zorladı, hissettiğim acıya rağmen yürüdüm, birlikte şeker kamışı tarlasına gittik.

Almeida, Che'ye tüfeğini taşımasını ve oluk oluk kan akan yarasını tedavi etmesini emretti. Almeida bu sırada aldığı emri de yerine getirmeye çalışıyordu, onunla birlikte ilerleyen adamlarına havadaki hafif uçaklardan birini vurmalarını söylüyordu:

Uçak alçaktan uçuyordu, makineli tüfek atışı yapıyor, zaman zaman Dantevari, zaman zaman grotesk sahneler arasında daha fazla hasara yol açıyordu. Adeta bir kaleydoskopun içindeymiş gibiydik, kimi bağırıp çağırıyor, yaralanmış olanlar yardım istiyor, savaşçılar kamışların arasına vücutlarına ağaç gövdesi süsü vererek gizleniyor, kimi dehşete kapılmış, ateş altında parmaklarını dudaklarına götürmüş "sus" işareti yapıyordu; derken, ansızın o dehşet verici "Kamışlığa ateş edin!" sesi yükseldi.

Juan Almeida'nın yüreklendirmesi sayesinde Che ve diğerleri şeker kamışı tarlasına girmekten vazgeçmişti. Grup toplanmış, sonra tekrar dağılmıştı; bazıları gruptan ayrılmıştı; sonra Ramiro Valdés, Benítez ve Chao birlikte tarlanın içinden geçmeyi başarmış ve tepeye tırmanmaya başlamıştı.

Che, arkadaşlarını siste yolunu kaybetmişçesine izliyordu:

Çatışmada olanlardan daha fazla, yenilginin acısını ve eli kulağında olan ölümümü düşünüyordum. Bitki örtüsüyle kaplı dağa ulaşıncaya kadar yürüdüm, yürüdüm. Karanlık ve ağaçlar (çok büyüktüler, öyle ki yıldızları bile göremiyorduk) bizi durdurana kadar, çatışmanın nerede gerçekleştiğini doğru dürüst hatırlamadan yürüdük. Bir arada, alt alta, üst üste uyumaya karar verdik, sivrisineklerin saldırısı altında ve susuzlukla açlık içinde.

10

GİDECEK YER YOK

1957'de Raúl Castro ile Sierra Maestra'da.

Karaya çıktıkları günün ertesinde Almeida'nın grubu, yaralı Che'yle birlikte, keşif kuvvetinin kalan kısmının nereye gittiğini bilmeden tepelerde dolaştı durdu. Uzaktan silah sesleri geliyordu kulaklarına ama kimin ateş ettiğini bilmiyorlardı. İçecek suları yoktu ve başka bir talihsizlik daha yaşamışlardı:

Elimizdeki son süt kutusu, gözü gibi koruyacağından emin olduğumuz Benítez'in bir hatasına kurban gitmişti. Süt dolu kutuyu cebine ağzı aşağı gelecek şekilde (yani kutunun içmek için üzerinde delikler bulunan ağzı aşağıya bakacak şekilde) koymuş. Tayınımızı alma vakti geldiğinde (içi yoğunlaştırılmış sütle dolu bir hap kutusu ve bir yudum su beklerken) sütün Benítez'in cebine, oradan da üniformasına sızdığını görünce ümitsizliğe kapıldık.

Chao, onlara bu şekilde dolaşırlarsa pusuya düşebileceklerini söyledi, böylece bir mağaraya gizlenmeye, sadece geceleri dolaşmaya karar verdiler. Keşif birliğinin bu beş üyesi mağarada birbirlerine ölünceye kadar bozmayacakları bir söz verdiler: Keşfedilirlerse teslim olmayacaklar, ölünceye kadar savaşacaklardı. Bu, çaresizliğin getirdiği bir kahramanlıktı.

O dehşet verici anları yazarken günlüğünde boğazındaki yaradan asla söz etmemesi, Che'nin acılarına sesini çıkarmadan katlanması özelliğinin tipik bir örneğidir. Almeida da, Che'yi bulduklarında yarasının oluk oluk kanadığını; ancak ertesi gün yarasının bağlandığını ve önceki güne oranla daha iyi göründüğünü belirtir.

7 Aralık gecesi, Che'nin kılavuzluğunda Sierra Maestra'ya ulaşmaya çalıştılar. Che, Kutupyıldızı olduğunu düşündüğü yıldızı izleyerek yön tayin ediyordu. *Aradan epey bir zaman geçtikten sonra o yıldızın doğu yönünde ilerlememizi sağlayacak olan Kutupyıldızı olmadığını fark ettim; şafağa kadar yaklaşık olarak gitmek istediğimiz yönde ilerlememiz, sonra da sahile bakan dik yamaçlara ulaşmamız tamamen tesadüf eseriydi.* Önlerine çıkan her yabani meyveyi yemekten susuzlukları iyice artmış, kayalarda biriken yağmur sularını içmek zorunda kalmışlardı.

Suyu bir astım fısfısından kalma bir pipetle içtik; kişi başına sadece birkaç damla düşmüştü.

Amaçsızca ve kayıtsızca dolanıp duruyorduk. Ara sıra denizin üzerinde bir uçak uçuyordu. Resiflerde yürümek çok yorucuydu,

bazılarımız yamacın öbür tarafından yürümeyi önerdi ama bunun ciddi bir dezavantajı vardı; bizi görebilirlerdi. Sonunda bir çalılığın içine yattık ve güneşin batmasını bekledik. Akşam karanlığında küçük bir sahil bulduk ve yıkandık.

Che'nin 8 Aralıkta günlük yazısının başına düştüğü not dokunaklıdır: *Hiçbir şey yiyemedik.*

Su arayışı sırasında Che tam anlamıyla fiyaskoyla sonuçlanan bir deney yapmıştı.

Yarı bilimsel bir yazıdan veya bir romandan aklımda kalmış bir şeyi denedim. Okuduğum kitapta, üçte bir oranında deniz suyu katılmış içme suyunun içilebilir olduğu yazıyordu... Matarada kalan suyla bunu denedik, sonuç tam bir rezaletti: bildiğimiz tuzlu su. Herkes bana homurdandı.

Çok daha başka koşullarda olmayı hak eden o tropik aylı gecede, içinde üniformalı adamların olduğu bir balıkçı kulübesiyle karşılaştılar. Bir an bile tereddüt etmeden kulübeye koştular ve içeridekilere teslim olmaları çağrısında bulundular. Ama sonra içeridekilerin Camilo Cienfuegos, Pancho González ve Pablo Hurtado olduğunu anladılar. Alegría de Pío'daki o kâbus pusuya defalarca düştükten sonra kurtulmayı başaran grup, şeker kamışı yerine yabani meyve yemiş ve *Granma* birliğinden yalnızca kendilerinin sağ kaldığı endişesiyle yollarına devam etmişti.

Sarp kayalıklarla denizin, düşman birlikleriyle karşılaştığımızda bize kaçış imkânı tanımayacağı gerçeği gözümüzden kaçmamıştı. Sahilde bir gün mü iki gün mü yürüdük, şimdi pek iyi hatırlamıyorum, sahilde yetişen frenk incirlerinden yiyorduk, bir iki ısırık alıyorduk o kadar, açlığımızı yatıştırmaya bile yetmiyordu bu ve bir iki damla su hakkımız olduğu için susuzluktan ölüyorduk.

11 Aralık Salı günü, Toro nehrinin kıyısına bitkin bir halde ulaşmış olan grup uzakta bir ev gördü. Dikkatli bir keşifin ardından evin dışında askere benzer bir figürün olduğunu anladılar:

Önce eve yaklaşmamak gerektiğini düşünmüştüm; çünkü orada düşmanlarımız olabilirdi veya belki de orası ordunun konaklama yeriydi. Benítez aksini düşünüyordu, sonunda ikimiz eve yaklaştık. O

dikenli telli çitleri geçerken ben de dışarıda bekledim. Ansızın, çok net bir biçimde sundurmada üniformalı bir adam gördüm, elinde M1 vardı. İşimiz bitti diye düşündüm veya en azından Benítez'in. Onu uyaracak durumda değildim çünkü adama benden daha yakındı. Tam askerin yanına yaklaşmıştı ki, gerisin geriye döndü ve tüm masumiyetiyle bana "silahlı bir adam" gördüğünü, ona bir şey sormamasının uygun olduğunu düşündüğü için geri döndüğünü söyledi. Benítez ve onunla birlikte hepimiz kelimenin tam anlamıyla yeniden doğmuştuk.

Che böyle düşünmekle ne kadar haklı olduğunu bilemezdi. Çünkü o ev, önceki gün *Granma* üyelerinden dokuz kişinin çevresinin sarılmasına ve sekizinin acımasızca öldürülmesine neden olan ordunun işbirlikçilerinden Manolo Capitán adlı şahsa aitti.

Grup bir kayalığı tırmanarak gün boyunca saklanabilecekleri bir mağara buldu. *O mağarada tüm manzaraya hâkimdik; ev sakin görünüyordu, kimi geliyor, kimi de donanmaya ait bir gemiye biniyordu. Bir kurtarma operasyonuna benziyordu. Yaklaşık 30 kişi saymıştık.*

Sayılarını belirlemeye çalıştıkları askerler, deniz kuvvetleri istihbarat subaylarından Yüzbaşı Julio Laurent komutası altındaki birliğin askerleriydi. Yüzbaşı, beş gün önce diğer keşif birliği üyelerinin yanı sıra Che'nin arkadaşı Ñico López'i ve 7 Aralık günü yakaladığı isyancı grubunu aynı şekilde arkalarından makineli tüfekle öldüren kişiydi.

O gün hiçbir şey yemedik, su hakkımızı herkesin eşit miktarda alabilmesi için gözümüzle milimi milimine ölçerek alıyorduk; geceleyin aramızda mesafe açmak, açlık, susuzluk, yenilgi duygusu ve karşı karşıya olduğumuz, deliğinde kapalı kalmış bir fare gibi hissetmemize neden olan o boğucu, kaçınılmaz, o bariz tehlike nedeniyle savaşın en berbat günlerini yaşadığımız o mağaradan uzak kalmak için tekrar yola koyulduk.

O gün şansları yaver gitti; kuzeybatı yönünde ilerlerken bir dereyle karşılaştılar.

Kendimizi yere attık ve midelerimiz tıka basa dolana kadar kana kana, bir at gibi su içtik. Mataralarımızı doldurduk ve yola devam ettik.

O gece yürümeye devam ettik, ta ki içinden bir orkestra müziği sesinin yükseldiği bir evle karşılaşana kadar. Bir kez daha tartışma yaşandı; Ramiro, Almeida ve ben, campesinolar boşboğazlıkla bölgede olduğumuzu anında yayabilirler endişesiyle hiçbir biçimde oraya gitmememiz gerektiği düşüncesindeydik. Camilo ise ne olursa olsun oraya gidip bir şeyler yememiz gerektiğini söyledi. Sonunda Ramiro ile ben eve girip, geriye haber ve yiyecekle dönmekle görevlendirildik. Eve yaklaşırken müzik sustu ve uzaktan kulağımıza, "Hadi silahlanan yoldaşlarımıza içelim..." gibi laflar geldi, ki bu mümkün olduğunca hızlı bir biçimde geri dönüp yoldaşlarımıza kimin parti yaptığını söylememiz için yeterliydi.

13 Aralıkta sabah saat 02:00'de, aç ve bitkin grubun morali iyice düştüğü bir sırada, bir campesinonun eviyle karşılaştılar. Neyse ki burası, çobanıyla birlikte 26 Temmuz Hareketinin Santiago ve Manzanillo'da bulunan Celia Sánchez yönetimindeki şebekelerinden birine üye, Yedinci Gün İlericileri grubundan Alfredo González'in eviydi.

Orada çöktük, kahrolduk. Haberler kötüydü. Keşif gücünden en az on altı kişinin öldüğünü (yakalandıktan sonra öldürülmüşlerdi, çatışmada değil) öğrenmişlerdi.

Bizi dostça karşıladılar ve hemen sonra o campesino kulübesinde hiç konuşmadan geçen bir ziyafet çektiler bize. Saatlerce, gün ağarana ve oradan ayrılmamız imkânsız hale gelene kadar yedik. Sabah campesinolar geldi. Bizim orada olduğumuzu öğrenmişler, bizimle görüşmek, bize yiyecek bir şeyler veya hediyeler vermek istemişlerdi.

İçinde bulunduğumuz küçük kulübe kısa bir süre sonra cehenneme döndü. Almeida bu cehennem ateşini ishaliyle başlatmış, sonra sekiz bağırsak sahiplerine ihanet edip onu izlemiş, ortalık bir anda batmıştı. Hatta bazılarımız kusmuştuk.

Gelen haberler Fidel'in yaşadığı ve dağlardaki isyanın babası Crescencio Pérez'in başkanlığındaki Celia Sánchez şebekesinde korunduğu söylentisini doğrulamıştı.

Campesinoların anlattığı korkunç hikâyeler oradan silahlarımızı sağlam yerlere saklayıp ayrılmamızı gerektirmişti. Yanımızda sadece tabancalarımız olduğu halde yakından gözetlenen bir otoyoldan geçmeye çalıştık. İki gruba ayrılıp dağa tırmanmaya başladılar. Almeida ile

Che yanlarına en azından Star marka iki makineli tüfek alma ihtiyatlılığını göstermişti; ama tüfekler ciddi biçimde hasta olan Hurtado'yla birlikte kulübede kalmıştı.

Ertesi gün Rosabal adlı bir çobana ait eve vardıklarında Hurtado'nun dikkatsiz davranıp çok konuştuğunu, sonunda itirafa zorlandığını öğrendiler. Ordu hem onu götürmüş hem de silahlara el koymuştu.

Bu felaket haberi duyar duymaz bu yoldaş [Rosabal] bölgeyi iyi bilen ve isyancılara sempati duyduğunu söyleyen başka bir campesinoyla temasa geçmiş. O gece bizi oradan çıkardılar, daha güvenli bir yere götürdüler. O gün tanıştığımız campesino, yani Guillermo García, Celia'nın şebekesinin önemli adamlarından biriydi.

Che'nin küçük grubu 15 Aralık gününü bir mağarada geçirdi, sonraki birkaç gün bir campesinonun evinden diğerine geçti. Çiftçiler onları korudular, beslediler ve nakledilmelerini sağladılar. Nihayet, 20 Aralık günü günbatımında, Crescencio'nun kardeşi Mongo Pérez'in çiftliğine vardılar. Orada onları Fidel, Raúl, Ameijeiras, Universo Sánchez ve keşif gücünün çatışmalardan kurtulan beş altı üyesi bekliyordu. Crescencio'nun, isyancıların ordu kordonundan kaçmalarına yardım ettiği şüphesiyle kısa süreliğine gözaltında tutulmuş olan oğullarından biri gruptaki Arjantinlinin üstünün başının perişan, ayaklarının çıplak olduğunu ve titrediğini fark etmişti; Arjantinli, ona çok üşüdüğünü söylemiş, üzerine örtmek için ondan bir çuval istemişti.

Fidel, onları gördüğü için duyduğu mutluluğu gizlememiş ama silahlarını bıraktıkları için onları bir güzel fırçalamayı da ihmal etmemişti. *Fidel çok kötü haşladı.*

> Yaptığınız hatanın bedelini ödememişsiniz belli ki; çünkü bu şartlar altında silahları arkanızda bırakmanızın bedelini ancak hayatlarınızla öderdiniz. Orduyla karşılaşmış olsaydınız silahlarınız hayatta kalmanız için tek umudunuzdu. Onları bırakmanız affedilmez derecede aptalca.

Che yaptığından utandığı için günlüğünde bu paylaşmadan hiç söz etmez, onun yerine astımından ve iyi uyuyamadığından bahseder.

On bir gün sonra, üzerinde Manzanillo damgası bulunan küçük bir not ekspres postayla Arjantin'e ulaştı. Che'nin ailesi, gazetelerde Ernesto'nun göğsüne aldığı bir yara sonucu öldüğünü okuyunca ve bu haber bir tanık tarafından da doğrulanınca onun öldüğüne inanmaya başlamıştı. *Merhaba millet, ben iyiyim, sadece iki can kaybettim, geriye beş kaldı* (Latin Amerikalılara göre kediler yedi canlıdır). *Aynı işte çalışıyorum. Haberler kesik kesik de olsa devam edecek, ama Tanrı Arjantinli, inanın bana.* Notun altındaki "Tete" imzası Che'nin çocukluğundaki takma adıydı.

11

LA PLATA'NIN YENİDEN DOĞUŞU

Sierra Maestra, 1958. İsyancı Ordusunun
Dördüncü Kol Komutanı olduğu sıralarda.

"Hayatımda hiç Arjantinli görmemiştim, hatta filmlerde bile galiba, sonra gördük işte... 'Evet, Che,' 'Hayır, Che,' 'Üç çuval dolu, Che,'" diyordu Crescencio'nun oğlu Sergio yıllar sonra, Ernesto Guevara'nın Sierra Maestra köylülerince Che adıyla tanınmasını anlatırken.

Ve bu Che, onun için dağdaki bir depodan ayakkabı, giysi, hatta bir fısfıs (ancak aletin berbat bir astım krizini yatıştırmadığı daha sonra anlaşılacaktı) tedarik edilene kadar etrafta üstü başı rezil bir halde dolaşmıştı. Efsanevi "on ikiler grubu" Alegría de Pío'daki saldırıdan sonra yaşadığı kötü günlerin ardından kendini toparlamaya başlamıştı. Ancak bu on ikiler grubu on iki kişi değildi; katılan ilk campesinolardan sonra, *on yedi kişiydik*; *Granma*'nın 82 kişilik keşif gücünden sadece onlar kalmıştı. *Kurbanların sayımı uzun ve keder vericiydi: Juan Manuel Márquez, Ñico López, Juan Smith, kusursuz bir devrimci olan Fidel'in yaveri Cándido Gónzalez.* Çoğu arkalarından ateş edilerek öldürülmüş, yakalananlar işkenceden geçirilip bir mağaraya atılmış ve ölenlerin cesetleri bir mezarın dışına üst üste yığılmıştı.

Sonra Fidel Castro'nun iyimserliği adamlarına da sirayet etmeye, Meksika'da gücünü kanıtlamış olan o büyüsü birbirlerini artık çok iyi tanıyan küçük gruptan hayatta kalanlara ulaşmaya başlamıştı. Artık *kazanmaktan, hücum etmekten* söz ediyorlardı.

Fidel benzersiz biriydi. 18 Aralıkta hayatta kalan ilk grupla karşılaştıklarında kardeşi Raúl'a sormuştu:

"Ne kadar tüfek var sende?"

"Beş."

"Bende de iki var, hepsi yedi yapar, artık bu savaşı kazanabiliriz."

İyimserliği bulaşıcıydı.

O sıralarda, ormanlık bir bölgede, ağaçların altında geçirdiğimiz o uzun gecelerde (uzun sürüyordu çünkü akşam karanlığı çöker çökmez faaliyetlerimize son veriyorduk) plan yapmaya başladık, sürekli plan yapıyorduk, o anın planını, biraz sonra da zaferin planını. O saatler bizi mutlu eden saatlerdi. İlk purolarımı (sivrisinekleri uzaklaştırmada puro içmenin işe yaradığını öğrenmiştim) yercesine içiyordum. Küba yapraklarının kokusu, gelecekte üst üste içeceğim puroların habercisiymişçesine üstüme başıma siniyordu.

Eğitim başlamıştı; Crescencio'nun şebekesine bağlı campesinolar kayıp silahları toplamaya başlamıştı. Che'nin tüfeği bozuk çıkmıştı, Crescencio aranıp taranmış ve Che'ye Star marka bir tüfek ayarlamıştı. Fidel, 23 Aralıkta sürpriz saldırı tatbikatı emri verdi ve Faustino Pérez'den yanlış alarm vermesini istedi. Faustino, bir kahve tarlasına bakan bir tepede nöbette olan Che'nin yanına gitti ve jandarmalar geliyor diye bağırdı. Che sakin bir şekilde ona türlü sorular sordu (kaç kişiler, nereden geliyorlar vb); öyle ki, sonunda Faustino ona gerçeği söylemek zorunda kaldı. Che günlüğünde şunları yazıyordu: *Savaş talimi. Koşup haber veriyorum; insanlar seferberlik halinde ve savaşma arzusu içinde.* Kısa bir süre sonra, Faustino M26'nın köy şebekeleriyle temas kurmak üzere oradan ayrılmıştı. Manzanillo'dan üç irtibat subayı yanlarında mermiler ve dinamit lokumlarıyla dönmüştü. Che'nin günlüğünden, onun çocukların birinden kitap istediğini ve bu kitaplardan birinin Küba tarihiyle, diğerlerinin de Küba'nın temel coğrafyasıyla ilgili olduğunu biliyoruz. Kitaplar bir hafta sonra eline geçmişti. Raúl Castro ise günlüğünde şunu yazar: "Rönesans Adamı Che Guevara için gelen kitapların arasında bir cebir kitabı bile vardı."

Noel'den iki gün sonra tekrar yola koyuldular; önlerindeki yol, Crescencio Pérez'in bölge konusundaki bilgisiyle ve siyasi nüfuzuyla açılıyordu. Fidel'in olmadığı ve mesajlarının ulaşmadığı yerde devreye Crescencio giriyordu, insanlar onun sözünden dışarı çıkmıyordu. 27 Aralıkta, bir ceiba ağacının altında, Che ilk şeflik sınavını verdi, bir öküz etini ızgarada Arjantin usulü pişirdi. Günlüğünün başında şöyle yazıyordu: *Sonunda güzel pişti ama çok uzun sürdü.* Ama kola katılmış olan köylüler aynı fikirde değildi. Bifteğin tam pişmemiş olduğunu söylemişlerdi.

Günler günleri kovalıyordu ve birliğe yavaş yavaş yeni insanlar katılıyordu. *İlk campesinolar bize katılmaya başlamıştı; kimi silahsızdı, kimi yoldaşlarımızın dostlarımızın evlerinde veya şeker kamışı tarlalarında canını kurtarmayı düşünürken arkalarında bıraktığı silahlarla birlikte geliyordu.* Sierra Maestra'da kasım ayından beri faaliyet gösteren direniş şebekesinin as elemanlarından Guillermo Garcìa, onlara, yollarını kaybeden ve Celia'nın örgütü tarafından kurtarılan *Granma*'nın üç üyesiyle birlikte aralık ayının sonlarında katılmıştı. Aralık

ayının sonunda kolun mevcudu, bir düzine campesinoyla birlikte 24 kişiydi.

Ayın son haftası La Catalina denilen yerde kamp kurmuşlar ve 29 Aralıkta, Raúl'un belirttiğine göre, "leş gibi kokan, hatta içinde acı portakallar bulunan" ızgara et artıklarını yemişlerdi. Yeni gelenlerin atış eğitimi sürüyordu. Yeni yılı, 1957'yi, yağmur altında karşılamışlardı. Bu grup var olmayan insanlardan, hortlaklardan oluşuyordu; çünkü Batista radyodan ve basın yoluyla halka yaptığı duyurusunda tehlikenin geçtiğini, Fidel'in öldüğünü, tekneyle karaya yanaşan isyancıların kiminin dağıtıldığını, kiminin ise öldürüldüğünü söylemişti. Onlarsa bu duyurunun yapıldığı sıralarda ilk çatışmalarına hazırlanıyorlardı.

14 Ocak 1957'de, Alegría de Pío'daki sürpriz saldırıdan bir aydan biraz fazla bir zaman sonra, Magdalena nehrinde mola verdik. La Plata'dan Sierra Maestra'ya ait bir sırt tarafından ayrılan bu nehir denize iki küçük göletin arasından dökülür. Orada biraz atış talimi yaptık; atış talimi emrini Fidel yeni katılanları biraz eğitmek amacıyla vermişti. Adamlardan bazıları hayatlarında ilk kez tüfekle tanışmıştı. Günlerce üzerimizde biriken kirden arınmak için orada yıkandık, giysilerini değiştirebilecek durumda olanlar elbette.

Yıllar sonra, Meksikalı muhabir Víctor Rico Galán'ın gerçekleştirdiği bir söyleşide Che o günlerden söz ederken Fidel'in şişman olduğunu, Meksika'da eğitime tam anlamıyla katılamadığını, bu yüzden tepelere tırmanmakta güçlük çektiğini söyleyecekti. Bu güçlüğü Fidel'in çelik iradesiyle yendiğini belirtecekti.

"Peki ya siz, astımınız yüzünden güçlük çekmediniz mi?"

Bende de biraz irade vardır.

14 Ocak günü, saat 17:00'ye doğru, Cabezos de la Plata'da genç bir campesino silahlı iki adamın yanına doğru yaklaştığını gördü:

Onları jandarma zannetmiştim. Bana sorular sordular, onlara kahve verdim. Yollardan, campesinolardan söz ettik, benden bir domuz satın almak istediklerini söylediler, korkumdan onlardan para istemedim. Sonra bir grup çıkageldi, korkum iyice arttı. Başlarında iriyarı, çok uzun bir adam vardı, bana binlerce soru sordu, onun yanında da boğuk sesiyle ağır ağır, tane tane konuşan bir adam

vardı, bana doktor olduğunu söyledi. Sonra nabzımı tuttu, dinledi ve bana *Keçi gibi güçlüsün*, dedi.

Gelenler Fidel ile Che'ydi. Campesino ise Dariel Alarcón'dü, ileride Che'yle kader birliği edecekti. Alarcón birkaç gün sonra gerillalara katıldı.

Fidel, adamlarının ilk savaş deneyimi için La Plata kışlasını seçmişti, ama neden böyle bir şey yaptığı bilinmiyor; çünkü birliğin mermisi yoktu. 15 Ocakta hedeflerini belirlediler.

La Plata kışlası. Yarı inşaat halindeydi, galvanizli tenekelerden derme çatma duvarlar yapılmıştı, içeride yarı çıplak adamlar vardı, bazı düşman üniformaları gördük. Saat 18:00'de, gün batarken, içi asker dolu bir işkampaviyanın yaklaştığını görebiliyorduk; askerlerin kimi gelecek, kimi de gidecekti... Saldırıyı ertesi güne erteledik.

16 Ocakta akşam karanlığında La Plata nehrine gittikçe yaklaşıyorlardı. Şanslıydılar çünkü onlara son derece önemli iki haber ulaştıran iki campesinoya rastlamışlardı: Birinci haber, kışladaki askerlerin sayısıydı (yaklaşık on beş); ikinci haberse, bölgenin büyük tarlalarından birinin kâhyası olan Chicho Osorio'nun oradan geçmesinin an meselesi olduğuydu. Osorio, campesinolara işkence yapmasıyla ve muhbirliğiyle tanınan biriydi. Kısa bir süre sonra Chicho Osorio bir katırın üzerinde sarhoş ve elinde bir şişe brendiyle çıkageldi.

Universo Sánchez, ona jandarma adına durmasını söyledi, Chico Osorio hemen [jandarmaların] parolası olan "Sivrisinek" sözcüğünü söyledi.

Üstümüz başımız perişan olduğu halde Chicho Osorio'yu kandırmayı başarmıştık, belki de sarhoş olduğundan. Fidel sinirli bir şekilde kendisinin albay olduğunu, isyancıların neden hâlâ yok edilmediğini kontrol etmek için geldiğini söyledi. Dağa çıkacağını, bu yüzden sakallı olduğunu belirtti. Ordunun "bir işe yaramadığını" söyledi. Chicho gayet itaatkâr bir tavırla aslında askerlerin zamanlarının çoğunu kışlada geçirdiğini, yemek yemekten başka bir şey yapmadığını; anlamsız sortiler yaptıklarını söyledi ve Fidel'in de aynı fikirde olduğunu zannederek isyancıların yok edilmesi gerektiğini düşündüğünü belirtti.

Sarhoş kâhya farkında olmadan güvenilecek ve güvenilmeyecek (yani keşif gücüne göre, sırasıyla güvenilmeyecek ve güvenilecek) kişilerin isimlerini sıralamaya başlamıştı.

Yirmi tuhaf isim sıraladıktan sonra muhbir konuşmaya devam etti. Bize iki köylüyü nasıl öldürdüğünü anlattı: "Ama General Batista beni hemen serbest bıraktırdı," dedi. Az önce "biraz mızmızlandıkları" için birkaç campesinoyu biraz okşadığını, jandarmaların böyle şeyler yapamadığını, çiftçileri cezalandırmadan konuşturduklarını söyledi. Fidel ona, Fidel Castro'yu eline geçirirsen ne yapardın diye sordu, o da hayalarını keserdim der gibi bir hareket yaptı.

Creascencio Pérez'in hayalarını da unutmamıştı. Sonra çizmelerini gösterdi, bunlar Meksika çizmeleriydi ve "Öldürdüğümüz orospu çocuklarından birinindi," dedi.

İsyancıların sırtından soğuk terler boşanmıştı: Çizmeler, *Granma*'yla gelen isyancılardan birine aitti. Orada farkında olmadan Chicho Osorio kendi ölüm fermanını imzalamıştı. *Fidel'in teklifiyle askerlere baskın yapıp onlara ne kadar hazırlıksız olduklarını, görevlerini nasıl savsakladıklarını göstermeyi kabul edip bize katıldı.*

İsyancılar dikkatle kışlaya yaklaştılar, savaş durumu aldılar. O sırada, üç atlı isyancı grubun önünden geçti,

yalın ayaklı ve katır gibi bağlanmış bir esiri peşlerinden sürükleye sürükleye. Esir yanımdan geçti, o zavallı campesinonun onlara, "Ben de sizin gibi bir insan evladıyım," dediğini ve askerlerden birinin, daha sonra Onbaşı Basol olduğunu öğrendiğimiz kişinin, ona "Kapa çeneni de yürü yoksa kırbacımı tattırırım sana" cevabını verdiğini hâlâ çok iyi hatırlıyorum.

Savaşçılar pozisyonlarını aldılar. 32 kişiydiler; on sekizi *Granma*'dan, on dördü bu çılgın isyanla kader birliği yapan campesinolardan. 22 silahları ve çok az mühimmatları vardı. Saldırı başarısızlıkla sonuçlanır da isyancı kolu hiçbir mühimmat ele geçiremezse, çok tehlikeli bir durumla karşı karşıya kalacaklardı.

Bu nedenle düşman hatlarına aramızda yaklaşık 40 metre mesafe kalıncaya kadar yaklaştık. Ay ışıklı, berrak bir geceydi. [Sabah 02:40'ta] Fidel makineli tüfeğiyle iki seri atış yaparak ateşi başlattı,

onu elimizdeki tüm silahları ateşleyerek izledik. Hemen ardından askerlere teslim olmalarını söyledik ama nafile. [Her teslim ol çağrısına M1'le ateş ederek cevap vermişlerdi.] Ateş başlar başlamaz muhbir ve cani Chicho Osorio infaz edildi.

Gerillalar art arda ateş ederek askerlere cevap veriyorlardı. Universo Sánchez'in dokuz mermisi vardı, ikisini Crespo'ya verdi. Grupta Brezilya yapımı birçok el bombası vardı; Che ile Crespo ayağa kalkıp el bombası attılar ama bombalar patlamadı. *Raúl Castro bir dinamit lokumu fırlattı ama dinamitlerin patlama tertibatı yoktu, dolayısıyla etkisiz kalmıştı.*

Fidel, Universo'ya, el bombalarını atmasını emretti.

"Attım."

"Hayır, atmadın."

Ama atmıştı. Bunun üzerine Fidel, ona binaları ateşe vermesini söyledi ve eline kibrit tutuşturdu. Ama ateş altında böyle bir görevi yerine getirmek kolay değildi. Camilo Cienfuegos da denedi; sonunda Universo kulübelerden birini ateşe vermeyi başardı.

Ateşin yaydığı ışık altında orasının yakınlardaki bir koruluktan toplanmış hindistancevizlerinin konduğu bir depo olduğunu görebiliyorduk ama o kulübenin ateşe verilmesi sayesinde askerlerin gözünü korkutmayı başarmıştık; çünkü ondan sonra askerler çatışmayı bırakmıştı. Askerlerden biri kaçmaya başladı, az kalsın Luis Crespo'nun tüfeğine çarpacaktı, göğsünden yaralıydı. Luis tüfeğini ona doğrultmaktan vazgeçti, hep beraber binaya ateş etmeye devam ettik.

Bir savaş, zaman içinde, yer alan kişilerin ağzından farklı şekillerde anlatılır; ama burada, Ernesto Guevara'nın her ne kadar özenle raporlar tutsa da, yaptığı kahramanlıklardan pek söz etmemesi gibi bir durum da söz konusu. Crespo'nun anlattıklarına bakılırsa, Che sınırları zorlayan biriydi, hatta o çarpışma sırasında arbedenin ortasına atılmış, yaralı bir askeri yakalayıp silahını almıştı. Asker, "Öldürme beni," demiş ve Che, onun numarasını yutmamıştı; *Doktor iş başında* gibi bir şey söylemişti.

Bu sırada başka tarafta da çatışma sürüyordu. Juan Almeida ile birliği başka bir kulübededenizcilerle çatışma halindeydi. Fidel iki

kez ileri emri vermişti. Emrini tekrarladıktan sonra gerillalar ileri atılmıştı.

Bir ağacı kendine siper eden Camilo Cienfuegos kaçmakta olan bir çavuşa ateş ettti ve elindeki az sayıdaki mermiyi kullandı. Neredeyse savunmasız bir durumda olan askerler silahlarımızdan çıkan mermilerle yaralandılar. Bizim hattımızda, teslim olduklarını söyleyen askerlerin bulunduğu kulübeye dalan ilk kişi Camilo Cienfuegos'tu.

Yoldaşlarından yaralanan var mı diye bakmadan, hatta kendileri gerçekten hayatta mı yoksa uyuştukları için mi kendilerinde olmadıklarını düşünmeden önce akıllarına ilk gelen şey askerlerin silahlarını ve mühimmatını gidip almak olmuştu.

Sekiz Springfield; bir Thompson makineli tüfek ve 1000 kadar mermi; biz yaklaşık 500 kadar mermi kullanmıştık... Bunun dışında fişeklikler, yakıt, bıçaklar, giysiler ve yiyecek bir şeyler de almıştık... Onlarda iki ölü, beş yaralı ve üç esir vardı. Bazıları kaçmıştı. Bizde ise bir iki ufak çizikten başka bir şey yoktu.

Alegría de Pío'daki baskının öcü alınmıştı. *Granma* birliği devrime başlamıştı.

Che tekrar doktorluk yapmaya başlamıştı. Yaralı askerlerin tedavilerinin yapıldığını gördükten ve onları yoldaşlarının nezaretine teslim ettikten sonra Fidel kola direnmeyi sürdüren askerlerin bulunduğu kulübelere ateş emri verdi. *Sonra, gece olmasına rağmen, kol dağa doğru tırmanmaya başladı, Palma Mocha'ya doğru, oraya şafak vakti ulaştık. Sonra hızımızı arttırarak Sierra Maestra'nın en yüksek noktalarına baktık.*

Yolda, olan biteni düşünmüşlerdi. Bir zafer, hatta bunun gibi küçük bir zafer kazanmaları bile inanılması güç bir şeydi, yenilgi bile daha yakın bir ihtimal gibiydi. Olan biten üzerinde düşünen sadece isyancılar değildi; Batista sansürü geçici olarak kaldırdığı için, gazetelerde ve uluslararası haber ajanslarında La Plata'daki çarpışma yankı bulmuştu. Ölüler tekrar dirilmişti. Adrenalin seviyesi düştükten sonra Che günlüğüne parantez içinde şunu yazmıştı: *Hiçbir şekilde çarpışmak istemiyorduk; çarpıştık çünkü çarpışmak zorundaydık.*

Dağa tırmanırlarken yolda göç halinde bir grup campesinoyla karşılaştılar. Jandarmalar kulübelerinin bombalanmak üzere olduğu söy-

lentisi yaymışlardı. Gerek Che gerekse Raúl günlüklerinde bu *acıklı görüntüden* söz eder. Ordu, gerillaların bulunduğu bölgeyi hemen boşaltmanın yanı sıra geniş bir tahliye gerçekleştirme niyetindeydi.

> [*Yakın*] *çevredeki varlığımızdan kimsenin haberi olmadığı için, bunun kâhyalarla jandarmanın campesinoları topraklarından ve mülklerinden etmek için giriştikleri bir manevra olduğu açıkça ortadaydı. Ama onların yalanları yaptığımız saldırıyla gerçek olmuştu, terör böylesine yaygındı ve campesinoları göç etmekten caydırmak mümkün değildi.*

Fidel gerilla taktikçisi olarak ilk sınavını vermişti. Ordunun La Plata'daki gibi bir saldırıyı göz ardı etmeyeceğini ve gerillaların peşine müfrezeler göndereceğini öngörmüş, böylece bir pusu hazırlığına girişmişti; bu, İsyancı Ordusunun kuracağı birçok pusunun ilkiydi. Pusu yeri olarak, *Palma Mocha nehrine akan küçük bir dere olan Arroyo del Infierno'nun* kıyısında bulunan birkaç kulübe seçilmişti. Pusu at nalı şeklinde hazırlanmıştı, campesinoların terk edilmiş kulübelerinin etrafında askerlerle çarpışmaya girecek yedi küçük çarpışma noktası oluşturulmuştu.

Efigenio Ameijeiras, Che'nin 19 Ocakta bir keşif görevi için kamptan ayrıldığını ve Camilo'nun postasının önündeki açık alandan döndüğünü hatırlıyordu. Che'nin başında *La Plata'daki çatışmada elde ettiğimiz yağma mallardan biri, gururla taktığım Batista ordusuna ait bir onbaşı miğferi vardı.* Ordunun geldiğini düşünen Camilo hiç soru sormadan üzerine ateş açmıştı. Che beyaz bir mendil sallamış ve "Ateş etme!" diye bağırmıştı. Camilo gülmüş ve "Seni orospu çocuğu seni, elinden gelse beni esir alırdın, şimdi teslim oluyorsun!" demişti.

> *Bu olay hepimizin ancak çarpışma bittikten sonra yatışacak olan müthiş bir gerilim altında olduğumuzu gösteriyordu. Böyle zamanlarda, dizlerimizdeki en ufak sinirlerin bile titrediğini hissediyor, hepimiz savaşın en sıcak anını, yani çatışma anını endişeyle bekliyorduk.*

Üç gün sonra, pusu birliği yakınlarında silah sesi duydu. Çok sonra silah sesinin, ileriki yıllarda hakkında pek çok şey duyacakları Yüzbaşı Angel Sánchez Mosquera'nın koluna ait olduğunu keşfedeceklerdi.

Duydukları silah sesi, askerlere kılavuzluk yapmayı reddeden Haitili bir campesinonun kurşuna dizilerek infaz edilişi sırasında çıkan sesti.

Askerlerin yakınımızda olduğunu düşündüğümüz için [yiyecek aramaya çıkmamıştık] ve ne kahvaltı edebilmiş ne de öğle yemeği yiyebilmiştik. Köylü Crespo birkaç tavuk kümesi bulmuş, tavuklar aynı yere yumurtlamaya devam etsin diye birini bırakmak suretiyle yumurtaların hepsini toplamıştı. O gece, duyduğumuz silah sesi nedeniyle, Crespo son yumurtaları da yememizi önerdi, biz de yedik.

Ertesi gün öğle üzeri, gerillalar ansızın campesinolardan birinin eviyle karşılaştılar, tanıkların ifadelerine göre konuşma şöyle gelişti:

"Evet, buradalar," dedi gerilla, Fidel'e.

"İyi, söyle onlara geçebilirler," dedi Fidel, onun kulübelerin sahipleri olan campesinolardan söz ettiğini sanarak.

"Hayır, askerler!"

Dürbünlü tüfeği olan Fidel ateş etti ve askerlerden birini vurdu.

Çok geçmeden, bulunduğum yere yakın bir kulübeye saklanmaya çalışan bir asker gördüm. Sadece bacaklarını görebiliyordum; çünkü yüksekçe bir yerde konumlanmıştım ve kulübenin çatısı görüşümü engelliyordu. O yönde yaptığım ilk atış karavanaydı; ikincisi adamı tam göğsünden vurdu. Tüfeğini düşürdü, tüfek süngü yerinden toprağa saplandı. Crespo koruma ateşi açtı, ben de kulübeye gittim, orada askerin cesediyle karşılaştım, onun silahını, mermilerini ve başka şeylerini aldım.

Che ateşin ortasında cesedin yanına nasıl gittiğinden ve çapraz ateşte kalıp ölmesine nasıl ramak kaldığından söz etmiyor. Ne görmüştü orada? Bu adam, öldürdüğünü bildiği ilk kişiydi; La Plata saldırısı sırasında tüfeğinden çıkan kurşunlar Batista'nın askerlerinden birini daha vurmuştu belki ama çarpışmanın o sıcak anında bunu bilmek imkânsızdı. Ama bunu şimdi biliyordu. Yıllar sonra, Che kendisine bu konuda yöneltilen soruyu es geçecek ve duruma tıbbi bir açıklama getirecekti: *Göğsünün tam ortasında yara izi vardı, mermi kalbini parçalamış ve ani bir şekilde ölmesine neden olmuş olmalı.*

Che gidip sahipsiz tüfekleri toplamak için izin istemiş ama Fidel bunu kabul etmemişti. Hedefe ulaşılmıştı. *Savaş alışılmamış derecede çetindi, çok geçmeden hepimiz başka bir yöne doğru koşmaya başlamış-*

tık. Kayıpların bilgisinin 300 civarındaki jandarma birliğine ulaştığı anlaşılıyordu. İşin ilginci, isyancı birliğiyle ordu birlikleri sonraki günlerde birbirlerine paralel bir güzergâhta hareket etmişlerdi, hatta farkında olmadan sık sık birbirlerine 100 metre kadar yaklaştıkları bile olmuştu.

Beş asker öldürülmüştü ama gerillalar başarılarını sadece düşmana verdirdikleri kayıpla ölçmüyorlardı; 900 kadar mermi harcamışlar, sadece 70 mermi ve bir de tüfek ele geçirmişlerdi. *Tam bir zafer sayılmazdı ama hezimet olarak da adlandırılamazdı. Başka koşullarda düşman karşısındaki gücümüzü ölçme imkânı bulduk ve sınavdan başarıyla geçtik.*

Sonraki birkaç gün içinde gerillalar Caracas bölgesine ulaştılar, orada campesinolarla ara sıra bağlantı kurdular. Orada acıklı bir görüntüyle karşılaşmışlardı: onlardan önce oradan orduya ait birlikler geçmiş ve şiddet kullanarak herkesi evlerini terk etmeye zorlamıştı.

Kazanılan zaferlere rağmen, *o noktada durum hiç de iç açıcı değildi. Kolun o zamana kadar savaş deneyimi ve net bir ideolojik görüş kazanmış olması gerekirken, bir gün bir bakıyorduk bir yoldaş yanımızdan ayrılmış, ertesi gün bir diğeri. Birliğin üyelerinden bazıları şehirde görev yapmak istediklerini söylüyordu; şehirde görev yapmak genelde daha riskliydi; ama sert dağ koşullarında yaşamaktansa bunu tercih ediyorlardı.*

Koşullar çok daha sertti aslında; çünkü bir muhbir gerilla saflarının yerini sızdırmıştı. Başından beri çok güvendikleri Eutimio Guerra adlı bir campesino, Binbaşı Casillas komutasındaki birliklerce yakalanmış ve gerillaları ele vermeyi kabul etmişti. Ona Fidel'i öldürmesi karşılığında on bin pezo ve orduda rütbe önermişlerdi. Onun orduya verdiği bilgi sayesinde, gerillalarla işbirliği yapmış olan campesinoların evleri ateşe verilmişti. Guerra Caracas'taki kampa geri dönmüş, ertesi gün sözde hasta olan annesini ziyaret etmek için izin istemişti. Fidel, ona izin vermekle kalmamış, yanına para da vermişti. Eutimio hemen askerlerin yanına gitmiş ve kampın yerini tarif etmişti.

Ayın otuzunda, sabah vakti, soğuk geçen gecenin ardından yeni yeni uyanıyorduk ki uçakların sesini duyduk, bulunduğumuz yer sık ağaçlıklı olduğu için uçakların yerini tespit edemedik. Birkaç yüz metre aşağıda bulunan küçük bir su çukurunun oradan, öncü

askeri birliğinin kamp kurduğu yerden kamp ateşinin dumanı yükseliyordu.

Ansızın bir avcı uçağının takırtısını, makineli tüfek, kısa bir süre sonra da bombardıman seslerini duymaya başladık. O sıralarda çok deneyimsizdik, her yerden patlama sesi geliyordu kulağımıza; .50 kalibrelik mermiler yere düşer düşmez patlıyordu, askeri birlik yaklaşınca, onların da bu saldırıya maruz kaldıkları izlenimini edindik. Bu arada havadan makineli tüfek atışının sesini duyuyorduk...

Eutimio, Beaver marka hafif bir uçaktaydı, gerillaları gösteriyor, kaldıkları yeri işaret ediyordu. Neyse ki bombardıman, eski kamp bölgesine, tesadüf sonucu önceki gece terk ettikleri bölge üzerine yoğunlaşmıştı.

Che, İspanya İç Savaşı gazilerinden Chao'yla birlikte grubun arkasındaydı, kol dağıldıktan sonra geride kalanları topluyordu. İkisi Guillermo García ve iki yoldaşla karşılaşmış, birlikte Fidel'in belirlediği buluşma yerini aramaya başlamışlardı... Humo Mağarası'nı arıyorlardı, *adını bildiğimiz ama nerede olduğunu tam kestiremediğimiz mağarayı. Geceyi belirsizlik içinde geçirdik, yoldaşlarımızla buluşuruz umuduyla ve düşmanla karşılaşırız endişesiyle.* Onlarla birlikte olan campesinolar çok korkmuşlardı. Gerillalarla işbirliği yapan katırcı Ciro Frías'ın mallarına ordu el koymuş, çadırını yakmıştı; daha da kötüsü kardeşini öldürmüşler, karısını da tutuklamışlardı. Gerilim gittikçe artıyordu ve gerillalara yeni katılanlardan Sergio Acuña adlı bir campesino da kaçmıştı.

Gayet sessiz bir şekilde tüfeğiyle fişekliğini olduğu yere bırakıp görevli olduğu nöbet mahallini terk etmişti. Sefer defterine yanında hasır bir köylü şapkası, bir kutu konsantre süt ve üç kangal sosis götürdüğünü yazdık. O sırada bizi en çok üzen şey de o konsantre sütle üç kangal sosisti.

O gün, yani 1 Şubat günü, içinde bulundukları belirsiz durum Crescencio Pérez'in tepede *neredeyse adamlarımızın tamamından ve Roberto Pesant'ın önderliğindeki Manzanillo şebekesinden yeni katılmış olan savaşçılardan oluşan bir kolun beraberinde* görünmesiyle birlikte ortadan kalkmıştı. Manzanillo'dan gelen adamlar yanlarında ameliyat malzemesi ve iç çamaşırı gibi o sıralarda paha biçilmez sayılan malze-

meler getirmişti. *Üzerinde Manzanillolu kızların işlediği harfler bulunan bir iki külot ve atlet aldım.*

Grup, bilinen bir güzergâh üzerinde dağdan geçiyordu. Gerillaların hayatta kalmaları artık onların hareketliliklerine bağlıydı. Onları destekleyen campesinolar canlarından bezmişti. Açlık ara sıra kendini hatırlatıyordu.

Köylü Crespo'nun, içinde dört domuz sosisi bulunan bir tasla yanımıza gelip de (Crespo sosisleri bizim için önceden ayırmıştı) bunlar da dostlarımız için dediği anı hayatımın en büyük olayıymış gibi karşıladığımı hâlâ dünmüş gibi hatırlarım; Crespo, Fidel, şimdi kim olduğunu hatırlayamadığım biri daha ve ben bu kıt tayınlarımızı muazzam bir şölenmişçesine iştahla yemiştik.

Che, her zamanki astım krizlerinin üstüne bir de sıtmaya tutulmuş, çok kötü günler yaşıyordu. Bu da yetmezmiş gibi, kötü bir ishale yakalanmış, vücudu çok su kaybetmişti. Dağın sert koşullarından etkilenen tek kişi o değildi: Ramiro Valdés'in bacağında eski bir yaradan kaynaklanan ağrılar nüksetmişti; Ignacio Pérez de yaralıydı; gruba katılanların çoğu yürüyüş hızına ayak uyduramamış ve ayrılmalarına izin verilmişti.

Baştaki zorluklara ve sıkıntılara katlanmış olanlar pisliğe, yiyecek-sizliğe, susuzluğa, barınaksızlığa, emniyetsizliğe ve elinde sürekli tüfekle dolaşmaya alışmıştı. Tek zırhımız gerillacılığın çekirdeğini oluşturan o sertlik ve dayanıklılıktı.

Eutimio annesinin iyileştiği gerekçesiyle geri dönmüş ve hava akınlarını önceden tahmin ederek yüzsüzlüğünü had safhaya vardırmıştı.

Eutimio yüzünde falcılara has bir ifadeyle, "Söylüyorum bak, Eşek Tepesi'ni bugün bombalayacaklar," diyordu. Sonra uçaklar Eşek Tepesi'ni bombalıyor, o da doğru tahmin etmenin sevinciyle havalara zıplıyordu.

Muhbirliğinin ortaya çıkmasından önceki son birkaç gecesinden birinde Fidel'e battaniyesi olmadığını, kendisine bir tane verip veremeyeceğini sordu. Şubat ayıydı ve tepelerde ayaz vardı. Fidel o zaman ikisinin de üşüyeceğini söyledi ve ona aynı battaniyeyi paylaşmayı önerdi, böylece üzerlerindeki parkaları da battaniyenin üzerine sermek suretiyle daha iyi ısınabileceklerdi.

Fidel yıllar sonra hâlâ şaşkınlığını üzerinden atamayarak, "İki el bombası ve bir tabancası vardı ve hemen yanı başımda uyuyordu!" diyordu. Ama el bombası yeterli değildi, Eutimio'nun son görevini yerine getirmesi için yardıma ihtiyacı vardı. Sinsice Universo Sánchez ile Che'yi süzüp Fidel'i öldürdükten sonra kaçmasının zor olacağına karar vermiş, bu fikri aklından çıkarmıştı.

Sonraki günlerde gerillalar, inisiyatifi elinde bulunduran ordunun onlarla oyun oynadığı izlenimi veren bir durumun içine sıkışmış gibiydiler. O günler nispeten sakin geçmişti. 28 Ocakta Che, Peru'da bulunan Hilda'ya mektup yazmış, mektubunda en son Meksika'da Alfonso Bauer'in evinde gördüğü küçük Hilda Beatriz'in fotoğrafını istediğini belirtmiş, girdikleri ilk çatışmaların bir özetini vermişti... Raúl 8 Şubatta yazdığı günlüğün başında şunları söylüyordu: "Bugün Che'yle Fransızca çalışmaya başladım. Che'nin aksanı çok güzel, çok zeki bir adam." Sonra da günlüğüne, "Fidel, Che ve ben bir kulübe yaptık; ama kulübenin içindeki yağmur yağışı dışarıdakinden de berbattı. Halbuki bu iş için doğru çamuru kullanmıştım."

Orduyla yaşadıkları bu kısır durum 9 Aralık günü, bir campesinonun yakınlarda 140 kişilik bir kol gördüğünü söylediği gün sona ermişti.

> *Çıplak bir dağ tepesindeki konumumuzdan dolayı onları görebiliyorduk. Dahası, campesino Eutimio'yla konuştuğunu, onun kendisine bölgenin ertesi gün bombalanacağını söylediğini söyledi. Fidel ortada bir şeylerin döndüğünden şüphelenmeye başladı; Eutimio'nun davranışlarının tuhaflığını nihayet anladık ve tahmin yürütmeye başladık.*

Silah atışları öğleden sonra 13:30'da başlamıştı. Casillas'ın Eutimio'nun önderliğindeki bir kolu tepede kamp kurmuştu, orada farkında olmadan ordu güçlerinin kucağına düşmüşlerdi. *Az sonra bir silah sesi duyduk, onu bir yaylım ateşi izledi. Derken önceki kamp yerimize toplu bir saldırı gerçekleştirildi, ortalık yaylım ateşiyle ve patlama sesleriyle doldu. Kamp yeri çabucak tahliye edildi.*

İki asker, isyancılardan da bir kişi ölmüştü: Julio Zenón Acosta adlı bir campesino. Che onu çok seviyordu, o sıralarda ona okumayı öğretiyordu. *O benim Dağdaki ilk öğrencimdi... Konakladığımız her*

yerde ona harfleri öğretiyordum. A ile O ve E ile İ'yi ayırt etme aşamasındaydık.

Che, o çatışmadaki tek katkısının kaçmak olduğu itirafında bulunur: *O çatışmada tam gaz "stratejik bir geri çekilme"den başka bir şey yapmadım.* Che kaçış sırasında içi kitap, ilaç ve yiyecek dolu sırt çantasını düşürmüştü.

Gerillalar arasında yazısız bir yasa vardı: kişisel eşyalarını kaybeden... kendi başının çaresine bakmak zorundaydı. Kaybettiğim şeyler arasında bir gerilla için en değerli şey de vardı: herkese eşit paylaştırılmış olan iki üç çanak yiyecek. Akşam karanlığı çökünce herkes doğal olarak kendi azığını yiyordu. Camilo bir şey yemediğimi görünce çünkü battaniye yenmiyordu, bir kutu sütünü benimle paylaştı; galiba dostluğumuz da o zaman başladı veya birbirimize daha bir yakınlaşmamız.

Sütü pipetle içerken ikimiz de eşit miktarda içmeye dikkat ediyorduk, bir sürü şey konuştuk. Laf dönüp dolaşıp yiyeceklere geliyordu; çünkü insan, konuşmasını genelde kendisini en çok etkileyen sorunlar üzerine odaklar, biz de o günlerde yiyecekten başka bir şey düşünemiyorduk.

12 Şubat günü, küçük bir kol Fidel'le daha önce planladıkları buluşma yerine, El Lomón'a ulaştı. Firarlar ve düzensiz geri çekilmeler yüzünden safları iyice küçülmüştü, geriye sadece on sekiz kişi kalmıştı. Eutimio'nun ihaneti bu sıralarda su yüzüne çıktı. Dört gün sonra, Epifanio Díaz'ın çiftliğinde, Fidel kilit şehir kadrolarıyla buluştu: Frank País, Haydée Santamaría, Armando Hart, Vilma Espín, Faustino Pérez (şehirlerdeki görevinden dönmüştü) ve Celia Sánchez. Bu buluşma, devrim için bir dönüm noktası niteliğindeydi.

Frank País, Che'yi çok etkilemişti:

Onu ilk gördüğümde, onun bir davaya kendini tümüyle adayan ve inandığı davaya tümüyle sadık olan biri olduğu (hatta, insanüstü bir varlık olduğu) izlenimi verdiğini düşünmüştüm. Kirli tüfeklerimizi silerken, mermilerimizi sayıp onları kaybetmeyeceğimiz şekilde emin yerlere yerleştirirken bize düzen ve disiplin hakkında sakin bir konuşma yaptı.

O sırada Haydée ile Frank, Fidel'in Sierra Maestra'dan ayrılıp bir Latin Amerika ülkesine gitmesi ve hareketi oradan örgütlemesi fikrindeydi. Bu fikrin ömrü on saniyeden fazla sürmemişti; Haydée ile Frank bu öneriyi söylemeye bile cesaret edememişlerdi. Çünkü Fidel onlardan mühimmat ve koordinasyon talebinde bulunmuştu.

Yaptıkları toplantıdan, Dağ ile şehirler arasında yeni bir koordinasyon sağlanması kararı çıkmıştı; harekete adam alma işlerinin ve silah yığınağının Sierra Maestra'da yapılmasına karar vermişlerdi. Toplantıyla ilgili tutanaklarda Fidel'in sözde "kökü kazınmış" kolunun orduyu zorladığını; savaşın şehirlere yayılmasını istediğini (şehirler zaten içten içe kaynıyordu), ayrıca işkencecilerin, kamışlıkları ateşe verenlerin, kamu hizmet alanlarıyla irtibat yollarına sabotaj uygulayanların infaz edilmesini talep ettiğini söylediğini görüyoruz. Bunların dışında, Fidel, tüm bu eylemleri toparlamak için ekonomik bir seferberlik ve genel bir grev de talep ediyordu.

Che, 26 Temmuz Hareketinin ulusal liderlerinin yaptığı o ilk toplantılara çağrılmamıştı. Diğer savaşçılardan biriydi sadece ve doktor olduğu için savaşçı statüsü bile şüpheliydi. O sıralarda meydana gelen önemli bir olayda da arka planda kalmıştı. Şehir hareketi bir basın darbesine, Fidel'le Dağda gerçekleştirilecek bir söyleşiyle ayarlamaya hazırlanıyordu. *Bohemia* dergisi ve *Prensa Libre* gazetesiyle yaşadıkları deneyim onlara sansürün Küba'daki tüm medya organlarını susturabileceğini öğretmişti, yeraltı gazetesi *Revolución*'u dağıtmaksa çok çok zor bir işti. Böylece söyleşiyi uluslararası bir medyanın gerçekleştirmesine karar vermişlerdi. Faustino Pérez, *New York Times*'ın Havana muhabiri Ruby Phillips'le temasa geçmiş ve ona özel bir röportaj teklifinde bulunmuştu. Ruby Phillips teklifi New York'a iletmiş, hemen onay almıştı. New York ofisi söyleşiyi Herbert Matthews'a vermişti. Herbert Matthews medya camiasında uluslararası şöhrete sahip, özellikle yirmi yıl önce İspanya İç Savaşıyla ilgili yaptığı muhteşem haber dizisiyle tanınan ve o sıralarda gazetenin başyazarı olan 57 yaşında bir gazeteciydi.

Havana'da düzenlenen karmaşık bir operasyonla Matthews, New York'tan Havana'ya, oradan da Santiago'ya geçirilip Dağa ulaştırılmıştı. Fidel, onunla buluşması sırasında gerillaların asker gibi görünmesini; adamlarından Fajardo'nun asker gibi durmasını istemişti.

Yıllar sonra Fajardo o gün olanları gülerek şöyle anlatacaktı: "Bir kendime, bir de ayaklarında tellerle tutturulmuş, çamura bulanmış postallar bulunan diğerlerine baktım."

Söyleşideki tek absürdlük bu değildi. Silahlı kaç adamı olduğu sorusunu duymazdan gelen Fidel çevresindekileri göstererek, "Bunlar da benim yüksek rütbeli komutanlarım," demişti. Ama söylemediği bir şey vardı, o da ortada bu adamların komuta edecekleri bir ordunun olmadığıydı. Tüm bunlar, kendi zamanında başka devrim orduları görmüş olan Matthews'u etkilemiş miydi bilinmez ama Fidel'in hayatta ve sağlıklı olduğu gerçeği bir gazeteci için tek başına büyük bir vurgun sayılırdı.

Matthews'un haberi 24-26 Martta *New York Times*'ta yayımlandı. Yazısında hâkim olan direniş iklimini, özellikle adanın iki önemli şehrindeki direnişleri tarif ediyor ve Fidel'i lider olarak tanıtıyordu. Fidel'in öldüğü ve kuvvetlerinin dağıtıldığı açıklamalarının ardından *Times*'ta yayımlanan bu hikâye Batista rejimine ağır bir darbe indirmişti; birkaç ay sonra bir kez daha güçlenerek tekrar inecek olan bir darbe. 26 Aralıkta Küba'da sansür geçici olarak kaldırıldığında, bu söyleşi birçok gazetede ve radyoda yeniden yayınlanmıştı. Küba Savunma Bakanı sinirli bir ifadeyle, söyleşinin olsa olsa "bir bilim kurgu romanından alınmış bir bölüm olarak değerlendirilebileceği" açıklamasını yapmış, Oriente bölgesinin komutanı komiklikte ondan da ileri giderek birliklerinin kuşatması altındaki bölgeden onlardan habersiz kuş bile uçamayacağını söylemişti. Küba'daki ayaklanma tüm dünyanın ilgisini çekmişti, iki gün sonra Matthews, Fidel'in imzasını ve küçük bir fotoğraf makinesiyle Dağda çekilmiş, ikisini gösteren birçok fotoğraf yayınlayarak yazısını taçlandırmıştı.

Che günlüğüne, adeta aralarına bir Amerikalının gelmiş olmasından hiç hoşlanmadığını belirtircesine şunu yazmıştı: *Matthews'un ziyareti, doğal olarak kısa sürdü.*

12

İNFAZ

Bu katırın adı "Ernesto."

Toplantıdan ve gazete söyleşisinden sonra gerillaların tekrar yola koyulmaları gerekti. Oradan ayrılmaya hazırlanırlarken, Eutimio Guerra'nın bölgede olduğu haberini alınca bir keşif seferine çıktılar. Ciro Frías, Guerra'yı yakalayıp kampa getirdi; gerillalar üzerini arayınca küçük bir silah ve el bombalarının yanı sıra Casillas'ın imzaladığı bir serbest geçiş belgesi buldular. Guerra, "Vurun beni, Tanrı aşkına, ama onu okumayın!" diye feryat ediyordu.

Fidel'in önünde diz çöktü ve öldürmesi için yalvardı. Fidel de ona ölmeyi hak ettiğini bildiğini söyledi. Eutimio kısa bir süre içinde yaşlanmış gibiydi, şakaklarında daha önce dikkatimizi çekmemiş epey kır saç vardı. Çok gergin bir andı. Fidel ihaneti nedeniyle onu sertçe azarladı; Eutimio ihanet ettiğini kabul etti ve ölmek istediğini söyledi. Orada olanları gören bizler, aile dostu Ciro Frías'ın ona söylediklerini asla unutamadık. Ciro, Eutimio'ya onun için yaptığı her şeyi bir bir sıraladı (onun ve kardeşinin Eutimio'nun ailesine yaptığı ufak tefek iyilikleri), sonra da Eutimio'nun önce Frías'ın kardeşini ele verip askerlere öldürülmesine neden olmasından, ardından hepimizi yok etmeye çalışarak onlara nasıl ihanet ettiğini anlattı. Uzun ve dokunaklı bir söylevdi, Eutimio konuşmasını sonuna kadar başı önde, sessizlik içinde dinledi. Ona bir isteğinin olup olmadığı soruldu, o da var dedi, devrimin (yani bizlerin) çocuklarına göz kulak olmasını istediğini söyledi.

Fidel Castro'nun Guerra'yı kurşuna dizme emri verdiği Universo daha sonra şunları söyleyecekti: "Elimden gelse onu on kere kurşuna dizerdim. Che benimle geldi, herkesin gözü önünde vurmamak için onu ortamıza alıp oradan uzaklaştırdık. Ona bir şişe rom verdim, yolda bir dikişte hepsini bitirdi. 'Öldürün beni' deyip duruyordu." *Tam o sırada güçlü bir fırtına çıktı ve ortalığı karanlığa boğdu. Alışılmamış bir sağanak eşliğinde şimşekler çakmaya başladı, sonra gök gürültüsü kapladı her yanı.* Universo Sánchez: "Elimde tüfek vardı, derken Che 22'lik bir PAC tabanca çıkarıp onu orada vurdu. 'N'aptın Che, onu öldürdün!' diye bağırdım. Yüzüstü yere çakılmış, sesi kesilmişti. Gök gürültüsü ise felaketti, korkunçtu."

Söylentilere ve kulaktan dolma laflara aldırış etmeyen Che, hain

Eutimio'yu infaz ettiğini herkesin önünde asla kabul etmemişti. İleride bu konu hakkında yalnızca şunları söyleyecekti:

Bir şimşek çaktı, ardından gök gürledi, böylece yakınlardaki yoldaşlar Eutimio Guerra'yı ölüme götüren o silah sesini duymadılar.

Ertesi gün onu orada gömdük... Manuel Fajardo mezarına haç dikmek istedi, ben infazın kanıtının oradaki çiftçilerin gözlerinin önünde olmasının tehlikeli olacağı gerekçesiyle buna karşı çıktım. Manuel bunun üzerine yakındaki bir ağacın gövdesine küçük bir haç işareti çizdi.

Eutimio'nun askerlere verdiği bilgiler, ölümünden sonra bile, Dağdaki campesino topluluklarını çok kötü etkilemişti. 25 Nisan günü, ordu güçleri Dariel Alarcón'un evine ateş etti ve karısını öldürdü. Gerillalar tekrar harekete geçti. *O sıralarda, tümseklerin ardına gizlenerek yürüyor, yavaş hareket ediyorduk, belli bir güzergâhımız yoktu.*

Che 22 Şubatta, sanki Eutimio'nun infazının bedelini ödüyormuş gibi, bir astım krizi geçirdi, yanında ilaç yoktu. Kriz o kadar kötüydü ki, Che anılarında bu krizden *savaşın en çetin evrelerinden biriydi* diye söz eder. Che, bu yüzden bir hafta boyunca tepelerde adeta emekleye emekleye yürümüştü. 28 Şubat günü, ordu güçlerinin kaldıkları campesino evine doğru ilerlediğini gördüler. *Tam teçhizatlı bir grup askerdi, tepeleri ele geçirme göreviyle gelmişlerdi. Tepenin ucuna kadar gidip askerler yolumuzu kapamadan karşı tarafa geçmek için hızlı davranmak zorundaydık. Bunu yapmak zor olmadı çünkü onları zamanında fark etmiştik.*

Ama askerler de gerillaları fark etmiş, kulübeyi makineli tüfekle taramışlar ve havan topuna tutmuşlardı.

Çoğumuz tepeye çok kolay vardı, oradan yolumuza devam ettik; ben bayağı zorlandım. Karşı tarafa geçmeyi başardım başarmasına ama çok kötü bir kriz geçiriyordum, attığım her adım bana işkence gibi geliyordu. Crespo'nun yürümeme yardımcı olduğu o zor anları hâlâ dünmüş gibi hatırlarım. Artık iyice tükenip de devam edemeyince beni bırakmalarını söyledim. Campesino, birliklerimizin yoldaşlarıyla konuşurken kullandığı o üslupla, "Arjantinli boku yürü, yoksa yol boyunca benden dayağı yersin," deyip duruyordu.

Manuel Fajardo yıllar sonra, o olanları hayranlık dolu bir ifadeyle şöyle anlatıyordu: "Crespo, Che'yi omzuna aldı, sırt çantasıyla, üzerinde ne varsa öylece!" Ancak Efigenio Ameijeiras olayı bu kadar göklere çıkararak anlatmıyordu:

> Havan topu ve makineli tüfek atışlarının ilk sesleri, yürümekte zorluk çeken Che'de bir hayat iksiri etkisi yapmıştı. O sırada tabana kuvvet koşan bizleri bile geride bırakmıştı; Arjantinli atlet Fangio gibiydi mübarek. Che daha sonra hastalığın en iyi ilacının düşman askerleriyle karşılaşmak olduğunu söyledi.

Kaçışları sırasında gerillalar Purgatorio adlı bir yerde bir kulübeyle karşılaştılar. Fidel, Che'yi, El Maestro adıyla bilinen Luis Barrera adlı pek de güvenilir olmayan bir aceminin refakatinde orada bırakmaya karar verdi. Efigenio Ameijeiras: "Şafakta onu kendi kaderiyle baş başa bırakacaktık; bu sırada o da jandarmayla dolu bir bölgeden getirilecek ilaçları bekleyecekti... Onunla vedalaştık, kimimiz onunla kucaklaştı, kimimiz el sıkıştı; arkamızda ihanetin kaderine terk edilmiş bir adam bırakmıştık." *Fidel'in cömertliği tuttu ve bize kendimizi savunmamız için, gerilla grubumuzun en kıymetli hazinelerinden seri atış yapabilen Johnson marka bir tüfek verdi.*

> *Campesino bana yardımcı oldu ve yetecek kadar adrenalin getirdi. Sonra birlikte, Dağdaki çatışmaların en çetin on gününü yaşadık. Tüfeğin dipçiğine yaslanarak bir ağaçtan diğerine yürüyordum, yanımdaki savaşçı her silah sesinde ve tehlikeli bir yerde astım krizim tuttuğunda ödü kopuyor, titriyordu. Aslında sadece bir günlük mesafede olan Epifanio'nun evine on günde ulaşmıştık.*

Che buluşma yerine 11 Martta ulaşmıştı. Ordunun devriye güçleri artmıştı, Fidel'le gerillaları oraya ulaşmak üzereydi. Şehirlerden gelen takviye güçlerin yanlarında getirdiği haberler birkaç gün sonra ulaşmıştı ama haberler hiç de iç açıcı değildi. Frank País Santiago'da, Armando Hart da Havana'da tutuklanmıştı:

> *13 Martta, yeni gerillaları beklerken, radyo Batista'ya karşı bir suikast girişiminde bulunulduğu haberini geçti, ölenlerden bazılarının isimleri açıklandı. Önce öğrenci lideri José Antonio Echeverría'nın adı geçti, sonra Menelao Mora ve diğerlerinin.*

Hükümet Binasına ve bir radyo istasyonuna başarısız saldırı girişiminde bulunulmuştu. Her iki eylem de, hareketin şehirlerdeki gerilla savaşının ilk salvosu olarak M26'nın emriyle düzenlenmişti. Bu ilk girişim öğrenciler arasında büyük kayıplara neden olmuştu; ama bu ağır kayıplar M26'yı diktatörlüğe karşı savaşmayı sürdürmekten alıkoyamamıştı.

Bu sıralarda Che, yeni gelen takviye güçlerin lideriyle bir münakaşa yaşıyordu:

Sen kimsin? diye sordu Che.

"Jorge Sotús. Neden soruyorsun?"

Buraya ulaşır ulaşmaz komutayı devralıp sizi buluşma yerine götürmek için Fidel'den emir aldım.

"Olmaz. Hiç kimseye güvenmem ben. Bu birliklerden ben sorumluyum."

Ne dedin sen?

"Ova liderliğinden bu takviye güçleri Fidel'e götürme emri aldım."

Sabah ola hayrola, dedi Che kendi kendine, öfkesini içine atarak.

Santiago'dan gelen öğrenciler o gece kamp ateşinin etrafında şarkı söylediler.

> *Takviye gücü 50 kişiden oluşuyordu, içlerinde sadece otuzu silahlıydı. Yanlarında iki makineli, bir Madsen ve bir de Johnson vardı. Dağda geçirdiğimiz aylarda iyice tecrübe kazanmıştık ve bu acemilerin Granma'dakilerin sahip olduğu tüm hatalara sahip olduklarını görebiliyorduk... İki grup arasındaki fark öylesine belirgindi ki: Bizim grup disiplinliydi, derli topluydu ve savaş görmüştü; çaylaklarsa hâlâ Dağa yeni gelenlerin yakalandıkları ilk hastalıklardan mustaripti, günde bir öğün yemeğe alışık değillerdi ve ne olduğunu bilmedikleri şeyleri yemiyorlardı. Sırt çantaları gereksiz bir sürü eşyayla doluydu ve yüklerini hafifletmek için havludan ziyade bir kutu konsantre sütten vazgeçebiliyorlardı (ki bu gerillalar arasında en iğrenç suçtur). Biz de fırsattan istifade yol boyunca arkalarında bıraktıkları yiyecekleri topladık.*

Birlikler Dağa tırmanmaya başlamıştı ama eğitimli olmadıkları için çok yavaş ilerliyorlardı. Sotús durumu en kötü olanlardan biriydi; ama Che, Fidel'in kendisine komutayı devralma emri vermiş olduğunu ona söylemedi.

O sıralarda hâlâ yabancı olduğum için kompleks duyuyordum ve birlikler huzursuz görünmesine rağmen bir şey söylemek istemedim. Hazırlıkların uzun sürmesi nedeniyle uzayan kısa molalardan sonra La Derecha'da Fidel Castro'yu bekleyeceğimiz yere ulaştık.

24 Mart günü Fidel'in gelişiyle birlikte tüm gerilla güçleri bir araya toplandı.

Orada Fidel bana verilmiş bir yetkiyi kullanmadığım ve Sotús gibi bir çaylağa teslim ettiğim için beni tenkit etti... Yeni birlikler de kurulmuştu, adamların hepsi bir araya getirilip başlarında Raúl Castro, Juan Almeida ve Jorge Sotús'un bulunduğu üç grup oluşturulmuştu. Camilo Cienfuegos öncü birliğe, Efigenio Almeijeiras da artçı birliğe komuta ediyordu. Ben sıhhiye komutanı tayin edilmiştim, Universo Sánchez ise sıhhiye takımının komutanıydı... Orada neler yapılabileceğini konuştuk. Ben, yeni gelen yoldaşlarımızın acemiliklerini kırmak için saldırabileceğimiz ilk postaya saldırmamız gerektiğini düşünüyordum. Ama Fidel ile konseyin diğer üyeleri, ormanların ve dağların çetin koşullarına alışmaları için onlara bir süre yürüyüş yaptırmanın, dik yamaçlara tırmandırmanın daha iyi olacağı görüşündeydi. Böylece gerilla savaşıyla ilgili ilk derslerden sonra doğu yönünde yürüyebilecekleri kadar yürümeye ve olursa bir grup jandarmaya sürpriz saldırı gerçekleştirmeye karar verildi.

80 kişilik kol martın sonundan nisanın sonuna kadarki süreyi yürüyerek ve eğitim yaparak geçirdi. Che, kendi aralarında ortak bir yiyecek havuzu oluşturmuş olan Crespo ile Fajardo'ya katılmıştı. Che, Fajardo ile Crespo kendi paylarına düşen yiyeceklerden arttırdıklarını sırt çantalarına koyup ara ara yerken, kendisinin payına düşenleri hemen bitirip sonra aç kaldığı için şikâyet edip duruyordu. *İkinizle ortaklık yapmak hataydı; çünkü ben çok yiyorum ama her gün yiyemiyorum,* diyor sonra da, kavga eder gibi şunu söylüyordu: *Boş mideyle ölmektense dolu mideyle ölmek daha iyidir.* Ama Crespo, o günleri hatırlarken, onun böyle şikâyet etmesine rağmen her şeyini paylaştığını belirtiyordu; eğer elinde bir "şeker varsa, onu taşla üçe bölerdi."

Çaylaklar deneyim kazanmaya başlamıştı. *Usta gerillalar acemilere yiyeceklerini nasıl pişireceklerini, yiyeceklerinden en iyi nasıl yarar-*

lanacaklarını, sırt çantalarını nasıl hazırlayacaklarını ve Dağda yaya olarak nasıl dolaşacaklarını gösteriyordu.

İsyancılar işte bu sıralarda sakal bırakmaya, saçlarını uzatmaya başladılar, *kim bilir usta savaşçıların yeni savaşçılardan ayrılması için-di bu belki de.* Saçlarını uzatmaya ilk, köylü Crespo başlamıştı; Che de saçlarını uzatmaya başlamıştı ama sakalları pek çıkmıyordu. İsyancılar gür sakallarıyla Dağda efsaneleşmeye başlamıştı; General Batista'nın hükümeti onların varlıklarını inkâr ederken, onlar her geçen gün campesinolarla daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştı. *Tam bu sıralarda, hükümet Sierra Maestra'da hiç kimsenin olmadığını göstermek için gazetecileri uçaklarla binlerce fit tepede dolaştırmıştı. Ama bu hiç kimseyi ikna etmeyen başarısız bir girişimdi.*

Bilgi eksikliğinden kaynaklanan sis perdesini dağıtmak amacıyla 26 Temmuz Hareketi yine bir ABD'li gazeteciyle başka bir röportaj ayarladı. Böylece 23 Nisan günü Haydée Santamaría ile Celia Sánchez CBS muhabiri Robert Taber ve bir kameramanla birlikte Dağı tırmandı. Röportajın en can alıcı kısmı Pico Turquino (oraya tırmanmak *adeta mistik bir operasyondu*) adlı zirvede, Sierra Maestra'nın en yüksek ve ulaşılması en zor tepesinde gerçekleşmişti. Gerillaları ellerindeki tüfekleri havaya kaldırmış, "Yaşasın Küba!" diye haykırırken gösteren ve yıllarca Küba devriminin simgesi haline gelen fotoğraf o sıralarda çekilmişti.

O sıralarda Che'nin keyfi yerindeydi: sonunda çadır bezinden bir hamağı olmuştu.

Hamak çok değerli bir alet ama ben bir süre bu rahatlıktan mahrum kalmıştım; çünkü gerilla kuralına göre çadır bezinden yapılma hamaklar ancak kendilerine çuvaldan hamak yapmış olanlara veriliyordu. Bu sırf tembelliği önlemek amacıyla konmuş bir kuraldı. Herkes çuvaldan hamak yapabiliyor ve sonrasında bez hamağa kavuşuyordu. Alerjim yüzünden çuval bezinden hamak yapamıyordum (çuvalın içindeki maddeler çok sorun yaratıyordu) bu yüzden yerde yatmak zorunda kalıyordum. Çuval bezinden hamağım olmadığı için de çadır bezinden hamağım olmuyordu. Bu günlük, küçük ayrıntılar gerilla hayatının rahatsızlıklarının ayrılmaz bir parçasıydı, bunlara hepimiz alışmıştık. Derken Fidel bir gün durumu fark etti ve hamak alabileyim diye emri iptal etti.

Pico Turquino'dan inerlerken Che'nin astım krizleri ağırlaştı; çok kötü bir durumdaydı, kolun en arkasından geliyordu, bu yüzden Thompson makinelisini elinden aldılar. *Bana tüfeği üç gün sonra geri verdiler, Dağda geçirdiğim en berbat günlerdi o günler; çünkü silahsızdım ve her an jandarmalarla karşılaşabilirdik.*

Bu arada campesinolarla ilişkilerini geliştirmeye devam ediyorlardı.

O günlerde gittiğimiz her yerde doktorluk görevimi yerine getirmem gerekti. Görevimi çok monoton bir şekilde yerine getiriyordum çünkü verebileceğimiz pek ilaç yoktu ve Dağdaki hastalıklar çok da çeşitlilik göstermiyordu; yoksulluğun neden olduğu bildik hastalıklardı bunlar, vaktinden önce yaşlanmış, dişsiz kadınlar, içi parazit dolu şiş karınlı, raşitik ve vitaminsizlikten kaynaklanan genel rahatsızlıklardan şikâyetçi çocuklar.

Hiç unutmam, bir kız çocuğu, ben kadınları muayene ederken beni izliyordu; kız muayeneleri sırasında kadınlara söylediklerimi tek tek dinlemiş ve hepsini etkileyen hastalığın ne olduğuna ilişkin kafasında bir fikir oluşturmuş olacak ki, annesinin muayene sırası gelince annesinin kulağına eğilip, "Anne bu doktor herkese aynı şeyi söylüyor," dedi.

Gerillalarla campesinolar iyice kaynaşmış, bir bütün oluşturmaya başlamıştı; hiçbirimiz bu kaynaşmanın o uzun yürüyüşlerimizin hangi safhasında gerçekleştiğini veya iddianın ne zaman gerçeğe dönüştüğünü, campesinolarla ne zaman bir bütün olduğumuzu bilmiyorduk. Tek bilebildiğim, Dağdaki köylülerin muayenesi sırasında edindiğimiz izlenimler, aldığımız kararların daha sağlam ve dikkatli olmasını sağlamıştı. Sierra Maestra'nın uzun zamandan beri sıkıntı içinde yaşayan gerçek sakinleri, devrimci ideo-lojilerimizin gelişmesinde oynadıkları rolü asla tahmin edemezlerdi.

Sierra Maestra'nın ana yollarıyla ara yollarında gidip gelirken Dr. Guevara bir gün yolunu kaybetti. Üç gün ormanda dolandıktan sonra bir campesinoyla karşılaştı. Campesino, ona kampın yolunu gösterdi. *Kolla tekrar buluştuğumda bana gösterilen sıcak karşılamadan çok etkilendim.*

Mayıs ayının başlarında, gerillalar Sierra Maestra'nın doğu bölümünde tepeden aşağı ve yukarı dolaşmaya başladılar: Santiago'ya silah

sevkıyatı yapılacağını duymuşlar, silahların gelip gelmediğine bakıyorlardı. Silah sevkıyatıyla ilgili çelişkili haberler geliyordu ve bu silahlar son derece önemliydi; çünkü kolun sayısı yeni katılan genç campesinolar yüzünden iyice artmıştı. Bir gün öncülerden biri keşif görevlerine çıktıktan sonra bir daha geri dönmedi; Piņo del Agua garnizonuna bağlı askerler tarafından yakalanıp öldürüldüğünü öğrendiler.

Evet silah sevkıyatı olduğu doğruydu ama isyancıların bilgi kaynakları hatalıydı; haberlerin yerini söylentiler almıştı. Silahlar ordunun eline mi düşmüştü yoksa? O bekleyiş sırasında bir başka Amerikalı gazeteci, Andrew St. George kampa geldi. Grup içinde İngilizce bilen yoktu; ama Che Fransızca biliyordu, gazeteciyle onun ilgilenmesi icap etti. St. George orada bulunduğu sırada Taber'ın röportajı ABD televizyonunda yayınlanmıştı. *Haberleri Andrew St. George hariç hepimiz neşeyle karşıladık. St. George'un zavallı gazeteci kalbi kırılmıştı. Haberleri duyduktan bir gün sonra Babún bölgesinden yatına atlayıp Santiago'dan Küba'ya gitti.*

Taber'ın haberinin televizyonda yayınlandığı haberi isyancılara ulaşan tek önemli haber değildi. *Granma* keşif üyelerinin yargılandığı davada bir yargıç sanıklara verilecek cezaya ret oyu vererek hükümetin aleyhinde olduğunu dile getirmişti. Söz konusu yargıç Manuel Urrutia bunu yaparken hayatını tehlikeye atmıştı.

Silahlardan haber beklerken isyancılar zamanlarının çoğunu sivrisineklerle savaşarak, Dağın korkunç, hijyenden uzak koşullarında nasıl hayatta kalacaklarını öğrenerek ve işbirliği ağlarını genişleterek geçiriyorlardı. O günler,

> *koku alma duyumuzun hayat tarzımızla tam bir uyum içinde olduğu günlerdi. Gerillaların hamaklarının nerede olduğunu koklayarak anlayabilirdik. En kötü düşmanımız bir tür at sineği olan "macaguera"ydı... insanı çıplak yerlerinden şişlerdi. Soktuğu yeri kaşıdığımızda oraları hemen enfeksiyon kapardı çünkü çok kirliydik.*

Silahların ulaştığı haberi 18 Mayısta doğrulandı. Silahları aldıklarında,

> *muhteşem bir görüntüydü. O ölüm makineleri savaşçıların gözlerinin önünde duruyordu. 3 sabit makineli, Madsen marka 3 makineli, 9 M1 tüfeği, Johnson marka 10 otomatik tüfek ve 6000 mermi. M1'lerin her biri sadece 45 mermi kapasiteli olmasına rağmen, onlar ve*

diğer silahlar, savaşçıların rütbelerine ve Dağda geçirdikleri süreye göre herkese dağıtıldı. [Che'ye Madsenler'den biri verilmişti.] O makineli tüfeği aldığım günü hatırlıyorum, kir pas içindeydi.

Gerillaların sayısı 150'ye ulaşmıştı, aralarına olağanüstü kişiler de katılmıştı. Bunlardan biri genç, hoş bir campesinoydu, "Kovboy Kid," üzerine efsanelerin yazıldığı türden bir genç. İleride yolu Che'yle tekrar kesişecekti. Bir de Joel Iglesias adında, on beş yaşında bir köylü vardı. Joel'in kolla ilk karşılaşması üzerinde pek etkileyici bir izlenim yaratmamıştı: "Kokuları gökyüzüne uzanan bir avuç zayıf, soluk yüzlü ve sakallı, üstü başı dökülen adam gördük." Fidel, daha çocuk yaşta olduğu için onu aralarına almayı reddetmişti. Ama Joel, birçok campesino gibi, oraya kalmak için gelmişti, birkaç yerden daha kabul görmediği halde Che'nin peşine takılmış, nihayet Che, onun adına meseleye el koyarak, *Bu çuvalı taşıyabilir misin?* diye sormuştu.

Çuvalın içi ağır makineli tüfek mühimmatıyla doluydu. Joel çuvalı sırtlamış, böylece yaverlik görevini almıştı.

23 Mayısta Fidel geriye dönmüş olanların ayrılmalarına izin verdi, böylece gerillaların sayısı 127'ye indi, 80'i iyi silahlanmıştı, çoğu da silahlıydı. Kalanların elinde işe yaramaz silahlar vardı.

25 Mayısta grup, Calixto Sánchez komutasındaki devrimcilerin Mayarí bölgesine *Corinthia* adlı yatla çıkartma yaptıklarını duydu. Bu belirsiz habere dayanarak ve gerçekte nelerin olduğundan habersiz bir biçimde (çünkü grubun neredeyse tüm üyeleri yakalanmıştı) Fidel iki ay erteledikleri eylemi başlatmaya karar verdi. *Granma*'nın çekirdek kadrosu, bir grubun yakın zamanda çıkartma yaptığı ve peşlerinde ordu olduğu halde hayatları pahasına savaştığı düşüncesinden çok etkilenmişti. Onlar tarafından gerçekleştirilecek bir eylemin *bazı düşman güçlerinin bizim tarafımıza yönelmesini, böylece o gruptakilerin yeniden örgütlenip savaşmaya hazır hale gelebilecekleri bir yer bulmalarını sağlayacağı* inancını taşıyorlardı.

Bu karar, hemen Dağa çıkan bir ordu kamyonunu pusuya düşürmeyi öneren Che ile bir kışlaya topyekûn bir saldırı gerçekleştirmelerinin daha iyi olacağını düşünen Fidel arasında bir tartışma başlattı. Fidel, böyle bir saldırının gerillaların varlığını yadsınmaz derecede kanıtlayacağı görüşündeydi:

Bu büyük bir psikolojik darbeye neden olacak ve ülke genelinde ses getirecekti. Bir kamyona yapılacak bir saldırı bunu sağlayamazdı. Böyle bir saldırı durumunda ordu olayı, bir trafik kazasında bazı askerlerin öldüğü, bazılarının yaralandığı şeklinde duyurabilirdi ve halk her ne kadar gerçeği tahmin etse de, bizim Dağda bir savaş gücü olarak sahip olduğumuz etkili varlığımızdan asla haberdar olamayacaktı. [Fidel kararını vermişti] ama ben ikna olmamıştım.

Ancak yıllar sonra Che, Fidel'in o konuda haklı olduğunu kabul edecek ve kendini affettirmek istercesine şunu söyleyecekti: *O sıralarda herkes savaşmayı o kadar çok istiyordu ki, sabırsızca ve belki de ilerisini görmeden en sert tepkileri gösterebiliyordu.*

13

TOPRAK ÜZERİNDEKİ ÇİZİKLER

Che Guevara ile Fidel Castro Sierra Maestra'da.

Che'nin Chana Teyze diye hitap ettiği yaşlı bir köylü kadın gördüklerini şöyle anlatıyor: "Fidel'le Che bir çubukla toprağın üzerine planlar çizmişlerdi. Hastane, okul, otoyol inşa etmeyi düşünüyorlardı herhalde; çünkü toprağın üzerinde bir sürü çizik bırakmışlardı." Devrimden sonra, o dönemlerde yaşananlarla ilgili en güzel anlatımlardan biridir bu belki; ama muhtemelen gerçekle pek alakası yok. Toprağın üzerindeki çizgiler, Batista'nın birliklerinin El Uvero kışlasındaki düzenlerini gösteren bir plandı.

Fidel, 27 Mayısta kolun iyi silahlanmış 80 kişisine hareket emri verdi; gece karanlığında ilerlemişler ve çok ihtiyatlı hareket ettikleri için, geçici kamp bölgelerinden kışlaların civarına kadarki on altı kilometrelik mesafeyi ancak sekiz saatte geçebilmişlerdi.

Che ile Fidel'in çiziktirdiği çizgiler, bıçkıhanede konuşlanmış olan askeri birliklerin nöbet yerleriyle bıçkıhanenin ana yapılarını gösteriyordu. Ana yapılara ateş açılmayacaktı *çünkü orada kadınlarla çocuklar vardı, bıçkıhanenin yöneticisinin karısı da oradaydı. Kadının saldırı gerçekleştirileceğinden haberi vardı ama kuşku uyandırmamak için binayı terk etmek istememişti. Savaş düzeni alırken ana kaygımız sivil halka bir zarar gelmemesiydi.*

Fidel kışlaya bakan bir tepenin üzerindeydi, onun karşısında Raúl Castro'nun müfrezesi vardı. Che'ye Camilo'nun müfrezesini makineli tüfekle koruma görevi verilmişti. Che'nin yanında emir eri olarak görevlendirilmiş iki çaylak vardı. Bunlardan biri, Oñate "Cantinflas" adıyla onurlandırılmıştı. Diğer çaylak Joel Iglesias yıllar sonra şöyle diyecekti: "Ne Cantinflas ne de ben savaşın nasıl bir şey olduğu hakkında en ufak bir fikre sahiptik, ikimiz de pek savaş filmi izlememiştik."

Müfrezelerin çoğu savaş düzeni almakta güçlük çekiyordu; tüm müfrezelerin hepsinin savaş düzenine uyması çok önemliydi; çünkü Fidel'in planı, gerillaların kışlanın çevresinde stratejik bir biçimde konumlanması üzerine kurulmuştu. Ama hava kararmaya başlamıştı, böylece Fidel 17:15'te ilk ateşi açtı. *Fidel dürbünlü tüfeğiyle ateş açtıktan sonra saniyesinde başlayan karşı ateş sayesinde kışlanın yerini bakmadan anlayabiliyorduk.* Mangalar ilerlemeye başlamıştı.

Almeida yerini terk edip kışla girişini korumakla görevli postanın yanına gitti; solumda Camilo'nun ensesini örten bir örtünün üzerine geçirdiği için Lejyoner şapkasına benzeyen; ama üzerinde

Hareket'in amblemi olan kepini görebiliyordum. Yaylım ateşinin ortasında ilerledik.

Operasyona Celia Sánchez bile katılmıştı, elinde bir M1 vardı. Che'nin mangasına Manuel Acuña adlı bir compañero katılmıştı. *Savunmacılar karşı tarafa göz açtırmadı, böylece açık alana ulaştık ve düşman ateşi kesintisiz, hedefe kilitlenmiş bir biçimde sürdüğü için orada son derece dikkatle ilerledik.*

Ama Che yavaşlamamıştı. Acuña: "Bir yandan ateş ederek kışlalara doğru ilerliyorduk... ama onlar da ateş ediyordu. Kulaklarımızın yanından vınlayarak geçen mermilerin yere değerken *ping ping* diye sesler çıkardığını duyuyorduk, mermiler bir sopaya veya kayaya çarptığında ise *tak tak* diye ses çıkarıyordu ... ve biz Che'yle ilerliyorduk."

Almeida, Che'nin ateş ederek ilerlediğini görmüştü, "ateşe aldırmıyor, kahramanca ilerleyişini sürdürüyordu... onun arkasından cephane taşıyıcıları Joel ile Oñate, onların arkasından da Che'yi silahıyla dürtüklüyormuş gibi görünen Manuel Acuña: 'Hadi Che, yapabilirsin!'"

Bulunduğum konumdan, ki düşman hatlarına 50-60 metre uzaktaydım, iki askerin siperlerinden çıkıp öne doğru koştuğunu gördüm. İkisine de ateş ettim; ama görüş mesafemizin dışında olan ana hattın içine girip saklandılar. Sadece tek bir siper yeri olmasına, onun dışında saklanabileceğimiz hiçbir yer olmamasına rağmen ilerleyişimizi sürdürdük, mermiler tehlikeli bir biçimde sağımızdan solumuzdan geçiyordu. Tam o sırada yakınımda bir inilti, o kargaşa içinde birkaç el silah sesi duydum ve bir düşman askerinin yaralandığını, sürünmeye çalıştığını düşündüm. Ona, teslim olmasını söyledim. O kişinin yoldaşlardan biri, Manuel Acuña'nın yeğeni Mario Leal olduğunu anladım sonra. Başından yaralanmıştı. Yarasını şöyle bir inceledim, mermi kafatasının bir tarafından girip öbür tarafından çıkmıştı. Leal son nefesini vermek üzereydi; çünkü bir tarafına felç inmişti, hangi tarafına hatırlamıyorum ama. Elimde sargı niyetine kullanılabilecek bir tek, bir parça kâğıt vardı. Onu yarasının üzerine bastım.

Yoldaşlar daha sonra gözcülerden Eligio Mendoza'nın silahını kaptığı gibi çatışmanın içine nasıl daldığını anlattılar. Batıl inançları olan bir adamdı, kendisini koruyan bir "azizi" olduğunu söylüyordu,

ona kendisine dikkat etmesini söylediklerinde bunu bir aşağılama olarak algılarmış gibi bir tavırla azizinin kendisini her türlü beladan koruduğunu söylerdi. Çatışmaya daldıktan birkaç dakika sonra göğsüne bir mermi isabet etmiş, yere devrilmiş, göğsü paramparça olmuştu. İyi saf tutan düşman birlikleri bizi birçok kayıp verdirterek geri püskürttü; merkez bölüm içinden ilerlemek güçtü. Peladero yoluna bakan kısımda Jorge Sotús, Polis adlı bir emir eriyle birlikte düşman hatlarının arkasına ulaşmaya çalıştı; ama Polis hemen orada öldürüldü. Sotús ölmemek için denize daldı ve o andan itibaren devre dışı kaldı. Onun müfrezesinin diğer üyeleri ilerlemeye çalıştı ama aynı şekilde geri püskürtüldü. Bir campesino yoldaş da, adı Vega'ydı galiba, öldü. Manals tek ciğerinden vuruldu. Quike Escalona ilerlemeye çalışırken üç yerinden yaralandı: kolundan, kıçından ve elinden. Onlara ateş eden düşman postası ağaç gövdelerini kendine siper etmişti; makineli tüfek ve yarı otomatik silahlarla adamlarımızı kıymaya çeviriyordu.

Bunun üzerine Fidel, Juan Almeida ile mangasına topyekûn saldırı emri verdi; Sergio Pérez'in de belirttiği gibi, Fidel, "moralimizin bozulması bir yana, eğer kışlaları ele geçirmezsek, silahlarımız için mühimmat da kalmayacağını" biliyordu. Almeida haykırarak ayağa kalktı ve ilerledi; kısa bir süre içinde mangasından dört kişi yaralandı, Almeida da iki kurşun yarası almıştı. Daha önce, böyle amansızca savaşmaya devam ederse sonunda kendini öldüreceğini ona defalarca söylemişlerdi; isyancılar onu öldü sanıp bıraktılar. Derken Almeida kıpırdanıp kendine geldi. Mermilerden biri omzuna isabet etmeden önce içinde bir kutu sütle bir kaşığın bulunduğu bir keseye çarpıp sekmişti. Guillermo García şöyle diyordu: "Almeida kutuyu aldı, kana bulanmış sütü içmeye başladı."

Almeida'nın vurulduğunu haber veren bağırtıları duyan Che ayağa kalktı ve bir yandan ateş edip, bir yandan sürekli *Kazanmamız lazım!* diye bağırarak ilerledi. Küçük Joel mühimmatla birlikte onun peşinden gitti. Acuña yaralanmıştı.

Bu hareket postaya güç kattı ve kışlaların yolu açıldı. Diğer tarafta, Guillermo García'nın makineli tüfeğiyle yaptığı hedefini bulan atışlar sayesinde savunma hattındaki üç asker tasfiye edildi. Dördüncü-

sü kaçtı ve kaçarken vuruldu. Raúl, iki kola ayrılmış müfrezesiyle kışlalara hızlı bir saldırı gerçekleştirdi. Durumu lehimize çeviren, Yüzbaşı Guillermo García ile Yüzbaşı Almeida'nın eylemleri olmuştu. İkisi de belirlenen nöbet noktalarını bertaraf etmiş, nihai saldırı için gerekli yolu açmıştı. [*Her zamanki gibi Che çarpışmada gösterdiği başarılardan pek söz etmiyor.*]

Karargâha Che'nin yaralandığı haberi ulaşmıştı. Yaşlı Acuña iki kurşun yarası olmasına rağmen, Che'ye bakmaya gideceğini söylemişti ama bu yanlış bir bilgiydi.

Solumda, öncü birliğinden bazı yoldaşlar... direnmeye son veren birçok askeri esir alıyordu. Önümüzdeki depodan bir asker silahını bırakacağını belirten bir hareketle dışarı çıktı. Çevremizde askerlerin teslim olduklarını belirten seslerini duymaya başladık. Hemen kışlalara doğru ilerledik, son bir makineli sesi duyduk, daha sonra bu sesin Teğmen Nano Díaz'ı öldüren makineliye ait olduğunu öğrendim.

Kışlalarda on dört ölü asker vardı, ayrıca

muhafızların kışlalarda tuttuğu birçok papağan ölmüştü. Ahşap binaya isabet eden mermilerin sayısı hakkında fikir yürütmek için bu küçük yaratıkların boylarını düşünmek yeterli.

Tüm çatışmayı birkaç dakikada anlattım ama çatışma, ilk kurşundan bizim kışlaları ele geçirişimize kadar yaklaşık 2 saat 45 dakika sürmüştü.

Kışlalara girdikten sonra isyancılar yaralılarla ilgilenmeye başladılar. Batista'nın saffındaki yaşlı, kır saçlı sıhhiyecinin sinirleri çok bozulmuştu, ne yapacağını bilemez haldeydi.

Müthiş bir tıp bilgisine sahip değildim, hiç olmamıştım da, yaralananların sayısı çok fazlaydı, bense o sırada kendimi birilerini iyileştirme işine adamaya hiç de niyetli değildim. Ama yaralıları sıhhiyeciye teslim ettiğimde, sıhhiyeci bana kaç yaşında olduğumu, sıhhiye işini ne zaman öğrendiğimi falan sordu. Ona "Birkaç yıl önce öğrendim," dedim, bana samimi bir ifadeyle, "Bak çocuğum, bu yaralıyla sen ilgilen; çünkü ben bu işi daha yeni öğrendim ve pek deneyimim yok," dedi. Deneyimsizlikten ve durumun neden olduğu o doğal korku yüzünden adam sıhhiyecilikle ilgili öğrendiği üç beş şeyi de unutmuştu. Böylece

silahımı bırakıp üzerime sıhhiye üniformasını geçirdim; ama vicdanımı rahatlatmaktan başka bir işe yaramadı yaptığım.

Fidel yıllar sonra şunları söyleyecekti: "Biz onların yaralılarını iyileştirip esir aldığımız 16 adamlarını serbest bırakırken, onlar *Corinthia* keşif birliğindekileri gözlerini kırpmadan öldürdüler."

İsyancılarda on beş yaralı vardı.

Batista'nın saflarında 19 yaralı, 14 ölü, yaralılardan ayrı 14 esir vardı. Bizde 80, onlarda da 53 savaşçı olduğunu düşünürsek toplam 133 kişi eder; savaşçıların 38'i veya toplam sayının dörte biri kadarı 2,5 saatlik bir çatışma içinde devre dışı kaldı. Bu, çıplak göğüsleriyle hücum edenler ile neredeyse savunmasız bir yerde kendilerini savunanlar arasında geçen bir çatışmaydı. Her iki tarafın da cesur davranışlar sergilediğini kabul etmek lazım.

Che, bir ara fırsatını bulup genç yardımcısını da kutlamıştı: *Aferin sana; yeşil üniformayı hak ettin.* Joel Iglesias tam dışarı çıkacaktı ki (ona bir *üniforma* vermeye hazırlanıyorlardı) tek istediğinin silah olduğunu söyledi! Che, kahramanca çarpışırken yaralanan ve arkalarında bırakmak zorunda kaldıkları Cilleros adlı gerillaya veda edecek zamanı da bulmuştu.

Ona sadece bazı yatıştırıcı ilaçlar verebildim ve daha rahat nefes alabilmesi için göğsünü sıkıca sardım. O zaman onu kurtarmak için elimizden geleni yaptık, yanımıza on dört esir aldık, iki yaralımızı, Leal ile Cilleros'u sıhhiyeciden onlara iyi bakacağına dair söz alarak düşman eline bıraktık. Cilleros'a ne yapacağımızı, onu yatıştıracak sözlerle söyleyince, bana o sırada sözcüklerin ifade etmekte yetersiz kalacağı çarpık bir tebessümle güldü; tebessümü işinin bittiğini bildiğini ifade ediyordu. Bunu biz de biliyorduk, içimden onu alnından öpmek gelmişti ama böyle bir şey yapmam yoldaşımızın durumunun ümitsiz olduğunu diğerlerinin ifadelerinden daha fazla belli edecekti. İçimden bir ses, onun da artık bildiği bu gerçeği onaylayıp bu son anlarında rahatını kaçırmamam gerektiğini söylemişti.

O gün kol, ölülerini gömmek için tekrar Dağa çıktı. Kısa süren cenaze töreninde Fidel zor günlerin artık kapıda olduğunu söyledi. Ordunun

gerillaların peşlerine kuvvetlerini yollayacağı kesindi. Fidel'in komutasındaki kolordu bölgeden mümkün olduğunca uzaklaşmaya çalışacak, Che ise komuta yetkisine sahip olduğu yaralılardan oluşan küçük bir kolla geride kalacaktı. *Sabah fetih birliklerinin gidişlerini izledik; bizden üzülerek ayrılmışlardı. Yardımcılarım Joel Iglesias ile Oñate benimle birlikte kaldı; ayrıca Sinecio Torres adlı bir gözcü ile yaralı amcasına refakat eden [Juan Vitalio] Vilo Acuña da bizimle birlikteydi.* Vilo Acuña'nın amcasının adı Manuel'di. Onların dışında dördü ciddi olmak üzere yedi yaralı daha vardı.

İlginçtir, 26 Temmuz Hareketinin şehir şebekeleri gerillaların bıçkıhaneye saldırı gerçekleştirdikleri gün Camagüey'de bir ayaklanma başlatmayı planlamışlardı. Yani 28 Mayıs günü. Donanma üssüne saldırıp silahlara el koymuşlar, ardından adanın orta kesimindeki Escambray dağlık bölgesine yönelmişlerdi. Havana'da da ayaklanma başlamıştı. İlk operasyon başarısızlıkla sonuçlanmıştı (M26 ihanete uğramış, 35 üyesi yakalanıp işkenceden geçirilmişti) ama Havana'daki eylem başarılı olmuştu. Sabah 02:00'de meydana gelen güçlü bir patlama Havana'nın büyük bir bölümünü karanlığa boğmuştu.

Bu sıralarda, Dağda, iki gerilla kolunun birbirinden ayrıldığı bölgenin üzerinde uçaklar uçuyordu. Bıçkıhanede çalışan iki işçinin yardımıyla Che ile grubu dört kilometre ötedeki metruk bir kulübeye ulaşmayı başardı. Bir gün dinlendikten, *birçok şey yedikten ve bir hayli tavuk tükettikten* sonra oradan alelacele ayrılmak zorunda kaldılar; çünkü ortalıkta ordunun yakınlarda olduğu söylentisi dolaşmaya başlamıştı. İki ciddi yarası olan Almeida, Che'nin çorbasının lezzetli olmuş olabileceğini ama tüm bu telaş içinde bunun farkına varmadığını söyleyerek durumla ilgili şikâyetlerini dile getirmişti.

> *Birkaç adamımızla birlikte kısa ama çok zorlu bir yürüyüşe çıktık; Del Indio adlı çaya inip dar bir patikadan Israel adlı bir campesinonun karısı ve kayınbiraderiyle birlikte yaşadığı eve çıkıyorduk. Yoldaşları [üçü hamaklarla taşınıyordu] böyle dik bir yerde yürütmekte çok zorluk çektik ama sonunda başardık.*

Yaralıları taşırken bozuk silahlarıyla yüklerini yere bırakmak zorunda kalmışlardı. Che daha önce yaşadıklarından ders alarak patikanın gerisine gitmiş, geride bıraktıkları izleri silmiş ve çalışmadıkları halde

yerdeki silahları toplamıştı. Fidel'den tekrar fırça yemeğe hiç niyeti yoktu.

Yapılması gereken en önemli şey mümkün olduğunca hızlı hareket etmekti. Küçük grup kulübeyi terk edip ormana yönelmişti; tam zamanında; çünkü onlar ayrıldıktan hemen sonra ordu onları misafir eden aileyi yakalamış ve bölgeyi taramaya başlamıştı. Üç yeni gönüllünün gruba katılması en azından bundan sonraki hareketlerini kolaylaştıracaktı. Hareket halindeki grup, ordunun büyük bir seferberliğe hazırlandığını belli eden işaretlere rastladı; uçaklar havada sık sık tur atıyordu ve ortada ordu birliklerinin sahile çıktığı haberleriyle askeri kolların Dağa doğru ilerlediği söylentileri dolaşıyordu.

Yürüyüşler yorucu ve son derece kısaydı. Yaralıların teker teker taşınması gerekiyordu; çünkü *kalın ağaç dallarına geçirilen hamaklarda taşındıkları için taşıyanların omuzları mahvoluyor, on onbeş dakikada bir yer değiştirmeleri gerekiyordu, bu nedenle bir yaralıyı altı ile sekiz kişiyle taşımak zorunda kalıyorduk.*

Sağanak yağışlı bir gün yorgunluktan bitap bir halde genç Ramón "Guile" Pardo'nun evine ulaştılar. Burası Che'nin ulaşmayı hedeflediği güvenli evdi; bu evde sonraki aylarda sayısız gerilla barınacaktı.

Che, 3 Haziran günü o bölgede çok değerli bir temas kurmuştu. Yakınlardaki bir tarlanın kâhyalığını yapan David'le tanışmıştı. Gerillaların bölge halkıyla kurdukları ilk ilişki gibi bu da simgesel bir tanışmaydı. Che bir limonu kabuğuyla birlikte yiyordu, David, ona yiyecek bir şeyler (peynir, tereyağı ve tuzlu bisküvi) vermeyi önermişti. Che bunları yaralılarla paylaşmak üzere kabul ettiğini söylemişti. İlişkileri zamanla gelişmiş ve David yeni gerilla hücresinin levazım subaylığı görevinden Santiago'yla gerillalar arasındaki irtibatı sağlayan irtibat subaylığı görevine terfi etmişti. Ancak daha sonra tutuklanmış ve *barbarca işkenceden geçirilmişti. Daha sonra sırf konuşmadığını söylemek için tekrar gelip bize göründü.*

Grup, Pardo'nun evinde, yaralılar güçlerini toplayıncaya kadar, neredeyse dış dünyayla tüm irtibatları kesik bir halde ve sürekli nöbet tutarak bir aya yakın bir süre kaldı. Ara sıra bazı söylentiler ulaşıyordu kulaklarına; örneğin Celia Sánchez'in tutuklanıp öldürüldüğünü duymuşlardı, böyle bir şey gerillalar için çok kötü olurdu; çünkü bu, şehir şebekeleriyle tüm temaslarının kesilmesi anlamına geliyordu. Bu

arada ordu o yalıtılmış bölgeyi tahliye ederek ve bombalayarak boşaltmaya çalışırken Che de campesinolardan oluşan bir irtibat ve dostluk ağı kuruyordu.

Temizlik konusundaki o eski alışkanlıklarına rağmen Che, evin yakınındaki Peladero nehri kıyısına iniyor ve orada berrak suyla dolu bir gölette yıkanıyordu. Astım krizleri tekrarlamaya başlamış, ilaç olmadığı için iyice kötülemişti. *Yaralılar gibi hareketsizliğe zorlamıştı beni; hastalığın etkilerini Dağda halkın şifa niyetine kullandığı bir otun yapraklarını tütün gibi içerek savuşturmaya çalışıyordum.*

Chana Teyze, Che'nin astım geçirirkenki halini şu sözlerle anlatıyordu:

> Astım krizi tuttu mu hareketsiz kalır, tıkanmasın diye sık sık ve kesik kesik nefes alırdı. Kriz geçirirken zıvanadan çıkan, gözlerini patlatarak ve ağızlarını açarak öksüren insanlar vardır ya, işte Che onlardan değildi, öksürüğünü tutmaya, onu yatıştırmaya çalışırdı. Bir köşeye çekilir, bir tabureye veya taşın üstüne oturur acısını kendi başına çekerdi... Tanrım, öyle güçlü kuvvetli, yakışıklı bir delikanlıyı o halde görmek ne büyük bir eziyetti... ama kendisine acınmasından hoşlanmazdı. "Zavallı çocuk" gibi şeyler söyledin mi sana öyle bir bakardı ki... yüzünün ifadesi hiçbir şey söylemez gibi durur ama çok şey söylerdi.

Grubun sayısı, silahların sayısı sınırlı olduğu için Che'nin adam sayısını asgari düzeyde tutma çabasına rağmen yeni katılan campesinolarla birlikte gittikçe büyüyordu. *Kola katılanların sayısı kırkın altına düşmemişti, ama sürekli olarak ayrılanlar da oluyordu; bazıları bizim iznimizle ayrılmıştı, bazıları da isteğimizin dışında. Kolun sayısı hiçbir zaman 25 ila 30 adamın üstüne çıkmadı.* Yaralılar iyileşip de yola çıkmaya karar verdiklerinde 26 kişiydiler, onarılabilecek silahları onarmışlar, şebeke aracılığıyla astım ilaçları tedarik etmişlerdi.

Yürüyüş sırasında,

> *26 Haziran günü, Dağda ilk dişçilik sınavımı verdim, her ne kadar yaptığım işe dişçilikten ziyade "diş çekiciliği" dense de. İlk kurbanım Israel Pardo'ydu, onun işi sorunsuz halloldu. İkinci hastam Joel Iglesias'ın dişiniyse dinamit bile yerinden sökemezdi herhalde. Savaşın sonunda o diş hâlâ ağzındaydı; çabalarım sonuçsuz kalmıştı. De-*

neyimsizliğimin yanı sıra ilaç yokluğu da bu başarısızlıkta rol oynamıştı; ilaç az olduğu için onun yerine büyük dozlarda "psikolojik anestezi" kullanmıştım.

Joel: "Bana tedavi niyetine küfür etmişti. Onun ilk kez diş çektiğini biliyordum, o zamandan beri dişçilerden korkar oldum."

Hastaları (içlerinde ilk kurbanlarından biri olan Haitili bir campesino da vardı) onun dişçiliğinden pek memnun değillerdi belki ama Che diş çekimi işinden hoşlanmaya başlamıştı. Hekimlikten kaçındığı halde dişçiliği yıllarca zevkle yapmıştı, öyle ki, zaman içinde ortalıkta, yakınlarında birinin dişinin ağrıdığını ne zaman duysa dudaklarında hınzırca bir tebessüm belirdiği söylentisi dolaşmaya başlamıştı.

Kolun ilerleyişi sırasında yeni katılanlar ve koldan ayrılanlar olmuştu.

Radyoda adanın her yerinde şiddet olayları olduğundan bahsediliyordu. 1 Temmuzda Frank País'ın kardeşi Josué'nin ve diğer yoldaşların Santiago'da bir çatışmanın başında öldüğü haberini aldık. Yürüyüşlerimiz kısa olduğu halde kuvvetlerimiz kendilerini yorgun hissediyorlardı; yeni katılanlardan bazıları "şehirde daha yararlı görevlerde bulunmak" için ayrılma talebinde bulundular.

La Mesa bölgesinde ana kolu ararken Che, gelecekte gerillaların yöre halkıyla ilişki kurmalarında çok önemli biri haline gelecek olan bir campesinoyla tanıştı. Che'nin "Çıplak Ayaklı Yüzbaşı" adını taktığı Polo Torres orta boylu biriydi, şapkasını neredeyse o yeşil gözlerini örtecek şekilde giyer ve hiç bot veya ayakkabı giymezdi.

Polo, gerillaları bir domuz yahnisiyle karşılamıştı; ama yahni aç isyancılara fazla gelmişti: *Polo, buna sabotaj derler. Bu gidişle ya kusacağız ya da cırcır gideceğiz.*

Bölgedeki kuvvetlerini kendi başlarına bırakıp El Turquino civarında dolaşırken Che önemli bir müttefiklerini kaybetti: morali bozulmaya başlamış olan kılavuz Sinecio'yu.

Adamların moralini yüksek tutmak güçtü; çünkü ne silah vardı ne de devrimin lideriyle doğrudan ilişki kurabiliyorduk, tam anlamıyla el yordamıyla ilerliyorduk, deneyimsizdik, etrafımız sürekli kafamızı meşgul eden düşmanla ve taşra halkının anlattığı hikâyelerle çevriliydi. Ovalardan gelmiş olan ve Dağın bin bir zorluğuna alışık

olmayan çaylakların şevksizliği gerillaların moralleri üzerinde sürekli bir krize neden oluyordu.

16 Haziran günü temas kurulmuştu, önce Fidel'in birliğine ait devriyelerle, sonra da devrim lideriyle. Che, ona birliğini şöyle tanıtmıştı:

Benim askerlerim.

Crespo: "Askerleri kiminin elinde av tüfeği, kiminin elindeyse pala, kova veya teneke kutu olan bir avuç çapulcudan ibaretti."

Che eski yoldaşlarıyla tekrar buluşmuş olmasının yanı sıra birliğe yeni katılan birini, Dr. Julio Martínez Páez'i gördüğüne de memnun olmuştu. Ona hemen "küçük bir hediye," içinde tıbbi gereçler bulunan çantasını vermişti. *Bugünden itibaren sıhhiyeciliği bıraktım, artık gerilla savaşçısıyım.*

Che'nin yokluğu sırasında Fidel, Dağda iki liberal muhalifle, Felipe Pazos ve Raúl Chibás'la işbirliği içinde çalışmaya başlamıştı. Üçü birlikte, bir sivil devrim cephesinin oluşturulmasını, orduyu feshetmeyi ve ABD'nin getireceği her türlü arabuluculuk teklifini reddetmeyi içeren bir siyasi programda anlaşmıştı; bu program aynı zamanda ve elbette siyasi tutukluların salıverilmesini, haber alma özgürlüğünü, baskı altına alınmış kurumsal hakların yeniden onaylanmasını, belediye seçimleri yapılmasını, rüşvetle mücadeleyi, derneklerin ve birliklerin demokratikleştirilmesini ve bir okuma yazma seferberliğinin başlatılmasını da talep ediyordu. Kullanılmayan arazilerle ve büyük çiftlik sahiplerinin zararlarının karşılanmasıyla ilgili bir de ılımlı bir tarım reformu taslağı hazırlanmıştı. Belgeyi hazırlayanlar, belgede geçici bir cumhurbaşkanı adının yer alması konusunda ısrar etmişlerdi. Fidel bu görevi Chibás'a teklif etmiş ancak Chibás kabul etmemişti. 12 Temmuz tarihli bu belge halka duyurulmuş ve yurtdışıyla yapılacak daha geniş ölçekli müzakerelere kapı aralamıştı.

Che belgenin dar görüş açısını çok eleştirmişti; daha sonra gazeteler onun bu belgeyi şüpheyle karşıladığını yazacaklardı. Hatta Che, Pazos ile Chibás'ı bu anlaşmayı silahlı mücadeleye ihanetlerinin ilk adımı olarak kullanmakla da suçlayacaktı. Gerçekten de bu belge 26 Temmuz Hareketinin en radikal tekliflerinden geri adım atması anlamını taşıyordu.

Anlaşmadan memnun kalmamıştık, ama bu anlaşma gerekliydi; o zaman için ilerici sayılırdı [ve] Dağdan isteklerimizi kabul ettirme-

mizin imkânsız olduğunun ve uzun bir süre her türlü "dosta" bel bağlamak durumunda olduğumuzun farkındaydık.

O sıralarda Dağda siyasi amaçlar, ülkeyle ilgili planlar konusunda nasıl tartışmalar yaşanmıştı acaba? Fidel'in hedefleri neydi? Che'nin hedefleri neydi? Muhtemelen radikal bir tarım reformu gerçekleştirmek konusunda kafalarında belli belirsiz fikirler vardı, o sıralarda geniş ölçekli bir toplumsal değişim arzusuna sahip olup olmadıkları da belirsiz; sosyalist düşünceler Che'nin kafasında henüz tam oturmamıştı. Belki de Dağdakilerin kafasında o sıralarda tek bir net fikir vardı, o da Batista'nin diktatörlük rejimini mümkün olan tek yolla, askeri yolla sona erdirmek.

14

KOMUTAN

Che'nin 1957'nin sonlarına doğru kamp kurduğu Hombrito Tepelerinde 26 Temmuz Hareketinin bayrağı. İsyancılar Batista'nın hava kuvvetlerini kışkırtmak için bayrak sallıyorlar.

5 Temmuzda Fidel Castro, Celia Sánchez'e şunları yazmıştı: "Askerlerimiz gün geçtikçe daha bir seçkin, daha bir becerikli hale geliyor. Yeni askerler alarak, onları disipline sokarak ve işimize yaramayanları çıkararak gerçek bir ordu kurmaya başladık." Yeni bir kol oluşturma kararının ardında hiç kuşkusuz böyle bir fikir yatıyordu. Ama komutanı kim olacaktı? Fidel bunu düşünürken aklından askeri cesaretleri nedeniyle Juan Almeida'yı veya ciddiyeti nedeniyle Raúl Castro'yu geçirmiş olmalı; ama sonunda Che'de karar kılmıştı. Peki ama neden Che? Che gerillaların karadaki ilk aylarında askeri anlamda pek öyle dikkate değer bir şey yapmamıştı. İyi bir savaşçı olmasına rağmen Kübalı değildi; o zamana kadar sıhhiyecilik yapmıştı ve er rütbesindeydi. Fidel Che'de ne görmüştü? Titizliği, gayreti, imkânsızı gerçekleştirme kararlılığı ve eşitlikçi tavrı mı örnek teşkil etmişti yoksa yaralılarla baş başa kaldığı sıralarda zor bir durumda liderlik yeteneğini kanıtlayacak şeyler mi yapmıştı? Nedeni her neyse, genellikle askeri konularda şaşmaz bir sezgiye sahip olan Fidel'in sezgisi yine şaşmamıştı.

Yeni kol, *çocukça bir kendini gizleme çabasıyla* 4. numarayı alacaktı. Che'nin mangasının başına müfrezeleriyle birlikte üç yüzbaşı verilmişti: Ramiro Valdés, Ciro Redondo ve Lalo Sardiñas.

> "Campesino tahliye kolu" adını verdikleri bu kol eski püskü üniformalı ve silahlı 75 kişiden oluşuyordu; ama ben onlarla yine de gurur duyuyordum. Birkaç gece sonra rütbe alacağımı bilseydim çok daha gururlanır, zaten dört elle sarıldığım devrime, mümkün olsaydı, daha bir dört elle sarılır ve bu rütbeyi hak ettiğimi göstermek için elimden ne geliyorsa yapardım.

Söz konusu gece Che ve Fidel, Frank País'e gönderecekleri ortak bir mektuba imza atıyordu; Fidel, Che'ye, rütbesiyle ilgili yere "Komutan yaz yeter" dedi.

> *İşte adeta söz arasında gerilla ordusunun 2. Kolunun komutanı oldum çıktım... O gün hepimizin içinde olan o kendini önemseme duygusu devreye girdi ve beni dünyanın en gururlu insanı yaptı. Rütbemin işareti olan küçük yıldızı ve Manzanillo'dan bizim için gönderilen kol saatlerinden birini bana Celia verdi.*

Kolun silahları müzeden çıkmış gibiydi, çoğu av tüfeğiydi ama aralarında kolt tabancalar, hedef eğitimi amacıyla kullanılan Remington

marka tüfekler, Kuzey Amerika'nın Vahşi Batısında kovboyların kullandığı türden Winchester marka sürgülü tüfekler, 22 kalibrelik tüfekler, düşmandan alınan Savage, Springfield ve Garand marka tüfekler de vardı.

Che'nin operasyon alanı, El Hombrito bölgesi yakınındaki El Turquino olarak belirlenmişti; komuta serbestliğine sahipti; ama bir irtibatçı aracılığıyla Fidel'in koluyla sürekli irtibat halinde olacaktı. Che'nin komuta başına geldikten sonra yaptığı ilk iş, Arístides Guerra'yı kolun levazım subayı yapmak olmuştu. Ovalarda Guerra'nın kimliği ortaya çıkmıştı ve çarpışmak istiyordu; ama Che tedarik ağı oluşturmanın daha zor ve önemli bir iş olduğu konusunda onu ikna etmeyi başarmıştı.

Kol doğuya doğru, Sierra Maestra'nın geçilmesi en zor tepelerinde ilerlerken adamlarından biri firar etmişti. Onun arkasından yollanan kişi de kaçmaya çalışınca *yoldaşı* arkasından durmasını boş yere haykırdıktan sonra vurup onu öldürmüştü.

> *Adamların hepsini bu korkunç olayların gerçekleştiği tepede topladım ve onlara karşılarında gördükleri şeyin ne olduğunu, bunun ne anlama geldiğini, firarın neden ölümle cezalandırıldığını ve Devrime ihanet edenlerin ölüm cezasına çarptırılmasının ardındaki mantığı anlattım. Tek sıra halinde, sessizlik içinde oradan ayrıldık, çoğu gördükleri ilk ölüden ve görev yerinden ayrılmaya çalışırken öldürülmüş adamın cesedinden etkilenmişti. Belki de firariye daha ziyade kişisel duygular besleyerek, devrime bağlılık duymamak gibi o dönemde doğal sayılabilecek siyasi zaafla bakmışlardı.*

Frank País 30 Temmuzda Santiago'da öldürülmüştü. Bir hafta sonu iyice daralan polis kordonu onu üç kez bir evden başka bir eve geçmek durumunda bırakmıştı. Daha sonra Frank País bir çevirme sırasında, acımasızlığıyla ünlü polis şefi Albay José Salas Cañizares tarafından yakalanmıştı; eskiden onunla aynı okulda okuyan biri tarafından teşhis edilmiş, ardından bir sokak arasına götürülmüş ve orada öldürülmüştü. Che olayı ancak birkaç gün sonra, Santiago'da eşzamanlı olarak gerçekleştirilmesi beklenen bir grev sırasında öğrenmişti. *Frank País'in ölümüyle birlikte en cesur savaşçılarımızdan birini yitirmiştik; ama onun öldürülmesine karşı gösterilen tepki mücadeleye yeni kuvvet-*

lerin katıldığını ve halkın savaşma ruhunun yükselişe geçtiğini gösteriyordu. Bu aynı zamanda 26 Temmuz Hareketinin şehirlerdeki, özellikle de Santiago'daki nüfuzunun ne kadar arttığını da gösteriyordu.

Tam o sıralarda Che'nin kolu, Bueycito kışlasında ilk çatışmasını yaşamıştı. Kola, El Dorado'daki bir M26 hücresi destek vermişti; kademeli bir saldırı planı düşünüyorlardı. Ama olaylar istedikleri gibi gelişmemişti. Kışlanın önünde bir araba durup önceden konuşulduğu gibi farlarını yakıp söndürerek saldırı işareti vermiş; ancak Ramiro karanlıkta müfrezesinin bir kısmını kaybetmiş, araba olay yerinden uzaklaşamamış ve kışladaki köpekler çılgınca havlamaya başlamıştı. Che kasaba merkezine doğru ilerlemişti.

Ana caddede bir adamla karşılaştım ve ona, "Dur! Kimdir o?" dedim. Beni kendilerinden biri sanarak, "Jandarma," dedi. Silahımı ona doğrulturken eve daldı ve kapıyı hızla çarptı; içeriden devrilen masa ve sandalye, cam kırığı sesleri geldi, sonra jandarma arka pencereden sessizce atlayıp kaçtı. Jandarmayla aramda sessiz bir anlaşma olmuştu sanki; çünkü ona ateş etmeye değmezdi. O da arkadaşlarına seslenmemişti. Asıl mesele kışlaları ele geçirmekti.

İlerlemeye devam ettik... kışla nöbetçisi köpeklerin havlamasından ve muhtemelen ben askerle karşılaştıktan sonra çıkan gürültülerden huylanmış olacak ki ileri çıktı. Neredeyse burun buruna gelmiştik, aramızda birkaç metre mesafe vardı. Thompson'umu elimde hazır tutuyordum, o da Garand'ını. Yanımda Israel Pardo vardı. Jandarmaya, "Dur!" diye bağırdım, jandarma havaya kalkık duran Garand'ını indirmeye yeltendi. Bu onun gövdesini mermilerle doldurmak niyetiyle tetiğe asılmam için yeterli nedeni verdi bana. Ama silahım ateş almadı, savunmasız duruma düşmüştüm. Israel Pardo ateş etmeye çalıştı ama onun .22'liği de çalışmadı. Israel hayatını nasıl kurtardı bilmiyorum; hatırladığım tek şey, askerin Garand'ından yağan mermi yağmuru altında bir daha asla koşamayacağım kadar hızlı koştuğum, köşeyi döndüğüm ve yan sokaklardan birine daldığımdı. Yan sokakta durup makinelimi ayarladım. Ancak asker, istemeyerek de olsa saldırı için ilk işareti vermiş oldu. Çevresinde silah sesleri duyunca jandarma bir direğin arkasına yumulmuş; birkaç dakika süren çatışmadan sonra onu orada o şekilde bulduk.

İlk ateşi duyar duymaz Ramiro Valdés ile müfrezesi kışlaların arka tarafına çullanmış, orasını temizlemişti. On iki jandarmadan altısı yaralanmıştı, isyancılardan bir kişi ölmüştü. Kol kışlaları ateşe verdikten sonra kasabadan ayrılmıştı. Dönüş yolunda kasaba halkı onlara soğuk içecek ve bira vermişlerdi.

California'nın ilerisinde ele geçirilen silahlar paylaşılıyordu. Çatışmaya pek katkım olmamasına ve kahramanlık göstermemiş olmama rağmen (çünkü çatışma sırasında benim tarafımda yapılan atışların çoğu arkamdakiler tarafından yapılmıştı) kışlalardan ele geçirilen ganimetler arasında çatışmanın ödülü olarak verilmesi düşünülen Browning marka makineli tüfeği rica ettim ve o eski Thompson'la onun istenilen zamanda ateş almayan tehlikeli mermilerini attım.

Arjantinli gazeteci Rodolfo Walsh yıllar sonra Che'nin bu sözlerini yorumlayacaktı: "Bugüne kadar hiçbir ordu komutanının, generalin veya kahramanın iki kez kaçtığını itiraf ettiğini duymamıştım." (Che'nin ilk kaçışı isyancıların Altos de la Espinosa'da pusuya düşürüldüğü sırada gerçekleşmişti.)

Bueycito saldırısı, Fidel'in Santiago'daki grev sırasında ve diktatörlüğe karşı geniş çaplı hareketlerin baş gösterdiği Estrada Palma yolunda gerçekleştirdiği gerilla hareketinden hemen sonra gerçekleştirilmişti. O sıralarda Küba'da üç devrim yaşanıyordu: Biri orta sınıfın büyük bir bölümünü, hatta ülkenin ekonomisinde söz sahibi aristokrasinin üyelerini etkileyen Santiago'daki devrimdi; ikincisi Havana'daki henüz yeni ve radikal devrim, üçüncüsü de Sierra Maestra'da diktatörlüğe karşı gerçekleştirilen ve henüz başlangıç aşamasında olan campesino savaşı. Sierra Maestra'daki savaş, diğer iki devrimin kaynama noktası ve itici gücüydü. Fidel ile Frank País'in hazırladığı ustaca plan bu üç devrimi birleştirmeyi ve bağımsız bir devrime dönüştürmeyi amaçlamaktaydı.

Che campesino savaşında kilit bir isimdi, peki ama nasıl bir imgeye sahipti? O sıralarda bir grup iş arkadaşıyla Sierra Maestra'ya gitmiş olan genç radyo spikeri Ricardo Martínez'in belirttiğine göre, "Hükümete bağlı radyo ve sağcı basın Che'yi, Batista güçlerinden aldığı esirleri acımasızca öldüren uluslararası bir komünist, profesyonel bir tetikçi olmakla suçluyordu. Bunu tekrar tekrar ifade ediyorlardı."

Radyo spikerinin isyancı lideriyle ilgili ilk izlenimleri onun biraz safdilli olduğunu ortaya koyuyor:

> Geceydi; bir kulübeye yaslanmıştı, mum veya lamba ışığının yanında, saçları dağınık ve nemliydi, yüzü yağlıydı, o kendine has bakışlarla bakıyordu etrafa, yüz hatları ışık ve gölgelerin etkisiyle daha da keskin bir hal almıştı. Onun hakkında yapılan propagandaların doğru olduğundan hiç şüphem kalmadı. Bize yememiz için kızarmış lokma verdi; ama bu hareketi bile onun imgesini değiştirmedi.

Yeni kola katılanlar sadece Martínez'in grubu değildi. 3 Ağustosta 30 adam El Hombrito'yu tırmanmıştı, aralarında ileride Che'yle kader birliği yapacak olan iki de yeniyetme vardı: Acevedo kardeşler, o sıralarda biri on dört diğeri on altı yaşındaydı. Gelen grubun silahı olmadığı için sadece on iki kişi kabul edilmiş, Acevedo kardeşler kabul edilmemişti. Acevedo kardeşler kola katılmakta diretince Che yanlarına yaklaşmış ve öğrenci olup olmadıklarını sormuştu. Rogelio'yu bir cebir sınavından geçirmişti ama sınavın sonucu hiç de etkileyici değildi. On dört yaşındaki Enrique, Che'ye, tarihle coğrafyamız iyidir ama diğerleri pek parlak değil, deyince Che gülmüş ama onları yine de kabul etmemişti. Kol yürüyüşünü sürdürürken Acevedo kardeşler inatla peşlerinden ayrılmamışlar ve reddedilmektense ölmeyi yeğleyeceklerini söylemişlerdi. Sonunda Ciro Redondo'nun araya girmesiyle kola katılmayı başarmışlardı. Che'nin çevresi yeniyetmelerle dolmaya başlamıştı. Babası daha önce Hareket'in başka bir şebekesine katılmış olan on beş yaşındaki campesino Leonardo Tamayo ile Che arasında şöyle bir konuşma geçmişti:

Buraya neden geldin?

"Senin yaptığını yapmaya."

Öyle görünüyor ki bu konuşma Che'nin onu aralarına kabul etmesi için yeterli olmuştu. Che bir süre sonra Leonardo'yu haberci yapmış ve küçük Tamayo'nun tepelerde adeta uçtuğunu, diğerlerinin iki günde gidip geldiği yere bir günde gidip geldiğini keşfetmişti. O andan itibaren Leonardo, Che'nin maiyetine katılmıştı.

Başkaları da vardı, örneğin Oniria Gutiérrez, kola katılan ilk kadın gerilla. Oniria on yedi yaşında bir campesinaydı, Che, ona kardeşi gibi

bakıyor, ona kendi battaniyesini veriyordu. On yedi yaşındaki Harry Villegas av silahlı adamlarla birlikte gelmişti. Che, *O silahlarla savaşabileceğinizi mi sanıyorsunuz?* demişti.

Sonra Guile vardı, Pardo kardeşlerin en genci, kola 1957'nin başlarında katılmıştı ve Che savaşın oradan oraya dolaştıkları evresinde onun evinde saklanmıştı. Bayamo kışlasında acımasızca işkenceden geçirilen Ortodoks bir aileye mensup genç din okulu öğrencisi René Pacheco vardı. Victoria de las Tunas adlı varoştan gelen, ayakkabı boyacılığı, eczane kalfalığı ve gazete satıcılığı gibi türlü işlerde çalışmış olan, hayat üniversitesinden mezun Alberto Castellanos vardı. Alberto önce silahı olmadığı için geri gönderilmiş ama birkaç ay sonra silahıyla birlikte gelip kola katılmıştı.

Che tüm bu yeniyetmelerde ne görmüştü? Başkaları onlarda cehalet, askeri konularda deneyimsizlik ve toyluk görürken o ne görmüştü? Şüphesiz Che onlarda azim, kendisinin de sahip olduğu bir inat ve ateşli bir arzu görmüştü. Onlara kendine davrandığı gibi davranacaktı, aynı katılıkta. İzleyen aylarda, bu gençlerin ve diğerlerinin cesaretleri kolun yaratacağı efsanenin hamurunu oluşturacaktı.

Peki, bu gençler Che'de ne görmüşlerdi? Castellanos'un tarifi kesindir:

> Onu gözümde hep uzun boylu, enine boyuna, güçlü kuvvetli bir adam olarak canlandırmıştım. Arjantinlilerin tango şarkıcıları gibi boyun bağı taktıklarını, Buenos Aireslıler gibi konuştuklarını duymuş, onun da öyle olduğunu düşünmüştüm. Onu Arjantin filmlerinde bir aktör gibi hayal ediyordum. Ama onu gördüğümde pek öyle etkilenmemiştim; hayal kırıklığına uğramıştım desem daha doğru. Bizim gibi çelimsiz, normal biriydi, onu ilk gördüğümde "Che bu mu şimdi?" diye hayret etmiştim.

İlk çarpışmadan sonra Che, daha önce geçtiği bir bölgeye, *adını iki yanındaki dev kayadan alan El Hombrito'ya* [Küçük Adam] gitmişti. Çaylaklara askeri eğitim vermek, aynı zamanda da cehaletle savaşmak için (zira kolda ancak dört beş kişi okuma yazma biliyordu) bir süre orada kamp kurmuştu. Yardımcısı Joel'e bir gün şunu söylemişti: *Fidel'le senin durumunu konuştuk, bana seni neden teğmen yapmadığımı sordu, ona okuma yazma bilmediğin için bunu yapamayacağımı söy-*

ledim. Joel'i okuma yazmaya özendirmek için onu acemi mangasının şefi yapmış ve ona bir defterle kalem bulma emri vermişti; geceleri ona fener ışığı altında ders vermeye başlamıştı.

Pacheco'yla ise Che öğretmenliği bir kenara bırakıp onun öğrencisi olmuş ve Küba'nın tarihini öğrenmeye başlamıştı. Yavaş yavaş Sierra Maestra'ya José Martí'nin kitapları gelmeye başlamıştı, ayrıca José María de Heredia, Gertrudis de Avellanada, Gabriel de la Concepción ve Rubén Darío'nun şiir kitapları; bu kitaplardan sonra, Che'nin bir fotoğrafından o sıralarda okuduğunu bildiğimiz Emil Ludwig'in Goethe biyografisi gelmişti kampa. Söz konusu fotoğrafta Che kulübesinde battaniyenin içine girmiş, elinde bu kitap, ağzında kocaman bir puroyla görülüyor.

Bu sırada aynı zamanda grubu düzene şokmaya da çalışıyordu. Bombardımanlar sırasında bazıları kaçmıştı; yakaladıktan sonra Che onları bir güzel haşlamıştı: *Şehirden gelenler içinde bomba seslerini duyduktan sonra altına kaçırıp firar edenler diğerlerinden daha fazla çalışacaklar.*

29 Ağustosta Che ordunun El Hombrito bölgesine doğru tırmandıkları haberini aldı. Ordu birliklerinin geçebileceği yollara iki müfreze görevlendirdi; bunlardan biri çatışmaya katılacak, diğeri (en kötü silahlara sahip adamlardan oluşan müfreze) *"sesli" taciz atışı yapacaklardı.*

> *Şafak sökerken, yeni uyanmış askerlerin hareket ettiğini, gelip gittiğini, etrafta amaçsızca dolaştığını görmeye başladık. Kısa bir süre sonra bazıları miğferlerini giymeye başladı... öncü birliğin zar zor yukarı tırmandığını gördük. O bekleyiş anları bitip tükenmez gibiydi ve parmağım düşmanla ilk kez çatışmaya hazır yeni Browning makinelisinin tetiğine basmaya sabırsızlanıyordu.*

Ama isyancıların planının pek gerçekçi bir plan olmadığı anlaşılmıştı; çünkü askerler başarılı bir şekilde yayılmışlardı. *Altıncı asker de yanımızdan geçtikten sonra ileriden birinin bağırdığını duydum, askerlerden biri şaşırıp başını kaldırdı. Hemen ateş açtım, asker yere düştü. Ardından hemen yaylım ateşi başladı, ikinci otomatik silah ateşinden sonra altı asker ortalıktan kayboldu.*

Karşılaştıkları askeri birliğin komutanı Merob Sosa adlı biriydi ve birlik 205 kişiden oluşuyordu, Che'nin birliğindeyse 72 kişi vardı ve

çoğunun silahı işe yaramazdı. Buna rağmen askeri birlik ateş başlar başlamaz dağılmıştı. Castro Mercader'in mangası saldırıya geçmişti; ama düşman birliği yeniden toparlanmış ve isyancı hatlarına bazukayla ateş etmeye başlamıştı. Ölen askerin üzerini aramışlar ancak üzerinde sadece bir altıpatlar bulmuşlardı. İsyancıların Maxim marka makineli tüfekleri çalışmıyordu, yani "sesli taciz atışı" yapan grup düşmana kayıp verdirmekten ziyade paniğe kapılmalarına yol açmıştı. Böyle bir durumda Che'nin manga manga geri çekilme ve dağın tepesinde ikinci bir savunma hattı oluşturma emri vermekten başka çaresi kalmamıştı.

Che geri çekilen son kişiydi, bundan sonraki çatışmalarda da böyle yapacaktı. Fidel'in gönderdiği takviye birliğin gelişinden sonra gerillaların konumu güçlenmişti; takviye birliği gelmeseymiş de pek bir şey fark etmezmiş; çünkü jandarmalar ilerlememiş, çarpışma sırasında ölen bir isyancının cesedini yakmakla ve uzaktan ateş etmekle yetinmişti.

Bu çarpışma adamlarımızın her an savaşa hazır olmadığını, hemen önlerinde hareket eden düşman askerlerine bile ateş etmekten aciz olduklarını göstermişti... Yine de bu bizim için büyük bir zafer sayılırdı. Merob Sosa'nın birliğini yolda durdurmuştuk, gece karanlığı çöktükten sonra da geri çekilmişlerdi zaten... Tüm bunları bir avuç yarı çalışır vaziyette silahla ve 140 kişilik bir birliğe, üstelik bize karşı bir sürü bazuka atışı (belki de aynı zamanda havan atışı) yapmış olan modern silahlarla donatılmış bir birliğe karşı gerçekleştirmiştik. Ama onlar da gelişigüzel ateş etmişlerdi, nereye denk gelirse, tıpkı bizim adamların onların öncü birliğine ateş ettiği gibi.

Ancak bu çatışmanın sonrası acıklıydı: Merob Sosa'nın askerleri çekildikten sonra birçok campesinoyu öldürmüş ve cesetlerini isyancıların çatışma sırasında campesinoları öldürdüklerinin bir "kanıtı" olarak kullanmışlardı.

31 Ağustosta Che, Fidel'e Bueycito'daki başarılarını ve birliğinin sayısının yüze ulaştığını rapor etti. Onunla aynı zamanda Santiago'da Frank País'in yerine kimin getirileceği konusunu da tartıştı. Fidel'e bu kişinin Dağ deneyimi olan, örgütleme yeteneğine sahip biri olması gerektiğini, böylece bu göreve gerillaların sorununu yakından bilen birini

getirmiş olacaklarını söyledi. Bu göreve Raúl Castro'nun, Almeida'nın, Ramiro Valdés'in veya kendisinin getirilebileceği önerisinde bulundu: *Bu görevi hiç itirazsız yerine getirebilirim; ama bu göreve seçilmeyi pek arzu etmediğimi de belirtmem gerek.* Sonra sözlerini şöyle sürdürdü: *Bunu belirtme ihtiyacı duydum; çünkü Frank'ın yerini almaya çalışacak olan o cılız liderlerin ahlaki ve entelektüel durumlarını iyi biliyorum.*

Che'nin şehirdekilere karşı neden böyle düşmanca bir tutum sergilediği belirsiz; zaman zaman onlarla olumsuz şeyler yaşadığı doğruysa da, bu önyargısının 26 Temmuzun şehir hareketleri hakkındaki bilgisizliğinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Sonunda, Frank País'in yerini, bir ara gerilla saflarında görev almış olan radikal milliyetçi ve işçi örgütçüsü René Ramos Latour'un almasına karar verilmişti.

O sıralarda Che'nin birliğiyle Fidel'in birliği paralel hareket ediyordu. Buluştuktan sonra Pino del Agua'ya saldırmak üzere tekrar ayrılmışlardı. Che, gitmek isteyenleri engellemeyerek etkisiz savaşçılarından kurtulmaya da çalışmıştı; toplantı yapmış, ayrılmak isteyenlerin ayrılabileceğini söylemişti. Yeniyetme Acevedo kardeşlere gitmelerini söylerken Che yumuşak bir dil kullanmıştı: Adımlarını birliğin yürüyüşüne uyduramazlardı ve birlik için tehlike oluştururlardı. Yürüyecek takatleri kalmadığı halde Acevedo kardeşler hâlâ diretmeye devam ediyorlardı: "Ölürüz de gitmeyiz." İşte o zaman Che öfkelenmişti ve onları kovmaya hazırlanıyordu ki, araya Ciro Redondo girince vazgeçmişti; Acevedo kardeşler bir hafta sonra birliğe kabul edilmişlerdi.

5 Eylül günü Cienfuegos şehrinde denizciler ayaklanmıştı. Bu denizciler ordu güçleri içindeki bir komploya karışmışlardı ve ileride "hakiki ordu" olarak anılacak bir gruba bağlıydılar, 26 Temmuzun şehir şebekeleriyle de ilişki halindeydiler. Komplocular şehri ele geçirerek ilk başarılarını elde etmişlerdi. Ancak isyan hareketinin yayılacağını düşünerek, onlara katılan şehir halkıyla birlikte Escambray dağlarına çekilmek yerine şehirde kalmışlardı. İsyan hareketleri yayılmadığı gibi rejim güçlerinin topyekûn saldırısıyla karşılaşmışlardı. Yitirilen hayatlar, savaşçılar ve silahlar trajik boyuttaydı, koordinasyon eksikliği ve denizcilerin gerilla taktiğini bilmemeleri de aynı şekilde trajikti. Ancak rejimin bu halk ayaklanmasını bastırmasıyla isyancı denizcilerin daha da yalıtılmış hale gelmesine neden olduğu da açıktı.

Bu sıralarda, yani 8 Eylülde, Che San Pablo de Yao'ya girmişti, *birkaç saatte kontrolü sakin bir biçimde ele geçirdiğimiz (düşman askerleri yoktu) kasabanın halkının yoğun tezahüratı eşliğinde. Sonra halkla temas kurmaya başladık.* Tanıştıkları kişilerden en önemlisi belki de, kocasından boşandıktan sonra Havana'ya gidip orada hizmetçi olarak çalışmış, sonra tekrar Dağa dönmüş olan 45 yaşındaki campesina Lidia Doce'ydi. Lidia Doce, Che'nin şebekelerinin kilit isimlerinden biri olacaktı.

10 Eylülde, planlandığı gibi, Fidel'in birliği Pino del Agua'ya girdi ve bıçkıhaneyi ele geçirdi. Fidel bundan sonra yolun ele geçirilmesini önerdi. Ertesi gün, Che'nin birliği orduyu beklemek üzere pusuya yatarken Fidel'in birliği yürüyüşe devam etti.

Tropik bir yağış başlamıştı.

Düşman askerleri saldırı olasılığından ziyade yağmurdan endişeliydi, bu onlara şok baskın yapmamızı kolaylaştırdı. Ateş açma yetkisine sahip kişinin elinde bir Thompson vardı, ateş etmeye başladı; ama o koşullarda kimseyi vuramadı. Genel bir ateş başladı. Yaralanmaktan ziyade şoka uğramış ve şaşırmış olan ilk kamyondaki askerler yola atlayıp ekinlerin arasına saklandılar.

Gerillaların planı işe yaramış ve ilk üç kamyon tuzaklarına düşmüştü. Yoldan hiçbir kamyon geçememişti ve askerlerin geri kalanları yoldan alıkonmuştu. İlk birkaç kamyondaki askerlerin direnişini Lalo Sardiñas ile Efigenio Ameijeiras'ın müfrezeleri önlemişti.

İlk kamyonu ele geçirdikten sonra içinde iki ölü bir de yaralı askerle karşılaştık; yaralı asker son anlarını yaşıyor olmasına rağmen hâlâ çarpışmaya hazırdı; teslim olma şansı tanınmadan işi bitirilmişti, teslim olması da beklenemezdi; çünkü adamın bilinci yerinde değildi. Bu, ailesi Batista'nın ordusu tarafından yok edilen bir gerillanın işiydi. Onu bu hareketinden dolayı sertçe azarladım, orada beni dinleyen başka bir yaralının olduğunun farkında değildim. Yaralı üzerine battaniye örtüp kamyonun arkasına saklanmıştı. Benim söylediklerimi ve yoldaşın benden özür dileyişini duyduktan sonra yaralı asker bize seslenip yerini belli etti ve onu öldürmememizi söyledi. Bacağında tüfek mermisi yarası vardı, bacağı kırılmıştı. Diğer kamyonlarda çatışma sürerken o, yolun kenarında bekledi. Yanın-

dan geçen her savaşçımıza, "Ateş etme! Che esirleri vurmayın dedi!" diyordu.

Düşmana verdirilen kayıp önemli değildi; ama gerillalar önemli silahlar ele geçirmişlerdi: *bir Browning otomatik tüfek, beş Garand, bir makineli tüfekle mühimmat, Efigenio Ameijeiras'ın adamları da Garand marka bir tüfek ele geçirmişlerdi.* Gerillalar zaferlerini kahvaltıda kakao içerek kutlamışlardı; kahvaltıları sırasında B-26'lar eşliğinde hafif bir bombardıman uçağı tehditkâr bir biçimde üzerlerinde uçmuştu.

Eylülün sonlarına doğru Che birliğini El Hombrito'da yeniden toplamıştı; oradan Santiago ve Manzanillo'daki yeraltı şebekelerinin sorumluluğunu üstlenen; Dağın da desteğini alan René Ramos Latour'a, ilişkilerinin gereği olarak, ara sıra mesaj yolluyordu. Ramos Latour, Che'nin işbirliği içinde olmadığından, şebekelerine güvenmeyip başka bir şebeke kurduğundan ve birlikte çalışması gereken grup dışında herkese mesaj yazdığından yakınıyordu. 3 Ekimde Latour, Che'ye, güvenilir olup olmadığını veya disipline uyup uymayacağını bilmediği kişilerle temas kurmamasını, bu kişilerin örgütlenmeyi ve hareketin merkezileşme çabalarını zayıflattığını belirten ayrıntılı bir mektup gönderdi. Che'nin bağlantı kurduğu insanların konunun uzmanı olmadığını belirtiyordu mektubunda ve şöyle devam ediyordu sözlerine: "Onlara güvenmeyin, onlara yetki vermeyin." La Palma'ya yirmi dakikalık mesafede olan Santiago'yla temas kurmasının daha iyi olacağını ifade ediyor ve mektubunu şu sözlerle bitiriyordu: "İhtiyacınız olan her şeyi kısa süre içinde karşılayacağımızı umarız. Aynı zamanda sözünü ettiğiniz iki bölgede erzak merkezleri kurma hazırlığı içindeyiz." Latour ayrıca kurmakta olduğu yapıyı da açıklıyordu:

> Dağdaki harcamaları karşılamanız için ülkenin her şehrinden ve bölgesinden yollanan bağışlar bize geliyor, nakit olarak. Bugüne kadar sadece Manzanillo ile Bayamo bu bağışları yakın çevrelerindeki kuvvetlerin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanma emri çıkardılar. Geri kalanların hepsi ellerine geçenleri bu ihtiyaçların karşılanmasından sorumlu Devrim Yönetim Birimine yolladılar.

Ramos Latour'un, Ovalar ile Dağ arasındaki bağlantıları daha örgütlü hale getirmek için iyi nedenleri vardı: ama Che de gerillalarla doğ-

rudan bağlantı halindeki kendi tedarik yollarını örgütlemekte haksız sayılmazdı.

Che, Fidel'in birliğinden güvenilir bir kılavuz olan Rafael Mompié ile hemen hemen bu sıralarda tanışmıştı. Birlikte tepelere tırmanmışlardı; o tırmanışlardan birinde Che sırt çantasından birtakım kitaplar çıkarmış, köylü adamın tepkisini fark edince ona da bir kitap önermişti; bunun üzerine Mompié okuma yazma bilmediğini itiraf etmek zorunda kalmıştı. Mompié: "Kitabını okurken durdu, parmağıyla kaldığı sayfayı işaretledi ve bir süre bana baktı. Hiçbir şey söylemedi, sonra kitabını okumaya devam etti. Onun o bakışını okuma yazma öğrenmem gerektiği şeklinde algıladım... Onun o bakışı aklıma kazındı ve hayatımı etkiledi."

Sonraki günler eğitim ve yürüyüşlerle geçmiş; ancak Cuervo adlı bir firarinin yakalanışıyla sekteye uğramıştı. Cuervo bölgedeki campesinoları yağmalıyordu ve bir çete soygununa karışmıştı. Kampa getirdiklerinde Cuervo, Che'nin elini sıkmak istemiş ancak Che ona sertçe elini sıkmak için değil, vurulması için çağırttığını söylemişti.

O aylarda iki birliğin arasındaki mesafe nedeniyle Fidel ile Che birbirleriyle yazışarak irtibat kurmaktaydı, yazdıkları şeyler en karmaşık stratejik-siyasi analiz ve askeri konulardan çeşitli absürdlükleri içeren en ilginç ayrıntılara dek çeşitlilik gösteriyordu. Che'nin Fidel'e yazdığı şu not o acayipliklerden biriydi:

> *Camilo, ona bir tabanca verdiğini; ama bende bir tane olduğunu düşünerek almadığını söylüyor (ama sen onu benim için ayırmıştın). Buraya tabancasız gelmiş; ama bu arada Chicho'dan bir tabanca (Soto'nun tabancasını) istemiş ama birliğini değiştirirken onu ona geri vermemiş. Chicho çok sinirlenmiş. Bunun bir icabına bakıver.*

Birkaç gün sonra, Fidel'in birliğiyle bağlantı kurmak amacıyla Peladero nehrine giderken gerillalar devrim vergisi olarak bir katır almışlardı. Katıra eski sahibinin adını vermişlerdi: Balanza. Gerillalar onu yemekle beraberlerinde götürmek arasında karar vermeye çalışırlarken katır kendi kararını kendi vermişti:

> *İnsanın ancak sarmaşıklara veya kaya çıkıntılarına tutunarak inebileceği yerlerden bayır aşağı koşturdu... Olağanüstü akrobatik hareketler yaptı, Peladero nehrini geçtikten sonra da aynı numaraları*

tekrarladı. Dev kayaların bulunduğu bir bölgede kayadan kayaya nefes kesici atlayışlar gerçekleştirdi, hayatını kurtaran da bu hareketleri oldu.

Balanza, Che'nin katırı oldu.

Ama birlik içinde akrobat katırlardan başka şeyler de vardı. İzleyen aylarda gerilim artmıştı. *Descamisadolar* (Gömleksizler: Che'nin Arjantin'e özgü bir esprisi; gençliğinde Peron yanlıları bu adla anılmaktaydı) arasında devamlı artçı birlikle yürümeye mahkûm Enrique Acevedo, o dönemlerde meydana gelen olayları hiç de hoş olmayan bir tasvirle dile getirmişti: "Çin kerhanesine benzeyen müfrezemizle karşılaştırıldığında kol manastır sayılırdı."

Che, Fidel'le görüşmek üzere birlikten ayrıldığı bir sırada *Lalo Sardiñas emre itaatsizlik eden bir yoldaşı sinirlerine hâkim olamayarak cezalandırmak istemiş, ama kafasına tabancasıyla vurayım derken tabanca kazara ateş almış ve yoldaş olay yerinde can vermiş.* Enrique Avecedo olayı şöyle hatırlıyordu:

> Ortalık birden karışmıştı. Gerilla seferinden onurlu bir biçimde ayrılmanın yolunu arayanların çoğu bu durumdan yararlanmaya kalkışmıştı; bazıları ölen kişinin arkadaşıydı, diğerleri sadece olaya seyirci kalmıştı... Deli Robert bir tüfek kaptı ve yüzbaşıya (o sırada tutukluydu) onu öldürmek amacıyla fırlattı. Teğmen Cañizares sesini yükseltti ve hemen adalet sağlanmazsa birliği terk edeceğini söyledi.

Bir isyanın eşiğindeydik. Lalo'yu hemen gözaltına aldım. Yoldaşlar bana düşman olmuşlardı, hemen adalet ve infaz talep ediyorlardı.

Gerillalar arasında fiziksel ceza yasaktı, üstelik çoğu bu olayın kazara olmadığını düşünüyordu. Diğer taraftan Sardiñas çok değerli bir savaşçıydı. Sonunda, tartışma birlik içindeki disiplini bozmuştu. Olaya bizzat Fidel müdahale etmiş, gerillaların görüşlerini almak için açık bir dava hazırlamıştı. Gerek Fidel gerekse Che, Sardiñas'ı cezalandırma taraftarıydı, ama onu cinayetle suçlamak istemiyorlardı, zira bu onu ölüm cezasına çarptırmak ve idam mangası hazırlamak anlamına gelirdi. Hararetli bir tartışmanın ardından,

konuşma ve adamlara konuyu tekrar düşünmelerini isteme sırası bana gelmişti. Yoldaşın ölümünün suçunun mücadele koşullarında, savaş

koşulunun kendisinde aranması gerektiğini ve bu suçta en büyük pay sahibinin Batista olduğunu anlatmaya çalıştım. Ama sözlerim bana düşmanca bakan o dinleyici topluluğuna pek ikna edici gelmedi.

Zifiri karanlıkta, meşale ateşi altında Fidel son sözlerini söyledi. *Onun o muazzam ikna kabiliyeti o gece sınavdan geçti. Son oylar neredeyse yarı yarıyaydı: 76 kişi başka bir ceza verilmesi, 70 kişi de ölüm cezası verilmesi taraftarıydı. Lalo kurtulmuştu.* Ancak bu karar bir grubun gerillalardan ayrılmasına ve Conte Aguero adlı bir gazetecinin Deli Robert'in itiraflarına dayanarak *Bohemia* dergisine gerillaları kötü niyetli suçlular olarak tasvir eden bir yazı yazmasına neden oldu. *Lalo Sardiñas'ın rütbesinin indirilmesi ve yıldızlarını tekrar kazanması için düşmana karşı küçük bir devriyeyle savaşması kararlaştırıldı... Yüzbaşı Sardiñas'ın yerine Fidel bana en iyi savaşçılarından birini, Camilo Cienfuegos'u verdi; Cienfuegos öncü birliğin komutanı atandı.*

Che'nin arkadaşı Camilo'yla birlikte Dariel Alarcón da Che'nin birliğine katılmıştı.

Che'nin sayısı iyice azalmış mangaları ertesi gün Sierra Maestra'nın diğer bölgelerinde meydana gelen eşkıya olaylarını sona erdirmek üzere yola çıktı.

Yolda ilerlerken Enrique Acevedo şunları not etmişti defterine:

> Che'de merakımı çeken bir şey var. Birkaç gündür yanında evcil bir hayvan, beyaz bir fare var, sırt çantasının içinde seyahat ediyor. Mola verdiğimizde Che, onu çantasından çıkarıp omzuna koyuyor. Hayvan ... omzundan tırmanıp beresinin üzerinde oynuyor. Ona bakarken aptallaşıyorum. Onu sert biri olarak görüyorum, derken böyle insani yönleriyle beni şaşırtıyor. Böyle durumlarda onun sadece katı şef yönünü gördüğümü anlıyorum. Bir gün onu daha iyi tanımak isterim.

Hızlı hareket eden Camilo, geçtikleri yerlerde cinayet işleyip tecavüz ederek Caracas bölgesini talan eden "Çinli Chang" ile çetesini yakalamıştı. Chang'ın yanı sıra ergenlik çağındaki bir kıza tecavüz eden bir campesino hızla yargılanmış ve infaz edilmişti. Çetenin bazı üyeleri aklanmış, kalan üçü kurşuna dizilerek idama mahkûm olmuştu. *Üçünün başlarına sıkılan mermilere rağmen hâlâ yaşadığını anlayıp da yanlarına gittiğimizde içlerinden biri bana çok tuhaf bir biçimde sırıttı*

ve çok tuhaf bir hareket yaptı; sanki babasıymışım gibi bana karşıdan sesli bir öpücük gönderdi.

Bu olaylara Dağa dönen gazeteci Andrew St. George da tanıklık etmişti:

> [*Andrew St. George'un*] Look *dergisinde çıkan röportajı ona ABD'de en sansasyonal haber dalında bir ödül kazandırmıştı. Dağda ilk kez gerçekleştirdiğimiz o utanç verici şeyler şimdi barbarca görünebilir ama o adamlar için başka bir cezalandırma yöntemi mümkün değildi; hayatlarını bağışlayabilirdik; ama bir sürü ciddi suç işlemişlerdi. O üçü İsyancı Ordusuna katılmıştı ve tüm o isyan günleri içinde ikisinin çok olumlu davranışlar sergilediğine dair haberler çalınmıştı kulağıma. Biri uzun süre benim birliğimde bulunmuştu ve savaş hikâyelerinin anlatıldığı, bazı hikâyelerin ise tekrar anlatıldığından şüphelenildiği askerler arasındaki o sohbetlerde onun hep "Artık ölümün yüzüne bakmaktan korkmuyorum, Che buna şahittir," dediğini duymuştum.*

İki üç gün sonra Che'nin birliği başka bir grubu gözaltına aldı; bu grup eski gerilla savaşçılarından oluşuyordu; eşkıyalığa Ovalardan gelen yiyecekleri çalmakla başlamışlar,

> *işi cinayet işleyecek alçaklıklara kadar vardırmışlardı. O günlerde Dağda bir erkeğin ekonomik statüsü kaç kadını olduğuyla ölçülüyordu. Dionisio, bu geleneğe uyarak ve devrimin ona verdiği güçlerden dolayı kendini nüfuzlu biri gibi görerek her birinde bir karısının ve bol erzağın bulunduğu üç ev açmıştı kendine. Yargılanması sırasında Fidel öfkeyle onu devrime ihanet etmekle suçladı ve halkın parasıyla üç kadını beslemesinin ahlaksızca bir hareket olduğunu söyleyerek eleştirdi, o ise campesino saflığıyla üç karısı olmadığını, birisi zaten kendi karısı olduğu için (ki bu doğruydu) aslında iki karısı olduğunu söyledi. Diğer iki casus salıverildi* [*Batista yanlısı bir çeteci ile paramiliter lideri Rolando*], *Masferrer ise itiraf ettikten ve yargılandıktan sonra infaz edildi.*

Başka bir eşkıyalık davası Che'yi zor bir ikilem içinde bırakmıştı. Bölgeyi haraca bağlamış bir çete kurmuş olan Echevarría adlı bir savaşçının davasıydı bu.

Echevarría davası duygusal bir davaydı; çünkü suçlarını kabul etmesine rağmen kurşuna dizilerek ailesinin şerefini lekelemek istememişti. Bizden önümüzdeki çatışmada ölmesine izin vermemizi rica etti; çatışmada öleceğine dair yemin etti. "Şaşı" lakabıyla seslendiğimiz Echevarría, mahkeme kendisini ölüme mahkûm ettikten sonra annesine uzun ve dokunaklı bir mektup yazdı: Mektubunda annesine kendisine uygulanacak olan infazın nasıl adilane olduğunu açıklıyor, ona devrime sadık kalmasını öğütlüyordu.

"El Maestro" lakaplı Barrera da (Che'ye zor günlerinde refakat etmiş olan aynı Barrera'ydı bu) kurşuna dizilmişti. Barrera gerillalardan ayrılmış ve kendini etrafa Che, Dr. Guevara olarak tanıtıp birçok calpesino kızının ırzına geçmişti.

Bu adamlar yakalanıp infaz edildiğinde Che orada değildi. Dağın göbeğinde, El Hombrito bölgesindeydi ve orada sabit bir üs kurmaya çalışıyordu. Che köylüleri ekin ekmeye teşvik etmiş, habercileri ordunun düzenlediği her operasyonu yakından takip edecek şekilde örgütlemiş, yeni erzak şebekeleri kurmuş, hatta bir ekmek fırını inşa ettirmiş ve bir sahra hastanesi kurmuştu.

Bu girişimde Lidia Doce ve genç bir campesino kadını, Teté adıyla bilinen Delsa Pueba da aktif rol oynamıştı. İçlerinde Holguín'de yüksek rütbeli bir subaya düzenlenen suikast girişimine katılmış olan ve Dağda Carmencita olarak tanınan María Mercedes de vardı. María Mercedes de Che gibi Neruda'nın şiirlerinden hoşlanıyordu; Che, onu okuma yazma projeleri için görevlendirmişti.

Arjantinli gazeteci Jorge Ricardo Masetti birkaç ay sonra gazetede şunları yazacaktı:

İsyancı ordusunun gelişinden kısa bir süre sonra Dağda ilk kez okullar kuruldu. Taşra halkı hayatlarında hiç kiliseye gitmemişti: Dağlarda kilise yoktu. Halk cahildi ama çok zekiydi. Hayatlarında ne ekmek ne de et yemişlerdi. Hayatlarında sürekli çörek yemişlerdi, ama ekmeğin nasıl bir şey olduğunu akıllarına bile getirmemişlerdi; ta ki Guevara'nın askerleri ilk campesino fırınlarını inşa edene kadar. Sığırları görüyor, etlerinin lezzetli olduğunu biliyorlardı; ancak isyancılar köylerine gelip büyükbaş hayvanları onlara dağıttıktan ve kesimlerini gerçekleştirdikten sonra bifteği tadabil-

diler. Halbuki halkın % 90'ı çok verimli bir ada olan Küba'nın en verimli bölgelerinde dünyaya gelmişti.

Che üssü kurarken, Geonel Rodríguez ile Ricardo Medina adlı iki öğrencinin ve 1903 yapımı bir teksir makinesinin gelişinden sonra en sevdiği projelerinden birini gerçekleştirmek için kolları sıvadı: *El Cubano Libre* [*Özgür Küba*] adlı bir Dağ gazetesi çıkaracaktı.

Che açıkça temaslarına şunu yazdı:

Gazete baştan aşağı yayıma hazır hale getirildi ve kalıba aktarıldı; ama makineyi çalıştıracak yeterli mürekkep yok ve kâğıt sıkıntısı nedeniyle ancak 700 tane basabileceğiz. Sonra gazetenin temel bir eksiği var: Fidel'in imzaladığı bir makale yok elimizde. Luis Orlando, onun gazeteye benzemesi için elinden geleni yapmayı kabul etti. Söz konusu bu malzemelerden gönderebildiğiniz kadar gönderebilirseniz iyi olur; çünkü gazete çok işimize yarayabilir.

Birkaç gün sonra küçük gazete Che'nin yazdığı ve "Keskin Nişancı" diye imzaladığı bir bölümle çıktı. Che ardından Fidel'e şunu yazdı:

Umarım gazetenin düşük kaliteliliği seni şoka sokar da sen de bir başmakaleyle katkıda bulunmak istersin. İkinci baskının konusu kamışlıkların yakılmasıyla ilgili olacak. Bu ilk baskıda Noda tarım reformu, Quiala suça verilen tepkiler, doktor Kübalı campesinoların gerçek hayatı, Ramiro son olaylar hakkında yazılar yazdılar; ben gazeteye neden bu ismi verdiğimizi açıkladım, editör yazısını ve "konu dışı" bir yazı yazdım. Yazıları onayladım. Her türlü eylem, suç, yardım vb haberlerine ve özel bir basın gücü oluşturmak için düzenli irtibata acilen ihtiyacımız var.

Ama Che'nin mutluluğu, Miami'de yapılan ve diktatörlük yönetimine karşı hazırlanmış olan ortak programı daha da sulandıran bir anlaşma yapıldığı haberiyle gölgelendi. Daha da kötüsü, bu anlaşma 26 Temmuz Hareketinin elinden liderliği alıyor, Batista'nın diktatör yönetimiyle ittifak kurmasa da eski rüşvet ve hizipçilik geleneğini yansıtan Küba'nın geleneksel örgütlerine daha fazla üstünlük sağlıyordu.

Miami Anlaşması, Felipe Pazos başkanlığında 26 Temmuz Hareketinin denizaşırı delegeleri tarafından da onaylanmış ve 1 Temmuz-da imzalanmıştı. Anlaşma, Ovalardaki M26'nın solcu kanadı arasında

karşılıklı suçlamalara (Ramos Latour anlaşmanın altına imza atanları "ölü bedenlerimiz üzerinde duran köhne siyasetçiler" diyerek yermişti) ve sürgündekilerin tepkisine (Kosta Rika'da Carlos Franqui bu anlaşmanın ABD'nin "müdahalesi"ne zemin hazırladığını söylemişti) neden olmuştu. Ama Che ihanete uğradığı duygusunu yaşamış ve içi tümüyle şüphe dolmuştu; ancak Che bunu yaparken Hareket'in genel tepkisinden ve Fidel'in 10 Kasım günü Dağda anlaşmadan çekildiğinden habersizdi.

Bu yanlış anlama günler sonra giderilmişti; ardından Che, Fidel'e şunu yazmıştı:

> *Haberci senin 13 Kasımla ilgili notunu biraz önce getirdi, itiraf etmeliyim ki Celia'nın notuyla birlikte bu not içime soğuk su serpti ve beni çok mutlu etti. Bu kişisel bir şey değil, devrim adına sevindim. Milliyetçi liderlere ne şef olarak ne de devrimci olarak hiç güvenmediğimi sen de çok iyi biliyorsun.*

Che, sanki hepsi bu anlaşmaya karışmış gibi bütün milliyetçi liderlerden tamamıyla kurtulma planları yapmaya kadar vardırmıştı işi.

Bu arada, 26 Temmuz Hareketi, 8 Kasımda Havana'da yüzlerce bomba, yüksek sesli havai fişekler ve patlayıcılar patlatarak başkentte muhteşem bir güç gösterisi yapmıştı. Ses ve ateş şöleni gece saat 21:00'de başlamıştı.

Artık savunmada olan rejim birçok cepheden karşı saldırı gerçekleştirmişti. Bu olaylardan günler sonra Fidel, Che'yi Sánchez Mosquera'nın birliğinin gerillaların artık kendi toprakları saydıkları bölgeye girdiği konusunda uyardı. Gerillaların başarısız pusu ve mayın döşeme girişimlerinden sonra jandarmalar yöre halkının arasına karışıp onları kendilerine kalkan yaparak kamyonlarla ve yaya olarak ilerlemeye devam ettiler. Che çevrelerindeki kuşatmayı daraltmaya çalıştı; ama jandarmalar korumasız bir patikayı kullanarak kuşatmadan kurtulmayı başardılar, geçtikleri yerlerde kulübeleri ateşe verdiler.

Ordu birliklerini çember içine almaya çalıştığı sırada Che bir gitarcıyla üçlü bir müzik grubunun bulunduğu bir çiftlik evine rastgeldi; campesinolar danslı şarkılı bir eğlence yapıyorlardı. Bu, Che'nin gördüğü ilk Kübalı campesino partisiydi. Orada gördüğü bir köpek ona yürüyüşleri sırasında havladığı ve onları ele vereceği için öldürmek

zorunda kaldıkları bir köpek yavrusunu hatırlattı. Yaşadığı bu olay, birkaç yıl sonra yazacağı ve en iyi kısa hikâyelerinden biri olan "Öldürülen Yavru Köpek" adlı hikâyeye esin kaynağı olacaktı.

Ancak askerlerin takibi sonuçsuz kalmıştı; çünkü askerler için bu operasyon Dağda zorlukla gerçekleştirilecek başka bir yürüyüş anlamına geliyordu.

Ordu altı pusumuzdan geçip gitti, onlara ateş etmedik. Bazıları [savaşçılarımız] askerlerin çevresinde çoluk çocuk olduğu için ateş etmediğini söylüyor. Bense 500 metre uzakta olduğum için ateş etmemiştim, birçok düşman askeri vardı ve pusudaki diğer mangalarla temasımı kaybetmiştim; bir muz ağacının (Sierra Maestra'daki ağaçlara oranla büyük bir ağaç sayılmazdı) arkasına gizlenmiştim ve iki korkunç P-47 tepede uçup duruyordu. Neyse, entelektüellerin dediği gibi, bu boku yiyeceğimiz varmış.

24 Kasımda, Sánchez Mosquera'nın birliğine karşı gerçekleştirdikleri başarısız takipten sonra Che, Fidel'e şunları yazdı:

Cephanelik tam gaz çalışıyor, her ne kadar hafif havanlar henüz elimize geçmediyse de çünkü Bayamo hiç yardımcı olmuyor, bize malzeme göndermiyor. İki prototip patlayıcı fırlatıcısının imalatına gözcülük ettim, iyi sonuçlar getireceğini düşünüyorum. Birkaç güçlü mayın imal etmeyi başardık; ama şimdiye kadar hiçbirini patlatmadık ve ordu bunlardan birini eline geçirdi. Kundura makinesi kuruldu, her türlü ayakkabı ve deri ürünü imal edecek durumda; ama elimize hâlâ malzeme geçmedi. İki çiftlikte domuz ve kümes hayvanları yetiştirmeye başladık. Bunu yazdıktan bir gün sonra, yani senin belirlediğin karaya çıkış tarihinin yıldönümünde ilk ekmeklerimizi çıkarabileceğiz. Bölgeye enerji sağlamak amacıyla küçük bir barajın yapımına başladık. Sabit bir hastane inşa ettik, bundan sonra daha hijyenik koşullara sahip bir tane daha inşa edeceğiz. Bunun için gerekli malzeme elimizde var. Bölgeyi hava saldırılarına karşı kamuflajla kapladık. Burasını savunmaya ve ne pahasına olursa olsun vermemeye kararlıyız.

Che altına iliştirdiği bir nota şunları eklemişti:

Haberler gelmeye devam ediyor, tıpkı filmlerdeki gibi. Jandarmalar şimdi Mar Verde'de. Oraya tam gaz ilerleyeceğiz. Bu büyüleyici

hikâyenin sonraki bölümünü daha sonra okuyacaksın. [Ve mektubunu şu sözlerle bitiriyordu:] 26 Temmuz Hareketinin bayrağının El Hombrito'nun zirvesinde dalgalandığını söylemeyi unuttum, onu orada tutmaya çalışacağız. Bir hafif bombardıman uçağını pusuya düşürmek için Corcabá'ya da bir tane diktik; ama P-47 geldi ve kıçımızı şarapnelle doldurdu (kelimenin tam anlamıyla, ama sadece birkaç kıymık).

Dağın tepesindeki bayrak altı metre genişliğindeydi ve oraya sadece Sánchez Mosquera'yı yukarı tırmanmaya sevk etmek ve yok etmek amacıyla dikilmemişti, bu bayrak aynı zamanda hafif bombardıman uçaklarını kışkırtmak amacını da taşıyordu. Bayrağın üzerinde 26 Temmuz Hareketinin bir Yeni Yıl kutlaması vardı, birlik bayrağın önünde fotoğraf çektirmişti: Che grubun ortasında, silahsız, elinde yürüyüş bastonu olarak kullandığı uzun bir sırık var. Bir grup yeniyetmenin ortasında otobüs şoförlerinin giydiğine benzer bir şapkayla Che'nin yer aldığı bu fotoğraf dedeli torunlu bir aile fotoğrafı gibiydi.

Bayrağın varlığı bir düzine bombalı saldırıyı tetiklemişti. (Yıllar sonra film yönetmeni Sergio Giral o saldırıları hatırlayan campesinoları toplayacak ve onlardan bombardıman uçaklarının çoktan gittikleri gökyüzüne bakmalarını ve "Hava saldırısı" diye bağırmalarını isteyecekti.) Che, Sánchez Mosquera'nın askerlerinin tehdidi altındayken bir grup çocuğun böyle bağırmalarını engellemek için sonunda bayrağın indirilmesi emrini vermişti.

Mar Verde savaşı 29 Kasımda gerçekleşmişti.

Bir haberci Che'ye 500 metre ötede askerlerin tavuk çaldığını haber vermişti; bu askerler birkaç kilometre ötede bulunan Sánchez Mosquera'nın gönderdiği öncü birliktendi. O sırada Camilo'nun birliği başka bir yerdeydi ve Che ordunun geçeceği muhtemel iki yola pusu kurmak durumunda kalmıştı. Mangalarını dağıttıktan sonra Che, küçük bir mangayla, ordunun büyük bir ihtimalle geçeceğini düşündüğü denize inen bir patika üzerinde pusuya yatmıştı.

Sabahın erken saatlerinde, pusuyu kurduktan sonra, alarm verildi. Askerlerin adeta tepemizden geçtiğini duyuyorduk... O sırada üzerimde sadece bir Luger tabanca vardı ve düşmana benden daha yakın olan iki üç yoldaşın başına gelebilecekleri düşünerek endişeye

kapıldım, ilk ateşi açtım ve ıskaladım. Böyle durumlarda her zaman olduğu gibi hemen yaylım ateşi başladı ve Sánchez Mosquera'nın askerlerinin çoğunun kaldığı eve saldırı gerçekleşti.

Joel Iglesias ile Che'nin mangasındaki iki isyancı ordunun öncü birliğindeki askerlerin peşine düştü *ve askerlerin kullandığı patikada ateş altında ilerledi. Onların askerlere teslim ol diye bağırdıklarını ve esirleri öldürmeyecekleri sözünü verdiklerini duydum. Derken ansızın art arda silah sesi geldi ve yoldaşlar Joel'in ciddi bir yara aldığını söylediler.*

Olayı Joel'in ağzından dinleyelim:

Che mermilere aldırmadan bana doğru koştu, beni omzuna aldı ve oradan çıkardı. Birilerinin Che diye seslendiğini duyunca jandarmalar ona ateş etmeye cesaret edemediler. Daha sonra o askerleri sorgularken neden ateş etmediklerini sordum, bana Che'yi öyle tabancası belinde, tehlikeye aldırmadan koşarken görünce çok etkilendiklerini, ateş edemediklerini söylediler.

Joel her açıdan şanslıydı. Ona üç jandarma ateş etmişti, neredeyse burnunun dibinden. Elindeki Garand iki yerden isabet almıştı (kabzası kırılmıştı); eline başka bir mermi isabet etmiş; başka bir mermi çenesine saplanmış; iki mermi koluna, ikisi bacağına girmişti ve başka mermi yaraları daha vardı. Her tarafı kan içindeydi; ama yaraları hafif denecek türdendi.

Üç asker hemen sonra teslim oldu. Vilo Acuña Joel'i öyle yerde kanlar içinde görünce "o köpekleri" öldürmek istedi; ama Che ona şunları söyleyerek engel oldu: *Bak, bu adamlar isteseler beni öldürebilirlerdi ama öldürmediler. O köpekleri öldürerek hiçbir şeyi çözümleyemeyiz; öldürmemiz gerekenler tepedeki köpekler, buradaki köpekleri kışkırtan köpekler. Bunlar sadece maşa, ideolojileri falan yok.*

Sergio del Valle ile Che çarpışma devam ederken Joel'in yaralarını gazlı bezle sarmışlardı. Daha sonra onu esirlerle birlikte geri cepheye yollamışlardı; Dr. Martínez Páez, anestezi yerine rom kullanarak onu ameliyat etmişti.

Askerlerin sorgusu sırasında Sánchez Mosquera'nın 100 adamıyla birlikte makineli tüfek ve bol sayıda mühimmatla iyi bir biçimde konuşlandığını öğrenmişlerdi.

Durumu göğüs göğüse bir çarpışmaya neden olacak şekilde zorlamamanın yerinde olacağını hissetmiştik, böyle bir şeyin sonucu daha baştan belliydi çünkü: adamlarımızın sayısı askerin sayısıyla hemen hemen aynıydı; ama elimizde onlardan daha az silah vardı ve Sánchez Mosquera savunmadaydı, iyi konuşlanmıştı. Bizim için en iyi saldırı zamanı olan gece karanlığına kadar onu kıpırdamasına izin vermeyecek şekilde rahatsız etmeye karar verdik.

Ama bu fırsatı kullanamamışlardı; çünkü sahilden başka bir jandarma birliği gelmiş, o birliği geri püskürtmek için başka pusular kurmaları gerekmişti. Aynı gün, yani 29 Kasımda, isyancılar Sánchez Mosquera'nın birliğini kuşatmaya kararlıyken, takviye ordu birlikleri kuşatmayı yarmış ve isyancıları geri çekilmeye zorlamıştı. Bundan kısa bir süre önce Ciro Redondo düşman hattını yarmaya çalışırken ölmüştü. *Kedere boğulmuştuk, büyük yoldaşımız Ciro Redondo'nun ölümü Sánchez Mosquera'yı yenemeyişimizin üzerine tuz biber olmuştu.* Birkaç gün sonra Che, Fidel'e şunları yazmıştı: *Çok iyi bir yoldaştı, her şeyden önce o mücadele arzusuyla da belli ettiği gibi senin en yılmaz savunucularından biriydi. Tüm içtenliğimle ona komutanlık rütbesi verilmeliydi diye düşünüyorum, hiçbir şey için olmasa bile sırf tarihe mal olduğu için, ki tarihe bu şekilde mal olmak hepimizin arzulayacağı bir şey.*

Che geri çekilme sırasında yine artçı birliğin sonuna gitmiş, yoldaşlarının yere yatması çağrısına rağmen ateş altında ayakta durmayı sürdürmüştü. Tam o sırada;

başımın birkaç santim ötesindeki bir ağaca bir mermi isabet etti ve Geonel Rodríguez yere yatmadığım için beni azarladı. Yoldaş daha sonra (mühendislik fakültesine girmeye hazırlanırken beynini matematiksel düşünme üzerine yorduğu için olsa gerek) devrimi canlı bitirme ihtimalinin benim canlı bitirme ihtimalimden yüksek olduğunu; çünkü çok gerekli olmadıkça hayatını benim gibi tehlikeye atmadığını söyledi.

Birliğinin ne kadar zayıf olduğunun, uzun savaşlara veya kuşatmalara dayanamayacağının farkında olan Che, artık ne pahasına olursa olsun El Hombrito üssünü korumaya karar vermişti. İhtiyatlı davranmış ve yaralıları ulaşılması daha zor olan La Mesa bölgesine naklettirmişti.

Aradan bir hafta geçmeden tekrar savaşmaya başladılar. Sánchez Mosquera'nın birliği Santa Ana bölgesindeydi, El Hombrito'ya doğru tırmanıyordu. Gerillaların yaptığı mayınlar patlamamış, düşman kurdukları pusulardan kurtulmuştu. Ona çok acı gelse de Che, diğer devriyelerin önü de askerler tarafından kesilmesin diye El Hombrito'dan çekilme emri verdi. Sonra başka bir pusu kurdu,

Öğretmenin, Altos de Conrado diye adlandırdığı bir tepeciğin hizasındaki küçük bir höyükte. Orada yirmi dört saatlik nöbet tutarak üç gün sabırla bekledik. O yükseklikte ve yılın o zamanında geceleri çok soğuk ve nemliydi. Bir yandan bu iklim koşullarına karşı koyarken, bir yandan da geceleri savaş durumunda beklemeye hazırlıklı değildik, buna alışık da değildik.

Fidel'in aksi yöndeki önerilerine rağmen Che pusunun ön saflarında yer almıştı: *Karşı karşıya kaldıkları gereksiz ajitasyonlar nedeniyle adamların moralleri epey bozulmuştu. Ateş hattında bulunmam gerektiğini hissetmiştim.* Ordu nihayet 8 Aralıkta, gerillaların psikolojik savaş saldırıları altında onlara doğru ilerlemeye başlamıştı.

Askerlerin hararetli hararetli birbirleriyle tartıştığını duyabiliyorduk; siperden dışarı baktığım için ben diğerlerinden daha iyi duyabiliyordum. Yetkili biri, belli ki bir subay, "İleri gideceksin dedim sana," diye bağırıyor, askerse veya her kimse ona, ters ters gitmem diyordu. Tartışma bittikten sonra askerler ilerlemeye devam etti.

Pusuyu Camilo'nun yakından ateş edebileceği şekilde kurmuşlardı; gerillalar ilk ateşi duyana kadar gizlenme emri almışlardı.

Dışarı bakarken (kendi emrime itaatsizlik ederken) savaş öncesinin gergin anlarını hissedebiliyordum. İlk asker göründü, yavaş yavaş ilerlerken sağına soluna endişeyle göz gezdiriyordu. Aslında orada bir pusu olduğunu gösteren her türlü belirti mevcuttu; Peladero'nun diğer kısımlarına oranla orası tuhaf görünüyordu; çevremizi kuşatan yeşil ormanın ortasında küçük bir dere şırıltıyla akıyordu. Bazıları devrilmiş, bazıları kuruduğu halde ayakta kalmış ağaçlar bu kasvetli ortamın etkisini arttırıyordu. Başımı sakladım, çatışmayı bekledim. Bir silah sesi duyuldu, ardından yaylım ateşi başladı. Daha sonra ateş eden kişinin Camilo değil İbrahim olduğunu öğren-

dim; İbrahim gerginlikten daha fazla bekleyememiş ve ateş etmişti. Yaylım ateşi de bir iki saniye sonra başlamıştı.

Ansızın sol ayağımda, ağaç gövdesinin dışında duran ayağımda merminin neden olduğu o tatsız duyguyu (ufak bir yanma veya uyuşukluk) hissettim. Daha tüfeğimi yeni ateşlemiştim, saklandığım yerden bana doğru yaklaşanların çıkardığı sesleri, otları keserek ilerleyen birilerinin bana doğru adeta hücum edercesine geldiklerini duydum... Elimden geldiğince ve hızla arkama döndüm, tam tabancamı çıkarmış ateş etmeye hazırlanıyordum ki, gelen kişinin savaşçılarımızdan biri, Cantinflas lakabıyla tanınan genç Oñate olduğunu gördüm. O gerilim ve yaramın acısı yetmiyormuş gibi zavallı Cantinflas tüfeği tutukluk yaptığı için geri çekileceğini söylüyordu. Tüfeğini elinden hışımla aldım ve incelemeye başladım; ben tüfeği incelerken Cantinflas da yanıma çöktü. Şarjörü biraz bükülmüştü, tüfeğinin tutukluk yapması bundandı. Tüfeğini eskisinden iyi hale getirdim: "Sen gebeşin tekisin," dedim. Cantinflas tüfeği kaptı, ayağa kalktı ve ağaç gövdesinden çıkarak şarjörünü kahramanca boşaltmaya hazırlandı. Ne var ki, bu girişimini sonuçlandıramadı: sol koluna bir mermi girdi ve kürek kemiğini delip geçti. Şimdi iki yaralı olmuştuk, ateş altında geri çekilmek zordu, bu nedenle sürüne sürüne ağaç gövdelerine doğru gittik ve ağaç gövdelerinin koruması altında yürüyerek ilerlemeye başladık; adamlarımızdan ne ses vardı ne de seda. Yavaş yavaş ilerledik; ama Cantinflas ikide bir bayılıyordu. Ağrılarıma rağmen nispeten iyi hareket edebiliyordum, ana gruba kadar yürüyüp yardım istedim.

Askerler geri çekilmişti ve kuşkusuz kayıpları da vardı, ama durum net değildi. Che adamlarına tek sıra halinde toplanma emri verdi, Oñate'ye arkada beklemesini söyledi. Sonra, ayağındaki ağrı nüksettiği ve bu yüzden yürüyemediği için bir ata bindi. Che, askerlerin Conrado tepelerini ele geçirdiğini düşünerek yeni pusular kurdu ve Ramiro Valdés'e birliğin komutanlık görevini teslim ederek, Fidel'i aramak üzere yola çıktı, *çünkü saflarımızda yenilgi ve korku duygusu hâkimdi; hızlı bir savunma hattı kurmak için asgari sayıda adama ihtiyacım vardı.*

Che'nin yaralı ayağı bölgedeki campesinoları çok etkilemişti. Önceleri buna inanmamışlardı. Che'nin yaralı olduğu söylentileri bir ku-

laklarından girmiş, öbür kulaklarından çıkmıştı. Hatta bir kadın onu görmek için kaldığı kulübeye bile gitmişti; "Yaralandın mı Che? Yaralanmış olamazsın," demişti. Che, onu ikna etmek için ayağındaki yarayı göstermiş ve önemli bir yara olmadığını söylemişti. Yıllar sonra, Hareket günleriyle ilgili bir belgeselde bu sahneyi gören El Hombrito ve La Mesa halkı o günleri hatırlayıp ağlayacaktı.

Savaştan bir gün sonra devriye gezen bir manga ordunun geri çekildiğini öğrendi. Ama geri çekilirken campesinoların evlerini ateşe vermişler, El Hombrito'daki henüz inşaat aşamasındaki altyapıyı tahrip etmişlerdi. *Ekmek fırınlarımızı bile bile yıkmışlardı; tüten yıkıntılar arasında, işgalci ordunun yağmasından kurtulmayı başarmış birkaç kediyle bir domuz bulduk.* Üssün tahrip edilmesi Che'yi çok üzmüş olmalı; çünkü 14 Aralıkta Ramos Latour'a gönderdiği mektupta geçen şu cümle bunu doğruluyor: *El Hombrito'yı kökünden kazımışlar, 40 ev kül oldu ve hayallerimiz yıkıldı.*

Birkaç gün sonra Dr. Machado Ventura, ayağındaki M1 mermiyi çıkarmak için ustura kullanarak Che'yi ameliyat etti; 12 Aralıkta Ramiro, Fidel'e şunu söyledi: "Şu anda ilk adımlarını atıyor olmalı."

Che komutan ilan edileli dört buçuk ay olmuştu ve kendini başarısız hissediyordu. Bazı çatışmalarda başarılı olmuş; ancak avantajlı konumlardan yararlanamayıp birçok kez geri çekilmek durumunda kalmıştı. Gözü gibi baktığı El Hombrito'daki üssünü düşmana teslim etmek zorunda kalmıştı. 26 Temmuz Hareketinin Ovalardaki liderleriyle sürekli münakaşa ediyor ve Fidel'in öğütlerine kulak asmayarak tehlikenin kucağına atlıyordu, sonunda da yaralanmıştı işte. Birliğinin büyük bir bölümünü başlarına Ramiro Valdés'i atayarak Fidel'in komutasına vermesi ve kendisinin küçük bir postanın başına geçmesi de zaten o sıralarda nasıl bir hayal kırıklığı içinde olduğunu kanıtlıyor.

Onun o aylarda elde ettiği iki önemli başarının değerini anlamak için henüz erkendi: Ona gerçekten hayran olan ve saygı duyan campesinolar arasında çok geniş bir şebeke kurmuştu ve çevresinde sihirli bir hale oluşturmuştu. Che mantıklı biriydi, karşısındaki insana kendisinin yapmak istemeyeceği bir şey yaptırmayan türden bir insandı.

Bu iki başarı, o günlerde göründüğünden daha değerliydi ve Fidel, onun bu başarılarını anlayacak, onu 4. Kolun komutanlığı görevinden almayacaktı.

15

TARTIŞMA

1958.

Yıl sonunda, *düşman askerleri Dağdan bir kez daha çekiliyorlardı ve biz Caracas zirvesi ile Pino del Agua arasındaki bölgenin hâkimiydik, batıdan doğuya, denizden güneye, Dağın tepe yamaçlarındaki köylerin bulunduğu yere kadar; ondan sonrası ordunun işgali altındaydı. Bir ateşkes, bir dinlenme dönemine girmiştik. Gerillalar ordunun iyi tahkim edilmiş hatlarına karşı operasyon yapamayacak durumdaydı, askerler de kendilerini Dağa tırmanmaya hazır hissetmiyorlardı.*

Bu sıralarda yeni ve daha geniş bir altyapıya ihtiyaç duyulmaya başlanmıştı. Gerillalar yiyecek, ilaç, silah ve mühimmat sıkıntısı çekiyor, propaganda kampanyasını sürdürmekte zorlanıyordu.

İlk iş olarak bazı campesinolara belli ekinleri yetiştirme emri verdik ve onların fasulyesini, mısırını, pirincini vb satın alacağımıza söz verdik. Aynı zamanda, çevre köylerdeki ambar sahiplerinin Dağa yiyecek ve bazı askeri malzeme ulaştırmalarını sağlayacak erzak yolları örgütledik. Gerillalara ait katırlardan sadece yiyecek değil, ilaç nakliyesinin de gerçekleştirildiği bir nakliye hattı kurduk.

Ovalardan silah sağlamak zaten zordu; içinde bulunduğumuz coğrafi yalıtılmışlığın yarattığı doğal zorluklar yetmiyormuş gibi, şehirlerdeki güçlerin ihtiyaçları ve şehirdekilerin gerillalara silah vermeye pek gönüllü olmamaları da devreye giriyordu. Fidel bize askeri malzeme alabilmek için çok mücadele vermek zorunda kalıyordu.

Artık yapılan savaşların temel amacı, askerlerin silahına el koyup gerillalara silah temin etmekti. Mühimmat ise daha büyük bir sorundu.

Bunlar acil ihtiyaçlar olduğu halde, Che bir ana kamp ve altyapı kurma fikrinden vazgeçmemişti; El Hombrito'daki kayıptan hemen sonra La Mesa'ya [Masa] doğru hareket etti. Bu çok zekice bulunmuş bir isimdi. Che, dört dağla çevrili bu vadiye Baş Aşağı Masa, dağlardan birine de Masa Ayağı adını vermişti. Orada sabit bir üs kurma konusundaki fikirlerini şekillendirmişti. 3 Aralıkta kamuflajlı bir kamp kurmak için kolları sıvadılar; bu kamp tüm vadiyi kaplayacak ve içinde bir hastane, gerilla savaşının vazgeçilmez unsurları olan botların üretildiği bir deri atölyesi, hatta bere atölyesi kurulacaktı (ki Che'nin ara sıra giydiği, o otobüs şoförlerinkine benzeyen şapka burada ya-

pılmıştı). Kampta ayrıca küçük bir torna tezgâhı olan bir cephanelik de bulunuyordu. Daha sonra kampa bir puro atölyesi de kuracaklardı. Che'ye göre sonuç hiç de fena olmamıştı; ama *New York Herald Tribune*'den Homer Bigart ile Uruguaylı gazeteci Carlos María Gutiérrez'e bakılırsa burada üretilen purolar Havana'da satılan Partagás marka purolar kadar kaliteliydi.

La Mesa'da bir okul da kurulmuş, eğitime başlamıştı; orada campesino çocuklarına, hatta esir askerlere okuma yazma öğretiliyordu. Che büyükleri eğitme görevini Carmencita'ya vermişti; diğer isyancılar da okuma yazma öğretiyordu. İspanyol gazeteci Meneses, öğretmenlerinden birinin Che'ye, kendini beğenmiş bir üslupla campesino çocuklarına eğitim vermek için en temel malzemelerden yoksun olduklarından yakınan bir mektup gönderdiğini hatırlıyordu, Che de ona cevaben şu öfke dolu mektubu göndermişti:

Devrimin sana verdiği ense işindeki pedagojik çabalarına yardımcı olacak uygun malzemelerden yoksun olduğundan şikâyet ettiğin haber pusulanı aldığım için nasıl mutlu oldum bilemezsin. Akademik titizliğinden kaynaklanan o boş konuları artık dehanı kullanarak halledeceksin; çünkü talep ettiğin o kültür silahları elimde yok. Konu buraya gelmişken, bir daha böyle uyduruk şeylerle dolu bir not için bir adamı on saat yürütürsen, ben de sana taşaklarını kesecek birini yollarım. Anladın mı? Öfkeden kudurmuş komutanın, Che.

Che, yeni örgüt çalışmaları nedeniyle 26 Temmuz Hareketinin şehirdeki liderleriyle sürtüşmeye devam ediyordu. 9 Aralıkta Fidel Castro'ya şu mektubu yazmıştı:

Eğer karşılıklı görüşebilirsek veya daha uzun bir mektup yazacak fırsat bulabilirsem sana liderler hakkında söyleyeceğim çok şey var; çünkü içten içe onların bu birliği, daha doğrusu beni doğrudan sabote ettiklerinden şüpheleniyorum. Bu koşullar altında geriye sadece iki çözüm yolu kaldığına inanıyorum: ya bu tür önlemlerin üzerine güçlü bir biçimde gidilir veya fiziksel yetersizlik nedeniyle istifa edilir veya senin için en uygun neyse o yapılır. Bu duygularım El Hombrito'yu terk etmek zorunda kalmamın yarattığı kin duygusundan kaynaklanıyor falan değil... Gerçekler sana kesin kanıtlar sunamayacağım kadar belirsiz; ama bazı mektupları okuma fırsatı bu-

lacaksın... bu mektuplarda bir paragraf tutan sözde aşırı taleplerime karşı yazılmış ve benimle temas kurmayan kişilere bana söylendiği gibi davranmam gerektiğini anlatan üç sayfalık cevaplar var.

Bugün Dağ ile Ovalar arasındaki mektuplaşmaları yakından incelediğinizde, Che'nin Batista'nın polis gücünün terörüne maruz kalan, sık sık tutuklanıp işkenceden geçen, ihanetlere uğrayan, yeraltında çalışmanın zorluklarını yaşayan ve Dağla iletişim sıkıntısı çeken şehir şebekelerindeki yoldaşlarına karşı son derece katı bir tutum sergilediği izlenimine kapılıyorsunuz.

12 Aralıkta René Ramos Latour, Fidel'e Che'ye Bayamo yoluyla çoğu 22'lik; birazı da 44'lük ve 30,06'lık 17.000 mermi, ayrıca Yao yoluyla iki bin pezo gönderdiğini rapor etmişti. İki gün sonra da Che'ye şunları yazmıştı:

> Che, gönderilen mühimmatın çoğu eline geçmek üzeredir sanıyorum... Senden arka arkaya gelen taleplerden inan umutsuzluğa kapılıyorum ve çözüm bulmaya çalışırken kendimi çaresiz hissediyorum... Sana yolladığım her şey burada 50, 100 ya da 200'e alındı, bunlara çok fazla para ödedik... Örgütün kelimenin tam anlamıyla yılmaz bir savunucusu olduğumu bilirsin. Ancak talep ettiğin mühimmatın eline hızla geçmesi için uğraşırken insanların sorumsuzluklarından, lakaytlıklarından, düşüncesizliklerinden vb kaynaklanan engellere takılınca Bayamo liderlerinin sana nasıl ulaştıracaklarını bilemedikleri malzemeler konusunda neden Ferrer ve diğerleriyle çalıştığını anladım. Kendimi o kadar umutsuz hissettim ki, bir ara Bayamo'ya gidip talep ettiğin askeri malzemeyi bizzat getirmeyi ve şu sıralar omuzlarımızı çökerten tüm o görevlerden çekilmeyi bile düşündüm... Birkaç gün içinde 200 ceket, 75 çift yün çamaşır, 150 çift çorap, yeni teksir makinesi ve sana gönderdiğimiz diğer ufak tefek eşyalar elinde olur.

Şebeke iyice gelişmişti anlaşılan; çünkü Che'nin eline küçük bir jeneratör geçmişti. Che Meksika'da okumaya başladığı ama bitiremediği Marx'ın *Kapital*'inin birinci cildini bile basmıştı. Yeni teksir makinesi *El Cubano Libre* gazetesinin yeniden basılmasını mümkün kılmıştı; gazete Dağın dış bölgelerine ve ocak ayından sonra da yakındaki kasabalara kadar ulaşacaktı.

Bir Kübalı campesinonun söylediğine göre, teksir baskı kötü olduğu için *El Cubano Libre*'yi ancak ya güneş altında ya da çok güçlü yanan bir sokak lambasının altında okuyabiliyordunuz. Yine de gazete moral düzeyini yükseltmişti. Che bu gazeteyle takıntı derecesinde ilgileniyordu. Altyapısını hazırlamak için saatlerini veriyordu ve onun için az kavga çıkarmamıştı; örneğin birinin gazetelerden birini tuvalet kâğıdı olarak kullandığını fark ettiğinde. Böyle zamanlarda tüm yüksek rütbeli personeli ekmek ve su cezasına çarptırıyordu.

Ani öfkelerine rağmen Che, adamları ve bölgedeki campesinolar tarafından çok seviliyordu. Carmencita onu şöyle tanımlıyordu:

> Dağda hiç kimse Che için kötü bir söz söylemezdi; halk onu seviyordu, hiç kimse haksızlığa uğradığını düşünmezdi, hiç kimse olanlardan dolayı onu suçlamazdı, hiç kimse ona yalan söylemeye cesaret edemezdi ve ona güvenirlerdi, zekâsına güvenirlerdi. Zeki bir gerilla savaşçısıydı; ona hayrandılar, ona saygı duyuyorlardı ve onunla resmi bir dille konuşurlardı.

Sen, Che... Campesinoların saygı duyduğu bu Che, Ovalardaki görevlilerle irtibat ve erzak şebekelerini de aşan tartışmalara girmişti. 23 Kasımda Armando Hart, Che'ye komuta yapısını Ovalarda tutmaları gerektiğini, Dağla bağlantı kurmaya çalışan bir sürü çıkarcının bulunduğunu, onlarla bağlantı kurmanın, zorluklarla kurulan ve baskı altında, yeraltında devam ettirilmeye çalışılan 26 Temmuz Hareketinin şehir şebekelerini zayıflatmak anlamına geleceğini belirten bir mektup yazmıştı. Hart siyasi farklılıklar konusunda da şunu açıkça belirtmişti: "Bugüne kadarki konuşmalarımızdan senin de çok iyi anlayacağın gibi, Ovalardaki insanlar muhafazakâr değildir, oligarşinin daha liberal kesimleriyle de bağlantıları yoktur." Mektup son derece dostça ve samimi bir üslupla yazılmıştı.

14 Aralıkta Che, Frank País'in ardılı Ramos Latour'a cevaben bir mektup yazdı (daha sonra Che'nin bizzat kendisi de *gerçekten aptalca bir mektuptu* diyerek itirafta bulunacaktı). Mektubunda *merkezleşme faaliyetlerime sürekli karşı çıkılmasına* karşı bir gerilla savaşçısı olarak sahip olduğu hak ve sorumluluklarını savunduğunu yazıyordu. Sonra da hiçbir çözüm önerisi getirmeden Ovalarla doğrudan bir karşılaştırmaya girişiyor ve siyasi farklılıklarından söz ediyordu:

İdeolojik inançlarım gereği, ben dünyanın sorunlarının çözümünün o demir perde denilen perdenin ardında yattığına inananlardan ve bu hareketi burjuvazinin kendini emperyalizmin prangalarından kurtarma arzularından biri olduğunu düşünenlerden biriyim. Fidel'i, her ne kadar onu sınıfının dışına taşıran olağanüstü niteliklere sahip olsa da, daima burjuva solunun gerçek lideri olarak gördüm. Bu mücadeleye de böyle bir ruh hali içinde katıldım: Ülkenin özgürlüğe kavuşacağı umuduyla mücadele vermek ve bu mücadelenin sonunda koşullar sağa (sizlerin temsil ettiğiniz kanada) kaydığında çekip gitmek üzere. [Miami anlaşmasının imzalandığı dönemi kastederek.] Sonradan kendi kendime utandığım bir düşünceye kapıldım. Neyse ki, sonra Fidel'in mektubu elime geçti.

Tüm bunları belirttikten sonra, sert üslubuna rağmen mektubunu şu sözlerle bitiriyordu: Umarım bunların bir açıklaması vardır.

Ramos Latour 18 Aralıkta ona şunları yazmıştı: "Kendinin de sert olduğunu kabul ettiğin bir üslupla yazılmış olan ve içeriği beni hayrete düşüren mektubunu az önce aldım... Senin gibi insanların benimle ilgili düşünceleri beni yaralamaz; çünkü beni hakkında yargıda bulunacak kadar iyi tanımıyorsun. Bu mektubu, sana bugüne kadar beslemiş olduğum ve sözlerine rağmen hiç sarsılmamış olan saygı ve hayranlık nedeniyle yazıyorum." Bu nazik girişten sonra Ramos Latour mektubunu Ovalardaki tüm milli liderler adına yazdığını belirtiyordu. Kendilerini savunmak için kullanacakları bazı mermileri nasıl Dağa gönderdiklerinden söz ediyor, ardından topladıkları silahları Dağa teslim eden ve mücadelelerini silahsız sürdüren Mayarí hücresini örnek gösteriyordu.

Sonra siyasi ufkundan ve komünizmle ilgili görüşlerinden söz ediyor ve görüşlerini şu sözlerle toparlıyordu: "O zararlı 'Yanki' tahakkümünden kurtulmak için ondan daha az zararlı olmayan Sovyet tahakkümünü kabul etmekle sorunlarımız hallolmuş olmayacaktır." Şehir şebekelerinin solcu olduğunu da açıkça belirtiyordu: "Sen de bizim gibi ülkemizi çürümüş yönetimden, işsizlikten, militarizmden, yoksulluktan, cehaletten, hastalıklardan, halkın içinde bulunduğu haksızlıklardan kurtarmak istiyorsun..." Ve kendini bir işçi olarak tanımlıyordu ("Mısır'da olup bitenlerle ilgilenip de Küba'daki mücadeleye katılmayanlardan değilim ama" diyordu, PSP Komünistleri'ne atıfta buluna-

rak); ülkesindeki savaşa katılmak için sosyoloji ve hukuk öğrenimini yarıda bırakan bir işçi. "Devrimin zafere ulaşması için çalıştığımız sürece" fikir ayrılıklarının olacağını belirterek mektubunu kapatıyordu.

Ama olacakla öleceğin önüne geçmek mümkün değildi.

Armando Hart 1958'in Ocak ayında, yanında Che'ye, onun Ovalardaki liderlere olan güvensizliğine cevaben yazılmış bir mektupla Dağa çıktı. Fidel, münakaşanın aldığı seyirden kaygılanıp Hart'a mektubu Che'ye iletmemesi emrini verdi. Ancak Hart, Dağdan inerken yakalandı ve mektup ordunun eline geçti.[1]

Hart'ın hayatının pamuk ipliğine bağlı olduğu sıralarda, hükümetin propaganda aygıtı 26 Temmuz Hareketi içindeki muhalefeti açık ederek tartışmanın yayılmasını sağladı. Raúl Castro bunun üzerine Fidel'e, Che'ye gönderdiği hiçbir mektupta Stalin'den söz etmediğini, bu söylentinin Hart'ın yanında taşıdığı mektupta yer alan Marx'la ilgili bir tartışmadan kaynaklandığını açıklamak zorunda kaldı. Tartışma işe yaramış görünüyordu.

> *Ondan sonra Dağın gerilla savaşını geliştirmeye devam edebileceği, savaşı başka yerlere taşıyabileceği, böylece taşradan sonra [diktatörlüğün elinde bulunan] şehirleri kuşatabileceği ve rejimin mekanizmasına onu boğup parçalayarak son verebileceği anlaşılmış oldu. Ovalar, her şehirde silahlı mücadeleye gitmek, Batista'yı devirip kısa süre içinde iktidarı ele geçirmek için genel greve gitmek gibi daha devrimci bir yaklaşım sergilemeye başladı... Ansızın genel bir grev gerçekleştirildi; gizlice, siyasi bir eğitim sürecinden geçilmeden, kitlesel bir eylem gerçekleşmeden.*

Sözlerinde haksız sayılmasa da, Che'nin görüşleri şehirlerdeki mücadelelerin diktatörlüğün önünü kapatan devrimci siyasi süreçte oynadığı ve halen sahip olduğu rolü küçümser niteliktedir. Bu rolü reddederken (belki de 1953'te Moncada kışlasına gerçekleştirilen saldırıyla başlayan hareketin tarihi konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı için böyle bir tavır içindeydi) gerilla savaşını, sürekli beslediği o yaygın muhalif hareketin öncü kollarından biri değil de, hareketin özerk bir süreci olarak görüyordu. O müthiş zekâsına ve Simon Bolívar tarzı Latin Amerikancılığından kaynaklanan o dünya görüşüne rağmen,

---

[1] Hart'ın öldürülmedi, Pinos adasındaki hapishaneye atıldı.

Che Küba konusunda zaman zaman, şehre hiç ayak basmamış bir taşra entelektüeli olmanın ötesine geçemiyordu.

Che'nin aklını meşgul eden sadece bu konular değildi. Kafasında askeri konuların dışında da planlar vardı, örneğin Dağa bir radyo istasyonu kurmak gibi. Bu daha önce Frank País'le de görüşülmüştü; ama o zamanlar bu konu daha çok Fidel'in komutanlığıyla Santiago'daki liderler arasında irtibat kurmak amacını taşıyordu.

23 Aralık 1957'de Che'nin subaylarından biri ona Bayamo'da Dağa bir verici istasyonu kurabileceğini söyleyen bir teknisyen tanıdığını söyledi. Che söz konusu kişiyle bağlantı kurması emrini ve yol masrafı için on pezo verdi. Radyo teknisyeni Eduardo Fernández'in Bayamo'da küçük bir tamir dükkânı vardı; Fernández 26 Temmuz Hareketine üyeydi. Birkaç gün içinde Fernández, Che'yle El Hombrito'daki kampta bir araya geldi: "Konuyla yakından ilgileniyordu ve çok heyecanlıydı."

8 Ocak 1958'de Che bir mektubunda şunları yazıyordu:

Daniel'e [René Ramos Latour'un takma adı], Deborah'a veya liderlerden herhangi birine elimde yaklaşık 500 pezoya iki hafta içinde bir radyo yayın birimi kurabileceğini söyleyen bir teknisyen olduğunu söyle. Malzemeleri Havana yoluyla gönderebilirsiniz. Teknisyen Bayamo, Zenea 54 adresinde oturuyor, adı Eduardo Fernández.

İki hafta sonra Ramos Latour projeyi onayladı: "Teknisyeni bekliyorum, gelip hangi malzemelere ihtiyacı varsa söylesin, ki biz de onları tedarik edelim."

Santiago'da, "Daniel" Ramos Latour, Fernández'le gizli bir buluşma gerçekleştirdi. Kısa bir süre sonra gerekli malzemeler Havana'ya yollandı. Küçük bir verici parçalara ayrılmış, sonra da parça parça Bayamo'ya nakledilmişti. Ama bu daha işin başlangıç aşamasıydı. Vericiyi Sierra Maestra'nın göbeğine nakletmenin ve orada onu tekrar kurmanın çok zor olduğu anlaşılmıştı. Vericinin önce Dağın yamaçlarındaki levazım depolarına götürülmesi gerekiyordu, elbette yolda ordu kordonuna takılmadan. Sonra verici bir ciple Dağa sokulmuştu, üzerine iki kadın oturmuş, geniş etekleriyle üzerini örtmüşlerdi. Bir sonraki durak Ciro Redondo'nun büyükannesinin eviydi; hamallar sırtlarında taşıdıkları malzemeleri, sayısız çiftliği geride bıraktıkları

uzun bir yürüyüşün ardından, nihayet Che'nin devriyelerine teslim etmişti. Şubatın ikinci haftasında, isyancılar arasında, bir radyo istasyonları olduğu ve yakında yayına başlayacağı söylentisi dolaşmaya başlamıştı.

Che bu arada La Mesa'daki projelerinden başka biri üzerinde çalışıyordu: Cephanelik. El Hombrito kampından beri birlikte çalıştığı Oris Delfín Zaldivar'ın desteğiyle birlikte

> *bizim için çok önemli olan en son silahları geliştiriyorduk: M-26, aynı zamanda Sputnik adını taşıyan küçük bir teneke bomba. İlk atış denemesi, karmaşık bir aparatla, bir sualtı zıpkınına ait lastikle yapılmış bir mancınıkla gerçekleştirildi. Daha sonra tüfekle, boş bir şarjöre yerleştirilerek atılabilecek şekilde geliştirildi; bu atış mesafesini epey arttırmıştı. Bu küçük bombalar çok ses çıkarıyordu ve gerçekten korkutucuydu ama ince bir tenekeyle kaplı oldukları için öldürücü etkisi sınırlıydı; düşman askerinin yanında patladığında sadece hafif yaralanmalara neden oluyordu.*

16 Şubat günü Fidel tekrar Pino del Agua'da bir saldırı gerçekleştirmek üzere kuvvetlerini topladı. Bu, artık iyi bir biçimde korunan kışlaları ele geçirmekten ziyade bir yıldırma ve pusu operasyonu olacaktı.

Fidel saldırıya bizzat komuta edecekti, Camilo öncü birliğin komutanıydı. Guillermo García'nın müfrezesi, kuşatılacak kışlalara gönderilecek muhtemel takviye kuvvetlerini engellemek üzere pusuya yatmıştı. Sabah saat 05:00'te Camilo ilerlemeye başlamış ama nöbetçi askerlerin kışlalara çekildiğini görmüştü.

> *Nöbetçiler, birbirine tellerle tutturulup yere döşenmiş teneke kutulardan oluşan ilkel bir alarm sistemi kurmuşlardı. Üzerine basılınca veya dokunulunca ses çıkarıyorlardı. Ancak askerler bazı atları dışarı salmışlardı, bu yüzden öncü birlik alarma yakalanınca nöbetçiler sesi atların çıkardığını sanmışlardı. Camilo bu şekilde rahatça askerlerin yanına kadar yaklaşabilmişti.*

İsyancılar etkisiz bir bombardıman başlatmış, ardından Camilo'nun öncü birliği düşmanın öncü saflarıyla çatışmaya girmişti. *Birkaç dakika içinde Camilo'nun kuvvetleri direnişi kırdı, on bir silah ele geçirdi, bu silahların arasında iki makineli de vardı, yedi sekiz askeri öldürdükten*

sonra üç nöbetçiyi esir aldı. Ama düşmanın savunma hattı tekrar toparlandı ve saldırılarımız durdu.

İsyancılar saldırılara devam etmeye çalışırken birçok kayıp vermişti. Yaralananlar arasında Camilo da vardı, bacağından vurulmuştu.

Yarasına rağmen Camilo, şafağın ilk ışıklarında ve cehennemi bir ateş altında bir silah daha kapmak için tekrar düşman hattına daldı. Tekrar yara aldı ama şanslıydı; çünkü mermi karnından girmiş ve hiçbir hayati organına değmeden sırtından çıkmıştı. Camilo kurtarılmış, makineli tüfek yitirilmişti. Kışlalara yakın duran bazı yoldaşlar binayı Sputnik'lerle veya M-26'larla bombalamış, askerler arasında panik yaratmıştı.

Sabahın ilerleyen saatlerinde ortalık tekrar sakinleşmişti, sadece ara sıra açılan makineli tüfek ateşinin sesi duyuluyordu. Biraz sonra, Fidel'in takviye kuvvetlere pusu kurma planının ne kadar önsezili bir plan olduğu kanıtlanmıştı. Bir askeri birlik Oro de Guisa'da ilerlerken Paco Cabrera'nın komuta ettiği bir pusuya düşmüştü. Batista'nın ordusunun öncü birliği bozguna uğratılmış, düşmana on bir kayıp verdirilmiş ve aralarında Lafarté adlı bir teğmenin de bulunduğu beş asker esir alınmıştı. İsyancılar bu pusu sırasında bir sürü de silah ele geçirmişti.

İkinci pusu başarısızlıkla sonuçlanmıştı çünkü askerler isyancıları fark etmişti; Raúl Castro'nun geri çekilmek zorunda kalmasına rağmen Pino del Agua kuşatması sürmüştü.

Gece, Camilo'nun gerçekleştirdiği türden bir saldırı gerçekleştirip Pino del Agua'da saf tutan nöbetçileri bunaltmanın mümkün olduğunda ısrar ettim. Fidel böyle bir saldırıdan yana değildi ama fikri denemeyi kabul etti; Escalona komutasında, Ignacio Pérez ile Raúl Castro Mercader'in müfrezelerinden oluşan bir kuvvet gönderdi. Yoldaşlar ilerlediler ve kışlalara ulaşmak için ellerinden geleni yaptılar ama askerlerin aniden ateş açması üzerine tekrar saldırıya geçmeden geri çekildiler. Saldırı kuvvetinin komutasının bana verilmesini talep ettim, Fidel istemeye istemeye kabul etti. Fikrim, kışlalara mümkün olduğunca yaklaşmak ve aynı bıçkıhanede üretilmiş gazlardan yapılma Molotof kokteylleriyle ahşap binaları ateşe verip askerleri ya teslim olmaya ya da çekilmeye zorlamak ve önümüze çıkan askerlere ateş etmekti.

Ancak Fidel ikna olmamıştı, Che'ye bir not gönderdi:

> Eğer her şey bu kanattan yapılacak saldırıya bağlıysa, üstelik Camilo ve Guillermo'dan destek de alınamayacağı da düşünülürse, bir intihar saldırısı düzenlemenin gereksiz olduğunu düşünüyorum; çünkü hedefimize ulaşamadan çok kayıp verebiliriz. Sana samimi olarak kendine dikkat etmeni öneririm. Sana vereceğim son emir, saldırıya bizzat katılmamandır. Adamlarımızı iyi yönlendirmeye bak çünkü bu son derece önemli.

Che durumu ölçüp biçmiş ve istemeyerek de olsa çatışmaya katılmamaya karar vermişti; haberciye, *Fidel'e gitmesini söyle. Ben biraz daha kalacağım. Dumansız barutun astımın en iyi ilacı olduğunu anladım* demişti. Kol bir B-26 uçağının zarar vermekten ziyade kafa şişiren pikeleri arasında geri çekilmişti.

Che La Mesa kampına ulaştığında önünde sedyeyle taşınan Camilo varken, gazetelerin onun yaralandığı haberini geçtiğini öğrendi. Daha sonra Uruguaylı gazeteci Carlos María Gutiérrez'le tanıştı; Gutiérrez onu şu sözlerle tarif ediyordu: "Haki ceketinin ceplerinden kâğıtlar, defterler ve kalemler sarkıyordu ... [ve] pantolonunun yan cepleri heybe gibi doluydu; mermilerin, çorapların ve birkaç kitabın ağırlığıyla sarkmıştı." Che onu boğuk bir sesle karşılamıştı: *Uruguaylı sen misin? Gel maté iç.*

Che, Dağa maté alışkanlığını getirmişti. Peki ama matéyi nereden buluyordu? Beatriz teyzesi yolluyordu. Arjantin'deki Beatriz teyzesiyle Sierra Maestra'daki dünyanın bir ucunu birbirine bağlayan bu muazzam şebeke nasıl bir şebekeydi böyle?

Carlos María Gutiérrez, kendini pek ele vermeyen ve soruları cevaplandırmak yerine fotoğrafçılık konusunda konuşmakla ilgilenen Che'nin ağzından haber değeri taşıyan sadece bir şey alacaktı. Che ihtiyatlı davranmayı tercih etmişti. "Savunma silahları alaycı bir zekâ ve çarpık bir tebessümdü. Bana sanki küstah mıyım yoksa saf mıyım diye ölçermiş gibi bakıyordu. Che kalesini nasıl inşa edeceğini ve kale köprüsünü ne zaman çekmesi gerektiğini biliyordu. Ama aynı zamanda ne zaman dostça davranması gerektiğini de biliyordu ve dobralığı insanı yaralamıyordu." Gutiérrez, bir gün Che'nin kendisine hamağını başkomutanlık kulübesinin yanına kurması teklifinde bulunduğunu

hatırlıyordu. "Bu nezaketinden dolayı kendisine teşekkür etmeye gittim, ama Guevara sözümü keserek, *Bu senin için değil, tek başıma maté içmekten hoşlanmam da* dedi."

Che hastanede kepini kapıp onu oynatmak gibi türlü muzipliklerle Camilo'yu çileden çıkarmıştı.

Fidel'in Pino del Agua'daki ikinci savaşa katılması

> *bir grup üst rütbelinin ona, devrim adına, gerekmedikçe hayatını tehlikeye atmamasını isteyen bir belge göndermesine neden olmuştu. Çok dolu olduğumuz bir sırada kaleme aldığımız bu çocukça diyebileceğim belgeyi Fidel'in okumasına pek de gerek olmadığını düşünüyordum, zaten düşündüğüm gibi oldu ve Fidel belgeye hiç önem vermedi.*

Mau Mau kuralı gereğince, adamlarına örnek olmak amacıyla savaşta ön saflarda çarpışan komutan ve yüzbaşıların, müfreze şeflerinin Fidel'den aksini yapmasını istemeleri tuhaftı doğrusu. Efigenio Ameijeiras:

> Herkes yere yapışmışken ve mermiler sağımızdan solumuzdan vızır vızır geçerken, çaylaklardan, henüz ergenlik çağlarını yaşayan birinin savaşın en hararetli zamanında ayağa kalkıp, "Oradaki, bak bana! Mau Mau kuralı," diye bağırdığını görmek müthiş bir gaz veriyordu bize. Böyle bağırdıktan sonra mermilerin ortasında dikiliyor ve düşmana ateş ediyordu. Daha sonra onun seslendiği kişi onun yaptıklarını tekrarlıyordu... Bu şekilde ayağa kalkıp mermilerin veya ateşin kucağına doğru koşturup savaşmaya Mau Mau kuralı deniyordu. Erkek oyunuydu bu, aptal oyunu da denebilirdi buna.

Ve bu aptallar saffı büyüdükçe büyüdü. Yeni kollar 1 Martta ana koldan ayrıldı: Almeida komutasındaki 3. Kol Santiago'ya ilerledi; Raúl Castro komutasındaki 6. Kol da Santiago'ya yakın bir yerde ikinci bir cephe oluşturmak üzere harekete geçti. İki kolun harekete geçişi Radyo İsyanın doğuşuyla aynı güne rastlar.

Bu sıralarda, La Mesa'ya taşınmış olan Fernández vericiyi ayağa kaldırmış ve test sinyalleri göndermeye başlamıştı. Fernández vericinin çalıştığını anlayınca "İşgalcilerin Marşı"nı çaldı. Yayının gerçekleştiğini ancak vericiyi yanlış yere yerleştirdiğini anladı; çünkü verici

dağların arasında kalmıştı. Che vericiyi Altos de Conrado'ya taşımayı önerdi. Radyo anonsu konusunda bilgi sahibi olan, Orestes Valera ve Ricardo Martínez isyancıların safına tam bu zamanlarda katılmıştı; Che'nin birliğindeki öğretmenlerden Olga Guevara da bu işe koşulanlardan biriydi.

24 Şubatta Kübalılar radyoda şu sözleri ilk kez duydular: "Burası Radyo İsyan, Sierra Maestra'nın sesi, Küba içinde her gün sabah 05:00'ten akşam 21:00'e kadar yirmi metre frekans bandı üzerinden yayın yapmaktadır..." Ama Che alaycı bir ifadeyle şunları söylüyordu: *Tek dinleyicimiz, kulübesi vericinin karşısındaki tepede bulunan Pelecho adlı bir campesino ile kampı ziyarete geldiğinde yayını duyan Fidel'di.*

Fernández, "yirmi metre bandın Küba geneli için yeterli olmadığını" söyledi. "Bu verici daha çok uzun dalga içindi. Pinar del Río'dan duyulabilirdi; ama Santiago'dan duyulamazdı... yurtdışından da rahatlıkla duyulabilmesine rağmen."

Bir gün Venezuela'da, sürgünde yaşayan 26 Temmuz Hareketi üyelerinden Abel Tamayo, bir tartışmanın ortasına dalarak, "Temas kurduk! Yakaladım!" diye bağırdı. Radyo İsyanın yayınını yakalamıştı. İlginçtir, Radyo Rumbos ile Radyo Continente'nin, daha sonra da Kolombiya'daki Radyo Caraco'nun desteğiyle Radyo İsyan, Küba'da da duyulmaya başlamış ve bir radyo ağı kurma tartışmaları yapılır olmuştu.

Radyo İsyan yayına başlamıştı; cephane çalışıyordu.

Sosyalist Halk Partisi'nin (Kübalı Komünistlerin) Che'ye, öğretmen talebi üzerine, iki öğretmen göndermesi bu tarihlere rastlar. PSP, Pablo Rivalta ile Armando Acosta'ya Parti üyesi campesinoları mücadeleye kaydetme ve mücadeleye şahsen katılma görevi vermişti. Che onlara, hizipçiliği bir kenara bırakmalarını ve Parti üyesi gibi davranmamalarını kesin bir dille belirtmişti: *Sizler bir hapishane hücresinde çürüyen kadrolar yetiştirmekte ustasınız, makineli tüfekle nöbet tutacak kadrolar yetiştirmekte değil.*

Ancak Acosta ile Rivalta böyle kişiler değillerdi.

İsyancı ordusuna yeni katılan başkaları da vardı: ıstırap dolu bir vicdan muhasebesinden sonra gerillalara katılmaya karar veren Batista'nın ordusundan teğmen Lafarté ile askeri bilgilerini Kore'de öğrenmiş bir Amerikalı olan Mark Herman gibi. Yeni katılanlar Che'nin

Dağın bir bölümünde bulunan ve Minas del Frío denen yerde yeni bir kamp kurmasına olanak tanımıştı; bu kamp genç campesinolara gerilla eğitimi veren bir okul hizmeti görüyordu ve kampta askeri bilgilerin yanı sıra temel okul eğitimiyle siyasi eğitim de veriliyordu. Okul neredeyse hiç kesilmeyen hava saldırıları altında, öğrencilerin sürekli siper kazma ve savunma hatları kurma çalışmaları arasında gelişmişti. Joel: "Okulda uygulanan temel test, gerillaların sürekli karşı karşıya oldukları açlıktı... bu yüzden ve bombardımanların da etkisiyle girenlerin % 50'si okulu bıraktı."

Che'nin gerillaların campesinalardan ve sık sık Dağa sığınmak durumunda kalan kadın şehir savaşçılarından uzak durmaları konusunda kendisinin verdiği emre itaatsizlik etmesi bu sıralara rastlar. Che, Las Vegas de Jibacoa'da tanıştığı genç bir campesinaya âşık olmuştu. Zoila Rodríguez on sekiz yaşında bir melezdi (Joel'in anlattığına göre çok güzel bir kızdı) Dağda yaşayan ve hareketi destekleyen, evli olmayan bir nalbantın kızıydı.

Zoila yıllar sonra Che'yle ilk karşılaşmasını anlatarak Che'nin hayatının o zamana kadar gizli kalmış bir yönünü aydınlığa kavuşturur:

> Öğleden sonra saat dört gibiydi. O geldiği sırada bir ineği kapatıyordum [ahıra]. Bir katırın üzerindeydi, yanında at üstünde başka bir yoldaş daha vardı. Üzerinde yeşile çalan tuhaf renkli bir asker elbisesi, başında da siyah bir bere vardı. Selam verdikten sonra El Cabo'nun (babamın takma adı) orada olup olmadığını sordu; çünkü katırına nal çaktırmak istiyordu. Ona babamın olup olmamasının sorun olmadığını, babamın bana nal çakmayı öğrettiğini, bu işi benim de yapabileceğimi söyledim.
>
> Katırı nal için hazırlarken göz ucuyla ona baktım ve onun beni seyrettiğini fark ettim, bana delikanlıların kızlara baktığı gibi bakıyordu, çok sinirlendim. Nalların bulunduğu kutudan raspayı alırken bana ne yaptığımı sordu, ben de az önce katırın toynaklarını kestiğimi, üzerine nalları yerleştirebilmek için pürüzleri rendeleyeceğimi söyledim. Guevara nalların ille de bu kadar güzel görünmesi gerekiyor mu diye sordu... Bana hâlâ aynı şekilde bakıyordu... Biraz kaba bir bakıştı bu; yapmadığım bir şey yüzünden beni azarlayacakmış gibi duruyordu. İşimi bitirdikten sonra ona kahve içmek isteyip istemediğini sordum.

Kahveyi şekersiz sevdiğini söyledi, ben de ona şekersiz bir kahve yaptım.

Benimle ilgileniyordu; ne yaptığımı, katırlara nal çakmasını nerede öğrendiğimi, evli olup olmadığımı sordu. Ona evli olmadığımı ama bir kızımın olduğunu söyledim. Ayrılırken şöyle dedi:

El Cabo'ya Guevara'nın buraya geldiğini söyle.

Zoila: "Komik ve çok yakışıklı bir gençti. Beni çok etkilemişti; aslında, bir kadın olarak ondan çok da hoşlandığımı söyleyemem, özellikle de bakışlarından. Ama gözleri çok güzeldi ve her kalbi eritecek sakin bir gülüşü vardı."

O gece El Cabo kızına Che'nin "olağanüstü bir adam" olduğunu söylemişti. Kızı ona neden diye sorduğunda da yaşlı adam şöyle demişti: "O buraya bizi talihsizliklerimizden, açlıktan, pislikten ve yoksulluktan kurtarmak için geldi."

Günler sonra Che'yle ikisi aylarca sürecek bir ilişki yaşamaya başlamıştı.

Bu arada Minas del Frío'daki inşaat çalışmaları iyice ilerlemişti. Che birçok koğuşu bulunan bir hastane inşa etmeyi tasarlıyordu; çalışmalar hava saldırıları arasında tamamlanmıştı; hava saldırısı vardı; çünkü hava kuvvetleri iki hafta önce, ilk inşaat çalışmalarından hemen sonra kamp bölgesini fark etmişti. *Ondan sonra, aylarca gece gündüz hava saldırısına maruz kaldık.*

"Bombardımana karşı en iyi savunma yöntemi dişlerinin arasına bir sopa yerleştirip ısırmaktı. Diğer yöntem de mağaralara sığınmaktı. Ama en iyi savunma yöntemi onlardan korkmaktan vazgeçmekti," diyordu Che'nin kendilerine öğrettiği yöntemleri uygulayan bölgedeki campesinolar. Che hava saldırıları sırasında düzensiz hareketlerde bulunmuştu; gizlenmek yerine zaman zaman ayağa kalkmış, sanki bir şeyler kanıtlamak, bir şeyler göstermek istermişçesine uçakları seyretmişti.

Minas del Frío'da Che maiyetine yeni birini, on altı yaşındaki Jesús Parra'yı almıştı; Che, onu, Fidel'in karargâhında fark ettiği sırada Jesús Parra sıtma geçirmekteydi. Parra eskiden ayakkabı boyacılığı ve aşçı yamaklığı yapmıştı, aynı zamanda üç ay daktilo kursu görmüştü. Dakikada 25 sözcük yazabiliyordu, bu Che'nin arayıp da bulamadığı, gerillaların da ona entel adını takması için yeterli bir özellikti. Che'nin

etrafında neden bu kadar yeniyetme olduğunu Parra'ya anlatmıştı: "Ergenlerin daha çılgın olduklarını, daha fazla risk aldıklarını ve pek düşünmediklerini söylemişti." Yoksa Che ona kendini mi anlatmıştı?

Bu gençler silah yerine sopalarla eğitiliyor, Küba tarihi dersi görüyor ve açlığa alıştırılıyorlardı; hatta açlık grevi bile yapmışlardı; Che onların bu girişimini yedi sözcük, on küfür ve hepsini kurşuna dizdirme tehdidiyle önlemişti. Che onlara beş gün bir şey yememe cezası vermişti, "açlık grevi yaptıkları için." Açlık grevi yapan grup içinde yer alanlardan Castellanos olayı şöyle özetliyordu: "Che durumun ciddi olduğunu, cezanın katı olduğunu anlamıştı ama yapacak bir şey yoktu; çünkü ortada zaten yiyecek bir şey yoktu."

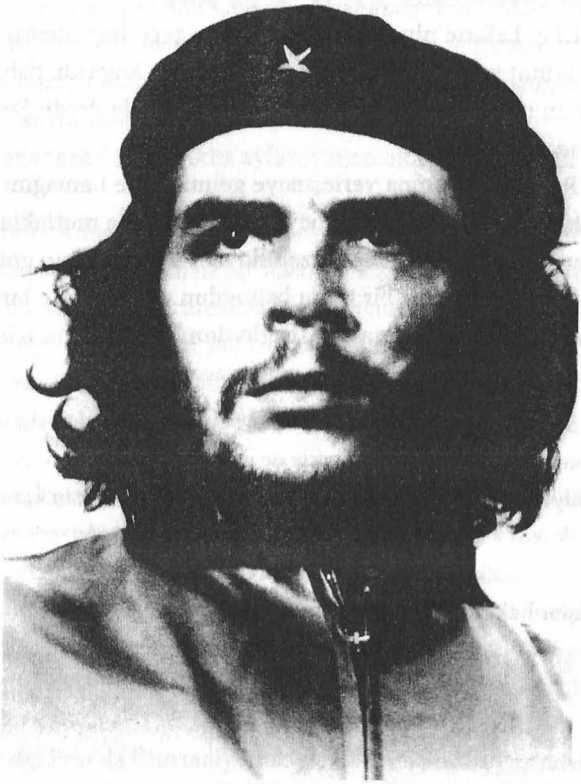
Aynı Che, Lafarté'nin belirttiğine göre, "gece hap alması gerekir diye hamağının yanına küçük bir kap dolusu su koyardı. Sabah, parmak uçlarını ıslatır, mahmur gözlerini siler ve şöyle derdi: *Sırılsıklam oldum, Che, çok ıslandım.*"

Zoila Rodríguez kampa yerleşmeye gelmiş, Che hamağını birlikte yaşayacakları küçük saman kulübeye taşımıştı. Zoila mutfakta ve hastanede yardım edecek, hatta Manzanillo'dan haber getirip götürecekti. "Ona derinden ve tatlı bir aşkla bağlıydım. Ona sadece bir savaşçı olarak değil, bir kadın olarak da bağlıydım." Zoila, Che için dağlar konusunda bulunmaz bir bilgi kaynağı olacaktı.

> Bana Sierra Maestra hakkında birçok şey sorardı: bitkilerin adını, ne amaçla kullanıldığını, özellikle de şifalı bitkileri. İki bitkiyle çok ilgileniyordu, yemyeşil, jilet gibi yaprakları olan ve akan kanı durdurmak için kullanılan pito diye adlandırdığımız bitki ve yine kanamalarda kullanılan yamagua adlı bitkiyle. Dağlardaki hayvanlar ve kuşlar hakkında her şeyi öğrenmek isterdi.

16

DAĞLAR VE OVALAR

26 Temmuz Hareketinin milliyetçi liderleri Sierra Maestra'daki acil strateji amaçlarını belirlemek üzere 10-11 Mart 1957'de bir toplantı düzenlemişti. Rejimin siyasi bir yalıtım içinde olması ve şehirlerdeki direniş hareketinin büyümesi dolayısıyla genel bir grev çağrısı yapıp bu siyasi gerilimden yararlanmanın zamanının geldiğine karar vermişlerdi.

Yıllar sonra Che grev hakkında şunları söylüyordu: *Ovalar grev kararını Dağın rızasıyla aldı; çünkü zira gerillalar kendilerini grevi muhafaza edecek güçte hissetmiyorlardı.* Bu, olayların aslını yansıtmayan yanlış bir düşünce. Fidel Castro elbette greve karşı değildi ve Dağda başka kadrolar arasında grevle ilgili şüpheler vardıysa bile, bu durumları uzun sürmemişti.

Toplantıya katılmamış, Küba'da hiçbir şehre adım atmamış olan Che şehirlerde neler olup bittiği hakkında net bir fikre sahip değildi ve durum hakkında siyasi bir değerlendirmede bulunacak halde değildi.

Fidel genel bir grev çağrısında bulunmuş, bu grevi M26 yönetmiş ve grev aniden yayılmıştı. Bir işçi cephesi kurulmuştu; ama bu cephe birlik halinde olmasına rağmen belli ki içinde bazı hizipler de mevcuttu. Üç önemli silah sevkıyatı bekleniyordu. Gerillalar, Ovalara birçok manga göndererek ve olayların patlak vermesini bekleyerek greve destek olmaya çalışacaktı. Olayların planlandığı gibi gelişeceği şeklindeki yanlış fikir bir yana, bu, planın en kötü bölümüydü: Yani tüm İsyancı Ordusunu, rejimi grevle sona erdirme çabasına koşmak.

Dağ yakınındaki El Canto bölgesinde bir devriyeye komuta eden Camilo Cienfuegos ile Che arasındaki ilişki mermilerle dostluk karışımı bir ilişkiydi. Söylentileri yayınlamakta bir an bile tereddüt etmeyen Radyo Bemba bir yayınında Che'nin her şeyi yiyebildiğinden söz edince acımasız numaralarıyla tanınan Camilo, La Otilia kampında iki kedi tutmuş ve bunları pişirerek Che'nin etin ne eti olduğunu öğrendiğinde yemeği yemeyeceğine dair iddiaya girmişti. Che'ye resmi bir yemek davetinde bulunmuştu. Che, yemeğe başladıktan sonra ona, *Kediler şirketten galiba Yüzbaşı* demişti. Kampta Che'nin kendi bilgi kaynakları vardı, ne de olsa.

Camilo "Komutan..." demiş başka da bir şey söyleyememiş ve Che kedi etini iştahlı iştahlı yerken onu kenardan seyretmişti.

İki komutan arasındaki mektuplar da kara mizahla doluydu. 21 Nisanda Che ona şunları yazmıştı:

Zavallı şeytan. Sana [okunaksız sözcük] konusunda akıl vermek üzere yola çıkacaktım ki, haberini aldım. Bunu yapmak için devden emir aldım... Bölgede istediğini yapabilirsin ama çok fazla riske girme; yakında yapılacak gibi görünen partiyi görmek istiyorsan elbette. Son olarak, sana La Otilia'daki geceyi hatırlatacak bir şey:

Timbuktulu yaşlı bir adam varmış
Bazı kitaplar okumuş hayvanat bahçesinde
Benden akıllısı yok diye düşünmüş
Ama unutmuş zebranın yanında olduğunu
Sen de unutma benim de zebra olduğumu

Önceki mektubunda Che'nin el yazısı hakkında laflar eden Camilo 24 Nisanda yazdığı mektubunda şunu yazıyordu: "Arjantinlilerin bu kadar iyi Çince bildiğini bilmezdim." Ama sonra yazısının tonu değişiyordu:

Che, kardeşim. Notunu aldım ve Fidel'in seni askeri okulun başına getirdiğini öğrendim; birinci sınıf askerlere sahip olacağımız için şimdiden sevinçliyim. Bana senin buraya gelip bizi şereflendireceğini söylediklerinde çok da sevinmedim doğrusu. Mücadelemizde bugüne kadar kilit bir rol oynadın, sana savaşta ihtiyacımız varsa da, savaş bittikten sonra Küba'nın sana savaştakinden daha çok ihtiyacı olacak, bu nedenle dev seni koruma altına almakta yerden göğe kadar haklı. Her zaman senin yanında olacağım; uzun bir süre benim şefimdin, her zaman da öyle kalacaksın. Sana teşekkür ederim, artık daha yararlı olma fırsatına sahibim. Seni hayal kırıklığına uğratmamak için her şeyi yaparım. Ebedi dostun.

Che bir yandan askeri okulu yönetiyor, bir yandan da Minas de Bueycito'yu işgal eden Sánchez Mosquera'nın kuvvetleriyle sık sık çatışmaya giriyordu.

Che belki de bu çatışmaların en önemlilerinden birine tesadüfen girmişti; ama tuhaftır anılarında bu çatışmadan hiç bahsetmez. Olay Bernabé denilen yerde, başı belaya girer gerekçesiyle isyancılara inek satmak istemeyen bir çiftlik sahibine ait topraklarda gerçekleşmişti. Çiftlik

sahibi onlar gittikten sonra hemen orduya haber vermişti. Sánchez Mosquera inekleri almaları için bölgeye bir grup askerini yollamış, askerler inekleri orduya vermek istemeyen bir grup isyancıyla çatışmaya girmişti. O sırada yakınlarda bir yerde olan Che silah seslerini duymuş ve farkında olmadan kendini çatışmanın tam ortasında bulmuştu. Che çiftliği saran askerlere ateş etmeye başlamıştı. Olayı gören bir isyancı olanları şöyle anlatıyordu: "Che iki, üç, dört el ateş ettikten sonra başını eğerek oradan oraya koşuyor ve yere yatıyordu. Askerler ona, 'Kaçma korkak!' diye bağırıyorlardı. Yüz kere ateş ediyorsa bir kere kaçıyordu ve ona korkak diyorlardı; ama peşinden gitmediler."

Che'nin şansına, onu aramaya çıkmış olan İsyancı Ordusundan bir devriye koruma ateşi açmış, Che'yle birlikte inekleri La Mesa'ya götürmeyi başarmışlardı.

Bu, genel grevden önceki son çatışmaydı. Yıllar sonra Efigenio Ameijeiras devrime adım adım götüren kilometre taşlarını şöyle sıralayacaktı:

> 30 Kasım, Moncada saldırısı; *Granma*, Alegría de Pío; La Plata; 13 Mart, Herbert Matthews'un röportajı; Corinthia; El Uvero kışlası; Frank País'in ölümü ve onun ulus genelinde yayılmasını sağladığı grev; Pino del Agua'da yapılan iki savaş; San Lorenzo, Mota ve El Hombrito; II. Cephe ve "Frank Muñoz" Cephesi; III. Kol; Escambray dağlarında gerillaların Devrim Komutası altına girmesi; yüz bombalı gece; Fangio'nun kaçırılması; Camilo'nun Ovalara girmesi. Tüm bunlar ve doğudaki, Camagüey'deki ve Las Villas'daki ayaklanmalar devrim hareketinin ne kadar ciddi olduğunu gösterir.

Havana'da bir radyo istasyonunun ele geçirilmesinden ve Fidel'in grev çağrısından sonra eylem başlamıştı. Önceki kasım ayında yaşanan başarısız grev girişiminden henüz kendini toparlayamamış olan Santiago, eylemi aynı yoğunlukta üstlenememiş ve hatalar birbiri üstüne gelmeye başlamıştı. Silahlar söz verildiği gibi sevk edilmiş, grev başlatılmıştı ama birbirinden kopuk yerlerde; bu durum hükümetin misillemede bulunmasına fırsat tanımıştı.

Sorun toplumun gayret göstermemesi değil, plansızlıktı. Halktan diktatörlüğe silahsız karşı koyması isteniyordu. Bu nedenle hareket milislere bağlıydı ama onlar da az sayıdaydılar, silahları yetersizdi ve

kısıtlı hareket sahasına sahip Dağla koordinasyonlu hareket ediyorlardı. Dahası, grev çağrısı sınırlı bir kesime yapılmıştı. 26 Temmuz Hareketi, grev çağrısı yapılan bölgelerin diğer örgütlü işçi gruplarını da kendi saflarına katacağını umuyordu, ne var ki bu gruplar kendi içlerinde bile çok kötü örgütlenmişlerdi.

Eylemin başlarında Dağda bir kutlama vardı. Arjantinli gazeteci Jorge Ricardo Masetti o sırada karargâhtaydı; Fidel'in haberleri aldıktan sonra sevinçten nasıl naralar atıp dans ettiğine, artık hep beraber Havana'ya inebileceklerini söylediğine tanık olmuştu. Che bile, üçüncü gün grevden hâlâ umutluydu; grev Havana'da başarısızlıkla sonuçlanmıştı; ama başka şehirlerde hâlâ sürüyordu. Ne var ki, kahramanca hareket, toy çarpışmalar nedeniyle kendi başını yakmıştı. Grevin başarısızlıkla sonuçlanması Batista'nın ordusunun sürekli saldırılarda bulunmasına neden olmuştu.

Nisan grevini izleyen günlerden birinde Che yanına bir kılavuz alarak Fidel'in karargâhını ziyarete gitmişti. Yolda, ordunun yakın bir zamanda isyancılara erzak götüren bir konvoyu yok ettikleri yerin orada bir kulübeyle karşılaşmışlardı. Bölgenin ıssızlığı, insan ve hayvan cesetleri kılavuzu korkutmuştu,

> *bölgeyi bilmediği bahanesini uydurarak benimle gelmekten vazgeçti. Atına bindi, dostça ayrıldık. Yanımda bir Beretta vardı. Kahve tarlalarının ilkine girdim... Terk edilmiş bir eve yaklaşırken korkunç bir ses duyup irkildik, tam silahımı çekip ateş edecektim ki, bu sesi çıkaranın yalnızca bir domuz olduğunu fark ettim, o da korkmuştu. Birkaç yüz metre ötedeki postamıza doğru yavaş ve temkinli adımlarla ilerledim; ama orası tamamen terk edilmişti... Ondan sonraki manzara hakkında hiçbir hüküm yürütemeyeceğim; çünkü bana sonsuz gibi gelen ve nihayet komutanlık mahalline ulaştığımda sona eren bir koşturmaca sırasında korkumu yenmenin verdiği tatmin duygusundan başka bir şey hatırlamıyorum. O gece kendimi cesur hissettim.*

Birkaç gün sonra Sánchez Mosquera'nın askerleriyle girdikleri bir çatışma sırasında Che'nin önünü kesmişlerdi:

> *Düşman birkaç havan mermisi attı; ama bir yere ilerlemedi. Bir ara sağ tarafımda ateş iyice yoğunlaştı, ben de diğer pozisyonları ziyare-*

te çıktım ama yarı yoldayken sol tarafımdan ateş edilmeye başlandı. Yaverimi bir yere yolladım; ama nereye bilmiyorum, sonra iki ateş arasında kaldım. Solumda Sánchez Mosquera'nın askerleri birkaç havan mermisi attıktan sonra gürültü patırtı içinde tepeyi tırmanmaya başlamıştı. Bizimkilerse, tecrübesizlikten, birkaç saçma sapan atıştan sonra tepeden aşağı koşturmaya başlamıştı.

Etrafım çevrilmiş halde tek başıma kalmıştım, birçok asker miğferi gözüme çarpmıştı. Bu gruplardan biri, kahve tarlalarına doğru ilerleyen adamlarımızın peşinden, tepeden aşağı koştu. Onlardan birine Beretta'yla ateş ettim ama ıskaladım, ardından tüfekle karşılık verdiler bana. Zigzag çizerek kaçtım, omzumda taşıdığım deri fişeklikte bine yakın mermi vardı, askerler arkamdan küfürler savuruyordu. Ağaçları siper alırken tabancamı düşürdüm. O üzücü sabah yaptığım tek gurur verici hareket, durup geriye dönmek ve tabancamı yerden alıp arkamdan sıkılan kurşunların toprağa saplandıktan sonra yarattıkları duman bulutu arasında kaçmak oldu.

Kendimi emniyette hissettiğim zaman bir süre tepenin ortasındaki büyük bir kayanın dibinde soluklandım; yoldaşlarımın nerede olduğu veya saldırının nasıl sonuçlandığı konusunda hiçbir fikrim yoktu. Astımım birkaç metre koşmama izin verecek kadar beni idare etmişti; ama şimdi sanki intikam alırcasına beni yakalamıştı, kalbim göğüs kafesimin içinde deli gibi atıyordu. Yaklaşan birinin dallara basarken çıkardığına benzer sesler duyduğumu hissettim; ama artık koşacak halde değildim (elimden gelse kaçacaktım). Sesin yoldaşlarımızdan birine ait olduğu anlaşıldı, saflarımıza yeni katılan biri, yolunu kaybetmişti. Beni yatıştırmaya çalışan bir sesle, "Merak etme Komutan, seninle birlikte öleceğim," dedi. Bense ölmek istemiyordum, ona anasıyla ilgili bir şeyler söylemek geldi içimden ama söylemedim, galiba. O gün kendimi bir korkak gibi hissettim.

Kısa bir süre sonra, 4. Kolu Ramiro Valdés'in ellerine teslim etmiş olan Che, İsyancı Ordusuna yeni katılanların eğitildiği askeri okulu yönetmek üzere yola çıkmıştı. Grevin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine ordunun kaçınılmaz bir biçimde saldırıya geçmesini beklerken Fidel, Dağda yiyecek içecek depolanması, büyükbaş hayvanlara el konması, nöbetlerin arttırılması emrini vermişti. Ayrıca öngörülü bir davranış-

la, Radyo İsyan La Plata'ya, Sierra Maestra'nın en güvenli bölgesine taşınmıştı; radyo orada 1 Mayısta tekrar yayına başlayacaktı.

O sırada Arjantinli gazeteci Masetti tekrar Dağa gelmişti; çünkü röportajının ilk kaydı iyi çıkmamıştı, Che ve Fidel'le röportajlarını tekrar kaydetmesi gerekmişti. *Savaşanlar ve Ağlayanlar* adlı heyecan dolu kitabı o sıradaki buluşmalarından doğmuştu, herkesle kolay kolay dostluk kurmadığı bilinen Che'yle dostlukları da öyle.

Che'yle yaptığı röportaj bir hava saldırısında gerçekleşmişti ve Masetti bir ara ağzından bomba seslerinin kayıtta güzel bir fon oluşturacağı lafını kaçırmıştı. Che bunun üzerine sesi kaydetmesi için onu kulübenin dışına çıkarmıştı. Fidel'in yanında Che'yle yaptığı ikinci röportajda "Guevara, Fidel'in aksine hareket etmeyi iş edindi kendine: ne zaman Fidel öfkeden çıldırsa Che espri patlatıyordu."

Milli liderler 3 Mayısta Altos de Mompié'de bir toplantı daha yapmıştı. Che, Ramos Latour ile sürekli tartıştığı Faustine Pérez'in de hazır bulunduğu bu toplantıya çağrılmıştı.

Toplantı gergindi; grevin sonucu istendiği gibi değildi ve Fidel bu vesileyle Ovaları suçlama fırsatı bulmuştu. Fidel'in şehir liderlerini üç konuda suçladığı tahmin ediliyor (tahmin ediliyor; çünkü her ne kadar toplantı tutanaklara geçirildiyse de Fidel'in bu sözleri yayımlanmamıştı): Mücadelenin bütünü içinde şehirlerin rolünü abarttıkları; işçi hareketi içindeki hizipleşmenin işçilerin başka gruplarla, özellikle Sosyalist Halk Partisi'yle (PSP) işbirliği içinde hareket etmemesine neden olduğu ve Ovalardaki milislerin paralel birliklermiş gibi örgütlendikleri *ama eğitimsiz oldukları, savaş tecrübesine sahip olmadıkları ve savaşın şiddetinin ayıklama sürecinden geçmedikleri konusunda.*

Özetle, hata devrimin şehirlerden başlayacağını, 26 Temmuz Hareketinin asıl rolü üstlenip taşradaki gerillaların bir ana askeri güçten ziyade sadece direniş ve propaganda aygıtı hizmeti göreceğini düşünmekteydi.

Toplantıda ileri sürülen karşı görüş, ki Che de bu görüşteydi, Dağdaki gerillaların merkezi kuvvet olması, diğer kuvvetlerin ona yardım edecek şekilde örgütlenmesi yönündeydi. *Hararetli tartışmalardan sonra* taşradaki gerilla hareketinin mücadele içinde merkezi bir güce sahip olmasına karar verilmişti. Bu arada Ovalar yönetimi şehirlerde baskıyı sürdürecekti, böylece diktatörlük rejiminin önünü siyasi açı-

dan kesmeye ve militanları ortaya çıkaran bir kaynak işlevi görmeye devam edecekti. Dağdaki gerillalar hükümetin mevcut başarılarından yararlanmak için hazırladığı saldırılara karşı koyabilirse, meydana gelen olaylar ve Küba devrim sürecinin ivmesi izleyen aylarda bu sonuca doğal olarak ulaşacaktı.

Yorucu ve genelde hararetli geçen tartışmalardan sonra toplantıda hazır bulunanlar Faustino Pérez ile David Salvador'un görevden alınmasını ve René Ramos Latour'un Dağda görevlendirilmesini kararlaştırmışlardı. Fidel birliklerin başkomutanı olmaya devam edecek ve Ovalardaki milislerin koordinasyonunu sağlayacaktı. Bu gruplar bundan sonra gerilla kollarının ihtiyaçlarına tabi olacaklardı. Örgütün sürgündeki yapısı da değiştirilecekti; Carlos Franqui, Radyo İsyandan sorumlu olarak Dağa çağrılmış, Manuel Urrutia da geçici cumhurbaşkanı adayı olarak seçilmişti.

Che'nin öfkeli tartışmalar yaptığı halde cesaretine ve dürüstlüğüne saygı duyduğu Faustino Pérez, görev değişikliğini gerçekleştirmek üzere Havana'ya hızlı bir ziyaret gerçekleştirecekti. Che'nin küçümsediği ama gelecekte son derece büyük bir saygı duyacağı Ramos Latour, Sierra Maestra'da bir kolun komutanlığına getirilmişti.

(Tüm bu anlaşmalara rağmen, Franqui 29 Mayısta Miami'den geldiğinde Dağ ile Ovalar arasındaki irtibatın tamamen kesilmiş olduğunu görmüştü. "Beni sadece uçakla geldiğim için değil, aynı zamanda Havana'dan veya Santiago'dan değil de, Miami'den geldiğim için de kabul etmişlerdi.")

Toplantının sonunda Che, Fidel'in ordunun beklenen saldırısı sırasında öncelikle girmeye çalışacağını düşündüğü Dağdaki savunma hatlarını teftiş etmekle görevlendirilmişti. *Bu küçük toprak parçasının, Batista'nın ordusu günler sonra araştır ve yok et görevine başladığında en fazla 200 çalışır tüfekle savunulması gerekiyordu.*

17

SALDIRI

Bu evre, Ernesto "Che" Guevara'nın Küba devrimi sırasındaki askeri geçmişinin en az belgelenmiş evresi olabilir. Che, *Devrim Savaşından Anılar*'ında bu evreden hiç söz etmez; bu dönemde yazdığı günlükleri yayımlanmamıştır ve *Bir Devrimci Doğuyor* adlı kitabında saldırıya ancak iki paragraf ayırmıştır. Bunun nedeni, Komutan Guevara'nın bu çarpışmada kendi yaptıklarını pek beğenmemesi olabilir. Fidel Castro onu geri hizmette tutuyordu; çünkü gelecekte onunla ilgili planları vardı ve onu ara sıra komutadan alıyordu. Sürekli ileri cepheye geçmeye arzulu Che, Küba devriminin bu en kanlı sayfalarından birinde danışman ve irtibat subaylığı görevlerinde bulunacaktı.

8 Mayısta Fidel, Yüzbaşı Ramón Paz'a gönderdiği, dolma kalemlerinin çalışmadığından ve elinde sadece eski, berbat bir kurşunkalem olduğundan şikâyet ettiği notunda, ona, kendisine ordunun karaya çıktığına dair haberler ulaştığını bildiriyordu. Bu haber, ordunun yapması beklenen saldırının başladığına işaret eden birçok tehlike işaretinden ilkiydi. İsyancıların elindeki topraklar son günlerde hummalı bir faaliyete sahne olmaktaydı: Uçakların bıraktığı patlamamış bombalar kara mayınına dönüştürülmüştü; Dağa girilebilecek yolların kapatılmasıyla ilgili planlar yapılmıştı; yoğun bir silah arayışı vardı ve devrimciler 26 Temmuz Hareketi şebekesini sürgünde yeniden kurmaya çalışıyorlardı. Dağda ilkel bir telefon hattı kurmayı bile çalışmışlardı.

Che sürekli faaliyet halindeydi; bölgenin doğu yakası (Fidel'in komutası altında olan ve Radyo İsyanın verici merkezinin bulunduğu bölge) ile Minas del Frío (yeni gerillaları hızla eğitmeye çalıştığı yer; çünkü burası yeni kurulacak kola adam sağlayacaktı) arasında koşturup duruyordu.

Dr. Julio Martínez Páez saldırıdan önce sakin geçen o ender zamanlardan birini hatırlıyordu. Adamlar Dağda siper kazmaktan yorgun düşmüştü, bitkindi. Che, Fidel'le görüşme yaptığı La Mesa'dan yeni dönmüştü. Hamağını iki ağacın arasına kurmuş, uyumaya hazırlanıyordu, ki tıbbi bir uygulama için çağrıldı: cerahat kapmış yaralı bir bacağın tedavi edilmesi gerekiyordu. İşte çevresindekileri korkudan tir tir titreten Komutan Guevara ince bir dalla bir bez parçasını dikkatle kullanarak acemilerden birinin bacağına splint yapıyordu.

Fidel ile Che mayısın ikinci haftasında sürekli temas halindeydi. Fidel, Che'ye birçok not göndermiş, Dağın en vahşi bölgelerine uzanan patika ve yol izlerine mayınların nasıl yerleştirileceği konusunda çeşitli yöntemler önermişti. Fidel notlarında son derece anlaşılır bir dil kullanıyordu ve kapsamlı stratejilerden söz ederken birden en ince ayrıntılara dalıyordu: "Che: 50 kiloluk 2 bombayı alman gerekiyor. Sana o büyük bombaların yerine başka bombalar da göndereceğim. Her 50 kiloluk bombada 2 fünye bulunduğu için, yuvarlak mayınları kullanarak 2 patlayıcı yerine şimdi 4 patlayıcı yapabiliriz..." (Fidel, 12 Mayıs). Veya "Che: Fabrika yapımı elektrikli fünyelerdeki sorunun çözümünü bulduk. 5 pille akım sağla; onları bobin kullanmadan doğrudan bağla. Az önce 3 el bombasını 15 metre öteden patlattık..." (Fidel, 19 Mayıs). Askeri uygulamayla ilgili ayrıntıların ("Dün, iki metre yüksekliğindeki bir dala patentli metal bir patlayıcı yerleştirip ateşledim. Etrafa ölümcül şarapneller saçtı.) arasında daha kişisel notlar da vardı: "Onu bunu bırak da, konuşmayalı günler oldu, konuşmak bayağı bir ihtiyaç halini aldı. Burada eski yoldaşları özlüyorum" (Fidel, 19 Mayıs).

19 Mayısta bu sakin, nispeten nostaljik ara dönem, diktatörlük kuvvetlerinin terk ettiği, kahve yetiştiriciliği yapılan Las Mercedes adlı küçük kasabada çıkan ilk çarpışmayla aniden sona erdi. Bunun, hükümet kuvvetlerinin 25 Mayısta yapacakları topyekûn saldırının ilki olduğu anlaşılacaktı. Ordunun saldırıya hazır on dört bölüğü vardı, bunlardan biri sırf piyadelerden oluşuyordu, diğeri tankların da yer aldığı bir taburdu; bunların altısı aynı anda harekete geçecekti. O sıralarda isyancıların işgal ettiği topraklar on iki kilometre uzunluğundaydı; ama ordu birliklerinin La Plata'yı kuşatma altına almaları için dört buçuk kilometreden biraz fazla bir mesafede yayılmaları yeterli olacaktı.

Saldırıya hazırlıklı olmak için Fidel gerilla gruplarını yeniden toplamış ve Che'ye eğitim kampındaki acemilerden yeni bir 8. Kol oluşturması emrini vermişti.

Fidel düşman askerlerinin sayısının ne olduğunu bilmenin değil, pozisyonumuzu bölünmez hale getirmek için ne kadar adama ihtiyacımız olduğunu bilmenin önemi üzerine bir taktikten söz etti. Bu taktiğe uyacaktık. Böylece, sıkı bir cephe oluşturmak üzere tüm

gruplarımız karargâhın çevresinde toplandı. 25 Mayısta, Fidel ve bazı campesinolarla yapılan bir toplantının ortasında (kahveleri tarlalardan nasıl toplayacaklarını konuşuyorlardı) beklenen saldırı başladı. Oradaki isyancıların elindeki işe yarar tüfek sayısı 200'den fazla değildi.

Karşılaşma ordunun öncü birliği, Las Mercedes yakınında bulunan ve La Herradura denilen yerde pusuya düştükten sonra başlamıştı. İsyancılar askerlerin açtığı havan ateşine ve hava saldırısına 30 saat direnmişlerdi. Ordu nihayet Las Mercedes'e girmiş ama isyancılar tek bir kayıp bile vermemişti. Saldırının bu ilk raundu için Efigenio Ameijeiras, "ne kazanan vardı ne de kaybeden, her iki taraf da karşı tarafı çok yakından takip ediyordu," diyordu.

Fidel savunmaya doğrudan komùta ediyordu; onun taşıdığı kaygılar ve Che'nin o sıralardaki hareketleri, aralarındaki haberleşmeden anlaşılabiliyor. Birbirlerine gönderdikleri notlardan, isyancıların önemli eksiklikler yüzünden sıkıntı çektiği anlaşılıyor. Bazı notlarında Fidel tamir ettiği bir tüfek ve sağdan soldan bulduğu parçalarla yaptığı bir tüfekle ilgili kaygılarını dile getiriyor; bazılarında da isyancıların topraklarına kurulan ve asla bitmeyecek olan telefon hattından söz ediyordu. 28 Mayısta Che'ye gönderdiği bir notta ise eline şifreli mesajların ulaştığını söylüyor, Che şifreleri yanında götürdüğü için bu mesajları okuyamadığından şikâyet ediyordu. Bir gün sonra, Che Minas del Frío'daki eğitim kampındayken Fidel'den siperleri kuvvetlendirmek için acemileri göndermesini isteyen bir emir almıştı. Son not endişe doluydu: "On gün daha dayanabilirsek silah gelecek." Ama on gün beklemelerine gerek kalmayacaktı; aynı haftanın sonu Carlos Franqui, hafif bir uçakla ve yanında 20.000 mühimmat, mayınlar için elektrikli fünyeler ve 30 İtalyan karabinasıyla birlikte Miami'den gelmişti.

Che, 30 Mayısta eğitim okulunda acemilere bir konuşma yapmış ve yeni kolu oluşturmaya başlamıştı. Yeni kol için seçilen adamların çoğu silahsızdı. Bu arada, çarpışma yayılmaya başlamıştı. Ordu altı kilometre ilerlemeyi başarmış ama Juan Almeida ile Ramiro Valdés'in kolları tarafından durdurulmuştu. Savaş altı gün sürmüştü. Ameijeiras ilk çatışmaları canlı bir dille anlatır:

> Yürümek zorunda olduğunuz patikalar öyle dardı ki ancak eğilerek yürüyebiliyordunuz veya atların ve katır takımlarının geçmesi için bitki örtüsü yassıltılarak yapılmış yollardan geçmek zorundaydınız. Böyle bir yerde düşman ne tank kullanabilirdi ne de ağır silah ve o dağ grubunda hava desteği ancak kısmen başarılı olurdu. Sahra silahlarıyla, makineli tüfeklerle ve roketlerle doğru dürüst atış yapmak mümkün değildi ve misket bombalarının etkisi sınırlıydı.

Haziran ayının başlarında ordu kuzeye doğru ilerledi, üç gün süren yoğun bir çatışmadan sonra Las Mercedes'te konuşlandı. Fidel, Che'ye operasyonu koordine etmesini isteyen bir not yolladı; ordunun Habanita hattını (ki o sırada burasını koruyordu) yarması durumunda Crescencio Pérez öbür tarafa geçecekti, böylece tüm bölgeyi terk etmek durumunda kalmayacaklardı.

4 Haziranda Ramiro, Che'nin birliği için silahlarla birlikte geldiği haberini vermiş; ancak iki gün sonra ordunun hâlâ ilerlediği raporunu geçmişti: "Niyetleri belli: tek cenah halinde ilerledikleri için Dağın tüm yollarını kapamaya zorluyorlar bizi. Acil durum."

10 Haziranda, sahile hava saldırısı yapılırken ve gemilerdeki askerlerin karaya çıkmaya hazırlandığı sinyallerini verirken, Che geniş cephe boyunca oradan oraya koşturup durmuştu, şüphesiz kollardan hiçbirini harekete geçiremiyor olmanın neden olduğu çaresizliğin ıstırabıyla kıvranarak. Yine Lidia Doce'yi görevlendirerek irtibat ve erzak işiyle ilgilenmişti: [*Lidia*] *Dağa çıkıp inerek son derece önemli belgeler taşıdı ve dış dünyayla irtibat kurmamızı sağladı.* Yıllar sonra Fidel şunları söyleyecekti: "Che'yi veya Camilo'yu bir bölüğün başına getiremezdim; onlara daha sonra birliklere komuta etmeleri için ihtiyacımız vardı."

Durum son derece tehlikeliydi. Santo Domingo'dan giriş yapan hükümet kuvvetleri şimdi isyancı karargâhının altı kilometre ötesindeydi, güneye çıkarma yapan askeri birliklerse Palma Mocha ve La Plata nehirleri boyunca ilerleyip birleşecek duruma gelmişti. Batıdan Minas del Frío'ya doğru ilerleyecek iki birlik sayesinde hükümet kuvvetleri isyancıları kuşatabilirdi. Almeijeiras'ın da belirttiği gibi, "gerilla kuvvetleri için kritik bir andı." Fidel bunun üzerine Ovalarda

bulunan Camilo Cienfuegos'a haber salmış, ondan iç savunma hattıyla birleşip kuşatmayı kırmasını istemişti. *Bir verici, hastaneler ve silah depoları (dahası La Plata'da tepelerin arasına yapılan ve hafif uçakların iniş yapabildiği bir iniş pisti) gibi bizim için paha biçilmez öneme sahip unsurların bulunduğu bölgeyi daha iyi koruyabilmemiz için Camilo'ya haber salındı.*

16 Haziran tarihinde Fidel, La Mesa bölgesinin boşaltılması emrini verdi ve stratejik bir geri çekilme hareketi için Almeida'nın, Ramiro'nun ve Guillermo García'nın birliklerini bir araya getirdi. Ardından Fidel onlara, isyancıların şimdiki amacının, karşı saldırıya geçene kadar üç ay boyunca kendi topraklarını korumak olduğunu söyledi.

17 Haziranda Fidel, Che'ye Santo Domingo'dan askerlerin ilerlediğini, buna engel olmak gerektiğini belirten bir not yolladı. Ondan Garand'lı iki ve M1'li beş adam istiyordu: "Bu emir hemen yerine getirilmeli." Che şöyle cevap vermişti:

> *Şimdiye kadar sana Las Vegas'tan haber gelmiş olmalıydı. Sana her an geri dönmeleri gereken adamlar gönderebileceğimi sanmıyorum; çünkü onları gönderirsem El Purgatorio yolu savunmasız kalır. Hiçbir şeye doğrudan müdahalem olmadı, emirlerini harfiyen yerine getirdim ve Las Vegas'ı senin komutana teslim ettim. Daha yakın temas halinde olmam gerektiğini anlıyorum. Adamların daha sonra nasıl bir çatışma düzenine gireceğini bana hemen bildirmelisin çünkü Las Vegas'ın yarına kadar düşeceğini tahmin ediyorum. Bana bir de adam toplayıp herhangi bir yerde artçı birlik hareketine girme yetkisini alıp alamayacağımı da söylemelisin. [Crescencio'nun Habanita'da adamları vardı.] Şafak vaktine kadar cevap bekliyorum.*

19 Haziranda, iki isyancı mangası, karaya çıkan ve tepeye tırmanmaya başlamış olan orduya ait bir bölüğe ağır bir darbe indirdi. Fidel, Che'ye gönderdiği bir notta, "yolladığın otomatik silahlı yedi adama ne oldu" diye soruyordu. Kısa bir süre sonra ona bu ilk başarılı çatışmaya rağmen baskının azalmadığını gösteren ikinci bir not daha yolladı: Fidel'in kuvvetleri, "sahilde [bir yerde] düşman askerleri görmüşler ama henüz yerlerini tam olarak saptayamamışlar. Burada bir tek tüfeğim

var." Fidel ayrıca o sabah istediği mangaya ihtiyacı olduğundan da söz ediyordu notunda:

> Sadece toprakları değil, hastaneyi, radyo istasyonunu, mühimmatı, mayınları, yiyeceği vb.... de kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyayız. Böyle büyük bir bölgeyi savunacak sayıda adamımız yok... Düzensiz eylemlere geçmeden önce yeniden bir araya gelip savunmaya çekilmeyi deneyeceğiz.

20 Haziranda isyancılar cephenin diğer ucunda, Las Vegas'ta yenilmişlerdi. Şehre katır sırtında giren Che az kalsın yolun ortasında yakalanacaktı. Mayınları yeniden yerleştiren Enrique Acevedo (pusuların sürekli yer değiştirmesi yüzünden isyancılar mayınları yerleştirdikleri yerden çıkarmak ve tekrar gömmek zorunda kalıyorlardı) yağmur yağışı altında Loma del Mango'ya doğru çıkarken, jandarma kuvvetlerinin havadan napalm bombaları atan hava kuvvetlerinin desteğiyle Las Vegas'ı ele geçirişini görmüştü. Bir kulübenin önünden geçerken onu durdurmuşlardı: Komutan onunla konuşmak istiyordu.

> Arjantinli önümdeydi, baştan aşağı beni süzüyordu. Ne yapacağımı bilemedim. Ona sarılmak geliyordu içimden; ama sırılsıklamdım. Ona bakıp gülümsedim.
>
> *Fünyeyi yağmurdan neden korumadığını öğrenebilir miyiz?*
>
> Beni fark etmemiştir diye düşünmüştüm halbuki. Beş aydır görüşmemiştik, söyleyecek daha iyi bir şey bulamaz mıydı sanki? Biraz canım sıkılmış bir halde her şeyin aniden olduğuna benzer bir şeyler mırıldandım ve sonunda, "Hem zaten hepimiz ıslandık," gibi bir laf ettim.
>
> Bana baktı. Günün kötü geçtiğini biliyordum. Bir lafla beni kesekâğıdı gibi buruşturuverdi:
>
> *Yazık; hiç değişmeyeceksin. Çık dışarı!*
>
> Arkadaşlarla birlikte görev yerine uçtuk. Birkaç dakika sonra yardımcılarından biri yanımıza geldi ve elimize birkaç parça naylon tutuşturdu [yağmurluk olarak kullanılmak üzere]. Teşekkür ettiğimi belirten bir iki laf ettim.

20 Haziranda Fidel isyancı birliklere tekrar toplanma emri verdi; jandarmaları durduramazlarsa kolları dağıtacak ve kaybedilmiş top-

raklara sızmak için düzensiz gerilla grupları oluşturulacaktı. Fidel, Che'ye şu emri iletmişti: "El Purgatorio'dan Altos de Mompié'ye kadarki Maestra hattının komutasını al. Hattı buraya doğru çek ve mangaları o bölgeye naklet, onlara Las Vegas'tan 20 kişilik bir takviye kuvvet gönderilecek. Crescencio'nun adamları dahil herkesi oradan çıkar."

Ramón Paz'ın kurduğu pusu, 23 Haziran günü La Plata nehri üzerinde ilerleyen bir ordu birliğinde 21 kişilik kayba neden olmuştu. Bu, İsyancı Ordusuna ne zamandır beklediği ilk rahat nefesi aldırmıştı. Dört gün sonra, durmadan devam eden çarpışmaların ortasında, Camilo'nun kolu Sierra Maestra'ya ulaşmıştı. Fidel çok mutlu olmuştu: "Olabilecek en iyi zamanda," demişti.

Ama isyancıların durumu belirsizliğini koruyordu. Savunmalarını sürekli bombardıman altında sürdürüyorlardı. Ordu Las Mercedes ile Las Vegas'ı işgal etmişti, Las Minas'a yaklaşmıştı, sahili ve Santo Domingo'yu kontrol altında bulunduruyordu ve La Plata'daki isyancı hattını iki saat içinde yarıp geçebilecek durumdaydı. Fidel, cephenin düşmesi halinde Radyo İsyanı havaya uçurmayı, kolları düşmanı arkadan avlayacak dağınık gerilla gruplarına dönüştürmeyi içeren planlar yaptı. Ancak konumları isyancıların lehine çalışıyordu: Ordu Dağın en dik bölümünde, pusuya çok uygun bir bölgesinde ilerliyordu. Öte yandan Fidel'in emriyle birliklerin yeniden toplanması sayesinde Che boşlukları doldurmak veya daha başka pusular kurmak üzere küçük grupları birkaç saat içinde hayret edilecek uzaklıklara göndermişti.

Che koordinatör ve örgütleyici görevini sürdürüyordu; ama ön cepheye gitmekten kendini alamıyordu.

Vicente de la O, bir doktor:

> Mompié'deydik ... ve Che beş ile altı kişilik bir gerilla grubuyla birlikte Minas del Frío'yu ele geçirmiş olan jandarmaların hareketlerini izliyordu. Ben telefonla görüşüyordum, bir ara bana şöyle dedi:
>
> *Bak, bu kadar çok arama, sadece bir kez ara, sonra kapat, jandarmalar bizi duyabilir.*
>
> Askerlere 30 metreden daha yakın bir çalılığın dibinde pusuya yatmıştı.

Sánchez Mosquera'nın askerleriyle ilk çatışma 28 Haziranda Santo Domingo'nun yakınlarında gerçekleşmişti. Lalo Sardiñas bir seferde 20 asker öldürmüş, 20 askeri de silahlarıyla birlikte esir almıştı. Fidel, Camilo'nun, Almeida'nın ve Duque'nin adamlarını harekete geçirerek ordunun geri çekilişini engellemişti.

İki gün sonra bölgede çarpışmalar devam ediyordu, ordunun bir bölüğü tümüyle yok edilmişti; bu arada Las Mercedes bölgesinde Che, Las Minas'a ilerleyen askerleri gözlüyordu. Harry Villegas: "Emir üzerine bir evin önünde durduk. Biz daha ne olduğunu anlayamadan ordu oraya gelmiş, bize ateş açmaya başlamıştı. Koşmaya başladık, üzerimize ateş açtılar, daha da hızlandık, ateş hattından çıkana kadar koştuk. Che herhalde hayatında hiç bu kadar hızlı koşmamıştır ... köşe kapmaca gibiydi."

El Jigüe Savaşı 11 Temmuzda, orduya ait bir bölüğün pusuya düşürülüp durdurulmasıyla patlak vermiş ve Fidel'in bizzat yönettiği bir operasyondan sonra sona ermişti. Che, Las Minas'ta nabız yoklamaya devam ediyor ve Santo Domingo'da çarpışmalar devam ediyordu. O gün bir havan mermisi *El Cubano Libre*'nin yazarlarının yemek yediği kulübeye isabet etti; içeride bulunanlardan Carlitos Más ile Che'nin en sevdiği yoldaşlardan Geonel Rodríguez öldü.

Fidel El Jigüe'yi başarılı bir biçimde ele geçirmişti geçirmesine ama ordu da buna karşılık kararlı bir biçimde Minas del Frío bölgesine girmiş, iyi silahlanmamış bir grup gerillayı püskürtüp okul binasını ele geçirmişti. La Plata'dan dönerken Che geri çekilmekte olan acemilerle karşılaşmıştı. İlk tepkisi, *Aptallar, Minas del Frío'yu elinizden aldılar. Şimdi orasını geri almak zorundasınız* demek olmuştu. Daha sonra, yatıştığında bunun imkânsız bir iş olduğunu anlamıştı.

Yaralıların ardının arkasının kesilmemesi Che'yi tekrar doktorluk yapmaya zorlamıştı; ormanın orta yerinde acil bir ameliyat yapmak zorunda kalmıştı.

Kısa bir süre sonra Che nehirde, askerler su tedariki yaparken, başarılı bir pusu örgütlemişti. İsyancılar okulu tekrar ele geçirememişler; ama küçük pusu birlikleri sayesinde ordu birliklerinin ilerlemesini önlemeyi ve El Jigüe'de kuşatma altındaki askerlere yardıma gitmelerine engel olmayı başarmışlardı. "Minas del Frío ordunun aldığı son noktaydı." Fidel, Che'ye şunu yazmıştı: "Oradaki krizin üstesinden

geldiğin için seni kutlarım; o bölgede tehlike kalmadığını duymak moralimizi yükseltti."

Kuşatma sürmüştü. Fidel megafonla kuşatma altındaki askerleri sözcük bombardımanına tutmuş, radyodan yalan haberler yayınlayarak hava kuvvetlerinin kendi askerlerini bombalamasını sağlamıştı. 18 Temmuzda isyancılar, ordunun denizden gelip tepeye çıkmaya çalışan takviye kuvvetlerini bozguna uğratmıştı. İzleyen birkaç günde ordunun kuşatma altındaki askerlerini kurtarma girişimi de sonuçsuz kaldı ve Fidel, başarılı bir hareketle, Kızılhaç aracılığıyla yapılacak bir mübadele karşılığında kuşatma altındaki askerlerin salıverilmesi önerisini getirdi. 20 Temmuzda müzakereler başladı ve Fidel, Che'ye Las Vegas'a gitme emri verdi; Che 23 Temmuzda Las Vegas'ta morali çökmüş 253 esiri teslim etti.

Carlos Franqui, Faustino Pérez ve Horacio Rodríguez'den oluşan komisyon tam esirleri teslim etmek üzereyken "Komutan Guevara'nın eşek üstündeki muhteşem görüntüsüyle" karşılaşmışlardı. Che, önceki saatlerde kuşatma altında bulunan Las Vegas'taki birlikten sorumlu yüzbaşıya bir teklifte bulundu: silahlarını teslim etmeleri halinde o ve adamları gidebilirlerdi. Bu teklifi yaptıktan sonra Che, onu oradan çıkamayacakları konusunda uyarmayı da ihmal etmemişti.

25 Temmuzda Santo Domingo'da başka bir asker grubunun etrafı sarılırken bir çatışma çıkmıştı; orada Ramón Paz ile René Ramos Latour, Santo Domingo'ya yiyecek ve erzak götüren bir bölüğün askerlerini pusuya düşürmüş ve bozguna uğratmıştı. Ancak birkaç gün sonra Sánchez Mosquera'nın adamları kuşatmayı yarmayı başarmıştı; ama ilerlerken kayıp vermişlerdi. Che'nin kişisel düşmanı olarak gördüğü Sánchez Mosquera da geri çekilmeleri sırasında başından yaralanmıştı. Bu sırada isyancılar en cesur yüzbaşılarından birini kaybetmişlerdi: Ramón Paz'ı.

Fidel, Las Vegas'taki kuşatmayı takviye etmek için oraya adam yollamaya başlamıştı. (Camilo, Fidel için, "bizim tarafımıza adam yollaması için bilinmeyen bir tanrıya yalvarıyordu" diyordu.) Kuşatma altındaki askerleri kurtarmaya çalışan taburları köşeye sıkıştırdıkça sıkıştırıyordu. Che askerlerin komutanı Yüzbaşı Durán'la bir konuşma gerçekleştirmişti. Rafael Mompié: "Çok kısa bir konuşmaydı, on beş

dakika sürdü sürmedi... Che saatine baktı ve *Saat on; on buçukta yine çarpışıyor olacağız* dedi. El sıkıştılar ve ayrıldılar.

Biraz sonra silah sesleri duyuldu ve jandarmalar bölgeden ayrılmaya başladılar, görünüşte silahsız olarak. Erzakların bir bölümünü ateşe vermişlerdi ve yanlarında isyancılardan gizledikleri silahları vardı. Hafif bir tankın ve geri çekilişleri sırasında onları koruyacak olan hava saldırısının yardımıyla kuşatmayı yarmaya çalıştılar. İsyancılar daha çok silahlarını ve mühimmatlarını almak için peşlerine düştü. Hafif tank yolda kaldı, içindekiler tankı hemen terk etti, ardından isyancılar ele geçirmesin diye tank havadan bombalandı. Mark Herman isyancıların bazukasıyla zırhlı bir kamyonu havaya uçurdu. Che de oradaydı, yeniyetmelerden kurulu çetesinin başında ilerliyordu.

İsyancılardan bazıları birliklerinden ayrılan jandarmaları yakalamak için durduğunda Che küçük bir grupla birlikte ileri gitmiş ve bir düzine asker yakalamış, kaçmaya çalışanları ormana dalıp yakalamıştı. İçlerinde Yüzbaşı Durán'ın da bulunduğu bir grup Ramón Silva'ya teslim oldu. 100 kadar asker esir alınmıştı; ama daha önce yaralanmış olan René Ramos Latour mangasını geri çekerken vurulmuştu. Frank País'in ardılı, Che oraya ulaştığında çoktan ölmüştü. Onun kaybı gerillalara ağır bir darbe indirmişti, özellikle de onunla uzun ve sert tartışmalara girmiş, sonra da ona müthiş bir saygı beslemeye başlamış olan Che'ye. Görülecek bir hesap vardı artık.

Neredeyse aniden yeni bir kuşatma operasyonu başlamıştı, bu sefer Las Mercedes'te. Fidel'in 31 Temmuzda Che'ye yolladığı notta şunlar yazılıydı: "Adamlar eskisinden çok daha şevksiz gibi geliyor bana: herkes bitkinlikten tükenmiş durumda, birçok da subayımız öldü." Ramos Latour ile Cuevas'ın dışında Verdecia ile Paz da ölmüştü. Ve soluklanacak zaman yoktu. Aynı gün Camilo, Che'ye hükümet kuvvetlerinin başlarında tanklarla Sao Grande yoluna yaklaştığı haberini verdi.

Cephe gerilim içindeydi. Fidel ele geçirdikleri tanka takmış, onu tamir etmeye çalışıyordu; Che, onu eğerden düşüren bir hava saldırısı sırasında yaralanan katırı Armando'yu kullanamıyordu artık. 5 Ağustosta takviye kuvvetlerle bir çatışma başladı, isyancılar askerlerin ilerlemesini durdurmayı başardı. İki gün sonra ordu çekildi. Kuşatılmış askerleri yakalayamadıkları için öfkelenen ve askerlerin çekilmesi sı-

rasında iki tankın çamura saplandığını duyan Che şöyle demişti: *Hadi gidip o tankları onlardan alalım.*

Andrés Menes:

> Bunu söylediğinde tüylerim diken diken oldu; çünkü tankların neler yaptığını hepimiz çok iyi biliyorduk. Che tekrar, *Gelin peşimden, tankları ele geçireceğiz* deyince ona kadar saydık. Onun peşinden gittik; çünkü almış başını gidiyordu, üstelik ortada hiçbir sebep yokken. Nehre gidip tankların saplandıkları yerden kurtulduğunu [ve gittiklerini] görünce ... vücudumla ruhum tekrar birleşti. Ordudan korktuğum için değil, o demir yığınlarına büyük bir saygı beslediğim için.

10 Ağustosta, ordunun saldırı harekâtının son evresinde, Las Mercedes'te teslim olmuş en son esirlerin durumu konuşuluyordu. Fidel, birliğine gönderilip düşmanın moralini bozan esirlerin bakım ve nöbet isteyen esirlerden daha yararlı olduğunu görecek basireti bir kez daha göstermişti.

Che, Delsa Puebla'yı, namı diğer Teté'yi, Kızılhaç'ın aracılığıyla yapılacak müzakerelere hazır olduklarını bildirme; askerlere dostça davranma; ve siperlerle yerleşimleri gözleme emrini vermişti: *Evet Teté, üniformanı yıka ve ütüle, oraya gittiğinde 26 Temmuz kolluğunla tam anlamıyla yakışıklı görünmen gerekiyor, kolluğu almalarına sakın izin verme.*

Daha sonra da Fidel, Albay Neugart'la müzakere etmek üzere Celia ve Che'yle birlikte kampa girmişti. Albay isyancıların ağızlarını yoklamıştı: Batista askeri bir darbeyle görevinden alınırsa tepkileri ne olur diye sormuştu.

Esirlerin salıverilmesiyle birlikte karşı saldırı bitmişti. İsyancılar tekrar Sierra Maestra'ya hâkimdiler.

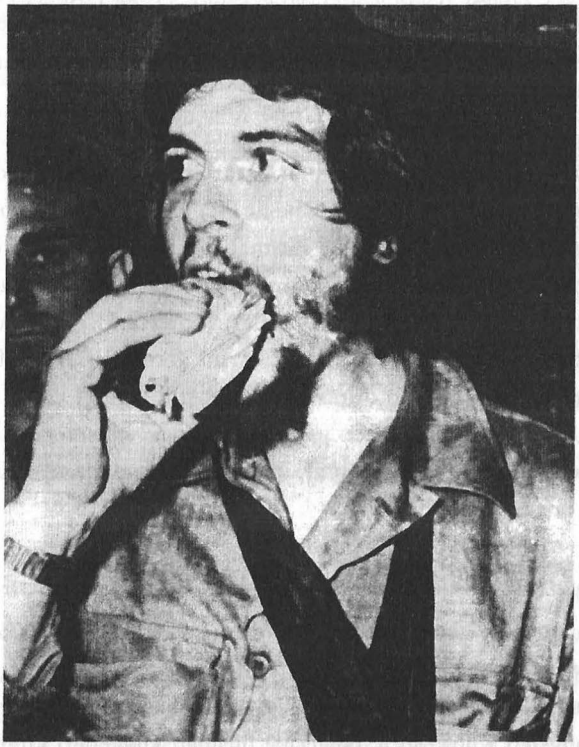
> *2,5 aylık sıkı çarpışmalardan sonra 2000'den fazla düşman askeri ölmüş veya yaralanmış, esir alınmış veya birliğini terk etmişti. [Ordu, saldırıdan sonra emre itaatsizlik veya görev yerini terk ettikleri gerekçesiyle 600 askeri gözaltına almıştı.] Düşmandan elimize 600 silah, ayrıca bir tank, 12 havan topu, 12 makineli tüfek, dev erzak stokları ve her türlü alet edevat geçti, en sonunda Kızılhaç'a teslim ettiğimiz 450 esirden söz etmiyorum bile.*

İsyancı ordusu da 50 kayıp (o bölgede orduya karşı savaşmış olan toplam kuvvetlerin beşte birine denk geliyordu bu sayı) vermişti; ancak çarpışma sonunda isyancılara 600 gönüllü katılmıştı.

Sierra Maestra'daki son saldırıda Batista'nın ordusunun bel kemiğini kırmıştık, ama daha kırılacak tarafları vardı.

18

İŞGAL

Devrim, Batista'nın saldırısını kırdıktan sonra daha yeni yeni kendine gelmeye çalışıyordu ki, Fidel Castro, en zeki askeri kararlarından birini alıp hükümetin genel zayıflığından ve karışıklık içinde olmasından yararlanmaya ve hemen bir karşı saldırı başlatmaya karar verdi. Son derece açık bir planda bu saldırının nasıl gerçekleştirileceği açıklanıyordu: *Nihai strateji bunun üzerine yapıldı. Üçlü bir saldırı gerçekleştirilecekti; Santiago'ya; benim gideceğim Las Villas'a ve adanın diğer bölümüne, Camilo Cienfuegos'un gideceği Pinar del Río'ya ve buralar esnek bir kuşatma altına alınacaktı.*

Che önceleri 120 ila 150 kişilik büyük bir kolun adanın merkezine, diğer dağlık bölge olan, Sierra del Escambray'a araçlarla sevk edilebileceğini düşünmüştü; çünkü *yolun dörtte biri ila yarısını incelettirmiştim ve bu sevkıyatın ancak motorlu araçlarla gerçekleştirilebileceğine inanıyordum.* Che *en çok ilgilendiğim* konu dediği kamyonları ele geçirmeye çalışıyordu.

17 Ağustosta Fidel, ayrıntıları konuşmak üzere Che'yle iki gün sonra Altos de Mompié'de buluşmayı kararlaştırdı. Guevara toplantıya Zoila Rodríguez'le birlikte gitti. Che ile Fidel La Plata'da baş başa uzun uzun konuştular, tüm konuları ihtimal o gün konuşmuşlardı: ertesi gün, Radyo İsyanda Fidel hükümetin saldırısının sona erdiğini ilan etti ve şifreli bir konuşmayla "işgalci kolların" Sierra Maestra'dan ayrılıp adanın diğer bölgelerine dağılması emrini verdi. Bir kez daha askeri ihtiyat psikolojik etkinin arkasında kalmıştı. Tıpkı 1956'da *Granma* seferini önceden ilan ederken yaptığı gibi, Fidel bu sefer de karşı saldırı haberinin sağlayacağı büyük bir siyasi avantajdan yararlanmayı uygun görmüştü. Bu haber "Mau Mau"yu lügatine katmış olan halkın gözünde isyancıları daha da büyütmüştü.

21 Ağustos günü Fidel yazılı emirler dağıttı:

> Komutan Guevara 8. Kolu, "Ciro Redondo" Kolunu Las Villas bölgesine götürmekle görevlendirilmiştir... 8. Kol, 24 Ağustos ile 30 Ağustos arasında Las Mercedes'ten hareket edecektir. Kolun stratejik hedefi Küba'nın iç bölgesine düşman kuvvetleri kıpırdayamaz hale gelinceye kadar sürekli saldırıda bulunmaktır.

İki gün önce de benzer bir emir, yani adanın batısına hareket etme emri 2. Kolun ("Antonio Maceo" Kolu) komutanı Camilo Cienfuegos'a da iletilmişti.

Aşağı yukarı bu sıralarda Fidel, Che'yi fiyakalı bir ismi olan bir campesinoyla tanıştırdı: Edilberto Enamorado, "Yürek Yakan Edilberto." Edilberto operasyonun ilk evresinde kılavuzluk yapacaktı. Böyle isimleri olan insanlar çevrelerindekilere şans mı getiriyordu ne? Pepín Magadán ile Enamorado, Sierra Maestra'ya erzak götüren küçük bir grubun başındaydı, Fidel, onların işgalin ilk evresinde Che'nin güvenliğini sağlayacaklarına güveniyordu.

Evet, dışarı gidiyorum galiba.

"Dışarı mı?"

Evet, Ovalara gidiyorum...

Ama bu konuşma, bu gidiş gerçekleşene kadar sürekli tekrarlanacaktı. O sıralarda Sierra Maestra'da, jandarmalar tepeye çıkmazlarsa biz arkalarından aşağı ineriz türünden laflar dolanıyordu. Ama adamların gönüllü hareket etmelerini sağlamak hiç de kolay bir iş değildi. Üç ay boyunca hiç durmadan yürüyüp çatışmaya katılmakla geçen karşı saldırılar birçok adamı yormuştu, bunun dışında dağlardaki campesinolar bilmedikleri topraklarda savaşmak istemiyorlardı, Ovalardan özellikle çekiniyorlardı. Askerlerle kendi bölgende çarpışmak başka bir şeydi, bilmediğin bir bölgede çarpışmak başka. Savaşçıların çoğu hayatında kasabaya bile gitmemişti.

Daha yeni on altı yaşına basan ve M1 tüfeğinden Garand'a terfi eden Enrique Acevedo o günlere ilişkin şunları hatırlıyordu:

> Müfrezedekiler ikiye ayrılmıştı, çoğu dağlardan ayrılmaya niyetli değildi. Altısı gönüllü olarak öne çıktı, bunların arasında birkaç ay komutanlığımı yapmış olan Teğmen Alfonso Zayas da vardı. Ben çevremdekileri şevke getirmeye çalışırken espri yaptığını zanneden biri, "Sen doğuştan mazoşistsin herhalde, Che daha yeni pestilini çıkardığı halde gönüllü olduğuna bakılırsa," dedi.

Che bu arada silah ve mühimmat almış savaşçıların listesini çıkarmakla ve bitkin düşmüş adamlarına hayatı biraz daha katlanılır kılmaya çalışmakla meşguldü. Kolun alacağı muhtemel durumla ilgili el yazısıyla yazdığı ve "Komutan Ernesto Guevara" adının altına " 'Che' Guevara" imzasını attığı birçok not mevcut. Fidel'in de onayını aldıktan sonra Che, Ramiro Valdés'i kolun komutan yardımcılığına getirmişti. Bu arada Fidel levazım subaylığına soyunmuştu:

> Bu sabah sana Crespo'nun birliğinden Garand tüfeklerini alan adamları göndermiştim. Hangisi işine yararsa bak. İşine yaramayan adamları başka silahlarla geri gönder ve bana ne kadar Garand topladığını, daha ne kadarına ihtiyacın olduğunu söyle.

Dağlardaki söylentiler Che'nin Ovalara bir "yaylım ateşi" operasyonu içinde ineceğini ileri sürecek derecede abartılı bir hal almıştı. Genç Acevedo:

> Kolun nasıl hareket edeceğine ilişkin hiçbir şey söylenmezken orman telgrafı tam mesai çalışıyordu. Sağlam bilgi kaynakları eylülde hareket edeceğimizi söylüyordu; bazıları stratejistliğe soyunuyor ve hedefin Cristal dağı bölgesi olduğunu belirtiyordu, pek azı hedefin Camagüey olduğunda hemfikirdi.

Savaşçıların isim listesi yavaş yavaş oluşmaya başlamıştı; listede genelde ordunun son saldırısında kendilerini kanıtlamış olan genç campesinoların isimleri göze çarpıyordu. Joel Iglesias, Dr. Vicente de la O ve İsyancı Ordusuna girdiği nisan ayındaki başarısız saldırı girişiminden beri Sierra Maestra'nın bir ucundan bir ucuna mucizeler yaratmış olan Dr. Oscar Fernández Mell gibi gönüllüler de katılmaya başlamıştı birer ikişer. Che'yle birlikte gidecek olan adamların yaklaşık üçte biri 1957'den beri silahlı mücadeleyi sürdürenlerdendi, çoğu Las Mercedes'te savaşmıştı ama sadece üçü *Granma*'dandı: Che, Ramiro Valdés ve René Rodríguez. Kolun yaş ortalaması 24'tü ve % 90'ı okuma yazma bilmiyordu.

Camilo'nun kolu 22 Ağustosta yola çıktı; Florida'dan son derece gerekli mühimmatı getirecek olan hafif bir uçağın gelişini bekledikleri için Che'nin yola çıkışı ertelenmişti. *Yüzden fazla tüfek işe yaramaz haldeydi çünkü savaşçıların mermileri yoktu.*

Batista'nın kuvvetleri Las Mercedes'i sürekli bombalıyor, sivil halka zarar veriyordu; ama müfrezeler halinde dağılmış olan savaşçılara bu bombaların hiçbir etkisi olmuyordu. Sadece 23 Ağustos günü 125 kilo bomba ve roketin atıldığı 12 hava saldırısı gerçekleştirilmişti. Harry Villegas, Guevara'nın müfrezesindeyken Che'nin bir seferinde ona şöyle dediğini hatırlıyordu: *Hadi çıkalım buradan; çünkü bir sonraki bomba buraya düşecek.* Dediği gibi de olmuştu. Bombanın nereye düşeceğini "bilme" konusunda Che'nin sanki altıncı hissi vardı.

Enrique Acevedo:

[Hava kuvvetleri Las Mercedes'i bombalarken]
Bomba ve roket atmayı bitirdikten sonra makineli tüfekle birkaç kez etrafı taradılar, sonra da gittiler. Ev harabeye dönmüştü, yanına yaklaştığımda evin boş olduğunu gördüm; yedi sekiz metre ötesine bir roket düşmüş ve evi yerle bir etmişti, kirişleri mirişleri birbirine girmişti... Etrafı kolaçan etmeye devam ettim ve bir yıldır araştırmak için can attığım bir şeyle karşılaştım; Arjantinlinin sırt çantası. Onun olduğuna şüphe yoktu, içinde yatmadan önce okuduğu kitabıyla, her şeyiyle. Hiç kimse onun ne okuduğunu bilmiyordu; mangasının üyeleri bu tür şeyleri sır gibi saklıyorlardı... Tüfeğimin ucuyla sırt çantasını şöyle bir karıştırdım, bir şey bulamadım ve kitapların dipte olduğunu, onların da siyasi kitaplar olduğunu düşündüm, Stalin, Mao ve belki de Lenin'le ilgili kitaplardır dedim... Gerçekten de kirli bir giysinin arasında bir kitap buldum ve bunun *Kral Arthur'un Sarayında Connecticutlı Bir Yanki* isimli bir kitaptan başka bir şey olmadığını görünce hayal kırıklığına uğradım. Sırt çantasını dikkatle yeniden kapattım ve üzerine birkaç parça moloz serpiştirdim.

24 Ağustosta Che kolu içtimaya çağırdı, 300 savaşçı toplandı, onlara görev hakkında bilgi verdi. Durumu olduğundan daha ürkütücü resmetti; onun savaşçılarla şu şekilde konuştuğu söyleniyor: *Kahvaltıda askerler, öğle yemeğinde uçaklar, akşam yemeğinde tanklar olacak.* Her isyancı savaşçıya on ile on beş asker düşeceğini üstüne basa basa söyledi. Güvenlik nedeniyle hedefin neresi olduğunu söylememişti; ama Joel o ana ilişkin şunları hatırlıyordu:

Bilmediğimiz ve alışık olmadığımız topraklarda olacağımızı, orada halkın çatışmaya hazırlıklı olmadığını ve birçok zor durumla karşı karşıya kalacağımızı söyledi. Düşmanın hareketleri, açlık, susuzluk, soğuk, her türlü yokluk ve halkın muhtemel düşmanca davranışları, tüm bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda kolumuzun % 50'sinin (hatta daha bile azının) hayatta kalacağı tahmin ediliyordu.

Che ne yaptığını iyi biliyordu; devrimden etkilenen ama henüz devrime kendilerini tamamen adamamış çok genç campesinolardan oluşan

grup içinde bir ayıklama yapmak niyetindeydi. Son derece dramatik bir şekilde ve Arjantin aksanıyla gerçekleştirdiği konuşmasından sonra gönüllü istediğini söyledi; ama öyle o anda el kaldırıp gönüllü olduklarını söylemelerini değil. İsyancılara iyice düşünüp taşınmalarını ve üç gün içinde kendisine müfreze komutanları aracılığıyla haber göndermelerini söyledi. Aileleri dağlarda oturanlara da üç günlük izin verdi.

Yepyeni kolun gönüllüleri ağustosun sonunda El Jíbaro'da, Sierra Maestra'nın eteklerinde bulunan bir köy evinde toplandılar. Che'nin konuşma yaptığı 300 savaşçının yarıya yakını gönüllü olmuştu. Hafif uçağı beklerlerken Daisy gibi munis isimli bir kasırga Florida'nın güneyini harap etmişti ve Küba sahillerine doğru ilerlediği söyleniyordu.

Zoila Rodríguez de kola katılmak istedi. Savaşçılardan biri olmak istiyordu; geçmişte birtakım tehlikeli eylemlerde bulunmuştu. Guevara, ona kesin bir hayır cevabı verdi ve ondan yaraları iyileşmeye başlayan katırı Armando'ya bakmasını istedi. Zoila yıllar sonra o günleri hatırlarken, Che'ye duyduğu aşkla, "hayvana bir insanmış gibi özen" gösterdiğini söyleyecekti. Bu ayrılık hakkında pek bir şey bilmiyoruz (Che'nin o birkaç ay içinde yazdığı günlüğü henüz yayımlanmadı); yine de, savaşta kurulan ilişkilerin her zaman bitmeye mahkûm olduğunu, bu ayrılığın iyi bir niyet taşıdığını ikisinin de bildiğini varsayabiliriz. Che'nin bir kadından bu şekilde ayrılması ilk değildi.

Florida'dan gelen uçak ayın 28'inde, kolun toplandığı yerin 9 kilometre ilerisine iniş yapacaktı. Che kargoyu almak üzere küçük bir devriyeyle birlikte çıplak araziye gitti; ama uçak fark edilmişti, iniş yaptığı yere bir düşman uçağı makineli tüfekle ateş ediyordu. Ordu birlikleri yakınlardaydı, isyancılar uçağın yükünü ateş altında boşalttılar. *Ateş altında Faustino, uçağın düşmanın eline geçmemesi için gerekeni yaptı: üzerine benzin döktü ve ateşe verdi.* Bunu söylerken Che kendisinin de orada, ateş altında olduğu gerçeğini es geçmişti.

Üniforma taşıyan bir kamyonet kayıptı; ama isyancılar silahları ve bir radyoyu kurtarmayı başarmıştı. Ne yazık ki uçak *tahmin edeceğiniz gibi pek de matah şeyler getirmemişti.* Tek bir şey yoktu: mermi, ki bu koşullar altında bu tam bir trajediydi: Garand, Springfield, San Cristóbal ve M1 tüfekleriyle donanmış 144 tane seçme savaşçı vardı ama adam başı 120 mermi düşüyordu. 29 savaşçının ise hiç silahı yoktu.

Ulaşım hâlâ temel bir sorundu. *Bize dört gün kazandırır düşüncesiyle ilerleyişimize kamyonlarla başlayacaktık.* Fidel, Che'ye şöyle yazmıştı: "Pepito bana kamyon hikâyesini anlattı. Ona planlarına uygun hareket etmesini söyle. İhtiyacı olan şeyleri tedarik etmesini söyle ona, nereden, kimden, nasıl olur bilmem ama mutlaka yanlarında yiyecekle dönsünler."

Che aynı zamanda Blas Oreste'yi de kamyon bulma işine koşmuştu: *Bana en çok ilgilendiğim konudan, kamyonlardan haber ver.* Ancak Blas sadece bir kamyon bulabilmişti, bir pirinç çiftliğinden 52 model yeşil bir Ford; çiftliğin diğer kamyonu bozuktu. Sonuçta Che Ford'u bile kullanamayacaktı: *düşman askerleri havaalanından gelmiş ve kamyona benzin döküp tahrip etmiş, bu nedenle yürümek zorunda kaldık.*

30 Ağustosta Che, Fidel'e bir not gönderdi: *Bu sefer gerçekten veda ediyorum galiba.* Ordu yakınlarda beş tabur ve iki tank bölüğü konuşlandırmıştı, bu nedenle savaşçılar ayrılmayı beklerken endişeliydiler.

Kol, akşam 19:00'da savaş durumu almış, ayrılmaya hazırdı. Che müfreze komutanlarıyla bir araya geldi ve emirlerini verdi: sessizce yürünecek, arkada iz bırakılmayacak, emirlerin hepsine harfiyen uyulacaktı. Sigara içmek yasaktı. Che'nin emirlerini müfrezelere sadece Leonardo Tamayo iletebilecekti; Tamayo, öncü birliğe Teğmen Manuel Hernández'le birlikte komuta eden Yüzbaşı Mark Herman'la irtibat kuracaktı.

On altı yaşındaki Joel Iglesias öncü müfrezeye Che, Ramiro Valdés, Miguel Álvarez ve bir grup sıhhiyecinin yer aldığı komuta grubuna bağlı olarak komuta edecekti. Yüzbaşı Ángel Frías ile Yüzbaşı José Ramón Silva sırasıyla üçüncü müfrezeyle artçı müfrezeye komuta edecekti.

Dağlı campesinolardan Javier Fonseca baş kahramanımızı şu sözlerle tarif ediyordu: "Che'nin teni iklim şartlarından dolayı iyice kavrulmuştu; sakalları gürleştiği ve saçları neredeyse omuzlarına kadar uzadığı için midir nedir, yüzü artık çocuksuluğunu kaybetmiş, daha bir şeflere özgü bir hal almıştı."

Kol 30 Ağustosta akşam 20:00'den hemen önce, Daisy kasırgasının yarattığı korkunç bir fırtınanın ortasında yola çıktı. Aldığı yaralar henüz tam iyileşmediği için Joel at sırtında gidiyordu, Che, Ramiro ve Dr. de la O da öyle. Adamların geri kalanları yürüyordu. Çoğunun ayağında bot yoktu, üniformaları perişan haldeydi. Yol boyunca ça-

mura bata çıka altı kilometre yürüdükten sonra mola verdiler. Fidel'le ilk irtibatında Che hareket saatini yanlışlıkla *ayın 31'inde, gece yarısı* olarak bildirmişti. Bu yapılan ilk tarih hatası değildi; İsyancı Ordusunun liderleri çok az uyudukları için günleri şaşırıyorlardı. *Jandarmaların terk ettiği bir noktadan geçerken ortalık sakindi; ama dokuz buçuk kilometreden fazla yürüyemedik, yolun öteki tarafında küçük bir tepenin üzerinde mola verip uyuduk.*

İsyancılar gece saat 23:00'te tekrar yola çıktılar ve sabah 05:00'de terk edilmiş bir çiftliğe varabildiler. Adamlar ağzına kadar dolu sırt çantalarıyla 28 kilometre yürümekten helak olmuşlardı. Fernández Mell o yürüyüşü yıllar sonra tekrar hatırlayacaktı: Mell tıka basa dolu sırt çantası *ve* içinde ilaç malzemeleri bulunan 20 kilo ağırlığında askılı bir çanta taşımıştı.

Ertesi gün geceye doğru, tam bir sessizlik içinde isyancılar 26 Temmuz Hareketinin birçok destekçisinin koruduğu yakındaki bir otoyolu geçtiler. Öğleden sonra, gizlenmiş olan isyancıların üzerinden uçaklar uçmuş, onlar yolu geçmeden iki saat önce de oradan bir ordu devriyesi geçmişti.

> *Yolu geçtik ve üç kamyona atladık, kamyonların üçü de korkunç bir düzenlilik içinde çamura saplandı. Sonra Cayo Redondo adlı bir yere geldik, kasırga yaklaştığı için gün boyunca orada kaldık. 40 kadar jandarma yanımızdan geçti, onlarla çarpışmak zorunda kalmadık. Dört traktörün de yardımıyla kamyonlarla yola devam ettik; ama bu şekilde daha fazla ilerleyemeyeceğimizi anladık ve ertesi gün kamyonları terk etmek zorunda kaldık.*

Hepsi kamyona sığmadığı için kolun bir bölümü yola yürüyerek devam etmek zorunda kalmıştı. Kalın çamur tabakası ve kasırga rüzgârları nedeniyle hızları kesilmişti. Zorlu yürüyüş koşulları gerillaların giysileriyle botlarında kendini belli etmişti. İsyancılar dereleri ağaç kütükleri üzerinde geçmişti. *Kamyon bulmuştuk bulmasına ama yine 1 Eylülde, korkunç bir kasırga Küba'nın o bölgesindeki tek asfalt yer olan anayol hariç tüm yolları harap etmişti.*

Şimdi sıra Ella Kasırgasına gelmişti. Joel, rüzgârla yağmura en azından hava kuvvetlerinden kurtulmalarını sağladığı için şükretmeleri gerektiğini düşünüyordu.

Gerillalar arasında hedef konusunda hâlâ tahminler yürütülüyordu, ama Che bu konuda kimseye bir şey söylemedi. Ordu kola yaklaşıyordu; ama o korkunç hava şartlarında bir çarpışmaya pek girme taraflısı olmadıkları belliydi.

Che'nin traktörlerin yardımıyla kamyonları çamurdan çıkarıp yola onlarla devam etme çabalarına rağmen bunun imkânsız olduğu anlaşılmıştı. Enrique Acevedo:

> Geceyarısı sıra bizdeydi. Bu üçüncü denememizdi. Üzerimizdeki her şey sırılsıklamdı; yağmur hiç durmamıştı. O sırada oradan geçen Che bize aşağı inip kamyonu çamurdan çıkarma emri verdi. İçeriden hiç cevap gelmedi. Bir iki kişi aşağı inmiş ama diğerleri yerlerinden hiç kıpırdamamıştı bile. Arjantinli sinirlendi, küfürler yağdırdı ve silahını çekti. Başımıza bir iş gelmesin diye hepimiz balıklama aşağı atladık ve kamyonu ittik veya en azından iter gibi yaptık.

Dr. Fernández Mell: "Kolda Che'yi seve seve sevmen gerektiği söylenirdi."

Nihayet, Che'nin ısrarlarına rağmen, kamyonları terk etmek zorunda kaldılar yoksa gün ağardığında bile gerillalar hâlâ onları çekmekle uğraşıyor olacaktı. Ertesi gün, yani 2 Eylülde, Che gerillalara kamyonları dağıtıp üzerlerini örtme emri verdi. *Birkaç atla birlikte yola yaya olarak devam ettik ve Cauto nehrinin kıyısına ulaştık. Nehir yükseldiği için gece karşıya geçemedik.*

"Cauto görülmeye değerdi, kıyılara kadar taşmıştı," diyordu Fernández Mell. "Akıntı ağaçları, boğulmuş hayvanları önüne katmış götürüyordu." Gerillalardan Alfonso Zayas şöyle ekliyor: "Müthiş bir görüntüydü! Deniz gibiydi! Yalnız bir sorun vardı, karşı tarafa geçmemiz gerekiyordu ve çoğumuz yüzme bilmiyorduk."

Che, Fidel'e şunları yazdı:

> *Bugün sekiz saat harcadık [nehri geçmek için] ve bu gece planlanan yolda ilerlemek üzere köylünün evinden ayrılacağız. Atımız yok ama yolda bulabiliriz; belirlenen operasyon bölgesine herkesin at sırtında ulaşmasını planlıyorum. Bu berbat yollarda karşılaştığımız engellerden dolayı belirlenmiş olan hedef bölgeye ne zaman ulaşacağımız konusunda kesin bir tarih veremiyorum. Etkili haberci yolları*

oluşturarak yol boyunca sana bilgi vermeye ve oradaki halktan öğrendiklerimizi iletmeye devam edeceğim.

Geceleyin isyancılar atlar, katırlar ve eşekler ele geçirmişlerdi (toplam 89 hayvan) ve Che El Jardín'de Fidel'e ilk mesajını yolladı; ama ordunun eline geçme ihtimalini göz önünde bulundurarak orduya renk vermemek için üzerine farklı bir tarih yazmıştı. Mesaj şu sözlerle bitiyordu: *Şimdilik buradan ufukta belli belirsiz seçilebilen uzak dünyaya sadece selamlar.*

4 Eylülde Salado nehrini geçtikten sonra kolu civardaki bazı campesinolar sıcak bir karşılamayla karşıladı ve kolun eline bir 26 Temmuz Hareketi destekçisinin gönderdiği 48 çift bot geçti.

O gün Che kol içinde bir cezalılar mangası oluşturdu ve bu kola *descamisadolar,* yani gömleksizler adını verdi. Bu zorlama metafor tam da Che'nin espri anlayışına özgüydü: Gerillalara gömleksiz, yani çulsuz insanların mülkü olmadığını ve normların dışında olduğunu söylemişti. Che bu manganın başına Armando Acosta'yı getirdi ve mangadakilere karşı çok katı davranmasını emretti. *Descamisadolar*'ın elinden silahları alınıyordu, onları ancak çarpışmada yararlılık gösterdiklerinde tekrar alabiliyorlardı. Manganın ilk üyesi, müfreze komutanıyla tartışan bir savaşçıydı. (Bir gün önce de Che, gereksiz yere ateş eden birine iki gün yemek yememe cezası vermişti.)

5 Eylülde şafak vakti kol Tamarindo Deresi'ni geçti; dereyi geçmek üzere atından inen Che'nin ayağı çamura saplandı, ayağını kurtarayım derken botunun tekini kaybetti. Gün boyunca yürüyüşünü tek ayağı çıplak sürdürdü. Korkunç yollarda yaptıkları dokuz buçuk kilometrelik yürüyüşten yorgun düşen gerillalar 6 Eylül Cumartesi günü La Concepción adlı bir şeker kamışı tarlasında mola verdiler.

Bu arada Camilo Cienfuegos'un kolu onlara paralel bir güzergâhta yürüyordu, Che yürüyüş sırasında onunla sık sık temas kuruyordu. Camilo o gün şeker kamışı tarlasına girmiş ve atını Che'ye doğru sürerek onu hamağından düşürmüştü. Bunu gören ve onları pek iyi tanımayan gerillalar dehşete kapılmıştı (*Arjantinli bu hareketi ona pahalıya ödetecek mi?*) ama Camilo ile Che birbirlerine çok az insanın tahammül edebileceği cinsten özel şakalar yapmaya alışıktı. İki komutan o gün birlikte fotoğraf çektirmişti, Che'nin ayakları çıplaktı.

Che bütün gün ayağını tedavi etmekle, giysilerini yıkamakla ve kola yaklaşan campesino gruplarıyla konuşarak geçirmişti. Bölgede Sierra Maestra'dan gelen isyancılara destek büyüktü; Che gönüllü olarak kola katılmak isteyenleri geri çevirmek zorunda kalmıştı; çünkü gerilla ordusuna yeni adam alacak zaman değildi. Che iki savaşçıyı daha descamisado mangasına yollamıştı; bunlardan biri izin almadan tüfeğini sökmüş, diğeri de mermilerini kaybetmişti. Che'nin kendisi de bitkin düşmüştü, öyle ki Dr. de la O ve Dr. Fernández Mell'le yaptığı bir sohbet sırasında yere yığılmıştı. Önce iki doktor bunun ciddi bir şey olabileceğini düşünmüşler, sonra Che'nin ayakta uyuduğu için yere yığıldığını anlamışlardı. Bu sadece içinde bulunulan gerilimli ortamın ve fırtınalı havada yaptıkları maraton yürüyüşlerinin (Joel'in de belirttiği gibi, "altı adımlık bir yürüyüş o kötü toprakta zigzag çizerek yürüdüğü için on üç adımlık yürüyüşe dönüşüyordu") etkisinden kaynaklanmamıştı; Che dinlenme vakitlerini civar halkıyla tanışmaya ve konuşmaya da ayırmıştı.

7 Eylül tatil ilan edilmişti ve savaşçılar biftek yemişlerdi. Che, Camilo'ya şunu yazmıştı:

> *Bugün öğleden sonra pirinç tarlasına gideceğim; ama orası şimdiye kadar ele geçirilmiştir... Jobabo'da 400 asker var [öyle söyleniyordu]. Muhtemelen paçoz bir birliktir; ama yine de dikkatli olmakta fayda var. Bana zamazingolarını gönder ve adamları tetikte tut ki saldırıya hazırlıksız yakalanmayalım; çünkü saldırıya uğrayabileceğimiz söyleniyor.*

Jobabo'da aslında 23 asker vardı ve askerler kolun varlığından haberdar olmalarına rağmen kulaklarının üstüne yatmışlardı.

Tüm belirtiler askerlerin savaşmak istemediği yönünde, biz de istemiyoruz; doğrusunu söylemek gerekirse, böyle bilinmeyen topraklarda 150 çaylakla birlikte geri çekilmekten korkuyorum. Ama 30 kişinin verdiği bir gerilla savaşı bölgede mucizeler, hatta devrim yaratabilir.

Kol öğleden sonra 16:00'da Bartés pirinç tarlasına doğru yola çıktı. Oriente ile Camagüey bölgelerinin sınırını çizen Jacobo nehrini geçtiler. "Che çok iyi bir yüzücüydü," diyor Joel. "Üzerinde karşıya geçmemizi sağlayacak hiçbir şey bulunmayan bir nehri geçmemiz gerektiğinde, suya girer, sırt çantalarıyla tüfekleri karşı tarafa taşır, kimi

zaman ıslanmasın diye bir eliyle eşyaları taşır, diğer eliyle yüzerdi."

Kol pirinç tarlasına gece vardı; öncü birlik bölgenin güvenliğini sağlamış ve her zaman olduğu gibi mola verdikleri yerde birkaç campesino yanlarına gelmişti. Che adamların uyuşuklaşmalarını önlemek için hasatları biçme emri verdi. Çiftliğin ambarına girdiler, Ramiro Valdés alınan malların hepsini not etti ve dürüstçe bütün malların parasını ödedi.

Pablo Rivalta'nın yardımıyla Che bu bölgedeki campesinolarla tanışmış ve onlara sendika kurmalarında yardımcı olmuştu. Che çiftlik sahipleriyle de buluşmuş, teklif ettikleri düşük ücretleri arttırmalarını ve İsyancı Ordusuna vergi ödemelerini sağlamaya çalışmıştı.

Laf arasında Leonero'da pirinç işçileri sendikası kurulmasının temellerini attım; vergiler hakkında da konuştum ama beni susturdular. Çiftlik sahipleri önünde yenilgiyi kabul ettiğim için susmuş değildim, vergi oranlarının çok yüksek olduğu düşüncesindeydim. Bunun müzakere edilebileceğini söyledim ve sonraki konuya geçtim.

(Che daha sonra neler olduğunu hiç öğrenemedi ama operasyon işe yaramıştı. İki hafta sonra pirinç çiftçileri ücretleri arttırmış ve 26 Temmuz Hareketine vergi ödemişti.)

Aynı gün Che, Fidel'e ikinci bir rapor hazırlamıştı:

Günler süren yorucu yürüyüşlerden sonra nihayet sana Camagüey'den yazabiliyorum. Günde ortalama üç ile dört fersahtan fazla yürüyebilmemize şimdilik imkân yok gibi görünüyor; çünkü adamların yarısı atsız, atlı olanların da eğeri yok. Camilo yakınlarda bir yerde, onu Bartés pirinç çiftliğinde bekledim ama ortalarda görünmedi. Ovalar korkutucu: Çok fazla sivrisinek yok, tek bir miğferli bile görmedik ve uçaklar zararsız güvercinler gibi. Radyo İsyanı Venezuela üzerinden dinlemekte zorluk çekiyoruz... Toplumsal vicdan sahibi biri bu bölgede harikalar yaratabilir ve saklanılabilecek birçok tepe var burada.

Gelecek planlarıma gelince, yol yüzünden bu konuda sana bir şey söyleyemem çünkü bunu ben de bilmiyorum, özel ve muhtemel duruma göre değişebilir. Örneğin şu sırada kamyon bekliyoruz, gelirse belki atlardan kurtuluruz diyoruz; kamyonlar Maceo'nun uçaksız zamanlarında mükemmeldi; ama havadan hemen belli oluyor.

Atlar olmasaydı, gündüzleri ağır ağır yürürdük. Çamur ve su sezonundayız, havan toplarını çamurdan tek parça halinde geçirmeye çalışırken yaptığım Fidelce hareketler ("s.kt.r ve lanet olsun" gibi bağırıp çağırmalar) görülmeye değerdi. Birçok dereyi yüzerek geçmek çok fazla çaba gerektirdi ama adamlar sorun çıkarmadı, her ne kadar cezalılar mangası tam gaz devam ediyor ve kolun en büyük mangası haline gelmeye aday görünüyorsa da. Sonraki raporum Camagüey'den, mümkünse mekanize yoldan eline ulaşacak. Dağdakilere bol selam; Dağı artık göremiyoruz.

Che'nin pirinç tarlasının sahibiyle yaptığı toplantı gergin geçmişti. Che yardımcılarıyla birlikte çiftliğe vardığında yemek odasında kendisine küçük bir ziyafet sofrası hazırlandığını görmüştü. Kötü beslenen adamlar için bu reddedemeyecekleri kadar cazip bir şeydi; ama Che her yere taşıdığı o gururuyla ve dayanıklılık gücüyle, Amerikalı çiftlik sahibinin ikram ettiği hiçbir şeyi kabul etmemişti. Çiftlik sahibi çok ısrar edince, yardımcılarının birer brendi almasını kabul etmişti. Konuşmalarıyla ilgili herhangi bir kayıt yok, Che'nin oradan ayrıldıktan sonra söylediği şu sözden başka: *Bunun gibi insanlara karşı savaşırken bir kayanın dibinde ölsem de gam yemem.* İster yıllar sonra söylenmiş olsun isterse Che'nin ağzı sıkı davranmadığı o ender zamanlardan birinde, bu söz Che'nin önceki yıllarda edindiği ABD karşıtlığını gösteren bir başka örnekti.

Kol gece tekrar yola çıktı, bu sefer bir cip, küçük bir kamyon ve bir su kamyonundan oluşan motorize bir grupla birlikte. Che ve yardımcısı Leonardo Tamayo at üstünde uyurken bir ara yollarını kaybetti. Ramiro'nun kullandığı küçük kamyonda bulunan beş kişilik öncü birlik, La Federal'in sahibi olduğu bir şeker fabrikasına ulaştı. Fabrika, 162.000 dönümlük (1200 *caballerías*) bir tarlanın ortasında bulunan birbirinden bağımsız beş binadan oluşuyordu; bu binaların sahipleri işçilerine çok düşük ücret ödüyordu; ama tesislerinin güvenliğini sağlamak için yedi asker ile bir jandarma onbaşısını ücretle tutmuşlardı. Yakınlarda isyancıların olduğu söylentisinden dolayı tetikte duran jandarmalar bir pusu kurmaya çalışmıştı. İsyancıların bulunduğu tarafa ışıkla sinyal verilmişti. Ramiro Valdés de Camilo'nun koluyla karşılaştığını zannetmiş kamyonunun farlarını yakıp söndürerek cevap vermişti. İsyancılar yaklaşmış, birbirlerine seslen-

mişler ("26 Temmuz Hareketi!" "Jandarma!") ve ardından çatışma başlamıştı.

İsyancılardan biri (Marcos Borrero) boş benzin varillerinin arkasına saklanmaya çalışırken vurulup öldü. Mark Herman ayak bileğinden yaralanmış, gerillaların açtığı ateşte ise bir asker ölmüştü. Che'nin kolunun şansına, bir 26 Temmuz Hareketi destekçisi telefon hattını kesmişti; bu sayede askerler Elia şeker fabrikasıyla temasa geçemediler. Ramiro geri çekildi ve şeker fabrikasının girişine 500 metre mesafede bir yerde Che'yle karşılaştı. Guevara hemen iki pusu kurulmasını emretti ve kolu hazırda bekleterek bu pusuların komutasını bizzat devraldı. Bu sırada askerler kulübelerine girip sipere yatmış ve ikinci katta ateş pozisyonu almışlardı. Onbaşıları vurulmuştu. Askerlerden biri tüfeğiyle fişekliği yere atıp kaçmıştı. (Daha sonra, isyancılar onu sorgularken, bu asker kendisinin ve arazideki iki campesinonun pusu konusunda uyarmak için onlarla temasa geçmeye çalıştıklarını ama bunu bir türlü başaramadıklarını anlatmıştı.)

Zırhlı piyadelerle savaşmaktan sorumlu Ángel Frías ateş sesini duyunca hızını arttırdı. Che, neyle karşı karşıya olduklarını belirlemek için durumu kolaçan etmeye çalıştı. Kamyonla giden isyancılar pozisyon alıp eve ateş etmeye başlamışlardı. Roberto Rodríguez (Kovboy Kid) ile Acevedo kardeşlerin en küçüğü olan Enrique eve cepheden saldırmaya gönüllü oldu. Che bunun çok riskli olduğunu, ölebileceklerini söyledi; ama onların bu önerilerini kabul etti.

Roberto ile Enrique sabah 07:00'de yoldaşlarının evin pencerelerine açtıkları koruma ateşi altında ilerlediler. Zemin katın boş olduğunu gördüler ve Angel Fraís'in koruma ateşi altında dikkatle yukarı çıktılar. İki gönüllü odalardan birine daldı ve jandarmaların sarımtırak üniforması olduğunu düşündükleri şeylere ateş etti. Hemen ardından holde bir kargaşa yaşandı. Acevedo neredeyse yüz yüze yapılan o çarpışmada iki kolundan yaralandı, Kovboy Kid ise beş askerle karşı karşıya kaldı ve Frías ateş hattından kurtulmak için merdivenlerden aşağı atlayınca ayak bileği kırıldı. Düştüğü yerden Frías askerlere el bombası atacağını söyledi. Kovboy Kid ateş etmeye devam etti. Ve askerler teslim oldular.

Şeker fabrikasındaki pusu kola bir ölü ve üç yaralıya mal olmuştu. Kulübeye giren isyancılar bağıra çağıra jandarmaların öldürülmesi

gerektiğini söylediler ama Che rütbesini konuşturdu ve esirlerin öldürülmeyeceğini söyledi.

Marcos Borrero gömüldü ve kolun sıhhiyecileri bir M26 destekçisinin beş kilometre ötedeki evinde yaralıları tedavi ettiler, yani Enrique'i ameliyat ettiler, Frías'ın ayağını alçıya aldılar, Hernan'ın da yarasını sardılar.

Ordu artık isyancılara karşı uyarılmış, hava desteği istenmişti. İlk takviye kuvvetler Francisco ve Elia şeker fabrikalarından gelmişti. Che kolu yakındaki bir tepeye dağıtmış, arazinin girişlerine pusu kurdurtmuş ve bir geri çekilme planı hazırlamıştı. Askerler Ramón Silva'nın kurduğu pusuya düştüler, pusudaki gerillaların çoğu yorgunluktan uyuyakalmıştı. Karşılıklı ateş başladı ve gerilla savaşçılarından biri muhtemelen kendi arkadaşlarının çapraz ateşinde kalarak yaralandı. Bu savaşçı daha sonra öldü. Silva pozisyonu tekrar kazandı ve askerler iki yaralı adamlarıyla birlikte geri çekildiler. Yakalanması güç isyancı koluna düzenlenen başarısız takip operasyonunun komutanı Yarbay Suárez Suquet operasyonu bizzat yönetmek üzere Nuevitas'tan helikopterle bölgeye gelmiş, isyancılar tepelerinden geçerken helikoptere ateş etmişlerdi. Pilotu yaralamışlar, yakıt tankına hasar vermişler ve helikopterin acil iniş yapmasını sağlamışlardı. Bu sırada kol yavaş yavaş gerilemiş ve tepeye çekilmişti.

Askerler isyancılarla teması yitirince misilleme olarak şeker kamışını ele geçirmiş, sonra da işçileri makineli tüfekle yere yatırmışlardı. Daha sonra işçilerden bazıları isyancılarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle hapse atılmıştı. Borrero'nun cesedini gömülü olduğu yerden çıkarıp taciz etmişlerdi. Ordu çarpışmada yapamadığını masa başında yapmıştı: Merkeze gönderdikleri raporda on beş isyancının öldürüldüğünü bildirmişlerdi.

8 Eylülde Che'nin koluyla Camilo'nun kolu yan yana ilerliyordu. 8. Kolda üç yaralı ve birkaç esir jandarma vardı. Adamların bazıları bir nehri geçtikten sonra yorgunluktan uyuyakalmış, bazıları da geride kalmıştı, bu kişileri sürekli ayağa kaldırmak gerekmişti, bu da yürüyüşlerini yavaşlatıyordu. Che hızlarını arttırdı, iyi ki de arttırmıştı; çünkü Yarbay Suárez Suquet La Federal arazisine takviye kuvvetlerle birlikte ulaşmış, iki B-26 isyancıların saklandığı tepeyi bombalamaya başlamıştı.

Kol Laguna Baja'da kamp kurdu, orada M26 destekçileriyle temasa geçtiler. Che, onlardan Enrique Acevedo'yu beraberlerinde götürmelerini istedi (çok kan kaybetmişti) ve bu en genç savaşçısıyla vedalaştı: *Orada gevezelik edip de yüzbaşı olduğunu söyleme kimseye; çünkü sen sadece bir teğmensin*; dolaylı yoldan ona terfi ettiğini söylemişti. Enrique'in saçı kesilmiş, yaralarını gizlemek için uzun kollu bir gömlek giydirilmiş ve Cienfuegos'un adamlarından biri tarafından bir taksiye bindirilerek oradan uzaklaştırılmıştı.

Yiyecekler için Che ile Camilo'nun uzattığı parayı geri çeviren bir M26 üyesine ait bir çiftlikte biraz yiyecek ve biraz dinlenme imkânı bulmuşlardı. Yorgunluktan tükenmiş olan gerillalar oldukları yerde uyuyakaldılar. Doktorlar savaşçıların ayaklarını tedavi ettiler; sıhhiyecilere rahat yüzü yoktu. Herkes sivrisinek, titrersinek ve diğer böcek ısırıklarından mustaripti, korunmak için battaniye ve örtülere sarınmışlardı. Nöbetçilerin durumu daha da kötüydü, bu nedenle nöbetler iki saatten yarım saate indirilmişti. İki kol akşamüzeri ayrıldı. Camilo, Hareket üyelerinin sağladığı motorlu araçları aldı ve Che'nin daha sonra kullanacağı atları orada bıraktı.

Che oradan 10 Eylülde, akşam 21:30'da ayrıldı; hız ve hareketlilik gerilla savaşının parola sözcükleriydi. Faldigueras del Diablo arazisindeki şeker fabrikasına sabah 04:00'e doğru ulaştılar; M26'yla ilişkili insanlar onlara yiyecek ve bot verdi. Che o sırada çok kötü bir astım krizi geçirdi ve uyanık kalmasını sağlayacak bir ilaç istedi. Gücünü iyi kötü toparladıktan sonra bölgenin M26'sına veya Sosyalist Halk Partisi'ne üye işçilerle buluştu; bu işçiler toprak sahibi King Ranch Company'nin işlerine son vermeleri nedeniyle şirketle sık sık mücadele etmişlerdi.

11 Eylülde akşam 18:00'de tekrar yola çıktılar. Yolda sorunlarla karşılaştılar (kılavuzlar yollarını kaybetmiş; kol yürüyüş düzenini bozmuş, bazı gerillalar geride kalmıştı) tüm bunlar Che'yi çileden çıkardı. 150 kişilik gerilla kolu, kolay hedef olmamak için gece müfrezeler halinde yürüyordu; ama bu yüzden de yollarını ve birbirlerini kaybediyorlardı. Adamlar yorgunluktan tükenmişti; at üstünde uyuyakalıyor, yere düşüyor, yine uykuya dalıyorlardı. Alfonso Zayas'ın da belirttiği gibi: "O günlerde ... çivili yatak bile uyumak için yeterdi." Ertesi gün, yeni kılavuzlar alındı ve kol düşman hava kuvvetlerinin göremeyeceği

şekilde kamufle bir vaziyette gündüz 100 atla birlikte açık arazide yürüyebildi. Akşam karanlığında San Miguel del Junco şeker fabrikasına ulaştılar. Yakınlarda düşmanın pusu kurduğu haberini alan Che o gece daha fazla ilerleme fikrinden vazgeçti. M26 destekçileri bir kamyon konvoyu ile silahlı askerler görmüştü; 500 kadar demişlerdi. Che gülümsemiş ve 300 olmasın sakın demişti. Yine de orası tehlikeli bir bölgeydi; Camagüey ile Santa Cruz del Sur arasındaki otoyolu geçmeleri gerekiyordu.

İsyancılar M26 şebekeleriyle sık sık temas kurmaya başlamışlar ve şebekelerin yaygın ama fazla koordine olmadıkları izlenimini edinmişlerdi. Kola katılmak isteyen çok kişi olmuştu; Che, Alberto Castellanos önerdiği için istemeyerek de olsa Victoria de las Tunas'dan üç genci kabul etmişti. Bir hafta önce kola katılmak isteyen 50 civarında silahsız kişiyi ise reddetmişti.

Kol 13 Eylül Cumartesi günü akşam 23:00'te tekrar yola çıktı; şimdi dört kamyonları, iki cipleri ve Victoria de las Tunas halkının verdiği bir Pinilla Rom dağıtım kamyonları vardı. Güvenlik nedeniyle, kamyonlar demiryolu hattı boyunca uzanan kötü, çamurlu yolun 50 metre uzağından gidiyordu. Küçük çiftliklerde mola verdiler; bu çiftliklerden birinde üç gönüllü Che farkına varmadan kola katılmıştı. Kamyonlar yolda tekrar çamura saplanmış, Che adamlarının onları çamurdan çıkarması için tüfeğini doğrultup adamlarının içindeki Kabil'i tekrar uyandırmak zorunda kalmıştı. Camilo'nun önceki gün orduyla çarpıştığı haberi ulaştı. Tamayo: "Camilo bizden epey ilerdeydi ama bu yolu mayın döşenmiş gibi tehlikeli bir hale getiriyordu; çünkü düşman aramızdaki boşluğu her an doldurabilirdi." Bu nedenle, yorgun ve keşif yeteneğinden yoksun olan kolun, ordunun Cuatro Compañeros çiftlik evinde kurduğu birçok pusuya düşmesi kaçınılmaz gibi bir şeydi. Öncü birlik yolun ortasına tuhaf bir biçimde park etmiş bir traktör buldu, o traktörün oraya neden konduğunu anladıklarında ise çok geçti, askerler ateş açmaya başlamışlardı. Sabah saat 04:45'ti; isyancılar hâlâ yarı uykuluydu, bir kâbusun içine düşmüşlerdi.

Che isyancılara yaylım ateşi açmamalarını emretti; düşmanla çarpışma işini öncü birliğe bıraktı. Adamlarına iki buçuk kilometre güneydeki bir tepede buluşmalarını söyledi. Zayas: "Güneyi, kuzeyi,

batıyı, bütün yönleri birbirine karıştırmıştık. Ne olduğunu tahmin edersiniz." Che kolu görebilmek için ateş altında oradan oraya koşuyordu. Pablo Rivalta yolun yanlış tarafına gidenleri geri çağırma telaşı içinde sırt çantasını kamyonlardan birinde bırakmıştı, ki bu ciddi sorunlara neden olacaktı. Bu arada:

> *Tam bir kargaşaydı. Bölgeyi hiç tanımadığımız için emir gereği şafak ışıkları altında görebildiğimiz bir tepeye ilerlememiz ama oraya gitmemiz için de jandarmaların iki koldan yürüdüğü bir hattın içinden geçmemiz gerekiyordu. Çok geride kalan yoldaşlar için yolu temizlemek üzere çarpışmak durumundaydık.*

Çatışmanın tam orta yerinde bir trenin oraya gelmesi savaşçıların düzenini iyice bozmuştu. Che trendekileri boşaltmak için bazuka ateşi emri vermiş ama trende asker olmadığını anladıktan sonra emrini geri almıştı. Artçı birlik orduyu sürekli kontrol altında tutmuş, çatışma sırasında José Ramón Silva yaralanmıştı. *Sağ omzu kırık olduğu halde örnek bir davranışla gıkını bile çıkarmadı.*

Che, Silva'nın komutasının devralınması emrini verdi; Fernández Mell yakındaki tepede isyancıların makineli tüfekle açtığı koruma ateşi altında Silva'yı karşıladı; bu koruma ateşinde birçok mermi boşuna harcanmıştı; gerilla savaşı için bu görülmüş şey değildi. Silva çok kan kaybetmişti, ona serum vermeye çalışmışlar ama serum aleti çalışmamıştı; neyse ki çalışmamıştı, sonradan serumun bayat olduğu anlaşılmıştı.

İsyancılar ordunun demiryolu tarafına geçerek kolu ikiye ayırmasına izin vermemişlerdi. *Adamlarımız az olduğu için çarpışmayı demiryolu üzerinde sürdürmemiz gerekti; aramızda 200 metre kadar bir mesafe vardı.*

Ordunun hava kuvvetleri sabah 07:30'da olay yerine geldi: iki B-26, iki C-47 ve bir hafif bombardıman uçağı. Joel:

> Hava kuvvetleri bizi bomba ve makineli tüfek mermisi yağmuruna tutmaya başlayınca diktatörlük askerleri tekrar ilerlemeye çalıştı. Çarpışma tekrar başladı, yoğun olarak da Che'nin bulunduğu yerde. Askerler birkaç ağacı kendilerine siper ederek çayırların oradan da ilerliyordu, bize teslim ol çağrısı yapıyorlardı bir yandan ... [ama] saldırı geri püskürtüldü ve diktatörlük askerleri yerde sürüne sürüne kaçmak zorunda kaldılar.

Şimdi artçı birliğin komutası Armando Acosta'daydı. *Çatışma iki buçuk saat, bir bacağı bombardıman sırasında kopmuş olan yoldaş Juan'ı kaybettikten sonra çekilme emri verdiğim sabah saat 09:30'a kadar sürdü.* Kolun ana kısmı etkisiz bir bombardıman sırasında tepeye ulaşmayı başarmış ama içlerinden bazıları kaybolmuştu. Joel:

> 09.30 civarında Che diğerleri tepeye doğru ilerlerken bazı yoldaşlara orada durup direnişi sürdürme emri verdi. Küçük gruplar halinde ilerlerken çok şeyler oldu. Verdiği on dakikalık mola sırasında Che bile kendisine refakat eden grupla birlikte uyuyakaldı ve mola için kararlaştırılan zamandan çok sonra uyandığında canı çok sıkıldı.

Bir grup campesino etrafa dağılıp yollarını kaybetmiş olanları aramayı teklif etti. Adamları toparlarken birçok pusuya rastladılar. O sırada üç müfreze şefi yaralandı, üç teğmen de kayboldu.

San Antonio ile Cayo Cedro arazileri arasında kamp kurdular, Che bu fırsattan yararlanarak kolu eleştirdi. Che traktör pususuna yakalanmalarına neden olan hataları sıralamakla başladı işe: gözcülük yapamamalarını; yorgunluğa ve gevşekliğe pes etmelerini. Silahlarını veya mermilerini bırakanların yanı sıra, sırt çantalarını kaybedenler de ağır bir şekilde cezalandırıldılar. Eleştirilerine bir kere başlamış olan Che, Cuatro Compañeros'a ulaşmalarına az bir mesafe kala kamyonların çamura saplanması sırasında denetimi kaybettiği için özellikle kendine çok kızdı.

Kol aynı gün akşam 18:00'de tekrar yola çıktı. Ordu kuvvetleri doğudan bu bölgeye doğru sürülmüştü. Bu, "işgal hareketi"nin ilk başarısıydı: orduyu Sierra Maestra'dan uzaklaştırmışlardı.

17 Eylülde sadece bir kez yemek yediler, öğleden sonra 15:00'te; yemeklerini en son yiyenler Herman'la Che olmuştu. Biftek, pirinç, yarım kutu konsantre süt; sonra sabah 05:00'te tekrar yola çıktılar. La República arazisine şafakta ulaştılar. *İzleyen günlerde adamlar toplanmaya başladı; on kayıp adamın Camilo'nun kolunda olduğu anlaşıldı.*

Gece 23:30'da tekrar yola çıktılar, Che katır üzerindeydi, astım krizi geçiriyordu. Katır çamura saplandı; Che katırı çamurdan kurtarmaya çalıştı. Che'nin yanında ilerleyen Alfonso Zayas ona yardım etmek istedi ve Che'nin hırıltıyla soluduğunu duyabildi ancak.

Onun gösterdiği o büyük çabaya aynı anda hem üzüldüm hem de hayran kaldım. Nefes almasına yardımcı olan o aleti hep yanındaydı ama alet o sırada bir işe yaramıyordu. Ona yardım etmek için orada durursam diğer yoldaşlar yoldan geçemeyeceklerdi.

Che, Zayas'a nefes nefese, *Yürü, yürü, sana yetişirim,* dedi.

Dediği gibi de yetişti, geç de olsa. Ama tükenmenin eşiğinde olan bir tek o değildi; tüm kol bitkin düşmüştü. Joel: "Yürüyüşümüz ağır ve hantaldı. Kol uzun yürüyüşler yüzünden harap olmuştu, artık bu uzun yürüyüşlerin mesafesi yavaş yavaş kısalmaya başlamıştı. Açtık, susuzduk ve sivrisinekler, o berbat çamur, yağmur bizi daha da zorluyordu."

18 Eylülde kamp yaptıkları sırada bazıları *jutías* adıyla bilinen bir kemirgen buldu, adamlar aç olduğu için hepsi *jutías* avına çıktı ve birkaç tane yakalamayı başardılar. O sırada kitap okuyan Che adamların ava çıktığını görünce onlara tüfeklerini kullanmayı yasakladı.

Kol öğleden sonra tekrar yola çıktı ve Laguna Guano'ya gece saat 23:00'te vardı. Orada bazı campesinolar Che'ye ordunun on dört kilometre ötede 250 adamla toplandığını söyledi, böylece yeniden yola koyuldular. Sahildeki bataklık boyunca uzanan ve sahilden on ile on altı kilometre içeride bulunan otlak arazide günde aşağı yukarı on altı ile on dokuz kilometre yol katettiler.

Campesinolarla ilişkiler çok iyiydi; kol gittiği her yerde destek ve yiyecekle karşılaşıyordu, her ne kadar campesinoların verdiği yiyecek destekleri kadar fazla olmasa da.

Zorluk çektiysek de, campesinolardan sürekli destek aldık. İçlerinden biri mutlaka bize ya kılavuzluk veya gözcülük etmek ya da yolumuza devam etmemize yetecek kadar yiyecek vermek istiyordu. Elbette Oriente bölgesindeki gibi toplu bir destek yoktu buralarda; ama içlerinden bize yardım eden biri mutlaka çıkıyordu. Zaman zaman bir araziden geçtikten sonra müzevirlendiğimiz de oluyordu; ama campesinoların doğrudan aleyhimize yaptıkları bir şey değildi bu, yaşadıkları koşulların bir sonucuydu. Arazi sahipleri bu insanları köle haline getirmişti, günlük ekmeklerini kaybetmekten korkarak patronlarına bizim oradan geçtiğimizi söylüyorlardı. Patronları da yardımlarını esirgemeyip doğruca askeri yetkililere haber veriyordu.

Camagüey'de büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapıldığı bölgelerde campesinoların toplumsal bilinci sınırlı, oralarda yapılan birçok ihbarın sonuçlarına katlanmak zorunda kaldık. Che bunu başka bir yerde daha dile getirmişti; ama bu konudan genel olarak söz etmişti. Onun en çok üzerinde durduğu şeyler sürekli pusularla karşılaşmak, ordunun varlığını sürekli hissettirmesi ve bölge halkına adil davranmamasıydı. Yıllar sonra o günlere ilişkin gerillaların raporları incelendiğinde ihbarların çok az olduğu ve uzun aralıklarla yapıldığı anlaşılacaktı.

20 Eylül tarihli bir rapor:

> Telsizden [General Francisco] Tabernilla'nın Che Guevara'nın kolunun hangi yolu izlediğini söylediğini duyduk. Ordu mensuplarının bir sırt çantasında koldaki kişilerin, hepsinin adreslerinin, mevcut silahların, mühimmatın ve erzakların listesinin yer aldığı bir defter buldukları anlaşılmıştır. Koldakilerden biri, bir PSP üyesi, içinde parti belgelerinin bulunduğu bir sırt çantası bırakmış.

Che'nin buna nasıl bir tepki gösterdiği bilinmiyor; ama hoş bir tepki göstermemiş olsa gerek. İçlerinde sadece PSP'ye ait belgelerin bulunmadığı, kolun üyeleri hakkında ayrıntılı bilginin de bulunduğu Acosta ile Rivalta'nın sırt çantalarının ele geçirilişi Tabernilla'nın "Fidel Komünizmi"nden söz ettiği bir basın toplantısı aracılığıyla dünya genelinde bir propaganda kampanyası başlatmasına neden olacaktı. Aynı basın toplantısında Batista'nın klikine mensup eski bir çavuş, isyancıların Camagüey'i işgal ettiğini tamamen ret edip "Doğudan giriş yapan gruplar ordu tarafından yok edildi" diye açıklamada bulunmuştu. Çavuş on altı gerillanın öldürüldüğünü belirtmiş ve sözlerini "kanun kaçakları kovalanmıştır" diye bitirmişti.

> *Kayıplarımızla ilgili yalan haber adamlarımızı çok mutlu etti. Ancak kötümserlik yavaş yavaş yayılmaya başlamıştı. Açlık, susuzluk, yorgunluk, gittikçe yaklaşan düşman kuvvetleri karşısında çaresizlik duygusu ve hepsinden de önemlisi, ayaklarda görülen ve campesinoların "mush" adını verdiği çürükler askerlerimizin attığı her adımı azaba dönüştürüyor ve bizi bir gölge ordusu haline getiriyordu.*

Binbir güçlükle harekete geçirilen bir orduydular. Zayas:

> Bir gün bir derenin yanındaki bir korulukta uyuyorduk, vakti biraz geçirmiştik. Ağaçlardan palmiye yaprakları düşerken çıkan sese benzer sesler duydum: Che fazla uyuyan yoldaşların yattığı hamakların ipini kesiyormuş meğer. Doğrusunu söylemek gerekirse, herkes ölü gibiydi. Benim hamağımı kesmedi; çünkü o gelmeden kendimi yere attım; ama hamağımın ipini kesip de yere düşseydim bu kadar acı duymazdım diye düşünmekten kendimi alamadım sonra.

Bu sıkıntılı durumun içinde komik bir olay olmuştu. Che, o her zamanki titizliğiyle, José Pérez Mejía adlı gerillanın firar ettiğini düşünmüştü. Ama durum onun düşündüğü gibi çıkmamıştı: Mejía kola tekrar katılmış, uyuyakaldığını, sonra da umumi ihtiyacını görürken yolunu kaybettiğini açıklamıştı.

23-25 Eylül: *Kılavuzumuz yoktu, yoldaş Camilo'nun bıraktığı izi takip ettik.* Bir campesino onlara fazla yiyecek ve içecek ikram edemediği için özür diledi: Camilo birkaç gün önce oradan geçmişti... *Ayın yirmisinden beri bataklıkların içinde neredeyse hiç durmadan yürüdük. Elimizdeki az sayıdaki atları birkaç kez olduğu yerde bırakmak zorunda kaldık. Ayak çürüğü adamları etkilemeye başladı.* Che de üç gün boyunca sürekli, bitkin düşürücü bir astım krizi geçirmişti.

Leonardo Tamayo: "Bölgenin merkezine gitmek istiyorduk; ama o güneye gitmemiz gerektiğini söyledi. Güneydeki bölge oranın en berbat bölgesiydi ama oraya gittik." Che ordunun onları Sierra del Escambray'ın en rahat yolları üzerinde bekliyor olabileceğini ve oralarda yolu kesebileceklerini düşünüyordu. "Ordu aynı anda üç şeyi birden düşünemezdi."

Che, başında Ramón Pardo ile Dr. de la O'nun bulunduğu bir mangayı Aguila pirinç tarlası ambarına gönderdi. Ramón Pardo ile Dr. de la O oradan biraz yiyecek, üzerinde tırmığı ve romörkü olan birkaç traktörle geri döndü.

Ancak 29 Eylülde pusuya düştüler.

> *Aguila pirinç tarlasının ambarını arkamızda bıraktık ve Baraguá kışlası sahasına girdik ve ordunun geçmemiz gereken hattı tamamen kapadığını fark ettik. Yürürken jandarmalar bizi fark etmiş ve artçı birliğimiz kısa süre onlarla çarpışmış. Silah seslerinin pusuya yat-*

mış hükümet askerlerinden geldiğini sandım ve onların yerlerinde sabit olduklarını düşünerek gece karanlığını bekleme emri verdim; o zaman pusuyu yarabileceğimizi düşünüyordum. Çatışma çıktığını ve düşmanın bizim nerede olduğumuzu tam olarak bildiğini öğrendiğimde ise oradan geçmek imkânsızlaştı: Karanlık ve yağmurlu bir geceydi; düşman mevzilerini gözleyecek durumda değildik.

Che, Acosta'ya orduyla girilen çatışmadan onun sorumlu olduğunu söyledi: *O atışlar bize pahalıya mal olacak.*

Pusula yardımıyla geri çekildik, yakınımızdaki ormanlı tepeye saldırılarını yoğunlaştırmış olan uçakların menzilinden kurtulmak için bataklıklara ve çıplak tepelere daldık.

30 Eylülde ordu etraflarını iyice sarmıştı. Askerler yerlerini tam olarak bilmeseler de kordonun içinde olduklarını biliyorlardı. Beş bölük savaş düzeni almıştı; nemli, yağmurlu bir geceydi. Che, kordonda bir yarık aramak üzere bir gözcü mangası görevlendirdi ve onlara şu emri verdi: *Size ateş etseler bile ateş etmeyin.* Guile Pardo ile Acosta kendilerini fark ettirmeden askerlerin neredeyse burunlarının dibine kadar yaklaştılar. Askerler arkalarından gelişigüzel ateş ettiler; ama isyancılar çamurun içine yattılar ve ateş etmediler. Ordunun 50 metrede bir rezervleri vardı ve küçük bir tren onlara yiyecekle erzak getiriyordu.

Körlemesine savaşmaktan dolayı çileden çıkan sadece Che değildi. Takip operasyonunun komutasını devralmış olan Yarbay Suárez Suquet bir subaya şunu söylemişti: "Görüyorsun işte, henüz bitmedi, bitmeyecek de."

1 Ekim sabahı saat 05:00'te Che gerillalara sel basmış bir bataklıktan geçme emri verdi; küçük gruplara ayrılacaklar ve kendilerini kamufle edeceklerdi. Che sabah 04:00'de kol komutanlarıyla bir araya geldi ve onlara bir gözcülük emri daha verdi. Joel Iglesias:

> Yoldaşlar o kadar yorgundu ki, ordu uçakları tepemizden geçip bizi bombaladıklarında bile yerlerinden kıpırdamıyorlardı. Dizimize, belimize kadar suyun içindeydik, suyun iyi kötü dışında durmak için çevrelerinde adacıklar oluşmuş ağaçların kenarına oturuyorduk. Bataklıkta, etrafımız kuşatılmış bir halde, yaklaşık üç gün geçirdik. Ağaçların etrafındaki bu adacıkların üzerine yap-

rak yayıyor, orada yatıyorduk. Zemin kum gibi yumuşaktı, üzerine bindiğimizde yavaş yavaş yarı yarıya suyun içine gömülüyorduk; ama o kadar bitkindik ki, sadece göğsümüz ve başımız suyun dışında olduğu halde uyuyorduk. [Che'nin] zaman zaman ayağa kalkıp yoldaşların, özellikle de en bitkin olanlarımızın yanına gittiğini, onlara moral vermeye çalıştığını, onlarla konuştuğunu, onlara güçlü olmamız, bunun üstesinden gelmemiz, oradan çıkmamız gerektiğini söylediğini duyuyorduk.

Bataklığın ortasında işgalcileri iyice bir paylamam gerekti. Ayakları çıplaktı, açtılar ve disiplinsizdiler. Yüzleri ölü gibiydi. Hiçbir şeyin farkında değillerdi. Onları harekete geçirmek için zaman zaman fiziksel ceza bile vermek gerekiyordu. Onlara, farkında olmasalar bile Küba tarihinde önemli bir bölüm yazdıklarını söyledim.

Bu koşullar altında Che koldaki subayları toplantıya çağırdı ve onlara ilk kez Escambray'daki görevleriyle ilgili ayrıntılı bilgi verdi. Onlara orada bir gerilla savaşı vermeyi, adayı ikiye bölüp Sierra Maestra üzerindeki baskıyı yok etmeyi hedeflediklerini söyledi. Onlara Escambray'da mücadele veren grupları birleştirmek için yapılacak siyasi faaliyetleri, Dağdaki gibi vakıflar kurma fikrini anlattı. Toplantıda kordonu savaşarak yarmak isteyen genç subayların baskısıyla karşılaştı. Che böyle bir çatışmada dezavantajlı olacaklarını, böyle bir şeye ancak *başka yapılacak bir şey kalmazsa* başvurabileceklerini söyleyerek onların bu teklifini reddetti. Fernández Mell: "Böyle bir şeye henüz hazır olmadığımızı, şimdi Escambray'a gitmemiz için mücadele etmemiz gereken tek şeyin doğa olduğunu söyledi."

Rogelio Acevedo'nun komutanlığını yaptığı başka bir devriye kuvveti kordonun sınırlarını tekrar yokladı. Gecenin zifiri karanlığında kordonda bir boşluk olup olmadığını görmek için bazı askerleri kendilerine ateş açmaya kışkırttılar. Nihayet Baraguá iskelesinin sonunda bir boşluk buldular ve orasını incelediler. Durumu rapor ettiklerinde Che tünelin ucunda ışık gördü ve adamlarına oradan geçmeyi emretti. Yine gecenin örtüsü altında; ışıksız; sessiz. Öncü birlik, kordonun boşluğundan geçti ve demiryolunun her iki tarafına da pusu kurdu, ardından göğüslerine kadar su içinde ve tüfeklerini havaya kaldırarak kolun diğer üyeleri geçti.

140 adamın kirli suda çıkardığı sesleri elimizden geldiğince azaltmaya çalışarak çamurlu lagünden geçtik ve son ordu postasından yüz metre uzaktaki yol izlerinde iki kilometreye yakın yol yürüdük. Konuşma sesleri geliyordu kulağımıza. Yürürken kaçınılmaz bir biçimde suda çıkardığımız sesler ve ay ışığı düşmanın bizim orada olduğumuzu fark etmesi için yeter de artardı bile; ama diktatörlük askerlerinde her zaman gördüğümüz o savaşa hazırlıksızlık kulaklarını sağır etmişti.

Bunlar 2 Ekim saat 23:00'te olmuştu. Sonraki üç gün boyunca kol yoluna daiına gece devam etti,

tuzlu sulu bataklıklarda. Adamların dörtte birinin ya botları paralanmıştı ya da hiç botu yoktu. Baraguá kordonundan çıkıp Júcaro'dan Morón'a kadar uzanan o ünlü sahil şeridinde tek damla içecek suyun olmadığı, hava kuvvetlerine bağlı uçakların üzerimize bombalar yağdırdığı, içimizdeki en zayıf kişilerin acımasız yürüyüşlerin sonunu getirmesini sağlayacak tek bir atın bile olmadığı, çamurlu deniz suyunun botlarımızı mahvettiği, bitkilerin çıplak ayaklarımızı kestiği tehlikeli bataklıklarda yol alırken tam anlamıyla bir kısır döngü içindeydik.

Ordu baskıyı arttırıyor, hava kuvvetlerine ait uçaklar sık sık tepelerinden geçiyordu.

Psikolojik durumumuz Sierra Maestra'daki ilk günlerimiz gibiydi: Her campesinoya potansiyel bir gammazcı gözüyle bakıyorduk. 26 Temmuz Hareketiyle temas kuramıyorduk çünkü Hareket'in birkaç sözde üyesi benim yardım talebimi reddetmişti; sadece PSP'den para, yağmurluk, birkaç ayakkabı, ilaç, yiyecek ve kılavuz yardımı alabilmiştim. PSP üyeleri M26 örgütlerinden bizim için yardım talebinde bulunduklarını ancak karşılığında, kanıtım olmadığı için varsayım olarak kalacak olan şu cevabı aldıklarını söylediler: "Che bize yazılı olarak istekte bulunursa ona yardım ederiz; aksi takdirde ne hali varsa görsün."

Bu arada Escambray'daki Devrim Konseyi kuvvetleri gerillaların ilerleyişini Radyo İsyandan takip ediyordu. Onlarla temas kurması için önce kılavuzlarından birini, daha sonra da silahlı adamlardan oluşan

bir devriye göndereceklerdi. Escambray II. Cephe adlı bir grup ile aynı amaçla M26'dan bir grup kola yardıma gidecekti.

7 Ekim günü kol Escambraylı ilk gerilla grubuyla temasa geçti. Che M26 grubu ile Konseyden ayrılan ve Eloy Gutiérrez'in komuta ettiği II. Cephe arasındaki gerilimi bu ilk temas sırasında fark etmişti.

Gutiérrez'in hareketlerinden çok şikâyetçiydier ve bana Bordón'un hapsedildiğini, gerilimin iki grup arasında çatışma çıkacak derecede arttığını söylediler. Burada birçok kirli çamaşırın alenen yıkanması gerektiğini hissettim ve M26'dan birini Bordón'u sorgulaması için yolladım.

Che aynı gün Fidel'e bir rapor yolladı:

Koldaki çürükleri ayıklamak için isteyenin ayrılabileceğini söyledim. Yedi kişi bu fırsattan yararlandı, onların adını Devrimin kara defterine vereceğim... Önceki gün Pardillo kayıplara karıştı, Joel'in müfrezesinden firar ettiğine karar verildi.

Che adamlarını yine son derece katı ve haksız yere yargılamıştı. Daha sonra, ayrılma talebinde bulunan yedi kişiden birinin gözcü olduğu, koldan ayrıldıktan sonra evine gidip orada başka bir isyancı grubuna girdiği; birinin Camagüey'de ordu tarafından gözaltına alınıp öldürüldüğü; birinin ordu tarafından gözaltına alındığı ve devrim bitene kadar hapiste tutulduğu; birinin de Escambray'a dönüp tekrar Che'nin koluna katıldığı görülecekti. Pardillo ise firar etmemişti; bölgede topladığı bir grup isyancıyla birlikte bir süre sonra tekrar kola katılmıştı.

Gece ilerleyişi devam etti. Che bir ayağında bot, diğer ayağında ayakkabıyla o günlerde komik bir görüntü sergiliyordu. Dünya Beysbol Karşılaşmaları'ndan New York Yankees ile Brooklyn Dodgers maçıyla birlikte sinirler biraz gevşemişti. Gerillaların çoğu Yankees'i tutuyordu ama Che, hakkında hiçbir şey bilmediğini itiraf etse de sırf aykırılık olsun diye Dodgers'ı tutmuştu.

Şimdi asıl sorunları hava kuvvetleriydi; bu arada ordu onların Las Villas'a ulaşmasını önlemek ve Jatibonico nehrinde önlerini kesmek için başka bir kordon daha oluşturmaya çalışıyordu.

Hava kuvvetleri 10 Ekimde bizi yakaladı ve bulunduğumuz tepeyi mermi ve bomba yağmuruna tuttu. Hafif uçaklar kullandılar, hiç kimse yaralanmadı; ama kendimizi toparlayacak zaman yoktu, hiç

yoktu. Başka bir ateş sağanağı, başka bir düşman saldırısı veya düşmanın varlığıyla ilgili haberler yolda bizi tekrar tekrar zorlayacaktı. Adamlarımızın yorgunluğu ve umutsuzluğu arttıkça artıyordu. Ancak durumun en gergin anında, küfürlerle, itirazlarla ve tuhaf önlemlerle, tükenmiş adamları yürütebiliyordum; yüzlerinde belli belirsiz bir ifade ışıldıyor ve gerillalarımıza yeni bir hayat veriyordu. Buna neden olan batının mavi lekesiydi, adamlarımızın hayatlarında ilk kez gördükleri Las Villas'ın dağ sıralarının mavi lekesi.

11 Ekimde kolun öncü birliği bir pirinç tarlasının ana bölümlerini işgal etti. *Dinlediğimiz telefon konuşmalarından ordunun konumumuzu bildiğinden şüphelendik:* "Sıçanların yerini tanı olarak tespit ettik."

Che o sırada kendini tarlanın olduğu çiftlik evine kapatmayı ve bütün gün hiçbir şey yapmamayı düşünüyordu. İsyancılar evde çok sayıda peynir buldular ve hemen yumuldular; ama günlerce hiçbir şey yememiş oldukları için bütün kol müthiş bir kabızlık çekti.

Ordunun telefon konuşmalarından aldığımız haberlere bakılırsa, ordu buradan Jatibonico arasındaki iki fersahı yürüyecek durumda olmadığımızı düşünüyordu. Elbette yola hemen o gece çıktık, nehri yüzerek geçtik, üstelik neredeyse tüm silahları ıslatmamıza rağmen bir tepede güvenli bir yere yerleşene kadar bir fersah daha yürümek zorunda kaldık. Jatibonico'yu geçmenin karanlıktan aydınlığa çıkmak gibi simgesel bir anlamı oldu üzerimizde. Ramiro bunun bir elektrik düğmesini çevirip ışıkları yakmak gibi bir şey olduğunu söyledi, ki gerçekten de öyleydi. Dağlar önceki günden beri maviye çalmaya başlamıştı, bu durum en isteksiz tırmanıcıda bile tepeye bir an önce ulaşma hevesi uyandırıyordu.

12 Ekimde Albay Pérez Coujil, Yarbay Suárez Suquet'e müthiş bir mektup döşendi:

Açık ve belirgin hedefimiz Che Guevara'yı ve onunla birlikte tüm kanunsuzları ölü ya da diri yakalamaktır. Kordonun hiçbir yerinden geçmesi mümkün değil. Bu görevi yerine getirmek için elinizde yeterli adamı mevcut; dahası hava kuvvetleri size yardımcı olacak. Bütün bir bölüğe ihtiyacınız olduğunu mu düşünüyorsunuz, o bölüğü şimdiden emrinize verilmiş bilin. Emirlere harfiyen uyun ve emirlerinize harfiyen uyulmasını sağlayın. Her asker bir

asker ve erkek gibi davranacak. Bu General Batista'ya itaat etme ve aylarla sıçanlara hak ettiklerini gösterme zamanıdır.

Ancak albayın havalı retoriğinin gerçeklerle uzaktan yakından bir ilgisi yoktu.

İsyancı kolu iki gün boyunca çetin koşullarda, kâbus gibi ilerleyişini sürdürdü. Onları takip eden ordu onlara bir şey yapmayı düşünmüyordu; bu artık Las Villas'taki askerlerin işiydi. İsyancılar Vitico pirinç tarlasının civarındayken askerler yakınlarda bir yerdeydi; Che, Silva'nın müfrezesini askerleri gözlemek ve mümkünse onları kontrol altına almak üzere gönderdi. Ama hükümetin askerleri bir uçaktan atılan ve geri çekilmelerini emreden bir mesaj almıştı.

13 Ekimde Escambray'daki Konsey kolu Placetas ile Fomento adlı küçük kasabalarda bulunan ve "işgalci" kolun önünü kesmeyi amaçlayan hükümet güçlerine bir operasyon düzenledi. Çatışma dört saat kadar sürdü; her iki kasabadaki garnizonlar Che'nin kolunun geldiği söylentileri üzerine boşaltıldı.

15 Ekimde, *yorucu bir yürüyüş gününden sonra Zaza nehrini geçtik.* Gerilim gittikçe artıyordu ve Tamayo üzerinde taşıdığı Che'nin ayakkabısının tekini kaybetmiş ama başka bir yoldaşı onu nehrin aşağısında bulunca başını derde sokmaktan kurtulmuştu. Söylendiğine göre Che Zaza nehrini geçtikten sonra iç geçirmiş ve şöyle demiş: *Son görünmeye başladı.*

Kolun önünde yürüyen ve aynı bölgede yıllar önce siyasi örgüt faaliyetlerinde bulunmuş olan Acosta PSP şebekesiyle temasa geçip yiyecek, giyecek ve ayakkabı istemişti. Che Zaza nehrinin karşı tarafında bir campesinonun evinde Kübalıların sevdiği gibi çok şekerli kahve yerine, onun sevdiği gibi şekersiz kahve ikram edilince çok şaşırdı. Ama sonra ona bunun nedeni açıklandı: Acosta oradan geçmişti.

15 Ekim gece 03:30'da İsyancı Ordusunun öncü birliği dört kişiyle karşılaştı. Aralarındaki konuşma, ona şahit olanların aklından hiç çıkmayacaktı:

"Dur! Kimdir o?"

"İyi insanlar ve campesinolar."

"Campesinolar mı? Hayır, siz silahlısınız, siz jandarmasınız."

"Hayır, jandarma değiliz. Biz Escambray'dan geliyoruz, 13 Mayıs Konseyinden."

"Gelin o zaman. Biz Che'nin adamlarıyız."

Bu efsanenin doğduğu gün olmuştu. Küba'nın her yerinde halk Komutan Guevara'nın Las Villas bölgesine ulaştığını ve kordonu yardığını biliyordu artık. Bu haberi verme işini Radyo İsyan üstlenmişti. O günün önemini en iyi Fernández Mell anlatmıştı: "Düz bir çizgi olarak 554 kilometre katetmiştik; ama gerçekte bundan daha fazlasını yapmıştık... O zaman içinde, yani 47 gün içinde, 15 ila 20 sefer yemek yemiş, iki kasırga atlatmıştık."

Tarih yazarlarının tarihinden emin olmadığı işgalin efsanesi Che'nin La Federal ile Cuatro Compañeros'ta girdiği gibi önemsiz askeri çatışmaların sonucu değildir. Efsanenin asıl kaynağı, insanlık dışı koşullarda yapılan o 47 günlük korkunç yürüyüştür. Tuzak ve pusulardan kurtulmalarını sağlayan şey Che'nin azmi ve titizliği (kavgacı ruhuyla taban tabana zıt bu özellikleri) ile çatışmalara bulaşmama zekâsını göstermesi olmuştur. Bu yürüyüş zaman içinde gerçek değerini bulacaktı. Şimdilik devrim, adayı planladığı gibi ikiye bölmeyi başarmıştı.

19

NE KADAR TEPE, O KADAR SORUN

Devrim Konseyi Che'nin kolunu, ordunun yol boyunca pusu kurduğu konusunda uyardı. O gece, yani 15-16 Ekim 1958'de, isyancılar Trinidad ile Sancti Spiritus arasındaki otoyolda askerlerin oluşturduğu son kordonu da geçtiler. Askerler tehditkâr hareketlerde bulunmuş ama harekete geçmemişlerdi. Che daha önce Konseyin silahlı adamlarına şöyle demişti: *Göreceksiniz, bize tek el bile ateş etmeden aralarından geçeceğiz;* dediği gibi de olmuştu.

16 Ekimde, *işgal kuvvetleri, ayakları yaralı, kanlı ve ayak çürüğünden iltihaplanmış, sadece inançları zedelenmemiş bir halde* Escambray'a girdiler. Che'nin kolundaki isyancılar tekrar dağlık bir arazide oldukları için kendilerini güvende hissediyorlardı artık. Joel Iglesias yıllar sonra şunları söyleyecekti: "Yorgun olmalarına rağmen herkes mutluydu, hatta bazıları milli marşı bile söyledi."

İlk kamp 16 Ekimde sabah 10:00'da Cantú arazisinin sınırlarındaki kahve tarlasında bulunan bir hidroelektrik santralinin yıkıntıları içinde kuruldu. Devrim Konseyine bağlı grup kolun geldiğini haber vermek üzere Dos Arroyos'a gitti.

O günlerde Che ilk kez bölgede faaliyette bulunan tüm kuvvetlerle temas kurdu: Che'ye para getiren ve ona özel bir rapor sunan PSP'nin taşra teşkilatından Manuel Quiñones ile 26 Temmuz Hareketine bağlı bir grupla, onun yanı sıra Las Villas mali işler yetkilisi Leonor Arestuch ve Hareket'in işçi bölümü lideri Joaquín Torres'le görüştü.

M26 kadroları Che'ye ordunun takviye kuvvetleriyle ilgili bilgi verdi. Che buna karşılık onlardan ayak iltihabı için ilaç ile tıbbi malzeme, giysi ve ayakkabı istedi. İstediği şeylerin ertesi gün Lomas del Obispo'da eline geçeceğine dair onlardan söz aldı. Che, Torres'le özel görüştü, ondan ancak bir işçi olarak etkilendi, bir işçi lideri olduğu düşünülürse bu normaldi.

Che 26 Temmuz Hareketinin şehir teşkilatıyla temas kurmakla kalmamış, Pompilio Viciedo ile Sindo Naranjo'nun komutasındaki küçük bir gerilla grubuyla da görüşmüş, onlardan Escambray'daki II. Cephe hakkında bilgi almıştı.

II. Cephe, yani Konseyden ayrılmış olan grupla Che arasındaki gerilimin ilk işaretleri belirmeye başlamıştı; Escambray'ın tepe yamaçlarında

Komutan Carrera imzalı tuhaf bir mektup aldım. Mektupta, komutam altındaki devrim ordusu kolunun Escambray'a neden çıktığını açıklamadan yola devam edemeyeceği uyarısında bulunuluyor ve benden bir harekete geçmeden önce hareketimin amacını açıklamam isteniyordu.

10 Ekim tarihli bu mektup bir genelgeydi ve şöyle diyordu: "II. Cephe komutanlığından izin almadan bu bölgede savaşmaya niyetlenen silahlı her grup önce uyarılacak, sonra II. Cephe ordusu tarafından safdışı bırakılacak veya yok edilecektir."

Che için bu dayanıklılık testinin, hatta kışkırtmanın da ötesinde bir şeydi; bu, resmen bir saldırıydı. *Bir fırtına koptu kopacaktı; ancak sükûnetimizi koruduk ve bir yüzbaşıyla konuştuk; daha sonra o kişinin II. Cepheden ayrılıp M26'nın devrimci saflarına katılmak isteyen bölge halkından dört kişiyi öldürdüğünü öğrendik.* Bu yüzbaşının adı Sorí Hernández'di.

Che kola, üstlerini başlarını yıkayabilecekleri Cantú kampında iki gün istirahat verdi. Bir campesinonun belirttiğine göre, "Che üzerindeki hırpani giysileri çıkardı, bizim buralarda söylendiği gibi onları 'şöyle bir silkeledi' ve tekrar giydi."

Che'ye dinlenme iyi gelmemişti, *birkaç adamla ve o korkunç bazukayla birkaç kışlayı yerle bir etmek için can atıyordum. Dağlarda tek bir kışla bile kalmamalıydı.* 45 gün boyunca çatışmadan kaçındıktan sonra düşmanla tekrar çarpışmak birinci öncelikti; ama bölgenin siyasi durumu, farklı isyancı kuvvetleri arasındaki gergin ilişkiler ve bir kamptan yoksun olmaları, bunların hepsi Che'yi zamanını ve sabrını, özellikle de onda eksik olan o sabrı başka işlere harcamaya zorluyordu.

Escambray'a ulaştığımızda görevimiz belliydi: diktatörlüğün askeri yapısını, hepsinden önce de iletişim ağını yıpratmak. Öncelikli hedefimiz seçimleri [Batista, rejimine meşru bir zemin kazandırmak için seçim çağrısında bulunmuştu] önlemekti; ama bu iş zaman yetersizliğinden ve devrimci fraksiyonlar arasındaki uyumsuzluklar yüzünden sekteye uğradı.

İsyancılar tekrar yola çıktı, dağların içlerine doğru ilerledi. Savaşçıların bitkin olduğu her hallerinden belliydi: arkada kalıyor ve yolda uykuya dalıyorlardı.

Del Obispo adlı dağın zirvesinin yakınında kamp kurduk; oradan Sancti Spiritus şehri görülebiliyordu, dağın zirvesinde bir haç vardı. Orada bir üs kurmayı başardık ve hemen gerillaların en çok ihtiyaç duyduğu malzemenin, yani ayakkabıların bulunması gereken evi aramaya başladık. Evde ayakkabı falan yoktu; onları, Escambray II. Cephesinin adamları almıştı, üstelik M26'dan ayakkabı aldıkları halde.

II. Cephenin üyeleriyle ikinci bir görüşme daha yapıldı; görüşmede hazır bulunanlar arasında o ünlü genelgeyi imzalayan Komutan Carrera da vardı. *Pek dostane olmayan ama gürültü patırtının da yaşanmadığı bir toplantıydı. [Komutan Carrera] yarım şişe içkiyi yuvarlamıştı bile, ki bu aynı zamanda onun günlük içki sınırının yarısıydı. Mektubundaki gibi sinirli veya nahoş biri olduğu söylenemezdi ama hiç de dostça bir yaklaşım içinde değildi.* Carrera hırçınlığıyla ünlüydü; gözünü kan bürüdüğü ve muhbir olduğunu düşündüğü herkesi silahını çekip vurduğu için Konseydekiler onu eleştiriyordu.

II. Cepheyle ilişkilerini düzelttikten sonra Che öncelikle adamlarının yürüyüşün olumsuz etkilerinden kurtulması ve bölgede faaliyet halindeki en önemli M26 gerilla grubunu komutası altına alma işine verdi kendini. Gerilla grubunda Che'nin kolundakinden daha fazla adam vardı; Víctor Bordón komutasında 202 savaşçı. Che gerilla grubunun kamp kurduğu San Blas'a Bordón'un gelip kendisini görmesini bildiren bir not yollamış, ekimin üçüncü haftasında da Las Piñas adlı bir yerde Bordón'un adamlarıyla buluşmuştu. Che, Bordón'un grubuyla ve onun II. Cepheyle olan ilişkileriyle ilgili çelişkili bilgiler aldığı için toplantı önce gergin bir havada başlamıştı. Savaşçılar doğru dürüst bir savaş deneyimine sahip olmadıkları için Che'yi pek etkilememişlerdi; Che de muhtemelen eski şeker işçisinin başındaki gösterişli kovboy şapkasından hoşlanmamıştı.

Che'nin adamlarının da Bordón üzerinde pek iyi bir izlenim bıraktığı söylenemezdi; yıllar sonra Bordón şunu söyleyecekti: "Oraya gittiğimizde fiziksel açıdan bitmiş, tükenmiş, çıplak ayaklı, pejmürde bir grupla karşılaştık... Che ağır bir astım krizi geçiriyordu."

Che konuşmasına kışkırtıcı bir soruyla başladı: Orada sizin kaç gerillanız var? Bordón şöyle cevap verdi: "Onlar benim değil, hepsi

M26'dan." Che sonra yeni savaşçılara dehşetli bir konuşma yaptı: tek komuta ve sıkı disiplin altında yaşayacak, savaşta öne atılacak savaşçılar lazımdı ona; bundan hoşlanmayanlar silahlarını bırakıp gidebilirdi. Bordón yıllar sonra olayı kısaca şöyle anlatacaktı: "Tam Che'ye özgü bir konuşmaydı, kısa ve sert." Bordón'un getirdiği 202 kişiden yalnızca 110 ila 115 kişi kalmıştı. Che o sırada komutan olan Bordón'u kendi komutası altında yüzbaşı tayin etti. İkisi arasındaki ilişki o andan itibaren mükemmel bir biçimde ilerledi.

21 Ekimde, ana cepheyi destekledikten sonra Konsey üyeleriyle uzun süredir yapılması beklenen toplantı Dos Arroyos ile El Algarrabo'da yapıldı. Duygusal bir toplantıydı ve savaşçılar birbirleriyle iyi anlaşmıştı. Konsey bölgede bir altyapı kurmuştu; bu durum Che'yi memnun etmiş ve ona El Hombrito'da bir campesino okulu, bir cephane, kışla, bir radyo istasyonu ve bir elektrik santrali kurmak için verdiği zorlu mücadeleleri hatırlatmış olmalı.

Toplantıya komutanlardan Rolando Cubela, Tony Santiago, Faure Chomón ve Mongo González katılmıştı. Che onlara bir kutlama mesajı gönderdi: *Konseyin genel karargâhından ... Sierra del Escambray'a ulaştığımızda karşılaştığımız sıcak karşılamadan dolayı biz, 26 Temmuz Hareketi üyeleri size şükranlarımızı sunmak isteriz.*

Kısa bir süre sonra harekette birlik sağlamak için kolları sıvadılar. Konsey birlik içinde hareket etmeye razı olduklarını ancak "eşkıyalar gibi konuşan ve davranan" II. Cepheyle birlikte hareket etmeyi düşünmediklerini, Escambray'a yeni gelmiş biri olarak Che'nin bu iki kuvvet arasındaki gergin ilişkiyi anlamakta zorluk çekmesini anlayışla karşıladıklarını söyledi.

Konsey ile II. Cephe arasındaki kopma yakın zamanlarda gerçekleşmişti (ağustos ayında) ve bu durum gerilimi iyice arttırmıştı. Echeverría'nın Fidel Castro'yla buluştuğu sırada Che'nin Meksika'da ayaküstü konuşma imkânı bulduğu Faure, II. Cephenin lideri Eloy Gutiérrez'in kendini eski fikirli politikacılara sattığını ve arkasında pekâlâ ABD'nin de olabileceğini kendinden emin bir ifadeyle belirtiyordu. Che, onun bu sözlerini dikkate aldı ve diktatörlüğe karşı silahlanmaya istekli her kuvvetin ne pahasına olursa olsun birleşmesi gerektiği fikri üzerinde ısrar etti. Faure yıllar sonra, Che'yle arasında geçen konuşmayı şöyle hatırlıyordu:

"Eşkıyalık yapan birisiyle birleşmeyiz biz, dedim. Che bana delici bir bakış fırlattı. Onun ne düşündüğünü anladım ve sözlerimi açıklamaya giriştim:

"Ben bir hizipçi olarak konuşmuyorum. Buraya bizi birleştirmeye geldin; ama seni uyarmalıyım."

Che bunun üzerine bir teklifte bulundu ona: *Şimdi aramızda bir plan yapalım; sonra ben Gutiérrez'le başka bir plan yapayım.*

Che ile Ramiro Valdés'in Konsey üyeleriyle (Cubela, Faure, Castelló, René Rodríguez) birlikte çekilmiş bir fotoğraf var. Che ile Ramiro'nun gömlekleri göbeklerine kadar açık. Che'nin başında o her zamanki beresi yerine uzun saçlarını sığdıramadığı küçük, siperlikli bir kep var ve kocaman bir puro içiyor. Yüzlerinde, toplantının önemine uygun olarak, son derece ciddi bir ifade var.

O toplantıda Che gelecekte yine beraber olacağı biriyle, Konseyin yüzbaşılarından biriyle tanışmıştı. Víctor Dreke, delici bakışlara sahip, 27 yaşında, güçlü kuvvetli bir zenciydi. Dreke, Che'nin kolu oraya ulaştığı sırada Konseyin gerçekleştirdiği şaşırtma hareketinde yaralanmış ve ölmesine ramak kalmıştı. Dreke:

> 58'de Escambray'a geldiğinde Che çoktan efsaneleşmişti. Yaralıydım, beni toplantı yerine götürdüler. Faure hepimizi tanıştırdı ve Komutan Guevara'ya Placetas'taki saldırıda nasıl yaralandığımı anlattı. Che yaralarımı merak etti. Doktorumuz Castelló ona yaralarımın nerede olduğunu açıkladı. Beni az kalsın öldürecek olan o yaralanma anıyla ilgili konuştuk. Küçük bir ofisimiz ve bir daktilomuz vardı; Che son derece alçak gönüllü bir tavırla daktiloyu ödünç alıp alamayacağını sordu bize. Devrimin Las Villas'taki komutanıydı; ama bir şey isterken ezilip büzülerek istiyordu...

İşin aslı, Che iki grubu nasıl birleştireceği konusunda kararsızken, öğrenci hareketinden gelme olan ve aralarında ikiyüzlülük bulunmayan bu savaşçıların arasında kendini son derece rahat hissettiğinden emindi. Che, II. Cephenin yetki alanında bulunan doğu tarafından ziyade Konseyin bölgesinde kamp kurmaya karar verdi. Kol, Gavilanes adlı yere kaydırıldı.

İşgal hareketinin bazı anıları hâlâ silinmemişti; özellikle de savaşçıların iyileşmemiş yaraları ve ayaklarındaki iltihaplar.

Bir campesino, Che'yi üzerinde çaprazlama taktığı iki fişeklik ve önünde sarkık kulaklı bir köpek olduğu halde atla önünden geçtiğini görmüştü. O köpeği nereden bulmuştu? Köpeğin adı Miguelito'ydu ve bu köpeğin bir campesinonun evinin önünde hamak üzerinde çekilmiş bir fotoğrafı da olduğu sonradan ortaya çıkacaktı.

Aynı hafta içinde Che M26'nın Las Villas koordinatörü Enrique Oltuski'yle önemli bir toplantı yaptı. Toplantı dostane bir havada geçmemişti. Che lafa bodoslama daldı: *Escambray'da işleri gereğince iyi yaptığını düşünmüyorum.* Oltuski bunun üzerine ona, en önemli kuvvetle birleşme çabaları sırasında II. Cephenin Konseyden ayrıldığını söyledi. II. Cephe kurulduğu sırada üyelerinin Fidel'in ulus genelindeki liderliğini kabul etmesi ve M26'nın Las Villas'ta II. Cephenin komutası altına gireceği yönünde anlaşma sağlandığını; ama II. Cephenin üyelerinin Bordón'u yetkili kılmaya çalıştıklarını, M26'nın erzaklarını çaldıklarını, sonunda da Konseyle M26'nın ceplerini boşalttıklarını anlattı.

Che, Oltuski'ye Gutiérrez Menoyo'nun kendisini tanımadığını söyledi. (Che bir toplantı ayarlaması için Tamayo'yu Menoyo'ya göndermiş ve yola çıkmadan önce onu uyarmıştı: *Tamayo, sadece orduyla değil, II. Cepheyle de savaşmamız gerekebilir. Balıklama dal içeri ve seni ezmelerine izin verme.* Gutiérrez toplantı teklifini reddetmiş ve kendisi gelmediği sürece farklı bir cevap alamayacağını söylemişti.)

Che'nin Oltuski'yle yaptığı konuşma gelip tarım reformuna ve başlangıçta ABD'nin çıkarlarıyla doğrudan bir karşıtlık içine girilmemesi konusuna dayanmıştı. "Her iki konuda da katı olduğumu düşünüyordum, ama o benden daha katı çıktı ve işi daha da ileri götürdü," diyordu Oltuski. Oltuski M26'nın tarım reformu programını yazanlardan biriydi; Che bu programı ılımlı buluyordu; program büyük toprak sahiplerine ağır vergiler yüklemeyi, küçük toprak sahiplerine de toprak satmayı, kredi vermeyi içeriyordu. Che öfkelenmeye başlamıştı, sözlerini Zapata'nın sözüyle sürdürdü: "Toprak onu işleyenlerindir."

"Ama Che, bu konulara dikkatle yaklaşmalıyız, elimizi şimdiden açık edemeyiz, Yankiler bizi dümdüz eder sonra."

Sen tam bir andavalsın! Amerikalılara çaktırmadan devrim gerçekleştirebileceğimizi mi düşünüyorsun? Devrimler daha baştan gerçek olmalıdır, ki herkes neyle karşı karşıya olduğunu bilsin, halkı ancak bu şekilde kazanabiliriz. Gerçek bir devrimi gizleyemezsin.

Konuşmaları gece boyunca sürdü. Komünistlere güvenmeyen Oltuski, Armando Acosta'yı Che'nin kampında görmüştü, onun bir PSP üyesi olduğunu biliyordu. Bağımsız bir Marksist olduğu herkesçe bilinen Che Kübalı Komünistlerin ılımlı ve çıkarcı olduklarını, onların gerçek sorunu (Batista'nın diktatörlüğünü) ve bu sorunla baş etmenin yegâne yolunun silahlı mücadele olduğu gerçeğini göz ardı ettiklerini düşünüyordu. Konuşmaları sürdükçe sürmüştü; kamptaki savaşçılar yatmaya gitmiş, konuşma da hararetini kaybetmişti. Oltuski oradan Che'nin askeri sorunlardan ziyade siyasi sorunlarla ilgilendiği izlenimiyle ayrıldı. Farklı düşünmelerine rağmen her ikisi de birbirinde tartışmaya değer bir hasım bulmuştu.

23 Ekim 1958'de Gavilanes'de Che, Fidel'e işgal günlerinin son raporunu yolladı. Birkaç gün sonra Che dağlardaki askeri kışlalara operasyon başlatmaya karar verdi ve Peña adlı bir II. Cephe komutanıyla şiddetli bir tartışma yaşadı. Peña

> *bölgede campesinoların ineklerinin peşinden koşmakla ünlüydü. Güinía de Miranda'ya saldırmaktan bizi menettiğini üzerine basa basa söyledi,; çünkü dediğine göre, kasaba onun sorumluluğundaymış; arazinin herkese ait olduğunu, onun savaşmak için orada olduğunu, bizim elimizde onlardan daha fazla ve daha iyi silahlar olduğunu söylediğimizde ise bizim bazukamızın 200 tüfeğin yanında hiç kaldığını, 200 tüfeğin bazukanın açacağı delik kadar delik açabileceğini söyledi. Nokta. II. Cephe, dedi, Güinía de Miranda'yı almak için yatırım yaptı, siz oraya saldıramazsınız. Elbette biz ona aldırış etmedik; ama orada tehlikeli bir "müttefikimiz" olduğunu biliyorduk.*

Bu tartışmaya tanık olanların bazıları toplantının Che'nin anlattıklarından daha düşmanca bir hava içinde cereyan ettiğini belirtiyor. Bir ara Peña, Che'ye şöyle demiş: "Elimdeki 400 tüfekle senin bazukanın, tüm adamlarının ve cesaretinin yapabileceğinden daha fazlasını yaparım." Peña anlaşılan Che'nin sinirlerini iyice oynatmış. Bir guano kulübesinde yere oturarak gerçekleştirmişlerdi bu konuşmayı. Che nihayet M-1'ini yere koyarak ayağa kalkmış ve ona şöyle demiş: *Bak Peña, yoldaşlarıma karşı silahlandığım gün, savaşmayı bıraktığım gün olacak.* Sonra sözlerini şöyle bitirmiş: *Güinía de Miranda'yı beş gün içinde alamazsan biz alacağız.*

Che beş gün beklemeyecekti.

25 Ekim günü, ordu dağları bombalarken, Che, Faure'den birkaç kılavuz istedi, ertesi gün de kolunu iki gruba ayırdı. Acosta ile birkaç acemi savaşçı Sierra del Escambray'ın ulaşılması en güç bölgesine gitti; uzaktan Placetas ile Sancti Spiritus şehirlerinin görülebildiği 1200 rakımlı bu yamacın adı Caballete de Casa idi. Che orasını kamp ve eğitim yeri olarak seçmişti.

Che'nin kendisi de kolun kalan kısmıyla birlikte Las Piñas bölgesine gitmişti. Orada küçük bir M26 hücresinin üyeleriyle görüştü; M26 hücresinin üyeleri Bordón'un adamlarıyla son derece uyumlu bir çalışma içine girdi. Bu campesinolar Che'yi, teneke damlı, tuğla bir bina olan ve içinde 26 asker barındıran Güinía kışlasına götürdüler.

Bordón'un adamları kasabaya giden yollarda pusu kurarken, 8. Tümen'e bağlı dört müfreze savaş pozisyonu aldı. Saldırı işareti bazuka ateşi olacaktı; ama ilk iki atış çok yüksekten yapılmıştı, atıştan sonra yaylım ateşi başlamıştı. Che çılgına döndü ve bazukacıya küfürler yağdırdı. Sonra adamlarına molotofkokteyli için gaz bulma emri verdi. Önce gaz bulamadılar (bir Çinliye ait olan bakkal dükkânı kapalıydı) gazı bulduktan ve kokteyller hazırlandıktan sonra Amengual ile Cabrales onları fırlatmak üzere kışlaya yaklaştı; ama fark edildiler ve makineli tüfek ateşi sonucunda hayatlarını kaybettiler.

Eliseo Reyes adlı bir başka gerilla, namı diğer "San Luis," fırlattığı Brezilya yapımı el bombası tekrar kendine gelince ölmesine ramak kaldı; neyse ki bomba patlamamıştı.

Bazuka yine çalışmamıştı, hem de iki kere; onu bir el fenerinden çıkardıkları pillerle onarmışlardı. Joel:

> Toprağa isabet eden mermilerin çıkardığı toz dumanı yüzünden önümüzü göremiyorduk; ama önümüzdeki tümsek bizi koruyordu. O durumda ve o ateş altında... Che bazukacının hedefi bulduramadığını gördü; öfkelendi, ayağa kalktı adamın yanına gitti, elinden bazukayı aldı, orada sağından solundan mermiler geçtiği halde ayakta duruyordu. Bu kadar merminin arasında nasıl hayatta kaldı şaşıyorum. Bazukayı ateşlemek istedi... Ben önündeydim, onu tümseğin arkasına itmeye çalıştım... Beni çok kötü itti, tartışmaya başladık.

Ama Guevara galip gelmişti. Tek istediği, Peña'nın işe yaramaz dediği bazukaya iş yaptırmaktı. Yaklaşık beşinci denemesinde bazuka ateş aldı ve kışlayı göbekten vurdu, bir jandarmanın ölümüne, ikisinin de yaralanmasına neden oldu. Altı asker kışlanın arka kısmından kaçtı, diğerleri teslim oldu.

Bordón yıllar sonra haklı olarak "güvenliğini hiçe saymak Che'nin Achilles topuğuydu" diyecekti.

Çatışma sabah beş sularında bitmişti. Jandarmalara komuta eden onbaşının belirttiğine göre, çatışmadan sonra tüm kasaba halkı gerillaları sevinç çığlıklarıyla karşılamıştı. Onbaşı Maximiliano Juvier emeklilik yaşına yaklaşmıştı, bu nedenle yanına sadece on dört iyi silahlanmış adam vermişlerdi. Che, onun silahını aldı, rütbesini söktü, onu azarladı ve karısına onun iyi olduğu haberini ilettikten sonra evine yolladı. Che ile onbaşının bu son görüşmesi olmayacaktı.

Zafer hiçbir açıdan kârlı sayılmazdı (binlerce mermi kullanılmış, karşılığında sadece 600 ila 700 mermi ve 4 Springfield tüfeği ele geçirilmişti) ama başarmak istediğimiz bir işi başarabileceğimizi göstermesi bakımından siyasi bir darbe niteliğindeydi.

Gavilanes'e dönerken içlerinde Kovboy Kid ile Figaredo'nun da bulunduğu birkaç savaşçı Che'nin yanına gitti ve ona otomatik silahlarla donatılmış olacak, Güinía'daki gibi kışlalara saldırıda bulunacak bir saldırı grubu oluşturulması fikrini iletti. Che kabul etti ve onlardan, daha sonra "intihar mangası" adını alacak olan manga için bir gönüllü listesi hazırlamalarını istedi.

27 Ekimde Che gerilla kamplarının yerleşim planıyla ilgili tasarılarını tamamladı. Gavilanes'teki El Pedrero kampı dağlarla çevrili büyük bir arazi içinde olacaktı; yüksek dağların üzerindeki Caballete de Casa'da, ulaşılması son derece güç olan bu kampta, acemiler eğitilecekti. İşler tüm hızıyla ilerlemiş, birkaç gün içinde ahşap kulübeler inşa edilmişti. Sık ağaçlıklı bir orman içinde bulundukları için havadan görünmüyorlardı. El Pedrero'da Che, Lina González adlı bir kadının evinde konaklıyordu. Lina González yıllar sonra onu çok iyi hatırlayacaktı: "Çok hoş, biraz da muzip bir gülüşü vardı."

Che'nin önünde hazır bir iş vardı: Batista'nın hükümetine meşruiyet kazandırmaya çalıştığı ve hileli olacağı daha baştan belli olan "se-

çim"i durdurmak için bir şeyler yapmak lazımdı. Dağlarda o zamanlar kullanılan parolalar genelde "geçersiz oy" ve "sabotaj"dı.

> *3 Kasıma (yani seçim gününe) kadarki kısa zaman olağanüstü bir faaliyetle geçti: Kollarımız her yerde faaliyet halindeydi, bulundukları bölgelerde seçmenlerin sandık başına gitmesini neredeyse tümüyle engellemişlerdi... Batista'nın askerlerinin nakledilmesinden malların akışına kadar hemen her şey durdurulmuştu.*

Ancak kilit önem taşıyan askeri faaliyet (dağların doğusunda, Güinía'nın karşı yönünde bulunan Banao kışlasına yapılan saldırı) başarılı olmamıştı. Saldırı hazırlığı için çok az zaman harcanmış, kılavuzlar savaşçıları iyi yönlendirememiş, bazuka yine kötü atış yapmıştı ve gerillalar birçok kayıp vermişti. Çatışma bütün gece sürmüş, Che açık arazide hava kuvvetlerine yakalanmamak için şafakta adamlarına geri çekilme emri vermişti. Bordón:

> Geri çekilme harekâtı tam anlamıyla kâbustu. Che astım krizi geçiriyordu ve yanında krizi yatıştıracak ilaç yoktu. Adamların hepsi yorgundu, Che ayakta durmak için insanüstü bir çaba harcıyordu.
>
> Yolda sağdan soldan birkaç at edindik ve Che atlardan birine bindi. Genç bir savaşçı [adı Soto'ydu] bu durumu gördü ve şikâyet etmeye başladı. Che onu duydu, attan indi ve kolla birlikte yürüdü. Kahve tarlası dedikleri yere ulaştığımızda güneş çıkmıştı.
>
> Dinlenmek üzere kampı düzenlemeye başladık, sonra Che beni yanına çağırdı. Astım krizi geçmemişti. *Soto'ya söyle buraya gelsin.* Che yoldaşa oturmak için altına bir şey çekmesini söyledi. Otlar ıslaktı. Soto'yla uzun uzun konuştu, ona ata binmeye neden razı olduğunu, Soto'nun bunu üst rütbelilerin bir ayrıcalığı olarak neden görmemesi gerektiğini anlattı. *Tamam mı evlat?* diye sordu, sağ omzunu sıvazlayarak. Soto ağlamaya başladı.

Seçim hükümet için tam anlamıyla başarısızlıkla sonuçlanmıştı. *New York Times*'ın muhabiri, baskıya ve hileye rağmen oy kullanma hakkına sahip olanların sadece % 30'unun oy kullandığını (bazı bölgelerde bu oran % 10'dan bile azdı) açıkladı. Beklendiği üzre Batista'nın adayı Rivero Agüero seçilmişti. *Las Villas*'taki seçimin başarısızlığı *kendiliğinden olmuştu; çünkü aynı anda hem kitleler arasında pasif*

direnişi örgütlemek hem de gerilla faaliyetinde bulunmak için zaman yoktu.

Che yanılıyordu. Seçim karşıtı hareket ve seferberlik koordine edilememişti belki ama Che'nin halkının kendiliğinden hareket ettiğini düşündüğü bu bölgede iyi bir örgütlenme, eylem ve propaganda vardı. Che'nin Camagüey'e girdiği zamanlarda bile o bölgede bir M26 teşkilatı faaliyet halindeydi; yoğun olarak Santa Clara, Camagüey ve Sancti Spiritus'da hissedilen, dağ yamaçlarındaki kasabalardan köylere, çiftliklere, oradan da Sierra del Escambray'a doğru yayılan geniş bir toplumsal etkilenme de söz konusuydu. Teşkilatın yürüttüğü ve nisan ayındaki başarısız grev girişiminden sonra Oltuski'nin yeniden örgütlediği faaliyetler çeşitli yerlerde ve farklı zamanlarda icra edilmişti; bu faaliyetler kasaba doktorunun önderliğinde bir grubun toplandığı Güinía'dan, bir taksi şoförünün silahlanıp sabotaj yaptığı Santa Clara'ya kadar yayılmıştı. Las Villas Üniversitesinden kadınlar savaşçılara harıl harıl mermi temin ediyor ve propaganda yapıyordu. Bölgede eylemsiz gün yok gibiydi: öğrenciler, campesinolar ve küçük işletme sahipleri savaşçı olarak alınıyor; M26 için devrim vergileri toplanıyor; silah veya yiyecek çalınıyor; gerillalara giysi ve ayakkabı temin etmek için para toplanıyordu ve neredeyse sürekli silahlı bir eylem vardı. Las Lomas'daki Flor de Lis tütün fabrikasındaki işçiler ürettiklerinden aldıkları ikramiyenin % 90'ını gerillalara ayırıyorlardı.

Belki de teşkilatın en zayıf halkası M26'nın Las Villas'daki eylem şefi "Diego"nun (Víctor Paneque) tavırlarıydı; Diego hareketin şehirlerden yönetilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu görüşü, nisandaki grevin arifesinde, teşkilatın dağlardaki gerillalara tabi olması gerektiğini savunmuş olan Che'nin görüşleriyle taban tabana zıttı. Che vakit geçirmeden eyleme geçecekti: *Şehre iner inmez şehirlerdeki savaş teşkilatını baştan aşağı değiştirmiştik. Şehirlerdeki en iyi militanları hemen eğitim kampına naklettik ve orada onları sabotaj konusunda eğittik; bu militanlar daha sonra taşra eylemlerinde etkili olduklarını kanıtladılar.*

Batista'nın seçim başarısızlığından birkaç gün sonra çekilmiş bir fotoğrafta her zaman eşeğinin üzerinde görmeye alıştığımız Che'yi bir atın üstünde Caballete de Casa'dan ayrılırken görüyoruz. Che atın üstünde dimdik ve mağrur bir ifadeyle duruyor, cepleri içlerindeki bin bir çeşit ıvır zıvır yüzünden sarkmış, belinde ise bir el bombası asılı.

Mutlu olmak için iyi bir nedeni var. Çünkü Caballete de Casa (nihayet!) ne zamandır istediği gibi bir geri hizmet üssüne dönüşmüştü. Çevresi tahkim edilmişti ve yeni savaşçıların toplandığı, gerekli silahlar tedarik edilirken onlara askeri eğitim verildiği bir yer hizmeti görmeye başlamıştı.

Üste ayrıca bir karargâh, bir radyo istasyonu, küçük bir tütün, deri ve metal atölyesi ve bir cephane vardı. Caballete'de bölgedeki campesinolarla birlikte ciddi işler yapılmıştı; Larrosa'nın tüfekli askerlerden oluşan müfrezesi orada kurulmuş, II. Cephenin genç savaşçıları orada kazanılmış, Che'nin ve onun yürüttüğü işgal hareketinden etkilenen Santa Claralı, hatta Havanalı öğrenci aktivistler orada toplanmıştı. Kaynaklar kampın kurulmasını izleyen bir buçuk ay içinde kamptan 600 ila 1000 aceminin gelip geçtiğini belirtiyor.

Che, Pablo Rivalta'yı üssün komutanı ilan etti ve Vicente de la O'yu bağımsız bölgede tarım reformu programını yürürlüğe koymakla görevlendirdi. Toprak dağıtımı kasım ayından itibaren yürürlüğe kondu. Banao yakınlarında bulunan ve Las Villas bölgesi valisine ait olan La Diana arazisi campesinolar arasında paylaşıldı. 8 Kasımda, başka şeylerin yanı sıra Che'nin tarım reformu taslağını da içeren ve diktatörlüğe hizmet etmiş olanlara ait toprakların hemen kamulaştırılmasını, 30 *caballería*stan fazla olan her arazinin soruşturulmasını amaçlayan 1 Numaralı Emir yayınlandı. Bir tarlada iki yıl veya daha uzun süre rençber olarak çalışmış veya vergi ödemiş herkes çalıştığı toprakların sahibi olacaktı.

Che'nin tarım reformu ile toprak dağıtımı konusunda sinirlerini oynatan şey yine siyasi bir sorundu:

> *Sabrımızı sonuna kadar sınayan ve Yoldaş Fidel'in adilane tavırları nedeniyle haddinden fazla tahammül etmek zorunda kaldığımız... bir sürü tartışmadan sonra uzlaşmaya vardık: II. Cephenin yardım toplamasına izin verildiği sürece tarım reformunu II. Cephenin bölgesinde uygulamaya sokabilecektik.*

Bu arada, İşgal'in ana amacına ayın bitiminde ulaşılmıştı. Ramón Silva'nın müfrezesi Trinidad-Sancti Spiritus otoyolunu bloke etmişti, Tuinicú nehri üzerindeki bir köprü sabote edilip hasara uğratıldıktan sonra da adanın bir ucundan diğer ucuna uzanan anayol tamamen ka-

panmıştı. Başka saldırılarla anayol iyice işlemez hale getirilmişti. *Değişime en dirençli bölge olan güney bölgesine hükümet yardımı sadece denizden veya havadan ulaşabiliyordu ve bu yardımlar günden güne daha da istikrarsız hale geliyordu. Düşmanın savunma hattı gittikçe bozulma sinyalleri veriyordu.*

Küçük bir bulut ufku karartıyordu. Che'nin seçimleri sabote etme planlarının yanı sıra, bir de banka soyma planı vardı; bu milislerle gerillaların ortak gerçekleştireceği bir eylem olacaktı. Soygundan elde edilecek para acil ihtiyaçlar için kullanılacaktı. Enrique Oltuski bu fikre "tamamen karşı"ydı; o ve Víctor Paneque. Oltuski, banka soygunlarının hareketi halkın gözünde küçük düşüreceği düşüncesindeydi; örgüte paranın rejimin yıkılacağını önceden gören ve galiplerin tarafında olmak isteyen muhafazakâr gruplardan geldiğini söylüyordu. Oltuski banka soygunu yapılmamasını, fondan 50.000 pezo alınmasını önerdi.

Ekimin ilk günlerinde ulaşan bu cevap Che'nin öfkeli bir mektup yazmasına neden oldu. Mektubunda Oltuski'ye banka soygununun çoktan kararlaştırıldığını söyleyen ve Ovalardaki teşkilat çalışanlarının sözlerinde durmadığından yakınan Guevara, Oltuski'nin halk liderlerinin görevden istifa etmeleri konusundaki endişelerine katılmadığını, isterlerse istifa edebileceklerini belirtiyordu:

> *İstemeyerek de olsa sana başkomutan tayin edildiğimi hatırlatırım... Görevden çekilsem de çekilmesem de bu yetkimi dağlardaki köyleri korkaklardan temizlemek için kullanacağım... Toprakların onu işleyenlere verilmesi fikrine neden büyük toprak sahipleri karşı çıktı da campesinolar karşı çıkmadı? Aynı şekilde, banka soygunu fikrini destekleyen savaşçılar bunu birinin bile bankada tek bir meteliği olmadığı için desteklemiş olmasın sakın?*

Olaylar bununla da kalmadı. Oltuski tüm iyi niyetiyle Che'ye 50.000 pezonun alınması için makbuz istedi; ama Che yoldaşlar arasında böyle bir şeyin hakaret sayılacağını söyledi. *Ben Gutiérrez Menoyo'dan yüz pezo için bile makbuz isterdim; ama senden meblağ ne olursa olsun makbuz istemezdim.*

İşin ilginç tarafı, bu para sorunu Komutan Guevara'nın geleceğini etkileyecek bir yolculuğa çıkmasına neden olmuştu. M26'nın mali

işler sorumlusu Dr. Serafin Ruiz de Zárate, 50.000 pezoyu Che'ye ulaştırmak amacıyla M26 komisyonuyla birlikte Sierra del Escambray'a çıkmıştı. Beraberinde Martha Lugioyo, Graciela Piñeira, Dr. Adolfo Rodríguez de la Vega ve nisan grevi ile Cienfuegos ayaklanması sırasında Santa Clara'da haber ulaştırma ve işçilerin nakledilmesi konusunda önemli yararlılıklar göstermiş bir aktivist olan Aleida March vardı. Komisyon El Pedrero'da üç gün ve gece kalmıştı; oradan ayrılmaya hazırlandıkları bir sırada bir haberci March ile Rodríguez de la Vega'yı polisin aradığı haberini ulaştırmıştı. Bu nedenle ikisi dağlarda kalmıştı, Rodríguez kolla birlikte, March da Placetas'ta.

Ernesto Guevara'nın kadınlarla olan ilişkisine tarih yazarlarıyla biyografi yazarları daima Viktoryen püritenciliğine varacak denli bir ihtiyatla yaklaşmışlardır. Son beraberliğine yaklaşımlarıysa sofuluk derecesindedir. Bu sadece, araştırma öznesine aziz gibi yaklaşan biyografi yazarlarının takındığı özel hayatla kamusal hayatı ayrı tutma tavrından kaynaklanmıyor olabilir; bunda Aleida'nın söyleşileri kabul etmesini önleyen o inanılmaz mahcubiyetinin de rolü büyük. (Che ile yoldaşları hakkında basında çıkan binlerce yazı içinde umutsuzca araştırma yapan bu kitabın yazarı, Aleida March'la ilgili sadece bir yazı bulabilmiştir, o da on satırı geçmeyen bir yazıdır.) Bunun dışında, Santa Clara savaşı bölümünde de görüleceği üzre, Aleida March'ın devrim sürecinde oynadığı önemli rolleri bu yazarların zaman zaman küçümsedikleri de oluyordu. Kısacası, Aleida hakkında, onun soyadından (Torres) ve Las Villas direnişi sırasındaki faaliyetlerinden başka bir şey öğrenmek pek mümkün değildi. Küba devrimi hakkında yazılmış yüzlerce kitap içinde Aleida hakkında tek bir biyografik paragrafa dahi rastlayamazsınız.

Bu nedenle Placetas'ta geçen o üç gün ve Ernesto'nun Aleida'ya nasıl âşık olduğu hakkında hiçbir şey bilinmiyor. Che'nin yakın korumalarından Alberto Castellanos şunları söylüyordu:

> Ben orada değildim, geri döndüğümde güzel bir kızla karşılaştım, hemen onun kim olduğunu sordum. Bana onun büyük ve cesur bir devrim savaşçısı olduğunu, Las Villas bölgesinde yeraltı faaliyetlerini yürüttüğünü söylediler. Polisin, evini ablukaya aldığını ve kendisini aradığını öğrenmişti, bu nedenle M26 liderleri ona Escambray'da kalmasını söylemişlerdi. Aleida ile Che birbirlerine

âşık oldular, bunu biliyorum; çünkü onu gördükten ve ona kur yaptıktan sonra Che bana öyle bir baktı ki, kendi kendime, "Çık aradan Alberto, arada kalacaksın sonra," dedim.

İlginçtir, komutanlık müfrezesinden başka biri, Harry Villegas bunun ilk görüşte aşk olduğunu reddediyordu: "O aşk ilişkisi bazılarının sandığı gibi yüzeysel başlamadı; birbirlerini görüp de âşık olmadılar. Platonik bir biçimde veya ilk görüşte başlamadı ilişkileri, mücadele içinde gelişti."

Che gibi sevgisini göstermekten veya duygularını açığa vurmaktan kaçınan bir adamla, Aleida gibi kendisi hakkında ser verip sır vermeyen bir kadın karşı karşıya gelince insan neyin gerçek, neyin kurmaca olduğunu kestiremiyor. Che, Aleida'ya bir haberci aracılığıyla yaban çiçekleri göndermiş miydi? Günlüğüne, *Bu gece Aleida'ya açılacağım* yazmış, dediği gibi de yapmış mıydı? Bir kahve kurutma odasında ay ışıklı bir geceyi birlikte geçirmişler miydi? Geçirmemişler miydi? Ne olursa olsun, Ernesto Guevara ile Aleida March, aralık ayının başlarında sevgiliydiler.

Kasım ayının ilk haftası kamp gönüllü dolmuştu. Yeni gelenler arasında özellikle iki kişi Che'nin geleceğinde önemli bir rol oynayacaktı: doğudan gelen ve Pacho adıyla tanınan 25 yaşındaki Alberto Fernández Montes de Oca ile Pinar del Río'dan gelen 22 yaşındaki Jesús Suárez Gayol "El Rubio" ("Sarışın").

Pacho Montes de Oca'nın işleri yüzüne gözüne bulaştırmakta üstüne yoktu. Sürgünde bulunduğu Meksika'dan Küba'ya dönmeye çalışırken ormanda kaybolmuş, yollarını bulmaya çalıştıkları sırada ağabeyi öldürülmüştü; Santa Clara'da yeraltı çalışmalarına başlamış, bir emir üzerine Escambray'a giderken yeraltı çalışmaları yürüttüğü ortaya çıkmıştı.

M26'nın öğrenci liderlerinden Suárez Gayol da yeraltı çalışmaları yürüttüğü ortaya çıkınca Pinar del Río'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Escambray'a gelmeden önce, bir radyo istasyonunu kundaklama eylemi sırasında ayağı yanmıştı. Batista'nın polis teşkilatının en ünlü işkencecilerinden Ventura başka bir genci Suárez sanıp yakalamış, Suárez Escambray'a gelirken de gencin idam hükmünü vermişti. Ama Che durumunu görünce Suárez'i kabul etmek istememişti: "Doktor

olduğumu unutma, bu durumda yürüyemeyeceğini biliyorum." Ama öğrencinin inatçılığı onun, acemilerden oluşan bir müfrezenin başına getirilen Montes de Oca'yla birlikte Caballete de Casa'ya gitmesini sağlamıştı.

Nihayet 7 Kasımda Che, Konseye bir not gönderdi:

Escambray II. Cephesi adıyla anılan örgütle aramızdaki güçlükler... San Blas bölgesinde bulunan yüzbaşılarımdan birine uygulanan saldırgan tutumla birlikte iyice içinden çıkılmaz bir hal aldı. Bu hassas durum söz konusu örgütle bir anlaşma zeminine ulaşmamızı imkânsız kılıyor.

Che Konseye aynı zamanda I. Cepheyle bir müzakere yapacağını, PSP'nin Yagujuay'daki gerillalarla Ovalardaki örgütlerini kendi sorumluluğuna verdiğini de belirtmişti. Mektup, Konseyden bir toplantı talebiyle bitiyordu. Konsey ayın on üçünde cevap verdi: "Bölgemize geleli daha bir ay olmasına rağmen en kötü hakaretlere ve iftiralara maruz kaldın. Tüm bunlar ilk görüşmemizde dile getirdiğimiz II. Cepheyle ilgili şüphelerimizin doğruluğunu kanıtlıyor."

Birkaç gün sonra La Gloria kasabasında gerçekleştirilen toplantıya Konseyin üst düzey komutanları ile 8. Kolun kadroları katıldı. Beklenecği üzre toplantıda bir süre II. Cephe konusunda ne yapılacağı konusu konuşuldu. Che toplantıdakiler arasında en radikal olanıydı; Eloy Gutiérrez'in altından girip üstünden çıktı. II. Cepheden biri campesinoların evlerine kendilerinin disiplinine itaat etmeyenlerin yerlerinden sürüleceğini veya vurulacağını belirten afişler asıyordu. *Escambray'da neler olduğu konusunda hiç bilgim yoktu, size karşı önyargılı davrandığım için beni affetmenizi rica ediyorum. Çok kötü bilgilendirilmişiz meğer.*

Faure Chomón: "Saldırıya geçmeden önce, birlikte onları ihanet ve erzaklara el koyma suçlarından yargılamayı, onlara güç kullanmayı önerdi." Ama harekât uzun süre bekletilemezdi, bu nedenle II. Cephe konusunu bir tarafa bırakmaya, Konseyle gerillalar arasında bir anlaşma yapmaya ve vakit kaybetmeden ortak komuta altında ortak operasyonlara başlamaya karar verdiler. Che toplantıda ayrıca Konsey kadrolarına bu anlaşmaya PSP'nin de dahil edilmesine herhangi bir itirazları olup olmadığını da sormuştu; onlar da olmadığını söylemişlerdi.

La Gloria'daki toplantının ilk sonucu kasım ayının ortasında ve sonunda iki küçük eylemin gerçekleştirilmesi olmuştu. Komutan Rolando Cubela komutasındaki Konsey askerleri Caracusey kasabasına saldırmış, Che'nin kolundan gerillalar da Cabaiguán kasabasına sürpriz bir saldırı gerçekleştirmişlerdi; orada saatlerce kalmışlar, Cubacán radyo istasyonuyla telefon gereçleri şirketinden malzeme ve RECA rafinerisinden yakıt almışlardı. (Oradan aldıkları bu malzemeler 8. Kolun gelecekteki radyo istasyonunda kullanılacaktı.)

Che ile II. Cephe arasındaki gerilim ya Konsey kadrolarının zannettiği kadar şiddetli değildi ya da Che Las Villas bölgesinde birleşik bir cephe oluşturmaya çalışıyordu; çünkü II. Cephe lideri Eloy Gutiérrez, Che'nin komutan yardımcısı Ramiro Valdés ve Dr. Oscar Fernández Mell'le birlikte komuta ettiği operasyon sırasında bölgede ciple dolaşmıştı.

Aşağı yukarı o sıralarda Oltuski ve Marcelo Fernández (milliyetçi M26 liderlerinden biri) Che'yle dağlarda tekrar görüşmüştü; bu görüşme hiç kuşkusuz şehirdeki yeraltı teşkilatlarıyla gerilla liderliği arasındaki gerginliği yatıştırmak amacını taşıyordu. Oltuski:

> Che gece yarısına doğru geldi. Okulun zemininde uyukluyorduk. Selamlaştılar ve ardından Che şöyle dedi:
>
> *İlk çatışmaları gerçekleştirdiğimize göre, bu bölgeye bazı saldırılar gerçekleştirmenin tam zamanıdır.*
>
> Konuşurken kirli parmaklarıyla bir parça et kopardı ve büyük bir iştahla yemeye başladı, et çok lezzetli olmalıydı. Yemeğini bitirdi ve dışarı çıktık. Marcelo, Che ve ben patikanın kenarına oturduk. Che bize puro verdi. Purolar çok sertti; bölgedeki bir campesino yapmıştı onları herhalde. Güçlü, tok dumanı içime çektim, içim ısındı, hafif başım döndü. Yanımda Che bir yandan puro içiyor, bir yandan da ciğerleri doluymuş, balgam söküyormuş gibi öksürüyordu. Çok kötü kokuyordu. Üzerine ter kokusu iyice sinmişti. İnsanın burun direğini kıracak cinsten bir kokuydu, kokuyu puronun dumanıyla defettim.
>
> Konuşmamız sert bir havada geçti; ama o gece çok münakaşa etmedik. Belki Che yorgun olduğu için; belki de o kötü tütün ikimizi de biraz sersemlettiği için. Che ile Marcello biraz ağız dala-

şı yaptılar. Başka şeylerin yanında M26 programını da tartıştılar. Che, ona yazılı bir belgeyle yardımcı olacağına söz verdi.

Sadece programı değil, şehirdeki yeraltı teşkilatlarının PSP'li Komünistlerle büyük bir cephe içine girmeyi reddetmeleri konusunu da konuşmuşlardı. Che'yle arasındaki anlaşmazlığa rağmen Oltuski, Escambray dağlarından inerken Marcelo Fernández'e, "Dağlara döndüğümde Che'nin yanında savaşacağım," demişti.

Ancak Oltuski, Che'nin yanında savaşacak fırsatı bulamayacaktı; çünkü olaylar çok hızlı gelişecekti. Kasımın sonuna doğru campesinolarla savaşçılar arasında söylentiler dolaşmaya başladı: "Ordunun dağlara saldırıda bulunacağı, Sánchez Mosquera'nın Albay La Rubia'yla birlikte bu tarafa doğru yola çıktığı söyleniyor..." Söylentiler ordunun peşinden yayılıyordu: "Fomento'dalar"; "Cabaiguán'dalar"; "Tankları, cipleri, her şeyleri var." "Hikâye oğlum, hepsi hikâye. Jandarmanın buraya geldiği falan yok."

Jandarmalar dağa çıkmıştı; ama yanlarında her şeyi getirmemişlerdi. 11 ve 22. Antigerilla Taburundan bin kadar asker gelmişti, işin kötüsü yanlarında altı Stewart zırhlı araç vardı.

Che komuta merkezini El Pedrero yakınındaki Manacas'a yerleştirdi. Elinde kendi kolundan 150 kişi ve Bordón'un adamları vardı; Konseyin kolundan destek almıştı, bunun yanı sıra Caballete de Casa'da halihazırda toplanmış olan ve sayıları sürekli artan acemiler de vardı.

29 Kasımda ordu birlikleri hareket etti ve şafakta gerillaların bulunduğu tepelerin eteklerine vardı:

Cabaiguán'dan ilerlediler ve Santa Lucía'yı ele geçirdiler, Fomento'dan çıktıktan sonra da Punta Gorda'yı. Kuvvetlerimiz onlara esnek direnişle karşı koydu, düşmanın sürekli tank desteğiyle zar zor elde ettiği yerleri aşamalı olarak teslim etti.

Che'nin yeteneğine hayran kalan bir campesino yıllar sonra şunları söyleyecekti: "Che'nin müthiş bir stratejist olması bizim için büyük bir şanstı; dağlardaki herkesi savaş düzenine göre yerleştirdi, böylece jandarmaların göründüğü her yerde onlara dünyayı dar ettik ve ilerlemelerine engel olup yolda hapsolmalarını sağladık."

30 Kasımda düşmanın sol kanadı, tank ve hava desteğiyle Conuco denilen yere ilerledi; ama Yüzbaşı Joel Iglesias'ın savaşçıları onları

orada durdurdu ve Santa Lucía'ya geri çekilmeye zorladı. Orta kanat tank desteği alarak çaprazlama bir hareketle Mota kasabasına ilerledi, sağ kanat da Sitiados kasabasına ulaştı, tankların savunmamızı yarıp ilerledikleri yer de burası oldu.

Bordón'un savaşçıları düşmanın ilerlemesini El Pedrero mezarlığına giden Culo del Perro adlı sokakta durdurdu. *1 Aralıkta düşmanın ilerleme çabası cephe boyunca durduruldu. Komutan Camilo Cienfuegos, kolunun seçkin savaşçılarından oluşan bir grubun başında savunmayı bizzat yönetti.*

(Camilo'nun adamları geçici bir süre için Che'nin kampında konaklıyordu; Fidel 14 Ekimde Camilo'ya Pinar del Río'yu işgal hareketinin ikinci bölümünü ertelemesi ve kolunu Las Villas'ın kuzey kısmında savaş düzenine sokması emrini verdiği bir not yazmıştı.)

Bu sırada Camilo bir palmiye ağacını yola devirerek tank yolunu kapamış, savaşçıları askeri birliğin ilerlemesini durdurmuştu. Campesinolar hikâyenin bu bölümünü Che ile Camilo'nun son kez omuz omza savaştığı şeklinde anlatırlar.

1 Aralıkta, saldırı altındayken, Che'nin Konseyden Cubela ve Castelló'yla bir araya gelip (bombalı saldırıların ortasında) ileride El Pedrero Anlaşması olarak anılacak olan bir anlaşma imzalaması onun birlik konusuna ne kadar önem verdiğini göstermesi bakımından örnek, aynı zamanda da ilginç bir olaydır. Anlaşma, ortak amaçların kararlaştırıldığı, grupların, ortak zeminin, tam bir işbirliği içinde hareket edileceğinin ve yeni operasyonlar düzenleme kararlılığının ortaya konduğu basit bir deklarasyondu. Anlaşma metni, diktatörlük yönetimini sona erdirmek için tüm gruplara yönelik bir birleşme çağrısıyla sona eriyordu; PSP anlaşmayı sekiz gün sonra kabul ettiğini açıkladı.

Batista kuvvetlerinin saldırıları isyancıların kurduğu pusular karşısında etkisini yitirdi. Che Sierra Maestra'da çok şey öğrenmişti:

Düşmanın sağ kanadının tamamı çöktü ve 2 Aralıkta görev yerlerini terk ederek kaçtılar; düşmandan bir sürü erzak, ayrıca paletli ve 37 milimetre namlulu bir tank kaldı bize. Düşmanı Fomento yakınlarına kadar takip ettik, ondan sonra da kaçtılar. Bu arada düşman Mota kasabasından da sürülmüştü.

2 Aralıkta Che, bombardımana rağmen, El Pedrero'da *Granma*'nın karaya çıkışı şerefine bir yemek ziyafeti verdi. Lina González'in mutfağının duvarları makineli tüfek atışlarından kalan mermi delikleriyle doluydu. Lina: "Che bazen bu evde uyurdu. Dinlenmesi iki saatten fazla sürmezdi, canım benim. O zamanlar burada kalmak cesaret isterdi; çünkü bizi her gün bombalıyorlardı."

> *Düşman Sitiales kasabasından çekilmeden önce, tank ateşiyle 21 campesinonun evini ateşe verdi. 4 Aralıkta düşman Mota'yı tekrar ele geçirmeye çalıştı ve öncü birliği pusularımızdan birine [Kovboy Kid ile Alfonso Zayas'ın hazırladığı pusuya] düştü, sonuç: düşman tarafında sekiz ölü, on üç ağır yaralı.*

Bu, Batista kuvvetlerinin Escambray'daki kurtulmuş bölgeye yaptığı son saldırıydı. Sanki bunu kutlarcasına, 8. Kolun radyo istasyonu Hiriam Prats'ın operatörlüğünde yayına başlamıştı. İlk yayın Radyo İsyanla bağlantı kurmak şeklinde olmuştu.

Camilo'nun kolu birkaç gün sonra kendi radyo istasyonuna kavuştu; iki isyancı lideri arasında şu konuşma gerçekleşti:

> Bize orada düşman hareketlerinin nasıl olduğunu söyle, yeni bir şey var mı? Bu arada nasıl bir tank ele geçirdiğinizi de söyle; çünkü buraya gelen haberci tankı gördüğünü söyledi ama tipini tarif edemedi.
>
> *Camilo anladığım kadarıyla için içini yiyor, ha? Paletli bir tank bu, yüzeyi biraz hasarlı ama çok güzel bir şey, Amerikan yapımı, işimize yarayacak sanıyorum... Teknisyenler üzerinde çalışıyor, sağını solunu düzeltiyorlar... Bizim hatlarımızda şimdilik bir sorun yok; ama onların hatlarında her an sorun olabilir. Fidel'e Santa Clara'ya gideceğini söylediğini duydum; orada dur işte; çünkü orası benim. Otur oturduğun yerde.*
>
> Santa Clara meselesi yolunda gittiği sürece bana uyar, orasını birlikte almak için daha sonra bir araya gelip plan yaparız. Zaferi seninle paylaşmak isterim, sandığın gibi kıskanç değilimdir. Orada sana kordonda küçük bir mola verdireceğim: Saldırıya yedi bin tüfekli adam yollayacağım. Bu çocuklar hareket görmek için geberiyorlar, son birkaç gündür kışlalarda gördükleri her askerin elinden tüfek kapıyorlar... bu çocukların tüfek kapmak için yapmayacakları şey yok.

12 Aralıkta Che bir kez daha bir gazeteciyle söyleşti, bu sefer kolun radyo istasyonu aracılığıyla; Escambray'dan iletilen yayın Radyo İsyan aracılığıyla Sierra Maestra'ya ulaştırılıyordu. Son derece resmi ve biraz da kuru bir söyleşiydi. Che gazetecilere yönelik korkusunu henüz yenememişti, bu kendilerinden bir gazeteci olsa bile.

"Siz ve adamlarınız Las Villas'taki küçük kasabalarda nasıl karşılanıyorsunuz?"

Çok iyi karşılanıyoruz. Bundan daha iyisini bekleyemezdik. Bölgede faaliyette bulunan devrimci gruplarla biraz sorun yaşadık ama sonra bu farklılıkları ortadan kaldırmayı başardık.

"Diktatörlüğün durumu hakkında ne düşünüyorsunuz Komutanım?"

Son demlerini yaşadığını düşünüyorum. Dış etkenler işin içine karışırsa varlığını kısa bir süre daha sürdürebilir. Her halükârda, halk kuvvetleri çok daha güçlü, bu nedenle çöküşü kaçınılmaz. Müdahale etkeninin ortaya çıkacağını sanmıyorum; çünkü Küba halkı içinde devrimci ruh iyice yaygınlaşmış durumda.

"Peki, Sierra Maestra'daki önceki mücadelerle karşılaştırdığınızda bu bölgedeki mücadeleyi nasıl görüyorsunuz Komutanım?"

Sierra Maestra'da mücadelemize neredeyse silahsız adamlarla, mühimmatsız ve adeta hiçbir campesinodan yardım almadan başlamıştık. Eylemlerimiz geliştikçe gelişti ama Sierra Maestra yasak bir bölge, çok az irtibat yoluna sahip. Buna karşılık Las Villas'ta büyük şehirlerle ve anayolla aramızda çok az mesafe var ve Ovalardaki erzak hatlarımızdan büyük destek alıyoruz. Koşullar daha iyi.

"Şimdiki koşullardan çok daha fazla memnun olduğunuz anlamını çıkarabilir miyiz buradan?"

Hayır, koşullardan memnun olmamla bir ilgisi yok bunun. Daha rahat koşullar altında bulunmam bu koşullardan daha fazla memnun olduğum anlamına gelmez; mücadeleyi başlattığımız ve devrimci bir kuvvet haline geldiğimiz Sierra Maestra'yı çok seviyorum.

"Sizin ve adamlarınızın cesurca geri püskürttüğü hükümet güçlerinin saldırı harekâtının son durumu hakkında bize ne söyleyebilirsiniz?"

Sadece komutam altındaki adamlar sayesinde geri püskürtülmediler; bu yenilgilerine savaşmak yerine geri çekilen, silah ve diğer

erzakları elimize teslim eden diktatörlük askerlerinin hareketleri de neden oldu.

"Bu bölgedeki harekâtınız hakkında bilgi alabilir miyiz sizden?"

Doğu ile batı arasındaki irtibatı kesmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum, bana göre Santa Clara elimizde sayılır, tüm devrimci gruplarla birlikte bir harekât gerçekleştirdiğimizde de kesinlikle elimizde olacak.

"Son bir soru Dr. Guevara. Noel Gecesi'nde hep birlikte yemek yiyebilir miyiz sizce?"

Hep birlikte yemek yiyebiliriz tabi; sorun, nerede yiyeceğiz. Ne olursa olsun, burada bulunabilmiş olanlar... hepimiz uyum içinde yemek yeriz umarım.

20

YILDIRIM HAREKÂTI

Che'nin Las Villas'a gerçekleştirdiği saldırı sonucunda Fomento bölgesinin ele geçirilişi, Aralık 1958.

15 Aralıkta, özel bir hazırlık yapıldığına ilişkin hiçbir belirti göstermeden Che son derece kendine özgü bir yıldırım harekâtı başlattı. İkindi saatlerinde 8. Kol ile Konsey kolundan oluşan birleşik kuvvetlere bağlı mangalar Fomento'ya giden yolları kapatmaya başladı; Fomento, 10.000 kişilik nüfusa ve 140 kişilik güçlü bir ordu garnizonuna sahip bir şehirdi. Yüzbaşı Ramón Silva komutasındaki kuvvetler El Nazareno adlı bir yerde Fomento-Placetas demiryolunu kestiler ve bir pusu kurdular. Che, Cubela'ya bir not yolladı: *Rolando, Falcón nehri üzerindeki köprüyü yıktık ve Fomento'yu kuşattık. Báez yolu için senin işbirliğine ihtiyacımız var.*

Konseye bağlı olan Yüzbaşı Juan Abrantes (Meksikalıydı) komutasındaki bir manga Fomento cephesinin sol kanadından Báez'e ilerledi ve orasını çatışmaya gerek kalmadan aldı. Yüzbaşı Alonso Zayas'ın mangası Santa Isabel'e akşam 21:00'de girdi. Che, Sierra Maestra'da öğrendiği gerilla taktiklerinin ve aralık ayında askeri kışlalara gerçekleştirdikleri saldırıda kullandıkları küçük numaraların bir bileşiminden oluşan taktikler uyguluyordu: bölgeyi yalıt; pusu kur; düşmanın barikat altında olmasından yararlan; propagandalarla ordunun moralini çökert. O günleri yaşayanların bugün anlattıklarına bakılırsa, bu saldırıların yapılmasının ardındaki asıl amaç silah ve mühimmat elde etmekti. Batista'nın ordusunun saldırısından sonra bazı tüfeklerin yirmiden az mermisi kalmıştı ve Caballete de Casa'da silah bekleyen yüzlerce gönüllü vardı.

16 Aralıkta sabah saat 06:30'da Zayas, Joel Iglesias ve Manuel Hernández'in komuta ettiği kola ait üç manga şehre girmeye başladı.

Yarım saat sonra Fomento telefon operatörü Aida Fernández, Santa Isabel üssünden sürpriz bir telefon aldı. Ahizenin diğer ucundaki tuhaf Güney Amerikan aksanlı adam garnizon komutanı Teğmen Pérez Valencia'yla (32 yaşında, orduda yetişmiş bir subaydı) görüşmek istediğini söylüyordu. Kel kafalı, pos bıyıklı Pérez Valencia yoksul bir campesino ailesinden geliyordu. Yıllar sonra o günü şöyle anlatıyordu:

> Ahizeyi kaldırdığımda beni isteyen kişinin Che olduğunu anladım. Bana garnizonun etrafını sardıklarını, direnmemizin anlamsız olduğunu söyledi. Teslim olursak kan akıtılmayacağı konusunda bana garanti verdi. Biz teslim olmayı kabul ettikten sonra isyan-

cıların kontrolü altındaki bölgeyi hemen terk etmeleri halinde adamlarının özgür olacaklarını söyledi. Ona teklifini kabul etmeyeceğimi söyledim.

Pérez Valencia'nın komutası altında 150 kişi vardı; adamları isyancılardan daha iyi silahlanmıştı ve mermileri boldu. Teğmen Valencia garnizon, telefon santrali, Baroja Sineması ve Florida Oteli boyunca savunma hatları kurdu; isyancıları tuzağa düşürmeyi planlıyordu ve çatışma başladıktan, Santa Clara'dan takviye aldıktan sonra saldırıya geçmeyi umuyordu.

Che önce sadece üç müfrezeyle harekete geçti, diğerlerini Fomento girişlerinde pusuda bırakmıştı.

Sabah, Manuel Hernández'in komutasındaki isyancılar 25 metrelik bir mesafeden pozisyon almak üzere garnizona doğru ilerlerken istasyon yakınlarında orduya ait bir mangaya saldırdılar ve onları teslim olmaya zorladılar; sadece iki kayıp verdiler.

Kuşatma başladı. Yöre halkı isyancılara katılmak üzere sokaklara döküldü. Molotofkokteyli yaptılar, barikat kurdular ve yaralıları taşıdılar. Akşam karanlığı çöktüğünde halktan bazı kişiler sinemanın içindeki perdeleri ateşe verdiler, binayı yaktılar ve sinemayı koruyan askerlerin teslim olmasını sağladılar. Sonunda ordunun tüm mangaları teslim oldu, en önemli olanı, Pérez Valencia komutasında üste bekleyen 121 adamlı birlik hariç. Che önemli bir karar anıyla karşı karşıyaydı: kuşatmayı sürdürmeli miydi yoksa dağlara geri mi çekilmeliydiler? Pusular yerli yerindeydi; düşman Santa Clara'dan takviye göndermemiş, hatta yakınlardaki Cabaiguán veya Placetas üslerinden kuvvet bile harekete geçirmemişti. Ama isyancıların mühimmat eksikliği ciddi bir sorundu. Kol Fomento'dan saldırıya geçtiği sırada silah başına ortalama 40 mermi düşüyordu. Bu nedenle düşmanın teslim olmasını sağlamanın dışında mühimmatı ele geçirmeleri de gerekiyordu.

Che zor durumdayken, Pérez Valencia da üste tuhaf bir durum içindeydi. 121 askerinin 100'den az isyancı tarafından kuşatıldığını ve isyancıların adamları kadar iyi silahlanmış olmadıklarını Valencia'nın bilmesine imkân yoktu elbette. Ancak isyancıların açtığı ateş sadece Garand ve San Cristóbal tüfeklerinden çıkan mermilerden ibaret de-

ğildi; gerillalar muharebe alanına efsaneler de fırlatıyorlardı. Teğmen en temel askeri disipline sadık kalarak adamlarına "direnin ve takviye kuvvetlerinin gelmesini bekleyin" emrini verdi. Che içgüdülerine kulak verdi ve kuşatmayı sürdürme kararı aldı.

Batista'nın hava kuvvetleri şafakta harekete geçti ve Fomento-Placetas otoyolu üzerinde pusuda bekleyen manganın üzerine ateş açıp bomba yağdırdı. Hava kuvvetlerine bağlı uçaklar yakınlardaki çiftlik evlerini, İspanyol Topluluğu binasını ve Kızılhaç karargâhını da bombalamış, on sekiz sivilin ölümüne neden olmuştu. Ancak, *hava kuvvetlerinin isyancı ordumuzu bombalamasına rağmen, demoralize durumdaki askerler yoldaşlarına destek vermek için gelmediler.*

Artık üsse dört müfreze saldırıyordu. Kovboy Kid'in komuta ettiği manga kelimenin tam anlamıyla intihar mangası olarak ilk tecrübesini yaşıyordu. İsyancı kordonu dar bir biçimde (bazı noktalarda üsse 25 ila 30 metre mesafedeydi) oluşturulduğu için gerginliği artıracak bir hareket çok tehlikeli olabilirdi.

Amado Morales intihar mangasının üyelerinden biriydi.

> Tamayo bir kliniğin damına tırmandı ... ve karşısındaki askerlere ateş etmeye başladı. Yakındaki bir evin içinde mevzilenmek üzere bir saz çitin üzerinden atladım ve arkasına gizlenebileceğim vücudumu fazla kapatmayan çok alçak bir duvarı olan bir balkona çıktım. Yoldaş Sergio da orada mevzilenmişti. Birkaç el ateş ettikten sonra düşmanın açtığı bir ateş sonucu vuruldum. Birkaç dakika sonra Lemus başından vuruldu ve yanı başımda anında öldü. Yoldaş Hugo de Río beni tehlikeden uzaklaştırdı.

Del Río: "Kovboy Kid'le birlikte şimşek gibi arkaya atlayarak postu deldirmekten son anda kurtulmuştuk."

O çatışmada kayıp veren sadece intihar mangası değildi. Genç yüzbaşı Joel Iglesias, düşman ateşine tehlikeli bir biçimde daldığı bir sırada kurşun yarası almıştı. Mermi ensesinden girip alt çenesini kırmıştı. Öleceğini düşündüğü için Joel durumu Che'ye bildirmelerini istemiş, ardından bilinci kapalı bir biçimde Fomento'daki bir kliniğe taşınmıştı. Haberi alınca Che koşarak kliniğe gitmişti. Joel, Sierra Maestra'daki en zor zamanları paylaştığı ve saldırı harekâtında birlikte yaşadığı campesinolardan biriydi. Che, sanki emirleri kan akışını durdurabilir-

miş gibi, doktorlara çocuğun ölmemesi gerektiğini söylemişti. Yüzbaşı Manuel Hernández de ağır yaralanmıştı.

İsyancılar umutsuzluğa kapılmaya başlamışlardı. Kuşatma ikinci gününe girmişti. Kayıpları nispeten az olsa da yaralananlar veya ölenler isyancılar için son derece önemli kişilerdi. İçlerinde müfreze komutanları vardı. Hava saldırısı korkunçtu.

Leonardo Tamayo:

> Kovboy Kid [Fomento kışlasına] ateş açmayı planlıyordu; ama kışlanın etrafı, üzerinde tuğla siperler bulunan kale gibi duvarlarla çevriliydi ve içeriye girmek zordu. Askerler siperler boyunca uzanan mazgallarda mevzilenmişti. Derken Kovboy Kid'in aklına harika bir fikir geldi (şimdi düşününce bunun ne kadar aptalca bir fikir olduğunu görüyorum): Gaz tankı ve borular bulacaktık. Boruları birbirine ekleyip püskürteç haline getirecek, kışlaya gaz püskürtecektik. Bunun için pompayı tanktan çıkartıp tüpün içindeki gazı ateşlemeyi düşündük. Kuşbeyinlilikten başka bir şey değildi. Böyle bir şeyde biz de alev alabilirdik. Malzemeyi bulamadığımız için planı uygulayamadık.

Kışlanın elektriği ve suyu kesilmiş, askerlerin çoğu yaralanmıştı, ama direnişleri sürüyordu. 17 Aralıktı, gece çöküyordu ve Che, tehlikenin geçen zamanla birlikte artmasına rağmen, gerilla savaşçısı olduğu dönem içindeki en önemli kararlarından birini verdi: kuşatmayı sürdürecekti.

Devrimciler 18 Aralık sabahı kışlanın duvarına doğru yakınlaştıkça yakınlaştı. İsyancılardan Mariano Pérez yaralandı. Che pusu mangalarını geri çekti ve diğer mangaları kışlaya yoğunlaştırdı. Che her şeyini tek kâğıda yatırmış, resti çekmişti. Hava bombardımanı sürüyordu.

Che'nin stratejisi işe yaradı. Kışladaki askerler daha fazla bekleyemediler, karadan onlara takviye de gelmedi, belki de ordu yetkilileri kışlaya yapılan saldırının ordu birliklerini pusuya düşürmek için hazırlanmış bir yem olduğunu düşünmüştü. Komutan Pérez Valencia:

> Savunacak bir şeyimin kalmadığını düşünmeye başlamıştım. Otel ve sinemadaki öncü birlikler isyancı ateşi altında kalmıştı ve adamlarımın geri kalanı bitkindi, morali kalmamıştı. Çok kaybımız

vardı ve yaralıları tedavi edecek veya ölüleri gömecek durumda değildik... Yetkililere kararımı bildirdikten sonra beyaz bayrağın sallanması emrini verdim. Öğleden sonra 16:00'da.

Che kışlaya girdi ve yenik durumdaki subayın karşısına oturdu. Bu görüşme sırasında çekilmiş bir fotoğrafta Che, Pérez Valencia'nın karşısında puro içip konuşurken görülüyor. Che'nin sanki orada tesadüfen bulunuyormuş, bu işlerle hiç ilgisi yokmuş gibi bir hali var.

Che önce yaralı askerlerin tedavi edilmesini emretti, sonra askerlere silahlarını teslim etmelerini söyledi. Bu sırada 8. Kolun savaşçıları kışlanın önünde M26 sancağını sallayarak zaferlerini kutluyorlardı. Che ele geçirilen askeri ekipmanın ayrıntılı bir listesini çıkardı: İki cip, üç kamyon, bir havan topu, 30 kalibrelik bir makineli tüfek, 138 tüfek ile hafif makineli tüfek ve 9000 mermi. Uzun listede 18 çift ayakkabı, dört daktilo ve bir çalar saat de yer alıyordu. *Özgürlük savaşçıları yüzden fazla tüfek teslim aldı.* 8. Kol düşmandan alınan her kalem malın ne kadar değerli olduğunun çok iyi farkındaydı. Gerillalar 141 askeri esir aldı.

Savaşın sonunda hava kuvvetleri bölgeyi tekrar taradı ve Che Kızılhaç'a bu durumu kınadığını belirten bir mesaj gönderdi:

> *acımasızca açılan makineli tüfek ateşinin kurbanı, askeri önemi olmayan Fomento şehrindeki ve çevre bölgelerdeki siviller olmuştur; hava kuvvetlerinin açtığı ateş Fomento'da iki çocuğun ölümüne ve Las Arenas'ta iki sivilin yaralanmasına neden olmuştur.*

Savaşın sonunda Che terfileri açıkladı: Roberto Rodríguez (Kovboy Kid) ile Orlando "Olo" Pantoja yüzbaşılığa; Oscar Fernández Mell de hekim yüzbaşı rütbesine. Silahların dağıtımı da başlamıştı. Yağmanın bir kısmı, acemileri silahlandırmak üzere Caballete de Casa kampına gönderilmişti.

Şehir halkı sokaklara dökülmüştü. Bir fotoğrafta yeni terfi almış, keyfi gıcır Yüzbaşı Roberto Rodríguez'i yeni ele geçirilmiş bir cipte otururken görüyoruz; etrafında ona hayranlıkla bakan kızlar ve çeşitli yaşlarda sakallı isyancı savaşçılar var. 23 yaşındaki Kovboy Kid gür sakallarıyla (bıyıksız ama) ve dalgalı, uzun saçlarıyla, üzerinde eğreti duran kepiyle kendine özgü biriydi. Boyu kısaydı. Üzerindeki fişekliklerle ve ondan daha büyük görünen omzundaki tüfeğiyle yaramaz bir

çocuğu andırıyordu. Che'nin ifadesiyle bu adam *ölümle kumar oynayan* biriydi.

Zobeida Rodríguez, Che'nin yanına yaklaştı. Orada olmaması gerekiyordu; tüfeği yoktu ve Punta Gorda'da cephe gerisinde durmuştu; çünkü bir Winchester'la gidip bir kışlayı ele geçiremezdiniz; ama o onların yanında "kendi hesabına" çalışmış ve bölgedeki yedi yoldaşla birlikte savaşmıştı. Che durumu öğrenince ona çatışmaya girmeyi yasakladı. Zobeida ondan özür diledi ve Che'ye kendi sözlerini tekrar hatırlatarak cevap verdi: "Silah savaşta kazanılmalıdır." Che bunun üzerine, *Tamam, yarım elma gönül alma* diyerek ona bir Garand verdi.

Özellikle bir fotoğraf Fomento'daki zaferi özetler: Bir cipin arkasına dev bir Küba bayrağı serilmiş; başka bir bayrak cipin önünden sarkıyor; Che koltuğun üzerinde ayakta, kalabalığa sesleniyor. Silahsız Fomento halkı, kendilerine tuhaf bir Arjantin aksanıyla konuşan Devrimin Sesi'nin etrafına toplanmış. İnsanlar Che'nin konuşmasının her sözcüğünü can kulağıyla dinliyor. O güne kadar Küba'nın dağlarına ve istila harekâtı sırasında da bataklıklı ovalarına aşina olan Che için halkla girdiği bu ilişki yeni bir deneyimdi. Campesinolarla münakaşa ettiği, onlara söylevler çektiği çok olmuştu; ama şimdi ilk kez bir şehir halkının, işçilerin, esnafın, küçük işletmecilerin, öğrencilerin, ev kadınlarının, sekreterlerin ve memurların, yani devrimin şehir tabanı karşısında ilk kez konuşuyordu.

Konseyin, M26'nın ve yeni örgütlenmiş derneklerin yardımıyla Fomento'da yeni sivil toplum örgütleri kurulmaya başlamıştı.

Başka kışlalara yaptıkları saldırıların ardından genelde yaptıklarından farklı olarak kol bu sefer Sierra del Escambray'ın güvenlikli bölgelerine çekilmek için hiç acele etmemişti. Santa Clara savaşı başlamak üzere miydi? Che Fomento'dan ne gibi dersler almıştı?

Öncelikle, Che vakit kaybetmeden Yüzbaşı Olo Pantoja ile Teğmen "San Luis" Reyes komutasındaki mangaları, takviye kuvvet göndermeyi daha yeni akıl eden ordunun 38. Bölüğüne bağlı askerlerin karşısına çıkmak üzere isyancıların işgali altındaki bölgenin güneyine, Santa Lucía'ya göndermişti. Che'nin gönderdiği mangaların bir amacı da Oriente Bölgesi yönündeki demiryolu trafiğini felç etmekti; 19 Aralıkta bir demiryolu köprüsünü havaya uçurarak Cabaiguán ile Sancti Spiritus'u birbirinden ayırdılar. Santa Clara'ya yiyecek götüren

bir tren raydan çıktı; kargonun bir kısmını bölgedeki campesinolara dağıttılar, diğer kısmını da Manacas kampında esir tutulan askerlere gönderdiler. Manga oradan La Trinchera'ya ilerledi ve başka bir köprüyü oksijen kaynaklarıyla tahrip etti.

Che kolun bir sonraki ana eyleminin hazırlıklarını yaparken hava kuvvetleri de Che'nin mangalarının diğer şehirlere girmesini önlemek amacıyla bölgenin otoyollarını ve şehrin civarlarını bombalıyordu. Ama Albay Ríos Chaviano'nun askerleri hâlâ bölgedeki çeşitli kışlalarda köşeye sıkışmış durumdaydı, yerlerine çakılı kalmışlardı, sıranın kendilerine gelmesini bekliyorlardı, çevrelerindeki öfke uğultularından sinirleri gerildikçe geriliyordu ve yenilmezliğiyle efsaneleşmiş İsyancı Ordusunun, "Mau Mau"nun saldırısına maruz kalıyorlardı. İsyancı ordusu düşmanı Radyo İsyanın yayınlarıyla, 8. Kolun vericisinin ve onun Las Villas'ın kuzeyindeki ikizinin radyo dalgaları üzerinden bombalıyordu.

19 Kasımda Camilo Cienfuegos'un kolu bölgenin kuzeydoğusundaki Yaguajay kışlasını kuşattı. Aynı gün Che, 67 Numaralı Askeri Emri yayınladı.

> *Las Villas bölgesindeki mücadelenin başarıyla sonuçlanmasından sonra Natividad, Amazonas, Santa Isabel ve Agabama şeker fabrikalarını kapsayan bölge Küba'nın Özgür Toprakları ilan edilmiştir. Bundan böyle Batista'nın tüm sendika patronlarının görevlerini hemen bırakmaları emredilmekte ve genel işçi birlikleri yeni lider seçmeye çağrılmaktadır.*
>
> *–Komutan Che Guevara*

Şimdi Che kurtarılmış toprakları takviye etmek ile düşmanın savunma durumundan yararlanıp saldırıyı sürdürmek arasında bir karar vermek durumundaydı. Vereceği karar, gerilla savaşının ilk günlerindeki özelliklerinden tamamen farklılaşmasına, aşamalı bir değişim süreci içerisinde değişmesine ve gerilla mangalarının kuşatma kuvvetlerine dönüşmesine (ancak mangaların hareketlilikleri sürecekti) neden olabilecek bir karardı. Benzer bir askeri tasarı Fidel Castro'nun yönetiminde Oriente'de uygulamaya geçirilmek üzereydi; Castro'nun kolları Santiago de Cuba çevresini tamamen abluka altına almaya başlamış, askeri kışlaları yok etmiş ve bölge genelinde destek tabanlarını geniş-

letmişlerdi. Che adayı ikiye bölme görevini tamamlamıştı. Daha da ileri mi gidecekti?

21 Kasımda sabah 08:00'de, Fomento'nun teslim oluşundan 61 saat sonra 8. Kol, Anayol üzerinden Santa Clara'nın 69 kilometre güneyine düşen, Sancti Spiritus'a 13 kilometre mesafedeki Cabaiguán kışlasına ve aynı yol üzerinden Cabaiguán'ın altı kilometre doğusuna düşen Guayos kışlasına eşzamanlı olarak saldırıya geçti.

Che bir yıldırım harekâtı yapmaya, *düşmana kaçacak delik bırakmamaya* karar verdi ve adamlarının performansı ile düşmanın durumunun aynen devam etmesi halinde birkaç gün içinde onu Santa Clara'nın dış mahallelerine ulaştıracak bir savaş planı hazırladı.

Sabah saat 05:00'de Che'nin komutasında dört kol (bunlardan biri Kovboy Kid'in komutasındaki intihar mangasıydı) ve Konseyden bazı kuvvetler araçlarını on altı bin nüfuslu bir şehir olan Cabaiguán'a yönelttiler ve şehrin içine girmeye başladılar.

Yüzbaşı Pelayo Gómez komutasındaki Batista kuvvetleri 90 asker ve polisten oluşuyordu; Escogida de Breña tütün işletmesinin üst katlarındaki ve şehre bir kilometre uzaklıktaki bir kısa dalga verici istasyonundaki kışlalarda barınıyorlardı. Bunun dışında Cabaiguán'ın en yüksek binalarının tepelerinde mevzilenmiş sayısız keskin nişancı vardı.

İsyancılar önce tütün işletmesini ele geçirdiler. İsyancılardan iki kişi çatıya çıkmayı başarmış, bir pencere camını kırmış ve içeriye ateş etmişti. Altı asker hemen teslim olmuştu. Che sonra on kişilik bir birliğe sahip olan kısa dalga istasyonuna hücum emrini verdi; kışlayı kuşatma altında tuttu.

Che, takviye birliklerinin geçişini engellemek için Anayol'un Placetas girişini kapadı; Sancti Spiritus'a giden yolun geçtiği, Guayos dışındaki Tuinicú nehri üzerinde bulunan köprüyü de geçişe kapamıştı. Bu girişlere yerleştirilen kuvvetler isyancıların bir süre çapraz ateş altında kalma tehlikesiyle karşılaşmadan kışlaya saldırmalarına olanak tanıyacaktı. Ordunun her zamanki gibi cevap vermekte ağır davranması durumunda isyancılar artçı birliklerin 40 saat kadar rahat bir pozisyonda olacaklarını tahmin ediyorlardı. Asıl sorun hava kuvvetleriydi. Hava kuvvetleri orada da kendini her zamanki gibi göstermişti: Beş B-26 kuşatılmış şehirlere girişleri beş saat boyunca bombalamıştı.

Kovboy Kid'in mangası düşman pozisyonlarını keşfe çıktığında direnişle karşılaşmıştı. Ancak daha sonra, o her zamanki deli anlarından birinde, kısa dalga istasyonunun bulunduğu tepeye komando saldırısında bulunmaya hazırlanmışlardı; şanslarına, içeride bulunan askerlerden birinin ısrarı üzerine istasyondaki jandarmalar teslim olmuştu; arkadaşlarını teslim olmaya teşvik eden asker sonra İsyancı Ordusuna katılacaktı.

Bundan sonra sıra Yüzbaşı González'in kuvvetlerinin bulunduğu kışlaya geldi. Gerillalar çatıdan çatıya atlayarak, arka avlulardan geçerek ve duvarları yıkarak binaya yaklaştılar. Che çatıdan çatıya atlarken bir televizyon antenine takılarak teneke saksılarda çiçek yetiştirilen bir avluya yüzüstü düştü. Sağ gözünün üzerinde iki buçuk santim büyüklüğünde bir yara açıldı ve bileğini burktu. Fernández Mell'in kliniğinde röntgen filmi çekildikten sonra dirseğinin kırık olduğu ve kolunda ona sancı veren bir yara olduğu da ortaya çıktı. Che, astımını azdıracağını ve kendisini hareketsiz kılıp savaşamaz hale getireceğini düşünerek tetanos iğnesi olmayı kabul etmedi. Ondan sonra da ağrıları için *kurabiye gibi aspirin* yedi.

Akşam saat 20:00'de kışla hâlâ kuşatma altındaydı. Guayos'taki çatışma çok daha az sürmüştü. Şehirde ateş sabah 07:00'de, Tuinicú nehri üzerindeki köprüde Olo Pantoja ile San Luis'in komutasındaki manga Sancti Spiritus'tan gelen takviye askeri kuvvetleri durdurduğunda başlamıştı. İsyancı mangası komutanları adamlarını çektikten sonra köprüyü havaya uçurmuşlardı. Askerler karşı saldırıya geçince geri çekilmişlerdi; ama Anayol üzerindeki ablukayı sürdürmeyi başarmışlardı.

Víctor Bordón'un adamları iki cephede savaşıyordu: hem kışlayı savunan askerlere hem de Santa Claralı tanınmış bir polis albayının oğlu olan José Rojas'ın komutasında Alcázar Sinemasının çatısında keskin nişancı olarak konumlanmış bir grup polise karşı.

Pantoja ile San Luis'in mangaları şehre girdiler. Bu mangalardan birinde görev alan Marcelo Martínez o gün hakkında şunları söylüyordu:

> Guayos'taki demiryolu üzerindeki toprak sete ulaştığımızda durum feci görünüyordu, işin kötüsü yeri tanımıyorduk bile. Oraya girdiğimizde, şehir otelinde mevzilenmiş olan keskin nişancılar

bize temiz bir görüş açısından ateş etmeye başladılar, cipten toprak setin sağ tarafına attık kendimizi. Eski lise binasının kapısını kendimize siper ettik ve karşı ateşe başladık. Çatışma bir vur-kaç çatışması şeklinde cereyan etti.

San Luis çılgınca ateş ederek kararlı bir biçimde ileri koşmaya başladı. Diğerleri onu tehlikeye karşı uyardılar ama kararlılığı ve silah sesleri kulaklarını sağır etmişti, koşmaya devam etti. Peşinden Olo da koşmaya başladı. İkisi otelden açılan makineli tüfek ateşinin ortasına düştü. Olo iki yara almıştı, mermilerden biri göğsüne, diğeri koluna isabet etmişti. San Luis ise sırtının sol tarafından vurulmuştu. Savaşçılardan biri onları oradan çıkarmak için yanlarına koştu; ama onlar yaralarının "önemsiz" olduğunu söyleyerek kan revan içinde ateş etmeye devam ettiler. Savaş alanından istemeye istemeye ayrıldılar.

22 Aralıkta sabah saat 10:00'da kışla Bordón'un eline geçti. Adamları bir düzine ateşli silah ve sayısız erzak ele geçirdi. Sadece sinemanın tepesindeki keskin nişancılar direnmeye devam ediyordu; ama öğleden sonra 14:00'te beyaz bayrak sallayarak onlar da teslim oldu. İlkyardım gördükleri Manacas kampından kaçan Olo Pantoja ile San Luis de şehre yaklaşık bu sıralarda dönmüştü.

Şafak vakti Cabaiguán'da çatışma yeniden başladı. Che'nin adamları Bordón ile Pantoja'nın adamlarıyla takviye edilmişti. Çatışma sırasında isyancılar bir kayıp daha verdiler; José Ramón Silva işgalin başından bu yana üçüncü kez ağır bir biçimde yaralanmıştı. Aldığı yara koluna mal olacaktı.

23 Aralık günü sabah 14:00'te, yakın zamanda tedavi olmuş ve silahsız olan Che, Cabaiguán papazıyla birlikte müzakere için kışlaya girdi. Kışladan sorumlu subay onları çalımlı bir ifadeyle selamladı. Bunun üzerine Komutan Guevara, ona şöyle dedi: *Benim adım Che, kazanan taraf olarak neyin nasıl yapılacağını ben söylerim.* Kısa bir süre sonra askerler teslim oldular. Çatışmaları 45 saat sürmüştü. *Kışlanın teslim olmasına, isyancıların, garnizonu askerlerin kurtarılmış bölgelerden çıkması koşuluyla özgür bırakılacağı şeklindeki siyasi ilkesi uyarınca kararlaştırılmıştı. Böylece onlara silahlarını teslim etmeleri karşılığında canlarını kurtarma şansı vermiş olduk.*

İsyancılar 90 askeri esir almış, 85 tüfek, 30 kalibrelik 7 makineli tüfek ve bol miktarda erzak ele geçirilmişti. Önemli (ama yine son derece pahalıya patlamış) bir zaferdi bu. Üç isyancı komutan yaralanmıştı, birinin yarası ağırdı. Onlardan boşalan yeri doldurmak için Che, Ramón Pardo (Guile) ile Rogelio Acevedo'yu hemen orada yüzbaşılığa terfi etti, Leonardo Tamayo'nun rütbesini de teğmenliğe yükseltti.

Askerler silahları alınmış, serbest bırakılmıştı; askerler kendi taraflarına geçtiklerinde yukarıdan gelen bir emirle katıksız gözaltına alınmışlardı. Guayos ve Cabaiguán garnizonlarının aldığı yenilgi bulaşıcı bir hal almıştı.

Bu arada Armando Acosta'nın mangasının bir mucize gerçekleştirdiği haberleri ulaşmıştı. Sancti Spiritus şehri alınmıştı; şehrin alınmasını Acosta'nın bizzat yönlendirdiği halk ayaklanması çabuklaştırmıştı. Acosta kurnazca bir taktikle halk arasında Che ile Camilo'nun, diktatörlükten ailesinin öldürülmesinin intikamını almaya ant içmiş Joan d'Arc adlı bir kadınla birlikte şehri almak üzere yola çıktığı söylentisini yaymıştı.

Che'nin gerillaları şimdi de Anayol boyunca 48 kilometre uzanan bir cephede, Sancti Spiritus ile Placetas arasında operasyon halindeydi. Che'nin saldırı planı saat gibi çalışıyordu. Artık İsyancı Ordusu şeklinde yeniden düzenlenmiş olan mangalara yat emri yerine hareket emri verildiğinde Cabaiguán'da son silah seslerinin yankıları hâlâ duyuluyordu. İsyancı savaşçılar, askerlerin teslim olmalarından itibaren iki saatten daha az bir zaman içinde Placetas'a yürüdüler.

Rogelio Acevedo'nun mangası 23 Aralıkta Sancti Spiritus ile Placetas arasında kalan Falcón şehrini ele geçirdi ve ordunun göndermesi muhtemel takviye kuvvetlerini karşılamak üzere bir pusu kurdu; Konseye bağlı bir kol onlarla eşzamanlı olarak harekete geçmişti. Faure Chomón:

> Placetas'a baskı yapıyoruz. César Paz dün bir birimle içeri daldı ve silahlı bir çatışmaya girdi. Elinde bir megafonla halka seslendi ve halktan destek aldı. Sonra geri çekildi ve hava kuvvetlerine ait uçaklar şehrin tüm girişlerini bombaladı. Ama bize bir şey olmadı. Kuşatmayı sürdürüyoruz... Bugün bazı askerler bizim tarafa geçti, içlerinde silahıyla birlikte gelmiş bir teğmen vardı.

23 Aralıkta sabah 04:30'da Las Villas bölgesinin güneyinde durum şöyleydi: İsyancı Ordusu Escambray'ın kuzeyinden güneyine Manicaragua kışlası hariç tüm kışlaları elinde bulunduruyordu; ancak Manicaragua da Konseye bağlı bir kolun saldırısı altındaydı. Dağlardaki isyancı üsleri acemilerin eğitimini üstlenen eğitim kamplarına dönüştürülmüştü; ele geçirilen silahlar eğitim çalışmalarının yapılmasına olanak sağlamıştı. Cabaiguán zaferinden sonra Yüzbaşı Acosta ile Yüzbaşı Castillo Sancti Spiritus'u almıştı, Che iyileşmeye başlamış olan Olo Pantoja ile San Luis'in emirlerine mangalar verip göreve yollamıştı. Bu savaşçılar Jatibonico'ya yapılan hücuma destek vereceklerdi. Diktatörlüğün Ciego de Avila'daki görece taze takviye kuvvetlerini göndermesini engellemenin en iyi yolu doğudaki kışlalara sürekli saldırı düzenlemekti.

Gerillalar henüz Cabaiguán'daki silah sesleri kulaklarında yankılanırken şafak vakti Placetas'a doğru ilerlemeye başladılar. Morali tümüyle bozulmuş bir halde olan garnizon şehrin boşaltılması çağrısı yapmıştı. Garnizonda yüzden fazla asker vardı; askerlerin "isyancı kuvvetlerin kendilerinden sayıca katbekat üstün, elliye bir gibi farklı bir oranla üstün olmasından dolayı moralleri düşük ve tümüyle cesareti kırılmıştı" diye belirtiliyor bir ordu raporunda, bayağı bir abartılarak; halbuki Placetas saldırısında Che'nin elindeki adamların sayısı 200'ü bile bulmuyordu. Bu rapor üzerine ordu Santa Clara'yı boşaltma emri vermişti: ama artık çok geçti: Placetas çoktan kuşatılmıştı bile.

Ateş sabah saat 04:30'da başladı. Víctor Bordón'un adamları şehrin bir tarafından, Rolando Cubela'nın komutasındaki Konseye bağlı savaşçılar da diğer tarafından girdi. İntihar mangası sinemadaki düşman saffına, Abrantes belediye binasına, Alfonso Zayas'ın kolu da polis karargâhına saldırdı. Hugo del Río: "Savaştığımız o uzak yerlerde halkın bize yaptığı yardımlar görülmeye değerdi. Sık sık birçok kişi kendini sokağa atıyordu, öyle ki bir yerden sonra bu tehlikeli bir hal almaya başlıyordu. Her an düşman ateşi altında vurulabilirlerdi."

Che, saat 06:30'a doğru, yardımcısının kullandığı ciple Placetas'a ulaştı. Tam o sıralarda Yüzbaşı Julio Martínez Páez sinemayı almak üzereydi ve Kovboy Kid, kısa dalga istasyonunu tek el ateş etmeden aldıktan sonra demiryolunun toprak setine gitmiş, orada savaşıyordu.

Che, Placetas'taki bir dükkândan Faure Chomón'la telefonla görüştü. Chomón, ordunun ikinci sınıf yolu kullanmasını engellemek için şehrin güneydoğusundaki Báez'de pusuda bekliyordu.

Durum nedir?

"Takviye kuvvetin gönderilmesi ihtimaline karşılık Falcón'da .30 kalibrelik bir makineli tüfekle pusu kurduk."

Santa Clara'dan takviye gönderdiklerine dair herhangi bir belirti var mı?

"Yok; Falcón'a gelen giden yok."

Che güldü. *Bunların işi bitti artık.*

Bu arada Placetas'ta Zayas'ın komutasındaki kuvvetler .30 kalibrelik makineli tüfeklerle, havan toplarıyla ve el bombalarıyla polis karargâhına baskıyı sürdürüyordu. Saat beşte polisler müzakere talebinde bulundular, yarım saat sonra da teslim oldular.

İsyancıların ateşi şimdi de yüz dört askerin bulunduğu kışla üzerinde yoğunlaşmıştı. Kovboy Kid'in mangası arkadan, Bordón'un mangası da önden saldırıyordu. Che ateş hattındaydı. Calixto Morales: "Onun Placetas'taki hali sanki şu an buradaymış gibi capcanlı gözümün önünde, keskin nişancılar ateş ediyordu, Che ise oralı bile değildi."

Devrimciler Placetas'ta sürpriz bir savaşçı kazanmışlardı: Manacas kampında günlerce kalan ve M26'nın davasına kazandırılan Teğmen Pérez Valencia. Şunları söylüyordu: "Che'den bana bir M26 kolluğu vermesini istedim. Bu isteğimi kabul ettikten sonra kulağıma eğilip *Sana hiçbir şey vaat etmiyorum* dedi. Ben de ona savaşmaktan başka bir şey istemediğimi söyledim."

Sonra Pérez Valencia eline bir megafon alıp kışladaki askerlere teslim olmaları çağrısında bulundu: "Kan akıtmayı bırakın; Valencia konuşuyor, ben burada Che'nin emri altındayım, silahımla, her şeyimle. İsyancı ordusu zannettiğiniz gibi değil." Kışlanın komutanı görüşmeyi kabul etti. Che subaylarla müzakere yapmak üzere kışlaya girdi ve bir görgü tanığının belirttiğine göre onlarla gayet saygılı ve sakin konuştu. Ancak kışladaki askerlerin komutanı Teğmen Hernández Rivero, küstah bir tavırla, askeri akademiden yetişmiş bir subay olduğunu, Batista'yı ölene kadar savunacağını söyledi. Che kendini tutamayarak güldü. Daha sonra askerler komutanlarına başkaldırıp teslim olmaya başladılar.

Şehir halkı isyancıların zafer haberini alır almaz sokaklara dökülmüştü. İnsanlar sokaklarda zafer naraları atıyor, kilise çanları çalıyordu. 150'den fazla asker teslim olmuş, 159 tüfek ele geçirilmişti; ele geçirilen silahlar arasında yedi hafif makineli tüfek, bir .30 kalibrelik makineli tüfek, bir havan topu, el bombaları ve mühimmat da vardı.

22 Aralıkta, Placetas'ın düşmesinden birkaç gün önce, Fidel, Che'ye esirlerin tekrar düşmana teslim edilmesinin hata olduğunu bildiren bir mesaj göndermişti; isyancılar onları savaşta kullanamasa bile en azından cephe gerisinde kullanabilirlerdi. Che Fomento'dan esir aldığı askerleri tutmuş ancak daha sonra onları serbest bırakmıştı. Cabaiguán ile Guayos'ta esir aldığı askerleri de serbest bırakmıştı; bunu Fidel'in Sierra Maestra'da zaman zaman uyguladığı bir taktik gereği yapmıştı: yenilmiş askerleri düşmanın moralini bozmak için kullanmıştı. Che'nin Fidel'e gönderdiği mesajın kaydı mevcut değil; ama Fidel'e yaptıklarını doğrulayacak birtakım taktik gerekçeler ileri sürdüğüne şüphe yok. Ancak Placetas'ta esirleri doğrudan serbest bırakmak yerine onları Kızılhaç'a teslim etmişti, böylece onların orduya ancak günler sonra ulaşmalarını sağlamıştı.

Placetas'ın düşmesinden birkaç saat sonra Che, Camilo ile kolunun ordu kışlalarını kuşatına altında tuttuğu Yaguajay'a girdi. İkisi Narcisa şeker fabrikasında, iki ünlü komutanı bir arada görmek üzere toplanan campesinolardan oluşan meraklı bir kalabalığın ortasında buluştular. Orada Camilo, Che'ye şunu söylemişti: "Savaşı kazandıktan sonra ne yapacağımı biliyorum: Seni bir kafese koyup ülkeyi baştan başa dolaşacağım ve bir teklik karşılığında seni teşhir edeceğim. Bununla servet yaparım!"

Oradaki görüşmelerinde iki komutan gelecekte yapacakları eylemleri konuştu. Camilo Yaguajay'ı kuşatıp Santa Clara saldırısında Che'ye katılmalı mıydı? Santa Clara'ya saldırmanın zamanı gelmiş miydi? Che planlarını ayrıntılandırdı ve Camilo'nun Yaguajay'ya baskıyı sürdürmesine, Che'nin ileride yapacağı operasyonlara adamlarından bazılarını göndermesine karar verdiler.

İki komutan Las Villas'ın yakın geleceğine ilişkin savaş planları yaparken zırhlı bir tren, diktatörlüğün elindeki en iyi silah, Havana'daki Ciénaga atölyesinden ayrılıp Santa Clara'ya hareket etmişti. Art arda yapılan sabotajlarla trenin Havana'dan ayrılması geciktirilmiş, tren

Havana'dan ayrılırken görevlilerin çoğu işi bırakmıştı. Yolda trenden ayrılanların sayısı arttıkça artmıştı; hatta trenin sorumlu komutanı bile askerlerin maaşı için ödenen 1.000.000 pezoyu alıp ABD'ye kaçmıştı. Ancak bunlara rağmen zırhlı tren Noel Günü Santa Clara'ya ulaşmış ve Che'nin savaşçılarını beklemeye başlamıştı.

Konseye bağlı kuvvetler Manicaragua'daki kışlaya saldırdı; aynı gün Armando Acosta ile Orlando Pantoja'nın birleşik kuvvetleri Jatibonico'ya girdi. Sonra Che, Víctor Bordón'un koluna, Dağ ile Cienfuegos arasında bulunan güneydeki otoyolu boyunca operasyon düzenlemeleri emrini verdi. Emre göre Bordón harekete geçip Santa Clara ile Havana arasındaki irtibatı kesecekti. Kuvvetleriyle birlikte ordu üzerinde baskı yaparak ve aynı zamanda muhtemel takviye kuvvetlerini karşılayacak düzenlemelerde bulunarak, Che diktatörlük kuvvetlerine başka bir sürpriz hazırladı. Che Noel'i, Las Villas bölgesinin kuzey sahilinin sekiz kilometre uzağında ve Santa Clara'nın kuzeydoğusunda bulunan Remedios ile Caibarién kasabalarına ilerlerken karşılamıştı.

Operasyon 25 Aralıkta öğle üzeri başladı. Orduya ait iki kışlanın adam sayısı, polis ve denizcilerle birlikte, Las Villas saldırısının başladığı Fomento kışlasındakinin iki katı (yaklaşık 250 kişi) kadardı ve bu sefer Che kolunun sadece bir kısmını kullanıyordu, Konsey savaşçılarının desteğinden de yoksundu. Ancak diğer taraftan, dört müfrezede (Kovboy Kid'in intihar mangası, Zayas, Álvarez ve Acevedo'nun komutasındaki mangalar) ve onların 120 savaşçısında moraller son derece yüksekti. Bu savaşçılar şehirlerdeki çatışmalarda iyice pişmişti ve düşmanlarının morali bozuktu, savunmaya çekilmişti.

İsyancılar Remedios'a güneşli bir günde girdiler ve belediye binasıyla kışlaya ateş açtılar. İlk düşen yer seçim kurulu binası olmuştu; oraya intihar mangası saldırmış, içerideki bir grup yetkili fazla direnmeden teslim olmuştu. Asıl çatışma toplam 200 askerin bulunduğu polis karargâhı ile kışlada olmuştu. Çatışma başladıktan sonra isyancılara yeni bir manga katılmıştı; Yüzbaşı Alberto "Pachungo" Fernández Montes de Oca komutasındaki bu manga, Caballete de Casa'dan gelen ve ordudan yeni ele geçirilmiş silahlarla donatılmış 45 acemiden oluşuyordu.

Daha Remedios'taki operasyonlar bitmeden 8. Kolun savaşçıları Caibarién'e saldırmaya başladı. Kasaba halkı sokağa çıktı ve isyancıların etrafını sararak Batista'nın adamlarının jandarmaya ve deniz

kuvvetlerine ait kışlalara sığındığını söyledi. Deniz albayı Luis Aragón çatışmaya girmeden komutası altındaki denizcilerle birlikte teslim oldu. Eski ordu teğmeni Pérez Valencia isyancılar adına arabuluculuk görevini üstlenmişti. Che, donanmaya ait yakınlardaki bir firkateynin komutanının teslim ol çağrısını yayınlayarak psikolojik savaşı da devreye sokmuştu. Komutan teslim ol çağrısını kabul etmemiş; ama çatışmaya karışmamaya razı olmuştu. Kısmi bir zaferdi bu (Che'yi hayal kırıklığına uğratan bir zafer), adamlarına Santa Clara'da kullanmak üzere firkateynin silahlarını sökebileceklerini söylemişti.

Bu arada, Remedios polis karakolunda çatışma kızışmaya başlamıştı. İsyancılar binaya yaklaşırken, operasyonun komutanı Kovboy Kid adamlarına durmalarını, sonraki emre kadar beklemelerini emretti. Sonra, su şebekesine ulaşmak üzere koşarak binanın etrafından dolandı. Onun emrini duymamış olan iki savaşçı peşine takıldı ve Kid adamlarının emrine itaatsizlik ettiğini düşünerek yağmur gibi yağan mermilerin orta yerinde yavaşladı.

Biraz sonra, kuşatılmış karakola giden su kesildikten sonra, isyancılar binaya Molotofkokteylleriyle saldırdılar, kısa bir süre içinde bina alev alev yanmaya başladı. İçeriden teslim seslerinin yükseldiği duyulabiliyordu. Bu saldırı, Kovboy Kid'i gözleri parlarken ve ileri bakarken, çevresinde yorgunluktan, çatışmanın gerginliğinden bitkin düşmüş adamlarıyla birlikte, fonda eski sayfiye evinin pencerelerinden alevler yükselirken çekilmiş bir fotoğrafla ölümsüzleşmişti.

O gece ordu kışlası kuşatıldı. İntihar mangası başka bir manganın başlattığı işi bitirmek için oraya gitmişti. Teğmen Hugo del Río:

> O kadar çok noktada mevzilenmiştik ki, kışlanın ahırının hemen yakınına geldiğimizi fark etmemiştik bile. Miguel [kolu Che'den saldırının sonuna doğru dinlenme emri almıştı] geldi, biz de dinleneceğimizi düşündük; çünkü günlerdir uyumamıştık ama o geldikten sonra bir süre daha dinlenemeyeceğimizi anladık. Meksikalı, Kovboy Kid bizi topladı ve istikametimizin Caibarién olduğunu söyledi. Miguel ona, "Alacağımız kışla nerede?" diye sordu. Meksikalı elini duvara yasladı ve "Kışla burası, işte," dedi.

İntihar mangası Caibarién'e 26 Aralıkta girdi. İntihar mangası oraya gelmeden önce, halktan birçok kişi kuşatmaya katılmış ve onlardan

katbekat üstün kuvvetlere karşı verdiği mücadelede Guile'nin müfrezesine yardım etmişti. İki manga 26 Aralık sabahı boyunca baskıyı arttırdı. Silah sesleri susmak bilmiyordu; kışlanın su kaynağı kesilmişti ve askerler kafalarını kaldırıp dışarı bakamıyorlardı bile. İsyancı savaşçıların artık sabredecek halleri kalmamasına rağmen direniş sürdükçe sürdü. Otomobil lastikleri yakıp kışlayı ateşe vermeyi denediler ama başaramadılar. Sonra Kovboy Kid bir itfaiye arabasına el koydu, su tankının gazla doldurulmasını emretti ve herkesin yanması tehlikesine rağmen binayı alevlere boğmak üzere itfaiye arabasını oraya getirtti. Eline megafon alarak kışladaki askerleri uyardı, kısa bir süre sonra pencerelerden birinden beyaz bir bayrak sallandı. Kışlanın sorumlu komutanı teğmen teslim olmak istemedi; anlaşıldığına göre yöre halkına karşı bir suç işlemişti ve halkın kendisine misilleme yapmasından korkuyordu. Kovboy Kid öfkeliydi, teğmene artık savaşmak istemeyen askerlerinin hayatını tehlikeye atmaktansa teke tek ateş etmeyi önerdi. Kovboy Kid, komutanla konuşurken birkaç metre ileride bazı isyancılar askerlerin silahlarını teslim alıyordu. Teğmen, Kovboy Kid'i küçümsedi, Kovboy Kid'e çok yorgun olduğunu, askerleri durumu düşünürken biraz kestireceğini söyledi. Lafı daha fazla uzatmadı ve bir ranzaya uzanarak horul horul uyumaya başladı. Bu, jandarmaların morali için bardağı taşıran son damla oldu; askerler hemen teslim oldu.

26 Aralık sabahıydı. Remedios kışlası birkaç saat önce isyancıların eline geçmişti. Remedios ile Caibarién'den 200'den fazla silah ve 250 esir ele geçirilmişti. Ordunun raporlarında daha sonra 120 isyancı sayısı 1200 olarak geçecekti.

Che'nin kuvvetleri Remedios ile Caibarién'de savaşırken Batista'nın tarafında önemli bir değişiklik gerçekleşiyordu: Lasillas'taki harekâtın komutanlığından kararsız Ríos Chaviano alınmış yerine Joaquín Casillas Lumpuy getirilmişti. Casillas'ın suç dosyası hayli kabarıktı: Savaş sırasında Oriente bölgesinde halka kötü muamelede bulunmuş, kariyerinin ilk dönemlerinde, 1948'de Manzanillo'da şeker işçilerinin lideri Komünist Jesús Menéndez'i öldürmüştü. Batista bu değişikliği, Ríos Chavano'nun General Tabernilla ile diktatörlüğü isyanın içinden kolay yollardan sıyırmak üzere gizli bir işbirliğinde olduğundan şüphelendiği için yapmıştı.

Santa Clara'daki Batistacı askerlerin durumuyla ilgili 27 Aralık tarihli bir askeri istihbarat raporu Albay Casillas'ın nasıl bir niyet içinde olduğunu son derece nesnel bir biçimde gözler önüne serer: "Bölgedeki askerler genel olarak kötümser ve kendilerinden sayıca üstün gerillalara karşı savaşırken talep edildiği halde takviye kuvvetlerin ve erzakın gönderilmediğinden şikâyetçi." Rapor hatalıydı: Çatışmalar boyunca Batista'ya bağlı kuvvetler ya sayıca eşit veya kendilerinden daha az sayıda gerillalarla karşılaşmışlardı, gerillaların sayısı hiçbir zaman askerlerin sayısından üstün olmamıştı. Bunun yanı sıra isyancıların elindeki silahlar askerlerin silahlarından daha kötüydü. Ama isyancılar buna rağmen hücum eden taraf olmuş, eksikliklerini müthiş bir moralle ve muazzam bir takım çalışmasıyla kapatmışlardı.

Che'nin savaşçıları on gün içinde diktatörlük kuvvetlerinden 250.000'e yakın insanın yaşadığı 7700 kilometrekarelik bir toprak elde etmişti. Sekiz şehirde orduya, jandarma kuvvetlerine, polis kuvvetlerine ve donanmaya ait 20 kışlayı ele geçirmişler, altı kadar şehirde garnizonları geri çekilmeye zorlamışlar, yaklaşık 800 askeri esir almışlar ve yaklaşık 600 silahla sayısız mühimmat ele geçirmişlerdi. Operasyonlarda son derece esnek bir biçimde hareket etmişler, düşman zayıf olduğunu belli ettiğinde veya düşmanın zayıflığını fark ettiklerinde saldırının hızını arttırmışlardı ve tüm bunları son derece düşük bir ölü ve yaralı sayısıyla (harekât boyunca sadece on bir gerilla ölmüştü) gerçekleştirmişlerdi. Ama Che'nin gerçekleştirdiği bu gerilla harekâtının belki de en önemli özelliği onun çabuk bir biçimde saldırıya geçmesi ve saldırının müthiş bir hızda gerçekleştirilmesiydi. Fomento'daki çatışma ile Guayos'taki çatışma arasında 61 saatlik bir süre vardı; ama bu şehirlerin düşmesiyle Placetas'ın alınması arasında sadece iki saat, Placetas'ın alınması ile Remedios ve Caibarién'e saldırı düzenlenmeye başlanması arasında ise sadece on iki saat vardı. Che düşmanın tüm zayıflıklarından, savaşçılarının o muhteşem güçlerinden yararlanmasını bilmişti; yorulmak nedir bilmez görünen genç, delilik derecesinde cesur, şakacı, güler yüzlü, motivasyonu yüksek, son derece güçlü bir dayanışma duygusuna sahip, halkın desteğini arkalarına almış bu campesinolar, onlara adil davranmakla kalmayıp, saldırı harekâtını kanlarıyla ödemiş yüzbaşı ve teğmenler tarafından komuta ediliyorlardı. O zamana kadar İşgal

harekâtında yara almamış yüzbaşı yoktu; birçok isyancı teğmen yüzbaşılığa terfi etmeden önce yaralanmıştı.

Santa Clara'ya hareket etmeye az kalmıştı. 27 Aralıkta, Konsey ve M26'nın birleşik kuvvetlerinin Placetas'taki durumu şu şekilde özetlenebilir: Doğuda Orlando Pantoja ile San Luis'in mangaları ordunun takviye kuvvetlerinin (tanklarla ve zırhlı araçlarla) gelmesi ve hava kuvvetlerinin bölgeyi bombalaması üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştı. Buna rağmen, o sırada yaklaşık yüz kişiden oluşan küçük bir kol niteliğindeki müfreze ordunun daha fazla ilerlemesini engellemişti.

Santa Clara'nın kuzeybatısı ile güneybatısında bulunan ve şehrin giriş çıkışlarını kapamak için ilerleyen Víctor Bordón'un kuvvetleri de zor durumdaydı. 75 kişiden oluşan bu küçük kol güneyden kuzeye doğru daire şeklinde hareket etmiş, bir sürü küçük kaleyi almıştı ve savaşa savaşa Havana'yı Santa Clara'ya bağlayan anayolu abluka altına almayı amaçlıyordu. Santa Clara'dan gelen ve bizzat Casillas Lumpuy'un komuta ettiği zırhlı araçlı bir kol onlara arkadan saldırmıştı; Casillas Lumpuy, Havana yolu kapandığında etrafının isyancılar tarafından tamamen sarılacağının farkındaydı. Bordón savaşa artçı birliğini sürmüş, ertesi gün de otoyolu, birbirine kaynakla birleştirilmiş katarlarla kapatmıştı. Kuzeydoğuda Camilo'nun 2. Kolu Yaguajay'ı sarmıştı ve büyük bir toprak parçasını kontrolü altında tutuyordu. Güneyde ise Konseye ait kuvvetlerin bir bölümü Trinidad şehrini kuşatmıştı.

Devrimin Las Villas'taki karar merkezi, Placetas'ta 1912'de inşa edilmiş ve Grand Hotel Tulleriás gibi fiyakalı bir isme sahip olan düşük seviyeli bir otelde kısa bir süre misafir edilmişti. Otelin sahibi, isyancılar daha derli toplu koşullarda kalabilsinler diye odaları baştan aşağı temizletmişti. Elektrikler kesik olduğu için Guevara, komutan yardımcısı Ramiro Valdés ve Konsey komutanı Cubela ile bir parafin lambasının ışığı altında görüşmüştü. Che, savaş deneyimleri içindeki en riskli askeri bilmeceyle karşı karşıyaydı: Santa Clara'ya yapılacak saldırıyla. Che, Camilo ve Faure'ye Yaguajay ile Trinidad'ı almaları için zaman tanımak ile Santa Clara'ya yorgunluktan bitip tükenmiş olan 8. Kol ile Konsey kuvvetleriyle ilerlemek zorunda kalmamak için onların adamlarını kendi adamlarına katmak tercihleri arasında kalmıştı.

Yeraltı teşkilatı, hatta UPI; telsizden sürekli Batista'nın Santa Clara'ya iki bin takviye kuvvet göndermeyi planladığı haberi geçiyordu; ayrıca Che'nin adamlarının karşı karşıya kalacağı durum hakkında bir sürü bilgi ulaştırmıştı: zırhlı trende havan toplu, toplu ve bazukalı 380 asker vardı; 1300 asker Leoncio Vidal kışlasında, bölgenin ana üssünde konuşlanmıştı; havaalanında bir garnizon vardı; 31. Jandarma Bölüğünde 250 ila 300 asker tanklarla, zırhlı personel taşıyıcılarıyla hazır bekliyordu; polis karakolunda 400 polis, muhbir ve asker iki Comet tankı ve iki personel taşıyıcısı vardı; ayrıca çeşitli yerlerde 200 asker görev alıyordu.

Batista'nın kara kuvvetleri 3200 askerden oluşuyordu; buna bir de sürekli hava desteği eklenecekti. Che çok kaygılıydı; çünkü *mermisi bulunmayan bir bazukamız vardı ve bir düzine tankla karşı karşıya kalacaktık; tanklara karşı etkili bir biçimde savaşabilmemiz için tankların kullanımının zorlaştığı şehrin yerleşim bölgelerine ulaşmamız gerektiğinin de farkındaydık.*

Bu saldırı için Che'nin elinde toplam 214 savaşçının bulunduğu 7 müfreze vardı: Konsey kolundan 100 kişi; Caballete de Casa kampından gelen ve henüz yeni silahlanmış olan Pablo Rivalta komutası altındaki acemilerden yaklaşık 50 kişi (içlerinden bazıları II. Cepheden taraf değiştirip gelmişti) ve kendi kuvvetleri. Askeri taktik kitapları Komutan Che Guevara'nın yapmayı planladığı şeyin delilik olduğunda hemfikir olacaklardır sanırım. Che, kuvvetleri kendi kuvvetlerine karşı bire dokuz gibi bir sayı üstünlüğüne *ve* katbekat ateş üstünlüğüne sahip bir garnizona karşı savaşacaktı; gerilla kuvvetinin büyük bir kısmını (Camilo ile Faure'nin savaşçılarını) bu operasyonda kullanmayacaktı; on gündür doğru dürüst uyumamış, hatta dinlenmemiş olan (intihar mangasından bazıları üç gündür uyumamıştı, Alfonso Zayas'ın adamları da öyle) ve çok az mühimmata sahip savaşçılarla ilerliyordu. Ancak halk savaşı kitaplarda yazanlara uymaz. Che, hızlı bir cevabın diktatörlüğü Santa Clara'ya takviye göndermekten alıkoyacağını, morali bozuk kuvvetlerle karşı karşıya olduğunu ve halkın kendilerinden yana olduğunu biliyordu. Hepsinden önemlisi, adamları o müthiş savaşma gücüne sahipti (adamları on bir gündür savaşta iyice pişmişlerdi) davalarına inanmışlardı ve zafere ulaşacaklarından emindiler. Düşmanı savunmaya geçeceği şehrin içine hapsetmeyi ve

askeri noktaları teker teker ele geçirmeyi planlıyorlardı. Che bunun uzun bir savaş olacağını düşünüyordu.

Che sadece bu son konuda yanılıyordu.

Placetas'ta otel odasında kararlaştırılmamış tek konu, saldırının merkez komutasıydı. Che şehre girerken kolunun düşman tanklarıyla karşı karşıya kalmamasını veya açık arazide hava saldırılarına maruz kalmamasını garanti altına almak zorundaydı.

Bu sorunu çözmesi istenen kişi, kola henüz yeni katılan ve Che'nin "8. Kolun topografik hizmetleri başkanı" gibi uydurma bir sıfat verdiği coğrafyacı Antonio Núñez Jiménez'di:

> Benden adamlarını düşmana fark edilmeden Santa Clara'ya girmesini sağlayacak bir güzergâh bulmamı istedi. Placetas'tan çıkıp da Anayol'u kullanamazdık, Santa Clara-Camajuaní otoyolundan da gidemezdik veya üzerinde bulunduğumuz yol üzerinden de gidemezdik... Ama başka bir yol daha vardı. Çok kullanılmayan bir köy yolu La Vallita'dan başlayıp üniversite kampüsünden geçerek Santa Clara'nın dış mahallelerine ulaşıyordu.

8. Kola bağlı müfrezeler, sabah saat 11:00 ile öğle vakti arasında Placetas'ın ana caddesinde toplanmaya başladı. Onlarla eşzamanlı olarak Konseye bağlı kuvvetler de hareket emrini beklemek üzere Santa Clara'nın 32 kilometre güneyindeki Manicaragua'da toplanmaya başlamıştı.

21

MAU MAU SANTA CLARA'DA

Santa Clara içinde; Che birkaç ay sonra evleneceği Aleida March'la birlikte, şehri ele geçirmek için yapılan savaşta. Savaş süresince Aleida March, birkaç ay önce yeraltı çalışmaları yürüttüğü Santa Clara'yı tanıdığı için kola kılavuzluk etmişti. 1958 Aralığının son günleri.

İsyancılar Santa Clara'ya hareket ederken şöhretleri onlardan önce ulaşmıştı. Onlara, esirlerini, devrimin nedenini açıkladıktan sonra cömertçe serbest bırakan onurlu insanlar oldukları için Mau Mau dendiği herkesçe biliniyordu artık. Onlar hem kendi yaralılarını hem de düşmanın yaralılarını ayrım gözetmeksizin tedavi ediyorlar, yoldaşlarını savaş alanında asla terk etmiyorlar, saldıracakları zaman bunu bildiriyorlar, gereksiz yere kan dökmüyorlar, halkın saldırıda zarar görmemesine çalışıyorlar ve asla yenilmiyorlardı.

On yedi yaşındaki Yüzbaşı Rogelio Acevedo, omuzlarında muazzam bir sorumlulukla bu şöhretliler kervanına katılmıştı. Mangasıyla birlikte gözcülük görevi için önden gönderilmişti. İntihar mangası da onun peşinden gitmiş, ardından başlarında, savaşırken aynı anda her yerde olabildiği söylenen Komutan Ernesto Guevara, namı diğer Che'nin bulunduğu tüm kol ilerlemişti. Toyota marka kırmızı bir cipte onun yanında şehri avucunun içi gibi tanıyan ve Che'ye halkın desteğine giden kapıyı açacak olan Aleida March vardı. Aleida aynı zamanda yol boyunca, çatılarda ve sokak aralarında Che'nin önünde yolların açılmasını da sağlayacaktı.

Şehir sakindi; yirmi dört saattir polis sirenleri duyulmuyordu. Askerler kışlalara veya komutanlarının belirlediği savunma hatlarına çekilmişti. Acevedo'nun öncü birliği Santa Clara'ya sabah saat 02:00'de iki ciple ulaştı. Acevedo üniversiteye girdi ve ilk olarak sokakta yürüyen bir grup insanla karşılaştı; onlardan bilgi istedi; ama orduyla ilgili işe yarar bir bilgi alamadı. Batista'nın kuvvetleri ortalarda görünmedi; isyancılar şehre girerken sadece süt kamyonlarıyla karşılaştılar.

İsyancı ordusunun ikinci kısmı üniversiteye şafak vakti ulaştı. Che Guevara ise iki saat sonra, sabah yaklaşık saat 06:00'da; bu arada kendi koluyla iyice ileride olan Acevedo, otoyolun iki kilometre aşağısındaki CMQ radyo istasyonunu almaya çalışıyordu.

Santa Clara içine giden yolun üzerinde yaşayan bir M26 sempatizanı olan Lolita Russell, Acevedo'nun zayıf ve kirli adamlarının geldiğini görmüştü. Annesi onları kapıda "*¡Viva Cuba libre!*" ["Yaşasın özgür Küba!"] çığlıklarıyla karşılamıştı. Babası ona, "*Bunlar* Che'nin adamları mı, Leoncio Vidal kışlasını ele geçirecek olan kuvvetler bunlar mı?" diye sormuştu. Lolita da ona uzun bir söylev çekmişti: önemli olan moraldi... Babası daha sonra karısına, "Lola bavulları hazırla, bu-

radan geçerlerken onlarla birlikte dağlara çıkmamız gerekebilir," diye seslenmişti.

Çok genç bir isyancı, Lolita'ya, "Batista'nın şehirde kaç askeri var?" diye sormuş, Lolita da ona beş bin demişti. İsyancının yüzündeki ifadeyi görünce de, "Çok mu?" diye sordu.

"Çok mu bilmem ama bizdeki şef sayesinde bu sayı bize çok gelmeyecek. Bunu bilir, bunu söylerim."

Acevedo, Pacho Fernández'in müfrezesini ileri gönderdi; Pacho'nun müfrezesi şehrin dış mahallelerine girmeyi ve bir yan sokağa pusu kurmayı başardı. Fernández bir sütçü kamyonu gördü ve kim bilir halk bir daha ne zaman süt içer düşüncesiyle kamyonun geçmesine izin verdi. Birkaç dakika sonra asker taşıyan bir kamyon geldi ve ateş başladı, bir asker öldü. İlk düşman kolu kısa bir süre içinde ortaya çıktı. Fernández'in mangası tekrar toplanmak üzere geri çekildi.

8. Kolun büyük bir kısmı sabah saat 08:00'de üniversiteden hareket etmeye başladı. Tek sıra halinde iki uzun sıra yaparak hendek boyunca ilerlediler. Che küçük bir eskort eşliğinde ortada ilerliyordu. Harry Villegas: "Santa Clara'ya girerken halk Che'nin üç kadınla birlikte geldiğini söylüyordu: söylediklerine göre bu kadınlardan biri bir sarışın, yani Aleida, biri siyah saçlı, yani ben, biri de zayıftı, yani Parrita. İkimiz de saçları uzun ve sakalsız olduğumuz için Parrita ile beni kadın zannetmişlerdi."

Öncü birlik CMQ radyo istasyonunu aldıktan sonra iki öğrencinin isyancılara teslim etmek üzere bir askeri tuttuğunu gördüler. Askeri sorgularken otoyolda bir cip belirdi; cipe ateş ettiler, cip patinaj yaparak gerisin geri oradan kaçtı. Ciptekilerin onların orada olduklarını bildireceğini düşündüğü için Acevedo adamlarına ilerleme emri verdi. Guile Pardo:

> 300 metre kadar ilerlemiştik ki, birden otoyolun bir dönemecinde hafif bir tankla karşılaştık, tank hareket halindeyken üzerimize ateş açtı. Anında durup ateşe karşılık verdik. Sırt çantam ve tüfekle dikenli bir telin üzerinden atladım ama şapkam kafamdan düşmedi bile.

Gerillalar kapı eşiklerinde mevzilenip karşı ateş açtılar. Hafif tank geri çekildi; ama geri çekilmeden önce beş isyancının ölümüne ve çoğunun

da yaralanıp otoyolu kana bulamasına yol açmıştı. Tam o sırada öncü birliğin sol kanadına ateş edilmeye başlandı. Ateş, Capiro tepesine mevzilenmiş olan zırhlı trenin içindeki askerlerden geliyordu.

Üniversitenin Pedagoji Fakültesinde derme çatma bir kan merkezi kurulmuştu. Dr. Adolfo Rodríguez de la Vega:

> Fernández Mell'le birlikte üniversitenin konferans salonlarından birine yerleştik. Uçakların bombardımanına rağmen uyuduk. Zaman zaman yukarıdan üzerimize cam kırıkları düşüyordu; ama hiçbir şey duymadık. Yaralılar saat birde gelmeye başladı... Orasını sadece ağır yaralıların tedavisini yapacak şekilde düzenlemiştik. Diğer yaralılar hemen yakındaki Camajuaní'ye götürülebiliyordu.

İsyancılar demiryoluna ulaştılar; tepedeki askerlerin önünü kesmek ve otoyolda görülecek takviye kuvvetlerini durdurmak için orada ilk savunma hattını kurdular. Bu arada hava kuvvetleri sabah saat 08:35'ten beri bölgeyi yukarıdan tarıyordu. On B-26 ile F-47 şehrin üzerinde uçuyor ve çevreyi bombalıyordu. Doğum kliniğinin karşısına düşen bir bomba sekiz evi harap etmişti. Capiro tepesine yaklaşan isyancılarla Los Caballitos kışlasına yaklaşan Konsey kuvvetleri aynı yoğunlukta bombalanmıştı. Escambray'daki halktan farklı olarak Santa Clara halkı daha önce bombalanmamıştı, o nedenle korku içindeydi. Şehir bombaların etkisiyle zangır zangır titriyordu.

Konseye bağlı kuvvetler Santa Clara'ya sabah saat 10:00'a doğru Manicaragua otoyolu üzerinden girmişlerdi. Yaklaşık yüz savaşçı önde kamyonların ilerlediği, arkadan iki arabanın geldiği bir konvoy halinde ilerliyorlardı. İsyancıların yollara yerleştirdiği engeller yüzünden ilerlemeleri yavaş sürüyordu; ama orduyla çatışmaya girmemişlerdi henüz. Hedefleri Los Caballitos otoyolu üzerindeki devriye kışlası ve dört tank destekli 400 askerin beklediği 31. Jandarma Karargâhıydı. Orduya ait mangalarla girdikleri ilk çatışmalardan sonra kol ikiye ayrıldı ve bombardıman altında ilerleyişini sürdürdü.

Sabah saat 11:00'e doğru Konseye bağlı kuvvetler kışlaya 600 metre mesafedeydiler. Nieves ile Dreke'nin komutasındaki gruplar Coca-Cola binası ile Cabrera doğum kliniğinde mevzilendiler. Abrantes Los Caballitos'a saldırıya geçti ve geriledi; ama Teğmen López'e bağlı kuvvetler düşmanın arka saflarına geçmeyi başardı. Dreke:

> Sabah 11:00 gibi veya öğleyin durum tehlikeli bir hal aldı; çünkü bazı askerler hafif tanklarla birlikte kışlayı terk etti; tanklarla bizim hatlarımıza ve evlerin çevresinde mevzilenmiş yoldaşlarımıza ateş etmeye başladı. Jandarmalar ateş ediyor, sonra tekrar kışlaya çekiliyorlar, diğerleriyse hafif tanklarla ilerliyorlardı.

Leoncio Vidal kışlasında Albay Casillas ne yapacağını bilmez bir haldeydi; kendisine ne olduğunu bilmiyordu, bildiği bir şey varsa o da sokaklardaki Mau Mau'ların askeri mevzileri yıprattığı ve kendisinin savunmada olduğuydu. Havana'nın Columbia üssünün başkomutanını arayıp Cienfuegos'tan hava yoluyla takviye gönderilmesini ve bombalı saldırıların arttırılmasını istedi. Columbia üssü onun bu isteğine yeni bir bombardıman emriyle karşılık verdi; B-26'lar ile donanma uçakları Santa Clara'nın mahallelerini tekrar bombalamaya başladı. Bombardıman sabah saat 10:42'den öğleden sonra 14:54'e kadar sürdü.

CMQ radyo istasyonundan Arjantin aksanlı, biraz da yorgunluktan hafif çatlak çıkan sert bir ses duyuldu: Che halka isyancılarla işbirliği yapması çağrısında bulunuyordu. *Rejimin askeri durumu gün gittikçe kötüleşiyor; çünkü askerleri savaşmak istemiyor.* Mesaj sabah saat 02:00'de Sancti Spiritus'tan tekrar yayınlandı ve oradan Radyo Tiempo, Unión Radyo ve Radyo Nacional'e aktarıldı. Gizli bir şebeke halka bir mesaj iletti: Che zırhlı araçların hareketinin engellenmesi için caddelerin kapatılmasını istiyor ve garnizon kuvvetleri üzerindeki baskının artırılması için şehrin su ve elektriğinin kesilmesini emrediyor. Santa Clara'daki başka bir şebeke (diğerinden daha güçlü bir şebeke) Che'nin emirlerini yerine getirmeye, caddeleri patlak lastikli arabalarla ve pencerelerden atılan döşek ve mobilyalarla kapatmaya başlamıştı.

Bir kız, Che CMQ İstasyonu'ndan ayrılırken fotoğraf makinesine poz vermesini istedi, Che kabul etti.

Che'nin aklı karışıktı; durum henüz netlik kazanmamıştı. Kuvvetleri şehrin içine girmeye başlamıştı doğru ama sayıları askerlerinkine oranla çok düşüktü ve hafif tanklar aralarındaki bu sayı farkını daha da arttırıyordu. Bir karşı saldırı ölümcül olabilirdi. Che, Fernández Mell'e Santa Clara'yı almak için en az bir ay savaşmak gerekebileceğini söyledi. Baskının arttırılması gerekiyordu.

Che öncelikle şehrin merkezine girilmesi emrini verdi. Ramón Pardo'nun müfrezesi, intihar mangasının desteğinde, Capiro tepesindeki zırhlı trenden ateş eden askerlerle çatışmaya girdi, diğer isyancılar Santa Clara'nın merkezine doğru ilerlediler. Şehrin içlerine doğru ilerlerken insanların evlerinin kapılarını açıp onlara su veya kahve ikram etmesi karşısında afalladılar.

Güney cephesinde Konseye bağlı kuvvetler bombardımanın ardından karanlığın çökmesinden yararlanarak karşı saldırıya geçtiler, Los Caballitos'un askerleri kışlalarına çekilmek zorunda kaldılar. Santa Clara'nın batısında bulunan Santo Domingo cephesinde Víctor Bordón'un adamları şehre takviye kuvvet getirmiş olan bir düşman konvoyuyla çatışmaya girdiler ve onları durdurmayı başardılar. Jatibonico yakınlarında Olo Pantoja ile San Luis Reyes komutasındaki müfrezeler garnizona giden takviye kuvvetlerine pusu kurmaya ve onları durdurmaya çalıştı.

Akşam karanlığı çökünce isyancılar kayıp vermelerine ve yavaş ilerlemelerine rağmen şehir merkezine ulaşmayı başardılar. Santa Clara'nın doğusuyla batısından gelen takviye kuvvetlerin önünü kesmeyi başarmışlar ve Trinidad'ı kolayca ele geçirmişlerdi. Büyük bir zorlukla şehrin merkez bölgelerine baskı yapmaya başlamışlardı. Mataryel ve asker üstünlüğüne rağmen ordu karşı saldırıya geçememiş, hatta Leoncio Vidal kışlasındaki muazzam rezervlerini harekete geçirememişti. Siviller tankların harekete geçmesini önlemek için caddelere barikatlar kuruyordu.

O sabah, Yüzbaşı Acevedo üniversitenin yakınındaki bir eve bir makineli tüfek yerleştirirken evin sahibi Profesör Luis García, geri çekilme olması halinde onlarla birlikte gelip gelemeyeceğini sordu. Acevedo, ona, "Burada geri çekilme falan olmayacak doktor," dedi. Dedikleri doğru da çıktı.

28 Aralık gecesi Che kuvvetlerini yeniden topladı ve durumdan bazı üzücü dersler çıkarmaya, gündüz öğrendiği en önemli şeyleri belirlemeye çalıştı. Cubela'ya bir mesaj yolladı: *Zar zor ilerliyoruz. Dört ölümüz, birçok da yaralımız var. Bu gece şansımızı deneyeceğiz. Daha emin hareket edebilmem için bana kesin konumunuzu bildir. Che.*

Che o gece uyumadı, yardımcılarının eşliğinde tren vagonlarını bir aşağı bir yukarı dolaştı, zırhlı trenin zayıf bir noktasını aradı ve rayları

en iyi nereden sökebileceğini araştırdı. Şafak sökmeden az önce isyancılar, Santa Clara Tarım Bölümünden alınan sarı bir D-6 Caterpillar marka vinçle trenden dört kilometre kadar uzaklıkta rayları söktü. Artık ordu treni tekrar Leoncio Vidal kışlasına geri çekemeyecekti. Yüzbaşı Acevedo: "Che, amacını bilmediğimiz ama o büyük savaşçı sezgisinin ürünü olan şeyler yapıyor veya bunları yapmamızı emrediyordu."

Trenin ve Capiro tepesinin önü kesildikten sonra Che, Santa Clara'ya ilerlemeye kaldıkları yerden devam edilmesi emrini verdi. İntihar mangasını saldırmak üzere polis karakoluna, Acevedo'nun adamlarını mahkeme binası ile hapishanenin bulunduğu bölgeye ve Alberto Fernández'in küçük müfrezesini de Grand Hotel'e gönderdi. Yüzbaşı Zayas'ın mangasına Capiro tepesindeki askerlerle savaşma, Yüzbaşı Alvarez'in mangasına da 31. Bölük Karargâhı ve Los Caballitos kışlasındaki düşman kuvvetleriyle mücadele eden Konseye bağlı kuvvetleri takviye etme emri verilmişti. Teğmen Pablo Rivalta'nın komuta ettiği yedek manga Del Condado bölgesine girip Raúl Sanchez Binası ile Martí Binasına saldırma ve Leoncio Vidal kışlasındaki kuvvetlere karşı işgal operasyonu düzenleme emri almıştı. Merkezi kuvvetlerin önünü kes ve zayıf hatlara saldır; önceki ay Che böyle bir ilkeyi benimsemişti.

Che'nin kuvvetleri Santa Clara'ya girdiler. Rivalta bu bölgede doğmuştu, bu nedenle adamları nereye doğru gittiklerini biliyor olmalıydılar. Ama tam ters yönde hareket eden –veya Santa Clara'da yolunu tamamen kaybetmiş olan intihar mangasıyla birlikte ilerleyen– Acevedo'nun kuvvetlerinin durumu hiç de öyle değildi. Sierra Maestra, Sierra Escambray ve İşgal harekâtı sırasında bu iki bölge arasında katettiği yol dışında Küba'yı tanımayan Che de karartılmış şehirde yolunu bulmak için yeraltı teşkilatından, özellikle de Aleida March'tan yardım almak durumunda kalmıştı. Santa Clara artık ikiye bölünmüştü.

29 Aralıkta şafak vakti isyancılar Santa Clara'ya yayılmışlardı. Yıllar sonra Che, belki de o geceye atıfta bulunarak, şunu söyleyecekti: *Gerilla savaşçısı gece savaşçısıdır; bu aynı zamanda gerilla savaşçısının gece avlanan hayvanların tüm niteliklerine sahip olduğu anlamına da gelir.*

29 Aralık, Santa Clara'daki savaşta bir dönüm noktasına işaret eder. Batista'nın ordusu ilk sürpriz saldırıdan silkinip kendine gelmiş ve kuvvetlerini harekete geçirip savaş düzeni almalarını, sayıca ve silahça katbekat üstün olduğu gerillalara karşı saldırıya geçmeyi başarmıştı. Ama Che'nin cephesi görünmezdi; olmayan bir ateş hattı sürekli ilerliyor, düşmanın tahkimatını yarıyor, askerleri yerlerinden kıpırdayamaz hale getiriyor ve halktan destek alıyordu. Yıllar sonra Che *Guerrade Guerrillas* [*Gerilla Savaşı*] adlı kitabında o kendine özgü espri anlayışını yansıtan ve askeri teorisyenleri çılgına çevirecek şu satırları yazacaktı: *Kesin ateş hattı diye bir şey yoktur. Ateş hattı öyle veya böyle teorik bir şeydir. O gün, yani 29 Aralık günü askerlerle isyancıları birbirinden ayıran hattı hiçbir harita uzmanı çizemezdi; çünkü böyle bir şey yoktu.* İsyancılar şehre sızıp şehrin içine karışmış, Albay Casillas'ın savunma kordonunu kırmış ve onları doğrudan göbekten vurmuştu.

Los Caballitos kışlasına saldıran Konsey kuvvetlerinde şafakta yeni bir düzenleme gerçekleştirilmişti. Rolando Cubela, makineli tüfekle açılan bir ateş sırasında yaralanmıştı, onun yerine saldırının komutasına Che'nin kuvvetlerine Konseyden katılan Gustavo Machín Hoed getirilmişti.

Bu arada Santa Clara bir hava saldırısında yine çaresiz kalmıştı: İki B-26 şehri bombalamıştı. Gazeteci José Lorenzo Fuentes:

> Çatışmanın en hararetli olduğu bölgelerde oturanlar korkuyla evlerini terk ettiler. Yaşlılar, kadınlar ve çocuklar kollarının altına dertop edilmiş giysiler almış sokaklarda oradan oraya kaçışıyor, korunabilecekleri ve hayatlarını kurtarabilecekleri yerler arıyorlardı. Yüzlerinden açlık, yoksunluk ve dehşet okunuyordu. Hava kuvvetleri evlerin çatılarını bombalıyor, siviller yaralanıyor veya ölüyordu. Tabut olmadığı için çoğu ceset evlerin arka bahçelerine gömülmüştü. On iki yaşında bir çocuk makineli tüfekten açılan ateş sonucu göğsünden vurulmuştu ve ailesi yanına bile yaklaşamıyordu.

Acevedo'nun müfrezesi kışlaya ve mahkeme binasına saldırdı. Rivalta'nın müfrezesi (Rivalta'nın çok iyi tanındığı) Del Condado bölgesine halkın sevinç tezahüratı eşliğinde girdi. İnsanlar sokaklara çıkıp isyancılara yiyecekle kahve ikram ettiler. Molotofkokteylleri yapılmaya

ve bölgede milis kuvvetler oluşturulmaya başlandı. Leoncio kışlasının çevresinde baskı arttırıldı. Askeri kuvvetler tankları kullanarak ablukayı birkaç kez yarmaya çalışmış ama tüfek atışıyla karşılaşınca daha fazla dayanamayıp ilerleyememişti. Che, üniversiteden Bayındırlık İşleri ofislerine ve Anayol üzerindeki binalara kadarki savaş bölgesi komuta karargâhını rayların söküldüğü yerde birbirine bir kilometreden daha az bir mesafede yaklaştırdı.

İlk evrelerinde kaydedilen başarılara rağmen çatışma hiç de kolay değildi. *Adamlarımız zırhlı birimlerden destek alan askerlere karşı savaşıyordu; onları hemen geri çektik; ama çoğu bu hareketi hayatıyla ödedi ve derme çatma hastanelerle mezarlıklar ölülerle ve yaralılarla doldu.*

Kovboy Kid'in mangası demiryolu istasyonunu almıştı. Üsteğmen Hugo del Río orada önemli bir telefon aldı:

> Telefon çaldı, ahizeyi kaldırdım. Karşıdaki bir ordu komutanıydı, bana durumu soruyordu. Ona İsyancı Ordusunun şehir sokaklarında olduğunu söyledim. Bunun üzerine bana kaygılanmamamı, polisin kısa bir süre sonra asayişi sağlayacağını söyledi. Ona bunun zor olacağını, İsyancı Ordusunun durumu kontrol altına aldığını belirttim. Bana kiminle görüştüğünü sordu. Ona Üsteğmen Hugo del Río ile dedim. Bana jandarmadan mı yoksa polis teşkilatından mı olduğumu sordu. Ben hiçbiri dedim, İsyancı Ordusundanım... Canı fena halde sıkıldı ve bana sıkıyorsa Esperanza kışlasına gel de görüşelim dedi. Che'ye durumu anlattım, o da bana git dedi.

Gece yarısı saat 01:00'de Che iki yüzbaşısıyla, Guile Pardo ve Kovboy Kid'le Dr. Pablo Díaz'ın evinde görüştü. Che askeri operasyonları oradan oraya koşturarak, şehir içinde nerede çatışma varsa oraya giderek yönetiyordu. Tüm savaş bölgeleriyle temas halinde olması ve harekâtı sürekli kontrolü altında tutması sayesinde kaotik –ama en azından geniş– bir görüşe sahipti. İki yüzbaşısıyla görüştükten kısa bir süre sonra polis karargâhına saldırı başladı, aynı zamanda Guile ile Alfonso Zayas'ın müfrezeleri de Capiro tepesine saldırdılar.

İsyancılar üç gruba ayrıldılar ve askerleri geri püskürtmek için el bombaları atarak tepeyi tırmandılar. Üzerlerine havan atışı yapılıyordu. İsyancılar trenden korunmak için tepeyi kendilerine siper ettiler

ve askerlere cepheden saldırarak, onlarla göğüs göğüse çarpışarak yerlerinden ettiler. Askerler tepenin diğer tarafından inerek tren vagonlarına sığındı. Öğleden sonra üçe doğru tren, artık tepeden aşağı ateş etme avantajına sahip olan isyancıların açtığı ateşten kurtulmak için geri çekildi. İki lokomotif treni hızla geri çekti; ama dört kilometre kadar sonra makinistler ansızın yirmi metrelik bir ray hattının hafifçe dışarı bükülmüş olduğunu fark ettiler. Tren yan yattı ve raydan çıktı. Lokomotif bir garaja çarptı ve oradaki arabaların bazılarını tahrip etti. İnanılmaz bir ses çıkmıştı, çarpmanın etkisiyle çıkan sesin dışında raydan çıkmış olan vagonların çıkardığı tiz sesler de vardı. Romancı Edmundo Desnoes o olayı şöyle anlatıyordu:

> Tren hareketsizdi, yan yatmıştı. Yeşil Coca-Cola şişeleri, koyu renkli Hatuey birası şişeleri ve şeffaf Cawey şişeleri; Libby domates suyu kutuları, Bartlett armutları, Campbell çorba kutuları, kuşkonmaz ve bezelye kutuları, konvoyu saran duman ve toz içinde ters dönmüş, yamulmuş vagonların her tarafına saçılmıştı.

Teğmen Roberto Espinosa, Guile'nin mangasının bir kısmıyla birlikte (Guile o sırada Che'yle birlikte şehir merkezindeydi) Independencia Caddesi ile Camajuaní otoyolu kavşağında bulunan vagonlara ilerledi ve 41 askeri harekete geçmeye fırsat vermeden esir aldı. Espinosa: "Jandarmalar trenden çıkmaya cesaret edemediler, o nedenle orada kaç kişi olduğumuzu anlayamadılar. Onlara aralıksız ateş ettik, biri başını dışarı çıkaracak olsa anında giderdi. Ancak çarpmadan ve vagonların raydan çıkmasından sersemlemişlerdi."

Şimdi on sekiz isyancı trende kalan 350 askeri denetim altında tutuyordu. İsyancılar 35, 40 metre öteye, tepenin zirvesine yerleştirdikleri .30 kalibrelik bir makineli tüfekle trenin zırhsız tepesini tarıyorlardı. Bu arada ilk molotofkokteyller trene yağmaya başlamıştı. 22 vagondan 3'ünü ele geçiren Espinoza kalan vagonlar üzerinde baskıyı arttırıyordu.

Che ile Yüzbaşı Pardo şehir merkezinde bir tankla mücadele ederken trenle ilgili haberleri aldılar. Che mümkün olduğunca hızlı bir şekilde olay yerine gitti ve çatışmanın orta yerine atılmaktan kendini alamadı. 20 milimetrelik bir topun bulunduğu devrilmiş vagonlardan birinin tepesine çıktı.

Ondan sonra çok ilginç bir çatışma başladı; zırhlı trenin içindekiler Molotofkokteylleriyle dışarı çıkarıldılar. Askerler son derece iyi silahlanmıştı; ama belli bir mesafeden, rahat bir konumdan ve nispeten savunmasız bir düşmanla savaşmak istiyorlardı, tıpkı Amerika'nın batısında Kızılderililere karşı savaşan koloniciler gibi. Yakın noktalardan ve bitişikteki vagonlardan kendilerine içi gaz dolu, yanan şişeler atan adamlardan iyice rahatsız olmuşlardı. Zırh kaplaması sayesinde tren askerlere tam bir fırın etkisi yaratmıştı.

Savaşın orta yerinde bir haberci koşarak Che'nin yanına geldi ve Batista'nın takviye kuvvetlerinin Camajuaní otoyolu üzerinden geldiğini bildirdi. Che saldırı kuvvetlerinin komutasını Pardo'ya devretti ve savunmayı örgütlemeye gitti.

Ateş ve Molotof atışı devam ediyordu. Bir saat sonra Pardo bir anlaşma zemini yakaladı. Kendisini Thompson hafif makinelisiyle tehdit eden, teslim olmayacağını söyleyen bir çavuşla ve trenin sıhhiye komutanıyla görüştükten sonra Komutan Gómez Calderón'la görüşmeyi başardı. Komutan Calderón, Che'yle anlaşma masasına oturmayı kabul etti; ama trende görüşmek istediğini belirtti. Pardo, Che'yi bulması için bir haberci gönderdi. Che kısa bir süre sonra geldi; ordunun Camajuaní otoyolunda ilerlediği haberi asılsız çıkmış, bunun üzerine Che daha ileri gitmemişti. Yanında Kızılhaç'tan Leovaldo Carranza vardı. Carranza, trene giden yolda Che'nin önünü açmak için bir sokak lambasına tırmandı ve ortasında Kızılhaç işareti bulunan beyaz bayrağı salladı. Carranza arkasından birinin, "Korkuyor musun?" dediğini duydu ve arkasına baktı. Bu, Aleida'ydı, ona gülümsüyordu.

Tüfeğini arkada bırakan Che, Komutan Gómez'le görüşmek üzere yolun ortasına geldi. Komutan Gómez silahını bırakmamıştı, Che silahına işaret edince Gómez tabancasını Carranza'ya verdi.

"Askerlerin konuştuklarımızı duymayacakları bir yerde konuşmak istiyorum," dedi Gómez, Che teklifini kabul etti. Birlikte yakındaki bir vagona yürüdüler.

"Havana'ya dönmemize izin verdiğiniz takdirde tek el silah bile sıkmayacağımıza dair şerefim üzerine yemin ederim," dedi Gómez.

Che gülümsedi. *Sizin şeref sözünüze inanıyorum, ama şu mermilerinizin ne burada ne de orada daha fazla Kübalıyı öldürmesine izin veremem.*

Che askerlere teslim olmaları için on beş dakikalık süre tanıdı ve bundan sonra akacak her kandan komutanı sorumlu tutacağını açıkladı. Ama Gómez on beş dakika beklemedi. Görüşmelerinin hemen ardından askerler silahsız bir şekilde trenden çıkmaya başladılar.

İsyancılar elde ettikleri ganimeti haramilerin mağarasına girmiş Ali Baba gibi, İnka hazinelerini bulan Pizzaro gibi heyecanla incelediler: 6 bazuka, 60 milimetrelik 5 havan topu, .30 kalibrelik 4 makineli tüfek, 20 milimetrelik bir top, 38 Browning marka hafif makineli tüfek, el bombaları, 600 otomatik tüfek, .50 kalibrelik bir makineli tüfek ve 1.000.000'a yakın mermi: *uçaksavar tüfekleriyle makineli tüfeklerini; muazzam sayıda mermilerini...* Bu silahlar Santa Clara'daki isyancıların toplam silahlarından daha fazlaydı.

Silahlar şehrin çeşitli kesimlerine yollandı. Che'nin emriyle bir bazuka hemen Yaguajay'daki Camilo Cienfuegos'a gönderildi. Anlaşmaya uygun olarak Che üç adamını –Dr. Adolfo Rodríquez de la Vega, Antonio Núñez Jiménez ve Serafín Ruiz de Zárate– silahsız esirleri (yaklaşık 400 kişiydiler) onları Havana'ya götürmek üzere limanda bağlı bekleyen firkateyne teslim etmek üzere Caibarién'e götürmekle görevlendirdi. Guevara'nın esirlerden kurtulması gerekiyordu: savaş tüm hızıyla devam ederken bir de onlara göz kulak olmaları için muhafız görevlendiremezdi. Bunun dışında Che, trendeki yenilgiye uğramış askerlerin Havana'ya döndüklerinde ordu üzerinde yaratacağı büyük moral çöküntüsünü de düşünüyordu. Bu arada durum son derece tuhaftı: üç devrimci 400 askeri naklediyordu.

Kısa bir süre sonra hava kuvvetleri trenin kalıntılarını bombalamaya başlamıştı. Che bir M26 aktivistinden radyo istasyonundan telsizle iletilecek bir mesaj ulaştırmasını istedi. Mesajında Che, artık ellerinde yeterli sayıda silah bulunduğu için Caballete de Casas'tan takviye kuvvetler gönderilmesini talep ediyordu.

Bu arada Santa Clara'da isyancıların ilerleyişi sürüyordu. Alberto Fernández'in müfrezesi, yolda girdikleri ağır çatışmalardan sonra Vidal kışlasına doğru ilerlemeye devam ediyordu. Kovboy Kid'in mangası, şehrin sakinlerinden bir yeniyetmenin kılavuzluğunda polis karakoluna yaklaşmak üzereydi. Konseye bağlı kuvvetler 31. Bölüğün kışlasına iyice yaklaşmıştı. Hugo del Río'nun müfrezesi ile Kovboy

Kid'in mangası, hafif bir tank ve zırhlı bir araçla karşılaşıp onlarla zorlu bir çarpışmaya girdikten sonra birleşmişti.

Elektrik olmadığı halde şehir halkının büyük bir kısmı çarpışmaları gece boyunca izlemişti; zırhlı trenle ilgili olayı, Che'nin emriyle M26'dan bir grubun yayınına devam ettiği CMQ radyo istasyonundan öğrenmişlerdi. Radyo istasyonu yedek güç kaynağı kullanıyordu ve yayınları pilli radyolardan dinlenebiliyordu. Radyo dalgaları şu mesajı iletmişti:

> Dikkat; 26 Temmuz Hareketi İsyancı Ordusunun 8. Koluna bağlı Ciro Redondo'nun kolu konuşuyor. Birkaç dakika sonra Küba halkına, özellikle de Las Villas halkına Santa Clara'da fırtına estiren isyancı kuvvetlerin ilerlemesiyle ilgili bir haber yayınlayacağız. Ordu Mekanize Birliğine bağlı 300'den fazla subay ve asker biraz önce teslim olmuştur.

Ertesi sabah, yani 30 Aralık sabahı Radyo İsyan, uluslararası haber ajanslarının Che'nin öldüğüne ilişkin geçtiği haberleri yalanlayan bir yayın yaptı:

> Güney Amerika ile Küba halkının endişelerini gidermek için, Ernesto "Che" Guevara'nın hayatta ve ateş hattında olduğunu, birkaç dakika önce sözünü ettiğimiz zırhlı treni ele geçirdiğini ve birkaç gündür saldırı altında bulunan Santa Clara'yı da kısa bir süre sonra ele geçireceğini bildiririz.

Trenden ele geçirilen silahların kalan bölümleri, Caballete de Casas, El Pedrero, Gavilanes ve Manacas'taki kamplarda bulunan yedekleri harekete geçirip savaş bölgelerindeki gerillaları takviye etmekte kullanılmıştı. Bu yeni kuvvetler, önceki gün kazanılan ivme ve halkın desteği sayesinde daha fazla zafer kazanabilmişti.

Hava kuvvetleri o gün şehre 30 sorti düzenlemişti. Bombardımanın ardından kısa bir süre sonra Los Caballitos kışlası isyancıların eline geçti. Bazı askerler umutsuz bir çabayla kaçıp 31. Bölük Karargâhı'na sığınmaya çalışmış ancak isyancılarla jandarmalar arasındaki çapraz ateşin içinde kalmıştı. Çoğu ölmüş veya yaralanmıştı, Konseye bağlı kuvvetler kalanları esir almıştı.

O günkü en çetin çarpışma, Albay Cornelio Rojas komutasındaki hafif tanklarla korunan 400 polisin savunduğu polis karakolunda

gerçekleşti. Rojas'ın teslim olmamak için iyi bir nedeni vardı: çünkü Rojas daha önce sivillere işkence yapmakla ve şehir halkından bazı kişileri öldürmekle tanınıyordu. Karakola saldırma görevini Kovboy Kid'in mangası almıştı; ama isyancılar karakola yaklaşmakta büyük bir zorluk çekmişti. Diğer beş manga ve onlara destek veren Che'nin müfrezesine rağmen sayıları ancak 70'i buluyordu. Karakolun çevresindeki dar sokaklarda rahat hareket edemiyorlardı ve çoğu yaralanmıştı. İşin kötüsü, Del Carmen parkına bakan polis karakolu Leoncio Vidal kışlasına 500 metre mesafedeydi: her an bir karşı saldırı gelebilirdi. Emérido Meriño mangasını polis karakoluna yavaş yavaş yaklaştırıyor, binadan binaya geçerek savaşıyor, bu binalardaki polisleri teker teker ayıklıyordu; şapkası artık eleğe dönmüştü. Kovboy Kid, ona saldırı için daha iyi bir taktik kullanmasını emretti: Artık binaların *içinden geçerek* ilerleyeceklerdi. Komşu evlerden yardım alarak duvarları yıkmaya başladılar, bu şekilde polis karakolunun karşısındaki kiliseye kadar ilerlediler. Bölgede bir sürü görünmez bulvar oluşmuştu.

Çatılardan da ilerlemişlerdi. Kovboy Kid çok fazla risk almış, yoldaşları bu yüzden ona çıkışmışlardı. Ama o her zamanki gibi, "Canını alan mermiyi asla duymazsın," demişti. Garofalo Caddesinde, polis karakoluna 50 metre uzaklıktaki bir evin çatısında, Orlando Beltrán'la ve Cabaiguán Hastanesi'nde tedavi görüp yaraları iyileşen Leonardo Tamayo'yla birlikte yer tutmuştu. Orlando şu raporu vermek durumunda kalmıştı: "Doğru dürüst gizlenememiştik, sonra parkta koşan altı jandarma gördük. Onlara ateş ettik; ama yakınlarda bulunan iki tank .30 kalibrelik namlularıyla bize ateş etmeye başladı."

Gerisini Tamayo tamamlamıştı:

> "Kid yere yat, yoksa seni öldürecekler!" diye bağırdım; ama yere yatmadı. Hemen sonrasında, "Hey ne oldu, neden ateş etmiyorsun?" diye seslendim. Cevap vermedi. Yanına gittim ve onu kanlar içinde buldum. Onu hemen kaldırıp sıhhiyeciye götürdük. Ama yarası ağırdı, kafasına bir M1 mermisi isabet etmişti.

Che binaların içinden geçerek polis karakoluna saldırının gerçekleştirildiği yere giderken Kovboy Kid'in cesedinin taşındığını gördü. En agresif, en ateşli, en korkusuz yüzbaşılarından birini kaybettiğini görünce keder içinde şunları söylemişti: *Yüz adamımı öldürdüler.*

Kid'in cesedinin hastaneye kaldırılmasını emrettikten sonra Che polis karakolunu çevreleyen kordona gitti ve Tamayo ile Hugo del Río'yu müfrezenin ortak komutanı ilan etti. Bazı gerillalar savaşırken ağlıyordu. Karakol üzerindeki baskı arttırıldı:

Elektrik trafosuyla şehrin kuzeybatı kesiminin tamamını almayı başarmıştık; Santa Clara'nın isyancıların eline geçmesine az kaldığı haberini yayınladık. Las Villas'taki silahlı kuvvetler komutanı sıfatıyla yaptığım bu açıklamada Küba halkına Roberto Rodríguez'in, Kovboy Kid'in öldüğü haberini vermek gibi üzücü bir yükümlülüğü de yerine getirmek zorunda kaldığımı hatırlıyorum. Özgürlük savaşında hayatını bin bir kere tehlikeye atmış olan intihar mangasının komutanının hayatı boyu gibi kısaydı.

Kısa bir süre sonra Orestes Colina, bir düşman askerini, bir teğmeni esir almış olan Che'yle karşılaştı. Colina öfkeyle, "Bunu yapacağımız tek şey öldürmek," dedi. Che sakin bir şekilde *Onlar gibi olduğumuzu mu düşünüyorsun?* diye cevap verdi.

Zayas'ın mangası, Grand Hotel'in çatısındaki keskin nişancılar tarafından korunan yerel yönetim karargâhını ele geçirmek için mücadele ediyordu. Çatışmalar hapishane binasıyla mahkeme binasında sürüyordu. Carmelite kilisesindeki askerler teslim oldu.

Gece çöktü.

Gündüz, şehirdeki diğer cephelerde savaşan isyancılar da başarı kazanmışlardı. Hava saldırılarına rağmen Bordón'un kolu Santo Domingo'yu ikinci kez kurtarmış ve Sagua nehri üzerindeki köprüyü ele geçirmişti. Doğuda, Jatibonico'da ise San Luis ile Olo Pantoja'nın müfrezeleri, zırhlı araçlarla desteklenen düşman kollarının sert savunmasıyla karşılaşmış, onları pusuya düşürmeyi başarmıştı. Trinidad'da Faure Chomón komutasındaki Konsey kuvvetleri Batista'nın son kalesini, yani hapishaneyi ele geçirmişti.

8. Kolun komutan yardımcısı Ramiro Valdés, 29 Aralıktan beri doğu cephesinde savaşan kuvvetlerin komutanlığını yapıyordu. Şimdi ise Olo ve Acosta'nın müfrezelerinden yararlanarak yeni "alt kolu" düzene sokma işini üstlenmişti. Bu düzenleme Che'ye kuşatma operasyonunu takviye etme ve hareket çeşitliliğini artırma fırsatı tanımasının yanı sıra, Santa Clara'da işlerin planlandığı gibi yürümemesi

halinde stratejik bir yedek kuvveti elinde bulundurma olanağı da tanıyordu. Tüm kozlarını tek bir amaç için kullanmasına rağmen Che bir yenilgi olasılığına karşı önemli bir kuvveti yedekte tutma ve böylece cepheyi yeniden oluşturma tercihini saklı tutmayı ihmal etmemişti.

31 Aralıkta genç bir gazeteci, İsyancı Ordusunun harekât merkezi olarak kullandığı Bayındırlık Binasında Komutan Guevara'yla buluştu. Uzaktan Batista'nın B-26'larının şehrin üzerine bıraktığı bombaların gürültüleri geliyordu.

> Yanımdakilerden biri bana Che'yi gösterdi, gerçekten de oydu, bir deri bir kemik kalmış, saçları keçeleşmişti, kolu sargıdaydı, üniforması yırtık pırtıktı. O yorgun yüzündeki delici ve ışıltılı bakış da olmasa kim görse onu herhangi bir asker zannedebilirdi.

Yorgunluktan bitkin düşmüş olan Che'nin daha yapacağı çok işi vardı; en iyi komutanlarından birinin hayatına mal olmuş olan polis karakolunu ve 1300 kişilik mevcuduyla şehirdeki tüm devrimci kuvvetlerden daha üstün bir ateş gücüne sahip olan Leoncio Vidal kışlasını ele geçirme işiyle ilgilenmesi gerekiyordu. Grand Hotel ile mahkeme binasında mevzilenmiş olan keskin nişancıları etkisiz hale getirmesi ve Konsey kolunun çatışma içinde olduğu jandarma kışlasını ele geçirmesi de gerekiyordu.

Che düşmana son bir darbe indirmeyi planlıyordu, bu planı Batista'nın askerlerinin uzun zamandır sürdürdüğü tavrı sürdüreceği fikri üzerine inşa etmişti: Yani saldırıya geçmeyecekleri fikri üzerine. Bu planını gerçekleştirirken Che'nin omuzlarında, dört gündür doğru dürüst uyumamış ve birkaç haftadır girdikleri çatışmalardan iyice yorgun düşmüş, içlerinde komutanlarının da bulunduğu birçok kayıp vermiş ve genellikle arkalarına tank desteğini almış, kendilerinden katbekat üstün düşman kuvvetleriyle savaşmış adamları savaşın içine atmak gibi büyük bir sorumluluğun ağırlığı vardı.

> *O son günlerde kuvvetlerimizin ruh halini özetleyen bir olay hatırlıyorum. Bir askerime savaş sırasında uyuduğu için çıkışmıştım, bana karavana atışı yaptığı için tüfeğinden olduğunu söylemişti. Her zamanki gibi sert ve kısa konuşmamla ona, "Yapabilirsen, ön cepheye silahsız git ve başka bir tüfek kazan," demiştim. Daha sonra, Santa Clara'da kan merkezindeki yaralılarla onlara moral vermek*

için konuşurken içlerinden ölmekte olan biri elime dokundu ve "Beni hatırladın mı Komutanım? Remedios'ta bana tüfeğimi kazanmamı söylemiştin... Onu burada kazandım," dedi. Karavana atışı yapan savaşçıydı. Birkaç dakika sonra öldü; ama ölürken bana cesaretini kanıtlamış olmanın mutluluğu vardı yüzünde.

Ölen gencin adı Miguel Arguín'di.

O sabah Santa Clara'nın her yerinde çatışma vardı. Polis karakolunun karşısında, takviye edilmiş ve Kovboy Kid'in intikamını almaya yeminli olan intihar mangası son saldırıya hazırlanıyordu. Karakolun içinde Albay Rojas, adamlarından Yüzbaşı Olivera'yı teslim olmak istediği için öldürmüştü. Bir gün önce bir isyancı grubunun ele geçirdiği ve arka kısmına delik açtığı Carmelite kilisesinden isyancılar karakol binasına ateş ederek içeridekileri yıldırmaya çalışıyordu. Karargâhtan ayrılmaya çalışan bir tank sürücüsü isyancıların açtığı ateşte başından vurularak ölmüş, cesedi olduğu yerde kalmıştı. Karakolun içindeki ölüler kokuşmaya başlamıştı ve yaralılar tedavi edilemiyordu. Polisler açtı, moralsizdi ve sürekli ateş altındaydı. Öğleden sonra 16:00'ya doğru Albay Rojas yaralıları göndermek için ateşkes çağrısında bulundu. Tamayo ona iki saat süre tanıdı ve Rojas'ın teslim olmayı düşüneceğini sezdi. Sokağın ortasında müzakere yaptılar ama bir anlaşmaya varamadılar. Ateş yeniden başlamadan önce albay, Tamayo'yla tekrar görüştü; Tamayo karakola doğru yürürken birkaç isyancı da arkasına takılmıştı, Tamayo onları durdurmuş ve karakola tek başına gitmişti. Tamayo karakola girdikten sonra oradaki polislere artık savaşmak istemiyorlarsa silahlarını bırakıp dışarıda sıra olmalarının yeterli olacağını söyledi. Polisler sanki teslim olma emrini Albay Rojas vermiş gibi silahlarını bırakıp karakoldan ayrılmaya başladılar. 396 polis vardı, onları kuşatan isyancıların sayısı ise sadece 130 kadardı. Rojas karışıklıktan faydalanıp kaçtı. Daha sonra karakola giren şehir halkı hücrelerde işkence aletleriyle karşılaştılar.

Düşen sadece polis karakolu değildi. İçinde yüz askerin bulunduğu yerel yönetim binasına Alfonso Zayas'ın kuvvetleri cepheden, Alberto Fernández'in müfrezesi de arkadan saldırdı. Fernández'in müfrezesi duvarları yıkarak içeri girmeyi başardı. Orada Yüzbaşı Pachungo Fer-

nández, elinde el bombası, şok baskın yaparak askerlerden bazılarını kuşattı ve onları teslim olmaya zorladı.

Yüzbaşı Acevedo'nun kuvvetleri, binayı koruyan tanklara rağmen mahkeme binasını ele geçirdiler. Beş savaş uçağı 250 kiloluk bombalarla şehri bombaladı; bombardıman sırasında evler kâğıttan yapılmışçasına yerle bir olmuştu. Bombardıman uçakları özellikle isyancıların yeni ele geçirdiği mahkeme binasına yoğunlaşmışlardı; ama isyancıların zırhlı trenden ele geçirdikleri uçaksavarlar devreye girince uçaklar Santa Clara semalarında görünmez olmuştu. Ondan sonra hapishane binası ele geçirildi; siyasi tutuklular serbest bırakıldı; adi suçlardan dolayı hapiste yatanlarsa kargaşadan yararlanarak hapishane duvarındaki bir delikten kaçmışlardı. Şehir merkezinden gelen isyancı müfrezeler Leoncia Vidal kışlasına baskıyı arttırmaya başladılar, tıpkı Del Condado bölgesinden gelen ve kışlaya yüz metre mesafede mevzilenmeyi başarmış olan Rivalta'nın kuvvetlerinin yaptığı gibi.

Onuncu katında bir düzine keskin nişancı ile polislerin ve işkencecilerin –halkın nefret ettiği Askeri İstihbarat Servisi SIM'in üyelerinin– bulunduğu Grand Hotel'de çatışmalar tüm hızıyla sürüyordu. İsyancılar otel binasına karşısındaki parktan ve binalardan ateş açıyordu. Alberto Fernández, ikinci kata molotofkokteylli saldırıda bulunup binayı ateşe vermekle görevli bir grubun başındaydı. Askerler otelin içine sıkışıp kalmışlardı; suları kesilmişti ve yiyecekleri yoktu. Ama çatıdan keskin nişancı atışı yaparak parktan geçen birçok sivil ve milisi yaralamışlardı ve ellerinde hâlâ mühimmat vardı. Acevedo kardeşlerin en gencinin komuta ettiği manga Batista'nın keskin nişancılarıyla "pencere kırma yarışı"na girmişti. Acevedo'nun mangası binaya yaklaştıkça yaklaşıyordu.

Öğleden sonra dörde doğru Che radyodan Yaguajay garnizonunun Camilo'nun kuvvetlerine teslim olduğunu duydu. Camilo'nun kuvvetleri artık Leoncio Vidal kışlasına yapılacak son saldırı için serbestti.

Albay Casillas Lumpuy akşam 22:00'de Batista'yla görüştü ve ona şehrin isyancıların eline geçmek üzere olduğunu, acilen takviye kuvvetlere ihtiyacı olduğunu söyledi. Diktatörden uydurma bir sözden başka bir şey alamadı. Subaylarıyla askerlerine söylev çektikten ve onlardan kahramanca direnmelerini istedikten sonra Casillas Lumpuy

bölgede araştırma yapacağını söyleyerek başına hasır bir şapka, üzerine de sivil bir giysi geçirdi ve harekât komutanı Fernández Suero'yla birlikte kışladan kaçtı.

Batista'ya bağlı kuvvetlerin geride üç silahlı hücresi kalmıştı: Grand Hotel, 31. Bölük Karargâhı ve Leoncio Vidal kışlası. Che, Santiago de Cuba'ya nihai saldırının başlamak üzere olduğunu, bu üç direnç noktasını kırması gerektiğini biliyordu. 1958 yılı sona ermek üzereydi.

22

DEVRİM GÜNÜ

Fidel'in gelişinden önce Havana'da.
Askeri açıdan ülkenin denetimi, 26 Temmuz Hareketi ile Devrim Konseyinin elinde olmasına rağmen durum henüz netlik kazanmamıştı. Ramiro Valdés, Camilo Cienfuegos, Che, Carlos Franqui. 1959'un ilk günlerinde.

1 Ocak 1959'un ilk saatlerinde -daha kesin söylemek gerekirse sabah saat 3.15'te- dört Aerovías Q sivil uçak Havana'nın dışındaki Columbia askeri üssünden havalandı. İlk uçağa binmeden önce Fulgencio Batista, General Eulogio Cantillo'ya ülkenin tüm sorumluluğunu ona teslim ettiğini söyledi. Batista Miami'ye sürgüne gitmek üzere havalanmıştı; ama maiyeti havada uçuş planını değiştirdi ve uçak Miami yerine gözünü kan bürümüş başka bir diktatörün, Leónidas Trujillo'nun vatanı Santo Domingo'ya indi. Havana gazetesi *Associated Press* aracılığıyla dünyaya şu raporu geçti: "Hükümet güçleri tank ve hava desteğiyle Santa Clara civarındaki isyancı kuvvetlerini kıstırmış, onları Las Villas Bölgesine doğru geri çekilmeye zorlamıştır."

Santa Clara'da gün ağarmak üzereydi; 31. Bölük karargâhındaki askerler ateşi kesmişti. Víctor Dreke dikkatle karargâha yaklaştı. Bir pencereden beyaz bir bayrak sallanıyordu. Adamlarıyla birlikte hastaneye bir yıldırım ziyareti gerçekleştirdikten sonra geri dönen Rolando Cubela, Che'den kısa bir not aldı: *Rolando. Kayıtsız şartsız teslim ol çağrısında bulun. Sana gerekli kuvvetlerle destek vereceğim. Selamlar. Che.* 31. Bölük teslim olmuştu. Batista'nın kaçtığına dair söylentiler savaşı bırakmaya çoktan gönüllü olan askerler arasında hızla yayılmıştı. İsyancılar hayretle birbirlerine baktılar. Her şey bitmiş miydi gerçekten de? Konsey, teslim olan askerlerin komutanı Yüzbaşı Millán'a kısa dalga telsizle Leoncio Vidal kışlasıyla temasa geçmesine izin verdi; kışlanın komutanı telsizden Yüzbaşı Millán'a küfürler yağdırdı. Siviller sokağa çıktı ve sevinç içinde duvarları yüzlerce mermi iziyle dolu kışlanın önündeki yenilmiş askerleri seyrettiler. Esirler daha sonra İsyancı Ordusunun komuta merkezindeki Che'ye götürüldüler.

Grand Hotel de düşmek üzereydi. Onuncu katta mahsur kalan keskin nişancılar kahvelerini kül tablalarından içmek zorunda kalmışlardı ve otelin barını talan etmişlerdi. Yüzbaşı Alfonso Zayas otelin önüne bir tank yerleştirdi ve pencereleri topa tutarak darmadağın etti. Teğmen Alberto Fernández'in adamları otele saldırdı ve keskin nişancılar teslim oldu. Bir düzine polis, muhbir ve işkenceci elleri havada dışarı çıktı, üzerlerine küfürler yağdı.

Geriye bir tek Leoncio Vidal kışlası kalmıştı. Kaçan Casillas Lumpuy ile Fernández Suero'nun komutasını Albay Cándido Hernández

devralmıştı. Teğmen Hugo del Río, polis karargâhından ele geçirilen bir devriye arabasındaki telsiz aracılığıyla kışlayla temasa geçti. Telsize cevap veren subay anlaşma önerisinde bulundu. Del Río anlaşmayı ancak Che'nin değerlendirebileceğini söyledi; ama değerlendirmesi için bu konuyu Che'ye iletmeyi kabul etti. Che'yi coğrafyacı Antonio Núñez Jiménez ve Dr. Adolfo Rodríguez de la Vega'yla toplantı yaptığı komuta merkezinde buldu. Del Río ile Che, devriye arabasına gitti ve telsiz aracılığıyla kışlayla temasa geçti. Che, Núñez Jiménez ile Rodríguez de la Vega'nın Albay Hernández'le görüşmesine karar verdi. Kısa bir süre sonra Albay Hernández belirsiz bir anlaşma talep etti, Che'nin vekilleri koşulsuz teslim olmalarından başka bir önerinin kabul edilemez olduğunu söylediler. Albay Hernández, kardeşi ile oğlunun çatışmada hayatını kaybettiğini, ülkesi için elinden geldiğinden de fazla hizmet ettiğini söyleyerek komutanlığıyla karar yetkisini yardımcısı Komutan Fernández'e ve üst rütbeli subaylarına devretti. Bunun üzerine Komutan Fernández, Che'yle görüşmek istediğini söyledi.

Tam müzakere yapılacağı sırada General Cantillo'nun Havana'daki komuta merkezinden yaptığı bir açıklama Leoncio Vidal kışlasına ulaştı.

> *Haber son derece çelişkili ve olağandışıydı. Batista o gün ülkeden kaçmış ve silahlı kuvvetler komutanlığı altüst olmuştu. İki delegemiz Cantillo'yla telsiz bağlantısı sağlamış, ondan kuvvetlerine teslim ol çağrısında bulunmasını istemişlerdi; ama Cantillo bu isteğin ültimatom içerdiği için kabul edilemez olduğunu, ordunun komutasını lideri Fidel Castro'nun emrine verdiğini söylemişti.*

Hernández, Núñez ile Rodríguez'den Cantillo'yla görüşmesini istedi. Núñez ile Rodríguez, Cantillo'yla görüştü. Cantillo onlara bir anlaşma önerisinde bulundu. Núñez ile Rodríguez ancak kayıtsız şartsız teslim olma önerilerini kabul edebileceklerini söyledi. Cantillo, Fidel Castro'nun emirleri gereği geçici bir hükümet kurduğunu, bu koşullar altında kışlayı onlara teslim edemeyeceğini söyleyerek onları oyuna getirmeye çalıştı.

Birkaç saat önce, sabah 07:30'da, América şeker fabrikasında Fidel Castro, havaya ateş ederek yeni yılı kutlayan sorumsuz isyancılara küfürler yağdırarak kahve içmek için fabrika binasına girdi. Radyo

İsyandan Batista'nın sürpriz kaçış haberini alınca Fidel öfkelendi: Diktatör kaçmıştı ve ortada askeri darbe kokuları vardı. Fidel Castro Santiago'ya harekete geçmek üzere komutanlarını topladı.

Haber doğrulandı. Yüksek Mahkeme yargıcı Carlos Piedra artık cumhurbaşkanıydı. Devrimden kolayca sıyrılmak için bir yol arayan ve ABD büyükelçiliğiyle fesat bir işbirliği yapan Cantillo ise ordunun başkomutanıydı.

Fidel yazma zemini oluşturmak üzere bir dolabın üzerine gazete koyarak şunları yazdı: "Devrime evet. Darbeye hayır." Sonra bir genel grev çağrısı kaleme aldı. Bir cipe atlayarak mesajını yayınlatmak üzere Radyo İsyan istasyonuna gitti. Genel grev çağrısı sabah saat 10:00'da yayınlandı, sonrasında da ülke içindeki ve Latin Amerika genelindeki birçok radyo istasyonunda tekrar tekrar iletildi.

Che, Fidel'in radyodaki mesajını, eline kuşatma altındaki kışlayla ilgili en son haber geçtiği sıralarda duymuştu.

Hemen Fidel'le irtibata geçtik, ona cepheden haber verdik ve Cantillo'yla ilgili fikirlerimizi belirttik, o da aynı şeyleri düşünüyordu. Askeri bir cunta devrimi diktatörlüğün kalıntılarıyla müzakere etmek durumunda bırakırdı.

Komutan Hernández ısrarla Che'yle görüşmek istediğini söylüyordu. Núñez ile Rodríguez, Che'yle birlikte kışlaya gitti. Che kışlanın yeni komutanına karşı son derece sert davrandı. Ona şunları söylediği ifade ediliyor:

Bak Komutan, adamlarım bu konuyu üst rütbelilerle daha önce zaten konuştu. Ya kayıtsız şartsız teslim olursunuz ya da ateş devam eder; ama adamakıllı bir ateş, kenarda köşede hiçbir asker canlı bırakılmamacasına bir ateş. Şehir elimize geçti. Saat 12:30'da tüm kuvvetlerimizle saldırma emrini vereceğim. Ne pahasına olursa olsun bu kışlayı alacağız. Dökülen kandan sen sorumlu olacaksın. Dahası, ABD hükümetinin Küba'ya askeri müdahalede bulunma ihtimalini de gözardı etmemelisin; eğer böyle bir şey olursa, yabancı bir işgal kuvvetini desteklediğin için daha büyük bir suç işlemiş olacaksın. O zaman geriye bir tek seçenek kalacak, Küba'ya ihanet ettiğin için sana intihar etmen için bir tabanca vermek.

Komutan Hernández durumu subaylarıyla görüşmek üzere kışlaya döndü. Askerler üslerinden gelecek cevabı beklemeden yerlerini terk edip isyancıların saffına katılmaya başlamıştı bile. Kışladakiler tereddüt içindeydi. Belirlenen zamana birkaç dakika kala, isyancıların ateşe başlamak üzere mevzilendikleri bir sırada şartlı teslim olmayı kabul ettiler: Kışlayı silahsız terk edecek ve Caibarién yoluyla Havana'ya gönderileceklerdi. Halka zulmetmiş olanlar anlaşmadan muaf tutulacaktı.

Kışla dışında müzakere devam ederken, ateşe on dakika kala askerler kendi kararlarıyla silah bırakıp isyancı hatlarına yürümeye başladılar. Tarih 1 Ocak 1959, saat 12:20'ydi. Leoncio Vidal kışlasının düşmesiyle birlikte Santa Clara'daki savaş sona ermişti. İsyancı kuvvetleri ateş etmeden havaalanını ele geçirdiler.

O gün çekilen fotoğraflardan birinde Santa Clara halkının ezilmiş vagonlarla zırhlı trenden arta kalan eğilip bükülmüş demirleri hayretle incelediği; bir diğerinde, muzaffer isyancıların hareketsiz tankların önünde; birinde, sakallı genç isyancıların, *barbudoların,* artık sessizlik içindeki delik deşik kışlaların önünde poz verdiği; bir başka fotoğrafta, Batista'nın silahsız askerlerinin kendilerine ders veren genç bir isyancının etrafında toplandığı; bir fotoğrafta da, Che'nin bir tankın yanında, sağ eliyle yaralı sol kolunu tutarak çevresindekilere talimatlar verdiği görülür. Bakışınızı, üzerinde çapraz duran iki kılıç figürünün yer aldığı metal amblemli beresinin altına kaydırdığınızda gözlerinin yorgunluktan donuk baktığını görürsünüz; ağzında eğreti halde bir puro tutar, dudakları hafifçe tebessüm etmektedir.

Fidel, Radyo İsyan aracılığıyla peş peşe gönderdiği talimatlarla nihai saldırı emrini vermişti. Emirlerinde Fidel Santiago garnizonunun teslim olmasını talep ediyor, Che ile Camilo Cienfuegos'un Havana'ya ilerlemesini istiyordu. Che La Cabaña kalesini, Camilo da Batista'nın Columbia'daki kalesini ele geçirecekti. Víctor Mora'nın koluna, Guantánamo, Holguín ve Victoria de las Tunas şehirlerini ele geçirmesi emredilmişti. Santiago'daki genel grev öğleden sonra 15:00'te yürürlüğe girecekti.

Che'ye Fidel'in mesajını götürürken yolda başına gelmedik kalmayan 26 Temmuz Hareketinin bölge koordinatörü Enrique Oltuski sokaklarda düzenlenen kutlamaların ortasında Santa Clara'ya ulaştı. Che'yi Bayındırlık İşleri Binasındaki harekât odasında buldu:

Che tam karşımda, büyük bir yazı masasının başında ayakta duruyordu. Bir kolu siyah bir bezle sarılmıştı. Kısaca selamlaştık. Sakalı çıkmayacak kadar genç, uzun saçlı bir isyancıya talimat verirken bana işaretle beklememi söyledi.

Oda küçük ve basıktı. Bana ateş basmaya başladı. Che'nin vücut kokusunu duyabiliyordum. Zaman geçmek bilmiyordu. Pantolonumun astarından Fidel'in mesajını çıkardım; mesajda Havana'ya ilerleme emri yazılıydı. Nihayet genç savaşçı çıktı, kâğıdı Che'ye uzattım.

Mesajı okuduktan sonra pencereye döndü ve dışarı baktı:

Konuyu biliyordum. Birkaç saat içinde yola çıkacağız, dedi.

"Nasıl öğrendin?" diye sordum.

Fidel'le telsiz bağlantısı kurmayı başardık, dedi.

Çok sinirlenmiştim...

Bölge için sivil bir yönetici bile tayin etti. Kolundan bir kişiydi (Yüzbaşı Calixto Morales), yönetici olarak bu kişinin seçilmesinin ardında Che'nin siyasi açıdan bize, Ovaların temsilcilerine duyduğu güvensizlik yatıyordu.

Bu arada Havana'da, Batista'nın kaçtığı haberleri yayılır yayılmaz, üniversitede öğrenciler toplanmaya başlamış, üniversitenin bulunduğu tepe üzerinde M26 sancakları açılmıştı. Halk sokaklara toplanmıştı. Biltmore ve Sevilla Plaza otelleriyle kumarhaneler talan ediliyordu. M26 milisleri Batista sempatizanı gazeteleri işgal etmişlerdi. Polis bölgeyi makineli tüfek ateşine tutmuştu; Príncipe hapishanesindeki siyasi tutuklular serbest bırakılmıştı. Sivil Direniş grubu CMQ radyo istasyonunu ele geçirmişti. Bu kargaşanın ortasında M26'nın şehir teşkilatı ile II. Cepheye bağlı kadrolar otorite boşluğunu doldurmaya çalışmakla son derece tehlikeli bir şey yapıyorlardı; çünkü kışlalarda her an askeri bir diktatörlük ilan edebilecek güçte, Batista'ya bağlı binlerce asker vardı. Polis birçok karakolu terk etmişti, sokaklarda gittikçe büyüyen kalabalığa karşı sadece birkaç bölgede ateş açılıyordu.

Öğleden sonra 14:00'te ABD büyükelçisi Earl T. Smith, diplomatik heyetinin tamamıyla birlikte Cantillo'yla görüştü (Cumhurbaşkanı Piedra'yla değil; gücün nerede olduğunu gayet iyi biliyorlardı). ABD, diktatörlüğün sona ermesiyle birlikte Fidel ile M26'yı dışlayacak ama aynı zamanda Batista'ya bağlı kuvvetleri de dışarıda

bırakacak ve tarafsız bir görüntü çizecek bir yönetim kurulmasının yollarını arıyordu. Ordunun yönetimi ele geçiren kısmı "iyi askerler"den oluşan gruptu; başında Albay Ramón Barquín ile Batista'yı devirmeye çalışmış olan Borbonet vardı. İkisi de hapisteydi; Cantillo ise ABD baskısına son vermiş ve akşam 19:00'da Pinos adasında mahkûm olan bu iki subayla, onlarla birlikte M26 liderlerinden Armando Hart'ı serbest bırakmıştı.

Halk sokaklara taşmıştı. Sokaklardaki kutlamalar Santa Clara'yı zafer naralarıyla yutmuştu, kalabalık isyancı savaşçıları adeta savaş ganimeti gibi sahiplenmişti. Kurtarılmış şehirde günün emri şarkı söyleyip dans etmekti; ama halktan, ele geçirilen işkencecilerin kurşuna dizilmesi talepleri de geliyordu. Oltuski:

> Diktatörlük ordusunun teslim olduğu haberleri şehre yayılmış, bulunduğumuz binaya binlerce insan akın etmişti. Che'nin orada olduğunu biliyorlardı, hiçbiri onunla tanışma fırsatını kaçırmak istemiyordu. İnsan kalabalığından boğulmamak için kapıya muhafız koymak zorunda kaldık.
>
> Üstümüzdeki katta, halkın teker teker ortaya çıkarıp yakaladığı baskı rejiminin kuvvetlerine bağlı çalışan suçluların kaldığı derme çatma bir hapishane vardı.

Kaynaklar isim ve sayı konusunda çelişkili bilgiler verse de, Santa Clara'nın kurtarılmasını izleyen saatlerde, Che'nin halkın işkenceci ve tecavüzcü olmakla suçladığı Batista'nın birçok polisi için ölüm fermanı imzaladığına ve işe Grand Hotel'de keskin nişancılık yaptıkları için gözaltına alınan polislerle ve Víctor Bordón'un adamları tarafından şehirden çıkmaya çalışırken yakalanan Casillas Lumpuy'la başladığına şüphe yok. *Durum neyi gerektiriyorsa onu yaptım, ne daha az ne daha fazla; on iki katilin ölüm ilanı gibi; çünkü onlar halka karşı suç işlemişlerdi, bize karşı değil.* Casillas idamı gerçekleştirilemeden ölmüştü; onu kurşuna dizileceği infaz yerine götüren muhafızla girdiği mücadele sırasında öldürülmüştü. Üzerinde kısa kollu, dama desenli bir gömlek bulunan Casillas'ın yanındaki muhafızın tüfeğini almaya çalıştığı anda çekilen bir fotoğraf tüm dünya ajanslarına geçilecekti. Kaçmaya çalışırken Caibarién'de yakalanan polis şefi Cornelio Rojas ise Casillas'tan birkaç gün sonra kurşuna dizilmişti.

Che'nin savaşçıları ile Konseyin savaşçıları Santa Clara sokaklarında silahlarla duruma tamamen hâkim olurken Havana'daki kalabalık uzun zamandır gecikmiş olan adaleti kendi kendilerine yerine getiriyorlardı. Havana'daki kalabalıklara anlaşılır ve seçici bir vandalizm hâkimdi; Batista'ya tank sağlayarak onunla işbirliği yaptığı söylenen Shell şirketinin benzin istasyonlarına saldırmışlardı. Amerikan Mafyası'na ve Batista'nın yeraltı çetelerine ait kumarhaneleri tahrip etmiş, parkmetreleri -rejimin halkın paralarını iç etmek için başvurduğu numaralardan biriydi bu- kırmış ve diktatörlüğün önde gelen isimlerine ait evleri yıkmışlardı. (Mujal'in klimasını pencereden dışarı atmışlardı.) Batista'nın kaçan kadrolarından boşalan yerleri doldurmaktan aciz olan diktatörlüğün baskı mekanizması denetimi elinde tutamıyordu; ne Cantillo ne de Barquín meydana gelen otorite boşluğunu dolduramıyordu; çünkü devrimci güçler müzakereye yanaşmıyordu. İsyancılar televizyon istasyonlarını ele geçirmişlerdi, televizyonda tanıklar artık sona ermiş olan Batista rejiminin gerçekleştirdiği dehşet olaylarını anlatıyorlardı.

Santiago'nun teslim olduğu akşam 21:00'de kabul edildi. Fidel Oriente bölgesine girdi; Yargıç Manuel Urrutia, ona cumhurbaşkanlığı yemini ettirdi ve Fidel Havana'ya ilerleyeceğini açıkladıktan sonra devrim çağrısını yineledi. Radyo İsyan işgal edilmiş şehirlerde içki yasağının yürürlüğe girdiğini açıkladı.

Che, Santa Clara'daki kolunun dağınık müfrezelerini toplamaya başladı. Víctor Bordón ile Ramiro Valdés'in kuvvetleri göreve çağrıldı. Üzerinde megafon bulunan arabalar sokak sokak dolaşarak isyancılara kola tekrar katılmaları çağrısı yaptı. Che bazı savaşçıların kaçan Batista yanlılarının caddede terk edilmiş olarak bıraktıkları arabalarına el koyduğunu fark etti; öfkeyle araba anahtarlarının sahiplerine teslim edilmesi emrini verdi. *Yapmaları gereken şey İsyancı Ordusunun ilke kabul ettiği şeyi, yani başkalarına saygı ilkesini bozmak değildi. Yapmaları gereken şey Havana'ya gitmekti -kamyonla, otobüsle, yayan- bu herkes için geçerliydi.* Che, henüz ergenlik çağında olan Rogelio Acevedo'yu 58 model bir Chrysler'e el koyduğu için bayağı bir haşlamıştı.

Bu sıralarda Che, Eloy Gutiérrez Menoyo'dan II. Cephe kuvvetlerini kendisinin emrine tahsis ettiğini açıklayan bir bildiri aldı. *Sorun*

yoktu. Ondan sonra onlara, ele geçirilen ilk büyük şehirde sivil işleri yoluna koyana kadar beklemeleri talimatını verdik. Mustelier adlı bir savaşçı Che'den Oriente bölgesindeki ailesini görmek için izin istedi; komutan ona kısaca hayır dedi.

"Ama Che, devrimi kazandık."

Hayır, savaşı kazandık. Devrim şimdi başlıyor.

O gece Camilo kolunun başında oraya ulaştı; iki arkadaş Bayındırlık İşleri Binasında buluştu. Bu arada Camilo'nun kolu kamyonlara 600 sandviç ve 24 kasa Hatuey malt birası yüklüyordu; Havana'ya ilk onlar hareket edecekti. Fidel Castro'nun emriyle Che Havana'ya, Santa Clara'da birlikte savaştığı Konsey kuvvetleri olmadan ilerleyecekti. Neden? Fidel bu kararı, kararsızlığın hüküm sürdüğü o günlerde, çoğunluğunu radikal kanata mensup öğrencilerin oluşturduğu bu kuvvetin hizipçiliğinden çekindiği için mi veya onlara siyasi anlamda güvenmediği için mi almıştı? Yoksa bu kararının ardında 26 Temmuz Hareketinin zaferi tek başına alması isteği mi yatıyordu? Bu talihsiz kararın ardında yatan neden maalesef hâlâ belli değildir. Kısa bir süre sonra Che Trinidad'dan henüz dönmüş olan Konsey üyesi Faure Chomón'la görüştü. Ona başkente yalnız ilerleme emri aldığını açıklamak durumunda kaldı. İki devrimci kuvvetin bir ay gibi bir zaman içinde tam bir işbirliği halinde hareket etmesinden sonra Fidel'in Chomón'un kuvvetlerini son saldırıda neden dışladığını (veya en azından onları neden köşeye ittiğini) anlamak güç.

Oltuski:

> Bayındırlık İşleri Binasında birkaç kişi kalmıştık. Günler süren yorgunluk etkisini göstermeye başlamış, bazı savaşçılar evlerine gitmişti; bazıları yere veya siperlerdeki kum torbalarının üzerine serilmişti.
>
> Salonda Camilo –henüz gelmişti– Che ve benim dışındaki herkes uyuyordu. Camilo son maceralarındaki komik olayları anlatırken espri yeteneğini sergiliyordu. Yere uzanmış, çuvallara yaslanmıştık, pencerelerden içeri lambaların cansız ışığı süzülüyordu.
>
> Biri elinde içi elma dolu bir sepetle içeri girdi ancak o zaman yeni yıl olduğunu hatırladık; aramızdaki farklılıklara rağmen o adamların yanında kendimi iyi hissettim. Dışarıda gürültü artıyordu, derken içeri birkaç savaşçı girdi ve hazır olduklarını söyledi.

> Ayağa kalkıp dışarı çıktık. Gece soğuktu. Ortalık motor gürültüsü ve araçların far ışıklarıyla doluydu. O sırada çevrede halktan pek az kişi vardı. Katillerden bazılarının yakınları duvarlara yaslanmış uyuyordu.

Camilo'nun kolu 2 Ocakta sabah 05:50'de Havana'ya hareket etti.

23

1959 YILININ UZUN OCAK AYI

Che ile Hilda'nın kızı Küçük Hilda. Che'nin parası olmadığı için arkadaşları aralarında para toplayıp Havana'ya gelen küçük kız için oyuncak bir bebek almışlardı.

2 Ocak sabahı boyunca megafonlu arabalar sokak sokak dolaşmış ve Radyo İsyanda da yayınlanan bir mesajı tekrar tekrar ilan etmişlerdi: "8. Kol üyelerinin Komutan Ernesto Che Guevara'nın emriyle hemen kampta toplanmaları, örgütlenmeleri ve hareket etmeleri istenmektedir."

Öğleden sonra üçe doğru 400 kadar savaşçı Leoncio Vidal kışlasının önünde sıralandı; ciplerle, kamyonlarla ve tanklarla Las Villas'tan ayrıldı. Che, hizmet dışı kullanılan zeytin yeşili bir Chevrolet'de Aleida March ve maiyetiyle yolculuk ediyordu: Harry Villegas, Hermes Peña, Mendoza Argudín ve direksiyonda Alberto Castellanos. Altı kişinin bir aradą gerçekleştirdiği bu yolculuk pek de rahat değildi. Şehir halkının araba kullanma yeteneğine pek güvenmeyen Che gülerek *Yayaya çarpanı veya kaza yapanı vururum* diye esprili bir tehditte bulunmuştu.

8. Kolun Ramiro Valdés komutasındaki ikinci bölümü yola daha sonra çıkmıştı; çünkü Ramiro'nun bazı adamlarını toparlaması gerekmişti.

Bu sırada Batista'nın diktatörlüğünün kalıntılarının bir kısmının kaçtığı, bir kısmının da çöktüğü Havana'da milislerle polisler veya Senatör Manferrer'in "Kaplanlar"ı gibi paramiliter kuvvetler arasında ara sıra çatışmalar yaşanıyordu. Príncipe hapishanesine hücum edilmiş ve mahkûmlar serbest bırakılmıştı. Caddelerde ön kaportaları kalkık arabalar dolaşıyordu. Öğle saatlerinde işçiler devrime destek vermek üzere Merkez Parkta toplanmaya başlamıştı. Çevredeki binalara 26 Temmuz Hareketinin bayrakları ve Fidel'i destekleyen yazılı afişler asılmıştı.

Şehre ilk giren, 150 kişilik Arıgel Amejeiras koluydu; bu, daha önce şehrin dış mahallelerinde faaliyette bulunan ve başlarında Che'nin eski arkadaşı Víctor Paneque'in bulunduğu milislerden oluşan bir kuvvetti. Kol, Spor Bakanlığı Binasında konakladı. Sonra şehirde başında Eloy Gutiérrez Menoyo'nun bulunduğu Escambray II. Cephe göründü. II. Cephe Vedado Enstitüsünde konuşlandı. *Havana'ya "kahramanca" girmişti. Bunun kuvvetlerini artırmak, iktidarı ele geçirmek veya ortalığı bulandırmak için bir manevra olduğunu düşündük. Onları tanıyorduk; ama gün geçtikçe daha da iyi tanımaya başladık.*

Camilo Cienfuegos'un koluna bağlı öncü birlik Columbia üssüne öğleden sonra 15:15'te girdi; ülkenin bu en önemli askeri üssünün komutasını Batista'nın adamlarından devralmış olan "iyi" subaylar herhangi bir direniş göstermemişlerdi. Orada Camilo, milislerin de katılmasıyla iyice şişen bir kolla birlikte Havana yolunu yarılamış olan Che'den bir telefon aldı.

Che daha önce hiç görmediği ülkenin başkenti Havana'ya gecenin bir yarısı girdi. Havana hakkında bin bir hikâye duymuş ama orasını hiç görmemişti. Üç arabalı bir konvoy halinde Boyeros yolu üzerinden La Cabaña kampına gitti. Che tereddüt etmedi; tıpkı birkaç saat önce Camilo'nun yaptığı gibi doğruca içeri girdi. Onu "gerçek" bir subay olan Valera karşıladı; Valera hemen komutayı ona devretti. Valera, Batista'ya bağlı garnizon askerlerinin kendisini zehirlemesinden korktuğundan birkaç saattir hiçbir şey yememiş ve içmemişti.

Zafer böyle bir şey miydi? Gecenin bir yarısı alelade bir kışlaya dalmak ve daha teslim olması istenmeden komutanının komutayı devretmesi miydi?

Che kışlayı ele geçirdikten sonra nöbet görevini yürürlüğe koydu, ele geçirilen malların, özellikle de silahların titiz bir dökümünün çıkarılması emrini verdi. Artık kendi koluna geçmiş olan 600 adamı savaş düzenine göre yerleştirdi. Şafakta Havana'nın en önemli radyo ve televizyon kanalı CMQ'ya gitti. Kapıda nöbet tutan ve onu tanımayan 26 Temmuz Hareketinin şehir şebekesine bağlı milisleri onu durdurdular. Ama çok fazla açıklama yapmasına gerek kalmadan içeri alındı ve Havana'da garnizonların kan dökülmeden ele geçirildiği haberini vermek üzere hemen doğuya giden Camilo'yla birlikte Bayamo'da bulunan Fidel'le telsiz bağlantısı kurdu.

Che yorgunluktan bitkin bir haldeydi; ama Camilo'nun üst düzey adamlarından Antonio Sánchez Díaz'ın –"Pinares"– dediği gibi: "Havana'da dinlenmek mümkün değildi, keyif çatmak da yatağa yatmak da; çünkü şehir çalkalanıyordu."

18. yüzyılda yapılmış olan, derin bir koya bakan La Cabaña kalesi kışlalardan, hendek ve hisarlardan, kazamatlardan, ofis binalarından oluşur ve Havana'ya tamamen hâkim bir konumdadır. Kalenin surları sarmaşık içindedir ve eski bölümlerinde koloni döneminden kalma toplara rastlamak mümkündür. 3 Ocak gününün ilk saatlerinde Che

kalede bulunan Batista'ya bağlı üç bin askeri topladı ve onlara gönüllerini alan bir konuşma yaptı. İsyancılar onlardan ne isteyeceklerini hâlâ bilmiyorlardı. *Gerillalar sizden disiplini öğrenecekler, siz de onlardan savaşın nasıl kazanılacağını öğreneceksiniz.* Che gece boyunca hiç uyumamıştı.

Kışlanın ofislerinden birinde Che daktilonun başına oturmuş bir çavuşla karşılaştı. Ona baktı.

Çatışmalara katıldın mı?

"Katılmadım, ben geri hizmetteyim."

Kimseye işkence yaptın mı?

Çavuş başını hayır anlamında salladı. Che, ona daktilo bilip bilmediğini sordu. Çavuş başıyla onayladı.

Git üniformanı çıkar ve tekrar buraya gel.

José Manuel Manresa ile beş yıl sürecek dostluğu böyle başlamıştı.

Sokaklarda kutlamalar vardı ve genel grev başladı. O ilk üç gün içinde Amerika kıtasına dağılmış 800 sürgün ülkeye geri döndü. Fidel, Havana'ya ilerlerken askeri zaferi kutlamak yerine siyasi alanda yavaş ve emin adımlarla ilerleme sağladı. Daha sonra yaptığı bir konuşmada Fidel şunları söylemişti: "Kolu harekete geçirmede ve kuvvetlerin oraya buraya makineleriyle birlikte konuşlanmalarını sağlamada zorluk çektim. İyi ki çatışma çıkmadı desem yeridir. Koşullar gereği havan topu ateşi açılmış olsa, gazetecilere iyi malzeme olurduk."

İlk olarak Radyo İsyan'ın duyurduğu yeni hükümetin kurulduğu haberi artık gazetelerdeydi: Manuel Urrutia cumhurbaşkanıydı, Dr. José Miró Cardona da başbakan; kabinede çoğunluğu, ılımlı burjuva muhalifleri oluşturuyordu, az sayıda 26 Temmuz Hareketi üyesi vardı; ama isyanda yer almış olan iki müttefik kuvvetten, Komünist Sosyalist Halk Partisi'nden ve Konseyden hiç kimse yoktu. İsyancılar orduya (başkomutanlık ordugâhını feshedip bölge komutanlıkları kurmuşlardı; ama Santiago'da komutayı günlerce, diktatörlük döneminde savunma bakanı olan, Batista yanlısı Rego Rubido'nun elinden almamışlardı) ve polis kuvvetlerine (yeni Emniyet Genel Müdürü Efigenio Ameijeiras'tı) neredeyse tümüyle hâkimdiler. Yeni kurdukları ve Batista yönetimi sırasında yapılan yolsuzlukları araştırmakla görevli Zimmete Geçirilmiş Mallar Bakanlığı (Faustino Pérez) da onların elindeydi; sonra Eğitim Bakanlığı (Armando Hart); Sağlık Bakanlığı

(Dağda sıhhiyecilik yapmış olan Julio Martínez Páez); İçişleri Bakanlığı (Luis Orlando Rodríguez); Çalışma Bakanlığı (Marcelo Fernández) ve İletişim Bakanlığı (Enrique Oltuski). Liberal muhalefet karma bir gruptu. Tümüyle bakıldığında, tuhaf bir hükümetti.

Hükümetten dışlanan bazıları durumu kabullenmek istemedi. Devrim sürecinde bir yerleri olduğunu göstermek için Konseye bağlı kol öğleden sonra dörtte Havana'ya girdi ve Hükümet Binasını işgal etti.

Carlos Franqui Havana'ya gittikten sonra 26 Temmuz Hareketinin *Revolución*'u yaygın bir gazete haline geldi. Hareket, Batista yanlısı bir gazetenin matbaasıyla ofislerini işgal etmişti. Gazetenin iç sayfasında, sakallı bir isyancı (fişekliği el bombası dolu) ile "Tek güvendiğimiz" şeklinde bir slogan yazan bir figürün yer aldığı ellili yılların reklam afişlerine benzer bir reklam afişi vardı. Reklam aynı zamanda DuPont Amerika Kıtası Kimya Şirketini de övüyordu, ama bu aşk ilişkisi kısa sürecekti.

4 Ocak gecesi Konsey, Hükümet Binasında yapacakları görüşmede Cumhurbaşkanı Urrutia'ya üç koşul sunacaklarını açıkladı. 5 Ocakta, Fidel henüz Havana yolundayken, Che Columbia üssünde Camilo'yla görüştü. Carlos Franqui de oradaydı:

> Derken o bohem giysileri içinde Che çıkageldi, sakinlikle piposunu tüttürüyordu, bu haliyle bir devrim peygamberini andırıyordu. Hükümet Binasında sorun vardı. Devrim Konseyi binaya girmişti. Che, Faure Chomón'la görüşememişti ve Rolando Cubela, onu kabul etmiyordu... Konsey Urrutia'yla hiç görüşmedi... Her iki tarafta da birbirine karşı güvensizlik ve entrika çevirme gibi şeyler vardı... Camilo yarı şaka yarı ciddi, Hükümet Binasını teslim etmeye ikna etmek için Cubelacılara birkaç havan saldırısı düzenlemeyi önerdi. Hükümet Binasını sevmediğim için bunun bana iyi bir fikir gibi geldiğini söyledim; ama Che her zamanki gibi sorumluluk bilinciyle hareket ederek top saldırısının zamanı olmadığını söyledi; sabırla tekrar Hükümet Binasına gitti, Faure Chomón'la görüştü ve durumu çözdü.

Bir çatışmanın önüne geçilmişti ama fikir ayrılığına engel olunamamıştı. Konsey Hükümet Binasından ayrılmayı kabul etti, kuvvetler bu sefer Havana Üniversitesini işgal etti; Faure Chomón basına şu açıklamayı yaptı: "Santiago de Cuba'da olan biten şeylerin doğru olmadı-

ğını düşünüyoruz; yaptığımız fedakârlıkların boşa gitmemesi için tüm devrimci hareketin tek bir devrimci partinin çatısı altında toplanması gerektiğine inanıyoruz." Santiago'yu geçici başkent ilan etmek, Fidel'in Havana'da uzlaşmacı bir hükümetin kurulmasına engel olmak için aldığı taktiksel bir önlemdi. Santiago'nun başkent unvanı bir hafta bile sürmeyecekti; bu hareket hiç de adilane olmayan bir tavırla köşeye itilmiş olan Konsey üyelerinin tepkisine neden olacaktı.

O gece Che, Fidel'e Havana'daki durumla ilgili rapor vermek için küçük bir uçakla ülkenin merkezinde bulunan Camagüey havaalanına gitti. Fidel muzaffer bir konvoy eşliğinde ağır ağır Havana'ya yaklaşıyordu. İki komutan birbirlerini altı aydan beri, Che 8. Kolun başında Dağdan ayrıldığından beri görmemişti. Onlara daha sonra, Santiago'dan uçağa binen Cumhurbaşkanı Urrutia da katılacaktı. World Wide Press'in çektiği bir fotoğrafta Fidel ile Che kendinden emin bir biçimde gülümserken görülüyor.

ABD büyükelçisi Earl Smith'in Camilo'yla yaptığı ve General Cantillo'nun infaz edilmemesini istediği görüşmeden sonra Columbia üssünden ayrılırken çekilen fotoğrafında ise yüzünde gülümsemeden eser yoktu. Kazanan tarafa düşman olduğu her halinden belli olan Smith, daha sonra sakallı devrimcilerin kendisine yakın tarihlerde seyrettiği John Dillinger'ın hayatını konu alan bir filmdeki karakterleri hatırlattığını söyleyecekti.

5 Ocakta, sürekli gecikmelerden ve yanlış kalkışlardan sonra Cumhurbaşkanı Urrutia Havana'nın dışındaki Boyeros havaalanına indi. Camilo sokağa çıkma yasağı ilan etmiş ve adamlarını savaş düzenine sokmuştu. Konsey akşam 19:00'da Hükümet Binasını Urrutia'ya teslim etti. Devrimciler arasındaki anlaşmazlıklar kontrol altına alındı. İlk kabine toplantısı süresince sokağa çıkma yasağı kaldırıldı. Earl Smith toplantıya geç katıldı; Batista'nın en önemli destekçilerinden biri olmakla suçlandığı için Smith pek sevilmiyordu, toplantıda boy göstermesi ve emreder tavırlarda bulunması silahlı devrimcileri kızdırmıştı. *Bohemia* dergisi şunları yazıyordu: "Savaşçıların öfkesini zapt eden tek şey kuzeydeki komşumuza duyduğumuz saygıydı."

Che, La Cabaña'daki ofisinde ilk basın röportajlarını verdi; ofisi dar bir odadan oluşuyordu, bir duvarın dibinde çalışma masası duru-

yordu, bu odanın en büyük özelliği, dört küçük penceresinin Havana körfezine bakmasıydı. Uzaktan Capitol'ün kubbesi görünüyordu. Önce Arjantin gazetesi *La Tarde* ile görüşmüştü, sonra *Revolución*'la *El Mundo*'yla ve izleyen günlerde de *Prensa Libre, Bohemia* ve bir sürü uluslararası gazeteciyle. Bir hafta boyunca gazetecilerin ablukası altında kalmıştı. Önce bir karşı saldırıya geçmişti: *İtaat etmeyen herkesi "Komünist" olarak adlandırmak eski bir diktatörlük numarasıdır; 26 Temmuz Hareketi demokratik bir harekettir.*

Che kendisine gelen telefonlara cevap vermişti, ahizeyi her kaldırışında yaralı bileğinin acısını hissederek. Che basın karşısında pek rahat değildi, gazeteci akınına alışık değildi: *halkın özgürlüğü için yaptıklarımızı basına çıkmak için yapmadık, özel hayatlarımız ise basını hiç mi hiç ilgilendirmez.* Devrimin ilk haftası içinde gerçekleştirilen bu röportajlardan birinde gazetecilerden biri Che'ye Batista'nın ordusunun yayınlarında ona "eşek üstündeki isyancı" dendiğini söylemişti. Che de *Övgüde bulunmuşlar* diye cevap vermişti.

Che, belki devrim sürecindeki yerini ve konumunu bilmediği için, kendini pek basına bilgi verecek durumda hissedemiyordu. Tarım reformuyla ilgili fikirleri bile ihtiyatlıydı: *Temel işlerden biri campesinolara hak ettikleri özeni göstermek olacak* demişti örneğin; sanki radikal bir tarım reformunu gerekli görmüyormuş gibi, sanki taşra halkının zafere katkıda bulunduktan sonra hangi haklara sahip olduğunu bilmiyormuş gibi. *Birlik önemli bir faktördür* gibi genellemeler yapıyor, *Küba'daki orduya karşı isyan edilemeyeceği şeklindeki yalanlar kesin doğrularmış gibi telaffuz ediliyordu* gibi genel gerçeklerden söz ediyordu. İdeolojik tereddütleri var gibiydi, basına konuşurken net ifadeler kullanmıyor, ifadelerine sansür uyguluyordu. Belli ki, zafer içinde kendini nereye yerleştireceğini bilemiyordu.

Gazeteciler Che'nin maiyetindeki İsyancı Ordusu komutanlarının arasında Aleida March'ı görmüşlerdi. Las Villas'ta değillerdi ve Aleida tanınmayan biriydi. O sırada basına verdiği ender röportajlardan birini vermişti:

> Che'nin sekreteri olduğumu söyleyemem çünkü bir savaşçıyım. Las Villas harekâtında onun yanında savaştım ve oradaki her çatışmada bulundum. Bunu düşünürsek onun emir eri sayılırım...

> Devrimci faaliyetlerim nedeniyle Santa Clara'da yaşamam imkânsızlaştığı için diktatörlüğe karşı silahlanıp savaşan saflara katılmaya karar verdim... Önceleri oradaki hayatı zor bulduğumu itiraf etmeliyim; ama sonra alıştım, özellikle de düşmanla girdiğimiz ilk çatışmalardan sonra.

Gazeteciler onun ağzından başka laf alamamışlardı.

8 Ocakta Che La Cabaña kalesinde halkın tezahüratlarından Fidel'in Havana'ya geldiğini anladı. Dürbünle baktı ve kolun başında ilerleyen cipte Camilo'nun yanında duran Fidel'i gördü. İzdiham nedeniyle araçlar ilerleyemiyordu.

Fidel sadece bir gün içinde bir halk lideri olduğunu kanıtlamıştı. Columbia üssünde Camilo'nun yanında ve omzuna güvercinler konduğu halde halka seslendiği konuşmada –"İyi mi gidiyorum Camilo?"– yaptığı değişimi teşvik eder nitelikteki çağrılar; Batista'nın diktatörlük mekanizmasını parçalama yönündeki halkın da katıldığı istekleri ve etrafındaki sihirli hale Konseyle aralarındaki uçurumu kapatmasına ve halkın onların üzerinde baskı oluşturmasına olanak tanımıştı. Birkaç gün sonra Konsey savunmaya geçmiş, silah depolarını neden işgal ettiklerini açıklamak zorunda kalmıştı. Bir başka deyişle, siyasi anlamda geri adım atmışlardı.

Ertesi gün Fidel "gerçek" subaylarla ılımlı Batista yanlılarından kurtulma işine adadı kendini; Barquin Askeri Akademi'ye gönderildi, Borbonet bir tank taburunun başına getirildi ve Rego Rubido Brezilya büyükelçisi ilan edildi. Ameijeiras polisin İçişleri Bakanlığından ziyade İsyancı Ordusunun komutası altında olması gerektiği açıklamasında bulundu ve Che ile Camilo milislerin silahsızlandırılmasını emretti.

Kısa bir süre sonra, Raúl, Che, Ramiro Valdés ve PSP'den bir kadronun, Küba'daki komünist yeraltı faaliyetlerinden engin bir komplo deneyimine sahip olan Osvaldo Sánchez'in hazır bulunduğu toplantılardan sonra, bizzat Fidel'in talimatıyla bir Devlet Güvenlik Birimi kuruldu.

Yine aynı ocak ayında Che, Gutiérrez Menoyo ve II. Cephe üyeleriyle karşı karşıya gelmişti. ABD'li gazeteci Richard Harris, Camilo, Che, Raúl ve dört tane II. Cephe komutanı (Gutiérrez Menoyo, Fleitas, Carrera ve William Morgan) arasında gerçekleşen bir toplantıyı tarif

etmişti. Toplantının atmosferi çok gergindi, öyle ki bir ara komutanlar silahlarına bile davranmışlardı. Ama bu sefer Camilo daha uzlaşmacı bir tavır sergilemişti. II. Cephenin liderleri rütbelerinin İsyancı Ordusuna katıldıktan sonra da aynen korunmasını talep ediyorlardı, Che sert bir biçimde sözlerini kesmişti.

Carrera, "II. Cephenin subaylarıyla kendi subaylarınız arasında neden ayrım yapıyorsunuz?" diye sormuştu.

Size yıldızlarınızı kim verdi?

"Onları savaşta kazandık," diye bağırmıştı.

Hangi savaşta?

Toplantı hiçbir sonuca varılamadan sona ermişti. Raúl Castro her konunun hak edildiği şekilde değerlendirilmesi gerektiğine karar vermişti.

Aylar sonra Che şunları not edecekti:

Birkaç gün sonra Capri Hotel'den Fleitas imzalı ilk açıklama geldi: açıklamada birkaç fırsatçı için 15.000 pezoluk yiyecek ve içecek talep ediliyordu. Rütbeleri belirleme sırası geldiğinde yaklaşık yüz kadar yüzbaşı ve daha az sayıda komutan ülkenin arpalıklarına göz dikti; bunlar yetkili konumları kapmaya bakan ve ayrılmaz ikili Menoyo ile Fleitas'ı temsil eden kesimin çekirdek kadrosunu oluşturan kişilerdi. İstedikleri işler para getiren işler değildi, gelecek vaat eden işlerdi: bunlar devrimden önce tüm hırsızlıkların gerçekleştirildiği sivil hizmet görevleriydi. Maliye Bakanlığı müfettişliği, vergi memurluğu, paranın doymak bilmez ellerinden geçtiği ve o ellerde son bulduğu tüm görevler; gözlerini bu yerlere dikmişlerdi... Daha işin başında aramızda sert sözlerin telaffuz edilmesine varacak denli ciddi farklılıklar vardı; ama görünüşteki [Freudcu bir dil sürçmesi mi?] devrimci iyi niyetimiz ağır basmış, birlik adına onlara göz yummuştuk. [Ama] silahlarımıza sarılmıştık. Ne herhangi bir hırsızlığa izin verdik ne de hainliğe yatkın olduğunu düşündüğümüz kişilere görev verdik; ama onlardan kurtulamadık. Ne olduğu tam olarak anlaşılmamış bir birlik adına bunları sineye çektik. Bu devrimin ayıplarından biriydi.

Ancak uzlaşmacı davranma "ayıbının" gösterilmesinin –ki böyle bir şey Che'nin semtine dahi uğrayamazdı– dışında Fidel küçük ve güve-

nilir İsyancı Ordusunu, devrimin izleyen günlerde müdahaleye uğramamasını veya bozulmamasını sağlayacak bir garantör haline getirmeyi başarmıştı.

Che devrimin ikinci komutanı ilan edilmişti; ama o böyle ön saflarda yer almak istemiyordu. Daha önce iktidarla bir ilişkisi olmamıştı ve iktidar heveslisi değildi. Devrimin nereye kadar gideceği ve bu süreçteki rolünün ne olacağı konusunda en ufak bir fikri yoktu. O günlerde Fidel'le neler konuştuğu bilinmiyor; yalnız o günlerde Columbia üssünde çekilmiş bir fotoğrafta gece saatlerinde yaptığı bir konuşmasında Fidel'i dinlerken veya iki gün sonra ikisini bir askeri ranzada otururken görüntüleyen bir fotoğrafta Che'nin düşünceli olduğu görülüyor. Bu fotoğraflarda açık olan bir şey var, o da konuşmayı Fidel'in yaptığı ve Che'nin dinlediğidir.

Ne olursa olsun, ailesinin Havana'ya gelişiyle birlikte Che'nin soluklanma fırsatı bulduğunu söyleyebiliriz. Che 9 Ocakta ailesini karşılamak üzere havaalanına gitti. Oğluna sarılırken Celia Guevara basına şunları söyledi: "Birbirimizi altı yıldır görmüyoruz, onu en son cüzam hastanesinde çalışmak için Venezuela'ya gitmek üzere Buenos Aires'teki Retiro istasyonunda görmüştük."

Che'nin babası çevrelerindeki sakallı ve silahlı adamlardan, üzerinde köpek dişleri, Meryem Analı madalyonlar, haçlar, nazarlıklar bulunan boncuklu kolyeli pejmürde isyancı askerlerinden rahatsız olmuş gibi görünüyordu.

Bu ziyaret sırasında çekilen fotoğraflar Che'nin rahat bir nefes almaya, huzur ve sessizliğe ne kadar ihtiyaç duyduğunu (önceki aylarda içinde birikmiş olan şeylerden kurtulma ihtiyacını) ve annesine karşı hissettiği sevgiyi görmek mümkün. Bir fotoğrafta Celia ile Che kanepede oturuyor. Celia'nın elinde bir fincan kahve var ve Che'yle konuşuyor. Che'nin kucağında o her zamanki beresi yerine bir kep var ve arkaya yaslanmış. Gözleri kapalı, ağzıysa hafif aralık. Yanında oturan erkek kardeşi Juan Martín objektife bakıyor. Başka bir fotoğrafta Che başını annesinin omzuna koymuş. Gözleri yine kapalı; fiziksel anlamda bitkin görünüyor.

Che'nin babası tıp kariyeri konusunda ne düşündüğünü sormuştu. *Bak baba, istersen tıp diplomamı sen alabilirsin; senin adın da Ernesto Guevara olduğu için inşaat ofisine üzerinde adının yazılı olduğu bir pla-*

ket yaptırıp üzerine "Tıp Doktoru" ibaresi koydurabilir, insanları öldürmeye başlayabilirsin, benim için sorun değil.

Babası sorusunun cevabını almakta ısrar edince Che ciddi bir ifadeyle şunu söylemişti: *Tıbbı uzun zaman önce bıraktığımı biliyorum [ancak birkaç gün sonra kendisine Ulusal Tıp Fakültesi tarafından Küba fahri tıp diploması verilecek, o da bunu geri çevirmeyecekti]. Artık hükümet kurmaya çalışan bir savaşçıyım. Ne yapacağım bilmiyorum. Nasıl dinleneceğimi bile bilmiyorum.*

İletişim sıkıntısı çekiyorlardı. Tümüyle birbirlerine yabancı hale gelmedilerse de yıllar onları birbirinden ayırmıştı. Che artık güçlü ve kendinden son derece emin bir adamdı. Babası ondan Sierra Maestra'yı gezmek için kendilerine bir cip tahsis etmesini istediğinde Che şunu söylemişti: *Size oraları bilen bir askerle bir cip tahsis ederim. Ama benzinle yiyecek masraflarını sizin karşılamanız gerekecek.*

Che'nin ailesiyle birlikte, onunla iyi dostlukları olan ve devrimle ilgili yazı hazırlamak için o sırada orada bulunan iki gazeteci, Carlos María Gutiérrez ile Jorge Ricardo Masetti de gelmişti. Gazetecilerle Che'nin ailesinin ilk buluşması Sierra Maestra'da bulunan ve şaka yollu "Özgür Basın Kulübü" olarak adlandırılan bir kulübede gerçekleşti. Che büyük çaplı bir gazetecilik operasyonuyla onlara daha sonra katılacaktı.

O sıralarda Che bir polis faaliyeti yürütüyordu; bunu temas halinde olduğu PSP'li üyelerin bu tür faaliyetlerin ne kadar önemli olduğu konusunda kendisini uyarmaları üzerine gerçekleştirmiş olabilir. Che, Batista döneminde çokça bulunan, muhtemelen polisin içine sızan ajan ve muhbirleri araştırmak amacıyla kurulan gizli polis örgütlerinden birinin, Komünist Faaliyetleri Engelleme Bürosunun (BRAC) dosyalarını ele geçirmişti. Bu operasyon sonucunda BRAC'ın Başkan Yardımcısı Castaño tutuklanmış, yapılan bir basın toplantısında BRAC'ın örgütlediği Fidel'e yönelik bir suikast girişimi kanıtlarıyla birlikte açıklanmıştı.

13 Ocakta Che, savaş nedeniyle yarım kalan eğitimci rolünü tekrar üstlenerek kolundaki campesinolara okuma yazma öğretmek için La Cabaña üssünde Askeri Kültür Akademisi'nin açılışını yaptı. Radikal bir hayat süren silahlı taşra halkına başka hayat olanakları da sunmak istiyordu. Şair Nicolás Guillén ile piyanist Enriqueta Alamanza

bu akademiden başarılı bir biçimde hızla mezun olacaklardı. Havanalı öğrencilere okuma yazma ve temel eğitim dersleri verilecekti.

Che, Havana'da tıpkı Dağdaki gibi zor ve disiplinli bir hayat yaşamaya başlamıştı. Üsteki evlerden birinde Aleida, Oscar Fernández Mell ve maiyetiyle birlikte dört odayı paylaşıyordu. Kampı küçük bir ofisten yönetmişti, ta ki Dr. Adolfo Rodríguez de la Vega ona bu durumdan yakınana kadar: "Bak saçma sapan şeyler yapıyoruz, alayı buradan yönetemezsin, oradan yönetmen lazım." Che maiyetindeki gençleri –Villegas, Argudín, Castellanos ve Hermes Peña– sıkı bir denetim altına almış, onlara garnizonun arabalarını kullanmayı yasaklamıştı, görevi kırıp genç campesinoların aklını çelebilecek güzellikteki Havana'da gezmeye çıktıklarında onları cezalandırıyordu. Arkadaşı Julio Cáceres, El Patojo, bu sıralarda Meksika'dan kısa bir süreliğine gelip onları ziyaret etmişti.

Che el yapımı eşyaların üretildiği birçok küçük atölye kurmuş ve bunların başına bir teğmen ile kola Escambray dağlarında katılmış olan akıllı muhasebe öğrencisi Orlando Borrego'yu getirmişti. Bu atölyeler genel olarak Serbest La Cabaña Atölyeleri olarak anılıyordu.

Bu arada Batista döneminin işkencecilerinin davalarının hızlı bir biçimde görülüp infaz edilmeleri nedeniyle gelişmekte olan devrim ile ABD hükümeti arasında ilk gerginlik belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştı. Suçluların iade edilmesi talebini ileten ve Miami'ye bağladığı yatında bu iş için ayırdığı 17 milyon dolarla Havana'dan cevap bekleyen Senatör Mansferrer'in talebi reddedilmişti. Sonra, Senatör Wayne Morse devrimi düşmanlarını ayrım gözetmeksizin kurşuna dizmekle suçlamış, bu suçlama *Newsweek* dergisinde de yayımlanmıştı; bu, ABD basınının Castro karşıtı kampanyasının ilk salvosuydu.

İngiliz tarihçi Hugh Thomas'ın belirttiğine göre, 20 Ocak tarihinde, medyada her gün eski rejimin gizli mezarlıklarının ortaya çıkarıldığı haberlerinin, eski rejimin silahsız gençlere yaptığı işkence ve tecavüzlerle, işlediği cinayetlerle ilgili haberlerin yer aldığı bir ortamda 200 Batista yanlısı asker ve polis kurşuna dizilmişti. Gizli mezarlıkların yeri gösteriliyor, Batista ordusunun Sierra Maestra'ya gerçekleştirdiği saldırı sırasında savunmasız campesinolara yaptığı kıyımlarla ilgili dosyalar yeniden açılıyordu. *Chicago Tribune* muhabiri Jules Dubois ABD basını adına bir davayı izlemişti; davalı olan polis şehirlerdeki

isyanlar sırasında en az on yedi gence işkence ettiğini ve onları öldürdüğünü itiraf etmişti.

Fidel, 21 Ocakta Hükümet Binasında yaptığı bir konuşmada ABD'nin Küba devrimi aleyhine başlattığı kampanyaya karşı saldırıya geçti. Konuşmasında diktatörlük yönetimi sırasında işlenen suçları Nürnberg mahkemesinde davaları görülen suçlara benzetti ve halkın adaletin yerine geldiğini, infazların gerçekleştirildiğini görmeye hakkı olduğunu ifade etti. Sonra da meydan okudu: işkencecilere karşı adalet işlesin mi işlemesin mi? O sıralarda *Revolución*'un yazı işleri müdürü olan Carlos Franqui'nin belirttiğine göre: "Fidel'in sorusuna büyük bir kesimin cevabı adaletin işlemesi yönündeydi. Ulus genelinde yapılan bir ankette halkın % 93'ünün davaları ve infazları desteklediği ortaya çıkmıştı." Che toplantıda hazır bulunmuş ancak gösteriye katılmamıştı. Bu arada Che'nin gazeteci arkadaşları ile diğer Latin Amerikalı gazeteciler ABD'nin açıklamalarına karşı bir "Hakikat Operasyonu" gerçekleştirmeye başlamışlardı.

ABD'nin baskısı çok önemli bir sorundu; devrimi destekleyenler arasında büyük bir duygu yoğunluğu vardı ve Fidel ABD'nin baskılarına erken bir dönemde pes etmenin Küba'nın egemenliğine zarar vereceği inancındaydı. *Revolución* infazların "insanların gözlerini oyan, onları iğdiş eden, gövdelerini dağlayan veya testislerini ve tırnaklarını söken, kadınların vajinalarına demir sokan, ayaklarını yakan, parmak kopartan, kısacası son derece korkunç şeyler gerçekleştiren barbarlara" karşı bir cevap niteliği taşıdığı açıklamasında bulundu. Gazetedeki yazı şu cümlelerle sona eriyordu: "Daha dün Che'nin hâlâ serbest dolaşan bazı muhbirlere, kendi kendilerine ders vermek isteyen bir grup milise şunu söylediğini duyduk: *Ne siz ne de bir başkası kendi başına adaleti sağlamaya kalkışamaz. Bunun için devrim mahkemeleri var. Eğer herhangi biri kendi başına hareket etmeye kalkışırsa o kişinin devrim mahkemesinde yargılanmak üzere içeri kapatılması emrini veririm.*"

Che'nin yıldırım mahkemelerden yana olduğuna kuşku yok; ama Kübalı sürgünlerin çıkardıkları ve ondan "La Cabaña kasabı" diye söz ederek Havana'daki çoğu infazdan sorumluymuş gibi gösterdikleri söylentilerinin aslı astarı yoktu. 1 Numaralı Devrim Mahkemesi ile 2 Numaralı Devrim Mahkemesi La Cabaña'daydı ve birincide polislerle askerlerin, ikincide de (ki bu mahkemede idam hükmü çıkmıyordu)

sivillerin davaları görülüyordu. Miguel Àngel Duque de Estrada'nın başkanlık ettiği 1 Numaralı Devrim Mahkemesi bazı davalarda idam hükmü vermişti, Ocak ayı içinde en az on iki kişinin idam hükmü karara bağlanmıştı. Che her iki mahkemeye de katılmamış ancak komutan sıfatıyla dava dosyalarını incelemişti. Dava sonuçlarını onayladığına göre, bu davalar konusunda herhangi bir kuşkusu yoktu muhtemelen; yaptıklarının adil olduğuna inanıyordu ve son yıllarda yaşadıkları onu bu tür durumlar konusunda katı biri haline getirmişti.

Hilda Gadea 21 Ocakta, o sıralarda üç yaşlarında olan kızları Hilda Guevara'yla birlikte Havana'ya geldi. Onları Che'nin ricası üzerine havaalanında Oscar Fernández Mell karşıladı. Kısa bir süre sonra, Che ile Hilda Meksika'da yarım kalan konuşmalarına kaldığı yerden devam etti. Hilda Gadea: "Ernesto o her zamanki dürüstlüğüyle bana Santa Clara'da bir kadınla tanıştığını söyledi... Önce boşanma fikrini reddetti; ama benim açımdan bunun başka çözümü yoktu."

Konuşmaları önceki ayrılma kararlarının tekrar onaylanması ve çocukla ilgili bazı kararların alınması üzerinde yoğunlaşmış olmalı. Küçük Hilda Küba'da büyüyecek, bu süre boyunca Hilda Gadea da Küba'da kalacaktı. Che'nin kızıyla birlikte çekilen bir fotoğrafı var: Neresi olduğunu bilemediğim bir evin bir odasında zeytin yeşili parkalı, uzun saçlı Che küçük Hilda'ya konuşuyor; kızın yanında onun boylarında, beyaz ve hareketsiz oyuncak bir bebek duruyor, beyazlığı küçük Hilda'nın esmer teniyle tam bir karşıtlık oluşturmuş. Küçük Hilda eli çenesinde babasını dikkatle dinliyor; ama onun yüzüne bakmadan. Che'nin cebinde beş parası olmadığı için oyuncak bebeği Che'nin yoldaşları aralarında para toplayıp almışlardı.

Nihayet Che hükümetin yanlışı olduğunu düşündüğü şeylere tepki gösterdi. İçinde biriktirdiği her şeyi, halka hitaben yaptığı en iyi konuşmalardan birinde döktükçe döktü. Tarih 27 Ocak 1959'du, Che PSP'nin bir kültür cephesi olarak kullandığı anlaşılan Sociedad Nuestro Tiempo'da –"Günümüze Uygun Toplum"– halka hitaben konuşuyordu. Konuşmanın başlığı "İsyancı Ordusunun yönetimi altında toplumun geleceği"ydi.

O mitingdeki konuşması, PSP'nin 26 Temmuz Hareketinin sol kesimine yaptığı bir davet sonucunda gerçekleşmiş olabilir; çünkü aynı

gün partinin her daim lideri Blas Roca da başka bir yerde konuşma gerçekleştirmişti. Yoksa onunla Che arasında bir rekabet mi vardı?

Che konuşmasına, isyancıların Meksika'dayken neler yaptıklarından ve M26 üyeleri, Hareket'in tüm sorununun Batista'dan kurtulmak olduğunu düşündüğü için devrimden ayrılan ve kendi iktidarlarını kuran Moncada saldırısını gerçekleştirmiş üyeleri hakkında söz ederek başladı.

Che gerillaları çok yaygın bir grup, fiziksel açıdan tükenmiş ama savaşa devam etmiş bir grup olarak tanımladı; *Sierra Maestra'da çakılı kaldıkları ve başka yere gidemedikleri için* campesinoların devreye girmesi kilit önem taşımıştı. Batista'nın ordusunun cefasını çeken ve iki büyülü sözcüğün, tarım reformunun peşinden giden onlardı (*harekete katılmış olan hasır şapkalılar*).

Che işte tam da burada yerini buldu, bu noktanın olaylar içinde varlığını anlamlı kıldığını hissetti, kendini belli bir yere oturtabildi: devrimin toplumsal içeriğinin, özelde de tarım konusunun hatırlanmasında.

Bu konuya daha önce de, ocak ayı içindeki o kararsız geçen haftalarda, ordunun baskısı altında sürgüne gitmek zorunda kalan campesinolarla ilgili yazdığı "Campesino Savaşı ve Halk" başlıklı bir makalesinin yayımlanmasından sonra siyasi tepkilerini dile getirmeye başlamasıyla birlikte dikkati çekmişti. Che, artık şehirlere hâkim olan devrimin tarımsal değişikliklerle ilgili yönlerine dikkati çekmek ister gibiydi.

Bu konuya değindikten sonra 1958 Nisan grevini tek bir yönüyle ele aldı: *26 Temmuz Hareketi grevden sonra güçlendi ve grevden elde edilen tecrübeler liderlerine çok şey öğretti... Yani devrimin sadece bir gruba ait olmadığını, tüm Küba halkının ürünü olması gerektiğini.*

Sonra gerillaların ortaya çıkmasına yardım ettiği tarım anlayışına geri döndü: *Ne Sierra Maestra'daki ne de başka bir yerdeki İsyancı Ordusu mensupları temel görevleri olan campesinoların topraklarını arttırma, toprakla ilgili mücadelede onlara yer verme görevini asla unutmamıştır.*

Bu konuşmanın temel izleği İsyancı Ordusunun hikâyesiydi; ama konu dönüp dolaşıp ana konuya geliyordu. Che isyancı kolların gerçekleştirdiği karşı saldırı ve saldırılarını anlatırken şunları söyledi:

Campesinolar devrimin görünmez işbirlikçileriydi, isyancıların yapamadıklarını onlar yaptı; bize bilgi taşıdılar, düşmanı gözlediler, onların zayıf yönlerini keşfettiler, acil mesajlar taşıdılar ve Batista'nın ordusundan bize haber sızdırdılar.

Che ondan sonra isyancıların toprak sahiplerinin campesinolara vermelerini sağladıkları on bin inek sayesinde yaptıklarını anlattı: *Campesinoların çocukları hayatlarında ilk kez süt içip et yediler.* Sonra sözlerine şunu ekledi: *Buna karşılık diktatörlük onların evlerini yaktı, onları topraklarından sürdü ve onları öldürdü... 2100 metrekarelik bir alanda yaşayan insanları yok etmek için bir kahve tarlasına napalm bombası attılar; bomba bir dakikada ancak beş altı yılda düzeltilebilecek bir tahribata neden oldu.* Las Villas harekâtından söz ederken şunu söyledi: *İlerleyişini sürdürürken İsyancı Ordusunun rehberi tarım reformuydu.*

Nihayet Ocak 1959'a geldi: *Tarım devrimi 3 Numaralı Yasayla*[1] *henüz tamamlanmadı.* Büyük toprak mülkiyetine saldırmak gerektiğini üzerine basa basa söyledi ve yasaya göre kamulaştırılmış arazilerin bedelinin eski sahiplerine nakit olarak verilmesi fikrini istemeye istemeye dile getirdi. Bir program hazırlanacağı zaman ne yapılacağı açıkça belliydi artık: emperyalizm düşmandı ve *büyük toprak mülkiyeti tüm ekonomik kötülüklerin anasıydı.* Che, reformcuların *Küba piyasasının % 75'ini kontrolleri altında tutanların karşı önlemler alacağını* beklemelerini söyledi. Bunu söylerken Che, toplumsal reform hareketiyle Amerikan imparatorluğu arasındaki anlaşmazlık had safhaya ulaştığında ABD'nin müdahale girişiminde bulunacağını önceden görmüştü (bu konuya 20 Ocakta *Revolución*'da yayımlanan bir makalesinde de değinmişti). Burada Guatemala deneyiminden söz ediyordu.

Silahlı bir demokrasiye sahip olduğumuz için, değişimi sağlayacak bir araç halihazırda elimizde var. *Her türlü mücadelede ön saflarda yer alması gereken İsyancı Ordusu var, [ama] ordumuz henüz yeni sorumlulukları üzerine alabilecek kadar eğitimli değil.* Ordunun eğitilmesi gerekiyordu, savaşçıların okuma yazma öğrenmesi gerekiyordu. Burada, o sıralarda Che'nin aklında ilk sırayı İsyancı Ordusunun, devrimci partilerin, Dağdan gelen kişilerin aldığına dikkat etmek gerekir.

---

26 Temmuz Hareketi ile İsyancı Ordusunun çıkardığı tarım reformuyla ilgili bir yasa.

Farklı eğilimlerin bir karışımı olarak gördüğü 26 Temmuz Hareketi ile tüm şehirli orta sınıfına pek değer vermiyordu.

Sözlerini şöyle bitirdi: *Devrimimiz ... masa başında üretilen tüm teorilerin teoriden ibaret olduğunu göstermiştir... Tarım devrimi yapılması gerekir; önce dağlarda savaşman, sonra da devrimi şehirlere getirmen gerekir.* Sadece Küba için konuşmuyordu, genelde Latin Amerika için konuşuyordu.

Yaptığı bu konuşma, daha çok 26 Temmuz Hareketinin sol kesiminin sesiydi, Fidel'e, hatta PSP'ye bir çağrıydı. Bir buyruk gibi ortaya konmuş bir soruydu: Küba devrimi nereye gidiyor?

30 Ocakta Che'yi Havana'da Rus gazeteci Vasili Chichkov ziyaret etti. Che o sırada bir astım krizi geçiriyordu, iğne oluyordu ve ayaklarında çorapları iç çamaşırlarıyla birlikte halsiz bir biçimde yatakta yatıyordu. Rus gazeteci odayı son derece sade buldu, duvardaki bir çivide bir M1 ile bir tabanca kılıfı asılıydı, odada iki yatak, çekmeceli bir dolap ve eski bir ayna vardı.[1] Chichkov, ondan fotoğraf çekmek için izin istedi. Che üzerine bir gömlek almayı kabul etti; ama ayakkabı giymek istemedi.

Rus gazeteci, ona Küba devriminin kilit önem taşıyan unsurunun ne olduğunu sordu: Che, *Devrimin temeli campesinolardır* dedi.

O sırada ansızın içeri Fidel girdi, biraz sonra da Raúl Castro ile Vilma Espín. Fidel ile Che, Rus gazeteciyi yalnız başına bırakarak yatağın üzerinde kendi aralarında konuşmaya başladılar.

Henüz başlamış olan bir devrimin geleceği hakkında mı konuşuyorlardı yoksa?

---

[1] O sıralarda Che'yi Şilili senatör Salvador Allende de ziyaret etmiş ve benzer izlenimler edinmişti:

> Yatak odası gibi döşenmiş, sıra sıra kitapların bulunduğu büyük bir odada, altında sadece zeytin yeşili bir pantolon bulunan, göğsü çıplak, delici bakışlı bir adam elinde fısfıs bir koğuş yatağına serilmiş, yatıyordu. Kuvvetli astım krizini geçirmeye çalışırken bana beklemem için işaret etti. 10 ila 15 dakika boyunca onu seyrettim ve delici bakışlarındaki kaygılı ifadeyi gördüm... Sonra konuştuk, açık açık, lafı dolandırmadan.

24

TARIM REFORMU İÇİN VERİLEN SAVAŞ

Aleida'yla evliliği, Haziran 1959.
Arka koltuktaki kişi Oscar Fernández Mell.

5 Şubat 1959'da Komutan Guevara nihayet devrimin ilk günlerinden beri La Cabaña'ya ulaşan mektuplarına cevap yazacak zamanı bulmuştu. O günlerde yazdığı ve günümüze kalan yedi mektuptan üçü Santo Domingo'yu özgürlüğüne kavuşturmak için savaşmayı göze alan kişilere verilen cevaplardan oluşuyordu. Che bu kişilere yaptıklarına *üstesinden gelinmesi gereken böyle zor bir zamanda* Küba'nın ihtiyacı olduğunu yazıyordu. Florida'daki William Morris'e yazdığı bir mektupta ırkçılıktan söz ediyordu: *Birkaç yıl içinde siyahlarla beyazlar arasındaki ayrımın sadece bir ten rengi meselesi haline geleceğinden emin olabilirsin, ki zaten olması gereken de bu.* Başka bir mektupta şair Pedro Revuelta'ya gönderdiği şiirler ve şarkı sözleri için teşekkür ediyor, mektubunu *şair olmayı başaramamış bir devrimciden selamlar* sözleriyle bitiriyordu. Buenos Aires'teki bir arkadaşına yazdığı mektubunda ise o sıralarda Küba'da hararetle tartışılan bir konudan söz ediyordu: *İnfazlar Küba halkı için gerekli olmakla beraber aynı zamanda halkın emriyle gerçekleştiriliyor.*

7 Şubatta *El Oficial*, "ülke içinde doğmuş olmakla" elde edilen Küba vatandaşlığına, ülke dışında doğmuş olsa da devrim sürecinde en az bir yıl boyunca rütbesine hizmet etmiş isyancı komutanların da kabul edileceğinin ifade edildiği tuhaf bir resmi karar yayımladı. Bu kararın sadece bir kişi için, bir saygı ve sevgi ifadesi olarak Komutan Ernesto Guevara için çıkartıldığı besbelliydi.

Ertesi gün Che'nin Küba vatandaşı olarak selamladığı ilk gündü. O gün tarım reformu lehine son derece radikal bir konuşma yaptı, konuşmasında yine kendini campesinolarla özdeşleştirdi. *Ben artık tam bir köylüyüm; şehrin havası bana göre değil.* Las Villas harekâtı sırasında kamplarından birini kurduğu El Pedrero'da radikal bir tarım reformu çağrısında bulundu:

> *Bugün büyük toprak sahiplerinin topraklarına gideceğiz, gerekirse onlara saldıracağız ve yok edeceğiz... İsyancı ordusu tarım reformunu sonuna kadar götürmeye hazır... Tarım reformu düzgün bir biçimde yapılmalı, ki herhangi bir suiistimal olmasın... Ama halkın devrim sonucu elde ettiği* [işgal edilen, alınan] *topraklarda kuvvetlerimizden tek bir komutan, tek bir asker bile daima dostumuz olan campesinolara ateş açmayacaktır... Eğer biri onları topraklarından*

atmaya kalkacak olursa silahlarına sarılıp bunu önlemeye hakları vardır.

Che aynı zamanda campesino derneklerinin kurulmasından da söz etmişti; bunlar köylerden gelecek oyları oluşturacaktı.

Che perişan bir halde ve son derece gergin bir ruh hali içindeydi. Üzerinde beş köşeli yıldızın bulunduğu siyah beresi yerine dağınık saçlarının her yanından dışarı taştığı bir kep giyiyordu. Çok kötü bir astım krizi geçiriyordu. Bir kadın ona diktatörlüğün yaktığı campesino evlerinin tarih kitaplarına geçip geçmeyeceğini sormuştu

Hayır, onları tarihe yazmayacağız... onları hemen tekrar inşa edeceğiz.

Gerçekten de İsyancı Ordusu kısa bir süre sonra El Pedrero'da inşaat çalışmalarına başlamıştı.

Sonradan yapılan değerlendirmelerle o günleri okuduğumuzda 1959, Küba devriminin iktidardaki ilk yılı, Komünizm yanlıları ile Komünizm karşıtları arasında devrim sürecinin nasıl bir yön alacağı konusunda yapılan tartışmalarla dolu bir yıl olarak görülür. Buna karşın içeriden baktığımızda asıl tartışmanın tarım reformuna ihtiyaç olup olmadığı sorusu ve tarım reformunun sahası üzerinde odaklandığını görürüz. Bu konu, devrimi zafere ulaştırdığını iddia eden grupların büyük bir çoğunluğu arasında bir sürtüşme ve gerginlik kaynağıydı. Olayları gazetelerde, radyo haberlerinde, kadroların yaptığı konuşmalarda yer aldığı biçimiyle, oluşturulan toplumsal faaliyet gruplarını ve o günlerin tanıklarının günümüze ulaşan ifadelerini göz önünde bulundurarak incelediğimizde ve haber kuruluşlarıyla bu kişilerin önyargılarını bir kenara koyduğumuzda, tarım reformunun devrimin ilk yılının en hararetli konusu olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Reform, toplam toprak sahiplerinin % 1,5'inin ülkenin % 46'lık bölümüne sahip olduğu, tarım işçilerinin üçte ikisini topraksız rençperlerin, şeker fabrikası işçilerinin, büyük toprak sahiplerinin daimi işçilerinin veya ürün karşılığı çalışanların oluşturduğu, büyük toprak sahiplerinin hâkim olduğu bir ülkede gerçekleştirilecekti.

Che'nin devrim tanımı, onunla birlikte solculuk tanımı bu çerçeve içinde değerlendirilmelidir. El Pedrero konuşmasının arifesinde ve sonrasında Las Villas Bölgesinde campesinolar toprakları işgal etmişti. Bu işgaller üzerine Cumhurbaşkanı Manuel Urrutia, Havana'daki

silahlı kuvvetlerden sorumlu Camilo Cienfuegos ile muhtemelen Las Villas bölgesinin temel kuvveti 8. Kolun komutan yardımcısı olması dolayısıyla Ramiro Valdés'i yanına çağırdı; onlardan kendiliğinden gelişen tarım reformunu kontrol etmelerini, istilaları dizginlemelerini ve campesinoların yasa çıkana kadar beklemelerini sağlamalarını istedi. Camilo ile Ramiro adamlarının taşra halkına ateş etmeyeceğini söyledi.

11 Şubatta yayınlanan "Ekonomi Yorumu" adlı televizyon programında Che, Zapata tarzı tarım reformu üzerinde ısrar etti: yani toprakların, büyük toprak sahiplerine tazminat ödenmeden ve toprak paylaşımı yapılmadan kamulaştırılmasını.[1]

Devrimin iki kanadı arasındaki ilk yüz yüze tartışma 13 Şubatta gerçekleşti. Hükümetteki en muhafazakâr kesimin temsilcilerinden biri olan Başbakan Miró Cardona 17 Ocakta, Fidel Castro ve İsyancı Ordusu adı altında hükümete paralel bir gücün mevcut olduğunu, kurumsallaşmayı felce uğratan bu durumu yok etmek için başbakanlığa kendisinin yerine Fidel'in getirilmesi gerektiğini öne sürerek istifa etmişti. Şimdi televizyon programında istifa kararını tekrar açıklıyordu. Fidel hemen konuya daldı, bu hareketi için daha sonra şunu söyleyecekti: "Kendimi tutsam iyi olurdu."

Bu sırada Che deli gibi çalışıyordu, İsyancı Ordusunun eğitimiyle ilgileniyor, La Cabaña üssünde eğlence faaliyetleri düzenliyordu; bir çocuk kulübü kurmuştu, bu kulüpte çocuklar askerlerle vakit geçirebiliyordu. Che, *barbuditos* ["küçük sakallılar"] dediği çocuklarla birçok kez bir araya gelmiş, onlara Dağda geçen hikâyeler anlatmış, onlara piñatalar yapmış ve tüfek söküp takmayı öğretmişti.

Hayvanlarla cinsel ilişki ve sado-mazoşizmin de yer aldığı pornografik gösterilerin yapıldığı Şangay Tiyatrosunun sahibi Arjantinli bir hemşehrisine öfkelenmesi bu dönemlere rastlar. Che tiyatronun sahibini hapse atmak istemiş, hatta onu vurmanın hiç de kötü bir fikir olmadığını söylemişti.

Bitkinliği onu hasta ediyordu. Dr. Fernández Mell kendine iyi bakmadığı için onu eleştirdi; doğru dürüst uyumuyor, baca gibi tütün içiyor ve aklına geldiği zaman bir iki lokma bir şey yiyordu. Yapılan tet-

[1] Efsanevi Meksikalı devrimci Emiliano Zapata'nın (1879-1919) savaş sloganları "Toprak ve özgürlük" ve "Toprak onu işleyenlerindir."

kiklerde ona tehlikeli bir zatürree teşhisi kondu. Sonra, Dr. Conradino Polanco akciğer röntgenini çekti ve sağ ciğerine yayılan çift anfizeme rastladı.

Doktorlar ona istirahat verdiler; Fidel, Che'nin itirazlarına rağmen, ona Havana yakınlarındaki Tarará Plajında bulunan ve bir zamanlar tanınmış bir Batista yanlısına ait olan evde tatil yapmasını emretti. Evin çok lüks olduğu gerekçesiyle itiraz etmesine rağmen Che, Aleida ve maiyetiyle birlikte eve yerleşti.

Üç gerilla doktoru ona tütünü tümüyle yasaklamıştı; onlarla bir süre tartıştıktan sonra Che günde bir puro içme izni koparmayı başarmıştı. O sıralarda Che'nin sekreteri olan Núñez Jiménezsşöyle hatırlıyor:

> Ertesi sabah Che'den günlük emirlerini almak üzere içeri girdim ve onu Havana tütün işçilerinden birinin gönderdiği yarım metrelik bir puroyu içerken buldum. Muzip muzip gülerek, doktorlar bir şey demez merak etme. *Onların talimatlarına uyuyorum; günde bir puro, ne daha fazla ne daha az dedi.*

Her türlü faaliyetten kaçınması gerekiyordu, haftada iki kez kızı, onu ziyaret ediyordu. Şubatın sonlarında ve martın başlarında sahildeki bu evde gizli bir komite toplandı, Che'yle birlikte bir tarım reformu genelgesinin taslağını düzenledi. Bu Che'ye göre devrimin en önemli konusuydu; *Revolución*'da yayımlanan "Gerilla Savaşçısı Nedir?" başlıklı makalesinde bunu tekrar dile getirmişti. Bu makalesinde kişinin kendi kendine oluşturduğu disipline övgüler yağdırıyor ve arazi keşfiyle hızlı hareket etmenin önemine dikkati çekiyordu. Ama asıl önemli konu tarım konusuydu: *Bir gerilla temelde ve her şeyden önce bir tarım devrimcisidir*, başka bir deyişle, İsyancı Ordusu tarım reformunun bayraktarlığını yapıyordu ve ona göre tarım reformu, *26 Temmuz Hareketinin tarihsel tanımlayıcısı* olacaktı. Che, İsyancı Ordusunun % 80'ini, subaylarının yarısını campesinoların oluşturduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyordu: *Hareket tarım reformunu keşfetmedi, ama onu donatacak.*

Che Tarará'da dinlenirken hükümet nefes kesici toplumsal reformları bir bir gerçekleştirmişti: 3 Martta telefon şirketi kurulmuş, üç gün sonra da metropol otobüsleri faaliyete geçmişti; 10 Martta kira

bedelleri % 50 oranında düşürülmüş, birkaç gün sonra da yasa çıkarılarak ilaç fiyatları düşürülmüştü. Tüm bu değişimlerin yanı sıra, Batista hükümeti sırasında yetkililerin zimmetlerine geçirdiği arazilerin kamulaştırılmasını öngören 112 sayılı Yasa yürürlüğe girmişti.

Martın ortalarında Che arkadaşı Alberto Granado'ya bir mektup yazdı (*Seni küçük bir maçonun hiç görmediği kadar kocaman kucaklarım*). Mektubunda Fidel'le birlikte Venezuela'ya gitmeyi planladığını yazıyor, sonra da *bir hastalık beni yatağa bağladı* diye ekliyordu. Ancak ayaktaydı ve bir hafta kadar sonra 9 Nisanda Fidel'in çağrısıyla devrimin tüm ileri gelenlerinin hazır bulunduğu bir hükümet toplantısına katılmıştı. Toplantıya hükümetin bakanları, gerilla komutanları ve 26 Temmuz Hareketinin kadroları katılmıştı. Önemli olmasına rağmen, hararetli geçtiği anlaşılan bu toplantıya ilişkin elde fazlaca bir kayıt yoktur. O sırada mevcut olan üç grup arasında gerilim iyice yükselmişti: Che ile Raúl'un başını çektiği, sosyalist olduğunu açıkça dile getiren ve PSP'ye sempati duyan solcu grup; hükümetin ılımlı kesiminin desteklediği ve bazı zengin çiftçilerle ilişkisi olan sağcı grup ve 26 Temmuz Hareketi içinde yer alan, Carlos Franqui, Faustino Pérez, Marcelo Fernández ve Enrique Oltuski gibi Ova kadrolarının oluşturduğu sağcı grup. Bu son grup emperyalizm karşıtı düşüncelerini dar görüşlü ve hizipçi olduğunu düşündükleri, Fidel'den nispeten bağımsız olan komünistlere yönelttikleri ağır eleştirilerle pekiştirmeye çalışıyordu. Her zamanki gibi münakaşa edilemeyecek bir konumda olan Fidel kendini tartışmaların dışında tutmuştu. O, devrimin su götürmez lideriydi ve İsyancı Ordusu ile halkın çoğunluğu onun arkasındaydı. *Refahını her şeyden önce tuttuğu halkla olan ilişkileri ve ilkelerinden asla taviz vermemesi, gittiği her yerde aşırı bir sevgiyle karşılanmasının en önemli iki nedeni[ydi]*.

Tartışılan konulardan biri de savaş suçlularının davalarının askıya alınıp alınmaması konusuydu. Bazı davaların ağır görülmesi eleştiriliyordu; bu, Küba'da sürekli gerilim yaratan, uluslararası ilişkilerin gerilimini de sürekli arttıran bir konuydu. Yasal garantilerin yokluğu rahatsızlık yaratan bir başka konuydu. Franqui'nin belirttiğine göre, Fidel'in kurşuna dizme infazlarını durdurma kararına karşı Castro kardeşler arasında anlaşmazlık vardı (bu konuda pek bir şey bilinmiyor). Raúl bu karara karşıydı.

Ana konunun –yapılması düşünülen tarım reformunun kapsamı ve boyutu konusunun– konuşulup konuşulmadığı veya konuşulduysa neler söylendiği hakkında elimizde pek bir bilgi yok. Ama devrimin birinci yılında ortaya çıkan gerilimin yıllar sonra Küba tarihinde anlatıldığından daha yüksek olduğuna pek ihtimal verilmiyor. Che'nin Camilo'nun toplantıdaki rolüne ilişkin söylediği aşağıdaki şeyler gibi anlatımlar bunu doğrular niteliktedir:

> *Hepimizin, en azından çoğumuzun o günlere ilişkin itiraf edeceği suçları, birçok şüphesi, güvensizliği, hatta ara sıra yaptığı pis numaraları vardır; düşüncelerimizin çok adil olduğunu düşünüyorduk; ama kullandığımız yöntemleri, zaman zaman –çoğu zaman– yanlıştı. Ama Camilo'nun bunlardan herhangi birine itimat ettiği asla söylenemez.*

Bu gerilimli ortamın dışında Che iki medya projesine adamıştı kendini: çok büyük bir sevgi beslediği bağımsız haber ajansı Prensa Latina [Latin Basını] ile *Verde Olivo* [*Zeytin Yeşili*] dergisine. Prensa Latina, Sierra Maestra'da bulunmuş gazeteciler tarafından kurulmuştu ve mali olarak Meksikalı sanayici Castro Ulloa tarafından desteklenmekteydi. Masetti ajansın liderliğinde önemli bir rol oynuyordu, tıpkı Che ve o sırada iletişim bakanı olan Oltuski gibi. Che bu basın kuruluşlarında sadece ideolojik anlamda değil, aynı zamanda örgütlenme sorunlarıyla ilgilenme ve stratejik bilgi sunma anlamında da aktif bir rol oynamıştı. Toplantılara katılıyor ve gazete çalışanlarını haber vermeden, sık sık ziyaret ediyordu. Projede yer alanlardan biri olan Arjantinli yazar Rodolfo Walsh yıllar sonra şunları söyleyecekti:

> Prensa Latina'da Che'nin ne zaman karşımızda belireceğini bilemezdik. Birden ortaya çıkardı... Onun binada olduğunu üzerlerinde o muhteşem Dağ üniformasıyla iki campesinonun gelişinden anlardık. Biri elinde makineli tüfekle asansörün kapısında, diğeri de Masetti'nin ofisinin önünde beklerdi.

Haber ajansı nisan ayında kurulmuş; ancak üç ay sonra faaliyete geçebilmişti.

İsyancı ordusunun resmi dergisi *Verde Olivo* 10 Nisanda yayınlamaya başladı; ilk baskısında Che ile Camilo'nun birkaç kısa yazısına yer verildi. Che'nin M26'nın sesi olmasını planladığı bu dergi son

derece zor koşullar altında çıkarılıyordu. Masrafları savaşçılardan toplanan paralardan karşılanıyor, çeşitli gazetelerden toplanan kâğıt ve mürekkepler kullanılarak baskı makinelerinin üretim yapmadığı zamanlarda basılıyordu. *Verde Olivo* adeta yayın hayatına başlar başlamaz ordunun daha muhafazakâr kadrolarının tepkisini çekmişti; Camagüey'in askeri yöneticisi Huber Matos bunlardan biriydi. Matos dergiden *Rojo Olive* [*Zeytin Kırmızısı*] adıyla söz ediyordu ve derginin dağıtımını sabote etmişti.

Nisan sonu ve mayıs başında Che, PSP'nin etkisi altındaki tütün işçilerinin düzenlediği bir gösteriye katıldı ve işçilerden tarım reformunu destekleme sözü aldı. Che sonra televizyona da çıktı ve Küba'nın dünyayla diplomatik bağlarını koparmaması gerektiğini (Soğuk Savaşa rağmen) gerektiğini söyledi; Küba'nın Santiago şehrini ziyaret etti, orada üniversitede bir konuşma yaptı; Matanzas'ta otuzların devrimcilerinden Antonio Guiteras onuruna 1 Mayıs gösterisine katıldı ve Latin Amerika'ya çıktığı geziden dönen Fidel'i karşıladı.

İkisinin o sıralarda yaptığı toplantılara ilişkin hiçbir kayıt yok, ama konuşmalarının ana konusunu tarım reformunun oluşturduğuna şüphe yok. Reformun muhtemel kapsamı konusunda çok fazla spekülasyon yapılıyordu. Fidel bunu sadece campesinoların ihtiyaçlarına yönelik bir ilk yanıt olarak görmüyordu, aynı zamanda o dönemlerde devrimci cepheyi oluşturan çeşitli kuvvetlerin kaygılarının giderilmesinin bir yolu olarak da görüyordu. Franqui, Fidel'in daha büyük bir etki sağlamak için tarım reformuyla ilgili bildirilerini geciktirdiğini söylüyordu. Buna karşılık, Núñez Jiménez, Fidel'in açıklamalarını öncelikle kamuoyu oluşturmak için geciktirdiğini düşünüyordu.

Yasa taslağında toprak sahiplerinin campesinolara 10.000 buzağı devredeceği yazılıydı. *Son zamana kadar Batista yanlısı olan* Diario de la Marina (Denizci Günlüğü: *ülkenin en muhafazakâr kesimine hitap eden bir yayın*) *son derece "sorumluluk sahibi" bir tarım reformu diyerek yasa taslağını hararetle destekliyordu.*

O sıralarda yazdığı bir makalede (bir ay sonra yayımlanmıştı) Che, tarım reformunu hükümetin ilk büyük savaşı olarak takdim ediyor ve bu reformun amaçlarını şu şekilde tanımlıyordu:

Açık, çok kapsamlı ama esnek. Bu reform Küba'daki büyük toprak sahiplerinin sonu olacaktır, Küba'nın üretim tarzlarının değil. Bu savaş önümüzdeki yıllarda halkın ve hükümetin gücünün büyük bir kısmını emecektir. Campesinolara karşılıksız toprak verilecektir. Gerçek sahibi olduğunu kanıtlayan herkese kamulaştırılmış olan toprağının karşılığı uzun vadeli tahviller şeklinde ödenecektir.

17 Mayısta Fidel hükümet üyeleri ile isyancı komutanlarını, İsyancı Ordusunun Sierra Maestra'nın göbeğinde yer alan La Plata'daki eski karargâhında topladı. Orada yasa taslağı imzalanarak yasa haline getirildi. Yasa 405 hektarlık bir tarım alanının (ülkedeki tarlaların % 10'luk kısmının) kamulaştırılmasını öngörüyordu. Kamulaştırılmış arazilerin değeri ödenen vergiyle doğru orantılı olarak hesaplanıp bedelleri sahiplerine yıllık % 4,5 faizli tahviller şeklinde 29 yılda ödenecekti. Kamulaştırılmış araziler bundan sonra kâh taksim edilecek kâh devletin yönetimi altındaki tarım kooperatiflerine devredilecekti. Toprak dağıtımında kiracı çiftçilere, büyükbaş hayvan çiftliklerinde çalışanlara ve rençperlere öncelik tanınacaktı. Kullanılmayan araziler devletin mülkiyetine geçecekti. Bundan sonra artık ülke içinde sadece Kübalılar arazi satın alabilecekti. Uzmanlara göre, sadece büyük şeker tarlası sahiplerine yüklendiği ve toprak paylaşımını tüm tarım işçileriyle ve ortakçılara yaymadığı için bu yasa son derece vasattı.

Daha ılımlı bir yasa taslağı üzerinde çalışan Tarım Bakanı Humberto Sorí Marín yasaya karşı çıkmış ve protesto amacıyla Fidel'le imza kutlamasına katılmamıştı. Ama yasa Che'nin hoşuna gitmiş olmalı, her ne kadar oluşturulmasında emeği en fazla geçen kişilerden biri olmasına rağmen yasanın imzalanmasında hazır bulunmak yerine bir konuşma için Havana Üniversitesine gittiyse de. Daha sonra Che yasa için şunu söyleyecekti: *büyük tarla sahiplerine baskı uygulamak gibi temel bir görevi yerine getirememiş olan ilk mütevazı yasamız.*

Fidel'in orta yol bulma girişimi hükümetin sağ kanadını yatıştırmayı başaramamıştı ve ABD'nin Küba'nın şeker tarlalarındaki çıkarlarıyla uyuşmamasına rağmen solun isteklerine de cevap verememişti. Şimdi de sol içindeki farklı fraksiyonlar arasında gerilim tırmanmaya başlamıştı. PSP adına konuşan Blas Roca, Fidel'i Komünizm karşıtı bir

kampanya başlatmakla suçlamıştı. Bu arada Komünistler ile 26 Temmuz Hareketi, Batista yanlısı yapılarını terk eden sendikalar üzerinde denetim kurma yarışına girmişti. PSP'ye diktatörlüğe karşı verilen mücadelede yetersiz ve sessiz kaldığı hatırlatılmıştı, ki ileride de yeri geldiğinde bu konu tekrar tekrar gündeme gelecekti.

Devrim cephesindeki bu çatlak, yeri geldiğinde Che tarafından dile getirilmişti. Che, bir kadının gönderdiği ve kendisine 26 Temmuz Hareketinin resmi doktrininin ne olduğunu sorduğu bir mektuba cevaben yazdığı mektubunda ideolojik hapishane hücrelerine duyduğu nefreti dile getiriyordu: *Katı bir doktrin çizgisine uygun olarak yazmanın mümkün olduğunu sanmıyorum; hem zaten resmi 26 Temmuz Hareketi diye de bir şey yok.*

25 Mayısta Havacılık Bakanı Pedro Luis Díaz Lanz'ın içinde bulunduğu küçük bir uçak Ciénaga de Zapata bataklığına düştü. Che dahil tüm komutanlar toplanıp onu aramaya çıktı. O eski Dağ ruhu tekrar ortaya çıkmıştı; Fidel elinde haritayla arama operasyonunu yönetiyordu. Nihayet uçağın düştüğü yer tespit edildi; uçaktakilere hiçbir şey olmamıştı. Ama bu arada başka bir küçük uçak –Raúl'ün içinde olduğu uçak– fırtınaya yakalandı, yakıtı bitti ve bir bataklığa zorunlu iniş yaptı. Eski yoldaşlar yine ama bu sefer daha riskli bir arama operasyonuna başladılar. Bu operasyon da başarıyla sonuçlanmıştı. Uçaklar eski ve güvensizdi; isyancı komutanlar ülkenin bir ucundan diğer ucuna teknik açıdan son derece sağlıksız koşullarda uçuyorlardı. Savaştıkları gibi uçuyorlardı, yani test ederek ve kendi sınırlarını zorlayarak.

Söylentilere bakılırsa, Columbia kampında Camilo bir keresinde bir helikopterin kızağına tutunup havada sallanmak gibi çılgınca gösteriler yapmış, bir keresinde de Che'ye, kullanmasını bilmediği halde onu helikopterle La Cabaña kampına götürmeyi teklif etmişti. Che, ona engel olmamakla birlikte, onun bu teklifini hemen kabul etmişti; onları seyredenler bu işi asla başaramayacaklarını düşünmüştü. O sıralarda Che de uçak kullanmasını öğreniyordu ve La Cabaña'da, Escambray'dan yaralıları getirirken tanıştığı özel pilotu Eliseo de la Campa'yla birlikte sık sık adanın bir ucundan öbür ucuna uçuyordu.

Che'nin silahlı kuvvetlerdeki kişisel dosyası hâlâ duruyor. Elle doldurulmuş formda şunlar yazıyor:

ADI VE SOYADI:	Ernesto Guevara Serna
	Evli, 30 yaşında
EĞİTİM DURUMU:	Tıp
SİLAHLI EYLEME KATILDIĞI YER VE TARİHİ:	Meksika
HİZMET ETTİĞİ CEPHE VE KOLLAR:	1-4-8
ALDIĞI RÜTBELER:	Sıhhiye Teğmen, Yüzbaşı, Komutan
RÜTBEYİ VEREN:	Fidel
GİRDİĞİ SAVAŞLAR:	[boş]
ALDIĞI YARALAR:	2

İmza: Che

Che, gereksiz gördüğü için formda yer alan "Irkı" yazısının üzerini çizmişti. Kısacası Che her zamanki gibi ters ve özü sözü bir birisiydi. Bazen bulunduğu yeri yadırgayıp tüm süslü püslü sözleri ve hiyerarşiyi bir kenara atan bu ters adam, onu Hilda Gadea'dan boşayan mahkeme kararını 22 Mayısta almış, 2 Haziranda da Aleida'yla evlenerek onunla olan ilişkisini resmileştirmişti.

Düğün fotoğrafında Che'yi, son derece güzel ve ciddi bakışlı Aleida March'la birlikte görürüz. Che, daha çok Cantinflas'a benzemektedir, sanki etrafında neler olup bittiğinden habersiz gibidir, çiçeklerin ve bir pastanın bulunduğu bir masaya kaşlarını kaldırarak bakmaktadır. Üniforması temiz; ama derli toplu olduğu söylenemez: üst ceplerine bir şeyler tıkılmış. Fotoğrafta Raúl Castro da görülüyor, sonsuza kadar genç kalacakmış gibi bir hali var, yanında çok güzel bir kadın olan Vilma Espín var; fotoğrafta ayrıca pilot Eliseo de la Campa, Alberto Fernández Montes de Oca ve evlilik töreninin gerçekleştiği evin sahibi Alberto Castellanos da görülüyor. Che'nin en iyi arkadaşı Camilo fotoğrafta yok; ama törenden önce yine şakasını yapmıştı: konuklara kendi yiyeceklerini kendilerinin getirmesi gerektiğini söylemişti. Che'nin sadelikten hoşlandığını ve tutumlu olduğunu bildikleri için çoğu kişi tongaya düşmüş, törene ellerinde meze ve tatlılarla gelmişti. Başka bir fotoğrafta Che'yi külüstür bir arabanın direksiyonunda gülümserken görüyoruz, ağzında kocaman

bir puro var; yanında Aleida, arka koltukta ise onlarla birlikte yaşayan Fernández Mell görülüyor.

Camagüey'deki büyük şeker fabrikası sahipleriyle çiftlik sahipleri Tarım Reformu Yasasına karşı tepki gösterince ülkede gerilim tekrar tırmanmaya başlamıştı. Büyük fabrika ve çiftlik sahipleri adam başı beş bin buzağı vermelerinin ardından hiç kimsenin kendilleriyle ilgilenmemesinden dolayı ihanete uğradıklarını düşünüyorlardı. Camilo bunun üzerine o her zamanki alaycılığıyla şunu söylemişti: "Buzağıları vermelerine rağmen onların boyunlarını koparacağız." Hükümet büyük çiftlik sahiplerinin bu hareketlerine karşılık onların topraklarına ve birçok büyük Amerikan çiftliğine el koymuştu; tarihçi Hugh Thomas'ın da belirttiğine göre, bu toprakların yurtdışında yaşayan sahipleri "karşıdevrimin ruhunu oluşturuyor"du.

Fidel'in çiftlik sahiplerine karşı yaptığı hareket, kamulaştırmanın komünizmin etkisinin bir sonucu olduğu gerekçesiyle hükümetin sağ kanadı tarafından protesto edildi. ABD'nin Küba'daki tarım reformuna gösterdiği ilk resmi tepki, toprak sahiplerine derhal ve makul bir tazminat ödenmesini talep eden ürkek bir nota vermek şeklinde oldu.

Díaz Lanz'ın Amerika Birleşik Devletlerine sığınması, orada Fidel'e karşı yürütülen komünizm karşıtı kampanyayı iyice körükledi. Fidel bunun üzerine 11 Haziranda kabinede yer değişikliği yaptı. Eski Batista yanlısı siyaset güden bakanlar, Mederos, Roberto Agramonte, Humberto Sorí Marín ve Angel Fernández gibi 26 Temmuz Hareketinin nispeten sağcı üyeleri kabineden ayrıldılar. Onlardan boşalan yerlere M26'nın sosyalist olmayan solcu üyeleri geldiler; Dağda bulunmuş olan kişilerle bir de Konseyden bir kişi: Raúl Roa, Serafín Ruiz de Zárate, Pedro Miret ve Pepin Naranjo.

Che, Brezilya'da çıkan *O Cruzeiro* adlı derginin haziran sayısında yayımlanacak olan makalesi üzerinde aylarca çalışmıştı. Makalesinde devrimin kısa bir tarihini veriyor, ardından Küba'daki olayların diğer Latin Amerika ülkeleri üzerinde yaratacağı muhtemel etkiden söz ediyordu.

Artık tek bir ülkenin bir parçası olmaktan çıktık; şimdi kurtarılmayı bekleyen tüm Latin Amerika'nın umudu konumundayız. Tüm

gözler, büyük baskıcılarla baskı altındaki umut dolu insanların gözleri artık üstümüze çevrilmiş durumda. Latin Amerika'daki halk hareketlerinin gelişimi büyük oranda bizim gelecekteki tavırımızla, çeşitli sorunları nasıl çözdüğümüzle yakından ilişkili olacak ve attığımız her adım büyük kredi sahibi ülkenin sürekli gözleyen gözleriyle iyimser Latin Amerikalı kardeşlerimizin gözleri tarafından izlenecek.

25

"BİR PİRAMİDİN GÖLGESİNDE HAYAL KURAMAZSIN"

12 Haziran 1959'da Che, büyümekte olan devrimin seyyar elçilerinden biri oldu. Çıktığı gezi gerçekten gerekli miydi? Che, o sıralarda talep etmediği bir tatile çıktığını, Fidel'in kendisini sevdiği halde, araya mesafe koymak istediği biri gibi gördüğünü düşünüyor gibiydi. Buna rağmen disiplinli Komutan Guevara, evlenmesinin üstünden birkaç gün geçtiği halde, bavullarını toplayıp yola çıktı. Fidel, onu Havana havaalanından uğurladı. Resmi gezilerin gizli bir tatil olarak algılanmasından endişe duyan Che, Aleida'yı yanında götürmemişti. Kendi kendine ceza vermiş gibi hissediyordu, ailesine yazdığı bir mektupta gezi boyunca onu çok özlediğini itiraf etmişti.

Gezi heyeti birbirine benzemeyen kişilerden oluşuyordu. Fidel, "hükümet görevlerine" dahil olmasını istediğini belirterek gezi heyetine Yüzbaşı Omar Fernández'i ve tanınmış radyo spikeri Josè Pardo Llada'yı da katmıştı. Fidel ayrıca 26 Temmuz Hareketinin sağcı ekonomistlerinin radikal Guevara'ya eşlik etmek istememeleri üzerine bir önceki kuşaktan ellili yaşlarını süren bir aktivisti, ekonomist Dr. Salvador Vilaseca'yı siyasi emekliliğine geçici bir süre son verdirip gezi heyetine katmıştı. Pardo gruptaki diğer kişileri burun kıvırarak şöyle tarif ediyordu:

> Teğmen Argudín (on altı yaşında bir çocuk) ve devrimle ilişkisi olmayan, nedendir bilinmez Che'nin sekreteri ve sağ kolu haline gelen aptal görünüşlü Pancho García... El Patojo diye hitap ettikleri Guatemalalı bir cüce de gruptaydı, üzerindeki yeşil üniforma adeta kendi kendini taşıyordu.

Che yakın bir zamanda 31 yaşına basmıştı, her şeyi olduğu gibi seyyar elçi görevini de çok ciddiye alıyordu. Che, biri işi öğrenirken yaptığı gibi azimle ve dikkatle ama bu kez iş gereği resmiyet konusunda kendinden çok fazla taviz vererek ne olduğu belirsiz elçilik görevine başladı. Devrim için kapıları açmakla, ticaret bağlantıları kurmakla veya iyi niyet mesajları iletmekle mi görevliydi?

16 Haziranda Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne gittiğinde tahttan indirilen Kral Faruk'un yazlık sarayında kaldı. Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır'la yaptığı ilk toplantı son derece soğuk geçti. İkisi de birbirlerini tartarak münakaşa etti. Che, Mısır'daki tarım reformunu sorgulayacak ve bir münakaşa çıkaracak kadar ileri gitti. Che, Mısır'daki

büyük toprak sahiplerinin ülkeyi terk etmemelerinin reformun yeterince ciddi olmadığının bir göstergesi olduğunu söyledi.

Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkiler ihtiyatlıydı ve sonraki birkaç yıl da öyle olacaktı; ama bazı aşamalar da kaydedilmişti. Che, Cumhurbaşkanı Nasır'la görüştü, Şam'ı, Süveyş Kanalını ve İskenderiye'yi ziyaret etti. Resmi tören gereği, 1956'daki İngiliz-Fransız işgali sırasında ölenlere saygı duruşunda bulundu, hatta Akdeniz'deki manevralara katıldı.

Heyete diğerlerinden sonra yazılan Salvador Vilacesca Kahire'ye bir gün sonra gitti. Onun otuzlarda Küba'daki devrimci hareketlere katıldığını duyunca sevinen Che, ona soru üstüne soru yağdırdı. Machado'nun diktatörlük yönetimine karşı verdikleri mücadelede terörist miydiler? Sosyalist Halk Partisi'yle onları birbirinden ayıran şey neydi? "Yaptığımız bombaları bile bana çizdirdi ve bu cihazlar konusunda konuştu."

1 Temmuzda, içinde Pardo'nun da bulunduğu heyet Hindistan'a gitti. Che, Başbakan Jawaharlal Nehru'yla görüştü ve çocukluğunun kahramanı Gandhi'nin mezarına çelenk koydu. Daha sonra, sessiz direnişi siyasi bir felsefe haline getiren Gandhi'nin yakıldığı Jama Masjid tapınağını da ziyaret etti. Ama Che heyettekilere şunu söylemeyi de ihmal etmedi: *Sessiz direniş Latin Amerika'da geçmez; bizimkisi aktif direniş gerektirir.*

Che ilk diplomatik gafını Nehru ve Indira Gandhi'yle birlikte katıldığı yemek sırasında yaptı. Önündeki karidesleri Pantagruelvari bir iştahla yerken Nehru'ya ikide bir Mao Zedong ve Kızıl Çin hakkında ne düşündüğünü sordu. Aldığı tek cevap ihtiyatlı bir sessizlik oldu. Aralarındaki bu diyalog, sağır dilsiz konuşması gibiydi.

Küba heyeti Hindistan'da hızlı bir tura çıktı, Kalküta'yı, Lucknow'ı, bir nükleer araştırma enstitüsünü, bir şeker araştırma enstitüsünü, tekstil fabrikalarını ve bir dikim fabrikasını ziyaret etti, bakanlarla görüştü; kısacası, Che'nin Küba devriminin işine yarayacağını düşündüğü her şeyi yaptılar. Ama müthiş enerjik görünmesine rağmen Che çok kötü bir zaman geçiriyordu. Aklından geçenleri, sırdaşı olan annesine son derece dürüstçe ama ters olmayan bir üslupla yazdığı mektubunda dile getiriyordu. "Aşağı yukarı 2 Temmuz" tarihli bu mektubunun bir bölümünde şunları yazıyordu:

Tüm bu ülkeleri dolaşma hayalim bütün mutluluğumu yok etme pahasına gerçek oldu. Yalnız, ekonomik ve siyasi sorunlardan konuşuyorum; partilere katılıyorum, tek eksiğim üzerimde frak olmaması ve bir piramidin gölgesinde veya Tutangamon'un lahitinde hayal kurmak gibi temiz zevkleri tamamen bıraktım...

Hindistan'la ilgili olarak şunları söylüyordu: *Çocuk gibi paniğe kapılmama neden olan yeni ve karmaşık protokoller... vekillerimden biri her şeye uyan standart bir cevap öğrenmiş. "Joinch-joinch" gibi bir şey, çok işe yarıyor.* Nihayet yüreğinden akanları şöyle anlatıyordu:

Kendini düşünmenin zıt anlamında herkesi düşünme duygusu iyice yer etti içimde; ben yine kendi yolunu kimseden yardım almayarak bulmaya çalışan o eski yalnız adamım; ama artık tarihsel bir görev duygusuna sahibim. Ne evim var, ne karım, ne çocuklarım, ne ailem ne de kardeşlerim. Arkadaşlarım siyasi anlamda benim gibi düşündükleri sürece arkadaşım; ama yine de mutluyum. İçimde güçlü bir şeyler olduğunu hissetmemin yanında, ki her zaman bu duyguyu taşımışımdır, artık hayatta bir şeyler yaptığım duygusunu da yaşıyorum; başkalarına bir şeyler verebilecek durumda olduğum ve görevime sonuna kadar sadık kaldığım duygusunu da hissediyorum içimde, bu korkusuz biri olmamı sağlıyor.

Tüm bunları neden yazıyorum bilmiyorum; belki de sadece Aleida'yı özlediğim içindir. Bu yazdıklarımı olduğu gibi kabul et: Hindistan semalarında fırtınanın hüküm sürdüğü bir gecede, anavatanlarımdan ve sevdiğim kişilerden uzakta yazılmış bir mektup olarak.

Che'nin bu alışık olmadık ciddiliği, mektubu o her zamanki esprili cümleler yerine kısaca Ernesto imzasıyla noktalamasında da kendini gösteriyordu.

Dış görünüş olarak Che hâlâ Che'ydi. Bir Şilili diplomatın evinde, yerde baş aşağı durarak yoga yeteneğini sergilemişti. Agra'dan büyülenmiş ve kendini fotoğraf çekmekten alamamıştı. Delhi'de büyük bir hisarlı kuleden inerken kötü bir astım krizi geçirmiş, nefesi düzelene kadar yerde yatmak zorunda kalmıştı.

Che Hindistan'dan iki hediyeyle ayrılmıştı: Tac Mahal'in gümüş bir modeli ve Nehru'nun Aleida için verdiği bir sariyle ve diplomasinin ona göre olmadığı duygusuyla.

12 Temmuzda Burma'ya, üç gün sonra da Tayland'a gitti. 15 Temmuzda Tokyo'ya ulaştı. Diplomasi rutini gereği bir kez daha çeşitli ve her zaman kârlı olmayan ziyaretler gerçekleştirmek durumunda kaldı. Japonya'nın sanayileşmesi karşısında afalladı ama ulusal gururunun yokluğu ve *Amerikan gücünün önünde saygıyla eğilmesini* de şaşkınlıkla karşıladı. Astımı iyileştikten sonra kendisine ev sahipliği yapan kişilerden üç kişisel istekte bulundu: Fuji dağını görmek, bir sumo güreşi müsabakasına gitmek ve yeniyetme çağlarında akıbetlerine üzüldüğü atom bombası kurbanlarına gecikmiş saygılarını sunmak için Hiroşima'yı ziyaret etmek.

Che Japonya'dayken Küba'da olaylar nefes kesici bir hızla gelişiyordu. Devrimin o zamana kadar savuşturulmuş olan sağ ve sol kanadı arasındaki çekişme nihayet patlak vermişti. Fidel, Cumhurbaşkanı Manuel Urrutia'yla karşı karşıya gelmiş ve televizyonda onu ülkenin en muhafazakâr kesimlerinin elinde oyuncak olmakla suçlamıştı. Fidel'in cumhurbaşkanıyla ilgili şikâyetlerinden biri de, onun kendine yüksek bir maaş bağlatma dirayetsizliği göstermesi, boş bir Komünizm karşıtlığı gütmesi ve ABD'de karşıdevrimci kampanyalarına tam gaz devam eden Díaz Lanz'ın sahibi olduğu değirmene tahıl sağlamasıydı. ABD'nin baskısını hafifletmek umuduyla Fidel, başbakanlıktan istifa etmişti. Halk buna büyük bir tepki göstermiş, genel greve gitmiş ve köylüler Havana'ya yürümüştü. Sonunda görevinden istifa eden Urrutia olmuştu. Cumhurbaşkanlığına getirilen Osvaldo Dorticós, Fidel'in istifasını kabul etmemişti.

26 Temmuzda Che Tokyo'dan Fidel'e telefonla ulaşmaya çalıştı ama ona ulaşamadı. Küba devrimi sola doğru yeni bir hamlede bulunuyordu ve o Japonya'daydı. Neler oluyordu?

Che 30 Temmuzda Endonezya'nın Cakarta şehrine ulaştı. Havaalanında onları sadece önemsiz bir elçilik görevlisinin karşılaması, gezinin nasıl organize edildiğini çok iyi özetler: Endonezyalılar ziyaretçilerinin geleceğini unutmuşlardı. Onlar için ayrılan otelde sular akmıyordu. *Yıkanan yıkansın beni merak etmeyin. Sierra Maestra'da kokuşmayı öğrendim nasıl olsa ben.*

Cumhurbaşkanı Sukarno, Che'yi ertesi gün kabul etti. O sıralarda Endonezya cumhurbaşkanı Asya'daki emperyalizm karşıtı bağımsız bir hareketin lideri olarak görülüyordu. Ama Che, onu "şehvet düşkü-

nü bir ihtiyar" olarak tarif etmişti. Che daha sonra hükümetin solcu kadrolarıyla ve diğer bakanlarla görüştü, artık alışkanlık haline gelen şeker ve tütün fabrikası gezilerini gerçekleştirdi. Gauguin esintileri taşıyan dünya cenneti Bali'de biraz soluklandı.

Endonezya'dan sonra Singapur'a gitti, orada uçakta meydana gelen mekanik bir arıza nedeniyle iki gün beklemek zorunda kaldı. Ardından Hong Kong'a gitti; havaalanındaki bir dükkânda tüm fotoğraf makinelerini inceledi ve bir Leica marka makineyle Minox marka küçük bir makine satın aldı.

Boş zamanlarında, yol arkadaşlarının bir gerilla savaşı kitapçığı zannettiği bir şeyler ve "Öldürülen Köpek Yavrusu" adlı muhteşem bir hikâye yazdı. İklim astımına yaramamış, onu uyutmamıştı. Pardo: "Uyurgezer gibi yalpalaya yalpalaya banyoya gidiyor, kendini içeri kapatıyor ve elindeki fısfısla uzun ve bin bir zahmetle nefes alış verişini düzenlemeye çalışıyordu. Sonra yatağa dönüyor, bir süre sessizce yatıyor ve neden sonra tekrar uykuya dalıyordu." İçindeki gazeteci gece aklına gelen düşünceleri not ettiriyordu ona: *Fısfısımı silahımdan daha çok seviyorum... Astım krizim tuttuğunda derin düşüncelere dalıyorum.*

Seylan'a yaptığı hızlı gezi sırasında cumhurbaşkanıyla görüşmüş ve Seylan'a 20 bin ton şeker satışını onaylayan bir anlaşma imzalamıştı. Seylan'daki arkeolojik kalıntılara hayran kalmıştı. 8 Ağustosta Che Pakistan'a gitti, orada Devlet Başkanı Muhammed Eyüb Han'la görüştü. Kahire ile Atina'ya (Meksika'dayken görmeyi hayal ettiği Akropol'ü ziyaret edecek zamanı olmadığı için çok üzülmüştü) gerçekleştirdiği kısa gezilerin ardından, 12 Ağustosta altı günlük bir ziyaret için Yugoslavya'ya gitti. Yugoslavya, gezisi sırasında uğradığı ilk sosyalist ülkeydi; ama oradan etkilenmişe benzemiyordu. Belki de aklı Küba'da olan bitenlerle meşgul olduğu için. Sadece şunu yazmakla yetinmişti: *Tito'nun, Mısır'da Nasır'ın, bizde de Fidel'in sahip olduğu halk desteğinden çok etkilendik.*

Peki bu arada Fidel ne yapıyordu? Küba'nın en muhafazakâr çiftlik sahipleriyle Dominik diktatörü Leónidas Trujillo arasındaki fesat işbirliğini bozmakla meşguldü. II. Cephenin kadrolarının yardımıyla Santo Domingo'dan silah getiren bir uçağı yakalamıştı; bu operasyonda muhtemelen CIA'nin de parmağı vardı. Bu arada hükümet ders

kitaplarının fiyatlarını % 25, elektrik fiyatını da % 30 oranında düşürmüştü.

Ya Che ne yapıyordu? Cumhurbaşkanıyla görüşmek üzere Sudan'a hızlı bir ziyaret gerçekleştiriyordu. Gezi sona ermek üzereydi. 27 Ağustosta, Madrid'e giderken, Roma'da mola verdi ve Sistine Kilisesini ziyaret edecek zamanı buldu. Avrupa'yı ne zamandır görmek istemesine rağmen orada sadece birkaç saat kalabilmişti. Madrid'e kısa bir ziyaret gerçekleştirdikten sonra Fas'a gitti. Orada daha fazla protokol vardı ve Franco yanlısı Fas monarşisi Küba devrimine şüpheyle bakıyordu. Onu mutlu eden tek bir şey olmuştu: Başbakan onu Arap usulü, yerde bağdaş kurarak ve elle kuzu yemeğe davet etmişti. Che, gerillaların hayat tarzına benzediği için bu davette kendini evinde gibi hissetmişti.

Uçağın teknik arızalarının giderilmesi için Madrid'de bir süre mola verdikten ve Vilaseca'yla birlikte sahafları hızla dolaştıktan sonra gezileri 9 Eylülde sona erdi. Che üç aydır Küba'dan ayrıydı.

26

DÖNÜŞ

Meksika'da kendisini savaşa hazırlayan
Albay Bayo'yla birlikte. Küba, 1960.

Ernesto Guevara, Küba'ya 19 Eylül 1959'da döndü. Havaalanında Küba devriminin dünyanın diğer köşelerinde uyandırdığı sempatiden söz etti. Daha sonra ise şunları söyleyecekti:

Asyalıların gözünde öteki Latin Amerika yok olmak üzere, yani isimsiz insanların kendilerini helak edercesine madenleri oyduğu ve para kazanmak uğruna kendilerini feda eden Endonezyalı maden işçilerinin düşük ücret almalarına neden olan Latin Amerika; Amazon'da sıtmadan kırılan insanların Endonezya, Seylan veya Malezya'daki kauçuk işçilerinin ücretlerinin iyice düşmesine neden olan kauçukları üreterek kauçuk baronlarını yarattığı Latin Amerika; muazzam petrol havzalarına sahip Latin Amerika, yani Suudi Arabistan, Irak veya İran'daki petrol işçilerinin daha fazla para almalarını önleyen bir Latin Amerika; ucuz şeker ürettiği için Hindistan'daki bir işçinin aynı sert tropik güneşi altında yaptığı aynı acımasız iş için daha az para almasına neden olan Latin Amerika.

11 Eylülde Che, Raúl Roa'ya Dışişleri Bakanlığının ofisinde geziyle ilgili bir brifing verdi. *The New York Times*, usturuplu bir yazısında Che'nin müzakere yeteneğiyle Havana'daki gözlemcileri şaşırttığını yazdı.

Humanismo dergisi onun gezisiyle ilgili "Afrika-Asya Bakışıyla Latin Amerika" başlığını taşıyan makalesini yayımladı. Che *Verde Olivo*'ya da birçok makale yazmıştı; bunlar temelde röportaj şeklindeydi ama hepsinin belli bir konusu vardı, Japonya'da atom bombası saldırısından sonraki sanayileşme hareketi, Hindistan'daki zıtlıklar, Yugoslavya'daki devlet planlamasından öğrenilmesi gerekenler, Seylan ve Pakistan'la küçük ticaret bağlantıları kurmanın faydaları gibi. Bu konuları bir hafta süren bir televizyon programında ve bir basın toplantısında uzun uzun konuşmuştu.

Che 30 Eylülde Polis Akademisinde en güzel konuşmalarından birini gerçekleştirdi. Che konuşmasında, genç polis görevlilerinin devrim ordusunun halkla her gün temas halinde olan bölümü olduğunu, bu nedenle kamuoyunun sözcülüğünü yapmak gibi bir zorunluluğu olduğu teması üzerinde durmuştu. Bu durum ve kamu düzenini sağlamak, demişti, *çelişik gibi görünebilir, bu nedenle silahlı kuvvetlerin çoğu*

üyesi –sadece polis değil, tüm kuvvet birimleri– halka zor kullanmıştır. Bu tür olaylar çok az; ama oluyor ve diğerlerinin adını da lekeliyor.

Halka hizmet edenlerin sahip oldukları konumlarını halkın iradesine borçlu olduklarını belirtmiş, buradan hareketle yeni polis görevlilerinin temel görevini, bir polis görevlisinin nasıl olması gerektiğini devrimci, radikal bir bakış açısıyla tanımlamıştı. Bir polis görevlisi, kadın olsun, erkek olsun, otoriter davranışlarda bulunmaktan kaçınmalı ve

> *bize sürekli bilgi vermelidir; devlete karşı düzenlenecek komploları değil; çünkü bu konuda bize yardımcı olacak insanlar zaten var. [Polis]... bir bakanın veya genelde hükümetin aldığı önlemlere halkın nasıl tepki gösterdiğini gözlemlemeli ve bu önlemler hakkında ne düşünüldüğünü bilmelidir... Bu, insanları fişlemek veya fikirlerini ifade ettikleri için onları cezalandırmak için yapılmayacak. Tam tersi, bunu fikir analizinde bulunmak, insanların fikirlerine ne kadar uygun hareket ettiğimizi ve halkın faaliyetlerimiz hakkında gerçekten ne düşündüğünü görmek için yapılacak. Halk asla hatalı değildir; hatayı yapanlar bizleriz, hatalarımızı düzeltecek olanlarsa onlar.*

7 Ekimde Fidel Castro, Che'ye diğer görevlerinin yanında bir iş daha verdi. Che o sırada Silahlı Kuvvetler Eğitim Bölümünün (bu bölüm İsyancı Ordusunun eğitiminin örgütlenmesinden sorumluydu) direktörüydü; *Verde Olivo*'dan, askeri bandodan, sinema ve plastik sanatlar bölümünden sorumluydu ve La Cabaña üssünün komutanıydı. Bu yeni iş karmaşık bir işti. Fidel, Che'den yeni kurulmuş olan Ulusal Tarım Reformu Enstitüsünün (INRA) sanayileşme projesini yönetmesini istiyordu.

Che yerine getirilmesi imkânsız gibi görünen bir göreve getirilmişti: bir sanayi grubuyla kamulaştırılmış ve INRA'nın bir bölümü haline gelmiş atölyeler arasındaki faaliyetleri düzenlemek. *Bunlardan bazıları zimmetten kurtarılmış tesislerdi, bazıları 647 Sayılı İş Yasası hükmünce el konmuş tesislerdi; diğerleri sahipleri tarafından teslim edilmişti; bazılarını hükümet satın almıştı; bazıları da yeni kurulmuştu.* Hemen hepsi küçük işletmelerdi.

Che'ye Şili Komünist Partisi'nin gönderdiği ve Jaime Barrios, Raúl Maldonado ve Carlos Romeo'nun başkanlık ettiği bir grup ekonomist

yardım ediyordu. Şilili ekonomistler INRA tarafından görevlendirilmişlerdi: ama Che'yi devrimin sol kanadının bir temsilcisi olarak görmüş ve ona serbest danışman olarak hizmet etmeyi teklif etmişlerdi. Grubu, Che'nin La Cabaña'da keşfettiği José Manuel Manresa; Che'nin evinde kalan Julio "El Patojo" Cáceres ve Sierra Maestra'da atölyeleri örgütlemiş olan isyancı subay Orlando Borrego tamamlıyordu.

Raúl Maldonado bu küçük bakanlık bölümünün gerçeküstü niteliğine tanık olanlardan biriydi:

> Sekizinci kattaki ofisler bomboştu. Arkada bir çalışma masası vardı, üzerinde Che'nin ayakları, bir grup silahlı adam arkasında duruyordu, önlerinde yedi sekiz boş masa vardı ve ortalık karanlıktı, asansörden çıktığımızda ortalık biraz aydınlanmıştı. Son derece tuhaf bir görüntüydü: Aleida, Che'nin el tırnaklarını törpülüyordu.

Asıl amaç, bu işletmeleri faaliyete geçirmek ve işçileri işsiz bırakmamak için ne pahasına olursa olsun faaliyetlerini sürdürmekti. Akla gelen ilk ve en bariz fikir, bu işletmeleri ürün türüne göre örgütlemek ve atölyelerle fabrikaları şirketlerle koordine etmekti. Bunu yaşayarak öğrenmeleri gerekiyordu. Bu işletmelerin başına dürüst olduğuna inandıkları yöneticileri getirmişlerdi; ama takımdakilerin bırakın bir fabrikayı veya şirketi yönetmeyi sanayi yönetimi konusunda bile herhangi bir deneyimleri yoktu, Gerilla kadroları ile işçi hareketine mensup milisler (bazıları Sosyalist Halk Partisi'ndendi) arasında bir yardımlaşma başlamıştı; gerekli para bulunduktan sonra da bir işletme okulu kurulmuş ve maaşların ödenmesi için merkezi bir fon oluşturulmuştu.

Che'nin bir buçuk yıl sonra özetini verdiği sanayinin devrimin başlangıcındaki durumu içler acısıydı:

> *600.000 işsizden oluşan bir işçi ordusu ... yurtdışından gelen hammaddelerle, yabancı makinelerle ve yabancı makine parçalarıyla üretim yapan imalat tesisleri; kapitalist piyasada rekabet edemeyen gelişmemiş bir tarım ve topraklarında büyük çaplı şeker üretimi için şeker kamışı yetiştirilen ve bu nedenle sahiplerinin Amerika Birleşik Devletlerinden yiyecek ithal etmeyi tercih ettiği büyük çiftlikler.*

Che yaklaşık o dönemlerde yol arkadaşı ekonomist Vilaseca'dan ileri matematik dersleri almaya başladı. Temel matematikten ileri cebir,

matematiksel analiz, geometrik analiz, diferansiyel ve integral hesaplarının yapıldığı karatahta önünde bir dostluk başlamıştı. Vilaseca, derslerin "haftada iki gün, salı ve cumartesi günleri sabah 08:00'de" yapıldığını hatırlıyordu. "Ender zamanlarda uyumak istediğini, artık daha fazla yapamayacağını söyleyerek dersleri iptal ettiği olurdu. Cumartesileri bir, iki, üç, hatta beş saat çalıştığımız olurdu."

Yeni bir işin sorumluluğunu üzerine almasına ve işlerinin yoğun olmasına rağmen Che 8. Kolun gelişinin yıldönümünde konuşma yapmak üzere Cabaiguán'a gitmişti. Konuşması filme alınmış, birçok eski silah arkadaşıyla birlikte fotoğrafı çekilmişti; bu fotoğraflar Che'nin o yarım ağızlı haince gülüşü yerine kahkahalarla, kendini koyuvererek gülerken görüldüğü yegâne fotoğraflar olabilir.

Ertesi gün Che, ülkenin üç büyük üniversitesinde tartışmayla karışık bir dizi konuşma yaptı. Devrim ile yüksekeğitim kurumları arasındaki giderek artan uçurumu tartışmayı amaçlayan konuşmalarının ilkini Oriente Bölgesi Üniversitesinde yaptı. 13 Mart Konseyine verdikleri destekle tanınan öğrenciler şimdi kenara itilmiş durumdaydılar ve öğretmenlerinin hükümete karşı geliştirdikleri liberal muhalefeti kabullenerek, devrim sürecine katılmaya direniyorlardı. Hem özerkliklerini koruyorlardı hem de siyasal duruşlarını. Che tartışmaya bir soruyla bodoslama daldı: *Üniversitelerin muhafazakâr, hatta tepki noktaları olması kaçınılmaz bir gerçek midir?*

Che'nin Santiago'da yaptığı konuşma son derece önemliydi. Öğrencileri üniversitelerin, özerkliklerini yitirme pahasına bile olsa, hükümetin planlarına katkıda bulunmaları gerektiğine ikna etmeye çalıştı. Öğrencilerin toplum için standartlar geliştirme sürecine katılmaları ve devrimin gelişmesi için gerekli çalışmalara öncelik vermeleri gerektiğini ileri sürerek onlara artık çekişmelere ve kavgalara son vermeleri çağrısında bulundu. Ancak bu çağrısını tehditler savurarak veya siyasal baskılardan söz ederek yapmadı, doğal bir tartışmaya çağırdı onları, bu *tartışmalar istediğiniz kadar çetin veya hararetli olsun, böylesi daha sağlıklı.*

Birkaç ay sonra Las Villas Üniversitesi Che'ye fahri doktorluk unvanı verdi, Che böyle bir unvanı hak etmediğini düşünüyordu (*öğretimle ilgili tek uğraşım gerilla kampında oldu, o da küfürlerden ve kaba örnekler sunmaktan ibaretti*). Törene akademik cüppe yerine ye-

şil üniformayla katılan Che, unvanı İsyancı Ordusu adına kabul etti ve üniversiteden kendini *siyaha, halkın, işçilerin, campesinoların rengine* boyamasını, kapılarını toplumun dışına itilmiş insanlara, ırkçılık veya ekonomik faktörler nedeniyle ayrımcılığa uğrayan insanlara açmasını istedi ve hükümetin *Küba üniversitelerinde sesini duyuramamasıyla* ilgili şikâyetlerini dile getirdi.

Santiago konuşmasından üç ay sonra Che'nin azarını bu sefer Havana Üniversitesi işitti. Che, Havana Üniversitesi öğrencilerinin özerklik adına boş işlerle uğraştıklarını; üniversitenin standardının düşük olduğunu ve iş piyasasında işe yaramayan bir sürü serbest sanat mezunu verdiğini; iktisat fakültesinin olmadığını (*büyük bir kusur*) söyledi. Ülkenin üç büyük üniversitesi arasında akademik çalışma açısından bir koordinasyon olmadığından ve öğrencilerin mezun oldukları bölümlerle ilgili işlerde çalışamadığından, öğrencilerin hem mezun oldukları bölüme hizmet edemediklerinden hem de toplumlarına olan yükümlülüklerini yerine getiremediklerinden yakındı. *Üniversite neden diğer üniversitelerle paralel ve devrim hükümetinin yolunda hareket edemiyor, onunla aynı adımları neden atamıyor?*

Televizyon kameraları önünde bir tartışmaya neden olduğu için özür diledikten sonra Che özerkliğin yılmaz savunucularına karşı "koordinasyon" sözcüğünü savundu. Konuşmasını, esprilerle karışık örnekler vererek, meslek edinme fikrine açıklık getirdiği müthiş bir finalle noktaladı: *Üniversiteye mühendislik öğrencisi olarak başladım, doktor olarak bitirdim ve o zamandan beri komutanlık yapıyorum; şimdi de beni bir hatip olarak görüyorsunuz karşınızda.* Kendi hayat hikâyesi iradenin, mantığın sınırları arasına hapsedilemeyeceğini sürekli gözler önüne seren örneklerle doluyken, Ernesto Guevara'nın meslek edinme, seçme özgürlüğü ve irade fikrine karşı çıktığını görmek şaşırtıcıydı. Ama o sıralarda herhalde devrimin teknik yetersizliklerinden kaynaklanan baskılar had safhadaydı, ki bunları söyleme ihtiyacı hissetmişti.

10 Ekimde Ernesto Guevara Küba'nın Santiago şehrinde, Alberto "Pacho" Montes de Oca'nın diktatörlük yönetimi sırasında "ortadan kaybolan" kardeşi Orlando anısına düzenlenen bir törene katıldı. Che yıllar sonra bir kiliseye ayak basmıştı; çünkü savaşçının annesi dini bir tören yapılmasını istemişti.

Raúl Castro aynı yıl Silahlı Kuvvetler Bakanı seçilmişti; onun bu bakanlığın başına seçilmesi Camagüey Ordu Komutanı Huber Matos'un öfkelenmesine neden olmuştu. Aralarındaki bu sürtüşme Miami'deki Díaz Lanz'ın düzenlediği ve birçok sivilin ölmesine neden olduğu hava saldırısından sonra doruk noktasına ulaşmıştı. (İlk haberler kayıplardan bombardımanı sorumlu tutmuştu; ama gerçek konusunda asla taviz vermeyen Che yıllar sonra şunu söyleyecekti: *bombalardan ve bizim açtığımız uçaksavar ateşinden 2 kişi ölmüş, 50 kişi de yaralanmıştı.*) Huber Matos on dört subayıyla birlikte o gün görevinden ayrılmış, Fidel'i komünizmin kucağına düşmekle suçlamıştı. Fidel bunun üzerine Camilo'ya, Camagüey'e gidip Matos ile adamlarının silahlarına el koyup onları gözaltına alma emrini vermişti.

Beş gün sonra, hava saldırısını protesto etmek üzere Hükümet Binasının önünde toplanmış kalabalığa Che şunu sormuştu: *Bu devrim hükümeti ve bu halk dış baskılara izin mi verecek? Geri adım mı atacak?* Onun bu sorusuna kalabalıktan, "Hayır! Hayır!" sesleri yükselmişti. Ardından Che'nin ağzından şu cümle dökülüvermişti: *Başka bir Guatemala olmayacağız!*

Hükümet içinde yeni bir çatlak meydana gelmişti. Fidel Huber Matos'a vatana ihanet suçuyla savaş mahkemesine çıkarma tehdidinde bulununca Ulusal Banka'nın Başkanı Felipe Pazos istifa edeceğini açıklamıştı; hükümetin sol kanadı Fidel'le aynı görüşte değildi.

Ardından yaşanan ve Che'yle birlikte birçok bakanın da içinde yer aldığı tartışmalar sırasında ayrılık iyice arttı. Faustino Pérez, Enrique Oltuski ve Ray, Matos'un devrimle yollarını ayırmış olsa da görevden ayrılışında vatana ihanet suçuyla ilgili herhangi bir unsur bulunmadığını söyledi. Franqui'nin belirttiğine göre, Raúl Castro, Matos'un tavrının dış saldırıların gerçekleştiği bir zamanda karşıdevrimci olduğu ve bu nedenle kurşuna dizilmesi gerektiğini söylemişti. Oltuski ile Ray de Matos lehinde konuşunca Che şaka yollu *Hepsini kurşuna dizmek gerek* demişti.

Fidel tartışmaları orta yerinde kesti: Matos'un mahkemeye sevk edilmesinde ısrar etti ve muhaliflerin istifa etmesini istedi. Bunun üzerine Che, Oltuski, Faustino ve Ray'in saffına geçerek hayatları pahasına fikirlerinde ısrar edecek cesarette oldukları için onların bakanlık görevlerine devam etmeleri gerektiğini savundu. Ama Fidel onların artık

devrimin güvenini yitirdiklerini söyledi. Ortalık yeniden karıştı. Oltuski geçici bir süre görevde kaldı; diğerleri kasım ayında hükümetten ayrıldı; onların yerine siyasal konumları Raúl ile Che'ye yakın olan Martínez Sánchez ile Osmany Cienfuegos (Camilo'nun kardeşi) getirildi.

Huber Matos 11 Ekimde yargılandı. Devrimci çizgiyle arasında farklılıklar bulunduğu, tarım reformuna karşı çıktığı ve büyük çiftliklerin varlığını desteklediği açıkça bilinmesine rağmen Matos'un vatan haini olduğu kanıtlanamadı.

Bu arada, 29 Ekimde, Arjantin'de bir gazete Che'yle yapılan ve onun ABD ile ilişkiler konusunda radikal görüşlerini dile getirdiği bir röportajı yayımladı: *Latin Amerika'nın birkaç barbudoya ihtiyacı olduğu şüphesiz.*

Aynı gün öğleden sonra Camilo Cienfuegos 310 Cessna tipi bir uçakla Camagüey'den Santa Clara'ya gerçekleştirdiği bir keşif uçuşu sırasında kayboldu. 30 Ekimde şafak vakti büyük bir kurtarma operasyonu başladı. Che araştırmaya bir Cessna'yla katıldı: deniz kuvvetleri seferber edildi, campesinolar da bölgeyi taradı. Tüm ülke diken üstündeydi: Çünkü Camilo şüphesiz devrimin en popüler ve en sevilen figürlerinden biriydi. Uçak iz bırakmadan kaybolmuştu. Olayla ilgili yapılan değerlendirmeler sonucunda onun fırtınadan kurtulmak için yön değiştirdiğine, belki de denize doğru ilerlemiş olabileceğine karar verildi. Araştırma, zaman zaman alınan sahte ihbarlarla umut içinde bir hafta sürdü ve sonra, sonra hiçbir şey bulunamadı. Che ender dostlarından birini kaybettiği için öfkeliydi:

> *Onu düşman öldürdü; onu öldürdüler çünkü onun ölmesini istiyorlardı. Onu öldürdüler çünkü güvenli uçaklarımız yok; çünkü pilotlarımız ihtiyaçları olan tecrübeyi kazanamıyorlar, çünkü işi başından aşkın olduğu halde birkaç saat içinde Havana'da olmak istiyordu... Ve onu karakteri de öldürdü. Camilo tehlikeye aldırmazdı; tehlikeyi eğlence haline getirmişti, onunla oynardı. Tehlike onun ilgisini çekerdi, tehlikenin üstesinden gelirdi. Onun o gerilla mantığına göre ayarlanmış bir yolculuğa hiçbir bulut engel olamazdı veya onu erteleyemezdi.*

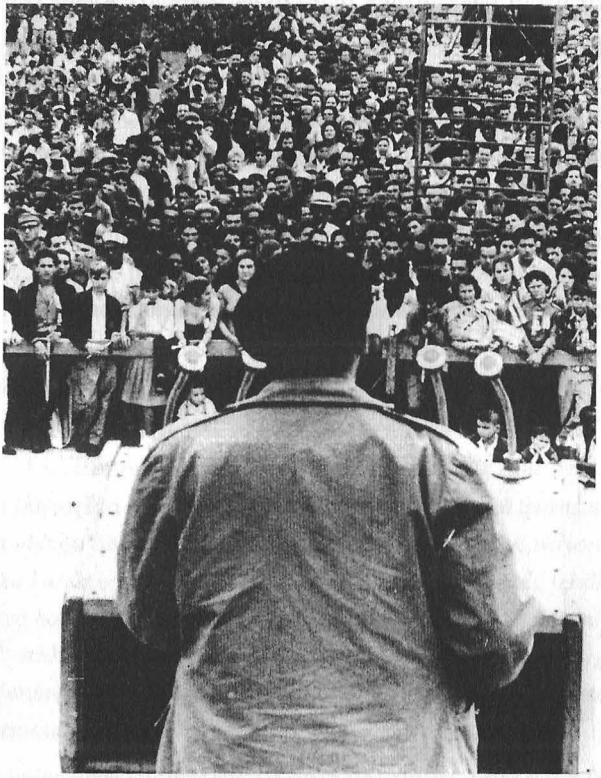
Devrim ender lider kadrolarından birini yitirmişti, tıpkı daha önce yitirdiği Juan Manuel Márquez, José Antonio Echeverría, Frank País ve René Ramos Latour gibi.

Bir ay sonra Che, Manzanillo'daki işçileri bir günlük gönüllü çalışmaya davet etti; bu, Küba'da gerçekleştirilen bu tür geniş çaplı çalışma seferberliklerinin ilkiydi. Caney delas Mercedes'te bir eğitim kompleksi kurulacak ve buraya Camilo Cienfuegos'un adı verilecekti.

Bir pazar günüydü. İnşaat çalışmalarının büyük bir bölümü genellikle İsyancı Ordusunun askerleri, çoğu on sekiz yaşındaki subay Rogelio Acevedo gibi 8. Kolun ilk günlerinden gelen savaşçılar tarafından yapılırdı. Bu sefer onlara, otobüslerle şehre gelen Manzanillolu ayakkabıcılar da katılmıştı; bu ayakkabı işçileri diktatörlüğe karşı verdikleri mücadelede asla baş eğmemişlerdi ve Che sevgiyle onlardan "taş atıcılar" diye söz ediyordu. Ayakkabıcılara Dağdan gelen ve onlara kahveyle yiyecek getiren campesinolar da katılmıştı. Che inşaat alanına sabah 08:00'de küçük bir uçakla geldi; uçak Estrada Palma şeker fabrikasının hava pistine indi. İnşaat alanında Aleida'yla birlikte görünür görünmez büyük bir tezahürat koptu ve "Che! Che! Che!" sesleri yükseldi. Çok kısa bir konuşmanın ardından Che taş kırmak için Estrada Palma taşocağına gitti. Che pek çok defa pazar günleri Havana'dan gelerek, okul kompleksinin inşaatında günde sekiz saat çalıştı.

27

"BİR GUEVARA NE ZAMAN BİR İŞE KALKIŞSA O İŞ FİYASKOYLA SONUÇLANIR."

26 Kasım 1959'da Ernesto "Che" Guevara Küba vatandaşlığı belgesini aldı. Aynı gün hükümet onun Küba Ulusal Bankasının Başkanlığına getirildiğini açıkladı. Yıllar sonra bile bir fıkra hâlâ dillerdedir (Fidel Castro'nun kendisi de bu fıkrayı anlatacaktı): Küba'nın devrim liderleri arasında yapılan bir toplantıda, başbakan grup içinde bankayı yönetmeye gönüllü bir ekonomist var mı diye sorar. O sırada uyuklayan Che ekonomist sözcüğünü tam duymaz ve sorunun "Komünist var mı?" şeklinde sorulduğunu zannederek el kaldırır.

Che'nin babasının da haberleri şöyle yorumladığı söyleniyor: "Oğlum Ernesto Küba Cumhuriyeti'nin mali işlerini mi yönetecek? Fidel çıldırdı herhalde. Bir Guevara ne zaman bir işe kalkışsa, o iş fiyaskoyla sonuçlanır." Gelen tepkiler çeşitliydi. ABD büyükelçisi, başkana bu görevlendirmeyle ilgili bir protesto çekti ve üç alternatif sundu; ama hiç cevap alamadı. Che'nin gezi heyetinde yer alanlardan Pardo Llada *Konuşan Gazete* adlı radyo programında Che'nin bu göreve getirilmesini memnuniyetle karşıladığını belirtti. Şunları söylerken aslında halkın ortak görüşüne de tercüman olmuştu: "Ekonomi cephesinde devrimci ivmeyi durdurmaya çalışmanın son derece tehlikeli bir şey olduğunu anlamamak için ahmak olmak gerekir. İçinde bulunduğumuz dönemler gibi dönemlerde ekonomimizi korumak için becerikli, cesur ve dürüst ellere ihtiyacımız var."

Che de yıllar sonra konuya şöyle açıklık getirecekti:

> *Devrim hükümeti iktidara geldikten sonra bankanın başkanlığı ve başkan yardımcılığı görevleri tekrar daha önce [askeri darbe sırasında] o görevde bulunmuş olan kişilerin, Dr. Felipe Pazos ile Dr. Justo Carrillo'nun eline geçti. Devrim oluş halindeyken bir darboğazın varlığı açıkça görülebiliyordu: ekonomi programlarının ve devrimin hızlı büyümesinin önü kesilmişti, [buna neden olan] tümüyle kredi kurumlarıydı. Ancak çoğumuzun Dr. Pazos'un entelektüel becerilerine beslediği güven onun yerine bankacılık konusunda hiçbir şey bilmeyen, devrim hükümetinin önerileri doğrultusunda hareket eden, pek de entelektüel bir kişi sayılmayacak biri [Che'nin o bitmez tükenmez nükteciliği yine işbaşında] getirilene kadar epey bir gecikmeye neden oldu.*

Bankanın başına getirildikten sonra Che, INRA'nın Sanayileşme Bölümünün yönetimini devretmek zorunda kaldı. *Sanayileşme Bölümü*

benim el emeğim, göz nurumdu, ondan tıpkı zamanından önce yaşlanmış bir baba gibi kısmen ayrılıp [başına Orlando Borrego getirilmişti; Borrego yönetime geçtikten sonra Che'ye sürekli rapor vermişti] kardeş bilimin, maliyenin içinde boğulmaya gittim, hem de ne boğulmak. O sıralarda Sanayileşme Bölümünün sorumluluğu altında 41 küçük ve orta ölçekli işletme, 2253 işçi vardı. Che daha sonra ABD'li ekonomistlerden Leo Huberman ile Paul Sweezy'ye sanayi işletmeciliğini bankacılığa tercih ettiğini söyleyecekti:

> *Ancak bankanın başkanlığına getirildiğimde ... konunun bankalarla kredi kurumlarının önlerini tıkayan unsurlardan kurtulmak isteyip istememenin ötesinde olduğunu gördük; sorun sistemin kendisiydi. Mevcut koşullarda, yabancı bankaların uyguladığı prosedürler bizim devlet memurlarının uyguladığı prosedürlerden pek farklı olmamasına rağmen, yabancı bankalar, tüm donanımı yönetebilecek kapasitede oldukları için, hâlâ işlemlerimizle yakından ilgililerdi. Birçok kredi ilişkilerinde, tüm yol göstericilerimizde parmakları vardı ve yeni politikamızın temel konularına –hatta bazen son derece hassas konulara– ulaşabilecek durumdaydılar. Dahası, krediler gelişigüzel veriliyordu ve para kazanacak durumdaki bankalar bunu bulabildikleri en kârlı biçimde yapıyorlardı, yani ulusun çıkarlarını tamamen göz ardı ederek.*

27 Kasımda göreve başlayan Che, ithalat lisansları, yabancı tedavülde geçerliliği olan mali işlemler, tedavüldeki malların ithalat ve ihracatı, turistlerle yurtdışından gelen diğer kişilere yapılacak dolar satışı üzerinde bir dizi denetim mekanizması geliştirdi. Bu önlemler dış para akışını denetim altına almayı amaçlıyordu.

Che'nin bankadaki varlığı ve yönetim tarzı, eski işletme ekolüne mensup kişileri kaygılandırmıştı; içlerinden biri şöyle yakınmıştı: "Başkanın bekleme salonu uzun saçlı, silahlı kişilerle dolu." O uzun saçlı kişiler Dağdan beri Che'nin yanından hiç ayrılmamış olan gençlerdi; bu gençler şimdi onun maiyetinin resmi üyesi ve birinci dereceden vekili durumundaydılar: Hermes Peña, José Argudín, Alberto Castellanos, Harry Villegas ve Leonardo Tamayo.

Bu muhteşem gruba daha sonra Salvador Vilaseca da katılmıştı; Che Vilaseca'ya yöneticilik görevi önermişti. Vilaseca, Che'yle arasında geçen konuşmayı yıllar sonra şöyle aktarıyordu:

"Bak Komutan, bankalar hakkında hiçbir şey bilmiyorum."

Ben de bilmiyorum ama başkanım – devrim senden bir şey yapmanı istiyorsa...

"Tamam, işe ne zaman başlayayım?"

Guevara'nın Ulusal Banka'nın Başkanlığına getirilmesi, 26 Temmuz Hareketi içinde yaşanan Huber Matos krizinin sonlarına doğru gerçekleşmişti. Che göreve getirildikten sonra, Pazos'la çalışan maliye memurlarının çoğu görevden ayrılmış, ortada bir yetenek boşluğu bırakmışlardı. Bu boşluğu Che'nin Sanayileşme Bölümündeki "Şilili" danışman grubundan arkadaşları, Raúl Maldonado ile Jaime Barrios kısmen doldurmuştu.

Che, ardından bir sürü faaliyete başladı. Mitinglerde konuşuyor, gerilla savaşı kitapçığına dönüşecek olan elyazmasını yazmayı sürdürüyor ve Dağdaki savaştan bölümler yazıyordu. Bu arada matematik derslerine devam ediyor, bankayı ve Sanayileşme Bölümünü yönetiyor, ordunun eğitimiyle ilgileniyor ve okul inşaatlarındaki gönüllü işçiliğine devam ediyordu.

Ailesine şunları yazmıştı:

Küba, Latin Amerika için önemli olan bir süreçten geçiyor. Bir zamanlar Pizarro'nun savaşçılarından biri olmak isterdim; ancak tüm bunlar macera açlığımı ve tarihin doruklarını yaşama arzumu doyurmaya yetiyor. Bunların hiçbirini ıskalamadım. Bugün hepsi önümde; uğrunda savaşılacak bir ideal ve bu ideal için ondan ayrı olmayan bir örnek oluşturma sorumluluğu. Bizler insan değiliz, zor ve olağandışı koşullar altında zamana karşı savaş veren iş makineleriyiz.

Zaten az olan boş zamanları daha da azalmıştı. Yardımcılarının belirttiğine göre, Che pazar günleri zaman zaman kızı Hilda'yı ziyaret ediyor ve tüm günü onunla birlikte evde geçiriyordu. Günde altı saatten fazla uyumuyordu ve çoğu gece altı saatten de az uyuduğu oluyordu. Geliri çok düşüktü. Yaptığı çeşitli görevler için kendisine ödenen paraları geri çevirmiş, sadece ayda 440 pezo olan komutanlık maaşını kabul etmişti. Bu paradan 100 pezoyu kızlarının masrafı için Hilda Gadea'ya veriyor, evin 50 pezoluk kira bedelini ödüyor, satın aldığı elden düşme arabanın taksiti için 50 pezo veriyor, kalanını da evin giderleri

için harcıyordu. Tamayo: "İyi bir kütüphanesi vardı; ama insanlar ona kitap hediye ettikleri için."

Che, sermaye kaçışını denetim altına alıp Batista döneminden kalma bankaları tasfiye ederken ve eskiden yapılmış şaibeli anlaşmaları iptal ederken yavaş yavaş bankacılık işlerini öğrenmeye başlamıştı. Bankalara 16.000.000 pezo borçlanarak ve ortaya yönetiminden sadece 400.000 pezo koyarak kurulmuş şirketler vardı. Ortaya konan bu para bile "şirket sahibi"nin cebinden çıkmıyordu; bu para, şirket sahibinin dışarıdan makine alırken, makine satan firmanın kendisine uyguladığı % 10'luk iskonto bedeliydi.

Bu arada Che tarım reformunu teşvik etmeye devam ediyordu; 9 Aralıkta campesinolara ilk arazi tapuları verilirken Che şunları söylemişti: *Büyük arazi sisteminin ölüm fermanı bugün imzalanmış bulunuyor. İyileşmesine yardım ettiğim bir hastanın ölüm reçetesine böylesine onurla ve neşeyle imza atacağım aklımın ucundan bile geçmezdi.*

1960'ın başlarında Che, Las Villas işçi lideri Conrado Rodríguez'le bir münakaşaya girdi; bu münakaşa Che'nin kişiliğine saldırdığı gerekçesiyle onu dava edeceğini söylemesine kadar büyüyecekti. Rodríguez, Che'yi Batista yanlılarına iş vererek onları barındırmakla suçlamıştı; özellikle de Ulusal Banka Sekreteri José Santiesteban'ı. Che, çalışma arkadaşlarıyla özellikle kişisel ilişki içine girmediğini söylemişti. Sonra da, Rodríguez'in *kötü bir şöhreti vardır, bu nedenle insanları suçlamak ona düşmez* [*ve ne ilginçtir ki*] *onun gibi biri* [*Santiesteban'a*] *kara çalmaya kalkışıyor (bildiğim kadarıyla* [*Rodríguez*] *cesur biri değildi, Dağa sadece organizasyon için çıkmıştı ve tek bir kurşun bile atmamıştı).* Santiesteban devrimci olmamasına ve Batista hükümeti için çalışmasına rağmen, Batista döneminde devrime sempati duymuştu ve dürüst bir insandı.

Suçlama hiç de asılsız sayılmazdı. Sendika lideri olduğu için Batista döneminde Rodríguez'e devletin düzenlediği piyango çekilişlerinden belli bir yüzde verilmekteydi; Rodríguez devrimden sonra Santiesteban'a INRA'da iş teklif etmiş; ama sonra onu işe almamıştı. Suçlamadan sonra Santiesteban Che'ye istifasını sundu ama Che kabul etmedi; kabul etmediği gibi saldırıya geçti. Münakaşa Che'nin bir cadı avı başlatmasına neden oldu.

Che'nin, hâlâ kapitalist piyasa ilkelerine göre yönetilen ve çok küçük bir devlet sektörünün var olduğu bir toplumda merkez bankasının başkanı olması, onun sivri ifadeler kullanmasını engellememişti: [Ulusal Banka'nın başkanının] "özel mülkiyetle çatışma halinde olması tuhaf gelebilir belki size... Ama ben hâlâ banka başkanından ziyade bir gerillayım."

Tesadüfen banka başkanı olmuş olan bu gerilla hakkında başka şeyler de söyleniyordu. O sıralarda Havana'da üzerinde Che'ye ait olduğu iddia edilen "Buraya ayak basabilirsiniz ama el uzatamazsınız" veya "Buraya burnunuzu sokabilirsiniz ama bir şey yapmaya kalkışmayın" (bu el ilanlarından aynen alınmıştır) sözlerinin yer aldığı küçük bir el ilanı elden ele dolaşıyordu. Che bunu öğrenince öfkelenmiş, sözlerin kendine ait olmadığına yemin etmiş ve bu sözün şu şekilde olması gerektiğini belirtmişti: *buraya ne ayak basabilirsiniz ne de el uzatabilirsiniz.*

4 Şubatta Che ile Donanma'nın çıkardığı ve ülkenin en muhafazakâr kesimini temsil eden *El Diario de la Marina* adlı gazetenin yazarları arasında televizyonda bir tartışma çıktı. Gazete, Che'nin bankada teşvik ettiği devletçi sanayileşme politikasına karşı çıktı. Che de, Cubanitro gibi piyasa sermayesinde 400.000 pezosu olan şirketlerin devletten 20.000.000 pezo kredi aldığı Küba tarzı serbest teşebbüs anlayışına saldırdı, ki Küba'da 700.000 işsiz vardı ve böyle bir serbest teşebbüs 1959'da toplam 127.000.000 dolara ulaşmış olan sürekli bir ticaret açığına neden oluyordu. Che izleyicilere ABD baskısının arttığını ve ABD bankalarının ithalat kredilerini askıya aldığını söyledi.

Birkaç gün önce Che *Bohemia* dergisine, uyguladığı politikaların *"solcu ulusalcılık" ifadesiyle nitelendirilebilecek* bir devrime dayandığını söylemişti. Ama kuşkusuz bunun da ötesine geçmeyi amaçlıyordu. ABD'nin ekonomik baskısını arttırdığı bir dönemde ulusal bir sosyal güvenlik planı oluşturmanın ortada en radikal hareketi seçmekten başka bir alternatif bırakmayacağı şeklinde düşünülüyordu. Hugh Thomas'ın aktardığına göre *Wall Street Journal,* Avrupa ve ABD'deki kredi kaynaklarının Küba'ya kapandığını, bu nedenle Küba'nın Rusya'ya gitmekten başka çaresinin kalmadığını yazmıştı.

Fidel, Che, Raúl Castro, Emilio Aragonés ve Küba'nın önde gelen komünistleri 1959'un sonlarında özel toplantılar yapmışlar-

dı. Bu toplantılarda sık sık tartışılan konulardan biri de kuşkusuz, ABD'nin ekonomik baskısının artması durumunda Sovyet yardımı alınıp alınmayacağı konusuydu. Ama Fidel, Kübalı komünistlerin sadece Sovyetler Birliğiyle ilişki içinde olmasını istemiyordu. Bu amaçla Antonio Núñez Jiménez'i sosyalist ülkelerle ticaret olasılıklarını araştırmakla görevlendirmişti. Ancak Núñez hiçbir yerde somut bir anlaşma yapamamıştı. Teması Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Küba'daki temsilcisi Alekseyev tarafından sağlanacaktı. Sovyet Komünist Partisi'yle arasında bağlantı olduğu görüntüsünü vermemek için Alekseyev gazeteci sıfatıyla Küba'daydı. Alekseyev tuhaf biriydi ve Rusa hiç benzemeyen bir Rustu; tropik bölgeye uygun giysiler giyiyor, İspanyolca konuşuyor, sabah erken saatlerde bankaya gidip Che'yi ziyaret ediyor, puro içiyor, hatta espri bile patlatıyordu.

Küba devrim liderleri, Sovyet Politbürosu'nun üst düzey yetkililerinden Anastas Mikoyan'ın Meksika ziyaretini fırsat bilmiş ve Héctor Rodríguez aracılığıyla onu Küba'ya davet etmişlerdi. Sovyet hükümetinin ilk temsilcilerinin adaya gelmesi bu şekilde başlamıştı. Mikoyan Küba'ya Şubat 1960'ta gitmişti.

Mikoyan'ı karşılayanlar ve onun "Küba'ya yardım etmeye hazırız" açıklamasını dinleyenler arasında Fidel'le kabinedekilerin yanı sıra Che de vardı. Che özel konuşmaların gerçekleştiği yurtiçi gezisi ve halkla kaynaşma gezilerinde de hazır bulunmuştu. Che hiç kuşkusuz Küba hükümetinin Sovyetler Birliğine en yakın olan temsilcilerinden biriydi.

Peki ama SSCB, Che için ne anlam taşıyordu?

SSCB, Ekim Devrimiyle ilgili okuduğu dört romanın ülkesiydi, faşizme karşı savaş vermiş bir ülkeydi. Sosyalist mitolojinin mirasçısıydı. Lenin'in anavatanıydı. Marksist hümanizmin doğduğu ülkeydi. Eşitçiliğin beşiğiydi. İki kutuplu bir dünyada ABD emperyalizmine alternatif bir ülkeydi.

Moskova'daki halkın gözü önünde yapılan davalar; gulag; suçluların eziyet görmesi; Eşitlikçilik ilkesine aykırı bürokratik işlemler; kötü planlanmış ekonomi; Sovyetler Birliğinin Marksist görüntüsü ve o görüntüyü kurtarmak için yapılan yapay düzenlemeler. 1960'ta bunların hiçbirinin Che'nin siyasi kültüründe yeri yoktu.

Mikoyan protokol gereği yapması gerekenleri yerine getirmişti. José Martí'nin heykeline çiçek koymuş, Katolik öğrenciler tarafından yuhalanmış, SSCB ile Küba arasındaki şeker ticaretiyle ilgili anlaşmayı imzalamıştı.[1] Onun Küba'daki varlığı her şeyden önce ABD'ye, Küba'yı yalıtmaya çalışan ABD'ye karşı bir uyarı niteliği taşıyordu; Sovyetler'in Soğuk Savaşın o büyük jeopolitik oyununda ülkenin Rusya'ya ne gibi faydalar sağlayabileceğini değerlendirdikleri mesajını veriyordu.

Che, bir ay sonra bir televizyon programında en azından bazı Kübalı devrim liderlerinin de paylaştığı düşüncesini açıkladı. Sovyet yardımı ve Sovyetler'in bu yardımı sadece ABD'yi rahatsız etmek için yapıyor olabileceği olasılığıyla ilgili olarak Che şunları söyledi: *Bunun doğru olduğunu kabul edebiliriz* ve konuşmasını kışkırtıcı bir soruyla bitirdi: *peki bu umurumuzda mı?*

Che'nin muhafızları bu gezi sırasında aşırı çalışmaya zorlanmıştı. Alberto Castellanos:

> Mikoyan'la tüm bir haftayı birlikte geçirdik, neredeyse ağzımıza yiyecek tek lokma bile koyacak zaman bulamadık, sonra birlikte Celia Sánchez'in evine ziyarete gittiler. Akşam 22:00 sıralarıydı ve biz açlıktan ölüyorduk. Yoldaşlardan biri Osvaldo Dorticós'un sekreterinin yakınlarda bir yerde oturduğunu, bize yiyecek bir şeyler verebileceğini söyledi. Böylece hemen oraya gittik. Sahanda yumurta yaptık ve evde yiyecek ne varsa sildik süpürdük. Sonra bizi arayan biri geldi ve "Che'yle kim beraberdi? Köşede bekliyor," dedi. Hemen dışarı koştum ve onun son derece ciddi ve öfkeli olduğunu gördüm. *Neredeydin?* diye sordu. Ona aç olduğumu söyleyince bana şöyle dedi: *Ben de açım. Sen her zaman benimle birlikte yersin, bu hepimiz için geçerli.* Beni bir evin odasında üç gün kapalı tuttu.

1960'ta Che'nin dört ayrı kişi tarafından fotoğrafı çekildi. Bunlardan birini eskiden Meksika'da sokak fotoğrafçılığı yapan, şimdiyse devrimin önde gelenlerinden biri sıfatıyla eski komutanını ziyaret eden Dr. Vicente de la O çekmişti. Vincente'nin karısı yakın bir zamanda bir erkek

---

José Martí, 19. yüzyılda yaşamış Kübalı vatansever, bağımsızlık savaşçısı, şair ve şehit; bugün bile dünyanın her yerindeki Kübalılar tarafından saygıyla anılır. "Guantanamera" onun şiirlerinden derlenmiştir.

çocuk dünyaya getirmişti (doğal olarak çocuğa Angel Ernesto adı verilmişti). Fotoğrafta önceki fotoğraflarda hiç görülmemiş bir biçimde Che, sevgi dolu bakışlarla yeni doğmuş bebeği kucağında tutuyor ve bebek onun sakalına endişeyle bakıyor. Son derece şefkat dolu bir görüntü; yoksa Komutan Guevara tekrar baba olmaya mı hazırlanıyordu?

Bundan birkaç hafta sonra da Fernando López adlı bir fotoğrafçı Che'yi bir konuşması sırasında fotoğraflamıştı. Che, ona hınzırca "Chinolope" adını takmıştı (*Kübalı veya López soyadlı Çinli fotoğrafçıya kolay kolay rastlayamazsınız*). Bu fotoğraf da üç yıl sonra Alberto "Korda" Diez'in çektiği fotoğraf kadar kışkırtıcıdır ama daha az bilinir; bu fotoğraf Che'nin öldüğü yıl miyadı dolmuş bir toplumsal gerçekçi tarafından "mistik" olduğu gerekçesiyle eleştirilmişti. Fotoğrafta uzun saçlı olan Che hafifçe yukarı bakıyor; arka plansa puslu. Sağ elini bir sandalyeye dayamış, sol eliyle çenesini tutuyor, işaret parmağı burnunun ucuna dokunuyor. El Greco, bir kişiyi böyle bir pozda yakalamanın o kişinin tüm karakterini anlattığına inanırmış.

Üç gün sonra, yani 4 Martta, Che bankaya giderken *La Coubre* adlı Fransız gemisi Havana limanında, içinde Belçika yapımı 70 ton silahla birlikte havaya uçtu. Kayıp sayısı çok fazlaydı, 75 kişi ölmüş, 200'den fazla insan yaralanmıştı. Patlamayı duyan Che cephane iskelesine gitmiş ve kurtarma operasyonuna yardım etmişti. Herkes aynı soruyu soruyordu: Kaza mı sabotaj mı?

Verde Olivo'nun fotoğrafçılarından Gilberto Ante, Che'nin yaralılara yardım ettiğini görmüş ve fotoğrafını çekmek istemişti; ama Che onun fotoğraf çekmesine öfkeyle karşı çıkmıştı. Che, bir kazada ilgi odağı olmanın yakışıksız olduğunu düşünüyordu.

Ertesi gün *Revolución*'dan Korda, patlamanın kurbanları için düzenlenen toplu cenaze töreninde Che'nin iki pozunu çekmişti. Fotoğrafın negatifinde Che'nin sağ tarafında kimliği belirsiz biri vardı, sol tarafında ise bir palmiye ağacının yaprakları. Korda ustalıklı bir biçimde çevresindeki unsurları çıkarmış ve Che'nin donuk suratına odaklanmıştı; suratında son derece özel bir ifade vardı, sol kaşı hafifçe yukarı kalkıktı, başında yıldızlı beresi, üzerinde fermuarı boğazına kadar çekilmiş bir ceket vardı ve saçları rüzgârda dalgalanıyordu. Yıllar sonra İtalyan yayıncı Gacomo Feltrinelli, Korda'nın evinde fotoğrafı buldu ve onu poster haline getirdi. Ondan sonra bu posterin önce on

binlercesi, sonra da milyonlarcası dünyanın her yanına dağıldı. Bu, Che'nin en bilinen ve Feltrinelli, Korda'nın evinde bulduğundan beri duvarları, kitap ve dergi kapaklarını, çıkartmaları, afişleri ve tişörtleri süsleyen fotoğrafı. Bu fotoğraf onun başka bir fotoğrafıyla, Bolivya ordusunun dağıttığı ve Che'nin Malta hastanesinde bir masaya yatırılmış cesedini görüntüleyen fotoğrafla tam bir tezat oluşturur; bu fotoğraf diğer fotoğrafın simgesel açıdan tam zıddıdır; ama simgesellik açısından diğeri kadar çarpıcıdır. İlginçtir, *Revolución*'un fotoğraf editörü o gün Korda'nın fotoğrafını seçmemişti.

20 Martta Che televizyonda bir konuşma yaptı. Sert ve kendinden son derece emin bir ses tonuyla, 1959'da yaptığı televizyon konuşmasındakinden farklı bir tavırla halka yeni bir yol önerdi: *En fazla saldırıya uğrayan ülke ve hükümet olma ayrıcalığına sahibiz, sadece şu an için değil, belki de Latin Amerika tarihi içinde; Guatemala'nın, hatta belki de... Cárdenas'ın kamulaştırma hareketi sırasında Meksika'nın uğradığı saldırılardan bile daha fazla saldırıya uğradık.*[1] Che ayrıca dürüst bir toplumun zenginliği paylaştırması gerektiğini belirtti: *Bir şeyi fethetmek için onu birilerinin elinden almak zorundayız ve bu, yanlış anlaşılmalara neden olabilecek kavramların ardına gizlenmek yerine açıkça konuşmayı gerektirir.*

Üç işin yanı sıra Che nisan ayında *Verde Olivo*'ya düzenli olarak uluslararası siyasetle ilgili yazılar yazmaya başlamıştı; bu yazılarını Dağda bulunduğu günlerde kullandığı "Keskin Nişancı" takma adıyla ve "Hedef Harici" başlığıyla yazıyordu. İlk makalesi, Hiroşima ve Nagazaki'nin bombalanması emrini verdiği ve şimdi Küba'ya müdahale edilmesi fikrinin avukatlığını yaptığı için "korkunç palyaço" adını taktığı Harry S. Truman'la ilgiliydi. Bu köşe yazısı aynı köşede yer alacak olan sonraki yazılarının biçimini belirlemişti; diğer yazıları da esprili başlıklar taşıyacak, kavgacı ve bilgi içeren bir üslupla yazılacaktı. Sonraki beş ay boyunca dergide Che'nin çeşitli konularda on sekiz makalesi yayımlanmıştı: Arjantin'deki seçimler; Latin Amerika'daki ABD üsleri; Kore; abluka politikası; Amerikan ülkelerinin örgütlenmesi; ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon; Guatemala diktatörü Miguel Ydígoras ve Nikaragua diktatörü Anastasio Somoza.

---

[1] Cumhurbaşkanı Cárdenas 1938'de ABD ve Britanya'ya ait petrol kuyularını kamulaştırmıştı.

İşkoliklere özgü bir kriz içinde Che bir ay sonra her hafta bir şeyler yazma ihtiyacı hissedeceği bir dizi makaleye daha başladı. Askeri konularda yazılan bu makale dizisinin ana başlığı "Savaşçılara Öneriler"di. Bu yazı dizisi yedi ay sürmüştü ve "Savunma Çatışmalarında Makineli Tüfeklerin Kullanımı," "Tanklara Karşı Savunma" ve "Cep Mühimmatı" gibi başlıklar taşıyan konuları ele alıyordu.

Sanki Che hayatı boyunca yapamadığı gazetecilik faaliyetlerini bu kısa süreye sığdırmak ister gibiydi. *Dünyanın en kutsal şeyi yazar sıfatını kazanmaktır* diye yazıyor Che, Arjantinli yazar Ernesto Sábato'ya gönderdiği bir mektupta.

Gerilla Savaşı, yani Che'nin 1959'un ortalarından beri üzerinde çalıştığı kitap 1960'ta yayımlanmıştı. Kitap doğal olarak Camilo'ya adanmıştı:

> *Bu kitabın Camilo Cienfuegos'un katkılarıyla çıkması düşünülüyordu, kitabı okuyacak, gözden geçirecekti; ama kader buna engel oldu. Bu ve bunu izleyen sözler ... kusursuz bir devrimcinin ve kardeş kadar yakın bir dostun anısına söylenmiş sözler olarak algılanmalıdır.*

Bu kitap, Che'nin Küba devrimi içinde gerilla savaşçısı olarak öğrendiği şeylerin bir elkitabı ve özetiydi. Che kitabında hiç vakit kaybetmeden üç kilit fikri dile getirir; bunlar kitabın birinci bölümünün ilk sayfasında yer alırlar:

> *Halk kuvvetleri bir orduya karşı verdikleri savaşı kazanabilirler... Devrimi beklemeye [gerek yoktur]; ayaklanmanın kızışma noktası devrimi getirebilir... Latin Amerika'da silahlı mücadele alanı temel olarak taşrada oluşturulmalıdır.*

Kitap geleneksel solun *sessizliğinden* kurtulmasını sağlama amacını taşıyordu ve ana itici gücünü bu üç nokta oluşturuyordu. Ancak Che bu üç noktayı belli bir bağlam içine yerleştirir ve hükümetin halkın ortak kararıyla işbaşına geçtiği bir ülkede gerilla hareketinin meydana gelemeyeceğini, diğer taraftan işçi mücadelelerinin de küçümsenmemesi gerektiğini belirtir. Bir gerilla savaşçısının her şeyden önce bir *toplum reformcusu* olduğu anlayışıyla başlayan kitap somut örnekleri bir bir açımlayarak bunların önemlerini vurgular ve onları birer düstur haline getirir. Kitap, zaman zaman Che'ye tıpatıp benzeyen veya en azından Che'nin kendini görmeyi istediği bir görüntüye sahip bir

gerilla savaşçısı tasviri yapar (*puro, sigara veya pipo içmek bir gerilla savaşçısının hayatında tamamlayıcı ve son derece önemli bir alışkanlıktır; çünkü molalarda tüttürülen duman yalnız bir askerin en yakın dostudur*); üstelik bu tasvirde Che'nin kusurlu yönleri de yok değildir (*uzun süreli yürüyüşlerde terler, teri üzerinde kurur, üzerine bir daha terler, düzenli olarak yıkanma şansı yoktur; ama bu da her şeyde olduğu gibi kişisel alışkanlığa bağlı bir şeydir*). Kitap kamp ateşleri, en iyi manga oluşturma yöntemi, campesinolarla ilişki kurma, örneklerle öğretme, bir tüfeğin nasıl Molotofkokteyli atıcısına dönüştüğü, hangi alanlarda yaylım ateşi açılacağı ve geri çekilmenin erdemleri hakkında zengin önerilerde bulunduktan sonra çatışmalar sırasında yaşanan acımasızlıklar ve savaşın savaş eğitimi için yegâne alan olduğu üzerine son derece özenle hazırlanmış bir bölümle sona erer.

Kitapta Marksizmin o bildik tumturaklı dilinden ve klişelerinden veya el kitaplarında rastlanan o yavan cümlelerden eser yoktur. Bu kitapta bir kez daha anekdotların Che'nin bir yazar, hatta bir teorisyen olarak elindeki en iyi araçlar olduğu kanıtlanmıştı. ABD'li siyaset analizcisi James Higgins yıllar sonra, kitabı *Monthly Review* baskısından okuyan bir arkadaşının kitabı izci kitabına benzettiğini, oysa kendisinin kitabın özellikle bu niteliğinden –basitliğinden, özlü oluşundan– hoşlandığını söyleyecekti. Haksız sayılmazdı.

Che kitabını imzalamaktan utanıyordu, dostlarıyla iş arkadaşlarına kitabını vermediyse de –bunun için kitabın bedeli olan 50 senti ödemeleri gerekiyordu– Ulusal Bankadaki kurul üyelerine vermişti; bunu kendisinin tesadüfen bankacı olduğunu, asıl mesleğinin gerilla savaşçılığı olduğunu iyice anlamaları için yapmıştı. Che kitabını, Chase Manhattan'ın Küba temsilcisi olan, Amerikalı bankacı Finley'e vermeyi önermişti. Finley kitabı çoktan okuduğunu söyleyince, Che ona kitapla ilgili sorular sormuş ve Amerikalı bankacının kitabın bölümlerini özetlediğini görünce şaşırmıştı. Ondan sonra da ona ABD'ye götürmesi için daha fazla kitap vermeyi önermişti.

Bu Che'nin yazar olarak ilk çıkışı değildi ve elinden gelse son kitabı da olmayacaktı. Ernesto Sábato'ya bir gün *devrim* hakkında başka bir kitap, bir *şaheser* yazacağını söylemişti.

Bu, arada Küba'da ortalık iyice hararetlenmişti. Hükümet, Komünizme karşı son derece yaygın bir kampanya yürüten bağnaz bir

Katolik kesimle karşı karşıyaydı. Batista yanlısı ve liberal *El Diario de la Marina* ve *Prensa Libre* gazeteleriyle de ikide bir münakaşaya giriyordu. Her iki gazete de Batista hükümetinin desteğiyle kurulmuştu.

CIA'nin Miami'de harekete geçtiği ve orada Kübalı sürgünlerden oluşan iki grubu örgütlediği haberi Küba'ya sızmaya başlamıştı. Batista yanlısı olmayan ilk grupta yer alan kişilerin arasında Manuel Artime, Verona ve Aureliano Sánchez Arango vardı; diğer grup Batista yanlısı askerlerden oluşuyordu ve bu askerler Ydígoras diktatörlüğünün desteğiyle Guatemala'da eğitime başlamıştı.

Che o sırada Küba'da bulunan annesine 16 Mayısta yapılan Hemingway balık turnuvasında refakat etmişti. Fotoğraflara bakılırsa Che bağrı açık bir halde ve başında beresiyle katıldığı turnuvada etkileyici bir görüntü sergilemiş olmalı. Her zaman olduğu gibi yine yanında kitap vardı; kitap bazen elindeydi, bazen de balık avlar gibi görünmek için oturduğu yerin altına gizlemişti.

Aslen sadece tek bir projem var ülkeyi sanayileştirmek demişti Che mayısta yaptığı bir konuşma sırasında. Bu fikir, Küba ekonomisinin ucuz hammadde üretimine dayandığı ve dışarıdan imal edilmiş ürünler alınmaya devam edildiği sürece ekonomik yapısının ilerleme kaydedemeyeceği gerçeğinden doğmuş ve adeta Che'nin takıntısı haline gelmişti. Che, Faustino Pérez'in bir arkadaşı olan 28 yaşındaki avukat Jaime Valdés Gravalosa'yla birlikte üç üyenin daha katılmasından sonra Sanayileşme Bölümünde daha aktif bir rol oynamaya başlamıştı. Yaptıkları toplantıların ana konusunu INRA'yı acilen Zimmete Geçirilmiş Mallar Bakanlığının aldığı veya kamulaştırdığı işletmeleri teslim alacak ve onları ürüne göre takviye edecek bir kuruluş haline getirmek oluşturuyordu. Sanayileşme Bölümü muhasebe işlerini halledecek ve bir işletmenin zararını bir başkasının kârıyla kapatarak işletmelerin üretimlerini işçilerini işsiz bırakmadan sürdürmelerini sağlayacaktı.

Bankada Che'nin ofisinin yanındaki danışma ofisinde çalışan ABD'li ekonomist Edward Boornstein, günlük görevlerinin dışında komutanın sanayi planlamasıyla da ilgilendiğini belirtir. Tüm bu işleri diğer bir sürü faaliyetin –konukları ağırlamak, ziyaretlere katılmak; yandaki bir ofiste sekizgen bir masada Jaime Barrios'tan matematik

ve ekonomi dersleri almak– arasında gerçekleştiriyordu. Akşamları onu gerilla komutanları ziyaret ediyordu, birlikte savaş anılarını tazeliyorlardı. Aleida March ile José Manuel Manresa, Che'nin önündeki iş yığınlarından rahatsızdılar, bazı işleri üzerlerine alıp yükünü hafifletmeye çalışıyorlardı: incelenecek bir sürü raporu, yazıyı onun adına inceliyor, konuşmalarını hazırlıyor ve banka şubelerine gerçekleştirilecek ziyaretleri ayarlıyorlardı. Böyle bir ziyaret sırasında Che bir veznedarın arkasında "Halka hizmet ediyorum" yazılı bir afiş görmüştü. Bankadan ayrılırken Vilaseca'ya, veznedara söyle afişi ters çevirsin ve halka hizmet edildiğini bizzat *kendisi* göstersin demişti.

Che bu arada gönüllü çalışmalara katılmaya da devam ediyordu. Jean-Paul Sartre ile Simone de Beauvoir onunla röportaj yapmış, daha sonra yazılarında şunu söylemişlerdi: "Bu halkı uykunun da terk ettiğini ve Miami'ye kaçtığını söyleyebilirsiniz." Che, Sartre'dan birçok fikir edinmiş ve onun eserlerine saatlerini ayırmıştı. Başka bir gün de onu ABD'li gazeteci I. F. Stone ziyaret etmişti. Stone'un *The Hidden History of the Korean War* [*Kore Savaşının Gizli Tarihi*] adlı kitabı Che'nin Meksika'dayken okuduğu ve gözlerinin açılmasını sağlayan kitaplardan biriydi.

> Guevara beni şaşırtıcı bir sıcaklıkla karşıladı; bu sıcak karşılamanın nedenini daha sonra öğrendim: birkaç yıl önce Meksika'daki ABD büyükelçiliği ... İspanyolcaya çevrildikten sonra *Kore Savaşının Gizli Tarihi*'nin bulabildiği tüm nüshalarını satın almış. Kalan nüshalar ise birçok kişi tarafından okunmuş... Che, beni "Yanki emperyalizmi"ne karşı çıkan dost bir isyancı gibi karşılamıştı.

Stone ayrıca Che'yle ilgili olarak şunları da söylüyordu:

> [Che] o güne kadar karşılaştığım, yakışıklı olmakla kalmayıp aynı zamanda güzel olan yegâne adamdı. O kıvırcık, kızıl sakallarıyla mitolojik bir tanrı ile kilise okullarındaki İsa tasviri arası bir varlık gibiydi... Beni en çok etkileyense, ansızın eline geçen iktidarın onu bozmamış, zehirlememiş olmasıydı.

Gerçekten de Che paraya önem vermeyen biriydi; hatta cebinde para taşımadığı için dostları ona kahve ısmarlardı. Fernández Mell'in evlilik törenine sağdıç olarak katıldığında üzerinde delik deşik bir savaş üniforması vardı.

Biri, "O üniformayı nasıl giyebilirsin?" diye yakınınca Che şöyle cevap vermişti:

Bu benim yazlık üniformam.

14 Haziranda Che, işçi hareketinin en örgütlü kesimlerinden birinin ücret artışı için başlattığı bir baskı dalgasını önlemek üzere işçilerle karşılıklı tartışmıştı: *Sanayileşme özveri ister; hızını arttırmaya çalışmak kolay bir iş değil, buna [ücret artışına] ileride bakarız.* Che aynı zamanda *ücret artışına karşıyız; çünkü ücret artışları enflasyon yaratmaktan ve yeni iş alanlarının açılmasını engellemekten başka bir işe yaramıyor* diye de açıklamada bulunmuştu. Devrim sonundaki sayının yarısı olmasına rağmen Che 300.000 işsiz sayısının hâlâ son derece yüksek olduğunu belirtmişti.

İki hafta sonra Endüstri Teknik Okulunda Che aynı açıklamayı tekrarladı. Daha fazla mal üretilmediği takdirde ücretlerin arttırılmasının daha fazla para basmaktan başka bir anlamı yoktu, *ama ülkenin üretimi para basılmasını gerektirecek düzeye erişmediği için para henüz değersizdi.*

Revolución'un fotoğrafçılarından Liborio Noval bir gün Marti bölgesinde Che'ye rastlamıştı; orada bir proje kapsamında inşaat çalışmaları yürütülüyordu.

Sizler buraya çalışmaya mı geldiniz?

"Evet Komutan, olayı görüntülemeye geldik."

Yo yo, ben gerçek çalışmadan bahsediyorum, kazma ve kürekle, el arabası iterek yapılan çalışmadan.

"Gerekiyorsa çalışırız."

İyi o zaman. Fotoğraf makinelerinizi oraya asın ve bizimle gelin.

Böylece Noval tüm sabahı Che'nin, içini kum, çimento ve taşlarla doldurduğu el arabasını iterek geçirir. Ondan sonra her pazar Che'nin peşinden gönüllü çalışmaya gider –Che'nin sırf biçimsel kaygılarla yapmadığı ağır el işçiliği gerektiren bir çalışmadır bu–, ta ki sonunda Che ona yeter diyene kadar; çünkü pazar günleri katıldığı Bakanlık toplantılarında arkadaşları Che'ye Noval'ın çektiği fotoğraflar nedeniyle zor anlar yaşatıyordu. Çünkü şaka konusunda Kübalılar dur durak bilmezler.

Temmuzun başında ABD şeker ithalatına uyguladığı kotayı askıya aldı; böylece ABD, Küba'nın milli üretiminin önemli bir kısmını piyasa düzeyinin üstünde sabit bir fiyatla satın aldı. Küba hükümeti şeker

sanayisinin ulusallaştırabileceği uyarısında bulundu. O dönemde Havana duvarlarında şu yazı dikkati çekiyordu: "Kotaya hayır, toprak sahiplerine de."

Che, 17 Temmuzda *Verde Olivo*'da yayımlanan haftalık köşe yazısında ABD'nin paranoyasıyla alay ediyordu. ABD, Küba'yı adada Sovyet denizaltıları için üs kurmakla itham etmişti. Che makalesinde, Camilo'nun kendisine Sovyet denizaltıları konusunda sorulan bir soruya verdiği cevaba yer veriyordu: Bir tane var, demişti Camilo, El Turquino'ya silah taşıyan ayaklı bir denizaltı. *Camilo adama ciddi bir ifadeyle bakmıştı, adam onun o korkunç sakalına hürmet edip söylediklerinin hepsine inanmıştı. Şimdi bir kez daha bir sürü ayaklı denizaltının ortalıkta fink attığı bir dönem yaşıyoruz.*

Denizaltı falan yoktu; ama devrimin ilk iki yılında satın alınan Belçika ve İtalyan yapımı silahların yerini daha ucuz bir fiyata satın alınan Sovyet yapımı silahlar almıştı hemen.

ABD basını Küba devrimine karşı kampanyaya başlamıştı; bu kampanyada Che çeşitli şekillerde tarif ediliyordu: "Castro'nun arkasındaki gölge güç" (Tad Szulc'un *The New York Times*'taki yazısının başlığı); "Fidel Castro'nun arkasındaki uğursuz adam" (*Reader's Digest*'ta F. Sondern'in yazısı); "Castro'nun beyni" (*Time* dergisi) ve "Castro'nun arkasındaki kızıl diktatör" (*U.S. News & World Report*).

20 Temmuzda SSCB, hasattan arta kalan 700.000 ton şekeri satın almıştı. Polonyalı entelektüel K. S. Karol'un belirttiği gibi, "Kamulaştırma önlemleri tropik bir fırtına gibi birikmeye başlamıştı."

ABD ile Küba arasındaki gitgide artan anlaşmazlık devrimin ilk aylarında başlamış, her iki tarafta da düşmanca önlemlerin ve karşı önlemlerin alınmasına yol açmıştı. Şeker tarlaları kamulaştırıldığında ABD yerine getirilmesi imkânsız bir talepte bulunmuştu: Ödeme nakit yapılacaktı; ama açıklanan vergilendirilmiş değer üzerinden değil de ülke içindeki fiyat üzerinden, ki bu çok düşük bir rakamdı.

Şeker kotasının düşürülmesi tehdidiyle ve ABD Meclisi'nin bu konuda Başkan Eisenhower'a tam yetki vermesiyle birlikte anlaşmazlık petrol konusuna da sıçramıştı. Sovyetler Birliği, Küba'ya 300.000 ton ham petrolü uygun fiyatla satın alma, bunun dışında sanayi ekipmanı için kredi verme önerisinde bulundu. ABD şirketlerinden Standard Oil ile Texaco, Sovyet petrolünü rafine etmeyi,

ardından da Sovyetler'e ham petrol vermeyi reddetti. 29 Mayısta Kübalılar Sovyet petrolü taşıyan tankerleri Shell'e götürdü. Petrol şirketleri, 10 Haziranda kamulaştırılan rafinerileri terk ettiler. Petrol şirketleri kamulaştırıldıktan sonra, elektrik kuruluşu % 30'luk indirim yapmayı veya Sovyet petrolüyle çalışmayı reddetti; *abluka gittikçe arttı, onlar şeker kotasını kaldırdılar, biz elektrik santrallerini, elektrik kurumunu kamulaştırdık.* 9 Temmuzda, şeker kotası azaltıldıktan sonra, ABD şirketlerinden noterden tasdikli defter tutmaları istendi. Bir ay sonra, yani 6 Ağustosta, Fidel 36 şeker rafinerisini ve tarlasını, ardından petrol rafinerilerini, telefon şirketini ve elektrik kurumunu kamulaştırdı.

Bu hızlı gelişmeler yaşanırken Che bankada sermaye kaybını önlemeye çalışıyordu; tüm bu gelişmelerin yaşandığı bu dört ay içerisinde kamusal sanayi ekonomisinin ana dayanak noktası olabileceğini düşündüğü Sanayileşme Bölümünü takviye etmiş; ABD bankalarında bulunan Küba altınlarını alması için José Manuel Irisarri'yi göndermiş; Batista döneminden kalan devlet bankalarını çalışanlarını işten çıkarmadan tasfiye etmiş ve bizzat halkın önüne çıkarak kamusallaşmanın sözcülüğünü yapmıştı.

10 Temmuzda, 26 Temmuz Hareketinin Sovyet karşıtı sol kanadından Enrique Oltuski ile Marcelo Fernández, Sovyetler Birliğiyle ileride daha yakın ilişkilere girileceğini sezdikleri için hükümetten ayrıldılar. Onların hükümetten ayrılmalarına izin verilmesi büyük bir hataydı; onların yoklukları hükümeti gelecekteki ilişkilerini dengeleyecek devrimci bir unsurundan mahrum edecekti. Che, Sovyetler'le yakın ilişkiler içinde olunması gerektiği fikrinin yılmaz savunucularından biri olmasına rağmen, Oltuski'nin devrimci duruşundan asla şüphe etmemişti, ticari örgütleme yeteneklerinden faydalanmak için onu Sanayileşme Bölümüne aldı.

Bu arada Che, Alberto Mora, Raúl Maldonado ve PSP'den Jacinto Torres'i etrafında toplayarak onlara yüksek sesle ve açık bir şekilde *Dış ticareti tekelleştirmemiz gerekiyor* dedi. Onlara Bansec'e el koymalarını ve onu Dış Ticaret Bankasına dönüştürmelerini söyledi. İşbilir bir ekipten yoksun bir şekilde, eskiden gazetecilik yapmış "ekonomistler"in, hatta bir zamanlar bir ihracat şirketinde çalışmış 23 yaşındaki birinin yardımıyla işi kendi kendilerine yapmaları gerekiyordu.

Üç ay sonra, Habana Libre otelinde[1] verilen bir resepsiyon sırasında Che, Mora ve Maldonado'nun hazırladığı Dış Ticaret Bankası raporunu aldı. Genç komutan ile ekonomi danışmanı kir pas içindeydi, bitkindi; ama iki ciltlik raporu Che'ye sunarken gururluydu: "Kendimizi kahraman gibi hissediyorduk." Che raporu onlara teşekkür bile etmeden almıştı. Maldonado daha sonra şunları söyleyecekti: "Herkesin kendisi gibi çalışmasını beklerdi. Sizi saatlerce çalıştıran ve bundan zevk almanızı sağlayan çok ayartıcı biriydi."

Çatışmaların peş peşe meydana gelmesini hayretle karşılayan eski ekole mensup bir banka yetkilisi Che'ye "Tüm bunlar nasıl sonuçlanacak?" diye sordu.

Silahlı çatışmayla sonuçlanacağı açık.

Giderek artan bu gerilimli ortam içinde Che, Sierra Maestra'da düzenlenen 26 Temmuz yıldönümü törenine, iki gün sonra da ilk Latin Amerika Gençlik Kongresine katıldı. Bu ilk toplantıda bir doktor gibiydi; *çocuklar fiziksel açıdan öyle perişandı ki, aşağı yukarı on iki on üç yaşlarında olmalarına rağmen dokuz on yaşlarında gibi görünüyorlardı. Bunlar açlık ve yoksulluk çekmiş çocuklar belli ki, kötü beslenen anne babaların çocukları.* Kongrede geçmişte üzerinde büyük bir etki bırakmış olan bir kişiyle, Guatemala'nın eski cumhurbaşkanı Jacobo Arbenz'le ilk kez karşılaştı. Che, ona Guatemala'da olanların halkın devrimi korumak için sonuna kadar savaşacağı Küba'da tekrarlanmayacağı sözünü verdi.

Che ağustosta Fransız ekonomist René Dumont'la görüştü; Dumont tarım reformu konusunda uzman biriydi ve devrim için danışmanlık yapıyordu. Dumont, Che'nin belli ekonomik gerçekleri "Fidel'in anlaması"nı sağlamak amacıyla arabuluculuk yapmasını istiyordu. *Yapmak istediğin her şeyi yapamazsın.* Dumont, ücret artışı yapmadan tarım üretimini arttırmanın gerekliliğine dikkati çekti, ki şehir işçilerine yaptığı konuşmadan da anlaşılacağı gibi Che bunun zaten farkındaydı. "Che'ye ayrıca campesinoların ardiyelerinde uygulanacak fiyat düşüşünün campesinoların aşırı tüketimi riskiyle karşı karşıya olduğunu, bunun perakende vergileriyle önlenmesi taraftarı olduğumu söyledim." *9 pezoluk Sovyet saatleri geçecek elimize, bunları 40 pezoya satarız* demişti Che, bu öneriyi reddettiğini bu şekilde ifade

[1] "Özgür Havana" oteli, eski Hilton oteli.

etmişti. "Taşradaki aşırı tüketimin doğurabileceği tehlikelerin (kıtlık ve enflasyon tehlikesi) farkında değildi; oysa stoklar sınırlıydı ve ithalat gittikçe azalıyordu."

Dumont, Che'ye kooperatif üyelerinin ev inşaatlarında parasız çalıştırılmalarını önermişti; ama hasattan sonra çalıştırılacaklardı; çünkü o zaman evlerinin değerini her zamankinden daha fazla hissedeceklerdi. Ona ayrıca bu işin görece gevşek geçen yağmur mevsiminde yapılmasını da önermişti. Çalışmaya katılanlara kısmen stok sertifikası veya kooperatiflerde hisse verilebilirdi. Kooperatif üyelerinin paraları yoktu belki ama hâlâ işsizlik olduğu için zamanları vardı. "Ona, kooperatif üyelerinin kendilerine ait bir işte çalışıyormuş gibi görünmedikleri izlenimini edindiğimi söyledim," daha çok devlet işçisi gibiydiler. Çalışırken de aylaklık ederken de aynı parayı aldıkları için çoğu, kooperatiften bir şeyler aşırmayı ahlaksızca bir hareket olarak görmüyordu. Dumont tam üstüne basmıştı: kamulaştırma ile devletleştirme mutlaka sosyalizmi getirmiyordu.

Dumont'un belirttiğine göre Che onun bu önerisine şiddetle tepki göstermişti. *Kooperatif üyelerine mülkiyet duygusu aşılamaya fazla önem veriyorsun. 1959'da burada işçi konseylerine ve Yugoslavya'dakine benzer uygulamalara yönelik önemli bir eğilim söz konusuydu. Önemli olan onlara mülkiyet duygusu değil, sorumluluk duygusu aşılamak.* Che kooperatif kurmanın hata olduğunu, bunların Sovyetler Birliği ile Macaristan'a uygun olsa da köylülerin tam anlamıyla proleter olduğu Küba'ya uygun olmadığını belirtmişti.[1] Dumont:

> Che bunun üzerine ilkesel olarak son derece ilginç bir duruş geliştirdi: bir çeşit idealist bir Sosyalist insan görüşü. Bu kişi ticarete yabancı olacak; kazanmak için değil toplum için çalışacaktı. Che Sovyetler'in sanayi alanındaki başarısını eleştiriyordu, bu sanayi sisteminde herkesin daha fazla para kazanmak için çalıştığını söylüyordu. Yeni bir Sosyalist insan tipinin ortaya çıkmadığını düşünüyor ve Sovyetler'deki Sosyalist insan tipiyle bir Amerikalı arasında herhangi bir fark görmüyordu. *Başka bir Amerikan toplumu* kurma sürecinin bir parçası olmayı bilinçli olarak reddediyordu, *bu toplum devlete ait olsa bile.*

---

[1] Che, genel çıkarlara hizmet etme anlayışı yerine belli bir mülkiyet anlayışına sahip oldukları gerekçesiyle kooperatifleri kapitalizmin değişik bir türü olarak görüyordu.

Che 9 Ağustosta bir yurttaşın kendisine gönderdiği ve Amerikan Banknot'u tarafından basılan ve sadece "Che" adıyla imzalanan Küba'nın yeni kâğıt para tedavülünden söz ettiği mektuba cevap yazmıştı. Guevara'yı eleştirenler bu banknotlar tedavüle girdikten sonra Che adının başına haç (İspanyolca "cruz") işareti koyarak bunu "Cruché"ye ("Kruşçev" diye okunuyordu) çevirmişlerdi.

Banknotlara gerilla adımla imza atmamla ilgili eleştiriler artmaya başlamıştı. Karşıdevrimcilerin bu durumdan nasıl faydalandıkları beni zerre kadar ilgilendirmemekle birlikte... bu konunun bana, banknotlara bu şekilde imza atmış olmamın banka başkanlığında alışılmamış bir şey olmasına rağmen, [bu kişilerin] ideolojilerinin benimkilerden farklı olduğunu, onların göreve farklı yollardan geldiğini, benim bu Ulusal Banka'daki görevime atanmamı sağlayan yolunsa tamamen farklı olduğunu söyleme fırsatı tanımasından memnun olduğumu belirtmek isterim. Ama bu, belgeleri önemsemediğim anlamına asla gelmez, bunun anlamı, devrim süreçinin henüz tamamlanmadığı, dahası değer ölçütlerinin değişmesi gerektiğidir.

Che aleyhinde konuşanları önemsemezlik etmiyordu. O yine, dokunduğu her şeyi gayri resmi bir hale getiren, bunun sonucunda doğal olarak hararetli çatışmalara neden olan Che'ydi.

19 Ağustosta Che Sağlık Bakanlığında konuşma yaptı. Sürekli alkışlarla bölünen konuşması sırasında hayatının doktorluk yaptığı ve gezgin olarak sürdürdüğü bölümünü anlattı. Altı ay önce tıbbı tamamen bırakmak istemediğini, *Bakanlık toplumsal mücadelerle bağlantılı* olduğu için Sağlık Bakanlığındaki doktorluk mesleğine kendini yakın hissettiğini belirtmişti. Yepyeni bir tıp anlayışının tesisi için kilit önem taşıyan fikirleri sıralamıştı: *mümkün olan en fazla kişiyi tedavi edebilmek için halk sağlığını örgütlemek* ve görülebilir olanı görmek için çalışmak. Birkaç ay önce yeni mezun olmuş doktorların kendilerine özel bir tazminat verilmediği sürece taşraya gitmeyi reddettiklerini hatırlattıktan sonra bunun *geçmişin görüş açısıyla bakıldığında* mantıklı olduğunu söylemişti. Ancak yeni bir kamu hizmeti anlayışı biçimlenmeye başlamıştır, diye devam etmişti sözlerine. Sonra da yardımseverlik anlayışı yerine dayanışma anlayışının yerleşmesi gerekliliğine

işaret etmişti. Sözlerini Martí'nin en beğendiği şu sözüyle bitirmişti: "Söylemenin en iyi yolu yapmaktır." Küba devrimi içinde en büyük devrimlerden biri yoldaydı.

Bir gün sonra, Sovyet büyükelçiliğinin ekonomi ataşeliği görevine getirilecek olan Nikolay Kudin, Che'yi evinde ziyaret etti. Kudin, Che'nin evinin son derece sade görüntüsü karşısında afalladı:

> Kısa bir koridordan geçtik, bir dolap, bir masa ve kullanılmış üç çıplak çam sandalyeden ibaret küçük bir odaya girdik. Masanın üzerinde bir örtü veya muşamba yoktu, pencereler perdesizdi. Odada herhangi bir dekorasyon yoktu, kırık mermer döşemeli yerde hasır bile bulunmuyordu. Tavandan çıplak bir lamba sarkıyor ve odayı son derece zayıf bir ışıkla aydınlatıyordu.

10 Ekimde *Verde Olivo*'da Che'nin "Küba Devriminin İdeolojisiyle İlgili Bir Çalışma Üzerine Notlar" başlıklı makalesi yayımlandı. Bu onun halka Marksist olarak –Komünist olarak değil, Ortodoks Marksist olarak– ilk seslenişiydi; bu makalenin amacı, Che'nin sözleriyle ifade edecek olursak, *tüm dünyanın ilgisini çeken bu tuhaf fenomene, Küba devrimine açıklık getirmek*'ti. Her ne kadar başarısız da olsa bu makale altmışların Ortodoks Marksizmini Küba devriminin kendine özgü doğasıyla bağdaştırmaya yönelik yapılan ilk girişimdi; gerçekliği teorinin katı çerçevesine oturtma, onu derleyip toplayıp teoriye uygun hale getirme çabasıydı. *El Humanismo Revolucionario del Che*'de (Che'nin Devrimci Hümanizmi) Roberto Massari şunları söyler: "Yeni başlayanların heyecanıyla Marksizm çalışmaya başlamıştı tekrar elkitaplarından doğrudan etkilenmiş eski Stalinci Sosyalist Halk Partisi'nin teorisyen kadrolarıyla, her şeyden önce de sosyalizmin yuvası zannedilen SSCB'yle karşılaştığında aşağılık kompleksine kapılmıştı."

Che'nin bu makalesinin tuhaflığı, makalede ne yapmayı amaçladığını açıklamayıp Küba devriminin çeşitli dönemlerinden, devrimin diktatörlüğe karşı verilen bir mücadeleden bir tarım reformuna dönüşmesi sürecinden ve bu tarım reformunun yavaş yavaş ABD emperyalizmiyle çatışacak kadar radikalleşmesinden söz etmesiydi. Makalenin belki de en iyi tarafı Latin Amerikalılara özgü o Ortodoksluktan uzak tevazusuydu; Che makalesinde Marx'ın Bolívar ve 1846-47 ABD-Meksika savaşıyla ilgili analizlerini eleştiriyordu.

Che, *Look* dergisinden Laura Bergquist'e verdiği röportajda da iyi sayılmazdı. Daha önce ABD'li gazetecilerle röportaj yapmayacağını açıklamış, Hintli ve İrlandalı gazetecilerin röportajına izin vermişti; bu nedenle bu buluşmaya daha başından belli bir gerilim hâkimdi, bu "düşmanların buluşması" şeklinde bir buluşma olacaktı. Che'nin verdiği cevaplar onun özellikle kısa konuştuğu, röportajı bir an önce bitirmek istediği izlenimini vermişti. Bergquist, Che'nin genç Latin Amerikalılar arasında Castro'dan daha fazla sevilen sade bir devrim keşişi olduğu izlenimini edinmişti. Bergquist röportaj saati olarak belirlenen 23:00'ten 02:30'a kadar, Castro'nun Che'nin ofisinden ayrılışına dek bekletilmişti; bu da onun Che'yle ilgili fikirlerini iyice pekiştiren faktörlerden biri olmuştu.

Bergquist, Che'ye Küba'nın ABD tahakkümü yerine Sovyetler'in tahakkümünü seçmiş sayılıp sayılmayacağını sormuştu.

Bizimki gibi özgürlük için devrim savaşı veren bir milletin bir efendinin önünde eğileceğini düşünmek safdillikten başka bir şey değildir. Sovyetler Birliği bizden yapacakları yardımın karşılığında siyasi kölelik isteseydi bunu kabul etmezdik.

Röportaj sözlü sataşmalarla devam etmişti. Devrimin arkasındaki beyin olduğu sözünü duyunca Che bir kahkaha atmış, ardından gülümseyerek kendisini Fidel'le karşı karşıya getirmeyi amaçlayan taktiğin bir işe yaramayacağını söylemişti; ABD basınında karısıyla eski karısını lekeleyen bir yazının yayımlandığını hatırlayınca da öfkelenmişti. Ancak aynı yazıda yer alan şu cümleyi beğendiğini belirtmişti: "pragmatik bir devrimci" ... *spekülasyonlara pek aldırmam ve bir teorisyen olarak tanınmıyorum.*

Che cümlesini ihtiyatlı bitirmişti. Bergquist, ona bundan sonra ne olacağını sorduğundaysa şu cevabı vermişti: *Bu, Amerika Birleşik Devletlerine bağlı. Tarım reformu hariç tüm önlemlerimiz doğrudan onun saldırgan tutumuna cevaben alınmıştır.*

O dönemlerde bir rapor hazırlanmıştı (Ulusal Banka'nın başkanı olmasına rağmen Che bu raporu görmeyecekti). Raporda Küba'nın dış tedavüldeki harcamalarının gelirinin üç katı kadar olduğu, rezervlerinin dört ay içinde tükeneceği yazıyordu.

13 Ekimde ABD hükümeti Küba'nın tüm ürünlerine ambargo koyduğunu ve ekonomik bir ablukayı uygulamaya geçirdiğini açıkladı.

Cevap gecikmeden geldi. 13 ile 14 Ekim arasında 400 banka, şeker tesisleri ve fabrikaları kamulaştırıldı; hemen sonrasında kirada oturanlara ev vermeyi veya kiraları dondurmayı içeren bir şehir reformu yasası yürürlüğe girdi. Bu sonucunda Sanayileşme Bölümü halihazırda yönetimlerini üstlendiği 390 işletmeye ek olarak 227 işletmenin, 160 şeker tesisinin ve adanın tüm madenlerinin sorumluluğunu da üstlenmişti.

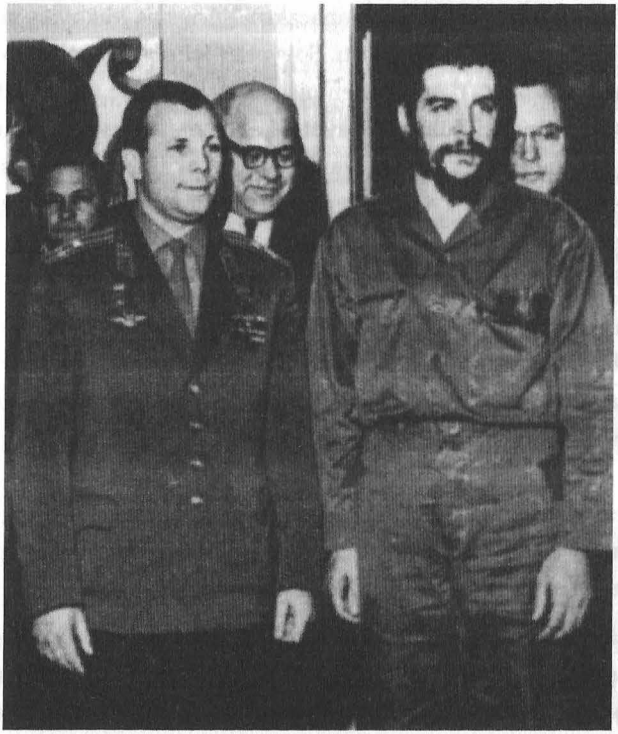
Komutan Ernesto Guevara'nın 10 Ekimde televizyonda yaptığı konuşma ekonomiyle ilgili sorunlar üzerine odaklanmıştı; konuşmasında boykot ile ambargonun neden olabileceği kısıtlamalardan söz etmişti. O her zamanki hakikat arzusu ve halktan bilgi saklamama ilkesiyle şu öngörüde bulunmuştu: *Bu geçici kıtlıklar şu zaman içinde çözülecek gibi görünmüyor.* Önce jiletlerde geçici kıtlık görülmüştü, sonra da bu konuşma gerçekleştiği sıralarda piyasada yumurta bulunmaz olmuştu. *Tüketim çok arttı ve üretimdeki artış muazzam boyutlara ulaştı, doğal olarak ithalat yapamıyoruz. Aynı şey birçok ürün için de geçerli. Ayrıca bazı sanayi işletmeleri felce uğrayacak* öngörüsünde de bulunmuştu. Ancak kamusal sanayinin durumu konusunda iyimserdi; çünkü kamulaştırmanın ilk evresinde fabrikaların üretimleri artmıştı. Bu kamulaştırılmış işletmelerin sadece sekizi veya onu para kaybediyordu ve bunların da ancak üçü ciddi denebilecek anlamda bir para kaybına uğramıştı. *İşletme yöneticileri zaman zaman mucizeler yaratmışlardır.*

Konuşmasının sonlarına doğru, ambargonun ABD'nin gerçekleştirmeyi amaçladığı bir müdahalenin ilk adımı olabileceğine ve karşıdevrimcilerin Guatemala'da üs kurdukları haberine ilişkin kaygılara cevaben şunları söylemişti: *Herkes gibi ben de onların buraya geleceklerini düşünüyorum. Ayrıca... tekrar dönemeyeceklerine de inanıyorum. Tüm bunların sonucunda ne mi olacak? Devrimimiz iyice perçinlenecek.*

Sonra da kameralara artık Ulusal Banka'nın Başkanı olmadığı açıklamasında bulunmuştu. *Birkaç gün önce o görevden ayrıldım.* Peki o zaman devrim hükümetindeki rolü neydi? Hangi sorumlulukları üstlenecekti? Bankadan neden ayrılmıştı? Che ertesi gün, gelişmekte olan devrim için son derece önemli bir yolculuğa çıkacaktı.

28

FABRİKALAR VE DEODORANLAR

Moskova, 1960.

22 Ekim 1960'ta Komutan Ernesto Guevara, Héctor Rodríguez Llompart, Alberto Mora ve Raúl Maldonado'nun da yer aldığı bir heyetin başında Madrid ve Prag üzerinden Doğu Avrupa'ya gitti. Kredi, yardım ve abluka altındaki Küba malları için bir çıkış yolu bulmak, böylece ada halkının ekonomisini ayakta tutabilmek amacındaydılar.

Prag'da Çekoslovakya Başbakanı Antonín Novotný'yle görüştükten sonra heyet ilk kredisini aldı –ulaştırma sanayi için 20.000.000 dolar– ama asıl önemli müzakere Sovyet imparatorluğunun son derece merkezi aygıtının kalbinde, Moskova'da gerçekleşecekti. Heyet oraya 29 Ekimde gitti; müzakereler iki gün sonra, Lenin Müzesi'ne gerçekleştirilen resmi ziyaretten sonra başladı.

Sovyet Devlet Başkanı Nikita Kruşçev konuşmayı şu sözlerle açtı: "Küba'nın istediği her şey sağlanacaktır." Anastas Mikoyan müzakerelere garantör olarak katılmıştı. Sovyetler için bu jeopolitik bir operasyondu; Moskova'dan büyülenmiş olan Che içinse gittikçe daralan bir abluka altındaki Küba'nın hayatta kalma meselesiydi. Müzakerelerin ilk ayağında Komutan Guevara Sovyet yetkililerden özür diledi ve sabırlı olmalarını rica etti. Önlerine getirdiği taleplerin henüz netlik kazanmadığını, ayrıca çeşitli sosyalist ülkelerden, kimden ne isteyeceklerini de bilmediğini söyledi. Maldonado:

> Çalışmalarımız tam bir curcuna içinde geçiyordu. Her şeyden önce Küba heyetini örgütlememiz gerekiyordu. Sovietskaya Hotel'in neredeyse bir katını biz işgal etmiştik ve her ülkenin heyeti için ayrı oda tahsis edilmişti, bu odalara gidip görüşmelerimizi gerçekleştiriyorduk. Her heyetle ayrı ayrı görüşüyor, onlara ne istediğini soruyor, bizim ne istediğimizi iletiyor, tarafların birbirlerine neler sunabileceğini tartışıyorduk. Sovyet yetkililer bu planı basitleştirdiler. Her şey piyasa değerinde satın alınacaktı.

Che, Ekim Devriminin yıldönümü için hazırlanan geçit törenine davet edilmişti; onun törendeki varlığı halk tarafından müthiş bir coşkuyla karşılanmıştı: *Asla unutamayacağım bir şeydi.* Che'yi podyuma davet etmişlerdi; bu büyük bir ayrıcalıktı; çünkü orada sadece devletin üst düzey yöneticileriyle üst düzey bürokratlar yer alıyordu. [Podyuma] *çıktığımda halk beni Küba lehinde tezahüratlarda bulunarak karşılamıştı.* Che orada Ekim Devrimi mitine şahit olmuştu. Siyasi alanda

tecrübesiz oluşu, kötü niyetli olmayışı nedeniyle orada aslında sadece görüntüde kalmış eşitlikçi bir devrime ve artık varlığından eser kalmamış bir sosyalizme de şahit olmuştu. Che ancak yıllar sonra SSCB sosyalizminin otoriter, bürokratik ve eşitlikçi olmaktan uzak olduğu üzücü gerçeğini fark edecekti.

Che oradaki hayaletlere kendini yakın hissetmiş olabilirdi; ama bürokratların gri takım elbiseleri ve kravatları, o kasvetli, resmi giysileri onun giyim tarzını değiştirememişti. Bir protokol davetine giderlerken Alberto Mora özensiz giyindiği için Che'yi eleştirmişti. Che ona hak vermiş ve pantolon paçalarını botlarının üzerine indirmişti. *Haklısın Alberto.*

Küba heyeti Leningrad'da devrimin anası *Aurora* adlı savaş gemisini ziyaret etmişti. O ziyaret sırasında çekilen bir fotoğrafta Che boynunda bir fotoğraf makinesi, üzerinde de kim bilir nereden bulduğu askeri bir parkayla görülür. 14 Kasımda Stalingrad'da Che, küçüklüğünde çok etkisinde kaldığı II. Dünya Savaşıyla ilgili belgesel bir film seyretti.

Müzakerelerin ilk ayağı 31 Ekim ile 14 Kasım arasında yapılmıştı. Kübalılar, sanayilerinin işleyişini sürdürmek için acilen şeker karşılığında petrol ve yedek parça almalarını sağlayacak bir anlaşma yapmanın peşindeydiler. İthal malların yerini alacak malları üretecek küçük sanayi tesislerine ihtiyaçları vardı. Ekipman ile makineler arasındaki farklılıklardan –elektrik, Atlantik'in bir yakasında saniyede 50 devir, diğer yakasında 60 devir yapıyordu– ve değer farklılıklarından dolayı zorluk yaşıyorlardı: SSCB metre ölçüsü kullanırken, koloni dönemlerinden beri ABD piyasasına tabi olan Küba, diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak pound ve inç kullanıyordu.

Başarılarının yanı sıra kendilerine büyük masraflar açan yanlışlıklar da yapmışlardı:

Dış Ticaret Bakanlığını tasnif ettik ve kendi kendimize şunu söyledik: şu şu yerlerden bel satın alıyoruz ... onu yapacağımıza bir bel fabrikası kuralım. Dışarıdan çok fazla pala alıyoruz; pala fabrikası kuralım. Çok fazla fırça ithal ediyoruz ... fırça fabrikası kuralım bisiklet, bakır tel... Temel bir gerçeği hiç hesaba katmamıştık; ne kadar küçük de olsa bir ülkenin kendi hammadde havzalarını oluşturması gerektiğini... Politikamızı ithalat mallarını üretmek üzerine

kurmuştuk... Uzun vadede bu politika işlevsizdi... Belirlenen zamanda kuracağımız fabrikalarla ilgili hesaplar yapıyor, kendi kendimize seviniyorduk.

Dahası, Kübalıların yıllar sonra fark edecekleri gibi, bilmeden az kâr getiren pahalı teknolojiler satın alıyorlardı.

17 Kasımda Che Çin'deydi, beş gün sonra Pekin'deki Çin-Amerika Dostluk Derneğinin verdiği bir resepsiyona katıldı. Orada onu dakikalarca ayakta alkışlayarak karşılamışlardı. Yoksa Çin halkı Guevara'yı ve radikal Küba devrimini muhtemel bir müttefik olarak mı görüyordu?

Çin gezisi sırasında çekilmiş fotoğraflarda Che Çinli yetkililerin yanında iştahla, oburca pirinç yerken görüntülenmiş. Che şüphesiz kendine özgü bir diplomattı, ortama uymayan, başkalarının geri plana ittiği şeylerle ilgilenen ve resepsiyonlardan rahatsız olan bir diplomat. Çinli bir kızın çiçek verip onu öptüğü bir belgeselde Che çok beceriksiz görünüyor.

Che, Pekin'de Mao Zedung'la görüşmüştü. Görüşmede hazır bulunan Arjantinli hukukçu Ricardo Rojo, Che'nin o görüşme sırasında çok ciddi bir astım krizi geçirdiğini, krizden kalp atışlarının etkilendiğini ve bayıldığını belirtir.

Birkaç ay sonra Küba halkına hitaben yaptığı televizyondaki konuşmasına bakılırsa Che Çin'den çok etkilenmişe benziyor: *Çin, Küba devriminin benzersiz bir olay olmadığını anladığınız ülkelerden biri kesinlikle.*

Çin'de varılan anlaşma Kübalılar için çok yararlı olmuştu: 15 yılda faizsiz ödenmek üzere 60.000.000 dolarlık yardım ve Küba şekerinin bir kısmının satın alınması. Che ise Çinlilerin tavrından çok etkilenmişti, özellikle de Çu En-lay'la görüşmesinden. Çu En-lay anlaşmanın son paragrafını değiştirmek ve "tarafsız yardım" sözünü anlaşmadan çıkarmak istemişti. Çu Çinlilerin tarafsız olmadıklarını, önyargılarının ekonomik olmaktan ziyade siyasi olduğunu, Küba'nın anti emperyalist mücadelenin ön cephesinde yer aldığını söylemişti. Böylece anlaşmanın nihai halinde sadece "yardım" sözcüğüne yer verilmişti. Aynı görüşmede Çin heyeti 60.000.000 dolar için kullanılan "borç" sözcüğünün formaliteden ibaret olduğunu, Küba'nın bu parayı ödeyememesinin çok da önemli olmadığını belirtmişti. Daha sonra Che,

Çin'in o sıralarda Kore Savaşında kullandığı silahlarla ilgili SSCB'ye olan borcunun ödemesini yeni tamamladığını öğrenecek, beti benzi atacaktı. Bir sosyalist ülke başka bir sosyalist ülkeye kendini yine sosyalist olan başka bir ülkeye karşı savunmak üzere verdiği silahların parasını mı alıyordu?

24 Kasımda, gezide olduğu sırada, Che'nin bir kızı dünyaya geldi, Guevara-March evliliğinin ilk çocuğu; kıza annesinin adı verildi. Che, çocukları doğduğunda Küba dışında olma biçimindeki kötü alışkanlığını bundan sonra da sürdürdü.

Heyet Çin gezisinin sonunda dağıldı. Bir kısmı Vietnam'a giderken, Che yıllar önce okuduğu kitaplardan dolayı ilgisini çeken Kuzey Kore'ye gitti ve orada 3 Aralıkta Kim Il Sung'la görüştü. Üç gün sonra Korelilerle bir anlaşma imzaladı, ardından Moskova'ya döndü. Kuzey Kore belki de *beni en çok etkileyen* ülkeydi. Che savaşın ülkeyi nasıl harap ettiğini, yok ettiğini de anlatıyordu: *Geriye hiçbir şey kalmamış,* sanayi çökmüş, büyükbaş hayvancılık ölmüş ve ayakta tek bir ev kalmamıştı. *Kuzey Kore bir ölüler ülkesi haline gelmişti;* ama küllerinden yeniden doğuyordu.

Moskova'ya tekrar gittikten sonra Che bir konuşma yaptı; brifing kayıtlarının günümüze kalan kısımlarından anlaşıldığına göre, Che konuşmasında henüz harareti geçmemiş olduğunu gördüğü eski bir devrime takdirlerini sunmuştu. "Sovyetler Birliğine ayak bastığı andan itibaren orasının dünyadaki sosyalizmin yuvası olduğunu hissettiğini söyledi. Ardından 1917'de doğan devrim ruhunun Sovyet halkında varlığını sürdürdüğünü belirtti." Che, gezisi boyunca kendisine gösterilen sevgi gösterilerinden dolayı Rus halkına teşekkür etmişti.

Heyet ondan sonra başka bir anlaşma imzalamak için Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne gitti. DAC'de Kübalılar kredi yerine dayanışma sözü aldılar; çünkü DAC'nin ekonomisi zayıftı ve kendi şekerini kendi üretiyordu.

Heyet üyeleri anlaşmaların kötü bir kâğıt üzerinde yapıldığını bugün bile korkuyla hatırlıyorlar; kâğıtlar o kadar kalitesizdi ki, Che imzasını attıktan sonra kâğıt üzerindeki mürekkep yayıldıkça yayılıyordu. Che sürekli çekim yapan Alman televizyon ekibine çok sinirlenmişti: *Ne oluyor! Ayı mı oynuyor burada?* Heyet, son sayfayı yeniden imzalatmak için otele geri dönmek zorunda kalmıştı. Birkaç

gün önce de Romanya ile yapılan anlaşmanın son sayfası kaybolmuş, heyettekilerin başını epey ağrıtmıştı.

18 Aralıkta Moskova'da nihai anlaşmaya varıldı. Anlaşmaların ağırlıklı bölümünü şeker ihracatı oluşturuyordu. Che kilosu sekiz sentten (ki bu fiyat dünyadaki piyasa fiyatından yüksekti) yıllık 4 milyon ton şeker satışını garantilemişti. Bu satışın çoğu SSCB ile Çin'e yapılacaktı (2,7 milyon tonu SSCB, 1 milyon tonu da Çin satın alacaktı). Çin ileriye yönelik önemli bir pazardı Küba için; *çünkü ülkenin kişi başına düşen şeker tüketimi fazlaydı ve toplam 7 milyon ton olan hasadın tamamını emebilecek kapasitedeydi.*

Mikoyan'ın sağladığı 100 milyon pezoluk kredi bir çelik tesisinin inşası için kullanıldı. Ayrıca Sovyet jeologlarının Küba'nın toprak altını araştırmasına ve Sovyetler'in bakır, nikel ve manganez için maden yatırımı yapmasına izin veren bir anlaşma da imzalanmıştı. *Manganez konusu göründüğünden daha önemli. Nícaro maden kompleksinin kısmen faal olduğunu ve Moa'nın tümüyle tükendiğini bilmeyen yok.*

Ancak anlaşmanın bu kısmı başarısızlıkla sonuçlanmıştı; çünkü Sovyet teknisyenler eskiden ABD şirketlerine ait olan bu maden işletmelerindeki modern ekipmanların nasıl çalıştırılacağını bilememişlerdi.

Kübalılar bir yedek parça fabrikasıyla bir eğe fabrikası da satın almışlardı. Bunu neden yaptıklarını kimse bilmiyor; ama o sıralarda Che bunların stratejik bir önemi olduğunu düşünüyordu.

22 Aralıkta heyet Prag üzerinden Küba'ya döndü. Çekoslovak hükümeti Küba'ya vaat ettiği 20 milyon dolarlık önceki krediyi iki katına çıkararak 40 milyon yapmıştı. Bu kredi temel olarak araç, traktör, motosiklet ve kamyon motoru yapımı için verilmişti. Che, Çekoslovak yetkililerin 1980'e kadarki dönemi kapsadığını belirttikleri sanayi planlamasından etkilendiğini gizlememişti.

Che yapılan anlaşmaların, heyetin yeteneğinin veya pazarlık gücünün başarısının bir sonucu olmaktan ziyade siyasi bir arka planın –Amerika Birleşik Devletlerinin amaçladığı izolasyon karşısında gösterilen dayanışmanın– sonucu olduğunu açıkça belirtmişti. İçinde bulunulan durum öyle bir durumdu ki, Kore, Vietnam ve Moğolistan gibi şekere ihtiyacı olmayan ülkeler bile ABD'nin gelecekte satın alma

anlaşmasını ihlal etmesi durumunda (*ki kuvvetle muhtemel görünüyor*) sırasıyla 20.000, 5000 ve 1000 ton şeker almayı vaat etmişlerdi.

Che daha sonra Küba televizyonunda gezinin sonuçlarını açıklamıştı. Devrimci basın geziyi bir başarı olarak karşılamıştı; çünkü *devrimci olmayan bir rejimin kesemeyeceği bir ağın içinde hapsolmuştuk.* Gezinin net sonucu şuydu: Küba'nın bundan sonra üreteceği şekerin büyük bir kısmının alıcısı hazırdı; buna karşılık müzakere heyeti petrol kaynakları, madencilik ve nikel üretimi konularında teknik yardım elde etmiş, düşük faizli kredilerle 21 sanayi tesisini satın almış ve 100 tesis için kontrat imzalamıştı.

Che televizyonda yaptığı konuşmada küçük bir uyarıda bulunmayı da ihmal etmemişti:

> *20. yüzyılda, emperyalizmin bize şehirlerde sunduğu tüm o rahatlıklar içinde yaşayan bir Kübalı için [diğer sosyalist ülkeler] elbette medeniyetten uzak görünebilir. O ülkeler her sentin gelişimi arttırmak için harcandığı ülkeler.*
>
> *Bizi utandıran bazı sorunları masaya yatırmamız gerekti...*

... deodoran ve jilet imalatı için kullanılan hammaddeler gibi. Nikaragualı şair Ernesto Cardenal: "[Che] Rusya'da Küba'nın deodoran imalatı için kullanılan hammaddelerden veya diğer maddelerden mahrum olduğunu söylediğinde Ruslar ona şöyle demiş: Deodoran mı? Çok fazla lükse alışmışsınız siz." Rusların böyle düşünmesinin nedeni gayet basitti. Sosyalist ülkelerde tüketilen malların kaliteleri Kübalı orta sınıfın Küba'daki dükkânlardan satın aldığı malların kalitesinden çok daha düşüktü.

Che televizyondaki konuşmasına şöyle devam etmişti: *Sonuçta sabun ve eşya yiyemezsiniz; öncelikle halka yiyecek sağlamalıyız; çünkü savaştayız. Ekonomik bir savaş içindeyiz –artık ekonomik olmaktan çıkmış bir savaş– büyük bir güce karşı verilen bir savaş içinde.*

Küba'ya döndüğünde Che yeni doğan kızı Aleida'yı gördü. Ayrıca Küba ile ABD arasındaki gerginliğin daha da arttığını da gördü. ABD, 3 Ocak 1961'de Küba'yla diplomatik ilişkilerini kesti ve hemen ardından neredeyse tüm Latin Amerika ülkeleri aynı kararı izledi. Che, işte bu tehdit ve endişe dolu günlerde geçmişinde önemli rol oynamış kişilerden biriyle tanıştı: Latin Amerika'nın yollarında şiirlerini ezbere

okuduğu Şilili şair Pablo Neruda'yla. Kübalı şair Roberto Fernández Retamar Che'yle gece vakti Ulusal Banka'nın ofisinde gerçekleşen görüşmelerinde Pablo Neruda'ya eşlik etmişti. Sohbetlerinin konusu Che'nin bir müdahalenin kaçınılmaz olduğu, ABD'nin destekleyeceği veya fiilen yer alacağı silahlı bir saldırının eşiğinde oldukları inancı üzerinde yoğunlaşmıştı.

Daha sonra sohbetin konusu yavaş yavaş Che'nin çok iyi bildiği Neruda'nın şiirlerine kaymıştı. Komutanla görüşmeden önce iki şair sinemaya gidip *Devrimden Hikâyeler* filmini izlemişti. Che sinemaya gitmemişti; film Santa Clara'daki savaşta gösterdiği bazı kahramanlıkları da işlediği için gitmek istememişti. İlginçtir, Tomás Gutiérrez Alea filmi yaparken Che'nin çok yardımını görmüştü; Che, ona filmin ikinci hikâyesi olan "İsyancılar"da da yardım etmiş, hatta filmin çekimlerine katılmış, 8. Koldaki birçok yoldaşını filmde rol almaya teşvik etmişti. Che'nin çekingenliği göz ardı edilmişti. Film çok kuru bir film olmuştu ve büyük oranda İtalyan yeni gerçekçiliğinden etkilenilerek yapıldığı için Che'ye hiç hitap etmiyordu.

15 Ocakta Che, adeta siyasi gerginliğin ilerlemenin önünde duramayacağını göstermek istercesine başka bir gönüllü çalışmaya verdi kendini. Bu sefer, sakinlerine hükümetin Martí bölgesinde yeni evler inşa ettirdiği Yaguas adlı bir kenar mahalledeki inşaat işlerinde çalışıyordu. Bir hafta sonra Che, İsyancı Ordusunun ABD'nin Demokrat Partili yeni Başkanı John F. Kennedy'nin işbaşına gelmesiyle birlikte kırmızı alarma geçmesi üzerine Pinar del Río askeri bölgesinin komutasını devraldı. Che'nin aynı gün askerlere yaptığı konuşma bir müdahale olasılığı üzerinde yoğunlaşmıştı; *Sovyetler Birliği ile diğer tüm sosyalist ülkelerin egemenliğimizi korumak için savaşa hazır olduğu herkesin malumu* (yoksa gezisi sırasında ona birileri bu konuda güvence mi vermişti?). Che sonra da Kennedy'ye bir mesaj yollamıştı konuşmasında: *Umarız o çok nefret ettiğimiz Eisenhower'in selefi ondan biraz daha zekidir ve onun gibi aklını tekellerle bozmaz.*

12 Şubatta Che'nin, 1958'de devrim cephesinde meydana gelen çatlaklardan ve bunların nedenlerinden söz ettiği "Devrimin Bir Hatası" başlıklı makalesi yayımlandı. Makale şöyle başlıyordu:

Devrimler hızlı gerçekleşen ve koşullardan doğan radikal toplumsal dönüşümlerdir. Ayrıntıları asla veya büyük bir ihtimalle önceden fark edilemez veya bilimsel olarak önceden kestirilemez. Devrimler, toplumsal mücadele içindeki insanların tutkularının veya doğaçlamalarının bir ürünüdürler ve asla mükemmel değildirler. Bizimki de mükemmel değildi. Hatalar yapıldı ve bu hataların bazıları çok pahalıya mal oldu.

Che ondan sonra Escambray dağlarında II. Cepheyle olan ilişkileri, vefa duygusuyla Fidel'in o zamanlar onlarla nasıl uzlaşmak zorunda kaldığını ve üyelerinin çoğunun nasıl karşıdevrimcilerin tarafına geçtiğini anlatıyordu. Ardından II. Cepheyle ilişkisi olan liberallere geçiyor, her olayı sırasıyla anlatıyordu: *Aynı hata yüzünden... devrimin çatışma çıkmasın diye görevlerinde bıraktığı Barquíns, Felipe Pazoses ve Téte Casusos ile onlar gibi daha bir sürü aylakçıya yüksek maaşlar ödenmişti.*

Che yazısını Miami'ye kaçanlara Batista yanlılarının saffına geçtikleri için alaycı bir ifadeyle teşekkür ederek bitiriyordu. Bu kışkırtıcı ton Che'de alışılmamış bir özellikti. Önceki mesajı açıkça Başkan Kennedy'ye yönelikken bu mesajı da açıkça sürgünlere yönelikti.

29

GİRÓN PLAJI[1]

[1] Havana ile Miami'deki Kübalılar, Domuzlar körfezinde geçen olaylardan söz ederken aynı körfezde bulunan Girón plajının adını kullanırlar.

23 Şubat 1961'de Küba hükümeti Sanayi Bakanlığını kurdu. Bu bakanlık Sanayileşme Bölümünün denetimi altındaki kamulaştırılmış tesislerle yakınlarda kurulmuş yüzlerce tesisin sorumluluğunu üstlenmişti. Ernesto Guevara, Sanayi Bakanı tayin edilmişti.

Che'nin sekreteri José Manuel Manresa:

> Sanayileşme Bölümünde Oltuski'nin bizim için hazırladığı ofise gittiğimizde Che bir dosya dolabına yaslandı ve bana şunu söyledi:
>
> *Burada beş yıl daha kalır ve sonra çeker gideriz. Beş yıl sonra da gerilla savaşı yapabiliriz.*
>
> Fidel'le bir anlaşma yaptığını da söyledi bana. Bir süre Küba devrimine katılacak, sonra da başka yerlerde devrim gerçekleştirmek üzere gidecekti.

Che zaman kaybetmedi. Göreve getirildiği günün ertesinde bakanlık görevlilerini tayin etti: Orlando Borrego, Enrique Oltuski (Bakan Vekili), Gustavo Machín Hoed, Alberto Mora ve Sekreter olarak da Juan Valdés Gravalosa. Bakanlıkta yine "Şilili" arkadaşlarından birileri de vardı, Julio Cáceres (namı diğer El Patojo) ve Manresa (Ofis Sekreteri).

Bakanlığın yapısı Sanayileşme Bölümünün yapısına benzer şekilde oluşturulmuştu: Her hafta toplantı yapan yönetim kadrosu, onun altında temel sanayi (ağır sanayi), hafif sanayi, ekonomi (planlama) ve inşaat alanlarından sorumlu dört yönetici yardımcısı. Her bölümün sorumluluğu altındaki fabrikalar üretim sınıflamalarına göre "konsolide tesisler" olarak örgütlenecekti. Yeniden örgütlenmiş her yapı içinde özel sanayi ile olan ilişkilerden sorumlu bir bölüm vardı; o zamana kadar özel sanayi girişimleriyle olan ilişkiler çok sınırlı kalmıştı. Tarım sanayileri yeni kurulan bu bakanlığın sorumluluğu dışındaydı ve Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü (INRA) ile *inşaatla ilgili sanayi sektörlerinden sorumlu Bayındırlık Bakanlığı* tarafından işletilmeye devam edecekti.

Yeni kurulan bakanlık, orta ölçekli işletmelerin yokluğu nedeniyle merkezi bir yapıyı tercih etmiş, bazı sosyalist ülkelerdekinin aksine işletmelere özerklik tanımayan merkezi bir mali yönetim biçimini seçmişti. Che "sapkın bir sosyalizm" başlatıyordu. Yıllar sonra şunu söyleyecekti: *Tüm bu düzenlemeler devralınan işler göz önünde bulundurulmadan yapılmıştı ve devlet aygıtı içinde anlaşmaların biri bitiyor, diğeri başlıyordu.*

Devraldıkları sorunların arasında Küba'da *chinchales* diye adlandırılan küçük atölyeler de vardı; Sanayi Bakanlığı işsizliğin artmaması için buraların çalışmasını sürdürmek zorundaydı. *İçinde sadece yedi kişinin bulunduğu, tuvaleti bile olmayan veya makine namına, organizasyon namına hiçbir şeyi olmayan, sadece işe ihtiyacı olan yedi kişinin bulunduğu bir hangarın işletmesi de bize aitti.*

Bakanlık ayrıca modernleştirilmesi imkânsız el işçiliği sanayilerinden de sorumluydu. Örneğin on beş bin kişinin çalıştığı ayakkabı sanayisine makine sokulamıyordu; çünkü bu binlerce el emekçisinin işinden olması demekti. Aynı şey tütün sanayisi için de geçerliydi. Fabrikalarda işçi fazlası varken, buna karşılık şeker kamışı kesecek veya kahve çekirdeklerini toplayacak işçi yoktu. İlkesel olarak bakanlığın her geçen gün daha fazla ürün talep eden bir ülkenin ihtiyaçlarını karşılamak için kâr getirmeyen ve tıkanmış sanayilerin işlemesini sağlamak zorundaydı.

Che, Devrim Meydanındaki bir binanın onuncu katında bulunan bir ofise taşınmıştı; gazeteci Luis Pavón'un belirttiğine göre ofis "askeri bir kampa benziyordu." Güvenilir yöneticiler bulmaya ve teknisyen eksikliğiyle mücadele etmeye çalışırken Che kendini liman krizinin içinde buluvermişti. Edward Boornstein *The Economic Transformation of Cuba*'da [*Küba'nın Ekonomi Alanında Yaşadığı Dönüşümler*] olayı şöyle anlatır:

> Havana'daki tüm liman sistemi, Palm Beach feribotunun ve bir telefonla oraya beş gün içinde New Orleans'tan yedek parça getiren Deniz Treni'nin geliş gidişine göre tasarlanmıştı. Birçok ürün ABD şirketlerine ait kasalar içinde geliyor ve limandan Küba'nın fabrikalarına nakledildiyordu.

Limana o güne kadar beş bin tondan fazla yük taşıyan gemiler yanaşmamıştı; ama artık her şeyin değişmesi gerekiyordu. Birçok sorunun yanı sıra ihraç edilecek malları barındıracak yeterlikte depo alanı olmaması gibi bir sorun da vardı. Bu nedenle Sovyetler Birliği Havana'da, petrol gönderdikleri tankerlerin temizlenip şeker yüklenmesini sağlayacak özel bir deterjan geliştirmek zorunda kalmışlardı.

Teknik alanda ise işler daha da kötüydü. Örneğin Che'nin elinde iki jeolog vardı. Bir yıl sonra Latin Amerika, Rusya ve Polonya'dan

gönüllü olarak 200 jeolog gelmesi bekleniyordu ama onun asıl ihtiyaç duyduğu sayı 2000'di. *Teknik konularda zır acemiydik.*

Che bakanlıktaki ilk günlerinde ortaya bazı kriterler koymuştu: kolektif tartışma, bireysel sorumluluk. *Bunun dışında yönetim kurulunun dört beş saat sürebilen haftalık gözden geçirme toplantıları da oluyordu. Toplantılarda espri yapılmasına izin vardı;* ama toplantıların başlama saati konusunda af yoktu. Gravalosa o günleri anarken toplantıya beş dakika geç kalanların dışarıda bekletildiğini belirtir. Borrego ise geç kalma sınırının on dakika olduğunu söyler. Gönüllü çalışmanın önemli olduğunu göstermek için Che bakanlıkta hemen bir gönüllü çalışma grubu oluşturmuştu.

O sıralarda Che, Gravalosa'ya yakın korumalarına doğa bilimleri ve okuma yazma konularında yoğunlaştırılmış bir kurs verebilecek bir ilkokul öğretmeni tanıyıp tanımadığını sormuştu. Gravalosa eski öğretmenini, Raúl Arteche adlı bir sosyalisti önermişti. Yakın korumalar –Carlos Coello, Hermes Peña, Leonardo Tamayo, Alberto Castellanos ve Harry Villegas (daha sonra işletme okuluna gönderilecekti)– bakanlığa yakın bir sınıfta derslere başlamıştı. Tamayo, Che'nin kursun parasını cebinden verdiğini ve kurs nedeniyle ona sorun olduklarını hatırlıyor; çünkü korumaları ders çalışırken Che kendi cipine binip gidiyordu. Tamayo bu yüzden kendine engel olamamış ve patronuna çıkışmıştı: "Che, koruma istemiyorsan bunu hemen şimdi söyle, ben de konuyu Ramiro'yla görüşeyim." Che artık devlet güvenliğinden sorumlu eski arkadaşı ve emir erinin gazabından çekinmiş olmalı; çünkü ondan özür dilemiş.

Villegas ile Castellanos nasıl kaçılacağını öğrenmiş, sürekli dersten kaçıyorlardı, sonuçta sınıfta kalmışlardı. Che, onlara katı bir ceza uygulamıştı. Onları yakınlardaki çorak bir arazinin bir parçasını işlerken saban ve bıçkı niyetine kullanmış, bir yandan da onlara bağırmıştı: *Irgat geldiniz ırgat gideceksiniz; kendinizi geliştirmek istemiyorsunuz!* Bir yerden traktör bulmuşlar; ama Che onu kullanmalarına izin vermemişti. Sonra öküz bulmuşlardı ama buna da izin yoktu; sabanı elle çekmeleri gerekiyordu. Sonuçta o çorak arazide bir dolu biber, domates ve lahana yetiştirmişlerdi.

26 Şubatta, yani Che Sanayi Bakanı tayin edildikten üç gün sonra *Verde Olivo*'da "Merhamet Dolu Neşe" başlıklı bir makalesi yayımlan-

dı; makale taslağının yakınlarda döndüğü gezi sırasında yazıldığı şüphesiz. İki hafta sonra "La Plata Savaşı" yayımlandı, hemen ardından "Devrim Savaşından Anılar" başlığı altında devrimle ilgili anıları peş peşe geldi. Derginin bu son sayısı kitapçı raflarında hemen bitti; bu, Kübalı okurların akıllarını meşgul eden bir konuydu. Sonraki üç yıl boyunca Che başka makaleler de yazdı ama daha düzensiz aralıklarla; çünkü yazacak pek zamanı yoktu. Yazdığı makaleler onun Küba devrimiyle ilgili görüşlerinin günlükleriyle desteklenmiş ve diğer savaşçıların görüşleriyle zenginleştirilmiş, ayrıntılı bir biçimde yeniden toparlanmış halidir. Che'nin çalışma tarzı aynıydı. İlk taslağı aldığı notların yardımıyla teybe okuyor, Manresa onları daktiloya çekiyor, sonra Che metni birkaç kez gözden geçiriyor, onu daha akıcı ve anlaşılır hale getiriyordu. Che sonra eski silah arkadaşlarıyla Sanayi Bakanlığının küçük bir odasında buluşuyor ve masanın üzerine kapanarak, gazilerin –Fernández Mell, Zayas, Villegas, Castellanos, Pardo, Iglesias ve Acevedo– yaptığı espriler ve anlattığı anılar arasında not alıp haritalar çizerek yeniden metnin üzerinden geçiyordu; bu toplantılar daima şafağa yakın bir zamanda ve çok kısa bir süre içinde gerçekleşiyordu.

Son taslağı okuyanlardan biri de Oltuski'ydi, taslakların okunması sırasında sık sık tartışma çıkıyordu: "Polack"ın belirttiğine göre, Che şehirde verilen mücadelelerin devrimdeki rolünü küçümsüyordu. Che şehirlerdeki faaliyetlerin önemini sadece gerillaya adam toplama, propaganda ve para yardımı konularında kabul ediyordu. Che arkadaşını olayları kendi aktardığı şekliyle kabul etmemekle eleştirince tartışma yeniden alevleniyordu.

Oltuski karşı çıkışlarında haklı mıydı haksız mıydı, ayrı konu; ama Che'nin makaleleri muazzam bir akıcılığa, anlaşılırlığa ve samimi bir havaya sahipti. Zor konularda yazmaktan çekinmiyordu. Her şeyden önce, yazılarında bir atmosfer yaratmasını ve ikna edici karakterler çizmesini biliyordu. Yazılarında Che'nin analitik yeteneği bir kez daha ortaya çıkmıştı. İkinci kitabının geliştirilmiş bölümlerini yayımlamaya başlamıştı; *Gerilla Savaşı* Rusça'ya çevrilmişti ve SSCB'de yayımlanmıştı.

Che bakanlıktaki bunaltıcı görevleri yeni tip gönüllü çalışmalarla birleştirmenin bir yolunu bulmuştu. 29 Şubatta Orlando Nodarse çiftliğinde Che normalde ofiste çalışan bir grup kadınla birlikte şeker kamışı kesmişti.

Havada müdahale kokusu vardı ve ülke kendini kuşatılmış gibi hissediyordu, kaçınılmaz olanın gerçekleşmesini bekliyordu.

13 Martta et, süt, ayakkabı ve diş macunu karneyle satılmaya başlamıştı. Oltuski:

> Bir keresinde biri yiyecek sıkıntısından şikâyet etti ve [Che] yiyecek sıkıntısının olmadığını, evinde gayet iyi beslendiklerini söyledi. "Belki de sana kontenjandan vermişlerdir," dedim yarı şaka yarı ciddi. Che bozuldu, ayağa kalktı, masasının üç metre kadar ilerisinde küçük bir masanın üzerinde duran telefonun yanına gitti ve evi aradı. Ertesi gün bizi telefonla arayarak şunu söyledi: *Haklıymışsın, dün kontenjandan almışız.* Sonra sekreteri Manresa'ya: *Bugünden itibaren benim evimde de yiyecekler karneye göre belirlenecek.*

Che işi daha da ileri götürmüştü. İnsanlar sadece evinde değil bakanlıkta da karneyle yemeğe başlamıştı. Manresa:

> İç ticaretten sorumlu bakan Manuel Luzardo'yla konuşmamı ve ondan [halkın çoğunluğunun] ne yediğini öğrenmemi istedi; bakanlık çalışanları da aynı şeyi yiyecekti. Bu benim için büyük bir sorundu. Bu adam günde yirmi dört saat çalışıyordu, astımı vardı ve alerjisi olduğu için yumurta ve balık yiyemiyordu. Bazen beslenmesini düzeltmek için onu oyuna getiriyordum. Meyveyi, kızarmış tavuğu çok severdi ve de her Arjantinli gibi bifteği. Ona ızgara yapar ve durumu idare etmek için Latin Amerikalı arkadaşlarla bir araya geldiğimi, bakanlığın çatısında onlara ızgara yaptığımı söyler, buna benzer şeyler uydururdum.

Che, Santa Clara'daki şeker işçilerine konuşmuştu; konuşmak için onları seçmişti; çünkü *cumhuriyetin en tehlikede olduğu zamanlarda onlar* sistemli bir şekilde kötü muamele görüp baskıya maruz kaldıklarında bile mücadeleyi bırakmamışlardı. Sosyalist ülkelere satılacak şekerin neredeyse tümünün hasadı bitmişti. Amaç şeker kamışını daha hızlı ve etkili işlemekti, ki böylece toprak bir sonraki ürünler için boşaltılabilsin. Bunun için yarışmalar planlanmıştı. *Maddi açıdan önemsiz, manevi açıdan önemli teşvik ediciler*: kazanan bölgelere bayrak asılıyor ve her şeker tesisinde bir işçiye olmak üzere 60 turistik gezi ödülü veriliyordu.

Che küçük rahatsızlıklara aldırmıyordu. *Süssüz gerçeklik, korkunç ve utanılacak bir şey olmaktan uzak. Hakikat asla kötü değildir.* Kıtlıklar için bir açıklama getirirken Che ilk olarak şunu söylemişti: *Lafı dolandırmaya gerek yok, evet kıtlıklar oldu ve önümüzdeki aylarda daha da fazla olacak.* Che abluka nedeniyle Küba'nın dış ticaretinin % 75'inin kesildiğini açıklamıştı. Hükümet, Küba'nın petrolünü rafine etmek için o güne dek kullanageldiği ABD'deki rafineri tesislerinin yerine başka tesislere yönelmeye çalıştıysa da bu çabası başarısızlıkla sonuçlanmıştı; sadece Fransa'daki tesislerden değil, Belçika ve Kanada'daki tesislerden de olumsuz yanıt alınmıştı. ABD'li şirketler ortak çalıştıkları şirketler ve ABD ile ticaret yapan diğer şirketler üzerinde baskı kuruyordu.

Che, Küba sanayisinin eskiden ABD'li şirketlerin ortağı gibi çalıştığını, çok az ürün ürettiğini açıklamıştı. Kübalı şirketlerin yöneticileri ihtiyaç duydukları malları New Jersey'den, kataloglardan sipariş ediyor ve ABD'deki üretim fazlası nedeniyle de genellikle sipariş ettiklerini alıyorlardı. Ama artık üretici firmalardan uzak olmalarının –SSCB veya Çin'den mallar gemiyle ancak bir ayda gelebiliyordu– yanı sıra depolama da büyük bir sorun oluşturuyordu.

Kıtlıkların önüne ancak tek bir şekilde geçilebilirdi, Che eşitlik yanlısı açıklamalarını yaptıktan sonra büyük bir alkış tufanı kopmuştu: *Sahip olunan ne varsa hepimizce paylaşılacaktır... Devrim mücadelesinin bu yeni safhalarında ayrıcalıklı memurlar veya çiftlik sahipleri olmayacaktır. Küba'nın tek ayrıcalıklı kesimi çocuklar olacaktır.* Che ardından kıtlıktan istifade edip fiyatlarını veya kârlarını arttırmaya çalışacak spekülatörlerin ağır cezalara çarptırılacağı uyarısında bulunmuştu.

Beş gün sonra Santa Clara'da başka bir konuşma yaptı; bu konuşmadan tüm Küba halkı Meksikalıların kullandığı devrim sloganlarına benzer bir slogan çıkaracaktı: "Emperyalizmin önünde dimdik ayakta dur." Che'nin bu konuşmasında özetle, bürokratikleşmenin karşısında ve yeni bir yönetim tarzının lehinde verilecek tek kişilik bir savaştan söz ettiği söylenebilir. Daha sonra *Cuba Socialista*'da "Kırtasiyeciliğe Karşı" başlıklı bir makalesi yayımlanmıştı. Makalesinde Che halkı *bürokrasinin yavaş işleyişi konusuna* [*bu konuda hükümetin aldığı önlemlere*] *tepkisiz kalmaktan* vazgeçmeye çağırıyordu.

Che idealist bir biçimde, merkeziliğin neden olduğu geçici bir rahatsızlıkla, tarımın, sanayinin ve hizmet sektörlerinin büyük kısmının yönetimini devletin eline veren toplumsal bir projeden kaynaklanan bir durumla karşı karşıya olduğunu düşünüyordu. *Kırtasiyeciliği sosyalizm doğurmadı ve kırtasiyecilik sosyalizmin zorunlu bir sonucu da değildir ayrıca.* Che kırtasiyeciliğin varlığını üç nedene bağlıyordu: yapılan işin farkında olmama, örgütlenme eksikliği ve teknik bilgi eksikliği.

Che, daima içinde yer aldığı ekonomi yönetimini eleştirirken de dilini tutmamıştı. Özellikle de, yönetecek kabiliyette olmamasına rağmen sanayi merkezi hale getiren Merkez Planlama Bürosuna (Juceplan) verip veriştirmişti. Che, merkezileşmeden ve tabakalaşmadan kaynaklanan kırtasiyeciliğin en iyi ilacının toplumsal tepki ve farkındalık olduğuna inanıyordu:

> *Ülke, üzerine saldıran düşmana karşı kenetlendiğinde üretim düşmemişti, işten kaytarma yok olmuştu, sorunlar çok daha çabuk çözülüyordu... Bunun ardındaki itici güç ideolojikti; dış saldırılar halkın üzerinde güçlü bir teşvik edicilik unsuru olmuştu.*

Che bürokrasiye neden olan yetkililere karşı katı müeyyideler uyguluyor ve denetim mekanizmaları kurarken çok disiplinli davranıyordu. Bu uygulamalardan önce de, hükümetin göreve getirdiği ancak işçilerin eskiden olduğu gibi patron gözüyle baktığı fabrika yöneticilerini eleştirmişti. Che, fabrika yönetimini tabandan gelecek baskıyla denetim altında tutmak amacıyla işçi konseyleri kurmak niyetindeydi.

Devrimin binlerce işçi üzerinde toplumsal bir baskı ve güçlü bir etki yaratarak onları kırtasiyeciliğin sınırlarını yıkmaya, devrimin projelerini maddi kazançtan ziyade ilkesel olarak ileri götürmeye sevk ettiğini düşünmekte haklıydı. Araştırma için Küba'ya giden bir Çekoslovak araştırma ekibi, üretim standartlarına uyulması gerektiği söylendiğinde Küba'daki fabrikalarda çalışan işçilerin çalışmayı hızlandırdığını görünce şaşkınlıktan donakalmıştı; çünkü benzer bir durumda dünyanın herhangi bir ülkesinde bunun tersi oluyordu.

Ancak bakanlıktaki sorunlar Che'yi bunaltmaya başlamıştı; çünkü tek sorun kırtasiyecilik değildi: Che makineleri çalışmaz hale getiren yedek parça yokluğu nedeniyle deliye dönüyordu. Ülke devrimin başlarında sahip olduğu rezervlerinden ve hammadde stoklarından geçi-

niyordu, hatta sosyalist ülkelerden gelen dev kaynakları bile tüketmeye başlamıştı. Hükümet işsizliği azalttığı, işçilerin ve campesinoların çocuklarına burs sağladığı, lüks tüketim maddelerinin ithalatını kestiği için büyük meblağlarda paralar tüketim piyasasına akıyor, bunun sonucunda da kıtlık ortaya çıkıyordu.

"Kırtasiyeciliğe Karşı" yayımlandıktan günler sonra *Verde Olivo*'da Che'nin "Küba: Tarihsel Bir İstisna mı, Yoksa Sömürge Karşıtı Mücadelenin Öncüsü mü?" başlıklı makalesi yayımlandı. Bu makalede Che, Küba'daki istisnai koşulların başka bir yerde devrim olmayacağı anlamına geldiği fikrine karşı çıkıyor ve Latin Amerika'yı devrime çağırıyordu.

15 Nisan 1961'de, sabah 06:00'da, CIA tarafından eğitilmiş Kübalı pilotların kullandığı ABD'ye ait B-26 uçakları Santiago, San Antonio de Los Baños ve Ciudad Libertad'daki hava üslerini bombaladı. Bu saldırı, uzun zamandır beklenen müdahalenin başlangıcıydı.

Önceden hazırlanan plana uygun olarak Che, diğer kırmızı alarm durumlarında yaptığı gibi, adanın batısındaki Pinar del Río'ya gitti ve bölgedeki ordunun başına geçti. Raúl Castro doğu bölgesindeki ordunun, Almeida da iç bölgedeki ordunun komutasını devraldı. Birkaç saat sonra Komutan Guevara, karşıdevrimcilere karşı verilen ve "Escambray temizliği" adıyla bilinen operasyondan dönen savaşçılara bir konuşma yaptı. O konuşma sırasında çekilen fotoğraflar, Che aşağıdaki şeyleri söylerken binlerce tüfeğin havaya kaldırıldığı anı görüntüler:

> *En azından dün bir düşman uçağının düşürüldüğünü ve alevler içinde yere çakıldığını bilmenin rahatlığı içindeyiz... Daha sabah Universo Sánchez'in şarapnelden yaralandığını; ama tekrar saldırıya geçerler düşüncesiyle birliğinin başından ayrılmadığını gördük... [Karşıdevrimcileri kastederek] bugünün Nazileri, korkaklar, caniler, yalancılar...*
>
> *Bu saldırı beş bin gusanosun* [solucanlar] *önceden haber verilen işgal hareketinin bir başlangıcı mı henüz bilmiyoruz ... [ama] bu yoldaşlarımızın hayatlarına mal olsa da, fabrikalarımızın molozlara dönüşmesine de; andımız ya vatan ya ölümdür.*

Che ertesi gün hava saldırısında ölenler için düzenlenen Havana'daki törene katıldı. Cenaze töreni 23. Caddede, binlerce silahlı milisin katı-

lımında ve çatılardaki uçaksavarların koruması altında yapıldı. Törendeki konuşmasında Fidel uçakları CIA'nin propagandalarında iddia ettiği gibi Kübalı pilotların kullandığını reddetti; harekâtın Küba hava kuvvetlerini yerle bir etmeyi, böylece denizden bir saldırı gerçekleştirmeyi amaçladığını açıkça görebildiğini söyledi. İşte Fidel Küba devriminin sosyalist bir nitelik taşıdığını ya hep ya hiç, ya vatan ya ölüm sloganlarının atıldığı bu ortam içinde dile getirmişti.

Peki Che'nin aklından neler geçiyordu? Sonuçta aklındaki fikirleri değiştirecek bir şey değildi bu olay. Sosyalizmden başka bir yol olmadığına inanıyordu ve olaylar da bunu doğrular nitelikteydi. Küba yine bir savaşla karşı karşıyayken gelecekle ilgili planlar yapmak mümkün müydü? Geçen bir yıl içinde Che sık sık Küba devriminin uzlaşma ve politikacılık eritkenleri içinde toplumsal radikalliğini sulandırmış olabileceğini düşünmüştü. Onun gibi kişisel tarihinde arkasında iz bırakmayan, köprüleri atmak deyişine böylesine uyan biri bir ülkenin kapısını cennet veya cehenneme açıp diğer tüm kapılarını kapamasını bir zafer anı olarak yaşamış olmalı.

Saatler sonra Che tekrar Pinar del Río'daydı. Fidel işgal hareketinin batıdan, kıtaya bakan sahilden başlayacağını düşünüyordu, bu yüzden Che Küba istihbarat teşkilatının ilk çatışmaların yaşanacağını tahmin ettiği bölgedeydi. O gün öğleden sonra bir dizi söylentiye neden olacak tuhaf bir kaza olmuştu. Che ani bir hareket yapmış ve horozu çekilmiş bir tabancanın asılı olduğu bir kemeri yere düşürmüştü.Tabanca ateş almış ve tabancadan çıkan mermi yanağını sıyırıp geçmişti. Onun yanağından mı yoksa çenesinden mi yaralandığı konusunda rivayetler muhtelif; ama söylentilerin hepsi merminin kafatasına isabet etmesine ramak kaldığında hemfikir. Che hemen hastaneye kaldırılmış, ilk müdahalesi yapılmıştı. Alerjik bir tepkimeye neden olur korkusuyla ona anestezi yapılmamıştı; çünkü alerji astım krizine neden olabilir, bu da, doktorların belirttiğine göre, onu felce sokabilirdi. Aleida ona hastanede refakat etmek için Havana'dan gelmişti.

O günün gecesinde, 23:45'e doğru, bir grup milis işgalci kuvvetlerin öncü birliğiyle, adanın güney sahilinde bulunan Zapata Bataklığının yakınındaki Girón Plajının civarında karaya çıkacak birlikler için yer belirlemeye çalışan bir grup kurbağaadamla çatışmaya girdi. Haberin devrim komutanlığına ulaşması bir buçuk saati bile almamış-

tı. Aynı günün gecesi, Pinar del Río'ya CIA'nin bir şaşırtma taktiğiyle örgütlediği sahte bir çıkarma harekâtı düzenlendi. Sahile çıkarma yapıldığı görüntüsünü vermek için elektronik aygıt yerleştirilmiş şişme botlar kullanmışlardı. Komutan Guevara haberi alır almaz hastaneden ayrılmıştı.

Gece boyunca Fidel milislerin taburlar halinde düzenli bir şekilde ilerlemeleri işiyle bizzat kendi ilgilenmiş, işgalci kuvvetlerin bir kumsalı ele geçirmesini önlemek için elindeki tüm kuvvetleri, hatta Matanzas'taki Yedek Askerler Okulunda eğitim gören askerleri bile kullanmıştı. Devrim liderleri tekrar gerilla savaşçısı olmuştu. İşçi Bakanı Augusto Martínez harekât bölgesine gitmişti, tıpkı Emilio Aragonés, polis şefi Efigenio Ameijeiras ve Oscar Fernández Mell gibi.

Che sabah saat 08:00'de Fidel'le görüştü. İşgalciler Zapata Bataklığı yakınlarındaki küçük kasabaları ele geçirmiş, ilk çatışmalar başlamıştı. Fidel ile Che hâlâ bu çıkarmanın bir yanıltma taktiği olduğunu, asıl çıkarmanın başka bir yerden gerçekleştirileceğini düşünüyordu. Che ulaşım aracı ve 120 milimetrelik havanları kullanmasını bilen asker talep etti. Fidel, ona bu istediklerini sağladı.

CIA'nin ülkedeki siyasi eğilimi hafife almasının dışında işgal harekâtı hiç de kötü planlanmamıştı. İşgalciler "kurtarılmış topraklar"a mevzilenip kendi hava sahalarını bile kurmuşlar, "sürgündeki hükümeti" oraya taşımışlardı; hükümet ABD ve Latin Amerika hükümetleri tarafından hemen tanınmıştı. İşgal harekâtının içinde sadece ABD yoktu, onunla birlikte Nikaragua'daki Luís Somoza hükümeti ile Guatemala'daki Miguel Ydígoras hükümeti işgalci askerlerin eğitimini sağlamışlardı. Kennedy'nin liberal hükümeti ile kıtanın en kötü iki diktatörü arasındaki bu siyasi ittifak ancak Soğuk Savaşın o çılgın mantığı içinde anlaşılabilir.

Altı uçağını ancak teknik mucizeler sayesinde havada tutmayı başaran Küba hava kuvvetlerinin hızlı hareket etmesi sonucu işgalin ilk saldırısı geri püskürtülmüştü. Kötü silahlanmış Kübalı milislerin gösterdiği direnç, çıkarma yapan grubun mevzilenmesini önlemişti. Ancak her şeyden önce sihirbaz Fidel'in telefon aracılığıyla savaşın her ayrıntısını öğrenmesi ve işgalcilere tuzak hazırlaması bunda büyük bir rol oynamıştı.

Anekdotlar ve binlerce tanık üç ile dört bin kişinin Girón Plajına nasıl akın akın gittiğini anlatır. Öyle görünüyor ki, işgalcilere ateş etme yarışı bayağı bulaşıcı bir hal almış. Karşı saldırının ilk günü "İspanyol" Fernández Duque, Aragonés, Dreke, Ameijeiras ve René Rodríguez arasında ön cepheye, sonra da sahile ilk kimin ulaşacağı konusundaki bir yarışa sahne olmuştu. Bu kesinlikle alışılmamış bir şeydi; milisler korkusuzca savaşmışlar, tankları durdurmuşlar ve havan ateşi altında ilerlemişlerdi. 17 Nisanda işgalcilerin ilerleyişi durdurulmakla kalınmamış, savunmaya çekilmeye zorlanmış ve etrafları tümüyle kuşatılmıştı.

ABD'deki propagandada ise olaylar farklı anlatılıyordu: *Ben kendimi vurmuştum; Komünistlerin yüz karasıydım; her şeyi yüzüme gözüme bulaştırmıştım. Fidel için de sanırım bir hava saldırısında yaralandığı veya sığınağa kaçtığı söyleniyordu. Raúl ise kayıptı. Özetle işgalciler ilerlemiş ve Bayamo limanını ele geçirmişti.*

17 Nisanı 18 Nisana bağlayan gece Fidel çatışma bölgesinden Havana'ya gitti ve Pinar del Río'dan bir rapor aldı, denizden çıkarma yapılması an meselesiydi. Mariel ve Cabañas açıklarında bir sürü savaş gemisi vardı; Che savunma önlemleri almaya çalışıyordu. İkinci bir çıkarma olmayacağı anlaşılınca Fidel, Girón'a uçaksavar ve tank gönderdi. Che gibi sabırsız biri için o bekleme anı dayanılmaz bir şey olmalı.

Savaşçı ruha sahip olmayan ve her tarafta halkın direnişiyle karşılaşan işgalciler Playa Larga'dan geri çekildi ve Girón'da yeniden bir araya geldi. İşgalciler orada 18 Nisan günü muazzam bir saldırıyla karşı karşıya kaldılar. İsyancı ordusu 19 Nisanda, saat 17:30'da Girón Plajını ele geçirdi; böylece işgal harekâtı başarısızlıkla sonuçlandı. İsyancı ordusunun Girón Plajını ele geçirmesinden kısa bir süre önce ABD donanmasına ait tekneler işgalci kuvvetlerinin küçük bir kısmını alıp bölgeden uzaklaştırmış ancak geride 1500'den fazla asker ve 200 ölü bırakmıştı. Fidel zırhlı bir askeri araçla bizzat sahile gitmişti.

Daha sonra Che geriye bakıp olaylar hakkında şunları söyleyecekti: *Babasından bin dönümlük arazi kalan birinin o bin dönümlük araziyi almak için buraya gelip de hiçbir şeyi olmayan ve toprağını almak istediği için bu adamı öldürmek isteyen bir köylü tarafından öldürülmeyeceğini bekleyemezsiniz.*

Fidel yakalanan işgalcilerin mülkiyetiyle ilgili istatistiksel bir özet vermişti. Sayılar Che'nin olaya bakış açısının haklılığını doğruluyor ve Girón'da ne tür hesaplar yapıldığını gözler önüne seriyordu: "Tüm bunların hepsi 371.930 hektarlık araziyi, 9666 gayri menkulü, 70 fabrikayı, 10 şeker tesisini, 3 bankayı, 5 maden ocağını ve 12 kabareyi geri almak içindi."

30

YORULMAYA VAKİT YOK

İyi bir satranç oyuncusu olan Che Küba'nın Sanayi Bakanı olduğu sıralarda birçok turnuvaya katılmış ve bir sürü satranç ustasıyla özel maçlar yapmıştı.

Girón'da kazanılan zafer devrime ekonomik gelişim planlarına ağırlık vermesi için rahat bir nefes alma fırsatı yaratmıştı; hükümetin ekonomik gelişim çalışmalarına geniş bir halk katılımı vardı.

İşgal girişiminden birkaç gün sonra:

Şeker Federasyonundan yoldaşlar bir slogan geliştirmişler: "1 Mayısta: 6 milyon ton şeker." Haberi duyduğumda şaşırdım; çünkü şekerin yetiştirilmesinden ürün haline gelene kadar hangi aşamalardan geçtiği konusunda bir şeyler biliyorum. Şeker tesislerinin genel müdürü ... Yoldaş Menéndez'i telefonla aradım. Bana bu sloganı işçilerin kendisine danışmadan kendi kendilerine bulduğunu söyledi... Güzel, şimdi bu amaca ulaşmamız imkânsız.

Che kızgındı. Retorikten, demagojiden veya yerine getirilemeyecek vaatlerde bulunmaktan hoşlanmazdı çünkü.

24 Nisan 1961'de Che Pinar del Río'dan dönmüş, Sanayi Bakanlığında yapılan bir kurul toplantısına başkanlık etmişti. Daha önce kurul, Che'nin tüm müdürlerin ayda iki kez fabrika ve atölyeleri ziyaret etmesi, bu işletmelerin sorunlarını yakından incelemesi önerisini kabul etmişti; bunu yapmayan müdürlerin maaşlarının bir günlük kısmı kesilecekti. Kurul üyeleri çok fazla çalışmaktan şikâyetçiydi, Che Pinar del Río'da bulunduğu için hiçbiri onun önceden kararlaştırıldığı gibi Batanabó'daki bir kalem fabrikasını ziyaret edeceğini tahmin etmemişti.

Toplantıda Che üniformasının ceplerinden birinden kıvrılmış bir tomar kâğıt çıkarmış ve raporu daktiloya çektiremediği için kurul üyelerinden özür dilemişti. O gün, Che'nin toplantıya gelmeyeceği üzerine bahse giren kurul üyeleri iddiayı kaybetmişti.

Che kurula raporunu sunmakla kalmamış, aynı zamanda askeri gömleğinin cebinden yeşil bir defter çıkararak –çünkü ceplerinde hep bir şeyler olurdu– fikirleriyle, yaptığı gözlemlerle ve eleştirileriyle ilgili notlarını okumaya başlamıştı: kadrolarının (ve de bizzat kendisinin) deyişiyle feveranlarını dile getirmeye başlamıştı. Defteri gören herkesi bir titreme almıştı. Che o sıralarda gizem dolu başka bir alışkanlık daha edinmişti: Her renk için ayrı bir düğmesi olan çok renkli bir kalem edinmişti, tuttuğu notların özelliğine göre kalemin rengini

değiştiriyordu. Farklı renklerde neden not aldığını ona sorma cesaretini kimse gösterememişti, ta ki Valdés Gravalosa merakını daha fazla gizleyemeyerek ona bunun nedenini sorana kadar. Bu bir şifre. *Kırmızıyla yazdığım şeyler Fidel'le görüşeceğim şeyler; yeşille yazdığım şeyler de kurulla görüşeceğim şeyler,* bunun gibi.

Kurulun o gün ve her gün yüzleşmek zorunda olduğu sorun hammadde ve yedek parça yokluğuydu. Ancak o gün Che, mevcut kararsızlıklara rağmen üretimin arttığını doğrulamıştı. Boornstein: "1960 yılında sanayi çıktısı artmıştı. Gelecekteki sorunlar yönetimden ziyade taşımacılık ve ambargodan kaynaklanacaktı."

30 Nisan günü Che bir televizyon programına çıktı; programda o her zamanki dürüstlüğüyle konuyu ekonomiyle ilgili sorunlara getirdi: *Yaparak öğreniyoruz, doğal olarak da yanlışlarımızdan ders çıkararak.* Televizyon programında Che planlamanın nasıl yanılsamalar üzerine inşa edildiğini –gerekli okulların beş yıl içinde kurulması gerektiğini, beş yıl içinde bir ticaret filosunun geliştirilmesinin mümkün olduğunu, beş yıl içinde uçak satın almalarına gerek olmayacağını– ve tüm bunların gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını kısa bir süre içinde nasıl fark ettiğini anlattı. Ancak yine de ileriye bakıyordu (dolayısıyla yanılsamalar üzerine plan yapmayı ister istemez kabul ediyordu), 1965'te Küba'da artık otomobil üretilecekti. Sanayi Bakanlığının eski icraatlarının laboratuvar deneyi olduğunu söyledi; yetkililer fabrikalardaki işçilerle görüşmemişlerdi ve binlerce sorunun farkında değillerdi. Hammadde ve yedek parça sıkıntısı çekmeyecekleri varsayımıyla yola çıkmışlardı. *Şimdi plan yapılırken halkın hiç hesaba katılmadığını gayet iyi görebiliyoruz, işçilerin katılımı olmadan hazırlanmış bir planın başarısız olma riski yüksektir.* Bütün olarak plan % 75'lik başarısızlık oranına sahip olmasına rağmen bazı sektörlerde muazzam sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştı; örneğin demir ve çelik sanayisinde % 75'lik bir büyüme sağlanmıştı.

Komutan Guevara televizyondaki konuşmasında o her zamanki rahat tavırlarıyla Küba'da sosyalist ülkelerden gelen ve Sanayi Bakanlığına bağlı çalışan 140 teknisyen olduğunu söylemiş ve Çin hükümetinin yolladığı muhteşem bir makineyle daha sonra onun montajını gerçekleştirmek üzere gönderdiği on teknisyen hakkında espri yapmıştı: *Burada kalsınlar diye onları evlendirmeye çalışıyoruz.*

Bu arada Che, Kübalı Troçkist grup Vox Proletaria'nın resmi yayın organı *Voz Obrera*'yla ters düşmüştü. *Voz Obrera, Teknik Danışma Kurullarını eleştiriyor... bu kurulların hükümetteki yüreksiz küçük burjuvalar tarafından hortumlanmak amacıyla ve fabrikaları kendi başlarına yönetmek isteyen kitlelerin eline bir şey geçmemesi için kurulduğunu söylüyorlardı.*

Teorik açıdan bakılırsa, Che'nin bu eleştirilere karşı çıkması saçmaydı; pratik açıdansa utanç verici bir şey ve vahim bir hata. Teknik Danışma Kurulları'nın temel ayıbı, bunların kitleler tarafından kurulmamış olmasıydı: bu kurullar, kitlelere talep etmedikleri bir araç vermek için keşfedilmiş tepeden inme emirlerle işleyen bürokratik bir icattı, talep etmemek de kitlelerin ayıbıydı.

Devrimci liderler Troçkist gruba karşı açık ve cömert davranmıyordu. Che fikir uyuşmazlığı içinde olduğu kişileri tartışmaya davet ederken, devrim liderliğinin diğer kesimleri bu kişilere baskı uygulamayı tercih etmişti. Birkaç ay sonra polis Troçki'nin klasik yapıtı *Sürekli Devrim*'i basan matbaalara baskın düzenlemiş ve makineleri parçalamıştı. Che, Zetlin'in yaptığı bir röportajda bu hareketi kınamıştı: *Bu ikinci sınıf bir bürokratın yaptığı elim bir olay. Klişeleri kırmışlar. Böyle bir şeyin olmaması gerekiyordu.* Ama olmuştu.

Che devrimin farklı kesimleri arasındaki bu anlaşmazlığın Girón saldırısını izleyen baskı dönemi içinde bir zulme dönüşmesinden çekiniyordu. Che'yi Bakanlığından işçilerin ideolojileri nedeniyle işyerlerinin aranmasını yasaklayan sirküleri yaklaşık bu dönemlerde çıkarmıştı.

Fidel Castro'nun Küba devriminin özünde sosyalist bir devrim olduğu tanımlamasını yapmasından kısa bir süre önce sosyalizm sözcüğü bir parola haline gelmişti. Daha önce sözünü ettiğimiz 30 Nisandaki televizyon programında Che devrimin hedefini *tamamıyla demokratik bir sosyalist toplum* yaratma girişimi olarak tarif etmişti. Bir gün sonra, 1 Mayıs konuşmasında Fidel artık "sosyalist devrimimiz" demeye başlamıştı bile.

8 Mayısta Che zamanını, kendini özdeşleştirdiği otuzlu yılların tarihi Kübalı devrimci Antonio Guiteras anısına düzenlenen törende konuşmaya ve Machina iskelesinde hammadde yükleme işinde gönüllü çalışmaya ayırmıştı.

Ekonomi vahim sorunlar yaşadığı halde, K. S. Karol'un büyük bir sağduyuyla ortaya koyduğu gibi, "her şey yolunda gidiyor gibiydi; ama hiç kimse bunun nedenini bilmiyordu." Bu fenomen kuşkusuz devrim ortamına, Batista döneminin son yıllarında birikmiş olan stoka, değişim ruhuna, yaygın irade gücüne ve özveri duygusuna yorulabilir. Tüm bu unsurların bir karışımı söz konusuydu; ama görünmez bir ekonomik yıpranma ve parçalanma içten içe kendini hissettiriyordu. Ekonomist René Dumont, 1960 ile 1961 yılları arasında büyükbaş hayvan tüketiminin dört kat artarak 250.000'den 1.000.000'a ulaştığını ve campesinoların talebinin mevcut sayıyı aşarak enflasyona neden olduğunu hatırlıyordu. Süt talebi de aynı oranda artmış, kümes hayvanlarının sayısı ulus genelinde artış göstermesine rağmen ablukadan önce ABD'den ithal edilen 1.500.000 tavuğun yerini almayı başaramamıştı. Muz üretimi artıyordu; ama gelişmekte olan bölgelerdeki tüketim artışı muzların Havana'ya ulaşmadan tükenmesine neden oluyordu.

Che üretim yetersizliğinin, eskiden hiçbir şeye imkân bulamayan, şimdiyse tüketici konumuna gelmiş binlerce Kübalı üzerinde oluşturduğu baskının farkındaydı:

> *Büyükbaş hayvanları halkın tüketimine sunduk; inekler fark gözetilmeden kesiliyordu ve et yemek yaygınlaştı –harika bir alışkanlık (belki de bunun nasıl harika bir şey olduğunu en iyi bilenlerden biri de benim), ama Küba halkının hak ettiği ölçülere ulaşmayı başaramadık.*

Tarım yönetiminden kaynaklanan yegâne sorun bu değildi. Dumont, Antonio Núñez Jiménez'in Ulusal Tarım Reformu Enstitüsündeki irrasyonel yönetimini ve aldığı yanlış kararları acımasızca eleştirmişti. Bu arada Küba devriminin tam istihdam sağlama kararlılığına harfiyen uyma çabası fabrika işçilerinin niteliğini düşürmeye başlamıştı; Che daha sonra Ulusal Banka'da yüz tane gereksiz işçi barındırdığını itiraf edecekti. Çözüm son derece hızlı bir biçimde sanayileşme idiyse, Che engellerle dolu bir yolda ilerlemeye çalışıyordu diyebiliriz. Doğu Avrupa'dan gelen makineler açıkta bekletiliyordu; çünkü o makinelerin konacağı fabrikalar henüz inşa edilmemişti. Ancak bu durum makinelerin paslanmaya maruz kalmasına neden oluyordu.

Karol Rus uzmanların Kübalıların israfçı tutumları ve uygulama alanına uymayan acelecilikleri konusunda herhangi bir şey yapmadıklarını -hammaddeleri bulunmadığı halde fabrika kurma taleplerini engellemediklerini- belirtir. Ama Sovyet danışmanlar bağımsız değildi. Kendi başlarına karar verecek güçte değillerdi ve büyük oranda katı Sovyet hiyerarşisine bağımlılardı. Kübalılar kendilerine makinelerin dünya fiyatlarında satılmasından şikâyetçiydiler, Sovyetler ise Kübalıların makineleri düşük faizli borçlarla satın aldıkları halde memnuniyetsiz oluşlarından.

Tesisleri faaliyete geçirecek teknik uzmanların yokluğu durumu daha da güçleştiriyordu. Edward Boornstein, Guevara'nın bir tesisin yönetimini 23 yaşındaki bir *barbudo*ya teslim ettiğini hatırlıyordu; Procter & Gamble tesisi kimyadan biraz anlayan bir doktor, Matahambre bakır madeni ise madencilikten anlayan; ancak bir maden ocağının nasıl havalandırılacağı konusunda hiçbir şey bilmeyen ABD'li bir jeolog tarafından yönetiliyordu.

Bir buçuk yıl sonra, yani 1963'te Che, Uruguaylı gazeteci Eduardo Galeano'ya şöyle bir itirafta bulunacaktı: *Sanayileşmeye balıklama dalmak çok yanlış bir şeydi. Bitmiş ürünler üretip tek hamlede ithalattan kurtulmayı istemiştik... Ara ürünler ithal etmenin ne kadar karmaşık olduğunu görememiştik.*

1965'te CIA'nin hazırladığı bir rapor Küba'nın sanayileşme projesinin aşırı iyimser ve gelişmemiş olduğunu, Küba'nın yatırım kaynaklarının çoğunun bitmemiş ve/veya gerek iç gerekse uluslararası piyasaya düşük değerli mallar üreten projelere bağlı kaldığını ortaya koymaktaydı. Bunun sonuçları açıktı: insan ve malzeme kaynaklarında kıtlık, ağır inşaat alanında deneyim eksikliği (Batista yönetiminde inşaat sanayisi ABD kaynaklıydı ve ABD teknisyenleriyle makineleri tarafından yürütülüyordu) ve kötü örgütlenme ile planlama. (Bunlara mühendislerin yurtdışına kaçmasını, Komünist blokun sanayi tasarımının tropik iklime uygun olmamasını, kötü kalitede olmasını ve kısa ömürlü oluşunu da eklemek gerekir.)

1961 Mayısında K. S. Karol, Che'yle röportaj yaptı. Röportajda Che Sovyet modelini eleştirdi. Röportajda Fransızca konuşmuşlardı: "Che Fransızcayı çok rahat konuşuyordu, sadece ara sıra şaka yollu telaffuzunun İspanyolcaya kayıp kaymadığını merak etmişti." Konuşmalarının ilk konusu sosyalizmdi:

Burada insanlar işi daha yeni öğreniyorlar ve hâlâ acemiler... Sosyalizm işinden pek hoşlanmadıklarını söyleyen yoldaşlarla zaman zaman bizzat konuşmuşumdur, onlara şunları söyledim: Tarım reformundan veya şehir reformundan veya Amerikalıların mallarının kamulaştırılmasından, devletçilikten, toplumsal adaletten ve herkesin kendi emeğinin ürününden yararlanmasından yana değil misiniz? Bana meselenin kesinlikle bu olmadığıyla ilgili yemin ettiler, tüm bunları hayatlarını feda edecek derecede sevdiklerini belirttiler. Bunun üzerine onlara, madem tüm bunların yanındasınız, o zaman kesinlikle sosyalizmden de yanasınız dedim. Daha duru bir zihinle yanımdan ayrıldılar.

Karol, Che'ye doktriner Sovyet ideolojisinin artıklarını, boş ve dogmatik Komünist doktriner elyazmalarını böyle bir siyasi vakum içine tıkıştırmanın tehlikeli bir şey olup olmadığı konusunda ne düşündüğünü sordu. Che bu elyazmalar hakkında hiçbir şey bilmediğini, başkalarına sorması gerektiğini söyledi. Karol açıklamalar getirerek sorusunun cevabını almada ısrarcı davranmanın gereksiz olduğunu anlamıştı.

İkisi apayrı deneyimlere sahipti: Biri görüşleri Stalinizm retoriği ve onun otoriter uygulamaları arasındaki çelişkilerle biçimlenmiş bir solcuydu, diğeri de Marksist ideolojinin verdiği heyecanla ve sosyalizmin gerçek tarihi konusundaki sınırlı bilgisiyle ilk elden devrim deneyimi yaşayarak son derece farklı bir görüşe sahip Latin Amerikalı bir radikal. Che, Karol'a elyazmalarından çıkarılan Marksist formüllerin "ikincil bir konu olduğunu, Küba'daki siyasi eğitimin bu elyazmalarına hiç mi hiç bağımlı olmadığını" söyledi. Che, Karol'a, Stalinizmin Küba'da gelişemeyeceğini, kolektif tarımın kendi arzuları doğrultusunda değil, campesinoların arzuları doğrultusunda biçimlendiğini, özverilerle sanayileşmeye ulaşılamayacağını ve SSCB'deki gibi bir kapitalizm yasakçılığının artık mümkün olmadığını anlatmaya çalıştı. Che, sosyalizmi inşa etmek, özellikle de genç teknisyenler yetiştirmek konusunda Doğu Avrupa'nın deneyimlerinden yararlanmanın son derece önemli olduğunu söyledi. Karol:

1961'de Che'nin fikirlerinden etkilendiğimi söylersem yalan olur. Onun o güçlü kişiliğiyle entelektüel cazibesinden hemen etkilen-

miştim; ama onun sosyalist blokun gerçeklerine işine öyle geldiği için gözlerini yumduğu izlenimine kapılmıştım. Onun zekâsına ve titizliğine sahip biri sosyalist toplumlarda yeni keşfettiği kıtlıkla dengesizliklerden yılgınlığa kapılmış olamaz. Sovyet sosyalizmine inananlardan farklı olarak o basit Sovyet propaganda sloganlarını kullanmazdı.

Bu arada Küba'ya uygulanan abluka daraldıkça daralıyor, Kübalılara hem soluklanma fırsatı tanıyan hem de bir ekonomi modeli sunan Küba'daki Sovyet varlığı büyüdükçe büyüyordu. SSCB, Küba'ya 100 milyon dolarlık başka bir kredi daha vermişti; bu azımsanacak bir meblağ gibi görünse de aslında Kübalılar için oldukça önemli bir meblağdı.

Che, Sovyet modeli üzerinde geliştirmeye çalıştığı ve gönüllü çalışmalarıyla halka örnek olmaya devam ettiği sanayi alanındaki güçlükleri toparlamaya çalışıyordu. Havana'da bir okulun inşaatına yardım ediyor ve ders çalışıyordu. İspanyol-Sovyet siyasal ekonomist Anastasio Mancilla'nın düzenlediği Karl Marx'ın *Kapital*'iyle ilgili bir seminere mali yardımda bulunmuştu. Seminer çarşamba günleri yapılıyordu. Mancilla konuşmaya başlıyordu ve yarım saat sonra Che, Mancilla'nın söylediği her şeyi şüpheci bir yaklaşımla değerlendiriyordu. Soru ve tartışma fırtınası gece yarılarına, hatta daha geç saatlere kadar sürüyordu.

Karol, Küba devriminin siyasi içerikten yoksun oluşunun yarattığı rahatsızlığın ülkede sosyalizmin ilan edilmesiyle giderildiğini, bürokrasi ve Marksist elyazmalarını ikincil konuma yerleştirme eğiliminin ağır bastığını, Sosyalist Halk Partisi'nin en dogmatik kadrolarının bu sürece hâkim olduğunu söylerken yanılmıyordu. Haziranda Ulusal Kütüphane'de sanat ve edebiyat konusunda bir tartışma yapılmış, bu tartışmada kültür bürokrasisine hâkim olan PSP kadroları arasındaki gerilim açıkça görülmüştü.

Bu en eklektik devrimci tasarılar eski ortodoksluk ile yeni saf değiştirmiş kesimin gözünü diktiği tek şey değildi. Karol'un belirttiğine göre, Che'nin aşırı eleştirel tutumu Aníbal Escalante ile Blas Roca gibi eski PSP bürokrasisinin bazı kadrolarının canını sıkıyordu; çünkü bu tutumu nedeniyle Che'yi denetlemek imkânsızdı. Karol o dönemlerde, "solcu" olması dolayısıyla Che'ye karşı gizliden gizliye bir kampan-

ya yürütüldüğünü de hatırlıyordu. İronik olarak Marksistlere devrim saflarında ilk kez yer açan Che ile Raúl Castro olmuştu. Bir yıl sonra Che şu itirafta bulunacaktı: *PSP'nin örgütleme konusundaki otoritesine gözümüz kapalı güvendik ve... eleştirilerimizi [SHP ile ilgili] bir kenara bıraktık ... kasvetli bir dönem başlıyordu.*

Bu arada Che ülkenin cılız sanayisini ayakta tutmaya çalışıyordu. Önemli bir başarı elde edilmişti. Moa nikel tesisi mükemmel bir biçimde çalışmaya başlamıştı. Kübalı mühendis Demetrio Presilla tesisi nasıl çalıştıracağını ve Sovyet teknisyenlerin anlayamadığı yeni teknolojisinin nasıl çalıştırılacağını anlamıştı. Kamulaştırıldığı sırada Moa'nın *maden bölümünde tek bir Kübalı yönetici bile yoktu; hepsi [Kuzey] Amerikalıydı.*

Presilla, Che'nin nikel için ticari bir çıkış yolu bulabilmesi halinde tesisi işletmeye açmanın bir yolunu bulacağına söz vermişti. SSCB gezisi sırasında gerekli sözleşmeleri ayarladıktan sonra Che, projenin nasıl gittiğine bakmak, işçilerin su, elektrik ve barınma konusundaki şikâyetlerini dinlemek üzere her hafta Moa'yı ziyaret etmişti.

Moa Haziran 1961'de nikel sülfat üretmeye başlamıştı, Che işçileri kutlamak üzere tesise gitmiş, sendika lokalinde kendi fotoğrafını görerek *Bu adam Cantinflas'a benziyor,* demişti.

Ağustosun başlarında Che, üye ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerle ilgili Amerika Devletleri Örgütünün bir kolu olan Amerika Ülkeleri Arası Ekonomik ve Toplumsal Kurul'un (CIES) düzenlediği bir konferansa katılmak üzere Uruguay'a gitti. Bindiği uçak sis nedeniyle Rio de Janeiro'ya zorunlu iniş yaptı, heyet Küba büyükelçiliğine gitti; sokaktaki insanlar Che'yi tanıdı ve ona neşeli tezahüratlarda bulundular. *Hayalet görmüş gibiydiler,* demişti Che Küba büyükelçisine. Che 5 Ağustosta Montevideo'ya ulaştı, halk onu unutulmayacak bir sıcaklıkla karşıladı. Halk havaalanında toplanmış ve "Guevara geldi, maskaralıklar bitti" sloganları atmıştı. Carrasco havaalanından şehir merkezine kadar yol boyunca on bin kişi bayrak sallayarak, "Küba'ya evet, Yankilere hayır!" sloganlarıyla Küba heyetine yolda eşlik etmişti.

Uruguaylı, Arjantinli ve Şilili oligarşilerin rağbet ettiği lüks bir sayfiye yeri olan Punta del Este'de Küba heyeti Hotel Playa'da bir kat kiraladı. Ricardo Rojo'nun belirttiğine göre orada, "heyet Che'nin o sıralarda Havana'daki ofislerinin havasını aynen yaşattılar; daktilocu-

ların makineli tüfekli muhafızların arasında çalıştığı ordugâh ve hükümet bölümü karışımı bir yer haline gelmişti orası. Kimileri yemek pişiriyor, kimileri telefonda konuşuyordu ve herkes müthiş bir hızda hareket ediyordu."

Che, 7 Ağustosta Uruguay Cumhurbaşkanı Eduardo Haedo'nun ikametgâhında düzenlenen yemekli bir toplantıya katıldı; ikisi yemek sırasında Küba purolarının kalitesi hakkında konuştular. Bir gün sonra Che CIES'in genel toplantısında bir konuşma yaptı. *Bizi buraya uzun bir olaylar zinciri taşıdı,* dedi Che ve bu olayları tek tek sıralamaya başladı: ABD havaalanlarından kalkan korsan uçaklar; şeker tarlalarının bombalanması; La Coubre'deki patlama; 1960'ta petrol şirketlerinin Sovyet ham petrolünü rafine etmeyi reddetmeleri; Aralık 1960'ta ABD şeker kotasının son darbesi; Girón Plajı ve ABD'nin Guantánamo'daki üssünden Raúl Castro'ya karşı bulunulan suikast girişimi. *Tüm bu nedenlerden dolayı Küba devriminin tanınmış teknisyenlerinin bir araya geldiği bu toplantıda teknik konuları konuşabileceğini sanmıyorum.*

Che Küba devrimini, *evrimsel süreci gereği* sosyalist olmuş tarımsal, anti-feodal ve anti-emperyalist bir devrim olarak tanımladı. Küba devriminin başarılarından söz etti; tarım reformundan; kadın-erkek eşitliğinden; siyahilere karşı ayrım yapılmamasından; okuma yazma seferberliğinden. Sonra oklarını İlerleme İttifakı'na, Küba ve devrim dalgasına karşı düzenlenmiş bir entrika olduğunu belirttiği Başkan Kennedy'nin Latin Amerika için tasarladığı büyük gelişme planına yöneltti: *Bacaklarınızın biraz çekildiğini hissetmiyor musunuz? Otoyollar, yollar, kanalizasyon şebekeleri yapmak için dolarlar veriliyor... Peki, gelişmemiş ülkelerimizin sınai-tarımsal ülkeler haline gelmesi için bu dolarlar neden verilmiyor? Bu çok üzücü.* Sonra biraz alaycı bir üslupla İlerleme İttifakının kalbine inen şu sözleri söyledi: *Küba altın yumurtlayan tavuk; Küba var olduğu sürece bize vermeye devam edecekler.*

Konuşmasının en güzel bölümlerinden birinde Che şunları söylemişti:

> *Uzmanlar tam donanımlı çiftliklerin yerine büyük ve küçük işletmelerin kurulmasını öneriyorlar. Biz de diyoruz ki, tarım reformu istiyor musunuz? Çok fazla toprağı olandan toprak al, bunu olmayana ver... Kredi konusunda bizi dışlamalarına bir diyeceğimiz yok; ama bizi Latin Amerika halkının kültürel ve manevi hayatından mahrum etme-*

lerine bir diyeceğimiz var... Tüm dünya halkıyla ticaret yapma ve ilişkilerimizi sürdürme özgürlüğümüzü kısmalarına asla izin veremeyiz.

Che bu mesajıyla aba altından sopa göstermişti. Konuşması diktatörlük yönetimlerinin, karton demokrasilerin ve Latin oligarşilerin teknik kadrolarını etkilememiş olabilirdi; ama Che de zaten konuşmasında toplantıdakileri hedef almamıştı. Toplantıda olmayanlara seslenmişti: Küba devriminin eşitsizliklerle dolu bir kıtada köklü değişimlerin meydana geldiği bir döneme eşlik ettiğini düşünen yeni Latin Amerika soluna.

Guevara 9 Ağustosta Montevideo'da bir basın toplantısı düzenledi. Gazetecilere "istediğinizi sorabilirsiniz" dedi ve iki saat boyunca soru bombardımanına göğüs gerdi; espriler, kahkahalar, kimi zaman alkışlar arasında çeşitli konulara başarıyla değindi:

Girón tutukluları hakkında: *Onları Albizu Campoları veya traktör karşılığında takas etmeyi öneriyoruz.*

ABD uçaklarının Küba hava sahasını taciz etmeleri hakkında: *ABD, Küba'nın geri çevirdiği hava kuvvetlerini elinde tutmakta ısrarlı.*

Gönüllü olarak yaptığı şeker kamışı kesme ve limanda muz yükleme işleri hakkında: *Bana öyle şüpheyle bakmayın, size doğru söylüyorum.*

Seçimler hakkında: *Halk ne zaman isterse bir halk kongresi düzenlenir ve seçim yapılır.*

Karne yöntemiyle yiyecek dağıtmak hakkında: Perulu bir gazeteci yakın zamanlarda haftalık 700 gram tayının Küba halkına karşı el altından oynanan bir oyun olduğu iddiası hakkında ne düşündüğünü sormuştu. Che şöyle cevap verdi:

Böyle bir tayından haberim yok. Et alımı konusunda bir şey yapmamız, elimizdekileri adilce paylaşmamız gerekiyordu, ki bizdeki et tüketimi Peru'dakinden çok daha fazladır. Peru gibi ülkelerde bu tür hesaplar farklı yapılır: Parası olan insanlar satın alır, yoksul Yerliler açlık çeker. Sizce de öyle değil mi?

Perulu gazeteci, "Evet, sanırım öyle, ama sadece..." diye cevap vermeye çalışırken Che araya girer: *Onlara kulak asmayın!*

Katolik okulların kamulaştırılması hakkında: *Artık onlar sadece bir okul.*

Troçkistler hakkında: *Troçkistlerin yıkıcı ifadeler kullanmalarının sağduyulu bir hareket olmadığına karar verdik.*

Kilise hakkında: [Küba] *insanlara din özgürlüğü tanıyan dinsiz bir hükümettir.*

C. Wright Mills'in kitabı *Listen, Yankee* hakkında: *Bize göre bazı hatalar var, ama genelde samimi bir kitap.*

Latin Amerika'da daha başka devrimlerin meydana gelmesi olasılığı hakkında: *Devrimler olacak, bunun nedeni basit; çünkü devrimler son dönemlerini yaşayan rejimlerle sabrının sonlarını yaşayan halk arasındaki çelişkinin bir ürünüdürler.*

Ne yiyip içtiği, tütün kullanıp kullanmadığı ve kadınlardan hoşlanıp hoşlanmadığı hakkında:

> *Kadınlardan hoşlanmasaydım erkek olmazdım, kadınlardan hoşlandığım için evlilik sorumluluklarımı umursamasaydım devrimci olamazdım... Günde on altı, belki de on sekiz saat çalışıyor ve uyuyabilirsem altı saat uyuyorum... İçki içmem ama tütün kullanırım. Hiçbir eğlenceye katılmam, bu dünyada bir görevim olduğuna inanıyorum, bu görev için yuvamı ... ve günlük hayatın tüm zevklerini feda etmem gerekiyor.*

Arjantinliliği hakkında: *Kültürel açıdan Arjantin kökenliyim ve kendimi Kübalı olarak hissediyorum.*

Che toplantıda sadece bir kere sinirlenmişti, Arjantinli gazeteci Luis Pedro Bonavista, onun "eski anavatanı"ndan söz edince. Che ters bir biçimde şöyle cevap vermişti: *Beyefendi, benim anavatanım sizin anavatanınızdan çok daha büyük ve çok daha değerli; çünkü anavatanım tüm Latin Amerika, sizin tanımadığınız bir vatan bu.*

Che CIES genel toplantısına 16 Ağustosta tekrar katıldı; bu toplantıda Küba heyetinin toplantıya katılmayışına, sözde İlerleme İttifakı sayesinde *gelişmemiş ülkelerin gelişmiş ülkelerde adam başına düşen gelir oranına 500 yıl sonra ulaşacağı* sözleriyle açıklık getirdi. Bunun dışında, Che Küba'nın İlerleme İttifakı'nın kaynaklarına nasıl ulaşacağı ve Küba'nın bu kaynaklardan yararlanmaya hakkı olup olmadığı konusundaki sorularına da cevap alamamıştı: *Bir üyesinin katılamayacağı bir ittifakı destekleyemeyiz.* Onun İlerleme İttifakı'nın başarısızlığını önceden haber veren konuşmaları daha sonra "Che'nin kehaneti" olarak adlandırılacaktı.

Che, Başkan Kennedy'nin elçisi Richard Goodwin ile Brezilyalı temsilcilerin hazırladığı özel bir görüşme yaptı. *Üçüncü bir şahsın iki misafiri arasında gerçekleşen bir görüşmeydi.* İkisi de halka açık bir toplantı yapmamakla mükellefti; görüşmede Che İngilizce, Goodwin de İspanyolca konuşmamıştı, bir Brezilyalı yetkili konuşmalarını tercüme etmişti. Her ne kadar daha sonra Goodwin bu görüşmeye aşırı derecede önem atfettiyse de, Guevara'nın bu görüşmeyi önemli bulduğu pek söylenemezdi.

İki gün sonra Che, Montevideo Üniversitesinde radikal tarım reformu temelinde Küba'nın ekonomik gelişimi hakkında bir konuşma yaptı. Üniversitedeki konuşmasından önceki saatlerde Che onu görmek için Arjantin'den gelen annesi ve akrabalarıyla görüşmüştü. Aşırı sağcı gruplar Che'nin konuşmasından önce üniversiteye koku bombası atmıştı, öğrencilerle hınca hınç dolu olan salonda çamaşır suyu kokusundan geçilmiyordu.

Söze Latin Amerika'nın temel hakikatini *Herkes karnını doyurma hakkına sahiptir* dile getirerek başlayan Che her türlü yağ,[1] et ve ayakkabıya uygulanan abluka nedeniyle karneyle dağıtım yapmanın zorunlu olduğunu söyledi. Ekonomik bağımsızlığı elde etmenin yolunun sanayileşmeden, kurulması planlanan 205 fabrikanın işletmeye açılmasından geçtiğini belirtti.

> *Bu mücadele ülkenin daha hızlı büyümesini ve doğal olarak hızlı bir süreç içine girmesini sağlayacaktır; ama aynı zamanda baş edilmesi zor ciddi sonuçlara da neden olacaktır. Bu ne iyi ne de güzel bir şey; ama bunu yapmak zorundaydık, bundan pişman değiliz.*

Polis, toplantıdan sonra kalabalığın üzerine ateş açmış, üniversitenin öğretim görevlilerinden birinin ölümüne neden olmuştu; ertesi gün Che "siyasi bir gösteriye" katılmakla suçlanmıştı.

18 Ağustosta Guevara, Arjantin Cumhurbaşkanı Arturo Frondizi'nin daveti üzerine uçakla gizlice Buenos Aires'e gitti. Arjantin hükümetinin sağladığı bir uçak onu Don Torcuato havaalanına ulaştırmış, oradan cumhurbaşkanlığına ait yakın korumaların eşliğinde cumhurbaşkanının resmi ikametgâhı Los Olivos'a götürülmüştü.

---

[1] Domuz yağı Küba'da ana besin maddelerinden biridir.

Büyüme yollarının tartışılmasıyla açılan görüşmede üç konu konuşulmuş; Che, verdiğinden daha fazla aldığı için ABD yatırımının ülkenin büyüme sürecinde rol oynayamayacağını söylemiş. Frondizi'nin Küba'nın Varşova Paktına girmesi konusundaki endişelerini tartışmışlar; Che, *Böyle bir şeyi arzu etmiyoruz,* demiş. Frondizi bunun üzerine Küba'da seçim yapılma olasılığının olup olmadığını öğrenmeye çalışmış. Che böyle bir olasılığa kapıların geçici bir süre için kapatıldığını söylemiş. Görüşmenin sonunda Frondizi'nin eşi Che'yi biftek yemeye davet etmiş. Che, ızgara bifteğin üzerine yumurta kırılarak servis edildiği Arjantin usulü biftek ızgarayı kastederek *at üstünde* demiş.

Bu arada bu gizli görüşmeyle ilgili haberler haber ajanslarına ve Arjantin hükümet yönetimine sızmıştı. Dışişleri Bakanı Adolfo Múgica böyle bir görüşmenin gerçekleştiğini yalanlarken gülünç duruma düşmüş, bir gün sonra da görevinden istifa etmişti.

Che, Luisa Teyzesi'ni ziyaret etmiş ve o gün öğleden sonra tekrar Montevideo'ya geçmişti. Daha sonra gazetecilere Frondizi'yle yaptığı görüşme için *Dostça bir görüşmeydi* diyecekti. Gazeteciler ağzından başka laf alamayacaklardı.

Che 19 Ağustosta Brasília'da Brezilya Cumhurbaşkanı Jânio Quadros'la görüştü. Bu kısa görüşmenin ardından Quadros halka Küba'ya destek verecekleri ve Küba halkının kendi kaderini tayin hakkına saygı duydukları açıklamasını yaptı.

Konferansı izleyen aylarda İlerleme İttifakı, dolayısıyla ABD'ye karşı sözde bağımsız bir duruş içinde olan Brezilya ile Bolivya ve Che'yle özel görüşmeler yapan iki cumhurbaşkanı, Quadros ile Frondizi askeri darbeye kurban edilecekti. Che o sıralarda Latin Amerika'da tehlikeli biriydi; onun dokunduğu her fikir kutuplara ayrılıyordu. İlerleme İttifakı'nın demokratik ve ilerici görüntüsüne rağmen, Latin Amerika görece küçük, radikal Kübalı devrimcilerle ABD'nin destek verdiği askeri yönetimler arasında bir seçimle karşı karşıya gibiydi.

Yeni Latin Amerika devriminin lideri olduğunu doğrulayan geziden döndükten sonra Che, Küba'da karne usulü dağıtımın da kâr etmediğini gördü; tavuk ve diğer etlerde, yeşil ve kök sebzelerde ve domuz yağında sürekli bir kıtlık yaşanıyordu. Bu, ciddi ekonomik güçlüklerin yolda olduğunun ilk işaretiydi. Baharda diş macunu ve meşrubatta ara sıra kıtlık görülürken şimdi tüm yiyeceklerde görülmeye

başlamıştı. Fidel sorunu tüketim kapasitesinin aşırı derecede artmasına ve yanlış planlamaya bağlıyordu; ama sorunun sadece bunlardan kaynaklanmadığı açıkça ortadaydı.

Bu katı gerçeklikler hükümeti 27 Ağustosta Havana'da ilk Ulusal Üretim Toplantısı'nı gerçekleştirmeye zorladı. Toplantıya 3500 hükümet yetkilisi, üretici örgütleri ve 26 Temmuz Hareketi, Devrim Konseyi ve PSP'nin birleşmesinden meydana gelen Birleşik Devrim Örgütü (ORI) adlı partinin üyeleri katıldı.

Che bu toplantıda o her zamanki dürüstlüğünü ve katı eleştirelliğini örnekleyen önemli konuşmalarından birini daha gerçekleştirdi. *Hatalarımız üzerine odaklanmamız gerekiyor,* dedi sorumluluğu altındaki Sanayi Bakanlığını kastederek. *Burada önemli olan, bu hataları gerekçelendirmekten ziyade onları tekrar etmekten kaçınmaktır.* Che yaptığı konuşmada, Küba'nın ürünlerini ihraç ederken son derece bağımlı olmasına rağmen sanayide pek fazla durgunluk yaşanmadığını, bu tür durgunlukların alışılmış olmaktan çıktığını belirtti. Birleştirilmiş 40 işletmeden sadece 2'si hedeflenen üretime ulaşmayı başaramamıştı ve tüm bu işletmelerde ürün çıktısı artmıştı. *İki kritik nokta var* dedi Che. Birincisi işletmeler rezervsiz çalışıyordu, bu nedenle en ufak kaza bile fabrikaları felce uğratabiliyordu. İkincisi *sürekli yedek parça sıkıntısı sorunu* vardı. Che, çalışma komitelerinin yedek parça üretmeleri, kâğıt tutaçları ve iğneleriyle kendilerine özgü tamir yöntemleri geliştirmeleri konusundaki başarılarından gururla söz etti.

Che aynı zamanda sabun (ki stoklanıyordu), hammadde ve ayakkabı sıkıntısını da önceden tahmin etmişti. Ayakkabı sıkıntısı, ordunun, yazı işleriyle uğraşan kişiler ve burs alanlarla, genelde halkın ayakkabı ihtiyacının artması nedeniyle ortaya çıkmıştı. Araba lastiklerinde ciddi bir krizin eşiğine gelinmiş ama bu kriz atlatılmıştı. Che, rezervlerin hammadde gelmeden tükenmesi nedeniyle diş macunu sıkıntısı çekildiğini belirtti. Her zaman kullanılan diş macununun yerine iyi bir diş macunu yapılmıştı; ama bunların bir kusuru vardı, bir ay içinde sertleşiyordu (Che bunu gülerek söylemişti: artık stokçuların başı dertteydi). Bira ve meşrubatta da kıtlık olacaktı; çünkü ortada şişe, yönetim yetersizliği ve hammadde yetersizliği vardı ki bu saçma bir şeydi; *Küba'nın hammaddelerini bile kullanmıyoruz. En büyük hata meşrubatlarda yapılıyordu. En çok içtiğimiz meşrubatlardan Coca-Co-*

la'nın tadı artık öksürük şurubu gibi. Che'nin bu sözü kola fabrikası işçilerinin öfkelenmesine neden olmuştu.

> *Kaliteyi karşıdevrimle özdeşleştiren, kalitenin kötü bir kapitalist alışkanlığı olduğunu ve sosyalizmde kalitenin önemli olmadığını düşünen işletmeler var... Kalite sürekli harcama kısıtlamalarına ve üretim garantisine kurban edilmiştir... Adil yönetilen bir ülkede sosyalist gelişim, toplumsal gelişim entelektüel bir inşadan ziyade halk için yapılan bir şey olmalıdır... Güzellik ile devrim arasında bir çelişki yoktur. Günlük kullanılan eşyaları güzel olabilecekken çirkin yapmak gerçekten bir hatadır (işte dinamit geliyor); çünkü yoldaşlar bazen halka her türlü köhnemiş şey verilebileceğini, halka kötü bir şey verildiğinde ... ve kaynaklar iyi kullanılmadığında ... bunun üzerine de halk isyan ettiğinde halkın karşıdevrimci olduğunu düşünüyor. Bu yanlışın da yanlışı bir tutum. İnsanlar maalesef olan şeylerden hoşnut değiller; biz de o nedenle buradayız zaten... Taşrada sabun yokken Havana'da sabun olması iyi bir şey değil; taşrada sabun yoksa, Havana'da da olmamalı.*

Herkes Che'nin sırf konuşmuş olmak için konuşmadığını biliyordu; o doğrusu neyse onu söylüyordu, sorunların örtbas edilerek giderilebileceğine inanmıyordu ve kıtlıklardan söz ederken eldeki malların eşit paylaşılması gerektiğini de savunuyordu. Che başka sorunlardan da söz etmişti. Dış Ticaret Bakanlığını eleştirmiş; ama birçok durumda işletme müdürlerinin kendisine açık bilgi vermediğini de belirtmişti. Havana'daki limanları depo niyetine kullanan ve İç Ticaret Bakanlığını topa tutan işletme müdürlerini eleştirmişti: *Meydana gelen bazı olayların gerekçesi yok.* Orduya da çatmıştı: *Önüne gelen üsteğmen veya yüzbaşı olan elini attığı her şeyi cebe indirmeye hakkı olduğunu düşünüyor.*

Sanayi üretimi ortalama % 120 ila 130 oranında artmış, tekstil çıktısında düşüş, çimento üretiminde ise küçük bir artış yaşanmıştı. Ayakkabı üretimi 1961'de altı ay içinde iki katına ulaşmıştı. Che eleştirilerle övgülerini bir arada dokumaya devam etmişti; bu eleştirilerinden bazıları çok katıydı, kibritle ilgili getirdiği eleştirileri gibi: *Kibrit Sanayi Bakanlığının en büyük utanç kaynaklarından biri; kibrit yakmaya çalışırken günde sayısız kereler Sanayi Bakanlığına laf söylemeyen bir kişi bile yoktur herhalde.*

Boornstein: "Tıbbi malzeme üretiminin başarılarından söz ederken Che'nin sesi duygu doluydu; çünkü zorluklara ve üretimi çalışma temposunu iki katına çıkarmadan çağdaş standartlara uydurma zorunluluklarına rağmen 1961'de tıbbi malzemede sıkıntı yaşanmamıştı."

Che konuşmasını, halkın bunları bilmesi gerektiğini, hükümetin sorunları tartışması gerektiğini (bunu söylerken açıkça hükümetin diğer üyelerini halka açık bir tartışmaya da davet ediyordu) söyleyerek tamamlamıştı; kadınların işyerinde erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu savunmuş ve kadınların kısa bir zaman içinde üretime katkıda bulunacağını belirtmişti.

Bu konferans gündemdeki büyük ekonomik sorunların halkın önünde dürüstçe tartışılması gibi bir niteliğe sahip olmasına rağmen, kapanışında estirilen iyimser havada doğru olmayan bir şeyler vardı. 1961'deki yaşama koşulları 1959'dakinden % 60 oranında daha iyi olmasına rağmen, % 10 ile 15'lik ekonomik büyüme hedefleri tutturulamayacak, kıtlıklar devam edecekti. Dahası, Komutan Alberto Mora'nın belirttiği gibi, denizaşırı piyasaya Küba kadar bağımlı çok az ülke vardı ve yerli ürünlerin hepsi, özellikle de şeker, bir ölçüde ihraç ediliyordu.

Che'nin konuşmaları kısa bir zaman içinde "Obra revolucionaria" kitapçıklarında yayımlanmış, Che bunun hükümeti denetlemesi konusunda halkı teşvik edebileceğini söylemişti. Ancak daha sonra şunları söyleyecekti:

> *1961'in sonlarında bir eleştiri ve özeleştiri toplantısı düzenlemiştik; bu toplantının sonuçlarını toparlamamız bir buçuk yılı aldı, ki onlar da hiç analiz edilmedi. Bu tam anlamıyla bürokratik bir başarısızlıktı... mevcut sıkıntı ve güçlüklere işaret eden bir dizi sorun vardı; ama bu sorunlar yapıcı bir biçimde ele alınmadı.*

Bu tartışmaların hemen sonrasında yarattıkları etkiler bir yana, Che açıklık kampanyasını sürdürmüş ve 6 Ekimde gerillalara özgü yaşam biçiminin bakanlıktaki işine nasıl aktarıldığını anlatan özeleştirel bir konuşma yapmıştı.

> *Hızlı hareket, sorgusuz sualsiz görev. Sonra yapılması gereken bir sürü iş vardır... tüm günü alan başka işler çıkar, hatta bu işler uyku zamanından fedakârlık etmeyi bile gerektirir. Yapılacak işleri dü-*

şünmekten başka bir şey yoktur insanın hayatında. Tüm bunlar insanın yavaş yavaş gerçek dünyadan ve bireysel hayatından kopmasına neden olur; insanlar artık bir insan, sorunları insani bir sorun olmaktan çıkar, birer asker, kazanılması gereken bir savaşın şifreleri, azimli ve sürekli bir varlık halini alırlar. Gerilim durumu da süreklidir. Artık zihinlerimizi büyük davalar meşgul etmeye, günlük gerçeklik yavaş yavaş unutulmaya başlar. Böyle bir şey çoğumuzun başına geldiği gibi farkında olmadan benim de başıma geldi... Şunu dürüstçe söyleyebilirim ki, Havana'nın ne bir kabaresini, ne bir sinemasını, ne bir kumsalını ne de bir evini bilirim, Havana'da insanların nasıl yaşadığını bile bilmem... Bu organizmanın biraz daha canlanmasını, bu insanlık dışı halinden kurtulmasını sağlamak için bir şeyler yapmamız lazım.

Özeleştirisi burada sona eriyor, bundan sonra Che savunmaya geçiyordu: *Ertesi gün, yıllardır ilk kez, dolaşmaya çıktım [ofisleri gezmişti], sekizinci kattan başladım dolaşmaya.* Çalışanlar onu görünce paniklemişti; toplanmış radyo dinliyorlardı çünkü.

Burada her türlü devamsızlık mevcut gibi görünüyor; çalışmak istemeyen, bu nedenle işe gelmeyenlerin yaptıkları tam devamsızlık; işe geç gelen ve işyerinden zamanında ayrılanların yaptıkları devamsızlık; işyerinde geç saatlere kadar kalan ve bunu ertesi gün geç gelmek için özür olarak kullanan ancak işyerine geldiklerinde işe hiç asılmayanların yaptıkları devamsızlık ve sabahları bir şeyler atıştırmak, öğlenleri de arkadaşlarıyla buluşmak için dışarı çıkanların yaptıkları devamsızlık... Bir katta bir yoldaşı gazete okurken yakaladım. Meraklanmasın, yüzünü hatırlayamıyorum.

Ama Che büyük satranç ustası Jose Luis Barreras'la bir müsabakaya katılmak için zaman buluyordu. Che, *Revolución* gazetesine Barreras'ın gazetenin satranç bulmacası bölümüne hazırladığı problemlerin çok kolay olduğunu belirten bir mektup yazmıştı. Barreras bunun üzerine saldırıya geçmiş ve bir sonraki baskıya üç hamlede bitirilmesi gereken zor bir problem hazırlamıştı. Üç gün sonra Barreras, "Anon" takma adıyla yazılmış ve problemin tüm muhtemel çözümlerinin yer aldığı bir not almıştı; kısa bir süre sonra da Che ona telefon etmişti. O günlerde satranç Che'nin kendisine izin verdiği yegâne kaçamaktı.

Birkaç ay önce bir satranç turnuvasına katılmış, Barreras da onun için şunu söylemişti: "Che dikkatle planlamaktan ziyade hızlı ve cesurca hareket ederek pozisyondan hemen yararlanıyor." Che bir keresinde Rogelio Ortega'yı Fianchetto olarak bilinen ve kendine göre biraz değiştirdiği bir gambitle yenmişti; Che arkadaşlarına bu oyuna "Guevarovski" adını verdiğini söylemişti.

Ama satranç oyuncusu Guevara 1961 yılının son aylarını Sanayi Bakanlığındaki işlerine ve okuma yazma kampanyasına hız vermeye adamıştı; bu kampanya devrim hükümetinin en büyük icraatlarından biriydi. 16 Aralıkta Che, Guane'deki San Juan askeri üssünde kırmızı-beyaz "Cehalete Son" bayrağını sallamış ve kampanyanın 23 Aralıktaki kapanış törenine katılmıştı. Sonuç muhteşemdi: devrimden sonraki iki yıl içinde ve tek bir genel kampanyadan sonra 707.000 kişiye okuma yazma öğretilmişti, artık halkın okuma yazma bilmeyen kesiminin oranı yalnızca % 3,9'du.

Devrim 1 Ocak 1962'de Havana'daki Devrim Meydanında yıldönümünü kutladı. Ertesi gün Che halktan habersiz "V uçuşu" yapan uçakların önünde yer alan uçakta uçtu ve uçuş düzeninin dağılmasından sonra uçağın kontrolünü ele aldı. Che'nin özel pilotu Homero de la Campa, ona 1959'dan beri uçuş dersleri veriyordu; Che artık pilot kanatlarını kazanmıştı; Che bu kanatlara o kadar değer veriyordu ki, bunlar komutanlık yıldızının yanında kullandığı yegâne işaretti.

3 Ocakta Che bakanlık görevlerinin başına döndü. Hurda makinelerden, oradan buradan alınan parçalardan, *döküntülerden ve harcanan büyük çabalardan* meydana getirilen bir kurabiye fabrikasının açılışını yaptı. Che bunun *tüketim malı üreten bir fabrika* olmasından özellikle memnundu; çünkü insanlar için daha fazla mal üretmeyen bir sosyalizm sosyalizm olamazdı.

Aleida ve yakın korumalarıyla ara sıra sinemaya gitmesinden başka Che'nin pek sosyal bir hayatı yoktu. Ancak burada da sürekli bir sorunla karşılaşıyordu: Sinemada ondan para almak istemiyorlardı.

Burası sizin değil çocuklar, halkın, benden neden para almıyorsunuz? diyordu gişedekilere.

6 Ocakta Che liman işçilerine bir konuşma yaptı. Konuşmasında ithalatı, ithalat mallarının yerine yerli malların üretilmesinin, teknik eğitimin önemini, ülkenin ithal mallara nasıl bağımlı olduğunu, itha-

latın *büyütülmemesi, sadece gerekli olduğu kadar* yapılması gerektiğini anlattı. Che üretimin arttırılması gerektiğini; ama bunun ulusal nedenlerle değil, diğer işçilerle, işsizlerle ve campesinolarla dayanışma halinde olmak için, *ötekilere bir artık sağlamak* için yapılması gerektiğini belirtti. *Ötekilere.* Che eski babacan tavırlarını bırakmış gibi görünüyordu; artık görevleri olan insanlarla yüz yüze konuşuyordu. Liman işçilerine boşalttıkları yüklerin bir hedefi, bir güzergâhı ve bir anlamı olduğunu, işlerin mükemmel yürümesi için biraz gayret göstermeleri gerektiğini söyledi. Şüphesiz mesaj yerine ulaşmıştı. Che konuşmasını kolektif ruhu yakalayan bir sözle bitirmişti: *Bu görev çok büyük, o kadar ki hiç kimse tek başına üstesinden gelemez; bunu ya birlikte yapacağız ya da bu iş yapılmadan kalacak.*

Che o dönemlerde, birkaç aydır değişmeye başlamış olan fikirlerini bir düzene koymak için "Devrimin Önümüzdeki Yıllarda Sanayi Alanındaki Görevleri" adlı bir makale yazdı. Makalesinde planlamacıların keşfettikleri sorunları tarif ettikten sonra planlama hakkında mantığa uydurulup koordine edilebilecek, *hammadde üretimi olasılığına* [*ve*] *gerçek ithalat kapasitemize* uyarlanabilecek yeni bir oyuncakmış gibi söz eder. Makalede bakanlığın ilk girişiminden –Doğu Avrupa'nın donattığı fabrikaların yardımıyla ithal malların yerine konabilecek mallar üretilmesi suretiyle hızlı bir sanayileşme sürecine girilmesinden– söz etmiyordu, bunun yerine sınai gelişimin toplumsal bir devrimin ihtiyaçları (ulaşım, halk sağlığı, eğitim, tarım –tüketim almış başını gidiyordu– ve doğal olarak, Che hiç değinmese de, askeri ekipman) doğrultusunda yavaşlatılması gerektiğini savunuyordu. Che sınai gelişim için gerekli unsurları şu şekilde sıralıyordu: nakliyat, metaller, elektronik ve şeker kimyasalları.

Che ayrıca ileride mutlaka giderilmesi gereken önemli bir sorundan da söz ediyordu: ücretler arasındaki feci farklılıklar. Aynı niteliğe sahip işler için farklı ücretler ödeniyordu, bunun sonucunda her sektör ayrı ücret oranlarına sahip oluyordu. Ücretleri aşağı çekmek bir sektörün başardığı adil ödeme koşullarını inkâr etmek anlamına gelecekti, buna karşılık ücretleri yukarı çekmek piyasanın enflasyonun yiyip bitireceği bir parayla dolmasına neden olacaktı.

Che kısa bir süre sonra ücretler arasındaki bu farklılık konusuna bir bakanlık toplantısında tekrar değindi. Toplantıda ücretlerin art-

tırılması konusunda işçilerden muazzam bir baskı geldiğini söyledi; çünkü sanayiler birleştiği için eskiden sendikalarının başarılı ücret talepleri sayesinde ücretleri artmış işçilerin ücretleriyle atölye veya geri kalmış sektörlerde düşük ücretle çalışan işçilerin ücretleri arasında büyük uçurumlar olduğu iyice görünür hale gelmişti.

Ancak Che ücretlerin arttırılmasından yana değildi. Ortada satın alınacak bir şey olmadığı için ne kadar para kazanıldığının da bir öneminin kalmadığını, işyerlerinde devamsızlıkların bu yüzden görüldüğünü, bu nedenle ücretlerin düşürülmesi gerektiğini düşünüyordu; ama bunu kim yapacaktı? *Bu sorumluluğu üstlenemem. Ücretler zaten olması gereken seviyede değildi ve karaborsaya neden oluyor, spekülatörlere, rüşvete zemin hazırlıyordu... Büyük meblağlarda bir parayı ortada o paralarla satın alınacak ürün yokken dolaşıma sokamayız.*

Yeni müttefikler arasındaki gerilim 1962 yılının başlarında arttı. Fidel, Franqui'ye yakın olan Sovyet büyükelçisinden pek hoşlanmıyordu; Sovyet teknisyenler Küba yöntemlerine alışamamışlardı, Sovyetler'in iki büyük gazetesi *Pravda* ile *Izvestia*'nın Fidel'le röportaj yaptıktan sonra röportajı Fidel barışçı bir biraradalıktan –Sovyet bürokrasisinin meşhur lafı– söz etmek yerine "Yankiler"le herhangi bir şekilde bir arada olamayacaklarını söylediği için sansürlü bir şekilde yayınlamaları tüm bunların üzerine tuz biber ekmişti.

Küba ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler gerginleşirken, Kennedy yönetimi de devrimi sona erdirmeye karar vermişti. Şubat ayında General Edward Lansdale "Mongoz Harekâtı"nın başına getirildi. Bu harekât Ağustos veya Eylül 1962'de Küba'da gerilla hareketinin başlatılması, böylece ekim ayının ilk iki haftası içinde aleni isyanların çıkarılması, tüm bu birikimler sonucunda ayın sonlarına doğru yeni bir hükümetin kurulması gibi zaman çizelgesi halinde önceden planlanmış faaliyetleri kapsıyordu. "Küba tasarısı"nın liderleri doğrudan bir askeri müdahalenin söz konusu olup olmadığını merak ediyorlardı, onlara bu zamana kadar önemli kararlar almış olmaları gerektiği söyleniyordu. Ocak ile ekim ayları arasında CIA, Küba'da 716 sabotaj gerçekleştirmişti, bu olaylar Küba'da hem insan hem de milyonlarca pezo kaybına neden olmuştu.

Bu gerilimli ortam içinde Che kendi savaşını vermeye, işyerlerinde yeni bir çalışma tarzı ve bir dayanışma kültürü geliştirmeye çalışıyor-

du. Sanayi Bakanlığının bir kurul toplantısında Che işçilerin çalışmaya teşvik edilmesiyle ilgili görüşlerini dile getirmişti; ödül veya para gibi maddi teşviklerin manevi teşviklerden önce gelmesinin gerekip gerekmediği sorunu hakkında şunları söylemişti:

> *Genelde devrimin ve devrimci oluşumun ilk dönemlerini yaşayan ülkelerde manevi teşvik ediciler maddi teşvik edicilerden daha güçlü olagelmiştir.*
>
> *İkisi birbiriyle yakın bir ilişki içindedir... Maddi teşvik edicileri tasfiye etmek niyetinde değiliz, sadece manevi teşvik edicilerin işçilerin hareketlerini mümkün olduğunca belirlemesini sağlamak istiyoruz... manevi teşvik edicilerin niteliğini arttırmak istiyoruz.*

Che, üretim hedeflerinin üstünde üretim yapan ve ücretlerinin üzerinde para vermekten ziyade eğitim için teknik okullara gönderilen işçileri örnek göstermişti. Bu işçiler teknik okullarda niteliklerini arttırdıktan sonra daha kalifiye işlerde çalışmaya, dolayısıyla daha yüksek ücretle çalışmaya başlamışlardı.

Aynı toplantıda Che tüm sanayi sektörlerinin devlet tarafından işletileceğini söylemiş *bu daha önce de ilan edilmişti zaten* ve ardından *e tabi: mümkün olduğunca insani olmak durumundayız* diye de belirtmişti. 16 ila 30 işçinin çalıştığı küçük işletme sahiplerine gelmişti sıra. *Toplum için tehlike oluşturmuyorlar.* Che, küçük işletme sahiplerinin danışman olarak kullanılmasını, onların teknik bilgilerinden ve küçük firmalarına besledikleri sevgiden, gösterdikleri ilgiden yararlanılmasını önermişti.

Kendi çalışma tarzı hakkında ise şunları söylemişti: *Bir şeyi yaparken her zaman doğruyu söylemişimdir. Doğruyu söylemenin en iyi şey olduğunu düşünüyorum şahsen.* Che bu arada günde on yedi saat çalışmasının ve bakanlıktaki sorunlardan başını kaldıramamasının ulusal liderlik görevini, ORI'deki veya ORI'nin ekonomi komisyonundaki veya bakanlıktaki işiyle doğrudan ilgili Merkez Planlama Komitesindeki görevlerini aksatmasına neden olduğundan da yakınmıştı. Küba'nın siyasi durumunu tartışırken Küba devrim komutasının birleşmesinin dönemin en büyük avantajlarından biri olduğunu söylemesi bu yüzdendi belki de: *En ufak bir iktidar anlaşmazlığı bile yok.* Bu görüşü biraz safçaydı; belki de bu görüşü, iktidarı iktidar adına elde

etmekten hoşlanmadığı için diğerlerinin de iktidara kendisi gibi yaklaştığı düşüncesinden kaynaklanıyordu. Bakanlıktaki işlerine daldığı için Che etrafında olup bitenlerin farkında değildi. O sıralarda, Aníbal Escalante başkanlığındaki PSP ORI'yi ele geçirmeye başlamıştı; tartışma ve diyalog sık sık yerini sekterlik ve otoriterliğe terk ediyordu. 26 Temmuz Hareketinin campesino kadrolarının yerini Marksist bürokratlar almış, yargısız tutuklamalar baş göstermiş, homoseksüeller gözaltına alınmaya başlamış, yasadışı baskılar ile yetkinin kötüye kullanılması olayları artmıştı. İtalyan gazeteci Saverio Tutino bu olayları şu şekilde sıralıyordu:

> Son aylarda otoritercilik ve sekterciliğin yaygınlaşmasıyla birlikte –resmi görevliler evlere baskınlar düzenlemiş, özel otomobilleri kullanmış ve kiliseleri depo haline getirmişlerdi– PSP bürokratları devrimci zihniyetten ziyade memur zihniyetine sahiptiler... Dağdaki kadrolar yeterince siyasi bilince sahip olmadıkları gerekçesiyle görevden alındılar.

Birlikle ilgili ifadelerine rağmen Che parti içinde bazı şeylerin yolunda gitmediğini fark etmiş olmalı. Ödül kazanmış işçilerle ilgili bir anket yaptığını açıklamıştı: Kaçı milis savaşçıydı? Hemen hemen hepsi. Kaçı parti üyesiydi? Hemen hemen hiçbiri.

O sıralarda Oltuski Merkez Planlama Komitesinde Che'yle birlikte çalışmaya başlamıştı. Daha sonra o günlerin huzursuz siyasi iklimini şu sözlerle anlatacaktı:

> Sektercilik fikirleriyle doldurulmuş aşırı parti yanlısı biri onun [Che'nin] önünde 26 Temmuz Hareketine saldırganca laflar etmişti. Üzerinde fazla düşünmeden ona, "Marksizm hakkında çok az şey bildiğimiz ve partiye ait olmadığımız doğru; ama belki de Batista'yı devirdiğimiz için buradayız," deme cüretini gösterdim. Haklı olduğumu söyledi... [Ama] ondan sonra ne zaman sekter karşıtı biri gibi davranıp eski Komünistlerden birini eleştirsem Che ağzının payını vermeye başladı.

Ocak 1962'de Arjantinli şair Juan Gelman, Che ile başka Arjantinlilerin –gazeteci ve sendika üyelerinin– katıldığı bir grup söyleşisini şöyle anlatır:

Sanayi Bakanlığında sabahın dördüydü. Söyleşide hazır bulunanlar arasında Küba devrimine büyük bir sempati besleyenler vardı. Che her şeyin doğrusunu söylüyordu; olayların idealize edilmesini istemiyordu çünkü. Devrime asla iki binden fazla kişi katılmamıştı; içlerinden bazıları çok iyi devrimciydi ve mücadelenin orta yerinde bu kişiler gerillalardan ayrılmıştı; çünkü kimi annelerini özlemişti, kimileri suyu beğenmemişti...

Orada bulunanlardan biri yaya savaşan gerillaların kahramanlıklarından söz etti. Yanımdaki Arjantinli arkadaşıma yavaşça, "Havadan makineli tüfekle taranırken yaya olmak daha güvenlidir," dedim. Che söylediklerimi duydu ve *Doğru ama önce orada olmanız gerekir*, dedi.

O sıralarda Che kadro eksikliği sorunuyla uğraşıyordu. On binlerce kadroya sahip olmaları dolayısıyla kendilerinden daha uzun bir savaşa dayandıkları için Çinlileri kıskandığını söyledi. Che ısrarla bizden eleştiri beklediğini söyledi. Büyük bir Arjantin şirketinin taban delegelerinden bir genç bir işçinin çok az tekstil tezgâhına baktığını söyledi. Önemli olan birine iş yüklemek değil [dedi genç]; ama işçilerin daha fazla makineyle ilgilenmesinin üretimi arttıracağını düşündüğünü söyledi. Che, 1959'da devrimciler Havana'ya girdiklerinde, sendikaların hepsiyle anlaşmaya varıp hareketi güçlendirmek istedikleri için tecrübesizliklerinden sendika liderlerinin tüm önemli taleplerini sorgusuz sualsiz kabul ettiklerini söyledi. Sonra şu örneği verdi: birkaç gün önce, ofisinde tamir çalışmalarına eşlik ederken, ustabaşıyla karşılaşmış. Ustabaşı, ona, "İnsanlar artık kapitalizmdeki gibi çalışmaya başladılar," demiş.

Çalışma pratiklerinden kaynaklanan sorunlara ve yapılan sayısız hatalara rağmen devrim heyecanının üretimin artmasına neden olduğuna şüphe yoktu. Devrimin ilk üç yılı içinde sanayi çıktısı –şeker hariç– % 23 artmıştı ki bu *son derece etkileyici* bir orandı. Üstelik bu orana zor koşullar altında ulaşılmıştı.

23 Ocakta Che televizyonda prime-time'da son derece sert sözler söyledi. Şeker hasadının başarısız olacağını tahmin ettiğini belirtti. Gönüllülerin şeker tarlalarındaki adam eksikliğinin yerini doldurmaya çalıştıklarını ifade etti ve ardından fabrikalardaki üretimin düşme-

mesi için, iki haftalığına şeker kamışı kesme işine giden işçilerin ara verdikleri işlerde kalifiye işçilerin çalıştırılacağını bildirdi. 1961'de plansızlık nedeniyle taşımacılıkta yaşanan karmaşayı hatırlatarak ve bazı gönüllü işçilerin şeker kamışlarını çok üstten kesmeleri nedeniyle şeker kamışlarının güdük kaldığını belirterek halkı örgütlü çalışmaya özendirmeye çalıştı.

Che, kuraklık ve adam yokluğu nedeniyle (ve topraklarda başka ürünlerin yetiştirilmesi sayesinde; ama buna değinmemişti) ve şansın da yardımıyla şeker hasadında toplam 5,2 milyon tona ulaşılabileceğini söyledi. Tahminleri çok da yanlış değildi, ani bir düşüş yaşanacağını da doğru tahmin etmişti. 1962 hasadı 4,8 milyon ton oldu, yani önceki hasattan 2 milyon ton düşük.

René Dumont, gönüllü çalışmaları eleştirenlerin yanında yer alarak, bu çalışmaların ücretsiz olmasına rağmen taşıma masraflarının üretimden elde edilen kazançları aştığını belirtiyordu. Dahası, tecrübesiz şeker kamışı kesicileri şeker kamışlarına zarar vererek kamışların bir sonraki hasatta ürün vermemesine neden oluyordu ve tarlada daha uzun çalışan gönüllülere sanayi sektöründe verilen ücretler üzerinden ücret veriliyordu, ki aldıkları bu ücretler normal bir tarım işçisinin ücretinden çok daha fazlaydı. Örneğin Oriente Bölgesinden gelen öğrenciler günde sadece 1,2 kutu doldurabiliyor ve kahve üretimine sadece % 7,8 oranında bir katkıda bulunurken, tarım işçileri günde yedi kutu dolduruyordu. Dumont, gönüllü çalışmaların öğrencilerin akademik çalışmalarını sekteye uğratması bir yana, toplayıcıları aylaklığa sevk ettiği için kayıplara da neden olduğunu belirtiyordu. Aylaklık şüphesiz genelde gönüllü çalışmalara damgasını vuran yaygın bir imajdı ve bu imaj bu tür çalışmaları eleştirenler, özellikle de işçilerin maddi ödüllerle çalışmaya teşvik edilerek üretimin rasyonel bir hale getirileceğini savunan Sovyet fikrini savunan INRA ve ORI üyeleri arasındaki bazı kişiler tarafından daha da abartılıyordu.

4 Şubatta yaptığı konuşmasında Fidel halka İkinci Havana Deklarasyonu'nu açıkladı. Konuşmasında Fidel, Che'nin Latin Amerika genelinde yapılacak bir devrime son derece ihtiyaç duyulduğu yönündeki görüşlerinin çoğunu dile getirdi. Kısa bir süre sonra, 25 Şubatta ORI'nin Ulusal Liderliğine bağlı Ekonomi Komisyonu kuruldu; bu ku-

rul üç kişi tarafından yönetilecekti: Cumhurbaşkanı Osvaldo Dorticós, INRA'dan Carlos Rafael Rodríguez ve Che. Kurulun ilk icraatlarından biri gelecek dönemlere ilişkin gelir politikasını tartışmaktı: O günlerde Che'nin danışmanlığını yapan Rodríguez şunları söylüyordu:

> Üç yoldaş, İşçi Bakanı Augusto Martínez Sánchez'in aktif bir biçimde katıldığı toplantıda ücret konusunu ele aldı. Ücret ve ödüllerin sabitleştirilmesi konusunda Che'nin ısrarla üzerinde durduğu bir nokta vardı... Üst üretim sınırını aşan hiçbir işçiye ücret sıralamasında kendilerinden bir üst düzeyde bulunanların aldığı ücretten fazla ödeme yapılmamalıydı. Bu, işçiyi daha fazla kazanmak istiyorsa kendini bir üst pozisyona geçecek şekilde geliştirmeye teşvik etme amacını taşıyordu. Che bu fikrini canla başla savundu.

Rodríguez bunun üzerine, amaçlanan şey üretimi arttırmak olduğuna ve işçiler ekonomik teşvik ediciler sayesinde daha fazla kazanacağına göre işçilerin daha fazla kazanmasına izin verilmesinin uygun olacağını belirtti. Aksi takdirde ülke çalışma kaybına uğrayacaktı; "çünkü insanlar onlara daha fazla para ödemediğimiz sürece çalışmak istemeyecektir." Ancak Che ücret artışı yerine manevi teşvik ediciler ve eğitim fikrini savunmayı sürdürdü. "Che'nin fikrini kabul ettik."

İçten içe kaynayan siyasi kriz nihayet 8 Martta, Birleşik Devrim Örgütünün (ORI) doğal liderlerini ilan eden liste açıklandığında patlak verdi. Bu, 1961 Aralığında başlayan bir sürecin birikiminin bir sonucuydu. Devrime yapılan katkılar bağlamında değerlendirildiğinde PSP'nin hükümetteki söz hakkı diğer örgütlere oranla çok fazlaydı. Sovyet yardımının bunda bir rolü var mıydı acaba?

Che, Fidel ve Raúl Castro'yla birlikte 25 lider arasında yer alıyordu. Bu kişilerin içinde Ramiro Valdés, Osmany Cienfuegos, Carlos Rafael Rodríguez, Haydée Santamaría, Emilio Aragonés, Armando Hart ve Cumhurbaşkanı Osvaldo Dorticós da vardı. Konseyin sadece bir temsilcisi vardı: Fauré Chomón. Yerel düzeyde PSP'nin varlığı daha büyüktü. Fidel daha sonra şunları söyleyecekti: "Burada kendi kendilerine örgütlenenler sadece PSP'nin adamları, aynı şey taşra için de geçerli. ORI'nin Taşra Sekreteri kim seçildi? Tabii eski PSP Sekreteri!" Ancak PSP'nin bu yeni düzenlemedeki üstünlüğü kısa ömürlü olacaktı.

10 Martta yapılan Sanayi Bakanlığı kurul toplantısında Che, önceki üç günü ORI'nin liderlik toplantısında geçirdiğini ve bu üç gün içinde toplantının amacı konusunda en ufak bir fikir sahibi bile olamadığını söyledi. Sonra kadrolarına partinin yapısal sorunlarını sıraladı: partinin özeleştiriye sahip olmadığını, Sovyetler'deki parti modelinde olduğu gibi her şeyi denetim altına almaya çalıştığını belirtti. Che Sanayi Bakanlığını *bir yönetim yapısı haline gelen bir denetim yapısı* olarak tarif etti. *Bunda eleştirilecek bir taraf yok.*

Sanayi Bakanlığının aynı toplantısında Che, Fidel'in liderlere karneyle dağıtım konusuna tümüyle eğilinmesi emrini verdiğini de açıklamıştı. *Artık evde et yemiyoruz.* Che uzun süreden beri evinde tayın usulüne göre alınmış yiyeceklere yer veriyordu; ama bundan kimseye pek söz etmiyordu. *Artık midelerimiz sorunu hissettiğine göre daha sıkı çalışacağız ve başımızı yetkilerimizin bilinciyle daha bir dik tutacağız.*

Che tarım alanındaki kıtlıklardan artık iyice usanmıştı:

> *Latin Amerika'nın ilk sosyalist ülkesiyiz, Latin Amerika'nın öncü ülkesiyiz, Latin Amerika'nın meşalesiyiz, gelgelelim ne malanga kökümüz var, ne yucamız, hiçbir şeyimiz yok; burada karneyle dağıtım yolunda gidiyorsa da, Santiago'ya baktığımızda orada hane başına haftada yüz on gram et düştüğünü ve muzdan, yarım karne domuz yağından başka satın alınacak bir yiyecek maddesinin bulunmadığını görüyoruz.*

Che toplantıda ORI'yi eleştirerek devam eder sözlerine: *ORI yolunu şaşırmış beyler.* ORI'nin *çimento dağıtmasına* gerek yok; ORI'nin bir *istihdam ajansı olmasına veya et dağıtmasına gerek yok.* ORI *devrimin ardındaki itici güçtür, onun yönetim kolu değil.*

Ardından müphem bir cümleyle bitirir konuşmasını: *Ama bu yakın bir zamanda değişecek.*

Che'nin Sanayi Bakanlığı kurulundaki yoldaşları onun sözlerinin ardında neler gizli olduğunu bilemezlerdi. Che'nin Dağda tanıştığı dostlarından gazeteci Carlos María Gutiérrez'in yazdığı bir makale onun bu sözlerine bir açıklık getirebilir. Gutiérrez makalesinde Che'nin Aníbal Escalante ile PSP kadrosundan bir grubun tekelindeki iktidarın, özellikle Dışişleri Bakanlığı, Devlet Güvenlik Bakanlığı, Eği-

tim Bakanlığı, INRA ve devrim ordusundaki hâkimiyetlerinin etkilerini inceleyen gizli bir araştırma komitesine üye olduğunu yazıyordu.

Che'nin değişimle ilgili sözleri olduğu kadar teşvik edici sözleri de müphemdi: *Devrimin korkunç bir hızda ilerlemesi gerekiyor. Yorulanların yorulmaya hakkı var; ama bu konuda öncü olmaya hakları yok.*

Che'nin Sanayi Bakanlığında yaptığı konuşmadan üç gün sonra Fidel bir üniversitede düzenlenen gösteriyle ilgili bir konuşma yapmıştı. Bu öfke dolu konuşmasında Fidel "sekterlik" sözcüğünü ilk kez telaffuz etmişti; bu sözcük onun eleştirdiği eğilimleri toptan adlandırdığı bir sözcük haline gelecekti. Fidel bu konuşmasından üç gün sonra, okuma yazma kampanyasında çalışanlara hitaben yaptığı konuşmasında sekterliğe tekrar çatmıştı.

22 Martta ORI liderliğiyle ilgili yeni bir düzenlemenin ilanı yapıldı; bu sefer örgütte sadece bir PSP üyesi vardı: Blas Roca. Geri kalanın Che dahil hepsi 26 Temmuz Hareketi üyesiydi. Fidel ile Raúl Castro birinci ve ikinci sekreter görevlerine getirilmişlerdi. Bu ilk adımdı. 26 Martta Fidel televizyonda yaptığı konuşmasında ORI içindeki sekterciliğe verip veriştirdi ve kendilerinden her şey için izin alınmasını bir zorunluluk haline getiren siyasi yandaşlarından oluşan bir grup oluşturmakla suçladığı Aníbal Escalante'nin görevden alındığını ilan etti. Escalante'yle birlikte bir grup Komünist de bertaraf edilmişti.

Alman şair ve makale yazarı Hans Magnus Enzensberger daha sonra bunun PSP bürokrasisinin özerk bir iktidar zemini geliştirmesini engellemenin yegâne yolu olduğunu belirtecekti. Ancak militarizasyon süreci; günlük saldırılara karşı tetikte olma ihtiyacı ve Küba liderliğinin hiyerarşik yapısı, kusurları tümüyle eski Stalinistlerin otoriter yönetim tarzına atfedilemeyecek siyasi bir komuta yapısının, denetimsiz veya dengesiz bir siyasi komuta yapısının oluşumuna zemin hazırlamaktaydı.

Che o yılın baharında kötü bir haber aldı: Kadim dostu El Patojo Guatemala'da bir çatışmada ölmüştü. Bu haberden kısa bir süre sonra Che'ye Meksika'dan bir bavul geldi; içinde giysilerle şiirlerin yazılı olduğu bir defter vardı. Che daha sonra şunları yazdı:

Birkaç gün önce, Guatemala'daki olaylarla ilgili telsizde geçen bir haberde bazı yoldaşların öldüğünü öğrendik; ölenler arasında Julio Roberto Cáceres Valle de vardı.

Kıtayı titreten sınıf mücadelesi içinde devrimci olmak gibi meşakkatli bir işte ölüm yaygın bir kazadır. Ama bir dostun, iyi gününü, kötü gününü paylaştığın bir yoldaşın öldüğünü duymak her zaman çok acı verici bir şeydir; Julio Roberto büyük bir dosttu.

Küba'ya geldiğimizde eski dostların yaptığı gibi aynı evde yaşadık. Ama bu samimiyet yeni hayatımızda daha fazla süremezdi ve El Patojo'nun ne istediğini ancak onun gece yarılarına kadar ülkesinin anadilini çalıştığını gördüğümde anlayabilmiştim. Bir gün bana gideceğini söyledi: Zamanı gelmişti, görevini yerine getirmesi gerekiyordu.

El Patojo'nun askeri bir eğitimi yoktu; o sadece görevin kendisini çağırdığını hissetmişti ve kendi ülkesinde savaşmaya, gerilla savaşımızı bir şekilde orada da tekrarlamaya gitti. Uzun konuşmalarımız oldu; Küba'nın bu devrim dönemlerinde az rastlanır bir şey. Canı yürekten ona üç tavsiyede bulundum: Sürekli hareket, sürekli güvensizlik, sürekli dikkat... Bunlar gerilla deneyimimizin esasını oluşturuyordu; el sıkışırken dostuma elimden başka verebildiğim yegâne şeylerdi bunlar. Ona gitmemesini söyleyebilir miydim? İmkânsız olduğunu düşündüğümüz bir şeyi gerçekleştirmeye çalışmışken ve o artık bunun mümkün olduğunu biliyorken ona gitmemesini söylemeye ne hakkım olabilirdi ki?

Yine yenilginin acı tadını aldık.

Bu acı tat Che'yi hiç terk etmeyecekti. Che, Latin Amerika genelindeki durumun eylem için yanıp tutuştuğunu hissediyordu; ama Escalante'ye karşı verilen mücadele bu mücadelenin dışındaydı; Che her gününü talepleri korkunç derecede artmış bir halkın ihtiyaçlarını karşılama ihtiyacının baskısını fazlasıyla hissettirdiği Küba ekonomisine adamak durumundaydı.

1962 Martında kıtlık sanayi sektörüne de sıçrayarak kadın iç giyimi, erkek gömleği ve ayakkabı gibi kalemleri etkiledi. Yağmurlar cılızdı; yeni üretilen mallar üzerinde tüketicinin baskısı arttı ve bu mallardan bazılarının aşırı tüketilmesi diğer malların kıtlığına neden oldu. Çocuklara günde bir bardak süt düşüyordu, büyüklereyse haf-

tada sadece bir litrenin beşte biri. Bunun yanı sıra, devlet okullarında onlarca öğrenci fazladan yiyecek yardımı alıyordu. Boornstein: "Küba halkının büyük çoğunluğunun 1959 yılına oranla daha iyi beslendiği doğruysa da, şehirdeki işçilerle orta sınıfın durumu eskisine oranla daha kötüydü, üstelik dışarıda yiyerek evlerindeki kıtlığı dengelediklerini halde."

Che sanayi sektörüyle ilgili bir toplantıda öfkeyle şunları söylemişti:

Dev bürokrasi yüzünden... kötü tasarlanmış ve kötü uygulanan yatırımlar yüzünden, yapmak zorunda kaldığımız dev harcamalar yüzünden henüz üretime katkıda bulunmayan büyük bir kesimi zenginleştirmekle meşgulüz. İnsanların paraları var ama her şey yenip tüketilmiş; inekleri yedik; şimdi malanga kökü bile yok ve daha bir sürü sorunumuz var... Bunun sorumlusu biziz, bu konuda dürüst olmak durumundayız... İşçi sınıfı bizi suçlamak mı istiyor?... Bırakalım suçlasınlar, bizim yerimize başkalarını getirsinler başlarına, bizi vursunlar veya istediklerini yapsınlar. Ama sorun değişmeyecek.

Belki Che kendine karşı çok kötü davranıyordu. Bakanlığın hataları deneyimsizliğin doğal bir sonucuydu; ithal malların yerine mal üretme telaşı içinde kötü yatırımlar yapılmıştı ve Doğu Avrupa'dan gelen fabrikalar genelde Küba'da bulunmayan hammaddelere göre tasarlanmıştı. Mevcut sanayinin işleyişi sürdürülüyordu; ancak abluka ve kıtlıklar nedeniyle sanayinin işleyişi imkânsız gibi bir şeydi. Sonra, toplumsal önceliklerden halk sağlığı ve eğitimle ilgili çalışmalar tamamlanmıştı. 1962'de ortaya konan öncelikler artık mükemmel bir biçimde yerine oturtulmuştu ve ücret farklılığında yaşanan karışıklık giderilmek üzereydi. Fidel'e bağlı kamp palazlanmakta olan Stalinist bir partinin ORI'yi ele geçirip tüm topluma hükmetmesini engellemişti. Tüm bunlar çok zor, çok karmaşık şeylerdi; ama Che, İtalyan solcu lideri Rossana Rosanda'nın yıllar sonra ifade ettiği gibi, o "partisiz komünizm" fikriyle Küba toplumunun tabanından önemli bir destek almayı bilmişti.

13 Nisanda şekerle ilgili yapılan genel toplantı sona erdi. *Düşmanın ne diyeceği korkusunu bir tarafa bırakıp bunun kötü bir hasat olduğunu kabul etmek zorundayız.* Asıl sorun kötü bir kuraklık yaşanmış olma-

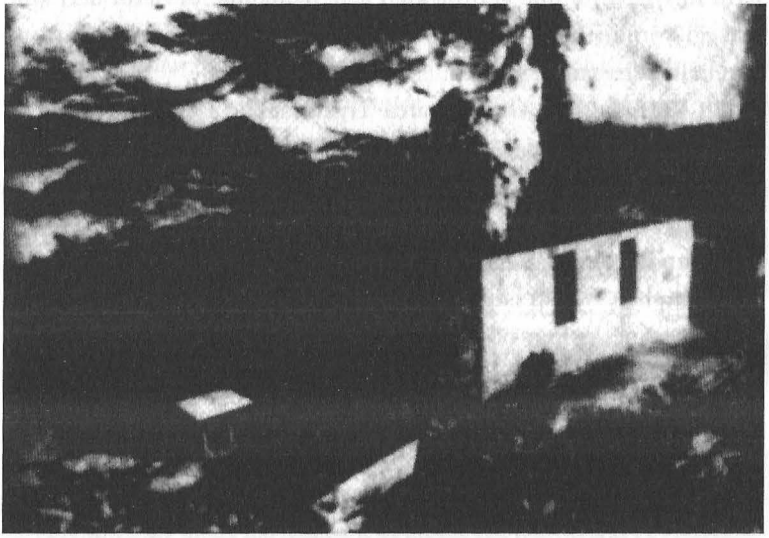
sından kaynaklanıyordu; bunun dışında, *çok randımansız çalışıyoruz; dahası, tarım ile sanayi arasında bir düşmanlık vardı... Yaptığımız bu münakaşalarda tarımın suçlanacak pek çok yanı olduğunu düşünüyorum.* Che sadece Matanzas'la ilgili olumlu şeyler söylemişti; çünkü orada halk karşıdevrimcilerin saldırılarına karşı muazzam bir şekilde karşı koymuştu ve ekinler karşıdevrimciler tarafından ateşe verilmişti.

İki gün sonra Küba İşçi Konseyi kongresinin kapanış töreninde Che eleştirinin neden yukarıdan, bakanlıktan geldiğini sorguladı. *Bu kayıtsızlık nereden geliyor? Neden önemli görevler, işçi sınıfını ilgilendiren dev görevler bürokratik işler haline geliyor?* Che bu tutumun sekter dönemden taşındığını, bunun yetkililerin halk adına konuşmaya başlamasına yol açan liderlerle tabanlar arasındaki ayrılıktan kaynaklandığını belirtti. Arjantinli gazeteci Adolfo Gilly iki yıl sonra Küba işçi sendikalarının bürokratik ve hiyerarşik yapıya sahip olduğunu, işçilerin ihtiyaçlarını dile getirmekten aciz olduğunu, devletin ileri kolu olacağı yerde sürekli devletin arkasını kolladığını söylerken sorunu tam kalbinden yakalayacaktı.

30 Nisanda Che, García Lorca Tiyatrosunda işçilerle yapılan ve sanayinin her kolundan en başarılı işçilere ödül olarak 45 evin tapusunun sunulduğu bir toplantıya katıldı. Ödül alan işçilerden biri evi olduğu gerekçesiyle, ödül olarak kendisine verilen evi almayı reddetti, bunun evi olmayan birine verilmesini önerdi. Che, adamı herkesin içinde kutladı. Maddi ödüllerin kutlandığı bir toplantıda Che'nin kutladığı yegâne kişinin ödülü reddeden kişi olması ironiktir. Ama bu davranış ironik olduğu kadar cebinde asla para taşımayan bir adam için tipik bir davranıştı.

31

UÇAKLARI DÜŞÜRME İSTEĞİ

Ekim 1962 krizi sırasında Küba ordusunun karargâhının bulunduğu Portales'deki mağara.

4 Mayıs 1962'de Che, 1 Mayıs kutlamaları için dış ülkelerden Küba'ya gelen sendika heyetlerini karşıladı. Bu karşılaşmada gayri resmi hava bir kez daha üstün gelmişti: yeşil beresi apoletinin altına sıkıştırılmış bir halde bir masaya oturan Che konuklara Küba'nın kasvetli manzarasının bir portresini çizmişti. Sanayi ithal mallara bağımlıydı, dolayısıyla bu sanayinin ihracata da bağımlı olmasına neden oluyordu. Tarım çıktılarında ulaşılan artış Küba'nın muazzam boyutlara ulaşan tüketim kapasitesi nedeniyle erimişti.

Bir yıl boyunca sürdürülen karne uygulamasına rağmen tüketim her zamankinden daha yüksekti. En ciddi sorun ise şeker kamışı üretiminin düşmesiydi; şehre göç eden campesinolar arkalarında terk edilmiş tarlalar bırakmıştı ve artık tarla sahibi olan campesinolar ise topraklarına şeker kamışı yerine başka şeyler ekiyordu. Dolaşımdaki para ile üretim arasındaki dengesizlik enflasyona neden olduğu için paranın değeri düşmüştü. Ücretler arasındaki irrasyonel farklılıklar, ücretlerin eski durumlarına geri dönmesi hâlâ mevcut sorunlardan biriydi.

Küba ekonomisini eleştiren dostlar arasında gerçekleşen dürüst ve açık bir söyleşiydi bu, konuşmalarda propagandadan eser yoktu.

Bir hafta sonra Che bir satranç oyuncusu olarak hayallerini gerçekleştirme imkânı buldu: Capablanca turnuvasında Sovyet satranç şampiyonu Boris Spassky'yle simültane bir oyun oynadı. Che ayrıca Sanayi Bakanlığının düzenlediği başka simültane oyun ve turnuvalarda da yer aldı, hatta Arjantinli büyük satranç ustası Miguel Najdorf'la da simültane oyun oynadı. Che maçlar sırasında puro içiyordu; birkaç oyunu aldıktan sonra maçı izleyen insanlar "puro kısaldıkça tadı daha da güzelleşiyor" demişlerdi. Che o sıralarda CIA'nin onu ve Fidel Castro'yu zehirleme planları yaptığının farkında değildi. Ama diğer birçok plan gibi bu plan da başarısız olmuştu.

Devlet Güvenlik Bakanlığının çalışanlarına hitaben yaptığı bir konuşmada Che, Latin Amerika'da devrimin barışçı yollardan gerçekleştirilmesi fikrine (emperyalizme karşı duramayan zayıf bir burjuvaziyle gerçekleştirilmesi düşünülen ahmakça bir devrim fikrine) çattı. *Bugün Latin Amerika bir yanardağdır. Faal halde değil ama [devrimin] yaklaştığını haber veren iç patlamalarla sarsılıyor.* Che İlerleme İttifakı'nı *İspanyol kökenlileri sömüren sınıfların elde ettikleri kârların küçük*

bir kısmının dağıtılarak halk arasındaki devrimci güdüleri frenlemeye yönelik emperyalist bir girişim olarak tanımlıyordu.

Che iki sonuç öne sürmüştü: gerilla savaşı geleneksel orduları yenmenin bir yoluydu ve

> *bu mücadele doğası gereği kıtasaldı. Latin Amerika'nın kurtuluşuyla ilgili bu yeni evre iki yerel kuvvet arasındaki belli bir toprak üzerinde iktidar kurma mücadelesi olarak algılanabilir mi? Elbette hayır... Yankiler buna müdahale edecektir; çünkü Latin Amerika'daki mücadele kararlı bir mücadeledir.*

Aynı konuşmada Che devlet güvenliğiyle ilgili başka bir sıkıntılı konuya da değindi. Matanzas'daki parti liderlerinin aşırıya kaçan davranışlarını ve son derece çıkarcı olmakla, halka kötü muamele etmekle suçladığı Devrimi Savunma Komitelerinde (CDR) görülen çürümeyi ağır bir dille eleştirdi. Bu Komiteler halkın devrimi aktif bir biçimde savunduğu sıralarda ortaya çıkmış olmasına rağmen, son zamanlarda devrimden iyice soyutlanmıştı. Che Güvenlik Bakanlığının çalışanlarına halktan bu şekilde soyutlanmamalarını ve bizim için *malanga köklerine sahip olmanın sizlerden daha önemli olduğunu* unutmamalarını söyledi. Dahası, *karşıdevrimci devrime karşı savaşan bir kişi olduğu kadar, önce ev sahibi, sonra iki araba sahibi olmak için nüfuzunu kullanan, daha sonra da karne uygulamasını çiğneyip halkın sahip olmadığı şeylere sahip olmaya çalışanların da karşıdevrimci olduklarını unutmamaları* gerektiğini hatırlattı.

Che kime karşı savaşıyordu? Aníbal Escalante ve eski Sosyalist Halk Partisi bürokrasisi bertaraf edilmişti, bu yeni eşitlik karşıtı bürokratlar kimlerdi peki?

Che'nin ilk erkek çocuğu Camilo 20 Mayısta doğdu; ama Che oğlunun doğumunu kutlamaya pek fırsat bulamadı. Büyük bir fırtına ufukta bekliyordu. Küba ile ABD arasındaki gerilim gelecek aylarda dünya genelinde nükleer bir savaşın eşiğine gelinmesine yol açacaktı. Oğlu doğmadan birkaç gün önce bir konuşma yapmış, konuşmasında şunları söylemişti: *"Emperyalistler Sovyetler Birliğinin bizi savunmak için neler yapabileceğini ya biliyor ya da bilmiyor eğer*

hata yaparlarsa emperyalizm yerle bir olacaktır, ama her iki taraftan da çok az kişi hayatta kalacaktır. İşte bu nedenledir ki barışa kararlı savaşçılar olmalıyız."

Sovyetler Birliği neler yapabilirdi?

20 Mayısta Fidel, Che'yi sadece Cumhurbaşkanı Osvaldo Dorticós, Fidel ve Raúl Castro'nun katılacağı özel bir toplantıya çağırdı. Fidel toplantıdakilere önceki gün Sovyet mareşali Biryuzov'la görüştüğünü, Biryuzov'un kendisine Devlet Başkanı Nikita Kruşçev'in Küba savunmasını gerekirse nükleer füzelerle takviye edilmesine ilişkin önerisini ilettiğini belirtmiş, onlara kararını daha sonra vereceğini söylemişti.

Toplantıda dördünün neleri tartıştığı, hangi konularda mutabık kalıp hangi konularda ayrı düştükleri bilinmiyor. Yıllar sonra, 1992'de Fidel şunları söyleyecekti: "Füzelerden hoşlanmıyorduk; füzeler Latin Amerika'daki devrimin imajını zedeliyordu. Bizi Sovyetler'in bir askeri üssü haline getirecekti. Yine de füzelerin sosyalist Küba'yı güçlendireceğini düşündük." Her halükârda, toplantıdakiler Sovyet önerisinin lehinde karar vermişlerdi. Küba nükleer bir güç olma yolundaydı.

Che'yle anektodlar dilden dile dolaşıyordu. Bir gece Che Fomento otoyolunda Chevrolet marka bir arabayla giderken yaşlı bir adamın kullandığı bir bisiklete çarpmış. Che arabayı durdurup bisikletinde meydana gelen hasarları inceleyen yaşlı adama yaklaşmış.

İyi misin?

Yaşlı adam kafasını kaldırıp bakmış ve Che'yi tanımış. "Bana sen mi çarptın?" diye sormuş.

Evet.

"Ne şans. Bizim ihtiyar hatuna gidip Che bana çarptı diyeceğim."

Che'yle ilgili anlatılan başka bir hikâye ise Fidel'in Merkez Planlama Komitesinin bir toplantısına gelip Che'ye üzerinde türlü alet ve bıçağın bulunduğu bir İsviçre çakısı uzatmasıyla başlıyordu.

"Bak bana ne verdiler Che."

Che konuşmayı dinlerken çakının çeşitli kısımlarıyla oynayıp durmuş. Bir noktadan sonra çakıyı Fidel'le arasında bir yere koymuş, muhtemelen kendine biraz daha yakın bir mesafeye.

Bundan sonra çakıyla Fidel oynamaya başlamış. Bir süre sonra Fidel çakıyı Che'yle arasında bir yere koymuş. Che çakıyı tekrar eli-

ne almış. Toplantı boyunca çakı Fidel ile Che arasında gidip gelmiş. Toplantı dört beş saat sürmüş. Fidel sonunda toplantının bittiğini ilan edip ayağa kalkmış, çakıyı masanın üzerinde bırakmış. Kapıya doğru giderken Fidel aniden çakıyı hatırlayıp geri dönmüş. Che kollarını kavuşturmuş halde yerinde oturuyor, başbakanın ayrılmasını bekliyormuş. Fidel ona bakmış, çakıyı eline almış, bir süre düşündükten sonra istemeye istemeye:

"Al kahrolası, senin olsun," demiş.

Che çakıyı almış. Olayı başkasının ağzından aktaran kişi Che'nin çakıyı aldıktan sonra gülümseyip gülümsemediğini bilmiyor.

Temmuzun ortalarına doğru ilaç sanayisinde bir sorun ortaya çıkmıştı. ORI Ekonomi Komisyonu bazı hammaddelerde artık oluştuğunu; ancak ilaç sanayisinin aynı hammaddelerin ithalatı konusunda talepte bulunduğunu ortaya çıkarmıştı. Komisyon bunun üzerine bir soruşturma başlatmıştı; ama soruşturma talihsiz bir biçimde sonuçlanmıştı, hakkında soruşturma yapılan kişilerin onuruyla oynanmıştı, ki bu kişiler arasında Che de vardı.

Che bir kurul toplantısında yöneticilere stoklarının durumunu bilmedikleri için herhangi bir yaptırım uygulayamayacağını belirtmişti; bu yaygın bir sorundu. Ancak onları doğruyu kabullenmedikleri için cezalandıracaktı, bu cezalandırma talebi bir grup hayduttan gelmiş olsa bile. Nitekim sanayi yöneticilerine karşı yaptırım uygulanmıştı. *Devlet yönetimimizin çok iyi olduğunu söyleyemeyiz, hatta en kötü devlet yönetimine sahip bir ülkeyiz.*

Aynı toplantıda Che sendikalara çatmıştı: *Çoğu sendika lideri halk desteğine sahip değil.* Yani bu kişiler tampon görevi görüyorlardı, yukarıdan ve aşağıdan gelen baskıları iletiyorlardı: "İşçiler şunu söylüyor," "Bakan şunu söylüyor," gibi. Bir hata konusunda kendini eleştirirken Che şunları söylemişti: *İçinde bulunduğumuz zamanlar zor zamanlar. Hataları cezalandıracak lüksümüz yok; belki bir yıl içinde bunu da yapabileceğiz. Geçen kasım ayında 10 milyon ayakkabının üretileceğine dair bir anlaşmanın altına imza atan sanayi bakanını* [*yani kendisini*] *kim görevden alacak, diyelim görevden alındı sonra ne olacak?*

Che bakanlığının yaptığı yatırımları da gözden geçirmişti; örneğin Polonya'dan satın alınan ve 200 işçinin çalışmasını gerektiren maya

fabrikasının çıkardığı işi Almanların geliştirdiği maya fabrikalarının 27 işçiyle çıkardığını ve bu fabrikaların fiyatının Polonya'dan getirtilen fabrikanın fiyatıyla aynı olduğunu belirtmişti. *Yoldaşlar [Almanların geliştirdiği maya fabrikasının] daha iyi olduğunu söylediler ama biz onlara inanmadık; çünkü bunun komünizm karşıtlığının bir belirtisi olduğunu düşünmüştük ancak haklıydılar.*

Che günden güne sosyalist blokun teknolojide ne kadar geri kalmış olduğunu hayretler içinde öğreniyordu. ABD'nin Caterpillar marka traktörü *Sovyet traktörlerinden daha iyi. Neden? Çünkü kapitalist rekabet anlayışı içinde saatte bir buçuk kilometre fazla hız, biraz daha iyi bir hidrolik sistem veya bir motorun çekiş gücünün diğerlerinden dört beygir gücü daha fazla olması önemlidir.*

Che bundan sonra bakanlıktaki çalışma arkadaşlarını sokağa çıkıp etrafı kolaçan etmeye, gözlem yapmaya ve bir şeyler öğrenmeye özendirmişti. *Buradan, bu dokuzuncu kattan dışarıda neler olduğunu teşhis edemeyiz.*

Ekonomi Bakanı Regino Boti, K. S. Karol'a o günlere ilişkin şunları söylemişti: "Bir açığı kapatır kapatmaz başka bir açığı, bu sefer daha büyük bir açığı, kapatmak zorunda kalıyorduk."

Temmuz 1962'de ORI liderliği yönetimi toparlaması, her şeyden önce de planlamada sanayinin de göz önünde bulundurulmasını sağlaması için Che'yi Juceplan'a gönderdi. Sanayi Bakanlığında Sekreter Yardımcılığı yapan Enrique Oltuski Juceplan'ın Başkan Yardımcılığına da getirilmişti.

Yeni işi Che'yi gönüllü çalışmaktan alıkoymamıştı. José Antonio Echeverría un değirmeni üretim rekoru kırmak üzereydi, işçiler Che'yi kendilerine yardım etmeye çağırmışlardı. Che çuvalların nasıl doldurulup ağızlarının dikileceğini kısa bir zaman içinde öğrenmişti. Un tozu astım krizine neden olmuştu; ancak Che ağzına fısfıs sıkıp çalışmaya devam etmiş ve yüz bininci çuvalı istif etme şerefine erişmişti. Che bir rekorda görev almasına fırsat tanıdıkları ve bir bakanın vücudunu çalıştırmasına vesile oldukları için işçilere teşekkür etmişti.

Che'nin Küba'daki ilk golf karşılaşması bu dönemlere rastlar; Havana dışındaki Colinas de Villareal kulübünde Fidel ile Antonio Núñez Jiménez'le bir dostluk maçı yapmıştı. Che, onları yenmişti; daha sonra, Altagracia'da top taşıyıcılığı yaptığı günleri hatırlayarak şunları

söyleyecekti: *Golften biraz anlardım.* Skorlar korkunçtu: 70 vuruşluk bir parkurda Che 127, Fidel ise 150 vuruş yaptıktan sonra topu deliğe sokmuştu.

13 Ağustosta Sovyet büyükelçisi Alexandr Alexeiev füze üsleriyle ilgili anlaşmayı Fidel'e teslim etti. Fidel anlaşmayı inceledi ve SSCB'ye götürmesi için Che'ye verdi. Füzelerin yerleştirilme planları hızlı bir biçimde yapılıyordu. Komutan Guevara 27 Ağustosta Birleşik Devrim Örgütünün Başkanı Emilio Aragonés'le birlikte Moskova'ya ulaştı; gezilerinin amacı "ekonomik konuları" tartışmak olarak duyurulmuştu. Kruşçev'le 30 Ağustosta Kırım'daki yazlık evinde görüştüler. Che anlaşmanın halka duyurulmasını istediyse de Kruşçev bunu reddetti. Hatta anlaşmayı bile imzalamamıştı, muhtemelen Kübalıların bilgi sızdırmasını önlemek amacıyla. Böylece anlaşma taraflardan birinin imzası olmadan yapılmıştı.

31 Ağustosta Che'nin teknik, tarımsal, çelik üretimi ve askeri konularda SSCB ile ortak bir anlaşma yaptığı duyuruldu; anlaşmanın içeriği konusunda daha fazla açıklama yapılmadı. Anlaşmanın sanayiyi ilgilendiren bölümleri üç gün sonra halka açıklandı.

2 Eylül günü Che Moskova'dan Çekoslovakya'ya geçti, Brno'da bir sanayi fuarını ziyaret etti. 5 Eylülde Küba'ya döndü. Anlaşmanın imzalanmasının üzerinden ancak üç hafta geçmiş olmasına rağmen füze üssü olarak kullanılacak yerlerde hazırlık çalışmaları yapılmaya başlanmıştı; ama bu ABD istihbarat servislerinin gözünden kaçmamıştı. Ağustosun son haftasında U-2 casus uçaklarının Küba semalarında gerçekleştirdiği uçuşlar fırlatma rampalarının inşa edildiğini doğruluyordu.

ABD Savunma Bakanı Robert McNamara, fırlatma rampalarının savunma amaçlı olduğunu düşünen Başkan Kennedy'ye son haberleri verdi. ABD'deki hükümet çevrelerinde Küba'daki füze rampalarıyla ilgili yapılan konuşmalarda Küba'daki hükümetin alaşağı edilmesi planıyla başlatılan ve o sıralarda son safhaya ulaşması beklenen Mongoz Harekâtıyla ilgili olumsuz değerlendirmelerde de bulunuluyordu. CIA'nin yardım ettiği karşıdevrimci gruplar teker teker yakalanmıştı ve ardı ardına yapılan sabotajlar hasarlara neden olduysa da Küba ekonomisini çökertmeyi başaramamıştı.

Şimdi ABD hükümeti Küba'da Sovyet yapısı nükleer silahların bulunduğunu yalanlama kampanyasına başlamıştı. Sovyetler Birliği 11 Eylülde resmi haber ajansı Tass aracılığıyla dünyaya ABD'nin bu hareketinin savunmaya çekildiğini gösterdiğini duyurdu. Dört gün önce ise Pentagon Küba'ya aynı anda havadan ve denizden gerçekleştirilecek bir harekâtın hazırlıklarına başlanması için yeşil ışık yakmıştı; birlikler ay sonunda harekâta geçmeye hazır olacaklardı. Sovyet bandıralı kargo gemisi *Poltova* ilk füzeyle birlikte 15 Eylül günü Mariel limanına yanaştı. Füze gizlice San Cristóbal'deki üsse götürüldü. Birleşmiş Milletler'de Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko ABD'yi savaş çığırtkanlığı yapmakla suçladı.

Bu gerilimi gitgide artan ortama rağmen Che, Küba ürünlerinin kalitesi gibi bakanlığını ilgilendiren konularla uğraşıyordu. *Halkın tüketimini ilgilendiren tüm konuları yerli yerine oturtmamız gerekiyor... Sigara yakmak için kibrit çakıyorsunuz, kibrit sönüyor, sigara yanmıyor.* İsraf içinse şunları söylüyordu:

> *Bir yıl kadar önce Nuevitas'tan geçerken açıkta bir makine gördüm, denizden bir kilometre kadar içerideydi, terk edilmişti. Fabrika yöneticisi... vinç olmadığı için onu almamış... Bilyeli tekerleklerle de taşınabilirdi halbuki. Mısırlılar piramitleri aynı yöntemle inşa etmişler, üstelik onlar dev kayaları kim bilir kaç kilometre bu şekilde taşımışlar. Gelgelelim sosyalizmi inşa eden Küba bu günlerde bir ton bile çekmeyen bir kayayı yerinden oynatamayacak bir halde.*

6 Ekimde Pentagon, Küba'nın işgal edilmesiyle ilgili 312, 314 ve 316 sayılı Harekât Planlarını harekete geçirdi. Planlar yoğun hava saldırıları içeriyordu. Che bu sıralarda güvenlik nedeniyle evini taşıdı.

13 Ekimde Chester Bowles, büyükelçi Anatoly Dobrynin'le görüştü ve ona Küba'da nükleer füze olduğuna dair ellerinde kanıt olduğunu söyledi. Olaylardan habersiz olan büyükelçi bunu yalanladı. U-2 uçakları Küba semalarındaki uçuş görevleri arttırılınca San Cristóbal'daki bir üste 2400 kilometre mesafeli, orta mesafeli karadan-karaya balistik füzeler için rampaların inşa edildiği ortaya çıktı. Bölgede nükleer başlık olduğuna inanmak için ortada bir neden yoktu ve CIA analizcileri füzelerin havalanmaya hazır olduğunu düşünmüyorlardı. ABD'nin Birleşmiş Milletler Elçisi Adlai Steven-

son durumu değerlendirdi ve Başkan Kennedy'ye Küba'daki Sovyet füzelerin ABD'nin Türkiye'deki füzeleriyle eşdeğer güçte olduğunu belirtti. Peki o zaman Küba'nın kendi füzelerini dikmesini sorgulamanın ahlaki temeli neydi?

Aynı gün Che Cezayirli devrimci Ahmed Bin Bella'yı kabul etti. Toplantı Küba ile Cezayir'deki genç devrimler arasındaki dayanışmanın dile getirildiği sıcak bir ortamda geçti; bunun dışında Che ile Bin Bella diğer devrimci tasarıları desteklemek amacıyla daha sonra tekrar değineceğimiz anlaşmaların altına imza da attı.

O hafta Başkan Kennedy danışmanlarının yaptığı, Küba'ya hava saldırısında bulunmak gibi en riskli önerileri reddetti ve Küba'ya denizden bir abluka uygulanmasına karar verdi. Kennedy danışmanlarından birinden abluka için gerekli yasal tedbirlerin hazırlanmasını da istedi. İki süper güç arasında gerilimli müzakereler başladı. Sovyet dışişleri bakanı Andrey Gromiko ABD'yi ziyaret etti ve Kübalılara verilen füzelerin savunma amaçlı olduğunu ısrarla belirtti. Sovyet kaynaklarının belirttiğine göre, o sıralarda Küba'da nükleer başlıklar vardı; ama bunlar füzelere monte edilmemişti.

Küba Füzesi Krizi olarak bilinen kriz iki gün sonra patlak verdi. Başkan Kennedy, 22 Ekim günü televizyonda canlı bir yayında ABD ulusuna seslendi. Konuşmasında Küba'da füze üsleri olduğuna dair ellerinde sağlam kanıtlar bulunduğunu ve Küba'ya denizden abluka uygulayacaklarını söyledi. Kennedy'nin konuşmasına cevaben Sovyetler Birliği gemilerine hemen ablukayı tanımama emrini verdi.

Ertesi gün Küba'da "savaş istasyonları" açıklandı. Arjantinli gazeteci Adolfo Gilly: "Uzun zamandır bastırılan gerilim adeta serbest bırakılmıştı, sanki ülke tek bir ağızdan 'nihayet' der gibiydi." Che, Batı Ordusu Komutanlığına getirildi; bunun üzerine Pinar del Río'ya gitti. Yaveri Leonardo Tamayo'nun belirttiğine göre, Che savaşın her an patlak verebileceğine ve istilanın kendi bölgesinden başlayacağına inanıyordu. Che, San Diego nehri üzerindeki San Andrés de Caiguanabo vadisini çevreleyen tepelerin tabanında bulunan Los Portales Mağarası'nda karargâh kurdu. Bu doğal bir mağaraydı; devrimden kısa bir süre önce Cortina adlı bir toprak sahibi merdiven inşa ettirerek ve "tavanını" yükselttirerek mağara üzerinde ufak tefek değişiklikler yapmıştı. Mağara muhteşemdi. İçine son derece sade kompartımanlar

inşa edilmişti, iletişim tesisleri, birkaç kamp yatağı, birkaç soba ve iki taş ayak üzerine yerleştirilmiş taş bir levhadan oluşan bir masa vardı. Mağaranın sarkıtları arasında gündüzleri kırlangıçlar, geceleri de yarasalar uçuyordu.

Savaşın kapıda olduğunu düşünen Che büyük bir hızla mağara ve dağlık arazilerde mühimmat stoklarının örgütlenmesi, siper ve askeri konaklama yerlerinin gözden geçirilmesi, halkla konuşma ve onlara moral verme işine başlamıştı. Domuzlar körfezinden edinilen deneyimin ışığında yapılması düşünülen ilk şey bir savunma hattı oluşturmak, işgalcilerin bir sahil şeridinde mevzilenmeleri durumunda ise gerilla savaşı yapmak üzere Sierra de Los Organos'a çekilmekti. Kırmızı alarm sırasında Che zamanını gündüzleri komutası altındaki bölgeyi gezerek, geceleri de kitap okuyarak ve satranç oynayarak geçirmişti.

24 Ekim günü Kruşçev, Kennedy'ye acil bir mesaj gönderdi: SSCB ablukayı bir saldırı eylemi olarak görüyordu ve Kruşçev Sovyet gemilerine geri dön çağrısında bulunmayacaktı. Ancak sabahın erken saatlerinde Sovyet gemileri hız kesti, kimi limana geri döndü, kimi de yolunu değiştirdi. Sadece *Bucharest* adlı tanker ablukanın uygulandığı bölgeye doğru yoluna devam etmişti. Yoksa *Bucharest*'in ABD'nin tehdidini sınamak gibi bir görevi mi vardı?

İki gün sonra Fidel, Kruşçev'e acil bir not gönderdi: "Saldırı an meselesi, 24-72 saat içinde gerçekleşebilir, büyük bir ihtimalle önce tahrip etmek istedikleri hedefleri havadan vuracaklar, sonra da istilaya başlayacaklar. Her türlü saldırıya karşı koyacağız." Gönderdiği notun ileriki kısımlarında Fidel nükleer bir saldırıya nükleer saldırıyla karşılık verilmesi gerektirdiği önerisinde bulunuyordu. Aynı gün Kennedy keşif uçuşlarının başlatılması emrini verdi.

İki gün sonra Fidel uçuş izni olmayan uçakların vurulması emrini verdi; öğleye doğru bir U2 üslerden birinden bir Sovyet komutanın inisiyatifiyle ateşlenen bir füzeyle vuruldu. Gerilim arttı. Sonra, Kübalılara danışmadan veya onları kaale almadan Kruşçev, Kennedy'ye ABD'nin Küba'yı işgal etmeyeceğini ve ABD'nin Sovyetler Birliğine çevrilmiş Türkiye'deki füzelerinin geri çekilmesi konusunu müzakere edeceğini taahhüt etmesi karşılığında üslerin sökülmesi önerisinde bulundu. Kennedy bu öneriyi prensipte kabul

etti. Kübalılar bir kez daha Soğuk Savaş politikası oyununda kullanılmıştı.

28 Ekimde *Revolución*'un editörü Carlos Franqui Associated Press'in geçtiği bir telsiz mesajından Sovyetler Birliğinin füzeleri geri çekeceğini duydu. Fidel'le temasa geçti. Küba'nın lideri ABD ile SSCB arasındaki anlaşmayı ilk o zaman duymuştu; haberi duyar duymaz Fidel küfür üstüne küfür yağdırdı: "Götverenler, orospu çocukları, piçler!" Ertesi gün *Revolución* "Sovyetler Füzeleri Geri Çekiyor" başlığıyla haberi sürmanşet verdi. Sokakta toplanan halk şöyle sloganlar atmaya başladı: "Nikita, *mariquita, lo que seda, no se quita*" ("Nikita, kız kardeşim, verilen şey geri alınmaz").

Ertesi gün Fidel'e Kruşçev'den kısmi bir açıklama geldi. Sovyet Devlet Başkanı, Kennedy'yle ondan Küba'ya müdahale etmemesi sözünü almak üzere müzakere yaptığını belirtti. Fidel halka hitaben yaptığı konuşmada, Küba'da inceleme yapılmasına karşı olduğunu, U2 uçağının düşürüldüğünün doğrulandığını ve Kruşçev'e şunları söylediğini açıkladı: "Tehlikenin varlığı bizi etkilemez; çünkü uzun zamandır tehlike altındayız, öyle ki artık tehlike altında yaşamaya alıştık."

İzleyen günlerde gerilim azaldı. Hilda Gadea işten döndüğünde Che'yi evde bulmuştu: "Ernesto'nun üstü başı batmıştı, botları çamur içindeydi, küçük kızıyla yerde oynuyordu... köpekle de." Bu, ölümün nefesini hissettirdiği bir dönemde hayata yeniden merhaba demekti.

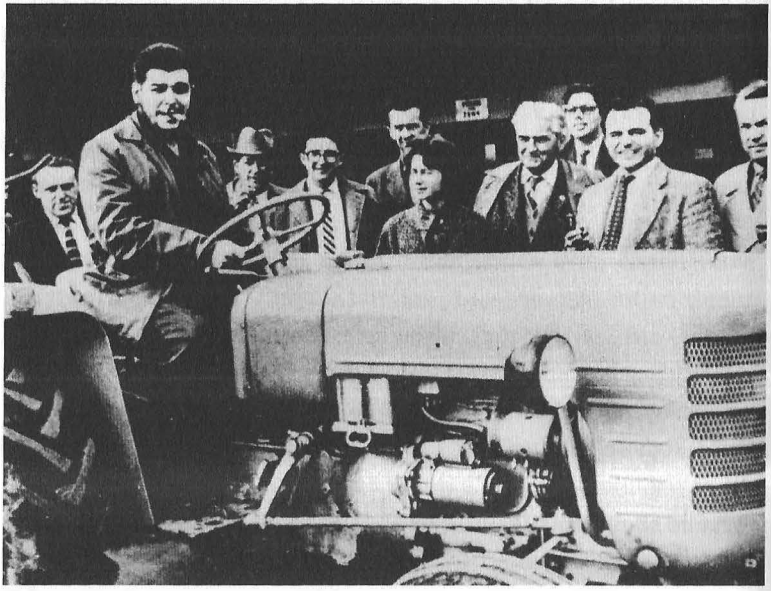
Bu bölümün başında sözünü ettiğimiz Devlet Güvenlik Bakanlığının çalışanlarına yaptığı konuşmasında Che füze kriziyle ilgili öfkesini de dile getirmişti. Konuşmanın metni Che'nin ölümünden sonra yayımlanmıştı; bunun nedeni belki de konuşmanın içeriğinde bu krizdeki rolünden dolayı Sovyetler Birliğini suçlayan sözlerin yer almasıydı:

> *Bir halkın atom bombalarıyla imha edilmeye, küllerinin yeni toplumların üzerine inşa edileceği temellerin harcına katılmasına hazır olduğunu gösteren tüyler ürpertici bir örnek bu. Sonra o halka hiç danışılmadan füzelerin geri çekilmesi için bir anlaşma yapılıyor; ama halk rahat bir nefes almak veya anlaşmaya şükretmek şöyle dursun savaşma, gerekirse tek başına savaşma kararlılığını yüksek sesle dile getiriyor.*

İtalyan Komünist gazetesi *L'Unità*'nın muhabirlerinden Saverio Tutino, Che'yle röportaj yapmak istemiş ve üç olumsuz cevapla karşılaşmıştı: *Hayır; çünkü o bir Komünist, bir İtalyan ve daha da kötüsü bir gazeteci.* Tutino daha sonra şunları söyleyecekti: "Sessizliğinden, solcu oluşundan, ayrıcalıkları reddedişinden, geceleri çalışıyor olmasından dolayı bir gizem halesiyle çevriliydi... Che'nin kriz sırasında ABD uçaklarına ateş etmek istediğine dair bir söylenti var."

32

"CHE BİLE HER ZAMAN CHE GİBİ OLAMAZ"

Havana'daki Machina rıhtımında katıldığı gönüllü bir çalışmada bir mola sırasında.

Kızgın Kübalı müttefikini yatıştırmak amacıyla Sovyetler Birliği elindeki tek kartı masaya koymuştu: Politbüro üyesi Anastas Mikoyan'ı Küba'ya göndermişti. 5 Kasım 1961'de Mikoyan, Fidel ve Raúl Castro, Cumhurbaşkanı Osvaldo Dorticós, Birleşik Devrim Örgütü Başkanı Emilio Aragonés, INRA Başkanı Carlos Rafael Rodríguez ve Kübalıların saygı duyduğu yegâne Sovyet yetkili olduğu anlaşılan ve füzelerin eşzamanlı olarak geri çekilmesini gözyaşları içinde izlediği söylenen Sovyet büyükelçisi Alexeiev'le görüştü. Che'nin bu toplantıya neden çağırılmadığı belliydi. Yine de toplantıya soğuk bir hava hâkim olmuştu.

Ertesi gün Kremlin'den gelen elçi Sovyet büyükelçiliğinde yapılan Ekim Devrimi kutlamalarında Kübalı yetkililerle tekrar görüştü. Buzlar henüz erimemişti. Ortamı yumuşatmak için Mikoyan Havana Üniversitesinde sol yanlısı, Amerikan karşıtı bir konuşma yaptı; ama buna rağmen öğrenciler onu eleştirdi ve Mikoyan Küba hükümetinden resmi bir destek alamadı.

Kasım ayı, iş zora geldiğinde adanın ABD ile ölümcül ilişkilerinde kendi başının çaresine bakmak zorunda olduğu duygusuyla geçti. Gün geçtikçe gururu Küba'yı Sovyet *veya* ABD denetiminin varlığını kabul etmemeye sevk etti. Sovyetler Birliği füze üslerini sökerken Başkan Kennedy denizdeki ablukayı kaldırdı.

4 Aralıkta Che, İngiliz Komünist gazetesi *The Daily Worker*'a demeç verdi. Che'yle yapılan bu röportaj yayımlanmadan önce gözden geçirilip biraz yumuşatılmış gibi görünüyor; çünkü Che röportajda Kruşçev'in liberalizmine çatmıştı. Komutan Guevara çok sinirliydi, bir hafta sonra tekrar çatmaya başladı, bu sefer *Revolución*'da. Gazete daha önce Che'nin Santa Clara harekâtıyla ilgili günlüğünü basmıştı; ama günlük *sıfatlar kullanarak olaylara yorum katmak isteyen Santa Claralı sivri bir beyefendi tarafından tashih edilmişti. Bu tür notların sahip oldukları azıcık değer de gerçekçilikten uzaklaştığında yok olur gider.* Che'nin bu ve buna benzer şikâyetlerine cevap verirken Franqui şöyle demişti: "Yıllar geçtikten ve devrimin sana verdiği görevlerin üstesinden başarıyla geldikten sonra umarız bir gün bir gazetenin başyazarlık görevine getirilirsin."

Kendini tekrar sanayileşme işlerine veren Che, alarmlara, asker sevkıyatına ve ulaşımda askeri amaçların öncelik kazanmasına rağ-

men kriz sırasında üretimin arttığını fark etti. Bu durumun bir tek açıklaması vardı: Ek sorunlara rağmen halk kriz dönemlerinde daha bir sorumluluk duygusuyla çalışıyordu. Siyasi gerilim hiçbir kotanın, hiçbir talebin veya ödülün başaramadığını başarmıştı. Bu Che'nin kendi hayatından da bildiği bir şeydi: Toplumsal vicdan ve iradenin nelere kadir olduğunu.

Che, Camilo'nun bir fotoğrafının, gönüllü işçiliğini tasdik eden bir sertifikanın, bir maden işçisini çalışırken görüntüleyen bir çizimin, Küba'nın sınai durumunu gösteren bir sanayi haritasının, çok çirkin iki yaldızlı koltuğun, küçük bir televizyonun ve iki kül tablasının bulunduğu dokuzuncu kattaki küçük, sade ofisinde çalışıyordu. İşte Che yeni çalışma arkadaşlarından biriyle, Kübalı ekonomist Miguel Alejandro Figueras'la bu ofiste tanışmıştı. Che, Figueras'ı uzun vadeli planlamanın başına getirecekti ve ona bir gün geleceğin elektronik, ağır sanayi, bilgisayar çağı olacağını söyleyecekti; o günlerde Küba'da bu tür şeylerden söz eden kimse yoktu.

Her pazartesi bir kurul toplantısı oluyordu; öğleden sonra yapılan bu toplantılar belli bir sektörle ilgili gözden geçirme çalışmasıyla birlikte yapılıyordu. Tartışmalar genelde hararetli geçiyordu; ama Che diğerlerinin kendisiyle tartışmasından hoşlanıyordu. İtaatkârlığı sevmiyordu, görüşlerine karşı çıkanları sindirmeye çalışmıyor veya başkan yardımcılarının onları sindirmesine izin vermiyordu.

Yaklaşık o sıralarda Che kabineye "1963 Yılına İlişkin Genel Görevler" başlıklı bir belge sundu; belgede bir sürü öneride bulunuyordu: Birincisi Sanayi Bakanlığı yeni yatırımlarda bulunmaktan ziyade belli bir zaman için belirlediği ilerleme hedefine ulaşmaya çalışmalıydı (örneğin Küba, Doğu Avrupa'dan gelen fabrikaları kurma aşamasındayken Sovyetler Birliğinden yeni fabrikalar almamalıydı). İkincisi ücret oranlarındaki farklılıklar araştırılmalı ve kırtasiyeciliğe karşı savaş açılmalıydı; üçüncüsü bakanlığın teknik ve profesyonel eğitimde ısrar etmesi ve kalite için savaş vermesi gerekiyordu.

Eğitim seferberliği başlamıştı. Sanayi Bakanlığına bağlı 189.514 sanayi işçisinden % 34,4'ü eğitim görüyordu. Sanayiyle ilgili bilimsel araştırmalar da başlamıştı. Figueras: "Personel sayısı çok az olmasına rağmen, [1963-1964 yılları arasında] Sanayi Bakanlığına bağlı on araştırma merkezi kuruldu."

Che Guevara hâlâ o zor ve çekingen adamdı, çalışma arkadaşlarına acımasızca baskı yapıyor, her zaman onlardan biraz uzak duruyordu. Enrique Oltuski:

> Çeşitli toplantılardan sonra yakınlaşmış ama dost olmamıştık, hatta ocak ayında sayısız kereler kılıçlarımızı çekmiştik. Bir gün dostluğumun bir işareti olarak omzuna elimi koydum, bana *Nedir bu samimiyet?* dedi. Ben de elimi omzundan çekiverdim.
>
> Birkaç gün sonra bana *Ya sen hiç de düşündüğüm gibi orospu çocuğunun teki değilmişsin!* dedi.
>
> Gülüştük ve dost olduk.

Che'nin kendine özgü tarzıyla ilgili birçok örnek vardı. Örneğin 21 Ocakta bir kurul toplantısında Che'nin yanında içinde kahve bulunan bir termos varmış. Jaime Valdés Gravalosa termosun kapağını açıp kendine kahve koymasını söylemiş; ama Che termosu açmamış. Gravalosa toplantıdan sonra neden kendine kahve koymadığını sorunca Che, ona şöyle demiş: *Herkese yetecek kadar kahve yoktu, o nedenle kimseye olmayacaktı.*

Che başka bir gün çalışma arkadaşı Miguel Alejandro Figueras'a şunu söylemiş: *Maddi teşvik unsurlarından yana olmadığımı biliyorsun, ben de maddi heves kırıcı unsurlardan yararlanmaya karar verdim. Senin adamlarının görevleri arasında ayda iki fabrikayı ziyaret etmek de var biliyorsun ve sen henüz fabrikalarla ilgili raporları toparlayamadın, bu durumda fabrikalarla ilgili raporlar eline ulaştırıncaya dek bugün kimseye maaş verilmeyecek.*

Che gerek katı talep ve sert tavırlarıyla bezeli ciddi tutumlarına rağmen gerekse de bu tutumları sayesinde çevresindeki insanlarda *hem* muazzam bir vefa duygusu *hem de* nefret duygusu uyandırıyordu. Kadın çalışanlar arasında da müthiş bir etkiye sahipti. Bakanlık çalışanlarından Verónica Fernández daha sonra şunları söyleyecekti: "Che'nin kişiliği ve görünüşü bakanlıkta çalışan kızları çok etkiliyordu, hatta bazıları ona âşıktı. O doğanın güzel nitelikler bahşettiği bir adamdı. Çok erkeksiydi, güzel gözleri vardı. O gözlerle konuşurdu."

Bu olaylardan altı yedi yıl sonra Nikaragualı şair Ernesto Cardenal Küba'yı ziyaret etti ve gezisi boyunca Che'yle ilgili anektodlar topladı. Herkes büyük bir heyecanla Cardenal'e Che'yle ilgili anılarını anlatma yarışına girmişti. Sonunda Cardenal'in elinde herhangi bir işçi gibi ka-

feteryada yemek yiyen, alüminyum tabldot tabağıyla sırada bekleyen, uykuya dalmamak için koltuğa yaslanıp ayakta durmaya çalışan ve pazar günleri gönüllü çalışmadan döndükten sonra evinde raporları okuyan bakanla ilgili bir sürü hikâye birikmişti. Bu hikâyeler tarz olarak aşağıdaki konuşmaya benzeyen hikâyelerdi:

Cardenal: "Herkes Che gibi olamaz..."

Haydée Santamaria: "Che bile her zaman Che gibi olamıyordu. Bazen o da yorulur, eve bitkin bir halde döner ve çocuklarıyla birlikte olmak isterdi."

Şubat ayında Che yine sınırlarını zorlamıştı. Havana'da onun delirdiği, artık gönüllü çalışmayı bırakıp bütün kamışları kendi başına kesmeye kalkıştığı söylentileri dolaşıyordu. 3 Şubatta Che, Dağdaki koluyla aynı adı taşıyan Ciro Redondo adlı şeker tesisindeki bir kamış kesme makinesini denemek üzere Camagüey'ye gitmişti.

Che bir yıldır kamış kesme işini mekanik hale getirecek projeler geliştirilmesini sağlamaya çalışıyordu; hatta bir ekip uygun bir makine bulmak için etrafı kolaçan edip duruyordu. Ancak ne Küba'da ne de diğer sosyalist ülkelerde böyle bir makine yoktu. Ekip, bir filmde gördükleri Havai malı bir kesme makinesini Güney Afrika malı bir makineye uyarlamaya çalışmaktan, bir kenarda buldukları ABD malı Thornton marka eski bir makineyi yeniden ayağa kaldırmaya çalışmaya kadar her yolu denemişti. Nihayet bir prototip ürettiklerinde ise Che 50 beygir gücündeki alelade bir traktöre monte edilebilecek ve normal arazi işlerinde kullanılabilecek bin tane kesme makinesi yapılması emrini vermişti. Prototipin önce denenmesi gerekiyordu, bu amaçla Che Camagüey'e gitmiş ve bölgenin komisyon üyeleriyle bir araya geldi.

"Korkudan altımıza sıçtık," diyordu ekipmanı kurmakla görevli campesinolardan biri.

Deneme 3 Şubat 1963'te, Pazar günü sabah 04:00'te La Norma kampındaki bir çiftlikte başladı. Bir düzine toplayıcı, "Che'nin temizleyicileri" makinenin peşinden gidiyor, makinenin kesemediği kamışları kesiyorlardı. Makinenin yapımından sorumlu olan mühendislerden Angel Guerra ile denemeyi gözlemekle görevli Miguel Iparraguirre de oradaydı; Che deney sırasında deney sonuçlarını yazarken kalem oynatmaması konusunda Iparraguirre'i ikide bir uyarmıştı.

Yorucu geçen dokuz buçuk saatlik bir çalışmadan sonra 6000 arrobaya[1] yakın kamış kestiler. Bir ara makine bozulmuş, tamiri üç buçuk saat sürmüştü. Tamiri yapılırken Che traktörden defalarca inip neler olduğuna bakmıştı.

Che basını uzak tutmaya çalışmış; ama muhabirlerinden José Vázquez ile fotoğrafçılarından Korda'yı göndermiş olan *Revolución*'un baskılarına daha fazla direnememişti. Gazeteciler gün boyu Che'ye ulaşmaya çalışmışlardı. *Bu propaganda değil,* dedi Che. *Burada fotoğraf çekmeyi gerektirecek bir şey yok.* Ancak sonunda Korda ile Camagüey'in yerel gazetesi *Adelante*'den genç bir fotoğrafçının birkaç fotoğraf çekmesine izin verdi; elbette ellerine birer pala alıp kamış kesimine katılmaları şartıyla. Bu ciddi bir işti; oradakilerin hiçbiri halkı kamış kesiminin kısmen mekanik hale getirilebileceğine inandırmak için objektiflere poz vermemişti. Fotoğraflarda Che traktörün üzerinde veya teknisyenlerle birlikte makine takımlarıyla uğraşırken görülür.

5 Şubatta 5900, 6 Şubatta da 8800 arroba kamış kesmişlerdi. *Revolución*'un muhabiri, Che'ye 8 Şubatta ne kadar kestiklerini sormuş, Che de o her zamanki soğuk tavrıyla *On bin arroba ve bir ayak* demişti (korumalarından birinin ayağı kesilmişti). Muhabir de haberi telefonla gazeteye geçmişti. Ertesi gün Che *Revolución*'u açtığında haberi görmüş ve nasıl bu kadar aptal olabiliyorlar, bu ne demek? *Ayak da ne demek?* demişti.

"Arjantin'de 'biraz' anlamında kullandığınız bir deyim değil mi bu?"

Hadi oradan.

Che 9 Şubatta yorucu bir gün daha geçirmişti; ilk kez şeker kamışı hasadının nasıl gittiğini yerinde görmek üzere sabahın erken saatlerinde hafif bir uçakla Camagüey'e gitti. Alcázar Tiyatrosundaki toplantıya kamış kesiminde giydiği giysilerle, üstü başı kir pas içinde gitti. O sırada 60.500 arroba kamış istiflenmişti.

Che 1000 şeker kamışı kesme makinesine ihtiyaç olduğunu ilan etti; 500'ü hazırdı; kesme makinelerinin kullanıcıları tarafından çalışırken geliştirilmesi amaçlanıyordu. (Polonyalı gazeteci Karol daha sonra şunları söyleyecekti: "Dünyada 1000 kesme makinesi olan bir ülke yoktur, prototipi olmadan bin kesme makinesi üreten başka bir

[1] 1 arroba yaklaşık 12 kilodur.

ülke olduğunu da sanmıyorum.") Che şeker kamışı işçileri ile bürokratlara şöyle seslenmişti:

> *Burada kendi borumu öttüreceğim. Makineyle kesmeye pazartesi günü başladım. Önceleri bu iş laf olsun diye gidiyordu; üniversal kavramaları, şu veya bu parçaları bozulmuş, bazı yoldaşlar dikkatsiz davrandılar, makinenin önünden geçerken çarpıldılar, hatta bir kaza bile yaşadık... Makinenin denemesinin yapıldığı yerde bir makine 4000 arroba kamış kesiyor... Bu hafta ben 45.000 arroba kestim... Makineler normal bir tarlada saatte ortalama 800 arroba kesebiliyor... Yalnız bence bu bir değil iki kişiyle yapılabilecek bir iş... Çünkü insanlardan günde 12 saat traktörün üstünde oturmasını isteyemezsiniz.* [*Ancak kendisi traktörün üstünde günde 13 saat geçirmişti.*]

Che konuşmasını, kullanımı karmaşık ve hata payı yüksek olsa da kesme makinesini savunan bir konuşmayla bitirmişti: *kamış kesimi zor, yıpratıcı bir iştir, üstelik kamışlıklar asla bitmez.* Bu son cümlesi toplantıda bulunan ve kamışlıkların asla bitmediğini bilenler tarafından ayakta alkışlanmıştı.

Che bir gün dinlendikten sonra Sanayi Bakanlığındaki görevine döndü ve bir tel örgü fabrikasının açılışını yaptı. 11 Şubatta tekrar şeker kamışı tarlasına gitti ve dokuz buçuk saatte 18.700 arroba kamış keserek kendi rekorunu kırdı. Kanadalı bir televizyon ekibi onunla röportaj yaptı; ama Che onları pek ciddiye almadı ve sorularına rutin cevaplar verdi. Kanadalı ekip konunun ne kadar önemli olduğunun farkında değil gibiydi.

Che'nin yardım ekibi onun için kendilerini helak edercesine çalışıyordu. Che'nin o her zamanki tavrı burada da kendini gösteriyor, molalarda ayrım gözetilmiyordu; örneğin herkese yetecek kadar kahve yoksa kimse kahve içemiyordu. 12 Şubatta, çok fazla kaza yaşanmadan, 21.400 arroba gibi hatırı sayılır miktarda kamış kesti. Duygulanarak Iparraguirre'e *Şimdi ne kadar oldu?* diye sormuştu. Onu durdurmanın tek yolu, traktörün önüne geçip çalışanların yorulduğunu söylemekti. Che elini yüzünü soğuk suda yıkadıktan sonra Moskova Bankası denetçisiyle tarlada görüşmüştü. Rus denetçinin yüzünde bakanla neden bir şeker kamışı tarlasının ortasında görüştüğünü, makineli kesim işinin önemi konusunda bakanın övgü dolu sözlerini neden

dinlediğini anlamıyormuş gibi bir ifade vardı. Che bankanın vereceği krediyle pek ilgilenmiyor gibiydi.

14 Şubatta Che yakındaki bir şeker kamışı tarlasında yangın çıktığını duydu ve ekibiyle birlikte hemen oraya gitti. Şeker kamışları kesilmezse ürün heba olacaktı. Yoldaşları onu durdurmaya çalıştılar: Yangın bir sabotaj olabilirdi; karşıdevrimciler pusuya yatmış olabilirlerdi. Ancak Che'yi durdurmayı başaramadılar. *Hadi gidelim!* Yanan bir tarlada, toz ve duman bulutları arasında kamış kesmek bela bir işti, nitekim astım krizine yakalanmıştı. Nefes almaya çalışırken ekibe talimatlar vermişti, baştan aşağı kül ve terle kaplıydı.

Sanki yaptıkları yetmiyormuş gibi Che 15 Şubatta bir gösteri müsabakasında Brezilya tesisinden gelen şampiyon kesme makinesi sürücüsü İbrahim Ventura'yla karşılaştı ve onu yendi; müsabaka sırasında bindiği traktörün frenleri darmadağın olmuştu. Ertesi gün Blanquiazul tesisinde Roberto González'le girdiği müsabakayı kaybetti; müsabaka taşlı, engebeli, zorlu bir zeminde yapılmıştı. Bölgede karşıdevrimciler vardı ve Che güvenlik önlemlerinin alınmasını reddederek korumalarını çılgına çevirmişti. 17 Şubatta Venezuela şeker tesisinde 20.000 arroba kamış kesti.

Che Camagüey'den, taahhüt ettiği 100.000 arrobadan fazla kamış keserek ayrıldı. Makinenin işe yaradığı kesindi; ama üçüncü denemesinde aksaklıklar çıkmış, mekanik zorluklarla karşılaşılmıştı; bu nedenle randıman oranını yüksek düzeylerde tutmak için makinenin başında sürekli bir tamircinin bulunması gerekiyordu. Ancak bu sefer, gönüllü çalışmanın normal çalışmalar için ödenen ücretlerden daha masraflı olduğu iddiaları çürütülmüş oluyordu. Che'nin ekibinin elde ettiği çıktı yaptığı masraflardan daha fazlaydı.

Makineleşme çabalarına rağmen Che birkaç ay sonra şunu kabul etmek zorunda kalmıştı: *şeker hasadı gerektiği kadar iyi değil.* Bunun çeşitli nedenleri vardı. Birincisi farklı ürün yetiştirerek toprağı zenginleştirmek amacıyla 1962'de şeker kamışı tarlalarında farklı ürünler yetiştirilmeye başlanmıştı. Bu nedenle Che, başkanı Carlos Rafael Rodríguez'le dostluğu olmasına rağmen Ulusal Tarım Reformu Enstitüsüyle münakaşaya girmişti.

İkincisi *çoğu campesino toprak ve iş çokluğu nedeniyle şeker hasadından kaçındığı için çalışacak adam azdı ve eskisine oranla daha az*

kamış kesimi yapılıyordu. Üçüncü neden, gönüllü çalışmalarda randıman farklılığı olmasıydı. Hasat zamanı işçi eksikliğinin hissedildiği Camagüey'de *çalışmaya giden insanlar çok kötüydü ve destek olacakları yerde köstek oluyorlardı.* Ama gönüllü çalışma Havana bölgesinde başarıyla uygulanıyordu; çünkü *bizim gibi pazar günleri elinden geldiğince bir şeyler yapmak için gönüllü çalışmalara katılanlar randımanın... epey arttığını görebiliyoruz. Seçkin bürokratların büyük bir bölümü artık seçkin kamış kesicileri haline geldiler.*

Che, gönüllü çalışmanın çözümünü kolektif örgütlenmede gören bir toplumun varolma nedeni olduğunu düşünüyordu. Jorge Risquet, bir keresinde Oriente bölgesinde yapılan bir toplantıda en başarılı gönüllü çalışma grubuna çalışırken kalabilecekleri küçük evler verilmesini önerdiğini hatırlıyordu. Che, onun bu önerisi üzerine, *Abartılı bir ödül değil mi bu sence?* diye sormuş. Risquet, "Daha neler Che, insanlara da artık barınacak bir yer vermek lazım yani. O küçük evler büyük bir şey sayılmaz, üstelik bu evler kesicileri bir araya getirecek, her birinde on kişi kalacak. Yo, bunun abartılı bir ödül olduğunu düşünmüyorum," demiş.

Büyük başarısızlığın yaşandığı bir sırada başarılı girişiminden sonra Che sanayiye geri döndü. Her zaman olduğu gibi, Küba ekonomisini sıkıntılı durumundan kurtarmanın gelişimine bağlı olduğunu ifade etmişti.

Che, 24 Martta Ariguanabo tekstil fabrikasında Birleşik Sosyalist Devrim Partisi'nin (PURS) kurulmasında yapılan işçi kongresinde bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında, birçok kadının çalıştığı bir fabrikada 197 işçiden sadece 5 kadının partiye üye olmasını da eleştirmişti. Che şöyle demişti: *Ya kadınlar henüz ölmemiş bir geçmişten bağlarını koparmayı başaramamışlar ya da erkekler kadınların kendilerini hissettirecek kadar gelişmediklerini düşünüyorlar.* Che, bakanlıkta çalışan ve ordu mensubu olan kocası ülkenin dört bir yanını dolaşmasını istemediği için başka bir bölüme tayin edilmek durumunda kalan bir kadından söz etmiş, ardından şunları söylemişti: *Bu, kadınlara karşı uygulanan ayrımcılığın en çarpıcı örneği... Geçmiş bizi hâlâ aşağı çekiyor.*

Che, Marcelo Salado meşrubat fabrikasını da (eski Coca-Cola fabrikası) ziyaret etmiş ve daha önce televizyonda yaptığı gibi teknisyenlere verip veriştirmişti: *Kolanın tadı neden eskisi gibi değil?* Sorumlu tek-

nisyen Pancho Hernández halkın eleştirilerinden yakınmış ve kolanın tadını eski tadına benzetmek için çok uğraş verdiklerini söylemişti.

Bak, bunları söylüyorum; çünkü gerçekten de tadı öksürük şurubu gibi. Amerikalılarınki gibi veya onlardan daha iyi bir kola yapamaz mıyız?

Görünüşe göre yapamayacaklardı.

Che fabrikalara her zaman dükkân bölümünden girerdi, asla ofis bölümünden girmezdi. O dönemlerde çekilen belgesel bir filmde Che işçi toplantılarında görülür (işçilerin ortasında durup kameraya gülümser). Bu görüntü onun kendini işçilerin arasında evinde gibi hissettiği izlenimini verir insana. Ancak Che'nin fabrika işçilerine ara sıra sert sözler söylediği de oluyordu. Küba'nın Santiago şehrindeki bir motosiklet fabrikasını gezdikten sonra işçilere, ORI üyelerinin motosikletleri kişisel amaçları için kullanmalarından dolayı onları azarlayan bir yazı yazmıştı. Yazısında şunları söylemişti: *işçilerin, ürettikleri ürünler üzerinde hakları yoktur. Fırıncıların fazladan ekmek almaya, çimento işçilerinin fazladan çimento almaya hakkı yoktur, sizin de motosikletler üzerinde hakkınız yok.*

1963'ün ikinci yarısında Che'nin annesi Celia de la Serna Uruguay'dan Arjantin'e dönüşü sırasında tutuklanmış ve komünist yayın taşımakla suçlanmıştı. Celia de la Serna Buenos Aires'teki kadınlar hapishanesinde iki ay kalmış, orada hastalanmıştı. Bu, Arjantin'in Che'ye karşı bir kan davası halini alacak olan düşmanca tavrının ilk örneğiydi. Bu arada, mayıs ayında evinde çekilen bir fotoğrafta Aleida March'ın hamileliğinin ileri aşamalarında olduğunu görüyoruz; Che'nin dördüncü çocuğuna hamileydi. Che'nin Celia adı verilen kız çocuğu 14 Haziranda doğmuştu.

Che 20 Mayısta PSP'nin gazetesi *Hoy*'un kuruluş yıldönümünde çok kötü bir konuşma yaptı. Konuşması adeta kitaplardan ezberlenmiş Marksizmle ve eski PSP kadrolarına övgülerle doluydu. Aynı görüşlerini o dönemlerde parti kuramlarından ve Fidel Castro'nun konuşma metinlerinden oluşan *Marksist-Leninist Parti* adlı antolojideki prologunda da tekrarlamıştı. Che'nin biyografisin yazan İtalyan yazar Roberto Massari şöyle yakınmıştı: "Son derece zavallı kuramlarla dolu böyle bir kitabı Che göklere çıkarmıştı. Sovyet ekonomisinin izlediği yolu fazlasıyla eleştirmiş bir kişi olarak Che'nin SSCB gibi bir toplum-

sal felaket, bir siyasal otoriterlik ve baskıcı bir polis devleti hakkında en ufak bir fikir sahibi olmaması çok tuhaf." Dahası Che SSCB'den kendini ayrı tutacak kuramsal donanıma da sahip değildi. Neandertal Marksizminin içine hapsolmuştu. Karol'un doğru bir biçimde ifade ettiği ve Franqui'nin de fark ettiği gibi, Che'nin bu bilgisizliği onu sorunu bütünüyle değerlendirmekten alıkoyuyordu.

Ama tuhaftır, Che aynı zamanda Sovyetler Birliğine karşı bir tartışma da başlatmıştı; bu sefer Sovyetler Birliğinin yetersiz ekonomi yönetimini eleştiriyordu. Tartışmalarla bildirilerin yer aldığı yeni bir dergi, *Sanayimiz* adlı dergi 1 Haziranda yayımlanmaya başladı; dergi, bakanlığın şeker kamışı posasından ürettiği kâğıtlara basılmıştı. Derginin ilk sayısında Che'nin bir makalesi yer almıştı. Makalesinin giriş bölümünde Che polemiğe girmeden Sovyetler'in işletmeleri "kendi bütçesiyle işletme" anlayışının Küba'nın iyi bir iletişim imkânına sahip küçük bir ülkeye uygun olan merkeziyetçi anlayışından farklı olduğunu belirtir.

Tartışmayı alevlendiren yanıt Che'nin düşmanlarından, PSP kadrolarından gelmemişti, siyasi görüşünü paylaşanlardan birinden, devrimin renkli simalarından Dış Ticaret Bakanı Komutan Alberto Mora'dan gelmişti. *Dış Ticaret* adlı dergide Mora isim vermeden şunları yazar: "Bazı yoldaşlar Marx'ın artık değer kuramının Küba ekonomisinin devlet sektöründe işe yaramadığı görüşündeler." Che tartışmaya katılmakta gecikmemiş, *Sanayimiz* dergisinin üçüncü sayısında Mora'nın yazısıyla birlikte ona cevaben yazdığı "Değer Kavramı Üzerine ve Konuyla İlgili Bazı İfadelere Bir Cevap" başlıklı yazısını yayımlatmıştı.

Che yazısının başında "bazı yoldaşlar" diye bir şey olmadığını belirtiyordu. Sanayi Bakanı olarak kendini ve Maliye Bakanı Luís Álvarez Rom'u "bütçe maliyesi" olarak adlandırılacak olan bir yaklaşımın savunucusu olarak ortaya koyuyordu; çünkü *sadece ilkeleri değil, o ilkeleri destekleyen insanları da ortaya koymak gerekirdi.*

Lehte ve aleyhte bir dizi karışık alıntıdan sonra Che konuya giriyordu. Artık değer yasası *kapitalizm içindeki ticari ilişkileri düzenler, bu nedenle herhangi bir nedenle piyasaların geçerliliğini kaybetmesi durumunda [örneğin devletin yoğun müdahalesi durumunda] bu yasa da geçerliliğini kaybeder.*

Mora buna karşılık, devlet mülkiyetinin henüz toplumun mülkiyeti haline gelmediğini, bunun da en iyi devletin sahip olduğu işletmeler arasındaki çelişkilerde görüldüğünü ileri sürdü. Che, ona cevaben, Küba sanayisinde en küçük atölyesinden en büyük işletmesine kadar mevcut olan çelişkilerin bir süreçte içkin olan çelişkiler olduğunu belirten bir yazı yazdı. Yazısının devamında Che, Mora'nın tartışmaya katılmasından memnuniyet duyduğunu belirtiyor ve *Dış Ticaret* dergisinin kalitesinden dolayı onu kutluyordu. Her ne kadar, Mora Che'nin makalesinin son derece katı üslubundan dolayı alındıysa da, Che'nin tüm bu yazdıkları aslında dostça, şefkatle yazılmış şeylerdi. Mora ile Che arkadaştı; ama Che tartışmaya başladığında, onun o alaycı ve sinirli üslubu Mora'nın canını sıkıyordu.

Bu aslen ekonomi yönetimi konusunda ayrı görüşlere sahip iki grup arasında cereyan eden hükümet içi bir çatışmaydı; bu gruplardan biri Alberto Mora, Rolando Díaz ve Merkez Bankası Başkanı Marcelo Fernández tarafından temsil ediliyordu. Yakın bir zamanda Marksizme geçmiş bu üç kişi PSP'ye hiç üye olmamıştı; ancak Sovyet ekonomi danışmanları vardı. Temsil ettikleri çizgi INRA'daki eski PSP artıkları tarafından destekleniyordu. Diğer grup, Miguel Alejandro Figueras'ın "nedeni olan bir asi"[1] olarak adlandırdığı Che, Maliye Bakanlığından Luís Álvarez Rom ve Birleşik Planlama Komitesinden Enrique Oltuski tarafından temsil ediliyordu; üçü de Sovyetler Birliğindeki çalışmaları kopya etmek istemiyordu ve Küba'nın koşullarının farklı yaklaşımları gerektirdiğini düşünüyordu.

Sovyet yanlısı taraf şirketlerin "mali açıdan kendi kendilerini yönetmeleri"ni, şirketlerin yüksek meblağlarda banka kredisi almalarını, özerk olmalarını, üretimin arttırılmasında maddi ödüllerin temel araç olarak kullanılmasını ve üretimi ödüllendirmek için ücretlerin farklı olması gerektiğini savunuyordu. Che, Küba'nın Latin Amerika genelinde en iyi saymanlığa ve iletişim imkânlarına, özellikle sanayi alanında, ABD tekelciliği sırasında edinilen bir yönetim deneyimine sahip olduğunu, bunun yabana atılmaması gerektiğini söyleyerek sanayide merkezileşmeden yana bir tavır koyuyordu. Dahası, fabrikaların az sayıda oluşuyla (Küba genelinde Moskova'dakinden daha az

[1] *Asi Gençlik* (*A Rebel without a Cause*: "Nedeni Olmayan Bir Asi") filminin adına atfen.

fabrika vardı) yönetici eksikliğinin merkezileşmeyi zorunlu kıldığını belirtiyordu. Che'ye göre, rekabeti özendirmek için fabrikaların kendi yönetimlerinden sorumlu hale getirilmeleri ilkel kapitalizme bir dönüş veya yolunu kaybetmiş ve işbirliğinden ziyade rekabete dayalı bir sosyalizme geçiş anlamını taşıyordu. Che her şeyden önce, şirketlerin toplumsal kaygılardan ziyade kâr güdüsüyle hareket eden küçük canavarlara dönüşmesi gerektiği fikrine karşı çıkıyordu.

INRA'dan Rodríguez öncelikle tarımdaki "bürokratik merkezileşme"den ve bunun neden olduğu felaketlerden söz etmişti. Che ile ikisi arasında, sanayi için iyi olan bir şeyin tarım için iyi olmayabileceği konusunda sessiz bir anlaşma var gibiydi veya belki ikisi de bu konuda tartışmaktan kaçınıyordu. Ancak ne olursa olsun bu, iki grup arasındaki mücadelenin ilk raunduydu.

Haziranın sonlarında Che, Ahmed Bin Bella ile Küba devrimi arasındaki ilişkileri arttırmak amacıyla Cezayir'e uçtu. Che'yle orada buluşan Carlos Franqui daha sonra Che'nin Sovyetler Birliğiyle ilgili eleştirilerini arttırdığını söyleyecekti: "Çin'in ilkelerine benzer bir ilkeyi benimsemişti: kapitalizmden veya Sovyetler Birliğinden ve onun hegemonyasından bir şey talep etmeden, kendi gücüne güvenmek gerektiğini."

Che orada başkent Cezayir'deki adamı gazeteci Jorge Ricardo Masetti'yle de görüşmüştü. Masetti, devrimin ilk yıllarında Küba haber organı Prensa Latina'nın yöneticiliğini yapmıştı; sekterliğin etkisini hissettirmeye başlaması üzerine 1961'de gazeteden ayrılmış ama Girón Plajı istilası sırasında gazeteye tekrar dönmüştü. O dönemde ön cephede görev yapmış –üç gün süren çatışmalar sırasında gazeteye hızla haber geçmişti– ve mahkûmları sorgulamıştı. Masetti elinde Fidel Castro'nun FLN'ye (Cezayir Ulusal Özgürlük Cephesi) yardım önerilerinin yer aldığı bir mesajla Tunus'a gitmişti. 1962'de Küba bandıralı *La Bahía de Nipe* adlı gemi Cezayirli gerillalara verilmek üzere havan topu ve tüfeklerle birlikte Tunus'a demirlemiş, silahların dağıtımına Masetti nezaret etmişti. Silahlar Cezayir sınırına yakın bir kampa teslim edilmiş, gemi Cezayirli yetim çocuklarla ve yaralı Cezayirli savaşçılarla birlikte Küba'ya dönmüştü. Masetti ancak yeni doğan kızını görecek kadar kısa bir süre kaldığı Havana'dan 1962'nin sonunda ayrılmış ve ortadan kaybolmuştu.

Meclis koridorlarında Masetti'nin, Che'nin uzaktan yönettiği, Fas monarşisine karşı verdikleri mücadelede Cezayirlilere danışmanlık yapan, Kuzey Afrika'daki Kübalı gönüllülerle ve doktorlarla ilgili olduğundan şüphe edilmeyen bir operasyon nedeniyle Cezayir'de olduğu konuşuluyordu. Bu doğruydu. Masetti gerçekten de Cezayir'de buluşmuştu ve 1963'te yaptıkları görüşmeler ikisinin de geleceğini etkileyecekti.

Che haziranın ortasında Havana'ya döndü ve ilk kez Vietnam'dan gelen bir heyetle görüştü. Li Van Sau: "1963 Haziranında sabahın erken saatlerinde Sanayi Bakanlığındaki ofisindeydik. Şafak vaktine kadar konuşmuştuk. Che bize Yankilere karşı verdiğimiz mücadele hakkındaki görüşlerini açıklamış ve 'başka Vietnamlar' yaratma fikrinde ısrar etmişti." Che ilk kez hayatının sonuna kadar aklında kalacak olan bir kavramı dile getirmişti: Emperyalizme karşı verilen mücadele dünya genelinde bir mücadeleydi ve bu mücadele ancak Üçüncü Dünya'nın çeşitli bölgelerindeki "patlama noktaları"nın arttırılmasıyla kazanılabilirdi.

Che'nin masasındaki FLN bayrağı ile bakanlık binasının koridorlarında dolanan köpek Che'nin hayatının iki yeni alışkanlığıydı. Che etrafta sanki kendi çöplüğündeymiş gibi çalım sata sata dolaşan bu kuyruksuz canavarı nereden edinmişti? Köpek (adı Muralla'ydı, yani "Büyük Duvar") bakanlık kurulu toplantılarına sanki üyelerden biriymiş gibi katılıyordu. Köpek toplantılarda Che'nin ayağının dibinde oturuyordu ve Che onu ara sıra okşuyor, başını kaşıyordu. Muralla asansöre binmeyi, dokuzuncu katta asansörden inmeyi, Che'nin ofisine gidip Che açana kadar kapıyı tırmalamayı öğrenmişti. Bakanlığın maskotuydu; ama Che'nin çevredeki sokak köpekleriyle de çok iyi ilişkileri vardı; onları eğitiyor ve besliyordu, onlar da ona nöbet zamanları eşlik ediyordu. Che köpek yakalayıcılarına onları rahat bırakmaları konusunda uyarmıştı.

Önceki yıl Che fabrika yöneticilerine eğitimlerinde en azından altıncı seviyeye ulaşmaları için çok kısa bir süre tanımıştı. Önceleri yapılması güç olarak görülen bir iş imkânsız hale gelmişti; çünkü yöneticiler yedek parça ve hammadde eksikliği nedeniyle köle gibi çalışıyor, bu da yetmiyormuş gibi siyasi ve askeri görevlerini yerine

getirmeye çalışıyorlardı. İlkeler konusunda son derece katı olduğu halde Che bile gerçekliğin karşısında eğilmek ve onlara bir yıllık bir süre tanımak durumunda kalmıştı. Yıl sonunda sınavlar yapılmış ve 986 adaydan 132'si başarısız olmuştu, büyük bir çoğunluğu ise sınava bile katılamamıştı.

10 Ağustosta Che Bakanlığın Yönetim Kurulu toplantısında bu konuyu öfkeyle gündeme getirdi. Konuşmaları çok sertti. Sınavda başarısız olanların kapı dışarı edileceğini, "D" ile "C" arasında not alanlara ikinci bir şans verileceğini ve sınava girmeyen 260 kişiye sınava girene kadar ücretlerinin ödenmeyeceğini belirtti.

Bu son derece sert geçen bir toplantıydı. Che, kötü bir ifade tarzına sahip olan ve bir keresinde "Küba'da devrimci yok, burada adam yok," diyen Genel Müdür Edison Velázquez'in işyerinde geçimsiz tavırlar sergilediğini fark ettikten sonra onun işine son vermişti. Velázquez toplantıdakileri eleştiriye açık olmamakla itham etmişti. Bunun üzerine Che ayağa kalkmış ve şunları söylemişti:

> *Buradakilerin eleştiriye açık olmadıkları doğru değil... Neden böyle saldırgan davrandığını bilmiyorum; içinde bulunduğumuz zorluklara rağmen böyle saldırganca bir tutum sergilemeye gerek yok dostum; bu bir koro çalışması değil... Yo, yo, görüşler asla kısıtlanmamıştır. Biri bir keresinde benim bir revizyonist olduğumu ve fabrikaya gönderilmem gerektiğini söylemişti. Çılgına dönmüştüm; çünkü bir bakanın kişisel tavırları nedeniyle işten alınması gerektiğinin söylenmesi tamamen yanlış bir davranıştı. İnsanların benim hakkımda söylemek istedikleri şeyleri söyleme özgürlüklerini daima savunmuşumdur... işlerini yaptıkları sürece elbette. Ama doğru olduğuna düşünmediğim bir eleştiriye de katlanmak durumunda değilim ve hepiniz gibi benim de bunu yapmaya hakkım var...*

Gravalosa etkisiz yöneticilerin işten alınması gerektiğini söyleyince toplantı daha da ısınmıştı. Che bu tür işten çıkarmalar için adil bir sistemin kurulması gerektiğini söyledi. Che ayrıca Küba'da yapılan en kötü işleri *bakanlığın yapmadığını* da belirtti. Juceplan için ise *o kadar gerçek dışı şeyler oluyor ki, inanmazsın* dedi; ama Oltuski bu konuda daha fazla şey biliyordu: *daha düne kadar taşradaydı, orada neler olup bittiğini o daha iyi biliyor.* Sonra kendini eleştirdi: *benim de çoğu kez*

kaytardığım oluyor –satranç oynamak insanın çok zamanını alıyor– ama genelde zamanımın çoğunu ülke sorunlarına ayırıyorum.

Satranç Che'nin ciddiye aldığı tek kötü alışkanlıktı. *Bakanlıktan ayrılırken karımı telefonla aradım ve ona hayatımın diğer aşkını görmeye gittiğimi söyledim*, o da bana, biliyorum satranç oynamaya gidiyorsun dedi. Satranç, uğrunda özveride bulunmaya hazır olduğu tek alışkanlığıydı. Onun dışında dinlenmeden çalışıyor, işçilerle konuşmak ve çalışmak üzere olmayacak saatlerde, haber vermeksizin fabrikaları ziyaret ediyordu. Bir hayalet gibi birdenbire karşılarında bitmesine kimse şaşmadığı halde bazen kendiliğinden gelişen görkemli tezahüratlarla karşılandığı da oluyordu. Gibara tersanesinde insanlar onu görünce, "Che burada!" diye haykırmaya başlamıştı ve hiç kimse onları susturmayı başaramamıştı.

Yıl sonuna doğru Küba Yazarlar Birliği, Che'nin ikinci kitabı *Savaş Anıları*'nı yayımladı. Kitabın bir tür ön baskısıydı, ileride kitaba daha fazla anı eklenecekti. *Kitabın bölük pörçük yayımlanmasını istememiştim, ama beni dinlemediler, devrimle [Küba devrimi] ilgili ayrıntılı bilgisi olmayan birinin bu kitaptan ne anlayacağını bilmiyorum.* Kitap büyük bir patlama yaratmıştı; Küba'daki her kitapçının önünde uzun kuyruklar oluşmuştu ve kitap dışarıda da satmıştı.

Savaş Anıları Che'nin Dağa duyduğu özlemi, nisan ayında Minas del Frío'daki öğrencilere söylediği gibi, oraya geri dönmek için duyduğu özlemi gidermek için yazdığı bir kitaptı: *Dağın yakınından geçtiğimiz her sefer içimdeki oraya geri dönme arzuma gem vuramıyorum.* Bu kitap aynı zamanda o günleri unutmamak için de yazılmıştı: *yıllar geçiyor ve isyan günlerinin anıları o günlerde yaşanan olaylar, Latin Amerika tarihine çoktan karışmış olaylar net bir biçimde kaydedilmeden silinip gidiyor.*

Önsözde o günleri yaşamış herkesi anılarını yazmaya davet ediyordu.

> *Hikâyesini anlatan kişiden sadece gerçeğe bağlı kalmasını, asla kişisel bir yorumda bulunmamasını veya olayları abartmamasını, hiç bulunmadığı bir yerde bulunmuş gibi davranmamasını veya doğru olmayan şeyleri doğruymuş gibi anlatmamasını istiyoruz. Tanıklardan hikâyelerini kendi eğitim seviyelerinin ve kabiliyetlerinin elverdiğince yazdıktan sonra yazdıklarını mümkün olduğunca dikkatle*

gözden geçirmelerini ve doğruluğu kesin olmayan bir olaya göndermede bulunan sözcükleri veya kesin emin olmadıkları cümleleri çıkarmalarını talep ediyoruz.

Che, kitap yayımlandıktan sonra Yazarlar Birliğine davet edilmiş; ancak istediği anlamda bir yazar olmadığı gerekçesiyle bu daveti kabul etmemişti. Che ayrıca sosyalist ülkelerde yayımlanan kitabının yayın haklarından da vazgeçmişti.

Ekim ayının başlarında çıkan bir kasırga Oriente ile Camagüey bölgelerini vurdu; Che bölgeyi gezdi. İnsan kaybı azdı ama beş ev yıkılmış ve bir sürü inek ölmüştü. Sanayi çok az bir kayba uğramıştı. Che her zaman olduğu gibi bir kez daha halk tabanının tepkisinden ve halkın örgütlenme düzeyinden memnun kalmıştı, özellikle de Bayındırlık Bakanlığından gelen ekiplerin örgütlü hareketlerinden. Birkaç gün sonra, mimarlık bölümü öğrencileriyle öğretmenlerinin katıldığı uluslararası bir toplantıda başka bir güzel sürprizle karşılaşmıştı: *İnsanın ait olduğu toplumsal sınıfın ne kadar önemli olduğunu (tabi bana göre), gençliğin, insanların yeniyetmelik döneminden çıkıp kendilerini saf kaygıların hizmetine sunmalarının nasıl bir şey olduğunu unutmuşum.*

Che'nin Birleşik Komiteden ayrıldığını açıklaması ve Fidel'in planlama çalışmalarının denetimini doğrudan kendi üzerine alması bu dönemlere rastlar. *Juceplan'da otorite yok. Şimdi Fidel'le birlikte bir otoriteye sahip olacak; ama ben oradayken yoktu. Dahası, tek bir portföye sahiptim ... hiçbir konuda karar veremeyen hayalet bir ekonomi komisyonum vardı.*

Sanayi alanında yaşanan fikir ayrılıkları dinmemişti. Bir kurul toplantısında Che buna ek olarak Küba'ya dışarıdan vaat edilmiş malların teslimatının yapılmadığını da belirtti: *Sosyalist ülkelerle yaptığımız sözleşmelerdeki vaatlerimizi yerine getirmedik, buna karşılık onlar da kendi vaatlerini yerine getirmiyor, malları bekletiyorlar.*

Che SSCB ile olan ilişkilerden usandığını gösteren işaretler veriyordu; kurul toplantısında SSCB'de tarım alanında yaşanan felaketle ilgili görüşlerini sert bir dille ifade etti. Devrimden 45 yıl sonra bu tür başarısızlıkların neden yaşandığını anlayamadığını söyledi. Bir yerlerde vahim hatalar yapılıyor olmalıydı. Che SSCB'de tarım alanında yaşanan başarısızlıkları *tarım afeti* olarak adlandırdı. Sovyetler

Birliğinin ABD'dekinden daha adil bir toplum düzenine sahip olmaya çalışmakla kalmayıp ondan daha üretken bir topluma da sahip olmaya çalışması gerektiğini söyledi.

Bunun dışında, sosyalist bloktan gelen malların kalitesi de kötüydü. Raúl Maldonado: "Doğu Avrupa'dan gelen ürünlerle makinelerin kötü kalitesinin yarattığı umutsuzluk kendini hissettirmeye başlamıştı. Küba'da ileride olacakların bir belirtisiydi bu."

Bu "belirti" belirti olmaktan çıkmış, gerçeklik halini almaya başlamıştı. 11 Kasımda *La Tarde* gazetesinden Severo Cazalis ("Siquitrilla") Che'yle röportaj yaptı.

"Ayakkabı kalitesi neden düştü?"

İlk başta çekilen hammadde sıkıntısı ve özel mülkiyetin kamulaştırılması süreci kalite anlayışında müthiş bir kayba neden oldu. Kalitenin düşmesinde bizim de katkımız oldu... Ama bir çözüm bulmak üzereyiz, ayakkabı yakın bir zamanda bu konuda iyi bir örnek oluşturabilir... Örneğin sen geçen gün ayakkabı prototiplerinin güzel olduğunu söylerken doğruyu söylememiştin; çünkü çoğu çirkindi.

Aynı gün Che, Küba Mineral Kaynakları Enstitüsünün bir raporunu incelemiş, *inandığı şeyleri, arzularını ifade eden ve bunları yüksek sesle herkesin yanında dile getirmekten çekinmeyen az sayıda insandan biri* olan eski silah arkadaşı Jesús Suárez Gayol hakkında iyi şeyler söylemişti.

Che'yi en çok da Sanayi Bakanlığındaki kadroların yeteneklerini arttırmaları memnun etmişti. Che kurduğu ekipten dolayı kendini kutlamıştı. Yaveri Orlando Borrego *sert bir kişiliğe* sahipti; ama müthiş bir çalışma kapasitesi vardı. Onun dışında bu ekipte kimya mühendisi Tirso Saiz ile savaş sırasında donanmada Batista karşıtı çalışmalarda bulunmuş, şimdiyse hafif sanayi sektöründe başkan yardımcılığı gibi ağır bir sorumluluk üstlenmiş olan Komutan Castiñeiras da vardı. Che, Mario Zorilla'yı ekibin geleceği en parlak üyesi olarak görüyordu; Yüzbaşı Angel Gómez Trueba her ne kadar *emir verir gibi talimatlar verme eğiliminde biraz katı* olsa da aynı zamanda gayretli ve yorulmak bilmez bir işçiydi. Bakanlıkta ayrıca Santiago Rivera ve yakın bir zamanda Juceplan'a transfer edilen Oltuski de vardı.

Che belki de en çok kendini eleştiriyordu: *Her birinin kişisel hataları içinde benimkisi o kadar açık, o kadar sırıtıyor ve o kadar sık tekrar-*

lanmış ki onları tarif etmeye bile gerek yok. Bakanlık çalışmaları içinde en ciddi bulduğu hatası ise daima eyleme ağırlık vermesi (savaşkanlığı uygulamadan doğmuştu) ve tartışmayı geçiştirmesiydi. Devlet yönetimindeki aksaklıklar nedeniyle Che her zaman önce harekete geçer, daha sonra sorular sorar ve neler olup bittiğine bakardı. Che, bütçenin merkezileşmesi modelinin kendi inisiyatifiyle ve hükümette tartışılmadan bakanlığa uyarlandığını, örnek davranışlarla ve gönüllü çalışmayla rekabet anlayışının yürürlüğe girdiğini (gönüllü çalışmanın örgütleniş biçimini *Fidel eleştiriyordu*) fark etmişti. Tartışmalar geçiştirilmeseydi bir *aşamada aramızda çok fazla çatışma olabilirdi; ama o zaman da iş ilişkileri açık hale gelebilirdi.*

> *Söylemeye bile gerek yok, Sanayi Bakanlığı ile INRA arasındaki, devrimin iki güçlü gövdesi arasındaki kötü ilişkiler ülkenin ekonomik büyümesine fayda getirmedi ve hâlâ düzeltmeye çalıştığımız birçok kötü alışkanlığa neden oldu.*

Görünen oydu ki, bakanlık sadece INRA'yla çatışma halinde değildi, Che'nin aynı raporda belirttiği gibi, ORI ve Küba İşçi Konseyiyle (CTC) de çatışma halindeydi. Che fikir ayrılığını savunan görüşlerinden ödün vermiyordu; çünkü tartışmadan ve farklı yollar aramaktan kaçınmanın havayı temizleme fırsatının olduğu kadar devrimin kalbinde yer alan ekonomi politikasıyla ilgili anlaşmazlıkların ortaya çıkarılması fırsatının da kaçırılmasına neden olacağını düşünüyordu. Bu nedenle, *Sanayi Bakanlığı görevi gayretimi ve çalışma kapasitemi o kadar tüketiyordu ki, kapasitemi aşıp gerçek bir ulusal lider olmayı başaramıyordum.*

Che sanayiyle ilgili olumlu görüşlere sahipken –Sanayi Bakanlığının yönetim kalitesinde büyük bir aşama kaydedildiğini, bakanlık çalışanları arasında gayretle çalışanların sayısının arttığını, büyümenin rekor düzeye ulaştığını görüyordu– Küba toplumuna genel olarak bürokrasinin hâkim olmaya başladığının da farkındaydı. Bu konuyu yıl boyunca zaman zaman konuşmalarında ve bakanlığın kurul toplantılarında, hatta kişisel mektuplarında dile getiriyordu. *Laos'la ilgili kitabın bizim tehlikeli bürokrasi mekanizmasının çarklarını gözler önüne seriyor,* diyor ABD'li gazeteci Anna Louise Strong'a, Çin komünleriyle ilgili kitabı hakkında; Che kitabını çok beğenmiş ve onu Küba'ya davet etmişti.

Kanada'da yayınlanan *The Telegraph* adlı gazetenin başyazarı Peter Marucci'ye ise şunları söylemişti: *Ülkemizdeki bürokrasinin kaya gibi sağlam olduğunu ve iyi korunduğunu, o dev sinesinde kâğıtları yuttuğunu, istiflediğini ve onları ilgili yerlere keyfi geldiğinde yolladığını itiraf etmeme izin verin.*

Kardeş ülkelerin deneyimlerini karbon kâğıtla kopyalar gibi aynen aldık, ki bu bir hataydı, çok ciddi bir hata değil belki; ama kuvvetimizin özgürce gelişmesini yavaşlatan, bir sosyalist devrimde en çok savaşılması gereken fenomenlerden birini, yani bürokrasiyi besleyen bir hata, diye konuşmuştu Cezayir üzerine seminerde. Devrimi Savunma Komitesi Müdürü José Matar'a ise şunları yazmıştı: *Görebildiğim kadarıyla kurulun en temel özelliği örgütlenme eksikliği; bunu 31 Temmuza kadar görüşlerimi bildirmemi talep eden 12 Temmuzda gönderilmiş ve burada 22 Temmuzda teslim alındığına dair üzerine damga vurulmuş, bakanlıkta ancak 17 Eylülde elime geçen bir mektup gayet iyi özetliyor.*

Che bürokrasiyle mücadele etmenin tek bir yolu olduğunu düşünüyordu: Halk tabanıyla liderleri arasında birebir temas ve birebir ilişki kurmak. Bir metal atölyesinin deposundan sorumlu olan Lázaro Buría'yla on yedi yaşındayken görüşmüştüm; Buría, Che ilgili anısını şöyle aktardı bana: Bir pazar onu bir bakanlık yetkilisi çevirmiş ve sormuş:

Buranın sorumlusu sen misin? Ne yapılması gerekiyor?

"Buraya çalışmaya mı geldiniz?"

Evet, gönüllü çalışmaya geldim... Yetkili sen misin? Söyle o zaman: ne yapılması gerekiyor?

Buría kısa bir tereddüt yaşamış, sonra kendine gelmiş. Che'ye demir çubukları ölçüp sonra da onları saymasını söylemiş.

Che, Matambre maden ocağında gönüllü çalışırken ocağın en alt seviyesine karar vermişti. Ocağın müdürü ve devrim mücadelesi sırasında silah arkadaşı olan Alberto Fernández Montes de Oca da yanındaydı. Montes de Oca ocağın rutubetinin Che'nin astımını azdıracağının farkındaydı, ocağın asansöründe onun zar zor nefes aldığını görünce ona yukarı çıkmayı önermişti. *Aşağı,* diye ısrar etmişti Che, böylece 42. Seviyeye inmişler, Che orada saatlerce çalışmış, maden işçileriyle sohbet etmişti.

Pablo adlı maden işçisi yerin 1981 metre aşağısında matkapla kazı yaparken biri omzunu dürttü. Che'ydi, ona elini uzatmıştı.

"Olmaz Komutan, elim çok kirli."

Bunun üzerine Che ona sarıldı. İçerisi çok sıcak olduğu için üzerinde ne gömlek, ne pantolon ne de bot vardı. Elektrikli matkabı eline aldı ve Pablo'ya nasıl kullanıldığını sordu, birkaç dakika kazdı ve, *Bittim, tükendim. Bu cüsseyle bu şeyin üstesinden nasıl geliyorsun anlamıyorum,* dedi.

Daha sonra Che karanlıkta kaybolup gitmiş, Pablo olanların gerçek mi hayal mi olduğunu anlayamamıştı.

Che astımdan çekmeye devam ediyordu. Eski dostu ve silah arkadaşı Dr. Fernández Mell, Che'nin astımıyla savaşmak için yaptığı deneylere gözcülük ediyordu. Ancak Che, hava koşulları, yiyecek ve çeşitli kumaşın neden olabileceğine ilişkin bazı ipuçlarına sahip olsa da henüz krizleri nelerin tetiklediğini tam olarak anlayamamıştı.

Che kendini baytarlara yaraşır yöntemlerle tedavi etmeye çalışıyordu:

> Che spreyle ciğerlerine adrenalin püskürtüyordu, böylece bronşlarını açıyordu. Ama adrenalin onu zehirlemişti, mide ağrıları ve berbat baş ağrıları çekiyordu. Ağrıları dindirmek için kortizon kullanıyordu; kortizon ağrı kesici özelliğine sahip bir ajandır; vücudundaki adrenali seyreltmek için çok sıvı alıyordu. Hastalığı hem berbattı hem de tuhaf. Che barometre gibiydi: havanın ne zaman sertleşeceğini bilirdi. Hastalık üzerinde iz bırakmıştı; çünkü nefes almada zorlandığı için sinüsleri iltihaplıydı.

ABD istihbaratını en çok endişelendiren kişi böyle biriydi işte. 30 Aralık 1963'te Johnson yönetiminin üst düzey yetkilileri arasında elden ele dolaşan "Küba'nın Latin Amerika'da Şiddetli Bir Devrimi Kışkırtmaya Yönelik Yeni Harekâtı Hakkında" başlıklı bir istihbarat memorandumunda Fidel'in konuşmalarıyla Radyo Havana'nın yayınlarının ve Che Guevara'nın sözlerinin Latin Amerika'da devrimi kışkırttığına dair kanıtların arttığına dikkat çekiliyordu.

33

1964: DEVRİMİN YERALTINDA

Küba televizyonunda yapılan bir çekim sırasında Meksikalı komedi oyuncusu Cantinflas'a benzerliğiyle alay ederek hiyerarşik ilişki yapılarını altüst ederken.

1964'ün başlarında Che 180 milyon pezoluk bir sanayi yatırımı planı açıkladı; bu yatırım bir yıl önce sanayide yapılan yatırımdan % 18 daha azdı. Tarıma, özellikle de tarımsal altyapıya daha fazla önem verilmişti: Şeker kamışı tarlalarına giden yolların, depo tesislerinin yapımına.

Che'nin Sanayi Bakanlığındaki kadrolarından biri olan Miguel Angel Figueras şunları söylüyordu: "Hükümet diğer sosyalist ülkelerle aramızda büyük bir ticaret açığının meydana geldiğini fark etti, buna bir son vermenin vaktinin geldiğine karar verdik. Bunu engellemenin tek yolu şeker üretim kapasitesine ulaşmaktı." Elde edilen başarılara rağmen sanayileşmenin hızını azaltmak durumunda kaldılar; *yeni olanaklar inşa edildi ve çoğu küçük ve orta büyüklükteki işletme yeniden donatıldı, ABD'nin yedek parçalar konusunda uyguladığı ablukanın etkisini fazlasıyla hissettirdiği bir dönemde fabrikalarımızın çalışmalarını sürdürmesinin temel nedenlerinden biriydi bu.* Sanayileşme hızını düşürmüşlerdi; ama hatalara anında müdahale etmek amacıyla sanayileşme sürecini dikkatle izlemeyi de ihmal etmemişlerdi.

O günlerde Che, çok resmi olmakla ve bürokratlara yatakçılık yapmakla suçladığı Juceplan'ın Ekonomi Bakanı ve Sekreteri Regino Boti ile sürekli dalaşıyordu. Che'nin sürekli münakaşa ettiği ama saygı da duyduğu Boti'ye yazdığı mektuplar alaylarla doluydu. Boti'ye Ekim 1963'te şunları yazmıştı:

> *Toplantıda [Juceplan'ın toplantısında] bulunamayışım yüzünden üretim sorunlarıyla ilgili görüşmelerin yapılamadığına üzüldüm. Bilginiz için söylüyorum, ne Camagüey'de ne de Oriente'de hiçbir gemi kasırgadan hasar görmedi. Üretimle veya çok iyi bildiğim diğer konularla (örneğin artık değer kuramıyla) ilgili şüpheleriniz varsa size telefondan veya yazıyla bilgi vermeye hazır olduğumu, emrinize amade olduğumu bildiririm.*

Aylar sonra, Şubat 1964'te Che teknik bir sorun nedeniyle Boti'yle yaptığı yazılı görüşmeyi şu sözlerle bitiriyordu: Juceplan için bulduğunuz savaş sloganından dolayı sizi kutlarım Bakan Yoldaş: *Yaşasın mektup yazma savaşı! Kahrolsun üretken çalışma!* Che, 12 Haziranda, Boti'nin *Médica Panamericana* [*Panamerikan Tıbbı*] adlı derginin baskı adedinin arttırılması talebine cevaben ona bir kez daha yazmıştı;

Che, Boti'ye *doktor olarak edindiğim kısa ve pek bir şey öğrenemediğim deneyimlerime dayanarak derginin bir* "çöplük" olduğunu söylemiş ve eklemişti: *çöplükler siyasi amaca hizmet edemezler.* 17 Haziran tarihli başka bir mektubu Boti'nin kişisel bir isteğine, torna tezgâhı talebine cevaben yazılmıştı: *Temel araçların ticareti yapılamaz. Dostların varsa git ve sömüreceksen onları sömür.*

1964'ün sonlarında Che Birleşik Planlama Komitesini bir felâket olarak tanımlamıştı. *Ne zaman bir kâğıdı imzalasam, iyi bir şey mi yaptığımı, yoksa korkunç bir şeyin altına imza mı attığımı bilmiyorum; çünkü aramızdaki iletişim berbat.* Ancak Boti'ye hakkını vermeyi de ihmal etmemişti: [Boti] *olayları araştıran, ilgili ve insanları şevke getiren hoş insanlardan biridir.* Boti, Ekonomi Bakanlığının Başkan Osvaldo Dorticós'un yönetimindeki Juceplan'a devredilmesi üzerine görevinden istifa edip bir fabrikada çalışmaya başlayınca Che onu kutlamıştı.

Che'nin zehir zemberek mektupları Birleşik Planlama Komitesiyle sınırlı değildi. Dış İlişkiler Bakanı Raúl Roa'ya, kendisine yolladığı mektubu üzerine bir not iliştirerek tekrar geri yollamıştı: *Bu boktan mektubu bir daha bir şeyi okumadan altına imzanı atmayasın diye yolluyorum.*

11 Ocakta Che gönüllü çalışma sertifikalarını hak sahiplerine verdi; kendisi de çalıştığı toplam saatin belirtildiği bir sertifika almaya hak kazanmıştı. Küba İşçi Konseyinin bir toplantısında yaptığı konuşmada Che salondakilere 340 saat çalışarak çalışma kotasını doldurmuş 70 yaşındaki bir kadınla, 980 saat çalışmış birinin hikâyesini anlatmıştı.

> *Ama burada önemli olan birkaç işçiyi kurban ederek fabrikalarımızı kâra geçirmek değildir... daha ziyade, başarı çalışmayla edinilen bilinçle bütünleştirilmelidir... Bu Paskalya elime bazı hediyeler geçti, bunlar öyle küçük şeyler de değil. Bunların en başarılı yoldaşlarımıza verilmesi görüşündeyim. Çok güzel oldukları ve maddi bir ödül gibi değerlendirilmemeleri için, ki öyle değerlendirilmelerini hiç istemem, onları burada göstermeyeceğim.*

Sonra bunları üç örnek işçiye vermişti.

Che toplumsal katılımın iyi olduğunu; ama halkın çalışmaya zorlanamayacağını, aksi takdirde "gönüllü çalışma"nın anlamını yitireceğini söylemişti.

O yılın başlarında Che'yle yaptığı röportaj sırasında gazeteci Severo Cazalis ("Siquitrilla") Guanahacabibes'teki çalışma kampını gündeme getirmişti. Che ona *Guanahacabibes'i onaylamadığını biliyorum* demişti. Ondan cevap alamayınca da ona *Oraya gitmek ister misin?* diye sormuştu.

Guanahacabibes'i bilmeyen yoktu ve hakkında tatsız söylentiler vardı, adı kötü çağrışımlara sahipti. Çalışma kampı fikri tarihsel olarak Nazilerin veya Sovyetler'in çalışma kampı adıyla gizlemeye çalıştığı temerküz kamplarıyla özdeşleştiriliyordu. Che Sanayi Bakanlığında konuyu sık sık gündeme getiriyordu; örneğin 1962'de bir deri üretim bölümü müdürü herhangi bir kişiyi konuyu Parti'nin taban komitesiyle görüşmeden Guanahacabibes'e gönderemeyeceğini belirttiğinde. Che şunları söylemişti:

Guanahacabibes feodal bir ceza değil. Guanahacabibes'e hapse gidecek kişiler gönderilmiyor. Guanahacabibes'e az veya çok devrim etiğini ciddi bir biçimde çiğneyenler ve işlerinden uzaklaştırılanlar gidiyor. Orada sıkı çalışıyorlar; ama bu acımasızca yapılmıyor.

Hırsızlık yapan biri hapse atılmış, o kişinin suçunu gizlemeye çalışmış olan yönetici de Guanahacabibes'e gönderilmişti. *Orada gördüğüm insanlar oradan gücenik veya orasını küçümser tavırlarla ayrılmıyorlar.* Dahası Che şunu da söylemişti: *İsteyen herkes Guanahacabibes'i ziyaret edebilir; istemeyenlerse bakanlıktan ayrılabilir.*

Adı bile Kübalı memurların sinirini ayağa kaldırmaya yeten Guanahacabibes, Corrientes yarımadasındaki bir ormanın ortasında yer alan Uvero Quemado adlı küçük bir kasabada bulunuyordu. Guanahacabibes önceleri silahlı kuvvetleri için bir çalışma kampı olarak inşa edilmişti ve Sanayi Bakanlığının kullanımına da tahsis edilmişti. Yakınlarında bir maden kasabası vardı.

Che kampa 1964'te Siquitrilla'yla birlikte gitti. Oraya Che'nin kullandığı Cessna tipi bir uçakla gitmişlerdi. İlk uçuşları fırtına yüzünden iptal edilmişti.

"Her şeye rağmen Guanahacabibes'e gitmeye can atan tek kişi biziz herhalde," demişti Siquitrilla.

Hayır, oraya gitmeye can atan başkaları da var, demişti Che.

Oraya vardıklarında Siquitrilla Rehabilitasyon Merkezinde 100 kadar insan gördü. Askeri hizmetin silahları günlük hayatın bir parça-

sı haline getirdiği Küba'daki herkes gibi onlar da silahlıydılar. Ama kampta jandarma yoktu; çünkü orası hapishane değildi.

Che, *Burada cezasından memnun olmayan var mı?* diye sordu.

Hiç kimse cevap vermedi. Çeşitli nedenlerle oradaydılar; öğrenciler, fabrika müdürleri ve bir de devrim komutanı vardı. Kampa yeni gelenler önce odun kesiciliği yapıyor, sonra daha karmaşık işlere geçiyorlardı: beysbol sopaları yapıyor veya tavuk paketleme tesisinde çalışıyorlardı. Ürünleri yiyen kemirgenlerle sürekli savaş halindeydiler. Kampta bir fırın, bir okul ve arı kovanları vardı. Kamp kendi kendini idare ediyordu; her şey oradaki insanlar tarafından inşa edilmişti.

Disiplinsizlik, ahlaksızlık veya yetersiz çalışma nedeniyle insanlar Sanayi Bakanlığının emriyle Guanahacabibes'e haftalarca veya aylarca çalışmaya gönderiliyordu. Oraya gönderilmesine karar verilen kişiler kararla ilgili bir savunma yazabiliyor, kararı kabul edebiliyor veya reddedebiliyorlardı. Cezayı genellikle bir süre işten uzaklaştırma izliyordu ve kamptan dönenler eski işlerine devam edebiliyorlardı. Che'nin Bakanı Yardımcısı Orlando Borrego: "Che, ceza tamamlandıktan sonra kişinin yaptığı hatanın artık gündeme getirilemeyeceğini savunuyordu; konu artık kapanmış oluyordu böylece."

Komutan Guevara kamp fikrinden hoşlanıyordu ve sık sık şakadan veya yarı şaka yarı ciddi ekibini Guanahacabibes'e "tatile" göndermekten söz ediyordu. Che'nin sekreteri José Manuel Manresa daha sonra kendisinin sık sık Uvero Quemado'ya göndermekle tehdit edildiğini itiraf edecekti. *Aslında orası benzersiz bir çalışma kampıydı.* Che pazar günleri sık sık oraya kamp sakinleriyle birlikte çalışmaya gidiyorduysa da, bakanlığın orta ve üst düzey yöneticileri arasında orasının kötü bir şöhreti vardı. Amerikalı Theodore Draper gibi Küba devrimine sıcak bakmayan bir tarihçi Guanahacabibes'in bir temerküz kampı olduğunu ve orada işçilere terör uygulandığını belirtmişti. Mart 1964'te Che bir toplantıda başarılı işçilere yönetici olup olmadıklarını sorduğunda işçilerden biri hiç kimsenin Guanahacabibes'e gidip de okaliptüs yetiştirmeye niyetli olmadığını belirtmişti. Bunun üzerine Che işçiye takılarak her şeyden önce orada okaliptüs ağacı olmadığını, *sivrisinek ve başka şeyler var* demişti; *her hata yapanı oraya göndermiş olsaydık, orası gökdelenlerle dolu bir yer olurdu.*

Sovyetler Birliğinde burslu olarak okurken birtakım kişisel sorunlar nedeniyle altı aylığına Guanahacabibes'e gönderilen Genç Komünist grubu lideri Francisco Martínez Pérez'in ilginç bir anısı var. Perez, Che'ye cezayı adil bulmadığını söylemiş, Che de ona kampta edineceği deneyimin devrimci olması konusunda kendisine bir yardımı dokunabileceği konusunda ne düşündüğünü sormuş. Perez Guanahacabibes'de maden işçiliği yapmış.

Şubat 1964'te Che, bir yıl önce Sovyetler'in sanayi modeliyle Küba'nın sanayi modeli arasındaki farklılıklarla ilgili tartışmayı yeniden başlattı. "Bütçe Maliyesi Sistemi Üzerine" başlıklı makalesinde çoğunlukla *belirsiz ve incelikli* olarak tanımlanan farklılıkları basit bir biçimde ifade etmeye çalışmıştı.

Che'ye göre, merkeziliğin kaynakların ve yönetim birimlerinin rasyonel bir biçimde kullanılmasına, işten tasarruf sağlanmasına, ortak çalışma zemini yaratıp ücretler konusunda çelişkiye neden olmadan düzenleme yapılmasına ve yatırımların kolayca denetlenmesine olanak tanımak gibi meziyetleri vardı. Öte yandan, Che *hangi eksikliklerin [yoklukların, hammaddeyle ilgili sorunların, yönetici ve teknisyen eksikliğinin] sisteme ilişkin zayıflıklardan, hangilerinin bugünkü örgütlenme tarzından kaynaklandığını* söylemenin hâlâ mümkün olmadığına inanıyordu.

Marcelo Fernández Sovyet "mali özerklik" sistemini iki nedenle savunuyordu: mali konuları disiplin altına, ekonomiyi denetim altına aldığı için ve üreticilerle tüketiciler arasındaki ilişkileri geliştirdiği, kaliteyi ve üretimi arttırdığı için. Küba'daki fabrika çalışanları ürettikleri mallar üzerinde bir sorumluluk duymuyorlardı; ama ücretleri malların kalitesine bağlı olsaydı... Fernández elinde, Sanayi Bakanlığına bağlı şirketlerin ekonomik transferler konusunda dikkatsiz davranmamaları gerektiğini gösteren banka raporları olduğunu belirtti; ancak o günlerde Küba'ya hâkim olan kaosta INRA'ya bağlı şirketlerin durumunun daha kötü olduğunu itiraf etmesi gerektiğini de ifade etti. Fernández, her ne kadar "bütçe maliyesi sistemi"nde teoride banka kredileri kullanılmıyorsa da, Che'nin adamlarının yönettiği şirketlerin 1961 ile 1963 yılları arasında bütçe açığıyla karşı karşıya kaldıklarını ve bu açıklarını banka kredileriyle kapattıklarını da sözlerine ekledi.

Che cevap vermekte gecikmedi. *Cuba Socialista* adlı dergide yayımlanan makalesinde Marcelo Fernández'i kuramsal derinliğe sahip olmamakla suçladı.

O aylarda Küba hükümetinin kabinesinde yapılan değişiklikler Che'nin görüşünün zemin kazandığını gösteriyor gibiydi. Ancak bu, tartışmanın sadece ikinci raunduydu.

Che Sanayi Bakanlığındaki kişisel savaşlarını sürdürüyordu. 22 Şubatta yapılan bir kurul toplantısında Che üyelerin eğitimleri konusunda çalışmaları gerektiğini söylemişti, *ta ki burada toplanan herkesin şimdi olduğumuz gibi zeki amatörler olmaktan çok konusunda uzman, her şeyi bilen üniversite mezunu kişiler haline gelinceye kadar.*

En önemli konuysa,

> *Konuyla ilgili bir dizi talimat göndermemize rağmen bugün faaliyet halindeki fabrikalarda işçilerin katılımının olmamasıdır. Ne zaman bir fabrikaya gitsem ve üretim toplantılarının nasıl gittiğini sorsam... müdürü bana, "Her ay toplantı yapıyoruz; ama toplantılar sönük geçiyor, katılım zayıf oluyor ve insanlar gelmek istemiyor..." diyor.*
>
> *İşçilerin toplantılara katılım ve inanç eksikliğinin kaynağı nedir? Bunun cevabı basit: toplantıları bir şeylerin araştırıldığı bir yer olarak değil de bir yükümlülük olarak görüyorlar da ondan.*

Che yöneticilerin duyarsızlığının işyerlerinde görülen aksaklıklarda önemli bir rol oynadığını düşünüyordu. Matanzas'da ziyaret ettiği bir ayakkabı fabrikasında işçilerden biri Che'ye astımı olduğu halde tozlu bir yerde çalıştırıldığından yakınmış. Bu rahatsızlığa karşı özellikle hassas olan Che fabrikanın müdürüne konuyu iletmiş, müdür de ona bu konuda bir şey yapamayacağını, o bölüme havalandırma fanı taktıramayacağını söylemiş. Che ısrar edince de müdür, "Onun astımı yok, tüberkülozu var," demiş.

Che'nin müdüre hangi sunturlu küfürleri sıraladığı bilinmiyor.

23 Şubatta Komutan Guevara Orlando Nodarse çiftliğinde bakanlıktan bir grupla birlikte şeker kamışı kesiyormuş. İşçileri tarlaya getiren şoför otobüsü gölgeye çekmiş, içeride bekliyormuş. Che öfkeden köpüre köpüre onun yanına yaklaşmış.

Hey yoldaş senin palan nerede?

"Buraya kamış kesmek için gelmedim, ben şoförüm."

Buradaki herkes şoförlük yapabilir. Ya bir pala alır herkes gibi çalışırsın ya da derhal buradan gidersin. Otobüsü de merak etme, iş bir tek onu kullanmaya kalsın, onu ben de yerine götürürüm.

Tüm ünlü kişilerin hayat hikâyelerinde olduğu gibi bu hikâye de yıllar içinde biraz budanmış. Che'nin yakın çalışma arkadaşlarından birinin bana söylediğine göre, bu hikâyeyi okuyanlar Che'nin cümlelerinin arasına "s.kt.r" ve "lanet olsun" gibi lafları eklerlerse hikâye gerçeğe daha yakın olacaktır.

O sıralarda Che gönüllü çalışmalarda "müsabakaları," dostane rekabetleri teşvik etmeye çalışıyordu. Bakanlıkta çalışan Genç Komünist grubundan Rosario Cueto bir müsabakada Che'yle yarışmayı kabul etmişti; ikisi de bir takım oluşturmuştu. Rosario Cueto:

> Hayatımda hiç kesmediğim kadar kamış kesmiştim ... çünkü hiç kimsenin bizi yenmesine izin veremezdik. Takımımdaki herkes bu konuda benimle hemfikirdi... Müsabaka başa baş bir çekişmeyle geçiyordu. Bir ara Che'nin korumalarından birini ajanlık yapması için bizim yanımıza gönderdiğini fark ettik ... biz de aynı şeyi yaptık. Müsabaka o kadar çekişmeli geçiyordu ki, ne yalan söyleyeyim, astım krizi geçirdiğini duyunca sevindim; çünkü bu kesim işinde öne geçmemizi sağlayabilirdi. Denetleyicinin sayımına göre biz yenmiştik. Che kadın olduğum için bana iltimas geçtiğini, bana avans verdiklerini söyledi. Bu görüşünü hiçbirimiz kabul etmedik ve müthiş bir kavga çıktı aramızda. Çok kızgın görünüyordu, zaferimizden dolayı denetçiyi suçladı...
>
> Birkaç gün sonra bir toplantı yapıldı. Sanayi Bakanlığı ile INRA arasında bir müsabaka düzenlemek istiyorlardı, Che beni çağırtmıştı.
>
> Che, *Seni çağırttım Rosario; çünkü yaptığımız müsabaka hakkında ne düşündüğünü senden duymak istedim,* dedi.
>
> Heyecanlı olmama rağmen onlara her şeyi anlattım ve astım krizi geçirdiğinde mutlu olduğumu itiraf ettim. Bunu duyunca Che gülmekten öldü.

20 Şubatta Che, María Rosario Guevara de Casablanca adlı birinin Che'nin sülalesinin İspanya'nın hangi bölgesinden olduğunu bilip bilmediğini soran mektubuna cevap yazmıştı:

Doğal olarak atalarımın İspanya'dan göç etmelerinden bu yana uzun yıllar geçti, oradan yanlarında götürebildikleri kadar eşyayla ayrılmışlar, şimdi onların durumunda değilsem bu, o durumun rahatsız edici oluşundandır; ama onlar kadar yoksulluk içindeyim. Akraba olduğumuzu sanmıyorum; ama dünyanın bir yerinde ne zaman bir haksızlık yapılsa hemen kavgaya hazırlanıyorsanız, o zaman yoldaş olduğumuzu söyleyebilirim, ki bu daha önemli.

Altı gün sonra Che, José Medero adlı birine yazdığı bir mektupta manevi ödüllerin meziyetlerine geri dönmüştü:

Sosyalist verimliliğin karşısına kapitalist verimliliği çıkarmak en iyi ihtimalle gerçeklikten uzaklaşmak demektir. Eşit dağıtım ile merkez planlamanın sosyalizm için şüphe götürmez avantajları vardır... [Maddi ödüller hakkında:] Kapitalizmi, en sihirli kalitesini, kârını yok ettikten sonra kendi fetişleriyle yenmek bana çok zor bir işmiş gibi geliyor... Eğer sözlerim anlaşılmazsa (saatime göre gece yarısını geçirmişim) ne demek istediğimi başka bir örnekle açıklayayım. Sosyalizmde maddi ödüllerin itici bir güç olarak kullanılması ucuz bir piyangodan başka bir şey değildir, ne en aç gözlünün gözünü doyurmaya yeterler ne de diğerlerini kayıtsız uyuşukluklarından uyandırabilirler. Bu konuyu halledebildiğimi iddia etmiyorum, bu ve diğer çelişkiler hakkında da son sözümü söylemiş değilim.

1964 Martında Küba liderliğini yeni bir siyasi kriz sarstı. Kriz küçük bir olayla, devrim sırasında Konseye sızan ve Batista'nın polislerine Hükümet Binasına yapılan saldırıda yer alan birçok eylemcinin adını veren PSP üyesi Marcos Rodríguez'in davasıyla başlamış ve giderek büyümüştü. Rodríguez, bazı eski PSP üyelerinin ayarladığı bir bursla gittiği Prag'tan döndükten sonra tutuklanmış ve duruşması hararetli tartışmalara neden olmuştu.

Tartışma taraflar adına *Revolución* gazetesiyle eski PSP'nin gazetesi *Hoy* arasında gerçekleşmişti; *Hoy* duruşmanın ilk bir haftalık kısmından söz etmemişti. Fidel Castro partinin her iki kanadını da bilgece denetim altında tutmayı başarmıştı. Fauré Chomón davadan çok iyi istifade ederek Marquitos'un sekterliğin bir ürünü olduğunu göstermiş, eski PSP üyelerine ağır eleştirilerde bulunmuş ve sözlerini Marcos Rodríguez'in bir zamanlar ihbar ettiği birçok tanınmış kişinin

şimdi onu koruduğunu belirterek bağlamıştı. Castro, Blas Roca'dan Faure Chomón'un konuşmasının tamamını *Hoy*'da yayınlamasını istemiş ve sansasyon haberciliği yapmakla suçladığı Siquitrilla'yı ağır eleştiri bombardımanına tutmuştu. Bunun üzerine Siquitrilla *Revolución*'dan ayrılmıştı.

Che bu tartışmaların uzağında kalmış görünüyor. 10 Martta hiç alışılmamış bir şey yapmış ve çalışmalarına ara verip Aleida'yla birlikte Latinoamericano Stadında Industriales ile Occidentales arasında oynanan bir beysbol maçına gitmişti.

17 Martta Che, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişim Konferansına katılmak üzere Cenevre'ye gitti. Orada sözünü budaktan sakınmayan bir konuşma yaptı: *Şu anda insanlığın sorunları için yegâne çözümün gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş kapitalist ülkeleri tarafından sömürmelerine tamamen son vermek olduğunu anlıyor ve bunu dürüstçe ifade ediyoruz.* Che ayrıca Küba'ya uygulanan ablukanın boyutlarını da anlatmıştı; buna göre, Küba kaynaklı parçaların kullanıldığı mallar, bu parçalar Küba dışında üretilmiş olsalar bile, artık Amerika Birleşik Devletlerinde yasaktı. Küba'ya mal taşıyan gemilere ABD ürünlerini taşımalarına izin verilmeyecekti. Che başka ülkelere uygulanan baskılarla (Fransa ile Britanya'ya yapılacak yardımın askıya alınması gibi) ilgili uzun bir liste sıralamıştı. Tüm bunlar Küba ile Çin ve SSCB arasındaki ilişkilerin yumuşadığı bir dönemde gerçekleşiyordu. Ada ulusu İmparatorluğun nefretinin doruk noktasını oluşturuyor gibiydi.

Che dostlarını olduğu kadar düşmanlarını da kendine hayran bırakmıştı. Cenevre'de Kolombiya'nın gelecekteki cumhurbaşkanı Carlos Lleras Restrepo, Che'yi akşam yemeğine davet etmişti; üstelik bu davetini, Kolombiya hükümetinin heyetine diplomatik ilişki içinde olmadıkları ülkelerin faaliyetlerine katılmama konusundaki kesin emirlerine rağmen yapmıştı.

Che, BM Ticaret ve Gelişim Konferansı gezisinden yararlanarak, plastik ürünlerde yapılan kalite kontrol uygulamalarını izlemiş, fabrikaları incelemiş ve dönüş yolunda Cezayir'e uğramıştı.

Nisan ayında Birleşik Planlama Komitesinin 1963 yılı bilançosu yayımlandı. Che sonuçtan memnundu; çünkü sanayi sektöründe planlanan ürün çıktısının sadece % 84'üne ulaşılmasına rağmen maliyet % 4 oranında düşmüştü. Ancak Che'nin içini kemiren bir sorun

hâlâ varlığını sürdürüyordu; bu sorun kalite düşüklüğüydü; Che bunu fabrika yöneticilerinin halka karşı saygılarının eksik olmasına bağlıyordu. Sanayi Bakanlığının bir kurul toplantısında Che, hammadde eksikliği nedeniyle düşük kalitede olan ürünlerle bürokrasi, niceliğe dayalı üretim anlayışı ve disiplinsiz çalışma nedeniyle düşük kalitede olan ürünleri birbirinden ayırdı.

Çok kızgın olduğu her halinden belliydi. Ürünleri tek tek çıkarıp masanın üzerine yatırdı; *yaşlı kadınları andıran oyuncak bebekler, boktan* bir üç tekerlekli bisiklet, topuğunda on çivi bulunması gerekirken iki çivi bulunan bir ayakkabı, halkın Camilo adını taktığı (Camilo Cienfuegos'un Don Juanlığına atfen) bozuk bir fermuar (*bunlardan daha 20.000 tane var*), ayakları yerinden çıkan bir yatak, saç yıkamayan bir şampuan, renksiz yüz pudrası ve kullanılmadan önce filtreden geçirilmesi gereken amonyak.

Sonuç trajikti: fabrika ürünlerinin kalitesi kötüden daha kötüye doğru gidiyordu. Che'nin konuyu ilk gündeme getirişi değildi bu; bir ay önce, İsviçre'de gördüğü en önemli şeyin orada yapılan kalite kontrol olduğunu söylemişti.

9 Mayısta Che bakanlıkta gençlerden oluşan bir dinleyici grubuna konuşma yaptı. İyi bir konuşma değildi. Ansızın kendini hiç istemediği bir biçimde görmüş gibiydi: *Bu bakanlık son derece soğuk, son derece bürokratik ve çözümsüz işlerle uğraşan kılı kırk yaran bürokratlardan ve en tepedeki bakanından en alt seviyesine kadar baltalardan oluşuyor.*

Ancak o keskin espri duygusundan da hiçbir şey kaybetmemişti. 26 Mayısta Havana Psikiyatri Hastanesinin yöneticisine bir mektup yazmış ve satırlarının arasına şunları iliştirivermişti:

Öğrenmek istediğim bir şey daha var: uzmanlık dergisini neden 6300 adet bastığınızı merak ediyorum, Küba'da bu kadar doktor bile yok. Beni nöro-ekonomik bir krizin eşiğine getiren, içimi kemirdikçe kemiren bir endişem var. Fareler bu dergileri bilgilerini arttırmak için mi kullanıyorlar yoksa karınlarını doldurmak için mi? Belki de her hastanın yatağının başucunda bir dergi vardır? Öyle bile olsa üç bin adet fazlalık var. Bu konu üzerinde düşünmeni rica ediyorum. Cidden; dergi güzel bir dergi; ama baskı adedi çok fazla. İnan bana; çünkü delilerin dediği gibi, hakikat daima önce gelir.

Che'nin deliliğinde yöntemden daha başka şeyler vardı; bir plan vardı. Haziran ayında Che, ABD'li ekonomist Charles Bettelheim ile Ernest Mandel arasındaki kuramsal tartışmalara katılarak artık değer kuramıyla ilgili tartışmaların arenasına girdi. Tartışmalarda Che Marksist klasiklerin dolambaçlı yollarından geçmiş, alıntıları alıntılarla karşılaştırmıştı. Marksizmin kutsal kitap gibi ve yoruma açık olduğunu belirtmiş, gitgide gerçekliğe göndermede bulunmaktan uzaklaşılıp "klasikler"in dogmasına yaklaşıldığından yakınmıştı. Che özellikle bir fikrin altını çizmişti: farkındalığın ve iradenin piyasa baskılarıyla ekonomi yasalarını alt edebileceği fikrini.

Che haziranda aynı düşünce çerçevesinde CTC sendikasının üst düzey yetkililerini karşısına almıştı: *sendikalar şunu da iyice bilmelidirler: görevleri etrafta dolanıp konuşma yapmak veya orada burada yönetim birimleriyle kavga etmek değildir, kitlelerle birlikte çalışmak ve onlarda yeni çalışma kavramlarının gelişmesini sağlamaktır.*

Ücret farklılığı sorunu çözümlenmesi zor, çetin bir işti. 1963'ün sonlarında Che, *İşçi sınıfıyla yüz yüze gelmekten çok korktuğumu sanmayın sakın* diyerek istatistik çalışmalarında yardımcılık ve yazmanlık eğitimi alan işçilerle de karşı karşıya gelmişti. Ama 90.000 ücret oranı ve 25 ödeme ölçüsü mevcuttu; bu, üst düzey yetkililerin araştırmasını imkânsızlaştıran son derece alengirli bir durumdu; çünkü dolaşımdaki para gittikçe artarken üretim artmıyordu ve sendikaların yıllarca verdikleri mücadeleler sonucu belirlenen ücretlerin kesilmesi imkânsızdı.

Che işçiler için geçerli olan durumun memurlar için de geçerli olması gerektiğini düşünüyordu. 31 Ağustosta Che Home Üniversitesi Komisyon Başkanı'na, vereceği konferans için kendisine ücret ödenmesi teklifine karşı duyduğu nefreti belirten bir mektup yazmıştı. *Bir hükümet görevlisine ve parti liderine bir iş için, herhangi bir iş için para ödülü verilmesini kabul edilemez bir şey olarak görüyorum... Bunu nedensiz yere saldırmak için bulunulmuş bir şikâyet olarak algılamayın, aksine hiç hesapta olmadan yapıldığı için dile getirene de acı veren bir yakınma bu.*

Bu dönemde Che, Doğu Avrupa'dan ısmarlanan ve iki yıl içinde inşa edilen bir düzine fabrikanın açılışını yaptı. Bu fabrikalarda kalem, dikenli tel, buji, bisiklet, ev aleti, buzdolabı ve mutfak ocakları imal ediliyordu. Che bu fabrikaların bazılarından memnun değildi. Caiba-

rién'deki bir fabrikada bisiklet imal edilmesini istemiş; ancak daha sonra bu fabrikanın parçaları yurtdışından gelen bir montaj tesisinden başka bir şey olmadığını fark etmişti. Burası hem bir montaj tesisiydi hem de üstüne üstlük hatalıydı: *Bu fabrikanın kurulması emrini dışarıdan bir sürü parça ithal etmek zorunda kalacağımızı düşünmeden verdik.* Ama Santa Clara'da kurulan ev gereçleri fabrikasında nihayet: *özeleştiri yapma ihtiyacını hissetmediğim bir fabrikanın açılışını yapıyorum.*

Che, Başkan Yardımcısı Orlando Borrego'nun görevinden ayrılıp Şeker Bakanlığının başına getirileceğini, Şeker Bakanlığının Sanayi Bakanlığından ayrılacağını açıklamıştı; başka değişiklikler de olacaktı. Sanayi Bakanlığında görev alacak danışmanlar arasında Che'nin aralarındaki siyasi farklılıklara rağmen göreve çağırdığı Alberto Mora da vardı: *Bize hatalı olduğumuzu gösterebilir ve bunda yanlış bir şey yok veya kendisinin hatalı olduğunu gösterebilir, ki bunda da yanlış bir şey yok.* Her iki *durumda da bilgimiz daha da artacak.* Danışmanlık görevine getirilenler arasında Harold Anders ile Carlos Franco da vardı.

Che 1964'ün ilk yarısında gönüllü çalışmada 240 saatlik çalışmayı doldurmuştu. İstisnasız her pazar çalışmış, hatta başka günler de gönüllü çalışmalara katılmıştı; bunları da o yorucu çalışma saatlerinin dışında yapmıştı. Che işlerinin yoğunluğunun getirdiği sıkıntıları zaman zaman dile getiriyordu: *Belgeleri gözden geçirecek –veya başka şeyler yapacak– zamanı sadece pazarları bulabiliyorsun ve yatağa yatmak için ölüyorsun; ama belgeler, sonra daha başka belgeler seni bekliyor...* Bir ay sonra Che, Sanayi Bakanlığında çalışan ve toplam 1.683.000 saatlik gönüllü çalışma süresini tamamlayanlara gönüllü çalışma sertifikalarını vermişti. Gönüllü çalışmalara sadece Che değil, yanı sıra devrim liderlerinin, teknisyenlerin ve bakanlık çalışanlarının büyük bir kısmı da katılmıştı.

9 Ağustosta Che, Santa María del Mar'da oynanan bir beysbol maçında Fidel'in takımında ikinci saha oyuncusu olarak görev almıştı. Bu uzun zamandan beri oynadığı ilk beysbol maçıydı.

Kızı Hilda ara sıra onunla birlikte çalışmaya gidiyordu. Che, onun önüne kitapları sıralıyor ve kendisine kitap okumasını istiyordu. Bazen Che yüzüstü yere yatıyor, Hilda da sırtına masaj yapıyordu.

Enrique Oltuski, o dönemlerde birlikte çalışmadıkları halde Che'yi görmek istiyordu: "Ara sıra ofisine giderdim, uzun uzun konuşurduk. Manresa kahve isterdi. Che yere, halının üzerine yatar ve puro içerdi. Havalandırma bozulduktan sonra pencereleri açar, gömleğini çıkarırdı. [Sohbetlerimizde] dünyayı düzene sokardık."

Che bir yandan işçiler arasındaki hırsızlık olaylarından, bir yandan da şirket yöneticileriyle ekonomide söz sahibi kişilerin sahtekârlıklarından kaygılıydı. Che hükümetten görevini hırsızlık için bir fırsat olarak kullanan herkesin köşeye sıkıştırılması talebinde bulunmuştu. Kısa bir süre sonra bu konuya tekrar dönmüştü; bu sefer fabrikalardaki denetim eksikliği nedeniyle yaşanan depolardan mal aşırılması olaylarının üzerine eğilmişti.

1964'ün ortalarında Che, yapılan işleri gözden geçirmek üzere Nícaro maden kompleksine gitmişti. Figueras:

> Tesisin yöneticisi Edison Velázquez, tesisi ayağa kaldırmaya çalışırken sağlığından olmuş, yorulmak nedir bilmez bir işçiydi; ama yönetim tarzı çok kötüydü ve işçileri usandırmıştı. Kadroların yenilenmesi, teşvik edilmesi ve gayrete getirilmesi, değişiklik yapılması gerekiyordu. O iki günlük toplantı boyunca çok sert tartışmalar yaşandı ve sonunda Che, Edison'un Havana'ya geri gönderilmesi gerektiğine karar verdi. Edison yapması gereken işleri bitirmişti ve artık ciddi olabilecek hatalar yapmaya başlamıştı. Sonunda herkes işçi kantininde toplandı. Che ile Edison büyük beton masa ve oturaklarda karşılıklı oturdular, hepimiz sustuk ve oradan sıvışmaya başladık. Orada iki saat konuştular. Bakanlıktaki toplantılarda sık sık münakaşa ettikleri halde Che, onu kaybetmek veya üzmek istemiyordu.

Ancak Che'nin kadrolarına destek olma ve onları anlama çabaları Sanayi Bakanlığının yöneticileri üzerinde uyguladığı yönetim tarzını bir nebze olsun sempatikleştirmemişti. 12 Eylülde Che, terfi planının zıddı denebilecek bir "terfi indirimi" planı oluşturdu. Plan Ekim ayında, "İşyerinde Bütünleşme Sağlamaya Yönelik Özel Bir Plan" başlığıyla hazırlanan ve planın meziyetlerini anlatan bir belgeyle son şeklini aldı. Buna göre, her yönetici daha önce işlettiği bir fabrikada bir ay çalışacaktı. *Burada amaç, her gün imzaladığınız şeyin ne olduğunu bizzat*

fabrikada görmenizdir. Bu program, bakanından bakan yardımcısına, genel müdüründen fabrika menajerine kadar herkes için zorunluydu. "Terfi indirimi" sürecini tamamlayanlar rapor hazırlama yükümlülüğünden kurtulacaklardı: ancak işçilerin onları teftiş ederken görmemeleri gerekiyordu; çünkü aksi takdirde *yoldaşları hemen aç kurt gibi görebilirler.*

Yönetim yapısının zayıflamasını önleyecek bazı koşullar oluşturulmuştu: aynı seviyedeki kadroların % 25'inden fazlasının terfisi indirilmeyecekti ve yardımcı görevlerde bulunanların hiçbiri fabrikaya üstleriyle aynı zamanda gitmeyecekti. Program sadece Sanayi Bakanlığıyla sınırlıydı; çünkü *yoldaşların hiçbiri, hatta hükümet bile bu fikri desteklemiyor; bu konu henüz tartışılmadı.*

28 Ekimde Che, Camilo Cienfuegos'un anıldığı bir anma törenine katıldı. Törende ritüellerin ölen kişinin anılmasına engel olduğundan ve anmanın disiplinli bir görev halini almaya başladığından yakındı. Ardından uyardı:

> *Devrimlerin tarihinin halkın göremediği dev kaideleri vardır. Devrimler açıkça görülebilen hareketler değildirler; insanlar tarafından gerçekleştirilirler ve iç mücadeleler, tutkular ve karşılıklı feragatler arasında ortaya çıkarlar. Tüm bunlar olup bittikten sonra devrim tarihin bir parçası haline gelerek iyisiyle kötüsüyle, doğrusuyla yanlışıyla birlikte durulur ve silinip gider.*

4 Kasımda Che, Ekim Devriminin 47. yıldönümü kutlamalarına katılmak üzere SSCB'ye gitti. Bu, füze krizi sırasında ortaya çıkan gerilimli ortamdan sonra Che'nin Sovyet *nomenklatura*sıyla ilk temasıydı. Bu gezi Sovyetler Birliğiyle yeniden uzlaşmaya yönelik bir hareket miydi? Böyle bir şeyi Fidel'in istediği kesindi; ama Che gittikçe keskinleşen eleştirel tavrından vazgeçemiyordu. Kendisine Sovyet fabrikalarının bir modeli olarak sunulan bir fabrikayı ziyaret etmiş ve heyetteki yoldaşlarından birinin aktardığına göre şöyle demiş: *Bu kamulaştırma sürecinden önce Küba'da bulunan fabrikalara benzeyen kapitalist bir fabrika.* Che bu fabrikaların planlamasında amaçtan sapıldığını ve "rekabetçi" anlayışlarında alengirli yanlar bulunduğunu düşünüyordu; çünkü bu fabrikalar sürekli daha fazla üretecek şekilde planlanmışlardı. Che heyetteki diğer kişilere de ekonomik açıdan Sovyetler Birliği-

nin çıkmaz bir sokağa girdiğini ve Sovyet ekonomisine bürokrasinin hâkim olduğunu söylemiş.

SSCB'de Uruguay gazetesi *El Popular*'dan bir gazeteci Che'yle röportaj yapmış ve ona ABD'de yakın bir zamanda yapılmış olan seçimlerle ilgili bir soru sormuştu.

"Goldwater'ın yenilgisi hakkında ne düşünüyorsunuz?"

Bunun cevabı apaçık ortada. Goldwater'ın yenilgisi Johnson için bir zafer ve ... bunu yazdınız mı?

"Yazdım."

Ve ... Goldwater, Johnson'dan daha kötü görünüyor. Ama bildiğim kadarıyla Johnson da öyle çok iyi değil. Mutlu olmak için büyük bir kendini avutma gücüne ihtiyacımız var; çünkü ehvenişer kazandı.

Geziden döndükten sonra Che bakanlığın kurul toplantısında çalışma arkadaşlarına Moskova büyükelçiliğinde bazı Kübalı öğrencilerle yaptığı bir tartışmayı aktarmıştı:

> *Tartışmada işler biraz çığırından çıktı. O günlerde elkitapları kutsal kitap, yani Kapital değildi, basit Marksist el kitaplarıydı ve birçok açıdan biçime sokulmuşlardı, öğrendiklerinden bazıları tehlikeli bir biçimde kapitalistti, revizyonist bir eğilime neden olabilecek şeylerdi.*

Che Kübalı öğrencilerle manevi ödüllerle ilgili görüşlerini ve Sovyetler'in "özyönetim" felaketini konuşmuştu; Che böyle çabuk kavrayan bir dinleyici kitlesiyle karşılaşmadığını, böyle çabuk kavramalarının nedeninin her gün bu konuyla yatıp bu konuyla kalkmalarından kaynaklandığını söylemişti. Sovyet sisteminde *kitlelerle liderler arasında hiçbir bağ* yoktu.

Che bundan sonra kısır bir sonuca ulaşmıştı: *Söylenenlerin aksine, Batı Avrupa bloku halk demokrasileri blokundan daha hızlı bir ilerleme sağlamıştır. Neden?* Che bunun nedeninin, halkın işbirliğinin yanı sıra maddi ödüllere, rekabete ve farklı ücret anlayışına (*yöneticiler kazandıkça daha fazlasını kazanıyorlar*) geri dönmeleri olduğunu ileri sürüyordu.

Moskova hakkında çok şey öğrendim: Sovyet vatandaşları arasında yaygın olan onun Troçkist olduğu şeklindeki söylentileri duyduğu anlaşılıyor. Komutan Guevara yoldaşlarına şunları söylemiş: *Çinlilerin tarafına yakın görüşler ifade ettim ... görüşlerimde biraz da Troçkist unsurlar vardı. Çinlilerin devrim hareketini böldüğünü ve Troçkist*

olduklarını söylediler, ben de aynı kefeye kondum. Che diplomatik bir gezide *disiplin altında olduğunu ve hükümeti pek de temsil etmediğini* belirtmişti. Her ne kadar Küba hükümetinin Çin-Sovyet ilişkileriyle ilgili resmi duruşu *tam anlamıyla tarafsız, Çin-Sovyet anlaşmazlığına karışmamak* şeklinde olsa da güçlü bir Sovyet yanlılığı göze çarpıyordu. Gerçekten de öyleydi; çünkü Franqui, ocak ayında Raúl Castro'nun kendisiyle Che'ye kızarak Çin yanlısı olduklarını söylediğini ifade ediyordu.

Bu geziden sonra Che'nin Troçki ve Troçkizm hakkındaki görüşleri yavaş yavaş değişmeye başladı: *Paramparça edilmeye çalışılan bir fikir bizim için hayırlı bir fikirdir. Fikirleri parçalayamazsın, fikirleri parçalamaya çalışmak tam da zekânın gelişmesini engelleyen şeydir... Troçki'nin düşüncelerinden çok şey alabileceğimiz açıkça ortada.* Ne tür şeyler? Bu konuda Che hiçbir şey söylememişti.

Che'de dikkatini sözde sapkın Marksist düşüncelere yoğunlaştırması ve onları önyargısız incelemesi gerektiğini bilecek içgörü vardı. Ama Troçkist düşünceyle veya anarko-sendikalizmiyle veya 20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da ortaya çıkan ve Stalinist Sovyet bürokrasisinin muzaffer ifadelerinde yer almayan sol hareketlerle pek bir yakınlığı yoktu.

Che yurda döndükten sonra, kombine bir sanayi tesisinin açılışı için 30 Kasımda Küba'nın doğusuna gitti. Tesis Che'nin hoşuna gitmedi: *O "harika" tesis diğerleri gibi ahırdan farksız, akılcı olmaktan uzak özelliklere sahip ve genelde çok kötü.* Ayaklanma sırasında ölenlerin aileleri de açılış törenindeydi, bu törene duygusal bir hava katmıştı. Che harika bir konuşma yaptı; konuşmasında Santiago'daki ayaklanmanın tarihini yeniden gözden geçirmişti. Fidel ise *Granma*'dan söz etmiş ve şehrin devrim bakımından nasıl önemli olduğunu, devrimin bu şehre neler borçlu olduğunu anlatmıştı. Che tesisin fındık, sürgü, rondela ve çatal bıçak gibi halkın gereksinim duyduğu ürünleri imal edeceğini söyleyerek tesisin kuruluşunu kutlamıştı.

Che açılış törenini fırsat bilip Latin Amerika ile Kongo'daki durumları da değerlendirmişti. Sözleri, Santiago Álvarez'in çektiği belgesel sayesinde, gelecek kuşaklara miras kaldı. Belgeselde gözleri her zamankinden daha iri, Arjantin aksanı yok olmuş ve iyi bir aksanla, ara sıra Arjantin sözdizimiyle veya Meksika deyişleriyle harmanlanan

Küba İspanyolcası konuşan bir Che çıkar karşımıza. Che iyi bir konuşmacı değildi; asla olmamıştı; karizması sözcüklerden veya konuşmacılığından gelmiyordu, başka bir yerlerden geliyordu. Konuşmaları beylik laflarla doluydu; şaşılacak derecede yavaş konuşuyordu ve sözlerini hareketlerle süslemiyordu. Sözlerini seçen bir konuşmacı değildi; düşünceleri sözlerini önceliyor gibiydi, bir sonraki fikrini ve ondan sonrakini. Eski Kongo (Zaire) Başbakanı Partice Lumumba'nın katledilişinden söz ederken aniden parlayıverir: *Emperyalizme güvenilmez.* Bir an duraksar, sonra gülümseyerek ifadesini güçlendirir: *Zerre kadar bile.* Parmaklarıyla bu zerre kadarın ne kadar olduğunu gösterdikten sonra adeta yaptığından utanmışçasına ellerini aşağı indirir.

Aynı törende gelecek şeker kamışı mevsiminden de söz eder: *Doğal olarak kesme işinde kadınlar genelde fazla iş çıkaramazlar.* Kalabalık içindeki kadınlar onu yüksek sesle yuhalarlar, haklı olarak. *Genelde dedim, genelde. Bürokratlar da genelde çok iş çıkaramazlar; ama biz bürokratlar gidip kamış kesmek ve ufak da olsa payımıza düşen katkıyı yapmak zorundayız. Ve ... biz bürokratlar ... payımıza düşeni yaptık, yiyeceğimizi emeğimizle ödedik. Kadınların da bunu yapabileceğine inanıyorum, yapamazlarsa bile başka şekillerde de yardım edebilirler.*

Aralık ayının başlarında yapılan bir kurul toplantısında Che geleceğe ilişkin şunları söylemişti:

> *Yeni yatırımların hepsinin üretimi dünya standartlarına ulaştıracak şekilde yapılmalı... yani bugüne kadar yapılanın aksini yapmalıyız, açılışını yaptığımız miyadı dolmuş teknolojilerle dolu ve ülkenin ortalama üretimine çok az katkısı olan fabrika ile kimya tesisleri gibi fabrika ve tesisler kurmamak gibi.*

Her şeyden önce Kübalıların üretim mücadelesinde göz ardı edilmiş olan işyeri güvenliği ve temizliğini sağlamak için *bulunulması gereken özverilerde bulunmaları* gerekiyordu. O sıralarda yazdığı "1965 İçin Temel Görevler" başlıklı bir belgede kalite kontrol, eğitim, onarım ve yedek parça imalatı gibi konuların arasında bu konu öne çıkıyordu.

Aynı törende Che bürokrasinin tehlikeleri konusunda uyarmış ve "uçan" bürokrasi adını verdiği yeni tip bir bürokrasiden söz etmişti: *dosyalar artık dolaplarda uyumuyor; dosyalar artık özel bir uyku sistemiyle oradan oraya taşınarak uyutuluyor... Dosyalar bir geliyor, bir*

gidiyor, aranan bir dosya başka bir bölümde ortaya çıkıyor; ama asla incelenmiyor.

Che daha sonra devrimin lider kadrolarını kendi portresini çizercesine tarif etmişti, ama bunu kesinlikle kabul etmemişti: *Benimle ilgisi yok.* Ama:

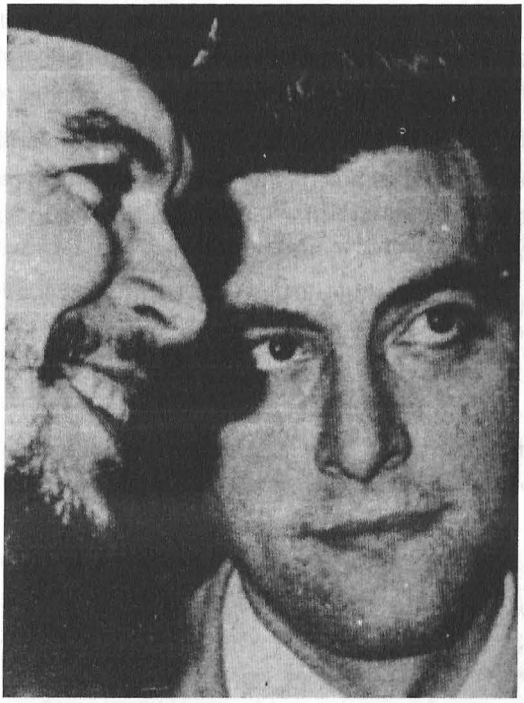
> *Bir devrim lideri ulus içinde... bir işin ilerlediğini göremeyeceği bir hayat yaşıyorsa... çok yazık. Mevcut koşullarda bunun ödenmesi gereken bir bedel olduğunu düşünüyorum... Çocuklarım her gün gördükleri askerlere "Baba" diye hitap ediyorlar... Yaşadığımız hayat her şeyi kapsayan bir hayat... Makineyi öyle bir kullanırız ki, beş yıl azami verim sağlar, altıncı yılında bozulur... Kadrolar yorgun görünseler de, bugüne kadar hiçbirine "mola verin" demedim, en azından ben demedim. Gelecekte önemli biri olacağımızı düşünmek gibi yanlış bir kanıya kapılıp kendimizi sık sık savunduğumuz oluyor.*

Che *sorumluluğumuzla ilgili yanlış bir kavramdan, gelecekte paçamızı kurtaracak kavramdan* kurtulmak gerektiğini belirtiyordu. Bu bir uyarı mıydı? Che kendi paçasını kurtarmaktan bahsetmediğini ifade ediyordu.

9 Aralıkta Che, Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna katılmak üzere New York'a gitti.

34

TEKRAR LATİN AMERİKA

En iyi arkadaşlarından biri ve Prensa Latina haber ajansının kurucusu Jorge Ricardo Masetti'yle birlikte. Che, Masetti'yle Arjantin'de bir gerilla kampanyası planı üzerinde çalışıyordu. Bu girişim gazetecinin öldürülmesiyle sonuçlanacaktı.

Önceki yıllar boyunca, sanayi bakanı olarak yaptığı çalışmalar ve katıldığı ekonomi, siyasi konularla ilgili politika tartışmaları sırasında Ernesto Guevara gönlüne, devrimciliğine belki de en yakın tasarı üzerinde sessizce çalışmıştı. 1960'ta Arjantinli yazar Ernesto Sabato'ya gönderdiği bir mektupta şunları yazıyordu: *ülke içi ve uluslararası koşullar silahımı tekrar elime almama engel oluyor; bir yönetici olarak böyle bir şeyi küçük görüyorum, maceracı ruhumsa bunun özlemini çekiyor.*

Bu tasarı, bir altyapı ve gönüllülerden oluşan bir grup oluşturmayı ve Andlar'da silahlı bir hareket için uygun koşullar yaratmayı içeriyordu. 1962 Ekiminde Che bölgenin *Latin Amerika'nın Sierra Maestrası olacağı* tahmininde bulunmuştu. Harekâtların merkezi aslen Peru ve Arjantin olacaktı; Frondizi hükümetinin düşmesinden sonra Arjantin art arda askeri darbe görmüştü.

Ernesto Guevara'nın gelecekte Latin Amerika'da yapılmasını düşündüğü devrimle ilgili fikirlerinden ziyade bu devrimle ilgili pratik planlarını içeren konuşmaları, notları, gazete yazıları hâlâ duruyor mu? Eğer bu yazılı materyaller hâlâ duruyorsa bunlar Aleida March'ın ve Küba hükümetinin henüz yayımlamadığı Che'nin dev yazı koleksiyonunun içinde yer alıyor olmalı. Eldeki altmışlı yılların başlarından kalma birkaç belge Che'nin Küba devriminin tüm Latin Amerika'yı kapsayacak bir devrimin ilk adımı olduğu yönündeki kesin inancını dile getirir.

9 Nisan 1961'de, Girón Plajı işgalinden kısa bir süre önce Che'nin "Küba: Sömürgecilik Karşıtı Mücadelede Tarihsel Bir İstisna mı, Yoksa Öncü mü?" başlıklı bir yazısı yayımlanmıştı; bu yazı, devrimi işçi sınıfının gerçekleştireceğini ileri süren Ortodoks Marksist kuramın Küba çeşitlemesini içeriyordu; Che, Latin Amerika'daki ikinci devrimci dalganın nasıl olacağıyla ilgili fikirlerini ilk kez bu yazıda dile getirmişti. Devrimin temel aracı silahlı mücadele olacaktı; yoksulluğa, kötü muameleye, diktatörlüğe ve kıtadaki her türlü adaletsizliğe karşı bir campesino ayaklanması gerçekleşecek ve bu ayaklanma şehirlere doğru yayılacaktı.

Che ayaklanmanın hemen sonrasında ABD'nin kanlı bir işgal hareketi başlatacağını öngörüyordu. *Seçimin potansiyel gücünü hafife almamakla* birlikte Che seçimleri değişim gerçekleştirmekten son de-

rece uzak, değişimin önünü tıkayan bir yol olarak görmekteydi. Aynı konuya 1962 füze krizinde yazdığı "Latin Amerika Devriminde Taktik ve Strateji" başlıklı bir makalede tekrar değinmişti. *Seçimle birazcık bir ilerleme sağlarsın, birkaç kongre temsilcisi, bir senatör ve dört belediye elde edersin, büyük bir halk gösterisi silahla dağıtılır, on grevden biri başarılı olur, bir adım ileri gidilir, on adım geri... Halkın enerjisini böyle boşa harcamak niye?*

Aynı makalelerinde Che ihanetlere açık olduğu için şehir ayaklanmasıyla şehirlerdeki gerilla savaşlarına pek değer vermez. Ama onları tümüyle de saf dışı bırakmaz: *Başarının imkânsız olduğunu söyleyecek kadar ileri gidecek değilim.*

Açık olan bir şey vardı, o da Che'nin Küba deneyimiyle birlikte bir yol açıldığı ve o yolda ilerleme zamanının pek yakında olduğunu hissettiğiydi. Kıtadaki toplumsal gerilimler devrimci bir çözüme kavuşturulabilirdi, elbette böyle bir çözüm önerisi ortaya konulursa. Başka bir makalesinde Che şunları yazıyordu: *Latin Amerika genelinde yeni bir bilinç yaygınlık kazanıyor ... değişimin mümkün olduğu inancı. Birçok pala bilenmeye başladı bile.*

1962'nin son aylarından itibaren (daha erken de başlamış olabilir) Che, Sanayi Bakanlığındaki işlerinin arasında zamanının büyük bir kısmını Latin Amerika devrimi tasarısına ayırmaya başlamıştı. Che, Küba İçişleri Bakanlığında, bazılarının "Liberación" adını verdiği bir örgütün kurulmasına da yardımcı olmuştu. Bu örgütün kurulmasına İçişleri Bakan Yardımcısı Manuel Piñeiro öncülük etmişti; bu örgütün kuruluş aşamasında Piñeiro, Che'den ve Fidel'den yardım almıştı; ama örgütün kadrolarından biriyle yapılan bir söyleşiye bakılırsa "özellikle de Che"den. Örgüt istihbarat işiyle ilgilenmiyordu; bu örgütün işi daha çok Latin Amerikalı Devrimci gruplara "harekât görevlerinde" destek vermek ve onlarla dayanışma içinde olmaktı.

Somoza'nın diktatörlük yönetimine karşı silahlı bir mücadeleye başlayan ve daha sonra Sandinista Ulusal Özgürlük Cephesi adını alacak olan Nikaragualı gruplarla işbirliği yapmak yerine Che ilgisini Andlar'a yöneltmişti.

Che 1962'nin sonlarına doğru Havana'da Héctor Béjar ile şair Javier Heraud'nun da yer aldığı Perulu devrimcilerle beraber Hugo Blanco'nun Peru'daki Valles de la Convencion'da başardığı harika işe

destek olmak amacıyla bir gerilla cephesi açılması olasılığının tartışıldığı konuşmalara katıldı. Peru'nun en yoksul bölgelerinden birinde güçlü bir campesino ve yerli mücadelenin başını çeken Blanco bir polis karakoluna saldırı gerçekleştirmekle suçlandıktan sonra kaçak yaşamaya başlamıştı. Bir destek operasyonunun uygulama aşamasıyla Manuel Piñiero görevlendirilmişti.

Gerillaların harekât bölgesine ulaşmayı sağlayacak en iyi yolun coğrafi açıdan en kısa yol olduğuna karar verilmişti; oraya Bolivya sınırından ulaşılacaktı. Che, Perulu gerillalarla işbirliği sağlanması için Bolivya Komünist Partisi'ne (PCB) başvurdu. PCB Che'nin bu talebi üzerine bir destek şebekesi oluşturdu. Bu şebekenin bir bölümünü oluşturan PCB'nin Merkez Komitesinin üyelerinden Luis Telleria, Julio Cesar "El Ñato" Méndez, Orlando Jimenez ve Loyola Guzmán gibi Genç Komünistlerin desteğine sahipti. Perulu gerillalardan oluşan grup 9 Ocak 1963'te Bolivya'ya ayak bastı.

Bolivya'da o sıralarda siyasi karışıklar vardı. Örneğin Víctor Paz Estenssoro'nun başında bulunduğu Bolivya'daki Ulusal Devrim Hareketi (MNR) Peru'daki askeri diktatörlük yönetimiyle sürtüşme halindeydi ve komşusuna karşı silahlı bir mücadele hazırlığı içindeki bu gruba karşı kayıtsız bir tutum içindeydi. Komünist partiler o katı sekter mantıkları içerisinde Troçkist olarak gördükleri Hugo Blanco gibi birine destek vermek istemiyorlardı.

Birçok gecikmeden ve planda yapılan değişiklikten sonra grup Puerto Maldonado yakınındaki Peru sınırından geçti. Olaydan haberdar olan Peru polisi grubun sınırdan geçmesine engel olmaya çalıştı ve bir çatışma çıktı. Çatışma sırasında Javier Heraud hayatını kaybetti. Harekât ertelendi ve Perululular Bolivya'ya geri çekildi. Julio Méndez, namı diğer "El Ñato," kılavuzluk ederek grubun bir kısmının Bolivya'daki Beni ormanından geçmesini sağladı.

Öyle görünüyor ki, Che bir yandan bir gerilla noktası oluşturmak için Peru Ulusal Özgürlük Ordusuyla işbirliği yaparken, bir yandan da birkaç yakın arkadaşından biri olan ve bu tasarıyı 1961 yılından beri tartıştığı Arjantinli gazeteci Jorge Ricardo Masetti'nin koordine ettiği bir operasyona yardım ediyordu. Masetti, Piñiero ve Che'yle birlikte Arjantin'de bir gerilla noktası oluşturmayı amaçlayan "Segundo Sombra" operasyonunu hazırlamıştı. Masetti iki yıl boyunca devrimci

hareketlerine katkıda bulunduğu Cezayir'e döndü. Orada Che'yle görüştükten sonra şehir gerilla taktikleri eğitimi aldı. "Dört buçuk aydır nefeslerimizi tutmuş bekliyoruz," diye yazmıştı Masetti 1963'ün başlarında karısına. "Mallar gelecek diye beklerken zaman geçtikçe geçiyor." O yılın baharında Masetti ile yoldaşları Cezayir pasaportuyla bir ticaret heyetinin üyesi sıfatıyla Brezilya'ya gitti. Yine Bolivya Genç Komünist grubunun desteğiyle sınırı geçip Bolivya'ya ayak bastılar ve eylül ayında Arjantin'e geçtiler.

Grup, Halkın Gerilla Ordusu (EG) adıyla biliniyordu. Masetti, Arjantin halk hikâyesi *Don Segundo Sombra*'nın başkahramanı çoban Segundo Sombra'nın şerefine "Komutan Segundo" adını almıştı. EG'nin onursal üyesi olan Che de "Martin Fierro" adını almıştı. Yıllar sonra yaptığı bir konuşmada Fidel, Che'nin üyeliğinin onursal üyeliğin dışında bir üyelik olduğunu, bunun "onun" operasyonu olduğunu ve onun bu operasyonu Küba'dan yönettiğini doğrulayacaktı. Birçok yoldaşının belirttiğine göre, Che operasyona sonraki safhalarda katılmayı planlıyormuş. Grubun çekirdek kadrosunda Masetti'yle birlikte iki de Kübalı vardı, biri yıllarca Che'nin muhafızlığını yapmış olan Yüzbaşı Hermes Peña, diğeri de Che'nin yaveri ve şoförü Alberto Castellanos'tu. Che'nin yakın arkadaşlarından Komutan Fernández Mell'in de bu gruba üye olması düşünülmüş ancak daha sonra bundan vazgeçilmişti.

Peru ve Arjantin'deki bu iki gerilla seferberliğinin 1963'te başlaması tesadüf değildi. Bunların Che'nin üzerinde çalıştığı "And Dağları" tasarısının bir bölümünü oluşturduğu şüphesiz.

21 Haziran 1963'te EG Emoraza adlı bir çiftliğe taşındı ve Che'nin motorlu bisikletiyle yaptığı gezide turladığı Salta ve Jujuy bölgelerinde eğitime başladı. EG üyelerinden hayatta kalanlardan biri Masetti hakkında şunları söylüyordu: "Özel hayatından hiç söz etmezdi. Onun karısı ve çocukları olduğunu biliyorduk; çünkü bir keresinde onlardan söz etmişti. Hatta bir keresinde Masetti'den üçüncü tekil şahıs olarak bahsetmişti. Ama onun o olduğunu bilmiyordum, daha sonra bana gösterdikleri fotoğraflar da onu biraz andırıyordu. Onu tanıdığımda kocaman kara –maviye çalan kara– sakalları vardı. Ona ikinci tekil şahısla hitap edemiyordum. Etkileyici bir insandı."

EG'nin ilk eylemi siyasi açıdan kötü bir zamana rastgelmişti: Arjantin, her ne kadar eski Cumhurbaşkanı Juan Perón'un yanlıları se-

çimleri boykot ettiyse de, Cumhurbaşkanı Arturo Illia'nın seçilmesiyle birlikte sivil bir hükümete kavuşmuştu.

Temmuz 1963'te Komutan Guevara'nın Latin Amerika tasarısıyla yakından ilgili bir kişi Bolivya'ya girdi. Görevi EG için bir sınır destek şebekesi oluşturmaktı. Bu kişi, Papi veya Ricardo adıyla da bilinen Küba İçişleri Bakanı José María Martínez Tamayo'ydu. Destek kuvveti içinde Peredo kardeşler Roberto (Coco) ile Guido (Inti); Rodolfo Saldaña ve Jorge Vázquez Viaña gibi Bolivyalı muhteşem Genç Komünist militanları da yer alıyordu.

Ağustos 1963'te, Perulu Amerikan Halkı Devrimci Birliğinin (APRA) sol kanat lideri Luis de la Puente Uceda hapisten çıktıktan ve Küba devriminin etkisiyle Devrimci Sol Hareketi (MIR) kurduktan sonra Havana'ya gitti. Tuhaftır, Hilda Gadea'nın arkadaşı olmasına ve ellilerde Meksika'da sürgünde olmasına rağmen Uceda, Che'yle daha önce tanışmamıştı. 1963'ün ortalarında Hugo Blanco'nun deneyimlerinin yeniden gözden geçirilmesiyle oluşturduğu Peru diktatörlüğüne karşı bir gerilla seferberliği başlatma planı hakkında Che'yle görüştüğü şüphesiz. Birkaç yıl sonra Uceda, Che'nin fikirleriyle paralellik taşıyan kilit kavramlarını ortaya koydu: Latin Amerika'nın en gelişmiş ülkelerinden destek alacak kıta genelinde bir savaş tasarısı Che'nin tasarısıyla ideolojik açıdan güçlü bir benzerlik gösterir.

Martínez, Bolivya'da Arjantinli gerillalara destek şebekesi oluşturduktan sonra eylül ayında Havana'ya döndü. Martínez genç katılımcılar üzerinde muazzam bir etki yaratmıştı; ama parti yapısı üzerinde bir etki yarattığı söylenemezdi.

Bu sıralarda Masetti'nin gerillaları eğitimlerine devam ediyor ve campesinolara siyasi bilinç aşılıyorlardı, ki bu silahlı bir ayaklanma için gerekli bir ön hazırlıktı. Masetti, karısına şunları yazmıştı:

> Haritada 100 kilometrelik bir yol yaptık; ama gerçekte çok daha fazla. Halkla olan ilişkimiz her açıdan olumlu. Campesinolardan çok şey öğrendik, onlara elimizden geldiğince yardım ediyoruz. Ama asıl önemlisi onların savaşmak istemeleri... Burası yoksulluğun ve hastalıkların kol gezdiği bir bölge. Burada feodal ekonomi hâkim... Buraya gelip de öfkelenmeyen, buraya gelip de ayaklanmayan, yardım edebileceği halde yardım etmeyen biri orospu çocuğundan başka bir şey değildir.

1964'ün başlarında Arjantinli şair Juan Gelman, Che'ye verilmek üzere Masetti'den bir mesaj aldı. Mesajı ona Buenos Aires'te EGP'nin şehir şebekesi üyelerinden Ciro Roberto Bustos (Teğmen Laureano veya El Pelado adıyla da biliniyordu) iletmişti. Che mesajı bir sabah Sanayi Bakanlığındaki ofisinde aldı.

"Teğmen Laureano'dan EGP'den Komutan Segundo'dan geldiği anlaşılan bir mesaj getirdim," dedi Gelman.

Şairi genellikle sıcak karşılayan Che bu sefer soğuk davranmıştı.

Teğmen Laureano veya Komutan Segundo diye birini tanımıyorum, EGP veya sözünü ettiğin şeyler hakkında hiçbir şey bilmiyorum.

"O zaman Salta'da bir gerilla ordusu olduğunu farzedelim. Diyelim o ordunun başında Komutan Segundo diye biri var ve EGP'den Teğmen Laureano adlı biri bana bu mesajı verdi..."

Gelman yıllar sonra şunları söyleyecekti:

> Che hınzırca güldü. Ondan sonra konu hakkında hiçbir şey söylemedi; ama şehir çatışmalarının zorluklarından, yeraltında yaşamanın baskısına, işkencelere dayanmanın ne kadar güç bir şey olduğundan rahatça bahsetti... Sonra, ilginç bir biçimde, konuyu Arjantin ve Bolivya komünist partilerine getirdi ve onların EGP'ye silah yolladıklarını, ardından da bunların paralarını istediklerini söyledi. Che bunu komik buluyordu.

1964 Martında Che, Tamara Bunke'yi veya "Tania"yı bakanlık ofisine çağırdığında bu hikâyenin seyri değişti. Che Arjantinli-Alman Bunke'yle 1960'ta Berlin'de çevirmenlik yaparken ayaküstü tanışmıştı. Küba gizli servisi Tania'yı işe almış ve ona bir yıl boyunca casusluk eğitimi vermişti. Che onunla Latin Amerika'daki devrim öncesi durum hakkında saatlerce konuşmuş ve sonunda ona görevini anlatmıştı: Bolivya'ya yerleşecek, orada silahlı kuvvetler, bölgedeki aristokrasi ve hükümet içinde kişilerle ilişkiye geçecekti. Hiçbir koşulda Bolivya soluyla temasa geçmemesi konusunda uyarılmıştı. Doğrudan Havana'dan gelecek emri bekleyecekti. Che ile Tania arasındaki konuşmada gelecekte kilit bir rol oynayacak olan Kübalı bir gizli ajan da hazır bulunuyordu: Iván veya Renán adıyla da bilinen eski devrim savaşçısı José Monleón.

Tania nisanda Bolivya'ya gitti. Tania, Che'nin kafasında oluşturduğu, ne mükemmel ne de başarıyla sonuçlanacak olan bir bozyapın

parçalarından sadece biriydi. Arjantin'de benzer bir rol üstlenecek erkek veya kadın kimdi? Peru ve Arjantin'deki silahlı hareketler gelecekte nasıl şekillenecekti? Che, Bolivyalı Genç Komünistlere nasıl bir rol biçmişti? Bu anlamda kendine nasıl bir rol biçiyordu?

Masetti'nin gerilla harekâtı 1964 Nisanında yola çıktığı sırada tüm kozlar ortaya konmuştu. Bir ay sonra Arjantin jandarması plana sızdı. Daha sonra "Diego" bir "kazada" yaralandı. Tüm kumanyası ve dört adamıyla birlikte bir kamp ele geçirildi. Gerillalar aç bilaç çöl gibi bir araziden geçmek zorunda kaldı. "Antonio" yüksek bir uçurumdan aşağıya itilerek öldürüldü. Başka bir grup 18 Nisanda ele geçirildi. Günler sonra Hermes Peña ve "Jorge" ya bir çatışmada ölmüş veya yakalanıp infaz edilmişti. Üç savaşçı kaybolmuş ve açlıktan ölmüştü. Kalanlar dağılmış ve polis tarafından tek tek ele geçirilmişti. Yakalananlar arasında bulunan Alberto Castellanos Perulu bir öğrenci olduğunu söyleyerek 1967 Aralığında serbest kalana kadar kimliğini gizlemişti.

Jorge Ricardo Masetti'nin Prensa Latina'daki eski çalışma arkadaşlarından Arjantinli romancı Rodolfo Walsh şunları söylüyordu: "Masetti bir daha görünmedi. Ormanın, yağmurun ve zamanın içinde kaybolup gitti. Bilinmeyen bir yerde Komutan Segundo'nun cesedi elinde paslanmış bir tüfekle bekliyor hâlâ. Öldüğünde 35 yaşındaydı."

Che, Salta'daki gerilla grubunun bozgun haberini ne zaman almıştı? Arkadaşının öldüğünü neden kabul etmemişti? Ertesi yıl Che birçok kişiyi sorguya çekmiş, temsilci ve mesaj göndermiş, Jorge Masetti'nin, Komutan Segundo'nun, en azından cesedini bulmak umuduyla araştırmalar düzenlemişti.

Che 1964'ün sonlarında Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna katılmak üzere Küba'dan ayrıldığı sıralarda Arjantin tasarısı ertelenmişti, Peru korkunç bir baskının altında eziliyordu ve MIR gerilla seferberliğinin geleceği belirsizdi. Che'nin And Dağları tasarısı bozulmuş gibiydi. Latin Amerika'nın başka bölgelerindeki silahlı mücadelelerin durumu da pek parlak sayılmazdı. Venezuela'daki gerillalar siyasi açıdan başarısız olmuşlardı, Brezilya ve Bolivya'da askeri darbe vardı ve Kolombiya'daki tarım devrimi Merquetalia'yla sınırlı kalmıştı.

Yollar şimdilik kapalı görünüyordu.

35

AFRİKA'NIN YENİDEN KEŞFİ

1964'ün sonlarıyla 1965'in başlarında Afrika gezisi sırasında.

Birleşmiş Milletler'de Küba'yı temsil etmek üzere New York'a gittiği gün Komutan Ernesto Guevara'nın ayağında çorapları yoktu. Eski çorapları delik deşikti ve karnesine göre ancak bir ay sonra yeni bir çorap alabilecekti. Onun fazlasını istediği görülmemişti: Çorap yerine uzun boğazlı bot giyecekti. Che'nin korumalarından biri olayı ilgili yerlere bildirmiş, yeni bir çift çorap elde ederek bunları zorla Che'ye vermişti. Zeytin yeşili üniforması ise adam olacak gibi değildi, felaketti. Üniformanın pantolonu o kadar sık yıkanmıştı ki, rengi artık iyice solmuş, ceketin renginden apayrı bir renk almıştı.

Che, 6. Doğu 67. Caddede Küba heyetinin kaldığı binanın girişini koruyan New York City polisleriyle satranç oynarken görüldüğü New York'ta pek iyi karşılanmamıştı. Che, tehditlere rağmen şehirde sadece birkaç korumayla birlikte dolaşmıştı. O sıralarda Kübalı sürgünlerden oluşan silahlı bir gruba üye kadınlardan biri BM binasının yakınlarında tutuklanmıştı. Kadın amacının Che'yi öldürmek olduğunu söyleyince serbest bırakılmıştı. Günler sonra bir sinemada aynı kadının sinemanın dışında beklediği söylendiğinde Che heyettekilerden birine şaka yollu *bir kadının kollarında ölmek çok romantik olsa gerek* demişti. Sinemadan çıkarken Che, kadına doğru yürümüştü, onun delici bakışları –bakışları ve etrafındaki korumalar– kadını durdurmaya yetmişti.

Che 11 Aralıkta Birleşmiş Milletler'de bir konuşma yaptı. Konuşması, Küba devrimi ile Amerika Birleşik Devletleri ve Latin Amerika diktatörlükleri arasında cereyan eden büyük bir hesaplaşma niteliğindeydi. Bu belki de yaptığı en iyi konuşmalardan ve altmışlarda devrimci solun dile getirdiği en iyi ifadelerden biriydi.

Değişim rüzgârlarının dünyanın her tarafında estiğini belirttikten sonra Che *ABD emperyalizminin barış içinde bir arada yaşamanın sadece dünyanın büyük güçlerine özel bir olguymuş gibi* davrandığından yakındı. Kamboçya krallığına karşı gösterilen saldırganca tutumlardan, Vietnam'ın bombalanmasından, Türklerin Kıbrıs üzerindeki baskılarından, Panama'ya yapılan saldırılardan, Porto Riko'da Laura de Albizu Campos'un hapiste tutulmasından, Guyana'nın bağımsızlığa kavuşmasını geciktirmek için yapılan manevralardan, Güney Afrika'daki ırk ayrımından, Kongo'daki yeni sömürgeci müdahalelerden söz etti. Konuşmasının büyük bir kısmını Afrika'ya ayırmıştı: *dün-*

yadaki tüm özgür insanlar Kongo'da işlenen suçun intikamını almalıdır. Konferansın ana konularından biri olan nükleer silahsızlanma çağrısına katıldığını belirttikten sonra Che ABD'nin Küba'ya yaptığı saldırıların ve ABD'nin yakın zamanlarda Küba'ya ilaç satılmasını yasaklamasının üzerinde durdu. Karayipler için bir barış planı önerisinde bulundu; bu plan, ABD'nin Küba'da Guantànamo'daki üssünün kaldırılmasını, casus uçuşlarına, saldırılara ve sabotajcıların ülke içine sızmalarına son verilmesini, ABD'nin korsan uçuşlarının durdurulmasını ve ekonomik ambargonun kaldırılmasını içeriyordu. Sorunun boyutu konusunda bir fikir oluşturması için Che, o yıl Guantánamo'dan yapılan 1323 çeşitli provakasyonu liste halinde sıralamıştı.

Che, ABD'nin Latin Amerika'daki diktatörlüklere ne tür destekler verdiğini tarif etti; ABD'nin Venezuela, Kolombiya ve Guatemala'daki doğrudan müdahalelerinden söz etti. Barış içinde yaşamaktan söz etmek şöyle dursun, Che meydan okumuş ve tehditte bulunmuştu: *Bizim örneğimiz meyvesini verecektir.*

Che'nin konuşması ABD büyükelçisi Adlai Stevenson'ın okul müdürü gibi bir konuşma yapmasına ve Kosta Rika, Nikaragua, Panama, Venezuela ile Kolombiya delegelerinin öfkelenmesine neden olmuştu.

Che birkaç saat sonra, cevap verme hakkını kullanmak üzere kürsüye çıktı. Şimdi polemikçi yanını sergilemeye başlamış ve delegelere taş atmaya başlamıştı. Kosta Rika hükümetini komutanının viski kaçakçılığı için kullandığı Kübalı karşıdevrimcilere ait bir üssün varlığını görmezden gelmekle suçladı. Sonra paylama sırası Nikaragualı delegeye geldi:

Onun aksanla ilgili söylediklerinden pek bir şey anlamadım, Küba, Arjantin ve belki de Sovyetler Birliğinden söz etmek istiyordu galiba. Her neyse, Nikaragualı temsilci konuşmamda Amerikan aksanına rastlamamıştır umarım; çünkü böyle bir şey cidden tehlikeli olurdu. Arjantin'den bazı şeyler karışmış olabilir konuşmalarıma. Arjantin'de doğduğum bir sır değil. Kübalıyım, aynı zamanda da Arjantinliyim. Latin Amerika'nın tanınmış zatı muhteremlerini gücendirmek istemem ama ben Latin Amerika vatanseveriyim de aynı zamanda –Latin Amerika'daki her ülkenin veya dünyanın herhangi bir ülkesinin– ve gerekirse Latin Amerika'daki herhangi bir ülkenin özgürlüğü için hiç kimseden hiçbir şey istemeden veya hiç kimseyi

sömürmeden hayatımı bile veririm. Bu toplantıya katılan bu geçici delege böyle düşünen tek Kübalı da değildir. Küba halkının geneli böyle bir ruh hali içinde.

Che bundan sonra, toplantıdan çekilen Adlai Stevenson'ı hedef aldı. Stevenson'ın ABD'nin Küba'ya uyguladığı ilaç ambargosunu inkâr ederken yalan söylediğini ve Domuzlar körfezi işgalcilerinin sığınma konusuyla ilgili ikiyüzlü davrandığını belirtti: *Silahlandırdıkları kişilere sığınma hakkı tanıyorlardı.* Che, toplantıdakilere gerçekte CIA'nin düzenlediği bir operasyonun bir parçası oldukları halde, Stevenson'ın Girón savaşı sırasında Küba'ya saldırıda bulunan uçakların Küba'dan kalktıklarını ısrarla belirttiğini hatırlattı. Sonra da taşı gediğine koydu: *Ne olursa olsun, bu toplantıda veya başka toplantılarda küçük bir baş ağrısı gibi görülmeye devam edeceğiz; çünkü biz neyin ne olduğunu ad vererek söylemeye ve Amerika Birleşik Devletlerinin temsilcilerini "dünyanın baskıcı jandarmaları" olarak adlandırmaya devam edeceğiz.*

Che'nin konuşması sadece somut, anılardan derlenmiş olaylar ve gerçeklerle dolu değildi, aynı zamanda kişiseldi de ve bu nedenle Birleşmiş Milletler için son derece olağandışı bir konuşmaydı.

14 Aralıkta *Face the Nation*'da Richard Hottelet, Tad Szulc ve Paul Niven, Che'yle bir söyleşi yaptı. Program açık, soruları önceden hazırlanmamış, "spontane ve provasız" bir söyleşi olarak tanıtılmıştı. Che programda pek parlak bir performans sergileyememiş, ikide bir aynı fikirlere dönmüştü:

Ne herhangi bir koşulu kabul ediyoruz ne de bu koşulları ABD ile ilişkilerimizi yeniden oluşturmak için kullanmayı düşünüyoruz. ABD'nin yapacağı en iyi şey bizi unutmak olur... Devrimler ihraç edilemez; devrimler Latin Amerika'daki hükümetlerin halkları üzerinde uyguladığı sömürü koşulları gibi koşullarda ortaya çıkarlar.

Silahsızlanmadan ve füzelerin kaldırılmasından yana mıydı? Elbette. *Neden birbirimizi teftiş etmiyoruz, isterseniz tüm atom üslerini kaldırabiliriz.*

Tecrit hakkında: *Latin Amerika halkları arasında birçok dostumuz var.* Çin-Sovyet düşmanlığı hakkında: *Birliğin zorunlu olduğunu düşünüyoruz.* Sosyalizme barışçı geçiş hakkında: *Bu çok zor, özellikle de Latin Amerika'da imkânsız.*

Birleşmiş Milletler'in kafeteryasında yemek yerken insanlar Che'yi görmek ve onunla konuşmak için etrafında toplanmıştı. Daha sonra Che, New York'ta dolaşıp kitap satın almıştı. 16 Aralıkta, adeta yaptığı konuşmaya cevaben, ABD Kongresi ABD yardımı alan tüm ülkelerin Küba'ya uygulanan ambargoya katılmasını talep eden bir dış yardım yasası tasarısı çıkardı.

Ertesi gün Che New York'tan ayrılıp Cezayir'e gitti. Yolda Dublin'de babasına şunları yazdı: *Atalarının zümrüt adası üzerindeyim. Televizyon ekibi olayı öğrendikten sonra yanıma gelip Lynch sülalesinin tarihi hakkında bana sorular sormaya başladı; ama ben sülale at hırsızı falandır diye sesimi çıkarmadım.*

Cezayir'de Che Afrika devriminin simge kişilerinden biriyle tanıştı: Frantz Fanon'un dul karısı Josie Fanon'la. Che: *Afrika en önemlisi olmasa bile önemli savaş meydanlarından birini temsil eder... Afrika büyük bir başarı olasılığına sahip olduğu gibi, büyük tehlikelerle de dolu.* O sırada Afrika'daki sömürgecilik karşıtı devrimle ilgili aklından neler geçiyordu acaba?

Che Cezayir'den ayrıldı ve adeta mümkün olduğunca fazla yer gezmek istermiş, BM'de yaptığı konuşma tesadüfiymiş, o güne kadar asıl hedefi ve tutkusu Afrika'ymış gibi Afrika kıtasını hızla turladı. Che havaalanından havaalanına geçerek yeni ilerici liderlerle ilişkiye geçti, özgürlükçü grup liderleriyle tartışmalara katıldı, öğrenci ve gazetecilerle konuştu, gerilla eğitim kamplarını, barajları, vahşi yaşam alanlarını, parkaları, yeni kurulan fabrikaları ziyaret etti, sömürgecilik karşıtı mücadelede ön cephede yer alan ülkelerin cumhurbaşkanlarıyla görüştü.

16 Aralıkta Mali'ye geçti, 2 Ocak 1965'te Brazzaville'e (eski Fransız Ekvator Afrikası) gitti ve orada Cumhurbaşkanı Alphonse Massemba-Débat'la görüştü. Che Angola'nın devrimci lideri Antônio Agostinho Neto'yla da görüşmüş ve Fidel Castro'nun talimatıyla, devrime gerillalara Kübalı danışmanların yardım etmesi şeklinde gerçekleştirilecek bir yardım önerisinde bulunmuştu.

Guevara, 7 Ocakta Gine Cumhuriyeti'nin Conakry şehrine gitti, 15 Ocakta ise Gana'daydı; orada Cumhurbaşkanı Kwame Nkrumah'la görüştü ve yöreye özgü kente kumaşından geleneksel bir giysiyle bir basın toplantısı yaptı. Yedi gün sonra Dahomey'deydi (bugünün Be-

nin'i); 24 Ocakta tekrar Cezayir'e gitti. Oradan, onu ilgiyle gözleyen kişileri, özellikle de ABD istihbarat teşkilatını, şaşırtarak Çin'e geçti. Çin'de 2 Şubattan 5 Şubata kadar kaldı.

Che'ye Osmany Cienfuegos ile Emilio Aragonés eşlik ediyordu. Gezinin amacı Çin-Sovyet anlaşmazlığında Küba'nın konumunu anlatmaktı. (Sadece Çu En-lay ve Liu Shaoqi'yle görüşmüşlerdi; söylentiye bakılırsa, Kübalı heyetten bazıları çok gergin olduğu için Mao Zedung onları kabul etmemişti.) Görüşmede hazır bulunan çevirmenlerden birinin söylediğine göre, Che Kübalıları Latin Amerikalı Komünist Partileri arasında yakın zamanda yapılan bir toplantıda Sovyetler Birliğiyle ittifak kurarak Çin-Sovyet anlaşmazlığındaki ilk tarafsız tutumundan vazgeçmekle suçlayan Çinli yetkilileri son derece sakin bir şekilde dinlemiş. Her ne kadar kendini Çinlilere daha yakın hissetse de bu toplantı Che için yararsız ve sıkıntılı geçmişti.

Che 6 Şubatta Paris'e ulaştı; Afrika turuna çıkmadan önce orada yirmi dört saat geçirdi. Louvre'da dört saat geçirmiş, Yunan Uygarlığı ve Mısır Uygarlığı odalarını gezmiş; El Greco, Rubens ve Leonardo da Vinci özellikle ilgisini çekmişti. Uzun uzun Mona Lisa'yı incelemiş ve Hieronymus Bosch'un eserlerine bakarken kendinden geçmişti. Paris'te arkadaşı Gustavo Roca, Jorge Masetti ile Hermes Peña'nın öldüğünü bir kez daha doğruladı.

Tanzanya'nın başkenti Darüsselam'da Che'yi Las Villas çatışmasından eski silah arkadaşı Pablo Rivalta karşıladı. Rivalta yıllar sonra o günler hakkında şunları söyleyecekti:

> Darüsselam'daki sarayda verilen bir resepsiyonda Cumhurbaşkanı [Julius] Nyerere'yle görüştü. Tanzanya'ya yapılacak yardım hakkında konuştular. Konuşmada küçük bir tekstil fabrikası kurulmasından ve başka yardımlardan, daha çok da doktor ve teknisyen yardımlarından da söz ettiler. Tüm bunlar son derece gayri resmi bir ziyaret içinde konuşuldu. Özgürlük hareketlerine destek verilmesinden de söz ettiler. Nyerere, onun yardım önerilerini kabul etti.

Che asıl önemli konuşmalarını cumhurbaşkanlarıyla değil, silahlı devrimci gruplarla, özellikle de Tanzanya'da artçı bir birlik kurmuş olan Lumumba'nın Kongolu ardıllarıyla gerçekleştirmişti.

Darüsselam'a yaptığım gezi özellikle yararlı geçmişti. Orada birçok "özgürlük savaşçısı" var, çoğu otelde gayet rahat bir hayat sürüyor, kendi kendilerine iyi işler başarmışlar, zaman zaman kârlı işler yapıyorlar, işleri çok rahat. İşleriyle ilgili yaptığımız konuşmalarda konuyu ikide bir Küba'da askeri eğitim görmek ve Küba'dan mali destek almak istediklerine getirdiler.

Kongolu savaşçılarla da görüştüm. Daha işin başında, Kongo devriminin liderlerinden farklı olarak onların son derece çeşitli tavır ve fikirlere sahip olduğunu anlamıştık.

Che, önce isyancı cephenin komutanlarından Laurent Kabila'ya, sonra da Kabila'nın üstü Gaston Soumaliot'a eğitimin Kongo'da ve savaş koşulları altında yapılması gerektiğini söyledi. Rivalta: "Toplantıda bulunanların çoğu bu fikirden hoşlanmadı. Bundan hoşlanmamışlardı; çünkü asıl istedikleri Kongo'dan ayrılmaktı, Kongo'ya girmek değil." Che onlara *30 kadar eğitmen* yardımında bulunmayı teklif etti; bu sayı daha sonra 130'a çıkacaktı. Rivalta:

> Che'yle, Kongo'daki silahlı mücadeleye destek verecek olan Kübalı grup hakkında konuştum, hatta ona bu grubun başına Victor Dreke'nin getirilmesini bile önerdim; çünkü Dreke siyahtı, siyah savaşçı olmasını istiyorlardı, aynı zamanda Dreke'nin Escambray çatışmasında nasıl savaştığını biliyorduk. Sonra aklıma daha önce Cezayir'de bulunmuş olan Efigenio Ameijeiras geldi; Che, onu Sierra Maestra'dan tanıyordu ve onun nasıl cesur, değerli biri olduğunu biliyordu. İkisini ve kendimi Che'ye önerdim. Che bir şey söylemedi, gülümsemekle yetindi.

Che, Kübalı savaşçıların yardımını önerirken kendi inisiyatifiyle hareket etmiyordu, Fidel'in talimatlarını yerine getiriyordu; Fidel de daha önce destek önerisinde bulunan Küba Devrimi Ulusal Konseyinin talepleri doğrultusunda hareket ediyordu. Brazzaville'de Nyerere'yle ve yedek güçle dış destek noktaları talep eden Massemba-Débat'la yapılan konuşmaların temel nedeni buydu. Bu anlaşmaların ayrıntılarını hiç kimse Che'nin Afrika gezisiyle yakından ilgilenen ABD istihbaratına sızdırmamıştı belli ki (Che'nin Afrika'ya olan ilgisini daha önce fark edememişlerdi). Bir ay sonra yazılan bir CIA memorandumunda 1963'te Cezayir'e yapılan silah sevkıyatının dı-

şında Küba'nın Afrika'ya silah sevk ettiğine dair herhangi bir kanıt olmadığı belirtiliyordu.

Resmi konuşmalardan sonra Che, karşılıklı görüşerek "özgürlük savaşçıları"nın niyetini öğrenmeye karar vermiş, ancak Küba büyükelçiliği konuyu yanlış anlayıp *ülke içindeki çeşitli eğilimlere sahip veya çeşitli hareketlerden gelen 50 veya daha fazla kişinin katıldığı* büyük bir toplantı düzenlemişti. Bu toplantıda Che, Küba devrimi deneyimi ışığında eğitmen ve para taleplerini değerlendirmişti:

> *Devrimci asker savaşta pişer... Onlara eğitimlerini Küba gibi onlara uzak bir ülkede değil de halihazırda bir savaşın sürdüğü komşuları Kongo'da gerçekleştirmelerini, Tshombe gibi bir kuklaya karşı değil, kendini yeni sömürgeci biçimiyle gösteren emperyalizme karşı savaşmaları gerektiğini söyledim... Soğukluk göstermenin ötesinde bir tepki gösterdiler. Çoğu sessiz kaldıysa da bazıları söz alıp bu önerilerimden dolayı beni kınadı... Onlara bunun sınırlar içinde gerçekleşecek bir savaş olmayacağını, aynı zamanda Mozambik'te olduğu kadar Malavi'de, Rodezya'da veya Güney Afrika'da, Kongo veya Angola'da da varlığını hissettiren bir efendiye karşı verilecek bir savaş olacağına anlatmaya çalıştım; ama hiçbiri olaya böyle bakmıyordu.*
>
> *Toplantıdan soğuk ve resmi bir biçimde ayrıldılar, biz de Afrika'da önümüzde daha ne kadar uzun bir yol olduğunu anlamış olduk... Siyah Kübalılardan oluşan seçme bir grup oluşturmaya ve onları Kongo'daki mücadeleye destek vermek üzere yollamaya, gönüllü olarak tabii ki, karar verdim.*

Bu sıralarda Kongo Başbakanı Moïse Tshombe de Londra'da ABD Senatörü Dodd'la görüşüyordu. Dodd, Tshombe'ye ABD'nin onlara destek vermesinin ne kadar zor olduğunu anlattı, en azından Dodd'un olmasını arzuladığı boyutta bir destek zor görünüyordu; çünkü Güney Afrika ve Rodezya'dan gelen beyaz lejyonerlerle askerler hâlâ Tshombe'nin emri altında faaliyet gösteriyorlardı. Tshombe sözleşmeleri biter bitmez onları geri çekmeyi kabul etti. İkisi Tshombe'nin silahlı kuvvetlerine Senegal ve Nijerya'dan, hatta Togo'daki Fransız ordusunun kıdemli askerlerinden adam temin edilmesi ihtimali üzerinde konuştular.

Bu arada Che, Rivalta'yla konuşuyordu. Ancak bu konuşma Rivalta'ya biraz tuhaf gelmişti anlaşılan:

> Bana Swahili dilini nasıl konuştuğumu ölçeceğini söyledi. O sıralarda bunun üzerinde pek düşünmemiştim. Büyükelçilikte bir sürü hizmetçim ve çalışanım olduğunu –dikkati çekmemek ve sızmak için bir sürü insanı işe almıştım– ve bundan hoşlanmadığını söyledi. O gider gitmez çalışanların sayısını yarıya indirdim.

19 Şubatta Che Mısır'da Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır'la görüştü. Kısa görüşmeleri sırasında Che başka şeylerin yanında, adeta laf olsun diye, özgürlük hareketlerine destek vermek üzere Kongo'ya girmenin ilginç olacağını söylemişti.

Che Sudan'ı da ziyaret etmeyi düşünmüş; ancak orada siyasi durumlar kötü olduğu için bu geziyi iptal etmişti. Che 24 Şubatta, İkinci Afrika-Asya Ekonomik Dayanışma Seminerine katılmak üzere tekrar Cezayir'e gitti; bu, Afrika gezisi sırasında Cezayir'e üçüncü gidişiydi. Seminer'de tartışmalara ve sosyalist blokta karışıklıklara neden olacak bir konuşma yaptı. Konuşmasında ulusal özgürlük mücadelelerinin maliyetini sosyalist ülkelerin karşılaması gerektiğini söylemişti. *Bunu kimseye şantaj yapmak veya duygu sömürüsünde bulunmak için söylemiyoruz.* Bununla kalmayarak devam etmişti: Artık değer kuramı ilkelerine dayanan karşılıklı yardımın sözü dahi edilmemeliydi. *Karşılıklı yardım nasıl hammaddenin, gelişmemiş ülkelerde sınırsız alın terine ve sıkıntılara mal olan hammaddenin dünya fiyatlarında satılması ve büyük otomatik fabrikalarda imal edilen makinelerin satın alınması anlamına gelebilir? Silahlar bedava olmalı: Vietnam'da veya Kongo'da ABD emperyalizminin uğursuz saldırılarına bu kardeş ülkelere ihtiyaçları olan tüm savunma araçlarını kayıtsız şartsız dayanışma ruhu içinde sağlayarak karşılık vermeliyiz.*

Che konuşmasından memnun kalmıştı; heyetteki arkadaşlarına konuşma metnini okutmuştu. Konuşması Afrikalı delegeler arasında da yankı bulmuştu. (Ancak Küba basını konuşma metninin tamamını yayımlamamıştı. Aynı gün Che'nin beşinci çocuğu Ernesto Havana'da dünyaya geldi.)

Bu arada Cezayir'de, Küba büyükelçisi Jorge Serguera ile Cezayir Cumhurbaşkanı Ahmed Bin Bella'nın da hazır bulunduğu Afrikalı ve

Asyalı delegeler arasındaki toplantılar sürüyordu. Bin Bella toplantıda Kongo'daki gerillalarla işbirliği yapılması gerektiğinden söz etmişti. Che tekrar Mısır'a gitmiş ve 8 Martta oradan Beatriz Teyzesi'ne bir kartpostal yollamıştı: *Rüyaların ilk başkenti Teb'den, şiir yazmayan ve terlikleriyle çocukları gözlerinde tüterek dolaşan götlü göbekli, ehli keyif, kodaman bir bürokrat haline gelen şairden selamlar.* Che bu gezisinde hayatında ilk kez deve görmüş, ondan sonra da hiç kimse üzerlerinde piramitlerin dolaştığı bu dört ayaklılardan onu kolay kolay indirememişti.

Bu sefer Che, Nasır'la uzun görüşmüş ve ona mücadeleye katılmak üzere Kongo'ya gitmeyi düşündüğünü açıkça dile getirmişti. Nasır, Che Guevara'dan çok hoşlanmıştı; Nasır'ın biyografi yazarının belirttiğine göre, Che, Nasır'a kendisiyle Fidel arasında herhangi bir anlaşmazlık olmadığını söylemiş: *İkimiz de hatalar yaptık ve bu hatalardan da büyük olasılıkla ben sorumluydum. Karşımıza çıkan her şeyin % 98'ini kamulaştırdık.* Che kadro eksikliğinden ve kendi rahatını düşünenlerden söz etmiş: *Havalandırma çıkışına izin vermemek için işçilere kapıları kapatanlar hakkında.* Che şunu da merak ediyordu: *Parti ile devlet arasında nasıl bir ilişki var? Devrim ile halk arasındaki ilişki nedir? Bugüne kadar ilişkiler hep telepatiyle yürüdü; ama telepati yeterli değil... Stalinizmden memnun değiliz, Sovyetler'in Stalinizmle ilgili tepkilerinden hoşlanmıyoruz.*

Nasır'ın evindeki konuşma boyunca Mısır cumhurbaşkanı, Che'ye Kongo'ya gitme fikrinden vazgeçmesini, orada başarılı olamayacağını, onun beyaz bir adam olduğunu ve orada beyaz adam olarak görüleceğini söylemişti. Ayrılırlarken Che, Nasır'a Kongo'ya gitme fikrinden vazgeçtiğini söylemişti.

Gezi boyunca Che, üç ay sonra Uruguay'da yayımlanan *Marcha* adlı dergide çıkacak olan "Küba'da Sosyalizm ve İnsan" başlıklı makalesi için notlar yazmıştı. Uruguaylı gazeteci Carlos María Gutiérrez yıllar sonra Che'nin bu makalesinin "gizli bir veda" niteliğini taşıdığını söyleyecekti. Ama ben bu görüşte değilim. Bu makale, Che'nin yıllardır üzerinde düşündüğü fikirlerin –sanat ve edebiyatla ilgili düşüncelerinin– bir toparlaması gibi görünüyor. Che bir taraftan sosyalist gerçekçiliği reddedip kültürel kısıtlamalara karşı çıkıyor, bir taraftan da geçmişin kaygılarından kurtulmuş sanatsal bir yaratıcılığın yoklu-

ğundan yakınıyordu; böyle bir yaratıcılık, ilk günahları gerçek devrimci olmamak olan, bu nedenle mazlumların halinden ve mücadelelerinden anlamayan entelektüellerin işiydi. Che haksız bir biçimde tüm Küba entelijensiyasını bir kalemde silmiş ve edebiyattan ne istediği açıkça anlaşılamayan bir laf salatası içinde sıkışıp kalmıştı: kaygıdan kurtulmak mı yoksa yeni bir kaygı mı?

Che tutkularının odak noktası olan "Yeni İnsan" konusuna da giriyordu. "Yeni İnsan" olmadan ne sosyalizm olabilirdi, ne de sosyalizm girişiminde bulunmanın bir anlamı. Buradan kadronun rolüne geçiyordu Che:

> *Şunu dürüstçe söylemek gerekir ki, her şeyin verildiği ve herhangi bir maddi karşılık beklenmediği gerçek bir devrimde devrim öncüsünün görevi hem muazzamdır hem de kaygı dolu... Bu koşullar altında, aşırı dogmacılığın, soğuk skolastisizmin veya kitlelerden yalıtılmışlığın tuzağına düşmek istemiyorsak eğer, büyük dozlarda insanlığa, adalet ve doğruluk duygusuna ihtiyaç vardır. Bu insanlık sevgisinin somut akitlere, örnek oluşturan, insanları harekete geçiren faaliyetlere dönüşmesi için her gün mücadele etmek gerekir.*

Che makalesini eski fikirlerinden biriyle bitiriyordu, ki Gutiérrez'i yazının gizli bir veda niteliği taşıdığını düşünmeye sevk eden şey de buydu: *Proleter enternasyonalizm bir görev; ama aynı zamanda da devrimci bir ihtiyaç... Özverimiz vicdanidir, inşa ettiğimiz özgürlüğün bedelini ödemek için hissemize düşen bir pay.*

Che'nin Afrika gezisi 13 Martta Prag'a gidişiyle sona erdi. Uçağı İrlanda'nın Shannon havaalanında bozuldu, orada zorunlu olarak günlerce konakladı. Che, o dönemlerde ünlü yayınevi Casa de las Americas'ta çalışan ve aynı uçakla Paris'e dönmekte olan Kübalı şair Roberto Fernández Retamar'la uzun sohbetlere daldı. Che kitapsız ve Küba purosuz kalmıştı (o günlerde olsaydı Camel veya Lucky Strikes içer miydi acaba?). Che, Retamar'la, bu gezi sırasında kitabı kendisine yeni bir ufuk açmış olan Frantz Fanon hakkında konuştu ve ona, Fanon'un kitabını basmasını önerdi. İkisi, Régis Debray'in yakın bir zamanda *Les Temps Modernes*'de yayımlanan "Castroculuk: Latin Amerika'nın Uzun Yürüyüşü" başlıklı makalesi hakkında da konuştular. Fernández,

Debray'le yakın bir zamanda Paris'te görüşmüş ve onun Quartier Latin'deki evinde sadece bir fotoğraf olduğunu fark etmişti: Debray'in çektiği Che'nin fotoğrafıydı bu. *Gerilla Savaşı*'nın yeniden basılması konusunda da konuşmuşlar; ama Che kitabın basılmasını istememişti: kitabı güncellemek ve başka deneyimleriyle bir de prolog eklemek istiyordu.

Afrika'ya değil de Paris'e gitmiş olman yazık, demiş Che, Fernández'e, gençken en çok istediği şeyin Paris'te okumak olduğunu itiraf ettikten hemen sonra; ama Afrika, Afrika...

36

"MÜTEVAZI ÇABALARIMA BAŞKA YERLERDE DE İHTİYAÇ DUYULUYOR"

Kongo'ya yaptığı gizli yolculuk için kılık değiştirirken, Nisan 1965.

Komutan Guevara 14 Mart 1965'te Havana'ya döndü. 37 yaşına basmak üzereydi ve kendi adını taşıyan, bir aylık bile olmamış oğlunu henüz görmemişti. Onu karşılamak üzere havaalanında Fidel Castro bekliyordu. Yıllar sonra Carlos Franqui, Fidel'in havaalanında Che'yi disiplinsiz davrandığı için payladığını yazacaktı; çünkü Che'nin Cezayir'de yaptığı konuşma Küba'yı Sovyetler Birliği'yle karşı karşıya bırakmıştı. Franqui, Che'nin yaptıklarını kabul ettiğini ancak konuşmasında Küba hükümetinin görüşlerini değil, kendi görüşlerini dile getirdiğini söylediğini belirtir.

Küba'ya tekrar ayak bastığı o ilk iki günde Che'nin ailesiyle görüşmesinin yanı sıra Fidel'le uzun konuşmalar yaptığı düşünülüyor. Arjantinli hukukçu Ricardo Rojo yıllar sonra yakın bir arkadaşının kendisine Che ile Fidel'in 40 saat baş başa görüştüklerini söylediğini belirtecekti. O uzun konuşma sırasında neler olmuştu? Bu konuşmadan sonra Che'nin Küba'dan ayrılıp başka bir devrim macerasına atılmaya kesin karar verdiği anlaşılıyor. Masetti'nin diktatörlük rejiminin sona erip yerine sivil bir rejimin geldiği Arjantin'deki gerilla seferberliğinin başarısızlığı ve Peru felaketi Latin Amerika defterinin şimdilik kapanmasına neden olmuş gibiydi. Yoksa Che'ye Kongo'nun eski başbakanı Patrice Lumumba'nın hayaleti mi musallat olmuştu? Cumhurbaşkanı Nasır'a son söylediği şeylere rağmen yoksa Afrika'da bulunmasının yararlı olacağına mı inanıyordu hâlâ?

Konuşmalarıyla ilgili elde yıllar içinde Fidel'in anlattığı kısa yorumlardan başka bir şey yok. Bir keresinde Fidel şunu söylemişti: "Che'ye zamanı gelene kadar beklememiz gerektiğini söyledim" – yani Latin Amerika'da faaliyete geçmek için. Ama Che gitmek istemişti. Yılların üzerine yığıldığını mı hissediyordu? Yeni bir gerilla hareketi için uygun olmayacağından mı korkmuştu? Fidel, İtalyan gazeteci Gianni Miná'yla yaptığı bir söyleşide Che'nin o zamanlardaki fikirleriyle ilgili birçok şey söylemişti: "Zamanın geçmesinden kaygılıydı sanırım. Tüm bunlar için fiziksel açıdan zinde olması gerektiğini biliyordu." José Manuel Manresa, Fidel'in sözlerini doğrular gibidir: "Sanayileşme Bölümünde [1961'de] Oltuski'nin bizim için hazırladığı ofise gittiğimizde Che bir dosya dolabına yaslandı ve bana şunu söyledi: *Burada beş yıl daha kalır ve sonra çeker gideriz. Beş yıl sonra da gerilla savaşı yapabiliriz.*

Che'nin beş yıl olarak öngördüğü zaman dört yıl olmuştu.

Fidel, Che'yi asla durduramaz veya onu kısıtlayamazdı. Belki de Che, Fidel'in kendisine Meksika'dayken verdiği bir sözün yerine getirilmesini istemişti. "Meksika'da bize katıldığında," diyordu Fidel. "Benden sadece bir şey istedi: *Devrim zaferle sonuçlandıktan sonra tek isteğim Arjantin'e gidip savaşmak, bu isteğimden beni vazgeçirmeye yönelik hiçbir kısıtlama ve mazereti kabul etmem.* Ona bu sözü verdim. Çünkü savaşı kazanıp kazanmayacağımızı ve kimin hayatta kalacağını kimse bilmiyordu."

Fidel, Afrika'ya gitmeye can atan Che'nin gitmesine izin vermek zorunda kaldığını kabul ediyordu. Guevara ise herhangi bir ön hazırlık yapmaksızın Latin Amerika için hazırdı. Fidel'in de ona önerilerde bulunduğu anlaşılıyor: "Böylece onu, bugün Zaire olarak bilinen ülkedeki devrimcilere yardım için giden grubun başına getirdik." Başka bir sefer de Fidel şunları söylemişti: "Gerilla deneyimlerini zenginleştirecek başka görevlerde de bulundu."

Bir ay sonra Che (*artık Afrika'da bulunmanın zamanıydı* diyerek), Víctor Dreke'yle ve Küba'nın Tanzanya büyükelçisi Pablo Rivalta'yla birlikte neden Kongo'ya gitmesi gerektiğini açıklayan kilit argümanlarını ortaya koydu. Víctor Dreke, Kongo'da Che'nin komutan yardımcısı olacaktı. Dreke:

> Neden Angola, Mozambik veya Gine'ye değil de Kongo'ya gitmeye karar verdik? Çünkü Kongo'daki koşullar hedef koşullarımızı karşılayacak nitelikteydi. Kısa bir süre önce Stanleyville katliamı olmuştu. Oradaki durum, mücadelelerin henüz başlangıç aşamasında olduğu Portekiz kolonilerinden farklıydı. Kongo'nun iki özelliği vardı: Brazzaville bizden yardım talep etmişti ve gerillalar Çin ve Sovyet silahlarıyla eski Belçika Kongosu'nda büyük bir toprak parçasını özgürlüğe kavuşturmuştu. Orada coğrafi koşullar bile iyiydi.

Rivalta şöyle ekliyor: "Kongo, tüm Afrika ülkelerinde gerçekleştirilecek devrimler için bir üs –bir çeşit ateşleyici– olabilirdi. Kongo'da yapılacak savaş ve verilecek askeri eğitim, orada özgürlük hareketinin başlatılması her yerde, özellikle de Güney Afrika'da yararlı olabilirdi."

Eğer nihai amaç Üçüncü Dünya devrimi yaratmak idiyse, o zaman Che'nin ayaküstü yaptığı planların belli bir jeopolitik mantığı vardı.

Bunun yanı sıra Küba'nın, Çin'le anlaşmazlık içindeki Sovyetler Birliğiyle ittifak kurduğunu gösteren işaretler Che'nin hiç de hoşuna gitmemiş olmalı.

Che bu kararını çok hızlı vermişti. 16 Martta, Havana'ya döndükten sadece iki gün sonra, Che, Gustavo Roca'ya annesi Celia'ya teslim edilmek üzere bir mektup verdi. Mektupta Che (Rojo'nun belirttiğine göre), Küba'daki devrim liderliğinden ayrılmayı düşündüğünü; 30 gün boyunca şeker kamışı kesimiyle uğraşacağını, sonra da işleyişini içeriden izlemek üzere beş gün bir fabrikada çalışacağını yazıyordu. (Che'nin mektubu Celia'nın eline bir ay sonra ulaşacaktı.)

Aynı gün Roberto Fernández Retamar, Shannon havaalanında Che'ye ödünç verdiği bir şiir antolojisini almak üzere Che'nin bakanlık ofisine uğradı. Onu Manresa karşıladı ve ona komutanın kitabı kendisine teslim etmeden önce kitaptan bir şiiri yazmasını istediği sırrını verdi. "Hangi şiiri?" diye sordu Retamar ilgiyle. Bu Pablo Neruda'nın "Veda" adlı şiiriydi.

Martın sonunda Che hiç alışılmadık şeyler yaptı. Kişisel eşyalarını etrafındakilere dağıttı, dostlarına kitaplarını ödünç verdi, bir sürü fotoğraf çekti, hatta eskisine oranla daha fazla mektup yazdı. Sadece bir halk toplantısına katıldı; ama çalışma arkadaşlarıyla bir sürü özel toplantılara katıldı. Görüştüğü kişiler arasında Raúl Maldonado da vardı; üzerine Çin yanlısı yaftası yapıştırıldıktan sonra Maldonado'dan Dış Ticaret Bakanlığından istifa etmesi istenmişti. Maldonado: "Che'yi görmeye gittim, onu yere uzanmış egzersiz yaparken buldum. Bana şöyle dedi: *Bir devrimci asla görevden ayrılmaz.* Ben de görevden ayrılmamıştım; işten atılmıştım."

22 Martta Sanayi Bakanlığında yapılan toplantıda Che Afrika gezisiyle ilgili bir konuşma yaptı; konuşmasında ağırlıklı olarak Küba'nın günlük hayatında Afrika'nın etkisi, Küba resmi, müziği ve gelenekleri konusu üzerinde durdu. Toplantıyı diğer toplantıları bitirdiği gibi bitirdi. Sonra bir süre şeker kamışı kesmek üzere Camagüey'e gideceğini söyledi. Bakanlığın bazı çalışanları bu konudaki kaygılarını dile getirdiler; ama Che onların şüphelerini giderdi: Bakanlıkta yetenekli kadroların olduğunu, işlerin sorunsuz bir biçimde gittiğini söyledi. Toplantı sabah 11:30'da bitti. Gravalosa, Che'nin koridorda sallana sallana yürüdüğünü gördü, köpeği Muralla mutlu mutlu peşinden gidiyordu.

Dışişleri Bakanı Raúl Roa, Che'yle son kez görüşmüştü. Onunla ilgili son anısı şöyleydi:

> Purosunun aromatik dumanının keyfini çıkarırken parmağıyla parlak yıldızlı siyah beresiyle oynuyordu... Ansızın ayağa kalktı, coşkuyla elimi sıktı ve veda niyetine, *Yarın şeker kamışı kesmek üzere bir aylığına Oriente bölgesine gidiyorum,* dedi. "Bizimle gelmeyecek misin?" diye sordum. *Hayır, bu sefer gelmiyorum,* dedi. Ve o sade haliyle, o kendine özgü yürüyüşüyle, kesik kesik nefes alış verişiyle önüne gelen herkesle tokalaşarak bakanlığın bahçesinden geçti.

Che genç kadrolarından Miguel Angel Figueras'la da görüşmüştü;

> *Nuestra Industria Económica* dergisinin son sayısı hakkında konuşmak için. *Ona derginin 13 ve 14. sayılarını New York ve Cezayir'e yollamıştım.* Onunla en son 25 Martı 26 Marta bağlayan gece görüştüm. Yalnızdık; bakanlık çalışanları toplu halde gönüllü çalışmaya gitmişti. Emperyalistlerin Kongo'da yaptıklarına canı sıkılmıştı ve Çekler ile Sovyetler'in özgürlük hareketlerine silahları para karşılığı vermelerinden yakınıyordu: *Bu sosyalizm değil, ilgisi bile yok; silahları bedava vermeliydiler.* Sonra bana şunu sordu: *Derginin on beşinci sayısı için elinde hangi yazılar var? Marcha'da çıkan makaleyi yayımla; Alberto Mora'nın bana saldırdığı ve maddi ödülleri savunduğu yazısını, Mandel'in makalesini ve Arjantinli sosyoloğun insan doğası ve dürtü sorunuyla ilgili makalesini yayımla.* Ardından ekledi: *Ford'un başkan yardımcılarından birinin çalışanlar için gelişim yöntemiyle ilgili yazdığı makaleyi ara bul, yayımla.* Sözünü ettiği makale Iacocca'nındı. Sonra Arjantinli çekip gitti ve Partinin, "O makaleyi yayımlamanı kim söyledi sana?" sorusuna laf anlatmak da bana düştü.

Che, Gravalosa'yla son kez Gravalosa Sanayi Bakanlığının önünde nöbet beklerken görüşmüş. Che oraya Esteban Cárdenas, Aleida ve Muralla'yla birlikte gitmiş. Arabanın bagajında o sırada şeker kamışı için bir pala ve bir sırt çantası vardı. Che, Gravalosa'ya veda ederken şoförü radyoyu açmış radyodaki gece müziği programında tango çalıyormuş: "Adíos muchachos" [Elveda Çocuklar]. Che bu durumun yarattığı teatral etkiyi fark etmiş ve radyonun sesinin biraz daha açıl-

masını istemiş, sonra da Havana sokaklarına yayılan müziğin sesi eşliğinde, ateşli bir bakışla "yirmi yıl nedir ki" demiş.

Kongo operasyonu Emilio Aragonés'in ofisinde, Manuel Piñeiros'un ekibinin yedeğinde başladı. Hangi grubun eğitim göreceği – hangisinin Che'ye eşlik edeceği– gezinin nasıl düzenleneceği, hangi silahların gideceği, nasıl bir kamuflaj uygulanacağı ve yolculuğun nasıl gizli gerçekleştirileceği tartışıldı. Aragonés, Che'yle birlikte gitmek istedi; ama Che, Aragonés'in kendi operasyonunu yönetmesi önerisinde bulundu: *Sen bir operasyonda, ben başka bir operasyonda.* Aragonés'in son söyledikleri de kâr etmemişti: "Sen inatçı bir Arjantin katırısın, senin yanına bir politikacı lazım."

"Bir yere" gidecek siyahi Kübalı koluna komuta edecek olan Víctor Dreke'ye, 28 veya 29 Mart günü eğitim kampında, Küba'nın o sıralardaki inşaat bakanı Osmany Cienfuegos tarafından bir brifing verildi. Cienfuegos, Dreke'ye keşif gezisine bir şefin komuta edeceğini, kendisinin komutan yardımcısı olacağını, yeni şefin adının Ramón olduğunu ve onun "deneyimli" biri olduğunu söyledi. Aynı gün öğleden sonra Dreke ile Cienfuegos, El Laguito adlı bir bölgede bulunan güvenli bir evde İçişleri Bakanı José María Martínez Tamayo'yla görüştü; Tamayo daha önce Che'yle birlikte Latin Amerika'da bazı operasyonların hazırlanması çalışmalarında bulunmuş ve Masetti'ye yakın destek vermişti.

Dreke:

> Osmany'nin birisiyle konuştuğunu duydum. Küçük bir verandaydık, bir yoldaş geldi yanımıza; beyazdı, alabroz kesimli saçları ve gözlükleri vardı.
>
> "Onu tanıyor musun?"
>
> "Hiç tanımıyorum. Onu gazetede bile görmedim."
>
> "Yoldaş Ramón," dedi Osmany.
>
> *İyi misin Dreke?*
>
> "Hâlâ tanıyamadın mı onu?"
>
> Sesi tanıdıktı ama çıkartamadım. Takma dişleri vardı. Küçük bir masanın başına oturduk.
>
> *Dalga geçmeyi bırak da ona söyle.*
>
> "Che'yi tanımıyor musun?" dedi Osmany.

Yaralandığınızda içinizde bir darbe hissedersiniz, sıcak ve elektrik çarpması gibi bir şey. O anda içimde öyle şeyler hissettim işte, kalbim hopladı ve ayağa fırladım.

Otur yerine, otur, dedi Che.

Oydu evet, artık normal sesiyle konuşuyordu. Che yola çıkmak üzere olduğumuzu söyledi. Bana kol hakkında, eğitim hakkında sorular sordu. Kongo görevi hakkında konuştu! Bana Makarov marka küçük bir tabanca verdi.

Satranç bilir misin? O bilmiyor da, dedi Tamayo'yu kastederek... Sonra bir şeyler yazmaya başladı. Yerde kâğıt yığınları oluştu.

Dreke bundan sonra kampa dönmemiş, Che'nin yaveri Carlos Coello'nun, Che'nin ve Martínez Tamayo'nun kaldığı güvenli eve yerleşmişti. Ertesi gün Che harıl harıl yazmaya devam etmişti; zaman zaman kitap okuyor, sonra yerinden fırlayarak şınav çekmeye başlıyordu. 31 Mart gecesi Osmany Cienfuegos'la birlikte Fidel çıkageldi. Fidel baş başa görüşmek için Che'yle birlikte dışarı çıktı. Che, ona yazdığı kâğıtları verdi, veda mektubunu:

Fidel, şu anda birçok şeyi hatırlıyorum: Maria Antonia'nın evinde tanışmamızı, bana sizinle birlikte gelmemi söyleyişini ve yapılan hazırlıkların gerginliğini. Bir gün yanımıza biri geldi ve ölmemiz halinde ölüm haberinin kime iletilmesini istediğimizi sordu, işte o zaman hepimiz olabileceklerin farkına vardık. Daha sonra bunun böyle olduğunu, bir devrimde ya kazanıldığını ya da öldüğünü (maddi anlamda) iyice öğrendik. Zafer yoluna birçok yoldaş verdik.

Artık olgunlaştığımız için bugün her şey daha az dramatik geliyor bize; ama durum yine aynı. Küba devrimine olan görevimi yerine getirdiğimi düşünüyorum, artık senden, yoldaşlardan, benim de halkım haline gelmiş olan halkından ayrılıyorum.

Che, bazı noktalarda zaman zaman başarısız olacaklarını düşündüğü için Fidel'e borçlu olduğunu söyleyerek sözlerine devam ediyordu.

Muhteşem günler yaşadım ve Karayip krizinin karanlık ve aydınlık günlerinde senin yanında halkımıza ait olmanın gururunu yaşadım. Pek az devlet adamı senin o zamanlarda parladığın gibi parlamıştır; hiç tereddütsüz peşinden gittiğim, senin düşünme ve görme yolu-

nu izlediğim, tehlike ve idealleri gördüğüm için de kendimle gurur duyuyorum. Mütevazı çabalarıma başka yerlerde, dünyanın başka yerlerinde de ihtiyaç duyuluyor. Küba'nın başında olduğun için mahrum olduğun şeyleri yapabilecek durumdayım, artık yollarımızın ayrılma vakti geldi.

Mektupta dram da eksik değildi; ama Che'nin o her zamanki alaycı tonundan eser yoktu. Vedasının kesin olduğunu düşünmüş olmalı.

Burada, en sevdiğim şeylerden birini, bir kurucu olarak en saf umutlarımı geride bırakıyorum... Beni oğlu gibi bağrına basan bir halkı da geride bırakıyorum; işte ruhumu parçalayan şey de bu.

Aynı ton tekrar ediyordu:

Eylemlerimin Küba örneğinden etkilendiğini tekrar belirtmek isterim. Zamanım başka bir gökyüzünün altında dolarsa eğer, aklımdan geçecek en son düşünce bu halk ve özellikle de sen olacaksın.

Che mektupta vasiyete benzer şeyler de yazmıştı:

Karıma ve çocuklarıma maddi hiçbir şey bırakmıyorum ve bundan memnunum. Onlar için bir şey istemiyorum, çünkü devlet onlara hayatlarını ve eğitimlerini sürdürmeleri için gerekenleri yapacaktır.

Sana ve halkımıza başka şeyler de söyleyebilirim, ama buna gerek görmüyorum. Sözcükler söylemek istediklerimi ifade edemez, daha fazla yazmanın da gereği yok. Daima zafere doğru. Ya anavatan ya ölüm!

Devrimci bir hararetle kucaklıyorum.

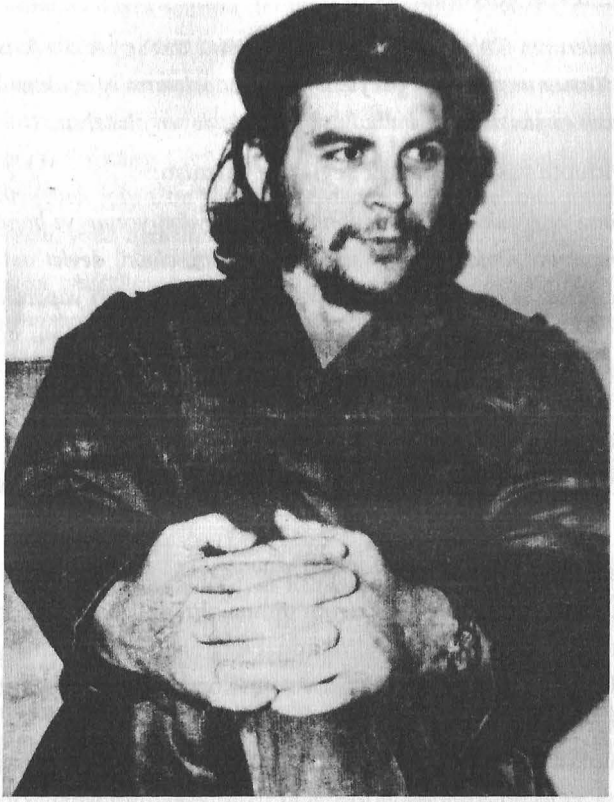
Che

Fidel mektubu okudu. Duygularını zapteden kişiler olmalarına rağmen, bu ikisi için de zor bir durum olmuş olmalı. Dreke ile Martínez birkaç metre öteden onlara bakıyordu. Fidel onları bir kenara çekmiş, onlara Che'ye çok iyi bakmalarını ve onu korumalarını ama bunu ona sezdirmemelerini söylemiş.

Komutan Ernesto Guevara ertesi gün güvenli evden ayrıldı. Küba'dan ayrılırken ardında dolapta asılı üç eski üniforma, kitaplarla dolu düzenli bir kütüphane, 1956 model ikinci el bir araba, yığınla yazı, günlük ve not bırakmıştı. Yanına sadece birkaç kitap almıştı, ki ileriki aylarda bunları da geri gönderecekti.

37

TATU, “ÜÇ”

2 Nisanda, şafak vakti, inşaat bakanı, Camilo'nun kardeşi Osmany Cienfuegos arabasıyla son derece özel üç yolcusunu Havana havaalanına götürdü: Roberto Suárez adına düzenlenmiş bir pasaport taşıyan Víctor Dreke; Ricardo adıyla yolculuk yapan José María Martínez Tamayo ve Ramón adıyla Ernesto Guevara (Tamayo ile Guevara sahte isim kullanıyorlardı). Üç adın üçü de tesadüf eseri R harfi ile başlıyordu.

Arabada espriler gırla gidiyordu. O sabah gazetelere Havana'da, "20 yumurta bedava" başlığı atılmıştı; bununla karnede belirtilenden 20 tane fazladan yumurta alınabileceği anlatılmak isteniyordu. Küba basınının genelde espri duygusundan yoksun oluşu birçok espriye kaynak oluşturuyordu. Çünkü Latin Amerika'da öyle uluorta bedava yumurta ["taşak"] olduğunu söyleyemezdiniz. Çevirmen ve doktor olarak seyahat eden sahte isimli Dr. Ramón, sonraki birkaç gün boyunca geçtikleri havaalanlarında temas kurduğu kişilere hep şunu söyleyecekti:

Küba'da bedava taşak varmış biliyor musun?

19 Nisanda, Che'nin son gezisinden iki ay, Havana'ya dönüşünden bir ay sonra Darüsselam'a ulaştılar. Ancak Che artık aynı kişi değildi. Tekrar kendi hareketlerinden kendisinin sorumlu olduğu bir insan olmuştu; bir hükümetin ve iktidara geçmiş bir devrimin adına konuşan bir bakan değildi artık, sessizliğe, diplomasiye ve protokole maruz değildi, tüm bunları artık sineye çekmek zorunda değildi. O bir gerillaydı; tekrar motosikletinin üzerindeki Ernesto'ydu, tıpkı *Granma*'nın güvertesindeki gibi geleceğin kendisine neler getireceğini bilmeden seyahat ediyordu. Uruguaylı gazeteci Eduardo Galeano yıllar sonra şunları söyleyecekti: "Tıpkı katakomplardaki Hıristiyanlar gibi Che de ateş hattında yaşamayı seçmişti; kendisine şüphenin rahatlığını, hatta dinlenme hakkını bile tanımamıştı."

Onu Afrika'ya götüren şey kendi kendini kurban etme isteği miydi yoksa özgürlük mü? Bu şüphesiz bir çeşit özgürlüktü onun için, veda mektubunda dile getirdiği türden bir özgürlük:

Partideki liderlik vasfımdan, bakanlıktaki görevimden ve komutanlık rütbemden vazgeçtiğimi ve Kübalılık statümden ayrıldığımı ilan ederim. Küba'yla yasal hiçbir bağım kalmadı, sadece görevden ayrılma açıklamalarının gideremeyeceği türden bağlarım var artık.

Büyükelçi Rivalta onları havaalanında bekliyordu. Telsizden, önemli bir görev için bir grup Kübalının geldiğini bildiren gizli bir mesaj almıştı.

> Uçak indiği sırada grubu karşılamak üzere havaalanında bulunuyordum. Uçaktan ilk Dreke'nin indiğini gördüm, sonra Martínez Tamayo indi, ardından da bana hiç de yabancı gelmeyen bir adam. Adam beyazdı, orta yaşlıydı, gözlükleri vardı ve toplucaydı. Onu yeraltında çalıştığım zamanlardan tanıyor gibiydim. Kendi kendime, "Bu adam Dreke ile Martínez'in koruması herhalde," dedim. Durdum, baktım, baktım, sürekli onu inceledim; çünkü gözleri çok tanıdıktı. Gözleri ve o kaşlarıyla çok tanıdık biriydi. "Bu adamı tanıyorum," dedim kendi kendime. Ama kim olduğunu çıkartamıyordum. Bir türlü çıkartamıyordum.

Onu Ramón'la tanıştırdılar; ama Che bir kahkaha atıp espri yapmaktan kendini alamamıştı:

Beni tanımıyor musun?

Rivalta bir süre düşündü ve hayır dedi.

Şişko, dedi Che ve ona sayıp döktü.

"Hayır, hayır yoldaş, seni tanımıyorum," dedi Pablo.

Yine eskisi gibi bok herifin teki misin? diye sordu Che ve Rivalta'nın gözleri doldu.

Kapa çeneni, ortalığı velveleye verme, benim.

Yıllar sonra Rivalta şunları söyleyecekti: "Mutlu olmuş, aynı zamanda da korkmuştum."

Grup önce Darüsselam'ın merkezindeki bir otele, sonra da sıkı güvenlik önlemleri altında şehrin dışındaki bir eve yerleştirildi. Kısa bir süre sonra Pinar del Río'da eğitim görmüş olan savaşçılar gelmeye başladı. Havana'dan bizzat Fidel Castro tarafından gönderilmişlerdi: "Kongo'ya gittiğinizde size benim gibi komuta edecek birisiyle tanışacaksınız."

Che'nin kolundaki gönüllüler Afrika kökenli Karayipli olabilirlerdi; ama Afrika hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Onların sözleriyle söyleyecek olursak, Afrika onlara göre, "maymunlardan, ormanlardan, zebralardan, fillerden –sürülerce filden– kobralardan, Tarzan'ın kullandığı türden uğursuz görünüşlü üfleme çubuğu taşıyan vahşi Afrikalılardan" oluşan bir keşmekeşti.

Kübalılar Tanzanya'da bulabildikleri en yüksek rütbeli temsilciyle, Antoine Godefroi Chamaleso'yla temasa geçtiler. Kongolular büyük bir ordu kurmaktan, birçok yerde cephe açmaktan ve büyük bir saldırı gerçekleştirmekten söz ediyorlardı. Che ile Dreke orada komuta birliği olmadığı izlenimini edindiler. İşin daha da kötüsü, Tanzanya sınır bölgesinin cephe komutanlarının hepsi yurt dışındaydı.

Che'nin talimatıyla Rivalta bir tekne edindi; ama teknenin onarılması gerekiyordu ve zaman gittikçe azalıyordu.

İşe on adamla başlayabiliriz; daha fazla beklememeliyiz, dedi Che, Dreke'ye.

Darüsselam'dan ayrılmadan bir iki gün önce Che üzerinde alıştırmalar yaptığı Swahili-Fransız sözlüğünü aldı ve sözlükten gruptakilere yeni isimler verdi: Dreke'nin adı "Moja" (Swahili dilinde bir demekti), Martínez Tamayo'nun "M'bili" ("İki") ve Che'nin "Tatu" ("Üç") olacaktı.

Sonunda tekne hazır hale geldi. Che son talimatlarını verdi. Gelmeleri an meselesi olan grubu karşılamak üzere Darüsselam'da dört Kübalı gönüllü bıraktı. Savaşçılar yeni gelenlere isim bulsunlar diye Swahili sözlüğünü de bırakmıştı. Daha sonra oradan ayrılışları sırasındaki duygularını anlatırken Che'nin sesinde müthiş bir neşe vardı: *Savaşa girmek üzereydik. Savaş kapıdaydı.*

Grup Darüsselam'dan 23 Nisan günü şafak vakti Küba elçiliğinin satın aldığı arabalarla ayrıldı: Bir Land Rover ile üç Mercedes-Benz'le. Che bir süre çıplak arazide ve çamurlu yollarda arabayı kendi kullanmıştı. Çöllerin ve ormanların aşıldığı uzun, zahmetli bir yolculuk geçirdiler. Akşam karanlığı çökerken Tanganyika gölünün kıyısındaki Kigoma adlı küçük şehre ulaştılar. Burası, karşıya geçip Kongo'ya giriş yapacakları noktaydı.

Tekneleri hazır değildi: motoru arızalıydı. Che çıldırmıştı. *Hareket etmemiz lazım. Ne olursa olsun oraya gireceğiz.* Bir kamyon onları gölün kıyısına götürdü, orada onları on beş kişiden fazla insan taşıyamayacak büyüklükte küçük bir motorlu tekne bekliyordu. Dreke o günler hakkında şunları söylüyordu:

> O teknenin batacağını düşündüm. Boyu dokuz metre ya var ya yoktu. Tanzanya'nın Kigoma şehrinden hareket edip Tanganyika gölünü geçecek ve Kongo'nun Kibamba köyüne ulaşacaktık. Ts-

hombe'nin askerleri gölde devriye gezip etrafı sürekli kolaçan ediyordu. Gölü geçmemiz altı ila yedi saat sürebilirdi, elbette Belçika askerlerine görünmeden kıyıya ulaşabilirsek.

Göl yolculuğu çok çetin geçmişti. Gölün orta yerinde motorlardan biri arızalanmış, Che çalışması için küfürler yağdırmıştı. Yağmur yağıyordu, derken gökyüzünde ansızın işaret fişekleri belirmişti. Che çatışmak yerine sınırdan geçmelerinin daha uygun olduğunu söylemişti. *Gölün ortasında çarpışmaya girersek oraya asla ulaşamayız.*

Kongo'ya, Kibamba adlı küçük köyün yakınına ulaştıklarında saat sabahın altısı veya yedisiydi.

38

BEKLEYİŞ

Tanganyika gölünün yakınlarında,
Kongo'nun dağlarında bulunan Luluabourg'daki üste.

Şafağın ilk ışıklarıyla beraber, sarı üniformalı bir grup Kongolu savaşçı, Kübalıları slogan ve tezahüratlarla karşıladı. Öyle anlaşılıyor ki, Kübalılar, Kongolu Halkın Özgürlük Ordusunda askeri bir niteliğe ilk kez burada rastlamışlardı. *İyi piyade silahlarıyla donanmış olan ve bize muhafızlık etme onurunu gayet mütevazı bir biçimde veren askerlerle karşılaştık.*

Öğleden sonra bazı kabile reisleriyle ikinci bir toplantı yaptılar.

Che ile Kongolu yetkililerden biri arasında ilginç bir konuşma geçmişti:

Albay Lambert ... bana devaya sahip oldukları için uçaklardan korkmadıklarını söyledi; bu onları mermilerden koruyan bir ilaçtı:

"Birçok kez vuruldum, ama mermiler teker teker yere düştü."

Çok geçmeden onun söylediklerinde ciddi olduğunu anladım. Bu deva, bitki ve birtakım sihirli maddelerle yapılan bir iksir; savaşçının üzerine serpiliyor, mistik birtakım işaretler çiziliyor, ki bu işlem genellikle alnın üzerinde odun kömürüyle gerçekleştiriliyor. Böylece savaşçı her türlü düşman silahına karşı korunmuş oluyor (ama iksirin gücü büyücü hekimin gücüne de bağlı tabi) ama savaşçının bundan sonra kendine ait olmayan nesnelere veya kadınlara dokunmaması veya korkmaması gerekiyor yoksa anında korunmasız hale geliyor. Bu nedenle herhangi bir başarısızlık durumunun açıklaması gayet basit: Ölen kişi korkmuş, bir şey çalmış veya birinin karısıyla yatmış deniyor. Yaralanan kişi korkak olarak görülüyor. Ölen kişi kendini savunamayacağı için sözü edilen üç hatanın üçünden dolayı suçlu görülebiliyor.

Bu inanç o kadar güçlü ki, hiçbiri deva töreninden geçmeden çatışmaya gitmiyor. Bu batıl inancın aleyhimize işleyeceğinden hep korktum: Kongoluların birçok ölümle sonuçlanacak bir çatışmanın başarısızlığının maliyetini bize çıkaracaklarından; komutanlarla yaptığım görüşmelerde onları bu inançtan sayısız kereler vazgeçirmeye çalıştım. Ama ne yapılsa boştu; deva onlar için sarsılmaz bir inançtı. Gerillaların siyasi açıdan en bilinçli olanları bile bunun doğal bir güç olduğunu söylüyorlar; diyalektik materyalistler olarak devanın, sırlarını sadece ormanların büyücü hekimlerinin bildiği bu iksirin gücünü kabul ediyorlar.

Che, Chamaleso'ya gerçek kimliğini söylemeye karar vermişti. *Afallamıştı. "Uluslararası bir skandal bu" ve "Kimse bilmesin, sakın kimseye söyleme," deyip duruyordu. Büyük bir patırtıya neden olmuştum ve bunun sonuçlarından korkuyordum.* Kongolu lider zaman kaybetmedi ve sorumluluğunun endişesiyle o gece Tanzanya'dan ayrılarak Kabila'ya, Che Guevara'nın Kongo'da olduğunu söyledi. Uzun bir bekleyiş halini alacak süreç daha yeni başlıyordu.

Che nisan ayının sonlarında Kongoluların 100 savaşçının eğitimini organize etmeleri, bir ay sonra onları çatışmaya göndermeleri, onlar çatışmaya giderken ikinci bir grubun eğitime başlaması önerisinde bulundu.

> O savaşta her zaman olduğu gibi dolaylı cevaplar aldık. Bana isteklerimi yazılı olarak bildirmemi söylediler. Dedikleri gibi yaptım; ama yolladığım kâğıtların nereye gittiğini kimse bilmiyordu. Dağların tepesine çıkıp orada kuracağımız bir üste çalışmaya başlamamız gerektiğini ısrarla belirttik... Ama yola çıkamadık; çünkü komutan gelmedi; beklememiz gerekti; çünkü "Toplantıdayız" demişlerdi.

Günler geçtikçe Che'nin siniri bozulmaya başlamıştı; ama yapacak bir şey yoktu. Che kolları sıvayıp Luluabourg yakınlarında, dağda geçici bir üs kurmaya karar verdi. Kongolular önce onun bu kararını kabul ettiler; ama sonra harekete geçmesi için gerekli izni bir türlü vermediler. *Bizim için ev inşa ediyorlardı, bu da birkaç gün alacaktı; öyle dediler. Sabırla onlara yardım etmek istediğimizi söyledim.*

Che o sıralarda yerel komutanlarla sayısız görüşmelerde bulundu; komutanlar ona kabileler arasında anlaşmazlıklar, şefler arasında da kavgalar olduğunu söylediler. Örneğin bu şeflerden biri olan Olenga ele geçirdiği her kasaba için rütbesini arttırıyordu.

> *Böylece günler geçti. Kumi'yle birlikte dispanserde çalıştım ve bir sürü tehlikeli vakayla karşılaştım. Dispanserde yatanların tamamı zührevi hastalıklardan muzdaripti! –çoğu hastalığı Kigoma'da kapmıştı.*
>
> *[Kigoma'daki fahişelerin] bu kadar insana hastalık bulaştırabilmelerine şaşırmıştım... Bu kadınlara kim para veriyordu? Karşılığını neyle ödüyorlardı onlara? Devrimin parası nasıl harcanıyordu?*

Bu da yetmiyormuş gibi, sevkıyatı yapılan silahlarla önemli askeri ekipman daima eksik geliyordu: sahra tüfekleriyle makineli tüfeklerinin ya mühimmatı eksik oluyordu ya da parçaları; tüfekler yanlış mühimmatla birlikte geliyordu, mayınların ateşleyicileri olmuyordu.

Bu örgütlü bir felaketti. Askerler sahilde yiyecek ve silah düşürüyor, neşeli ve kardeşçe bir kaynaşma içinde yiyecekle silahların olduğu kutuları birbirine karıştırıyorlardı.

Aylaklıktan kaçınmak için bir şeyler yapmamız gerekiyordu. Böylece Fransızca, Swahili dili ve genel bilgi dersleri başlamıştı. *Moralimiz hâlâ yüksekti; ama yoldaşlar günlerin eylemsiz geçtiğini gördükçe homurdanmaya başlamışlardı. Ve her birimizi rahatsız eden ateş hepimizi tehdit ediyordu.*

Bu arada savaş meydanında sükûnet hâkimdi; Che ile Rafael Zerquera gerillaların mermi yaralarını tedavi ediyordu; gerillalar bu yaraları çatışmada değil, eşek şakalarında ve bar kavgalarında almışlardı.

Bu kargaşa içinde Che kakafonik bir sesle tango söylüyor ve kitap okuyordu: *Kapital*, José Martí'nin seçme eserleri ve Mehring'in Marx biyografisi.

8 Mayısta Santiago Terry ve Kongolu lider Leonard Mitoudidi komutasında on sekiz Kübalıdan oluşan bir grup Kibanıba kampına ulaştı. Üniversiteli bir aktivist ve özgürlük hareketinde orta rütbeye sahip bir lider olan Mitoudidi, iyi Fransızca konuşuyordu ve doğu cephesindeki gerillalara giden silahların sevkıyatından sorumluydu. Kabila, Mitoudidi aracılığıyla Che'ye kimliğini saklı tutması tavsiyesini iletmişti.

Bir aylık zorunlu aylaklıktan ve varolmayan bir savaşa katıldıktan sonra Che, Luluabourg'a hareket etmeye karar verdi. Yeni üs dağlık bölgenin en yüksek tepesinde, Kibamba'nın beş kilometre kadar ötesindeydi; sis kaplı zirve üç bin metrelik bir rakıma sahipti.

Kübalılar böyle bir faaliyete göre eğitim görmemişlerdi; ovada olacaklarını düşünmüşlerdi çünkü; birçok savaşçı irtifa nedeniyle bayılmıştı. Tırmanış sırasında Che de astım krizi geçirmişti. İki kol ve Kübalılarla birlikte Albertville'e saldırma emri almışlardı [ama] *emir çok saçma. Hazırlıksızız ve sadece 30 kişiyiz, bunların onu hasta veya hastalıktan yeni çıkmış. Yine de adamlara talimatı anlattım ve çatışmaya hazır olmalarını söyledim, her ne kadar planları değiştirmeyi veya en azından ertelemeyi düşünsem de.*

Bir toplantı sırasında Che, dönerek ve cephenin başkomutanı sıfatını almış olan Mitoudidi'yi planın son derece riskli olduğuna ve tüm savaş bölgesini keşfe çıkmanın önemli olduğuna ikna etti; *Başkomutanlık, cephelerde neler olduğu konusunda açık bir fikre sahip değil.*

Durumu değerlendirmek üzere üç keşif operasyonu yapıldı. Che'nin de yer alacağı dördüncü keşif operasyonu ise gaz gelecek, tekne gelecek, Kabila gelecek (ki Kabila hiç gelmemişti) derken ikide bir ertelenmişti. Bu keşif operasyonu sırasında Kübalılar Kongo'daki devrimci durum hakkında ilk kez net bir fikre sahip olmuştu.

Dreke dört gün boyunca Lulemba ile Tanganyika gölü kıyısında bulunan Fizi bölgeleri arasında gidip gelmiş, durumun vahametini kavramıştı: 1000 kişinin olması gereken yerde 80 kişi vardı; uzun zamandır çatışmanın yaşanmadığı "cepheler" bulunuyordu. Kayıtsızlık had safhadaydı. Eduardo Torres, de Force Cephesindeki kuvvetlerin yanına gitmiş ve isyancıların Tshombe hükümetine bağlı jandarmaların kışlalarının yanına bile yaklaşmak istemediklerini öğrenmişti.

Che'ye göre, kadroların durumu daha da kötüydü: *Dalgacılar. Gerekli oldukları zamanlar ortada olmuyorlar. Yüksek rütbeliler zamanlarını içki içerek geçiriyorlar; leş gibi sarhoş oluyorlar ve sarhoşluklarını halktan gizleme gereği bile görmüyorlar.* Che, kabilelerin etkisinden ve eğlencelerden uzakta bir eğitim kampı kurulması gerektiğinden de söz ediyordu.

Freddy Ilanga on dört yaşındaydı, Fransızca biliyordu, bir tabancası vardı ve subaydı. O günleri şöyle hatırlıyordu: "Bana, 'Bu Che,' dediler. Bu kadar. 'Ne dediğimi duydun mu?' Bana bu konuda kimseye bir şey söylemememi yoksa vurulacağımı söylediler. Beni vurma tehdidinde bulunacak kadar ileri gittikleri bu Che neyin nesi dedim kendi kendime." Günler sonra Mitoudidi, Che'ye Freddy'nin onun Swahilice öğretmeni görevine getirildiğini söyledi. Dersler Luluabourg üssünde bir ağacın altında başladı. Freddy: "Ondan hoşlanmamıştım; çünkü delici bakışları vardı. Baktığında insanda bir şeyler söyleme ihtiyacı uyandırıyordu."

Ertesi gün Che bir uçaksavarı onarmakla meşguldü, onun meşgul olduğunu gören Freddy ona ders vermeden çekip gitti. Mitoudidi, Freddy'nin boş boş dolandığını gördü.

"Burada ne yapıyorsun?" diye sordu Mitoudidi, bana.

Sonra Che'ye durumu anlattım: "Yoldaş Tatu, seninle birlikte olmam, seninle uyuyup seninle yemek yemem gerekiyormuş."

Bana, *Bu canını sıkıyor mu?* diye sordu.

"Hayır, aksine."

Canın sıkkın görünüyor.

Ertesi gün Tatu'yla birlikte tepeyi tırmandım. Tepede hava yumuşaktı ama açıklığa çıkmak gerekiyordu çünkü ağaçlar yüzünden güneş ışığı toprağa ulaşmıyordu ve yer devamlı nemliydi. Benimse yanımda sadece bir yatak örtüsü vardı.

Freddy Ilanga'ya göre Che sadece gizemli biri değildi, aynı zamanda çok tuhaf biriydi de:

Üniforması sarı değil yeşildi, başında siyah bir bere, üzerinde bir tabanca, bir matara ve ayaklarında herkesin giydiği türden botlar vardı, rütbe işareti veya palaskası yoktu. Dışarı çıkarken birkaç şarjörlü M-2 tüfeğini yanına alırdı; ceplerinde daima bir dolu kâğıt, dürbün ve bir altimetre bulunurdu. Döndüğü her seferde bulunduğumuz rakımı ölçerdi. Pusulası küçük bir muhafazanın içindeydi. Önceleri sırt çantası taşırdı; ama astım krizleri başlayınca sırt çantasını bırakırdı. Bir gün yine tepeye tırmanırken tepenin yarı yolunda mola verdik; onun bir şeyle ağzına "klik-klik" bir şeyler sıktığını gördüm ve "Ağzına parfüm mü sıkıyorsun yoldaş?" diye sordum. *Hayır, astım diye bir hastalığım var*, dedi.

Daima geceleri yazardı, işte piposunu da bu zamanlarda tüttürürdü. Her gün yıkanmazdı. Onun nehre gidip yıkandığını görmek olaydı.

Che, öğretmeninden çok etkilenmişti:

Zeki bir çocuktu, beni Swahili dilinin gizemlerinin içine taşıdı. Günde üç saat dersle bayağı şevkle işe başladık ama sonra dersler bir saate indi; bunun sorumlusu tümüyle bendim, zamanım olmaması yüzünden değil –maalesef kendime zaman yaratmak durumundaydım– karakterimle diller arasındaki uyumsuzluk yüzünden. Kendine özgü bir sürü niteliklere sahip o ülkede insanlar Swahili dilini ana dillerinin, kabile diyallektlerinin yanı sıra kullanırlar; yani bir anlamda bu dil egemenin diliydi veya egemen gücün bir simgesiydi.

Ancak Ilanga, Kübalı savaşçıların öğrettiği geniş küfür ve sokak diliyle başladığı İspanyolcayı kolayca sökmüştü. Dahası Che, kısa bir süre sonra ona bir de Beretta vermişti.

Luluabourg üssündeki ilk günlerde, Kongo'ya gidişinden bir ay kadar sonra Che, *Kongo'daki iklimin bedelini* çok yüksek derecede ateşlenerek ödedi; *ama ateş kısa sürdü.* Ancak birkaç gün sonra tekrar hastalandı. Ateşinin ikinci kez yükselmesinden sonra savaşçılardan biri, "Eğer komutan bu şekilde ateşlenmeye devam ederse gitmesi gerekir," deme gafletinde bulundu. Bunu duyan Che sinirlendi ve, *Ben gitmiyorum. Burada ölmeyi yeğlerim. Biraz sonra geçer, bu sadece bir hastalık,* diye bağırdı.

Sonra bir mesaj geldi: "Kübalı bir bakan bir grup Kübalıyla tepeye çıkıyor."

> *Bu çok saçma bir haberdi, öyle ki hiç kimse inanmadı. Yine de biraz egzersiz olsun diye dağdan aşağı doğru yürümeye başladım ve yolda büyük bir şaşkınlıkla Osmany Cienfuegos'la karşılaştım. Birbirimize sarılıp selamlaştıktan sonra Osmany geliş nedenini açıkladı: Tanzanya hükümetiyle görüşmeye gelmiş ve Kongo'daki yoldaşları ziyaret etmek için hükümetten izin almıştı. Savaş sırasında aldığım en kötü haberi verdi bana: Buenos Aires'ten telefonla aramışlar ve annemin çok hasta olduğunu söylemişler; bunu söyleyen kişi ölümünün an meselesi olduğu imasında bulunmuş. Osmany bundan sonra başka telefon alamamış.*

Osmany'nin Luluabourg'a ulaştığı sıralarda Celia de la Serna muhtemelen komadaydı. 10 Mayısta hastaneye yatırılmış ve 16 Mayısta hastalığı ciddi bir seyir almıştı; aynı gün Havana'ya kötü bir telefon bağlantısı yapılmış ve durum Aleida'ya bildirilmişti. Celia de la Serna 19 Mayıs günü hayata veda etti, ölüm haberi 21 Mayısta Küba basınında yer aldı.

> *Bir ayı tahmin ettiğim sonucu bekleyerek kederli bir kararsızlık içinde geçirdim; ama haberlerin yanlış olabileceği ümidinden de vazgeçmedim, ta ki annemin öldüğü doğrulanana kadar.*

Haber göl kıyısındaki bir kamptan, Dr. Zerquera'nın bulduğu bir dergiden gelmişti.

Ona, onunla konuşmak istediğimi, bu yüzden mutlaka aşağıya gelmesini rica ettiğimi bildiren bir not yolladım. Ertesi gün geldi ve hamağa oturdu. Ona *Bohemia* dergisini verdim. Bir arkadaşının kendisine annesinin hasta olduğunu söyledi. Sonra çocukluğunu anlatmaya başladı. Çay içmek istedi; ona gitmemesini söyledim. Gideceğim veya gitmeyeceğim diye bir şey söylemedi; ama gitmedi. Birlikte yemek yedik ve dışarıda tango söyleyerek yürüdük. Ertesi sabah erkenden ayrıldı.

Bu stoacı tepkisine rağmen, annesinin ölümü onu derinden etkilemiş olmalı. Çünkü anne ile onun sırdaşı arasında yıllarca kırılgan ama sürekli bir bağ, bir sevgi ve suç ortaklığı ilişkisi vardı.

Che'nin ebeveynleri için yazıp Havana'ya bıraktığı veda mektubu Celia'nın eline asla ulaşmadı. Mektup ekim ayında, Che'nin görevinden ayrıldığı etrafta duyulmaya başlanınca babasına teslim edildi. Ve Küba'dan ayrılması hakkında annesinin yazdığı mektup Che'nin eline ancak onun ölümünden sonra ulaşacaktı. Uzun mektuplaşma tarihinin sonu, postada yaşanan gecikmeler veya adresine ulaşmama sorunları nedeniyle kayıp mesajlarla ve mektuplarla doluydu.

Yine Che'yi derinden üzen başka bir haber aynı zamanlarda ulaşmıştı: Cezayir cumhurbaşkanı ve Che'nin dostu Ahmed Bin Bella 15 Haziranda yapılan bir askeri darbeyle iktidardan düşmüştü. Onun iktidardan düşmesi, Kongo operasyonu için gönderilmek üzere Oran'da bekleyen silahların sevkıyatının iptal edilmesine neden olmuştu.

Luyuabourg üssünün yakınlarında Ruandalı göçmenlerin yaşadığı bir sürü köy vardı. Bu göçmenlerin en büyük servetleri inekleriydi, öyle ki inek için kadın, hatta hayatları takas ediyorlardı. *Bu bölge, savaş sırasında, o muhteşem sığır etini –sıla özlemine bile iyi gelen sığır etini– yememizi gerektirecekti.* Ama Lumumba'yı koruyan gerilla gruplarının kabile kabile ayrılması ve bu grupların gerillaların sürekli hareket taktiğinden farklı olarak, savaşa sabit bir çarpışma anlayışıyla yaklaşmaları Che'yi umutsuzluğa sürüklüyordu.

Savaşçılar orada engel adını verdikleri yerleri işgal ediyorlardı. Bu engeller, taktik amacıyla seçilmiş yerlerde, kolay ulaşılamayan yüksek dağ tepelerinde bulunuyordu. Ancak orada bulunan insanlar... düşmanın harekete geçmeyeceği güveni içinde yaşıyor ve hayatları-

nı köylülerin erzakını tüketerek sürdürüyorlardı. Köylüler bu kişilere sürekli yiyecek taşımak zorundaydılar ve onların aşağılamalarına, kötü muamelelerine sürekli maruz kalıyorlardı. Halkın Özgürlük Ordusu parazit bir orduydu: çalışmıyor veya eğitim yapmıyor, savaşmıyor ve halkın erzakından, işgücünden yararlanıyordu; bunu da genellikle zorbaca yapıyordu. [Kampın örgütlenmesi sırasındaysa] Kongolu savaşçılar yiyecek ve askeri ekipmanlarını köylülere taşıtmışlardı. Ana kamptan yiyecek almaya gelince hiçbiri oralı bile olmuyordu. Birine bir şey taşıtmaya kalktığında hemen, "Mimi apana motocari" ("Ben kamyon değilim") veya "Mimi apana Cuban" ("Kübalı değilim") diyorlardı.

Mitoudidi, Kabila'dan kesin emir aldığı için olsa gerek, herhangi bir saldırıya geçmeyip Kabila'nın gelişini bekliyordu. *Her gün aynı terane yaşanıyordu: Kabila bugün gelmedi; ama yarın veya ertesi gün mutlaka gelecektir... Günlük emir değişmezse Kongo devrimi önlenemez bir biçimde başarısızlığa mahkûm olacaktı.*

Bu arada Mitoudidi bazı düzenlemeler getirmeye ve ayyaşları (Che'nin belirttiğine göre, adamların % 90, 95'i ayyaştı) dize getirmeye çalışıyordu. Tüfeklerin dağıtımını dondurmuştu ve ağır silah kullanıcılarına ancak kendisine tekmil verdikten sonra mühimmat dağıtacağını söylemişti. *Ama daha yapılacak bir sürü şey vardı. Üstelik o sadece bir kişiydi. Yardımcıları bile ona pek yardım etmiyordu... Onunla birçok sırrı paylaşmıştık.*

Che, Mitoudidi'den ayrıldıktan sonra, 7 Temmuz günü Freddy'yle birlikte Luluabourg üssüne doğru dağa tırmanmaya başladı. Mitoudidi, Kabila'nın Tanzanya'dan gelmeyeceğini, Darüsselam'da Çu Enlay'la görüşmelerinin uzadığını düşünmüş olacak ki, kısa bir süre sonra iki Kübalıyla birlikte bir tekneye binip yüksek komuta yetkilileriyle temasa geçmeyi planladığı dört kilometre ötedeki Ruandasi'ye doğru yola çıkmıştı. Che ile Freddy üssün yolunu yarıladıkları bir sırada yanlarına bir haberci geldi ve onlara Leonard Mitoudidi'nin boğulduğunu söyledi.

Güçlü bir rüzgâr vardı ve dalgalar büyüktü; suya kazara düşmüştü anlaşılan; her şey bunu gösteriyordu. O andan itibaren bir dizi tuhaf olay oldu, buna aptallık mı diyeyim, doğaüstüne olan batıl inanç

mı –göl her türlü ruhu barındırıyordu– daha ciddi bir şey mi bilemiyorum. Aslında olay şöyle olmuş: Birçok görgü tanığının belirttiğine göre, çok az yüzme bilen Mitoudidi botlarını çıkarmayı başararak on onbeş dakika hayatta kalabilmiş ve bu sırada yardım çağrısında da bulunmuş. Onu kurtarmak için suya atlayanlar olmuş, bunlardan biri de yaveriymiş, ki o da boğulmuştu. Onunla birlikte yolculuk eden Komutan François da kayıplara karışmış (o da Mitoudidi'yle aynı anda tekneden mi düştü yoksa ona yardım etmek için suya mı atladı bilmiyorum). Kaza gerçekleştiğinde motoru stop etmişler, bu yüzden teknenin kontrolünü kaybetmişler; motoru tekrar çalıştırdıklarında sihirli bir güç teknenin Mitoudidi'nin yanına yaklaşmasına engel olmuş. Sonunda, Mitoudidi imdat çağrısında bulunurken tekne kıyıya yönlenmiş ve yoldaşlar kısa bir süre onun gözden kaybolduğunu görmüşler. Böylece, bir adam aptalca bir kaza yüzünden hayatından olmuş oldu; üstelik tam da Kibamba üssündeki berbat kargaşa içinde bir şeyleri düzene koymaya başlamışken. Mitoudidi genç biriydi, otuzunda ya var ya yoktu.

Mitoudidi'nin ölümü Kabila'yı Che'ye bir mektup daha yazmaya sevk etmişti; mektubunda Che'ye beklemeye devam etmesini söylüyordu. Kabila, ona Muteba adlı bir irtibat subayı gönderdi. Muteba birkaç konuşma gerçekleştirdikten ve Mitoudidi'nin ruhunu defetmek için üssün başka bir yere taşınmasını önerdikten sonra kayıplara karıştı. Bunun üzerine Che, kadrolarla askerlerin savaş için eğitilmesi amacıyla Kübalı ve Angolalılardan oluşan birkaç birimin oluşturulmasını, ana üssün eğitim kampı olarak kullanılmasını önerdi.

De Force Cephesinde Kongolulardan ziyade Ruandalılar vardı; bu durumu Kübalılar daha yeni öğrenmişlerdi. Kongo ordusu içinde çok sayıda Ruandalı sürgün vardı. Komutanları Mundandi haziran ayının ortalarında Che'nin yanına gelip önerisinin kabul edildiğini, pusu kurmaya başlayabileceklerini söyledi.

Çin'de eğitim görmüştü, ciddi ve sözünün eri olduğu konusunda hiç güven vermiyordu insana. İlk görüşmemizde ağzından düşmana 35 kayıp verdirdikleri bir savaş hikâyesi kaçırmıştı. Ona bu kayba karşılık kaç silah ele geçirdiklerini sordum; hiç dedi; çünkü bazukalarla hücum etmişler ve silahlar paramparça olmuş. Bu anlattıklarıyla

benim diplomatik yeteneklerimi bile gölgede bırakmıştı; ona yalan söylediğini söyledim. Özür diledi ve sözünü ettiği savaşta bulunmadığını, olayı astlarından duyduğunu söyledi... O bölgede abartı normal sayıldığından, bir yalanın yalan olduğunu dosdoğru söylemek birisiyle yakın dostluk kurmanın en iyi yolu değildir.

Mundandi, Force Bendera adıyla da bilinen ve Kimbi nehrinin kıyısında bir hidroelektrik santralinin bulunduğu de Force Cephesine hücum etmek için Che'den 50 Kübalı istedi. Orası küçük bir hedef değildi; orada, içinde beyaz paralı askerlerin de bulunduğu, 500 ila 700 kişiden oluşan bir taburun konuşlandığı sanılıyordu, ayrıca orada bir de küçük bir havaalanı vardı. Gerillalara *25 Haziranda hücum emri verildi. Neden bu günün seçildiğini sorduğum da Mundandi cevap veremedi... Yeteneğini aşan bir görevle görevlendirilmiş zavallının biriydi... ama ikiyüzlülük konusunda eline kimse su dökemezdi.*

Yurtdışındaki Kongolu liderlerin yaptığı plan de Force Cephesine hücum edilmesi doğrultusundaydı; bu sürpriz saldırının harekete başarı getireceğini düşünüyorlardı. Bu taktik, gerilla savaşına katılan "yabancı" kuvvetleri –Ruandalılar ve Kübalıları– tehlikeli bir durumun içine sürüklüyordu. Che'nin bu planla ilgili ciddi şüpheleri vardı: istihkâmda *siperler, doğal savunma hatları ve ağır silahlar olduğu* söyleniyordu. Che operasyona bizzat katılmak istiyordu, bu isteğini Kabila'ya yazdığı bir mektupta da dile getirmişti: *Bir eylem adamı olarak artık sabrımın taştığını söylemeliyim; bunun bir eleştiri olduğunu düşünmeyin sakın.*

Kabila'nın cevabı 17 Haziranda geldi; Kabila mektubunda operasyonun olacağını doğruluyor ve Che'den operasyona katılmayıp üste beklemesini istiyordu.

39

DE FORCE CEPHESİNDEKİ YENİLGİ

19 Haziran 1965'te Che, koluna de Force Cephesine saldırı planını açıkladı. Ertesi gün Ruandalı subay Mundandi kışlaların bir analizini yaptı. Che operasyona bir kez daha karşı çıktı ve daha önemsiz kışlalara saldırılması önerisinde bulundu; ama Kongolular onun teklifini reddetti.

Che cephe gerisinde bulunacak olmaktan hoşnut değildi; ama aksi halde yaratacağı anlaşmazlığın da farkındaydı: *Ya gidersem ve bizi dışlarlarsa; çünkü nihayetinde bu onların ülkesi?* adeta bir uğursuzluk alametiymişçesine o gün Che'nin kaldığı kulübede kazara bir yangın çıkmıştı.

24 Haziran günü kampa ulaşan ve içlerinde bulunan 3 doktor dahil 39 Kübalıdan oluşan grupta Che, önceki yıllarda muhafızlığını yapmış olan ve ondan önce Sierra Maestra ile Escambray'da birlikte olduğu kişilerle karşılaşınca çok şaşırmıştı: bunlar Harry Villegas ile Carlos Coello'ydu. Onları Che'nin bilgisi dışında, Che'ye göz kulak olmaları ve korumaları için bizzat Fidel göndermişti.

De Force Cephesinden ilk haber 1 Temmuzda geldi; Dreke kısa bir not göndermişti: "Saldırı 29 Haziranda sabah 05:00'te başladı. Ya anavatan ya ölüm. Moja."

Kısa bir süre sonra ikinci mesaj geldi: "Saat 07:30; her şey yolunda, insanlar hallerinden memnun ve davranışları uyumlu." *Ama bu nottan sonra bir sürü ölüm haberi, Kübalıların öldüğü ve yaralandığı haberleri gelmeye başladı; bu haberler işlerin hiç de yolunda gitmediğini düşündürmüştü bana.*

Doğruydu, işler hiç de yolunda gitmiyordu. Sabah 05:00'te Kübalılar küçük bir top ve bir makineli tüfekle ateş açmıştı. Bu saldırı, savunmadakiler üzerinde gerçekten de sürpriz etkisi yaratmıştı; ama havan topu ve makineli tüfek ateşiyle karşılık verince, Ruandalılar anında çarpışma alanını terk etmeye başlamışlardı. Dreke umutsuzluk içinde şunları söylüyordu: "O sırada sadece Kübalılar ateş ediyordu. Ruandalılar tek tek atış yapmasını bilmiyorlardı. Parmaklarını tetiğe bastırıyor ve şarjördeki 30 merminin 30'unu da boşaltıyorlardı. 500 ila 600 kişilik bir tabura karşı savaşıyorduk." *Operasyonun durumu buydu. Ruhla başlamıştı; ama daha şekillenmeden birçok yerde adamlar pozisyonlarını yitirmiş ve gelişigüzel kaçışmaya başlamışlardı.*

Bu arada, Pichardo komutasındaki bir grup kötü seçilmiş bir noktadan çatışmaya katılmıştı; gruptakiler pozisyon almak üzere otoyoldan geçerken düşman askerleri tarafından fark edilmişlerdi. Çatışma sırasında on dört Ruandalının yanı sıra dört Kübalı hayatını kaybetti. Çatışmadan önce savaşçılara üzerlerinde kimliklerini ele verecek hiçbir belge bırakmamaları talimatı verilmişti; ama Pichardo'nun grubu çatışmaya sırt çantalarıyla katılmıştı. Böylece hükümet kuvvetleri çatışmaya Kübalıların katıldığını kanıtlayan bir günlük ele geçirmişlerdi. Hatta ölenlerden biri üzerinde, "Küba'da imal edilmiştir," ibaresi yer alan bir etiketin bulunduğu bir iç çamaşırı bile vardı.

Dreke düzenli bir geri çekilme harekâtıyla adamlarını geri çekmişti. Yıllar sonra şunları söyleyecekti: "Biz Kübalılar Kongoluların yaptıkları ateşkes anlaşmasını bozmuştuk. Onlar silahlıydılar; ama karıları ve çocuklarıyla beraber evlerindeydiler. Savaşmıyorlardı." O sıralarda Dreke, Kübalıların Kongo'daki varlığının ne kadar ciddi sonuçlar doğuracağını bilemezdi.

De Force Cephesinde çatışma devam ederken, Katenga'da çarpışan Kübalıların komutasındaki bir başka kol da benzer, hatta daha kötü bir durum içerisindeydi.

160 kişiden 60'ı çatışma başlamadan kaçmıştı ve çoğu tek el bile ateş etmemişti. Belirlenen zamanda Kongolular kışlaya ateş açmışlardı; çoğu zaman havaya ateş etmişlerdi; çünkü ateş ederken gözlerini kapamış ve otomatik tüfeklerinin tetiğini kökleyerek tüm şarjörü boşaltmışlardı. Düşman .60 kalibrelik havanlarıyla karşılık vermiş, ağır kayıplara ve neredeyse anında düzensiz bir geri çekilme hareketine neden olmuştu.

İki çatışmanın sonucu yerli kuvvetlerin moralini çok bozdu;

ama Kübalılar arasında da büyük bir üzüntü yaşanıyordu. Savaşçılarımızın her biri çatışma başlar başlamaz kaçanları, kaçarken daha hızlı koşabilmek için o paha biçilmez tüfeklerini yere atanları görme bahtsızlığını yaşamıştı. Savaşçıların dostluktan nasibini almamış davranışlarına da tanık olmuşlardı. Yaralılar kaderlerine terk ediliyorlardı; savaşçılar dehşete kapılıyor ve... herhangi bir emir beklemeden dağılıyorlardı.

Saldırıyı izleyen günlerde savaşçıların büyük bir kısmı firar etti veya ayrılmak için izin istedi. Mundandi bana uzun bir mektup yazdı. Mektup her zamanki gibi kahramanlık laflarıyla doluydu; kardeşinin kaybına yas tuttuğunu, kardeşinin bir kamyon dolusu askeri yok ettikten sonra öldüğünü yazıyordu... En iyi adamlarının çoğunun kaybına da yas tutuyor, savaşçılar Kongo'da savaşıp kendilerini kurban ederken, yüksek rütbeli komutanların Kigoma'da olduğundan yakınıyordu. Söz arasında düşman askerlerinin üçte ikisinin yok edildiğini belirtiyordu... Bu mektuplar, tüm Özgürlük Ordusunu, Kübalı savaşçıları da beraberinde sürükleyerek yavaş yavaş yok edecek dağılmanın sadece başlangıcıydılar.

Che'nin önünde şimdi, yenilmiş kolun dağılmasını önleme ve Ruandalı gerillalarla Kongolu gerillaların davranışlarına çekidüzen verme gibi temel bir sorun vardı.

Kabila nihayet gelmişti; kurmaylarından, halkla ilişkiler bakanından ve Gineli bir sürü melez kadından oluşan maiyetiyle birlikte. Kabila samimi ama soğuktu. Che, Kabila'dan Tanzanya hükümetine Kübalıların varlığından söz etmesini istedi. Kabila ise buna karşılık Che'ye, Kabimba'dan başlamak üzere cepheleri gezme önerisinde bulundu; o gece oradan ayrılabilirlerdi. Nihayet bu gezi bile ikide bir ertelendi. 11 Temmuz sıralarında, *gelişinden beş gün sonra Kabila, bana adamını göndererek o gece Kigoma'ya gideceğini bildirdi.*

Che, Kabila'ya oradan nereye geçeceğini sordu, Tanzanya sınırına mı, yoksa Dar'a mı? Kabila ertesi gün döneceğini söyledi.

Kabila'nın kamptan ayrıldığı haberi duyulunca Kübalılarla Kongoluların moralleri bozuldu. Göldeki cesur "amiralimiz" Changa öfkelendi, "Madem beş gün kalacaktı, neden bu kadar çok viski getirdi?" diye söylendi...

Ertesi gün, grubun Kabila'nın varlığı ve enerjisiyle yükselen morali bozulmaya başlamıştı. Siperdeki askerler şefleri gittiği için o gün çalışmayacaklarını söylediler.

Neyse ki, Martínez Tamayo, 22 Temmuz günü komutası altındaki 25 Kübalı ve 26 Ruandalıyla birlikte Kongo Ordusuna ait bir kamyonu pusuya düşürmüştü. (Hasta olduklarını öne süren 57 kişi çatışmaya katılmamıştı.)

Ruandalı Komutan Zacharias, kazara ateş edenlerin ceza olarak iki parmağının kesilmesini önermişti. Martinez Tamayo incelikli bir zekâyla bunun önüne geçmişti. Bir Ruandalının kaçmasına engel olmaya çalışan bir Kübalının elini sorun çıkardığı için ısırmışlardı.

Pusunun gülünçlüğü burada da kalmamıştı. Kamyonda birayla viski vardı. Martínez Tamayo yiyecek ve içecekleri oradan uzaklaştırmaya, kalanları imha etmeye çalışmıştı; ama bu yararsız bir çabaydı. Birkaç saat içinde Ruandalıların hepsi kamyonun içinde sarhoş olmuş, içki içmeleri yasaklanmış olan Kübalılarsa onları uzaktan seyretmişti. Kübalılar bir toplantı düzenlemiş ve üsse geri dönmeye karar vermişlerdi. Zacharias dönüş yolunda bir köylüyü öldürmüştü.

Haklı olarak canı sıkkın olan Che daha sonra şunları yazmıştı: *Eğer Kongo devrimi bu silahlı grupların gelişimine bağlıysa, beş yıl, devrimin başarılı olması için çok iyimser bir süre.*

Kabila bölgeden ayrılır ayrılmaz göl kıyısındaki tahkimat çalışmaları durmuştu; birçok Kongolu ayrılmıştı ve giden şeflerin yerine tayin edilen şeflerin otorite boşlukları nedeniyle kavgalar çıkıyordu. Che'nin deyişiyle üste *tam bir keşmekeş yaşanıyordu. Bir keresinde şeflerden birinin Kübalıların kulübesine kaçtığı utanç verici bir olay da yaşanmıştı: Askerin biri ondan pirinç istemiş, şefi, ona pirinç vermeyince elinde silahla onu kovalamıştı.* Che kendi kendine Küba kolunun oradaki varlığının olumlu olup olmadığını sormuş ve olumlu olduğu sonucuna varmıştı, çünkü mevcut zorlukların nedeni Kübalılarla Kongolular arasındaki büyük farklılıktı. Bu farklılık avantaj haline getirilebilirdi. Che orada bulunma nedenlerini tekrar düşünmüştü:

Görevimiz savaşın kazanılmasına yardımcı olmak. Biz onlara örnek olarak aradaki farklılığı göstereceğiz; ama kadroları kendimizden nefret ettirmeden... tabandan başlayıp devrimci dostluğun ne olduğunu onlara göstereceğiz... Genelde buradaki yoldaşlardan daha fazla yiyeceğimiz ve giyeceğimiz var, bunları onlarla mümkün olduğunca paylaşmalıyız, özellikle de devrim için gayret gösterenlerle.

Ertesi gün, yani 18 Ağustosta, Che daha fazla bekleyemedi ve şafak vakti, de Force Cephesine gitmek üzere yola çıktı. Dört aylık zorunlu bir esaretten sonra, plato boyunca bitmek tükenmek bilmez bir yürü-

yüşün ardından... *Kendimi kaçak bir suçlu gibi hissettim; ama uzun bir süre üsse dönmemeye kararlıydım.*

Kısa bir süre sonra, de Force Cephesine ulaştım ve yere uzanıp müthiş yorgunluğumun tadını çıkardım; ben öyle yerde dinlenirken yoldaşlar da bana Ruandalıları, özellikle de adamlarına fiziksel ceza uygulayan ve hiç çekinmeden adam öldürebilecek bir yapıya sahip Yüzbaşı Zacharias'ı şikâyet ettiler. Yine de Ruandalılar beni içten karşıladılar.

Che, Force'un elektrik santralini şafakta gördü. Che pusu ekibiyle şenlik ve keder duygularıyla karışık karşılanmıştı. Víctor Dreke: "Yoldaşlar onun sakallı, zeytin yeşili üniforması içinde, Sovyet yapımı .25 kalibrelik tabancası, M-1 tüfeği ve beresiyle geldiğini görünce çok sevinmişlerdi... Kafasında bir sürü fikir vardı, sağlığı iyiydi, sadece biraz yorgundu. Kongoluların tepkisi bizi çok kaygılandırıyordu... Che'nin kim olduğunu bilmiyorlardı. Onu hekim Ramón, Tatu-muganga (muganga onların dilinde doktor demekti) olarak tanıyorlardı." *Köylülerin bize karşı tavrı son derece dostçaydı doktorluk; mesleğime tekrar dönmek zorunda kaldım; ama o koşullarda hekimliğim sıtma ilacı dağıtmak ve ortak hastalıkları olan belsoğukluğuna karşı onlara penisilin iğnesi yapmaktan ibaretti.*

Villegas:

Kısa bir süre içinde bir efsane doğmuştu. Gittiğimiz her yerde beyaz hekim Dr. Tatu nedeniyle tanındığımızı görüyorduk. Başka hekimlerimiz olduğu halde insanlar tedavi için Dr. Tatu'ya geliyorlardı. Che Sierra Maestra'da yaptığı şeyleri yapmaya başlamıştı. Yerlilerin kalbini de böyle kazandı.

40

HER YERDE GÖRÜNEN HAYALET

Che'nin Küba'nın kamu hayatından yok oluşu, işsiz güçsüz gazetecilerin uydurduğu hikâyelerden Küba gizli servisinin veya bizzat Che'yi bulmaya çalışan CIA'nin çıkardığı uydurma haberlere kadar bir dizi yanlış bilginin ortalıkta dolaşmasına neden olmuştu. Bu hikâyelerde absürdlük had safhadaydı.

Önceleri Küba hükümeti bu konuyu pek önemsememişti; 1965 Nisanında Havana sinemalarında Che'nin şeker kamışı kestiği görülebiliyordu. José Manuel Manresa şöyle bir itirafta bulunuyordu: "Bir buçuk ay boyunca insanları 'Che şeker kamışı kesmeye gitti' yalanıyla savuşturdum." Ama bu oyun daha fazla sürdürülemezdi.

Yıllar sonra Brezilya basınında yer alan Che'yle ilgili çıkan söylentilerde, 1965 ortalarında Che'nin Kolombiya, Peru, Şili, Arjantin, Brezilya, Uruguay, hatta Mexico City'de bir psikiyatri kliniğinde olduğu iddia edildiği görülür. 1965 yılında dünyanın çeşitli yerlerinde çıkan gazetelerde altı haberde Che'nin bir kazaya kurban gittiği yazıyordu. Belki de bu çıkan haberler içinde en ilginci, onun öldüğünü ve Las Vegas'da bir fabrikanın bodrumuna gömüldüğünü yazan haberdi. Haberde onun oraya nasıl gittiğine, onu kimin öldürdüğüne veya fabrikanın ne fabrikası olduğuna ilişkin hiçbir bilgi yoktu.

Kübalı bir kaynağın belirttiğine göre, CIA kontrollü radyo istasyonları Asya'ya yaptıkları yayınlarda Che'nin Fidel tarafından Çin yanlısı olduğu için öldürüldüğünü, *Radio Free Europe*'un Doğu Avrupa'ya yaptığı yayınlarda da yine Fidel tarafından Sovyet yanlısı olduğu için öldürüldüğünü söylemişlerdi. Hatta Che'nin babasının elinde bir bayrakla Fidel'den oğlunun cesedini isterken tasvir eden bir el ilanı bile basılmıştı. Baba Guevara tekzip yayınlatmaya çalışmış; ama bu hareketi haber konusu olmamıştı.

1965 Haziranında, Che'nin Kongo'da bulunduğu sıralarda, "R Memorandumu" adıyla bilinen bir dizi tuhaf haber CIA'ye yakın istihbarat ajanslarında konuşulmaya başlandı ve kitle medyasına sızdı. Haberlerin adı "R" harfiyle başlayan, Sovyetler Birliğinin Havana büyükelçiliğinde çalışan bir sekreter tarafından kaleme alındığı ve Che'nin Havana'daki Calixto García Hastanesi'nde bitkin bir halde yattığını, akli dengesini yitirdiğini söyleyen sözde güvenilir kaynaklara dayandığı söyleniyordu. Che'nin nedeni bilinmeyen ateşler içinde yatarken Camilo'nun hayaletini gördüğü, Camilo'nun hayaletinin ona dünyanın başka yerlerindeki

devrimlerde görev almasını öğütlediği söyleniyordu. "Memorandum"da Che'nin graphorrhea nöbeti geçirdiği ve Fidel Castro'ya, başka şeylerin yanında Zanzibar'a gidip Çinlilerle birlikte çalışmak gibi önerilerde bulunduğu saçma sapan mektuplar yazdığı belirtiliyordu.

Paris Match'da yazan Fransız romancı ve muhafazakâr gazeteci Jean Larteguy'un, Fidel öldürdüğü için Che'nin ortadan kaybolduğu teorisini ortaya atma cüretinde bulunması bu zamanlara rastlar.

Ancak Che'nin hayatta olduğu anlaşılıyordu, o sıralarda bir İtalyan gazeteci Che'yle Peru'da bir röportaj yapmıştı. Che'nin yeraltına inip inmediği sorulan bir CIA kaynağıysa, "Evet, iki metre aşağıya indi," gibi bir cevap vermiştir. Bu yalan haber yayma operasyonunda bilinçli bir tutum söz konusuydu, halk Fidel'in Che'den "kurtulduğuna" inandırılmaya çalışılıyordu.

Newsweek 28 Haziran baskısında bir dizi uzun söylentilere yer vermişti: Sanayi Bakanlığından atıldıktan sonra intihar etmişti; Vietnam veya Santo Domingo'da gerilla harekâtları düzenliyordu. Bir hikâyeye göreyse, Che karşı tarafa geçmiş ve Küba'nın devlet sırlarını 10.000.000 dolar karşılığında ABD'ye satmıştı. Fidel de, bir gazetecinin sorularını yanıtlarken, kasıtlı veya kasıtsızca, spekülasyonların artmasına bizzat neden olmuştu:

"İnsanlar Che hakkında ne zaman bilgi alabilecek?"

"Komutan Guevara ne zaman isterse."

Dominik Cumhuriyeti'nde halk isyanı çıkınca, Miami'den, Che'nin o ülkede olduğu yolunda haberler gelmeye başlamıştı. Bu haberlerde kesin kişi adları, tarihler ve yer adları geçiyordu. Che, sözde Santiago de Cuba'dan bir balıkçı teknesine binmiş ve Santo Domingo yakınlarında karaya çıkmıştı; aynı kaynak onun Santo Domingo sokaklarında çarpışırken görüldüğünü ve oradaki bir çarpışmada öldüğünü üzerine basa basa söylüyordu. ABD Deniz Kuvvetleri bu ülkeyi işgal ettiği sıralarda, ABD'de bir radyo istasyonu, biri Che olmak üzere iki kişiden oluşan müretebata sahip Küba'ya ait küçük bir denizaltının adaya yanaştığını söylemişti. Yalan haber operasyonu görevinde bulunan bir grup Kübalı gizli ajanın, Dominik Cumhuriyeti'nin ABD yanlısı üç askeri yetkilisinden biri olan Antonio Imbert Barreras'ın ofisinde bir rapor gizlediği de söyleniyordu. Söylendiğine göre, bu raporda Che'nin Dominik'teki ayaklanma sırasında Camaño'nun komutası altında çarpışırken Ciudad Nueva'da öldüğü yazıyordu.

Che'nin hayaleti tüm dünyaya musallat olmuştu.

Başkan Lyndon Johnson'un danışmanları arasında gidip gelen istihbarat raporları üzerinde öyle notlar vardı ki, bunlar Che Guevara'nın nerede olduğuna ilişkin artan rivayetlere bir yenisini daha eklemişlerdi. CIA, yaymaya çalıştığı söylentilerinden birine kendisi dahi inanmıştı; Fidel'le anlaşmazlığının Che'nin felaketini getirdiği, Che'nin bu anlaşmazlık yüzünden Küba'da hapsedildiği veya infaz edildiği söylentisine. Bu görüşü, CIA'nin faaliyetleriyle ilgili yazılarıyla tanınmış bir yazar olan ve durmadan Che'nin deliliği hakkında hikâyeler uyduran, onun Latin Amerika'da olduğu veya oraya gitmek için beklediği söylentilerini yayan Victor Marchetti savunuyordu.

CIA'nin analistlerinden bazıları Küba'nın Kongo'daki varlığıyla ilgili bilgiler toplamaya başlamış, hatta Che'nin de orada olabileceği fikrini ortaya atmıştı; ama sonra bu olasılıktan vazgeçilmişti.

Agence France-Presse, Fidel ile Che arasında geçen bir münakaşa sırasında silahların konuştuğu ve bu arbede sırasında Che'nin öldüğü söylentisini yaymıştı. Bu hikâye Troçkist bir gazete tarafından destek görmüştü. Peru'da çıkan *La Prensa* gazetesi, Che'nin Çin yanlısı tutumu nedeniyle Sovyetler Birliği tarafından saf dışı bırakıldığı şeklindeki söylentiye ağırlık vermişti.

Bu ve buna benzer binlerce söylentinin baskısı altında Fidel 3 Ekimde, daha sonra Küba Komünist Partisi adını alacak olan Merkez Komitesinin kuruluş toplantısında kürsüye çıktı. Elinde beş sayfa ve daktiloyla yazılmış bir yazı vardı. Salona büyük bir gerilim hâkimdi. Fidel konuşmasına başladı:

> Merkez Komitesinde bir eksiğimiz var, faziletli, erdemli biri eksik burada... [O kişi eksik olduğu için] düşman binlerce tahminde bulunmuş, insanların aklını karıştırmaya ve aralarında fikir ayrılıklarıyla şüphe yaratmaya çalışmıştır. Bizse beklemek zorunda olduğumuz için bugüne kadar sabırla bekledik.

Fidel bunları söyledikten sonra Che'nin nisan ayında kendisine verdiği veda mektubunu okumaya başladı. Mektubun sonunda salonda alkış koptu, Fidel konuşmasına devam etmeye çalıştı; ama alkış hiç bitmeyecekmiş gibi devam etti.

Fidel yıllar sonra, Che'nin veda mektubunu yayımlamanın "kaçınılmaz bir siyasi zorunluluk" olduğunu açıklayacaktı.

41

KÖTÜMSER İYİMSER

Emilio Aragonés ile Oscar Fernández Mell Kongo'daydı; çünkü Fidel, de Force Cephesi yenilgisinden ve Che'nin oradaki durumu anlatan mektubunu aldıktan sonra onlara oraya gönüllü gitmeleri için izin vermişti.

Che önce onların kendisinden tekrar Küba'ya dönmesini istemek veya çatışmadan ayrılması konusunda kendisine baskı yapmak için geldiklerini düşünerek çekinmişti. *Parti'nin örgüt sekreterinin görevini bırakıp neden Kongo'ya geldiğini düşünmeden edememiştim.* Che, Aragonés ile Fernández Mell'in oraya gönüllü olarak geldiklerini öğrenince onları hemen savaşçıların arasına kaydetmişti.

Aragonés, Kongo'ya gelen 120. Kübalıydı. O sıralarda orada 107 savaşçı ve 4 hekim vardı, bunun dışında ölenler olmuştu: Tanganyika gölünde yatan Changa ve cenazeleri Küba'ya gönderilen iki kişi. *Koşullar farklı olsaydı büyük bir ordunun çekirdeği olabilirdi.*

Takviye kuvvetler gelmişti: Çin ve Bulgaristan'da eğitim görmüş bir grup Kongolu öğrenci. Ama bu öğrenciler çatışmada bir işe yaramayacaktı. Bu öğrenciler kabile şeflerinin Fransızca konuşan oğullarıydı ve teoriyle ilgiliydiler, dağlara çıkmak istemiyorlardı; eğitimleri sırasında beyinleri sömürgeci fikirlerle dolmuştu ve Avrupa kültürünün olumsuz yönlerini taşıyorlardı. [Eğitimden] *Marksizm gösterişçiliğiyle döndüler, önemli "kadrolarmış" gibi bir hava içerisindeydiler ve emir vermeye hevesliydiler; yani kısacası, disiplinsizdiler, hatta elitist komplolardan bile bihaberdiler.*

İşte Che bu kişilerden oluşan kuvvetlerle savaşı yeniden örgütlemeyi planlıyordu.

Askeri açıdan, gerilla grubu hareketsizdi. Sonuçsuz çatışmalar sürerken Che, doktorluk yaparak ve köylere bitki kökleri dağıtarak toplumla ilişkilerini arttırma fırsatı bulmuştu. Che daha sonra Lambert'le birlikte daha fazla pusu kurmak ve kasabaya saldırıda bulunma olasılığını değerlendirmek için (çünkü ele geçirilen bir bordroya göre kasabayı 53 kişi savunuyordu) Lulemba'ya gitmeye karar vermişti.

Che Kübalılarla birlikte, yolun kenarında, pire istilasına uğramış bir dizi kulübeden ibaret olan ve siperi veya sığınağı bulunmayan ön cepheye ulaştı; orada birkaç uçaksavar ve bazuka vardı. *Siperler her zaman sorun oluyordu; çünkü bir batıl inançtan kaynaklanan korku yüzünden Kongolu askerler kendi kazdıkları kuyuların içine girmek istemiyorlar ve*

saldırılar için sağlam bir savunma hattı oluşturamıyorlardı. Onlara Lambert'in Fizi'de hasta kız kardeşinin yanında olduğunu söylediler. Lambert türlü bahaneler ileri sürerek bir buçuk aydır kampa uğramıyordu.

Che'nin keşif operasyonu onu Fizi bölgesine götürmüştü:

Orada önemli olan "gösteri" düzenlemekti. General Maulana, üzerinde leopar kürkü bulunan bir motosiklet kaskından ibaret olan ve çok komik görünmesine neden olan savaş giysisini giymişti. Coello, ona "Kozmonot" adını takmıştı... Askeri bir geçit töreni düzenlendi, törenin sonunda General Maulana bir konuşma yaptı. Konuşması sırasında ortama hâkim olan komik durum Chaplin'in komiklikleri boyutuna ulaştı; şefler bağırıp çağırırken, oldukları yerde tepinip yarım daireler çizerken sıkıcı ve içerikten uzak, kötü bir komedi filmi seyrediyormuş hissine kapıldım... O gece Fizi'ye döndük.

O zamana kadar sükûnetini korumuş olan düşman şimdi varlığını hissettirmeye başlamıştı. Köyler bombalanmaya ve makineli tüfeklerle taranmaya, ayrıca uçaklardan üzerlerine Cumhurbaşkanı Mobutu Sese Seko hükümetinin Kübalı danışmanlara sırt çevirmeleri halinde köylülere ödüller vereceğini, silahlarını bırakanlara adil davranacağını yazan ilanlar atılmaya başlanmıştı. Hükümete ABD'den 200 milyon dolarlık yardımla birlikte CIA'den danışmanlar ulaşmıştı. Bu danışmanlar, Amerikalılardan, Domuzlar körfezinde savaşmış olan Kübalılardan ve Rodezyalı, Güney Afrikalı askerlerden oluşuyordu. CIA, "Kendi hayvanlarımızı getirdik," diyordu.

Sağlık Bakanı José Ramón Machado Ventura başkanlığında başka bir Küba heyeti Kongo'ya gelmişti. Ventura, Che'ye dış dünyada neler olup bittiği hakkında genel bir bilgi verdi.

Devrim Konseyindekiler doğruyu söylememişlerdi; bunun nedeni, kısmen böyle durumlarda doğru söylenmesinin uygun olmamasından, kısmen neler olup bittiğinden haberdar olmamalarından kaynaklanıyordu... Her yerde askeri konuşlanmaların olduğu, ormanda kuvvetlerin mevzilendiği ve sürekli çatışmaların yaşandığı son derece pembe bir tablo çizmişlerdi...

Nihayet 5 Ekimde, Fizi ile Baraka arasında bulunan bir tepede Kongolu liderlerle önemli bir toplantı yapıldı. Che toplantıda Kongolu liderlere hiç de yumuşak davranmadı.

Kongo'daki savaşı yakından gören Aragonés ile Fernández Mell, Che'yle tartıştılar. Fernández Mell: "Ona, Küba'da Batista'ya karşı bir halkın olduğunu; ama orada halkın hiçbir şeye karşı olmadığını söyledik." Aragonés ise şunları ekliyordu: "Onun orada ne yaptığını anlayamamıştık."

Küba gerilla kolunda da Kongo'daki mücadeleyle ilgili şüpheler artmaya başlamıştı. Che bu mücadeleden şüphe edenlerin karşısına çıktı:

Kübalıların Fidel'in gerçek durumdan haberdar olmadığı için Kongo'da olduğu doğru değildi... Onların benim liderliğime güvenmelerini isteyemezdim; ama bir devrimci olarak onlardan dürüstlüğüme güvenmelerini isteyebilirdim... Hiç kimseyi kendi kişisel onurum adına kurban edecek değildim. Kongo'da her şeyin kaybedildiği görüşünü Havana'yla paylaşmamışsam bunun nedeni bu görüşe inanmamamdı.

İşin aslı, Kübalı grup oradaki faaliyetlerini sadece Che'ye olan kişisel bağlılıkları nedeniyle sürdürüyordu. *Emre itaatsizlik edenleri Küba'ya göndermekle tehdit edebildiğim o romantik dönemler geride kaldı. Bugün aynı şeyi yapsam, elimde adamların yarısı kalsa öpüp de başıma koyarım.*

Che, Fidel'e uzun bir mektup yazmıştı:

Mektubunu aldım; onu okurken karmaşık duygular içine girdim; çünkü proleter enternasyonalizm adına bedeli son derece ağır hatalar yapıyoruz. Bunun dışında, yazılarımda gerektiği kadar ciddi olmadığım için midir yoksa beni tam olarak anlamadığın için midir bilemiyorum, gereksiz bir kötümserlik hastalığından mustaribim... Sana şunu da söyleyeyim, burada bana yakın olanlar, mevcut durum karşısında temelsiz bir iyimserlik havası içinde olduğumdan nesnel olma özelliğimi kaybettiğimi söylüyorlar. Seni temin ederim ki, ben olmasaydım bu güzel hayal genel bir felaketin içinde yok olup giderdi.

Che mektubunda adama değil, kadroya ihtiyacı olduğunu özellikle belirtiyor –*bir sürü silahlı adam var; ama asker yok*–, Kongolu liderlerin savaşma konusundaki basiretsizlikleri ve isteksizlikleri, dürüst olmamaları, gerçek bir çatışmadan uzak durmaları; Kongo'da genelde fela-

ket olan durum konusunda Fidel'e ciddi uyarılarda bulunuyordu. Che Kongolulara para verilmemesi gerektiğini, bunun mücadeleye hiçbir biçimde hizmet etmeyeceğini de belirtiyordu. *Savaşmak istemeyen bir ülkeyi tek başımıza özgürlüğüne kavuşturamayız; o savaşma ruhunu yaratmalıyız önce ve Diogenes'in feneri ve Eyüp'ün sabrıyla asker arayışına çıkmalıyız; ama bu insanlar karşılaştıkları her şeyden korktukları sürece bu görevi başarmak daha da güçleşiyor.*

Tuhaftır, genelde son derece iyimser olan Che, Fidel'in gözünde kötümser biri olmuştu.

Ekim ayında Başbakan Moïse Tshombe askeri bir darbenin kurbanı oldu. Ardından isyancılara barış önerisinde bulunan bir propaganda kampanyası başlatıldı. Cumhurbaşkanlığı görevine Kasavubu getirildi; Kasavubu birkaç gün sonra Gana'nın başkenti Accra'da çeşitli Afrika ülkeleri liderleriyle bir araya geldi ve onlara sömürgecilik karşıtı cephenin bozulması önerisinde bulundu. Kasavubu o toplantıda Kongo'daki Brazzaville hükümetiyle uzlaştığını da ilan ettí. Patrice Lumumba yanlılarından arta kalanlarla Che'nin gerillalarını tecrit etmek için bir siyasi tuzak planı ortaya kondu.

Bu arada, Che de Kübalı adamlarıyla toplantı yapıyordu:

> *Onlara zaferin mümkün olabileceğine kimlerin inandığını sordum; sadece Dreke ile Martínez Tamayo el kaldırdı... Kendilerini yok yere kurban ettiklerini bildikleri halde hiç düşünmeden kurban edebilecek olduklarından emin olduğum halde, Kongolu silahlı isyancılara zafer getirecek bir ordunun kurulabileceği hayallerimi çok az kişinin paylaştığı inancıyla toplantıyı kapattım.*

Kongolu şefler Kübalılara karşı kampanya başlatmışlar, onlara palyaço adını takmışlardı. Bir köylü ise Kübalıları savunmuştu: *Onu dinleyen herkese bizi Belçikalılarla aynı kefeye koymanın ayıp olduğunu söylediğini belirtti... Daha önce [savaşçıların içinde] onun kirli kabından yemek yiyen beyaz bir adam görmediğini söyledi.* Şefler yabancılar tarafından çalıştırıldıkları için Kübalı grubun içinde yer alan Kongolularla alay ediyorlardı. Adamlarını yaralayan mayınları Kübalıların yerleştirdiğine dair söylentiler dolaşıyordu ortalıkta.

> *Aslında, söylemeye dilim varmıyor ama şeflere haksız muamele etmiştik, onların cehaletinden, batıl inançlarından [yakınmış], aşa-*

ğılık komplekslerini beslemiştik. Tıpkı o eski kötü günlerdeki gibi, beyaz bir adamın onları azarladığını düşünmelerine neden olmuş ve hassasiyetlerini zedelemiştik.

O sıralarda Kongo radyosu ikide bir Che Guevara'nın Kongo'da öldüğü haberini geçiyordu. Bir sızıntı mı olmuştu? Yoksa bu haber asılsız bir propaganda mıydı? Her ne idiyse, haber uluslararası basında yer almamıştı.

Che 1 Kasımda Tanganyika gölüne indi. Peşinden Yüzbaşı Sánchez Bartheley, namı diğer Lawton da gitti; Lawton, Che'ye Darüsselam'dan kaygı verici bir mesaj götürmüştü. Tanzanya hükümeti Küba büyükelçisi Pablo Rivalta'yı görüşmeye çağırmış ve ona şu açıklamada bulunmuştu:

> Afrika ülkelerinin başka ülkelerin içişlerine müdahale etmeme kararları doğrultusunda, Kongo Özgürlük Hareketine o güne kadar destek vermiş olan ülkelerle birlikte bu desteklerinin biçimini değiştirmek durumunda olduklarını bildirdiler. Yani bu karar sonucunda, Kongo'ya destek politikası çerçevesinde gönderdiğimiz kuvvetlerimizi geri çekmemizi istiyorlardı. Birçok Afrika ülkesinden daha fazla adam gönderdiğimizi ve çekilene kadar Kongo Özgürlük Hareketine planlarımızla ilgili hiçbir şey söylememiz gerektiğini, cumhurbaşkanının liderleri yanına çağırıp Afrika devletlerinin verdiği kararı onlara bizzat kendisinin söyleyeceğini belirttiler. Havana'ya konuyla ilgili bir rapor gönderdim. Fikrinizi bekliyoruz.

Bu, can çekişmekte olan bir devrime indirilen son darbeydi. Gelen bilgide dile getirilen talep doğrultusunda Kongolu yoldaşlara hiçbir şey söylemedim ve sonraki günlerde neler olacağını görmek üzere bekledim. Havana'dan, Fidel'den telgrafla Darüsselam'daki Rivalta'ya gelen mesaj kısa bir süre sonra Kongo'ya nakledildi:

> Saçma olmamak kaydıyla her şeyi yapmalıyız. Eğer Che oradaki varlığımızın anlamsız ve gereksiz olduğunu düşünüyorsa, o zaman geri çekilmeyi düşünmeliyiz. Nesnel duruma ve adamlarımızın ruh haline göre hareket etmelisin. Eğer orada kalmamız gerektiğini düşünüyorsan, elimizden geldiği kadar çok insan ve malzeme kaynağı göndeririz. Tavrımızı, yenilgiyi kabullenmiş veya kötümser

bir tavır olarak yorumlayacağından korkuyoruz. Eğer ayrılmaya karar verirsen, Che mevcut durumunu sürdürecektir, ister buraya gelsin isterse başka yerde kalsın. Her türlü kararınızı destekleriz. Adamlarımızın hayatlarını tehlikeye atmaktan kaçının.

4 Kasımda Fidel'den Darüsselam yoluyla başka bir mesaj daha ulaşmıştı; mesajda hükümet askerlerinin Kongo'dan çekilmek üzere olduğu belirtiliyor, sonra şöyle devam ediyordu: "Bu durumda, Kongolular desteğimizi geri çekmemizi talep edene veya mücadeleyi bırakana kadar onlara verdiğimiz devrimci desteği geri çekmek ihanet anlamına gelecektir." İletişim hatları doluydu; ama mesajlar aynı zamanda gelmişti. Che, Fidel'e yazdığı mektubu nakledilmek üzere Darüsselam'a yolladı. Mektupta Che, Fidel'e savaşla ilgili bilgi verdikten sonra şöyle devam ediyordu:

Tüm Kongolu şeflerin çekilmesinden de söz edildi bir ara. O zaman ben 20 seçkin adamla birlikte geri planda kalmaya (taştan kan çıkmaz), diğerlerini sağa sola göndermeye ve eldeki tüm imkânları zorlayarak sonuna kadar savaşmaya karar verdim; bu durumda, ya kara yoluyla başka bir cepheye gitmeyi ya da kutsal iltica hakkımı kullanmayı seçecektim. Son gelen haberleri de aldıktan sonra Fidel'le aynı tepkiyi gösterdim: buradan ayrılamayız. Dahası, mevcut durumda hiçbir Kübalının da ayrılmaması lazım. Tanzanya hükümetiyle nihai ayrıntılar üzerinde konuşulması gerekiyor.

Benim önerilerim şunlar: Yüksek bir Küba heyeti veya buradan Aragonés veya her ikisi de Tanzanya'ya gitsin. Plan aşağı yukarı şöyle olmalı: Küba, Tanzanya'nın onayına bir destek önerisi sunsun; Tanzanya bu öneriyi kabul ettikten sonra biz de koşulsuz veya zaman sınırlaması olmaksızın bu desteği alalım. Bugün Tanzanya'nın içinde bulunduğu zor durumun farkındayız; ama önerilerini kabul etmiyoruz. Küba verdiği sözden cayamaz ve kardeşlerini paralı askerlerin insafına bırakıp utanç verici bir biçimde çekip gidemez. Mücadeleyi ancak Kongolular iyi niyetle veya olağanüstü durumlarda bizden böyle bir şey yapmamızı talep ettiklerinde terk ederiz; ama böyle bir durumun yaşanmaması için de elimizden geldiğince mücadele ederiz.

Kasım ayının başlarında Kongo'daki askeri durum oldukça sabit görünüyordu; ama isyancı kuvvetlerin birliklerinden ayrılmaları hızla

devam ediyordu. Her yerde, Güney Afrikalı ve Belçikalı paralı askerlerle hükümet kuvvetlerinin eski Katanga jandarmasının da desteğiyle Tanganyika gölüne doğru ilerleyeceği söylentileri dolaşıyordu. Kongo hükümetine bağlı hava kuvvetleri çevreyi bombalıyordu. Siperler kazılmış, birçok yerde pusu kurulmuştu; ama isyancı kuvvetlerinde bozulma iyice artmıştı. Kübalı savaşçılarla Kongolu savaşçılar arasındaki gerilim Aly cephesinde had safhaya ulaşmıştı. Martínez Tamayo ellerindeki Kongolu savaşçıların birliklerini terk etmelerini önlemek için çok uğraşmıştı ve geri çekilmekten söz eden Kübalı savaşçılar arasında moraller düştükçe düşüyordu.

Cephenin dağılması kaçınılmazdı. Ruandalılar, de Force Cephesi bölgesini terk etmeye ve Kübalıları da beraberlerinde götürmeye başlamışlardı. Ama en azından cepheyi düzenli bir biçimde terk ediyorlar ve Nganja bölgesinde silahlanarak tekrar bir araya geliyorlardı. Mundandi, Che'ye şu notu göndermişti:

> Konumumu daha fazla koruyamayacağım ve savunmayı sağlayamayacağım... Beni anlamanı rica ediyorum: çekilmeye karar verdim; Kübalı yoldaşları terk etmeyeceğim... Tüm Ruandalı yoldaşların yok olmasına izin veremem... Bu devrime kendi ülkemde de devrim olur düşüncesiyle destek vermeye çalıştım. Kongolular savaşmayacaklarsa, kendi topraklarımda ölmeyi tercih ederim.

Böyle bir durumla karşı karşıya kalınca Che Küba'ya bir telgraf çekti: *Düşmanın baskısı arttı, şimdilik gölü abluka altında tutuyoruz. Cephenin yarılması halinde acilen büyük meblağlarda Kongo parasına ihtiyacımız olacak. Saldırı güçlü bir biçimde devam ediyor. Hızlı hareket etmemiz lazım. Üssü koruma hazırlıkları yapıyoruz.* Kübalılar kadınlarla çocukları Kigoma'ya tahliye etmeye karar verdiler ve Tanzanya'da cephenin yarılması durumunda kullanılmak üzere gizli bir üs kurulmasını uygun buldular.

17 Kasım gecesi Che savunma hattının iç kesimlerine doğru ikinci bir geri çekilme emri verdi. Kübalı savaşçıların yanı sıra Kongolu askerlerle kadınlı çocuklu tüm köylüler geri çekildi.

42

O KASIM AYININ SON GÜNLERİ

18 Kasım 1965'te Chamaleso, Kongolular ve cephedeki şefi Ildefonse Masengo adına konuşarak mücadeleden çekilmekten yana olduklarını söyledi.

Kongoluların geri çekilme kararı aldıkları söylentisi kampta yayıldıkça yayıldı ve kargaşa çıktı. Che mücadeleyi bırakmadı. En güvendiği adamlarıyla konuştu ve onlara bir tahliye hareketi örgütlemeyi, sonra küçük bir gerilla grubuyla birlikte sınırdan geçip kuzeyde bulunan Pierre Mulele komutasındaki isyancı kuvvetlerle birleşmeyi önerdi. Ancak bu bilinmeyen topraklarda 965 kilometre yürümek, kılavuzsuz balta girmemiş ormanlardan geçmek, hatta Mulele'nin nasıl bir durum içinde olduğunu bilmeden hareket anlamına geliyordu; çünkü Mulele'nin kuvvetleriyle hiç irtibat kurmamışlardı.

Che savaşçılardan oluşan çekirdek bir grupla Kongo'da kalmakta ısrarlıydı. Aylar sonra şunları söyleyecekti:

Hasta, zayıf ve ayakta duramayacak durumda olanları tahliye etmek ve küçük bir grupla mücadeleyi sürdürmek düşüncesindeydim. Aklımda bu fikirle küçük bir test yaptım... yoldaş savaşçılardan hayal kırıcı sonuçlar aldım: neredeyse hiçbiri savaşmak istemiyordu. Böylece karar vermek bana düştü.

Ertesi gün, 19 Kasımda, Kongolu savaşçıların bir kısmı Fizi'ye çekilmeye başladı. Che, tahliye emrinden önce Tanzanya'ya giden tekneyle temas kuramadığı için kampın ve belgelerin yakılmasına karar verdi. Ama bu emri vermeden önce birileri barut fıçılarını ateşe vermişti.

Gruptan ayrılan askerleri beklerken Jungo yolundaki ilk tepeden ateşler yükselmeye başladı; çünkü değerli barut stokumuz yanıyor ve patlıyordu. Gruptan bir sürü savaşçı ayrılmıştı, hepsi de yaşlanmış gibiydi, canlılıklarını kaybetmişlerdi. Gruplarda bir tane bile Kongolu kalmamıştı.

Saat üçe doğru Tanzanya'da, göl kıyısında Yüzbaşı Lawton'la temas kurdular, ona bir tahliye hareketi gerçekleşeceğini, bu nedenle Kongo'ya dönmesini söylediler.

Gölden "anlaşıldı" sözünün geldiğini duyduklarında orada bulunan yoldaşların yüzlerindeki ifade adeta sihirli bir değnek değmişçesine birden değişiverdi...

Şeflerin hepsi geri çekiliyordu; köylüler bize düşmanca davrandılar. Ama tümüyle tahliye olmak ve geldiğimiz yoldan geri çekilirken, korumasız köylülerle silahlı oldukları halde savaşma yetenekleri yetersiz olduğundan, yenilmiş ve kendilerini ihanete uğramış hisseden korumasız adamları tek başlarına bırakmak beni derinden yaraladı.

Kongo'da kalmanın kendimizi kurban etmek anlamına gelmediği düşüncesindeydim, halkımı korkuttuğum, o bir yıl ya da diyelimki beş yıl, bir kendini kurban etme süreci değildi; bu tamamen kafamın içinde tasarladığım bir mücadele fikrinin bir parçasıydı.

Aslında gecenin kör karanlığına dek kararsızlık içerisinde bekledim; belki de asla bir karar vermemiştim, kaçaklardan biri haline gelmiştim.

Küba'dan Che'nin Kongo'nun kuzeyindeki Mulele ile bağlantıya geçmesinin delilik olacağını, onun "oradan çıkmak için her yolu denemesi" gerektiğini belirten bir mesaj gelmişti.

Víctor Dreke:

Tahliye, ilerleyen ve önüne geleni öldüren Belçikalılardan kaçarak orada toplanmış olan çok sayıda Kongolu gerillanın ve sivilin önünde gerçekleşecekti. Çok korkunç bir manzaraydı; çünkü kalabalığın içinde yaralı, hasta insanlar, kadınlar, çocuklar, yaşlılar vardı. İnsanları oradan uzaklaştırmak için birkaç tekneye ihtiyacımız vardı ama ortada tekne mekne yoktu.

O gün akşama doğru Che orada kalmak için bir hamlede daha bulundu; o zamana kadar gruba katılması gerektiği halde henüz ortalarda görünmeyen Kübalılardan oluşan grubu beklemeleri gerektiğinde ısrar etti. Che'nin bu ısrarı Kübalı komutanlar arasında müthiş bir münakaşaya neden oldu. Münakaşaları sırasında Che'nin şapkasını yere çaldığı, Emilio Aragonés eğer konu ölmekse, diğerleri tahliye edildikten sonra Che'nin yanında seve seve yer alacağını ve idealizmin ne olduğu konusunda onunla seve seve tartışacağını söyledi. Che sonunda pes etti.

Bana göre durum açıktı. Birkaç saat içinde gelmedikleri takdirde iki adam terk edilecekti... Kuvvetlerim tam bir hengâme içindeydi, en fazla 20 adamın peşimden geleceğini tahmin ediyordum; ama pe-

şimden gelmeye başlar başlamaz içlerine bir kuşku düşecekti. Ondan sonra ben ne yapacaktım?

Geri çekilmemiz tam anlamıyla bir kaçıştı, bunun başka bir açıklaması yok. İşin daha da kötüsü, insanları arkamızda bıraktığımız için aldatmacaya biz de ortak olmuştuk. Öte yandan, ben artık kimdim? Fidel'e veda mektubunu yazdıktan sonra yoldaşların beni başka bir ülkenin insanı, Küba'nın günlük sorunlarıyla ilgilenmeyen biri gibi görmeye başladıkları izlenimine kapılmıştım ve onlardan orada kalmaları gibi mutlak özveri gerektiren bir şeyi yapmalarını isteyemeyeceğimi hissediyordum. Oradaki son saatleri bu şekilde geçirdim, yalnız ve zihni karışık bir halde.

Sabah 02:00'ye doğru Lawton'un üç teknesi göründü, ateşler ve bombalamalar arasında. Yaptıkları ilk şey teknelerden birine makineli bir tüfek yerleştirmek oldu.

Tahliye hareketi planlandı. Teknelere önce hastalar bindi, arkalarından Masengo'nun tüm üst rütbeli adamları –onun seçtiği 40 adam– onların da arkasından Kübalılar. Sonra acı dolu, üzücü ve utanç verici bir manzara başladı. Tekneye binmek için yalvaran insanların isteklerini geri çevirmek zorunda kaldım. O geri çekilme hareketinde ne onur vardı ne de en ufak bir isyan belirtisi.

Grupla birlikte sonuna kadar kalan sekiz Ruandalı teknelere bindi. Che tekneye herkesten sonra binmek istiyordu; ama Kübalı subaylar, Che'nin bu hareketinin bir numara olabileceğini düşünerek, o binmediği sürece tekneye binmeyeceklerini söylediler. Böylece Che, José María Martínez Tamayo, Aragonés ve Fernández Mell'le birlikte ilk tekneye bindi.

Sabah 07:00'ye doğru, Kigoma'nın ilk evleri görünmeye başladığında, Che içinde bulunduğu tekneden Kübalılara bir konuşma yaptı. Dreke, onun şunları söylediğini belirtir:

Yoldaşlar, hepinizin bildiği nedenler yüzünden artık ayrılma zamanı geldi. Karaya sizinle birlikte çıkmayacağım; her türlü provokasyondan kaçınmalıyız. Yaşadığımız bu savaş büyük bir deneyim oldu sizin için. Ümit ederim ki, çektiğimiz bunca sıkıntıya rağmen, eğer bir gün Fidel bunun gibi bir görev için çağrıda bulunursa, içlerinizden bazıları, "Ben de varım," der. Ayın 24'ünde eve dönüp de dört gözle

beklediğiniz o süt domuzları yerken Kongo'da bıraktığımız bu aciz insanları ve yoldaşları hatırlayacağınızı da ümit ederim. Belki bir gün Küba'da veya dünyanın başka bir bölgesinde yine görüşürüz.

Teknelere küçük bir tekne yanaştı. Che bu tekneye bindi, onun ardından Martínez Tamayo, Harry Villegas ve Carlos Coello; sonra tekne diğerlerinden ayrıldı.

43

DARÜSSELAM

Küba'nın Kongo'daki keşif hareketinde komutan yardımcısı olan Víctor Dreke, Che'nin Tanganyika gölünde onlardan ayrılırken söylediği son sözü hatırlıyordu: "*Görüşürüz Moja.* Acayip bir şeydi; insanlar ağlıyordu. Mutlu muydular, üzgün mü belli değildi. Che'yi bir daha görmedim."

Kübalı askerler Kigoma'ya ulaştıktan sonra kendilerine geldiler. Erasmo Videaux: "Kafamızı kazıdık, pislikten arındık. Neredeyse çıplak ve yalın ayaktık. Kendimizi dezenfekte ettik; üstümüz başımız bit doluydu. Savaşçılar orada ilaç bulduklarına sevinmişlerdi. Moralimiz o zaman düzeldi. Bir çatışmayı iptal ettiğimizi, suçlu tarafın biz olmadığımızı düşünüyorduk."

Sonra Darüsselam'a götürüldüler, oradan da gruplar halinde Havana'ya gittiler. Oscar Fernández Mell'in komutasındaki küçük bir grup Kongo'da kalan üç Kübalıyı aramak üzere Kigoma'da kaldı. (Onları iki ay sonra bulmayı başardılar.)

Bu arada, Büyükelçi Pablo Rivalta, sadece kendisinin ve şifre memurunun girebildiği Küba'nın Darüsselam'daki elçilik binasının üst katını temizleme emri almıştı. Burası uzun saçlı ve yenilmiş, açlıktan ve dizanteriden bir deri bir kemik kalmış Che'nin sığınağı olacaktı. Sağ kolu olan üç kişi de onunla birlikteydi: Harry Villegas, Carlos Coello ve Yüzbaşı José María Martínez Tamayo.

Che mutsuz ve kederli halinden yiyecek ve edebiyat sayesinde kurtulmuştu. Elçilik binasına yerleştikten günler sonra Che, elçiliğin Colman adlı şifre memuruna Kongo'da yazdığı günlüklerden çıkardığı notları yazdırmaya başladı. Bu not yazdırma işlemi yavaş yavaş hızlandı ve Che üç hafta boyunca adeta durmadan, dinlenmeden yazdı.

Hazırladığı elyazmasının adı, *Devrim Savaşının Anıları* (*Kongo*), olacaktı. Kitabın ilk sayfasında, "Kendini kurban etmenin bir anlamı varsa eğer, Baasa ve ölen yoldaşlarına," yazıyordu. Prologda Che şunları yazıyordu:

Bu bir başarısızlığın öyküsüdür ... ama bu öykü gözlemlerin ve eleştirinin ışığında yazılmıştır. Bu öykünün bir değeri varsa eğer, bu değerin diğer devrimci hareketlerin işine yarayacak deneyimleri içeriyor olmasından kaynaklandığı inancındayım. Zafer, olumlu deneyim için büyük bir kaynak ama bana göre yenilgi çok daha büyük bir kaynak; özellikle de aktörlerle danışmanların tanımadıkları, di-

lini bilmedikleri, sadece proleter enternasyonalizm ruhuyla bağlı oldukları topraklarda hayatlarını tehlikeye atan yabancılardan oluştuğu ve İspanya'daki iç savaştan beri görülmemiş bir uluslararası dayanışma örneği sergileyen ülkelerin gösterdiği çağdaş bir özgürlük savaşının söz konusu olduğu böyle bir durumda.

Aynı prologda Che şunları da söylüyordu:

Bu notların ... dikte edildikten uzun bir süre sonra, yazardan burada nelerden söz ettiğinin sorulamayacağı kadar uzun bir süre sonra yayımlanması arzusundayım. Neyin ne olduğunu zaman gösterecek, kitaptaki bu ifadeler bir öneme sahipse eğer, editörler aradan geçen zaman içinde unutulmuş olayları veya fikirleri açıklığa kavuşturmak için gerekli kaynaklara başvurup zorunlu gördükle i düzeltileri yapacaklardır.

Che elyazmasının yaklaşık 30 yıl sonra, o da kısmen yayımlanacağını bilemezdi elbette.

Che burada kitap adeta psikanaliz alıştırmaları kitabıymışçasına özeleştiri kapasitesini ortaya koymuş, duygularını apaçık ortaya dökmüş ve kendini Küba'daki olayları anlattığı *Anılar* kitabındakinden daha acımasızca yargılamıştı. Ve bu özeleştiride bence kişiliğinin portresini en iyi şekilde çizmiştir:

En zor analizi, kişisel hareketlerimi analiz etmeyi gerekli görüyorum. Elimden geldiğince kendimi eleştirdikten sonra şu sonuca vardım: Devrimin komutanlarıyla olan ilişkilerimde Kongo'ya o tuhaf gidiş tarzım engel oluşturdu ve bu engeli bir türlü aşamadım. Tepkilerim tutarsızdı; kendi halinden memnun olmak şeklinde tanımlanacak bir tavrı uzun süre sürdürdüm. Artık içime iyice kök salmış bazı kişisel özelliklerim yüzünden midir bilmiyorum, zaman zaman karşımdakileri çok rencide eden ve canlarını yakan öfke patlamaları yaşadım. Siyaset dilini kullanmaya alışık olduğum, doğrudan açıklamalarda bulunduğum ve onlara örnek oluşturduğum için (ki bu açıdan başarılı olduğumu düşünüyorum) doğru ilişkiler kurduğum yegâne insanlar köylülerdi. Swahili dilini hemen veya iyi bir şekilde öğrenemedim. Bu kusurum her şeyden önce Fransızca bilmemle ilgili; çünkü Fransızca biliyor olmam daha çok şeflerle iletişime girmeme ve tabandan uzak kalmama

neden olmuştu. Swahili dilini öğrenmek için gerekli çabayı göstermemi sağlayacak istekten uzaktım.

Adamlarımla ilişkime gelince, kişisel veya fiziksel açıdan hiç kimsenin beni suçlayamayacağı kadar özveride bulunduğumu düşünüyorum; ama Kongo'da iki temel zaafıma yenik düşmüştüm: sıkıntısını pek çekmediğim tütüne ve bolca yaptığım bir şey olan okumaya. Botlarımın patlak olması veya yedek giysilerimin olmaması gibi rahatsızlıklar veya askerlerle aynı tayını paylaşmak zorunda olmam gibi şeyler benim için özveri değil. Kitap okumaya çekilmem yoldaşlardan ayrı kalmama neden oldu, yakın ilişkileri zora sokan kişisel özelliklerimi bile hesaba katmadan sık sık bir köşeye çekilip kitap okuyordum. Serttim; ama aşırıya kaçmıyordum sanıyorum, adaletsiz davranmıyordum. Yiyecek vermeme gibi düzenli orduda uygulanmayan disiplin yöntemlerini uyguluyordum. Gerilla savaşında etkili olduğunu bildiğim yegâne yöntem buydu çünkü. Önce ahlaki baskıyı denedim ve başarısız oldum. Adamlarımın durumu benim bakış açımdan görmelerini sağlamaya çalıştım ve başarısız oldum...

Karar anında azami özveri talebinde bulunmaktan kendimi alıkoydum. Böyle bir şeyi yapmaktan kendimi alıkoymam içimdeki psikolojik ketten kaynaklanıyordu. Kongo'da kalmak benim için daha kolaydı. Savaşçı onuru açısından yapılması gereken şey de buydu... O karar hakkında düşündüğümde, bulunacağım özverinin benim için hiç de zor olmayacağını düşündüğümü hatırlıyorum. O özeleştirinin içimde yarattığı ketlemeye izin vermeyip birkaç kararlı savaşçıyla birlikte son hareketi yapmam gerekirdi diye düşünüyorum. Birkaç savaşçı da olsa orada kalmalıydık.

Son olarak şunu söylemeliyim ki, Fidel'e yazdığım veda mektubu adamlarımla ilişkilerimde etkisini fazlasıyla hissettirmişti. Her ne kadar bu görüşüm tümüyle öznel olsa da, bunu tüm açıklığıyla görebiliyordum. O mektup, yoldaşların beni, tıpkı yıllar önce Sierra Maestra'da olduğu gibi, Kübalılar arasında bir yabancı gibi görmelerine neden oldu. O zamanlar onların arasına katılan biriydim, şimdiyse aralarından ayrılan biriyim. Artık paylaşmadığımız şeyler vardı, üstü kapalı olsun, açıkça olsun reddettiğim ve her insanın hayatının en kutsal unsuru saydığı şeyler: ailesi, evi, geçmişi. Geçmişim Küba

içinde ve dışında öylesine abartılı övgülere maruz kaldı ki, bu nedenle savaşçılarla aramda mesafe açıldı.

Bu psikolojik fikir yürütmeler, kıtasal düzeyde sayılabilecek bir mücadelenin analizi içinde tuhaf kaçabilir. Ben kendimi hâlâ çekirdek bir lider olarak görüyorum –Kübalılardan oluşan ve sayıları bir bölükten fazla olmayan bir grubun şefiydim ve görevim onların gerçek şefi olmak, onları gerçek bir halk ordusunun kurulmasına yol açacak bir zafere doğru götürmekti. Ama oradaki konumum beni aynı zamanda bir asker, yabancı bir kuvvetin temsilcisi, Kübalılarla Kongoluların danışmanı, bilinmeyen bir bölgede hırslı bir siyaset stratejisti haline getirmişti. Devrim şefleriyle olan ilişkilerimde de Yasakçı Cato, can sıkıcı ve bela biri oldum çıktım. Bu kadar iple başa çıkmaya çalışırken kesmeyi aklımın ucundan bile geçirmeyeceğim bir Gordon düğümünü zedeledim. Gerçek bir asker olsaydım karmaşık ilişkilerimin diğer kısımlarında daha rahat hareket edebilirdim. Liderin, yani benim, kendi güvenliğini düşünmek zorunda olduğu o kriz anlarından daha önce söz etmiştim: aşırı tehlike durumlarında nasıl kendimi düşünmekten başka bir şey yapamadığımdan.

Kendini sonraki macera için saklayan, kendini sürekli aşmaya, nasıl ve ne zaman meteliksiz kaldığını öğrenmeye çalışan ve her seferinde ölümle zar atan bir adamın analiziydi bu. Che artık tümüyle yenilmiş sayılmazdı. Yenilgiyi kısmi yenilgiye çevirmişti; zaman zaman abartılı suçluluk komplekslerinden, kendi kendisine yönelik acımasız taleplerden sıyrılabiliyordu.

Prologda bir açık mesaj daha verir:

Kongo'da çok şey öğrendim. Bir daha tekrarlamayacağım hatalarım oldu; belki ileride yine bu hatalardan bazılarını işleyeceğim ve yeni hatalarım olacak. Gerilla savaşına inancım daha da arttı, ne var ki yenildik. Bunda sorumluluğum büyük. Yenilgiyi veya yenilgiden edindiğim ağır dersleri hiç unutmayacağım.

Che, Rivalta ve Fernández Mell'le birlikte olayları değerlendirdi. Rivalta ile Mell'in belirttiğine göre, olayların ilk analizinden sonra Che koşulların savaştan yana olmadığına ve mücadelenin yeniden başlaması durumunda başka türlü bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğine ikna olmuş. Che fiziksel açıdan toparlanmaya başlamıştı. Che'nin ağzı

sıkı olsa da ve gerçek duygularını açığa vurmasa da, yaptığı ufak tefek espriler ve bazı hareketleri adamlarının, onun canının hâlâ sıkkın olduğunu anlamalarına yetiyordu. Adamları şaşkın ve huzursuz bir biçimde ortalarda dolaşıyorlardı.

Che daktilosu yapılmış elyazmasını gözden geçirdi ve Darüsselam'da bir araya geldikleri bir sırada, Küba'ya gittiğinde Fidel'e ve Aleida'ya teslim edilmek üzere bir nüshasını Fernández Mell'e verdi.

Che Darüsselam'da bulunduğu o aylarda Havana'yla sürekli temas halindeydi hiç kuşkusuz. Fidel'le iletişim halinde olduğuna veya ona mektup gönderdiğine (ki göndermiş olması kuvvetle muhtemel) dair herhangi bir kayıt mevcut değil. Bugün bildiğimiz bir şey var, o da Aleida'nın bizzat Rivalta'nın refakatinde Kahire yoluyla Darüsselam'a gizlice gittiği. Rivalta, çiftin Küba büyükelçiliğinde günlerce baş başa kaldığını, çocuklarından söz ettiklerini ve Che'nin mutlu olduğunu belirtir.

Rivalta, Che'nin görünüşünün değiştirilmesi işini de üstlenmişti: "Markete gittim, saç makası, makas, tarak ve bir tıraş makinesi aldım. Saç tıraşı harika oldu; berber oldum çıktım. İşim bittikten sonra ağzına bir puro tutuşturdum." Puroya bakarak poz kesen, gençleşmiş, sinekkaydı tıraşlı bir Che'yi gösteren bir fotoğraf var. Küba İçişleri Bakanlığından Eddy Suñol, Che'yi takma diş ve gözlüklerle bambaşka bir kişiliğe büründürmek üzere gizlice Havana'dan Darüsselam'a gelmişti. Suñol işini bitirdikten sonra Che tanınmayacak bir haldeydi.

Şubat 1966'da Che artık on yaşında olan kızı Hilda'ya bir mektup yazdı:

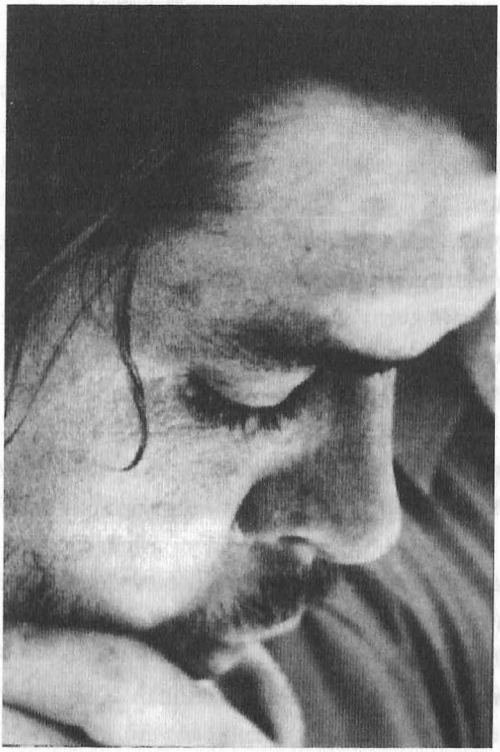
> *Artık kocaman bir kız oldun, sana bir çocukmuşsun gibi davranarak laylaylom şeyler yazamam. Benim hâlâ çok uzaklarda olduğumu ve uzun bir süre senden ayrı olacağımı, elimden geldiğince düşmanlarımızla çarpışacağımı bilmen gerekir. Bu çok fazla bir şey değil; ama bir şeyler yapıyorum ve sen babanla her zaman gurur duyacaksın.*

Kısa bir süre sonra Che, Aleida'yla vedalaştı ve bilinmeyen bir yere gitmek üzere Tanzanya'dan ayrıldı. Ocakta Havana'da yapılan Üç Kıta Konferansına yolladığı bir mesajda veda ettiği ortaya çıktı.

> *Lumumba'nın ardıllarıyla Tshombe'nin Kongo'daki eski ahbapları arasındaki çatışmalar, şu an için Tshombe yanlılarının, kendi çıkarları için ülkenin büyük bir kesimini susturmuş olanların lehinde görünen çatışmalar devam ediyor. Ama savaş hâlâ ufukta bekliyor.*

44

PRAG: SOĞUK, YALNIZLIK

Yazar, Che'nin kendi sözlerinin izini sürmüş olma dileğini burada yine dile getiriyor. Çünkü başka türlü onun sözlerinin o anlatıcı üslubunu, o inanılmaz içtenliğini ve onun o keskin espri anlayışını yakalamanın imkânı yok. Maalesef diğer materyaller gibi Che'nin muhtemelen Afrika'dan ayrıldıktan sonra yazdığı –"Prag Günlükleri" olarak anılan– günlükler de yayımlanmamıştır, elbette hâlâ duruyorlarsa. Bununla birlikte, Kübalı tarihçilerin kederli ve canı sıkkın Che imgesinden vebadan kaçar gibi kaçtıklarını da belirtmeliyiz. 1966 Martı (veya daha önce) ile Temmuzu arasındaki o "soğuk" dönem hakkında çok az şey yazılmış veya hiçbir şey yazılmamıştır. Geriye yapılacak bir tek şey kalıyor, o da o ilk "Prag sonbaharı"nı serbestçe ve farklı açılardan yeniden inşa etmek.

Che Afrika'dan ayrılmış ve Avrupa'ya, tam bir gizlilik içinde kalabileceği bir yere gitmişti. Sürekli ertelenen Latin Amerika operasyonunun yeniden faaliyete geçmesini beklemekteydi; Latin Amerika operasyonu faaliyete geçtiğinde And Dağları projesi yeniden canlanacaktı kuşkusuz.

Che'nin eski silah arkadaşlarından Dr. Oscar Fernández Mell, Che'yi 1966 Martında Darüsselam'da görmüş ve Küba'ya dönerken Kahire'de kocasını görmeye giden Aleida'yla karşılaşmıştı.

Fernández Mell'in belleği yanılmıyorsa, mart ayı Che'nin yenilginin hararetinden uzaklaşıp yeni bir planın soğuk hesaplarına daldığı aydı. (Eğer Kübalı tarihçiler Adys Cupull ile Froilán González haklılarsa, dönüm noktası birkaç ay önceydi.) Mart ayı, Yüzbaşı Martínez Tamayo'nun genç aktivistlerin kurduğu şebekeye destek vermek üzere Che tarafından Bolivya'ya gönderildiği aydı aynı zamanda. O günlerde veya daha sonra Ernesto Guevara, yine kılık değiştirmiş bir halde, Tanzanya'dan ayrılıp Kahire ve Belgrad yoluyla Prag'a gitmişti.

Ulises Estrada, Manuel Piñero tarafından "Che'yi ne yapacağına karar verene kadar kalacağı güvenli bir yere götürme" şeklinde tanımlanan bir görevle görevlendirilmişti. Che'nin kalacağı güvenli ev Prag'da bulunan küçük bir evdi. Evin yegâne mobilyası birkaç yatak ve bir mutfak masasıydı. Orada günler Che için ağır geçti. Che okuyacak kitap ve oynayacak kimse bulamadığından satranç bulmacalarını tek başına çözmek zorunda kaldığı için deliye dönmüştü.

Korumaları ve onu bir gölge gibi izleyen dostları Harry Villegas ve Carlos Coello da onunla birlikteydi. O dönemde olanları Villegas'tan öğreniyoruz. Villegas günlerinin bir kısmını o güzel şehri adeta bütün şehir kendilerine aitmiş gibi ısırıcı soğukta dolaşarak geçirdiklerini belirtiyordu. Hiç olmazsa iklim Che'nin astımını azdırmamıştı. Güvenlik nedeniyle yemeklerini şehir merkezinden olabildiğince uzak lokantalarda yiyorlardı.

Tam bir güvenlik söz konusuydu. Che Çekoslovaklara güvenmiyordu ve onların gizli servisleriyle asla bir işinin olmasını istemiyordu. Che, Çekoslovak gizli servisi kendisinin orada olduğundan haberdar olursa, CIA'nin de haberi olacağını söylüyormuş; bu nedenle, operasyonu tümüyle Kübalılar gerçekleştirmişlerdi. Guevara sık sık Fidel'le mesajlaşıyormuş. Bir gün korumalarını atlatıp sinemaya gitmiş; neredeyse bomboş bir sinemada *Tokyo Olimpiyatları*'nı, hem de Çekçe anlatıldığı halde anlayarak seyretmiş.

Che, iriyarı bir zenci olan ve bu nedenle fazlaca dikkati çeken Estrada'yı Küba'ya yollamış. Estrada'nın yerini Ariel takma adıyla bilinen Juan Carretero almış. Nihayet, Latin Amerika operasyonu şekillenmeye başlayınca, Che, Havana'dan Santa Clara Savaşından ve Sanayi Bakanlığından dostu Alberto Fernández Montes de Oca'yı, "Pachungo"yu çağırtmış.

Prag'da geçirdiği o bahar ve yaz aylarında Ernesto Guevara, 1964'teki ilk hareketten aldığı bazı unsurları Afrika'da bulunduğu sıralarda Latin Amerika'da meydana gelen değişimlere uyarlayarak yeni tasarısını şekillendirmiş. Hatırlanacağı üzere ilk tasarı, Jorge Ricardo Masetti Arjantin'de öldürüldükten ve Peru'daki Ulusal Özgürlük Hareketi (ELN) yok edildikten sonra ertelenmişti. Tasarının temelini, Che'nin 1964'te Cezayir'de Josie Fanon'la görüşmesi sırasında ortaya konmuş olan "kıtasal cephe" kavramı oluşturuyordu.

Kongo'da yaşadığı o korkunç deneyimden sonra Che bu planı yapma enerjisini nereden bulmuştu? Che'nin ölümünden sonra ABD'li gazeteci I. F. Stone şu tahminleri yürütmüştü:

> Bir devrim geçici de olsa iktidarı ele geçirdiğinde, kilise gibi, bir suç hali içine girer. Saf erdemin yavaş yavaş aşındığını görmenin Che'yi ne kadar rahatsız ettiğini tahmin etmek zor değil. Kübalı değildi ve sadece bir Latin Amerika ülkesini Yankilerden kurtar-

mak onu tatmin edemezdi. Bir anlamda, ilk azizler gibi o da çöle sığınmıştı. İnanç ancak orada insan doğasının ıslah edilmemiş revizyonizminden korunabilirdi.

Ancak Stone'un ıskaladığı bir şey vardı. Latin Amerika, Guevara için çocukken kitaplarda okuduğu bir yer değildi sadece; Emilio Salgari'nin yazdığı ve alçakların kılıç darbeleriyle onurlu bir biçimde öldürüldüğü hikâyelerde anlatılan yerden ibaret değildi. Güney Amerika kıtası, Kaptan Nemo gibi birinin ortaya çıkıp yanlışları düzelttiği çocukça bir hayal ülkesi değildi. Latin Amerika tümüyle gerçek bir yerdi, tıpkı imgeleri gibi: Caracas'ın kenar mahallelerinde yaşanan aşırı yoksulluk; Peru'daki toplumsal eşitsizliğin korkunçlukları; Bolivya'daki demagoji; Kolombiya'da askeriyenin yaptığı zorbalıklar ve Orta Amerika hükümetlerinin gangsterlere yaraşır suiistimalleri. İşkence emrini veren karton diktatörler; kötü beslenme, açlık, cehalet ve korku gençken yaptığı geziler sırasında Che'nin beynine kazınmış gerçek imgelerdi. Che o sebatını, Latin Amerika'da bir devrime ihtiyaç duymasının ahlaki bir ihtiyaçtan öte bir ihtiyaç olduğunu ve bunun görmezden gelinemeyeceğini açıkça görebilme yetisini bu imgelerden edinmişti. Dahası, 1966'da o devrim mümkün görünüyordu, sadece ulaşılabilir anlamında el altında olduğundan değil, aynı zamanda en ivedi ve en korkunç anlamlarda yakın olduğu için de.

O yeni evrede ilk hedef Peru'ymuş gibi görünüyor, Bolivya'da bir destek üssü kurulacak, hemen sonrasında da Arjantin'de ikinci bir gerilla noktası oluşturulacaktı. Villegas da bunu doğruluyordu: "Yapmayı düşündüğümüz ilk hareket Bolivya'da değil Peru'da, gerilla savaşının halihazırda örgütlendiği yerde olacaktı."

Nisan 1965'te Héctor Béjar ELN için yeni bir cephe oluşturmuş, nisanda da Luis de la Puente Uceda'nın Devrimci Sol Hareketi (MIR), o bölgede aylarca siyasi çalışmalar yapıldıktan sonra üç gerilla cephesinde aktif bir biçimde çalışmaya başlamıştı. Kısa bir süre sonra eyleme Héctor Béjar, Guillermo "Paco" Lobatón ve Juan Pablo Chang liderliğinde ELN de katılmıştı.

Bölgede hiç bitmeyen huzursuzluktan güç kazanmış olan Perulu gerillaların müthiş atağı 1965'in sonlarında, Che Afrika'dayken, yaşadığı ve hareketi başsız bırakan bir dizi başarısızlık sonucu kesilmişti.

De la Puente 23 Ekimde, Mesa Pela'da kampını kuşatmadan kurtarmaya çalışırken ölmüş, ELN'nin gerilla ordusu ise bir kılavuzun ihanet etmesi sonucu dağılmıştı.

Che hiç kuşkusuz Peru'daki gerillalara katılma fikrini kafasında tartmış olmalı; ama bu fikri aklından çıkarmıştı çünkü Küba hükümeti oradaki harekete sızıldığına inanıyordu. Villegas daha sonra Perulu gerillalara şunları söylemişti: "Hâlâ halledilmesi gereken bir sürü şey var, 'Calixto'nun [Béjar yakalanmıştı], yakalanışı gibi, sonra de la Puente'nin ölümü var, Lobatón ortadan kayboldu ve Gadea [Hilda'nın kardeşi, Che'nin eski kayınbiraderi] hapsedildi. Biz Che'nin oraya gitmemesi gerektiği düşüncesindeyiz."

Fransız entelektüel Régis Debray'a göre: "1966'nın ortalarına kadar Che'nin Bolivya'yı düşünmediği; ancak Peru için bir başlangıç noktası olarak değerlendirdiği anlaşılıyor." Yalnız şurası kesindi: Che Afrika'dan ayrılırken Peru planından tamamen vazgeçmiş ve Bolivya'yı bir geri üsten ziyade başka bir yere giriş sağlayacak bir yer olarak düşünmeye başlamıştı.

Kasım 1964'te, Che'nin doğuşuna tanık olduğu Bolivya devriminin kalıntıları, General René Barrientos ile Alfredo Ovando Candía'nın gerçekleştirdiği kanlı darbe sırasında dağılıp yok olmuştu. Darbe sonrasında korkunç bir baskı dönemi başlamış, bu dönem özellikle madencileri çok kötü etkilemişti. Sendika lideri Juan Lechín sınır dışı edilmiş, solun bir kısmı yasadışı ilan edilmişti. Askeri hükümet 1965'te yasal açıdan parlak bir dönem yaşadıysa da, seçimlerle birlikte cumhurbaşkanlığına Barrientos, başbakanlığa da Hernán Siles Suazo geldikten sonra siyasi istikrarsızlık devam etmişti.

Che 1964'te Küba'dayken, Bolivya Komünist Partisi liderliğiyle doğrudan ve dolaylı bağlantılarını sürdürmekle kalmamıştı; aynı zamanda, Parti'nin silahlı mücadeleden yana olan ve kısa bir süre sonra Çin yanlılarıyla Sovyet yanlıları arasındaki ayrılık temelinde hararetli bir tartışmanın yaşanmasına neden olacak olan radikal muhalif kesiminin lideri Oscar Zamora'yla da görüşmüştü. Che'nin Zamora'yla yaptığı bu ve diğer görüşmeler PCB'nin lideri Mario Monje Molina'yı partisinin içindeki Maocuların Oscar Zamora'nın grubunu desteklemeyi de içeren bir gerilla savaşının hazırlığı içinde olduğu şikâyetini iletmek üzere Küba'ya göndermesine neden olmuştu.

Nisan 1965'de Che Kongo'ya gitmek üzere Küba'dan ayrılmış, PCB ikiye bölünmüş ve her iki grupta da askeri hükümete karşı silahlı bir mücadele yürütülmesi yönünde bir eğilim gelişmeye başlamıştı. 1965'in ortalarında, Havana'da öğrenim gören 20 Bolivyalı Komünist genç gerilla eğitimi görmek istediğini "sık sık" dile getirmeye başlamıştı. PCB'nin ikinci sekreteri Jorge Kolle Cueto o sıralarda Havana'daydı; Cueto gençlerin bu talebini kabul etmiş, hatta Che'nin daha önce Masetti ile Puerto Maldonado operasyonları için kurulan destek şebekesinde bağlantı halinde olduğu gençlerden (Roberto "Coco" Peredo, Luis "Ñato" Méndez, Rodolfo Saldaña ve Jorge Vázquez Viaña) oluşan yeni bir grubu eğitimleri için göndermişti.

Bolivya'da gerilla faaliyeti, Peru'daki gerillalar için bir geri üs mü veya aktif bir üs mü kurulması gerektiği konusundaki tartışmalar Ocak 1966'da Havana'da, Üç Kıta Konferansı sürdüğü sıralarda yapılmıştı. Fidel durumu bizzat PCB lideriyle görüşmüştü; hatta Monje'nin konferanstan sonra kısa bir eğitimden geçirildiği ve elinde dokuz milimetrelik bir Browning'le bir grup Bolivyalı gencin önünde yemin ettiği söyleniyor.

Küba hükümetiyle PCB arasındaki işbirliği anlaşmalarının bedeli olduğu görülecekti. PCB rakibi olarak gördüğü diğer solcu grupları dışlama eğilimindeydi; PCB'nin konferansa davetsiz gelen başka bir solcu heyetin Üç Kıta Konferansından çıkarılmasını sağlamada başarılı olduğu da anlaşılıyor. Geriye dönüp baktığında Régis Debray, Che'nin planına destek gücünü sınırlandırdığı, Kübalıları Monje'nin ve resmi PCB'nin rehini haline getirdiği için bu kararın üzücü bir karar olduğunu ileri sürer.

Che Kongo'dan ayrıldıktan ve Latin Amerika'da faaliyetlere başlanması yönündeki niyeti açıklık kazandıktan sonra Bolivya'da Laura Gutiérrez Bauer olarak bilinen "Tania"nın çalışmaları yeni bir önem kazanmıştı. Tania, Bolivya'da bulunduğu süre içinde yerel oligarşiyle bağlantılar kurmuştu; Bolivyalı bir öğrenciyle evlenmiş, böylece oturma izni almıştı ve hem arkeolog hem de Almanca öğretmeni sıfatıyla gizleniyordu. Bolivya Cumhurbaşkanlığı Enformasyon Dairesiyle sıkı bir ilişki içindeydi, hatta Cumhurbaşkanı Barrientos'la bile görüşmüştü. Ocak 1966'da, Merhamet kod adlı Küba gizli servis ajanı, Tania'nın kimliğinin açığa çıkıp çıkmadığını kontrol etmek ve ona eğitimini

arttırmayı önermek üzere, bir Arjantin kozmetik firmasının temsilcisi kimliğiyle Bolivya'ya gitmişti. Merhamet, Tania'ya Bolivya ve Brezilya'da iki ay boyunca karşı gözlem, bilgi analizi, karate ve mikro fotoğrafları okuma gibi çeşitli konularda eğitim vermişti. Merhamet yanından ayrılırken Tania'ya, Che'nin onun gölgede kalması, Bolivya solundan uzak durması ve faaliyete geçmek için Küba'dan gelecek haberciyi beklemesi yönündeki emirlerini tekrarlamıştı.

Mart 1966'da, Prag'da Che'yle beraber olan Yüzbaşı Martínez Tamayo Bolivya'ya gitti. Onun orada görülmesi, Peru planının geçici bir süre için durdurulduğunun –daha doğrusu gerçekliğe uyarlandığının– ve Bolivya'nın artık Che'nin gerilla planlarının odak noktasını oluşturduğunun bir göstergesiydi. Plan nasıl düzenlenecekti, hangi koşullarda ve kimlerle birlikte? Che Bolivya'da silahlı mücadele koşullarının uygun olduğunu mu düşünüyordu? Ellilerdeki başarısız devrim girişimi sosyalist bir devrime giden yolu mu açmıştı? Bolivya'da hiçbir solcu hareket askeri hükümete karşı silahlı bir mücadeleye kalkışmamıştı. Savaştan söz ediliyordu edilmesine ama savaşın ana hatlarını çizmeye hiç kimse girişmemişti. Inti Peredo'nun yıllar sonra söylediği gibi, PCB daima "silahlı mücadelenin kıyısındaydı," ama bu kıyının ötesine geçmeye hiç kalkışmamışlardı.

Bu, Fidel'in de belirttiği gibi, Che Guevara'nın tasarısıydı: "Onu biz görevlendirmedik. Fikir, plan, her şey sadece ona aitti." Tasarı hiçbir zaman tamamıyla açıklanmamıştı, ne Che'nin Bolivya günlüklerinde ne de daha sonra orada ona katılacak olan adamların konuşmalarında. Debray yıllar sonra şunları yazıyordu:

> Bildiğim kadarıyla Che'nin asıl planları hiçbir zaman yazılmamış, hatta plan hakkında yazılanlar da yayınlanmamıştı. Che hiçbir zaman Ñancahuazú'daki bir grup gerillayla birlikte açıkça veya sistemli bir şekilde bu planlardan söz etmemişti. Planlar her yerdeydi ve hiçbir açıklama yapılmadan yürüyor, çoğu kişi bu planların ne olabileceğini tahmin ediyor, bazıları bu konuda fikir yürütüyor ama planların ne olduğunu çok az kişi biliyordu.

Bugün bildiklerimizin ve Che'nin izleyen aylardaki faaliyetlerinin ışığında, onun Martínez Tamayo'yu Bolivya'ya göndermesinin o ülkedeki gerilla operasyonuna şekil vermeyi, ikinci aşamada bu gerilla

operasyonunu tüm kıtaya yaymayı ve Arjantin ile Peru'yu birleşik bir savaş meydanı haline getirerek tüm And Dağları bölgesini ele geçirmeyi içeren bir planın başlangıcı olduğunu söyleyebiliriz. Amaç, Bolivya'da bir savaş hattı ve silahlı eğitim yeri olarak hizmet görecek bir "ana cephe" oluşturmaktı. Yeni kollar ayrılıp Peru ve Arjantin'e doğru ilerlerken Che'nin anavatanına gitmeyi düşündüğü de neredeyse kesin gibi. Arjantin'de yapılan ve Cumhurbaşkanı Arturo Illia'nın General Juan Carlos Onganía tarafından alaşağı edildiği askeri darbe, Che'nin bu niyetini daha da arttırmıştı. Arjantin ordusu Che'nin tasarısıyla paralel hareket ediyor gibiydi.

Martínez Tamayo'nun acilen yapması gereken şey, Peru'daki ELN'den arta kalanlarla, özellikle de Juan Pablo Chang'la bağlantı kurmak, Bolivya Komünist Partisi'yle temasa geçmek, destek şebekesini yeniden oluşturmak ve bu şebekeye "dost gezginler"i –Peredo Kardeşler, Saldaña, Ñato ve Vázquez Viaña– katmak, hepsinden önemlisi de, gerillaların eğitim görebilecekleri bir ana üs oluşturmaktı. Tamayo bu görevleri kısa bir süre içinde yerine getirmiş ve grup çalışmaya başlamıştı. Martínez Tamayo Yungas? Beni bölgesinde, La Paz'ın kuzeydoğusundaki Caranavi'den pek uzakta olmayan bir yerde bir çiftlik satın almıştı. Ama evin askeri bir üsse çok yakın olduğu anlaşılmış ve kısa bir süre sonra terk edilmişti.

Che'nin iki yıl önce Küba'da Tania'yla yaptığı görüşmede hazır bulunan Küba'nın gizli servis ajanlarından José Monleón ("Iván," "Renán") çalışmalara bizzat destek vermek üzere nisan ayında Havana'dan ayrılmıştı. Monleón, Piñeiro'nun grubuna bağlı olarak hareket edecek, Bolivya solundan uzak duracak ve görevin sonuna kadar zengin bir tüccar kisvesi altında köstebek olarak çalışacaktı. Kübalı bir kaynak şunları söylüyordu: "Iván karşı gözlem, bilgi alma ve iletme, karşı istihbarat, görsel gözlem, güvenlik önlemleri, radyo iletişimi, gizli şifreler, şifreli ve görünmez yazı yazma konularında eğitilmişti."

Tania daha iyi bir sahte pasaport almak ve Meksika ile Prag'da ek eğitim görmek üzere Bolivya'dan ayrıldı. Prag'da Che'yle tekrar görüşmüş müydü? Bu pek mümkün görünmüyor; çünkü Che'nin Prag'da oluşu çok hassas bir konuydu, tanıdığı savaşçılardan (Pacho Montes de Oca, Martínez Tamayo, Carlos Coello ve Harry Villegas) oluşan küçük çevrenin, Küba'nın Çekoslovak büyükelçiliğinde çalışan

ve Küba İçişleri Bakanlığından olan bazı kişilerin (Ulises Estrada, Carretero ve José Luis) dışında kimsenin bilmediği çok gizli bir konuydu. Che'nin kendisi de kimliğinin açığa çıkmaması konusunda çok dikkatliydi.

Che'nin üç ajanı –Tania, Monleón ve Martínez Tamayo– mayıs ayında Bolivya'da bir araya geldi. Aynı ay içinde Fidel, Monje'yle görüştü ve ona operasyon hakkında küçük bir ipucu verdi. Monje, Fidel'in yanından ilk aşamada operasyonun tümüyle Bolivya'da düzenleneceği izlenimiyle mi ayrılmıştı? Monje Bolivya'ya döndü ve başında Inti Peredo'nun bulunduğu Bolivyalı Genç Komünistlerden oluşan küçük bir grubun eğitimine başlanması için yeşil ışık yaktı. Inti Peredo sekiz yoldaşıyla birlikte Buenos Aires'e gitti.

Che soğuk ve yalnızlık içinde olduğu Prag'tan ipleri oynatmaya başladı. 10 Temmuzda Tania artık harekete geçebileceği mesajını aldı; gelecek olan savaşçılar için gerekli depoları ve güvenli evleri ayarlamaya başladı. Dört gün sonra, Villegas ile Coello Bolivya'ya gitmek üzere Prag'tan ayrıldı. Che artık sağ kollarını savaş alanına yollamaya başlamıştı. Villegas ile Coello, Martínez Tamayo'yla birlikte hareket edecek ve operasyonu başlatacaktı. Bir hafta sonra Che Latin Amerika'ya hareket etti.

45

KÖPRÜLERİ YAKIYOR

Bolivya'daki gerilla savaşı için
Küba'daki Pinar del Río'nun dağlarında eğitim.

19 Temmuz 1966'da Ramón Benítez adlı bir adam, yanında o zamanlar sütliman bir yer olan Orta Uruguay Cumhuriyeti'ne ait bir pasaport olduğu halde trenle Prag'tan Viyana'ya yolculuk ediyordu. Bu, daha çok kırsalda geçecek bir yolculuğun başlangıcıydı. Benítez 121 numaralı vagonun 22 numaralı koltuğunda oturuyordu; yanındaki 24 numaralı koltukta Kübalı arkadaşı Fernández Montes de Oca oturuyordu. Senyor Benítez Viyana'da aktarma yaptı, önce Cenevre'ye, oradan da Zürih'e gitti. Mantıkdışı bir hareketle oradan uçağa binip Moskova'ya gitti. Orada pasaportunu değiştirdikten sonra uçakla Havana'ya geçti. Adam evine dönmek için dünyanın neredeyse yarısını katetmişti. Ev mi?

Geri dönmüş olan Che Guevara'nın ev diyebileceği bir yer yoktu. Köprüleri yakmıştı. Havana onun için yeni bir maceraya giderken uğradığı bir limandı sadece. Afrika macerası için bir yıl üç ay ayrı kaldığı Havana'ya bu sefer Latin Amerika'da gerçekleştirilecek başka bir gerilla keşfi için geri dönmüştü. Fidel Castro şöyle yazıyordu: "O hassasiyeti içinde, bu şekilde Küba'ya dönmekten canı sıkkındı. Onu dönmeye teşvik etmiştim; çünkü tüm bu niyet ve amaçları için böyle yapılması en uygun ve en pratik hareketti." O niyetlerle amaçları neydi peki? Onunla gidecek olan adamları seçmek, planın ayrıntılarını oluşturmak ve eğitime başlamaktı.

Che'nin sonraki üç ay içinde Küba'da nerelerde kaldığına ilişkin elimde sadece bir kaynaktan öğrendiğim şeyler var. Öyle görünüyor ki, üst düzeydeki güvenlik önlemleri nedeniyle, Los Portales Mağarası (Küba füzeleri krizi sırasında komuta postasını kurduğu mağara) ile Pinar del Río'da, San Andrés de Taiguanabo adlı küçük bir kasabanın yakınlarında bulunan La Palma arasında bir yerde kalmış. Devrim öncesi yarısı bir Amerikalıya ait olan bir bölgedeki ulaşılması zor bir tepenin sırtında ikamet etmiş. Mikro iklimi nedeniyle orası doğal bir sanatoryum işlevi görmüş ve Che'nin astım krizlerini uzak tutmuş. Adının açıklanmasını istemeyen kaynak onun "şişmanlayıp kendini topladığı"nı söyledi.

Guevara'yla yaptığı birçok konuşmadan sonra Fidel, Che'nin bu fikirlerinden caydırılamayacağı kanaatine varmıştı. Fidel'in operasyonu başka kadroların başlatması, operasyona daha sonraki bir evrede katılması yönündeki ikna çabalarına rağmen Che kararında ısrarlıydı. Fidel, "Sabırsızdı, tam anlamıyla sabırsız," diyordu.

Che önündeki macera, nasıl desem, silahlı Latin Amerikacılık macerası için gönüllü bulmakta hiç zorlanmamıştı. Uluslararası dayanışma –özellikle de diğer Latin Amerika ülkeleriyle dayanışma– Küba'daki genç devrimciler arasında çok popülerdi. Ayrıca saati tersine çevirme, o zor sosyalizmi kurma ve zafer günlerine dönme görevini yerine getirme arzusu da vardı. Bellek kötü anıları süzmüş, geriye iyi anılar kalmıştı: dayanışma, tam bağlılık ve de –neden olmasın?– kahramanlık.

Önceki yıllarda Che'den kendilerine devrim girişimlerine katılmalarına izin vermesini isteyen Kübalılar vardı ve Küba devrim hükümetinin orta, hatta yüksek rütbeli birçok üyesinin gönüllü olarak Küba dışında bir Latin Amerika devriminde yer aldığı herkesin malumuydu. Dariel Alarcón: "Gidip bizsiz savaşacağından korktuğumuz için ona birlikte gitmek istediğimizi söyledik. Sadece ben de değil. Birçok yoldaş aynı duygu içindeydi." Che, gönlüne yakın adamlar seçmişti, korkusunun üstesinden gelebildiğini gördüğü, ölüm konusunda biraz pervasız –Küba dilindeki anlamıyla "yakışıklı" ve biraz da deli– adamlar seçmişti. Siyasi standartlarına uyan; ama aynı zamanda son derece eşitlik yanlısı, kendini düşünmeyen ve acısını dışa vurmayan kişilere –istediği her şeyi karşılayan, kendi kişisel özelliklerine sahip– öncelik vermişti. Che, adamlarını seçerken onların bitkinliğe ve zorluklara rağmen ayakta durabilecek kapasiteye, başarısızlığa uğradığında bile iradelerini yitirmeyecek bir karaktere sahip olup olmadıklarına bakıyordu.

Önce eski korumasını aldı. Sonra maiyetindekileri: çocuk gibi gördüğü ve Sierra Maestra'dan beri yanından hiç ayrılmamış olan vatandaşı, ebedi dostları Carlos Coello ile Harry Villegas'ı. Onların yanına, bir zamanlar dağı bir baştan bir başa uçan ayaklarıyla katetmiş olan "Küçük Yerli" haberci Leonardo Tamayo'yu da katmıştı. Bu gruba katılanlar arasında, bir gün Meksika cangılında kaybolan ve Santa Clara'da bir tankla karşı karşıyayken adamlarını on metre ileriden yöneten Alberto Fernández Montes de Oca da vardı. Montes de Oca, Che'nin Sierra Escambray'dan ve Sanayi Bakanlığından arkadaşıydı; ayrıca Che'yle Prag'daki son aylarında beraberdi.

Che, Sierra Maestra'da, özellikle de işgal hareketi sırasında komutası altında bulunmuş en iyi gerillaları seçmişti: Eliseo Reyes "San

Luis;" Ramiro'yla İçişleri Bakanlığında çalıştığı sıralarda Peru'da Hugo Blanco'yla birlikte bir ön görevde bulunduğu söylenen Olo Pantoja; Las Villas işgalinin en iyi öncü birliği yüzbaşısı Manuel Hernández.

Che bir süre önce Afrika'daki deneyiminden tanıdığı Dr. Octavio de la Pedraja'yı ("Morogoro") ve Manuel Piñeiro'nun eski muhafızı Israel Reyes Zayas'ı da almıştı. Che'nin yanında götürmekten hoşnut olacağı, devrimci mücadeleden tanıdığı kadrolar da vardı kuşkusuz: Sierra Maestra mücadelesinden beri tanıdığı Yüzbaşı Dariel Alarcón; Camilo'nun teğmenlerinden olan ve simgesel olarak eski şefinin yerine geçen Antonio Sánchez Díaz "Pinares." "Antonio tam anlamıyla Camilo'ydu." Che farkında olmadan nostaljinin etkisine girmişti.

Che devrim sonrası dönemin iki önemli kadrosunu da gruba dahil etmişti. Jesús Suárez Gayol "Sarışın," Che'yle ilk kez bir radyo istasyonunu ateşe verirken ayaklarını yaktığında tanışmış, daha sonra Sanayi Bakanlığında onun yardımcısı olmuştu; Che, onun için şunları söylemişti: *inançlı, şevkli birkaç kişiden* biri. Juan Vitalio "Vilo" Acuña Parti Merkez Komitesi üyesiydi; Che, onu Sierra Maestra'daki ilk günlerinden beri tanıyordu ve onun güçlü iradeli, kendini düşünmeyen kişiliğini çok beğeniyordu.

Che'nin yanında elbette, başından beri operasyonda yer almış olan Yüzbaşı José María Martínez Tamayo "Papi," "M'bili" de olacaktı. José María Martínez Tamayo'nun önerisi üzerine kardeşi René Martínez Tamayo da onlarla birlikte gidecekti. Che gibi astımlı olan René, Küba İçişleri Bakanlığının temsilcilerindendi ve Manuel Piñeiro'nun muhafızlarındandı; René yakın bir zamanda kısa dalga radyo operatörü olmuştu.

Son olarak, Bolivya'ya gidenlerin içinde Küba devriminde Konseyin bir üyesi olarak savaşmış ve Che'ye Küba dışında savaşma imkânı vermesini isteyen bir mektup yazmış olan Gustavo Machín Hoed da vardı. Hoed'un cesaretiyle ilgili şöhreti onun önünde gidiyordu. Devrimden sonra siyasi hayatı ordu ile sivil hizmet arasında ikiye bölünmüştü; Sanayi Bakanlığının üyelerinden biriydi.

Bu kişiler, bilindiği kadarıyla, seçilmiş savaşçılardı, gerilla deneyimi fazla olan kişiler. Neredeyse hepsi campesino kökenliydi, Pachungo, Sarışın ve Gustavo Machín hariç. Küba ordusu veya İçişleri Bakanlığı konumları açısından bakacak olursak, üçü –Machín, Acuña

ve Pinares– komutan rütbesine sahipti, ordunun verdiği en yüksek rütbeye. Ayrıca iki grup yüzbaşısı, yedi yüzbaşı, iki teğmen, iki de üsteğmen vardı. Adamların seçilmesi sürecine Fidel, Raúl Castro ve Ramiro Valdés'in katılmış olması muhtemel ve hatta bu sürecin Che henüz Prag'tayken başlamış olması da muhtemel.

Villegas ile Coello, Che'yle Prag'tan ayrıldıktan ve Almanya, Afrika ve Brezilya hattını izledikten sonra 25 Temmuzda Bolivya'nın Santa Cruz şehrine ulaştı. Onları, operasyonun öncü kuvvet komutanı Martínez Tamayo karşıladı. O sıralarda hazırlıklara iki kişi daha katılmıştı. Bunlardan birini ancak "El Flaco" ("Çelimsiz") olarak tanımlayabiliyorum; bu kişi kısa bir süre sonra izin isteyerek operasyondan ayrılmıştı. Diğeri Julio Dagnino Pacheco adlı bir Peruluydu; Pacheco ELN'ye bağlı yurttaşlarından oluşan kuvvetin irtibat subayı olacaktı. Hemen hemen aynı zamanlarda Coco Peredo ile üç Bolivyalı Bolivya Komünist Partisi'nin işbirliğiyle operasyon yürütmek için eğitim gördükten sonra Havana'dan ayrıldılar; söz konusu operasyon planına göre, Arjantin veya Peru'da yeni bir operasyon başlatılacak ve Bolivya'da bunun için bir üs kurulacaktı.

Villegas ile Coello, Che'nin son talimatlarını Martínez Tamayo'ya ilettiler: Tania, gerilla seferberliğini yapacak grupla bağlantısızlığını sürdürecekti. Operasyonların gerçekleştirilmesi düşünülen bölgenin kuzey kesiminde bir çiftlik bulmak gerekecekti. Villegas ile Coello, Tamayo'ya Che'nin Küba'ya muhtemel varış tarihini ve oradaki eğitimin muhtemel süresini söylediler. Martínez Tamayo'nun Villegas'a verdiği cevap çarpıcıydı: "Bize söylediklerinden anladığım kadarıyla, işe hemen başlayacağız; çünkü hiçbir şey yapılmamış daha."

Villegas günlüğünde, Martínez Tamayo'nun Bolivyalı parti lideri Mario Monje'yle yaptığı ilk konuşmaların fazlasıyla akıl karıştırıcı olduğunu, Monje'nin silahlı mücadeleye aslında karşı olduğunu ve Bolivya Komünist Partisi'nin Merkez Komitesinin erzaktan sorumlu üyesi Tellería'nın çok etkisiz kaldığını bizzat belirtir.

Ondan sonra, Bolivya'daki Kübalılar ile Che'nin temsilcileri arasındaki konuşmalar tüm hızıyla sürdü; ama konuşmalar sonunda açık bir plan veya amaç belirlenemedi; bunun nedeni belki de, tasarının belirsizliği ve son birkaç yıl içinde geçirdiği değişimdi.

Villegas ile Coello, Perulu Pachedo aracılığıyla La Paz'dan ELN'ye operasyonun "önce Bolivya'da başlayacağını, sonra da Peru'ya yayılacağını" belirten bir mesaj gönderdi. ELN lideri bunu kabul etmiş görünüyordu, Che'nin eski dostlarından Juan Pablo Chang'a, Perulu ELN'in eğitim için ve Bolivya gerilla seferberliğinde görev almak üzere 20 adam göndereceğini söyledi.

Ertesi gün, yani 30 Temmuzda, Martínez Tamayo ile Villegas, Çin yanlısı tutumu nedeniyle PCB'den ihraç edilen ve bir gerilla seferberliği örgütlemek için Küba'dan sık sık silah ve para talebinde bulunan madenci lideri Moisés Guevara'yla temas kurdu. Tamayo ile Villegas, Moisés Guevara'ya biçimlenmekte olan gruba katılması önerisinde bulundular ve ona her şey "merkezileştiği" için kendisine ne para ne de silah verilmeyeceğini söylediler. Moisés Guevara onların önerilerini kabul etti.

Parti lideri Monje'ye Moisés Guevara'nın grubuyla olan bağlantılar söylenmedi. Monje, Bolivya'nın Küba'nın bazı bilinmez planları doğrultusunda kullanılacak bir artçı kademe üssünden başka bir şey olmayacağı düşüncesiyle hareket ediyordu. Başka bir toplantıda Monje'nin niyeti araştırılmıştı:

"Ya Che de gelirse?"

"Onun yanında her yerde çarpışırım."

Toplantılar bu doğrultuda devam etti. Perulu ELN'nin cevabı, temsilcisi Pacheco kadar nazikti. Kübalıların daha önce söylediği gibi Peru değil de neden Bolivya? Ancak yeni plan doğrultusunda eğitilmek ve savaşmak üzere yalnızca altı kişi önermişlerdi.

Che'nin adamları Monje'yi sürekli sıkıştırıyorlardı. Ondan söz verdiği 20 adamı istediler. 20 adam mı? diye cevap verdi Monje. Böyle bir söz verdiğini inkâr etti ve Komünistlerin birkaç yıl önceki seçimlerde aldığı 32.000 oyu zafer saydıkları için Merkez Komitesinin silahlı mücadeleden yana olmadığını söyledi. Villegas'ın da belirttiği gibi, "bu insanlara bir şey yaptırmak için Martínez Tamayo'nun nefesini enselerinde hissettirmesi gerekmişti."

Küba ekibi Bolivya'ya gelmeye başlamıştı; bu arada, çiftlik arayışı sürüyordu.

Toplantılar ağustos ayı boyunca devam etti. Bolivya'da çatışma olacağı, oradaki üssün silahlandırılacağı, orasının diğer ülkelerde yü-

rütülecek faaliyetlere hizmet edecek bir üssün ötesinde bir üs olacağı ne zaman konuşulmuştu?

Villegas'ın günlüğünde Monje'yle konuşulduğu, Coco Peredo'nun Küba'nın konumunu desteklemek için müdahale ettiği yazılıdır. Monje gerilla planına farklı bir plan önerisinde bulunmuştu; Peru'nun başkentinde bir isyan başlatılacak, bunu dağlara doğru bir geri çekilme hareketi izleyecekti: "bir yumruk etkisi yaratacak ve başarısız olması durumunda bile halkın gözünün açılmasını sağlayacak bir isyan." Kübalılar ona planlarının bizzat Che'nin komutası doğrultusunda yürütülecek kıta genelinde bir operasyonu içerdiğini söylemişlerdi. Monje tekrar, "Che'nin yanında her yerde çarpışırım," demişti. Ama kaçamak konuşmalara devam etmişti.

Bu arada Küba'da operasyon için seçilmiş kişiler aniden çağırıldılar. Bir Latin Amerika ülkesinde yapılacak bir gerilla savaşına katılma düşüncesiyle (Venezuela veya Kolombiya'da olabileceğini düşünüyorlardı) gerilla eğitimi derslerine katılan Dariel Alarcón ile Manuel Hernández, Raúl Castro'dan bir telefon aldılar; Raúl, onlara hemen Santiago de Cuba'dan bir uçağa atlayıp Havana'ya gitmelerini söylemişti. Havaalanında bir uçağın onları beklediğini görünce Alarcón "bizi bir güzel vuracaklar herhalde," diye düşünmüş.

"Bizi vurmalarını gerektirecek ne bok yaptın?" diye sormuş Hernández Alarcón'a.

Raúl'un muhafız komutanı onları Havana havaalanında bekliyordu. Muhafız komutanı onları arabayla Silahlı Kuvvetler Bakanlığı binasına götürdü ve doğrudan bakanlık ofisine çıkardı. Oraya ilk onlar gelmişti; ama çok geçmeden eski yoldaşları tek tek görünmeye başlamıştı: Pinares, Pantoja, San Luis, hepsi de birbirini Sierra Maestra'dan beri tanıyordu. Alarcón onları esprili bir şekilde selamladı: "Siz de geldiniz demek?" "Evet, biz de geldik." "İyi. Ama niçin buradasınız?" "Kim bilir? Ama meselenin ne olduğunu öğrenmeden bir yere gitmeye niyetimiz yok." Hiç kimse orada neden toplandıklarını bilmiyordu. Bu tür eşek şakalarından hoşlanan Che böyle durumlara bayılırdı.

Raúl onları yüzünde bir tebessümle karşıladı. Korkular yatışmıştı, purolar ikram edildi. Pinares üç puro aldı, "biri şimdi, diğerleri de sonrası için." Savunma bakanı, uluslararası bir görevde bulunma taleplerinin kabul edildiğini söyledi. Tamayo'nun belirttiğine göre, görüşme-

lerin çoğu böyle dostane bir havada geçmezmiş. Bazı görüşmeler baş başa olurmuş. Oraya davet edilenlerden biri gelmemişti.

Grup doğruca San Francisco'ya gitti; burası Che'nin 1960'ta komutanlık merkezini kurduğu bir eğitim kampıydı. Eğitim Pinares komutasında başladı.

Eylülün başlarında Che ilk gerilla kampı için Peru ile Brezilya sınırı yakınlarındaki Alto Beni bölgesini seçti ve Bolivya'daki grupla fikir alışverişinde bulunmak üzere Pacho Fernández Montes de Oca'yı Bolivya'ya gönderdi. Bu arada, gittikçe kalabalıklaşan plana biri daha dahil olmuştu. Fidel bir yıldan beri Régis Debray adlı genç bir Fransızla temas halindeydi; Debray, *Castrismo: la larga marcha de América Latina* [*Castroculuk: Latin Amerika'nın Uzun Yürüyüşü*] adlı kitabını yakın bir zamanda bitirmişti. Şair Roberto Fernández Retamar kitabı Che'ye önermiş, Che de kitabı Fransızca aslından okuduktan sonra İspanyolcaya çevrilmek üzere Küba'ya getirmiş ve Fidel'e hararetle okumasını tavsiye etmişti. Debray yavaş yavaş Che'nin Latin Amerika devrimi tasarısına dahil edilmekteydi. Üç Kıta Konferansına katılmış ve Fidel'in desteğiyle, resmi Küba gerilla düşüncesinin bir özeti şeklinde nitelendirilebilecek "Revolutión en la revolutión" ("Devrim içinde devrim") adlı makaleyi yazmıştı. Makaleyi yeni bitirmiş olan Debray, Kübalılarla işbirliği yapmayı kabul etti. Havana'da tek başına kalan Debray, Fidel'den Bolivya Komünist Partisi'ne bağlı solcu gruplarla bağlantı kurması ve onlara bir gerilla hareketinin olabileceği haberini çıtlatması yönünde talimatlar aldı. Debray yıllar sonra, "Fidel'in konuşmalarından bunun önemli bir operasyon olduğunu düşündüğünü" söyleyecekti. Fidel, Debray'dan Bolivya'daki iki bölge üzerinde, Alto Beni ile Chapare üzerinde siyasi bir çalışma yapmasını da istemişti. Fidel, Debray'a başka bir açıklamada bulunmamıştı; Debray doğrudan Che'nin parmağı olan bir tasarı üzerinde çalıştığını bilmiyordu.

Fernández Montes de Oca, 3 Eylülde Şili'nin Santiago şehri üzerinden La Paz şehrine geçti ve orada iki Kübalıyla buluştu. Kampın Alto Beni'ye kurulması, Bolivyalı genç komünistlerin Bolivya Komünist Partisi'nin yardımıyla Campari bölgesinde yaptıkları hazırlık çalışmalarıyla çelişiyordu. Çünkü silah, yiyecek ve giysiler Santa Cruz'da toplanmıştı bile.

Martínez Tamayo, Alto Beni planından hiç hoşlanmamıştı ve "Che bir sürü anlamsız şey yaptı," deme cesaretini bile göstermişti. Tamayo, Moisés Guevara'nın grubuyla kurulan ilişkiden hiç memnun değildi; bu grubun birlikte çalıştıkları PCB üyeleriyle aralarında sorun yaşanmasına neden olacağı görüşündeydi. Pacho, PCB ile olan ilişkilerin ikinci plana atılması gerektiğinde ısrarlıydı; kendi şebekelerine başvurmak zorundaydılar. Ona göre, Santa Cruz bölgesinden kurtulup Alto Beni'de kendilerine yeni bir yer bakmak zorundaydılar.

Villegas 10 Eylülde Che'ye genelde Martínez Tamayo'nun görüşlerinin hâkim olduğu bir rapor gönderdi. Monje'yle yapılan görüşmeden ve üç bölgeyle ilgili değerlendirme yapıldıktan sonra La Paz'daki Kübalı grup Alto Beni veya Chapare bölgesinde faaliyete geçme önerisini reddetti. Grup Santa Cruz-Camiri'ye döndü; oraya dönmelerine de orasının Andlar'a yakın, boş bir bölge olması gerekçesini gösterdiler; onlara göre (daha doğrusu Villegas'ın belirttiğine göre) orası Che'nin "gerilla seferberliğinin örgütlenmesine, hiçbir çatışmaya girmeden kuzeye ilerlemeye ve temel olarak bir iletişim yolu olan Arjantin sınırına kadar uzanan And Dağlarının batı bölgesinden yararlanarak yavaş yavaş daha merkezi bir bölgeye ilerlemeye olanak tanıyacak en uçta kurulacak üs" fikrine uyan bir yerdi.

Raporda, Moisés Guevara'yla ilişkilerinin Kübalıları, Bolivya Komünist Partisi'yle zor duruma soktuğu da belirtiliyordu. Oysa o evrede, Bolivya Komünist Partisi'nden, Peredo kardeşler, Jorge Vázquez Viaña ve Rodolfo Saldaña komutasındaki Kübalılarla sadece on kişi çalışıyordu. Raporda emrivaki de yapılıyordu: çok uzak bir bölgede bulunan ve Lagunillas'a ve askeri ekipmanın depolandığı Santa Cruz bölgesindeki güvenli eve çok uzak olmayan bir yerde bir çiftlik satın alınmıştı. Çiftlik 1200 hektardı ve "sık bitki örtülü dağlık bir bölgede"ydi; çiftliğe büyük bir domuz ağılı yapılmıştı ve Komünist Partisi üyesinden iki Bolivyalı çiftçi yerleştirilmişti. Çiftliği Coco Peredo satın almıştı ve resmi sahibi olmuştu. Ne tuhaftır ki, 11 Eylül gibi erken bir tarihte, Villegas, Che'ye çiftliğin satın alındığı haberini verdikten sonra komşu çiftliğin sahibi Ciro Argañaraz'ın tehlike arz ettiğini, onun "çok meraklı" biri olduğunu söylemişti.

Pacho 12 Eylülde Havana'ya döndü. Martínez Tamayo ise o sırada Alto Beni bölgesinde bulunan başka bir çiftliği alıcı gözüyle incele-

mekteydi. Ñancahuazú bölgesine karar vermelerine rağmen alternatif hareketi de tamamen göz ardı etmedikleri anlaşılıyor; Che'nin ne diyeceğini bekliyorlardı. Bu arada, Debray bu bölgenin ve Cochabamba'nın kuzeyindeki Chapare bölgesinin sosyopolitik analizini yapmakla meşguldü. Bu analiz tüm eylül ayı boyunca sürmüş, "Bolivya Komünist Partisi'nin endişeli ve şüpheli gözlerinin altında" gerçekleşmişti. Martínez Tamayo ile Debray Chapare'de görüşmüşlerdi; ama Tamayo, Debray'ı tanımıyormuş gibi davranıyordu.

Eylül ayının ortalarında Küba'daki gönüllüler bilmedikleri bir şefin komutasında bilmedikleri bir göreve çıktılar. Kasası brandayla örtülü bir kamyona bindiler ve yüksek rütbeli bir komutan olan Komutan Tomasevich'in kullandığı bu kamyonla hâlâ bilmedikleri bir yöne doğru yola çıktılar. Zararsız bir merakla Pinares elindeki puroyla brandada bir delik açtı ve geçtikleri yerleri incelemeye, diğerlerine çevreyi ayrıntılarıyla tarif etmeye başladı. Pinares yolu tanıyordu: adanın doğusunda bulunan turbaya, Pinar del Río'ya gidiyorlardı.

Çiftliğe vardıklarında gönüllüler çiftlik evinin 50 metre kadar uzağında sıra oldular ve Tomasevich onları uyardı:

"Cesaretinizi toplasanız iyi olur; çünkü çok kibirli ve son derece sert biriyle gideceksiniz."

Pinares mangaya dikkat komutu çekti. Dakikalar geçti. Onlar yeşil üniformalı birini beklerken, Alarcón'un deyişiyle, "üzerinde Paris stili bir takım elbise bulunan ve gözlüklerini havaya kaldırmış" biri pencereden sarktı. "Saçları seyrekti ve birkaç beyaz tel vardı. Pipo içiyordu." Adam gruba doğru yürüdü, birkaç metre ötelerinde durdu ve Tomasevich'i törensel bir edayla selamlayarak elini sıktı.

"İşte Doktor, eğiteceğiniz grup bu." Bunu söyledikten sonra Tomasevich kod adlarını söyleyerek adamları ona tek tek tanıttı. Adam onlara bakarak İspanyol aksanıyla şunları söyledi: *Size bir şey söyleyeceğim Komutan. Bunların hepsi de ahmakmış gibi geldi bana.* Adam gruptakilere tek tek kendini tanıttı, adının Ramón olduğunu söyledi.

"Onlar hakkında şimdi ne düşünüyorsunuz peki?" diye sordu Tomasevich.

Hâlâ ahmak gibiler, dedi adam onları bir aşağı bir yukarı süzerek. Sonra Pinares'e dönerek, *Seni tanıyorum,* dedi.

"Beni tanınanız imkânsız."

Sen Komutan Pinares değil misin? Bütün füze krizi boyunca Pinar del Río'yu hurda bir ciple turlayarak campesinoların ağzına sıçan komutan değil misin?

Espri o kadar aşağılayıcı bir espriydi ki, gruptakiler kahkahalarına engel olamadılar. San Luis ise gözlerini kısarak bu giysiler içindeki adamın kim olduğunu tahmin etmeye çalışıyordu. Onun Che'nin o güne kadar hiç tanışmadığı kardeşi olabileceğini bile düşündü; çünkü İspanyolcasında hafif bir Arjantin aksanı sezmişti. Sihri çözen ve koşarak bu yabancıyı kucaklayan kişi Suárez Gayol olmuştu.

"Sensin bu, evet sen Che'sin!"

Mutluluktan mest olmuş bir halde ona gözlüklerini çıkarttırdılar, üzerine yeşil üniforma giydirdiler ve başına beresini geçirttirdiler. Milyonlarca Kübalı gibi bir buçuk yıldır Che hakkında hiçbir şey duymamışlardı. San Luis ilk savaş günlüğüne şöyle başlıyordu: "Onu tanıyınca çok heyecanlandık." Savaşa Komutan Guevara'yla birlikte gittikleri için gururluydular aynı zamanda.

Heyecanları yatıştıktan sonra Che hangi ülkeye gideceklerini söylemeden onlara operasyonun ilk bölümünü açıkladı. Alarcón: "Her ne kadar salhaneye gitmiyorsak da mücadelenin uzun süreceğini ve en zor şartlarda, çok çetin geçeceğini söyleyerek bizi uyardı." Son olarak Che hiç kimsenin operasyona zorla katılmasını istemediğini söyledi ve onların gerçekten de gönüllü olduklarını hepsine tek tek doğrulattı.

Régis Debray daha sonra gönüllüleri ve operasyona katılma güdülerini analiz etti. O da konuya bir başka açıdan bakıyordu, aynı derecede anlamlı bir bakış açısıyla: "Yüksek rütbeli bir lider koltuğuna yayılmış küçük bir kızıl çar değildir. Dört Merkez Komitesi üyesi, iki bakan yardımcısı ve iki yüksek rütbeli subay ailelerini, arabalarını, evlerini ve imtiyazlarını bırakarak Che'yle birlikte bilinmeyen bir ormana gitmişti; bazıları orada bir deri bir kemik kalacak, ölmemek için kendi idrarlarını içmek zorunda kalacaktı. Onları gitmeleri için hiç kimse zorlamamıştı ve son sözlerini, son düşüncelerini alacak televizyon kameraları da yoktu çevrelerinde."

Bu arada Bolivya'da yanlışlıklar komedisi sürüyordu. Oradaki üç Kübalı 23 Eylülde Mario Monje'yle görüştüler. Monje, Debray'in diğer solcu gruplarla, özellikle de Oscar Zamora'nın Marksist Leninist Ko-

münist Partisi'yle bağlantıları hakkında kendisine Bolivya Komünist Partisi adına açıklamada bulunmalarını istedi. Kübalılar Debray'in görevi olup olmadığını bilmediklerini, bir görevi varsa bile bunun hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını söylediler. Monje onlara Parti'nin gerilla hareketinin ikincil bir rol oynayacağı genel bir ayaklanma planı üzerinde çalıştığını söyledi. Kübalılar ona ayaklanmanın ileri bir aşamaya taşınması için neler yapıldığını sorduklarında ise Monje, "Hiçbir şey," dedi.

28 Eylülde ikinci bir toplantı yapıldı. Monje toplantıda Fidel'le yaptığı anlaşmanın, güneyde başlatılacak bir gerilla hareketi için bir destek üssü kurulmasıyla sınırlı olduğunu, genel harekât planında Bolivya'nın ikincil bir konumda bulunduğunu söyledi. Kübalılar ona uygun koşullara sahip olduğu için Bolivya'nın planda ana konuma getirildiğini söylediler. Bunun üzerine toplantı, Monje'nin kendisine kukla muamelesi yapılmasına daha fazla tahammül edemeyeceğini söylemesiyle birlikte tatsız bir biçimde sona erdi.

İki gün sonra Villegas, kendileriyle daha yakın çalışmaya başlamış olan Bolivyalı Genç Komünistler grubundan bazı üyeleri toplantıya çağırdı ve onlara Monje'nin şüphelerini aktardı. Rodolfo Saldaña ile Coco Peredo, Monje'nin ne düşündüğünü umursamadıklarını, ne olursa olsun savaşacaklarını söylediler. 4 Ekimde Che'den bir mesaj geldi. Mesajında Che hazırlık aşamasında yaşanacak bir çatlağın çok vahim sonuçlar doğurabileceğini söylüyordu: *Monje'yle ilişkilerinizi sürdürün ve münakaşadan kaçının.*

Tüm bunlar olurken Küba'da San Andrés'deki eğitim kampına hâkim olan huzur ve sessizlik kısa bir süre sonra bozuldu. Gerçeklik geldi: "Bolivya" kilit sözcüğü konuşulmaya başlandı. Bu sözcüğü duyan herkes hayret ediyordu.

Che, sert bir eğitim programına başlamıştı. Alarcón: "Öyle sertti ki, dayanamayacağız zannettik. Zinde olduğumuzu düşünüyorduk; ama Che sil baştan başlamamız gerektiğini söyledi." Che önce kuralları okumuştu: Subaylık ayrıcalıkları bitmişti; hepsi yine aynı düzeydeydi. Nöbet görevini herkes harfiyen yerine getirecekti; ilk nöbeti kendisi tutacaktı. Son nöbeti tutan kişi, ki nöbet sabah 05:00'te bitiyordu, kahvaltıdan da sorumlu olacaktı. Yarım saat sonra kalk emri verilecek ve

saat tam 06:00'da atış eğitimi başlayacaktı. Gelişme göstermeyenler için yolculuk orada bitecekti. Böylece Fallerin, Garandların, M1'lerin, Thompsonların ve Uzilerin namlularından patlama sesleri duyulmaya başladı; her derste 100 mermi atılıyordu. Cumartesi ve pazar günleri gönüllüler bazuka ve .30 ve .50 kalibrelik makineli tüfeklerle atış talimi yapıyorlardı. Atış taliminden sonra silahlar temizleniyordu, sonra mühimmat dolu sırt çantasıyla altı saat yürüyüş yapılıyordu. Akşam 19:00'da grup ikiye ayrılıyordu. Che ile Gustavo Machín dönüşümlü olarak gruplara ayrı ayrı tarih, İspanyolca ve matematik dersleri veriyordu. Bu katı ve çılgın rutine saat 21:00'de başlayan dil dersleri de dahildi: Fransızca ve Quechua! Che tüm faaliyetlere katılıyor, ayrıca vereceği derslerin hazırlığını yapıyordu.

Gerillalar için gerekli sahte kimlik ve belgeler on beş gün sonra geldi. Gruptan biri Ekvadorlu bir satıcı, biri Uruguaylı bir et tüccarı olmuştu. Kimi Kolombiya'nın milli marşını, kimi Panama'nın beysbol takımlarını, kimi de Montevideo'daki gazetelerin adlarını ezberlemek zorunda kalmıştı.

Uzun zamandır sıkı eğitimden mustarip olan gönüllüler yeni kimliklerine çalışmak için Che'den genel kültür derslerine bir süre ara vermesini istediler. Che boş zamanlarında çalışabileceklerini söyledi. Hangi boş zaman? Gece yarısından sonra, dedi Che gayet sakin bir şekilde. Hiç uyumayan birinin vereceği gayet normal bir cevaptı bu.

Eğitim semeresini vermeye başlamıştı. Tamayo, Alarcón, Alfonso Zayas ve Luis Reyes'ten oluşan öncü kuvvet yürüyüşü bir saat elli dakikada bitirmeyi başarmıştı. Che bunun üzerine diğerlerine baskı uygulamaya başladı; onlara bıktırıp usandırıncaya kadar öncü kuvvetin başarısını tekrarlayıp durdu. Eğitim süresince Fidel haftada en az bir kere onları ziyaret ediyordu. Che, Fidel'in bu ziyaretlerinden birinde ona zaman tutturmuştu; yürüyüş önceden belirlenmiş bir güzergâhta yapılmıştı: tepeden yukarı çıkılmış, vadiden aşağı inilmiş, koyaklardan ve nehirlerden karşıya geçilmişti. Fidel yürüyüşü birinci bitiren kişiye kendi kol saatini vermişti.

Kendini hiçe sayan ve suiistimale kaçacak derecede tutumlu bir kişiliğe sahip olduğu bilinen Che o günlerde "at gibi" yiyordu; yoldaşlarının sözleriyle, "üç kişinin tayını kadar çok" ve Vilo Acuña, onun bu halini kıskanıyordu; çünkü kilo fazlası vardı ve perhiz yapmak zorun-

daydı. Perhiz onu zayıf bırakmıştı, gerilla seferberliği sırasında bunun bedelini ödeyecekti.

Pinar del Río'daki eğitimle ilgili anlatılan hikâyeler içinde eğlenceli bulduğum bir hikâye var. Doğruluğu kanıtlanmamış olmakla birlikte bu hikâye Fidel ile Che'nin artık bize tipik gelen karakterleriyle ilgili bir hikâye. Anlaşıldığına göre, Guevara bir gün Ramiro Valdés'le hararetli bir tartışmaya girmiş; bu tartışma o kadar hararetlenmiş ki, bir ara Che ona vurmaya bile başlamış. Aleida March, bir tepenin yamacında, adamların eğitim yaptığı yere yakın bir yere park etmiş bir arabanın içindeymiş. Adamlar diğer yoldaşların eşleri gelmediği halde Aleida'nın oraya gelmesinden dolayı Ramiro'nun zılgıt yediğini düşünmüşler. "B.k herif," "g.t" sözleri Küba semalarına yükseliyormuş.

Fidel yanlarına gitmiş; neyse ki demek lazım; çünkü Che zıvanadan çıkınca çok tehlikeli olabiliyormuş.

Fidel, Che'nin elini yakalamış ve ona, "Bu Ramiro'nun suçu değil, benim suçum. Adamlara dışarı çıkıp eşlerini görmeleri için bir günlüğüne izin verelim dedik; ama seni unuttuk. Aleida o yüzden burada," demiş. Che yavaş yavaş kendine gelmiş. Fidel bazı yoldaşları tepeye kadar arabayla götürmeyi teklif etmiş sonra. Ama arabayı sürüşünden korkuya kapılan adamlar bir süre sonra inmek için izin istemişler. "Bu kadarı yeter; biz en iyisi seni takip edelim Komutan."

Guevara ile Aleida o geceyi kampın bir odasında geçirmişler ve Che ertesi sabah tepeye çıkamamış. Kübalı savaşçılar, o her zamanki saygılı tavırlarından ödün vermeyerek ve ona bu bitkinliğinin kafaya takılacak bir şey olmadığını göstermek için muzipçe, "İyi uyudun mu Komutan?" diye sormuşlar.

5 Ekimde Yüzbaşı Martínez Tamayo, Che'yle görüşmek üzere Bolivya'dan Pinar del Río kampına geldi. Tamayo başka şeylerin yanı sıra Che'ye Ñancahuazú'da kamp kurulması fikrinden hoşlanmadığını ve başka bir bölgeye gitmeyi tercih ettiğini söyledi. Che, ona kızdı: başka bir bölgeye gitmek gereksizdi ve güvenlik açısından riskliydi. Dahası, oradaki çiftlik uzun bir eğitim dönemine imkân tanıyacak ideal bir yerdi, uzak bir bölgedeydi ve Arjantin sınırı yakınındaydı.

Ekim ayının sonlarına doğru Ernesto Guevara, Havana dışında bir yerde çocuklarıyla son kez görüştü. En küçükleri olan Celia karaciğer enfeksiyonu geçiriyordu o sıralarda ve Che'yi Aleida'yla birlikte ziya-

ret etmişti. Celia henüz dört yaşına basmıştı, Che'yi tanıması tehlikesi yoktu. Che çocuklarıyla olan bu son görüşmesine yeni kimliğiyle, Amerika Devletleri Örgütü adına çalışan Uruguaylı görevli Adolfo Mena kimliğiyle katılmıştı. Dört küçük çocuğu, Aleida'dan olan çocuklarının hepsi oradaydı. O sıralarda on yaşında olan Hilda'yı oraya götürmemişlerdi: "Belki de arkadaşlarıma veya yoldaşlarıma onu gördüğümü veya gitmek üzere olduğunu söylerim diye düşündüler."

Aleida March'tan olan çocukları içinde en büyüğü ve o sırada altı yaşındaki Aleida Guevara o görüşmeyi çok net hatırlıyordu: "Adam bana merhaba dedi. İspanyol olduğunu, adının Ramón olduğunu ve babamın iyi bir arkadaşı olduğunu söyledi."

"Ama sen İspanyola benzemiyorsun, Arjantinliye benziyorsun," demiş Aleida, adama. Herkes şaşırmış: bu kılık değiştirme altı yaşındaki bir çocuğu bile ikna edemiyorsa bir işe yaramazdı çünkü.

Che sükûnetini korumuş: *Neden Arjantinliye benziyormuşum?*

"Bana öyle geldi," demiş Aleida.

Küba'dan ayrılmadan kısa bir süre önce, ekim ayında, Che'nin eline Debray'in raporu ulaştı ("hayatımda okuduğum en iyi rapor"), bunu Pacho'nun raporuyla karşılaştırma imkânı buldu: haritalar, planlar, siyasi raporlar, sempatizanların listesi. Bolivya'daki diğer bölgelerin gerilla savaşı için daha iyi bir başlangıç noktası oluşturacağı, orada toplumsal bilinci yüksek daha fazla campesinonun bulunduğu; orasının Bolivya toplumunun en radikal siyasi kuvvetlerinden birini oluşturan madencilere daha yakın olduğu ve solcu partilerin katılımıyla daha geniş bir askeri üs oluşturulmasına imkân tanıyacağı açıkça ortadaydı. Debray'in de belirttiği gibi, Che, "gerilla hayatına geri dönmek için sabırsızlanmaktan ... gerilla savaşı için adam seçmekten ve ileride girebilecekleri çatışmaların hazırlığını yapmaktan gerilla savaşının başlangıç noktasının yerinin belirlenmesi işini ikinci plana atmış" görünüyordu.

Ama Che'nin bu kararında başka şeyler de rol oynamıştı. Ana kampın, önceden hiçbir siyasi çalışmanın yapılmadığı bir bölgede bulunan Ñancahuazú'da kurulmasını kabul etmişti; çünkü orasını operasyon üssünden ziyade bir geri üs olarak düşünmüş, bu nedenle bu üssün yalıtılmış bir yerde bulunmasına daha fazla önem vermişti.

Son hazırlıklar da tamamlanıyordu. On sekiz kadar tanınmış Kübalı askeri zevatın yokluğunu Küba gizli servisi onların Vietnam'da

olduğu haberini yayarak örtbas etmişti. Eğitim sona ermek üzereydi; eğitim sırasında bazılarının kusuru açığa çıkmıştı: Pinares hoş bir insan olmasına rağmen, disiplinsiz ve denetimsiz bulunmuş, Vilo Acuña ise kilo fazlası ve hastalıklı olmasına rağmen sırf irade gücü sayesinde eğitimin sonuna kadar dayandığını kanıtlamıştı.

21 Ekimde Martínez Tamayo yediği fırçaların acısını henüz üzerinden atamamış bir halde Bolivya'ya döndü. (Villegas'a operasyona sırf Che'ye olan bağlılığı yüzünden katıldığını itiraf etmişti.) Tamayo'ya, tüm radikal sol gruplarla, hatta eski cumhurbaşkanı yardımcısı Juan Lechin'le temas kurması talimatı verilmişti.

José Monleón "Renán" 10 Ekimde Villegas ve Coello'yla temas kurmuştu; Tania onun aracılığıyla Martínez Tamayo'ya ulaşmıştı. Che'nin adamları Manuel Piñero tarafından Havana'dan yönetilen paralel bir şebekeyle bağlantı kurdular. Che'nin daha önce olmasını istediği bölümler halinde hareket etme fikri uygulama şansı bulamamıştı; Kübalılar birlik halinde bir grup gibi hareket ediyorlardı. Operasyondan kısa bir süre önce Villegas, Monje'yle görüşmüştü. Monje, ona Parti'nin Merkez Komitesinin Bolivya'da iktidara geçmenin yolunun silahlı mücadeleden geçtiği fikrini kabul ettiğini söyledi. Ancak Monje, "silahlı mücadeleye verilecek desteğin yüzeysel bir destek olacağına ve onların [yoldaşlarının, PCB liderlerinin] fiziksel açıdan böyle bir operasyona katılacak yeterlikte olmadıklarına" inandığını da eklemeyi unutmamıştı.

Evet mi, hayır mı? Hiçbir şey belli değildi. Kısa bir süre sonra Monje Küba üzerinden Bulgaristan'a geçti. Kübalılarla bir kez daha karşı karşıya gelmişti, bu sefer onlardan yolculuğunun masraflarının karşılanmasını istemişti. Onun bu dalaverelerinden gına getirmiş olan Kübalılar ise onu artık kaale almadılar.

22 Ekimde eğitim tamamlandı. Savaşçıların ailelerini ziyaret edip veda etmelerine izin verildi; ama nereye gittiklerini ailelerine söylemeyeceklerdi. Manuel Hernández, karısına Camagüey'e şeker kamışı kesmeye gittiğini söylemiş ama vedaları uzun sürmüş ve Hernández gözyaşlarını tutamamış. Pinares'in ise ayrılırken karısına o her zamanki esprili tavrıyla şöyle dediği söyleniyor: "Git kendine başka bir koca bul; çünkü bundan geri dönebileceğimi sanmıyorum."

Che Küba'dan ikinci kez ayrılışı için kılığını kıyafetini değiştirmişti. San Andrés'de kullandığı makyajı kullanmayı yeğlemişti yine. Bu görünüşün belki de en rahatsız edici tarafı çene çizgisini gizlemek için kullandığı takma dişlerle hipermetrop gözlüklerdi: bu gözlüklerle yürürken tökezlememek için sürekli dikkat etmesi gerekiyordu. Son görüşmelerinde Fidel Küba hükümetinin ileri gelen üyelerinin davetli olduğu bir akşam yemeği vermiş, onlara bir konukları olduğunu söylemişti. Che'nin kılığı işe yaramış, yemekte onu kimse tanımamıştı.

Che'nin Fidel'le çekilmiş son bir fotoğrafı var: Che, ceket, kravat, şapka, köşeli gözlüklerden oluşan son kılığıyla üst düzey bir bürokrat gibidir. Che, elinde purosuyla onun pasaportunu inceleyen Fidel'e bakıyor. Birbirlerinden yirmi santim kadar uzaktalar. Arkalarında, içinde giysi, hatta askı bile bulunmayan, kapağı açık boş bir dolap var. İki adamın da veda ederken ne söylediğine ilişkin bir kayıt yok, Fidel'in İtalyan gazeteci Gianni Miná'ya açıkladığı birkaç kısa cümleden başka: "Aşırı duygusal tepkiler veren insanlar değildik, herkes gibi değildik çünkü... O öyle değildi, ben de öyle değilim; ama ikimiz de güçlü duygular içindeydik."

Ernesto Guevara tekrar Che olmak üzere 23 Ekim 1966'da Küba'dan ayrıldı.

46

"BUGÜN SONRAKİ AŞAMA BAŞLIYOR"

Che Uruguaylı sosyal araştırmacı "Adolfo Mena" kılığında Bolivya'ya giderken, Ekim 1966.

Fidel, Che'nin pasaportunu inceliyor.

Bir adamın La Paz'daki Hotel Copacabana'nın bir odasında aynaya bakarken çekilmiş bir fotoğrafı var. Fotoğraf adamın yıllar önce ayrıldığı bu şehre döndükten sonraki gün çekilmiş. Fotoğrafta hayatının en kötü yıllarını geçirmiş olan, buna rağmen tekrar denemeye kararlı bir adam görüyoruz. Tarih, 3 Kasım 1966'ydı ve Ernesto Guevara on üç yıldan sonra Bolivya'nın başkentine ilk kez adım atıyordu, tıpkı tempo değiştiren bir tango dansçısı gibi.

O sıralarda bir çeşit yeniden bütünleşme olmuş muydu: Latin Amerika'yı dolaşan 1953'ün maceracı Dr. Guevarası ile Küba devrimi ile Afrika başarısızlığını arkasında bırakmış 1966'nın Che'si arasında? İkisi arasındaki on üç yıl kısa ama çok önemli bir dönemdir. Aynada kendi fotoğrafını çeken adamın adı şimdilik Adolfo Mena'ydı; Amerika Devletleri Örgütüne bağlı çalışan Uruguaylı bir tarım araştırmacısıydı, elinde Bolivya cumhurbaşkanlığı ofisinin Ulusal Enformasyon Direktörlüğü tarafından onaylanmış bir kimlik vardı.

Başka bir fotoğraf daha vardı, CIA laboratuvarlarında Che Guevara'nın tıraşlı halini görüntülemek için üzerinde oynanmış bir fotoğraf. Bu fotoğraflardan biri Dr. Mena'nın kısa bir süre önce geçtiği pasaport kontrolü bölümündeki memurun elinde de vardı hiç kuşkusuz.

Kılık değiştirmiş bir halde yolculuk etmenin riskinden rahatsızlık duyan Che, çevreyi tanımaya veya Bolivya'daki siyasi durumu öğrenmeye zaman ayırmadan ertesi gün operasyona başladı. Pacho Fernández Montes de Oca'dan kendisine o akşam güvenli bir evde Renán'la bir görüşme ayarlamasını istedi. Renán, Che'ye grupla nasıl buluşacakları ve silah sevkıyatı hakkında bilgi verdi. Renán, Martínez Tamayo'yla temas kurdu; Tamayo anladıklarını yanlış aktarmış ve Harry Villegas ile Carlos Coello'ya Che'nin onları görmek istemediğini söylemişti; oysa iletilmesi gereken mesaj, Che'nin tüm grubu aynı anda görmek istemediği şeklindeydi. Bunun üzerine Che'nin eski yaverleri sinirini çok iyi bildikleri patronlarıyla papaz olduklarını düşündüler ve geceyi uykusuz geçirdiler.

Son olarak, Che, Tania'yla temasa geçti ve onu kolu kurmak için gerekli şebekeyi örgütlemekle görevlendirdi. Che, Tania'nın gerillalardan uzak durması, Bolivya hükümet çevresine girmeye veya sızmaya çalışmakla görevli bir casus olarak kullanılması fikrinden ne zaman vazgeçmişti? Bilinmez; ama bilinen bir şey vardı, o da Tania'nın o an-

dan itibaren grubun işine tümüyle dahil olduğu ve gruptan ayrı durma sürecinin sona erdiğiydi.

Tuhaftır, Arjantin gizli servisi tam da bu zamanlarda Guevara'nın akrabalarının evlerini gözlem altına almıştı; belki de Che'nin o bölgede olduğuna dair bir haber almışlardı. Bir yıl sonra CIA, kendilerine Bolivya Hükümetinden bir gerilla seferberliğinin örgütlendiğine dair bir haber geldiğini kabul edecekti. (Bu bilgiyi veren kaynağın Komünist Partisi'nin ve Moisés Guevara'nın grubunun geçici üyelerinden biri olması muhtemel.) Ama Kuzey Amerikalılar bu habere önem vermemişlerdi. Bolivya hükümetinin istihbarat aygıtına güvenmiyorlardı ve hükümetin halkın dikkatini ülke içindeki sorunlardan uzaklaştırmak için her şeyi yapacağını düşünüyorlardı.

Che, 5 Kasımda akşam 18:30'da Pacho'yla birlikte ciple Ñancahuazú'ya hareket etti. Onlardan önce oraya Martínez Tamayo ile Coello gitmişti, onlardan saatler sonra ise Villegas ile Bolivyalı aktivist Jorge Vázquez Viaña yola çıktı. Bolivya'yı birkaç günde katettiler. 7 Kasım günü arkadan gelen cip onlarla buluştu.

Yıllar sonra, Kübalı yönetmen Santiago Álvarez'in *Hasta la victoria siempre*[1] [*Daima Zafere*] adlı kısa filmini seyrettim. Alvarez kamerayla zum yaparak Bolivya'nın hiçbir yere gitmeyen toprak yollarını, hiçbir yerdenin ortasındaki ıssızlık içinde bulunan yolları gösteriyordu. İnanılmaz bir görüntüydü. Che Latin Amerika'nın, çok iyi bildiği o cehennemin göbeğine doğru ilerliyordu.

Río Grande'ye 7 Kasımda öğleden sonra 16:00'da ulaştılar. Artık çiftliğe yakın oldukları için, *arabaları stop ettirdik, kokainle uğraştığımız konusunda etrafta yaygara çıkaran yandaki çiftliğin sahibinin* [*Ciro Argañaraz*] *dikkatini çekmemek için yolun geri kalanını yürüdük. Şüpheyi arttıracak bir ayrıntı, Coello grubun kimyacısı kimliğiyle seyahat etmişti.*

Dördünün aynı cipte bulunduğu yolculuklarının ikinci bölümünde Che, Vázquez Viaña'ya kimliğini açıkladı. Viaña bunu duyunca çok şaşırdı, öyle ki cipi az kalsın uçuruma sürüyordu. Che, sadece incelediği operasyon raporlarından tanıdığı Bolivyalıyla ilk konuşmasında ona şunları söyledi: *Latin Amerika genelinde olmasa bile en azından*

[1] Che'nin efsaneleşmiş savaş naralarından biri.

yakındaki bir ülkede de devrim yapmadığımız sürece sadece Bolivya'da yapılacak bir devrimin hayalini kurma lüksümüz yok. Eğer en azından iki ülkede devrim yapamazsak, bu devrim başarısız olur. Buraya kalmak üzere geldim ve buradan ancak ölürsem veya sınırı aşarsam çıkarım.

Konuşmalarından bu genç Komünist'in Che'nin peşinden gitmeye istekli olduğu anlaşılıyordu, *ama Monje'ye bağlı görünüyordu, ona saygısı vardı ve ondan hoşlandığı anlaşılıyordu. Ona göre, Rodolfo Saldaña ile Coco da bizim gibi düşünüyordu; ama bizim partiyi harekete geçirmemiz gerekiyordu. Ondan Monje gelene kadar –Monje Bulgaristan'daydı– partiye hiçbir şey söylememesini* [*varlığı hakkında*] *ve Monje'den yardım talep etmemesini istedim. Her iki isteğimi de kabul etti.*

Grup çiftliğe gece yarısından sonra döndü. Che, Frankfurt'tan satın aldığı defteri açtı ve Bolivya günlüğünün ilk satırlarını yazmaya başladı: *Bugün sonraki aşama başlıyor.*

İlk günlerde Komutan Guevara, oluklu metal çatılı, iki odalı bir kerpiç ev olan çiftlik evinde kalmadı. Eve, Oluklu Çatılı Ev adını takmışlardı. Che, muhtemel bir pusudan sakınmak için 100 metre ötede kamp kurmuştu. Bu arada Komünist Parti üyesi üç işçi –Apolinar Aquino, Aquino "Serapio" Tudela ve Antonio Domínguez– evin sahibiymiş gibi çiftlik evinde kalmıştı.

Keşif operasyonu başlamıştı. Önce Che'yle Coello Ñancahuazú nehrini kıyı kıyı izleyerek yürümüş; ama kaynağını bulamamıştı. Pacho ile Villegas daha sonra çıktıkları keşif yürüyüşünde Che'den daha fazla ilerleme kaydetmişlerdi. Bu günler, sadece sivrisinek ve kenelerle savaştıkları huzurlu geçen günlerdi. *Bugün altı kene ayıkladım.*

Che, "Ñancahuazú" sözcüğünü günlüğüne beş ayrı şekilde defalarca yazmıştı: Kitaplarda, haritalarda geçtiği veya yöre halkının söyleyiş biçimine göre Ñacahuaso, Ñacahuasu, Ñacahuazu ve Ñacahuazú olarak yazmıştı. Ñancahuazú'nun sözcük anlamı "Su ağzı" veya "Su başı"ydı ve Guaraní'deki "Yakarasú" sözcüğünden türemişti.

Ancak bir şey açıktı. Che'nin günlüğüne düştüğü bir satır aklındaki planın kilit noktasını oluşturuyor gibiydi: *Bölgeye anlaşıldığı kadarıyla pek gelen giden yok. Gerekli disiplinle burada bir süre kalabiliriz.* Ne var ki, 10 Kasımda Argañaraz'ın şoförü Kübalılardan bazılarını görmüştü. Che bunu öğrenince öfkeyle onları fırçaladı ve geçici bir kamp kurmak üzere ormana gitmeye karar verdi. *Her şey birden kötü-*

ye gitmeye başladı. En azından adamlarımızı içeri sokabilsek bari. Bu işle ilgileneceğim.

Kasımın ikinci haftasında, diğer Kübalı gönüllüleri beklerken, Che yiyecek deposu olarak kullanabilecekleri, ayrıca bizi şüphe altına sokacak her şeyi saklayabilecekleri bir tünel kazmaya başladı. Ailesini özlediği için Pachungo'nun morali bozuktu; ama Che kendini yeniden doğmuş gibi hissediyordu. 12 Kasımda günlüğüne yazdığı şu son cümleler çok şey söylüyordu: *Saçlarım seyrek de olsa uzadı; saçlarımın kır telleri sarıya döndü, ağarmaya başladı; sakallarım uzuyor. Birkaç aya kadar tekrar kendim olacağım.*

Günler Ñancahuazú'yu keşfetmekle ve tüneli kazmakla geçerken Che boş zamanlarında kitap okuyordu. Elinde Benedetto Croce'nin *Özgürlük Hikâyesi Olarak Tarih*'i, Troçki'nin *Sürekli Devrim* ve *Rus Devrim Tarihi* adlı kitapları ve Paul Rivet'in *Amerikan İnsanının Kökenleri* adlı kitabı vardı. İlginçtir, General Charles de Gaulle'ün veya Winston Churchill'in savaş anılarını da okumuş olma ihtimali de var. Denis Diderot'un bir kitabını okumuş veya Georg Hegel'in *Tinin Görüngübilimi*'nin labirentine dalmış da olabilir.

Onları kaygılandıran tek konu Oluklu Çatılı Evin etrafında dolanıp duran can sıkıcı komşuları Ciro Argañaraz'dı. *Evdeki çocuklar bir şeyler satın aldıkları Argañaraz'la konuşmuşlar, yine onlara kokain fabrikası kurduklarından şüphelendiğini söylemiş.*

Antonio Sánchez Díaz –"Pinares"– ile Eliseo "San Luis" Reyes nihayet 20 Kasımda çiftliğe ulaşmışlardı. Yanlarında, Tania'ya koltuklarından birini söktükleri küçük bir ciple Ñancahuazú'ya yapılan silah sevkıyatında yardım etmiş olan eski Bolivyalı Genç Komünistlerden Rodolfo Saldaña da vardı. Che genç Bolivyalıları yoklamaya devam etmişti; çünkü parti liderlerinden sürekli muğlak sözler alıyordu. Saldaña *üzerimde iyi bir etki bıraktı; her şeyi bir kenara bırakmaya Vázquez Viaña'dan daha kararlı.* Birkaç gün önce Che, Fidel'e şunları yazmıştı: *Burada durum iyi. Barınakta dört kişiyiz; ama burada zorlanmadan daha fazla kişi de kalabilir gibi görünüyor... En iyi kadroların, kararını vermemesi halinde Monje'den ayrılabileceğine dair işaretler var.* Monje, Bulgaristan'daki Komünist Enternasyonal konferansından dönüşünü Havana'dan yapacağı için Che, Fidel'e şu önerilerde bulunmuştu: *Onun aklının zafere koşullanmasını sağla-*

maya çalış; ama çok gerekli olmadıkça ona sakın para veya teçhizat verme.

Bolivya Komünist Partisi lideri Mario Monje henüz gemisinin batmakta olduğunun farkında değildi. Günlerce önce, 9 Kasımda, Monje, Paris'in Orly havaalanında Inti Peredo'yla karşılaşmıştı. (Peredo Havana'daki eğitiminden dönüyordu.) Monje, ona, "Parti savaşa girmezse sekreterlik görevimden ayrılacağım," demiş. Bu tavrı iki hafta önce, eğitimi askıya almaları emriyle Inti'nin kardeşi Coco'yu diğer Bolivyalılarla birlikte Havana'ya göndermesiyle çelişiyordu. Orada eğitim gören on iki Bolivyalıdan beşi eğitime devam edeceklerini söyleyerek Parti'nin emirlerine karşı gelmişti.

Kübalılar kampa giderken Jorge Vázquez Viaña çalışmak üzere Oluklu Çatılı Evde kalmıştı. Che, Rodolfo Saldaña'dan yoldaşları arasından mahsüllerini arttıracak bir çiftçi bulmasını istemişti. Rodolfo'yla aynı zamanda bir tamir atölyesi, bir ayakkabı atölyesi ve bir dispanser kurulması konusunu da konuşmuştu. Che şüphesiz Ñancahuazú'da bir ana geri üs kurmayı düşünüyordu, elbette oradaki varlıkları ortaya çıkıp da silahlı mücadeleye girmek durumunda kalmazlarsa. 21 Kasımda Che şunları yazmıştı: *Bu durumu mümkün olduğunca sürdürmeye çalışacağız.*

Keşif operasyonu sürüyordu, her seferinde bir öncekinden daha fazla yol katediliyordu; ama keşifçiler Oluklu Çatılı Ev yerine, onun yakınında bulunan ve artık ağaçların arasında bir nöbetçi postası bulunan kampa dönüyorlardı.

Bolivyalı Genç Komünist grubunun belki de en takdir edilecek üyelerinden biri olan Coco Peredo, 27 Kasımda Vilo Acuña, Leonardo Tamayo ve Freddy Maimura adlı Bolivyalı bir tıp öğrencisiyle birlikte çiftliğe geldi. Freddy Maimura kısa bir süre sonra Yüzbaşı Martínez Tamayo, Israel Zayas, Manuel Hernández ve Coco'nun kardeşi Inti Peredo'yla birlikte geri döndü. *Martínez Tamayo bazı rahatsız edici haberler getirdi. Çinli Bolivya'daymış ve 20 adam göndermek [Peru'daki ö üyesi] ve benimle görüşmek istiyormuş. Bu hoş bir şey değil; çünkü Monje'yle anlaşmadan önce böyle bir şey yapmamız mücadelenin uluslararası bir hal almasına neden olur. Chang'ın Santa Cruz'a gitmesini ve onu orada Coco'nun karşılamasını kararlaştırdık.* Ertesi gün Che, Chang'ın önerisini iletmek üzere Bolivyalıları topladı; hepsi onları kabul etmeyi kabul etti; ama eylemler başladıktan sonra.

Che adamların ağzını aramayı sürdürüyordu. *Inti'yle bir ön konuşma yaptım, Monje'nin savaşmayacağını düşünüyor. Ama kendisi devam etmeye kararlı görünüyor.* Böyle düşünen bir tek o değildi. Che daha sonra kasım ayıyla ilgili genel değerlendirme raporunda, Martínez Tamayo'nun destek şebekesine katılanların *ne pahasına olursa olsun ayaklanacaklarını* yazmıştı.

Grubun morali yüksekti, Israel Reyes şarkı söylüyor, espriler patlatıyordu. Coello da etrafındakilerle şakalaşıyordu. Coello memnuniyetini ifade etmek için "taşakların sızlıyor" diyordu; bunu duyan Che bir gün onu bir güzel paylamıştı.

Az önce sözünü ettiğim kasım ayı değerlendirme raporuna Komutan Guevara şunları karalamıştı:

> *Bu yalıtılmış bölgenin genel görünümü iyi: her şey, burada gerekli gördüğümüz kadar kalabileceğimize işaret ediyor. Planlar şöyle: grubun geri kalanını bekleyeceğiz; Bolivyalıların sayısını en az yirmiye çıkaracağız ve operasyona başlayacağız. Hâlâ Monje'nin ve Moisés Guevara'nın adamlarının tepkilerini ortaya çıkarmamız gerekiyor.*

Che farkında olmadan Latin Amerikalı olmaya başlamıştı. Günlüklerinde o her zamanki Küba ve kaçınılmaz olarak Arjantin ifadelerinin yanı sıra hafızasının kıyısında köşesinde kalmış Meksika deyimleri görülmeye, Bolivya halk deyişleri belirmeye başlamıştı.

2 Aralıkta eski dostu Juan Pablo Chang çiftliğe geldi,

> *coşkulu bir halde. Günü laflayarak geçirdik. Yapılması gerekenler: Küba'ya gidecek ve buradaki durum hakkında bizzat rapor verecek; iki ay içinde, örneğin eyleme geçtiğimizde, beş Perulu bize katılabilecekmiş. İkisi, bir radyo teknisyeniyle bir hekim, bize şimdi katılacak ve bir süre bizimle kalacak. Benden silah istedi, ben de ona bir Bz, mavzerler, el bombaları vermeyi ve onlar için bir M-1 satın almayı kabul ettim. Beş Perulunun Titicaca gölünün karşı yakasında, Puno yakınındaki bir bölgede silah yedeği oluşturmalarına destek vermeye de karar verdim. [Chang] bana Peru'daki sıkıntılarını anlattı, hatta Calixto'nun serbest bırakılmasını [Peru Ulusal Özgürlük Ordusunun lideri Héctor Béjar, 1966'da tutuklanarak Peru'nun San Quintín hapishanesine konmuştu] sağlayacak cesur bir plandan da söz etti; ama bana bu biraz zorlama bir planmış gibi geldi. Bölgede*

bazı gerillaların faaliyette olduğunu düşünüyor, ama faaliyetleri hakkında bir şey bilmiyormuş. La Paz'a buraya geldiğinden daha büyük bir hevesle hareket etti.

Coco, *henüz kundak çağında* olan şehir şebekesini güçlendirme ve Perulu gerillalarla, cumhurbaşkanlığı ofisinde enformasyon dairesinin başında bulunan ve farkında olmadan onlara bilgi sağlayabilecek olan Gonzalo López Muñoz'la (Inti'nin kayınbiraderi) ilişkilerini sürdürecek olan Julio Dagnino ile temasa geçme görevini yerine getirmek üzere Chang'la birlikte La Paz'a hareket etti.

Che kampın kendi kendini idare etmesi gerektiğine karar verdiği ve civarda avlanacak pek hayvan olmadığı için, aralık ayının ikinci haftasında yiyecek tükenmeye başlamıştı. Çalışmalar depoların organizasyonu üzerinde yoğunlaşmıştı, depolar kamufle edilmiş dehlizlerde oluşturulmuştu; çiftliğin ve Oluklu Çatılı Evin çok uzağında daha izole bir kamp daha kurulmuştu. Inti Peredo günlüğünde ilk kampı, stratejik öneme sahip dehlizlerden uzakta kurulmuş bir eğitim üssü olarak tarif ediyordu. Oraya birkaç hafta sonra giden Régis Debray ise ikinci kampı, cephaneliği, yiyecek ve malzeme deposu bulunan bir geri üs ve bir eğitim kampı olarak tarif ediyordu.

Bu arada Kübalılar La Paz'a ulaşmaya ve Tania tarafından karşılanmaya başlamıştı. Onu tanımayanlar operasyondan bir kadının sorumlu olduğunu görünce şaşırıyorlardı; çünkü Tania onlara çeşitli emirler veriyor, onlara samimi davranıyordu, onun karşı cinsten olması bir tezat oluşturuyor, ilgilerini çekiyordu. Tania onlara eski dostuymuş gibi davranıyordu. Güvenli evin yatak denebilecek bir yatağı ve iki portatif yatağı vardı; eşitlikçi Guevara ruhuna uygun olarak sonunda hepsi yerde yatmıştı. Tania Kübalılara, "Bir kadınla yattığınızı söyleseniz yalan olmaz," demişti. Kübalılar çok gürültü yapıyordu, Tania usturuplu bir şekilde sessiz olmalarını sağlıyordu. Dariel Alarcòn daha sonra fotoğrafların ona adil davranmadığını, güzelliğinin fotojenik bir güzellik olmadığını söyleyecekti.

Kübalılardan oluşan sondan bir önceki grup Ñancahuazú'ya 11 Kasımda Coco Peredo ile Martínez Tamayo refakatinde ulaştı. Grupta Gustavo Machín, René Martínez Tamayo, adı bilinmeyen bir sıhhiyeci, Octavio de la Concepción, Dariel Alarcón ve üç Bolivyalı vardı: Lorgio Vaca, Orlando Jiménez ve Ñato Méndez. Bolivyalılardan ikisi campe-

sino kökenliydi ve Alto Beni bölgesindeki çiftlikte çalışmıştı; bu çiftlik operasyon için satın alınmış ancak artık iptal edilmişti.

Che hiç kuşkusuz yeni gruptaki kişilerin niteliğiyle yakından ilgileniyordu. Villegas'ın günlüğünde yazdıklarına bakılırsa, "Che, Havana'nın bile böyle bir grup oluşturamayacağını düşünüyor"du. Dariel Alarcón buluşmaları şerefine mutfağa girmişti: "Che benden bir araya gelmiş olan tüm yoldaşlara yetecek bir yemek hazırlamamı istedi. Rekor denebilecek kısa bir süre içinde güzel bir yemek hazırladım sanıyorum. Salamura et ve haşlanmış patatesten oluşan ve 'şark usulü' adını verdiğimiz türden bir yemekti bu. Sonra yemeği bastırsın diye güzel, koyu bir kahve pişirdim ve içine şeker karıştırmadan önce ilk servisi Che'ye yaptım."

Che, Coco Peredo ile Martínez Tamayo'ya La Paz'daki güvenli evi boşaltmalarını, Alto Beni çiftliğindeki kalan silahları transfer etmelerini ve Monleón ile Tania'yı kampa çağırmalarını söyledi.

Inti, Che'ye, Parti izin verirse silahlı operasyonda yer alacağını söyleyen Lorgio Vaca'yla ilgili şüphelerinin olduğunu belirtti. Böylece 12 Aralıkta,

> *Tüm gruba karşı bir konuşma yaptım, onlara savaşla ilgili gerçeklerin yer aldığı savaş kuralları kitabını okudum. Tam komuta ve disiplinin önemini vurguladım ve Bolivyalılara Parti disiplinine karşı gelip başka bir çizgiye geçmenin sorumluluk gerektirdiğini söyledim.*
>
> *Görev dağılımı yaptım: Vilo'yu komutan yardımcısı, San Luis ile Inti'yi levazımcı, Machín Hoed'u operasyonlardan sorumlu komutan yaptım, Villegas hizmetlerden, Inti mali işlerden sorumlu olacak, Ñato Méndez levazım subayı ve şu an için Octavio da sıhhiye subayı oldu.*

O sıralarda Che, meraklı komşuları Ciro Argañaraz adına çalışan ve "Vallegrandeli adam" olarak tanınan avcının varlığından rahatsızdı. Adam etrafı kolaçan ediyordu ve gerillalar onun grup hakkında daha fazla şey öğrenmeye çalıştığını düşünüyorlardı, ki bu doğruydu. Argañaraz, onu bu tuhaf komşularının kurduklarını düşündüğü ve pay almak istediği kokain tesisinin nerede olduğunu bulması için göndermişti. Che avcının hareketlerini günlerce izledi ve adamın sürekli ortalarda dolanmasından olsa gerek, ormanın sık ağaçlıklı bölgesinde

bulunan ve Merkez Kamp olarak bilinen ikinci kampa taşınmaya karar verdi. *Sabah ayrıldık: Villegas, Leonardo Tamayo, Coello, Machín Hoed, Octavio, René, Inti ve ben, tam teçhizat. Yolculuk üç saat sürdü.*

İzleyen günlerde elektrik tesisini taşımışlar ve yeni dehlizler açmışlardı. Che, Küba devriminin El Hombrito ve Minas del Frío kamplarının çizgisinde büyük bir geri muntika kampı kurmak niyetindeydi; ama arada bir fark vardı, Bolivya, Küba'dan farklı olarak, Campesinoların desteğini sağlayacak bir sempatizanlık temelinden yoksundu. Orada sadece, Meksikalı gazeteci Luis Suárez'in aylar sonra söyleyeceği gibi, "bitki duvarları ve çatılarından" oluşan yalıtılmış bir kamp vardı.

Che'nin beklediği son iki Kübalı Olo Pantoja ile Jesús Suárez Gayol 19 Aralıkta Martinez Tamayo ve Coco Peredo refakatinde kampa ulaştı. Bunun dışında, Apolinar Aquino üç günlük izinden sonra dönmüş, Monleón ise La Paz'dan gelmişti. Che o gün gece boyunca Monleón, Coco ve Martinez Tamayo'yla konuşmuştu.

Che iki Kübalıyı, *Sonunda kaybolanlar bulundu*, sözleriyle karşılamıştı; Che o sırada Monleón'la özel bir görüşme yaptığı için iki Kübalı onunla konuşamamışlardı. İkisi diğer yoldaşların espri kaynağı haline gelmişti, Che'nin geç geldikleri için "onları bir güzel haşlayacağı"nı söylüyorlardı. Che öyle bir şey yapmadı; ama daha önce aynı durumda olan Küba kadrosundan pek çok kişinin canını yakmıştı; bu olay Che'ye ne kadar saygı duyulduğu ve yoldaşlarıyla dostlarının onun öfkesinden ne kadar korktuğu konusunda iyi bir fikir verir.

Che'nin Monleón'la baş başa yaptığı görüşme biraz tuhaf bir görüşmeydi. Che bu görüşmelerinde Monleón'a âşık olduğu kızla evlenmesine izin vermişti; kız, Cumhurbaşkanı René Barrientos'la iş yapan bir politikacının kızıydı. Monleón'un müstakbel kayınpederi ona Beni bölgesindeki bir tarım projesinde bir iş vermek istiyordu. Che'nin bu fikre sıcak baktığı anlaşılıyor; Che, Monleón'a bir gerilla ayaklanmasında görev alacak biri olarak bakmaktan ziyade ileride kurulacak bir şehir şebekesinin bağlantılarından biri olarak bakıyor ve onun iktidar çevrelerine sızabileceğini, tıpkı Tania gibi Havana'yla gizli iletişimini sürdüreceğini düşünüyordu. Monleón'un Beni bölgesine geçme ihtimali, orada ikinci bir gerilla noktası kurmayı düşünen Che'nin ilgisini çekmişti. Söylendiğine göre ikisi arasındaki konuşma Che'nin uyarı-

larıyla sona ermişti: *Ama dikkatli olmalı ve kendini daha fazla sorumluluk yükleneceğin ilerisi için saklamalısın.*

Che'nin gerillalara destek verecek bir şehir şebekesinin hangi niteliklere sahip olması gerektiği konusunda henüz berrak bir fikre sahip olmadığı anlaşılıyor; gruba eğitim vermek, Monje ve Bolivya Komünist Partisi'yle ilişkileri bitirmek için acele ediyordu. İlk randevusuna sadık kalmayan Monje'nin yaklaşık o sıralarda oraya ulaşması bekleniyordu.

Merkez Kamp'taki çalışmalar 24 Aralıka dek sürdü; küçük çaplı keşif operasyonu da o zamana kadar sürmüştü; ama keşif sırasında tek bir campesinoya bile rastlamamışlardı, ki bu da o bölgenin nasıl ıssız olduğu konusunda iyi bir fikir verir bize. Che 24 Aralıkta günlüğüne şunları yazmıştı: *Günü Noel kutlamalarıyla geçirdik. Buraya gelmek için iki aktarma yapmak zorunda kalan ve geç gelen kişiler vardı; ama sonunda hepimiz bir araya geldik ve iyi vakit geçirdik, hatta biraz fazlaca. Vázquez Viaña, Lagunillas adamın yolculuktan iyi bir haritayla dönmediğini, çok kabataslak bir kroki çıkarabildiğini söyledi.* "Lagunillas adamı" altı ay önce Peredo kardeşler tarafından bölgeye yerleştirilen ve kimliğini gizlemek için Lagunillas'da küçük bir otelin işletmesini üstlenen Mario Chávez'di. Görevi, bilgi toplamanın dışında, bölgenin tutarlı bir haritasını çıkarmaktı.

30 Aralıkta keşif operasyonu devam etti, bir ekmek fırını ve küçük bir konferans salonunun inşa edildiği merkez kampa (yer çok iyi) taşınma işi de öyle. Nihayet 31 Aralıkta Bolivya Komünist Partisi genel sekreteri Mario Monje ilk kampa geldi. Bu bilgi Che'ye hemen iletildi. *Karşılama samimi; ama gergin bir ortamda geçti. "Buraya neden geldin?" sorusu havada asılıydı.*

Coco Peredo yolda Monje'ye Che'nin siyasi liderliği ona devredeceğini ama gelecekte olması düşünülen ve Che'nin onu dahil etmek istediği silahlı mücadelenin askeri liderliğini hiçbir koşulda ona devretmeyeceğini söylemiş. Monje kampa girerken Inti, onu daha da fazla sıkıştırmış ve ona savaşın başlamak üzere olduğunu, bu savaşa katılması gerektiğini söylemiş.

"Bakalım, bakalım..." demiş Monje.

Monje kampta soğuk karşılanmıştı; çünkü bir kere, Alarcón'un söylediğine göre, gerillaları bile kutlamamıştı. Buna karşılık gerillalar

Tania'yı çok sıcak karşılamışlardı; çünkü Tania mektup ve hediyeler getiren bir çeşit peri gibi algılanıyordu gerillalar arasında. Martínez Tamayo da gelmişti; gruba yeni katılan, "Kutsal Ekmek" adıyla bilinen Antonio Jiménez'le birlikte kalmak için. Che işi daha fazla uzatmadan Monje'yle baş başa görüşmek için bir köşeye çekilmişti. Bir fotoğrafta onları otururken görürüz, biri bir taşın, diğeri de bir kütüğün üstünde. Monje saçını yeni kestirmiş, Che puro içiyor. Ortalarında bir kap kahve veya çay var. Konuşma saatler sürmüştü.

Parti'nin Che'nin liderliğinde bir silahlı mücadele tasarısına dahil olması gerektiği fikrini Monje hemen reddetmiş. Buna karşılık Monje *Parti liderliğinden istifa etmeyi; ama Parti'nin en azından tarafsız kalmasını sağlamayı, diğer kadroları mücadeleye çekmeyi önerdi.* Che onun bu önerisine karşı çıkmamış, ama bunun, Parti'nin konumunu muğlaklaştıracak böyle *kararsız ve faydacı bir tavrın çok tehlikeli bir hata* olduğunu söylemişti –yani Parti'nin eski genel sekreterinin silahlı mücadeleye katılmasının– PCB böyle bir durumda silahlı mücadeleye ne destek verirdi ne de bu mücadeleyi kınardı.

Monje'nin getirdiği bir başka öneri de, *diğer Güney Amerikan partileriyle ilişkiye geçip onların özgürlük hareketlerini desteklemelerini sağlamaktı.* Che bu konuda çok şüpheliydi; bu fikir, ona göre, başarısız olmaya mahkûmdu. Codovila'dan (Arjantin'in çok ılımlı Komünist lideri) Douglas Bravo'yu [Venezuelalı bir gerilla lideri] *desteklemesini istemek, kendi partisi içinde bir ayaklanma çıkarmasını istemekle eşdeğerdi.*

Konuşmalarında münakaşa yaratan asıl konu ise Monje'nin siyasi ve askeri mücadelenin lideri olmayı talep etmesiydi. Che, bu konuda asla ödün vermemişti: *Askeri şef ben olacaktım, bu konuda hiçbir uzlaşma kabul edemezdim.* O sıralarda Che Kongo deneyiminin tüm ağırlığını üzerinde hissediyordu; kendini savaşmaya niyeti olmayan siyasi liderlerin emri altına sokmak gibi bir hatayı tekrarlamaya hiç mi hiç niyeti yoktu. *Konuşma hiçbir yere varmıyordu, bir kısır döngü halini almıştı.* Mario Monje, devrim Arjantin'de olsa Che'nin her dediğini seve seve yapabileceğini; ancak Bolivya'da yapılacak bir devrime bir Bolivyalının önderlik etmesi gerektiğini söylemiş. Che, ona, Latin Amerikancılık örnekleriyle dolu bir tarihin, eski İspanyol kolonilerinin özgürlük mücadelelerinin ve devrimcilerin gelişigüzel çizilmiş sı-

nırlardaki sürekli faaliyetlerinin özetini yaparak yanıt vermiş. Monje fikrinde diretmiş, Che'ye danışmanı olmasını teklif etmişti. Che hiç kimsenin danışmanı olmadığını söylemiş. Che askeri liderlik yerine Monje'ye resmi liderlik teklifinde bulunmuş, hatta kötü niyetlilerin önünde görünüşü kurtarmak için her sabah ona selam durabileceğini ve ondan emir alabileceğini bile söylemiş. Ama gerçek lider o, yani Che olacaktı ve bu tartışma götürmezdi. Che'nin söylediklerinin hiçbiri bir işe yaramamış. Monje varsayımsal durumlar üzerinde tartışmaya başlamış, ama Che, onun sözünü yarıda kesmiş: *Ben artık buradayım ve buradan ancak cenazem çıkar.*

Konuşmaları sürmüş. Monje, Moisés Guevara'nın grubuna sataşmış, onları güvenilmez oportünistler olmakla suçlamış. Che de bunun üzerine Monje'yi sekter olmakla itham etmiş.

Bana kalırsa, Coco ona Che'nin stratejik konularda geri adım atmayacağını söyledikten sonra Monje özellikle o konuları kurcalamıştı. Çünkü ileri sürdüğü argümanlar tutarsızdı.

Aradan saatler geçmesine rağmen iki adamın fikirleri uzlaşacak gibi değildi. Monje, Che'den, gerilla grubuna katılmış olan Bolivya Komünist Partisi üyeleriyle görüşmek için izin istedi, böylece yeni kampa gittiler. Monje orada Peredo kardeşler, Ñato Méndez, Freddy Maimura, Vázquez Viaña, Antonio Domínguez ve Lorgio Vaca'yla görüştü; gruptaki diğerlerinin belirttiğine göre, Bolivyalıların hepsi de onu "soğuk bir yüzle" karşılamıştı. Monje askeri liderliğin Parti'ye ait olması gerektiğini, yabancı birinin önderliğinde hareket ettiklerini öğrenen halkın onlara sırt çevireceğini söyledi. Onlara mücadeleyi bırakmaları durumunda aftan yararlanabilecekleri sözünü verdi –"Şimdi benimle gelin"– hatta Parti misilleme yapmasa da, oradan kendisiyle birlikte ayrılmalarının onlar için daha hayırlı olacağını söyleyerek alttan alta onları tehdit etti.

Monje o kadar keskin ve toplu bir tepki beklemiyordu belki de. Genç Bolivyalılar ona karşı çıktılar; orada kalması konusunda ısrar ettiler, Parti'nin onları hak etmediğini, Che'nin komutası altında hizmet vermenin bir ayrıcalık olduğunu söylediler. Tartışmaları karışık bir hal aldı. Bunun üzerine Monje, daha önce Martínez Tamayo ile Villegas'a öne sürdüğü fikre geri döndü: harekâtın en uygun yolunun şehirlerde isyan çıkarmak, ardından dağlara çekilmek şek-

linde olduğu fikrine. Böyle bir durumda Parti'nin liderliğinden ayrılacağını ve herhangi bir asker gibi kola katılacağını söyledi; ama "Ben buraya Van Troi olmak için gelmedim," şeklinde imalı bir söz söylemeyi de ihmal etmedi (Van Troi o sıralarda çok bilinen bir Vietkong kahramanıydı).

Monje bunalmıştı. Kamptaki adamlarla birlikte yemek yedi; ama yemekte soğuk bir hava esmişti, ki Monje bundan kesinlikle rahatsız olmuş olmalı. Alarcón Bolivyalılardan Mendéz'e tabağını Monje'ye uzatmasını söylediğinde Méndez şunu söylemişti: "Yoldaş, sizin ülkenizde domuzlar nerede yiyor bilmiyorum; ama benim ülkemde yerde yerler."

Ertesi sabah *Monje bana kamptan ayrılacağını ve 8 Ocakta Parti'ye liderlikten istifa teklifini sunacağını söyledi. Görevinin bittiğini düşünüyordu. Kamptan sanki darağacına gider gibi ayrıldı.*

Che gerillaları topladı ve *Monje'nin tavrından* söz etti: *onlara devrim yapmak isteyen herkesle birleşebileceğimizi ve Bolivyalıları ileride ahlaki açıdan sıkıntılı günler beklediğini söyledim.* San Luis günlüğünde iyi bir öngörüde bulunmuştu: "Bir ayrılık olması ve bize başkalarının katılması kuvvetli bir olasılık." Yalnızlık başlamıştı.

Günlüğünde Che pragmatik bir yaklaşımla şu notu düşmüştü: *Monje'nin tavrı bir açıdan gelişmeleri önleyebilir; ama başka bir açıdan beni siyasi yükümlülüklerden kurtararak katkı da sağlayabilir.* Tasarının Bolivya'nın en önemli radikal solcu grubunun çekilmesiyle birlikte yara aldığı ve gerillaların artık o güne kadar kullandıkları şehir şebekesinden bağımsız bir şebeke kurmaları gerektiği kesindi.

Che artık Moisés Guevara'nın grubunun kararını verip vermediğini ve birleşik bir cephe kurup kuramayacağını öğrenmek durumundaydı. Bu arada Moisés Guevara şehirlerde destek şebekesi kurmaya başlamıştı; Moisés bu iş için Dr. Humberto Rhea'dan –o sıralarda Küba'daydı– Rodolfo Saldaña'dan ve daha sonra hareketin hazinecisi olacak olan Loyola Guzmán'dan yardım alıyordu. Che'nin elinde ayrıca irtibat subayı olarak ELN'yle ilişkiler kurarak şehir şebekesine katkıda bulunabileceğini düşündüğü Perulu Dagnino da vardı. Monleón da vardı; Monleón Havana'yla irtibat halinde çalışan paralel bir şebekeden sorumluydu.

Che bu durumdan çok da kaygılanmış gibi görünmüyordu. 1958'de Küba'da, gerilla hareketinin arkasındaki ve yanındaki büyük çaplı, sağlam şehir hareketinin önemini göz ardı ettiği düşünülürse, bunda şaşılacak bir şey yoktu. Günlüğünün satır aralan okunduğunda onun, bölgede geniş çaplı bir keşif operasyonu düzenleyerek grubu savaşa hazırlama ve gerilla savaşını kıtasal çapta yürütme planı doğrultusunda Arjantinlilerle bağlantıya geçme konusuna daha fazla önem verdiği görülür.

Che, önce bazı Arjantinlilerle konuşması, sonra da bir grup Arjantinliyi Ñancahuazú'ya getirmesi amacıyla Tania'yı Buenos Aires'e göndermeye 10 Aralıkta çoktan karar vermişti bile. Che'nin günlüğünde ve yazdığı belgelerde, Ciro Bustos (Masetti'nin gerillalarının danışmanlarından biri); o sıralarda Arjantin Komünist Partisi'nde muhalif bir solcu kesimiyle bağlantısı olan Jozami (şair Gelman); basın birliğinden Jauregui ve Stamponi'nin adları geçer. Tania bu görev için Bolivya'dan 2 Ocak 1967'de hareket edecekti.

Tekrar bekleme zamanı gelmişti. Beş günlük keşif görevleri bölgenin her yerinde sürüyordu; diğer yoldaşlar ikinci kampta çalışıyor, dehliz açıyor, korunak ve sığınak inşa ediyor, temel yapıların üzerine dam kuruyorlardı. Che, tümüyle ıssız bir ormanla çevrili olduklarını fark etmeye başlamıştı. Keşif çalışmalarından hiçbirinde yerleşim izine rastlanmamıştı. Che'nin yazdığı raporlar kısa ve özdü. Planın ilk aşaması kafasında şekillenmeye başlamıştı: *Vilo ile sıhhiyeci Iquiri'yi izlemişler, ta ki aşılamayacak bir kaya kütlesiyle karşılaşana kadar; hiç insanla karşılaşmamışlar; ama insan izine rastlamışlar. Pinares, Manuel ve Dariel geçit vermeyen bitki örtüsüyle karşılaşana dek nehir yatağı boyunca yürümüşler.*

Che gerilimin çıkmasını daha başında önlemek için grupla ilk toplantısını yapmıştı.

> *Bir gerilla savaşçısının sahip olması gereken nitelikler ve olması gerekenden daha az disipline sahip oldukları konusunda pek öfkelenmedim, onlara görevimizin her şeyden önce örnek bir çekirdek kadro, çelik gibi bir kadro kurmak olduğunu açıkladım... Öğrenimin öneminden söz ettim, öğrenimin gelecek için vazgeçilmez bir konu olduğunu söyledim. Sonra yüksek rütbelileri –Vilo, Pinares, Machín Hoed, Inti, San Luis, Villegas, sıhhiyeci, "Ñato" Méndez ve Martínez Tamayo– toplantıya çağırdım.*

Vilo'nun neden komutan yardımcısı olduğunu açıkladım: çünkü Pinares sürekli benzer hatalar yapıyordu... Hoşa gitmeyen bu tür olaylar işlerimizi altüst ediyordu.

Ancak konu burada bitmiyordu; Pinares'le ilgili sorunlar devam ediyordu. Bir hafta sonra Che günlüğüne şu notu düşmüştü: *Vilo bana Pinares'in önceki günkü toplantıda hatalarından söz edilmesine alındığını söyledi. Onunla konuşsam iyi olur.* Ve ertesi gün:

Pinares'le konuştum; Bolivyalıların önünde eleştirilmekten şikâyetçi. Duygusal tarafı dışında şikâyetleri temelsiz. Şikâyetlerinin duygusal boyutu önemli; ama onun dışında söyledikleri pek önemli değildi. Machín Hoed'un onun için söylediği gurur kırıcı sözlerden bahsetti, durumu biraz inceledim ve bu sözlerin birtakım dedikodulardan kaynaklandığını anladım. Pinares biraz yatıştı.

Küçük ayrıntılara daldığı için Che günlüğünde, 8 Ocakta, Monje'den herhangi bir cevap gelmediği konusunu es geçmiş görünür. Bulundukları çevreden de söz etmez. Buna karşılık Pacho kendi günlüğüne şu notu düşmüştü: "Andlar'ın manzarası harika ve tepelere tırmanmak heyecan verici; insanı çok yoruyor, hele yiyecek pek bir şeyin olmadığında." Kamp hayatı Coello'nun keyfini yerine getirmişti: etrafta Charles Aznavour'un "Isabel" adlı şarkısını söyleyerek dolaşıyordu. Ona takılanlara, "Ben deli değilim. Sen deliysen, burada olduğun için emperyalizmi suçla," diyordu. Temizlerken tüfeğiyle konuşuyordu: "Dinle bak ne diyeceğim, seni temizledim; ama senin uluorta ateş etmeni istemiyorum. Savaştan sonra seni müzeye götüreceğim."

Keşif sürüyordu. 11 Ocakta grup, Aniceto Reinaga ve Jiménez Tardío öğretmenliğinde Quechua dili derslerine başladı. Che şunları yazıyordu: *Bugün "boro" günüydü, bütün günü Pinares, Lorgio Vaca, Villegas, Olo Pantoja, Octavio ve Vilo'dan sinek larvalarını temizleyerek geçirdik.*[1] Villegas günlüğünde o günden sadece "sıkıcı bir gün" diye söz ederken Pacho şunları yazar: "Örümcek ağından bir kelebek kurtardım. Kampa 6:10'da vardık. Che ders veriyordu."

Havana ile iletişim Havana-Ñancahuazú hattında iyi işliyordu; ama dönüş yolu olan Ñancahuazú-La Paz-Havana hattında (şifreli

---

Che'nin Bolivya günlüğünün İspanyolca basımında *boro*'nun soktuğu yere yumurtalarını bırakan bir sinek olduğu notu düşülmüştür.

mesajlarda Manila olarak geçiyordu) yavaştı. Che, Fidel'e Monje'yle yaptığı konuşmadan söz etmiş, Fidel de ona iriyarı Perulu Juan Pablo Chang'ın kısa bir süre içinde kampa gideceği haberini iletmişti. 11 Ocakta Che, Fidel'den, Bolivya Komünist Partisi'nden başka biriyle, sendika lideri Simón Reyes'le görüştüğü haberini aldı: "Bize destek sağlamayı kabul etti; ama bunun ne tür bir destek olacağını söylemedi. İyi Amerikan botlarını nasıl elde edeceğini biliyor. Bu konuda ondan hemen yararlanılabilir. İki haftaya kadar orada olacak." On gün sonra ise Fidel, Che'ye Bolivya Komünist Partisi'nin ikinci sekreterinin Havana'ya gelmek üzere olduğunu söyledi: "Onun önerilerini dinleyeceğiz ve onları sıkıştıracağız." İki hafta sonra Fidel PCB ikinci sekreteri Jorge Kolle ve Simón Reles'le yaptığı görüşmeyi Che'ye şöyle aktarıyordu:

> Kolle, Monje'nin PCB sekreterliğine Bolivya'daki operasyon hakkında bilgi verdiğini ve bu durumun Parti içinde kafaları karıştırdığını söyledi. Kolle'ye operasyonun kıta çapında olacağı söylenmiş ve ona operasyonun stratejik içeriği hakkında bilgi verilmiş. Bu durum kafa karışıklığını gidermiş; Kolle sadece Bolivya'yı kapsamayan ve stratejik bir içeriğe sahip olan bir operasyon konusunda işbirliği talebinde bulunmanın Parti liderliği için hata olacağı konusunda diğerleriyle fikir birliğine varmış. Ona operasyonda işbirliği ve katılım konularında temel kuralları seninle konuşmasını söyledim... bana böyle bir şeyi kabul edebilecek gibi geldi. Senin onunla tatminkâr bir anlaşma yapacağını düşünüyorum.

Che ile Bolivya Komünist Partisi arasındaki ilişkileri düzeltmeye çalışan Fidel olayı Havana'dan bu şekilde görüyor idiyse, bu görüş açısı Che'nin aldığı istihbaratlara dayalı fikirleriyle hiç uyuşmuyordu. Fidel bu mesajlarını ilettiği sıralarda Coco kampa üç yeni Bolivyalıyla gelmiş ve Che'ye Monje'nin Parti'den ayrılmakla kalmadığını, *Küba'dan gelen üç Bolivyalıyla konuşup onlara gerilla savaşına katılmamalarını söylediğini* söylemişti. *Eğer bu hasmane tavırları sürerse, saflarımızda sadece on bir Bolivyalı kalacak.*

Ocak ayıyla ilgili yaptığı gözden geçirmede Che şunları yazmıştı:

> *Tahmin ettiğim gibi, Monje önce kaçamak davrandı, sonra da hainlik yaptı. Parti daha şimdiden bize karşı tavır almış durumda, bunun*

sonu ne olur bilmem; ama bu bizi durduramayacak ve belki uzun vadede iyi bile olabilir (Bundan emin olduğumu söyleyebilirim). En dürüstleri ve en savaşçıları bizimle kalacak, biraz vicdan muhasebesi yapmak zorunda kalsalar da.

Bolivyalı Komünistlerle tüm ilişkilerini kopardıktan ve kendini onlarla ilgili her türlü bağımlılıktan kurtardıktan sonra Che üzerinden büyük bir yük kalkmış gibi hissetmişti. Yıllar sonra Debray bunu güzel bir biçimde ortaya koyar:

> Yerel siyaset onu pek ilgilendirmiyordu. Bolivyalı Komünistler mi? Onlar bir avuç korkaktı. Ulusal sol liderler mi? Onlar ilerisini görmeyen bir avuç siyasetçiydi. Metal madencileri mi? Onlar da yarın bir gün proleter eşitlikçilikte sorun çıkarabilecek bir işçi aristokrasisiydi. Bolivya'nın kendisi de zaten bir hareket noktası, bir zincirin ilk halkasıydı.

Ocak ayının üçüncü haftasında hareketsizlik bir yana, kamptaki yaşam koşulları pek iyi değildi. Yiyecek kıttı: bölgede yiyecek kaynakları bulunmuyordu, campesinolarla takas olanağı yoktu ve avla yeterli yiyecek temin edilemiyordu. Pacho: "Her gece rüyamda yiyecek görüyorum. Et veya süt olmaması, yiyeceğin kıt olması yüzünden olmalı." Hastalıklar da baş göstermeye başlamıştı: *Machín Hoed'da sıtma belirtileri var... Manuel'in ateşi yükseldi, tüm belirtiler sıtma olduğunu gösteriyor. Benim vücudum da bütün gün "sancıdı" durdu; ama hastalık kendini göstermedi.*

Gerillaların günlüklerinde eşlerine, ailelerine, anılarına dair yazılar göze çarpmaya başlamıştı. 18 Ocakta Villegas: "Harry ile Custi'ye binlerce, milyonlarca öpücük." 1 Ocakta Pacho: "Bütün gün Terry'yi düşündüm." 10 Ocakta San Luis: "*Parma Manastırı*'nı okuyorum ve sevgili karımla Eliseíto'yu hatırlıyorum." Che de karısının, kardeşlerinin doğum günlerini yazmıştı. Dariel Alarcón ise günlüğüne şunu yazmıştı: "Sıla hasreti ormanda insanın en kasvetli dostuymuş gerçekten de."

Ciro Argañaraz'la ilgili tuhaf şeyler meydana gelmişti. 18 Ocakta Che şunları yazmıştı:

Vázquez Viaña sağnak yağmur altında geldi, Argañaraz'ın Olo Pantoja'yla konuştuğunu, ona birçok şey bildiğini ve kokain ticaretinde

veya neyle uğraşıyorsak o iş konusunda bizimle işbirliği yapmak istediğini ima etmiş... bir şeyler olduğunu biliyor. Vázquez Viaña'ya ona fazla teklif etmeden onunla anlaşmasını, cipinde taşıyabileceği kadar malın ödemesini yapmasını ve anlaşmaya varmazsa onu öldürmekle tehdit etmesini söyledim.

Ertesi gün Oluklu Çatılı Eve polis gelmişti.

Teğmen Fernández ile resmi giysili dört polis kiralık bir ciple gelip bir kokain fabrikası olup olmadığına baktılar. Evi araştırdılar ve bir sürü tuhaf şeye dikkat ettiler, mesela lambalarımız için kullandığımız ve henüz dehlizlere götürmediğimiz parafine. Vázquez Viaña'nın tabancasına el koydular; ama mavzeriyle .22'liğini bıraktılar. Argañaraz'ın da .22'liğini aldılar ve böylece adil davrandıklarını Vázquez Viaña'ya gösterdiler, ardından her şeyi bildikleri, gerekenleri yapacaklarından hiç kuşkumuz olmaması gerektiği konusunda bizi uyararak çekip gittiler. Vázquez Viaña isterse tabancasını Camiri'ye gidip alabilecekti, "benden isteyerek boşuna nefesini tüketme" dedi Teğmen Fernández. Aramızda "Brezilyalı" var mı? diye sordu.

Bunun üzerine Che, Vázquez Viaña'dan Argañaraz ile yardımcısını tehdit edip korkutmasını istedi. Che, sürprizlerden kaçınmak için ikinci kampı yeniden düzenledi:

Plan, nehir yakınındaki bir bölgenin hızlı savunması üzerine kuruluydu; öncü kuvvetten kişilerle nehre paralel uzanan ve artçı kuvvete giden yollar boyunca karşı saldırıya geçebileceğimizi tahmin ediyorduk. Keşiften sonra kampı Argañaraz'ın evinin yakınına taşıyacaktık. Eğer kamp ortaya çıkarsa, bölgeden ayrılmadan önce bu kişi üzerinde etkimizi hissettirecektik.

Ocak ayının son günlerinde gerilim tırmanmaya devam etti. Bu arada Che kampta tam disiplin oluşturmayı başarmıştı. Vilo Acuña, sırt çantasında 100 koçan mısırla Ñancahuazú nehrinden geçerken ayağı kaymış ve suyun içinde tüfeğini kaybetmişti. Dariel Alarcón: "Vilo'nun sudan çıktığını gördük, bize tarif edemeyeceğim bir ifadeyle bakıyordu. 'Tüfeğimi düşürdüm... eğer Che'nin karşısına tüfeksiz çıkarsam... ilk yapacağım şey kendimi vurmak olacak!' Böylece gruptaki herkes harıl harıl tüfeğini aramaya koyuldu."

26 Ocakta sonunda kampa bazı iyi haberler ulaştı: *Yeni dehliz açmak için işe koyulmuştuk ki, [Moisés] Guevara'nın Loyola Guzmán'la birlikte geldiği haberini aldık.* Genç Komünist lideri ocak ayının sonunda Ñancahuazú'da Che'yle tanıştığında 20 yaşındaydı. Coco Peredo, ona onu kimin beklediğini söylediğinde çok şaşırmıştı. "O sıralarda Che'nin Kolombiya'da olduğuna dair haberler dolaşıyordu." Loyola'nın ilk garipsediği şey komutanın Arjantin aksanını yitirmiş olmasıydı.

Sen neden ıslaksın? Nehir derin olduğu için mi yoksa kısa boylu olduğun için mi?

Che, ona çoraplarını çıkarıp kurutması emrini verdi. Sonra ona Ignacia adını verdi.

"Neden Ignacia?"

Aziz Ignacio Loyola'dan dolayı.

Loyola, Che'nin gelecekte kurulmasını planladığı şehir şebekesinin kilit kadrolardan biri olacaktı. Martínez Tamayo ile Villegas'ın aylardır ilişkilerini geliştirdikleri ve küçük bir Maocu grubun lideri olan Moisés Guevara ise PCB desteğinin yok olması durumunda çok gerekli bir kişi konumuna gelecekti.

> *[Moisés] Guevara'ya koşullarımı söyledim: grubu dağıtacaktı; şimdilik hiç kimsenin rütbesi olmayacak, siyasi örgütlenme olmayacaktı ve ulusal veya uluslararası düzeydeki fikir ayrılıkları nedeniyle yaşanabilecek münakaşalardan uzak duracaktık. Tüm koşullarımı itirazsız kabul etti ve soğuk bir başlangıçtan sonra diğer Bolivyalılarla ilişkileri dostane bir havaya büründü.*

Loyola daha sonra Che'nin orada Sovyet yandaşlığı ve Çin yandaşlığı gibi şeylerin olmayacağını defalarca söylediğini belirtecekti.

> *Loyola iyi bir izlenim bıraktı üzerimde. Çok genç ve nazik biri; ama kararlı mı kararlı. Genç Komünistlerden ihraç edilmek üzere ama onu ihraç etmek yerine istifa etmesini istiyorlar. Kadrolara talimat ve başka kâğıtlar verdim. Ona [Loyola'ya] harcadığı 70.000 pezo tutarındaki parayı da verdim. Para sıkıntımız var. Dr. Pareja şebekenin lideri ilan edilecek ve Rodolfo [Saldaña] iki hafta içinde bize katılacak.*

Loyola'yla görüşmesinde Che, ona şehir şebekesi kurmanın püf noktalarını açıkladı ve ona tamir isteyen bir radyo alıcısı verdi. Moisés

Guevara'yla olan görüşmesinde ise Che, *ilk grubun 4 ile 14 Şubat arasında kampa geleceği* konusunda anlaştı. *Karnaval sezonu nedeniyle adamları kaçıp gittiği, dolayısıyla onlarla iletişim sağlamada güçlükler yaşadığı için daha erken gelemeyeceğini söyledi.*

Bu küçük destek grubunu elde ettikten ve gelişmiş bir şehir şebekesinin kurulmasını örgütledikten sonra Che üç gün içinde, Coco ziyaretçileri yolcu edip döner dönmez, geniş çaplı bir keşif operasyonuna çıkmaya karar verdi. Che'nin adamlarını sınama işini ilk sırada değerlendirmeye alması tuhaftı; çünkü böyle bir şeyin onlardan şüphelenen polisle sorun yaşamalarına, komşuları Argañaraz'ın onları gözetlemelerine neden olacağını ve PCB'nin katkısı olmadan şehir şebekesinin "henüz kundak çağında" olduğunu gayet iyi biliyordu. Che gerilla hareketini bir an önce başlatmak için sabırsızlanıyor muydu? 31 Ocak kampta geçirdikleri son gündü. Olo Pantoja komutasında küçük bir grup yeni gelenleri beklemek ve üssü korumak üzere kampta kalmıştı. *Ayrılırken adamlara bir konuşma yaptım ve onlara son talimatları verdim.*

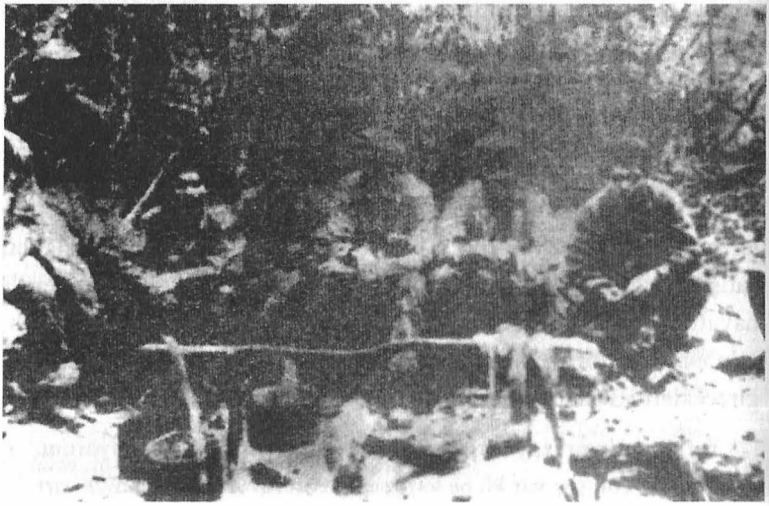
Bu geniş çaplı keşif operasyonunun amacı, bölgedeki campesinolarla ilişkileri geliştirmek ve prensipte, gerekli olmadıkça herhangi bir çatışmaya girmekten mümkün olduğunca kaçınmaktı; grubun gerilla hayatının zorluklarına alışmasını sağlamak ve çok sert geçeceği tahmin edilen eğitimi pekiştirmek için ise gerektiğinde çarpışmalara da gireceklerdi. Pacho günlüğüne şunları yazmıştı:

> Yarın ayrılıyoruz, yürüyüşte yanıma alacağım şeyleri seçiyorum. O kadar çok şey var ki, ne yapacağımı bilmiyorum; battaniye, sırt çantası, hamak, yedi kilo yiyecek, pirinç, fasülye, şeker, kahve, kinin, haşhaş, çorba, bir kutu süt, bir tane sosis, bir tane tuzlu sardalye, bir yedek giysi, kurutulmuş et, mermiler, tüfek, radyo iletişim kitabı, ders defteri, tabanca, matara...

Che ise şunları yazmıştı: *Gerçek gerilla dönemi başlıyor, adamları deneyebileceğiz artık. Neler yapabileceklerini ve Bolivya devrimi için ne kadar umut olduğunu zaman gösterecek.*

47

ZORLU KEŞİF GEZİSİ

Ñancahuazú üssü, Bolivya, Aralık-Ocak 1966.

Keşif 1 Şubat 1967'de başladı. Kayıtlara keşfin 20 gün sürdüğü yazılmıştı; gerillalar bir çatışmayla karşılaşmayı ummamalarına rağmen, Che'nin Inti Peredo'ya söylediği gibi, *orduyla çatışma ihtimali tümüyle yok sayılmıyordu.* Keşif hareketinin ilk aşamasının sonunda Che şunları yazmıştı: *Adamlar biraz yoruldular; ama genelde iyi dayandılar. Artçı kuvvette yer alan Vilo kilolarından sıkıntı çekti ve bütün grubun hızını kesti.* Pacho Fernández Montes de Oca mutluydu: "Bugün kendimi çok iyi hissettim ve tüm rekorlarımı kırdım; çünkü hiç geride kalmadım."

Savaşçılar yağmurda yürüyüp bölgeyi araştırdılar; çünkü ellerindeki harita iyi değildi: *Bu çay Frías nehri olamaz, haritada böyle bir şey yok.* Che, kendi *haritamızı yapmaya çalışarak* ve ellerindeki haritaları renkli kalemlerle düzelterek, dağ sıralarıyla nehirleri doğru yerlere yerleştirerek ve fotoğraf çekerek ilerliyordu.

Kol 4 Şubatta, günde on ila on iki saat yürüdükten sonra bitkinlik emareleri göstermeye başladı. *Ñancahuazú'yu takip ettik, bu işimizi nispeten kolaylaştırdı; ama botlarımız için kötü oldu; birçok yoldaş şimdi yalınayak. Adamlar yorgun; ama hepsi de iyi mücadele verdi. Yedi kilo kadar verdim, bu yüzden rahat yürüyebiliyorum; ama omuzlarımdaki ağrılar zaman zaman dayanılmaz bir hal alıyor.* Inti, Che'nin günlüğünde çok iyimser olduğunu düşünüyordu; Che, ona göre keşif operasyonunun sorunlarını çok hafif sorunlarmış gibi göstermişti. Ormanlık alan ve sürekli sağanak halinde yağan yağmur yüzünden yürüyüş iyice zorlaşmıştı. Pacho: "Adamlar bitkin. Leonardo Tamayo'nun ateşi var, Alarcón'un tükürük bezleri şişti ve ben bir şey yiyemiyorum."

Tüm bunlar tam bir ıssızlık içinde meydana geliyordu. *Yakınlarda nehir kıyısından bir insanın geçtiğine dair hiçbir ize rastlamadık; ama haritaya bakılırsa, er veya geç bir yerleşim yeriyle karşılaşacağız.* Oysa harita güvenilmezdi, Che sürekli üzerinde değişiklikler yapıyordu. Régis Debray yıllar sonra şunları söyleyecekti:

> Ñancahuazú ile Río Grande arasındaki bölge neredeyse tümüyle ıssız, kırsal kesimlerinde toplumsal ve ekonomik hiçbir faaliyet yok, öyle ki ormanın büyük bir bölümü gerçekten de keşfedilmemiş ve haritalandırılmamış. Bölgeye ilişkin eldeki haritalar boşluklarla, yaklaşık hesaplamalarla veya yanlışlıklarla doludur.

5 Şubatta gerillalar daha geniş bir nehre ulaştılar, *Ñancahuazú'dan birkaç kat geniş ve yürüyerek geçilecek gibi değil. Tam anlamıyla bir Río Grande* [*Büyük Nehir*] *bulduk, hem de suyla dolu. Nehir o noktada 80 ila 100 metre genişlikteydi, Rosita ve Ñancahuazú gibi başka nehirlerle birleşiyordu.* Pacho şunları yazmıştı: "Che neşeyle zıpladı ve bana, *Pacho, Ürdün nehrine ulaştık. Beni vaftiz et,* dedi."

Hâlâ herhangi bir insan izine rastlamamışlardı. *Hayat belirtileri var; ama bunlar eski izler. Takip ettiğimiz yol sık bitki örtüsünün içinde kayboluyordu, hâlâ kullanılıp kullanılmadığı belli değildi.* Che nihayet mola emri vermişti; ertesi gün nehrin karşısına geçmeye çalışacaklardı.

6 Şubatta, *sessiz ve gücümüzü toparladığımız bir günde,* nehrin aşağı ve yukarı kesimlerine gönderilen devriyeler bir geçit yeri bulamadılar. Gerillalardan bazıları karşıya yüzmeyi denedi; ama başaramadı. Pacho: "Nehre dört kez daldım; karşıya geçmek imkânsızdı."

Ertesi gün tekrar denediler, *Pinares'in yaptığı çok büyük ve kullanışsız bir sandalla. Öncü kuvvet iki seferde karşıya geçti; orta kolun yarısı ile giysilerim de (ama sırt çantam değil) üçüncü seferde karşıya geçti. Suárez Gayol'un salın yanaşacağı yerle ilgili hesapları tutmadı: sal nehrin çok aşağısına kadar gitti, onu geri getirmeyi başaramadı. Sal dağıldı ve Vilo Acuña bir tane daha yaptı, ama sal akşam ancak 21:00'de hazır olabildi,* bu nedenle orta kolun geri kalanı nehri ancak ertesi gün geçebildi.

Nehrin karşı kıyısında kol benzer şeylerle karşılaştı: ıssızlık ve açlıkla. İlk kez bir insanla 9 Şubatta karşılaştılar. Karşılaştıkları kişi Honorato Rojas adlı bir campesinoydu; Rojas ileride önemli simalardan biri olacaktı. Che, onunla ertesi gün görüştü: *Adam tipik bir campesino, bize yardım etmekten aciz, aynı zamanda karşı karşıya olduğumuz tehlikelerin farkında olmaktan uzak. Bu nedenle potansiyel bir tehlike; güvenliğimiz onun için önemli değil. Sıhhiyeci midelerinde solucan olan çocuklarını ve kısrak tepmiş bir çocuğunu tedavi etti, sonra ondan ayrıldık.*

Che o gece aklındaki senaryoyu ortaya koydu: *Öncelikle, Masicurí yönünde on günlük bir yürüyüş daha yapmayı ve yoldaşların hepsinin askerlere yaraşır bir fizik kondüsyonuna ulaşmalarını sağlamayı düşünüyorum.* Amaçlarının bir çatışmaya girmek olmadığını açıkça ifade etti: *Ondan sonra başka bir yönde keşiflerimizi sürdürmek üzere Frías nehrini geçmeye çalışacağız.*

Gerillalar Masicurí'ye ulaştılar. Pacho günlüğüne neşeyle şunları yazmıştı: "Sabunla yıkandım. Müthişti." Oradan itibaren gerillalar ellerindeki palalarla orman içinde yol açа açа ilerlemek zorunda kaldılar. Ara sıra campesinolarla karşılaştılar; ama onlardan pek az yiyecek yardımı alabildiler. O müthiş dayanıklılığına rağmen Che bile yorgunluk belirtileri göstermeye başlamıştı: *Humitas bana pek yaramadı, bir gün boyunca hiçbir şey yemediğim için yorgun düştüm.*[1] 13 Şubatta bir campesinonun evinin yakınlarında dinlenmeye karar verdiler. Pacho günlüğünde farazi şeyler söylüyordu: "Pinares'le birlikte günlerdir tek yiyeceğimiz olan mısır aramaya çıktım." Che disiplini elden bırakmıyordu; eldeki yiyecekler yürüyüş sırasına göre yenecekti. Che 14. sıradaydı.

Aynı gün Havana'dan gelen şifreli bir mesajın şifresini çözdüler; mesajda Bolivya Komünist Partisi'yle yapılan konuşmalarla ilgili haberler vardı. Parti'nin ikinci sekreteri Jorge Kolle tekrar *tasarının kıta çaplı bir tasarı olduğunun kendisine söylenmediğini belirtmiş. Bu nedenle ayrıntılarını benimle tartışacakları bir plana iştirak etmeye hazırlarmış.* Mesajda, PCB lideri Kolle, Humberto Ramírez ve Simón Reyes'in grubu ziyaret edeceği, kararlaştırılan şeylere Parti'nin tümüyle iştirak edeceği belirtiliyordu. Madenciler üzerinde güçlü bir nüfuza sahip bir partinin başında bulunan ve ellili yıllarda Che'nin Bolivya yolunda tanıştığı Juan Lechín'in silahlı mücadeleye katılmaya hazır olduğu da belirtiliyordu. Tuhaftır, gerillaların operasyon yapmasını mümkün hale getirecek siyasi cephenin genişlemesini sağlayacak bir değişimin müjdecisi olan bu haber Che'nin günlüğünde sadece şu soğuk cümlede geçiyordu: *Bu yeni uzlaşma hücumuyla nasıl yüzleşeceğimizi göreceğiz.*

Günler palalarla yol açarak, campesinolarla çok seyrek karşılaşarak ve yiyecek kıtlığıyla geçiyordu. Mısır açlıktan ölmelerini önlüyordu. Pacho: "Kahvaltı, mısır çorbası. Öğle yemeği, yok. Akşam yemeği, biraz mısır."

16 Şubatta Che, Rosita nehri yönünde ilerleyerek dağlık bölgeyi geçmeye karar verdi. Campesinolardan biri onlara orada bir grup askerin yol inşa ettiğini ve kamplarında 30 kadar tüfekleri bulunduğunu söyledi. Che adamlarıyla birlikte bir çatışmaya girme olasılığını değerlendirdi, ardından tüm planların ilk eylemin temmuz ayında, gerilla-

---

Humitas, mısır, kıyma ve kırmızı biberle yapılır ve Meksika yemeği *tamales*e benzer.

ların eğitimlerini tamamladığı ve takviye kuvvetle güçlenildiği bir dönemde yapılması üzerine kurulduğu için böyle bir çatışmaya girmenin gereksiz olduğuna karar verdi.

Sonraki günlerde kolu en fazla etkileyen şey yağmur oldu. On sekiz saat ve fırtınayla süren bir yağış altında dağa tırmanmaya başladılar. 18 Şubatta Pacho günlüğüne şunu yazmıştı: "Her iki tarafında da derin uçurumlar bulunan sarp dağlar üzerinden Rosita nehrine ilerliyoruz." Che ise şunları yazmıştı: *Haberler çok kötü. Bayır insan yapımı setlerle dolu, aşağı inmek imkânsız. Geri dönmekten başka çare yok.* 20 Şubat: *Yavaş yürüyüş günü*; Che'nin günlüğündeki bu söz ve diğer günlüklerde yazılanlar gerillaların geçit veren derelerle geçit vermeyen sarp kayalıklar arasında yol almaya çalıştıklarını gösterir.

22 Şubat: *Bütün gün çok zor bayırları tırmanmakla ve sık bitki örtülü ormanların içinden ilerlemekle geçti. Tüm bunların sonunda... Masicurí nehrine akan; ama güneye giden bir derenin kaynağındayız.* 23 Şubat: *Benim için uğursuz bir gün. Sırf cesaretimi toplayarak yürüdüm; çünkü bitkinlikten mahvolmuştum. Saat 12:00'de, taşları bile çatlatacak kadar sıcak bir havada hareket ettik; kısa bir süre sonra, en yüksek tepeye zar zor tırmanırken biraz başım döndü, ondan sonra da kendimden geçmiş bir halde yürüdüm.* Pacho: "Tek bir damla bile su yok, susuzluk ve az bir yiyecek var." Korkunç yürüyüş sürdükçe sürmüştü. 24 Şubat: *Kayda değer olmayan ve zorlu bir gün. Yavaş ilerleme. Su yok çünkü takip ettiğimiz dere kuru.* 25 Şubat: *Kötü bir gün.* Che iki adam arasındaki kavgaya karışmak durumunda kalmıştı:

> *Pacho [öncü kuvvetteydi] Pinares'le bir tartışma yaşadığını, Pinares'in kendisine otoriterce emirler verdiğini, bir palayla kendisini tehdit ettiğini ve palanın sapıyla suratına vurduğunu söyledi. Pacho dönüp böyle devam edemeyeceğini söyleyince Pinares, onu yine palayla tehdit etmiş, onu itip kakmış ve giysilerini yırtmış. Bu ciddi bir olaydı, bu nedenle Inti ile San Luis'i çağırıp ne olup bittiğini sordum, onlar da Pinares'in sinirli tavırlarının öncü kuvvette adamları rahatsız ettiğini doğruladılar; ama Pacho'nun da itaatsizlik ettiğini söylediler.*

Yağmur yağmıyordu, şarıl şarıl akıyordu. Che iki gün önce günlüğüne Pinares'in bir yoldaşa "cehenneme kadar yolun var" dediğini ve onunla ağız dalaşına girdiğini duyduğunu yazmıştı.

Che ertesi gün ikisiyle konuştu. Pinares'in dayanılmaz olduğunu görmüş; ama Pacho'nun da olayı abarttığını ve pala olayını anlatmak için zaman kolladığını anlamıştı. Che bu olayı, adamlarına yorgunluk ve çetin şartlardan (Inti günlüğünde bu şartların "cehennem azabı" olduğunu yazar) kaynaklanan gerilimin kontrol altında tutulması gerektiğini açıklarken kullandı ve emirleri çiğneyenlerin sert cezalar göreceğini söyledi. San Luis'in anlattığına göre Che şunları söylemiş:

Devrimin ardından geçen yedi yıl bazı yoldaşların üzerinde etkisini göstermiş; bu zaman zarfında özel şoförlere, sekreterlere ve başka yardımcılara, onlara emir vermeye ve işlerini başkalarına yaptırmaya alışmışlar. Nispeten rahat bir hayat, şu anda yaşadığımız hayatın sertliklerini ve talep ettiği fedakârlıkları unutmamıza neden olmuş.

Pacho, Che ona ve Pinares'e ikisinin de "boktan adamlar" olduğunu söyleyince özellikle çok alınmıştı.

Río Grande tehditkâr görünüyordu. Alarcón: "Nehre bakmak için mola verdiğimizde nehrin azametinden etkilendik ve biraz da korktuk. Nehirle beraber sürüklediği topraklar da akıyordu, ortasında dikey halde duran koca ağaçlar vardı." Nehre ulaştıklarında ölümcül bir kaza oldu. Küba'da eğitim gören Bolivyalılardan Benjamín Coronado nehrin kıyısından yürürken ayağı kayıp nehre düştü, onu kurtarmaya çalışırlarken boğuldu. *Río Grande'nin kıyısında ölüm vaftizimizi yaptık, hem de çok manasız bir biçimde.*

27 Şubatta gerillaların hiç yiyeceği kalmamıştı, sadece çayları vardı. Konserve yiyeceklerin sonuncusu da tükenmişti. Yeni katılanlardan bazıları tehlike zamanına saklanan tayınlarını yemeğe başlamıştı. Nehrin karşısına geçebilecekleri bir geçit bulmak için yapılan birçok araştırma sonuçsuz kalmıştı, böylece gerillalar Río Grande'nin Rosita nehriyle birleştiği yerde bir sal yaptılar. Sal yolun yarısında dağıldı. İki gün nehri aşmaya çalıştılar ama bir sonuç elde edemediler. Nihayet, nehir kıyısı boyunca yürüdüler; ama öncü kuvvetle buluşmayı başaramadılar.

3 Martta gerillalar sadece palmiye özü ve corozo hurması yediler. Pacho o gün günlüğüne şöyle yazmıştı: "Berbat bir gün." Ertesi gün iki maymun, bir kakadu ve bir de güvercin avladılar; bunlar gruptaki herkese eşit dağıtıldı. *Adamların morali kötü, günden güne fiziksel olarak da kötüye gidiyorlar. Bacaklarımda ödem başlangıcı var.* Pacho: "Yi-

yeceksiz ve yağmurdan bitkin düşmüş bir halde sürekli yürüyorsun, ağaçlara bakıyorsun, meyve, avlayacak bir hayvan arıyorsun; ama bir şey yok, hiçbir şey. Başım dönüyor, yıldız görüyorum. Beni bir tek iradem ayakta tutuyor."

Gerillaların en büyük düşmanı şimdi açlıktı. Palmiye özleri ve yakalanan kuşlar midelerini kandıramayacak kadar azdı. 7 Martta Che şunları yazmış: *4 ay. Erzakın bitmek üzere olduğunu; ama yolun bitmediğini gördükçe adamların şevki kırıldıkça kırılıyor.* Tekrar Ñancahuazú nehrini arıyorlardı.

Inti ile Martínez Tamayo 8 Martta kayboldu. Dr. Pedraja Morogoro, Che'nin "çelimsiz ve çok zayıf olduğunu; ama kendini zorladığını ve bu durumu diğerlerinden gizlediğini" fark etmişti. Ertesi gün kayıplar bulunmuştu ama kötü haberler vardı: Ñancahuazú beş günlük yürüyüş mesafesindeydi ve Pinares öncü kuvvetle birlikte bir petrol kuyusu kampına girmişti. İşçiler silahlarını görmüştü.

Che her ne kadar tahmin etmiş olsa da, Pinares'in bu hatasının bölgede avlanan, Yüzbaşı Silva adlı subayın, petrol işçilerinden civarda silahlı kişilerin dolaştığını öğrenmesine yol açtığını bilemezdi. Yüzbaşı onların uyuşturucu tüccarları olduğunu düşünmüş ve amirlerini durumdan haberdar etmişti. Bolivya ordusundan Binbaşı Patiño petrol işçilerini sorgulamış ve yüzbaşıya silahlı adamları araması için devriye gezmesi emrini vermişti. Üç günlük aramanın ardından Silva onları bulamamıştı; ama varlıkları artık biliniyordu. Neredeyse aynı zamanlarda, yine Che'nin bilgisi dışında, Moisés Guevara, Vicente Rocabado ve Pastor Barrera'yla birlikte gelen gönüllülerden bazıları ana kampı habersizce terk etmişti.

Che'nin gerillaları, sonraki üç gün boyunca günde sadece dört beş kilometre yürüyebildiler. 13 Martta Che şunları yazıyordu: *Adamlar çok yorgun ve yine moralsiz. Sadece bir öğünlük yiyeceğimiz kaldı. Altı kilometre kadar yürüdük; ama hiçbir gelişme yok.*

Gerillaların çevresinde yavaş yavaş daralan görünür ama henüz belli belirsiz çember, polis Oluklu Çatılı Eve gidince yeni bir hal aldı. Polisler çevrede kimlerin cirit attığını öğrenmek için Serapio'yu –Aquino Tudela– dövmüşler ve helikopterler yeri görebilsin diye evin çatısına beyaz bir bayrak çekmişlerdi. Polis neyi aradığından habersizdi.

14 Martta,

hiç farkına varmadan Ñancahuazú'ya ulaştık. (Yorgundum, adeta kederden çökmüş gibiydim.) Nehir çılgın gibi akıyor ve kimse karşıya geçecek halde değil; ama San Luis nehre girme cesaretini gösterdi ve karşıya rahatça geçti, saat tam 15:20'de üsse doğru yola çıktı. Oraya iki gün içinde varır sanırım. Son öğünümüzü –et ve mısırdan oluşan sulu bir yemek– yedik, artık tümüyle ava bağlıyız. Bu satırları yazarken elimizde küçük bir kuş var ve üç el ateş edildiğini duydum. Ava sıhhiyeciyle Inti çıktı. Fidel'in Venezuelalı Komünistlerle SSCB'nin Latin Amerikalı kuklalarına verip veriştirdiği konuşmasının bir kısmını dinledik.

Aynı gün polis, Vicente Rocabado ile Pastor Barrera'yı Lagunillas'ta silah satmaya çalışırken tutuklamıştı. Kriminal Araştırma Bölümünden rüşvetçilik suçuyla atılmış olan Rocabado eski mesai arkadaşlarına yaranmaya çalışmıştı; onlara bildiklerinden de fazlasını ve duyduklarının hepsini anlatmıştı. Şefi (Olo Pantoja) "Kübalı Antonio" olarak tanımlamış, hiç görmediği "büyük şef"in Che olduğunu söylemişti; kampta Arjantinliler, Perulular ve bir de Fransızın (Régis Debray) olduğundan söz etmiş, Tania'nın cipini ayrıntısıyla tarif etmiş, içinde bulunduğu ve madencilerin lideri Moisés Guevara'nın bulduğu adamlardan oluşan gruptakilerin adlarını vermiş ve orduya Oluklu Çatılı Ev ile gerilla kampına kadar kılavuzluk yapmayı teklif etmişti. Hatta gerillalara ileride faydalanabilirim düşüncesiyle bir bilgi toplama göreviyle katıldığını bile ileri sürmüştü.

Coco Peredo yıllar sonra öfkeyle şunları söyleyecekti: "Moisés Guevara'nın bulduğu gerillalar... kerhane ve barlardan toplanmıştı ve bize para için katılmışlardı." Peredo haksızlık ediyor; ancak Guevara'nın rastgele adam seçtiği doğruydu; çünkü onun seçtiği adamlardan bazılarının sonradan sendika eylemcisi olduğu anlaşılmıştı. Ama içlerinde maden bölgesinden gelen *lümpen* proleter unsurlar da vardı.

15 Martta Che'nin komutasındaki küçük orta kol Ñancahuazú'yu geçmeye çalıştı ve kısmen başarılı oldu. Yaptıkları sal yine dağıldı ve üzerindeki adamları bir kilometre aşağıya sürükledi; Che'nin grubundan iki adam ve artçı kuvvet nehrin karşı kıyısında kalmışlardı. Gruptakilerden bazıları gıdasızlıktan kaynaklanan rahatsızlıklardan,

gerillaların hepsi ise sürekli gıdasız kalmaktan dolayı protein ve yağ eksikliğinden mustaripti.

Keşfin başından itibaren gerillalar yürüyüşlerini buldukları bir atla birlikte sürdürmüşlerdi. Açlık başlarına vurmaya başlayınca birçok kişi Che'nin yanına gidip hayvanı yemeyi önermişti. Bir keresinde Che iki adamı konuyu tekrar açmaları halinde onları aç bırakmakla tehdit etmişti. Ama 16 Martta, bu atı seven ve ondan ileride çiftlikte yararlanmayı düşünen Che kararını verdi: *Açlık yüzünden adamların karınları iyice çöktüğü için atı yemeye karar verdik. Manuel Hernández, Inti, Leonardo Tamayo ve Gustavo Machín'de bir sürü belirti [gıdasızlık belirtisi] mevcut. Ben çok zayıftım. Öğleden sonra 17:00'den itibaren at etiyle idare etmeye başladık. Yarın bunun bedelini ödeyeceğiz muhtemelen.*

En azından radyo düzgün çalışıyordu. Havana'dan gelen bir mesaj Régis Debray'in Bolivya'ya ulaştığını doğrulamıştı. Che, onun artık kampta olması gerektiğini düşündü, ki bu doğruydu: Tania, Debray'i ve onunla birlikte bir Arjantinli ile Ciro Roberto Bustos'u şubatın sonunda La Paz'dan almış, Coco Peredo da onları 5 Martta kampa götürmüştü. Fidel Castro bu sefer Debray'i doğrudan Bolivya'ya göndermiş, ona bu yolculukta Che'yle buluşacağını söylemiş; ama ne için orada bulunacağını belirtmemişti. Debray, Fidel'in kendisinden Che'nin Komünistlerle sürtüşme yaşandıktan sonra temas kurduğu Maocu ve Troçkist gruplarla ilişkilerin geliştirilerek Bolivya solunda destek tabanını yaymada ona yardımcı olmasını istediğini düşünüyordu.

Gerillalar 17 Martta başka bir kaza daha yaşadılar: Artçı kuvvet Ñancahuazú nehrinin karşı kıyısına geçmeye çalışırken sal alabora olmuştu. Lorgio Vaca *–o zamana kadar artçı kuvvetteki Bolivyalılar arasında ciddiyeti, disiplinliliği ve gayretiyle tanınan–* boğulmuştu. Che artık seçtiği bölgenin pek de matah bir yer olmadığını anlamış olmalı. Ama Debray'in de yıllar sonra söylediği gibi, orasını "terk edip daha iyi bir yer bulmak için" artık çok geçti.

Bu sırada Yüzbaşı Silva ile devriyesi Ciro Argañaraz'ın çiftliğine ulaştı. Silva, Argañaraz'ın ağzına silah dayadığı feci bir sorgulamadan sonra ondan polisin günler önce aldığı istihbaratta geçen bilgilerin aynısını, yani birkaç kilometre ötede bir grup tuhaf insanın, muhtemelen uyuşturucu tüccarlarının kaldığı bilgisini almayı başar-

dı. Ordu yaklaşık 60 askerini bölgede harekete geçirdi. Silva dokuz askerle birlikte Oluklu Çatılı Eve ilerledi ama bir şey bulamadı. İki Bolivyalı, Reinaga ile Domínguez, askerleri pusudan gözetlemişlerdi. Akşam karanlığında ateş sesleri duyuldu: kampa dönmekte olan Vázquez Viaña başka bir devriyeyle karşılaşmış ve bir askeri yaralamıştı. Bunun üzerine askerler, çiftliğe bakan Bolivyalı işçilerden Salustio Choque'yi tutukladı.

Ana kampa askerlerin bu hareketleri konusunda çelişkili haberler ulaşıyordu. Che'nin Pacho ve Alarcón komutasındaki öncü kuvveti, kampa gerillaların kalan bölümünden birkaç gün önce ulaşmıştı; San Luis aniden kampta ortaya çıkıvermişti; çünkü Che, onu kamptakilere nehri geçerken gecikme yaşandığı haberini ulaştırması için yollamıştı. Debray şunları yazıyordu: "Önceki gün San Luis tüfekle birden ortaya çıkıverdi; ama sırt çantası yoktu. Vahşi bir çocuk gibiydi, bir deri bir kemik; kimse onun geldiğini duymamıştı. Diğerleri yürür veya tereddüt ederdi; ama o gençliğinin verdiği cesaretle ormanın bitki örtüsü içinden bir kedi gibi süzülüyor."

Che ana kampa doğru yavaş yavaş ilerlerken artık Ayı Kampı adıyla anılan ikinci kampın etrafında pusular kurulmuş, Pacho da bir devriyeyle birlikte komutanı aramaya çıkmıştı; ama nafile. Debray daha sonra, Olo Pantoja komutasındaki kampta bir çeşit güç vakumu –gevşek disiplin ve bir kargaşa ortamı– olduğunu yazacaktı. Orduyla çatışmaları mı gerekiyordu yoksa Che'yi beklemeleri daha mı iyi olurdu?

Che 19 Martta, yorgun oldukları gerekçesiyle önemsiz şeyler yüzünden münakaşa çıkaran adamlarına katı bir disiplin uygulayarak yürüyüş hızlarını arttırdı. Öğleden sonra 17:30'da bir öncü kuvvet oluşturdular.

Bizi, Chang ve telgraf operatörü Lucio Galván'la birlikte gelen Perulu sıhhiyeci karşıladı. Bize Dariel Alarcón'un yiyecekle birlikte bizi beklediği, Moisés Guevara'nın iki adamının firar ettiği ve polisin kampa uğradığı haberini verdi... Ne Olo Pantoja ne de Coco oradaydı artık. Coco, Guevara'nın diğer adamlarına bakmak üzere Camiri'ye gitmiş, Olo da iki adamın firar ettiğini duyar duymaz hemen kampı terk etmiş.

Che, Manuel Hernández'e geri gidip artçı kuvveti araması emrini verdi. Şafakta, keşif için çıkan herkes bir araya gelmişti.

Ertesi gün gerillalar kampa doğru harekete geçtiği sıralarda Che haberin geri kalanını öğrendi: Salustio Choque'nin tutuklanışını, Oluklu Çatılı Eve ordunun yerleşişini, Vázquez Viaña'nın askeri vurduktan sonra ortadan kayboluşunu ve çiftliğin katırıyla bir cipin kaybedildiğini (Che'nin o her zamanki titizliğiyle tuttuğu notlarında geçtiği sırayla). Kol yoluna devam etti. Debray onların gelişini gördü:

> Uzakta, gecenin içinden kambur dilenciler teker teker görünmeye başladı, körler gibi ağır ağır yürüyorlardı. Sonunda orta kol gelmişti... Şafağın gri ışığı altında, ormanın kıyısında, tepe ve çukurları göz alabildiğine uzanan bu ıssız savanada haki siluetler sarı-yeşil bitki örtüsünün önünde ilerleyerek, hintkamışlarının yapraklarına benzeyen uzun yapraklı otların arasında zigzaglar çizerek yaklaşıyorlardı. Pejmürde, sırt çantalarının (her biri en az 30 kilo çekiyordu) ağırlığı altında ezilmiş halleriyle koşum takımı kuşanmış veya şişkin heybeler yüklenmiş bir biçimde tek sıra halinde yürüyen uyurgezerlere benziyorlardı. Tüfekleri yatay yerleştirilmişti, tüfek kayışları omuzlarıyla aynı açıdaydı; ilk ışıklar toplanıp yayılmaya başlamıştı. Biraz sonra mataralarının, kemerlerindeki tabancaların şıkırtıları, sırt çantalarına bağlı dayanılmaz derecede rahatsız edici ve gürültücü isli siyah kap kacaklarının, maşrapa ve palalarının gürültüleri duyulmaya başlamıştı. Bir gerillanın olması gerektiği gibi suskun olan Che üzerinden sarkan tüm o eşyalarla bir sürü alet çalan sokak müzisyenlerine benziyordu. Che kafilenin ortasındaydı, sırtı dimdikti, sırt çantası baş hizasının yukarısındaydı, M1 tüfeği dikti, o sırada kahverengi gibi görünen beresi başındaydı ve suratı kirli sakallıydı.

Gecikmeden dolayı özür dilerim, dedi Che sırt çantasını alaycı bir tebessümle sırtından çıkarırken. Diğerleri gelir gelmez kendilerini sağa sola atmıştı; ama o ayaktaydı, suratını siliyor, soluk soluğa nefes alıp veriyordu. *Yemek zamanı*, dedi Che pişirilmek üzere temizlenip pençelerinden asılmış halde bekleyen dört ayaklı bir hayvanı görünce. 24 saat boyunca gördüğü herkese, *Haydi aşçılar harekete geçin*, diye bağırdı.

"Gün ışığında ateş yakabilir miyiz komutan?"

İstisnai durumlarda yakabilirsiniz. Ama artçı kuvvet gelene kadar kimse elini sürmeyecek.

Che kampta Tania ve Perulu ELN lideri Juan Pablo Chang'la görüşmüştü.

Bir yenilgi havası hâkimdi. Kısa bir süre sonra, gruba yeni katılan Bolivyalı bir sıhhiyeci San Luis'ye Pinares ile Olo Pantoja'nın su yerinde bulunduğu, gidip onlarla konuşması gerektiği haberini ulaştırdı. Ona onlara savaşların mermilerle kazanıldığını, hemen kampa geri dönmeleri gerektiğini ve orada beni beklemelerini söylemesini söyledim. Tüm bunlar ortada korkunç bir kargaşanın hüküm sürdüğünü gösteriyor. Ne yapacaklarını bilmiyorlar.

Che, adamlarını yeniden düzene sokmaya çalışırken Chang'la konuşmuştu:

Beş ay boyunca ayda beş bin dolar istiyor, Havana ona konuyu benimle konuşmasını söylemiş... Ona altı ay içinde bir ayaklanma düzenlemesi şartıyla bu talebini prensipte kabul ettiğimi söyledim. Bunu Ayacucho bölgesinde, kendi komutasında on beş adamla gerçekleştirmeyi düşünüyor. Onunla şimdi beş, sonra bir ara on beş adam vereceğimiz konusunda da anlaştık; çatışma eğitimi aldıktan sonra silahlarıyla birlikte gönderilecekler... Bayağı umutlu görünüyordu.

48

ÇATIŞMA

Che bir ağacın üstünde kitap okurken,
Ñancahuazú üssü, 1966.

Che muhtemelen savaşma zamanının yakın olduğunu hissetmiş olmasına rağmen, 1967'nin 21 Mart gününü adamlarının hayran olduğu o her zamanki tavırlarıyla, kendini çevreden soyutlamış bir halde ve kendine eziyet edercesine yoğun bir dikkatle çokuluslu tasarısına şekil vermekle geçirmişti. Che, Debray'e (Debray, ona evinden bir haber, Aleida'nın "Ben iyiyim; çocukları düşünüyorum. Dersleri iyi," şeklindeki kısa mesajını getirmişti) ondan orada bir savaşçı; hatta La Paz'daki solcularla irtibatı sağlayan bir kişi olarak yararlanmaktan ziyade gerillaların uluslararası bir irtibat görevlisi olarak yararlanmayı tercih edeceğini söylemişti. Che, Debray'e, Havana ve Avrupa'ya dönmeden önce Brezilya'ya gidip Brezilya Komünist Partisi'nden ayrılan bir grubu eğiten ve örgütleyen Carlos Marighella'yla irtibata geçmesini önermişti. Debray'in asıl görevi Avrupa'da bir destek şebekesi kurmak olacaktı. Che, Debray aracılığıyla Jean-Paul Sartre ve Bertrand Russell'a mektup göndermeyi tasarlıyordu.

Che, Arjantinli Ciro Roberto Bustos'u da ülkesinde önemli bir görevle görevlendirmişti. Bustos'un Jozamy, Gelman ve Stamponi'nin gruplarıyla, hepsi de silahlı mücadeleden yana olan ve Perón'un devrimci yandaşlarından Komünist Partisi'nden ayrılmış gruplara kadar çeşitli "eğilimlere" sahip kişi ve militanlardan oluşan gruplarla temasa geçmesini istiyordu. Gecikme olamazdı. Eğer bu kişiler şekillenmekte olan harekette yer almak istiyorlarsa, *kuzeyde keşif görevine başlamaları ve bana rapor göndermeleri gerekiyordu.*

21 Mart akşamı Che, Olo Pantoja'dan bir rapor ve gerilla grubundan bazılarının firar ettiğiyle, ordunun varlığıyla ilgili haberler aldı. Debray, Che'nin tepkisini şu şekilde anlatır:

> Che'nin suratı asıldı. Kendini kaybetti. Ayağa kalktı ve bağırmaya başladı:
>
> *Neler oluyor? Nedir tüm bunlar? Etrafım hainlerle ve korkaklarla mı çevrili? Ñato, senin o korkak Bolivyalılarından hiçbirini istemiyorum burada, hiçbirini. Tamam mı? Durum değişene kadar dışarıda kalacaklar. Anlaşıldı mı?*
>
> "Anlaşıldı Komutan."
>
> *Vilo, artçı birliğe git, kampa koş. Oradayız ve orada kalacağız. Pinares ile Olo Pantoja hiçbir şey yapmıyorlar, onlarla konuşacağım.*

Hadi git şimdi, doğru kampa. Yarın adamlarımla sana ulaşırım. Yarın görüşürüz.

Öfke patlaması, Che'nin normalde etrafa yaydığı o şefkat atmosferini bir anda silip süpüren soğuk bir rüzgâr estirmişti; sanki yoldaşlarıyla arasındaki dostane bağları koparıp yalnız kalmak istermiş gibiydi. Onun komutası altında Küba'da ve başka yerlerde çarpışmış olan adamların saygı dolu sessizlikleri korkuyla bezeliydi.

Che ertesi gün yürüyüşü başlattı. Öğle sıraları ziyaretçi falan dinlemeden hepsini sayarak gerillaları 47 kişiden oluşan tek bir grup halinde topladı. Beş adam nehrin yakınlarında pusuya yatmış, üç adam da herhangi bir sürpriz saldırıya engel olmak için çevrede devriyeye çıkmıştı.

Inti Peredo, Che'ye Pinares'in tavırlarının neden olduğu başka sorunlardan söz etti. Che patladı: *Pinares'e bu söylenenler doğruysa gerillalıktan atılacağını söyledim. Bana vurulmayı tercih edeceğini söyledi.*

Che: *Bizi, hepimizi, özellikle de beni küçük düşürdün. Öncü birliğin komutanı değilsin artık. Komutayı Manuel Hernández devralacak. Çık dışarı. Bir daha disiplinsiz davranışlarda bulunursan atılırsın.*

"Vurulmayı tercih ederim."

İstediğin buysa...

Görüşmemiz hararetliydi, fırtınalıydı ve hiç iyi geçmedi. Ama Che bundan yararlanarak stratejisini yerine oturtmuştu. Eğer o sırada, savaşmadan geri çekilirlerse, ordu, firarilerin verdiği bilgilerle tazelenmiş ve yüksek bir moralle peşlerinden gidecekti. Bekleyip ilk darbeyi indirmek en iyisiydi.

Che haklıydı. 23 Mart günü sabah 07:00'de içlerinde altı Bolivyalının da bulunduğu San Luis ile Dariel Alarcón komutasındaki pusu mangası, Oluklu Çatılı Evin yakınlarında Serapio'yu tutukladıktan sonra nehir boyunca ilerlemekte olan Bolivya ordusuna ait bir kolun yolunu kesti. Çatışma sadece yedi dakika sürmüştü; ama yedi asker öldürülmüş, dördü de yaralanmıştı, yaralananlar arasında bir binbaşıyla bir de yüzbaşı vardı.

Operasyon planlarını ele geçirdik, Ñancahuazú'nun iki tarafından ilerleyip ortada buluşmayı planlıyorlarmış. Hemen adamları diğer

tarafa gönderdik ve Pinares'le öncü kuvvetin neredeyse tamamını manevra yolunun sonuna yerleştirdik, orta kolla artçı kuvvetin bir kısmını savunmaya çektik ve Israel Reyes manevra yolunun öteki tarafına pusu kurdu. Geceyi bu şekilde geçireceğiz, bakalım şu meşhur komandolar yarın görünecek mi?

Ertesi gün,

Inti'yi son kez esirlerle görüşmesi, üzerlerindeki işe yarar giysileri alması ve farklı şeyler anlatan, giysileri üzerlerinde bırakılan iki subay hariç hepsini serbest bırakması için gönderdim. Ayın 27'sinde öğle üzeri binbaşıya ölülerini gömmesi için izin verdik ve ona çevrede bulunması halinde Lagunillas bölgesi içinde ateşkes önerisinde bulunduk; ama Binbaşı ordudan ayrılacağını söyledi. Yüzbaşı ise orduya bir yıl önce Parti'nin [Komünist Partisi'nin] talebi üzerine girdiğini ve kardeşinin Küba'da öğrenim gördüğünü söyledi. Dahası, bizimle işbirliği yapabilecek iki subayın adını verdi.

Yüzbaşı Silva'nın gerillalara duyduğu sempati daha sonra ortaya çıkmış; bu Camiri'de katı bir sorgulamadan geçmesine ve ordudan atılmasına neden olmuştu.

Sonraki günlerde zaman zaman hava saldırıları gerçekleşti, Bolivyalı çaylaklar çok korktu. Sonra Bolivya hava kuvvetleri napalm bombası atmaya başladı. *Pinares bölgede keşfe çıktı ve bir şey bulamadı.* Inti yıllar sonra Pinares'in Che'nin eleştirilerine tepkisel davranışlarda bulunduğunu belirtmişti: "En iyisi olmaya çabalıyordu. En zor şartlarda en ağır sırt çantasını ve Garand tüfeğini taşımaya kadar bile vardırmıştı işi."

Che sonra pusu mangalarını daha ileri bir mevkiye taşıdı ve 25 Martta ortamın görece sakin oluşundan faydalanarak durum değerlendirmesinde bulundu. *Taşaklarımızı masaya koyduk; bakalım en iyi kim dayanacak,* diyordu Che, Debray'in anılarında, "doğal bir serbestlik ve açıklık" içinde. Che gerillaların çoğunu ormanın göbeğinde bir araya getirdi ve her zamanki gibi elleri arkada, keşif ve ölümcül kazalar konusunu gözden geçirdi. *Keşif yolculuğunu analiz ettim ve Pinares'in hatalarını ortaya serdim, onu görevden aldığımı söyledim. Manuel Hernández'i de öncü kuvvetin lideri ilan ettim.*

Che gruba verip veriştirmeye devam etti, özellikle de disiplinsizlikleri ve savaşmaya olan isteksizlikleri nedeniyle "avareler" adını taktığı

dört Bolivyalıya (Julio Velazco, José Castillo, Eusebio Tapia ve Hugo Choque; hepsi de Moisés Guevara'nın gruba getirdiği adamlardı). Che onlara silahlarını bırakmaları emrini verdi: *Onlara çalışmadıkları sürece yemek yiyemeyeceklerini ve tütün içme hakkından mahrum olacaklarını söyledim. Kişisel eşyaları muhtaç olan yoldaşlara dağıtılacak.*

Debray:

> Sağa sola çatan alaycı bir bariton ses duyuyordum. Tania neden ziyaretçilerle birlikte gelmişti? Daha fazla disiplin. Tania'ya güneyde kalıp irtibat işinde çalışması emredildi... *Ya sen René, buraya teknisyen olarak geldin; ama vericiyi çalıştıramadın bile...* Grubun tek kadın üyesi Tania gözlerinde yaşlarla ayrıldı. René cevap vermedi. Vericinin motorunu çalıştıracak yakıt yoktu. Che baş eğmezdi, adamlarından çok kendisine karşı ve düşmandan çok adamlarına karşı. Daha fazlasını yapamıyor ve kendini cezalandırması gerekiyorsa... sahip olduğu yegâne iki şeyi gece nöbetinde kendisinden esirgiyordu, kamptan uzağa gidecekleri zaman da sırt çantasına kahve termosunu koymuyordu.

Che, Bolivya Komünist Partisi'nin liderlerinin ikiyüzlülüklerinden, bir yandan Havana'da Fidel'le toplantı yapıp gerillaları desteklemeyi kabul ederken, bir yandan da gerillalara katıldıkları için genç aktivistleri nasıl Parti'den ihraç ettiklerinden de söz etmişti. *Tek önemli olan gerçeklerdir; gerçeklerle uyuşmayan sözler önemli değildir. Derslerin* [*Quechua ve Fransızca dil dersleriyle, kültür ve siyaset dersleri*] *tekrar başlayacağını duyurdum.* Che gerillalarla da tek tek konuşmuştu; Juan Pablo Chang'la görüşmesi daha uzun sürmüş, ona orada adamları savaş koşulları altında eğitmek üzere bulunduğunu, sonra Peru'ya gitmesi gerektiğini söylemişti. Anlaşıldığına göre o sıralarda Che'nin istediği son şey gerilla grubunun uluslararası bir hal almasıydı. *Toplantı sırasında gruba Bolivya Ulusal Özgürlük Ordusu adını verdik. Toplantının ayrıntılı dökümü yapılacak.* Pacho günlüğüne kısa ve öz bir biçimde şunu yazmıştı: "Yorgunluktan geberdim."

Che grup içinde disiplini arttırırken Bolivya ordu komutanlığı da pusuya karşılık vermeye başlamıştı. Binbaşı Plata ile Yüzbaşı Silva Camiri'de sorgulanmıştı. Silva oradan sürekli sorgulanacağı ve on dört gün kalacağı bir zindana hapsedilmek üzere La Paz'a gönderilmişti. Silva'nın kampta Che'yi görüp görmediğini merak eden birkaç CIA

ajanı da gitmişti o zindana. Silva ajanların ona gösterdiği fotoğraflardan hiçbirinde Che'yi tanıyamamıştı.

CIA'nin orada bulunması tesadüf değildi. Bolivya ordusu ile İçişleri Bakanlığı CIA'ye haber vermiş, CIA ajanları firari Rocabado ile Barrera'nın Camiri'deki sorgulamalarına katılmıştı. CIA'den Dr. González adlı biri ilk sorguculardandı; Kübalı kaynaklar daha sonra bu kişinin Kübalı sürgünlerden Gustavo Villoldo Sampera olduğunu açıklayacaktı. Edward Fogler ve bölüm şefi Tilton gibi diğer CIA ajanları Oluklu Çatılı Evde tutuklanan çiftlik işçisi Salustio'nun daha sonraki sorgulamasına katılmışlardı.

CIA'nin iştiraki ABD hükümetinin attığı adımlardan sadece biriydi. Bolivya'daki ilk silahlı çatışmanın ardından sadece birkaç saat sonra ABD hükümeti, Bolivya hükümetinin ABD büyükelçisi Douglas Henderson'a ilettiği yardım talebine cevaben Panama'dan Bolivya ordusuna tayın, eğitim ve silah yardımı yapılmasını teklif etmişti.

26 Martta gerillalar Bolivya ordusuyla köşe kapmaca oynadılar. İki keşif kuvveti askerlerin hareketlerini rapor etti; ama onlarla çatışmaya girmedi. Ertesi gün, *haberler patlak verdi ve ortalığı içlerinde [Cumhurbaşkanı] Barrientos'un yaptığı bir basın toplantısının da yer aldığı bültenler sarmaya başladı.* Askeri raporlar varolmayan gerilla kayıplarından söz ediyordu; ama çok önemli bir haber daha vardı: Tania'nın kimliği açığa çıkmıştı; iki yıllık iyi, sabırlı bir iş suya düştü. Firarilerin açıklamalarıyla birlikte Camiri'de bir cipin bulunması polisi cipin sahibi Laura Gutiérrez Bauer'in evinde araştırma yapmaya sevk etmişti. Onun Cumhurbaşkanı René Barrientos ve General Alfredo Ovando'yla çekilmiş fotoğraflarını bulduklarında şaşırmışlardı. Firarilerin sözünü ettiği Tania ile Laura adları arasındaki bağlantıyı çözmeleri birkaç günlerini almıştı.

Tania'nın kimliğinin ortaya çıkarılması, yıllar sonra Rodolfo Saldaña'nın da belirttiği gibi, La Paz'da büyük bir gedik açmıştı: "Tania'nın kampa geri dönmediğini görünce çok endişelendim... Onun varlığı silahlı hareket için çok önemliydi."

Ordu, pusudan sonra Ciro Argañaraz ile yardımcısı Rosario'yu, "Vallegrandeli adam"ı tutuklamıştı. Askerler evin altını üstüne getirmiş, Vallegrandeli adamı döverek öldürmüş ve olaya intihar süsü vermişlerdi. Argañaraz'ın evinin kapılarını bile çalmışlardı. Uyuşturu-

cu tüccarı zannettiği için yetkilileri gerillaların varlığından haberdar eden Argañaraz ise dokuz ay hapse mahkûm olmuştu.

Radyo haberlerinde söylendiği şekliyle, ordu operasyon için gerillaların bulunduğu bölgeye iki bin asker sevk etmişti; askerler bölgeye hareket etmeye başlamıştı. Radyo, on ile on beş gerillanın öldürüldüğünü belirterek yalan haber vermeyi sürdürmüştü. Radyonun söylemediği bir şey vardı, o da Vietnam'da savaşmış bir gerilla uzmanı olan ABD ordusundan binbaşı Ralph W. Shelton'ın o sıralarda Santa Cruz'a ulaştığıydı.

Mart ayının sonunda Che yiyecek ve bölgeden çıkışı sağlayacak yolları bilen birilerini bulmaya çalışıyordu; bu arada adamları keşif gezisinde yaşadıkları korkunç deneyimlerin izlerinden kurtulmaya başlamıştı. Bir gerilla devriyesi, orduya ait bir kamyonla ilk pusuda ölenlerin cesetlerini arayan Kızılhaç çalışanlarıyla karşılaşmıştı. Gerillalar onlara ateş etmemiş, şoföre geri çekilmesini söylemişti. Che üç gün daha yerinden kıpırdamadı. Debray:

> Kızgındı, izleyen günlerde hiç kimseyle konuşmadı. Hamağına çekildi, zamanını plastik bir kapak altında pipo içerek, kitap okuyarak, düşünerek, maté içerek, tüfeğini temizleyerek ve geceleri transistorlu radyosundan Radyo Havana'yı dinleyerek geçirdi. Kısa ve kesin emirler. Düşüncelere dalmış halde aramızdan ayrılmıştı. Kampın geneline ise gerilim hâkimdi. Münakaşalar, ulusal hassasiyetler, uygulanacak taktikler konusunda tartışmalar, tüm bunların şiddeti yorgunluk, açlık, uykusuzluk ve ormanın insafsız saldırısıyla daha da artıyordu. Başka zamanlarda Che adamlarla kaynaşır; hepsiyle konuşur, onlarla şakalaşırdı. Che disiplini açık, kuşkuya yer bırakmayacak ve hiç kimseyi kayırmayacak şekilde uyguluyordu. Karizmanın uzaktan etkilemesi diye bir şey var mıydı? *Kesinlikle yok,* dedi bana samimiyetle, kısa bir aradan sonra bir gece. Baş başa kaldığımızda ona, Fidel'le arasındaki farklılığı ve adamlara karşı katı tavırları hakkında sorular sordum.
>
> *Sahip olduğum dezavantajlarla elimden geleni yapıyorum. Ben Arjantinliyim, bu tropikal bölge insanları arasında kaybolmuş durumdayım. Kendimi onlara ifade etmekte zorlanıyorum ve Fidel'in iletişim yeteneklerine sahip değilim. Sessiz kalıyorum. Her şef adamlarının gözünde bir efsane olmalı. Fidel beysbol oynamak istediğinde*

çevresindeki insanları beysbol oynamak istediklerini düşünmelerini sağlayabiliyor ve peşinden beysbol sahasına gitmeye ikna edebiliyor. Ben Küba'dayken, birileri top oynamayı teklif ettiğinde, "Daha sonra," deyip bir köşeye çekiliyor, kitap okuyordum. İnsanlar bu tavırlarım yüzünden benden hoşlanmıyorlarsa da en azından farklılığıma saygı gösteriyorlar.

Bu arada, Cumhurbaşkanı Barrientos yüksek rütbeli komutanlarla bir araya gelmiş, onlara ABD hükümetine askeri konularda fikir danışmaya karar verdiğini söylemişti. Bazı milliyetçi komutanlar bu karardan rahatsız olmuştu. Barrientos, o sıralarda Bolivya'da saklanan Alman savaş suçlusu Klaus Barbie'nin fikirlerine de danışmıştı. Avrupa gezisinden yeni dönmüş olan Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Silahlı Kuvvetler Genel Komutanı General Alfredo Ovando, Arjantin ve Brezilya ordusundan destek, silah ve mühimmat talebinde bulunma görevini üstlenmişti. Ordunun Camiri'deki durumu kötüydü. Binbaşı Rubén Sánchez bölgede bir devriye görevlendirmiş, "komutanlarla bölgede görev yapan askerlerin moralsiz ve korku içinde olduğunu" görmüştü. Ancak ordu 30 Kasımda Oluklu Çatılı Evi tamamen ele geçirmişti, böylece gerillalar artık çevreye korku salan hayaletlere dönüşmüştü.

Che Mart 1967 tarihli günlüğünü üç noktada yoğunlaştırmıştı. Bolivyalı acemilerin, özellikle de *genelde çok niteliksiz olan (2 firari, 1 "şarkı söyleyen" eşir, 3 kaytarıcı, kaytarmak için hasta numarası yapan 2 kişi)* Moisés Guevara'nın adamlarının eğitimlerine son vermişti. Sonra şu değerlendirmede bulunmuştu: *hareket etmeyi düşündüğüm zamandan önce hareket etmek, bir grubu yedekte bırakmak ve muhtemel dört muhbirin önünü kesmek gerekiyordu. Durum hiç de iyi değil; ama şimdi gerillalar için başka bir deneme dönemine giriyoruz; bu, üstesinden geldikten sonra onlar için iyi olacak.*

Erzak ve muhtemelen napalm taşıyan ilk ABD uçakları 1 Nisanda Santa Cruz'a ulaştı, Che ise bu sırada yeni dehlizlerin açılması işini organize ediyor ve devriye görevine yollayarak veya pusu kurdurarak koldaki tüm gerillaları çalıştırıyordu (Pacho günlüğüne şöyle yazmıştı: "Günlerdir uyku yüzü görmedik").

Gerillalar 3 Nisanda yürüyeşe geçtiler:

Yavaş yürüdük, 06:30'da kestirme yol üzerindeki sete geldik, 08:30'da da çiftliğin sonuna ulaştık. Ordu birliğine pusu kurduğumuz yere

geldiğimizde yedi asker cesedinden geriye sadece iskeletlerin kaldığını gördük; yırtıcı kuşlar cesetleri temizlemiş, görevlerini eksiksiz yerine getirmişlerdi. San Luis'le temasa geçmeleri için iki adamı (Leonardo Tamayo ile Ñato'yu) yolladım. Akşam Piroboy Koyağına gittik, kendimize et ve mısırla ziyafet çektikten sonra geceyi orada geçirdik. Debray ve Bustos'la görüştüm, onlara üç seçenek sundum: ya bizimle geleceklerdi, ya kendi başlarının çaresine bakacaklardı veya Gutiérrez'e gidecek ve şanslarını orada deneyeceklerdi. İkisi de üçüncü seçeneği seçti. Yarın şansımızı deneyeceğiz.

4 Nisanda gerillalar askerlerle yine köşe kapmaca oynadı. 150 askerin pusuya yattığı bir yerden geçtiler. *Tabak, matara, hatta mermi ve ekipman gibi askerlere ait donanım malzemeleri bulduk. Hepsine el koyduk.*

Aynı gün, Binbaşı Sánchez komutasındaki bir devriye kuvveti Salustio'nun söyledikleri doğrultusunda ilerlemiş ve kampı bulmuştu. Sánchez:

> Çok hızlı hareket etmiş olmalıyım ki, Salustio'nun söylediğine göre kampın 200 metre ilerisindeydik. Sonra hava kuvvetlerine bağlı uçaklar göründü ve bizi gerilla zannederek üzerimize bomba yağdırmaya başladı. Bombardıman bittikten sonra kampa girdim. Kampa girerken birçok adamın barınabileceği büyüklükte çukurlara ve muhtemelen nöbet noktası olarak inşa edilmiş tek kişilik hendeklere rastladık. Birinci kampta, koyağın ortasında, içinde hâlâ sıcak küller bulunan bir çeşit mutfak buldum. Her üç dört kampta da mevziler vardı; ama bir sıra halinde değillerdi, dairesel şekillerde hazırlanmışlardı. Tepeye tırmanırken, gerillaların savaşa geleneksel yöntemlerle hazırlandıklarını sanmıyorum, diye düşündüm. Belgeler, gerillaların adlarının yer aldığı listeler, raporlar, nöbet değişim listeleri, üzerinde bazı bilgiler bulunan kâğıtlar ve hepsinden önemlisi Che'nin yer aldığı fotoğraflar bulmuştum.

Bu fotoğraflardan biri üzerinde konuşulacak çok şey vardı.

Ordu dört gün sonra kampı basına açmış, gazeteciler gerillalardan kalan askeri kalıntılar arasında dolaşmaya başlamıştı. Şili'de çıkan *El Mercurio* gazetesinden Héctor Pracht kampta bulunan Dominik yapımı mermilere, Arjantin gazetelerine, Amerikan malı süt kutularına, bitkilerden yapılma tamponlara, bir kuş ve tavuklara dikkati çekmişti.

Şilili bir gazeteci yazısında kampımızı ayrıntısıyla tarif etmiş; tıraşlı ve pipo içerken çekilmiş bir fotoğrafımı bulmuş. Bu fotoğrafın eline nasıl geçtiğini iyice araştırmalıyım.

Che fotoğrafın Şilili gazetecinin eline nasıl geçtiğini bulamamıştı; ama fotoğrafın nasıl bulunduğunu anlatan üç çelişkili hikâye vardı. İngiliz gazeteci Murray Sales, koğuşlardan dikkatle çıkarılan ıvır zıvırların içinde Dr. Guevara'nın bir fotoğrafını ve Vo Nguyen Guap'a ait bir konuşmanın metnini bulduğunu söylüyordu. Bu fotoğrafta Guevara, kendisini 1964'te Küba'da gördüğü halinden daha gençmiş ve Sales bunun birkaç yıl önce Sierra Maestra'da çekilmiş olabileceğini düşünmüş.

Meksikalı gazeteci Luis Suárez ise Che'nin bir başka fotoğrafta kamp bölgesindekine benzer bir açıklıkta otururken görüldüğünü söylüyordu. Che'nin sakallı ve piposuz göründüğü bu fotoğrafı Bolivya cumhurbaşkanının özel fotoğrafçısı Ugalde tarafından bulunmuştu. Devlete bağlı bir petrol şirketi olan Yacimientos Petrolíferos'ta çalışan uzmanlar fotoğrafın yakın zamanda çekilmiş bir fotoğraf olup olmadığına bakmak için kamp yerini filme alarak fotoğraftakine benzer bir yer bulmaya çalışmışlardı. Ama orman binlerce kilometre boyunca benzer yerlerle kaplı olduğu için Che'nin orada bulunduğuna işaret eden sağlam bir kanıt bulunamamıştı.

Ertesi gün Che ilerlemeye devam etti, çevrelerini korumak amacıyla yol boyunca pusular kurdu. *Şafakta ayrılıp nehrin aşağı yönünde ilerlemeyi düşünüyordum; ama bulunduğumuz yerden 300 metre ileride askerlerin yıkandıkları görülmüş. Bunun üzerine arkamızda iz bırakmadan nehrin karşısına geçmeye ve deremize ulaşana kadar nehrin karşı kıyısından yürümeye karar verdik.* Ertesi gün, gerillalar ilk kordonu yardılar ve bir sürü kayıp ineğin etrafını sarmış bir grup campesinoyu esir aldılar. *Geceyi yemek yiyerek geçirdik.*

Debray:

> Beş dakikalık molalarda, her yürüyüş saati için son derece bulanık bir iki fincan rom içiyordu. Bunun dışında her şeyi herkes gibiydi. Hamağını kimseden yardım almadan kendi söküp takıyor, her öğünde herkesin hakkına düşen pay kadarını, yarım sardalya veya üç parça et talep ediyordu. Sırt çantasında adamlarının taşıdığı ka-

dar ağırlık taşıyordu. Nehirden geçerken mısır tayınını düşürdüğü bir gün, başkalarının tayınını gasp etmiş olmamak için gün boyu aç durmuştu. Bu ölümüne eşitlik kuralı, ideolojik sınavlarının bir itikadı, bir mihenk taşı haline gelmişti:

Şu çöreği görüyor musun Debray? Gece yemek sonrası kampın yakınlarında bir yerdeydik. Yere sırtüstü uzanmıştı. Bunun 20 gram olduğunu düşünelim. Bunu iki lokmada bitirirsin, iki lokmada da ancak 100 kalori falan vardır, daha fazla değil. Diyelim etrafında on aç adam var ve her şey senin iki dudağının arasında, ne yapardın?

"İki parça için kura çekerdim."

Neden?

"Çünkü bunu yiyerek iki yoldaşın hayatta kalması, onunun kırıntı yiyip aç kalmasından iyidir."

Yanlış düşünüyorsun Debray. Herkes kendi payına düşen kırıntıyı almalı, sonrası Tanrı'ya kalmış. Devrimin ilkeleri vardır, iki bürokrat nasıl olsa bulunur.

"On devrimcinin mutlak eşitlik koşulları altında ölmelerinin daha mı iyi olduğunu düşünüyorsunuz?

Moraller kurtarıldıktan sonra devrim de kurtulur. Yoksa ne anlamı var?

Sonraki üç gün boyunca öncü kuvvetle orta kuvvet Pirirenda'ya doğru ilerledi; artçı kuvvetin başında Vilo Acuña vardı. Pacho günlüğüne şunu yazmıştı: "Radyo Che'nin Bolivya'da olduğunu söylüyor." Bu haber, sağlam temellere dayanmayan bir söylentiden ibaretti; ama anlaşılan 9 Nisanda Pentagon'da birçok generalin, CIA Başkanı Richard Helms ile ABD Başkanının ulusal güvenlik ve Latin Amerika konularıyla ilgili danışmanı Walter Rostow'un katıldığı bir toplantının yapılmasını gerekli kılmaya yetmişti. Bunun bir yabani kaz avı olacağına ve Che'nin Bolivya'da olmadığına inanmalarına rağmen toplantıdakiler Bolivya silahlı kuvvetleriyle daha yakın bir işbirliği içine girilmesine karar vermişlerdi.

10 Nisanda kolun Perulu sıhhiyecisi Che'nin yanına gitti ve *on beş askerin nehrin aşağısına doğru ilerlediğini söyledi. Inti pusu mangasında bulunan San Luis'e durumu bildirmeye gitti. Beklemekten başka çare yoktu, biz de bekledik. Askerlerin hareketleriyle ilgili bilgi toplaması için Coello'yu nehrin yukarı kısmına gönderdim.*

Asker devriyesi gerillaların izini sürmek amacıyla nehir kıyısında ilerlerken, Inti ile San Luis'in takviye ettiği artçı kuvvet nehrin iki yakasında mevzilenmişti. Gerillalar ateş etmiş, bir askeri öldürmüş, üçünü de yaralamışlardı; altı askeri esir almışlardı; ama önemli bir kayıp vermişlerdi; kaybı gerillalara büyük bir darbe indiren birini. Che'nin eski dostlarından Jesús Suárez Gayol "Sarışın" kısa süren bu çatışma sırasında başından vurulmuştu. *Garandı tutukluk yapmış, yanı başında pimi çekilmiş olduğu halde patlamamış bir el bombası vardı.*

Çatışmaya girdikleri grubu, Ñancahuazú nehri civarında keşif yapan büyük bir devriyenin bir parçasıydı. Kampı ele geçiren bölüğün komutanı Binbaşı Rubén Sánchez yıllar sonra o güne ilişkin olarak şunları söylüyordu:

> Öğleden sonra 15:00'te Iripiti bölgesinden kaçmayı başaran sersemlemiş iki asker geldi. Bazı subaylar o kadar şok olmuştu ki, neler olduğunu bile anlatamadılar. Askerlerden birini sakinleştirdim, bana gerillalarla sabah 11:00'de çatışmaya girdiklerini, pusuya düşürüldüklerini söyledi. Yönlerini şaşırdıkları için ne gerillaların ne kadar uzakta olduklarını ne de sayılarını söyleyebildi; oradan ellerinden geldiğince hızlı bir biçimde kaçmışlar ve kampı bulana kadar akla karayı seçmişlerdi. Teğmen Saavedra ölmüştü. O sıralarda 4. Alay komutanı olan Albay Rocha'dan ilerleme emri aldım. Saat 16:00'ydı, akşam karanlığı çökmek üzereydi. Bu nedenle elimdeki 35 askerle ve sabahki pusudan dönmüş olan, subayın cesedini almak için sabırsızlanan 18 adamla hızla harekete geçtim.

Che ordunun ne şekilde tepki vereceğini tahmin etmişti. Yürüyüşü sürdürmek yerine, pusu grubunun yine San Luis'in komutası altında ilerlemesi emrini verdi: *500 metre kadar ilerlemelerini söyledim; ama bu sefer tüm öncü kuvvetinin desteğiyle. Önce geri çekilme emri verdim; ama durumu olduğu gibi bırakmak daha mantıklı görünüyordu. Saat 17:00 civarında ordunun çok sayıda askerle ilerlediğine dair haber geldi. Beklemekten başka çare yok. Durum hakkında daha iyi bir fikir edinmek için Harry Villegas'ı bölgeye gönderdim.*

Binbaşı Sánchez:

> Bize pusu kurdukları yerden uzaklaşmak yerine iki üç kilometre ilerlemiş ve bir pusu daha kurmuşlar. Harekâta yardımcı olmak

için üstümüzde Cessna tipi bir uçak uçuyordu. Önceden kararlaştırıldığı gibi sinyal vermek için tabancamı ateşledim. Sonra ateş başladı. Normalde komutanın ortada veya artçı kuvvette yer alması gerekirken ben üçüncü sıradaydım, bunu moralsiz askerleri şevke getirmek için yapmıştım.

Askerler ilerledi: *Nehir boyunca ilerlediler; ama pek ihtiyatlı değillerdi, böylece onları tamamen sürpriz bir şekilde ortamıza çektik.* Pancho ateş açtı. Sánchez:

Çevremdeki herkes ölmüş veya yaralanmıştı. .60 kalibrelik bir havan topu taşıyan Teğmen Ayala göğsünden yaralanmıştı. Hayatta ve yara almamış bir tek ben kalmıştım. Korunaklı bir yer aramak için sola daldım, geri çekilmekte olan iki askerle karşılaştım. Gerillalar cepheden teslim ol çağrısı yapıyorlardı. Mevzimizi aldık ve gerillaların seslendiği yöne doğru ateş etmeye başladık. Sonra arkadan başka bir gerilla grubu ortaya çıktı ve bize teslim ol çağrısında bulundu. Ben askerlerden biriyle ileri doğru ateş ederken diğer asker de arkamıza doğru ateş ediyordu. Sonra ateş kesildi. Ortalık sessizliğe büründü. Derken bir adamın diziyle sırtıma bastırdığını hissettim; adam çenemi yakaladı ve başımı çevirdi. Daha sonra o kişinin Maimura olduğunu öğrendim. Askerler son anda seslendiler: "Onu öldürme, o binbaşı!" Teslim olduk. İçlerinden biri altıpatlarımı almak istedi; ama ben mermileri boşalttım ve tabancamı vermedim. "Hiç kimse altıpatlarımı alamaz," dedim. San Luis bana, "Kaç tane adamın var? Nereden geliyorsunuz?! diye sordu. Ona, "Zamanını boşa harcıyorsun. Size hiçbir şey söylemeyeceğim," dedim.

Bolivyalı olduğu anlaşılan başka bir gerilla, "Bu askerler hırsız takımıdır," dedi.

"Hırsız sensin, ben değilim," dedim.

Tam bu sırada San Luis beni nehrin aşağısına yönlendirdi, nehrin kıyısına yakın bir yerde, omzunda bir karabina bulunan ve sigara içen bir gerillanın yanında buldum kendimi. Bu kişi Inti'ydi. San Luis aşağı indi ve, "Binbaşı adamlarına teslim olmaları emrini ver," dedi.

"Adamlarıma teslim olmaları emrini veremem, sadece geri çekilmelerini söyleyebilirim," dedim.

"Onların teslim olmalarını sağla, yoksa onları öldürürüz."

"İsterseniz beni öldürün, onlara teslim olmalarını emredemem."

San Luis, Inti'nin yanına gitti ve orada kaldı. Inti, "Binbaşı, lütfen yanımdan ayrılmayın," dedi. Ama onun bu isteğini yerine getiremezdim: Ölülerim ve yaralılarım vardı, içlerinden biri hâlâ suyun içinde yüzüyordu, onları kurtarmam gerekiyordu. Inti benim adamlarımın yanına gittiğimi gördü ve bir şey söylemedi. Yaralıları kurtardıktan sonra yanına döndüm elbette.

"Siz hırsızsınız, katilsiniz," dedim Inti'ye. "Askerlerimi neden öldürüyorsunuz?"

Inti, bana o sabah ölen teğmenin alyansını verdi ve şöyle dedi:

"Bunu dul karısına verin. Saatlere ihtiyacımız var, onları geri vermeyeceğiz. Biz ne hırsızız ne de katil. Bize hırsız ve katil diyorsunuz; çünkü mücadelemizin anlamını bilmiyorsunuz."

Sánchez: "Bir şeften söz ediyorlardı, güldüm. Çünkü hepsi de başkomutan havasındaydı. Çatışmada San Luis en aktif olanlarından biriydi, Inti onun pusu mangasının komutanı olduğunu söyledi, yani sözünü ettikleri şef Che'den başkası olamazdı."

Villegas, Che'ye ilk raporunu verdi: *Bu sefer 7 ölü, 5 yaralı ve toplam 22 esir var.* Gerillalar orduyu bir günde iki kez hezimete uğratmıştı. Che'nin hayalet grubu yine vurmuştu. Gazeteci Luis Suárez bu yenilmiş askerlerle ilgili haberi birkaç ay sonra çıkarmıştı. "Gerillalar bir deri bir kemik, suratları çok solgun ve kireç gibi."

Che askerleri incelemek için yanlarına yaklaştı; ama kendisini göremeyecekleri bir mesafede durdu. Inti'den Binbaşı Sánchez'in taraf değiştirmeyi düşünüp düşünmeyeceğini sormasını istedi. Sánchez bu teklifi reddetti; ama yanında ELN'nin bir basın açıklamasını götürmeyi kabul etti ve bu sözünde durdu. Yanına iki nüsha aldı, bunlardan birini askeri istihbarat birimine verdi; ama ikincisinin varlığından söz etmedi. İkinci nüshayı gazeteci olan kardeşine verdi, kardeşi de bu basın açıklamasını Cochabamba'daki *Prensa Libre* gazetesine sızdırdı.

Sánchez'in sözünde duran biri olmakla birlikte, onun gerillalara verdiği sözü tutmasında gerillaların onun ve toplumsal görüşlerinin üzerinde büyük bir etki bırakmış olmasının da rolü vardı. Birkaç yıl sonra Sánchez solcu bir askeri grubun önemli figürlerinden biri haline gelmişti.

Che 12 Nisanda Bolivya'daki çatışmalarda ilk ölen Kübalı, dostu Suárez Gayol için kısa bir tören düzenledi.

Sarışın için küçük bir tören düzenlemek ve dökülen ilk kanın Küba kanı olduğuna dikkati çekmek üzere dört "avare" hariç tüm savaşçıları topladım. Dün Camba'nın Kübalılara güveninin gün geçtikçe azaldığını söylemesiyle iyice ortaya çıkan bir eğilimin önünü kesmeye çalıştım... Ordumuzu geliştirmenin, savaşma yeteneğini arttırmanın ve savaşçılarını savaşa pişirmenin tek yolu olarak bütünlük içinde olmayı özendirmeye çalıştım ve sayıca artmamamız gerektiğini söyledim; son zamanlarda aksine sayımız azalmıştı.

Che, çatışma sırasında kampta kalan Tania'nın serzenişte bulunduğunu, artık cephede yer almak istediğini duymuştu.

Ñato'nun çok güzel bir biçimde hazırladığı dehlize ganimeti yerleştirdikten sonra saat 14:00'te yavaş bir tempoda yürümeye başladık, o kadar yavaş yürüyorduk ki neredeyse hiç ilerleyemiyorduk bile, yola çıktıktan kısa bir süre sonra küçük bir su istasyonunda uyumak zorunda kaldık. Pacho günlüğüne şunları yazmıştı: "Salamura et kurt doluydu. Kokuşmuş olmasına ve midemin kötü olmasına rağmen hepsini yedim."

Gerillalar tam bir daire çizerek ana kampa döndüler (Pacho daha sonra şöyle demişti: "Jandarmaların başıyla bir süre oyalandık ve başlangıç noktamıza geri döndük.") ve ordunun onların en önemli dehlizini bulamadığını gördüler. Che günlüğüne şunları yazmıştı: *Amerikalılar danışmanlarını göndermelerinin uzun vadeli bir planın parçası olduğunu, bunun gerillalarla bir ilgisi olmadığını iddia ediyor. Belki de bir başka Vietnam'ın başlangıcına şahit oluyoruz.*

Che'nin ilk planı gerillaları bir bütün halinde harekete geçirmek, *Muyupampa bölgesinde biraz operasyon yapmak ve daha sonra mümkünse kuzeye doğru geri çekilmekti. Debray ile Bustos o zaman Sucre-Cochabamba'ya gidebileceklerdi, elbette şartlar izin verirse.* Radyo iletişimi kesik olduğu ve şehirlerle bağlantıları olmadığı için Che, Fidel'e Debray eliyle ulaştırmayı umut ettiği şifreli bir mesaj yazdı:

Çiftliği buldular ve ordu peşimize takıldı; ilk darbeyi atlatmayı başardık; ama mahsur kaldık... Tania emirlere karşı geldiği ve gelişen olaylar içinde kimliği açığa çıktığı için burada mahsur kaldı... Yeterli Glocontime'imiz var; artık gönderme. Üçlüden [Monje, Kolle, Re-

yes] haber yok. Onlara da güvenmiyorum, genç üyelerin aramızdan ayrılmasına vesile oldular. Radyoyla her şeyi öğrenebilirim; ama onlar La Paz'la iletişim kurmadıkları sürece radyonun bir faydası yok, bu nedenle şimdilik mahsur durumdayız.

Che mesajında, Debray'in aralarından ayrılıp Avrupa'da bir dayanışma şebekesi kurmasını istediğini, Bustos'un da benzer bir şebeke oluşturmasının iyi olacağını düşündüğünü de belirtmişti: [Bustos] *güneye gidip Arjantinlileri toplamalı; o da burada sıkışıp kaldı.*

Gerilla kolu, Vilo Acuña komutasındaki artçı kuvvetle birleştikten sonra 16 Nisanda tekrar harekete geçti.

Öncü kuvvet saat 06:15'te, biz de saat 07:15'te hareket ettik; Ikira nehrine kadar iyi yürüdük; ama Tania ile Machín geride kaldı. Ateşlerini ölçtüğümüzde Tania'nın ateşinin 39'un, Machín'in de 38'in üstünde olduğunu gördük. Bu gecikme, planladığımız şekilde yürümemizi engelledi. İkisini ve Dr. Cabrera ile Serapio'yu Ikiara'nın bir kilometre kadar yukarısında bıraktık ve yolumuza devam ettik, Bella Vista adlı bir çiftlik evine el koyduk, daha doğrusu bize patates, bir domuz ve biraz mısır satan dört campesinoyu esir aldık. Yoksul insanlar ve buradaki varlığımızdan korkuyorlar.

Daha önce, Bolivyalı askerler yöre halkının gözünü asılsız propagandalarla korkutmuştu: "Bu gerillalar Paraguaylı; kadınlara tecavüz ediyor, erkekleri ağaçlara asıyorlar veya yanlarında götürüp sırt çantalarını taşıtıyorlar; hayvan, ürün çalıyorlar ve evleri ateşe veriyorlar. Topraklarımıza Paraguay Komünizmini yaymaya geldiler." Korkuya kapılmış olan campesinolar bu "Paraguay Komünizmi"nin ne olduğunu merak ediyorlar ve güvenliği elden bırakmamak için gerillalardan vebadan kaçar gibi kaçıyorlardı.

Che'nin şüpheciliğine rağmen ve tümüyle bilgisi dışında, gerillalar taşra halkının ilgisini çekmeye başlamıştı. Dış dünyadan yalıtılmış Bolivyalı campesinoların solgun yüzleri ser verip sır vermiyordu; ama gerillalarla ilgilenmeye, sorular sormaya başlamışlardı, üstelik o zamana kadar ordunun köylülerin mallarına el koymasına, adam kaçırmasına, işkence yapmasına, onları dövmesine, ürünlerine zarar vermesine ve gerillalarla ilgili bilgi vereceklere ödül vereceğini açıklamasına rağmen.

17 Nisanda Küba'da çıkan *Granma* gazetesi şu haberi sürmanşet geçti: "Üç Kıta Konferansı Aracılığıyla Komutan Ernesto Guevara'dan Dünya Halkına Mesaj." Metin gazetenin iki sayfasını kaplıyordu ve yazıların arasına Che'nin Afrika'dan ayrılırken ve Pinar del Río'da eğitimdeyken çekilen tıraşlı fotoğrafları yer alıyordu. İki yıl önceki olayların iç yüzünü bilmeyenler bunları Che'nin yeni çekilmiş fotoğrafları olduğunu düşünebilirdi. Che'nin mesajı 19. yüzyılda yaşamış, Küba bağımsızlık savaşı kahramanı José Martí'nin bir sözüyle başlıyordu: "Bu yangın zamanıdır, bu yangının alevlerinden aydınlık gelecek, başka bir şey değil." Che yazısında, Üçüncü Dünyada kaçınılmaz olarak ortaya çıkacak olan toplumsal savaşın analizini yapıyor ve soldaki farklılıkların yatıştırılması çağrısında bulunuyordu: *Sözlerle değişim gerçekleştirmeyi istemek yanılsamadan başka bir şey değildir; tarih bu sözleri silecek veya onlara gerçek anlamını verecektir.* Che solun hedefine sapmadan ilerlemesi gerektiğini belirtiyordu: imparatorlukla savaşmak, çevresinde savaşlar yaratmak. *Tüm eylemlerimiz emperyalizme karşı verilen savaşın naralarıdır.*

Altmışların sonlarında Küba'nın planlarının ve tüm radikal solun temelini oluşturacak olan bu belge *bir, iki, üç Vietnam daha yaratmak üzerinde* duruyordu.

Che çağrısını uzaklardan, radyodan dinlemişti. Hiçbir yorumda bulunmamıştı. Havana'da bulunan İtalyan gazeteci Saverio Tutino metni incelemiş ve II. Dünya Savaşının yıldönümüyle ilgili göndermelerden bunun 1966'da yazıldığını fark etmişti; ama daha derine inmemişti. 1966'dan sonraki olaylara atıfta bulunan hangi cümleler metne daha sonra eklenmişti? Editörler tarafından eklendiği anlaşılan bir cümle özellikle Komutan Guevara'nın o sıralarda nerede bulunduğu konusunda bir ipucu veriyordu: Yakınlarda Bolivya'da meydana gelen savaşlara benzer savaşlar diğer ülkelerde de [Guatemala ile Venezuela kastediliyor] meydana gelecektir. O sıralarda hiç kimse bu cümleyi buna dikkat ederek okumamıştı.

Bu arada ormanda Che, Debray ve Bustos için Muyapampa'ya bir geçit bulmaya çalışıyordu. İçlerinde hazımsızlık sorunu çeken Moisés Guevara'nın da bulunduğu bir grup adamı Vilo Acuña komutasındaki artçı kuvvette bırakmak zorunda kalmıştı. Che bu gruptakilere, *düşmanın hareketlerimizi öğrenmesini engellemek için bölge içinde hareket etmeleri ve üç gün bizi beklemeleri emrini verdim. Bu süre dolduktan*

sonra bölgede bekleyeceklerdi, hiçbir çatışmaya girmeyecek, sadece geri dönmemizi bekleyeceklerdi. Che bu ayrılığın gelecekte ne gibi sonuçlar yaratacağından habersizdi.

18 Nisanda gerillalar yürüyüş sırasında bazı campesinolarla karşılaştılar. Gerillalardan bazıları aşağıdaki konuşmanın geçtiğine tanık olmuşlar:

İyi akşamlar.

"İyi akşamlar efendim."

"Efendim" deme; "efendi," yoksul insanları hor gören ve onlara kötü davranan insandır.

"Bu yörede beyefendilere öyle söyleriz de o yüzden söyledim."

Inti, campesinolarla konuşmuştu, sözleri aradan yıllar geçmesine rağmen canlılığını hâlâ koruyordu. "Biz Paraguaylı değiliz. Burada Bolivyalı açlar ve Bolivyalı yoksullar var." Pacho'nun günlüğüne yazdıkları grubun o anki durumu konusunda bize bir ipucu verir: "Günlerdir uykusuzuz. Geceleri yürüyor, nöbet tutuyor, gündüzleri de yemek pişiriyoruz."

Gerillalar ertesi gün, yani 19 Nisanda, pek tekin olmayan birini yakalamışlardı. Adam,

> [*George Andrew*] *Roth adında bir İngiliz gazeteciydi, onu açtığımız yolu takip eden Lagunillaslı çocuklar getirdi. Belgeleri tamamdı; ama şüpheli bazı şeyler vardı. Pasaportunun meslek hanesine önce "öğrenci" yazılmış, sonra üzeri çizilmiş ve "gazeteci" yazılmış (aslında bir fotoğrafçı olduğunu iddia ediyor). Porto Riko vizesi var... Kampta bulunduğunu, Israel Reyes'in kendisine yolculuklarıyla deneyimlerini yazdığı günlüğünü gösterdiğini söyledi. Yine aynı hikâye, disiplinsizlik ve sorumsuzluk yine sahnede.*

Roth meselesi hâlâ bir muamma. Kübalı kaynaklar onun 8 ile 16 Nisan tarihleri arasında, yani gerillaları bulmadan önce, CIA ile görüştüğünü ısrarla belirtiyor. Dahası, bu kaynaklar Roth'un Che'nin orada olup olmadığına bakmak ve köpekler tarafından izlenmelerini kolaylaştırmak amacıyla gerillaların üzerine kimyasal bir madde sıkmak için savaş bölgesine gitmeyi kabul ettiğini de belirtiyorlar. Sonradan yapılan tarihsel araştırmalar bu olayı doğrulayamamış; ama olayla ilgili şüpheleri de gidememişti. Che, Roth'un Debray ile Bustos'un gazeteci kimliğiyle yolculuk etmesine yardımcı olabileceğini düşündü, Roth'u

onlarla birlikte göndermeye karar verdi. Inti, Roth'a ELN'nin halka hitaben yazılmış bir bildirisini verdi.

Che tanınmamak için Roth'la görüşmedi ve Ciro Bustos'a son talimatlarını verdi. Arjantinli grupları koordine etmenin yanı sıra Bustos, kendi sözleriyle, şunları da yapacaktı:

> La Paz'da şebekeyle temasa geçecek ve onlara acilen yerine getirilmesi gereken emirleri iletecektim: harekete geçmek, para ve askeri ekipmanları gizlemek, temel olarak da gerillalarla temasa geçmek için yeni irtibat yolları geliştirmek. Yeni adam almak, bunun için plan yapmak ve yeni ikamet, buluşma vs yerleri bulmaya acilen ihtiyacımız var. Verici bozulduğu için grubun mahsur kaldığını, lojistik ve siyasi açıdan son derece zor durumda olduğunu Havana'ya acilen bildirmek de gerekiyor.

Üç gazeteci saat 11:45'te, Che, Muyupampa kasabasını ele geçirme hazırlıkları yaparken (oradaki askerlerin bir keşif operasyonundan sonra alarmda olduklarını öğrendikten sonra bu fikirden vazgeçecekti) gerilla grubundan ayrıldı. Ondan sonra da gerillalar Bolivya dışında hiç kimseyle temasa geçemediler.

Gazeteciler kısa bir süre sonra bir polis devriyesi tarafından bulundu; polisler Debray'le Bustos'un kim olabileceklerini Roth'u fark ettikten sonra anlamışlardı. Polisler onları tutuklamamışlardı; ama tehlikenin kokusunu almışlardı. Birkaç saat sonra askerler üçünü gözaltına aldı, sonra da bir ciple Muyupampa'ya götürdü.

Gerillalar bölgeden uzaklaştılar, ertesi gün bazı campesinolar onlara Debray ile Bustos'un tutuklandığını söyledi. Che günlüğünde konuyu kısa bir cümleyle özetlemiş: *Ciro için kötü haber. Debray'e bir şey olmaz.* Birkaç gün sonra ise şunları yazmıştı: *Fevri, neredeyse sabırsız bir biçimde buradan ayrılmak istemelerinin ve benim onları durdurmakta aciz kalmamın kurbanı oldular, böylece Küba'yla iletişim tamamen kesildi ve Arjantin'de eylem gerçekleştirme planı suya düştü.*

Artçı kuvvetten ayrı olan ana gerilla grubu iki gün boyunca Taperillas yönünde ilerledi.

49

MÜDAHALE VE ÖLÜ DOSTLAR

Las Villas harekâtının son günlerinde Olo Pantoja'yla birlikte.

1 Nisan 1967'de C-130 Lockheed Hercule uçakları Santa Cruz havaalanına iniş yaptı. Uçaklar Panama Kanalı bölgesindeki ABD üssünden havalanmıştı. Bu, ABD'nin Camiri'ye yaptığı ve içlerinde hafif uçakların da yer aldığı sevkıyatın ilk ayağıydı. Yiyecek ve napalm taşıyan bu uçakların Bolivya'ya gelişi, nisan ayının ortalarında, Bolivya'da çıkan *Presencia* gazetesi tarafından tepkiyle karşılandı. Hemen ardından Küba haber ajansı Prensa Latina, Bolivya'ya 50 ABD'li askeri danışmanın gittiğini belirterek tepkisini ortaya koydu. Agence France-Presse ise C-130 mürettebatı, bir helikopterin montajını gerçekleştiren dört teknisyen, ABD'li beş komando ve ne işle uğraştıkları bilinmeyen çeşitli personel dahil Bolivya'ya giden Amerikalıların sayısının sadece 27 olduğunu belirtmişti. Agence France-Presse'nin verdiği sayı gerçeğe en yakın sayıydı. ABD hükümeti Che'nin Bolivya'da olduğuna inanmadığı için Bolivya hükümetiyle asgari düzeyde bir işbirliği yapmayı yeğlemişti.

18 Nisanda ABD'li General William Tope yerel silahlı kuvvetleri ve gelecekte yapılabilecek askeri yardım planını gözden geçirmek üzere Bolivya'ya gitti. Tope, ABD'nin Bolivya büyükelçisi Douglas Henderson (grevlerden etkilenen ABD şirketlerini korumak için daha önce birkaç kez askeri müdahale talebinde bulunmuştu), Cumhurbaşkanı René Barrientos ve üç bakanının katıldığı bir kahvaltı toplantısı yaptı. Daha sonra Tope Washington'a toplantının özetini içeren bir mesaj gönderdi; mesajında toplantının resmi; ama sıcak ve açık bir havada gerçekleştiğini belirtti. ABD temsilcileri öğrendikleri şeylerden pek memnun olmadılar. Barrientos'un üzerinde durduğu tek yeni bilgi gerillaların tesadüfen ortaya çıkarılmaları bilgisiydi; Amerikalılar Barrientos ile bakanlarının ordunun aldığı yenilgilerin ülke genelinde, özellikle de diğer baskı altındaki gruplar üzerinde psikolojik bir etkiye neden olduğunu düşündükleri izlenimini de edindiler.

Tope, sorunun sahadaki askerleri değil, Barrientos dahil tepedekilerin tavırlarının değiştirilmesi gerektiğine inanmaya başladı; cumhurbaşkanı askerleri amaçsızca hareket ettiriyordu ve şapkadan nasıl tavşan çıkaracağını bilmiyordu. Malzeme talebinde bile bulunmamıştı. Tope Washington'a gönderdiği raporunda, Bolivya'nın taleplerinin Bolivya'nın tüm dertlerini çözecek şeyler, uçak ve atom silahları (bunları ordunun artık miyadı dolmuş mavzerlerinin yerine istiyorlardı)

üzerinde yoğunlaştığını belirtiyordu. Tope, mevcut savaş şartlarında uçakların bir işe yaramayacağını, askerlerin yatarak ateş etmeleri halinde mavzerin otomatik silahlar kadar iyi olduğunu; bunları kullanıp bakımını yapmayı öğrenmeleri gerektiğini söylemişti. ABD'li görevliler Bolivyalıların önlerinde büyük bir sorun olduğu, ama bu soruna çözüm bulması bir yana, bu soruna nasıl yaklaşılması gerektiğinde hemfikir olmakta bile ABD'nin büyük bir sıkıntı çekeceği sonucuna varmıştı. ABD'nin pratik bir yaklaşım sergilemesi, ilerlemesini sağlayacakları şeylere güvenmesi gerektiği açıktı.

Peşinde oldukları hayaletin Bolivya'da olmadığını düşündüğü için ABD hükümeti şimdilik ellerinde çok küçük bir sorun olduğu inancındaydı. İstihbarat analistleri Che'nin Bolivya'da olduğuyla ilgili söylentilere ilgi göstermişti; ama CIA'nin ileri gelenleri bu konuda şüpheliydiler ve bunun Küba hükümetinin ortalığı bulandırmak için çıkardığı söylentilerden biri olduğunu düşünüyorlardı. Ñancahuazú kampının ortaya çıkarılışı ve orada bulunan fotoğraf Che'nin Bolivya'da olduğu veya daha önce Bolivya'da bulunduğu fikrini destekler nitelikteydi; ama CIA Başkanı Richard Helms ile CIA'nin diğer ileri gelenlerinin fikirleri daha ağır basıyordu: Che artık orada değildi.

Stratejinin bir parçası olarak Pentagon, birkaç hafta önce bölgede bulunmuş olan Binbaşı Ralph "Kukla" Shelton komutasında bir Mobil Eğitim Timini (MTT) Gulick Kalesinden bölgeye gönderdi. Shelton'a, Saygon'dan yeni dönmüş olan Yüzbaşı Michael Leroy, üç subay ve içlerinde bir ölüm mangasını eğitecek olan Kübalı sürgünlerden Margarito Cruz'un da bulunduğu on iki adam eşlik ediyordu. Grup, Santa Cruz'un 80 km kuzeyinde bulunan terk edilmiş bir şeker tesisi olan La Esperanza'da üs kurdu. Bolivya ordusu, ABD'den eğitim desteği almak üzere, içlerinde Albay Gallardo ile Binbaşı Miguel Ayoroa'nın da bulunduğu ordunun çeşitli bölümlerinden 650 subay ve askeri görevlendirerek Manchego alayını yeniden faaliyete geçirdi. Pentagon beş P-51 uçağı ve iki H-19 helikopteri de göndermişti. Cumhurbaşkanı Barrientos, Luis Suárez'e şöyle demiş: "Bu önemli bir şey değil; bunun gibi askeri görevler on beş yıldır yapılıyor."

Bu sıralarda, Régis Debray, Ciro Bustos ile gazeteci Roth çetin bir sınav veriyordu. Tutuklandıktan sonra onları belediye binasına götürmüşlerdi. Orada *Presencia*'dan gazeteci Hugo Delgadillo'yla tanışmış-

lar, Delgadillo onların fotoğraflarını çekmişti. Üçü de yabancı gazeteci olduğunu iddia etmişti; ama ordu, Oluklu Çatılı Evde tutuklanan çiftlik işçisi Salustio'nun açıklamalarından yola çıkarak onların gerçek kimliklerini ortaya çıkarmıştı. Hemen orada sorgulanmışlar ve dayak yemişlerdi. Ertesi gün Debray helikopterle Camiri yakınında bulunan hava kuvvetlerine ait Choeti üssüne götürülmüş, Bustos'la Roth da bir cipe bindirilerek oradan uzaklaştırılmıştı.

Barrientos üç gazetecinin öldüğü haberini verdi. Olaylardan sıyrılmanın en kolay yolu buydu. Che haberi radyodan duymuştu. Ancak Delgadillo'nun çektiği fotoğraf hayatlarını kurtardı. Askerin el koymasını önlemek için Delgadillo film makarasını bir kadına teslim etmiş, kadın da film makarasını Cochabamba'ya götürmüştü. Sorgu sırasında canlı olarak fotoğraflanmış olmaları nedeniyle üçünün "çatışma sırasında ölmüş" oldukları ileri sürülemezdi artık. Ama fotoğraflarının yayınlanmaları üçünün ölmesini engellediyse de, işkence görmelerini engelleyememişti. İlk üç gün boyunca iki albay Debray'i bir soru için sorgulamıştı: Che Bolivya'da mı? Debray'i dövmüşler, ona çekiçle vurmuşlar ve kurşuna dizileceği korkusu yaşatmışlardı. Salustio, onun gerillalarla birlikte silahlanmış biri olduğunu söylemişti. Fructuoso adlı Arjantinli bir gazeteci adına düzenlenmiş sahte pasaportu yüzünden Bustos'un kimliği bir süre gizli kalmıştı. Debray işkence sırasında bilincini yitirmiş, ölüme terk edilmişti. O sırada Camiri'de bulunan Binbaşı Rubén Sánchez askerlerin onu öldürmesini engellemişti. O zamana kadar Debray ile Bustos, Che'nin Bolivya'da olduğunu inkâr etmişti, Roth da bir şey bilmediği için doğal olarak bir şey söyleyememişti. Yeni gelen sorgulama ekibi –askeri istihbarat teşkilatından Albay Federico Arana komutasında, İçişleri Bakanlığı yaverlerinden Roberto Quintanilla; öncülleri gibi Dr. González ve aynı zamanda Gabriel García adıyla tanınan bir CIA ajanı– farklı bir tavır geliştirmişti. Bunun üzerine Bustos gerillaları etkilemeyeceğini düşündüğü bilgiler vermişti: 4 Nisanda bulunan ana kamptan, gerillaların içindeki yabancılardan ve Che'nin daha önce kendisine söylediği gibi, Inti Peredo'nun gerillaların şefi olduğundan söz etmişti.

Gerillalar çatışmada sadece bir kişi kaybetmişlerdi; ama kayıpları arasında nehirde boğulan iki kişi, firar eden iki kişi ve Debray ile Bustos'un

yanı sıra ordunun yakaladığı bir kişi daha vardı. O sıralarda bir darbe daha yiyeceklerdi: orduyla tesadüfen karşı karşıya gelerek çatışmaya giren ve ana gruptan ayrı kalan Jorge Vázquez Viaña'yı bulamamışlardı. Viaña ormanda günlerce dolaşmış, Taperillas'ta nöbet tutan askerlerle karşılaşmış ve iki askeri öldürmüştü; ama yaralanmış ve iki gün sonra yakalanmıştı. Bu arada gerillaların ana grubu dağlara doğru ilerliyordu, yanlarındaki yiyecek stoku yok denecek kadar azdı. Che günlüğüne şunları yazmıştı: *Moraller çok yüksek olmasına rağmen bu kuvveti bir savaşçı kuvvet haline getirmek için daha çok uğraşmak gerekecek.* Che, izleyen günlerde Vilo Acuña'nın artçı kuvvetiyle temas kurmaya çalıştı. 25 Nisanda, sabah yaklaşık saat 10:00'da, Che bir grup askerin yaklaştığını duydu. Gelen haberler çelişkiliydi, kiminde sayılarının 30, kiminde de 60 olduğu söyleniyordu. Che pusuda bizzat görev almıştı.

> *Öncü kolu kısa bir süre sonra göründü. Kolun üç Alman çoban köpeği ve onlardan sorumlu askerden ibaret olduğunu görünce şaşırdık. Hayvanlar huzursuzdu; ama bizi ele vereceklerini sanmıyordum. Ancak ilerlemeye devam ettiler; ilk köpeğe ateş ettim ve ıskaladım, askere ateş edeceğim sırada M2 tüfeğim tutukluk yaptı. Daha sonra öğrendiğime göre, Manuel Hernández bir köpeği öldürmüş; ama pusuya hiç kimse düşmedi.*

Che yanılıyordu; ıskalamamıştı. Ordu daha sonra ölen iki köpeğin adlarını rapor etmişti, biri Rayo ("Şimşek"), diğeri de Tempestad'dı ("Fırtına"). Ancak çatışma orada kalmamıştı: bir yerlerden ateş sesleri geliyordu. San Luis her zaman olduğu gibi, olabilecek en tehlikeli şekilde mevzilenmiş, bir mağaranın ağzına mevzilenmiş askerlerin açtığı makineli tüfek ateşine maruz kalarak yaralanmıştı.

> *Kısa bir süre sonra onu getirdiler; ama çok kan kaybetmişti, ona plazma verirken öldü. Bir mermi kalça kemiğini kırmış, tüm damar ve sinir sistemini parçalamıştı. Biz harekete geçene kadar çok kan kaybetmişti. Gerilla grubumuz en iyi adamını, payandalarından birini yitirdi, ben de 4. Kolda habercilik yaptığı çocuk yaşından beri tanıdığım, Küba'daki harekâtta, şimdi de bu görevde birlikte olduğum bir yoldaşımı yitirdim.*

Che, Şilili şair Pablo Neruda'nın sözlerine atıfta bulunarak şöyle demişti: *Onun bu beklenmeyen ölümü için gerçek haline gelebilecek farazi*

bir gelecek adına şunları söyleyebiliriz ancak: "Cesur yüzbaşın bedenini o muazzam boşluğa metalik şeklini yaydı."

San Luis'in ölümü gerillalara büyük bir darbe indirmişti. Gerillaların askerlere kurduğu başarılı pusulara rağmen, iki önemli savaşçıyı –iki kadrolarını– yitirmişler, dahası etrafları çevrilmişti:

İki doğal çıkış yolumuz kapalı, iki nedenle, doğal bir bariyer olmadığı, bizi hâlâ herhangi bir haber alamadığımız Vilo Acuña'dan uzaklaştıracağı için Río Grande çıkışı uygun değil, bu yüzden "dağcılık oynamak" zorunda kalacağız. Gece iki su yolunun Ñancahuazú ile Río Grande'nin birleştiği yere geldik ve geceyi orada geçirdik. Burada, küçük kolumuzu yeniden birleştirmek için Coco ile Camba'yı bekleyeceğiz. Operasyonun sonucu, eğrisiyle doğrusuyla değerlendirildiğinde, çok olumsuzdu. San Luis öldü; ama bununla da kalmadı. Bütün o ateşe rağmen orduya verdirdiğimiz kayıp iki adam ve öldürdüğümüz o bir köpekten fazla olamaz; çünkü mevzilerimizi ne daha önceden inceleyebildik ne de hazırlayabildik ve ateş eden adamlarımız düşmanı göremiyordu.

Gerillalar artçı kuvveti tekrar aramak için bölgeden ayrılmaya çalıştı, geçit vermez yollarda, neredeyse yiyeceksiz ve çok soğuk gecelerde ilerlediler. Ordu da karanlıktaydı. Campesinoların verdiği bilgiler sayesinde ordu gerillaların artçı kuvvetinin yerini tespit etmişti; ama onları ana kuvvet zannetmişlerdi, derken gerillalar bambaşka yerde ortaya çıkmıştı.

Debray ile Bustos tutuklandıktan sonra Fernando adını kullanmaya başlayan Che, nisan sonunda, grubu uzun yürüyüşler eşliğinde Ñancahuazú'ya yönlendirdi; hâlâ yiyecek arıyorlardı. Havana'dan gelen bir mesajda, eylemlerinin Bolivya Komünist Partisi dahil diğer siyasi gruplar arasında sempati kazandığı belirtiliyordu.

Buna karşılık tam anlamıyla yalıtılmış durumdayız. Bazı yoldaşlar hastalıktan kırılıyor, bu durum ayrı gruplar halinde hareket etmeye zorluyor bizi, ki bu da sonuçta randımanımızı düşürüyor. Hâlâ Vilo Acuña'yla temas kuramadık, campesinoların da şimdiye kadar tabanda örgütlenmiş olmaları gerekirdi.

Che mücadelenin ulusal sınırları aşıp başka bir Vietnam haline gelmeye başladığını görüyordu: *Amerikalıların buraya ağırlıklarını koyacak-*

ları kesin gibi görünüyor. Şimdiden helikopter göndermeye başladılar, her ne kadar buralarda görülmedilerse de, Yeşil Bereliler gelmiş olmalı. Che şehirlerle ve Havana'yla iletişimin tamamen kesildiğini not ettikten sonra yazısını yürekten hissettiği iyimser cümlelerle bitiriyordu: *Özetlemek gerekirse, bir gerilla grubunun her zamanki ihtiyaçlarıyla ilgili sorunların ortaya çıkacağı beklentisiyle birlikte her sorunun çözüldüğü bir ay. Savaşçıların hepsinin moralleri iyi, hepsi de ilk gerilla sınavlarını verdiler.*

Komutan Guevara, And Dağları tasarısının, en azından o evrede, Bolivya topraklarıyla sınırlı kalacağını ne zaman kabullenmişti acaba?

1 Mayısta, Havana'nın Devrim Meydanındaki podyumda alışılmamış bir konuk vardı: Che'nin yedi yaşındaki kızı Aliusha (Aleida), yeşil bir üniforma içinde Fidel'le Cumhurbaşkanı Osvaldo Dorticós arasındaydı ve havada akrobatik hareketler yapan MIG'lere bakmaları için iki adamın pantolonlarını çekiştiriyordu. Che, kızının törenin onur konuğu olduğunu bilmiyordu belki ama Küba gerilla savaşından eski yoldaşı Juan Almeida'nın törende yaptığı konuşmasını dinlemişti. Juan Almeida konuşmasında Che'ye şifreli bir mesaj geçmişti: *Almeida, Havana'da bir konuşma yaptı, bana ve ünlü Bolivyalı gerillalara gizli bir mesaj yolladı. Konuşması biraz uzundu; ama iyiydi. Üç günlük yedek yiyeceğimiz kaldı. Ñato bugün sapanla bir kuş avladı; kuş çağına girdik.* Üç gün sonra, Pacho Fernández Montes de Oca günlüğüne şunları yazmıştı: "Yiyecek, bir atmaca, iki kuş. Atmaca kanadı ve şehriye yedim."

Aynı gün, yani 1 Mayısta, Binbaşı Sánchez'in kaçırmayı başardığı gerillaların ilk bildirisi yayımlanmıştı. Cochabamba'da 1 Mayıs kutlamalarına giden işçiler bildirinin yayınlandığı *Prensa Libre* gazetesinin tüm nüshalarını tüketmişti ve bildiri radyodan da okunmuştu. Askeriye bu nedenle gazetenin editörünü tutuklamıştı. Gerillalar, sayılarının azlığına rağmen siyasi açıdan yalıtılmış sayılmazdı ve Bolivya toplumu üzerinde sanıldığından daha büyük bir etkileri vardı. Aynı gün Beni bölgesindeki Trinidad'da aileler, 160 acemi askerin çatışma bölgesine sevk edilmesine karşı yürüyüş yapmıştı.

Che'nin gerillaları neredeyse yiyeceksiz ve susuz bir halde eski kamp yerlerine dönmenin bir yolunu aramaya başladılar. Sonunda 7 Mayısta ulaştılar. Pacho günlüğüne şunları yazmıştı: "Amacımız, Vilo

Acuña ile temasa geçmek ve silah almak." Che ise kısaca yiyecek sıkıntısından ve altı aydır bölgede bulunduklarından söz ediyordu.

Ertesi gün, gerillalar dehlizlerde bıraktıkları yiyecekleri toplamaya başlamışlardı ki, yine ordunun yakınlarda olduğunu öğrendiler. Pacho, Olo Pantoja ve diğerleri pusu kurdular, nehirden su alan silahsız askerlere ateş ettiler. Kısa bir süre sonra mısır toplayan iki askeri daha esir aldılar. Çatışmalar bu kadarla kalmamıştı: *Jandarmalar geldiğinde (27 kişi kadardılar) herkes gergindi. Tuhaf bir şey gördüler ve üsteğmen Laredo'nun komutasındaki grup ilerledi. Ateşi Üstteğmen Laredo başlattı ve iki acemi erle birlikte çatışmada öldü.* Laredo'nun üzerinden karısının yazdığı ve ondan oturma odasına asmak üzere bir gerillanın kafa derisini istediğini belirten bir mektup çıkmıştı. *Akşam çökmek üzereydi, adamlarım ilerledi ve altı askeri esir aldı. Diğer askerler geri çekildi.* Bu çatışmada gerillalar üç asker öldürmüş, ikisini yaralamış ve sekizini esir almıştı.

Che, esirleri serbest bıraktıktan sonra, sabah 04:00'te tekrar yürüme emri verdi. Astını krizi yüzünden geceyi uykusuz geçirmişti. *Elimizde yiyecek olarak sadece domuz yağı kalmıştı, açtım ve iki saat ya uyumuş ya uyumamıştım, bu nedenle çok ağır, yalpalaya yalpalaya yürüdüm. Yürüyüş genelde böyleydi zaten. İlk sulama çukurunda domuz yağı çorbası yedik. Adamlar zayıf ve bir sürü ödem vakası var.*

Mayısın ikinci haftasının başlarında Albay Arana, Yarbay Quintanilla ve "Dr. González," Debray, Bustos ve Roth'u tekrar sorgulamak üzere Santa Cruz'daki Manchego Alay Komutanlığına gitti, bu sefer yanlarında General Arnaldo Saucedo da vardı. Ajanlar pasaportunun sahte olduğunu ve gerillaların yanında bir gazeteci olarak değil de bir savaşçı olarak yer aldığını açıkladıklarında Bustos'un kimliği açığa çıktı. Sorgucular Debray, Bustos ve Roth'un ifadelerini gerilla grubundan firar eden kişilerin ifadeleriyle karşılaştırdılar ve onları çelişkili ifadeleriyle köşeye sıkıştırdılar. "İnkâr edilemez gerçeği itiraf etmekten başka çarem yoktu," diyordu Bustos yıllar sonra, gerillaların başında Che'nin bulunduğunu itiraf ettiğini kabul ederken. Bu, 20.000 sözcüklü itirafın ve savaşçılarla ilgili bir dizi tarifin bir parçasıydı sadece. Bustos yıllar sonra Che'nin kendisine orada olduğunu söylemesi için izin verdiğini iddia etmişti: *Her şeyin apaçık ortada olduğunu anladığında baklayı çıkar ağzından. Böylece ben*

tekrar kendim olabilir ve beremi tekrar başıma geçirebilirim. Debray daha sonra Bustos'un hikâyesini kısmen doğrulamıştı. Aynı sorgulamalar sırasında Debray, gazetecilik işinin bir parçası olarak Che'yle martın üçüncü haftası bir röportaj yaptığını kabul etmişti. İfadeler Bolivya ordusuna ve CIA'nin saha ajanlarına göre ikna ediciydi; ama Helms bunların yanlış bilgi olduğu ve Che'nin öldüğü fikrine saplanıp kalmıştı. Helms konuyu gizli operasyonlar bölümünün (üstü örtülü olarak Birleşik Planlama Dairesi adıyla anılıyordu) başkanı Thomas Karamessines'le tartışmıştı.

Walter Rostow tarafından ABD Başkanı Johnson'a gönderilen memorandum, CIA'nin Che Guevara'nın hayatta ve Güney Amerika'da faaliyet gösteriyor olabileceğine ilişkin ilk somut raporu aldığını; ama Guevara'nın ölmediği sonucuna varmak için daha fazla bilgiye ihtiyaç duyduklarını, buna karşın istihbarat çevrelerinin onun ölmediğine ilişkin inançlarının gün geçtikçe arttığını belirterek durumu özetliyordu. Bu arada, diktatörün şüphelerine rağmen, CIA yeni bir danışman grubunu bölgeye göndermiş, oradaki altyapısını genişletmiş ve bölgenin güvenilir bir haritasını çıkarmak için bir hava keşif operasyonu başlatmıştı. Ayrıca Bakan Antonio Arguedas'ın talimatlarıyla Bolivya İçişleri Bakanlığına dört Amerikalı danışman atanmıştı.

Bolivya'da olduğunun anlaşıldığından habersiz olan Che gerillaları Vilo Acuña'yı aramaları için Pirirenda'ya göndermişti. Pacho günlüğünde şunları yazıyordu: "Çok zayıfız ve açız. Yürümek çok zor, özellikle de palalarla silahlar üzerimizde ağırlık yaparken. Bizi sadece irade gücümüz ve disiplin ayakta tutuyor." Halk tabanı desteğinden yoksun olmaları ve campesinolarla doğrudan temasa geçememeleri; bölgede yerleşimin seyrek olması ve av hayvanının azlığı gerillaları sürekli bir açlığa mahkûm etmişti.

Gerillalar operasyon açısından çok başarısız olmalarına rağmen, Bolivya ordusuyla girdikleri altı çatışmadan, askeri anlamda yenilgisiz çıkmışlardı. Bu durum göz önünde bulundurularak Albay Rocha 11 Mayısta Camiri'deki 4. Alay Komutanlığından alınmıştı. (Albay Rocha, bölgedeki campesinolara korkunç baskılar uygulamış, onları işkenceden geçirtmiş, dayak attırmış, keyfi tutuklamalar yaptırmış ve mallarına el koymuştu; üstelik gerillaların nerede olduğuna ilişkin bilgi vermelerine rağmen.) Onun yerine Luis Antonio Reque Terán geti-

rilmiş, 8. Alay Komutanlığında ise Albay Roberto Vargas'ın görevine son verilerek yerine Albay Zenteno Anaya atanmıştı.

12 Mayısta gerillalar bir campesino evine rastladılar, evin sahibinden bir domuz satın alarak domuzu mısırla pişirdiler. Ertesi gün oburluklarının faturasını ağır ödediler: *geğirmelerle, osurmalarla, kusmalarla ve ishalle, tam bir organik konçertoyla geçen bir gün. Domuzu sindirmeye çalışırken tamamen hareketsiz kaldık. İki kap suyumuz var. Çok hastaydım; ama kusunca kendime geldim.*

Bir gün sonra Pirirenda Göleti'ne ulaştılar; burası, Pacho'nun günlüğünde belirttiği gibi, yeşilliklerle çevrili sudan bir aynaydı; ama Che artık çevre güzelliğiyle pek ilgilenmiyordu. Yiyecek sıkıntısı yüzünden yaşanan disiplinsizliklerle daha fazla ilgiliydi:

> *Ayrılmadan önce adamları topladım ve yiyecek sıkıntısından kaynaklanan sorunlar yüzünden onlara verdim veriştirdim, Dariel Alarcón'u bir kap yiyecek yiyip yaptığını inkâr ettiği için, Tamayo'yu gizli gizli salamura et yediği için ve Aniceto'yu da yiyecekle ilgili her işe katıldığı, onun dışında lakayt davrandığı için eleştirdim.*

Birkaç saat sonra, üç kilometre ileride bir hava saldırısı düzenlendi.

Ertesi gün, yani 15 Mayısta, Che günlüğüne, *Bugün hiç haber yok,* diye yazmış. Pacho ise sözlerinde daha açıktı: "Çok kötü görünüyor. Dün gece tayınını almayı reddetti." Ertesi gün Che şunları yazmıştı:

> *Yürümeye başladığımızda kusma ve ishalle seyreden korkunç bir kolik nöbeti geçirdim. İshali Demerol'le durdurdular, beni hamağa taşırlarken bilincimi kaybettim. Uyandığımda iyileşmiştim; ama bir bebek gibi bokun içine batmıştım. Bana pantolon verdiler; ama yıkanacak su olmadığı için bokun kokusu bir kilometre öteden duyuluyordu. Bütün günü orada, uyuklayarak geçirdik.*

Pacho günlüğünde olanları şöyle anlatıyordu: "Neredeyse hepimiz hastayız; jandarmalar gece birçok kez ateş ettiler... Yapmamız gereken şey, kordonu yarıp suyun olduğu bir yere gitmek."

Önceki günlerde askeri devriyeler gerillalara körlemesine ateş etmişlerdi. 16 Mayıs gecesi gerillalar güneybatıdaki kordonu yarıp geçtiler ve aynı gece Havana'dan yalıtılmışlıklarının arttığını belirten bir rapor aldılar. Giriş izninin süresi geçtiği için Renán'ı La Paz'dan çağırmışlardı ve hastaydı. Şehir şebekesi Rodolfo Saldaña'nın ve Hava-

na'yla iletişime giren ama gerillalarla girmeyen birtakım kafası karışık kadronun eline bakıyordu. Mücadele en radikal muhalefet gruplarının sempatisini kazanmıştı; ama bu sempatiyi pratik bir desteğe dönüştürmenin hiçbir yolu yoktu. Havana'dan gelen mesaj PCB liderlerinin bir kısmının harekete katılmak istedikleri şeklinde tuhaf bir haberle sona eriyordu. Che acaba o sıralarda Celia Sánchez ile onun 26 Temmuz Hareketi şebekesini –o zamanlar önemini yadsıdığı Havana'daki destek gruplarıyla Batista diktatörlüğüne karşı şehirlerde yürütülen seferberlikleri– özlemle anmış mıydı?

Gerillalar campesinolarla çok az karşılaşarak ve artçı kuvvetle birleşmeyi umut ederek ilk kamp yerine doğru bir hafta boyunca yürümüştü. Che radyodan Barrientos'un Debray'in mahkemede görülen davasından söz ettiğini duydu: *Kongre'den ölüm cezasının iptalini isteyecektir*. Debray kendisini savunması için Arjantinli avukat Ricardo Rojo'yu tuttu; böylece Rojo, Che'nin hayatında tekrar ortaya çıkmış oldu. Bustos da yargılanıyordu, Roth ise kefaletle serbest bırakılmış ve sır olup kaybolmuştu.

Bu arada Vázquez Viaña, bir bacağı yaralı halde tutuklandıktan sonra çok şiddetli bir sorgudan geçiriliyordu. Camiri'deki devlet petrol şirketinin hastanesine götürülmüştü. Viana ameliyat sırasında ağzımdan bir şey kaçırırım korkusuyla anestezi yapılmadan ameliyat edilme talebinde bulunmuştu. Sonra oradan Choeti kışlasına götürülmüştü. Onu orada "Dr. González" sorguladı. "González" onun kendisine askerin güvenlik şebekesine sızmış Panamalı bir gazeteci süsü verdiğini, aslında Havana'dan gelen bir temsilci olduğunu söyledi. "González" Jorge'yi Che'nin Bolivya'da olduğuna ikna etmiş olmalı; çünkü daha sonra Bolivya İçişleri Bakanlığından Roberto Quintanilla, Vázquez Viaña'nın kaldığı hücreye girip ona sorgu sırasında yapılmış bir ses kaydını gösterip onu şehir şebekesi ve güvenli evler hakkında bildiklerini söylememesi halinde kaydı yayınlatmakla tehdit etmişti. Bildiklerini söylerse kendisine sahte kimlik verileceğini ve Almanya'ya yerleştirileceğini söylemişti. Vázquez teklifini reddetmiş, sorgulama daha vahşi bir hal almıştı. Quintanilla onun iki kolunu da kırmış, ardından yapılan işkencede Viana feci bir hale gelmişti. Birkaç saat sonra onu bir helikopterle ormanın içine atmışlardı; haberlerde onun kaçtığı söylenmişti. Viana'nın ilk açıklamalarını olumlu karşılayan

Che, Vázquez'in gerçekten de kaçtığına inanmış, onun şehir şebekesiyle temas kuracağını ve onlara gerillaların durumu hakkında bilgi vereceğini düşünmüştü: *Şimdiye kadar onlara katılmıştır veya onlarla temas kurmak için La Paz'a gidiyordur.*

Gerillalar 28 Mayısta Caraguatarenda kasabasını ele geçirdiler; erzaklarını ikmal ettiler (un, şeker, sandalet, tütün, diş fırçası) ve ulaşım aracı tedarik ettiler. İzleyen günleri radyatörleri su ve sidikle dolu olan petrol şirketine ait ciplerle çiftlikten çiftliğe giderek geçirdiler. 30 Mayısta Albay Calderón'un alayına ait bir devriyeye pusu kurdular; devriyenin artçı kuvvetinde gazeteci José Luis Alcázar da vardı. Askerler arkalarında üç ölü ve bir yaralı bırakarak kaçtı. Gerillalar orduyla tekrar karşılaştılar; ama bu sefer bir sonuç alamadılar.

Che aylık gözden geçirme raporunda iyimser olmaktan kendini alamamıştı: *Askeri açıdan, üç çarpışmada düşmana kayıp verdirip hiç kayıp vermememiz ve Pirirenda ile Caraguatarenda'yı yarıp geçmemiz başarı sayılır. Köpeklerin işe yaramadığına hükmettiler ve görevden aldılar.* Havana ve La Paz'la temas kuramamalarının kendisini umutsuzluğa sürüklediğini kabul ettikten sonra Che, campesinoların kendilerine katılmaları konusunda sabırlı olmaları gerektiğini, Debray'in davasının gerillaların tanınmasına yardımcı olduğunu yazmıştı: *Ahlaki açıdan kabul görmeye başladık, eğer iyi yönlendirilebilirse, başarı garanti. Ancak, ordu hâlâ düzensiz ve teknik açıdan pek gelişmemiş.* Son olarak şunları belirtmişti: *Tek sorun, dağlık bölgelerde onca dolaştıktan sonra bile Vilo Acuña'yla temas kuramamış olmamız. Kuzeye gittiğine dair belirtiler var.*

Acuña'nın artçı kuvveti, adamlarının hasta oluşundan –hastalar arasında Gustavo Machín de vardı– dolayı hareketsiz kalmış ve ordunun baskısı nedeniyle campesinolarla temasları kesilmişti. Julio Velazio'nun mayısın sonlarında aralarından ayrılması –teslim olduktan sonra askerler tarafından öldürülmüştü– grubu bir yandan Che'nin komutasındaki ana grupla temas kurmanın yollarını ararken bir yandan da sürekli hareket halinde olmaya zorlamıştı. Che'nin kendisini eleştirdiği günden beri Herkül gibi çalışan Pinares tepelerde ve bitki örtüleri arasında uzun yiyecek araştırmalarına çıkıyordu. 1 Haziranda tekrar yiyecek arayışına çıkmaya karar vermişti. Acuña iki saat sonra silah sesi duymuş, sonrasında da askerlerin pusu kur-

duğunu ve Pinares'le Casildo Condori adlı bir Bolivyalıyı öldürdüğünü keşfetmişti.

Haziranın başlarında Che orduyla çatışmaya girmekten kaçınarak ilerleyişini sürdürdü. Soğuk bir hava dalgası geceleri sıcaklığın birden düşmesine neden oluyordu. Yiyecek ve su kıttı; gerillalar mataralarını tuzlu suyla doldurmak zorunda kalmışlardı. Che espri duygusunu kaybetmemişti, Pacho'ya, *"Bu bir deri bir kemik ve sakallı halimle Aziz Lazarus'a benzedim,"* demişti. 6 Haziranda tekrar Río Grande'ye ulaştılar ve ordunun bölgeye yeni devriyeler gönderdiğini öğrendiler. Che geceleri adamlarına tarih dersleri vererek ve satranç oynayarak geçiriyordu.

10 Haziranda, ana grup sal yapmakla meşgulken nöbetçiler orduyla çatışmaya girdiler.

> *Tüm bunlar adamlarımızın yürürken dikkatsiz davrandığını ve fark edildiklerini gösteriyor. Nöbetçiler her zamanki gibi gelişigüzel ateş ettiler ve Villegas [aslında o kişi Pacho'ydu] sağa sola ateş ederek konumlarını açığa çıkardı. Bugün yerimizde kalıp yarın yürümeye karar verdik. Durum biraz nahoş; eğer saldırıya geçerlerse en iyi ihtimalle sarp dağları susuz geçmek zorunda kalacağız.*

Pacho ile Coco'nun açtığı ateş sonucu Yüzbaşı Rico Toro'nun adamlarından biri ölmüş, biri ciddi bir yara almış ve biri hafif yaralanmıştı. Pusudan başka bir sonuç çıkmamıştı ve Che tekrar ilerlemeye başladı, bu sefer Rosita nehrine doğru.

13 Haziranda Che günlüğüne şunları yazmıştı: *Bu ülkedeki siyasi oluşum, anlaşma ve karşı anlaşmaların birbirine karışması çok ilginç. Gerilla faaliyetinin devrimin katalizörü görevini gördüğü hiç bu kadar açık bir biçimde görülmemişti.* Havana'dan mesaj gelmeye devam ediyordu (Fidel gerillaların aldığından emin olmadığı halde mesaj göndermeyi sürdürüyordu); gelen mesajlar gerillaların askeri hükümetin karşısındaki muhalif hareketin bayraktarı olabileceğini doğrular nitelikteydi. Juan Lechín Şili'deydi, Bolivya'ya girmeye hazırlanıyordu; ılımlı Víctor Paz Estenssoro bile sürgünde askeri hareket hazırlıkları yapıyordu. Havana'dan gelen mesajlarda Peru'daki Ulusal Özgürlük Ordusunun yeniden örgütlendiği, beş adamının askeri eğitim verdiği ve Lima'da bir propaganda grubu kurduğu bilgisi de geçilmişti.

14 Haziranda Che günlüğüne kızı Celita'nın –"Küçük Celia"– adını yazarak ve kızının dört yaşında olduğundan emin olmadığını belirtmek istercesine 4 sayısının yanına bir soru işareti koyarak başlamıştı. Yazısı kişisel bir notla bitiyordu: *39 yaşına bastım, gerilla geleceğimle ilgili şüphelerin kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkacağı vakitler yaklaşıyor. Şimdilik iyiyim.* İyiydi ama irade ve moral açıdan yoksa açtı ve bağırsak enfeksiyonuyla astım krizlerinden fena halde çekiyordu; yakın dost Julio Cortázar'ın "Yeniden Birleşme" adlı kısa hikâyesinin bir karakterinin dediği gibi, "Astım benim âşığım, sonuna kadar gecenin tadını çıkarmayı öğretti bana," dese de, çok sıkıntı çekiyordu.

Gerillalar izleyen günleri Rosita'nın sahili boyunca yürüyerek geçirdiler; bir tane bile campesinoya rastlamadılar ve ellerindeki azıcık yiyecekle idare ettiler. Bir campesino topluluğuyla temasa geçmek için dört gün harcadılar: *Burada birisiyle konuşmak için peşinden koşman gerekiyor, yavru hayvan gibi ürkekler. Genelde bizi iyi karşıladılar; ama bir ay önce buradan geçen askeri bir komisyonun belediye başkanı tayin ettiği Calixto ihtiyatlıydı ve bize ufak tefek şeyler satmaya bile gönülsüzdü.*

Grup, tüccar olduklarını söyleyen üç silahlı campesinoya karşı ihtiyatlıydı. Bir campesino, birinin polis hesabına çalıştığını, birinin sınır muhafızı, diğerinin de gerillalar hakkında bilgi toplamaya çalışan bir öğretmen olduğunu söyleyerek onların kimliklerini ele verdi. *Onları öldürmeyi düşündük; ama sonra ben onları, savaş konusunda sert bir uyarıda bulunmak üzere orduya göndermeye karar verdim.*

Che küçük köyünde dişçilik yapmaya başlamıştı yine: *İki gün bir sürü diş çekerek Diş Çekici Fernando adımla Chaco'yu meşhur ettikten sonra muayenehanemi kapattım ve öğleden sonra yola çıktık, bir saatten fazla yürüdük.* Bu olaylar çekilen bir dizi fotoğrafla kaydedilmişti; fotoğraflar arasında Che'nin saman damlı bir kulübenin önünde olayı izleyen dört campesinonun önünde diş ağrısından mustarip bir campesinonun dişini çekerken çekilmiş bir fotoğraf da vardı; asistan görevini üstlenen bir kişi hastayı tutuyordu.

İyi haberler vardı: *Savaşta ilk kez bir katıra bindim.* Che yine katır üzerindeydi. Bir fotoğrafta Che katırın üzerinde puro içerken ve gülümserken yakalanmış; fotoğrafın ön tarafında katırın başı görülüyor.

Gerillalar köyden ayrılırken bir campesinoyu da, anlaşılan esir olarak, beraberlerinde götürdüler. Onu, gerillalara katılmak istediğini söyleyen 20 yaşındaki Paulino Baigorria ile takas ettiler. *Paulino mesajımı Cochabamba'ya götürmeyi kabul etti. Ona Coco'nun karısına iletilmek üzere bir mektup, Havana'ya gönderilecek şifreli bir mesaj ve gazetede yayınlanmak üzere dört bildiri vereceğiz.* Dördüncü bildirisinde Ulusal Özgürlük Ordusu Inti'nin öldüğü şeklindeki haberleri yalanlıyor ve şunları belirtiyordu:

> Aramızda diğer Latin Amerika ülkelerinden savaşçıların da yer aldığı şeklindeki iddialar için ise şunları söyleyebiliriz: güvenlik nedeniyle ve devrimci sadakatle ilgili yasalarımız uyarınca sayı vermiyoruz; ama Bolivya'nın özgürlüğüne yardım niteliği taşıyan minimal programımızı kabul eden her yurttaşın tarafımıza, doğal olarak hareketimizin büyük çoğunluğunu oluşturan Bolivyalı savaşçıların sahip olduğu aynı hak ve görevlere sahip olarak katılacağını açıkça ifade ederiz.

Havana'ya gönderdiği mesajda Che, 26 Temmuzda okunmak üzere "Bolivya dağlarından selamlar"ını da göndermişti.

Paulino Santa Cruz'da askerler tarafından yakalanmış ve işkence görmüş, ardından La Paz'a gönderilmiş ve mesajların kime gönderildiğini söylemeyi reddettikten sonra hapse atılmıştı.

24 Haziranda, Aziz Vaftizci Yahya yortusunda, Che radyoda maden bölgesinde bir katliamın gerçekleştirildiği haberini duydu. Bolivya toplumu içinde örgütlü sayılı gruplardan biri olan ve ellilerde yaptığı Latin Amerika gezisi sırasında Che'nin hayranlığını kazanan Bolivyalı madenciler askeri cuntaya daima direnmişler ve sürekli baskıya maruz kalmışlardı. Hatta iki yıl önce maaşlarından % 40'lık bir kesinti bile yapılmıştı. Yaklaşık o dönemlerde o sıralarda yeraltında faaliyet gösteren Bolivya Maden İşçileri Sendikası Federasyonu (FSTMB) bir kongre düzenlemişti. Catavili madenciler daha önce bir günlük gelirlerini ve ellerindeki ilaçları gerillalara vermeyi kabul etmişlerdi; onların bu kararları kongre tarafından da onaylanmıştı. Vaftizci Yahya yortusu kutlamalarından sonra ordu gerillalara destek vermeleri halinde başlarına neler geleceğini diğer sendikalara göstermek amacıyla, madencilerin kampına saldırı düzenlemişti. XX

numaralı Siglo Maden Ocağında askerler savunmasız erkeklere, kadınlara ve çocuklara ateş etmiş, 87 kişiyi öldürerek tarihe Vaftizci Yahya Katliamı olarak geçecek katliamı gerçekleştirmişlerdi. Che olayları Arjantin radyosundan izlemişti, harekete geçememişti; çünkü çatışma bölgesine hareket edecek durumda değildi; çünkü şehir örgütüyle temas kuramıyordu; çünkü durumun sağlıklı bir değerlendirmesini yapacak ve gerillaların askeri güç kapasitesini zorlayarak tek bir adamını bile yitirmeyi göze alacak durumda değildi. Günler sonra Bolivya hükümeti gerillaları, madencileri "ayaklanmaya" kışkırtmakla suçlamıştı.

Che 23 Hazirandan beri astım kriziyle boğuşuyordu. *Astım ciddi bir tehdit oluşturuyor ve yedekte çok az ilaç var.* Önceki yıllarda Küba'dayken astımını kontrol altında tutmayı başarmıştı; ama şimdi, ordu kampları ele geçirdikten sonra gerillaların elinde çok az ilaç stoku kaldığı için astım krizlerine engel olamıyordu. Haziran ayının sonlarına doğru astım krizleri daha da kötü bir hal aldı. *Astım krizlerim artmaya başladı, bana uykuyu haram etti.* Geceleri uyuyamadığında ve havaya ihtiyaç duyduğunda Che göğsünü şişirmek için kendini bir ağacın gövdesine atıyor veya Tamayo ile Coello'ya masaj yaptırıyordu. Bu krizlerden birinde Tamayo, ona, "Yapma, astım psikolojik bir sorun değil mi?" demiş.

Evet, bunun psikolojik bir sorun olduğunu biliyorum, o nedenle zaten o küçük fısfısı kullanıyorum. Astımın psikolojik olduğunu düşünerek fısfısı atsaydım daha fazla kriz geçirirdim.

26 Haziran günü gerillalar pusuya düşürdükleri dört askeri öldürdüler; ama Bolivya ordusu kaçmak yerine bu sefer ilerlemesini sürdürmüş ve Che'nin geri çekilme emri vermesine fırsat tanımadan gerillaların mevzilerini dağıtarak iki kişiyi yaralamıştı. *Villegas bir bacağından, Coello da karnından yaralanmıştı. Elimizde kalan malzemelerle ameliyat etmek için onları hemen eve taşıdık. Villegas'ın yarası önemsizdi, hareketsizliği biraz başımızı ağrıtacaktı, o kadar; Coello'nun karaciğeri parçalanmış, bağırsakları delinmişti.* Che, yoldaşlarını ameliyat etmekten hoşlanmadığı için ameliyat görevini Dr. de la Pedraja'ya devretmiş, ameliyat sahasını ışıklandırma işini üstlenmişti. Ameliyatın ortalarına doğru doktor, Coello'nun kalınbağırsağını dikerken, Tamayo, Coello'nun öldüğünü fark etmişti.

Onun ölümüyle birlikte bunca yıldır ayrılmaz bir parçam haline gelmiş bir yoldaşı, sadakatini kanıtlamış olan ve yokluğunu şimdiden çocuğumun yokluğu gibi hissettiğim bir yoldaşı kaybettim. Vurulduğunda yanındakilere kol saatini bana vermelerini söylemiş, yarasıyla ilgilenirlerken kolundan çıkarmadıkları için saati daha sonra René'ye vermişler, o da bana verdi. Bu isteğinden saatinin hiç görmediği oğluna verilmesini istediği anlaşılıyor; çünkü daha önce ölen yoldaşların saatini çocuklarına verdiğimi biliyordu. Savaş boyunca bu saati kolumda taşıyacağım. Cenazesini atla uzak bir yere taşıdık ve onu gömdük.

Grup dokuz atla birlikte oradan ayrıldı. Che üç adamını, en değerli yoldaşlarını yitirmişti: Suárez Gayol, San Luis, şimdi de Coello ve Pinares ile Vázquez Viaña'nın da öldüğünü henüz bilmiyordu. *Benim için kara bir gün.*

Sonraki günlerde gerillalar artçı kuvveti bulma umuduyla yürüyüşlerine devam ettiler. 29 Haziranda,

artık 24 kişiden oluşan gruba hitaben bir konuşma yaptım. Bir kez daha Çinliyi örnek biri olarak anlattım. Ayrıca kayıplarımızın ne anlam taşıdığını ve Coello'nun kaybının benim için neler ifade ettiğini de açıkladım; onu oğlum gibi görürdüm. Disiplinsizliklerini, yürüyüşlerinin yavaşlığını eleştirdim ve pusularda yapılan yanlışların bir daha tekrarlanmaması, prosedüre uygun davranılmamasından dolayı gereksiz can kayıplarının bir daha yaşanmaması için onlara bundan böyle daha fazla fikir vereceğime söz verdim.

Haziranın sonlarına doğru Walter Rostow, Johnson'a Bolivya'daki olaylar hakkında bilgi verdi. Rostow, doğru bir tahminde bulunarak gerillaların eğitim yaptıkları sıralarda ortaya çıkarıldıklarını söylemiş, Bolivya ordusunun zayıflıklarını ifşa etmeyi de ihmal etmemişti. Rostow Bolivya silahlı kuvvetlerindeki koordineli komuta, liderlik, eğitim ve disiplin eksikliğinden söz etmişti. ABD'li danışmanların Bolivya'da bir alayı eğittiklerini, hem ABD hükümetinin hem de Arjantin hükümetinin materyal yardımında bulunduğunu belirtmişti. Ama tüm bu yardımlar Bolivya hükümeti için yeterli gelmemiş olacak ki, Washington'daki Bolivya büyükelçisi Julio Sanjinés, gerillalara karşı bir arama ve yok etme operasyonu düzenlenmesine yardımcı olması için ABD'yi sürekli sıkıştırıyordu.

Haziran ayını gözden geçirdiği raporunda Che sorunları, *her ne kadar ordu farkında olmasa da, adamların birbiri ardına ölmesi sonucu hareketliliğin yavaşlaması* ve artçı kuvvetle temasın kurulamaması şeklinde sıralamıştı. (Che farkında değildi; ama Acuña'nın grubu yine onlara ulaşmaya çalışıyordu, bulundukları bölgeden haftada bir iki kez ayrılıyor ve önceden kararlaştırdıkları bir buluşma yeri olan Yuque nehrine keşif operasyonu düzenliyorlardı.) Tuhaf bir biçimde Che durumu daha siyasi bir açıdan değerlendirme yeteneğini yitirmiş gibiydi; gerillaların askeri cuntaya karşı gün geçtikçe büyüyen toplumsal hareketle bağlantı kurmayı başaramamış olmalarını büyük bir sorun olarak görmüyordu. Che, 24 kişilik (*Villegas yaralı ve hareketliliğimiz azaldı*) küçük grubunun askeri faaliyetini, daha önce bulunduğu gerilla savaşlarında edindiği bakış açısıyla değerlendirerek, önemli buluyordu.

İmkânsızlıklardan, anlaşmazlıklardan doğan siyasi koşullar altında vaktinden önce başlayan ve daha başında şehir şebekeleriyle uluslararası bağlantılarını kaybeden bu tasarıda her şey felakete işaret ediyordu. Yine de Che'nin adamları o güne kadar girdiği çatışmalarda orduyu on kez yenmişti ve *efsaneleri bir yangın gibi büyüyordu; biz artık yenilmez insanüstü kişileriz.*

Yapmamız gereken en acil şey, La Paz'la yeniden temas sağlamak, yeni askeri tıbbi ekipman edinmek ve şehirden elli-yüz kişiyi saflarımıza katmak. Che şehirden takviye kuvvet almayı düşünmüştü; çünkü: *köylülerden adam alamamanın sıkıntısını hâlâ çekiyoruz. Bu kısır bir döngü: gerekli adamları elde etmek için kalabalık nüfuslu bir bölgede sürekli faaliyet göstermemiz gerekiyor; ama bunu yapmak için daha fazla adama ihtiyacımız var.* Che son bir kaygısını daha dile getiriyordu: *Ordunun askeri çalışmaları hâlâ sıfır; ama campesinolarla işbirliği yapıyor; bu göz ardı etmememiz gereken bir şey; çünkü bu durum bir topluluğun tüm üyelerini muhbir haline getiriyor ama korkudan ama amaçlarımız konusunda özellikle yanlış bilgilendirildikleri için.*

Günler sonra Havana'dan gelen bir mesaj Che'ye beklediği cevabı vermiş görünüyor, her ne kadar Che fikirlerini iletemiyor olmaktan dolayı çok sinirleniyorduysa da. Rodolfo, Küba'ya gidip gelen bir aracı sayesinde ona ikinci bir cephenin açılabileceği haberini iletmişti. Havana, bir grup Bolivyalı öğrencinin askeri eğitim gördüğü haberini

ileterek bunu doğrulamıştı. Bu güzel haberler iletişim hatlarında yaşanan felakete gölge düşürmüştü. Monleón La Paz'dan ayrıldıktan sonra La Paz, Che'yle temas kuramamasının yanı sıra Havana'yla da temas kuramaz olmuştu.

Bu arada, Bolivya Cumhurbaşkanı Yardımcısı Ovando, Che'nin Bolivya'da olduğu haberini yayımlayarak ABD'yi daha fazla yardım almak için sıkıştırmaya başlamıştı; bu haberi, Debray'in Che'yle mart ayında Ñancahuazú'da röportaj yaptığına ilişkin ifadesiyle desteklemişti. *Buna ek olarak, [Ovando] ordunun, başlarında ABD'nin birinci sınıf alaylarını yenmiş Viet Konglu komutanların bulduğu çok iyi eğitilmiş gerillalarla yüz yüze olduğunu belirtmiş.* O sıralarda Associated Press'ten geçilen, Ovando'nun ileri sürdüğü bu bilgiyi çürütür nitelikteki bir haberde Che'nin Küba'da öldüğü ve onun Bolivya'da bulunduğuna ilişkin haberlerin gerillaları şevke getirmek için uydurulmuş haberler olduğu belirtilmişti. Bu haber, Küba hükümetini Che'nin nerede bulunduğunu açıklamaya yönelik olabilirdi. Ovando'nun ifadelerinin ardından General Barrientos bir açıklama yapmıştı: *yaptığı basın toplantısında benim Bolivya'da olduğumu kabul ediyor; ama birkaç gün içinde ortaya çıkarılacağımı belirtiyordu. Sonra o bildik saçma sapan sözleri etti, bizim fare ve yılan olduğumuzu söyledi, Debray'i cezalandırma niyetini tekrar ortaya koydu.*

Che'nin çekirdek kadrosu temmuz ayının ilk günlerinde ilerlemesini sürdürdü; Villegas'ın bacağı yavaş yavaş iyileşirken grubun komutanı astım krizleri geçiriyordu. Che 6 Temmuzda cesur bir girişimde bulundu: Coco Peredo ile Pacho komutasındaki bir grubu Samaipata kasabasının ele geçirilmesi göreviyle görevlendirdi.

Martínez Tamayo, Coco, Pacho, Aniceto, Mario Gutiérrez ile Juan Pablo Chang, yani Çinli bu eylemi gerçekleştirmekle görevlendirildi. Santa Cruz'dan gelen bir kamyonu durdurmuşlar, hiçbir şey olmamış; ama başka bir kamyon daha gelmiş ve yardım etmek için durmuş, bu yüzden onu da esir almak zorunda kalmışlar. Sonra, kamyonda seyahat eden ve kızının kamyondan inmesini istemeyen bir kadınla tartışmaya girmişler; derken neler olduğunu merak eden bir başka kamyon daha durmuş. Yolda duran tüm bu kamyonlar yolu kapadığı –ortalık karıştığı– için arkadan gelen başka bir kamyon daha durmuş. Her şey kontrol altına alınmış, kamyonlar yolun

kenarına çekilmiş ve askerler sorguladığında şoförlerden biri mola vermek için orada durduklarını söylemiş. Adamlar kamyonlardan biriyle Samaipatia'ya gitmişler, önce iki milis, sonra karakoldan sorumlu Teğmen Vacaflor'u ve bir çavuşu yakalamışlar; çavuştan parolayı öğrenmişler ve karakolu on adamla yıldırım harekâtıyla ele geçirmişler.

Coco çatışma sırasında bir askeri öldürmüştü. Tesadüfen bir güç kesintisine neden olmuşlardı; ordu daha sonra bunun yöre halkının işbirliği sayesinde gerçekleştiğini düşünmüştü. Gerillalar yakaladıkları askerleri kasabanın bir kilometre dışında çıplak bir biçimde serbest bırakmışlardı. *Harekât tüm kasaba halkının ve oraya uğramış olan yolcuların gözü önünde gerçekleşti, böylece harekâtla ilgili haberler kısa bir süre içinde yangın gibi her yeri saracak.*

Samaipatia yakınlarında çekilen bir fotoğrafta Che çevresine campesinolar toplanmış bir halde yere çökmüş, bir şeyler incelerken görüntülenmiş. Kafasındaki kep 19. yüzyıl Rus devrimcilerine benzemesine neden olmuş; ama bu şapka doğru bir şapka değildi; Guevara ikonografisi bere isterdi çünkü.

Erzak konusunda eylem tam anlamıyla başarısız sayılır. El Chino, Pacho ile Mario Gutiérrez'i yağmalamaktan alıkoymuş; ama kendisinin yararlı bir şey satın aldığı da pek söylenemez, aldıkları da ihtiyacım olan ilaçlar değildi. Ama gerillalar için paha biçilmez şeyler de getirmişlerdi. Saat ikide ganimetle birlikte yolda yürüyorduk. Pacho günlüğünde Che'nin kurabiye yerken ve Pepsi-Cola içerken çok mutlu olduğunu söylemeyi unuttuğunu belirtiyordu.

Sonraki günlerde, basının asker kordonunun başarısızlığını eleştirdiği bir haber yazısında gerillalar arasında bir Viet Konglu albayın bulunduğu da belirtilmişti. Çin'le çok uzaktan bağı bulunan Perulu Juan Pablo Chang kimlere benzetildiğini asla öğrenemeyecekti.

50

ARTÇI KUVVETİN KATLEDİLİŞİ

Bolivya makamlarının 22 Eylül 1967'de Washington'da yaptığı bir basın toplantısı sırasında Che'nin Bolivya'da olduğunun kısmen kanıtlanışı. Bu fotoğraf Kasım 1966'da, Camiri yolunda bir nehri geçerken çekilmiş.

Che'nin gerillaları, 1967 Temmuzunun ikinci haftası boyunca yavaş ilerlediler. Bu görünür sükûnetin altında, ordunun onların güney yönünde ilerlediğini açık bir biçimde izleyebildiği gerçeğinin de payı vardı.

Komutan Guevara'ya göre asıl düşman hastalıktı. *Astımım giderek kötüleşiyor,* diye yazmıştı 7 Temmuzda, ertesi gün şunları eklemişti: *Kendime sayısız kereler iğne yaptım ve sonunda damlalar halinde kullanılması gereken adrenalin çözeltisini 1'e 900 oranında kullanmaya başladım. Eğer Paulino görevini başaramadıysa, astımım için gerekli ilaçları almak için Ñancahuazú'ya gitmek zorunda kalacağız.*

Bu arada Ciro Bustos ile Régis Debray'in mahkemeleri başlamıştı. Bolivya hükümetinin onları ne pahasına olursa olsun mahkûm etme niyeti, Binbaşı Rubén Sánchez gibi davaya tanık olarak katılan bazı subaylarla sorun yaşamasına neden olmuştu. Savaş Bakanı Alfredo Ovando, Sánchez'i kürsüye çağırdıktan sonra aralarında şu konuşma geçmişti:

"Umarım uygun ifadeler verirsiniz.

"Uygun ne anlama geliyor? diye sordum. Ben hakikati söyleyeceğim: Debray'i savaşırken görmedim.

"Git ve Cumhurbaşkanı Barrientos'la görüş."

Cumhurbaşkanı ellerini başının arasına aldı:

"Silahlı kuvvetlerini kötü görünmesine neden olacaksın.

"Silahlı kuvvetlerini onurunu kurtaracak tek kişi benim, dedim Barrientos'a, "çünkü bu dava bütün subayların yalan söylediği uyduruk bir dava ve ben doğruyu söyleyeceğim."

Che, Bustos ile Debray'in ilk ifadeleri hakkında yorumda bulunmuştu: *İyi gitmiyorlar; bir kere, gerillaların kıtalararası amaçlarından söz ettiler, ki bu gereksizdi.*

Bu arada gerillalar daha önce keşif operasyonu düzenlemedikleri ıssız bir bölgede ilerliyorlardı; Che astım krizlerinden dolayı çok hastaydı ve gerillalar Che'nin başına konan 50 milyon pezoluk ödül ("Gerilla Ernesto Che Guevara'yı ölü ya da diri ama tercihen diri yakalayana 50 milyon pezo verilecek") nedeniyle campesinoların kendilerini ele vermeleri tehlikesiyle karşı karşıyaydılar.

Buna benzer bildiriler ve Barrientos'un gerillaların başında Che'nin bulunduğu şeklindeki açıklamaları, Bolivya Cumhurbaşkanı

ile ABD'nin Bolivya büyükelçisi Henderson'u karşı karşıya getirmişti; Henderson, Che'nin Bolivya'da olduğu haberinin asılsız olduğu, Che daha önce bulunduysa bile artık Bolivya'da olmadığı iddiasındaydı. Barrientos, basına gerilla sorununun bir süre devam edebileceği açıklamasında bulunarak ABD büyükelçisinin düşüncesini halkın önünde reddetti.

Bolivya Cumhurbaşkanı, hükümeti oluşturan koalisyonda yer alan küçük partilerin baskısı altındaydı aynı zamanda. Che 14 Temmuzda bu konuda şunları yazmıştı: *PRA ile PSB devrime muhalefet etmekten vazgeçtiler ve campesinolar Falange'la ittifak kurulmaması konusunda Barrientos'u uyarıyorlar. Hükümet hızla dağılıyor. Şu anda 100 adam olsaydı keşke elimde.*

Bu şartlar altında hükümet, gerillaları birkaç saat içinde tasfiye etmek üzere Cynthia Operasyonunu (Cynthia, Barrientos'un kızının adıydı) başlattığını açıkladı. Bu plana göre, Ñancahuazú bölgesi ile Río Grande arasında görev yapan 4. Alay gerillaları kuşatacaktı; ama başarısız oldular. Gölgelerin peşinden gittiler, hiç kimsenin bulunmadığı kampları ele geçirdiler ve kordonu daralttılar; ama nafile.

Hükümet krizi daha da kötüye gitti:

> Siyasi haberler büyük bir krizin içinde oldukları yönünde, sonu olmayan bir krizin. Yakınlarda Cochabamba'daki çiftlik işçileri Barrientos'u destekleyen "Hıristiyan görüşlü" bir parti kurdular; Barrientos onlardan kendisine "dört yıl hükümeti yönetme görevi" vermelerini istedi. âdeta yalvarıyor. Siles Salinas, bizim iktidara gelmemizin hepsinin kellesine mal olacağını söyleyerek muhalefeti tehdit etti ve ülkenin savaş durumunda olduğunu söyleyerek ulusal birlik çağrısında bulundu. Hem yalvarıyorlar, hem de demagoji yapıyorlar; belki de hükümet değişikliğine hazırlanıyorlar.

Che haklıydı. 17 Temmuzda Barrientos, iki küçük partinin, PSD ile PRA'nın desteğini alarak, kabinenin dağıldığını açıkladı. Daha büyük bir koalisyon kurmayı düşünüyor gibiydi.

Gerillalar 27 Temmuzda, Carlos Coello'yu gömdükleri bölgeye geri döndüler. Yolda karşılaştıkları bazı campesinolar ordunun bir hafta önce oradan geçtiğini söyleyerek onları uyardılar. Che'nin son fotoğraflarından biri Tejería köyünde çekilmişti. Her zaman olduğu gibi

yanında bir hayvan vardı. Che ve bir katır; hayvanın gemini tutuyor ve kocaman bir puro içiyor, objektife bakıyor, kepinin siperliği gözlerini neredeyse tamamen kapatmış ve çok ciddi duran katır profilden görülüyor. Objektife gülümsemesine rağmen Che hiç de iyi değildi; yemek yemeyi kesmişti. *Astım beni kötü vurdu ve o sefil yatıştırıcılar bitmek üzere.* Radyo Havana'da geçilen bir haber neşesini biraz olsun yerine getirmişti: *Raúl Çekoslavakların benim başka Vietnamların ortaya çıkması olasılığından söz ettiğim makalemle ilgili eleştirilerine verip veriştirmiş. Bu arkadaşlar bana çağdaş Bakunin adını takmışlar; akıtılan ve üç dört Vietnam daha ortaya çıkarsa akıtılacak olan kanların yasını tutuyorlarmış.*

Gelen bir diğer mesajda Che'ye, Renán'ın yerine getirilecek kişi hazır olmasına rağmen, Küba'nın başka bir operasyon ajanını, "Dağda savaşmış, sicili temiz bir Kübalıyı La Paz'a göndermek üzere olduğu bildiriliyordu. La Paz'da bulunan Rodolfo Saldaña, Kübalıların talebi üzerine ikinci bir hareket noktası oluşturmaktan vazgeçti; ona Che'yle temas kurması söylendi. Bu arada Havana'da askeri eğitim gören ve Komünist Partisi dahil birçok solcu Bolivyalı grubun oluşturduğu acemilerin sayısı 23'e yükselmişti.

26 Temmuzda, yani Moncada saldırısının yıldönümünde, Che astım krizlerinden mustarip olduğu halde, gruba Küba devriminin anlamı üzerine kısa bir konuşma yaptı: *oligarşilere ve devrim dogmasına karşı isyan.* Che güzergâhları olan güney yolunu ordunun izlediğini ve Trinidad Bölüğünü uçakla o bölgeye sevk ettiğini bilmiyordu. Birkaç saat sonra Che bazı askerleri pusuya düşürdü: *Olay şöyle oldu: tepede sekiz asker göründü, eskice bir yolu izleyerek güneye gidiyorlardı, sonra geriye döndüler ve havan atışı yapmaya, bayrak sallamaya başladılar.* Kısa bir süre sonra gerillalar onlara ateşle karşılık verdi ve sekizini birden pusuya düşürdü; askerler dört kayıp verdiler. *Alması zor olduğu için silahlarla ekipmanı almadan geri çekildik. Küçük bir kanyonu geçtikten sonra başka bir pusu daha vardı, atlar yolun izin verdiği yere kadar ilerlediler.*

Üç gün sonra, Che'nin yine astım krizi yüzünden uykusuz bir gece geçirdiği bir günde saat 04:30'da Trinidad Bölüğünden askerler gerillalarla tekrar çarpışmaya girdiler. *La Pedraja kahve pişirirken nehrin karşısından bir fener ışığı geldiğini gördüğünü söyledi. Nöbet değişimi*

için uyanmış olan Manuel Hernández, la Pedraja'yla birlikte gelenleri durdurmaya gitti. Dur, kim var orada? Trinidad devriyesiydi.

Hemen orada çatışma başladı. Manuel Hernández yaralı bir askerden hemen bir M-1 ve fişeklik kapmış, ayrıca 21 kişinin Abapó'ya, 150 kişinin de Moroco'ya gittiği haberini getirdi bize. Askerlerde o kargaşa içinde hesabını yapamadığımız başka kayıplar da vardı. Atları yüklemek çok zaman aldı ve Restituto düşmandan aldığı bir balta ve havanla birlikte kayboldu. Şimdi saat neredeyse 06:00, bazı yükleri düşürünce de zaman harcadık. Sonuç olarak, son girdiğimiz çatışmalarda, daha cesur oldukları gözlenen askerlerin ateşi altında kaldık.

Adamların acele etmelerini sağladım; Villegas'la birlikte, yine ateş altında, yolun sona erdiği kanyon boyunca yürüdüm ve sonunda mevzilenebildik. Manuel Hernández'i Coco ve Mario Gutiérrez'le gönderdim, ben de atları oradan uzaklaştırdım.

Nehirden geçerlerken Che'nin atının ayağı kaydı ve nehirde yuvarlandı; ama Coco, Mario Gutiérrez ve Manuel Hernández düşman ateşinin Che üzerinde yoğunlaşmasını engellemek için hemen bir savunma hattı kurdular. Askerler bağırıyordu: "Onu vurduk!"

Yirmi adam geri çekilen adamlarını korumak üzere mevzilenirken, geri kalanı sürekli konum değiştirerek saatlerce dağa tırmandı. Geri noktalardan birinde askerler Martínez Tamayo, Raúl Quispaya, Pacho Fernández Montes de Oca, Símon Cuba, Jaime Arana ve Aniceto Reinaga'ya ateş etmeye başladılar; Raúl ağzından vurulup hemen oracıkta ölürken, Martínez Tamayo ile Pacho da yaralanmıştı. Tamayo ile Pacho askerleri iki saat boyunca yerinden kımıldatmamayı başarmıştı.

Dağlarda gerçekleştirdikleri zor yürüyüşün ardından nehre geldiler ve bize katıldılar. Pacho at üstündeydi; ama Martínez Tamayo at üzerinde gidemiyordu, onu hamakla taşımışlardı. Manuel Hernández, Francisco Huanca, [David] Adriazola, Coco ve Aniceto'ya biz yaralılarla ilgilenirken ilk derenin ağzında, sağ yakada nöbet tutmalarını söyledim. Pacho'nun yarası hafifti, mermi uyluğundan girmiş ve testisini sıyırıp çıkmış; ama Martínez Tamayo'nun yarası bayağı ciddiydi; son plazmamız Simón'un sırt çantasıyla birlikte kaybolmuştu. Martínez Tamayo saat 22:00'de öldü, onu jandarmaların bulamayacağı bir yere, nehrin yakınında, kuytu bir yere gömdük.

Askerler çarpışmada üç ölü vermiş, beş adamları da yaralanmıştı. Bu sırada gerillalar bozuk vericilerini ve Havana'dan gelen şifreli mesajları kaydedip çözdükleri teyplerini kaybetmişlerdi. Artık Havana'dan gelen mesajları çözmekte çok zorlanacaklar, dış dünyada olup bitenleri öğrenmek için daha çok radyodaki haberlere bel bağlamak zorunda kalacaklardı. Gerillalar ayrıca 11 sırt çantası, ilaç ve kitap (biri Troçki'nin diğeri de Che'nin üzerine notlar düştüğü Debray'in kitabı) da kaybetmişlerdi.

Gerillalar arkalarında bıraktıkları izleri silerek geri çekilmeye devam ettiler. Che'nin kaybettiği iki yoldaşıyla ilgili analizleri her zamanki gibi kuru bir üslup taşıyordu:

> *Ölülerimizden Raúl'un neler düşünüp hissettiğini söylemek neredeyse imkânsız. İyi bir savaşçı veya işçi değildi; ama her ne kadar asla soru sormadıysa da onun siyasi sorunlarla ilgilenen biri olduğunu söyleyebilirim. Martínez Tamayo Kübalılar içinde en disiplinsiz ve özverilerde en az bulunanıydı; ama muazzam bir savaşçıydı ve Masetti'nin başarısızlıkla sonuçlanan operasyonundan, Kongo'ya kadar ve şimdi de burada savaşmış eski bir silah arkadaşımdı. Niteliklerini özleyeceğimiz bir kayıp bizim için. 22 kişi kaldık, Pacho ile Villegas yaralı, benim astım krizlerim tam gaz devam ediyor.*

Che temmuz ayıyla ilgili değerlendirmesini yaparken de çok soğukkanlıydı; ama yalıtılmışlıklarından da söz etmeyi ihmal etmemişti; bunu siyasi bir sorundan ziyade La Paz-Havana şebekesinin örgütlenişinde yaşanan bir sorun olarak ortaya koymuştu. İlginçtir, tam da o sıralarda Bolivya'nın en önemli üç solcu grubu (PCB, Zamora liderliğindeki Çin yanlısı Komünistlerden oluşan bir grup ve Lora başkanlığındaki Troçkist POR) farklı düşüncelere sahip olmalarına rağmen gerillaları desteklediklerini açıklamasında bulunmuş, gerillaların elde ettiği askeri başarıların coşkusunun ve cuntanın baskıcı tepkisinin etkisiyle, üyelerinin gerillalara bireysel olarak katılmalarını kabul etmişti.

Dışarıdan bakıldığında, *gerillaların yarattığı efsanenin kıtalararası bir boyut kazandığı* doğruydu: *Organía sınırları kapatmış,*[1] *Peru da alarma geçmiş.* Ama dışarıdakiler gerillaların zayıflığını, kayıplarını,

[1] Arjantin'in askeri diktatörü Organía Arjantin-Bolivya sınırını kapatmıştı.

tek başına kalmış olan artçı kuvveti, campesinoları kendi saflarına katma konusundaki başarısızlıklarını görmüyordu.

Che savaşçıların olgunluklarını (*Gerillaların morali ve savaş deneyimi her çarpışmada artıyor; Orlando Jiménez ile Jaime Arana hâlâ zayıf*) ve ordunun zayıflıklarını da değerlendirmişti: *hâlâ hedefi vuramıyorlar; ama daha savaşçı olan birimler de var.*

Ama dış dünyayla temas kurmanın ve gruba yeni adamlar katmanın dışında acil olan bir başka konu daha vardı şimdi: son çarpışmada kaybedilen ilaçları ve ekipmanı takviye etmek ve astım ilaçları almak için eski üslerdeki dehlizlere geri dönmek. *Astımım çok kötüymüş gibi geliyor bana, son astım iğnesini de yaptım. Sadece on günlük hapım kaldı.*

Yaralıların durumu giderek iyileşiyordu, Che 3 Ağustosta günlüğüne şunları yazmıştı: *Yavaş ilerliyoruz. Hiç haber yok. Pacho iyileşiyor. Buna karşılık ben hiç de iyi değilim. Gece ve gündüz çok sıkıntı çektim, kısa vadede bir çözüm yolu görmüyorum. Damardan novocaine denedim ama bana mısın demedi.* Pacho: "Che hastalığı yüzünden yemek yemeyi kesti, sadece bir kap mısır yedi o kadar; at, hastalığını azdırıyor, gündüzleri daha da kötü oluyor, iğneler bile kâr etmiyor." İki gün sonra Che günlüğüne şunları yazmış: *Astımım yatışmak bilmiyor. Ayrılmamıza karşı çıkmama rağmen bir grubu ileriye göndermek zorunda kaldım. Dariel Alarcón'la Mario Gutiérrez gönüllü oldu.*

Tüm bunlar yetmiyormuş gibi, ertesi gün bir tepeye tırmanırlarken at Che'yi üzerinden atmıştı; Che yerde kalakalmıştı, ayakları üzengiye dolanmıştı ve kötü bir astım kriziyle boğuşuyordu. İçinde bulunduğu tehlikeli duruma rağmen hiçbir kararı sonraya bırakmıyordu. 7 Ağustos: *Astımımın durumu değişmedi; ama ilaç bitmek üzere. Yarın bir grubu Ñancahuazú nehrine gönderip göndermeme konusunda bir karar vermem gerekiyor. Bugün Bolivya'ya geleli ve gerilla grubunu kuralı tam dokuz ay oldu. Grubu oluşturan ilk altı kişiden ikisi öldü* [*Martínez Tamayo ve Coello*], *biri kayıp* [*Vázquez Viaña ölmüştü; ama Che bunu bilmiyordu*] *ve ikisi yaralı* [*Pacho ve Villegas*]. *Bir de astım krizini durduramayan ben.* Genelde sıkıntılarını içine atan Che kendini çok kötü hissediyor olmalıydı.

ABD Başkanı Lyndon Johnson yaklaşık o günlerde CIA'den gerillaların konumunu değerlendiren bir rapor aldı. Raporda, eğitimsiz ve kötü örgütlenmiş Bolivya ordusuna oranla daha iyi eğitim görmüş,

disiplinli, iyi yönetilen ve daha iyi donanıma sahip, çoğu Bolivyalı ve Kübalı 100 savaşçı olduğu belirtiliyordu. Che'nin Bolivya'da olduğu konusundaki şüpheler varlığını koruyordu; çünkü her ne kadar CIA onun Bolivya'da olduğu, sorgularından elde edilen ifadelerinin güvenilir olduğunu belirttiği kaynaklar (Debray ile Bustos) tarafından doğrulandığını belirttiyse de, elinde Che'nin Bolivya'da olduğuna dair kesin herhangi bir kanıt yoktu. CIA'nin ileri gelenleri hâlâ Che'nin Küba'da öldüğünü düşünüyorlardı.

Rapor, ABD hükümetinin Bolivyalı müttefiklerinden, özellikle de tek stratejisi ABD'den daha fazla silah almak olan Cumhurbaşkanı Barrientos'tan rahatsız olduğunu gösteriyordu. ABD'li analistler de Bolivya Silahlı Kuvvetleri'ni eleştiriyordu; çünkü Bolivya Silahlı Kuvvetleri sivillere karşı uygunsuz ve saldırganca davranışlarda bulunuyor, yöre halklarını terörize ediyor, kadınlara tecavüz ediyor ve genelde disiplinli gerillaların aksine halkın üzerinde olumsuz bir izlenim bırakıyordu. Rapor, gerilla sorununun kısa bir zaman içinde sona ereceğine dair hiçbir belirtinin bulunmadığı şeklinde bir ifadeyle sona eriyordu.

Bir hafta önce La Paz havaalanına yeni bir CIA grubu inmişti. Grubun başında, Küba'ya karşı yapılan o kirli savaşta ve Vietnam'da savaşmış Kübalı bir sürgün olan Félix Rodríguez vardı. Bu grup doğrudan Bolivya askeri istihbaratıyla çalışacak, Bolivya askeri üniformalarıyla ve Bolivya belgeleriyle operasyon yapacaklardı.

Che 8 Ağustosta bir eleştiri toplantısı yaptı:

Herkesi bir araya topladım ve şunları söyledim: Zor durumdayız. Pacho iyileşiyor; ama ben bir canlı cenazeyim ve o küçük kısrağa yaptığım şey [Che bir öfke anında atın boynuna bıçak saplamıştı] zaman zaman kontrolümü kaybettiğimi gösteriyor. Bu durum değişecektir; ama bu durumun zorluklarını hepimiz göğüslemeliyiz, bunu göğüsleyemeyeceğini hissedenler duygularını açıkça söylemeli. Bu, büyük karar anlarından biri. Bu tip mücadeleler bize devrimci olma, insanlık merdivenindeki en üst basamağa çıkma fırsatı tanır; ama aynı zamanda gerçek bir erkek olmamıza da olanak tanır. Bu iki durumun ikisine de ulaşamayacağını düşünenler bunu söylemeli ve mücadeleden ayrılmalı.

Kübalıların hepsi ve bazı Bolivyalılar sonuna kadar dayanmaya karar verdi.

Bazı adamlar küçük eleştirilerden alınmışlardı, Che yine duruma el koymuştu:

Tartışmayı, ortada çok farklı iki konunun söz konusu olduğunu söyleyerek bitirdim: biri insanların mücadeleyi sürdürmek isteyip istememesiydi, diğeri de, önemli kararların ağırlığından dolayı önemsizleşen grup içi münakaşa ve sorunlardı.

O sıralarda gerillalar palalarla yol açarak yavaş yavaş ormanlarla kaplı dağlık bölgelerde ilerliyor, yiyecek için atlarını öldürüyorlardı. Radyodan Vilo Acuña'nın savaşçılarından, Antonio Jiménez'in, bir asker kordonunu yarmaya çalışırken öldürüldüğünü duydular. Antonio'nun ölümünden sonra, evinin bulunduğu Tarata'daki tüm duvarlarda Antonio'yu destekleyen yazılar görülmeye başladı ve bunun sonucunda kasaba halkına ağır bir baskı uygulandı. Gerillalar gün geçtikçe sempati kazanıyorlardı; ama bundan faydalanamıyorlardı: siyasi etki alanları, coğrafi eylem bölgelerinden çok, çok uzaktı.

13 Ağustosta Che, Inti ile Pacho'nun ağır baskılarına daha fazla dayanamayarak nihayet bir grubu dehlizlerden birinde bulunan ilaçlar için Ñancahuazú'ya göndermeyi kabul etti. *Pacho hızla iyileşiyor, benim astımım ise kötüleştikçe kötüleşiyor. Dünden beri günde üç tablet almaya başladım. İncittiğim ayağım daha iyi şimdi.*

Che'nin, bir devriye gönderme kararını biçimleyen koşullar altında bilemeyeceği bir şey vardı, o da temmuz ayının sonlarında Vilo Acuña'nın grubundan iki adamın firar ettiğiydi. Hugo Silva ile Eusebio Tapia askerler tarafından yakalanmış ve CIA ile ordu tarafından sorgulanmak üzere Lagunillas'a gönderilmişlerdi. Albay Reque Terán tarafından işkence gören Silva ile Tapia, 10 ile 11 Ağustos tarihleri arasında, Yüzbaşı Saravia komutasındaki bir grup askeri gerillaların erzaklarının bulunduğu dört dehlize götürmüştü. Ordu orada mühimmat, ilaç, çok önemli belge ve fotoğraflar bulmuştu. Haber yanlışlıkla dışarı sızdırılmış ve *Presencia* gazetesi tarafından yayımlanmış, sonra radyoda geçilmişti. Che haberi günler sonra radyodan almıştı.

Kara bir gün... Gece bülteninde devriyemizin bakmaya gittiği dehlizin nasıl ele geçirildiğini söyledi; o kadar ayrıntılı tarif etti ki, ele ge-

çirildiğine şüphe yok. Artık astım krizinden asla kurtulamayacağım. Ayrıca tüm belgelerimizi ve fotoğraflarımızı da almışlar. Bu bugüne kadar bize indirdikleri en ağır darbe. Birileri konuşmuş.

Maddi kayıpların yanı sıra dehlizdeki ilaçları almaya giden adamların durumları da tehlikedeydi.

Ordunun ele geçirdiği eşyalar arasında fotoğraflar, Che'nin Latin Amerika'nın ekonomisi ve politikası konusunda yazdığı bir yazı ve Che'nin pasaportu, bir fotoğraf filmi ve elbette astım ilaçları vardı. Che'nin "Benítez" adına düzenlenmiş pasaporttaki fotoğrafı daha önce bulunan fotoğrafına uyuyordu. Che'nin Bolivya'da olduğuna ilişkin bir kanıt daha ele geçirilmişti.

16 Ağustosta Che bir kaza daha geçirdi: *Katır bir ağaç dalına çarpınca beni üstünden attı; ama bana bir şey olmadı.* Ayağım iyileşiyor. Rosita nehrine ulaştılar. Yiyecekleri kıttı, askerlerin dikkatini çeker korkusuyla ateş edip avlanamıyorlardı da. Yürüyüşler çok yorucu geçiyordu. 19 Ağustosta Pacho günlüğüne şunları yazmıştı: "Merminin vücuduma girerken ve çıkarken açtığı yaralar iyileşti; apış aramdaki yara henüz iyileşmedi. Taşaklarım iyi durumda."

Bir hafta sonra gerillalar, askerleri birçok kez gördükten sonra nihayet onlara pusu kurdular; ama Olo Pantoja fevri davranmış ve çok erken ateş etmişti, bu da düşmana karşı ateş açma fırsatı tanımıştı.

Inti ile Coco peşlerine düştü; ama askerler gizlendikleri yerden ateş açarak onları durdurdu. Kovalamacayı seyrederken bizim tarafımızdan atılan mermilerin Coco ile Inti'nin çok yakınından geçtiğini gördüm, hemen kimin ateş ettiğine bakmaya gittim ve ateş eden kişinin Lucio Galván olduğunu öğrendim, meğer Olo Pantoja, ona Inti'yle Coco'nun nerede olduğunu söylememiş. Çok sinirlendim, kendimi kaybettim ve Olo'ya ateş püskürdüm.

Ordu geri çekilen gerillaların peşine takılmamıştı; ama gerillaların esas kaygısı bu değildi: yiyecek ve içecek hiçbir şeyleri kalmamıştı. Che 27 Ağustosta şunları yazmıştı:

Günü umutsuzca bir çıkış yolu aramakla geçirdik; sonuç henüz belli değil. Río Grande'ye yakınız, biraz önce Yumao'yu geçtik; ama raporlara bakılırsa, nehrin karşısına geçmemizi sağlayacak bir geçit yok; Manuel Hernández kayalığı boyunca ilerleyebilirdik belki

ama katırlar oradan gidemez. Küçük bir dağlık bölgeden geçip Río Grande-Masicurí nehrine doğru ilerleyebiliriz de ama yarına kadar bunun olanaklı olup olmadığını bilemeyeceğiz.

Pacho ise günlüğüne şöyle yazmıştı: "Hiçbir şey yemedik. Su yok."

Neyse ki, Dariel Alarcón komutasındaki grup ilaç arama operasyonundan sağ salim dönmüştü.

Vargas ve Yumao'da askerler olduğu için yolculukları uzun sürmüş, az kalsın askerlerle çarpışmaya gireceklermiş. Sonra bazı askerlerin peşine takılmışlar, onlarla birlikte Saladillo'ya inmişler, Ñancuhuazú'nun yukarısına çıkmışlar ve Congrí Deresi'nde askerlerin yaptığı üç tırmanma yolu olduğunu görmüşler. Ayın 18'inde ulaştıkları Ayı mağarası 150 askerin barındığı bir antigerilla kampı haline gelmiş; orada az kalsın yakalanıyorlarmış; ama görünmeden dönmeyi başarmışlar.

Gerillaların susuzlukları açlıklarından daha beter bir hal almıştı. Che bu konuyu 29 Ağustosta günlüğünde umutsuzluklarla dolu şu cümlelerle belirtiyordu:

Çok zor ve endişe dolu bir gün. Kamışları kesip yol açan adamlar çok az ilerlediler ve bir keresinde Masicurí yönünde olduklarını düşünüp yanlış yöne doğru yol açtılar. 1600 metre rakımlı bir tepede, özleri susuzluğumuzu biraz olsun gideren kamışlarla kaplı, nispeten nemli bir yerde kamp kurduk. Bazı yoldaşlar –Jaime Arana, Eustaquiou ve Chang– susuzluk yüzünden iyice güçten düştüler.

Pacho: "Yedekte bulunan fasulyelerden altı kap pişirdik ve kurtlu kısrak etinden çorba yaptık."

Ertesi gün, yani 30 Ağustosta Che şunları yazmıştı: *Durum giderek içinden çıkılmaz bir hal alıyor. Yol açan adamlar bayılıyorlar; Manuel ile Adriazola sidiklerini içtiler, Chang da öyle, ishal ve kramplar eşliğinde.* Neyse ki Tamayo ile Alarcón bir koyağın dibinde su bulmuştu.

Ağustos ayıyla ilgili gözden geçirme raporunda Che şunları yazmıştı:

Savaşta bu zamana kadar geçirdiğimiz en kötü aydı hiç kuşkusuz. Dehlizlerin, barındırdıkları tüm o belgelerle ve ilaçlarla birlikte kaybedilmesi büyük bir darbeydi bizim için, özellikle psikolojik açıdan.

Ayın sonunda iki adamımızı kaybetmemiz ve ardından at eti yiyerek yaptığımız yürüyüş (San Marcos dağlık bölgesinden tekrar geçişimiz) adamların moralini bozdu ve Orlando Jiménez'in [sözde] gruptan ayrılmasıyla birlikte ilk firarımızı verdik, ki bu normalde bizim için bir kazanç sayılır; ama bu koşullar altında değil. Dış dünyayla ve Joaquín'le temas kuramamamız, onun grubundan yakalanıp hapse atılan adamların konuşması da adamların moralini bir ölçüde bozdu. Hastalığım bazı adamların başarısız olacağımız yönündeki şüphelerini daha da besliyor. Tüm bunlar tek çatışmada, düşmana birçok kayıp verdirebilecekken sadece bir askeri yaralayabildiğimiz çatışmada kendini iyice gösterdi. Öte yandan, dağlarda yaptığımız zor yürüyüş bazı adamların olumsuz özelliklerinin gün ışığına çıkmasına neden oldu.

Moralimiz ve devrimci ruhumuz çok düşük bir seviyede.

Che durumun daha da kötüleşeceğini bilmiyordu.

31 Ağustosta gerillaların hayatta kalma mücadelesine kötü yansımaları olacak bir olay meydana geldi. Yüzbaşı Mario Vargas Salinas komutasındaki devriye Honorato Rojas'ın evinin etrafını sarmış, Rojas'ın gerillaların arasından dönmesini bekliyordu. Askerler Rojas'ı kılavuz olarak kendi saflarına katmışlardı. Rojas mart ayında Che'yle temas kurduğunu itiraf etmiş ve orduyla işbirliği yapmayı kabul etmişti. Che'yle tekrar buluşma girişimlerinden eli boş dönen Vilo Acuña'nın grubu yeni bir haber olup olmadığını öğrenmek üzere Honorato'nun evine gitmeye karar vermişti. Gustavo Machín komutasındaki bir keşif grubu eve gitmiş, Hornorato da onlara yakındaki bir geçide kadar kılavuzluk yapmayı kabul etmişti. Gerillalar Honorato ile dışarıda konuşurken, evin içinde iki asker nöbet tutuyordu; gerillalar Honorato'nun köpekleri çok kötü bir biçimde havladığı için eve girmemişlerdi.

Birkaç saat içinde ordu alarma geçirilmişti ve Yüzbaşı Vargas, Honorato'yla birlikte gerillalara bir pusu kurmuştu. Honorato üzerinde beyaz bir gömlekle gerillaları Río Grande'deki bir geçit yerine götürmüş ve onları orada bırakarak eve dönmüştü. Che ile gerillaları o sırada oradan sadece 40 kilometre ötedeydiler.

Sabah 05:30 sıralarında gerillalar Yeso geçidinde göründüler. Vargas manzarayı şu şekilde tarif ediyordu: "Suya giren adam uzun boy-

lu, yapılı, esmer biriydi, diğerleri gibi o da sırt çantası taşıyordu ve markasını çıkartamadığım bir silah vardı üzerinde. Geçide gelmişlerdi, Tania da oradaydı. Tam o sırada içlerinden biri suya girdi." Honorato Rojas oradan ayrılmıştı. Dokuz kişiden oluşan gerilla koluna sol elinde bir makineli tüfek, sağ elinde pala bulunan Israel Reyes komuta ediyordu. Reyes çökmüş, nehirden su içmiş ve yoldaşlarına kendisini izlemeleri için işaret vermişti. Aniden ateş açılmıştı üzerlerine. Sadece Israel karşı ateş açabilmişti; bir askeri öldürmüştü. Vilo Acuña, Gustavo Machin Hoed ve Moisés Guevara nehrin akıntısına kapılıp ölmüşlerdi. Sıhhiyeci Freddy Maimura, Tania'nın yaralandığını görmüş ve ona yardım etmeye çalışırken nehir sularına kapılmıştı. José Castillo teslim olmuş ve esir alınmıştı.

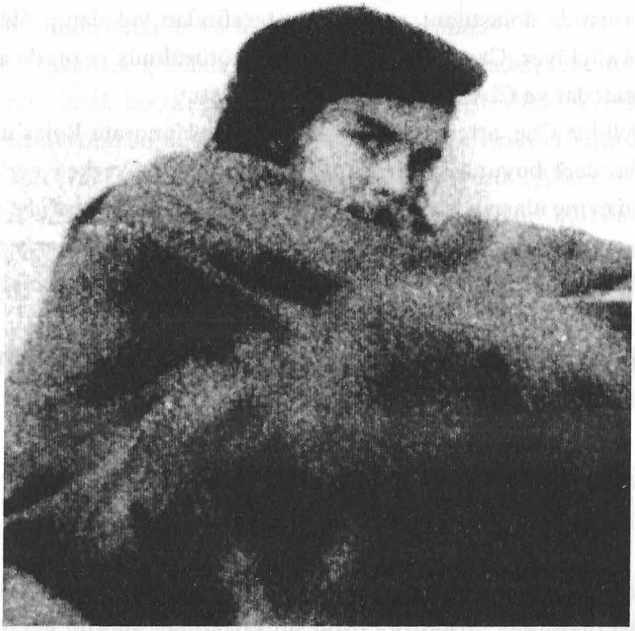
Maimura, Tania'nın cesedini karaya çıkarmıştı. Bazı kaynaklar onun nehirden çıktıktan hemen sonra yakalandığını, bazıları da günlerce ormanda dolaştığını, sonra ordu tarafından yakalanıp öldürüldüğünü söylüyor. Castillo Vallegrande'ye götürülmüş ve orada askeri istihbaratçılar ve CIA tarafından sorgulanmıştı.

1 Eylülde Che, artçı kuvveti aramak üzere Honorato Rojas'ın evine giden dere boyunca ilerledi. Akşam karanlığı çökerken gerillalar Rojas'ın evine ulaşmışlardı: *ev boştu ama ordu için birçok kulübe yapılmıştı çevresine; bu kulübeler terk edilmişti. Un, domuz yağı ve keçi bulduk. İki keçiyi kestik, onları unla pişirdik; ama geceyi etlerin pişmesini beklemekle geçirdik.*

Vilo Acuña'nın pusuya düşürülmesinin ardından sadece 24 saat geçmişti.

51

"BURADAN ÇIKIP DAHA UYGUN BÖLGELER ARAMAK LAZIM"

2 Eylül 1967'de Che radyodan artçı kuvvetin yok edildiğini duydu. Çeşitli radyo istasyonları her haberde olayla ilgili yeni ayrıntılardan söz etmesine rağmen Che üç gün boyunca haberin doğruluğundan şüphe duydu. Sonra, eylül ayıyla ilgili değerlendirme raporuna kadar bu olaydan hiç söz etmedi. Eylül ayıyla ilgili değerlendirmesinde düştüğü bir notta bu habere inanmak istemezmiş gibiydi:

> *Öte yandan, diğer gruptaki ölümlerle ilgili bazı haberler doğru olabilir; öldükleri düşünülerek peşlerini bırakmış olabilirler, gruptan kopmuş bir grubun askerlerle karşılaşmaktan sakınarak ortalarda dolaşıyor olması da mümkün; çünkü bir seferde yedisini birden öldürmüş olmaları yalan veya en azından abartılı bir haber olabilir.*

Che sonunda olanların doğruluğunu kabullendikten sonra kalan adamlarla birlikte bölgeden ayrılması gerektiğini fark etti. Gittikleri her yerde, buldukları izlerden veya karşılaştıkları campesinolardan ordunun daha önce oradan geçtiğini öğrendiler. Che 4 Eylülde şunları yazmıştı: *Temel amacın kayıp vermemek olduğunu unutma; dikkat şart.*

Gerillalar, 5 Eylülde Havana'dan gelen şifreli bir mesajı çözmeyi başardılar; ama mesajı aldıktan beş gün sonra. Mesajda Che'ye Küba'da yapılan ve Latin Amerika ülkelerinin solcu gruplarının katıldığı büyük bir toplantı olan OLAS'ta kıtalararası bir gerilla savaşı başlatmak konusunda alınan sonuçlar konusunda bilgi veriliyordu. Che'nin planı, Moskova yanlısı Komünistlerin (*Bolivya heyeti boktan adamlardan oluşan bir güruhtan başka bir şey değil. PCB'den Aldo Flores ELN'nin sözcüsüymüş gibi davranmış. ELN onun yalan söylediğini söylemeliydi.*) çoğunun karşı çıkışına rağmen toplantıya katılanların çoğu tarafından kabul görmüştü. Mesajda yer alan son notta, Bolivya şehir şebekesi üyelerinden Dr. Lozano'nun evini aramalarına izin verdiği belirtiliyordu.

6 Eylülde gerillalar askerlerle, yine köpeklerin bulunduğu bir devriyeyle karşılaştı. Sekiz asker pusuda beklerken, Che adamlarının yanında değildi, onlara saatler sonra katılmıştı. *Ancak Manuel Hernández yeniden birleşmek için adamlarıyla birlikte bütün bölgeyi dolaşmış.* Askerler onları görmeden yanlarından geçip gitmiş, gerillalar da askerleri fark etmemişti.

Che orman içinde ağır adımlarla ilerliyordu. Büyük bir asker grubunun ortasında olduğunu hissediyordu.

Kampı bulmalarına ve radyoda grubun liderinin ben olduğumun açıklanmasına rağmen hava kuvvetleri burada bizi aramıyor. Soru şu: Korkuyorlar mı? Pek sanmam. Dağlardan kaçamayacağımızı mı düşünüyorlar? Bu konuda deneyimli olduğumuzu biliyorlar, bu yüzden öyle düşündüklerini sanmam. Stratejik bir yerde bizi bekliyorlar ve bu yüzden bizim buradan geçmemizi mi kolluyorlar? Bu mümkün. Erzak toplamak için Masicurí'de ısrarla duracağımızı mı düşünüyorlar? Bu da mümkün.

Özel radyo gerillaların dış dünyayla yegâne temas organı olmayı sürdürüyordu; radyoda geçen haberler zaman zaman komutanın öfkelenmesine neden oluyordu:

Bir Budapeşte gazetesi Che Guevara'yı hasta ve sorumsuz biri olarak eleştiriyor ve sahip oldukları aynı pratik kaygılarla hareket eden Şili Komünist Partisi'nin Marksist duruşuna övgüler düzüyormuş. Sırf bu korkaklarla dalkavukların maskelerini düşürmek ve burunlarını boklarına sürtmek için iktidara gelmeyi öyle çok isterdim ki.

İki gün sonra Che'nin öfkesi Küba radyosuna yönelmişti: *Radyo Havana, OLAS'ın ELN'den bir destek mesajı aldığını söylüyor. Telepatik mucizelerin sonu gelmez!*

Gerillalar çok zor şartlar altında Río Grande'ye doğru ilerledi. Che nehirden karşıya yüzerken botlarını kaybetti. (Ñato Méndez, ona sandalet yaptı.) Yük taşıyan katırlarla silahlarını kaybettiler; Dr. Octavio de la Pedraja çok kötü hastalanmıştı ve Che hâlâ astım krizlerinden mustaripti. Bazı geceler hiç uyuyamıyordu. *Bir olayı yazmayı unuttum; bugün, altı aydır ilk kez yıkandım. Altı ay tam bir rekor, daha da rekor kıracağa benzerim.* Gerillalar yemekle, canla başla çalışmayanlarla ilgili önemsiz şeyler yüzünden birbirlerine giriyorlardı. Bitkin bir halde ilerlemeye devam ettiler, ulaşılması giderek zorlaşan tepeleri tırmandılar ve derelerden geçtiler. Bir gün Olo Pantoja beş kişinin kendilerine doğru yaklaştığını gördü. Durumu Che'ye bildirdi.

Bunun halüsinasyon olduğu ortaya çıktı, adamların morali için çok tehlikeli bir durum bu; çünkü hemen psikozdan söz etmeye başladılar. Olo'yla konuştum, normal olmadığı her halinden anlaşılıyordu. Gözleri yaş doluydu; ama kötü bir şey olmadığını, sadece uykusuz

olduğunu söyledi; çünkü nöbet sırasında uyuduğu ve bunu inkâr ettiği için beş gündür emir eri olarak görev yapıyordu.

Eylül ayında Cumhurbaşkanı René Barrientos, radyoda Che'nin öldüğü, onun Bolivya'da olduğunu ileri süren tüm haberlerin propagandadan ibaret olduğunu söylediği önceki açıklamalarıyla tamamen çelişen bir açıklamada bulunarak ABD'nin görüşlerini kabul etmişti. Aynı gün Bolivya ordusu Che'nin ölü ya da diri yakalanmasına yardımcı olacak bilgi verene dört bin dolar ödül verileceğini açıklamıştı. Douglas Henderson Bolivya'nın bu beceriksizliğiyle alay etmişti; ama aynı belirsizlik CIA'nin üst rütbeli yetkilileri ile Lyndon Johnson'ın danışmanları arasında da hüküm sürüyordu; onlar da Che'nin yaşayıp yaşamadığı ve Bolivya'da faaliyet gösterip göstermediği konusunda hâlâ kararsızdılar.

Bu konuda kararsız olmayanlar da vardı: Félix Rodríguez'in komutası altında operasyon yürüten CIA saha ajanları. José Chávez'i sorguya çekmişler ve Israel Reyes'in artçı kuvvet Yeso geçidinde pusuya düşürüldükten sonra bulunmuş olan günlüğünü okumuşlardı. Yeni elde edilen bu kanıtlar ajanlara Vilo Acuña'nın eski grubuyla, yani gerillaların artçı grubuyla Che'nin komuta ettiği gerilla grubunun ana bölümü arasındaki farklılıkları ayıklamalarına olanak sağlamıştı. Artık kimin peşinde olduklarını ve grubun kaç kişilik bir grup olabileceğini biliyorlardı.

Radyo 15 Eylülde Che'ye kötü haberler iletti. ELN'nin hazinecisi ve şehir şebekesinin kilit isimlerinden "Ignacia" Loyola Guzmán'ın kimliği gerilla kampının dehlizlerinde bulunan fotoğraflar sayesinde açığa çıkarılmıştı. La Paz'da tutuklandıktan sonra Loyola Hükümet Binasının penceresinden atlayarak intihar etmeye çalışmıştı. Onun tutuklanışı öğrenci gösterilerine, öğretmenlerin protestolarına ve entelektüellerin manifestolarına neden olmuştu. Bunun üzerine birçok gerillanın akrabası ya tutuklanmış ya da sürekli rahatsız edilmişti. Bu operasyonun arkasında, CIA'den fikir alan İçişleri Bakanlığı yetkilisi Antonio Arguedas vardı. Şehir şebekesi tümüyle etkisiz kılınmıştı, geride sadece Rodolfo Saldaña kalmıştı. Saldaña'yı Natasha kod adlı Kübalı bir ajan ziyaret etmiş; ancak Saldaña gerillalarla temas kuramamıştı.

19 Eylülde Che günlüğüne şöyle yazmış: *Kötü haber: mürekkebim bitti.* İki gün sonra, geceleri dağlarda gerçekleştirdikleri yürüyüşün ardından Che altimetresinin son ibreye, 2051 metreye dayandığını gördü. *Bizi gördüklerinde insanlar korktu ve bizi korkutmaya çalıştı. Ağır hareket ettiğimiz için çok zaman kaybettik.* Günün son on bir kilometresini tamamlamaları dört buçuk saatlerini almıştı. Ertesi gün, yani 21 Eylülde, Valle Grande'nin 32 kilometre güneyindeki Alto Seco köyüne ulaştılar; onları korkunç biçimde havlayan köpekler karşıladı; gerillalar onları önemsemeyince köpekler susmuştu. Alto Seco, *1900 metre rakımlı, bir tane atın bulunduğu 50 haneli bir köy. Köy halkı bizi korku ve merak karışımı bir duyguyla karşıladı.*

Inti Peredo ile Che okul binasında bir grup campesino önünde bir konuşma yaptı; campesinolar onları sessizlik içinde dinlediler. Yıllar sonra bu konuşmayı dinleyen campesinolardan biri Che'nin şunları söylediğini belirtir: *Yarın ordu buraya gelecek ve burada sizin olduğunuzu ve nasıl yaşadığınızı görecek. Bir okul ve sağlık ocağı inşa edecekler; Valle Grande yolunu düzeltecekler, telefon hatlarını onaracaklar ve sizin için su arayacaklar.* "Che doğru söylüyordu. Söylediği gibi okul ve sağlık ocağı inşa ettiler ve telefon hatlarını onardılar. Ama şimdi her şey daha kötü. Telefon çalışmıyor, sağlık ocağının doktoru ve ilacı yok, yol berbat durumda."

Polis tarafından sorguya çekildiklerinde köylüler gerilla grubu içinde Portekizce konuşan iki zencinin bulunduğunu, Che'nin hasta ve bitkin göründüğünü söylemişlerdi.

24 Eylülde gerillalar Loma Larga adlı bir çiftliğe vardılar. Che: *karaciğerim kötüydü, kusuyordum, adamlar da gereksiz yürüyüşler nedeniyle bitkin durumdalar.* Campesinolar onları görür görmez kaçtılar; çünkü onlarla ilgili korkunç hikâyeler duymuşlardı; ama gerillaların aldıkları haberlere bakılırsa ordu bu bölgeden henüz geçmemişti. İki gün sonra Abra de Pichaco kasabasına ulaştılar; kasabada o gün kutlama vardı. Kasaba halkından bir campesino yıllar sonra şunları söyleyecekti: "Don Che bir katırın sırtında geldi, arkasından üzerleri yiyecekle yüklü başka katırlar geldi. Üç saat bizimle kaldı. *Chicha* içti; ama yorgun olduğunu söyleyerek dans etmedi. Kasabadan ayrılırken ona La Higuera yerine dağlara gitmesini söyledik; ama bize güvenmedi anlaşılan ve Yuro Koyağından aşağı indi."

La Higuera'ya geldiğimizde her şey değişti. Halkın hepsi ortadan kayboldu, geriye bir tek o tuhaf kadın kaldı. Coco telgraf operatörünün evine gitti; çünkü orada telefon vardı ve dönüşte Vallegrande vali yardımcısının şerife gönderilmek üzere yazdığı ve gerillaların bölgede bulunduğunu, gerillalarla ilgili kendilerine ulaşacak her haberin Valle Grande'ye ulaştırılacağını, gerillaların orada günlerini göreceklerini belirten bir bildiri getirdi. Adam kaçmış.

Telgraf Operatörü'nün karısı, Ninfa Arteaga, şunları söylüyordu: "Geldiklerinde aç ve zayıftılar. Karınlarını iyice doyurdular ve bizi asla unutmayacaklarını söylediler... Doktor, Beni bölgesindendi. Bizimle çok tatlı bir dille konuştu, bize gerillalar savaşı kazandığında her şeyin çok değişeceğini söyledi. Doktorumuzun ve ilacımızın olacağını söyledi. Hem ben insanları tanırım. Karşımdaki kişinin iyi biri mi kötü biri mi olduğunu anlarım."

Kasabadan ayrılırlarken öncü kuvvet, Galindo taburundan askerlerin kurduğu pusuya düştü. En önde ilerleyen Dariel Alarcón botunun altına sıkışmış bir taşı almak için durup eğilince ilk ateşten kurtulmuştu. İlk ateş sırasında Manuel Hernández'in yanı sıra Mario Gutiérrez Ardaya ile Coco Peredo da vurulmuştu. Alarcón omzundan kavrayıp Coco'yu kurtarmaya çalışırken bir mermi Coco'yu vurmuş, Dariel'i de yaralamıştı.

Che kasabada bir savunma hattı oluşturdu. *Birkaç dakika sonra Dariel Alarcón geldi, yaralanmıştı, ardından Aniceto ve ayağı kötü durumda olan Francisco Huanca.* İki Bolivyalı savaşçı Antonio Domínguez ile Orlando "Camba" Jiménez çatışma sırasında ortadan kaybolmuştu.

Artçı kuvvet yol boyunca ilerledi, ben de iki katırı alarak onların peşi sıra gittim. Arkada olanlara çok yakından ateş ediliyordu. Arkamızdakiler iyice geride kaldı ve Inti bizimle temasını kaybetti. Küçük bir pusu ekibiyle birlikte onu yarım saat bekledikten ve tepeden daha fazla ateş almaya başladıktan sonra onu bırakmaya karar verdik; ama kısa bir süre sonra bizi yakaladı.

Inti sonra kardeşinin öldüğünü öğrendi. "Onun öldüğünü görmedim. Tek damla gözyaşı da dökmedim; ben böyleyim işte, ağlayamıyorum." Bu sefer kayıplarımız çok fazla. En büyük kaybımız Coco; ama Manuel Hernández ile Mario Gutiérrez de muhteşem sa-

vaşçılardı, üçü de insani bakımdan ölçülemez derecede değerliydi. Antonio Domínguez iyi resim yapardı.

Firar eden Domínguez gerillaların hangi yönde ilerleyeceklerini biliyordu, bu nedenle Che'nin planlarında değişiklik yapması gerekiyordu; ama çevrelerini sarmış olan askerler bütün yolları kapamıştı. Çarpışmadan sonraki gece Che adamlarını topladı ve Bolivyalılara koldan ayrılabileceklerini söyledi; ama hiçbiri bunu kabul etmedi. Alarcón, Che'nin Kübalılara şunları söylediğini belirtiyordu: *Biz Küba devriminin prestijini temsil ediyoruz ve bu prestiji son adamımıza ve son kurşunumuza kadar savunacağız.*

Yenilginin kaçınılmaz olduğunu mu düşünüyor ve mücadeleyi sonuna kadar sürdürmeye mi hazırlanıyordu? Kaybetme durumuyla ilk kez karşı karşıya gelmiyordu ve talihsizliklerin karşısında boyun eğecek biri değildi; ama son iki ay içinde birçok arkadaşını yitirmiş, neredeyse tümüyle yok edilmiş şehir şebekelerinden ve uzaklığından dolayı Havana'daki destek birimlerinden yardım alamayarak dış dünyadan tümüyle mahrum kalmıştı. Campesinoların desteğine bile güvenemiyordu. Eğer aynası işse kişinin, o zaman Che'nin yenilgiden söz etmediğini söyleyebiliriz: davranışlarıyla teslim olmayı, hatta geri çekilmeyi bile düşünmediğini söylüyordu.

Bu arada, pusunun Bolivya Silahlı Kuvvetler Komutanlığının La Esperanza Üssü'nde eğitim görmekte olan komando taburunu harekete geçirdiği ve Vallegrande bölgesine gönderdiği söylentileri dolaşmaya başlamıştı. Ölenlerin kimliklerinden ve firarilerin ifadelerinden elde edilen ayrıntı bilgiler Che ile grubunun bölgede bulunduğunu, Komutan Guevara'nın hasta ve grubun zayıf olduğunu doğruluyordu. Bu durum ordunun stratejisini belirlemesini sağladı.

28 Eylülde Che şöyle yazmış: Sıkıntı içinde *geçen bir gün, bir noktada son günümüz gibi göründü.* Kanyondan çıkmak için bir yol bulmaya çalıştıkları her seferinde askerlerle karşılaşmışlardı. Sabah saat 10:00'da 46 asker

geçti; ama geçişleri yıllar sürdü sanki. Sonra saat 12:00'de bir grup daha geçti, bu seferki 77 kişilikti. Bu da yetmiyormuş gibi, bir ateş sesi duyuldu ve askerler mevzilendi. Subay onlara koyağın aşağısına inme emri verdi, bizim orada olduğumuzu düşünüyorlardı. Ne olursa olsun, sonuçta telsizle yaptıkları görüşmelerden subayın operas-

yondan memnun olduğu ve yürüyüşü devam ettirmeyi düşündüğü anlaşılıyordu. Bulunduğumuz yer yukarıdan yapılacak bir saldırıya karşı savunmasız ve bizi bulurlarsa kaçma şansımız çok az.

Pacho günlüğüne şöyle yazmış: "Elimizden geldiğince dikkatle açtığımız halde sardalya kutularının açılırken çıkardıkları ses bize korkunç gürültülü geliyor."

Koyakta üç gün mahsur kaldılar; keşifçileri hiçbir çıkış yolu bulamadılar. Şili radyosu Che'nin Bolivya ormanlarında bir kanyonda sıkıştırıldığını söylüyordu. Üçüncü gün daha fazla askeri devriyenin geçtiğini gördüler ve 30 Eylül akşamı saat 22:00'de hem sıhhiyeci hem de Alarcón hasta olduğu halde o fare kapanından kurtulmayı başardılar. Che, Pacho'ya bunun, *ölmek ve yeniden dirilmek gibi bir şey* olduğunu itiraf etti.

Eylül ayı değerlendirmesinde Che şunları yazıyordu:

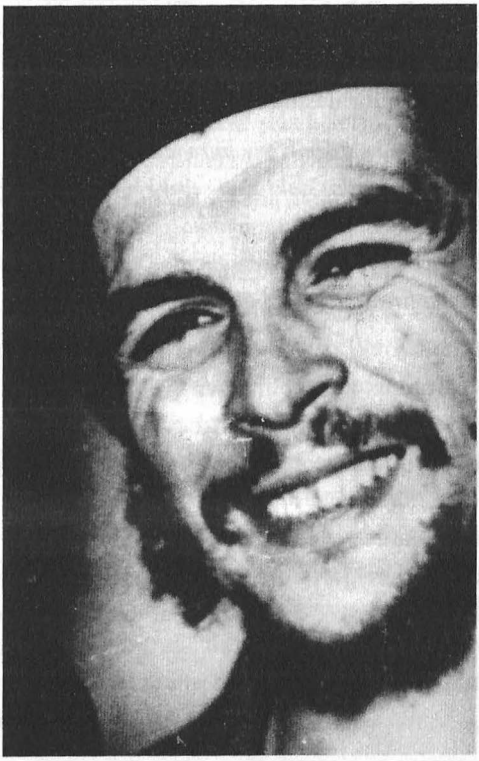
Yapılması gereken en önemli şey buradan çıkıp daha uygun bölgeler aramak, sonra La Paz'daki tüm şebekeyi dağıtıp bize büyük bir darbe indirmiş olsalar da temas noktaları bulmaya çalışmak. Adamların morali gayet iyi, tek endişem Simón Cuba, uyarılmazsa bir çatışma sırasında fırsatını bulur bulmaz firar edebilir.

Pacho günlüğüne şöyle yazmıştı: "Adamlar sadece Che'nin sesiyle yürüyorlar." Yorulmak nedir bilmeyen ve hiçbir şeyden yılmayan bu adamın etkisiyle gayrete gelen gerillalar *seyrek ağaçlıklı* bir yere geldiler. Burada Che, onlara mola verdirdi: *Yer güzel olduğu ve askerlerin tüm hareketlerini izlememize olanak tanıyan konumuyla rahatlıkla geri çekilebileceğimiz için bir gün daha kalmaya karar verdim.*

Çevredeki askerlere görünmemek için sonraki iki gün boyunca geceleri ilerlediler. Suları yok denecek kadar azdı ve müthiş bir gerilim altındaydılar.

52

YURO KOYAĞI

Che'nin Bolivya'da verdiği son savaş, oradan sağ kurtulmayı başarabilen gerillaların hafızalarında onları acımasızca rahatsız eden, silinmez, sabit bir yer edinmişti, o savaşı kafalarında sürekli evirip çeviriyorlardı ve hep aynı soru içlerini kemiriyordu: İşler farklı olabilir miydi?

4 Ekim 1967'de, Che perişan haldeki grubunu dikkatle mümkün olduğunca hızlı hareket ettirdi; içecek bir damla bile suları olmadan dağları tırmandılar, dağlardan indiler. Che günlüğünde askerlerle alay etme fırsatı da bulmuştu: *Radyoda bir haberde ... 4. Kol beni yakalarsa Camiri'de, 8. Kol yakalarsa Santa Cruz'da yargılanacağım söylendi.*

Ertesi gün geceleyin bir keçi yolunu takip ederek ilerlediler. Dariel ile Pacho su aramaya gitti.

Keşfin sonunda altı askerin bir eve yaklaştığını görmüşler; askerler yolda başka yerlerde de mola vermişler anlaşılan. Gece karanlığında susuzluktan kırılan adamlarla oradan ayrıldık; Lucio Galván zar zor yürüyor, susuzluktan inliyordu. Sık sık mola vermek zorunda kaldığımız çok kötü bir yolda ilerledikten sonra şafakta yakınlarda köpek havlamalarının duyulduğu bir ağaç topluluğuna vardık. Hemen yakınımızda çok yüksek ve çıplak bir kaya kütlesi olduğunu görebiliyorduk.

6 Ekimde, Che'nin komutasındaki on yedi kişilik gerilla grubu su buldu ve geçici bir kamp kurmaya karar verdi. Pacho günlüğüne şunları yazmış: "Hangi günde olduğumuzu unutmaya başladın. Gündüz olsun, gece olsun her zaman yürüyoruz; ama en çok da gece ve gündüzleri nöbet tutuyor, pusu kuruyoruz. Hangi günün ne zaman başladığını, ne zaman bittiğini bilmiyorum."

Aynı gün *Life* dergisi kapsamlı bir yazı yayımladı: "Kayıp Che Guevara'nın Bolivya'da Çekilmiş Fotoğrafları." Fotoğraflar –dehlizlerde bulunan fotoğraflardı bunlar; bir subay bunları dergiye satmıştı– dünya çapında bir ilgi uyandırdı ve Che'nin daha da efsaneleşmesini sağladı. Fotoğraflardan birinde Juan Pablo Chang önde, Che de arkada, puro içerken görüntülenmiş. Başka bir fotoğrafta Che bir tepede kurulmuş bir kampta, otların üzerinde otururken görülüyor; çevresinde, içlerinde Carlos Coello, Pacho Fernández Montes de Oca ve Olo Pantoja'nın da bulunduğu bir sürü savaşçı var.

Che 7 Ekimde şunları yazmış:

11 aylık gerilla maceramızı kırlarda dinlenerek kutladık, hiç kimseyle karşılaşmadık, ta ki 12:30'a kadar. Yaşlı bir kadın kamp kurduğumuz kanyona keçilerini otlatmaya geldi, onu gözaltına almak zorunda kaldık. Kadın bize askerlerle ilgili doğru dürüst bir bilgi vermedi, sorduğumuz her soruya bilmiyorum, uzun zamandır burada değildim diye cevap verdi.

Inti Peredo, Aniceto Reinaga ve Francisco Huanca kadını evine götürdüler. Kadın sağır numarası yapmaya başlamış, sonra İspanyolca bilmediğini söylemiş, sonra da gerillaların evine girmesini istemediğini söylemiş. Kadının o hali içler acısıymış.

Akşam karanlığı çöktükten sonra gerillalar ay ışığı altında ilerlemeye başladılar; *yürüyüş çok yorucuydu ve kamp kurduğumuz kanyonda arkamızda çok iz bıraktık. Yakınlarda ev yoktu; ama dereden açılmış kanallarla sulanan patates tarlaları vardı.* Karanlık içinde bir ışık gördüler ama ışığın nereden geldiğini anlayamadılar. Yıllar sonra o ışığın gerillaların oradan geçmekte olduğunu gören ve o sırada patates toplayan bir çiftçiye ait olduğu anlaşılacaktı. Çok yavaş yürüyorlardı; çünkü Juan Pablo Chang bitkin düşmüştü ve gözlüğünü düşürmüştü, onsuz hiçbir şey göremiyordu. Sıhhiyeci de fiziksel anlamda çökmüştü. Radyo ordunun gerillaları Río Grande ile Acero nehri arasındaki bölgede sıkıştırdığını söylüyordu, ki bu sefer söylenenler doğruydu. Dariel Alarcón yıllar sonra şunları söyleyecekti: "Sanki her şey üst üste gelmişti, aylarca yapılan talim, açlık, çıplaklık, hastalık, susuzluk, yalıtılmışlık ve nihayet yerimizin Radyo Bemba [orman bölgesinin telgrafhanesi] tarafından belirlendiğini öğrenmemiz. Ordu mensupları radyoda birkaç saat içinde yakalanıp yok edileceğimizi söylüyorlardı."

Gerillaların karşısına ansızın bir uçurum çıktı. Mola vermek istediler. Uçurumu meydana getiren kayalıkların arası bir buçuk metre kadardı, karşıya zıplayarak geçebilirlerdi; uçurumun dibinde soğuk sularla kaplı bir çukur vardı. Alarcón yıllar sonra şunları söylüyordu: "Che bize bakıyordu. Hiçbirimiz o uçurumu aşacak ilk kişi olmak istemiyordu. Sonuçta insandık, kedi değil. Sonra Che kayalığı tırmanacağını söyledi ve öyle de yaptı, kaya duvarına tutuna tutuna tırmandı." *Saat ikide dinlenmek için durduk; daha fazla ilerlemenin anlamı yok.*

Grup birkaç saat dinlendikten sonra sabah 04:30'da tekrar yürümeye başladı. Yuro Koyağı adıyla bilinen; ama Che ile Kübalıların Yuro dedikleri başka bir koyak boyunca ilerlediler.

8 Ekim sabahı 05:30'da Che üç keşif operasyonu emri verdi: Dariel Alarcón ile Pacho sol tarafı, Tamayo ile Ñato Méndez ilerisini, David Adriazola ile Aniceto da sağ tarafı keşfe çıkacaktı. Alarcón: "Keşif görevindeydim... Pacho, 'Bak, orada biri var!' dedi. Baktım birinin nöbet yerine benzeyen bir çukurdan çıktığını gördüm. İleride birini daha gördük, derken güneş doğmaya başladı. Bir sürü askerin uyandığını görünce aşağı indik."

Daha önce askerleri pusuya düşürmeyi ve kordonu yarmayı umut eden Che bu planından vazgeçti ve üç keşifçiye geri çekilme emri verdi. Inti Peredo: "Geri dönemezdik; geldiğimiz yol çıplaktı, bizi kolay bir av haline getiriyordu. İleri de gidemiyorduk; çünkü böyle bir şey yapmakla kendimizi askerlerin kucağına atmış olurduk. Che o koşullarda verilebilecek en uygun kararı verdi: yanımızdaki küçük kanyonda saklanmamızı ve atış pozisyonu almamızı emretti. Saat aşağı yukarı sabahın 08:30'u falandı. On yedi kişilik gruptaki herkes kanyonun ortasına, sağına soluna yerleşti, beklemeye başladık. Che ve biz tek bir şeyi düşünüyorduk: acaba ordu yerimizi fark etti mi?"

Komandolar çok daha geniş bir alanı tarıyorlardı; ama gerillaları fark etmemişlerdi, onların 1 Ekimdeki çatışmadan sonra oluşturulan kordonun içinde olduklarını düşünüyorlardı.

8 Ekimde şafak vakti, patates tarlasından geçerken gerillaları gören Pedro Peña adlı campesino, yakınlarda kamp kuran Üsteğmen Carlos Pérez'e olayı anlattı.

Komando Taburu A Bölüğünden iki müfreze, Yüzbaşı Gary Prado'ya bilgi verdikten sonra yanlarında bir havan topu ve makineli tüfek takımıyla birlikte koyağa doğru hareket etti. Yüzbaşı Gary Prado Yuro ile Tusca Koyağının birleştiği yerde onlarla buluşacaktı. Prado komutasındaki askerleri topladı ve komandolara koyağa bakan tepeleri tutmaları emrini verdi.

Kaç askerle karşı karşıya olduklarını bilmeyen Che, gece karanlığının çökmesini beklemek üzere gerillaları koyağın dibine çekmeye karar verdi; karanlıkta kayalığı tırmanacak ve kordonu yaracaklardı.

Sabah 11:30'a doğru Che, koyağın bir ucunda uzun zamandır nöbet tutan Leonardo Tamayo ile Harry Villegas'tan nöbeti devralmak üzere Aniceto Reinaga ile Ñato Méndez'i yolladı. Alarcón: "Aniceto emre uyarak koyağı bir baştan bir başa geçti; ama yukarısında askerlerin konuştuğunu duyunca meraklandı, yürürken koyağın ucundan başını çıkardı. Bulunduğum yerden onu görebiliyordum ama onu uyaramıyordum; ona bir şey söyleyemezdim; çünkü yerimizi hemen anlarlardı." Derken askerlerden biri Aniceto'yu fark etti ve başına iki el ateş ederek onu orada öldürdü. Alarcón ile Inti'nin grubu ateş açtı ve bir askeri yaraladı. "Sonra üç askerle bir çavuş onlara yardım etmeye geldi, onları da vurduk." Prado, La Higuera'ya adamlarının gerillayla çatışmaya girdiğini bildirdi ve yaralıları alması için bir helikopter istedi.

Gerillaların sol taraflarındaki sarp kayalığın tepesi buluşma yeri olarak belirlendi; ama ordu girişi kontrol ettiği için oraya tırmanamazlardı. Dariel Alarcón, Inti Peredo ve David Adriazola pusu yerlerinden ordunun ateşine karşılık verdiler. Askerler koyağın dibine, Che'nin grubunun bulunduğu yere havan atışı yapmaya başladılar. "Bize ateş edildikten sonra kendimizi ele vermemek ve mermilerimizi harcamamak için sadece bulunduğumuz yerden ateş ettik. Birçok askerin harekete geçmesini önledik."

Ateş üç saat sürmüştü. O gün öğleden sonra 14:00 civarında Che, Francisco Huanca'ya kötü durumda olan adamlarla –Perulu sıhhiyeci, Octavio de la Pedraja, Lucio Galván ve Jaime Arana– birlikte geri çekilme emri vermiş olmalı. Gruptaki diğerleriyle (Pacho, Simón Cuba, Juan Pablo Chang, Olo Pantoja ve René Martínez Tamayo) birlikte komandoların yerlerinden kıpırdamalarını engellemişti. Prado, Çavuş Bernardino Huanca'nın müfrezesini koyağın içinde mevzilendirdi ve gerilla grubunun kaçmayı planladığını düşündüğü iki koyağın birleştiği yere makineli tüfek ve havan atışı yapılmasını emretti.

Alarcón bulunduğu yerden Che'nin grubunun harekete geçtiğini gördü. Diğer yoldaşlarıyla birlikte Alarcón onların kordonu yardığını düşündü. Villegas ile Tamayo, Alarcón gibi koyakta yüksek bir yerde bulunuyordu.

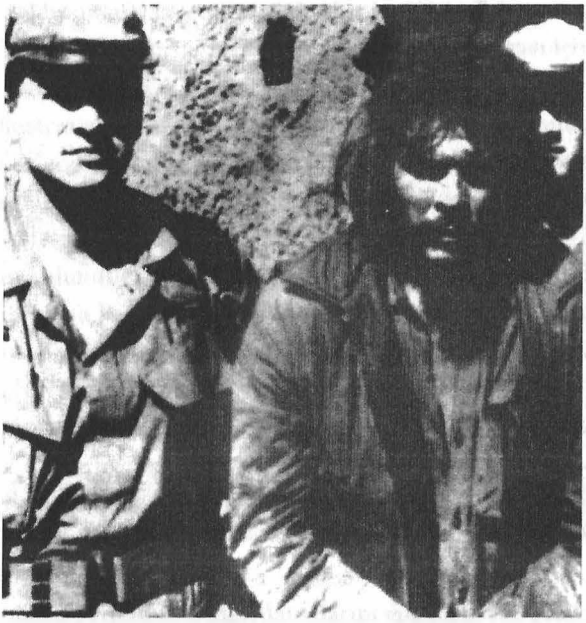
Tam o sırada Che sağ baldırından yaralandı, mermi bileğinin on santimetre kadar yukarısına isabet etmişti. Ateş sırasında M2'sinin

namlusu parçalanmış, beresinde de bir delik açılmıştı. Tekrar koyağa geri çekilmek zorunda kalmış, grubu dağılmıştı. Villegas: "Oralarının nasıl yerler olduğunu gözünüzde canlandırmaya çalışın: sarp kayalıklarla, zigzaglarla dolu bir yer; tepeler iç içe geçmiş, öyle ki aramızda sadece 300, 400 ila 500 metre mesafe olmasına rağmen nerede ne olduğunu göremiyorduk."

Hayatta kalmayı başaran 16 gerilla 100 kadar komandoyla karşı karşıyaydı.

53

YAKALANIŞ

Che'nin, yakalandığı kasaba La Higuera'da hayattayken çekilmiş son fotoğrafı, 8 Ekim 1967. Solundaki Bolivya komando üniforması içindeki kişi CIA ajanı Félix Rodríguez'dir. O sırada Che'nin sağ bacağında bir mermi yarası vardı. Daha sonra oradaki okul binasının içinde öldürüldü.

8 Ekim 1967'de, öğleden sonra 14:30'da B Bölüğünden heyecandan ne yapacağını bilmez halde olan üç komando –havancı oldukları için daha önce hiç doğrudan çatışmaya katılmamışlardı– birkaç metre ötelerinde, bir tepenin üzerinde bir gerilla savaşçısı gördüler. Gerilla tüfeğini fişekliğinin arasına sıkıştırmıştı ve bir bacağı yaralı, nefes almaya çalışan başka bir gerillayı sürüklüyor, hatta neredeyse taşıyordu.

Simón Cuba (Che'nin bir hafta önce günlüğünde *bir çatışma sırasında fırsatını bulur bulmaz firar edebilir* diye söz ettiği kişi), Komutan Guevara'nın neredeyse tüm yükü üzerinde, 60 metrelik çok dik bir yokuşu tırmanmış, tepeye varmak üzereymiş. Sağ bacağından yaralanan ve kötü bir astım krizi geçiren Che hareket edemiyormuş. Son çarpışmada bozulmuş olmasına rağmen M2'sini hâlâ elinde tutuyormuş.

Onbaşı Balboa ve Erler Encinas ile Choque yürümelerine izin vermişler, sonra Balboa onlara teslim ol çağrısında bulunmuş. Üç asker silahlarını onlara doğrulttuklarında Simón silahını kaldırmaya vakit bulamamış. Simón'un, "Bu Komutan Guevara, biraz saygılı olun!" diye bağırdığı söyleniyor.

Askerler şöyle bir toparlanmışlar ve Simón'un sözünü dinlemişler, hatta içlerinden birinin, "Lütfen oturun efendim," dediği bile söyleniyor. İlk şoku atlattıktan sonra askerler esirlerinin silahlarını almışlar: Simón'un tüfeğini, Che'nin bozuk M2'sini ve Solingen marka çelik bir bıçak.

Che'nin gerçek yakalanma hikâyesinin yanı sıra bir o kadar da yalan yakalanma hikâyesi anlatıldı. Kimi olaydan kendine bir pay çıkarmak için yalan söylemişti, kimi de siyasi nedenlerle. Yarım yamalak hatırladığı şeyleri gerçekmiş gibi anlatan, sonra da kendi yalanlarına inananlar da vardı. 25 yıl içinde olayın şurasına burasına yeni hikâyeler ekleyenler vardı bir de. İlginç bir biçimde, yakalanmasına ilişkin son hikâyeyi bulandıran küçük ayrıntılar olmuştu, özellikle de Che'nin dokuz milimetrelik Walther PPK tabancasıyla ilgili anlatılanlar; bu hikâye de gizemini hâlâ korumaktadır.

Pacho Fernández Montes de Oca, 1 Ekimde, yani bu anlatılan olayların meydana gelmesinden bir hafta önce, günlüğüne şöyle yazmıştı: "Fernando [Che] benden kendisine bir sigara vermemi ve bir tabancanın şarjörünü doldurmamı istedi. O tabancayı sanki esir düşmeden

önce kendini vurmak için taşıyor. Ben de aynısını yapmayı düşünüyorum."

Dariel Alarcón yıllar sonra şunları söyleyecekti: "Savaşın hararetı sırasında Che, Pacho'nun kendisi için hazırladığı şarjörü düşürdü herhalde, onun defalarca kanıtladığı o olağanüstü cesaretini ve ölümü hiçe sayışını bilenlerin asla şüphe etmeyecekleri gibi, böyle bir karardan kesinlikle dönmezdi yoksa."

Che'nin Bolivya günlüğü için yazdığı önsözünde Fidel Castro da bizzat şunları söylüyordu: "Che'nin yaralıyken, M2 tüfeği namlusu bir mermi tarafından parçalanıp işe yaramaz hale gelinceye kadar savaştığı kanıtlanmış durumda. Taşıdığı tabancanın üzerinde şarjör yokmuş. Bu inanılmaz durumlar onu neden canlı yakalayabildiklerini açıklıyor."

Bir yıl sonra Antonio Arguedas'ın Che'nin yakalanışıyla ilgili anlattıkları tabancanın şarjörünün kayıp olduğunu doğruluyordu. Ancak askeri kaynaklara göre, gerek Che'nin kişisel eşyalarıyla ilgili raporda gerekse askeri istihbarat şebekesinin başkanı Albay Saucedo'nun verdiği ifadede tabancanın dolu olduğu belirtiliyormuş.

Bolivya askeri yetkilileri diğer birçok olayda yaptığı gibi Che'nin yakalanışı ve ölümü konusunda da yalan mı söylüyordu? Komutan Guevara yakalanmaktansa intihar etmeyi mi yeğlerdi? Tabancanın şarjörü çatışma sırasında kayıp mı olmuştu? Tüfeği bozulduktan sonra tabancasındaki mermileri mi kullanmıştı? Yoksa astımı nedeniyle bitkin düştüğü ve üç askerle ansızın karşılaştıkları için tabancasına davranacak fırsatı bulamamış mıydı? Bunu bilmemiize imkân yok.

Bu ufak tefek gizemli hikâyeler dışında, kaynaklar Che'nin kendini yakalayan askerlerle ilişkisinin onbaşıyla yaptığı kısa konuşmadan ibaret olduğunda hemfikirler:

Adın ne?

"Onbaşı N. Balboa Huayllas."

Gerilla komutanına yakışacak güzel bir isim. Sonra Che kendisini yakalayan askerlere Astoria marka sigara ikram etmiş.

Yakındaki postanın komutanı Yüzbaşı Gary Prado Salmón daha sonra şunları söylemişti (kendisinden üçüncü şahıs olarak söz ediyordu):

... on beş metre ötesindeki bölük komutanına açıklamada bulunurken şöyle dedi:

"İkisini yakaladık Yüzbaşım."

Yüzbaşı Prado gerilla savaşçılarını inceledi ve sordu: "Kimsin? –önce Willy'ye (Simón Cuba) sormuştu– "Willy," dedi ilk gerilla... sonra diğerine sordu... *Ben Che Guevara'yım.* Yüzbaşı, Bustos'un açıklamalarından yola çıkılarak yapılan çizime baktı, karşısındaki kişinin özelliklerini çizimle karşılaştırdı, sonra gerillanın sol elini uzatmasını istedi; elinin üst kısmında ayırt edici bir özellik olarak belirtilmiş olan yara izini gördü.

Komandolardan biri daha sonra Che'nin "gururlu bir biçimde, gözlerini yere indirmeden" konuştuğunu ve "yüzbaşının gözlerinin içine baktığı"nı söyleyecekti. Yıllar sonra Gary Prado, düşmanının üzerinde bıraktığı silinmez izlenimi şöyle tarif edecekti: "Che'nin bakışları etkileyiciydi, gözleri berraktı, saçının bir perçemi kızıla çalıyordu ve gür bir sakalı vardı. Başında siyah bir bere, üzerinde yıpranmış askeri bir üniforma ve kapşonlu mavi bir parka vardı; parkasının üzerinde düğme kalmadığı için göğsü neredeyse çıplaktı."

Prado, yakınlardaki Abra de Picacho kasabasında bulunan komutan yardımcısı Teğmen Toti Aguilera'yla II. Dünya Savaşından kalma bir GRC9 tipi telsizle irtibat sağlıyordu. Teğmen Aguilera da sonra onun söylediklerini Vallegrande'deki karargâha bildiriyordu. "Saturno"ya –Albay Zenteno– saat 14:15'te şu mesaj gönderilmişti: "Üç gerilla öldü ve ikisi ciddi şekilde yaralandı. Askerler Ramón'un yakalandığını bildiriyorlar; ama henüz doğrulanmadı. İki ölümüz, dört de yaralımız var."

Prado: "Komuta postasına geri döndükten sonra askerlere bazı emirler verdim. Bir koyağın ucunda bulunan bir ağacın gölgesi altındaydık; ama bulunduğumuz yer koyağın on metre yukarısındaydı ve küçük bir çukurun koruması altındaydık. Esirlerin kendi kemerleri kullanılarak elleriyle ayaklarının bağlanması emrini verdim, elleri arkada olacak biçimde bağlanacaktı." Prado, Che'yle aralarında şöyle bir konuşma geçtiğini iddia ediyordu:

Merak etmeyin Yüzbaşı. Artık her şey bitti.

"Senin için öyle; ama dışarıda hâlâ iyi savaşçılar var, riske girmek istemiyorum."

Buna gerek yok, biz kaybettik.

Teğmen Aguilera, Prado'nun telsizine yanıt vermiş, ona Vallegrande'nin yakalanma olayının teyidini istediğini söylemiş. Bu savaşı kilometrelerce uzaktan yürüten albaylar duydukları şeye inanamamışlardı. Öğleden sonra 15:30'da Padro başka bir telsiz mesajı göndermiş: "Ramón'un yakalanışı teyit edildi. Emir bekliyorum. Kendisi yaralı."

Bir saat sonra Albay Andrés Selich bir helikopterle Vallegrande'den ayrılıp La Higuera'ya, Yuro Koyağına en yakın kasabaya gitti. Saat yaklaşık 16:30'da helikopter koyağın üzerinden geçerken, savaşmayı sürdüren gerillalar helikoptere ateş ettiler.

Napalm bombasıyla yüklü iki uçak da savaş bölgesine yaklaşıyordu; ama Prado onlardan bölgeyi bombalamamalarını istedi; çünkü çatışma çok dar bir alanda gerçekleşiyordu, gerek gerillalar gerekse komandolar hem Yuro Koyağında hem de yanındaki koyakta birbirlerinin her hareketlerini kolluyordu. Birkaç dakika sonra bir komando müfrezesi Olo Pantoja ve René Martínez Tamayo ile çarpışmaya girdi. Üç asker yaralandı, içlerinden biri yaralandıktan kısa bir süre sonra öldü. Komandolar gerillalara el bombalarıyla saldırdılar ve öldürdüler. Resmi açıklamada böyle geçiyordu.

Öğleden sonra 17:00'de Vallegrande'den La Paz'daki ordu komutanlığına kısa bir mesaj iletildi: "Ramón'un yakalanışını teyit ederiz." Bu mesajdan emin olamamışlar ve yüksek komuta merkezine iletmek için iki buçuk saat beklemişlerdi.

Yaklaşık o sıralarda, üç gerilla grubundan koyağın yukarı kısmında çarpışan biri (Inti Peredo, Harry Villegas, Dariel Alarcón, Ñato Méndez, Leonardo Tamayo, David Adriazola) Bolivyalı askerlerden kurtulup Che'yle daha önce kararlaştırdıkları buluşma yerine varmayı başarmıştı. Buluşma yerine giderken yere saçılmış un gördüler ve endişelenmişlerdi: Che böyle bir şeyin olmasına asla izin vermezdi. Daha ilerde onun eğri büğrü yemek kabını buldular. Inti Peredo yıllar sonra şunları söyleyecekti: "Onu hemen fark ettim; çünkü alüminyum bir tabaktı. Che'nin ayak izlerini fark etmemize rağmen, buluşma yerinde hiç kimseyi göremedik; Che'nin ayağındaki sandaletler toprak üzerinde diğerlerinden farklı izler bırakıyordu, bu nedenle kolayca fark edilebiliyordu. Ama izler ileride yok oluyordu."

Alarcón resmi şöyle tamamlıyordu:

> Che'nin kordondan çıktığını görmüştük, bu nedenle onun tehlikeden uzak olduğunu düşünüyorduk. Öğleden sonra üç gibi geri çekilmeye başladığını görmüştük, bu yüzden, "Artık tehlikeden uzak," diye düşünmüştük; ama bilmediğimiz bir şey vardı, o da onun Willy [Simón Cuba] ile Chang'ı kurtarmak için geri döndüğüydü... Çatışma öğleden sonra beş sıraları sona erdi.

O halde Che neredeydi? Ateş sesleri hâlâ duyulabiliyordu. Başka bir grup –Francisco Huanca'nın komutasında olan ve hastalardan oluşan grup– sıhhiyeci Morogoro de la Pedraja ile Perululular Cabrera ile Lucio Galván eşliğinde kordondan geçmeyi başarmışlardı. Pacho tek başına koyağın dibinde bir dehliz açmayı başarmıştı.

Karanlık çöküyordu. Yüzbaşı Prado en değerli ödülü olan, Komutan Guevara'yla birlikte La Higuera'ya geri çekilmeye karar verdi.

Ölü ziyafetine katılanlardan oluşturulmuş gibi görünen tuhaf bir tören alayı ilerliyordu. Korku içindeki 100 kadar asker silah arkadaşlarının ve Olo Pantoja ile René Martínez Tamayo'nun cesetlerini derme çatma sedyelerde taşıyordu. Che ile Simón bağlıydı ve çevreleri esaslı bir "güvenlik çemberi"yle sarılı iki askerin refakatinde yürüyorlardı.

La Higuera iki buçuk kilometre ötedeydi; kafile yolda birliklerinden ayrı kalmış birkaç yaralı askerle karşılaştı, Che onları tedavi etme önerisinde bulundu. Yüzbaşı Prado onun bu önerisini reddetti ve askerlerin bu durumundan onun sorumlu olduğunu söyledi. *Bu savaş*, dedi Che kısa ve öz bir biçimde. Yüzbaşı, ona hafif Pacific sigarası ikram etti; ama Che askerlerden birinden sert Astoria sigarası almayı kabul etti.

Gece saat 19:00 gibiydi. Askerlere gerillalarla konuşmamaları emredilmişti. Zaten Che yolun kalanı boyunca hiç konuşmamıştı. Belki de Bolivya'ya ilk geldiğinde gezi günlüğüne yazdığı şu şeyi hatırlamıştı: *Burada hayatın pek değeri yok; hiç yaygara yapmadan ya veriyorlar ya da çekip alıyorlar.*

54

LA HIGUERA'DA ON SEKİZ SAAT

Che'nin hâlâ La Higuera'da bulunan ve
Bolivyalı komandolarla çevrili cesedi.

Akşam 19:00'a doğru Ernesto Guevara, hayatında ikinci kez La Higuera'ya girdi; ama bu sefer yenilmiş biri olarak. 30 kerpiç evden ve 500 kişiden ibaret terk edilmiş bir köy olan La Higuera [İncir Ağacı] adını bir zamanlar incir ağaçlarıyla dolu bir yer oluşundan alıyormuş. Her yere uzak, araçlarla gidilemeyen, sadece atla gidilebilen dar bir yolla ulaşılabilen La Higuera, yöre halkının deyişiyle, sadece taşların ebedi olduğu bir yerdi.

Bazı korkmuş köylüler köyün girişinde toplanmışlardı. Che'nin ölümünden 20 yıl sonra köyden yaşlı bir kadın Che'nin yürüyüş alayıyla birlikte evinin önünden nasıl geçtiğini ve onu gökyüzüne nasıl uçurduklarını anlatacaktı... sonra helikopterle diye ekleyecekti, sanki tuhaf bulduğu bir şeye, yani Che'nin gökyüzüne uçmasına mantıklı bir açıklama getirmek istermiş gibi.

Öğleden sonra helikopterle La Higuera'ya gitmiş olan komando binbaşısı Ayoroa ile Albay Selich bekliyordu. Esirlerle gerillaların ölüleri, kiremit damlı ve bir paravanla ayrılmış iki açık odalı kerpiç bir binadan oluşan okula götürüldüler. Simón Cuba, Olo ile René'nin cesetleriyle birlikte bir odaya kilitlenmişti, Che de diğer odadaydı. Bağları çözülmüştü ve bacağındaki yaranın ağrısı için kendisine aspirin vermişlerdi.

Suratında yara bulunan Juan Pablo Chang da gözaltına alınmıştı. O da diğerleriyle aynı zamanda yakalanmıştı yoksa daha mı sonra?

Akşam saat 20:30'da Gary Prado tüm öğleden sonraları boyunca çektiği mesajı yine çekti; ama bu sefer telgrafla: "Baba yaralı." O ve Selich daha sonra Che'nin sırt çantasındaki eşyaları incelediler: on iki makara film, Che'nin renkli kalemleriyle düzeltilmiş birkaç düzine harita, bir el radyosu, iki küçük şifre kitabı, alınan mesajların kayıtlı olduğu iki not defteri ve Che'nin küçük, acele el yazılarıyla dolu bir çift defter; belki de günlükler?

Albay Selich telefonla 8. Alay Komutanlığından talimat istedi. Ona on dakika sonra cevap verdiler: "Yukarıdan emir gelene kadar esirler canlı kalmalı." Bir saat sonra da Vallegrande'den bir mesaj geldi: "Yarın ilk iş olarak helikopterle oraya geleceğim, ben gelene kadar Fernando canlı kalsın. Alb. Zenteno."

Bu sırada La Higuera'da yetkili üç subay, Che'yi sorgulamaya çalışmış; ama Che onlarla konuşmayı reddettiği için ağzından tek kelime

dahi alamamıştı. Prado, Selich'in Che'ye, "Seni önce tıraş etmemize ne dersin?" dediğini ve sakalını çekiştirdiğini belirtir. Che, ona bir tokat atmış. La Higuera'daki telgraf operatörünün söylediğine göre, Che soruları cevaplamayı reddettiği için Selich daha da ileri gitmiş; onu öldürmekle tehdit etmiş ve ondan iki pipo ile bir kol saati almış.

Köy alarm halindeydi ve yakalanamayan gerillalardan her an bir saldırı bekleniyordu. Okul binasının çevresine iki sıra nöbetçi ve bir gözcü konmuştu.

Gece saat 22:10'da Vallegrande'deki 8. Alay'dan "Saturno" Che'nin yakalanışı konusuyla uğraşılırken kullanılması kararlaştırılmış bir şifreyle ordunun La Paz'daki yüksek komutasına (General Ovando ile General Lafuente) telgrafla bir mesaj geçiyordu. Kullanılan şifre şöyleydi: Fernando (Che): 500. Canlı: 600, önceki sadece Morse'la, diğeri telsizle [gönderilecek]. Ölü: 700."

Saturno'nun mesajı şöyleydi: "İyi akşamlar. Son rapora göre 500 elimizde. Ama 600 mü yoksa 700 mü olması gerektiği konusunda kesin talimat bekleniyor."

Yüksek komutadan şöyle cevap gelmişti: "600 kalmalı. Kırmızı alarm. Sızıntı var."

Üst rütbeli komutanlar La Paz'da durum değerlendirmesinde bulunuyorlardı. Önceki mesajı ordu komutanı General Lafuente Soto; Genelkurmay Başkanı Vázquez Sempertegui ve askeri istihbarat uzmanı Yarbay Arana Serrudo almıştı. Arjantinli yazar Jorge Gallardo bu üç kişinin unutulmaz bir tarifini yapmıştı: Lafuente orangutan suratlı, gür sakallı, bodur biriydi, takma adı Chkampu'ydu (Quechua dilinde "Mantar Suratlı"); madenciler katliamı sorumlusu Vázquez tıknaz biriydi ve sinsi bir gülüşü vardı; Arana'nın vücudu deformeydi, boynu vücuduna oranla çok uzun ve kalındı, çok esmer biriydi.

Üç komutan, Savaş Bakanı General Alfredo Ovando'yla görüşmek için onun Miraflores askeri istihkâmındaki küçük ofisine gitti. General Ovando üç komutanı kabul etmeden önce, ofisinin yanındaki konferans salonunun karşısındaki ofiste bulunan silahlı kuvvetler genel başkanı General Juan José Torres'e haber yolladı. Konferans salonunda beşi toplandı. Başka üst rütbeli komutanlara da danışmış olabilirler, örneğin hava kuvvetleri komutanı León Kolle Cueto'ya; talihin garip bir cilvesi, Bolivya Komünist Partisi Başkanı Jorge Kolle'nin ağabeyiydi.

O salonda neler tartıştıkları bilinmiyor, sadece çıkan karardan haberimiz var. Kararlarını verdikten sonra generaller, Cumhurbaşkanı Barrientos'a danışmışlar, o da kararlarını onaylamıştı.

O gece saat 23:30'da Silahlı Kuvvetleri Komutanlığı Vallegrande'deki Albay Zenteno'ya Morse'la şu mesajı yolladı: "Cumhurbaşkanı Fernando'nun yedi yüz olması emrini verdi."

Che Guevara ölüme mahkûm edilmişti.

Che'nin La Higuera'da geçirdiği o on sekiz saat, bırakın sıcakkanlı biyografi yazarlarını en soğukkanlı biyografi yazarlarını bile kahretmeye yeter. Ernesto Guevara o güne kadar tomarlarca kâğıda, izlenimlerini, olaylarla ilgili görüşlerini ve en içten duygularını döktüğü günlüklere, mektuplara, makalelere, röportajlara, konuşmalara ve toplantı kayıtlarına geçen bir hayat yaşamıştı. O güne kadar onun hakkında konuşan anlatıcılarla, tanıklarla ve dost seslerle çevrili bir hayat yaşamıştı. Şimdi ise biyografi yazarı ilk kez düşman tanıklara, çoğu olayları çarpıtıp yalan bir hikâye oluşturmaya can atan tanıklara başvurmak zorundadır. Bugün Che'nin son saatleri konusunda bildiklerimiz 30 yıl içinde ufak tefek bilgilerin birbirine eklenmesiyle oluşturulmuş şeyler; elde edilen bu şeyler gazeteciliğin azminin ve uzun zaman öncesine ait eylemlerle ilgili ifadelerin, genelde yalan ifadelerin bir sonucudur. La Higuera, sadece sorulara izin veren karmaşık bir sözcük yığınından ibarettir:

Che kendisini öldüreceklerini biliyor muydu?

Günlüğünde ikide bir söz ettiği Simón Cuba hakkında şimdi ne düşünüyordu?

Kafasında, canlı olan, gözaltında bulunan ve ölen gerillaların bir listesini çıkarmış mıydı? Pacho Montes de Oca ve Pombo, Inti Peredo, Dariel Alarcón, David Adriazola, Ñato Méndez ve Leonardo Tamayo'yla birlikteydi; Francisco Huanca ile Octavio de la Pedraja yaralılarla birlikte kaçmıştı. Onlar Che'nin esir alındığını görmüşler miydi? Bir şeyler yapmaya çalışırlar mıydı?

Che bu zaman zarfında sürekli Aleida ile çocuklarını mı düşünmüştü? Yoksa ölenler, devrim yolunda daha önce ölmüş olanları mı düşünmüştü: René Ramos Latour ile Geonel Rodríguez'i, Camilo Cienfuegos ile Ricardo Masetti, Eliseo "San Luis" Reyes, Manuel, Vilo Acuña ile Tania'yı mı? Liste uzayıp gidiyordu.

Yarası canını çok mu yakıyordu? O esir aldığı kişilerin yarasını tedavi etmek konusunda bir kere bile tereddüt etmemişti; ama gel gör ki mermi yarası için ona vere vere aspirin vermişlerdi.

Yenilgisi üzerinde düşünmüş müydü, çok gerilere uzanan bir yenilgi zincirinin son halkası olan kendi yenilgisi üzerinde: Puerto Maldonnado grubunun yenilgisini, Salta'daki yenilgiyi ve kendi gerilla savaşının yenilgisini?

Gelecekte payına ne düşüyordu? 50 yıl hapis hayatı mı? Ensesine sıkılacak bir kurşun mu? Bu ilk dayak yiyişi değildi; ama sonuncusu muydu acaba?

Bu sırada günlüğü, onu esir tuttukları yerden birkaç metre ötedeki telgrafhanedeymiş. Che başka askeri yenilgiler de yaşamıştı; ama hayatında ilk kez kalemsiz kâğıtsız kalmış biriydi şimdi, olayları kendi açısından anlatamadığı için, özellikle de bu yüzden, tamamen yenilmiş biriydi.

La Higuera'daki ilk nöbet değişimi bir buçuk saat önce gerçekleşmişti. Che yere yığılmış yatıyormuş, bacağındaki yaranın kanaması durmuş. Odada nöbet tutan askerlerden biri yıllar sonra şunları söyleyecekti:

> Gördüğüm bir tek şey vardı, ki bu gerilla savaşçısına karşı yapılmış bir saldırı gibi gelmişti bana, o da Carlos Pérez Gutiérrez'in içeri girmesi, kafasından tutması ve yüzüne tükürmesiydi. Che altta kalmadı, o da onun yüzüne tükürdü ve öyle bir tekme savurdu ki, Gutiérrez iki büklüm oldu. Onun neresine vurduğunu bilmiyorum; ama Carlos Pérez Gutiérrez sere serpe yere uzandı, üstelik Eduardo Huerta ile başka bir subay Che'yi tutuyordu.

Kısa bir süre sonra, bir sıhhiye eri Che'nin bacağını dezenfektan ile yıkamış; görüp göreceği tüm tedavi buydu. Telgraf operatörünün karısı Ninfa Arteaga esirlere yemek vermek istediğini söylemiş. Nöbetçi subay kabul etmemiş ve Ninfa, "Onlara yemek vermeme izin vermezseniz, kimseye yemek yok," demiş. Kızı Élida "kör" bir gerilla savaşçısına (Juan Pablo Chang mı?) biraz yiyecek vermiş. Che'nin yediği son yemek bir kâse nohut çorbasıymış.

Teğmen Toti Aguilera odaya girmiş: "Bay Guevara, artık benim emrim altındasınız," demiş. Che ondan sigara istemiş. Aguilera, ona

doktor olup olmadığını sormuş, Che de doktor olduğunu; ama dişçilik de yaptığını, birçok kişinin dişini çektiğini söylemiş.

Teğmen onunla biraz daha laflamak için odanın içinde dolaşmış; ama sonra dışarı çıkıp gitmiş. Yaralı bir biçimde yerde yatan ve konuşmaya pek istekli olmayan efsaneyle konuşmanın imkânı yoktu çünkü hele Che'nin kendisine yakın olanlara bile mesafeli davrandığı düşünülürse, yabancılara, üstelik düşmanlarına nasıl mesafeli bir tavır takındığını tahmin etmek hiç de güç değil.

Daha sonra odaya birçok asker girmiş. Sinirli ve huzursuz hareketlerle ona sorular sormuşlar. Küba'da din var mı? Kübalıların seni traktörlerle takas yapmak istedikleri doğru mu? Arkadaşımı sen mi öldürdün? Küfürlerin bini bir paraydı. Bir başçavuşun Che'yi odanın bir köşesinde iki büklüm halde yattığını görünce ona, "Eşeğin ölümsüzlüğünü mü düşünüyorsun?" ("boş şeyler" anlamına gelen İspanyolca bir deyim) diye sorduğu söyleniyor.

Eşekleri her zaman sevmiş olan Che gülümsemiş ve *Hayır başçavuş, senin gibi emir altındakilerin o çok korktuğu devrimin ölümsüzlüğünü düşünüyorum*, demiş.

Saat 23:30'a doğru birkaç asker Che'yle yalnız kalmış, yanlarında ne subay, ne onbaşı, hiçbir rütbeli yokmuş. Che onlarla konuşmuş ve nereden geldiklerini sormuş. İki askerin ailesi madenciymiş; birinin babası madenciymiş. Askerler onunla birlikte kaçabileceklerini düşünmüşler. Hatta biri dışarı çıkıp çevreyi kolaçan etmiş. Köy hâlâ alarm halindeymiş, üç nöbetçi kordonu varmış, üçüncü kordonu başka bir bölükten gelen askerler oluşturuyormuş. Askerler Che'ye bunu söylemişler. Söylediklerine göre Che onlara şöyle demiş: *Boş verin, uzun süre mahkûm kalacağımı sanmıyorum; çünkü birçok ülke beni isteyecektir, bu yüzden canınızı sıkmayın hiç. Bana bir şey olacağını sanmıyorum.*

Bu arada serbest olan bir grup gerilla askerin ağından geçmeyi başarmıştı. Inti Peredo: "O gergin ve kışkırtıcı gece neler olduğu konusunda hiçbir fikrimiz yoktu, aramızda fısıltıyla çatışmada Aniceto'dan başka yoldaşımızın ölüp ölmediğini tartıştık." Şafak vakti, tekrar koyağa gittiler; kısa bir bekleyişin ardından La Higuera'nın birkaç kilometre yakınındaki ikinci buluşma noktasına gittiler. Alarcón: "El Naranjal nehri yakınlarındaki ikinci buluşma yerimize gittik. Tekrar

La Higuera yönünde ilerlememiz gerekiyordu ve ... küçük köyün yakınlarında gün ışığına yakalandık."

9 Ekim günü, şafak vaktiydi. ABD büyükelçiliğinden Washington D.C.'ye haber gidecek ve Büyükelçi Henderson ABD Dışişleri Bakanlığına Che'nin esirler arasında bulunduğu ve çok hasta veya yaralı olduğu bilgisini geçecekti. Lyndon Johnson'un Latin Amerika danışmanları CIA kaynaklarını kullanarak Che'nin Barrientos'un elinde olduğunu, Barrientos'un onun parmak izlerini almak istediğini bildirmişlerdi.

La Higuera'da gün ağarırken nöbetçiler helikopterin pervane seslerini duyunca rahat bir nefes almışlardı. Helikopterde Albay Zenteno (Saturno) ve ona Vallegrande'de katılan CIA ajanı Félix Rodríguez vardı. İkisi, Che'nin sırt çantasından çıkan belgelerin bulunduğu telgrafhaneye gitmişler.

Bu sıralarda komandolar Binbaşı Ayoroa'nın emriyle hayatta olan gerillaları bulmak için koyağı tarıyorlardı. Yüzbaşı Prado'nun olayla ilgili resmi açıklaması şöyleydi:

> Bu operasyon ayın dokuzunda, sabah vakti başladı, toprağı karış karış dikkatle araştırdık. Bir takım Chang ile Pacho'nun saklandığı dehlizleri tespit etti; onlara teslim ol çağrısı yaptık; ama bize ateş açtılar ve bir askeri öldürdüler. Askerler ateşlerine hemen karşılık verdiler, makineli tüfek ve el bombalarıyla ikisini susturdular.

Oysa ilginçtir, olayla ilgili başka bir ifadesinde Prado askerlerinin dehlizde *bir* gerillanın bulunduğunu söylemişti, iki değil. Eğer koyakta iki kişi var idiyse, hayatta kalan gerillalar onları neden önceki gece görmemişlerdi? Pacho neden 8 Ekimde günlüğüne bir şey yazmamıştı?

La Higuera'da albay ile CIA ajanı okul binasına girip Che'yle görüşmüşler. Bir asker yıllar sonra, "komutanlardan biri Che'yle bağıra çağıra tartıştı, bu komutanın yanında konuşmaları boynuna astığı büyük bir teybe kaydeden biri vardı, belki de gazeteciydi," demişti.

Rodríguez'in belirttiğine göreyse konuşmaları dostane bir havada geçmişti. Che'yi okul binasının dışına çıkarmışlar ve birlikte fotoğraf çektirmek için ondan izin istemişler. Félix, Che'nin yanında dururken helikopter pilotu Binbaşı Niño de Guzmán CIA ajanının Pentax marka makinesinin denklanşörüne basıvermiş. Bu fotoğraf elimizde: Che'nin

saçları darmadağın; yüzünde korkunç bir keder ifadesi var, gözleri bitkinlikten içeri göçmüş ve elleri sanki bağlıymış gibi bitişik.

Diğer iki fotoğrafı o sabah askerler çekmiş; ikisi de birbirine benziyor, ikisinde de Che objektife bakmıyor.

Zenteno operasyonu yürütmek üzere Yuro Koyağına giderken Rodríguez de taşınabilir RS48 telsiziyle şifreli bir mesaj göndermişti. Onu izleyen Selich onun neler yaptığını kuşkuya yer bırakmayacak bir kesinlikle anlatıyordu: "Yanında bir uzun mesafe telsizi vardı, bunu hemen kurdu ve yaklaşık 65 hanelik şifreli bir mesaj yolladı. [Ondan sonra] güneş ışığının vurduğu bir masanın üzerine dört teleskop ayaklı bir çerçeve koydu, onun üzerine bir fotoğraf makinesi yerleştirdi ve fotoğraf çekmeye başladı." Rodríguez, Che'nin iki günlüğü, şifre kitabı ve dünyanın dört bir yerindeki insanların adreslerinin yer aldığı adres defterine özel bir ilgi göstermişti.

Rodríguez, şifre kitabının fotoğrafını çektiğini söylemiş: "Dünyada bundan sadece iki tane var, biri Fidel Castro'nun elinde, biri de bu." Selich iki yaralı askerle birlikte helikopterle Vallegrande'ye dönmüş, saat yedi buçukta Zenteno bir emir eriyle ve Binbaşı Ayoroa'yla birlikte tekrar La Higuera'ya gitmiş. Orada CIA ajanını harıl harıl çalışırken bulmuşlar; Zeteno La Paz'da ABD'li ajanlara fotoğrafların bir kopyasının verileceğini söyleyerek ona serzenişte bulunmuş. "Hiç kimse fotoğrafların çekilmesine karşı çıkmadı; hiç kimse aldırmadı," demişti Binbaşı Ayoroa yıllar sonra.

Okul binasında yalnızlıktan sıkılan Che askerlerden okulun öğretmeni Julia Cortez'le konuşmasına izin vermelerini istemiş.

Öğretmen sensin demek. "Ya sé leer"deki "sé"nin e'si üzerinde aksan işareti olduğunu biliyor muydun? demiş karatahtadaki yazıya işaret ederek. *Bu arada, Küba'da böyle okul bulamazsın. Böyle bir yeri hapishane gibi görürüz biz. Köylülerin çocukları böyle bir yerde nasıl ders çalışıyor? Bu anti pedagojik bir şey.*

"Ülkemiz yoksul bir ülke."

Devlet adamlarıyla generallerin altında Mercedes var ve bir sürü şeylere sahipler ama ... öyle değil mi? İşte biz bunun için savaşıyoruz.

"Bolivya'da savaşmak için çok uzaklardan gelmişsiniz."

Ben bir devrimciyim, bundan önce daha birçok yerde bulundum.

"Buraya askerlerimizi öldürmeye geldiniz."

Bak, savaşta kazanmak da kaybetmek de var.

Albay Zenteno, cumhurbaşkanının verdiği Che'yi öldürme emrini ne zaman almıştı? Félix Rodríguez, Che'nin yenilmiş bir adam olarak hayatta kalmasının ölmesinden daha çok işlerine yarayacaklarını ileri sürerek Bolivyalıları onu öldürmemeleri konusunda ikna etmeye çalışmış mıydı? CIA ajanı anılarında bunu yapmaya çalıştığını belirtir; ama Zenteno'nun açıklamalarında böyle bir şeyden hiç söz edilmez.

Rodríguez, Che'yle bir buçuk saat kadar konuştuğunu ve Che'nin kendisinden Fidel'e Latin Amerika devriminin zafere ulaşacağını, karısına yeniden evlenip mutlu olmasını söylemesini belirten bir mesaj göndermesini istediğini de iddia eder.

Ama sözünü ettiği bir buçuk saatlik konuşma on beş dakikadan fazla sürmemişti ve başka askeri kaynaklar Che'nin Rodríguez'i CIA adına çalışan bir *gusano*, Kübalı bir dönek, olarak gördüğünü doğruluyor; Che, ona paralı asker demiş, bundan sonra da konuşmaları ağız dalaşından öteye geçmemiş.

Aslında sabah 11:45'te Zenteno, Che'nin günlüğüyle tüfeğini almış ve Rodríguez'le birlikte, henüz iniş yapmış olan helikoptere binip oradan uzaklaşmıştı.

Öğleyin Che, öğretmenle tekrar görüşmek için izin istemiş; ama öğretmen bu isteğini reddetmiş: çünkü korkmuş.

Bu sırada hayatta kalan gerillalar köyün beş altı yüz metre yakınlarındaydı, harekete geçmek için karanlığın çökmesini bekliyorlardı. Alarcón:

> Che'nin yakalandığını orada anladık... yanımızda bulunan kulaklıklı küçük bir radyodan haberleri dinledik... Bunun ordunun yaydığı yalan bir haber olduğunu düşündük. Ama sabah 10:00 sıraları Che'nin öldüğünü söylemeye başladılar ve ... cüzdanından çıkan karısıyla çocuklarına ait bir fotoğraftan söz etmeye başladılar. Bunu duyunca biz, yani oradaki üç Kübalı, birbirimize baktık ve sessizce ağladık... Tamam dedik; Che'nin çatışmada öldüğünü düşünüyorduk. Onun 500 metre ötemizde olduğu aklımızın ucundan bile geçmemişti.

Sabahın ilerleyen saatlerinde Ayoroa gönüllü infazcılar aramaya başlamış. Bir askerin belirttiğine göre, Başçavuş Mario Terán, Che'yi öl-

dürmek istediğini söylemiş: "Mario'nun B Bölüğünden üç arkadaşı öldürülmüş, onların adına Che'yi öldürmesine izin vermeleri gerektiğini söyledi." Mario çakırkeyifti. Çavuş Bernardino Huanca ise Che'nin yoldaşlarını öldürmeyi teklif etmişti.

Öğleden sonra saat biri biraz geçe 1,52 metre boylarında, 75 kg ağırlığında, tıknaz bir adam olan Terán, Che'nin bulunduğu okul binasına girdi. Terán'ın elinde Başçavuş Pérez'in verdiği bir M2 tüfek vardı. Bu sırada Huanca yandaki odada Chang ile Simón'u kurşun yağmuruna tutuyordu.

Che sırtını duvara yaslamış ve elleri birbirine kenetli bir biçimde bir bankın üzerinde oturuyormuş. Terán tereddüt etmiş ve bir şeyler söylemiş, Che de ona şöyle demiş:

Niye canını sıkıyorsun? Beni öldürmeye geldin.

Terán gidecekmiş gibi arkasını dönmüş ve ancak 30 yıl sonra Che'ye atfedilen şu sözlere karşılık ateş açmış: *Ateş et korkak, alt tarafı bir adam öldüreceksin.* Terán olayı şöyle anlatıyordu:

> İçeri girdiğimde Che bir bankta oturuyordu. Beni görünce, *beni öldürmeye geldin*, dedi. Kendimi ateş etmeye hazır hissetmiyordum, bana, *Sakin ol, alt tarafı bir adam öldüreceksin*, dedi. Sonra kapıya doğru bir adım geri gittim, gözlerimi kapadım ve ilk ateşi açtım. Che bacakları çarpılarak yere yığıldı, kıvrandı ve kan kaybetmeye başladı. Cesaretimi topladım ve ikinciye ateş ettim, onu kolundan, omzundan ve kalbinden vurdum.

Biraz sonra Başçavuş Carlos Pérez odaya girmiş ve Che'nin ölü bedenine ateş etmiş. Onunki Che'ye ölümünden sonra sıkılan ilk kurşun olmayacaktı: arkadaşı Manuel Morales'in ölümünün intikamını almak için er Cabrero da ateş etmiş.

Birçok tanığın ifadesi Che'nin ölüm saati konusunda birleşiyor görünüyor: 9 Ekim 1967'de[1] öğleden sonra saat 13:10 sıraları ölmüş.

Söylendiğine göre, öğretmen infazdan sonra katillere bağırmış.

Yakındaki bir bölgenin pederi Ernesto Guevara'yla konuşmak için vakit geçirmeden La Higuera'ya ulaşmaya çalışmıştı. Peder Roger Schiller:

Bolivya ordusu, Che'yi çarpışma sırasında öldü göstermek için ölüm tarihini değiştirmeye çalışmıştı. Bu yalan haber nedeniyle uzun süre Che'nin ölüm yıldönümü 8 Ekim olarak anılmıştı.

Che'nin La Higuera'da tutulduğunu öğrendiğimde bir ata atladım ve oraya doğru yola çıktım. Ona günahlarını itiraf ettirmek istiyordum. Onun bana, "Ben ümitsiz bir vakayım," diyeceğini biliyordum. Ona, "Sen ümitsiz bir vaka değilsin. Tanrı hâlâ sana inanıyor," demek istiyordum.

Yolda bir köylüye rastladım. "Acele etme Peder," dedi bana, "Onun işini bitirdiler bile."

Öğleden sonra 16:00 sıraları Yüzbaşı Prado yakınlardaki koyaklara gerçekleştirdiği son baskından köye dönünüş. La Higuera'ya giderken Binbaşı Ayoroa, ona, Che'nin infaz edildiğini söylemiş. Prado buna kızarak, Che'yi biz canlı ele geçirdik, demiş. Che'nin ölüsünü helikopterle taşımak için hazırlıklar yapılmış. Prado, surat şekli bozulmasın diye Che'nin çenesini bir mendille bağlamış.

Bir sokak fotoğrafçısı, Che'nin sedye üzerindeki cesedinin çevresini sarmış olan askerlerin fotoğraflarını çekmişti. Bunlar pazar gezmesine çıkmış insanların fotoğraflarına benziyordu, sadece yüzlerde gülücükler eksikti. Fotoğraflardan birinde Che'nin ölü bedeninin yanında Prado, Peder Schiller ve telgrafçının karısı Doña Ninfa görülüyordu.

Peder okul binasına girmiş; ama ne yapacağını bilememiş, sonra yerdeki kovanları toplamış, üzerlerindeki kan lekelerini silmiş. Peder, bir insanın okul binasında öldürülmesi günahını silmeye çalışmıştı.

Mario Terán'a bir kol saati ve West Point'te başçavuşluk kursuna gönderilme sözü verilmiş; ama bu sözlerin hiçbiri tutulmamıştı.

Helikopter, kızaklarından birine bağlanmış Che'nin ölü bedeniyle birlikte havalanmıştı.

55

KAYIP CESET

Che'nin ölü bedeni, Malta hastanesi, Vallegrande, Bolivya. Bolivya askeri yetkililerinin düzenlediği bir basın toplantısında onun Churo koyağında komandolarla girdiği bir çatışma sırasında vücuduna aldığı on kurşun yarası sonucu öldüğü açıklaması yapılmıştı.

La Paz'ın 765 kilometre güneydoğusu, Vallegrande, 8. Alay Karargâhı, 10 Ekim 1967, sabah saat 10:00. Uruguaylı gazeteci Ernesto González Bermejo manzarayı şöyle tasvir ediyordu:

> Diğer kasabalar gibi bir kasaba, ana meydanı, kurumuş bir çeşme, birilerinin hayalinden çıkmış bir büst ve birkaç taşocağı var. Saati kim bilir hangi kişinin anısına onu beş geçede durdurulmuş belediye binası, Julio Durán'ın eczanesi, Montesclaros bakkal dükkânı, Doña Eva'nın bir kısmı pansiyon olarak kullanılan dükkânı ve elbette, biraz da mübalağlı bir biçimde katedral olarak adlandırılan kilise binası.

Bolivya ordusu, zaferlerini ilan etme kaygısıyla, bir basın toplantısı düzenlemişti. Che'nin ölü bedeninin soğumasını beklemek bir yana, adeta alay edercesine, henüz ölmeden öldüğünü ilan etmişlerdi; çünkü o sırada onun yaşadığını onlar bilmeyecekti de kim bilecekti. René Barrientos, La Paz'daki bir grup gazeteciye kapalı bir oturumda Che'nin ölüm haberini iletti; Albay Zenteno saat birde 8. Alay Karargâhı'nda verdiği bir basın toplantısında aynı açıklamayı yaptı. Albay Zenteno, Che'nin La Higuera yakınlarında, Vallegrande'nin 30 küsur kilometre açıklarında ordu birlikleriyle girdiği bir çatışmada öldüğü açıklamasında bulunmuştu: "Çatışma dört saat sürdü... ama Guevara kasığından ve akciğerlerinden aldığı yaralar sonucu çatışmanın başında öldü..."

Bolivya Silahlı Kuvvetler Komutanı General Alfredo Ovando saat 13:50'de, yanında General Lafuente ve Tuğamiral Ugartechea olduğu halde Vallegrande'ye girdi. Yeni düzenlenen operasyonda ölenlerin cesetlerinin bulunduğu yemekhaneyi ziyaret ettiler. Ovando adeta korkusunu gizlemek istercesine gergin ve sinirli görünüyordu. Bu tuhaf bir zaferdi, muzafferlerin mağluplardan daha çok korktuğu bir zafer.

Üç saat sonra, öğleden sonra tam 17:00'de, helikopter havaalanına indi, kızaklarından birine bir ceset bağlıydı. Cesedi nakletme operasyonu, üzerinde herhangi bir rütbe bulunmayan askeri üniformalı biri tarafından yürütülüyor gibi görünüyordu. Adamın rütbesiz üniforması gazetecilerin dikkatini çekmiş, onun bir CIA ajanı olduğuna hükmetmelerine neden olmuştu. Bazı gazeteciler onun fotoğrafını çekmiş-

ti, bu kişi "Dr. González"di. Meslektaşı Félix Rodríguez de oradaydı. Gazeteciler ajanların yanına yaklaştı ve onlara nereden geldiklerini sordular: Küba'dan mı? Porto Riko'dan mı? "Hiçbir yerden," dedi ajanlar İngilizce.

Rodríguez, meslektaşına, "Hadi gel buradan gidelim," diye seslendi.

O sırada havaalanında bulunan bir campesino cesedin taşındığını görmüştü: "Tek parça halinde görünüyordu. Ölmemiş gibiydi. Gözleri açık bir şekilde sedyede yatıyordu, sanki canlıymış gibi bize bakıyordu." Cesedi büyük bir asker konvoyu arasında Chevrolet marka kasası örtülü bir kamyonetle San José de Malta Hastanesi'ne götürüldü; orada bir koğuşta bir ameliyat masasının üzerine yatırıldı.

Susana Osinaga adlı bir hemşire cesedin üzerindeki giysiyi çıkardı: "Üzerinde bir ceket, pantolon ve üzerine bir şekil dikilmiş siyah bir bere vardı; o dikilen şeklin kırmızı mı yeşil mi olduğunu hatırlanuyorum: beş köşeli küçük bir yıldızdı bu. Her iki ayağında da kimi kahverengi, kimi çizgili, kimi de mavi üç kat çorap vardı." Tutanaklar sırasında iki doktor hazır bulunmuştu, elbette cesedin başından bir an bile ayrılmayan Albay Selich de.

İkinci basın toplantısı, cesedin bazılarının Rembrandt'ın *Dr. Tulp'un Anatomi Dersi* adlı tablosunun hipergerçekçi bir versiyonu olarak gördüğü biçimde teşhir edildiği hastanenin çamaşırhanesinde yapılmıştı. UPI muhabiri Alberto Zuazo:

> O su gibi hafif şeffaf, etkileyici yeşil gözler ve yüzündeki o belli belirsiz müphem tebessüm insana o bedende hayat olduğu izlenimi veriyordu. 10 Ekim 1967'de Vallegrande'de bulunan gazetecilerin çoğunun Che'nin bizimle konuşmasını beklediğini sanıyorum.

Bu fotoğrafı bir subayın cesedin üzerindeki mermi yaralarını gösterirken çekilmiş ve dünyanın her yerinde yayınlanan fotoğrafları izledi.

Ordu, Che'nin öldüğünü cesedini gösteren ve yalan bir ölüm haberiyle yayınlanan fotoğraflarla onun ruhunu yok edebileceklerini sanarak bir hata daha yapnuştı. Che'nin yüzünün korkunç fotoğrafları, açlık, astım krizleri, ateş, keder, şüphelerle geçen bir yılın izinin silinip tuhaf bir sükûnetin çöktüğü yüzünün fotoğrafları haber ajansının teknik sihirbazlığı sayesinde dünya genelindeki milyonlarca insana ulaşmıştı. Che'nin ölü bedeninin imgesi, Hıristiyanlığın işkenceden

geçmiş İsa'lara ve aldıkları yaralarla kalbura dönmüş azizlere hürmet etme şeklindeki o korkunç geleneğe uygun olarak bir yazgıyı harekete geçirmişti: ölüm, kefaret ve diriliş.

Bu hayaletlerden etkilenen Vallegrandeli campesinolar saygı dolu bir sessizlik içinde Che'nin cenazesinin önünde tek sıra halinde yürüdüler. Ordu girişte kontrolü sağlamaya çalışınca bir insan seli askerlerin kordonunu yarıp geçti. O gece küçük kasabanın çevresindeki küçük arazilerde Che için mumlar yakıldı. Bir aziz doğuyordu, yoksulların dinsiz azizi.

O gün saat 17:30'da yüksek rütbeli subaylar Che'nin ölü bedeniyle fotoğraf çektirdiler ve Ovando bu fotoğrafı çektirirken Che'nin yakalanınca *"Ben Che; dirim ölümden daha kıymetlidir!"* dediğini belirtti. Ovando daha sonra olayı bir başka şekilde aktaracaktı: *"Ben Che, kaybettim."* Bu, uzun bir yalan haber akışının başlangıcıydı. Bir subay gazetecilere Che'nin günlüğünü gösterip içinde sözde yazılı olan bir cümleden "alıntı" yaptı: *"Bolivyalı askerlerin bu kadar güçlü olabileceğini hiç düşünmemiştim."*

Lyndon Johnson, Che'nin öldüğünü saat 16:10'da, *Presencia*'da yayınlanan Che'nin yakalanışıyla ilgili haberden ve Barrientos'un sabah saat 10:00'da Che'nin öldüğüne ilişkin yaptığı açıklamadan söz eden Walter Rostow'un raporunu aldığında öğrenmişti.

Havana habere önce ihtiyatla yaklaştı. Fidel daha sonra, Che'nin ölü fotoğraflarının peş peşe yayınlanmasıyla birlikte onun öldüğünü kabul etmeye başladığını; ancak yine de haberi doğrulayacak daha başka kesin kanıtların gelmesini beklediğini itiraf edecekti: çünkü basın Che'yi dünyanın herhangi bir yerinde ilk kez öldürmüyordu. Bunları söylerken Fidel'in belirtmediği bir şey vardı, o da Che'nin ölümüyle ilgili kuşkularının gerillalarla olan bağlantılarının aylar önce kopmasından, hatta şehir şebekesinden geriye kalan kişilerle bile hiçbir temas kuramamalarından kaynaklandığıydı.

O akşam hastane başhekimi ile bir asistan –sırasıyla Abraham Baptista ve José Martínez Casso– Toto Quintanilla (Bolivya İçişleri Bakanlığı İstihbarat Şefi) ile CIA'den "Dr. González"in gözetiminde ceset üzerinde otopsi yaptı. Sonrasında hazırlanan rapor kaçınılmaz olarak belirsizliklerle doluydu. Ölüm belgesinde şunlar yazıyordu: "mermilerin göğüs ve uzuvlarda açtığı çeşitli yaralar sonucu ölüm."

Otopsi raporunda dokuz mermiden söz ediliyordu: ikisi bacaklarda, biri sağ bacağın ortasında, diğeri sol baldırın ortasında; ikisi köprücük kemiğinde; ikisi kaburga kemiklerinde; biri göğüs kasında. Ölüm nedeni, "göğüsteki yaralar ve sonrasında meydana gelen kanama" olarak ifade ediliyordu.

Ancak bir subay, gazetecilerin önünde on yaradan söz etmişti. Che'nin gırtlağındaki o "fazladan" yara otopside belirtilmemişti. Bu çelişki önce fark edilmemişti, tıpkı göğüsteki yaraların ölümcül olduğu bilgisi gibi. Bu anlamda, otopsi doğru olsaydı, Che'nin canlı ele geçirilmiş olması –ciddi bir yara aldığı için– ve ikinci basın konferansında belirtildiği gibi, La Higuera'da canlı kalması imkânsızdı. Kendisini yakalayanlarla konuşması ise hiç olmayacak bir şeydi. Bolivya ordusunun özensizliği kendini göstermeye başlamıştı; Che'yi öldürmek konusunda bir karara varmış olsalar da, ölümüne ilişkin hikâyelerini doğru dürüst kurgulayamamışlardı.

Ordunun muallakta olan bir meselesi daha vardı: cesedi ne yapacaklardı? Sabah saat 10:00'da Silahlı Kuvvetler Genel Komutanı General Juan José Torres'in gönderdiği bir telgraf mesajı ulaştı: "Guevara'nın cesedi hemen yakılmalı ve külleri saklanmalıdır." Ama ceset, kimliği kesin olarak belirlenmediği sürece yok edilemezdi. Che'nin hayaleti mezarından çok daha tehlikeli olabilirdi. Ovando, cesedin başıyla ellerinin kesilip ileride yapılacak bir kimlik tespiti çalışması için saklanmasını önermiş. CIA ajanı Rodríguez, Ovando'yu daha sonra parmak izlerinin tespiti için ellerin yeterli olacağı, cesedin başını kesmeleri halinde Bolivya hükümetinin dünyanın gözünde barbar bir kabile gibi görünebileceği konusunda ikna etmeye çalışmış.

Hastanede başka tür bir operasyon düzenleniyordu. Gerilimi ve ceset üzerinde gerçekleştirilen kasaplığı, doktorlardan, Martínez Casso daha fazla kaldıramamış ve arka arkaya içtiği içki nedeniyle iyice sarhoş olmuştu. Che'nin ellerini bileklerinden keserek formaldehit dolu bir kabın içine yerleştiren Dr. Baptista olmuştu. Che'nin ölüm maskını da almışlardı; ama Susana Osinaga'nın belirttiğine göre: "Balmumu maskını aldıktan sonra yüzünü parçaladılar."

11 Ekimin ilk saatlerinde, sabah 03:00'e doğru, Che'nin ölü bedeninin gömülmesi operasyonundan sorumlu Albay Zenteno ile Yarbay Selich, bir ay önce Vilo Acuña'nın grubunu pusuya düşürmüş olan

Yüzbaşı Vargas Salinas'a, Che'nin ölü bedeniyle birlikte Alberto Fernández Montes de Oca, Orlando Pantoja, Simón Cuba, Aniceto Reinaga, Juan Pablo Chang ve René Martínez Tamayo'nun cesetlerini gömme emri verdi. Che'nin mezarının hiçbir biçimde tanınmaması gerekiyordu: Bolivya'da insanların ölü gerilla komutanıyla yoldaşlarına saygılarını ifade edecekleri bir yer olmamalıydı. Cesedin yakılması fikri, doktorlardan birinin yeterli bir ceset yakma fırını olmadan bu işlemin ne kadar zor olacağını açıklaması üzerine reddedilmişti.

Alınan tüm önlemlere rağmen, Malta Hastanesi'nin karşısında çalışan yaşlı bir adam karanlıkta cesetlerin taşınması operasyonunun gerçekleştirildiğini görmüştü. Adam on yıl sonra olayı gazeteci Guy Guglietta'ya şöyle anlatmıştı:

> "Cesedini eski çamaşırhaneye koydular ve daha sonra diğerlerinin cesetleriyle birlikte oradan aldılar. O gece cesedi büyük bir askeri kamyona yerleştirip götürdüler. Cesetleri kamyona attılar ve çekip gittiler."
>
> "Kamyon nereye gitti?"
>
> "Kim bilir?"

Ancak başka bir gazetecinin, Ovando'nun Vallegrande yemekhanesinde askerlere verdiği partiye davet edilmeyen *Presencia*'dan Erwin Chacón'un aklında bazı şüpheli fikirler vardı. Geceyi Malta Hastanesi'nin önünde bekleyerek geçirmiş ve kamyonların tekerleklerinin izlerini yok oldukları Pando kışlasına kadar takip etmişti. Chacón, Selich ile Vargas'ın bu kirli görevle, Che'nin ölü bedeninden kurtulma göreviyle görevlendirildiğini de biliyordu.

Cesetler hastaneden alınıp kamyonla Vallegrande'deki Pando alay kışlasına götürülmüş; orada dört tank yakıt, gömme işinden sorumlu komutanın, doktorların uyarılarına rağmen cesetleri yakma isteğini yerine getirmek üzere hazır bekliyormuş. Ancak 11 Ekimde şafak vakti Yüzbaşı Vargas fikir değiştirip cesetleri gizli bir yere gömmeye karar vermiş. Gömme işleminden sorumlu manga, alay kışlası yakınlarındaki bir havaalanının yanında sürmekte olan bir inşaat çalışmasından yararlanmış; cesetleri bir çukurun içine atmışlar ve üzerlerini bir el arabasıyla taşıdıkları toprakla örtmüşler.

Halk cesedin kayıp olduğunu zannediyordu. O andan sonra Bolivya ordusundan, Che'nin ölü bedeninin gömülü olduğu yer konusunda

çelişkili ve saçma sapan ifadeler peş peşe gelmeye başladı. Torres cesedin yakıldığını söylerken Ovando gizlice gömüldüğünden söz etti, bunun üzerine Torres cesedin önce yakıldığı, sonra gömüldüğü açıklamasında bulunmak zorunda kaldı.

Lyndon Johnson, 13 Ekimde saat 18:15'te Walt Rostow'dan, Corey Olivier'a Bolivyalıların Che'nin ölü bedenini yakıp yakmadıklarını sormasının istendiğini, CIA'nin Dışişleri Bakanlığına bunun doğru olduğunu söylediğini duyduğunu belirten bir rapor almıştı.

Ertesi gün, üç Arjantinli polis müfettişi günlüklerdeki el yazısını incelemişler ve Che'nin koruma altına alınan ellerinden parmak izi almışlar. Eski belgelerle yapılan karşılaştırmalar kimliğini doğrular nitelikte sonuçlar elde edilmesini sağlamış.

Bu sıralarda, Che'nin kardeşi Roberto, ağabeyinin cenazesini almak üzere bir grup gazeteciyle birlikte uçakla Santa Cruz'a gitmiş ("Bolivya'ya basın uçağıyla gittim; çünkü yolculuğun masraflarını karşılayacak param yoktu"); ama askeri yetkililerden sadece kaçamak cevaplar ve çelişkili bilgiler almıştı.

Kayıp cesetle ilgili söylentiler akla yatkın hikâyelerden iyice abartılı hikâyelere kadar büyük bir çeşitlilik gösteriyordu. Meksikalı gazeteci José Natividad Rosales, Che'nin yeşil berelilerin eğitim gördükleri La Esperanza kışlasında, cam kapaklı bir tabutun içinde yattığı görüşündeydi. Ortalıkta dolaşan söylentilerden biri de, cesedin yakıldığı ve küllerin ormana serpildiği yönündeydi. Bu söylentinin bir başka versiyonunda ise küllerin Vallegrande belediye binasının harcına karıldığı söyleniyordu. Guevara'nın ölümünden iki ay sonra, gazeteci Michelle Ray başka bir söylentiyi dillendirmişti: ceset La Paz'da bir yerin kilerinde buzun içinde saklanıyordu.

Che nasıl ölmüştü? Cenazesi neredeydi?

11 ve 12 Ekimde Interpress'in telle geçtiği ve adli tıp uzmanı Martínez Casso'yla yapılan bir söyleşiye dayanan bir rapor, Che'nin ölümüyle ilgili yapılan resmi açıklamaların üzerine şüphe düşüren ilk rapordu. Casso tereddütle Che'nin ölümünün aynı gün, yani 9 Ekimde saat 11:00 ile öğle arasında gerçekleştiğini söylemişti, çatışmaların ayın sekizinde gerçekleştiği düşünülürse...

15 Ekim Pazar günü, bir gazetecinin Che'yi öldürmekle suçladığı Yüzbaşı Gary Prado UPI'ye bağlı çalışan gazetecinin söyleşi teklifini

kabul etti ve ona muğlak ama kendisini Che'nin ölümünün sorumluluğundan kurtaracak bir açıklamada bulundu: yakalandığında Che yaşıyordu, La Higuera'ya onu canlı teslim etmişti. Yaralı mıydı? Yarası ciddi miydi? Bu konuya hiç girmemişti.

Aynı gün, yani 15 Ekimde, Küba televizyonunda Che'nin öldüğünü doğrulayan Fidel Castro, Bolivya ordusunu Che'yi infaz etmekle suçladı. Fidel, suçlamalarını otopsi raporuyla Che'nin yakalandığında yaralı olduğuna; ama yarasının ciddi olmadığına dair yapılan açıklamalar arasındaki çelişkilere dayandırıyordu. 17 Ekimde Bolivya devlet televizyonu silahlı kuvvetlerinin ifadelerine sadık kalan bir açıklamada bulundu: "Che Guevara aldığı yaralar sonucu... yakalandıktan birkaç saat sonra öldü." Ama *Time* dergisi, şüphesiz ABD hükümetinden sızdırılan bir bilgiye dayanarak, aynı gün Fidel'in değerlendirmesini doğruladı: Bolivya ordusu, yaralı ama canlı yakalanan Che'nin infaz emrini vermişti. Birkaç gün sonra İngiliz gazeteci Richard Gott, Şili'de çıkan *Punto Final* gazetesinde yayımlanan yazısında, Che'nin yakalandığı haberinin gazeteye 8 Ekim gibi çok erken bir tarihte ulaştığını (bu haber belki de bizzat Pappy Shelton tarafından Santa Cruz golf kulübünde iletilmişti) belirtti.

Che'nin 8 Ekimde nasıl yakalandığını ve sonrasında La Higuera'daki okul binasında nasıl öldürüldüğünü anlatan ilk ayrıntılı açıklama ancak dört ay sonra, 5 Şubat 1968'de gelebildi. Fransız gazeteci Michelle Ray'ın bu raporu, *Ramparts* adlı Amerikan dergisinde yayımlanmıştı; yazının başlığı ise şöyleydi: "Gözlerini Kırpmadan: CIA Che'yi Nasıl İnfaz Etti?"

Zaman içinde, yalan haberlerin sisi arasından olayın gerçek yüzü belirmeye başladı. Ama Che, Pacho, Chang, Olo, René, Aniceto ve Simón'un cenazelerinin bulunduğu yeri bulmak çok zordu. Seksenlerin sonlarına doğru, Kübalı araştırmacılar Adys Cupull ile Froilán González, toplu mezarın bulunduğu yerle ilgili iki söylentinin doğruluğunu araştırdılar: "Ya Pando kışlasının koğuşlarının dibinde ya da Vallegrande havaalanının iniş pistinin yanında. İki yer arasında 200 metre var." Ancak mezarların nerede bulunduğunu yıllarca gizlemiş olan resmi makamda sessizliği ilk bozan kişi Bolivya ordusundan Binbaşı Saucedo Parada oldu. Yıllar sonra Parada, yazarın ulaştığı kilit bilgi unsurlarının çoğunun doğruluğunu kabul etti.

Gerillaların ölülerinin gömüldüğü yer konusunda ayrıntılı bir bilginin ortaya çıkması için, 28 yıl sonra, o zamanlar yüzbaşı, şimdi ise emekli general olan Vargas Salinas'ın konuşmaya karar vermesi gerekiyordu. Kasım 1995'te Vargas Salinas, Binbaşı Flores'le birlikte gömme işlemine katıldığını resmen açıkladı. Vargas, 11 Ekim 1967'de şafak vakti hava pistinin yanında bir traktörle nasıl çukur açtıklarını, çukura Che'nin ve arkadaşlarının cesetlerini nasıl attıklarını, hiç iz kalmayacak şekilde üzerini nasıl toprakla doldurduklarını anlattı.

Bu açıklama tepkiyle karşılandı. Bolivya ordusu kekelemeye ve kendi kendisiyle çelişmeye başladı; Vallegrande Belediye Başkanı, Tanrı'nın bile unuttuğu o yere turist çekebilmek için havaalanının çevresini "tarihi yer" ilan etti. Bolivya Cumhurbaşkanı Gonzalo Sánchez, Che'nin "Hıristiyanlığa" uygun bir biçimde yeniden gömülmesi için mezarların yeriyle ilgili bir araştırma başlattı...

Kasım ve Aralık 1995'te Arjantinli uzmanlardan oluşan ve Kübalı bir bilim adamının danışmanlığında bir ekip bölgede kazı çalışmalarına başladı. Sonra, yöre halkının verdiği bilgiler ışığında yapılan bir araştırmada Cañada del Arroyo'da ikinci bir toplu mezar ortaya çıkarıldı; bu mezarda Huanca'nın grubundaki kişilerin ve yine onun grubundan olan, yakalandıktan sonra Cajones'de öldürülen yaralıların cenazeleri bulunuyordu. Bu kitap baskıya giderken Che'nin ölü bedeniyle ilgili araştırma hâlâ sürüyordu...

56

KOMUTAN GUEVARA'NIN SAATLERİ

CIA yetkilisi "Dr. Gonzáles"
Vallegrande'deki havaalanında cipe binerken.

Hayatı boyunca maddi şeylere önem vermeyen bir adamın öldükten sonra arkasında bu kadar şey bırakması insanı şaşırtıyor; yaşarken kullandığı, ona ait olan ... ve ona ait olması gereken eşyalardı bunlar.

Küba'da, Che'nin eşyalarına azizlerin eşyalarına gösterilene benzer bir saygı gösterilir. *Verde Olivo* binasının girişinde, Che'nin 1960'ta bakanlık adına satın aldığı, sonra bakanlığa teslim ettiği kameranın teşhir edildiği küçük bir sergi vitrini var. Bu makine, Exacta marka 35 milimetrelik basit bir kamera. Ziyaretçilerin istisnasız hepsi bu vitrinin önünde durur ve hemen üstünde yer alan Che'nin gülümserken çekilmiş fotoğrafına bakarlar.

Küba'nın Lomas del Pedrero köyünden, Lina González adlı yaşlı bir kadın, gazeteci Mariano Rodríguez'e onun "oturduğu ve kahvesini içtiği tabureyi, masayı ve küçük fincanı" göstermişti.

Küba'nın Cabaiguán şehrinde Che'nin Santa Clara savaşının son günlerinde kırık sol koluna sarılı olan alçının teşhir edildiği bir Che müzesi var. O alçı oraya nasıl gitmişti? Bu alçı gerçekten o alçı mı? Çünkü Havana'ya zaferle girişine kadar o alçı kolundaydı ve La Cabaña kalesinde bulunduğu sıralarda çekilen fotoğraflarda Che'nin kolunun hâlâ alçıda olduğu görülür. Alçı Cabaiguán'a nasıl gitmişti?

Yıllar önce Küba'daki, Devrim Müzesinde Bolivya'daki gerilla savaşındaki eşyaların teşhir edildiği bir sergi açılmıştı; ama ne "Tania'nın" cipi Tania'nın cipiydi ne de Che'ye ait olduğu söylenen çoraplar –"Küba ordusunun tören üniformalarında kullanılanlar gibi ince çoraplar"– Che'nindi. Bolivya'daki gerilla savaşından hayatta kalan savaşçılardan biri bana öfkeyle şöyle demişti: "Che kalın çoraplar giyerdi, Fransa'dan gelen çoraplar, bu çoraplarsa [sergideki] ince ve yeni, halbuki Che'nin çorapları delik deşikti, katıydı; çünkü ayaklarını yıkamazdı."

Tıpkı Gerçek Haç'tan alınmış kıymıklar veya muskalar gibi Che'nin eşyaları da dostları ve onu sevenler arasında yarı dinsel bir duygu, bir dosta gösterilen türden bir saygı uyandırıyor, dürüstlükten uzak bir ticareti, bir sürü iğrenç sahtekârlığı besliyor.

Che'nin sahip olduğu birkaç eşyanın ticareti, o yakalandıktan hemen sonra La Higuera (şair Enrique Lihn'in Che'nin "ölümünden sonra karargâh kurduğu yer" dediği yerde), Vallegrande ve La Paz'da

başlamıştı bile. Yağma arzusu, savaş ganimeti toplama ve fetişizm karışımı bir zihniyet sonucu önce askerler, sonra da yakın çevredeki siviller Che'ye ait olan her şeyi çalmaya başlamışlardı. Che'nin yanındaki ABD dolarları, Bolivya pezoları ve Kanada dolarları La Higuera'da, komutanlık ofislerinin arkasında paylaşılmıştı. Che'nin Parker marka dolmakalemi bir başçavuşun eline geçmiş, başçavuş bunu birkaç fotoğraf karşılığında bir gazeteciye vermişti. Che'nin alyansını alan biri sonra alyansın kopyalarını yapmaya başlamıştı, ki bunları yıllar sonra hâlâ satmaktaydı. Namlusu parçalanmış M2 tüfeği Albay Zenteno'nun eline geçmiştî; söylendiğine göre Albay Zenteno yaranmak için bunu General Alfredo Ovando'ya vermiş. Che'nin pipolarından birini Albay Selich, diğerini de Çavuş Bernardino Huanca yürütmüş. Bu arada hiç kimse Che'nin kayıp botlarının yerine bir deri parçası ve iplerle yapılmış olan sandaletlerini istememişti.

Ancak Che'nin eşyaları içinde hiçbirinin saati kadar çok sahibi olmamıştı.

Yakalandığında Komutan Guevara'nın kolunda Rolex Perpetual Oyster marka iki saat vardı; bunlardan biri kendinin, diğeri de yardımcısı Carlos Coello'nundu; bu saati Coello ölmeden birkaç dakika önce Che'ye vermişti. Che bunu, La Higuera'daki okul binasındaki son görüşmelerinden birinde Yüzbaşı Prado'ya anlatmış. Prado askerlerin üzerlerini aratmış ve iki saati almış.

"Buyurun saatleriniz. İyi saklayın, onları kimse sizden alamaz."

Che bunların kendi adına saklanmasını tercih edeceğini söylemiş; kendisine bir şey olursa bunların halkına ("halkıma") verilmesini istiyormuş. Prado, Che'ye hangisinin kendisine ait olduğunu sormuş, onun saatinin arkasına ufak bir taşla "X" işaretiyle işaretle. Prado, Che'nin saatini saklamış ve Carlos Coello'nun saatini Binbaşı Ayoroa'ya vermiş.

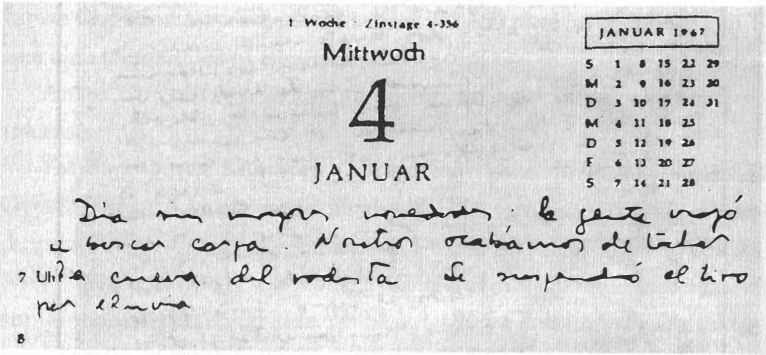
Resmi ağızdan yapılan açıklama bu şekildeydi; ama La Higuera'daki telgraf operatörü Cortez, Albay Selich'in elleri bağlıyken Che'nin kolundan saatini aldığını görmüş. CIA ajanı Félix Rodríguez, Che'nin saatini almış olan bir askeri nasıl oyuna getirip saati aldığını anlatmıştı; Rodríguez helikopter havalanırken saati kendi koluna taktığını söylüyordu; ama sözünü ettiği saat Rolex Perpetual Oyster marka bir saat değildi, GT Master markaydı. Bu arada gazeteci Luis Suárez,

Rolex'i Che öldükten sonra kolundan Çavuş Bernardino Huanca'nın aldığını iddia ediyordu.

Bazıları saatin General Alfredo Ovando'da bulunduğunu söylüyordu; bazılarının anlattığı hikâyeyse hayal gücünün sınırlarını zorluyordu: bu hikâyede saat Che'nin ölü bedeninde otopsiyi yapan doktora, doktordan doktorun oğluna, ondan da onun bir bar borcunu kapatmak için verdiği Meksika'nın Puebla şehrindeki bara kadar binlerce kilometre yol katediyordu.

57

ŞÜPHELİ GÜNLÜK

1 Woche · Zinstage 4-356

Mittwoch

4

JANUAR

JANUAR 1967					
S	1	8	15	22	29
M	2	9	16	23	30
D	3	10	17	24	31
M	4	11	18	25	
D	5	12	19	26	
F	6	13	20	27	
S	7	14	21	28	

Dia muy mayor, mañana, la gente vapó a buscar carga. Nosotros acabamos de tirar 7 Uhr a cuenta del rodeo se suspendió el tiro por 12 mins

8

Che'nin Bolivya günlüğünden bir sayfa.

Yuro Koyağındaki çatışmadan sonra gerilla savaşçılardan alınan ganimetlerin arasında, subaylarla askerlerin fetişistik takıntılarla aldıklarının dışında ele geçirilen birkaç defter ve günlük ordunun ağzını sulandıran bir savaş ganimeti haline gelecekti. İki defter özellikle çok değerliydi: üzerinde "1967" yazan "14 x 20" santimetre boyutunda kırmızı, spiral bir defter ile Frankfurt'tan alınan kahverengi bir ajanda. Defterde Komutan Guevara'nın Kasım ve Aralık 1966 günlükleri ile her sayfanın arkasında Che'nin gerilla grubuyla Havana arasındaki mesajlar, ajandada ise 7 Ekime kadarki süreyi kapsayan 1967 yılına ait günlükler yer alıyordu. Ele geçirilen ganimetler arasında gerillaların temas halinde olduğu dünyanın çeşitli yerlerindeki çeşitli kişilerin adreslerinin yer aldığı bir adres defteri, iki şifre defteri ve Che'nin Pablo Neruda ile Nicolás Guillén'in şiirlerini yazdığı yeşil bir defter de vardı. Yüzbaşı Gary Prado koyakta ele geçirilen günlüklerden birinin üzerine, "sırt çantasından çıktı" yazmış.

İki günlüğün varlığı ilk kez General Alfredo Ovando tarafından halka açıklanmıştı. General Ovando günlükleri 10 Ekim 1967'de La Paz'daki Santa Teresita Otelinde verilen basın toplantısında gazetecilere göstermişti.

O ilk günlerde günlükler birçok el değiştirmişti: üzerlerine nerede bulunduğunu yazan Prado'dan La Higuera'daki Albay Zenteno'ya, ondan onların fotoğraflarını çeken Félix Rodríguez'e, sonra Vallegrande'deki askeri istihbaratçılara, sonra Merkez Bankasındaki konaklama yerinde onları inceleyen Ovando'ya, ondan emir subayı Teğmen Olmos'a, daha sonra bir basın toplantısında gösterilmek üzere Olmos'un teslim ettiği 8. Alay Komutanlığına, oradan, Olmos'un kendisinin sorumluluğunda olduğunu ileri sürerek 8. Alay Komutanlığından almak istediğinde öğrendiğine göre, Garcia adlı bir CIA ajanının eline. Günlükler, La Paz'a yaptığı bir uçak yolculuğu sırasında CIA ajanından geri istenmiş, La Paz'da onları Yüzbaşı Pamo adlı biri teslim almıştı. Ovando daha sonra günlükleri askeri istihbarat servisine teslim etmiş, onlar da onları güvenli bir yerde saklamıştı.

Günlüklerin CIA'nin çektiği fotoğraflardan oluşan kopyası birkaç gün sonra Washington'a ulaşmıştı. Walt Rostow, ABD Başkanı Johnson'a gönderdiği 11 Ekim 1967 tarihli raporda günlüklerin varlığından kısaca söz ediyordu; Rostow raporuyla ilgili olarak, o sabah [raporu

gönderdiği günün sabahı] Che Guevara'nın öldüğüne % 99 emin olduğunu ve "bunların" Washington'a o gün veya ertesi gün mutlaka ulaşması gerektiğini düşündüğünü belirtiyordu.

Bir hafta sonra, Bolivya diktatör rejiminin iki kilit ismi Komutan Guevara'nın günlükleriyle ilgili olarak, 16 Ekimde ANSA televizyonu aracılığıyla Bolivya ordusunun dünyaya "gerillaların neden olduğu kayıpları karşılamak üzere günlükleri satışa çıkardığı"nı bildiren bir haber yayınlamalarıyla başlayan bir dizi açıklamaya ve manevraya girişti. General Ovando 7 Kasımda günlüklerin en yüksek değeri veren kişiye satılacağı duyurusunda bulundu. Cumhurbaşkanı René Barrientos ise günlüklerin ABD'deki bir yayın birliğine satıldığını söyleyerek bambaşka bir açıklama yaptı.

Kasım ayı boyunca Bolivya Silahlı Kuvvetleri, ABD'deki Doubleday ve Magnum adlı yayın şirketleriyle Fransa'daki Paris Match Yayınevi'nin tekliflerini değerlendirmeye alarak satışı sonuçlandırmaya çalıştılar. Son teklif aslında bir Fransız gazetecinin açık arttırmayla ilgili daha fazla bilgi almak için ortaya attığı bir yemdi. Telaffuz edilen rakamlar 1967 yılı için çok abartılı rakamlar ("20.000 dolarla başladılar ve 400.000 dolar gibi bir rakama ulaştılar") sayılırdı. 22 Kasımda Bolivya cumhurbaşkanlığı, Che'nin eşyalarıyla belgelerinin silahlı kuvvetlerine ait olduğunu belirten bir bildiri yayınladı.

Birçok Kübalı araştırmacı, günlüklerin yayınlanması projesinin ciddi olmadığını, bunun günlüklerin CIA tarafından tahrif edilmiş halini Che'nin gerçek günlükleriymiş gibi sunma girişiminin bir parçası olduğunu ısrarla belirtti. Adys Cupull ile Froilán González, CIA'nin La Paz'daki istasyonunda bulunan teknisyenlerle kaligrafi uzmanlarının, günlüklerin Küba'yla aralarında çıkacak sıcak bir savaşta işlerine yarayacak yeni bir versiyonunu üretmek için orijinal günlükler üzerinde tahrifat yapmakla, bazı cümleleri çıkarmakla ve üzerlerinde değişiklikler yapmakla meşgul olduklarını belirtti. Elinde Che'nin günlüğünün, Che ile Fidel'i karşı karşıya getirecek, Küba ile Sovyet bloku arasındaki veya Che'nin despot bir maceracı veya hayalci biri olduğunu ima ederek Guevaracılar ile Latin Amerika'daki çeşitli Komünist Parti üyeleri arasındaki gerilimi tırmandıracak bir senaryo hazırlamalarına olanak tanıyacak bir versiyonu olması CIA'nin çok işine yarayacağı kuşkusuzdu. Ancak Che'nin günlüklerini bu şekilde tahrif

edip onlardan yararlanmak, günlüklerin inandırıcı bir versiyonunu, Che'nin karakteriyle ve önceki yazılarıyla tam anlamıyla uyuşacak bir versiyonunu hazırlamayı gerektiriyordu.

CIA'nin günlüklerin üzerinde değişiklik yapıp yapmadığı belli değildi; ama iki ABD'li gazetecinin Bolivya ordusu ile ABD'deki yayınevleri arasında aracılık yaptığı biliniyordu. Fidel Castro'nun "CIA ile ilişkileri olan gazeteciler" dediği bu iki gazeteci *New York Times*'tan Andrew St. George ile Juan de Onís'di. Ellerinde günlüklerin fotokopileri vardı; ama bunlar onlara yayınlamamaları koşuluyla verilmişti. Gazetecilerin yaptıkları müzakereler, *Doubleday* Yayınevi'nin Aleida March'ın yayın hakkı konusunda itiraz edebileceğini ileri sürüp geri çekilmesiyle sona ermişti.

Bu sıralarda, Ocak 1968'de beklenmedik bir gelişme olmuştu. Gizemli biri Küba basın ajansı *Prensa Latina*'nın Şili'nin Santiago şehrindeki bürosunda birden belirivermiş ve şapkadan tavşan çıkaran bir sihirbaz gibi, "Antonio Arguedas adına geldim. Arguedas, Che'nin günlüklerinin Küba'ya teslim edilmesini istiyor," demişti.

Bolivya İçişleri Bakanlığı temsilcisi, Bakan'ın, ABD'nin ülkelerinin iç işlerine karışmasından rahatsız olduğunu belirtmişti. Hernán Uribe başkanlığında bir grup gazeteci bu alışılmamış durumu değerlendirmek üzere bir araya geldi ve kaybedecekleri hiçbir şeyleri olmadıkları sonucuna vardılar; Arguedas'ın temsilcisine izin verdiler ve Küba İçişleri bakan yardımcısı Manuel Piñeiro'ya bir mesaj gönderdiler. Kısa bir süre sonra Bolivyalı, folk müziğinin kayıtlı olduğu bir bantta gizli bir mikrofilmle Santiago'ya döndü. Kurye olarak Cüce lakabıyla tanınan Mario Díaz Barrientos seçilmişti. Mario Díaz Barrientos, yanında Küba İçişleri Bakanlığından ajanların refakatinde –ama o bunu bilmiyordu– Meksika üzerinden Havana'ya gitti.

Fidel Castro daha sonra şunları söylemişti:

> Belgenin özgünlüğü konusunda en ufak bir şüphe olmamasına rağmen tüm fotokopiler, günlüklerin sadece özgün olup olmaması konusunda değil, aynı zamanda küçük de olsa üzerlerinde herhangi bir değişiklik yapılıp yapılmadığı konusunda da kapsamlı bir araştırılmadan geçirildiler. Belge hayatta kalan gerilla savaşçılarından birinin günlüğüyle karşılaştırıldı.

El yazısını çözme işini Aleida March, Che'nin eski sekreteri José Manuel Manresa ve Bolivya'daki gerilla savaşından hayatta kalmış Kübalı savaşçılarla, Dariel Alarcón, Leonardo Tamayo ve Harry Villegas'la birlikte yapmıştı.

Kübalılar aklında hâlâ bir şüphe vardı; bu şüpheyi Fidel, *Che'nin Bolivya Günlüğü* kitabına yazdığı önsözde dile getirmişti:

> Bu günlükte Küba devriminden ve Küba devriminin gerilla hareketiyle ilişkisinden sık sık söz ettiği için, bazıları bu kitabı yayımlamamızı bir provokasyon olarak algılayabilir ve devrimin düşmanlarının, Yanki emperyalistleriyle müttefiklerinin, Latin Amerikalı oligarşilerin Küba'ya karşı abluka uygulama, onu izole etme ve ona saldırma konusundaki planlarını iki kat arttırmalarına neden olabilir.

Fidel'in itirazı gereksizdi; çünkü günlüklerin kopyaları Barrientos ile CIA'nin elindeydi zaten.

Günlüklerle ilgili çalışmalar gizli tutuldu. Che'nin el yazısının çözülmesi ve yazıların tarihlerinin belirlenmesi çalışmalarıyla geçen aylardan sonra kitap 22 Haziran 1968'de Osvaldo Sánchez yayınevine teslim edildi. Teknik okul öğrencileri 1.000.000 baskının hazırlanmasına yardımcı olmuşlardı; 30 Haziran Pazar günü sabah saat 11:45'te *Diario del Che en Bolivia* [*Che'nin Bolivya Günlüğü*] hazırdı. Ertesi gün kitap Havana'daki kitabevlerinde bedava dağıtıldı; kitap yaklaşık aynı zamanlarda Şili'deki Punto Final yayınevinden; Fransa'daki Masperó; Franco'nun İspanya'sında dağıtılmak üzere yine Fransa'daki Ibérico yayınevinden; Meksika'daki Siglo XXI; İtalya'daki Feltrinelli; Batı Almanya'daki Trinkot yayınevinden piyasaya sürülmüş ve ABD'deki *Ramparts* dergisinde yayımlanmıştı. Ancak tuhaf bir biçimde bu listeye Doğu Avrupa'dan herhangi bir yayınevi veya dergi dahil değildi, ki bu da gerçek olmayan Avrupa sosyalizmiyle Küba devrimi arasındaki ilişkilerin nasıl gergin olduğu konusunda bir fikir veriyordu; Çekoslovak haber ajansı CTK, kitabın Havana baskısına atfen yayınladığı bir haberde günlüklerin özgünlüğünün şüpheli olduğunu bile ifade etmişti.

Havana'daki kitabevleri insan akınına uğramıştı; kitabevlerindeki kalabalığı gösteren fotoğraflar var. L Bulvarı ile 27. Caddenin köşesin-

deki kitabevinde kitabı ilk alan kişi lise öğretmeni Israel Díaz olmuştu; Díaz kitabevinin önünde sabah saat 04:00'te beklemeye başladığını belirtmişti. Günlükler birkaç hafta içinde dünyanın dört bir yanında milyonlarca okura ulaşmış, kitap daha sonra yüz binlerce adet basılmıştı.

Günlüklerin Küba baskısına şüpheyle yaklaşan sadece Çekler değildi; ilginçtir, gerçek olduğunu bilmesine rağmen Andrew St. George da günlüklerin özgünlüğünden şüphe edenler arasındaydı. St. George, günlüklerin özgün versiyonunun ABD'de Stein & Day tarafından basılacağını, günlüklerin asıllarında Fidel Castro'yla ilgili eleştiriler bulunduğunu iddia ediyordu.

Küba başbakanının cevabı gecikmemişti. 3 Temmuz 1968'de Fidel Castro televizyonda şu açıklamayı yaptı: "Kafası çalışan hiç kimse birinin kalkıp da başkalarının elinde bulunan bir kitabın sahtesini basacağını düşünmez, hele bu başkaları onun düşmanıysa."

Ancak Küba baskısında bazı eksiklikler vardı: günlüklerde on üç gün eksikti; bu günlüklerde öyle sarsıcı bilgiler bulunmuyorduysa da, metnin Kübalıların eline nasıl geçtiği konusunda bazı ipuçları taşıyordu. Fidel'in açıklamasından günler sonra biri –ya dost bir milliyetçi ya da Bolivya ordusundan biri– Che'nin günlüklerini La Paz'da yayınlanan *Presencia* gazetesi ile *Nueva América* adlı radyo istasyonuna sızdırdı; gazeteyle ile radyo 11 ve 12 Temmuzda günlüklerin tamamını yayınladı. Günlükleri kendi çıkarları için kullanmak isteyen birileri var idiyse de, artık bu ihtimal tamamen ortadan kalkmıştı.

Bu sızıntı Bolivya'da ulusal bir skandala neden oldu ve arkasından soruşturma başlatıldı. General Ovando, silahlı kuvvetlerini temize çıkarmak için basını ofisine çağırdı; Ovando gazetecilere bir ayakkabı kutusunda, bir muhafazanın içindeki günlükleri gösterdi. 19 Temmuzda Barrientos yeni bir araştırma yapılacağını ilan etti. Aynı gün Antonio Arguedas ile erkek kardeşi kayıplara karıştı; sonra Şili'de ortaya çıktılar, siyasi sığınma hakkı istiyorlardı.

Arguedas'ın tuhaf biri –en hafif deyimle– olduğu ortaya çıktı sonra. 40 yaşında bir avukat olan ve eskiden hava kuvvetlerinde binbaşı rütbesiyle hizmet etmiş olan Arguedas aynı zamanda eski bir Komünist Partisi üyesi, MNR'nin sol kanadının eski bir üyesi *ve* eski bir CIA ajanıydı. Siyasi hayatındaki bu dalgalanmalar nedeniyle güvenirliği kalmamıştı. Che'nin gerilla savaşı için kurulan şehir şebekesin-

deki kadrolara karşı uygulanan baskıyı planlamakla ve işkencelerle cinayetleri görmezden gelmekle suçlanıyordu. Ancak sürgün olduğu sıralarda Fidel Castro'ya hayranlığını belirtmiş ve "arkadaşı" Coco Peredo'dan kalan silahı elinde tutmak istediğini söylemişti. Onun bu açıklamalarına inanılabilir miydi? Birkaç ay sonra Arguedas günlükleri neden aldığını şöyle açıkladı: "Asıl amacım ABD emperyalizminin Che Guevara'nın günlüğü üzerinde sahtekârlık yapmasını veya onu tahrif etmesini önlemekti." Fidel Castro günler sonra günlüğü Arguedas'ın sızdırdığını ve günlükleri kendilerine hiçbir koşul ileri sürmeden teslim ettiğini doğruladı.

Sonra bu tuhaf hikâyenin başka bir sayfasına geçildi. Arguedas tekrar sürgüne gitmişti, bu sefer Londra'ya; orada CIA ve İngiliz gizli servisi tarafından sorgulandıktan sonra New York'a(!) ve Lima'ya geçmişti. Nihayet La Paz'a gitmiş ve yargılanmış ama kefaletle serbest bırakılmıştı; öyle görünüyor ki, elinde bulunan 134 belge sayesinde CIA ile Bolivya hükümeti arasındaki ilişkileri açıklayabileceği iması sayesinde. Daha sonra Arguedas'ın evi havaya uçurulmuş, kendisine ateş edilmişti, sonunda Meksika'nın La Paz'daki büyükelçiliğinde sığınma hakkı istemişti.

Şöyle hızla 1980'lere gelelim şimdi: Sotheby's müzayede şirketi yakın bir zamanda Che'nin özgün günlüklerini açık arttırmaya çıkaracağını ilan edince günlük skandalı yine alevlendi; açık arttırma 250.000 pounddan açılacaktı. Günlükler Sotheby's'in eline nasıl geçmişti? Bolivya hükümeti bir soruşturma başlattı ve elde edilen ipuçları soruşturma yapanları eski diktatör Luis García Meza'ya götürdü. Meza günlükleri "bir Brezilyalı"ya satmış, o da doğrudan veya İngiltere'deki bir galerinin aracılığıyla Sotheby's'e. Haziran 1984'te, Bolivya hükümetinin açtığı bir dizi davadan sonra Sotheby's satışı iptal etti.

58

CHE'NİN "LANETİ"

Che'nin ölü bedeni, 9 Ekim 1967.

Che'nin ölümünden sonra on beş yıl içinde, çok şaşırtıcı tesadüfler sonucu, onun yakalanmasıyla, infaz edilişiyle ve cesedinin bilinmeyen bir yere gömülmesiyle ilgili olanlar doğal olmayan biçimlerde ölmüşlerdi. Helikopter veya arabalarda geçirdikleri tuhaf kazalar sonucu, gerilla savaşının ardılları tarafından infaz edilerek, solcu hayalet gerilla grupları veya sağcı grupların en ilkelleri tarafından uzaktan nişanlanarak –veya kendi silah arkadaşları tarafından dövülerek– ölmüşlerdi. Bazıları da görevlerinden alınmış, hastalanmış veya vurulmuştu. Che'nin ölümü ve ölümünden sonra cesedine yapılanlarla ilgisi olan insanların hemen hepsi teker teker şiddet dalgasından nasibini almıştı; çünkü zor zamanlarda yaşıyorlardı ve her an tetiktelerdi.

Ama sanki Che'nin ruhu geri gelip kendisini öldürenlere musallat olmuş ve onlarla hesabını görmüş gibiydi de. Bu ölümlerin "Che'nin laneti" gibi bir efsanenin doğmasına neden olması şaşırtıcı değildi. Söylentilerde veya halk arasında bu kazaları, saldırıları ve hastalıkları öteki taraftan onun düzenlediği söyleniyordu. Aslı olmayan başka bir söylentide de Küba gizli servisi uluslararası bir intikam operasyonu düzenlemekle suçlanıyordu. İlginçtir, ilk varsayımlarda bulunanlar bile bu varsayımı, bu kitabın yazarının konuştuğu Kübalı yazar kadar şevkle desteklememekteydi. Kübalı yazar, "evet, bizim gizli servis yaptı..." demişti bilgiç bir gülümseme ve keyifli bir ses tonuyla.

Olaylar şöyleydi:

Honorato Rojas, gerillalar hakkında yetkililere bilgi verdiği ve Tania ile Joaquín'in grubunun El Yeso geçidinde pusuya düşürülmesine vesile olduğu için Cumhurbaşkanı Hernán Siles Suazo tarafından kutlanırken çekilen bir fotoğrafla meşhur olmuştu. Fotoğraf acıklıydı: Honorato kafasına çok büyük gelen bir bere ve komando giysisi içindeydi, kucağında bir buçuk yaşındaki kızı vardı.

Yeniden kurulan Ulusal Özgürlük Ordusu 14 Temmuz 1969'da onu kafasına sıkılan iki kurşunla infaz etti. Vurulduğu sıralarda Honorato, Cumhurbaşkanı René Barrientos'un kendisine hediye ettiği Santa Cruz'a birkaç kilometre mesafedeki 48 dönümlük bir çiftlikte yaşıyordu.

Barrientos da ölen ikinci kişi olacaktı. 29 Nisan 1969'da, Che'nin infaz edilmesi emrini teyit etmesinin ardından bir yıldan az bir zaman sonra, içinde bulunduğu helikopterin ateş alıp Arque kasabası yakın-

larına düşmesi sonucu öldü. Kazanın nasıl meydana geldiği hiçbir zaman anlaşılamadı. Söylentilere bakılırsa, kazanın arkasında eski silah arkadaşı General Alfredo Ovando vardı; çünkü kaza Barrientos'un yurtiçindeki ve dışındaki düşmanlarından kurtulmak için meclis genelinde bir darbe yapmayı düşündüğü sıralarda gerçekleşmişti. Bunun ne kadar doğru olduğunu bilemeyeceğiz; ama kesin olan bir şey vardı, o da Ovando'nun daha sonra Barrientos'un görevini devralmış olan General Rogelio Miranda'nın gerçekleştirdiği darbe sonucu yerinden olduğuydu.

Bu olaylardan birkaç yıl sonra Juan José Torres'in ilerici darbesinde yer alan yüksek rütbeli subaylarla yakın ilişkileri olduğu bilinen Jorge Gallardo adlı gazeteci, "Che'nin ölümünden üç yıl sonra halk arasında onun ölümüyle ilgisi olanların hepsini beraberinde mezara göndereceği şeklinde bir batıl inanç türemişti," diyordu. Che'nin gerillalarının operasyon düzenlediği Bolivya'nın güney kesimlerini dolaşan iki Kübalı tarihçi şöyle bir olayı naklediyordu:

> Bolivya ordu mensupları ve akrabaları arasında misli ile yazılarak çoğaltılan şu mektup gönderme inancı yaygınlık kazanmıştı. Mektupta Barrientos'un ölümünün Tanrı'nın bir cezalandırması olduğu ve Che'nin öldürülmesinden sorumlu olanların hepsini korkunç bir yazgının beklediği yazıyordu. Mektupta yazılanlara göre, bu kişilerin kendilerini kurtarmak için üç "Tanrı Babamız," üç de "Kutsal Meryem" duası okumaları, ayrıca mektubu dokuz nüsha halinde çoğaltıp dokuz ayrı kişiye göndermeleri gerekiyordu.

Ya bu mektuplardan yeteri kadar çoğaltılmamıştı ya da sonrasındaki olaylar tesadüfen olmuştu, nedeni her neyse, Barrientos'un ölümünden kısa bir süre sonra ölümle biten başka bir olay söylentiyi yeniden alevlendirdi. 10 Ekim 1970'te, Che'nin üçüncü ölüm yıldönümünden bir gün sonra Che'nin esir tutulduğu sıralarda nöbetçi subay olan Teğmen Huerta bir araba kazasında hayatını kaybetti.

Bu olaylar zincirinde bir sonraki halka, Che'yle La Higuera'daki okul binasında konuşmuş ve ona kötü davranmış olan birkaç yüksek rütbeli subaydan biri olan Yarbay Selich'in cinayete kurban gitmesiydi. Selich, Hugo Banzer'in dikta rejimi sırasında içişleri bakanı olmuştu; yetmişli yılların başlarında, Bolivya tarihinde bolca bulunan

darbelerden biri sırasında başka bir darbeyi planlarken askeri güvenlik ajanları tarafından yakalanmış ve bir "sorgu" sırasında dövülerek öldürülmüştü.

Nisan 1971'de, İçişleri Bakanlığında istihbarat şefi olarak çalışırken Che'nin ellerinin kesilmesine tanık olan ve yıllar sonra Inti Peredo'yu öldürmekle suçlanan Albay Roberto Quintanilla, Hamburg'ta ELN üyesi Mónica Earlt tarafından infaz edildi. Mónica vize almak isteyen bir Alman vatandaşı gibi Bolivya konsolosluğuna girmiş, Albay Quintanilla'yla görüşmek istediğini söylemiş, Quintanilla'nın göğsüne iki el ateş etmiş ve hiç fark edilmeden, ellerini kollarını sallaya sallaya konsolosluktan çıkmıştı.

Che'nin "laneti" gerilla operasyonunda görev alan askeri görevlilere her zaman ölüm getirmemişti; kendini zaman zaman farklı biçimlerde göstermişti. Che'nin kimliğini belirleyen ve günlüğünün fotoğrafını çeken CIA ajanı Félix Rodríguez, Miami'ye döndükten sonra astım krizleri geçirmeye başlamıştı, üstelik astımın genellikle çocuklukta başlamasına ve daha önce hiç astım krizi geçirmemiş olmasına rağmen: "Miami'ye döndükten sonra... bir astım krizi geçirdim. Gerekli bütün alerji testlerini yaptırdım, hiçbiri pozitif çıkmadı. Sonra bunun ya psikolojik bir olay ya da Che'nin laneti olduğu sonucuna vardılar; çünkü nemli olsun, kuru olsun, soğuk olsun, sıcak olsun fark etmiyordu, her hava şartında kriz geçiriyordum."

Komutasındaki askerler Che'nin ele geçirilmesi operasyonunun son safhalarına, onun yakalanması ve öldürülmesi süreçlerine katılmış olan Binbaşı Juan Ayoroa, Eylül 1972'nin sonunda Banzer hükümeti tarafından sürgüne gönderildi.

Che'nin yakalanması operasyonu sırasında Bolivya Silahlı Kuvvetlerinin Genel Komutanı olan ve Che'nin infaz edilmesini onaylayan General Juan José Torres yıllar sonra iktidara geldi; ama kısa bir süre sonra aşırı sağcı bir grup tarafından iktidardan alaşağı edildi. 12 Şubat 1976'da Buenos Aires'de Triple-A adlı aşırı sağcı bir grup tarafından başına sıkılan üç kurşunla can verdi.

Bu olaydan birkaç ay sonra sıra Che'nin infaz emrini yerine getiren 8. Alay'ın komutanı General Joaquín Zenteno'ya geldi. 1976 Mayısında, Bolivya'nın Fransa Konsolosu olarak görev yaptığı Paris'te, kendilerine Che Guevara Enternasyonalist Tugayı adını veren kısa

ömürlü bir grup tarafından vurularak öldürüldü. Grup bu operasyondan sonra başka bir eyleme katılmadı. Zenteno'ya ofisinin önünde 7.65 kalibrelik bir tabancayla yakın mesafeden üç kez ateş edilmişti. Daha önce Zenteno, Bolivya'da saklanan Klaus Barbie gibi eski Nazileri saklamakla suçlanmıştı.

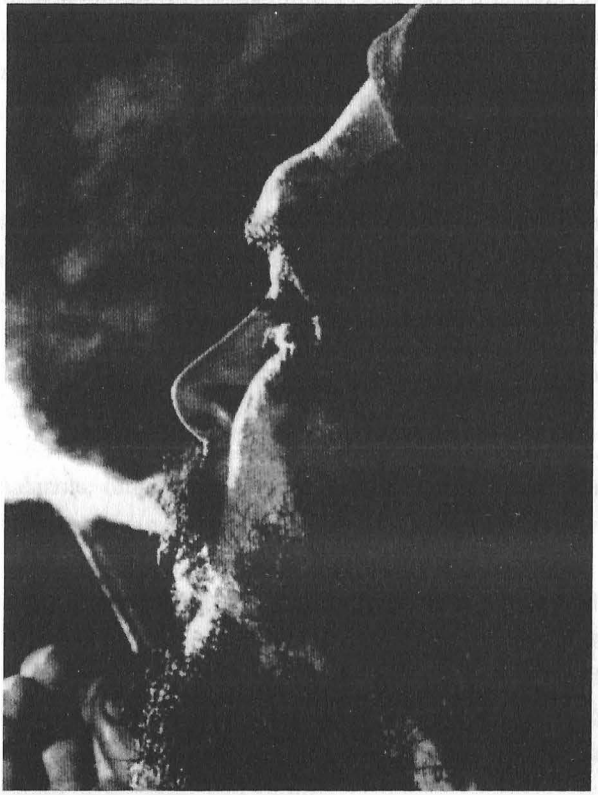
Che'yi yakalayan Yüzbaşı Gary Prado Salınón ise 1981'in başlarında faşist bir grup tarafından işgal edilen Santa Cruz petrol kuyusunda yaşanan bir çatışma sırasında vurularak öldürüldü. Akciğerlerinin ikisi de patlamış ve omuriliğine isabet eden bir mermi onu felç yapmıştı. Ancak işin ilginci, Prado yanlışlıkla ve kendi adamlarından biri tarafından vurulmuştu; onu vuran kişinin adı hiçbir zaman açıklanmadı.

Olaylardan 20 yıl sonra, eski içişleri bakanı Antonio Arguedas, bir tüccarı kaçırma suçuyla Bolivya hapishanesinde sekiz yıllık cezasını çekiyordu. Önceki sayfalardan bunun onun ilk kötü işi olmadığını hatırlayacaksınız.

Başçavuş Mario Terán'ın başına ne geldiği ise pek bilinmiyor; ama bazı gazeteler onun Cochabamba sokaklarında sarhoş dolaştığını, bazıları Che'nin onu rüyalarında rahatsız ettiğini, bazıları da onun tıpkı Çavuş Bernardino Huanca gibi sık sık psikiyatr tedavisi gördüğünü yazıyordu.

59

İMGELER VE HAYALETLER

Che'nin ölümünden yıllar sonra Arjantin ordusu tarafından öldürülen Arjantinli şair Paco Urondo, Che'nin öldüğünü duyunca şunları yazmıştı:

> Bir hafta boyunca yağmur yağacak ve inanmayanlar, yani batıl inancı olmayan kişiler, bunun sadece bir tesadüf olduğunu, olan bitenin istisnai şeyler, tümüyle şans eseri olduğunu düşünecekler. Dostlar hep ıslak yaşayacak ve bu berbat hava her zamankinden daha uzun sürecek. Ama bu sefer Buenos Aires usulü tahminler yapılmayacak; insanlar kendilerini etkileyen kederlerden ve felaketlerden bahsetmeyecekler artık, havadan sudan da konuşmayacaklar: bu sefer farklı türden tahminler yapacaklar; huzur kalmadı, sadece sükûnet var.

Che'nin dördüncü kızı olan Celia, 1963'de, babasının Küba Sanayi Bakanlığındaki görevinden ayrılışından bir yıl, Kongo'ya gitmek üzere Küba'dan ayrılışından bir buçuk yıl önce dünyaya gelmişti ve babasını sadece onu tanıyan kişilerin anılarından tanıyordu. Bolivya Günlüğü'nü birkaç kez okumaya kalkışmış; ama buna kendini bir türlü hazır hissedemeyerek bırakmıştı.

Fidel Castro, yakın zamanlarda Che'yi sık sık rüyalarında gördüğünü belirtir. Fidel, İtalyan gazeteci Gianni Miná'ya Che'nin rüyasında kendisiyle konuştuğunu ve ona "bir şeyler" anlattığını itiraf etmişti.

Che'nin kız kardeşi Ana María, yetmişlerin başlarında bir İspanyol gazetecisine şunları söylemişti: "Zaman zaman birinin bana baktığını hissediyorum; ama ötelerden bir yerden bakıyor ve sanki ben oymuşum gibi hissediyorum, sonra hiç kimse değilmişim gibi hissediyorum ve ne yapacağımı bilemiyorum. Bu tür olaylarla birlikte yaşamasını öğrendim."

Bu hiç de olağandışı bir şey değil. Ölen insanların yokluklarının onları anılarında yaşatan insanlarda büyük bir boşluk, hayatlarında derin bir çukur yarattığını hepimiz biliriz. Yaşadığı süre boyunca Ernesto Guevara'nın çevresinde sihirli bir hale oluşmuştu; bu hale ölümüyle birlikte yok olmamış, onu şahsen tanımayan birçok insanı bile etkilemeyi sürdürmüştü.

Gerilla savaşının yakınlarında cereyan ettiği ve okulunda Che'nin son saatlerini geçirdiği, cesedinin beklediği La Higuera kasabası ge-

rilla eyleminin sona ermesinden hemen sonra korkunç bir kuraklık sonucu telef oldu. Ekinler kurudu, hayvanlar öldü ve kasaba sakinleri göç etmek zorunda kaldı. Halk arasındaki konuşmalarda, kulaktan kulağa aktarılan söylentilerde ve halk hikâyelerinde kuraklığın Che'nin askerlerin elinde ölmesine izin vermeleri üzerine Tanrı'nın onlara gönderdiği bir ceza olduğu söyleniyordu.

La Higuera'da saç telleri ve Che'nin pantolonundan alınan kanlı parçalar bir azizin kutsal yadigârları gibi teşhir edilmektedir. Lagunillas'ta bir sokak fotoğrafçısı Che'nin ölü bedeninin fotoğraflarını satarak iyi bir iş tutturmuştu. Kasaba halkı da Malta Hastanesinin çamaşırhanesindeki taş levhanın üzerine Che'nin ölü fotoğrafını yerleştirmeyi ihmal etmemişti, dinsiz bir İsa'nın fotoğrafını.

Cochabambalı köylüler bir yakarış, tuhaf bir dua geliştirmişlerdi: "Che'nin küçük ruhu, lütfen ineğimin iyileşmesi için bir mucize ihsan et bana. Bu isteğimi kabul et ne olur, Che'nin küçük ruhu."

Che'nin ölüsünün üzerindeki giysileri çıkaran Vallegrandeli hemşire ise şunları söylüyordu: "Zaman zaman Che'yi rüyamda görürüm, sanki canlı gibi karşımda durur ve içinde yaşadığım çirkeflikten beni kurtaracağını söyler."

La Higuera okulu yıkılmış, yerine bir sağlık ocağı yapılmıştı. Ama sağlık ocağı hiçbir zaman açılmamış, ne doktor ne de ilaç gelmemişti kasabaya. Sonra yerine başka bir okul kurulmuştu. Uruguaylı gazeteci Ernesto González Bermejo okulu 1971 yılında ziyaret etmişti:

"Che hakkında ne biliyorsun?" diye sormuş Bermejo öğrencilerden birine, öğretmen kendi işine daldığı bir sırada.

"İşte orada," demiş çocuk, Simón Bolívar'ın bir portresine işaret ederek.

La Higuera yakınlarında oturan ve on dört çocuğu olan Francisco Rivas adlı 60 yaşındaki bir campesino şöyle demiş: "O zamanlar farkında değildim. Şimdi ise çok şey kaybettiğimi biliyorum."

Küba'nın Matanzas kasabasındaki bir kilisede Ernesto Guevara'yı bir sunakta, mekânı cennet olanlardan biri olarak görebilirsiniz; Meksika'nın Tamaulipas eyaletindeki bir kilisede ise Che bir köşedeki duvar resmini şeytanla birlikte paylaşır.

Che'nin ölümü kadınıyla erkeğiyle binlerce insanı serseme çevirdi, onları şaşırttı, hayrete düşürdü, huzursuz etti. Siyasi sahnede geçirdiği

on bir yıllık kısa süre içinde –ve hiç istemeden– Che o çok ertelenen, çok fazla ihanete uğrayan Latin Amerika devriminin simgesi haline geldi; yalnız şundan emin olabiliriz: böyle hayaller hiç ölmeyen malzemelerden yapılmıştır. Ne var ki Ernesto Guevara Bolivya'da öldü. Uruguaylı şair Benedetti şöyle yazmıştı:

İşte buradayız
titriyoruz
öfkeliyiz
ölüm tahmin edilebilir bir saçmalık
olsa da

Santa Clara'da, Che'nin Jose Delarra'nın yaptığı altı buçuk metrelik bronz bir heykeli var. Jose Delarra, daha önce de Kübalı bir astronota kendisinin yaptığı Che'nin küçük, porselen bir heykelini vermişti, böylece Che atmosfer dışında yolculuğunu sürdürecekti. Santa Clara'daki heykelde Che Guevara toplu, neredeyse şişman, sakalı da Noel Baba'nın sakalı gibi ve gülmüyor. Heykellerdeki sorun da bu bence: bronz tebessümü güzel vermiyor.

Dariel Alarcón'la Havana dışındaki evinde görüştüm. Şakacı, güler yüzlü bir adam, ama röportajın sonlarına doğru, Inti Peredo, Harry Villegas, Leonardo Tamayo'yla birlikte o ekim günü öğleden sonra Che'yi kurtarabileceklerini düşünürken odaya bir kasvet çöküverdi. Bu insanın hayatı boyunca birlikte yaşayamayacağı bir şeydi.

Che'nin eski sekreteri José Manuel Manresa'yla da görüştüm, karanlıkta; çünkü Havana dışındaki evinin bulunduğu bölgede elektrik kesintisi vardı. Zaman zaman kendini tutamadı ve duygularını gömleğinin koluna gömdü.

"Sizin gibi Guevara'yı tanıyan, Che'yle yüz yüze yaşayanlarr, bana sanki Zorro'nun alınlarına bir Z işareti koydukları insanlarmış gibi geliyor."

"Bizler hayatta ne yapacağı belli olmayan, Che gibi bir adamı bekleyen zavallı cahillerdik."

Uzun bir sessizlik oldu; sonra bir hıçkırık duydum. Ne sorulabilirdi ki bundan sonra.

Terk edildikleri, Che'nin onlarsız gittiği duygusu onları kahrediyordu. Joel Iglesias onu içkiye alıştıran kötü bir sinir krizi geçirmiş,

Alberto Mora intihar etmişti. Díaz Argüelles, kendisi yerine can dostu Gustavo Machín'i götürdüğü için Che'yi bir türlü affedememişti, öyle ki Angola'da Güney Afrika ordusuna ait zırhlı araçların karşısına dikilip Che'ye yaraşır bir olayda efsanevi bir biçimde ölürken bile affedememişti. Efigenio Almeijeiras ise Che'nin heyecanını dizginleyebildiğini düşünerek, orada onun yanında olup da heyecanını dindiremediği için acı içinde kıvranarak geçiriyordu günlerini. Víctor Dreke yıllarca Afrika'da ne yanlış yaptım da Che beni Bolivya'ya götürmedi diye düşünüp durmuştu. Cevabının "Hiçbir şey" olduğunu bilse de bu soru onun içini kemirip durmuştu. Acevedo kardeşler de aynı soruyu soruyorlardı kendi kendilerine, tıpkı Che'nin dostu Oscar Fernández Mell gibi, tıpkı Afrika'dan döndükten sonra kendisini az kalsın öldürecek denli kötü bir hastalığa yakalanan Emilio Aragonés gibi. Çok dikkati çektiği için Che'nin Prag'tan gönderdiği Ulises Estrada gibi. Che'nin sanayi bakanlığındaki yardımcısı Orlando Borrego gibi. Che'yle birçok konuda anlaşamadıklarını ifade edeceği kitabını yazmaya başlamak üzere olan Enrique Oltuski gibi... Ve onlarla konuştuktan sonra, bugün, Che'nin ölümünden 30 yıl kadar sonra Küba'da, Che'yle birlikte Bolivya'da ölmek için şeytana ruhunu satmaya hazır en az 100 kadar kadının ve erkeğin olduğuna dair kellemi ortaya koyarak bahse girebilir ve bu bahsi kazanabilirdim.

Daha sonra Che'nin bir fotoğrafını daha bulacaktım. Theo Bruns'un Hamburg'taki evinde bir posteri vardı; posterin üzerinde şöyle yazıyordu: "Yoldaşlar: Gelin size poster koleksiyonumu göstereyim evde. Che." Rahat bir nefes alma ve onun hayatında bolca bulunan esprili bir sözle karşılaşma imkânına kavuştuğum için Theo Bruns'e müteşekkirdim.

Komşum ve dostum Juan Gelman bir zamanlar şöyle bir şey yazmıştı:

Ama
ortada ciddi bir sorun var
Che gerçekten ölüm diyarına girdi,
oralarda dolaşıyor, diyorlar
güzel güzel
koltuğunun altında taşlarla

benim geldiğim ülkede
Guevara artık başka ölümler
yaşaması gerekiyor
her biri ölümünün kefaretini ödeyecek şimdi
bir zamanlar gülen kişi toz ve kurtlara yem şimdi
ağlayan ve bunu düşünen de aynı olacak
unutmuş olsa da unutsa da hatırlasa da.

Bellekler.

Bir bellek var. Binlerce fotoğrafın, posterin, tişörtün, kasetin, plağın, videonun, kartpostalın, portrenin, derginin, kitabın, deyimin, aktarılan hikâyenin –belleğin dinginliği içinde mitlerini nereye yerleştireceğini bilemeyen bir sanayi toplumuna musallat olan tüm hayaletler– arasından Che bizi seyrediyor. Ölümünden 30 yıl sonra imgesi kuşaklardan kuşaklara geçiyor, efsanesi neoliberalizmin büyüklük kuruntularının üzerinde dolaşıyor. Saygısız, şakacı, inatçı, ahlakta inat eden, unutulmaz biri.

NOTLAR

1. Küçük Guevara: İnsanın Çocukluğu Kaderini Belirler

Kaynaklar

Bu dönem için en iyi kaynak hiç kuşkusuz Ernesto'nun babası Ernesto Guevara Lynch'in anılarını içeren kitabı *Mi hijo el Che*'dir; bu kitap da Che'nin hayatıyla ilgili saygın materyaller gibi belli bir mesafeyle okunmalıdır. Zaman zaman kronolojik yanılgılara düşen anekdotlarla dolu olan bu kitabı Guevara'nın Mariano Rodríguez Herrera ("El niño de las sierras de Altagracia") ve Mario Mencia'yla yaptığı söyleşiler tamamlar.

Adys Cupull ile Froilán González'in *Ernestito vivo y presente* adlı kitapları basit fotoğraf yazılarıyla o saygıda kusur etmemeye çalışır havasına rağmen olaylardan ve daha önce bilinmeyen fotoğraflardan oluşan, zahmetle toplanmış dev bir kaynağa sahip olması dolayısıyla Che'nin çocukluk dönemi konusunda yazılmış en iyi kitaplardan biridir.

Che, hakkında pek konuşmadığı çocukluk döneminden böyle saygı dolu ifadelerle söz edilmesini ihtiyatla karşılardı hiç kuşkusuz. Che'nin çocukluk dönemine ilişkin yazdıklarından yaptığım tek alıntı onun yazar Lisandro Otero'ya 23 Haziran 1963'te yazdığı ve kendini övdüğü, toplu eserlerinin bazı basımlarında da yer alan mektuptandır.

Annesiyle yapılan ve onun çocukluğu ile gençlik dönemlerine değinen bazı röportajlar da vardır. Bunların içinde en iyisi hiç kuşkusuz Julia Constela'nın gerçekleştirdiği "Cuando Ernesto Guevara aún no era el Che" başlıklı röportajdır.

Che'nin kız kardeşi Ana María'nın Che'yle ilgili anlattıkları, Peru'da çıkan *ABC* adlı dergide yayımlanmış olan "Hablan el padre y la hermana del Che" başlıklı yazıdan alınmıştır. Che'nin erkek kardeşi Juan Martín'in Che'yle ilgili anlattıkları, Luis Adrián Betancourt'un "Mi hermano el Che" başlıklı yazısından alınmıştır. Erkek kardeşi Roberto'nun onunla ilgili anlattıkları ise Cupull ile González'in yukarıda geçen kitaplarından alınmıştır. Kuzeni "La Negrita," yani Carmen Córdoba de la Serna, Che'yle ilgili anılarını Cupull ile González'in gerçekleştirdiği ve *Verde Olivo*'da yayımlanan "Ernesto y los poemas del amor" başlıklı söyleşide aktarmıştır.

Guevara ile Lynch ailelerinin soyağacı için *Mi hijo el Che*'nin İspanyolca basımının ekine bakabilirsiniz.

Mariano Rodríguez Herrera'nın Che'nin çocukluk arkadaşlarıyla gerçekleştirdiği "El niño de las sierras de Altagracia" başlıklı röportajda onun çocukluk dönemine ilişkin çok sayıda anıya rastlamak mümkündür.

Che'nin çocukluk dönemlerinde komşuları olan Dolores Moyano Martín'le yapılan ve "Küçük Guevara'yla ilgili bir anı" başlığıyla yayımlanan bir söyleşide onun Córdoba'da geçirdiği dönemlere ilişkin harika ve net hatırlanan bir hikâyeden söz edilir. Bu bölümü yazarken Alberto Granados'nun *Guevara para hoy* adlı anı derlemesinde yer alan "El Che y yo" başlıklı anılarından da yararlandım. Che'nin "Cumhuriyetçi" dostları, İspanyol sürgünlerin çocukları Fernando Barral ile José Aguilar'ın muhteşem bir biçimde ortaya koydukları Che, ilgili görüşlerini Barral'ın "Che estudiante" ve Aguilar'ın "La niñez del Che" başlıklı makalelerinde bulabilirsiniz.

Bu bölümün bazı kısımları Che'nin doğum belgesine; *Atlas histórico, biográfico y militar de Ernesto Guevara*'ya; daha sonra Che'nin yakın iş arkadaşlarından Raúl Maldonado'yla yapılan söyleşiye; Meksika'da çıkan *Sucesos* adlı dergide yayımlanan JGS'nin biyografisine; Mariano Rodríguez Herrera'nın "Un joven llamando Ernesto" başlıklı makalesine; Aldo Isidrón ve Fulvio Fuentes'in "Che, niñez, adolescencia, juventud" başlıklı makalelerine dayanılarak yazılmıştır. Bu bölümü yazarken ayrıca Aldo Isidrón'un yazdığı Che biyografisinden de yararlandım. Che'nin gençlik dönemlerinde yazdığı defterlerden yapılan alıntılar María del Carmen Ariet'in *Che, pensamiento político* adlı kitabındandır.

Felsefe Sözlüğü

Yedi defter var; bunların dördüncüsü kayıp. Che'nin dul karısı Aleida March'ın yardımcılarından María del Carmen Ariet, henüz yayımlanmamış olan ve çoğu tarihçinin erişemediği bu belgelere ulaşmış, bunlardan kendi kitabında söz etmiştir. Bu defterlerin birkaç sayfası *Ernestito vivo y presente*'de yayımlanmıştır. Che'nin bu defterlere 1955 yılına, yani 27 yaşında Meksika'da bulunduğu sıralara kadar yazdığı anlaşılıyor.

2. Ana Karakterlerin Geçmişinin İzinde

Kaynaklar

Mi hijo el Che'de, Che'nin babası, onun Arjantin genelinde gerçekleştirdiği bisiklet gezisinde yaşadıklarına kaynak olarak ilk defterinden faydalanmıştır. Genç Ernesto'nun tıpla ilk tanışmasıyla ilgili izlenimleri onun 1960 yılında Küba Sağlık Bakanlığı işçilerine hitaben yaptığı konuşmasından alınmıştır. Bu konuda Che'nin *Notas de viaje* adlı kitabı, Alberto Granado'nun *Con el Che por Sudamérica* başlıklı eseri ve "El Che y yo" başlıklı yazısı referans alınmıştır. Granado'yla Aldo Isidrón da "Un viaje en moto de Argentina a Venezuela" başlığını taşıyan bir söyleşi yapmıştı.

Che'nin Tita Infante ile yazışmaları ve ilişkisi için bkz. *Cálida presencia: Su amistad con Tita Infante* ve Tita'nın *Aquí va un soldado de América*'nın son bölümünde yer alan "Evocación a un año de la muerte del Che" başlıklı yazısı.

Ana María, Carlos Figueroa ve Juan Martín'in anlattığı olaylar Cupull ile González'in *Ernestito* adlı kitaplarından alınmıştır.

Che'nin üniversitedeki notları *Mi hijo el Che*'nin İspanyolca basımında yer alır. Constantín ve Elmar May'in eserleri de bu dönemle ilgili ilginç anektodlarla doludur. *Che Guevara*, Daniel James. Bu bölümü yazarken *Che Guevara, una biografía* adlı kitaptan, Aida Cárdenas'ın "Médico y Soldado" başlıklı yazısından ve Dolores Moyano'nun alıntılarıyla "Hablan el padre y la hermana del Che" başlıklı rapordan da yararlandım.

Ailedeki Anlaşmazlık

Böyle bir şey olduysa bile, kitabı Che'nin hayatı konusunda en güvenilir kaynaklardan biri haline gelen Ernesto Guevara Lynch bunu yadsır. Sözleri Elmar May tarafından da alıntılanan Daniel James, Che'nin annesiyle babasının ekonomik güçlükler ve Baba Ernesto'nun sadakatsizliği nedeniyle ayrıldığından söz eder ve

Baba Ernesto'nun ondan sonra Paraguay Caddesinde bir ofis açtığını, orada yatıp kalkmaya başladığını ama ailesini sık sık ziyaret ettiğini belirtir. Ernesto Guevara Lynch'in 1949'da meydana geldiğini söylediği bu olayı doğrulayacak herhangi bir bulguya rastlayamadım.

Sonraki üç yıl boyunca Che'nin babasına, annesine veya her ikisine hitaben mektuplar gönderdiği kesin olarak biliniyor, ki bu da insana annesiyle babasının beraber olduğunu düşündürüyor. Ancak Ernesto'nun babasına mesafeli olduğu, annesine ise sınırsız bir sevgi beslediği de biliniyor. Che'nin babasına mesafeli oluşu onun annesiyle ayrılmasıyla açıklanabilir mi?

3. Latin Amerika Keşfi

Kaynaklar

Che, *Notas de Viaje* adlı kitabında Latin Amerika'ya gerçekleştirdiği ilk gezisi için uzun bir bölüm ayırmıştır. Bölüm gezinin ilk ayağından başlayıp Huambo'daki cüzam hastanesinden ayrılışına kadarki süreyi içerir. Bu bölümü yazarken onun Panama dergisi *Siete*'de yayımlanan ve Baba Ernesto'nun Küba'daki Casa de las Américas yayınevi tarafından yayımlanan *Mi hijo el Che* adlı kitabında geçen Che'nin günlükleri arasında yer alan Macchu Pichu'yla ilgili makalesinden ve Tita Infante'ye Lima'dan yolladığı ve Cupull ile González'in *Ernestito...* adlı kitaplarında yayımlanan, gezinin ilk ayağında neler yaşadığını anlattığı mektubundan da yararlandım.

Alberto Granados *Con el Che en Sudamérica* adlı kitabında ve "Un largo viaje en moto de Argentina a Venezuela" başlıklı yazısında bu geziyi başka bir bakış açısıyla anlatır.

Baba Guevara, Mencia ("Así era mi hijo el Che") ile Mariano Rodríguez'in ("Cuando el Che comenzó a recorrer nuestra América") gerçekleştirdikleri röportajlarda ilginç olaylardan söz eder.

Marta Rojas'ın hazırladığı *Testimonios sobre el Che* başlıklı makale seçkisinde Che'nin Panamada geçirdiği günlere ilişkin birçok belgeye yer verilir.

Bu bölümü yazarken yararlandığım diğer kaynaklarsa Sanjuana Martínez'in "Unidad de Latinoamérica y necesidad de armas, apuntes de su diario juvenil"; José Aguilar'ın "La niñez del Che"; Aldo Isidron'un "Che Guevara, apuntes para una biografia"; Dolores Moyano'nun "The Making of a Revolutionary: A Memoir of Young Guevara"; "Mambo Tango navega el Amazonas" adlı makaleler ve JGS'nin yazdığı ve Meksika'daki *Sucesos* adlı dergide yayımlanan Che'yle ilgili makalesidir.

Günlük Hakkında

Kendisiyle yaptığım bir sohbet sırasında yazar Jorge Castañeda, Baba Ernesto'nun *Mi hijo el Che*'de yayımladığı Che'nin günlüğünün versiyonu ile *Notas de viaje*'de yayımlanan versiyon arasındaki farklılığa dikkatimi çekmişti. Ama onun affedilmez bir sansür çabasının belirtisi olarak gördüğü şeyi ben Ernesto'nun sık sık yaptığı bir şey (yani bir metni yeniden yazmak) olarak yorumladım. Che günlüklerini yeniden yazılabilecek metinler olarak görmüştü hep. *Pasajes de la guerra revolucionaria* ile *Pasajes de la guerra revolucionaria* (*Congo*) adıyla yeniden yazdığı savaş günlüklerini de böyle değerlendir-

miştir. *Notas de viaje*'yi Che'nin asıl günlük yazılarında varolduğu şüphe götürmez olan o anlık gerçeklikleri yitirmesine neden olacak şekilde yeniden yazdığı bir metin (Che'nin deyişiyle, "notlarda yazılmalarından bir yıldan uzun bir zaman sonra" yapılmış değişiklikler) olarak görüyorum. Bir kez daha söylemek gerekirse, Che'nin yazdığı yazıların tümünün gün ışığına çıkarılmaması karışıklık yaratıyor.

4. Dış Kapıdan Zorla İçeri

Kaynaklar

Bu bölümü yazarken Ernesto'nun *Notas de viaje* kitabından, *Un hombre bravo* adlı tarih kitabından, Adys Cupull ile Froilán González'in *Ernestito* adlı kitaplarından, Che'nin babasının yazdığı *Mi hijo el Che* adlı kitaptan ve Dolores Moyano'nun yukarıda adı geçen makalesinden yararlandım.

5. Amerika ya da Beş Parasızlık

Kaynaklar

Ernesto'nun ailesine gönderdiği mektupların metinleri ile Calica Ferrer'in günlük yazıları *Aquí va un soldado de América*'dan alınmıştır. Che'nin ikinci gezisiyle ilgili notlarıyla günlük defterleri yayımlanma aşamasında. Bu defterlerde yer alan yazılardan bazıları María del Carmen Ariet'in *Che, pensamiento político* adlı kitabında yayımlanan günlük yazılarından alınmıştır.

Yararlandığım en önemli kaynaklar şunlardır: Mencia'nın "Los primeros cubanos que conocieron al Che" başlıklı yazısı; Tita Infante'nin *Cálida presencia*'da yayımlanan mektupları, Marta Rojas'ın "Ernesto, médico en el Perú" başlıklı makalesi ve Aldo Isidrón'un "Presencia de Ernesto Guevara en Panamá" başlıklı yazısı. Ricordo Rojo'nun *Mi amigo el Che* adlı kitabı belirsizliklerle dolu ve bazı olayların ayrıntılarını işine geldiği gibi yorumluyor ama geleneksel bakış açısından ayrı bir bakış açısıyla yazıldığı için çok ilginç bence.

Che'nin hayatının bu dönemi için bkz. Hilda Gadea'nın *Che Guevara, años decisivos* adlı kitabı; *Un hombre bravo* adlı tarih kitabı; *Atlas histórico, biográfico y militar de Ernesto Guevara*; Aldo Isidrón'un "Che Guevara, apuntes para una biografía" başlıklı yazısı ve Eduardo Galeano'nun *Violencia y enajenación* adlı kitabı.

6. Guatemala: Kritik An

Kaynaklar

Bu dönemle ilgili en fazla bilgi Hilda Gadea'nın *Che Guevara, años decisivos* adlı kitabında yer almaktadır. *Aquí va un soldado de América*'da yer alan Che'nin ailesine gönderdiği mektuplardan ve *Cálida*'da yer alan Tita Infante'ye gönderdiği mektuplardan farklı olarak bu kitap o aylara ilişkin son derece ayrıntılı görüşlere yer verir. María del Carmen Ariet'in kitabında ise Che'nin yayımlanmamış günlüklerinden alıntılar yer alır.

Stephen Schlesinger ile Stephen Kinzer'in *Bitter Fruit: The CIA in Guatemala* adlı kitapları belki de Che'nin Guatemala'da tanık olduğu askeri darbe ve siyaset dünyasıyla ilgili yapılmış en iyi tasvirdir.

Ñico López ve Che'nin Kübalı sürgünlerle ilgili ilişkileri için bkz. Mario

Mencia'nın "Los Primeros cubanos que conocieron al Che" başlıklı yazısı ve Verónica Alvarez ile Sergio Ravelo'nun "Símbolo de valor y fidelidad" başlıklı makaleleri.

Ricardo Rojo'nun kitabıyla Aldo Isidrón'un "Aquel joven argentino de ideas profundas," Clara Mayo'nun "Fue una noche de junio cuando conocí al Che," "Un chico argentino muy atractivo llamado Ernesto," "Así era mi hijo Ernesto" ve "Así empezó la historia del guerrillero heroico" başlıklı yazılarından küçük ayrıntılar aldım.

Alfonso Bauer'in anıları için bkz. Mencia'nın *Bohemia* dergisinde yayımlanan "Por última vez" başlıklı makalesi, Bauer'in *Casa de las Américas* adlı kitapta alıntılanan yazısı ve Aldo Isidrón'un onunla yaptığı "Alfonso Bauer Paz y Ernesto Guevara" başlıklı söyleşisi.

Güney Treni?

Jacobo Arbenz'in hükümetinin son günlerini yaşadığı dönemlerde Ernesto'nun savaşma kararlılığını uygulamaya koyma şansını elde edip etmediği bilinmiyor. Romero'nun anılarında şöyle bir cümle geçer: "Bir gün trenle cepheye gidiyorduk; Zacapa'da bir çavuş başkana ihanet edildiği ve iş işten geçtiği için başkente dönmemiz gerektiğini söyledi." Ancak bunları söylerken Romero, Che'nin yanlarında olup olmadığı konusunu muallakta bırakır.

Guatemala'yı Düşünürken

Hilda Gadea'nın anılarında Ernesto Guevara'nın daha sonraki yıllarda da Guatemala'dan sık sık söz ettiğine dair birçok ifade yer alır. Che Guatemala konusunu açtığı her seferinde aynı soruyu soruyormuş: "Savaşmamız gerekmiyor muydu?"

1 Mayıs 1955'te Meksika'da Ernesto, PGT sekreteri Fortuny'ye aynı soruyu yüz yüzeyken sorma fırsatını elde etmiş ve onun verdiği belirsiz cevaptan tatmin olmamış.

Dönüm Noktası

Dolores Moyano, Guatemala'nın Ernesto'yu şüpheci kimliğinden sıyırıp onu eylemci haline getirdiğine inanır. Bu görüş, Guatemala'nın Che'nin hayatında bir dönüm noktası olduğunu, kişiliğini radikal bir biçimde yeniden tanımlamasına yol açtığını düşünen diğer yazarlarca da benimsenir. Ancak Guatemala'daki askeri darbenin onda derin izler bıraktığını kabul etsek bile, onun Meksika'da yaşadığı siyasi konulardaki tereddütleri göz önünde bulundurduğumuzda bu analizin pek de sağlam bir analiz olduğunu söyleyemeyiz.

Makale

Kaynaklar bu konuda çelişkili şeyler söylüyor. Ernesto bu makaleyi Dalmau'nun söylediği gibi "bombalar yağarken" de yazmış olabilir, Arjantin büyükelçiliği binasında da. Hilda Gadea, makaleyi Ernesto'nun kendisine dikte ettirdiğini söyler. Eğer öyleyse, o zaman makale karşıdevrimciler galip gelmeden önce yazılmış olmalı. "Yo vi la caída de Jacobo Arbenz" başlığını taşıyan makale, çoğu kişinin belirttiğine göre, on iki sayfa uzunluğundaymış. Makalenin birkaç nüshası varmış; Che bir tanesini Arjantin'e göndermiş ama diğerleri kaybolmuş anlaşılan. Makale, "Kavga şimdi başlıyor," cümlesiyle bitiyormuş.

7. Duraklar

Kaynaklar

Che'nin bu dönemlerdeki görüşleri ile bu döneme ilişkin anekdotları 1954-56 yılları arasında babasına, annesine ve Beatriz teyzesine gönderdiği (ve Baba Ernesto'nun *Aquí va un soldado de América* adlı kitabında yer alan) mektuplardan alınmıştır; Che'nin Tita Infante'ye gönderdiği mektupları *Cálida presencia*'dan alıntıladım. Che'nin Latin Amerika'da doktor olmanın rolüne ilişkin kitabının taslağı, Che'nin dul eşi Aleida March'a ait olan ve yalnızca Kübalı tarihçi Maria del Carmen Ariet'in girmesine izin verilen arşivde yer almaktadır. Burada yer alan alıntılar Carmen'in *Che: pensamiento político* adlı kitabındandır.

Che'nin Meksika'da geçirdiği 26 ayla ilgili bilgilerin çoğu Hilda Gadea'nın *Che Guevara, años decisivos* adlı kitabındandır; kitapta olaylar Gadea'nın bakış açısından anlatılır (tümüyle Ernesto Guevara'nın bakış açısından değil) ve kitap Che'nin ailesine gönderdiği mektuplarda anlatılanlarla çelişen ifadelerle ve bazı hatalarla doludur.

Guevara'nın hayattayken yayımlanmamış olan şiirlerinden bazıları Hilda Gadea'nın kitabının önsözünde ve *Bohemia*'nın bir sayısında yer alır.

Ernesto'nun Julio Roberto Cáceres'le olan dostluğu hakkındaki görüşleri *Paisajes de la guerra revolucionaria* adlı kitabının "El Patojo" başlıklı bölümünde yer alır. "Proyecciones sociales del ejército rebelde" ve "Una revolución que comienza" başlıklı makalelerde Che'nin Meksika'da kaldığı günlere ilişkin kısa pasajlar bulunur.

Ernesto Guevara de la Serna ile Hilda Gadea'nın 18 Ağustos 1955 tarihli evlilik sertifikası Tepotzotlán adliye binasındadır. Guevara'nın 27 Haziran 1956 tarihinde Procuraduría General de la República'ya (Meksika Genel Savcılığı Dairesi) verdiği dört daktilo sayfası tutan ifade de aynı binadadır.

Meksikalı yazarların yazdığı dört metinde Che'nin Meksika'da geçirdiği günlere pek değinilmez ve bu konuda çok az bilgiye rastlanır: José Natividad Rosales'in "¿Qué hizo el Che en México?" başlıklı makalesi; Alberto Bremauntz'un *México y la revolución cubana socialista* adlı kitabı; JGS'nin *Sucesos*'ta yayımlanan Che biyografisi ve *Alarma* adlı dergide yayımlanan "Un personaje de leyenda" başlıklı yazısı.

Roberto Rojo'nun *Mi amigo el Che* adlı kitabında ilginç bölümler var; ancak bunlar yazarın kendisiyle Che'ye ilişkin yanlı tasvirlerle doludur. Rojo'nun Meksika'da Fidel Castro'yla yapılmış bir konuşmadan söz ettiği bölüm özellikle ilginçtir. Böyle bir konuşmanın gerçekleşmiş olması imkânsız; çünkü Rojo'nun Mexico City'ye ikinci gidişi sırasında Fidel ABD'deydi.

Mario Mencia, Alfonso Bauer ve Myrna Torres'le yapılan söyleşiler ve onların önemli bilgiler içeren "Asi empezó la historia del guerrillero heroico" ile "Los primeros cubanos que conocieron al Che" başlıklı makaleleri *Bohemia* dergisinde yayımlanmıştır.

Che'nin doktorluk yaptığı dönemlere ilişkin en iyi kaynak Marta Rojas'ın *Testimonios sobre el Che* adlı derlemesi ile "Ernesto, médico en México" başlıklı yazısıdır. 1995 Eylülünde Havana'da ken-

disiyle yaptığım söyleşide Marta birçok ayrıntıyla ilgili düzeltmeler yaptı ve bana bu bölümü yazarken çok faydasını gördüğüm birçok şey anlattı.

Kübalı sürgünlerin Meksika serüveni ile *Granma*'yla yapılan yolculukla sonuçlanan istila hazırlıkları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. *De Tuxpan a La Plata* (burada iki düzine ilginç fotoğraf da var) ve Minerva Salado'nun *Cuba, revolución en la memoria* adlı kitabı; bu kitapta komutanlar Juan Almeida (*Exilio*), Universo Sánchez (Luis Adrián Betancourt'un tamamlanmamış söyleşisinden) ve Efigenio Almeijeiras'ın (*1956, un año tremendo*) tanıklıkları gibi son derece ayrıntılı bir tarihçe yer alır. 1995'te aynı konuda bir yazı yazmıştım ("El verano y el otoño del 56"), bu yazım Rául Castro ile Che Guevara'nın Sierra Maestra'da tuttukları savaş günlüklerinden oluşan derlemeye bir önsöz olarak yayımlanmıştı. Kübalı tarihçi Álvarez Tabío'nun yaptığı düzeltiler çok önemliydi.

Chalco'daki çiftlikte yapılan eğitim ile keşif seferi için yapılan hazırlıkların ayrıntıları için bkz. Albay Bayo'nun *Mi aporte a la revolución cubana* adlı kitabı; La Cabaña kalesindeki Che müzesinde bulunan belgeler ve José Aguilar'ın García Dávila'yla yaptığı söyleşi.

Bu dönemde Fidel Castro'nun *Bohemia* dergisinde görüşlerini ortaya koyduğu dört ilginç makale yayımlanmıştır: "Sirvo a Cuba" (20 Kasım 1955); "Carta sobre Trujillo" (26 Ağustos 1955); "El Movimiento 26 de Julio" (19 Mart 1955) ve Aldabonazo'da yazdığı "El Movimiento 26 de Julio y la conspiración militar" (15 Mayıs 1956). Bunlar ve onun "Manifesto 1 del 26 de Julio al pueblo de Cuba" başlıklı yazısı, Tad Szulc'un *Fidel* adlı kitabı, Lionel Martin'in *El Joven Fidel* adlı kitabı ve Gianni Minà'nın gerçekleştirdiği geniş çaplı röportajda Fidel'in verdiği cevaplar 26 Temmuz Hareketi'nin liderinin o dönemler ve Che'yle dostluğunun ilk dönemleri hakkında birçok ipucu verir. Mencia'nın "El exilio turbulento" başlıklı makalesi Fidel'in Meksika'da yaşadığı dönemleri ayrıntısıyla ve titizlikle anlatır.

26 Temmuz Hareketi'nin "Meksika Destek Şebekesi" Minerva Salado'nun *Cuba, revolución en la memoria* adlı kitabında ve Ander Landáburu'nun Vanegas'la yaptığı söyleşide ayrıntısıyla anlatılır. Yazarın Antonio del Conde, namı diğer "El Cuate"yle gerçekleştirdiği etraflı konuşma (Kasım 1995) bu bölümün yazılmasında özellikle önemli bir rol oynamıştır.

Che'nin Arnoldo Orfila ve Raúl Roa ile olan inişli çıkışlı ilişkileri *Casa de las Américas*'ın Ocak-Şubat 1968 özel sayısında yayımlanan Orfila'nın "Recordando al Che" ile Roa'nın "Che" başlıklı makalelerinde anlatılır.

Bu bölümü tamamlayan irili ufaklı ayrıntılar *Los que rien y los que lloran*'da yer alan Masetti'nin Che'yle yaptığı röportajdan; María Cristina Mojena'nın Camilo Cienfuegos hakkında anlattıklarından ("Camilo era mucho Camilo"); Eduardo Galeano'nun "El Che Guevara" başlıklı röportajından ve María del Carmen Ariet'in *Moncada* dergisinde yayımlanan "Hasta vencer o morir" başlıklı yazısından dır.

Yurina Fernández Noa ile Román Orozco'nun Hilda Gadea'yla gerçekleştirdiği söyleşiler ilginçtir. Che'nin Mexico City'den ayrıldığı sıralarda Gadea'yla ev-

liliğinin durumunu teyit etmek için Hilda ile 1995 Şubatında Havana'da uzun bir sohbet gerçekleştirdim.

Che'nin Sovyet yurttaşlarıyla olan ilişkileri Luis Miranda'nın makalesinde ve Lavretsky'nin biyografisinde anlatılır. Nisan ve Mayıs 1955'te Arjantin'de meydana gelen olaylar ve bu bölümde kısaca değinilen askeri darbe hakkında yazarın bulduğu en iyi kitap Julio Godio'nun *La caida de Perón* adlı kitabıdır.

Jorge Castañeda, Gutiérrez Barrios'la 1995'te gerçekleştirdiği söyleşinin elyazmasını verdi. Ayrıca bkz. Suri'nin "Nadie se cansa de pelear" başlıklı yazısı; Cupull ile González'in ayrıntılı bilgilerin yer aldığı bir kronolojiye sahip *Un hombre bravo* adlı kitapları; Carlos Franqui'nin *Vida, aventuras y desventuras de un hombre llamado Castro* adlı kitabı ve Portuondo'nun *La clandestinidad tuvo un nombre, David* adlı kitabı.

Bu bölümü yazarken Guevara'nın *Agencia Latina* basın kartı ve Küba'da çıkan dergilerle Mexico City'de çıkan *El Universal* adlı gazetede yayımlanmış o döneme ait düzinelerce fotoğraf çok işime yaradı.

Fidel'le Karşılaşma

Kübalı tarihçilerle gazeteciler Che'nin Fidel'le ne zaman karşılaştığı konusunda net bir bilgiye sahip değildir.

Fidel Mérida'ya 7 Temmuz 1955'te gitmiş; orada uçak değiştirmiş ve 566 sefer sayılı Mexicana uçağıyla Veracruz'a uçmuş. Salado onların eylülde tanıştığını söylerken bazıları bu ayın ağustos, Massari kasım, Hilda Gadea da temmuz olduğunu belirtir. Fidel "temmuz veya ağustos"ta tanışmış olabileceklerinden söz eder. Temmuzun ikinci haftası tanışmış olmaları daha muhtemel; çünkü temmuzun üçüncü haftası dostlukları bayağı pekişmişti ve "Çocuk Kahramanlar" anıtının açılış kutlamalarına katılmışlardı.

Hain

Küba tarihi, 26 Temmuz Hareketi'nin Meksika'daki saflarında yer alan hainin kimliğini gizlemiştir. Yıllar sonra Antonio del Conde bu kişinin Rafael del Pino olduğunu söylemiştir. Lavretsky hainin isyancılara ihanet etmek için Küba'nın Meksika elçiliğinden on beş bin dolar aldığını söyleyerek daha ayrıntılı bir bilgi verir. Bayo daha sonra, birkaç hafta önce hareketten ayrılan Ricardo Bonachea'yı suçlar. Minerva Salado'nun kitabında eğitime katılan ancak *Granma*'yla gitmeyen "Koreli" Miguel A. Sánchez'in Küba'nın Meksika elçiliğiyle bağlantıları olduğuna dair kanıtlar sunulur.

Patojo'nun Meksika'daki Akıbeti

Che: *El Patojo orada gazetecilik yaptı, Meksika Üniversitesi'nde fizik okudu, derslerine ara verdi, sonra tekrar başladı ama derslerinde ilerleme kaydedemedi, hayatını çeşitli yerlerde çeşitli işler yaparak kazandı, daha fazlasını istemedi. Bu duyarlı ve içine kapanık çocuğun inanılmaz derecede utangaç mı olduğuna yoksa zayıflıklarıyla kişisel sorunlarını dile getiremeyecek, ihtiyacı olduğu halde dostlarından yardım talep edemeyecek kadar gururlu mu olduğuna hâlâ karar verebilmiş değilim. Paisajes*'te "El Patojo" başlıklı bölümden.

Şiir Hakkında

Che, "Gel, Şafak Vaktinin Işıldayan Peygamberi" adlı şiirini hiçbir zaman Fidel'e

vermemişti. Bir kaynağın belirttiğine göre, onu Miguel Schultz hapishanesindeyken Hilda'ya vermiş; başka bir kaynaksa şiirin Che'nin Meksika'dan ayrılırken Hilda'ya teslim ettiği valizden çıktığını belirtir: "Bana içinde şiir defterinin bulunduğu valizini bıraktı." Kesin olarak bilinen bir şey varsa o da Che'nin bu şiirin iyi olmadığını düşündüğü ve onu unutmayı yeğlediğidir.

Yıllar sonra *Verde Olivo*'nun editörü Leonel Soto şiiri yayımlamış, Che de ona kendisine danışmadan yazdığı hiçbir şeyi, özellikle de *o berbat şiirleri* (bkz. Pardo ve Kutbischkova) yayımlamaması gerektiğini belirten öfkeli bir not göndermiş. Che yazdığı şiirlerin mahrem olduklarını düşünüyordu. Bir keresinde de Pardo başka bir şiirini yayımlama veya radyoda okuma tehdidinde bulunduğunda Che onu şaka yollu kurşuna dizmekle tehdit etmiş.

8. Granma Sularla Aynı Hizada

Kaynaklar

Che *Una revolución que comienza*'da bu yolculuğa kısaca değinir. Bu dönemlerde yazdığı günlükleri henüz yayımlanmadı; ancak sonraki günlerde yazdıklarından bu günlüklerin kısa oldukları anlaşılıyor. Bu döneme ilişkin yazılmış belki de en ayrıntılı yazı Faustino Pérez'in *El Granma era invencible como el espíritu de sus combatientes* adlı kitabıyla Juan Almeida'nın *Desembarco* adlı kitabıdır.

Faustino Pérez'in yine aynı başlıkla (*El Granma era invencible...*) hazırladığı antolojide *Granma*'da olup bitenlere, *Verde Olivo* dergisinde devrimin ilk günlerine ilişkin 20 yıl boyunca yayımlanmış yazılara ve dönemin Küba hükümetinin *Granma*'yı Meksika körfezindeki arama çalışmaları sırasında kaydedilmiş konuşmaların metinlerine yer verilmiştir. Norberto Collado'nun "Una travesia heroica"; Calixto García'nın "Yo fui el número 15;" Leonardo Roque'nin "Rescate en medio del mar" ve Efigenio Ameijeiras ile René Rodríguez'in birlikte yazdığı "Con Los fusiles, los uniformes y las balas" başlıklı yazılar özellikle ilgi çekicidir. Ameijeiras "Miedo a las ballenas" başlıklı makalesi ile *1956, Un año tremendo* adlı kitabında aynı temaya geri döner.

Keşif seferinin bu ilk günlerine ilişkin diğer önemli kaynaklar şunlardır: Estela Guerra'nın kendisiyle *Moncada* dergisi için söyleşi yaptığı Guillén Zelaya'nın anlattıkları; Jesús Montané'nin "Testimonios sobre el Che," Chuchú Reyes'in (Alfredo Reyes'in kendisiyle gerçekleştirdiği söyleşiden) "El maquinista del Granma" başlıklı makaleleri.

Fidel yedi günlük bu yolculuktan sık sık söz etmiştir; bu yolculuğa ilişkin en ayrıntılı bilgiyi belki de 13 Mart 1991'de verdiği konuşmada vermiştir. *Granma* hakkında yazılmış bir makale ile iki kitap özellikle ilginçtir: *El Oficial* adlı dergide yayımlanmış olan "*Granma:* Recuento en el XX aniversario" başlıklı makale ile Gente Nueva'nın yayımladığı *Granma, rumbo a la libertad* ve Pedro Alvarez Tabío'nun hazırladığı *La epopeya del Granma* adlı antoloji (*Bohemia* dergisinin özel baskısında aynen ama farklı bir formatta yayımlanmıştır).

Meksika'dan gönderilen telgrafların metinleri Yolando Portuondo'nun *30 de noviembre* adlı kitabı ile N. Sarabia'nın "La Mujer..." başlıklı makalesinde yer alır.

Granma'nın Güvertesindeki Yiyecek

İki bin adet portakal, 48 kutu yoğunlaştırılmış süt, 4 adet domuz salamı, 1 kutu yumurta, 100 tablet çikolata ve 50 kilo ekmek. Bunlar yolculuk boyunca 82 kişi tarafından paylaşılacaktı.

Santiago'daki Ayaklanma Hakkında

Frank País bir dizi şok ve bölme hareketi planlamış, aynı zamanda karaya çıkmak için belirlenen yere askeri birliklerin gitmesini önlemek amacıyla Manzanillo ile Pilón arasında hiçbir sabotaj hareketinin gerçekleştirilmemesi emrini vermişti.

Belirlenen hedefler arasında polis karakolunu ele geçirmek, sahil korumaya saldırmak, Moncada kışlasının etrafını sarmak, Quintero mevkiini ele geçirip siyasi mahkûmlar arasında bir isyan düzenlemek ve silah ele geçirmek de vardı. Daha sonraki bir safhada şehir gerillaları havaalanını ele geçirip adaya ulaşan isyancılarla birleşmeyi planlamıştı. Genel grev fikrinden vazgeçilmişti; çünkü 26 Temmuz Hareketi işçi hareketiyle yeterli bir bağlantı kuramamıştı.

Frank País 1956 Ekiminde, şehirlerde ayaklanmanın *Granma* yola çıktıktan beş gün sonra başlatılması gerektiği konusunda Fidel Castro'yla anlaşmıştı. Teknenin yola çıktığı haberi 27 Ekim günü sabah 11:00'de gelmiş, bu yüzden ayaklanma geciktirilmek bir yana, hareketi örgütleyenler teknenin karaya yanaşması haberinin sansürlenebileceğini düşündükleri için bir gün öncesinden bile başlamıştı. Santiago'da ayaklanmaya 200 kişi katılmış, 26 Temmuz Hareketinin yeşil üniformaları ilk kez sokaklarda görülmeye başlamıştı. Ordu ayaklanma çıkacağı haberini bir gün önce almıştı ama ayaklanmanın nerede ve ne zaman çıkacağını bilmiyordu.

M26'nın şok grupları şehri iki saat denetimi altına almış; ancak ordu ile polis güçleri akşam üzeri karşı saldırıya geçmişti. Hapishanedeki isyan tümüyle, polis karakoluna yapılan saldırı ise kısmen başarılı olmuştu; Moncada kışlasının çevresini kuşatma girişimi başarısız olmuştu. 1 Aralıkta dağlarda hâlâ keskin nişancılar vardı ama hareket çoktan yeraltına çekilmişti.

30 Kasım ayaklanmasıyla ilgili bildiğim en iyi kaynak Yolanda Portuondo'nun yazdığı ve devrimin hayatta kalan önder oyuncularının çoğunun tanıklıklarına yer veren *30 de noviembre* adlı kitaptır. Aynı kişinin yazdığı *La clandestinidad tuvo un nombre, David* adlı kitap şehir hareketinin lideri Frank Pais'le ilgili ilginç bir anekdot aktarır. Diğer kaynaklar: *Una revolución que comienza*; Benítez ile Valdés'in "Vivencias de una heroica hazaña" başlıklı yazıları ve Vilma Espín'le gerçekleştirdikleri "Reflejos de una época" başlıklı söyleşi; Castor Amador'un "El desembarco del *Granma* y el 30 de noviembre" başlıklı yazısı ile *Verde Olivo*'da isimsiz yayımlanmış "30 de noviembre" başlıklı makale.

Granma'nın Kaderi

Yat, Çavuş Pantoja ile devrim iktidara geldiğinde Isla de Pinos hapishanesinden çıktıktan sonra Camilo Cienfuegos tarafından yatı virane olmaktan kurtarmakla görevlendirilen dümenci Collado'nun dost ve akrabaları sayesinde yıllarca ayakta kalmıştır. Collado, 8 Ocak 1959'da Havana'ya girdiğinde Fidel'e yatın hazır olduğunu bildirmiş.

Bu küçük tekne bir gazeteye ve Küba'da bir semte adını verdikten ve başka bir yatla (San Francisco de Paula çiftliğinde bulunan Ernest Hemingway'in yatıyla) karşılaştırılabilecek derecede bir ulusal gurur kaynağı haline geldikten sonra bir müze parçası olarak teşhir edilirken halk arasında şu soru sık sık gündeme gelmeye başlamıştı: 82 kişi bunun üzerinde nasıl yedi gün geçirdi?

Efigenio Almeijeras: "Bir seferinde 82 kişiden oluşan bir öncü grubu [izci grubu gibi bir grup] 82 isyancı askerin yaptığını tekrar denemek için *Granma*'yı istila etmişti. İlginçtir, itiş kakış sığmaya çalıştıkları halde tekneye sığmayı başaramamışlardı. Üstelik çocuklardan bazıları teknenin tepesine bile çıkmıştı. O teknede tıka basa dolu ve denizle aynı seviyede yolculuk etmek nasıl bir şeymiş varın siz düşünün artık."

9. Felaket

Kaynaklar

Che, daha sonra *Paisajes de la guerra revolucionaria*'nın bir bölümünü yazarken kullandığı "Algeria de Pío" başlıklı yazısını Batista'nın ordusuyla giriştiği ilk çarpışmaya ayırır. "Una revolucíon que comienza" başlıklı makalesinde de bu olaya birkaç sayfa ayırmıştır. Che ile Raúl Castro'nun o dönemlerde tuttukları günlük *La conquista de la esperanza*'da yer alır.

Reyes Trejo ile Lisanka'nın "Escenarios de la Lucha" başlıklı makalelerinde o dönemin harika bir tasviri yer alır. Çatışmaya katılanların çoğu olayı anlatmıştır, üstelik bu anlatıların bazıları edebi niteliği yüksek yazılardır: Efigenio Almeijeiras'ın *1956, Un año tremendo*; Juan Almeida'nın *Desembarco* adlı kitapları gibi. Universo Sánchez'le yapılmış iki söyleşi, bu bölümü yazarken işime çok yaradı: biri Luis Adrián Betancourt'un, diğeri de *Bohemia* dergisinde yayımlanan Erasmo Dumpierre'in gerçekleştirdiği söyleşiler. Ayrıca bkz. Guillermo García, Fajardo ve Ponce'un birlikte yazdığı ve Carlos Franqui'nin *Cuba, el libro de los doce* için kaydettiği tanıklıklar; Faustino Pérez'in *El Granma era invencible como el espíritu de sus combatientes*'teki tanıklıkları ve René Rodríguez'in "Con los fusiles, los uniformes y las balas" başlıklı makalesi. Ameijeiras ile Crespo'nun o döneme ilişkin aktardıkları, Escobar ve Guerra'nın *Che sierra adentro* adlı kitaplarından alınmıştır.

İsyancıların campesinolarla ilk temasları Benítez'in "La colaboración campesina" ve Reyes Trejo'nun "Belic: se inicia el camino hacia la liberación" başlıklı makalelerinden alıntılanmıştır. Fidel'in öldüğüne ilişkin ordunun yayınladığı mesajlar ve UPI aracılığıyla yapılan resmi açıklamalar Rolando Pérez Betancourt'un "Sucedió hace veinte años" başlıklı makalesinden ve Franqui'nin o döneme ilişkin çeşitli dezenformasyon örneklerine yer veren günlüğünden alınmıştır: "Castro'nun yanında ölen önemli şefler arasında kardeşi Raúl ile Juan Manuel Márquez de vardı."

Bohemia'nın özel baskısı "XX aniversario" (ed. Alvarez Tabío) çatışmalara katılanların ifadelerine yer vermenin yanı sıra sefere katılanların çoğunun akıbeti hakkında bilgi verir ve askeri bilgi, harita, kroki ile o dönem ve izleyen yıllarda çekilmiş paha biçilmez fotoğraflar içerir.

Kayıplar

İlginçtir, Alegría de Pio'da kurulan pusu isyancıların tarafında büyük bir kayba neden olmamıştı (sadece iki ölü ve muhtemelen daha sonra ordu tarafından esir alınıp öldürülen bir yaralı). Ancak sonraki günlerde on sekiz isyancı yakalanıp öldürülmüş, ardından on yedisi daha esir alınmıştı.

O Söz

"Burada kimse teslim olmuyor, anlaşıldı mı!" sözünü ("Camilo'yla tanışmadan önce onun simgeselleşmiş bir edasıyla tanışmıştım") Che, Camilo Cienfuegos'un söylediğini düşünmüş, bu söz daha sonra Küba devriminin mitolojisine katılmıştı. Ancak yıllar sonra bu sözün Che'nin yanlışını düzeltmeye asla cüret edemeyen ve bu konuda sessiz kalan Juan Almeida'ya ait olduğu ortaya çıkmıştı.

Günlükler

Fidel: "Gözlemlerini her gün tuttuğu günlüklerinde dikkatle not etmek Che'nin gerilla savaşçılığından kalma bir alışkanlığıydı. Sert ve zorlu arazilerde yapılan uzun yürüyüşlerde, sırt çantalarının ağırlığından iki büklüm olmuş adamların bir süre dinlenmek için durduğu veya yorucu bir yürüyüşün ardından kamp kurup mola verme emri aldığı nemli ormanların göbeğinde Che'nin... bir defter çıkarıp doktorlara özgü o kargacık burgacık, anlaşılmaz el yazısıyla bir şeyler yazdığını görebilirdiniz" (Fidel Castro'nun Che'nin Bolivya Günlüğü'nde "Zorunlu bir Giriş Yazısı" başlığıyla yer alan yazısı.) Che Küba devrimi boyunca günlük tutmuştu. Ne var ki, bugüne kadar savaşın ilk aylarında yazdığı günlükler yayınlanmıştır.

10. Gidecek Yer Yok

Kaynaklar

Che'nin *Paisajes de la guerra revolucionaria*'daki "A la deriva" başlıklı yazı bu dönemi anlatır. Che'nin "La conquista de la esperanza" başlıklı makalesinde, 1964'te yazdığı "Camilo" başlıklı makalede ve "Una revolución que comienza" başlıklı makalede günlüklerinden alıntılar yer alır.

Che'nin sözleri Almeida'nın "Desembarco" başlıklı yazısında yer alan sözleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Mariano Rodríguez'in yazdığı iki makale de bu dönemin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bilgiler verir: "Che en Cinco Palmas" ve "Hablan el padre y la hermana del Che." Ayrıca bkz. Baba Ernesto Guevara'nın "Mi hijo el Che" başlıklı yazısında yer alan Che'nin bu mektubunun metni.

Celia ve Campesino Şebekesi

Kübalı tarihçiler genellikle Celia Sánchez'in Sierra Maestra'nın eteklerinde köylülerden kurduğu şebekenin önemini göz ardı etmişlerdir. Sözlerine bakacak olursanız, sürekli yer değiştiren isyancıların devrimde kilit önem taşıyan ve kendilerine yiyecek, barınak ve (hepsinden önemlisi) rehber sağlayan campesinolarla tesadüfen karşılaştıkları izlenimini edinirsiniz. Devrimde kilit bir önem taşımasına rağmen Che'nin kendisi bile bu şebekeyi pek önemsememiştir.

Orta sınıfa mensup bir doktorun kızı olan Celia Sánchez, Fidel Castro'nun bir ordunun başında geri döneceği umuduyla, Ocak 1956'dan itibaren Frank País'in emri altında Küba'nın doğusunda siyasi faaliyet yürütmüştür. Santiago ile Man-

zanillo arasında bulunan Pilón köyünde büyüdüğü için Sánchez, Niquera belediyesine bağlı taşra bölgeleri hakkında çok şey biliyordu.

Celia, Crescencio Pérez'in de yardımıyla sürekli büyüyen campesino milislerden, yiyecek, gaz ve mühimmat stoklarından oluşan bir şebeke kurmuştu. Pérez çiftlik sahiplerinin emriyle ve jandarmanın işbirliğiyle gerçekleştirilen tart etme olaylarına karşı direnmişti.

Celia Sánchez'in kurduğu şebeke için bkz. *Moncada* dergisinin özel sayısı "Celia"; Mariano Rodríguez Herrera'nın Crescencio'nun gerillalara katılan oğullarından birinin zihniyeti ve yaşadıkları hakkında yazdığı "El otro Ignacio" başlıklı makale; Alvarez Tabío'nun "En espera del desembarco" başlıklı yazısı; Cresencio'nun Carlos Franqui'nin *El libro de los 12* adlı kitabında yer alan ve kendi ağzından aktarılan tanıklığı ve José Mayo'nun "El primer Apoyo" başlıklı makalesi.

Camilo ve Yiyecek

Che: *Camilo açtı, bir şeyler yemek istiyordu; nerede ve ne yiyeceği önemli değildi onun için, yemekten başka bir şey düşünmüyordu. Onunla zor anlar yaşadık; çünkü yiyecek bir şey istemek için ikide bir campesino evlerine dalardı, hatta o pisboğazın aklına uyduğumuz bir sefer az kalsın düşmanın eline düşüyorduk. Orada bir sürü yoldaşımız öldürüldü. Yürüyüşün dokuzuncu gününde açlığımıza yenik düştük. Bir campesinonun kulübesine girdik, yedik ve hepimiz hastalandık. Hastalananlar arasında elbette bütün bir oğlağı tek başına yiyen Camilo da vardı. O sıralarda askerden ziyade hekimdim, ona diyet uyguladım ve ona kulübede bir gün istirahat verdim* (*Paisajes de la guerra revolucionaria*'dan).

Efigenio Ameijeiras o günlerde bir oğlağı tek başına yemenin olağan bir şey olduğunu, Camilo'nun ise üstüne koca bir kazan pirinç pilavı ile bir tavuğu yediğini belirtir.

11. La Plata'nın Yeniden Doğuşu

Kaynaklar

Che'nin *Paisajes de la guerra revolucionaria* adlı kitabında Sierra Maestra'daki savaşın ilk evresini anlatan bölümler yer alır: "Combate de La Plata," "Combate del Arroyo dal Infierno," "Ataque aéreo," "Sorpresa de Altos de Espinosa" ve "Fin de un traidor." Ayrıca bkz. "Una revolución que comienza," Che'nin *La conquista de la esperanza*'da yer alan savaş günlüğü ve "Camilo Cienfuegos" başlıklı makalesi.

Çok sık anlatılmış olan on iki adam efsanesi Carlos Franqui'nin *El libro de los 12* adlı kitabından alıntılanmıştır. Che bile bu efsaneyi *Guerra de guerrillas*'ta kullanmıştır ("On iki adam kurulmuş olan ordunun çekirdeğini oluşturuyordu.")

Franqui'nin *Diario de la revolución cubana* adlı kitabı ile Froilán Escobar ve Félix Guerra'nın *Che Sierra adentro* adlı kitapları bu dönemin daha iyi anlaşılması için özellikle önemli kaynaklardır.

Bu dönem için ayrıca bkz. *Testimonios sobre el Che*'de Faustino Pérez'in yazısı; Efigenio Almeijeras'ın "Dibujó con flores su sonrisa en el mar," ve José Afront'un "El amanecer victorioso de la Plata" başlıklı yazıları ile Mariano Rodríguez'in Sergio Pérez'in tanıklığına dayanarak

yazdığı makaleler: "Llanos del infierno, la primera emboscada guerrillera," "Che en Cinco Palmas," "Por la ruta de Fidel en la Sierra Maestra" ve "La Plata, gran sorpresa de Batista."

Bu bölümün yazılmasında yazarın Dariel Alarcón'la yaptığı söyleşi çok önemli bir rol oynanuştır.

Campesinoların Uğradığı Baskılar

İsyancıların kılavuz olarak yararlandıkları ve kendilerini ele vermemek için serbest bırakmadıkları, Basol tarafından elleri kolları bağlanmış campesinonun hayatı kötü bir sonla noktalanmıştı. Che: *O campesinonun tehlikede olmadığını düşünmüştük; çünkü saldırdığımızda kışlada ve ateş hattının içinde değildi. Ama ertesi gün saldırıyı ve sonuçlarını öğrenince onu El Macío'da acımasızca öldürmüşler* (*Paisajes de la guerra revolucionaria*).

Yaralılar

Che: *Yaralılara olan yaklaşımımız ordununkiyle taban tabana zıttı. Bizim yaralılarımızı öldürmekle kalmıyor, kendi yaralılarını da kaderleriyle baş başa bırakıyorlardı. Bu fark zaman içinde kendini göstermeye başladı; bu zaferimizi hazırlayan nedenlerden biriydi. Tereddüt etmeme rağmen –bir sıhhiyeci olarak elimizdeki ilaçları kendi adamlarımız için saklamamız gerektiğini düşünüyordum– Fidel bize elimizdeki tüm ilaçları yaralı esir askerler için kullanmamız emrini verdi, biz de öyle yaptık* (*Paisajes de la guerra revolucionaria*).

Julio Zenón Acosta

Che: *Julio Zenón Acosta o dönemlerde desteğini en çok hissettiğimiz kişilerden biriydi. Yorulmak nedir bilmiyordu, çevreyi tanıyordu ve şansı yaver gitmeyen bir yoldaşa veya çamurdan çıkmayı başaramayan şehirli bir yoldaşa daima yardım eli uzatırdı. Uzak bir kuyudan bize su getirir, çabucak ateş yakar, yağmur yağarken ateş yakmak için gerekli olan Jamaika gül ağacını arar bulurdu* (*Paisajes de la guerra revolucionaria*).

Juan Almeida: "Julio o dönem tek kişilik ordu denen kişilerdendi. 40-45 yaşlarında, güçlü kuvvetli bir zenci" (*La Sierra*).

Matthews

Bkz. Matthews'un 24, 25 ve 26 Şubat 1957'de *New York Times*'ta yayımlanan yazıları. Bu konu için ayrıca bkz. Universo Sánchez'in *Testimonios sobre el Che*'de anlattıkları, *El libro de los 12*'de yer alan Fajardo ile yapılmış söyleşinin metni ve *La conquista de la esperanza*'da yer alan Matthews'un söyleşisinin özet metni.

Herbert Matthews haberinin bedelini bir ilgi odağı haline gelerek ödemişti. Kübalı devrimciler iktidarı ele geçirdikten, özellikle de Fidel Castro 1960'ta sola kaydıktan sonra Matthews Senato'dan gelen istek bombardımanlarına tutulmuş, FBI'ın ziyaret akınına uğramış ve aşırı sağcı grupların baskısına maruz kalmıştı. Soğuk Savaş çılgınlığını anlatan başka bir olay için bkz. Herbert Matthews'un *A World in Revolution* adlı kitabının "Küba ve [NY] Times" başlıklı bölümü.

Yine Camilo

Che: *Disiplin konusunda, gerillaların farklı görüş ve davranışları hakkında münakaşa ederdik. Camilo o günlerde son derece başına buyruk ve çok sinirli bir gerillaydı* (*Paisajes de la guerra revolucionaria*).

12. İnfaz

Kaynaklar

Che *Paisajes de la guerra revolucionaria*'da bu dönemle ilgili birçok olay anlatır. Bkz. kitabın "Dias amargos," "El Refuerzo," "Adquiriendo el temple," "Una entrevista famosa," "Jornadas de marcha" ve "Llegan las armas" başlıklı bölümler. *Guerra de guerrillas* ve *Una revolución que comienza*'da bu konuyla ilgili ufak tefek anekdotlar yer alır.

Eutimio'nun ölümüyle ilgili bilgi Luis Adrián Betancourt'un Universo Sánchez'le yaptığı yayımlanmamış söyleşiden alınmıştır.

Efigenio Ameijeiras'ın Carlos Franqui'nin *Cuba, el libro de los 12* adlı kitabında yer alan Mart 1957 tarihiyle ilgili tasviri muhteşemdir. Konuyla ilgili ilgi çekici diğer kaynaklar Robert Taber'in *M26: Biography of a Revolution* kitabı ile Joel Iglesias'ın "Experiencias y vivencias junto al Che" başlıklı makalesi. Bu bölümde yazarın Dariel Alarcón'la yaptığı söyleşiden, José Lupiañez'in "Entre versos y fusiles sobre el primer refuerzo" başlıklı yazısından, Froilán Escobar ile Félix Guerra'nın *Cinco Picos* adlı kitaplarından, Crespo'nun "Luchar junto al Che" başlıklı makaledeki ifadelerinden ve Dorschner ile Fabricio'nun *The Winds of December* adlı kitaplarından alıntılar bulunmaktadır.

Hükümet Binası'na Yapılan Saldırı ve Humboldt Suçu

Bkz. Berta Bone, *Menelao, su lucha y acción*; Julio García Oliveras, *José Antonio*; Faure Chomón'un *El libro de los 12*'deki ifadeleri ve Enrique de la Ossa'nın *Sangre y pillaje* adlı kitabı. Carlos Franqui *Dario...* adlı kitabında bu konuya birkaç sayfa ayırmış, ilginç tanıklıklarına yer vermiştir.

Franqui'nin Frank País'e gönderdiği ve o dönemde devrimci güçler arasında var olan siyasi iklimi tasvir ettiği Nisan 1957 tarihli mektubu (ordu bu mektuba saldırıdan kısa bir süre sonra *Revolución*'un basıldığı matbaayla birlikte el konmuştu) da ilgi çekicidir. Mektupta şunları yazıyordu: o sıralarda hapiste olan Directorio liderleriyle olan fikir birliği hakkında: "Belli farklılıklarımız açısından bizim gibiler: onlar da Havana'nın önemli bir role sahip olduğunu düşünüyor ama onlar bu rolü abartıyor, bizse onlar kadar önem atfetmiyoruz; sonuna kadar grev yapmaktan ve dağda savaşmaktan yanalar, Fidel'in harekette ağırlıklı bir yere sahip olmasından onlar da bizim gibi endişeliler." PSP ile farklılıklar hakkında: "Sabotaj ve gerilla savaşını eleştiriyorlar. Rejim içindeki teröristlerin ekmeğine yağ sürdüğümüzü söylüyorlar. M26'nın darbe eğilimi olduğunu, gözünü budaktan sakınmadığını ve küçük burjuva olduğunu söylüyorlar. Zulmün doğasını bilmiyor ve devrimin mümkün olabileceğine inanmıyorlar."

Debray: Güvenilir ve Dürüst

"Che'nin karakteri, etrafında oluşan efsaneyle çelişkili değildi ama göründüğünden farklı ve çok daha karmaşık biriydi. Onulmaz bir adalet savaşçısı, idealist bir kahraman ve romantik bir maceracı mıydı? Elbette ama romantik olmak için gül suyu veya eylemci idealistlerin iyilik meleği gibi davrandıklarına inanmak gerekmez. Daha önce de belirttiğim gibi, bir devrimciyi yönlendiren güdü her şeyden

önce sevgidir ama o [Che] hassaslığını bir kusur gibi gizliyordu. Küba liderliğinin göbeğindeyken hoşgörülü olmamış, "devrim adaleti"nin (tutuklamalar ve şüphelilerin veya diğerlerinin infazı) neden olduğu ikilem içinde kalmamıştı, Danton'dan ziyade Robespierre'e daha yakındı, Fabre d'Eglantine'le hiç mi hiç ilgisi yoktu elbette. Fidel'in tam aksi. Mit onlara zıt roller vermişti ve mitlere söz geçirmek mümkün değildi." (*Les masques*).

"Kovboy Kid"

Che: *Bir gün "Kovboy Kid" ile başka bir yoldaşla karşılaştık. Bizi bir aydır aradıklarını söylediler. Kovboy Camagüey bölgesinin Morón kasabasından geldiğini söyledi. Bu tür durumlarda yaptığımız gibi onu sorgulayarak, basit bir siyaset eğitimi verdik; her zaman olduğu gibi bu iş benim başıma patlamıştı. Kovboy Kid'in siyasi fikirleri yoktu, her şeye macera gözüyle bakan, sağlıklı, neşeli bir çocuktu sadece. Yalınayaktı, bu yüzden Celia Sánchez ona elindeki fazla ayakkabılardan bir çift verdi. Ayakkabılar fabrika yapımıydı veya Meksika tarzı, el yapımı, bunlar kısa boylu Kovboy Kid'e uyan tek çiftti. Bu yeni ayakkabıları ve kocaman hasır şapkasıyla Meksikalı bir kovboya benzemişti, lakabını da böyle aldı...*

Kovboy Kid felaket bir yalancıydı, gerçekleri çarpıtmadığı an yok gibiydi, konuştuklarından neyin gerçek neyin yalan olduğunu ayırt edemezdiniz; hareketlerinde ise... gerçekle hayalin arasındaki sınırın belirsiz olduğunun canlı bir örneğiydi sanki, savaş alanında, savaşmadığı zamanlar hayalini kurduğu çılgın davranışları sergilerdi.

Bir gün, onun aramıza yeni katıldığı dönemlerde, kolda yaptığımız gece okuma derslerinden sonra Kovboy Kid'e sorular sordum. Bana hayatını anlatmaya başladı, konuşurken bir yandan elindeki kalemle tembel tembel bir şeyler karalıyordu. Konuşmasını araya hikâyesini destekleyen birkaç anekdot ekleyerek bitirdikten sonra ona kaç yaşında olduğunu sorduk. O sıralarda 20 yaşlarında falandı ama yaptığı karalamalar yüzünden beş yaşında gibi görünüyordu (*Paisajes de la guerra revolucionaria*).

Andrew St. George

Che: *O sıralarda tek yüzünü, en az çirkin yüzünü, yani Yanki gazeteci yüzünü göstermişti. Gazeteciliğin yanı sıra FBI'a çalışıyormuş. Kolda Fransızca konuşan tek kişi olduğum için (o dönemler hiç kimse İngilizce bilmiyordu) onunla ben görüşmek zorunda kaldım; dürüstçe söylemek gerekirse, o zamanlar bana, daha sonra kendisiyle yapılan ve gizli görevini gizleme gereği duymadığı söyleşideki kadar tehlikeli bir kişiymiş gibi gelmemişti* (*Paisajes de la guerra revolucionaria*).

Dönemin Havana'daki CIA bölge şefi Jim Noel, Dorschner ve Fabricio'ya St. George'un adamlarından biriyle işbirliği yaptığını söylemiş.

13. Toprak Üzerindeki Çizikler

Kaynaklar

Che'nin *Paisajes de la guerra revolucionaria* adlı kitabının dört bölümü, bu bölümün konusuna ayrılmıştır: "El combate del Uvero," "Cuidando heridos," "De regreso" ve "Se gesta una traición." *Una revolución que comienza*'nın bir kısmı da bu konuyu işler. Che'nin bu dönemde tuttuğu savaş günlükleri henüz yayımlanmamıştır.

Fidel'in El Uvero'daki çarpışmayla ilgili ifadeleri Carlos Franqui'nin *Diario de la revolución* adlı kitabından alınmıştır. Bu olaya tanıklık etmiş kişilerin ifadeleri en iyi Escobar ve Guerra'nın yazdığı ve Crescencio Pérez, Efigenio Almeijeiras, Edelfin Mendoza, Joel Iglesias ile Alfonso Zayas'ın ifadelerine yer veren *Che, Sierra adentro* adlı kitapta aktarılır. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Juan Almeida'nın "El ataque a El Uvero" başlıklı makalesi ile *La Sierra* adlı kitabı; Alfredo Reyes Trejo'nun "Dos ángulos del Uvero" başlıklı makalesi; 1. Kolun hikâyesiyle ilgili *Verde Olivo*'da yayımlanan antolojinin "Manuel Acuña Cuenta del Uvero" başlıklı bölümü; Julio Martínez Páez'in *Un médico en la Sierra* adlı kitabı ve Guerra ile Escobar'ın *Cinco Picos* adlı kitapları.

Gezici kol için bkz. Alejandro Oñate ve campesinolar Polo Torres, Juana González ile Isidora Moracén'in tanıklıklarına yer veren *Che, Sierra adentro*'ya eklenmiş yeni bölüm.

Bu konuda yazılmış şu makaleler de ilginçtir: Manuel González Bello'nun yazdığı ve kâhyanın hayat hikâyesini anlattığı "Así lo cuenta David" başlıklı makale; Luis Báez'in yazdığı ve teğmen Pedro Carrera'nın ifadesine yer verdiği "Yo soy el oscuro teniente" başlıklı yazısı; Mariano Rodríguez'in "Uvero: Mayo amanece con disparos de fusil" başlıklı makalesi ve Joel Iglesias'ın "Mis vivencias con el Che" başlıklı makalesi.

Ordunun Kayıpları

Che: *Tümüyle istatistiksel bir merakla, çatışma sırasında bizimkilerin karşı tarafa verdirdiklerini iddia ettikleri insan zaiyatının çetelesini tutmaya başladım. Kertiklerin sayısı karşımızdaki grubun sayısından fazla çıktı. Her biri hayalinde kendi kahramanlığını yaşıyordu. Bu ve buna benzer şeyler ölü sayısının birkaç kişinin onayından geçirilmesi gerekliliğini hissettirdi bize. Hatta ölümü teyit etmek için ölünün giysilerinden parça isteyecek kadar ileri götürdük işi; hakikat konusunda titiz olmak isyan ordusu için daima hayati bir önem taşımıştır. Yoldaşlarımıza hakikate sadık kalmayı ve onu geçici avantajların üstünde tutmayı aşılamaya çalıştık* (*Paisajes de la guerra revolucionaria*).

Batista ve Che

Che mermilerden delik deşik olmuş El Uvero kışlasına girdiğinde, teğmen Pedro Pascual Carrera'yı yerde yatarken bulmuştu. Carrera isyancıların kendisini öldüreceğini düşünmüş. Che ona katil olmadıklarını, yaralılara saygı gösterdiklerini, hatta onun tıbbi bakımını bizzat kendisinin üstleneceğini söylemiş. Carrera, Cilleros'u Santiago'ya gitmekten kurtarmış; daha sonra diktatörle yüz yüze gelmiş ve ona şöyle demiş: "Orada söz sahibi biri vardı. Bir liderdi, onlara birçok kayıp verdirmemize rağmen yaramı sardı. Bizim gibi konuşmuyor ve bir sıhhiyeci. Batista lafımı kesti ve: 'Bu Che, o Komünist kâfirin teki!' Hemen araya girip onların esir aldıkları askerlerimi serbest bırakacaklarından emin olduğumu söyledim.

"Tabernilla araya girdi: Kapat çeneni bok çuvalı, o eşkıyaların propagandasını yapma... Adamlarımızı şimdiye kadar öldürmüşlerdir. Üç gün sonra adamların sağ salim geri döndü."

Che'nin Chibás ve Pazos Hakkındaki Görüşleri

Che: *Karakterleri taban tabana zıttı. Raúl Chibás, bir dönem Küba'nın simgesi haline gelmiş olan kardeşinin başarısından geçiniyordu ama onun meziyetlerinin hiçbirine sahip değildi. Ne belagatliydi ne de zeki, kültürlü de değildi. O Ortodoks Parti'de onu lider kişilerden biri yapan tam da onun vasatlığıydı. Pek konuşmaz, bir an önce dağdan gitmek isterdi.*

Felipe Pazos ise kendine özgü bir adamdı, büyük bir ekonomist olarak saygı duyulan biriydi; dahası, Prío Socarrás'ın Banco Nacional'in başkanlığını yaptığı dönemlerde, halkın parasını suç ve dolandırıcılıkla yönetenlerin arasına katılmamakla edinilmiş haklı bir üne sahipti. O dönemlerde gözaltına alınmamanın büyük bir meziyet olduğunu düşünebilirsiniz. Bir memur için de ülkesinde var olan büyük sorunlara gözünü yumup işine devam etmesi bir meziyet sayılabilir ama o dönemlerde yapılan inanılmaz haksızlıkları dile getirmeyen birinin devrimci olduğu düşünülebilir mi? Felipe Pazos böyle şeyler yapmamayı başardı ve Batista'nın darbesinden sonra Banco Nacional'in yönetim kadrosundan istifa ederek dürüstlüğünü, kültürünü ve başarılı bir ekonomist olarak sahip olduğu itibarını geri kazandı. Dağa çıkıp yönetimi ele geçireceğini düşünecek kadar kendini beğeniyordu; o küçük Machiavellici beyniyle ülkenin dizginlerini elinde bulunduracak tek kişinin kendisi olduğunu sanıyordu. Harekete zarar vermeyi düşünüyordu belki, bunu daha sonra yapmayı planlıyordu belki de, davranışları samimi değildi (Paisajes de la guerra revolucionaria).

14. Komutan

Kaynaklar

Che *Paisajes de la guerra revolucionaria*'nın birçok bölümünde bu dönemden söz eder: "El ataque a Bueycito," "Lucha contra el bandidaje," "Pino del Agua 1," "El cachorro asesinado," "Altos de Conrado," "Lidia y Clodomira," "Se gesta una traición," "El combate de Mar Verde" ve "Alto de Escudero." Bu dönemi iyi anlamak için Carlos Franqui'nin *Diario de la revolución cubana* adlı kitabında yer alan, çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış olan Che ile Fidel arasındaki resmi yazışma özellikle önemlidir.

Frank País'in ölümü için bkz. Alvarez Tabío'nun "El más extraordinario de nuestros combatientes" başlıklı yazısı ve Yolanda Portuondo'nun *Sus últimos treinta días* adlı kitabı. Cienfuegos isyanı Franqui'nin *Diario de la revolución cubana* adlı kitabı ile Prendes'in *Piloto de guerra* adlı kitabında konu edilmektedir.

Bu bölümdeki ilginç tanıklıklar, Guile Pardo, Harry Villegas ve Zoila Rodríguez'in Cupull ve González'in *Entre Nosotros* adlı kitaplarında yer alan ifadelerinden ve Leonardo Tamayo ile René Pacheco'yla yaptığım söyleşilerden alınmıştır.

Savaşçıların anıları için bkz. Joel Iglesias'ın "En la guerra revolucionaria junto al Che" ve Rogelio Acevedo'nun "El Che que yo conocí"; Enrique Acevedo'nun *Descamisado* adlı kitabı (gerillaların günlük hayatını mükemmel bir biçimde anlatan bir kitap) ile "El hombre que me hizo guerrillero" başlıklı yazısı; Ameijeiras'ın "Dibujó con flores su sonrisa en el mar" başlıklı makalesi ve Juan Almeida'nın "La Sierra Maestra y más allá" başlıklı yazısı.

Mariano Rodríguez'in yayımlanmamış ve henüz adı konmamış kitabı, Helio Vitier'in "Che en Buey Arriba" başlıklı makalesi ve Sergio Giral'in *Un relato del jefe de la Columna 4* adlı filmi de bu dönem konusunda önemli kaynaklardır.

Campesinolarla gerillalar arasındaki muazzam destek şebekesini içeriden tasviri için bkz. Sergio Bacallao'nun Betancourt tarafından derlenen biyografi parçaları. Orestes Adán'ın *El Dorado* adlı kitabı şehir şebekesi konusunda başvuru kaynağı olabilir.

Hareketin sürgündeykenki iç ve dış durumu, manevraları ve içinde yaşanan fikir ayrılıkları için bkz. Llerena, *La revolución insospechada.*

Gazetecilerin yazılarından parçalar: Walsh, "Guevara"; Sarabia, "Ernesto Che Guevara, fundador del Cubano Libre" ve Masetti, *Los que luchan y los que lloran.*

Ayrıca bkz. Debray, "El castrismo"; Ana Núñez, "El Che Guevara, un hombre através de sus anécdotas"; Javier Rodríguez, "Era muy humano..."; Roland Castillo, "Alto de Escudero"; Lázaro Torres, "Lidia y Clodomira"; Meneses, "Castro comienza la revolución"; Zúñiga, "El armero del Che" ve Carlos María Gutiérrez, "Una madrugada de febrero."

Roberto Rodríguez'in İntiharı

Che: *Emre itaatsizlikten Roberto Rodríguez'in silahına el konmuştu. Kural tanımaz biriydi, bu yüzden manga komutanı disiplin suçu nedeniyle silahına el koymuş. Roberto Rodríguez arkadaşlarından birinin tabancasını çalmış ve intihar etmiş. Onu küçük bir cenaze töreniyle defnettik; çünkü bazılarımızın onun savaş sırasında ölmüş biri olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünmelerine rağmen ona askeri bir şeref payesi verilmesine karşıydım; çünkü o koşullarda intihar kabul edilemez bir suçtu, ne kadar iyi bir yoldaş olursa olsun bu böyleydi. Adamlarım bir ara itaatsizliğe yeltenir gibi oldular ama sonra yoldaşın cenazesini törensiz gömdüler.*

Ölmeden bir iki gün önce bana hayat hikâyesini anlatmıştı kısmen. Onun gerilla hayatının zorluklarına ve askeri disipline uyum sağlamak için çok çaba sarfeden son derece hassas bir çocuk olduğu her halinden belliydi. Uyum sağlamaya çalıştığı bu hayat fiziksel zayıflığıyla ve isyancı güdüleriyle çatışıyordu (Paisajes de la guerra revolucionaria'dan).

Öldürülen Yavru Köpek

Che: *Yeni maskotumuz, birkaç haftalık av köpeği olmasaydı her şey daha iyi olacaktı. Félix'in yavru köpeği operasyon merkezimize, aşçıların bulunduğu eve gitmeye ikna etme çabaları sonuç vermeyince onu peşimize taktı. Sierra Maestra'nın o bölgesindeki bayırları tırmanmak çok zordur; çünkü yol izi yoktur. Yaşlılıktan devrilmiş ağaçlara ait, üzeri ot bürümüş birçok kütüğün bulunduğu aşılması zor bir bölgeden geçtik; yol gittikçe zorlaşıyordu. Misafirlerimizle teması kaybetmemeye çalışarak ağaç kütüklerinin bulunduğu yerden uzaklaşıp çalıların arasına daldık. Kol sessizce ilerliyordu, benzer durumlarda yaptığımız gibi çalıların sesinden farklı bir dal çıtırtısı sesi çıkarmamaya gayret ediyorduk. Sessizlik çok geçmeden yavru köpeğin telaşlı ve üzüntülü iniltileriyle bozuldu. Arkada kalmıştı, sahiplerine deli gibi havlıyordu. Biri gidip köpeği getirdi, yola devam ettik ama düşmanın hareketlerini gözleyen bir nöbetçi diktiğimiz çukur bir yerde dinlenir-*

ken yavru köpek deli gibi ulumaya başladı. Onu susturma çabaları sonuçsuz kaldı; onu arkada bırakacağımızdan korkmuştu, yine umutsuzca havlamaya başlamıştı.

Verdiğim katı emri bugün gibi hatırlıyorum: "Félix, o köpek artık havlamamalı. İşi sen halledeceksin. Onu boğ. Daha fazla havlamamalı." Félix ifadesiz gözlerle bana baktı. Adamlar yorgun düşmüştü, aynı şekilde köpek ve o da. Yavaşça bir sicim seçti, sicimi hayvanın boynuna doladı ve onu boğmaya başladı. Köpeğin dostça sallanan kuyruğu çok geçmeden ölüm titremelerine dönüştü ve onu boğan sicim gibi kaskatı bir şekilde kıvrılıp kaldı. Ne kadar sürdü bilmiyorum ama bana bir ömür gibi gelmişti. Son bir kasılmanın ardından köpek direnmeyi kesti. Başı yamaç dallarından birine dönmüş, vücudu küçülmüş bir halde sessizliğe büründü.

Olaydan tek kelime dahi etmeden yürüyüşümüze devam ettik. Sánchez Mosquera'nın adamları bizden biraz ilerideydi, bir süre sonra silah sesleri duyduk. Hızla yamaçtan indik, bu küçük çarpışmanın arasında en kestirme yoldan artçı birliğe ulaşmaya çalıştık. Camilo'nun düşmana ateş ettiğini biliyorduk. Yamaçtan önceki evi bulmak epey bir zamanımızı aldı. Her an düşmanla burun buruna gelebileceğimiz şüphesiyle, böyle çok gergin bir bekleyişle, gizlice eve sokulduk. Yoğun bir çarpışma oldu ama uzun sürmedi. Son ev de terk edilmişti. Askerlerden ses seda yoktu. İki manga "Cojo" yamacına tırmandı ve şu haberle geri döndü: "Yukarıda bir mezar var. Mezarı kazdık ve küçük bir miğfer bulduk." Ölü askerin cebinde buldukları birtakım kâğıtları da getirmişlerdi. Bir kişinin öldüğü bir çatışma olmuştu. Ölü onlara aitti, tüm öğrenebildiğimiz bunlardı.

Ağır adımlarla ve hayal kırıklığına uğramış bir halde geri döndük. Gerçekleştirdiğimiz iki keşif gezisi Sierra Maestra'nın her iki yamacında askerlerin geçtiğini gösteren bir sürü izin varlığını ortaya çıkardı ama daha fazlasını öğrenemedik. Vadi boyunca ağır adımlarla geri döndük.

Akşam karanlığı çöktükten sonra diğerleri gibi boş olan bir evle karşılaştık. Ev Mar Verde çiftliğindeydi, orada dinlendik. Kısa bir süre içinde yukkalı domuz pişirdik, yemek hazırdı. İçimizden birileri evde bulduğu bir gitarla bir şeyler çaldı; campesino evleri içlerindeki eşyalarla birlikte aniden terk edilmişti.

Parça duygusal bir parça olduğu için midir yoksa gece veya yorgunluk yüzünden midir bilmiyorum, Félix'le şöyle şeyler yaşadık: Félix yerde yemek yiyordu evin köpeğine kemik verdi. Köpek yanına gelip uslu bir şekilde kemiği aldı. Félix köpeğin başını okşadı. Köpek ona baktı. Félix de ona baktı, sonra birbirimize suçlu suçlu baktık. Aniden sessizliğe gömülüverdik. Aramızda görünmez, şiddetli bir duygu alışverişi vardı. Orada, o adamların arasında, uysal ve yaramaz ama aynı zamanda sitemli bir ifadeyle ölü köpek yavrusu başka bir köpeğin gözlerinden bize bakıyordu (Paisajes de la guerra revolucionaria'dan).

15. Tartışma

Kaynaklar

Che *Paisajes...* kitabının birçok bölümünü savaşın bu bölümüne ayırmıştır: "Lidia y Clodomira," "Un año de lucha armada" ve "Pino del Agua 2." Bu dönemden ayrıca "Una revolución que comienza" başlıklı makalesinde kısa paragraflar halinde ve devrim yönetimi iktidara geldikten sonra

Minas del Frío'da yaptığı konuşmada da söz eder.

Radyo İsyanın hikâyesini anlatan en güzel ve en iyi belgelenmiş kaynak Ricardo Martínez'in Carlos Franqui hariç (Franqui daha sonra radyonun sorumluluğunu üstlenmiş; ancak gerillalarla şehir şebekelerinin liderleri arasında fikir ayrılığı çıktıktan sonra radyodaki ağırlığını yitirmişti) radyoyla ilgili herkesle yapılan söyleşilere yer verdiği *7RR* adlı kitabıdır. Bkz. Carlos Franqui, *Diario de la revolución cubana.*

Ayrıca bkz. Mariano Rodríguez, *Con la adarga al brazo*; Castillo Bernal, *La Batalla de Pino del Agua*; Harry Villegas, "Recuerdos del Che"; Joel Iglesias, "En la guerra revolucionaria junto al Che"; Ramos Zúñiga, *El armero del Che*; Alexis Schlachter, "Che, inovador técnico"; Hugo Chinea, "La primera armería de la guerra"; Zoila Rodríguez, "Entre nosotros"; Juana Carasco'nun Pablo Rivalta ile gerçekleştirdiği "Sin darle tregua al enemigo" başlıklı söyleşi; Carlos María Gutiérrez, "El Che en lo suyo"; Enrique Meneses, "Castro comienza la revolución"; Nydia Sarabia, "La primera escuela del ejército rebelde"; Escobar ve Guerra'nın "Ernesto Guevara, fundador del Cubano Libre" başlıklı makaleleri ile *El fuego que enciende los fusiles* ve *Che Sierra adentro* adlı kitapları.

Che'nin 26 Temmuz Hareketi'nin Liderliği Hakkında Söyledikleri

Fidel'in Meksika'dan ayrılışına kadarki hazırlık dönemi esnasında ulusal lider kadrosu yanılmıyorsam Fidel, Raúl, Faustino Pérez, Pedro Miret, Ñico López, Armando Hart, Pepe Suárez, Pedro Aguilera, Luis Bonito, Jesús Montané, Melba Hernández ve Haydéé Santamaría'dan oluşuyordu; yanlış da hatırlıyor olabilirim; çünkü o sıralarda hareketle ilişkim yeniydi ve o günlerden kalan belgeler çok zayıf.

Daha sonra, biz henüz Meksika'dayken, Pepe Suárez, Pedro Aguilera ve Luis Bonito bazı uyuşmazlıklar nedeniyle liderlik kadrosundan ayrıldı, Mario Hidalgo, Aldo Santamaría, Carlos Franqui, Gustavo Arcos ve Frank País de harekete bu dönemde katıldı.

İsimlerini sıraladığım yoldaşlar arasında sadece Fidel ile Raúl bir yıl boyunca dağda kaldı. Granma'da bulunan Faustino Pérez şehirdeki eylemlerle ilgilendi. Pedro Miret Meksika'dan ayrılmadan birkaç saat önce tutuklandı ve bir yıl boyunca orada kaldı; bir yıl sonra sevkıyatı yapılacak silahlarla birlikte Küba'ya vardı. Ñico López karaya çıktıktan saatler sonra öldürüldü. Armando Hart sözünü ettiğimiz yılın sonunda (veya sonraki yılın başlarında) hapse atıldı. Jesús Montané Granma kıyıya yanaştıktan sonra yakalandı. Mario Hidalgo, Melba Hernández ve Haydée Santamaría şehirlerde faaliyet gösterdiler. Aldo Santamaría ile Carlos Franqui ertesi yıl mücadeleye katılacaktılar, ama 1957'ye kadar dağa gidemediler. Gustavo Arcos Meksika'da kalıp orada siyasi kişilerle teması ve erzak dağıtımını organize etti. Santiago'daki eylemlerden sorumlu olan Frank País 1957 Temmuzunda öldürüldü.

Daha sonra dağa katılanlar arasında 1958 yılı boyunca bizimle beraber kalan Celia Sánchez; Santiago'da çalışmış olan ve savaşı Raúl Castro'nun kolunda bitiren Vilma Espín; 9 Nisan grevinden sonra Faus-

tino'nun yerine geçen ve işi şehirde olduğu için yanımızda sadece birkaç hafta kalan Hareket'in koordinatörü Marcelo Fernández; Ovalardaki milislere komuta eden, 9 Nisandaki başarısız grev girişiminden sonra dağa gelen ve mücadelenin ikinci yılında komutan sıfatıyla kahramanca çarpışırken ölen René Ramos Latour ve bir işçi hareketi lideri olan David Salvador vardı.

Almeida gibi bazı dağ savaşçıları bize daha sonra katılmıştı.

Görüldüğü gibi, Ovalardan gelen yoldaşlar çoğunluğu oluşturuyordu, savundukları siyasi görüşün özü (ki bu görüşleri aşama aşama meydana gelen devrimci olgunluktan nasibini almamıştı) belli bir "sivil" eylemciliğe meyledip Fidel'de gördükleri "lider" kişilikten ve dağdaki bizlerin temsil ettiği "militarist" unsurlardan uzak durmaya yöneltmişti onları. Farklılıklarımız daha o zamandan aşikârdı ama savaşın ikinci yılına damgasını vuran o şiddetli fikir ayrılıklarına neden olacak kadar uçurum yoktu aramızda henüz (Paisajes de la guerra revolucionaria'dan).

16. Dağ ve Ovalar

Kaynaklar

Che'nin *Paisajes de la guerra revolucionaria* adlı kitabında bu dönemi konu alan iki bölüm var: "Interludio" ve "Una reunión decisiva." Che Nisan grevinden "Notas para el estudio de la ideología de la revolución cubana"da, *El partido marxista-leninista* adlı kitaptaki önsözünde ve *Una revolución que comienza*'da söz eder.

Franqui *Diario de la revolución cubana* adlı kitabında nisan grevine önemli bir bölüm ayırır; Rodríguez Loeches de "La Sierra y el llano" başlıklı yazısında bu greve geniş bir yer verir. Nisan greviyle ilgili önemli kaynaklar, Ameijeiras'ın *Más allá de nosotros*'daki makalesi, Mirta Rodríguez Calderón'un Faustino Pérez'le yaptığı "Semillas de fuego" başlıklı söyleşi ve "Anverso y reverso de una página de lucha" başlıklı yazısıdır.

Bu bölüm için yararlandığım diğer kaynaklar şunlardır: Sergio Bacallao, *Relatos históricos*, Guerra ve Escobar, *Che Sierra adentro*, Milagros Escobar, "Guerrilleros," Yolanda Portuondo, *El sacerdote comandante*, Guerra, "Camilo Cienfuegos, un tránsito fulgurante," Masetti, *Los que luchan y los que lloran* ve William Gálvez, *Camilo, señor de la vanguardia.*

17. Saldırı

Kaynaklar

Che bu döneme *Paisajes...*'in "Interludio" başlıklı bölümünde ve *Una revolución que comienza*'da sadece birkaç satır yer ayırmıştır. Fidel'le bu dönemde yaptığı yazışmaların bir kısmı Betancourt'un arşivinde yer alır. Bu döneme ilişkin diğer kaynaklar Che'nin Sergia Cordoví'ye yazdığı mektup ve Minas el Frío'da yaptığı konuşmadır.

Bu dönemi yeniden inşa etmek için gerekli en iyi kaynaklar (ki bunlar şimdiye kadar Kübalı tarihçiler tarafından derinlemesine incelenmiş olmalı): Franqui'nin *Diario* adlı kitabının 14 ve 15. bölümleri, Ameijeiras'ın "Las guerras no se ganan en el último combate" ("Savaşlar Son Muharebede Kazanılmazlar;" ne tuhaftır ki, Ameijeiras bu savaşları görmemişti, o sıralarda ikinci cephede bir kola komuta ediyordu) ve *El alma de la revolución* adlı antolojide yer alan ve bu savaşlara katılmış olan kişilerin yazdığı altı makale.

Dönemin 18. Taburunun komutanı José Quevedo'nun yazdığı ve olaylara Batista'nın ordusunun gözüyle bakıldığı "La batalla del Jigüe" başlıklı yazıda ilginç anekdotlar yer alır. Mariano Rodríguez'in *Abriendo senderos* adlı kitabında yer alan ve o dönemlerde gerillaların saffına yeni katılmış olan Evelio Lafarté'nin ifadeleri de ilginçtir.

Yazar, Fidel'in raporunun ayın 18'i ve 19'unda Radyo İsyanda yayımlanan çok ayrıntılı nüshasını içeren bir kaydı inceleme fırsatı bulmuştur. Bu kayıtta Fidel'in Che'nin ölümünün yirminci yıldönümünde yaptığı konuşma da vardı.

Kişisel anekdotlar için bkz. Julio Martínez Páez, *Un médico en la Sierra*, Juan Almeida, *La Sierra Maestra y más allá* ve Cupull ile González'in "Entre Nosotros" başlıklı yazılarında yer alan Villegas ile Lafarté'nin ifadeleri. Yaya gerillalarının yaşadığı kargaşa duygusunu hiç kimse Enrique Acevedo'nun *Descamisado*'da tasvir ettiği gibi tasvir edememiştir.

Sosyalist Halk Partisi için Carlos Rafael Rodríguez'in "Cómo vi surgir en la Sierra nuestro ejército rebelde" başlıklı yazısından ve Draper, Thomas ve Darushenko'nun kitaplarından yararlandım. Ayrıca bu konuda Jorge Risquet'le de bir söyleşi gerçekleştirdim.

Ayrıca bkz. Ramiro Abreu'nün bu dönemi mercek altına aldığı *En el último año de aquella república* adlı kitabı; Ricardo Martínez'in özellikle Radyo İsyan üzerinde durduğu *7RR* adlı kitabı ve Reyes Trejo de la O ile yaptığı "Recuerdos del Che" başlıklı söyleşisi; Josefina Ortega'nın Del Río kardeşlerle gerçekleştirdiği söyleşi; Escobar ve Guerra'nın *Che Sierra adentro* adlı kitapları; William Gálvez'in *Camilo, señor de la vanguardia* ve *Camilo Cienfuegos, cronología de un héroe* adlı kitapları.

Bir Casusun Che'yle İlgili Görüşleri

"Fidel'den çok daha zarif, daha gösterişli ve daha zeki. Che ya Komünist veya Komünistleri incelediğim iki yıl boyunca hiç Komünist görmedim. Karargâhlarında şehrin en lüks şeyleri mevcut: gazla çalışan bir buzdolabı, bir gaz sobası, özel yiyecekler, Uppmann marka purolar, Coca-Cola, şarap ve envai çeşit maté. Rahat bir yatakta yatıyor... Che otoriteyi seviyor... Fidel'den farklı olarak Che fiziksel açıdan zayıf bir adam... Castro günde kilometrelerce yol yürür. Che asla yürümez; bir yere ya ciple gider veya katırla. Castro çok cesur bir adam. Che pek cesur sayılmaz ama iyi bir oyuncu, övünmekte üstüne yok. Evi bombalanırken kitap okuyormuş gibi yapar" (Richard Tullis, Batista'nın gerillaların arasına sızan bir casusu, LAB arşivi).

Che'nin Çorbada Tuzunun Bulunduğu An

Evelio Lafarté: "Geceyi Minas del Infierno'da geçirdik. Yağmurdan sırılsıklam olmuştuk ve Minas del Infierno'daki İspanyol yemek yapmıştı. Hindi vardı elinde yanılmıyorsam. Hayvanın bacaklarını, kanatlarını ve ciğerlerini ayırıp bunlardan bize içine pirinç de attığı bir et suyuna çorba, etlerinden de onun deyimiyle yüksek rütbeli subaylara yahni yapmıştı. Che mutfaktan geçerken olanları gördü ve İspanyol'a,

"İspanyol ne yapıyorsun burada? diye sordu.

"Yağmurdan ıslanan çocuklara et suyuna çorba yaptım.

"Bunun üzerine Che, *Peki ya bu yahni ne İspanyol?* diye sordu.

"O da siz subaylar için.

"Sonra neler olduğu herkesin malumu. Che yahninin bulunduğu tencereyi kaptığı gibi içindekileri çorbanın bulunduğu kazana boşalttı ve İspanyola üst üste dört beş kez küfretti. Meksika dilinde 'yaltakçı,' 'kıç yalayıcı' anlamına gelen bir şeyler söyledi. İspanya'da sık sık söylenen bu sözcükler Che'nin lügatinde büyük bir günahtı, birilerini fırçalarken bu sözcükleri sık sık kullanırdı."

Komünistler

PSP'nin Merkez Komitesinin liderlerinden Carlos Rafael Rodríguez, Fidel'e partisinin desteğini vermek üzere dağa saldırı harekâtı sırasında, yani 21 Temmuzdan hemen sonra gitmişti.

Bu PSP'nin çelişkili hareketlerinden biriydi ve üst düzey üyeleri arasında ayrılıklara neden olmuştu muhtemelen. İsyanın ilk yılı için 26 Temmuz Hareketi'ne siyasi eleştiriler yönelttikten sonra PSP bazı kadrolarına (örneğin Acosta ve Rivalta'ya) Şubat 1958'de mücadeleye katılma ve köylü kadroların Oriente bölgesinde gerillalarla işbirliği yapmasına izin verme emrini vermişti. Ne var ki haziran ayında, yani bu karardan bir ay önce PSP üyelerine onları silahlı mücadeleden ayrılmaya çağıran bir manifesto yazmıştı.

Carlos Rafael 26 Temmuzda Santo Domingo'daki savaşta Fidel'le buluşmuştu. Fidel, ona savaş alanında kendilerine eşlik etmesini istemişti; mermiler havada uçuşmaya başlayınca Carlos Rafael'in kendini yere atması Fidel'in hoşuna gitmiş olmalı. Bu buluşmadaki konuşmalarının herhangi bir kaydı yok ama Carlos Rafael ağustos ayında Havana'ya döndüğünde, İsyancı Ordusunu adanın batısına doğru gerçekleştireceği harekâtta desteklemek için Camagüey ile Las Villas'taki PSP şebekelerini harekete geçirmeye başlamıştı.

18. İşgal

Kaynaklar

Che'nin işgalle ilgili bilinen iki yazısı vardır: Fidel'e yazdığı ve "Sobre la invasión" başlığı altında *Paisajes de la guerra revolucionaria*'da yer alan raporlar (8-13 Eylül ve 23 Ekim 1956) ve *Una revolución que comienza*'nın büyük bir bölümü. Her ikisinin de komuta ettiği kollar paralel ilerlerken Che'nin Camilo'ya gönderdiği notlar, Escambray Dağları'nı ziyaret etmesi üzerine Faure Chomón'a gönderdiği mektup, 1963'te Madencilik Okulu'nda yaptığı konuşma, 9 Eylül 1958'de Angel Salgado'ya gönderdiği not ve 5 Aralık 1964'te yapılan Sanayi Bakanlığının kurul toplantısının yazılı metni de bu dönemin araştırılmasında önemli başvuru kaynaklarıdır.

Güvenirliği ve ayrıntılı oluşu bakımından işgal hareketi ve 8. Kolla ilgili en kapsamlı araştırma, Joel Iglesias'ın yazdığı *De la Sierra Maestra al Escambray* adlı kitaptır. Iglesias'ın Alfredo Reyes Trejo'yla gerçekleştirdiği ve "Mis vivencias junto al Che" başlığıyla yayımlanan söyleşisi ile "En la guerra revolucionaria" ve "La emboscada de cuatro compañeros" başlıklı makaleleri bu dönemle ilgili başka bir kaynak niteliğindedir.

8. Kol ile işgal hareketiyle ilgili Devrim Silahlı Kuvvetleri'nin tarih bölümünün hazırladığı ve savaşa katılan kadroların büyük bir bölümünün gözden

geçirdikten sonra yayımlanması gibi bir özelliğe sahip olan bir de belge bulunmaktadır. Bu kadrolardan birinin yardımı sayesinde bu belgeyi okuyup kendi araştırmalarımdan elde ettiğim sonuçlarla karşılaştırma fırsatı buldum. Ayrıca bu harekâtta görev almış dört kişiyle röportaj yapma fırsatını da buldum; bu kişiler şunlardır: Leonardo Tamayo, Oscar Fernández Mel Pablo Rivalta ve Jesús Para.

Bu dönemle ilgili en ilginç kişisel anlatım kuşkusuz, o sıralarda yeniyetme bir delikanlı olan Enrique Acevedo'nun *Descamisado* adlı kitabı ile "Los últimos días en la Sierra Maestra" başlıklı yazısıdır. Ne yazık ki Acevedo hikâyeyi, yaralandığı La Federal'deki çatışmaya kadar anlatır. Ağabeyi ve dönemin müfreze komutanı Rogelio Acevedo "La Federal" ve "El Che que yo conocí" başlıklı yazılarında o dönemle ilgili ondan daha fazla bilgi verir. Bunun yanı sıra, Fernández Mell'in gerçeğe son derece bağlı kalarak yazdığı "La Sierra, la invasión, Las Villas" ve "De las Mercedes a Gavilanes" başlıklı makaleler; Pablo Rivalta'nın Juana Carrasco tarafından gerçekleştirilmiş olan söyleşisinde söyledikleri; Leonardo Tamayo'nun Katia Valdés tarafından gerçekleştirilmiş söyleşisi ile onun "Luchar junto al Che" başlıklı makalesi; Harry Villegas'ın "Recuerdos del Che" başlıklı makalesi; Luis Pavón'un Alfonso Zayas'la gerçekleştirdiği "Cumpliendo la misión del jefe" başlıklı söyleşisi ve Eliseo Reyes'in "Desde las Mercedes hasta Las Villas" başlıklı makalesi de bu dönemin anlaşılmasında yararlı kaynaklardandır.

Bu bölümü hazırlarken yakın zamanlarda yapılmış üç ayrı kişiyle ilgili araştırmadan da yararlandım: Emilio Surí'nin Eliseo "San Luis" Reyes'le gerçekleştirdiği "El mejor hombre de la guerrilla" başlıklı söyleşi; Larry Morales'in Kovboy Kid hakkında yaptığı "El jefe del pelotón suicida" başlıklı araştırma ve Albay Alberto Ferrera'nın kendi tanıklıklarına dayanarak yazdığı ve son derece güvenilir kaynaklarla desteklediği "El comandante Ernesto Guevara y la invasión de Las Villas" başlıklı yazısı.

Genel tanıklıklar arasında küçük ayrıntılara değindikleri için değerli sayılabilecek olanları şunlardır: Aldo Isidrón'un her ikisi de *Bohemia* dergisinde yayımlanmış olan "La victoriosa marcha hacia el Escambray, brillante proeza militar y revolucionaria" ile "La invasión" başlıklı yazıları ve Mariano Rodríguez'in "La invasión, epopeya de gigantes" başlıklı makalesi.

Mariano Rodriguez'in 1982'de *Bohemia*'da yayımlanmış olan yazıları, bu bölümde adı geçen bölümlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak niteliktedir. La Federal'de bırakılan ve ordunun bulduğu sırt çantalarında bulunan belgeler için bkz. "Circular del mayor general Díaz Tamayo Sept. 30, 1958" ve o sıralarda ordunun dağıttığı ve daha sonra *Gente*'de "Desaliento y comunismo dentro del 26 de julio" başlığıyla yayımlanan el ilanı.

İşgalin Camilo'nun bakış açısıyla değerlendirilmesi için bkz. onun Fidel'e gönderdiği rapor, William Gálvez'in *Camilo, señor de la vanguardia* adlı kitabı ve Guillermo Alvarez'in *Hablar de Camilo* adlı kitabı ile "Operación caja de tabaco" başlıklı makalesi.

Devrim Konseyinin bekleyişiyle ilgili olarak bkz. Faure Chomón'un "Cuando el Che llegó al Escambray" ve "Che en

el Escambray" başlıklı makaleleri, Betancourt'un Chomón'la söyleşisi ve Casañas'ın "Che, una de sus proezas militares" başlıklı yazısı.

Ayrıca bkz. Zoila Rodríguez'in "Entre nosotros" başlıklı yazısı ile *Bohemia* dergisinde yayımlanan "Invasión" başlıklı makale.

Kaç Kişiydiler? Kaçı Okuma Yazma Biliyordu?

Kaynaklar işgal hareketine katılanların sayısı konusunda hemfikir değildir; kimi 142 kişi olduğunu söylüyor kimi 144 kişiden söz ediyor, geçen gün sayısına göre de bu sayı azalıp artıyor. Okuma yazma bilenlerin oranında da belirsizlikler var. Che % 90'ının okuma yazma bilmediğini söylemiştir; bazıları bu oranı % 52'ye kadar çeker, oysa okuma ve yazma öğretilen kişilerin çoğu çok yüzeysel düzeyde öğrenmişlerdi – Joel Rodríguez veya Edilberto del Río (Sierra Maestra'dayken Che, ona "kör cahil" lakabını takmıştı) gibi. Edilberto del Río: "Bir gün Che beni bir kitap almaya göndermişti, kitabı nasıl okuyacağımı bilmiyordum, bu yüzden Che'ye onu ters tutarak uzattım ve 'Ne yazdığını bilmiyorum Che, İngilizce galiba' dedim. Bunun üzerine bana, *Kör cahil, kitabı ters tutuyorsun*, dedi. O andan itibaren bana 'Kör Cahil' diye hitap etmeye başladı."

Bir Kadının Kaderi

Zoila Rodríguez ile Che ancak devrimden sonra, Che Küba'dan ayrılmadan birkaç ay önce Las Mercedes'e döndüğü sıralarda tekrar karşılaşmıştı. "Sohbet ettik," diyor Zoila.

Harekât Kadrosu

Mark Herman hakkında, Küba devriminin sonlarına doğru tarih sahnesinden çekilen bu bilmece kişilik hakkında çok az şey biliniyor. Adı kimi zaman Mark Herman, kimi zaman da Herman Mark olarak geçiyor. Onun II. Dünya Savaşı sırasında Guadalcanal'da savaşıp orada yaralandığı söyleniyor. 1958'in başlarında Che'nin birliğine katılan acemilerin eğitmeni olan Herman'ın kurallara harfiyen uyan ve komutası altındaki adamlar tarafından sevilmeyen biri olduğu anlaşılıyor. Ama işgal hareketi sırasında ona önemli bir görev verdiğine bakılırsa Che, ona çok güveniyor olmalıydı.

Manuel Hernández Osorio 17 Mart 1931'de, Oriente Bölgesi, Santa Rita şehrinin yakınlarında bulunan Diamante'de doğmuş. Babası İspanyol kökenli bir çampesinoymuş, annesi ise karışık bir ırktan geliyormuş. Annesinin babasının küçük bir dükkânı varmış. İlk gençlik yıllarında Manuel Hernández attan inmezmiş, o bir deri bir kemik, çırpı bacaklı, çelimsiz görünüşünün ardında müthiş bir enerji saklıymış. Kamış kesiciliği yapmış; daha sonra Charco Redondo maden ocağında vagon sürücüsü olarak çalışmış ve orada 26 Temmuz Hareketi'nin bir şubesini kurmuş, ocaktan dinamit çalmış. Birkaç kişiyle birlikte silahlanmaya karar vermiş ve isyancılara katılmak üzere dağa gitmiş. Arkadaşları yolda vazgeçmişler ama o ısrarla yola devam etmiş. İsyancı ordusuna bağlı bir devriyeyle karşılaşmış. Devriyedekiler onu sınamak için ona Batista'nın ordusuna bağlı olduklarını söylemişler.

Bunun üzerine Hernández, "Hay şansıma tüküreyim, Fidel Castro'ya katılmak için geldim buralara," demiş.

13 Mart Devrimci Konseyi

Hükümet Binası'nı hedef alan başarısız saldırıdan ve kadroların dağılmasından sonra Konsey kurulmuştu. Nuevitas'tan karaya çıkan isyancılar olmuş, Las Villas'ta silahlı bir cephe kurulmuştu. Havana'da eylemler tekrar baş göstermişti.

Bahsi geçen kaynakların dışında bkz. Guillermo García'nın Sexto'nun "El pacto reiterado" başlıklı yazısında yer alan "Historia del II Frente Nacional del Escambray," "13 de marzo, asalto al Palacio Nacional" başlıklı yazıları ve Crespo'nun "Bandidismo en el Escambray" ile "Segundo Frente Nacional del Escambray, negación del ejército rebelde" başlıklı yazıları.

19. Ne Kadar Tepe, O Kadar Sorun

Kaynaklar

Ne iyi ki Che ardında bu döneme ilişkin bir sürü yazılı belge bırakmıştır. *Paisajes de la guerra revolucionaria* ve *Una revolución que comienza*'da ek bölüm olarak yayımlanan "Un pecado du la revolución" bunlardan biridir. Faure Chomón ile Fidel Castro'ya birçok not göndermiştir; bu notlara Rosado'nun kitabında yer verilmiştir. Batista'nın Kasım-Aralık saldırısı Franqui'nin *Diario* adlı kitabında yer almaktadır.

Bu bölümü yazarken en fazla yararlandığım kaynak *La batalla del Che, Santa Clara* adlı kitap oldu.

Camilo'yla yapılan radyo söyleşisi ile Radyo İsyanda yapılan söyleşinin tam metni için bkz. *Días de combate;* bu söyleşinin özet bölümleri için bkz. *Diciembre del 58* ve Franqui'nin *Diario* adlı kitabı.

Faure Chomón'un anıları bu bölümü yazarken çok önemli bir rol oynadı; "Cuando el Che llegó al Escambray" ile "Che en el Escambray" başlıklı yazılarında, özellikle de Betancourt'un henüz yayımlanmamış söyleşisinde bu döneme ilişkin anılarını aktarır.

Enrique Oltuski'nin görüşünü, Şubat 1995'te yılında onunla yaptığım söyleşiye, Gálvez'in *Camilo, señor de la vanguardia* adlı kitabında yer alan onunla yapılmış uzun söyleşiye ve Oltuski'nin "Gente del llano" başlıklı makalesine dayanarak yazdım. Bordón'un görüşü için Isidrón'un onunla yaptığı ve "Che, ejemplo de moral revolucionaria, audacia y modestia" başlığıyla yayımlanan söyleşi ile Gálvez'in aktardığı tanıklığa baş vurdum.

Bölgedeki campesinoların gözlemlerini Navarro'nun isminin yayımlanmasını istemeyen bir kişiyle yaptığı söyleşiden; Mariano Rodríguez'in "Por la ruta invasora del Che. De Gavilanes al Pedrero" başlıklı makalesinden ve Juan Sánchez'in "El Pedrero en el camino del Che, reportaje en dos tiempos" başlıklı yazısından yararlanarak yazdım.

Che'nin Aleida March'la ilişkisi için bkz. Nydia Sarabia'nın "La mujer villaclareña en la lucha patria" başlıklı makalesi ve Castellanos ile Villegas'ın Cupull ve González'in *Entre nosotros* adlı kitaplarında yer alan anıları.

Bu döneme ilişkin kapsamlı görüşler için bkz. Fernández Mell'in yazıları ve Enrique Buznego ile Luis Rosado'nun "Estrategia del Che en Las Villas" başlıklı makaleleri.

Güinía de Miranda'daki muharebe için bkz. Rosado'nun "Güinía de Miranda" başlıklı yazısında yer alan Parra,

Figueredo ve Argudín'in ifadeleri; Isidrón'un "Güinía de Miranda, primera victoria de la columna 8 en el frente de Las Villas" yazısı ve Fernández Mell'in "La campaña del Che en Las Villas" başlıklı makalesi.

El Pedrero anlaşması ve Che'nin Konseyle olan ilişkileri için bkz. Faure Chomón'un yukarıda adı geçen eserleri, benim Ekim-Kasım-Aralık 1991 tarihlerinde Víctor Dreke ile *El año en que estuvimos en ninguna parte* adlı kitap için gerçekleştirdiğim söyleşi, Luis Sextor'un "El pacto reiterato" başlıklı makalesi ve Enrique Rodríguez'in *Bajando del Escambray* adlı kitabı. Olayların II. Cephenin bakış açısıyla değerlendirilmesi için bkz. Max Lesnik, "10 de noviembre, Escambray heroico."

Tirso'nun Escambray dağlarındaki fotoğraf çekimleri için bkz. Clara Velia, "Che y una vieja cámara" ve González Bello, "Fotos a Tirso." Savaşın bu döneminde çekilmiş en iyi fotoğraflar *Cuba Internacional* adlı kitabın "Guerra en el Escambray" başlıklı bölümü.

Camilo ile Che'nin karşı saldırı sırasındaki beraberlikleri için bkz. Gálvez, *Camilo, señor de la vanguardia*. Ricardo Martínez'in *7RR* adlı kitabı 8. Kolun radyo istasyonuyla ilgilidir. Caballete de Casa üssü için bkz. Juana Carrasco'nun Pablo Rivalta ile yaptığı söyleşi ve Abreu'nun kitabı.

Ayrıca bkz. Joel Iglesias, "Sobre la invasión"; Leonardo Tamayo, "El Vaquerito y el pelotón suicida" ve Hugh Thomas, *Cuba, la lucha por la libertad*.

Víctor Bordón

Bordón bir şeker işçisiydi. Yaşadığı baskıdan kurtulmak için 1956'nın sonlarında silahlandı; 26 Temmuz Hareketi'nin Las Villas'taki planlı ayaklanmasına dahil edilmedi. Başarısız nisan grevinden sonra bölge koordinatörü olan Enrique Oltuski Escambray Dağları'ndaki gerilla hareketini başlattı; bu hareket II. Cepheyle tuhaf, tanımlanmamış bir ilişki içindeydi (askeri güce bağlıydı ama II. Cephenin yüksek komutasının bilgisi dahilindeydi). Bordón her türlü cefayı çekmişti; komutası altındaki gerillalar II. Cephenin tacizlerine maruz kalmıştı; hatta II. Cephenin adamları gerillaların kamplarından birine saldırmış, silahlarını almış, ekim ayının başlarında, Bordón bu yapılanlara itiraz edince de onu tutuklamışlardı. Camilo Las Villas'a ulaştığında II. Cepheyi tehdit edince onu serbest bırakmışlardı.

II. Cephe

II. Cepheyle ilgili nesnel bir görüş ortaya koymak çok zor. Guevara yandaşları, özellikle de Konseye yakın olanlar, Eloy Gutiérrez Menoyo'nun komuta ettiği grubun iyi yönlerini görmezden gelip karanlık bir tablo çizerler. Gutiérrez ile Fidel arasındaki gerilim üniversite yıllarına dayanır; dağ dönemlerinde Gutiérrez, Che ile Fidel'e "Ñángaras" (olumsuz bir anlamda kullanılan ve Komünist anlamına gelen bir sözcük) diye hitap etmekteydi.

II. Cephenin askeri faaliyetleri pek parlak değildi; grubun resmi tarihinde ordu ile Rio Negro, Charco Azul ve La Diana'da giriştikleri birkaç küçük çarpışmadan söz eder.

Enrique Oltuski: "Las Villas Bölgesi kendilerininmiş gibi davranıyorlardı ve devrimde zamanı gelince orasını ele geçirmeyi düşünüyorlardı. Devrim başarıya ulaştığında hesaba katılacak bir güç olmayı umuyorlardı."

Che, Las Villas döneminde Gutiérrez'le ilişkilerine değinmez; ancak ikisinin birçok kez bir araya geldiğine dair kayıtlar mevcut –örneğin, Gutiérrez'in Che'ye Placetas operasyonunda eşlik etmiş ve savaşın sonunda *Bohemia*'nın özel sayısında belirtildiğine göre, ikisi el sıkışmış.

José Ramón Herrera bana Che'nin II. Cepheyle iyi ilişki sürdürmek için geri adım attığını söyledi. Bir keresinde Nazario Sargent'in kıyıya sevk ettiği ve II. Cepheye ait olan 100 adet Remington Che'nin eline geçmiş. Che bunları Gutiérrez'e vermiş: *Bunlar bize ait değil* demiş.

Enrique Oltuski

Polis 1957'nin sonlarında, işkenceyle elde ettikleri bilgilerin yardımıyla 26 Temmuz Hareketi'nin bölge liderliğini dağıtmıştı. Bölgenin tüm kilit kadroları tutuklanmıştı. Havana liderliği Enrique Oltuski'yi örgütü Las Villas'ta yeniden kurmakla görevlendirmişti.

Ukraynalı göçmen bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Oltuski ABD'de mühendislik okumuştu ve oradayken José Martí yandaşları derneğine üye olmuştu. "ABD'den döndükten sonra bile vicdan azabı çekmeye devam ettim. Yoldaşlarım Küba'da savaşıyor, ölüyordu, bense ABD'de keyif çatıyordum. Her gün Küba'ya dönmem gerektiğini söyleyip duruyordum; nitekim bir gün karar verip döndüm. Döndüğümde 26 Temmuz Hareketi'ne değil, Profesör García Bárcenas'ın başkanlık ettiği MNR'ye üye oldum." Oltuski M26'ya MNR ile birleştikten sonra katılmış ve siyasi bir program hazırlanmasında yardımcı olmuştu.

Las Villas'taki nisan grevini de o örgütlemişti. "Grev başarısız olunca, özellikle de birçok üyesi ayrılınca harekete ağır bir darbe indi."

Las Villas'taki PSP

Taurino Terraza: "1958'de Parti'nin emri gereği Konseyle birlikte silahlandık. 'İyi biridir, hoş biridir ama Komünisttir.' Ekim ayında Faure'ye Che'nin yaklaştığını, Parti'nin bana onunla çalışma emrini verdiğini söyledim. Silahımı teslim etmek üzere ona uzattığımda Faure, 'Sende kalsın. Onlarla biz aynıyız. Hep beraber gidip Che'yi karşılayacağız,' dedi.

Oltuski: "PSP ile bir anlaşmazlık söz konusuydu. O dönem için Komünist fikirlerin Küba'ya göre gelişmiş fikirler olduğunu, Komünistlerin otoriter ve hizipçi olduğunu düşünüyordum. Dahası, devrimi desteklemiyorlardı. Las Villas'ta Komünistlerin yanına yaklaştım ama PSP, bugün de Batista'yı yenmenin tek yolu olduğunu düşündüğüm silahlı mücadeleyi desteklemiyordu."

Alberto Fernández Montes de Oca

Ailesi ona Pacho veya Pachungo adıyla hitap ediyordu. 1933'de Oriente bölgesinin San Luis şehrinde doğan Alberto Fernández dört yaşındayken ailesi Santiago'ya taşınmış. Gençliğinde ailesinin fahişelerle dolu bir işçi mahallesinde bulunan kafesinde çalışmış, bir yandan da öğretmen okuluna gitmiş. Frank Pais ile Tey'in grubuyla da orada tanışmış. Okuldan mezun olmuş ama siyasi düşünceleri yüzünden kara listeye alındığı için öğretmenlik yapamamış. Sonra gazeteciliğe başlamış ama oradan mezun olamamış, 1956'da ABD'ye göç etmiş, orada çalışmadan, ailesinin gönderdiği parayla idare etmiş.

Küba'ya döndükten sonra, bir öğrenci yürüyüşü sırasında polis tarafından dövülmüş, 1957'de hapse atılmış. Meksika'ya gitmiş, bir keşif seferine katılmış; ancak bindiği tekne batırılmış, iyi bir yüzücü olduğu için kurtulmuş, Meksika ormanlarında dolaşmış, maymun etiyle hayatta kalmayı başarmış ve tutuklanmış. Tekrar ABD'ye göç etmiş ve 1957'nin sonlarına doğru sigortacı kisvesi altında tekrar Küba'ya dönmüş. Kardeşi Orlando'nun öldürülmesi hemen öncesinde gerçekleştirilmiş. Santa Clara'da M26'yla çalışmış ve Kasım 1958'de Escambray Dağları'na çıkmış. Bkz. Alfredo Reyes, "Capitán Alberto Fernández Montes de Oca" ve Mariano Rodríguez, "Abriendo sendero" ile "El escalón más alto."

20. Yıldırım Harekâtı

Kaynaklar

Che bu döneme ilişkin çok az yazılı belge bırakmıştır: Fomento savaşıyla ilgili raporu, Placetas Kızılhaçı'na gönderdiği mesaj ve *Una revolución que comienza*'nın bazı bölümleri.

Santa Clara, la batalla del Che adlı kitabımı bu bölüme yedirdim ve Dorschner ile Fabricio'nun *The Winds of December* adlı kitapları, Alberto Castellano'nun *Entre nosotros*'ta yer alan tanıklığı ve Albay José Ramón Herrera'yla gerçekleştirdiğim söyleşi gibi yeni materyaller ekledim.

Ayrıca bkz. Rolando Cubela, "La batalla de Santa Clara"; Aldo Isidrón, "Diciembre de fuego"; Lisandro Otero, ed., *Las Villas*; René Rodríguez, "Se inicia la lucha en el Escambray"; Julio Martí, "Saber al Che frente a nosotros"; Carlota Guillot, "Fomento, yüz fusiles para la fuerza de la libertad"; Elena Otero, "Diciembre de fuego"; Larry Morales, "El Vaquerito"; Victoriana Quintana ve Freddy Torres, "Luchar junto el Che"; José Lorenzo Fuentes, "Las Villas bajo las balas"; Isidrón, "Corrió la noticia; el Che está herido"; René Rodriguez, "Desde la Sierra Maestra hasta Las Villas"; Caridad Miranda, "La debacle del tren blindado"; Mario Kuchilán, "Zafarrancho en Santa Clara, la batalla final"; Núñez Jiménez, "La batalla de Santa Clara"; Eduardo Martín ve Benito Cuadrado, "Placetas, un pueblo que forjó su liberación"; Buznego, Castillo ve Alvarez, "Diciembre del 58"; Augusto Benitez, "El cerco de Santa Clara"; Fernández Mell, "La campaña de Che en Las Villas" ve Surí, "El mejor hombre de la guerrilla."

1987'de Pablo Rivalta, 1988'de Aleida March'la yaptığım röportajlar bu bölümü hazırlamamda önemli rol oynadı.

Entrikalar

Diktatörlüğün son günlerinde ordunun Batista'ya az zararla işin içinden kurtulmalarını sağlayacak önerileri kabul ettirmek için çevirdiği entrikalar arasında bir tanesinin Santa Clara savaşının kazanılmasında büyük bir etkisi olmuştu. Cantillo adıyla faaliyet gösteren Albay Rosell, o sıralarda Santa Clara'da bulunan Havana'nın yeraltı üyelerinden "Echamendía"yla (Israel Suárez de la Paz) temas kurmuştu. Echamendía, Rio Chaviano'dan Che'ye ateşkes önerisinde bulunan ve laf arasında zırhlı trenden söz eden bir mesaj göndermişti. Bkz. *The Winds of December*.

21. Mau Mau Santa Clara'da

Kaynaklar

Che'nin en önemli askeri başarısı olmasına, en çok yazmaya değer bulacağı konu olmasına rağmen *Paisajes de la guerra revolucionaria*'da bu savaşa yer vermez. Bu muhtemelen yazacak zaman bulamamasından kaynaklanmaktaydı. Santa Clara'ya *Una revolución que comienza*'da sadece bir bölüm ayrılmıştır. Santa Clara savaşıyla ilgili sorularımı yanıtlamayı kabul ettikten sonra Aleida March bana Che'nin içinde bulunduğu olayların baskısı nedeniyle o günlerde hiçbir şey yazamadığını, bu nedenle savaş günlüklerinde o günlere ilişkin hiçbir kayıt bulunmadığını söyledi. Che'nin askeri konulardaki fikirleriyle ilgili notlarının bazıları *Guerra de guerrillas*'tan alınmıştır.

Bu bölümü hazırlarken de *La batalla del Che, Santa Clara* adlı kitabının, özellikle de kitabın 10-15 arasındaki bölümlerinin özetlerinden yararlandım.

Enrique Acevedo'nun *Descamisado* adlı kitabı bu dönemde yaşanan olayları mükemmel bir biçimde tasvir eder; bu savaşa sadece Enrique Acevedo'nun tasvir etmeyi başarabildiği bir karmaşa ortamı hâkimmiş. Ağabeyi Rogelio Acevedo'nun anlattıkları, Pedro de la Hoz'un onunla gerçekleştirdiği söyleşi ve Dorschner ile Fabricio'nun *The Winds of December* adlı kitaplarında yer alan o günlere ilişkin anılarının geniş kapsamlı metni de o dönemlere ilişkin birinci sınıf kaynak niteliğindedir.

Fernández Mell'in o dönemi konu alan iki tane harika yazısı mevcuttur: "La batalla de Santa Clara" ve "La campaña del Che en Las Villas." Kendisiyle Havana'da gerçekleştirdiğim bir söyleşide Mell'le bu konuyu daha etraflıca konuşma fırsatı buldum. Núñez Jiménez konuyla ilgili üç önemli yazı kaleme almıştır: "El tren blindado," "El Che y un instante de la rendición de Santa Clara" ve "Santa Clara, la batalla final."

Ayrıca bkz. Rodríguez de la Vega, "Con el Che en la batalla de Santa Clara;" M. A. Capote'nin Lolita Rosell'le gerçekleştirdiği söyleşi, "Tres relatos inéditos;" José Lorenzo Fuentes, "La batalla de Santa Clara;" Mario Kuchilán, "En zafarrancho. Santa Clara, la batalla final;" Arístides Sotonavarro, "Antes de la gran batalla"; Rodríguez Zaldívar, "Desde la Sierra Maestra hasta Las Villas;" Nelson García ve Osvaldo Rodríguez, "El capitán descalzo habla de su amigo el Vaquerito"; Aldo Isidrón, "Diciembre de fuego. Santa Clara 1958. Semblanza de una batalla"; Luis Rosado, "Batalla victoriosa"; Orlando Contreras, "El tren blindado" (yazıda Ramón Pardo'nun tanıklığına da yer verilmektedir); Luis Adrián Betancourt, "Che, arquitecto de una victoria"; Pablo Rivalta ile gerçekleştirdiğim söyleşi; Katia Valdés'in "Che Guevara, facetas de un Jefe militar" başlıklı yazısında Leonardo Tamayo'nun tanıklığı; Víctor Dreke, "Víctor Dreke habla sobre el combate en el escuadrón 31" ve Teresa Valdés, "Consecuente con sus principios."

22. Devrim Günü

Kaynaklar

Che'den devrimin birinci ve sonuncu gününe ilişkin çok az yazılı belge kalmıştır. Bkz. *Una revolución que comienza* ve *Pa-*

isajes de la guerra revolucionaria'nın "Un pecado de la revolución" başlıklı bölümü.

Konuyla ilgili en ilginç materyal, Enrique Oltusti'nin kendisiyle yaptığım röportajı tamamlayan "El dia de la Victoria" başlıklı yazısı ve Fernández Mell'in Che tarafından gözden geçirilen "La batalla de Santa Clara" başlıklı makalesidir. Núñez Jiménez'in yazdığı üç yazı da kayda değer niteliktedir: "La batalla de Santa Clara," "El Che y un instante de la rendición de Santa Clara" ve "Santa Clara, la batalla final."

Diğer önemli kaynaklar şunlardır: M. A. Capote'yle yapılan söyleşi; Dorschner ve Fabricio'nun *The Winds of December* adlı kitapları; José Ramón Herrera ile gerçekleştirdiğim röportaj ve Orlando Rojas'ın çektiği *Viento del Pueblo* adlı filmde Mustelier ile yapılan konuşma.

Ayrıca bkz. Havana'ya ulaşan 31 Aralık tarihli AP haberi; Pardo Llada, "Cómo se enteró Fidel de la caída de Batista;" Villaronda, "Esto fue lo que ocurrió en Columbia después de la cáida del régimen;" Samuel Feijó, "Cámara de torturas en Santa Clara;" Iván Colás, "Prisión y muerte de Joaquín Casillas," "Después de la Victoria: primeras horas en la capital," "Camilo de Yaguajay a Columbia;" Ricardo Martínez, *7RR* ve Ramiro Abreu, *En el último año de aquella república.*

Zafer Sadece Las Villas'ta Kazanılmamıştı

O tarihleri sadece Che'nin bakış açısıyla değerlendirmek devrimin bütün kaderinin Santa Clara'ya bağlı olduğu gibi yanlış bir izlenime kapılmanıza neden olabilir. Çünkü Santa Clara'daki çarpışma yoğun olmasına rağmen asıl çarpışmanın 30 Aralıkta sona eren Baffo savaşından sonra Fidel Castro'nun 31 Aralıkta son bir saldırı için etrafını sardığı Santiago'nun bulunduğu Oriente bölgesinde cereyan ettiği bilinen bir gerçektir.

Che'nin La Cabaña'ya gidişi

Bazı tarihçiler Fidel'in Che'yi saf dışı bırakmak amacıyla onu Havana'daki en önemli garnizonun bulunduğu Columbia yerine La Cabaña'ya gönderdiğine inanır; onlara göre, Fidel, Che'nin radikal duruşuna güvenmemekteydi. Carlos Franqui: "Fidel'in onu ikincil bir konuma sahip olan La Cabaña'ya göndermesinin ardında yatan neden neydi?" (*Diario de la revolución*).

Bunun en açık iki nedeninden biri Che'nin Kübalı olmayışı (çünkü Havana'yı tanımıyordu), diğeri de Camilo'nun kolunun daha taze bir güç oluşu olabilir.

Santa Clara'daki İdam Mangaları

Che'nin Santa Clara'da on iki idam hükmü imzaladığı biliniyor ama bu bilgiyi verdiği *Prensa Libre*'den Piñeiro adlı gazeteci kendi yaptığı hesaplamada sadece altı idam hükmünü kesin olarak belirleyebilmiş. Kendisiyle yaptığım söyleşide José Ramón Herrera on dört infazdan söz eder ama listesini çıkarmaya çalıştığında bu sayıya asla ulaşamadığı için yanılıyor olabileceğini de belirtir. Yüzbaşı Suárez Gayol ("Sarışın") kendisiyle gerçekleştirdiğim bir röportajda bana infazların "toplumsal bir temizlik" olarak nitelendirilmesi gerektiğini söyledi ve bu listeye Capetillo diye bir isim daha ekledi. Che oradan ayrıldıktan kısa bir süre sonra yerinde infaz edildiği için polis şefi Rojas'ın adı bu listeye dahil değil.

23. 1959 Yılının Uzun Ocak Ayı

Kaynaklar

Bazı makalelerinde Che devrimin ilk ayına ilişkin ayrı ayrı notlar yazmıştır; bu notlar şu yazılarında bulunabilir: "Un pecado de la revolución," "Notas para el estudio de la ideologia de la revolución cubana," "Guerra y población campesina." Che'nin "Proyecciones sociales del ejército rebelde" başlıklı konuşması hemen her yazısında yer alır.

La Cabaña müzesine gerçekleştirilecek bir ziyaret sadece belgeleme açısından değil, aynı zamanda müzede savaş atmosferinin Che'nin zamanlarındaki gibi korunması açısından önemlidir.

Kolların şehre girişi için bkz. Franqui'nin *Diario* adlı kitabı ile Colás'ın "Che, de Santa Clara a La Cabaña" başlıklı yazısı. Che'nin kolunun La Cabaña'ya giriş saati konusunda bazı fikir ayrılıkları söz konusudur. Martínez Páez saat 01:30'da girdiklerini söylerken, Che'nin o sıralarda şoförlüğünü yapan Castellanos giriş saatinin iki ile dört arası olduğunu, Núñez Jiménez de dört olduğunu belirtir.

Cupull ve González'in *Juventud rebelde* adlı kitaplarında yer alan "El Che que conoce al pueblo" başlıklı bölüm ve yine aynı yazarlara ait *Un hombre bravo* adlı kitap bu dönemle ilgili önemli ipuçları verir; ancak ilk sözü edilen kitap, içinde yer alan makalelerin yayın tarihini olayların yaşandığı tarih olarak verdiği için, pek güvenilir değildir.

Bu döneme ilişkin kapsamlı araştırma için bkz. Hugh Thomas, *Cuba, la lucha por la libertad* ve Toledo Bastard, *La toma del poder.*

José Manuel Manresa, Fernández Mell, Vilaseca ve Hilda Gadea'yla gerçekleştirdiğim söyleşiler önemli kaynaklardır.

Bu dönemde basında çıkan röportajlar çok ilginçtir, özellikle Sergio Piñero, "Entró primero la columna de Ameijeiras"; "Che Guevara habla para Prensa Libre. Lo que interesa ahora es defender la libertad de Cuba;" "Fue asaltante en el Moncada y vino con Fidel en el *Granma*" (Ramiro Valdés'le söyleşi); Heli Montoto, "El directorio aspira a ver a una patria nueva" (Faure Chomón'la söyleşi); JCM, "La entrada del presidente Urrutia en palacio;" "Habla el comandante Guevara;" "Los fusilamientos y los maldonados" ve Jules Dubois, "Las ejecuciones en Cuba."

Ayrıca bkz. Guillén, "Un gran muerto invencible;" Núñez Jiménez, "Che y Pinares hablan de Camilo," *En marcha con Fidel*; Santiago Aroca, "Fidel y el Che"; Ernesto Guevara Lynch, *Mi hijo el Che*; Earl Smith, "El ambajador Smith, servidor del déspota;" *La Sierra Maestra y más allá*; *The Fourth Floor*; Herbert Matthews, *World in Revolution*; Harris, *The Black Beret: The Life and Meaning of Ernesto Che Guevara*; Hilda Gadea, *Che Guevara, años decisivos*; J. C. Fernández, "Osvaldo Sánchez"; Carlos Franqui, *Retrato de familia con Fidel*; Vasili Chichkov, "Crónica de un periodista soviético en Cuba"; Julio Martí, "Tiene la palabra el Che Guevara"; 18 Ekim 1967, "Diario de sesiones del senado de Chile, séptima sesión;" "Prensa Latina, un desafío" ve *Entre nosotros*'ta yer alan Borrego'yla yapılmış bir söyleşi.

ABD'nin ne Batista ne de Castro yanlısı olacak üçüncü bir rejim önerisi, Dor-

schner ve Fabricio'nun *The Winds of December* adlı kitaplarında ve Smith'in *The Fourth Floor* adlı kitabında gayet güzel bir biçimde anlatılmaktadır.

24. Tarım Reformu için Verilen Savaş

Kaynaklar

Che'nin bu döneme ilişkin bıraktığı yazılı kaynakların çoğu mektuplardan oluşur. Che "Birinci Yıl"a ilişkin düşüncelerini ayrıca *Una revolución que comienza*'da ve çeşitli önemli makalelerde, konuşmalarda ve katıldığı çeşitli televizyon programlarında da dile getirmiştir: "Qué es un guerrillero?"; "Discurso en El Pedrero" (konuşma); *Guerra de guerrillas*'ın giriş bölümü; 28 Ekim 1964'te Camilo Cienfuegos'un ölüm yıldönümünde yaptığı konuşma; 20 Mart 1960'ta katıldığı televizyon programı; Franqui'ye gönderdiği ve Tarará'daki olaylar nedeniyle başsağlığı dilediği açık mektup ve 12 Nisan 1960'ta Ernesto Sábato'ya gönderdiği ve tarım reformuyla ilgili önerilerini içeren mektup.

Official Gazette'nin 7 Şubat 1960 tarihli nüshası Che'nin Küba vatandaşlığı belgesiyle sağlık durumunu gösteren tıbbi bir reçetenin La Cabaña müzesinde bulunduğunu yazar. Che'nin ilk ofisi de aynı müzededir. Che'nin askerlik dosyası Teresa Valdés'in "Al lado de cada rebelde un maestro" başlıklı yazısında yayımlanmıştır.

Cupull ile González'in, "22 años de cronología" başlıklı makaleleri bu konuyla ilgili yardımcı bir kaynak niteliğindedir.

Tarım reformuyla ilgili uzun tartışmalar için bkz. Hugh Thomas, *Cuba, la lucha por la libertad*; Núñez Jiménez, *En marcha con Fidel*; K. S. Karol, *Los guerrilleros en el poder*; René Dumont, *Cuba, Socialism and Development*; Leo Huberman ve Paul Sweezy, *Anatomía de una revolución*; Carlos Franqui, *Retrato de familia con Fidel*.

Prensa Latina ve *Verde Olivo* için: "Prensa Latina un desafío"; Rodolfo Walsh, *Guevara*; Elsa Blaquier, "Faltaba papel y tinta pero salía"; "Así se cumplen las órdenes."

Che'nin kızı Hilda'yla ilişkileri için bkz. Román Orozco ("Mi padre tenía un gran sentido del humor") ve Roberto Travieso'nun ("Mi papá el Che) onunla gerçekleştirdiği söyleşiler.

Şu makalelerde konuyla ilgili bazı parçalar yer alır: Marta Gómez Ferrals, "Sentirlo más cercano;" Nicolás Guillén, "Un gran muerto invencible"; Aldo Isidrón, "Con el Che por Sudamérica;" Mariano Rodríguez, "Cariño de Buenos hermanos"; Casilda Pereira, "Mi compañero de Los Aires;" Roberto de Los Reyes, "Llegaron los barbuditos, avisen al Che," ve José Pardo, *El Che que yo conocí*.

Bu bölümü yazarken Jorge Risquet, Raúl Maldonado ve Oscar Fernández Mell ile gerçekleştirdiğim röportajlardan çok yararlandım.

Ünlü "Siquitrilla"

Risquet: "Camilo'nun sözü bir gazetecinin mantıksız bir tarım reformu için beş bin buzağı dağıtılmasını düşünen çiftlik sahipleri derneğini küçük bir yerli kuş olan 'siquitrilla'ya nişan alan avcılara benzettiği bir makaleden çıkmıştır. Bu söz bir pire için yorgan yakmak deyimine karşılık gelir."

25. "Bir Piramidin Gölgesinde Hayal Kuramazsın"

Kaynaklar

Che izleyen aylarda *Verde Olivo*'da yayımlanan bir dizi makalede bu geziyle ilgili pek bir bilgi vermez: "La República Arabe Unida, un ejempo," "La India, país de grandes contrastes," "Recupérase Japón de la tragedia atómica," "Indonesia y la sólida unidad de su pueblo," "Intercambio comercial con Ceilán y Pakistán," ve "Yugoeslavia, un pueblo que lucha por sus ideales." Che geziden döndükten sonra 14 Eylülde *Comentarios económicos* adlı televizyon programında ve aynı gün *Verde Olivo*'da yayımlanan basın toplantısında geziyle ilgili bilgi vermişti. Ernesto Guevara'nın Hindistan'dan gönderdiği mektup babasının *Mi hijo el Che*'de yayımlamayı düşündüğü ama devrim başarıya ulaştıktan sonra ileride onun mektuplarından oluşan üçüncü bir kitapta yayımlayabileceğini düşündüğü için sakladığı mektuplarından biridir. Bu mektup yanlışlıkla González Acosta'nın kitabında yayımlanmıştır.

Gezide Che'ye eşlik etmiş olanların ağzından yazılmış iki uzun metin mevcuttur: José Pardo Llega'nın *El Che que yo conocí* adlı kitabı ve Salvador Vilaseca'yla yaptığım söyleşi.

Bu bölümü yazarken kullandığım ufak tefek bilgi parçaları Reynaldo Lugo'nun "El primer embajador" adlı makalesi ile Santiago Aroca'nın "Fidel y el Che" başlıklı yazısından; *Prensa Latina, un desafío* adlı kitaptan ve Raúl Maldonado'yla yaptığım söyleşiden alınmıştır.

Che'nin Nasr ile ilişkileri için bkz. Muhammed Heikal'ın Nasr'ın belgelerine dayanan yazısı. Yardımcı kaynaklar, Thomas ile Abreu'nun kitapları.

26. Dönüş

Kaynaklar

Che'nin bu dönemde yaptığı konuşmaların çoğu yayımlanmış çeşitli yazılarında mevcuttur: Oriente Bölgesi, Las Villas ve Havana'da yaptığı konuşmalar; Abrantes ve Jorge Villa'da yaptığı veda konuşmaları ve 26 Ekimde Hükümet Binası'nda yaptığı konuşma. Che ayrıca bu dönemin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olan iki makale de yazmıştır: "América desde el balcón afroasiático" ve "Tareas industriales de la revolución en años venideros." Bunun dışında televizyonda yaptığı iki konuşma da vardır; 20 Ekim 1960'ta yaptığı konuşma büyümekte olan sanayi bakanlığıyla ilgilidir. Che'nin "Palabras del Che a la policía" başlıklı yazısı çoğu kitabında yer almamış; ancak İçişleri Bakanlığının yayımladığı bir broşürde basılmıştır.

Franqui'nin *Retrato de familie con Fidel* adlı kitabı okunmaya değer bir kitap. Camilo'nun ölümü için bkz. "Apareció para siempre" ve Che'nin *Guerra de guerrillas* adlı kitabındaki giriş yazısı.

Gönüllü çalışmanın başlangıcı için bkz: Felipa Suárez, "Conmemoran aniversario 30 del primer trabajo voluntario"; Rubén Castillo, "Che Guevara iniciando el trabajo voluntario en Cuba" ve Martí'nin Eliseo de la Campa'yla gerçekleştirdiği söyleşi. Bu bölümü hazırlarken yaptığım son rötuşlar için Salvador Vilaseca, Raúl Maldonado ve Valdés Gravalosa'yla yaptığım söyleşiler çok yararlı oldu.

27. "Bir Guevara Ne Zaman Bir İşe Kalkışsa, O İş Fiyaskoyla Sonuçlanır."

Kaynaklar

Che bu dönemde *Guerra de guerrillas*'ın yanı sıra birçok da makale yazmıştır. Uluslararası ilişkilerle ilgili on dokuz yazı dizisinden oluşan "Sin bala en el directo" (Gelişigüzel Atışlar) 10 Nisan-14 Ağustos 1960 tarihleri arasında, baskı altında ve belli bir mizah duygusuyla, pedagojik bir havada yazılmıştır: "El payaso macabro y otras alevosías," "El más poderoso enemigo y otras boberías," "El desarme continental y otras claudicaciones," "No seas bobo compadre y otras advertencias," "La democracia representativa surcoreana y otras mentiras," "Cacareo, los votos argentinos y otros rinocerontes," "El salto de rana, los organismos internacionales y otras genuflexiones," "Los dos grandes peligros, los aviones piratas y otras violaciones," "Estambul, Puerto Rico, Caimanera y otras bases de discusión," "Ydígoras, Somoza y otras pruebas de amistad," "El plan Marshall, el plan Eisenhower y otros planes," "Nixon, Eisenhower y otros toques de atención," "El café, el petróleo, el algodón y otras cuotas," "La acusación ante la OEA, las Naciones Unidas y otras fintas," "Beltrán, Frondizi y otras razones de pesos," "Las bases de submarinos, las de cohetes y otros engendros," "La corte de los milagros y otros motes de la OEA," "Para muestra basta un botón y otras historias breves," "Había una vez un central azucarero y otras leyendas populares."

"Consejos al combatiente" başlıklı yazı dizisi 8 Mayıs 1960 tarihinde "La disciplina de fuego en el combate" başlıklı yazıyla başlamış ve on beş yazı sonra 22 Ekim 1960 tarihinde "La artillería de bolsillo III" başlıklı yazıyla sona ermiştir. Bu makaleler yazıldıkları tarihlerde *Verde Olivo*'nun editörleri tarafından bir derleme haline getirilmişlerse de Che'nin seçme yazılarının son basımlarında yer almamıştır.

1959-60 tarihleri arasında yazılmış ilginç mektuplar Che'nin yazdığı çeşitli kitaplarda yer alır. "Emplaza Guevara'nın Conrado Rodríguez"e gönderdiği mektup *Revolución*'da yer alır. Che'nin annesiyle babasının yeni yılını kutladığı bir mektup da aynı kitapta yer alır. 1964'ün sonlarına doğru yazılmış olan "Cuba, su economía, su comercio exterior, su significado en el mundo actual" başlıklı makale Che'nin merkez bankasındaki başkanlık göreviyle ilgilidir.

Televizyonda gerçekleştirdiği üç konuşmanın metni bu bölümü yazmamda çok yardımcı oldu: 15 Nisan 1961 tarihli ekonomi ve planlamayla ilgili konuşması; 20 Mart 1960 tarihli yerli üniversitelerle ilgili konuşması *Soberanía política e independencia económica* ve 20 Ekim 1960 tarihli *Ante la prensa*. 4 Şubat 1960 tarihli mektubu Che'nin yazılarından oluşan derlemeye alınmamıştır; ancak bir broşürde yer alır. Che'nin bu bölümde adı geçen konuşmaları içinde en önemli olanları 7 Şubat 1960'ta tekstil işçilerine hitaben gerçekleştirdiği konuşma ile 20 Mayıs 1960'ta bir sanayi fuarının açılışında gerçekleştirdiği konuşmadır.

Che'nin merkez bankası başkanlığı görevini yürüttüğü sıralardaki faaliyetleri için bkz. Salvador Vilaseca, Raúl Maldonado, Valdés Gravalosa ve Enrique

Oltuski'yle gerçekleştirilmiş söyleşiler; Edward Boorstein, *The Economic Transformation of Cuba*; Susana Lee, "La revolución entró en el banco"; Angela Soto, "Che ministro, Che funcionario;" María Isabel Morales, "Reportaje a un billete," "Aquella visita a una agencia bancaria;" "La presencia del Che en el Banco Nacional de Cuba y la selección del 26 de noviembre como Día del Economista" başlıklı broşür; Sara Más, "El recuerdo y sus propias palabras," "Su incurable pasión creadora."

Che'nin fotoğraflarıyla ilgili birçok röportaj mevcuttur: Alberto Korda, "Una foto recorre el mundo;" Gabriel Molina, "El regalo de la foto del Che," "Entrevista con un reportero gráfico;" Angela Capote, "La efigie simbólica del Che"; Toni Piñera, "Visa europea para una imagen nuestra;" René Ascuy, "Treinta años de la foto más famosa del mundo"; Alina Perera ve Eduardo Jiménez, "En cargo de la conciencia" ve Santiago Cardosa, "Che en el recuerdo de dos fotógrafos."

Bu bölümün bazı kısımları şu eserlerden alıntılar yapılarak yazılmıştır: Jean-Paul Sartre, *Huracán sobre el azúcar* ve "Vengan temprano a medianoche, me dijo el director del Banco Nacional;" Castellanos'un Gerardo Hernández'in *Entre nosotros* adlı kitabında yer alan anıları; Gerardo Hernández, "Yo soy el niño de la foto"; James Higgins, "A Preview of History?"; Joaquin Oramas, "Un extraordinario formador de cuadros;" José Pardo, "Periódico de la palabra"; Luis Pavón, "Che, la ventana encendida"; Fernández Retamar, "Un montón de memorias;" I. F. Stone, "The Legacy of Che Guevara" ve *Una foto que recorrió el mundo* adlı belgesel film.

Che'nin Sovyet yetkililerle ilk teması için bkz. Anastas Mikoyan, "Mis recuerdos de Cuba;" Luis Miranda, "Ernesto Che Guevara," "Las relaciones cubano-soviéticas en la revolución: historia y documentos;" Oleg Darushenkov, "Cuba, el camino de la revolución" ve Nikolai Kudin, "Mis encuentros con Che Guevara."

Ayrıca bkz. Fernández Mell ile gerçekleştirdiğim söyleşi; Guerra'nın *Barro y cenizas* adlı kitabı; Leo Huberman ile Paul Sweezy'nin "El futuro de la economía cubana" başlıklı yazıları; *Entre nosotros*'ta yer alan Raúl León'la yapılmış söyleşi ve "The Castro Regime in Cuba," ABD Dışişleri Bakanlığı, NSF, Devlet Arşivi, Gordon Chase dosyası, cilt A, LBJ Kütüphanesi, *City, State.*

28. Fabrikalar ve Deodorantlar

Kaynaklar

Che'nin bu geziyle ilgili izlenimleri, "Comparecencia televisada acerca de la firma del acuerdo entre los países socialistas" başlıklı yazısında ve gezinin hemen ardından yaptığı ve Cabañas, Pinar del Río'da milislere hitaben gerçekleştirdiği konuşma dahil bir dizi konuşmada yer alır. "Un pecado de la revolución" başlıklı makalesi ile Sanayi Bakanlığının ayda iki kez yapılan kurul toplantılarından 14 Temmuz 1962 tarihli toplantısında söyledikleri de bu geziyle ilgili yardımcı bir kaynak niteliğindedir.

Gezinin ayrıntıları için bkz. Cupull ve González, *Un hombre bravo*; Lavretsky, *Ernesto Che Guevara*; *Entre nosotros*'ta yer alan Llompart'ın eleştirisi ve Mario G. Del Cueto, "Lo que el Che vio en la URSS." Bu

bölümü hazırlarken Raúl Maldonado'yla yaptığım röportaj çok önemli bir katkı sağladı.

Bazı küçük ayrıntılar için yararlandığım kaynaklar: Fernández Retamar, "Un montón de elementos"; Ernesto Cardenal, *En Cuba*; K. S. Karol, *Los guerrilleros en el poder*; "The Castro Regimein Cuba," ABD Dışişleri Bakanlığı, NSF, Devlet Arşivi, Gordon Chase dosyası, cilt A, LBJ Kütüphanesi ve Tomás Gutiérrez Alea'nın *Historias de la revolución* adlı filmi ile Enrique Pineda'nın *Che* adlı filmi.

Gezide Konu Olan Bel Fabrikası

Che: *Kalkınma politikasında nelerin yapılmaması gerektiğini görmek için bel fabrikasını ziyaret etmekte fayda var... Fabrika metal levhaları kova biçimine dönüştüren bir pres makinesinin faaliyet gösterdiği bir fabrika. Evet, bir tane pres makinesinden ibaret, yine de ofisleriyle, özel işçiler için özel fayanslarla döşenmiş tuvaletiyle ve aynı katta çalışan dört işçi grubu için dört ofisi ve dört banyosuyla tam bir fabrika görünümünde.*

29. Girón Plajı

Kaynaklar

Che birçok konuşmasında bu döneme değinir: teknik danışmanlık komitelerine, başarılı işçilere, Santa Clara'daki ulusal şeker işçileri toplantısında şeker işçilerine, Pinar del Río'daki milislere hitaben ve Guiteras için düzenlenen anma töreninde yaptığı konuşmalarda. Bu bölümü hazırlarken Che'nin makalelerinden de yararlandım: "Contra el burocratismo" ve "Cuba, excepción histórica o vanguardia en la lucha anticolonialista."

Enrique Oltuski ile gerçekleştirdiğim söyleşi, Oltuski'nin "¿Qué puedo decir?" başlıklı makalesi, Edward Boorstein'ın *The Economic Transformation of Cuba* adlı kitabı, Orlando Borrego'nun hazırladığı "El estilo de trabajo del Che" başlıklı broşür, Luis Pavón'un "Che, la ventana encendida" başlıklı makalesi ile *Días de combate* adlı kitaba yazdığı önsöz, Che'nin eserlerini ve Che üzerine yazılmış eserleri kapsayan *Che: El recuerdo y sus propias palabras* adlı antoloji bu bölümün yazılmasında önemli bir role sahiptir. Ayrıca bkz. CIA, İstihbarat Notası, İstihbarat Dairesi Başkanlığı, "Cuba: Delay and Misdirection of the Industrial Production Program," Kasım 1965.

Bu bölümü hazırlarken başvurduğum kaynaklar arasında en önemli olanları şunlardır: Manresa, Gravalosa ve Maldonado ile gerçekleştirdiğim söyleşiler; Acevedo'nun *Entre nosotros*'ta verdiği referanslar; Tania Peña'nın "Un día conocí al Che" başlıklı makalesi; Eduardo Galeano'nun "El alucinante viaje del yo al nosotros" başlıklı yazısı ve Ricardo Rojo'nun *Mi amigo el Che* adlı kitabı.

Girón-Domuzlar körfeziyle ilgili birçok eser mevcuttur. Bunların içinde belki de en ilgi çekici olanları Peter Wyden'in *Bay of Pigs* adlı kitabı ile Kübalı romancı Juan Carlos Rodríguez'in okumama izin verdiği "La batalla inevitable" başlıklı yayımlanmamış elyazmasıdır. İlginç tanıklıklara yer veren yazıların yer aldığı kaynaklar: Victor Casaus, "Girón en la memoria;" Efigenio Ameijeiras, "Girón, la batalla más corta"; Quintín Pino Machado, "La batalla de Girón;" Gabriel Molina, "Diario de Girón" ve Rafael del Pino, "Amanecer en Girón." Küba tara-

fından birçok kişinin tanıklığına da yer veren en iyi belgesel tarih nitelikli eser, Ediciones R. tarafından yayımlanan, editörlüğünü Lisandro Otero'nun yaptığı *Playa Girón: derrota del imperialismo* adlı dört ciltlik inceleme kitabıdır. Yakalanan karşıdevrimcilerin ifadeleri için bkz. Hans Magnus Enzensberger, "Historia de una agresión" ve *El interrogatorio de La Habana.* José Manuel Marrero'nun *Playa Girón, la gran conjura. Relatos de Girón* adlı kitabında bazılarına yer verdiği CIA'nin yakın zamanlarda açıklanan belgelerinde olaylar tanıklıklara dayanılarak aktarılır.

30. Yorulmaya Vakit Yok

Kaynaklar

Che Nisan 1961 ile Nisan 1962 tarihleri arasında birçok konuşma yapmış, basın toplantısı düzenlemiş ve televizyon programlarına katılmıştır. Bu bölüm için şu kaynaklar önemli katkılar sağlamıştır: "Discurso de la graduación de las escuelas populares de estadística y dibujantes mecánicos," "Conferencia en el ciclo Economía y Planificación de la Universidad Popular," "Discurso en la V sesión plenaria CIES, Punta del Este, 8 agosto," "Conferencia de prensa en Montevideo, 9 de agosto," "Intervención en la reunión del CIES, 16 agosto, 1961," "Discurso en la Universidad Nacional de Montevideo," "Comparecencia televisada en Cuba sobre la reunión de Punta del Este, 23 agosto 1961," "Discurso en la Primera Reunión Nacional de Producción, 27 agosto 1961," "Discurso clausura en la Primera Asamblea de producción de la Gran Habana, 24 septiembre, 1961," "Charla a los trabajadores del Ministerio de Industria," "Discurso en la inauguración de la planta de Sulfometales Patricio Lumumba, 29 octubre, 1961," "Discurso en la conmemoración del 27 de noviembre de 1871," "Conferencia del curso de adiestramiento del Ministerio de Industria," "Intervención en TV del 27 de enero del 62." Ayrıca bkz. Che'nin "Discusión colectiva: decisón y responsabilidad única" ve "Tareas ministeriales en años venideros" başlıklı makaleleri. Bu bölümü hazırlarken Sanayi Bakanlığının 20 Ocak-10 Mart 1962 tarihleri arasında yapılan kurul toplantılarının metinlerinden; "Primera reunión nacional de producción" ile "Intervención sobre el ausentismo y los males del trabajo"nun özetlerinden; "El partido marxista-leninista"nın giriş bölümünden ve Sanayi Bakanlığının ayda iki kez yaptığı kurul toplantılarından 22 Şubat 1962 tarihli toplantının yazılı metinden çok faydalandım.

Diğer önemli kaynaklar, Dumont'la yapılan "Cuba Socialist and Development" başlıklı söyleşi, K. S. Karol'la yapılan "Los guerrilleros en el poder" başlıklı söyleşi, Leo Huberman'la yapılan "Cuba and the USA" başlıklı söyleşi, Juan Gelman'la yapılan söyleşi; Carlos Rafael Rodríguez, "Che y el desarrollo de la economía cubana"; "Tablada, "El pensamiento económico del Che"; Borrego, "Entre nosotros" ve CIA, İstihbarat Notası, İstihbarat Dairesi Başkanlığı, "Cuba: Delay and Misdirection of the Industrial Production Program," Kasım 1965.

Sanayi Bakanlığının faaliyetleri için bkz. Valdés Gravalosa'yla yaptığım söyleşi; Edward Boornstein, "The Economic Transformation of Cuba"; Angela Soto, "Che comandante, Che ministro"; Cupull

ve González'in hazırladığı kronoloji ve *Juventud Rebelde* (*İsyankâr Gençlik*) adlı dergi.

Ayrıca bkz. Ciro Bianchi, "Un constructor llamado Che"; Ricardo Agancino, "El Che entusiasta y consumado ajedrecista;" José Barreras, "El Che entusiasta ajedrecista"; Sara Mas, "Su incurable pasión creadora;" Manuel Galich, "El comandante Guevara en Punta del Este;" Carlos María Gutiérrez, "Telefoto exclusiva"; Eráclides Barrero, "Amigo, sus recuerdos del Che;" Ricardo Rojo, "Mi amigo el Che" (Che'nin Frondizi'yle görüştüğü bir tek burada söz ediliyor); Aldo Isidrón, "Los dos interlocutores eran muy distintos por su origen," "Che, ejemplo de moral;" Carlos Palacio, "Che ajedrecista"; Martí'nin Eliseo de la Campa'yla yaptığı söyleşi; Saverio Tuttino, *L'ottobre cubano*; Sol Arguedas, *Cuba no es una isla*; Hans Magnus Enzensberger, "Operación Mongoose: una guerra interminable," "Antecedentes, estructura e ideología del partido Comunista de Cuba" ve "Resultado final de campaña."

Hava Kuvvetleri ve Cemiyete Kabul Ayini

Che 1947'de, gençliğinde planöre binmişti. 1959'da ilk kez solo uçmuştu. Küba'da ilk kez solo uçuş yapacak pilota cemiyete kabul ayini yapmak geleneksel bir alışkanlıktı: Diğer pilotlar yeni pilotu içi su dolu bir fıçının içine sokar, sonra üzerine pislik ve yağ atarlardı. Ancak Che'nin pilot meslektaşları ondan ürküyordu. Che daha sonra pilot meslektaşlarının aynı ayini kendisine uygulayamamalarından üzüntü duyduğunu belirtmişti.

31. Uçakları Düşürme İsteği

Kaynaklar

Che bu dönemde birçok makale yazmıştır: "La influencia de la revolución cubana en América Latina;" "Táctica y estrategia de la revolución latinoamericana"; "Tareas industriales de la revolución en los años venideros" ve "El cuadro, columna vertebral de la revolución." Ayrıca birçok önemli konuşma yapmıştır: "El Che con las delegaciones fraternales extranjeras;" "En el aniversario de las organizaciones" ve "En el teatro América reunión sobre emulación en acto de la CTC." Ayrıca 14 Temmuz 1962 tarihli Sanayi Bakanlığı kurul toplantısının yazılı metni ile ayda iki kez yapılan toplantılardan 28 Eylül 1962 tarihli toplantının yazılı metni de bu dönemle ilgili önemli kaynaklardandır.

Füze krizi Laurence Chang ve Peter Kornbluth'un derlediği *The Cuban Missile Crisis, 1962* adlı kitapta; Saverio Tutino'nun "L'occhio del barracuda" başlıklı makalesinde; Carlos Franqui'nin *Retrato de familia con Fidel* adlı kitabında ve Tad Szulc'un *Fidel, un retrato crítico* adlı kitabında ayrıntısıyla incelenmektedir.

Ayrıca bkz. Adolfo Gilly'nin *La senda de la guerilla* adlı kitabının "Cuba en octubre" başlıklı bölümü.

Che'nin bu krizdeki etkisi için bkz. Julio Martí, "Cuando el Che estuvo en San Andrés de Ciaguanabo" ve Luis Ubeda, "Cuando cantan los ruiseñores," "Una cueva con historia."

Bu bölümü hazırlarken Leonardo Tamayo, Miguel Figueras, Heras León ve Enrique de la Ossa ile yaptığım söyleşiden ve *Entre nosotros*'ta yer alan Rogelio

Acevedo'yla yapılmış söyleşiden çok yararlandım.

Ayrıca bkz. Enrique Oltuski, "¿Qué puedo decir?"; Rolando Montalbán, "La huella imborrable del guerrillero de América"; Mariano Rodríguez, *Con la adarga al brazo*; Hilda Gadea, K. S. Karol, Resnick, *Black Beret* ve David C. Martin, *KGB vs. CIA.*

32. "Che Bile Her Zaman Che Gibi Olamaz"

Kaynaklar

Che'den bu dönemden kalma materyaller: "Discurso en la Escuela de Minas del Frío"; Lisandro Otero ve Ezequiel Vieta'ya yazdığı mektuplar; "El partido marxista-leninista..."nın önsözü, "Informe al consejo de ministros 1963," *Paisajes de la guerra revolucionaria* ve Sanayi Bakanlığının 12 Ekim 1963 tarihli toplantısında sözünün kesildiği konuşma metni.

Che'nin Franqui'ye gönderdiği mektup, Franqui'nin de ona gönderdiği cevap "Carta de Che a Redacción y una aclaración nuestra" çok ilginçtir.

Bu bölümü hazırlarken Franqui'nin *Retrato de familia con Fidel* adlı kitabı, Miguel Figueras, Gravalosa, Jorge Risquet, Enrique de la Ossa ve Oscar Fernández Mell'le yaptığım söyleşi ile Lázaro Buría'nın bana gönderdiği Şubat 1995 tarihli mektubu çok yararlı oldu. Ayrıca bkz. Angela Soto, "Che ministro, Che funcionario" ve Gerónimo Alvarez, "Che, una nueva batalla."

Che'nin fabrika ziyaretleriyle ilgili anekdotlar için bkz. Ernesto Montero, "Con los creadores de la riqueza"; Guillermo Lagarde, "Esos refrescos que saben a jarabe de Tolú"; Siquitrilla, "Cinco temas breves"; Pedro Chaskel'in *Constructor cada día compañero* adlı belgesel filmi; Pedro Ortiz, "Che en Gibara" ve Liset García, "Lecciones para no olvidar."

Che'nin satranç merakı için bkz. Severo Nieto, "Pasión por el deporte"; Adolfo Fernández, "Ajedrecista fuerte"; Eleazar Jiménez, "El Che y el ajedrez"; Ricardo Agancino, "El Che entusiasta y consumado ajedrecista" ve José Luis Barreras, "El Che entusiasta ajedrecista."

Ayrıca bkz. Ezequiel Vieta, "Nuestra industria," "Mi llamada es"; Ernesto Cardenal, *En Cuba*; Enrique Oltuski, "¿Qué puedo decir?"; Alfonso Purón, "Un ejemplo de virtudes revolucionarias;" Piero Gleijeses, "Cuba's First Venture in Africa: Algeria, 1961-65;" Gregorio Ortega, "En la brecha"; Rodolfo Walsh'ın Ricardo Masetti'nin *Los que luchan y los que lloran* adlı kitabına vyazdığı önsöz; Teresa Valdés, "Un trabajador incansable;" "Implications of Cuba's Renewed Campaign of Incitation to Violent Revolution in Latin America," Bowdler, NSF, Devlet Arşivi, Gordon Chase dosyası, cilt A, LBJ Kütüphanesi.

Tartışma

Artık değer teorisi ve onun Küba için tasarlanan tarımsal-sınai yönetim modelindeki içerimleri konusundaki tartışmalar için bkz. Alberto Mora, "En torno a la cuestión de funcionamiento de la ley del valor en la economía cubana en los actuales momentos" ve Ernesto Guevara, "Sobre el concepto de valor: contestando algunas afirmaciones sobre el tema."

Tartışma kronolojik açıdan iki bölümde ele alınmıştır; ikinci bölüm 33. bölümde incelenmektedir. Özgün metinlerin dışında tartışma şu kaynaklarda da yer alır: Michael Lowy "El pensamiento del Che Guevara"; *Pensar al Che*'nin ikinci cildinde, 7. bölümde, Carlos Tablada, Pérez-Rolo ve Orlando Borrego'nun yazıları; "El pensamiento económico de Ernesto Che Guevara"da Tablada'nın görüşleri. José Arico'nun *El socialismo y el hombre nuevo* adlı antolojisinde E. Mandel'in önsözü yer alır. Bu bölümü hazırlarken Pasado y Presente'nin hazırladığı broşür dizilerinden 5.'sinden; Roberto Massari'nin *Che Guevara, grandeza y riesgo de la utopia* adlı kitabının üçüncü bölümünden; Mandel'in *Partisans*'da yayımlanan ve *El socialismo y el hombre nuevo*'da da yer alan "El debate económico en Cuba durante el período 1963-64" başlıklı yazısından da yararlandım. Ayrıca bkz. Sergio de Santis'in *Cuba, una revolución en marcha*'da yer alan "Debate sobre la gestión socialista en Cuba" başlıklı makalesi.

33. 1964: Devrimin Kaidesinde

Kaynaklar

Che 1964 yılında ilgi çekici mektuplar yazmış, bu mektuplar yazılarının çoğuyla birlikte yayımlanmıştır. Ayrıca konuşma kayıtları da mevcuttur: "En la entrega de certificados de trabajo comunista," "En la asmablea de emulación del Ministerio de Industria," "En homenjae a Camilo Cienfuegos," "En la conmemoración del 30 de noviembre;" 20 Mart 1964'de Cenevre'de yaptığı konuşma; Sanayi Bakanlığında yaptığı 9 Mayıs 1964 tarihli konuşma ve Patrice Lumumba işletme okulunda yaptığı 2 Ağustos 1964 tarihli konuşma. Önemli kaynaklar: Che'nin "Tareas fundamentales para 1965" başlığı altında saklanan konuşma kaydı ile 22 Şubat, 12 Eylül ve 5 Aralık 1964 tarihlerinde Sanayi Bakanlığında yaptığı konuşmaların yazılı metinleri; 20 Nisan 1964 tarihli olağan toplantıdaki konuşmasının metni; "Informe de la Empresa Consolidada de los Silicatos," 20 Temmuz 1964; "Informe de la Empresa Consolidada de Equipos Eléctricos," 11 Mayıs 1964; "Informe de la Empresa Consolidada de Tenerías," 8 Ağustos 1964.

Onunla gerçekleştirilmiş iki söyleşi bu dönemin daha iyi anlaşılması konusunda yararlıdır: Popular de Montevideo'nun Moskova'da gerçekleştirdiği söyleşi ile "Tiene la palabra el Che Guevara" başlıklı söyleşi.

Tartışmalar için bkz. Che, "Sobre el sistema presupuestario de financiamiento"; Fernández Font, "Desarrollo y funciones del banco socialista en Cuba;" Charles Bettelheim, "La banca, el crédito y el socialismo," "Formas y métodos de la planificación socialista y nivel de desarrollo de las fuerzas productivas;" Ernest Mandel, "Las categorías mercantiles en el período de transición;" Che, "La planificación socialista, su significado"; Juan Infante, "Características del funcionamiento de la empresa autofinanciada" ve Luis Alvarez Rom, "Sobre el método de análisis de los sistemas de financiamiento."

Bu bölümü hazırlarken Vilaseca ve Hilda Guevara'yla yaptığım söyleşiler ile Travieso ve Román Orozco'nun Che'yle gerçekleştirdiği söyleşiler çok işime yaradı.

Bu dönemin anlaşılması için şu kaynaklar da önemlidir: Liset García, "Leccio-

nes para no olvidar;" Luis Lara, "El día en que el Che inauguró la fábrica de bujías"; Ciro Bianchi, "Un constructor llamado Che"; Igor Nemira, "La última entrevista del Che en Moscú"; Eduardo Galeano, "El alucinante viaje del yo al nosotros"; Carlos Tablada, "Che y los comités de calidad"; Adolfo Gilly, "Entre la coexistencia y la revolución;" Carlos Lleras Restrepo, "El Che" ve "Lleras fue amigo del Che"; Enrique Oltuski, "¿Qué puedo decir?" ve Santiago Álvarez'in yönettiği *Hasta la victoria siempre* adlı film.

Guanahacabibes için bkz. Gravalosa'yla yaptığım söyleşi; Angela Soto, "Che ministro, Che funcionario;" Cazalis, "Un día sin ver el eucalipto;" Orlando Borrego, "Lecciones para no olvidar"; Francisco Martínez Pérez *Entre nosotros.*

Janette Habel ve Fidel Castro'nun "Proceso al sectarismo" başlıklı kayıtlarında Fidel'in mahkeme salonunda yaptığı uzun konuşmayı içerir. Aynı konu için bkz. Dışişleri Bakanlığı İstihbarat Dairesi Başkanlığı'nın 26 Şubat tarihli tezkeresi.

Ayrıca bkz. Franqui, *Retrato de familia con Fidel*; Roberto Massari, *Che Guevara, grandeza y riesgo de la utopia*; "Castroism, Theory and Practice."

34. Tekrar Latin Amerika

Kaynaklar

Bu bölümde Che'den yapılan alıntılar, onun Ernesto Sábato'ya gönderdiği mektuptan, "Táctica y estrategia de la revolución Latinoamericana," "La influencia de la revolución cubana en América Latina" başlıklı makalelerinden ve 21 Ağustos 1962'de başarılı işçilere hitaben yaptığı konuşmadandır.

"Liberación"un anlamı için bkz. Jorge Castañeda'nın Ulises Estrada'yla gerçekleştirdiği söyleşi. Ne yazık ki, daha çok "Barbarroja" ("Kızılsakal") lakabıyla tanınan Komutan Manuel Piñeiro ne kendisiyle röportaj yapılmasına izin vermiştir ne de bu döneme ilişkin yazılı bir belge bırakmıştır (bilindiği kadarıyla böyle bir belge yoktur).

Daha sonra ortaya çıkan Sandinista'yla bağlantılar, özellikle de Carlos Fonseca için bkz. Tomás Borge, *Carlos, el amanecer ya no es una tentación* ile *La paciente impaciencia* ve Iosu Perales'in kitabı *Querido Che.* İleride Sandinistalar adını alacak olan grup Che'den 20.000 dolar almış, bu parayı Río Coco ve Bocay'da gerilla seferleri düzenlemede kullanmıştı. Bir grup Kübalı milislerce havan atışı konusunda eğitilmişlerdi; Borge, Fonseca'nın "Komutan Guevara'yla" ve ne tuhaftır ki, Tamara Burke, namı diğer Tania'yla "dostluk kurduğu"nu hatırlar. Bağlantı 1959'da başlamış ve 1963'e kadar sürmüştür.

Peru'daki ilk gerilla hareketi ve Bolivya'daki gerillaların bu harekete katılımı için bkz. Jesús Lara'nın *Guerrillero Inti Peredo* adlı kitabı. Bejár'ın ifadeleri, Humberto Vázquez-Viaña'nın *Antecedentes de la guerrilla del Che en Bolivia* adlı kitabından alınmıştır. Fidel'in "Zorunlu Giriş Yazısı"nda Che'nin Bolivya günlüğü için söyledikleri ilginçtir.

Hugo Blanco'nun heyecan verici hikâyesi için bkz. Víctor Villanueva'nın onun hakkında yazdığı, "Hugo Blanco y la rebelión campesina" adlı kitap; Hugo Neira, "Cuzco Tierra y muerte" ve Perulu romancı Manuel Scorza'nın yazdığı ve belki de Latin Amerika'nın en ilginç hikâ-

yelerinden olan beşlemesi: *Redoble por Rancas, Historia de Garabombo el invisible, El jinete insomne, Cantar de Agapito Robles* ve *La tumba de relámpago.*

Fidel, Che'nin yirminci ölüm yıldönümü dolayısıyla yaptığı konuşmada Che'nin EGP ile işbirliğinden öte bir ilişkisi olduğunu ortaya koymuş ve bu tasarıdan söz ederken Che'nin "tek başına gerçekleştirdiği ilk girişim" ifadesini kullanmıştır.

Martínez Tamayo'nun Bolivya'da bulunması ve onun destek şebekesi için bkz. Alina Martínez, "Antecedentes, preparativos y principales acciones de la guerrilla del Che en Bolivia" ve Lídice Valenzuela'nın Rodolfo Saldaña ile gerçekleştirdiği söyleşi.

Masetti'nin gerilla faaliyetleri konusunda Régis Debray'ın, "El castroismo..." başlıklı yazısı ile Ricardo Rojo'nun kurtulanlardan Méndez ile Jouvé'ye gönderdiği ve "El Che y los argentinos" içinde yer alan mektuplar özellikle ilgi çekicidir. Ayrıca bkz. Frontini, "Los guerrilleros de Salta" özellikle de Ricardo Walsh'ın Ricardo Masetti'nin *Los que luchan y los que lloran* adlı kitabına yazdığı önsöz. Afrika'daki eğitimi ve Cezayir'in bu operasyona verdiği destek için bkz. Piero Gleijeses, "Cuba's First Venture in Africa: Algeria, 1961-65."

Mártires del periodismo adlı kitapta Ricardo Masetti'nin ölüm tarihi hiçbir kaynak gösterilmeden 21 Nisan 1964 olarak belirtilir; bu muhtemelen onun kaybolduğu günün tarihidir. Masetti'nin gerilla faaliyetlerinde yer alan Kübalılar konusunda Sánchez Salazar'ın kitabı, benim Oscar Fernández Mell ile yaptığım röportaj ve Juan Gelman'la Mexico City'de gerçekleştirdiğim söyleşi çok yararlı oldu. Ayrıntılı bilgi için bkz. EGP'nin kurgusal anlatımı (tabi ki ilk elden tanıklıklara dayanarak), Iverna Codina'nın *Los guerrilleros* adlı kitabının üçüncü kısmından. Che'nin Masetti'nin cesedini arayışı, Adolfo Gilly'nin *La senda de la guerrilla* adlı kitabından alınmıştır.

Tania'nın sahneye çıkışı konusu için bkz. yukarıda sözü edilen Ulises Estrada ile yapılan söyleşi; aynı zamanda Tania'nın arkadaşı olan Estrada'nın belirttiğine göre Tania ile Che iki kez görüşmüş, bir kere askeri eğitimin başında, bir kere de eğitimin sonunda. Ayrıca bkz. Marta Rojas ve Mirta Rodríguez Calderón, *Tania, la guerrillera inolvidable.*

Iván-Renán'ın kimliğini yazara meslektaşlarından biri açıklamıştır. Yazar onunla birçok kez görüşmeye çalışmış ama görüşmeyi başaramamıştır. İlginçtir, Miguel Bonasso Meksika'daki *Proceso* adlı dergide yayımlanan bir yazısında ondan Andrés Barahona López adıyla söz etmiştir.

Martínez Tamayo

Galiçyalılara özgü kocaman kafası olan bu adamın Mayarí'de, 1938'de, aslanların kasabaya indiği gün doğduğu söylenir. Traktör kullandığı için okuldan erken yaşta ayrılmak zorunda kalmış. 1957'de büyükbabasının av tüfeğini çalmış, II. Cephede Raúl Castro'yla birlikte savaşmış ve gizli servislerde çalışmıştı.

Füze krizi sırasında Guatemala'da önemli bir görevi yerine getirmişti. Eli açık biriymiş, ihtiyacı olanlara elinde ne varsa verirmiş. Muazzam bir fiziksel güce sahipmiş. Okulu sevmezmiş, ilkokul dördüncü sınıfa kadar okuyabilmiş. Hayatı boyunca çiçek yetiştirmiş; güller hakkın-

da çok şey biliyor, onları evinde yetiştiriyormuş. Devrim zaferle sonuçlandıktan sonra uçak kullanmasını öğrenmiş. (Bkz. Mariano Rodríguez, *Ellos lucharon con el Che* ve Alfredo Reyes Trejo, "Capitán José María Martínez Tamayo.")

Víctor Dreke: "Yüzbaşı José María Martínez Tamayo güçlü kuvvetli, ateşli bir beyazdı. Çok az konuşur, Che'yi taparcasına severdi. Yoldaşlarla arası iyiydi, cesurdu ve hep tehlikeye atılırdı. Yaptığı işlerden bahsetmesini sevmezdi. Yeraltı istihbarat mücadelelerini severdi. Ama kötü bir gerilla savaşçısı da sayılmazdı."

Onï Tania

Tania'nın kara listede olduğu uydurma bir hikâye gibi görünüyor. Bir Doğu Alman casusu olan James, onu tanıdığını, onun Doğu Alman istihbaratında yabancıları izleme görevinde bulunduğunu iddia eder. Bu da yetmezmiş gibi onun Che'nin sevgilisi olduğu da ima edilir (ancak bu ve onun Doğu Alman istihbaratının doğal bir uzantısı olarak KGB için de çalıştığı yönündeki iddiaların sağlam dayanakları yoktur). Öyle bile olsa, Küba gizli servisinde, daha sonra da Che'nin emrinde çalıştığı sıralarda Tania'nın tek bir bağlantısı olduğu açıktır.

Tania'nın ölümünden sonra, Vilo Acuña'nın gerilla faaliyeti temelinde Tania için çirkin bir karalama kampanyası başlatılmıştı: Yani grubun yavaş olmasının onun hatası olduğu, onun hamile olduğu, rahim kanseri olduğu vb bir sürü iftira atılmıştı.

Bu karalama kampanyasını destekleyen ifadeler için bkz. Andrew St. George, "La verdadera historia de cómo murió El Che Guevara"; Daniel James, *Che Guevara, una biografía*; Frederik Hetmann, *Yo tengo siete vidas* ve Elmar May, *Che Guevara.*

Arjantin Hakkında

Leonardo Tamayo: "Anavatanı ve yurttaşları hakkında ileri geri konuşmasına rağmen Che'nin aklında hep Arjantin vardı. 'Latin Amerika'da özgürlüğe kavuşacak son ülke Arjantin olacaktır. Arjantin'de yoksul insanlar olmasına rağmen campesinolar iyi et yiyebiliyor ve mücadele sadece çok yoksul kesim içinde gerçekleşiyor. O Arjantinlileri evlerinden çıkarmak için vinç lazım,' demişti Che."

35. Afrika'nın Yeniden Keşfi

Kaynaklar

Che'den geriye Afrika gezisinin bir kısmını anlatan bir metin kalmıştır: "Pasajes de la guerra revolucionaria en Africa" ("Afrika'daki Devrim Savaşının Anıları"). Bu dönem için özellikle bkz. Che'nin "Socialismo y el hombre en Cuba" başlıklı yazı dizisi, Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmalar (ve ona cevaben yapılan konuşmalar) ve Cezayir'de yapılan İkinci Afrika-Asya Dayanışması Seminerinde yaptığı konuşma. Ayrıca bkz. *Face the Nation*'da yer alan onunla yapılmış röportaj ve Josie Fannon'la yaptığı görüşme.

Muhammed Heikal'ın *Los recuerdos de El Cairo* adlı kitabı çok ilginçtir ama bu kitap anıların içinde anılara yer verdiği (örneğin Heikal Nasr'ın kendisine Che hakkında anlattıklarını aktarır) göz önünde bulundurularak okunmalıdır.

Diğer önemli kaynaklar: Rivalta'yla yapılan söyleşi, "El año en que estuvimos

en ninguna parte" içinde; Jorge Castañeda'nın Emilio Aragonés'le yaptığı söyleşi; Humberto Vázquez Viaña, "Antecedentes de la guerrilla del Che en Bolivia"; Tuttino, "L'occhio del barracuda" ve Fernández Retamar, "Aquel poema" ile "Un montón de memorias."

Bazı bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: *Nuestra Industria* (Haziran 1965) 13. sayı, bkz. "Luis Miranda se refiere al Che" ve "Para combatir el imperialismo o ir de vacaciones a la Luna." Ayrıca bkz. Carlos María Guetiérrez, *Los hombres de la historia: Che Guevara*, "Los motivos el Che" ve Piero Gleijeses'in Afrika'daki Kübalılar hakkındaki makalesi.

ABD kaynakları: Senatör Dodd'un 31 Ocak 1965'te Savoy Hotel'de Tshombe ile görüşmesini içeren tezkere, İstihbarat Bölümünden Thomas Hughes'un ABD Devlet Bakanıyla yaptığı 5 Ocak 1965 tarihli görüşme ve "Cuba en Afrika" başlıklı rapor.

Afrika'ya Gidecek Grup

Ocak 1965'te Che hâlâ yurtdışı gezilerindeydi. Santa Clara'da Che'nin yanında savaşan, o sıralarda da Las Villas'ta isyancılara karşı faaliyet yürüten eski Konsey lideri Víctor Dreke'ye Küba dışında görev almak isteyip istemediği sorulmuş. Teklifi kabul edince kendisinden savaş tecrübesi olan Afrika kökenli Karayiplilerden kurulu bir müfrezeye eğitim vermesi istenmiş. Havana'da üç grup bir araya gelmiş: Dreke'nin komuta ettiği grup, Oriente bölgesinden gelen ve başında Yüzbaşı Santiago Terry'nin bulunduğu bir grup ve Berthelemy'nin komuta ettiği Pinar del Río'dan gelen bir grup. Dreke tüm kola komuta edecekti.

Eğitim, daha önce de Latin Amerika'nın çeşitli bölgelerinden gelen devrimcilerin eğitildiği Pinar del Río'da başlamış. 2 Şubatta kol bir araya gelmiş. Kışlada ışıklar söndürülünce birileri, "Vay anasını, burası zenci kaynıyor! Küba'da ne kadar zenci varsa buraya toplamışlar!" demiş. Eğitim çok sertmiş: hedef çalışması, uzun yürüyüşler, sırıkla atlama, engelli eğitim, 75 milimetre top atışı eğitimi, bazuka, mayın yerleştirme ve temizleme, molotovkokteyli ve hepsinden önemlisi düzensiz savaş eğitimi. Fidel onları ziyarete gelmiş, hatta eğitime bizzat katılmıştı.

Gruba sonunda Afrika'da görev alacakları, okuma derslerinde okudukları metinlerin bazılarının Patrice Lumumba'nın yazılarından alındığı söylenmiş. Kol 45 günden az bir zaman içinde hazır hale gelmiş.

36. "Mütevazı Çabalarıma Başka Yerlerde de İhtiyaç Duyuluyor"

Kaynaklar

Che'nin veda mektubu onun yazılarını içeren tüm yapıtlarda yer alır.

Bu bölümü hazırlamamda Maldonado, Valdés Gravalosa, Vilaseca, Figueras ve Manresa'yla yaptığım söyleşinin; Casteñada'nın Aragonés'le yaptığı söyleşinin ve *El año en que...*'de yer alan Dreke'yle yapılmış söyleşinin önemli bir rolü vardır.

Fidel'in ifadeleri, Gianni Miná'nın onunla yaptığı ve "Habla Fidel" başlığıyla yayımlanan söyleşiden, Fidel'in Küba Komünist Partisi Merkez Komitesinin kuruluşu dolayısıyla yaptığı konuşmadan ve Che'nin yirminci ölüm yıldönümünde yaptığı konuşmadan alınmıştır.

Ayrıca bkz. Raúl Roa, "Che," Carlos María Gutiérrez, "Los motivos del Che" ve Rojo, *Mi amigo el Che.*

Che'nin Parti Kadroları

Küba Komünist Partisi Merkez Komitesinin üyeleri 1 Ekim günü açıklanmıştı: tuhaf bir biçimde Che'ye yakın olan üç hükümet bakanı komiteye alınmamıştı: Şeker Bakanı Borrego; Maliye'den Alvarez Rom ve Sanayi Bakanlığı görevini Che'den devralan Arturo Guzmán.

Vilaseca, haziran ayında merkez bankası başkanlığı görevinden alınıp Havana Üniversitesi rektörlüğüne atanmıştı.

CIA 5 Kasım 1965 tarihinde yeni Merkez Komitesi üyeleriyle ilgili özel bir rapor düzenlemişti. Raporda, Guevara'ya yakın olanların bertaraf edildiği ve Merkez Komitesinde Che'nin "kabul görmeyen" ekonomik bakış açısını temsil edecek kimsenin bulunmadığı belirtiliyordu. Halbuki Merkez Komitesinde yer alan ve komitenin çekirdeğini oluşturan 100 kişi arasında Che'ye yakın olduğu bilinen birçok kadro vardı: San Luis, Dreke, Zayas, José Ramón Silva, Fernández Mell, Vilo Acuña ve Acevedo. Che'nin ekonomiyle ilgili tasarıları birkaç yıl daha geçerliliğini sürdürmüştü. Murahhas üye iken görevinden istifa etmek zorunda kalan Raúl Maldonado bu konuda gerçeğe daha yakın şeyler söyler: "O üç bakan siyasi nedenlerle komiteye alınmamıştı: Sovyet yanlısı değillerdi, Çin yanlısıydılar." Aynı konu için bkz. Adolfo Gilly, "La renuncia del Che," *Arauco* içinde, Ekim 1965.

Alberto Mora'nın İntiharı

Raúl Maldonado: "İntiharının Dış Ticaret Bakanlığından ihraç edilmesiyle ve Che'yle olan anlaşmazlığıyla doğrudan ilişkili olduğu söyleniyor. İlgisi yok. Mora genç ve ele avuca sığmaz biriydi; içki içerdi ... gece hayatı vardı, sonra karısı ona ihanet etti. Çılgına döndü, don gömlek barları dolaşıp saksafon çalmaya başladı. Çocukluk yaşamamış genç bir adamdı. Dorticós onu toparladı ve evine gönderdi, tek başına. Che onu tekrar Sanayi Bakanlığına aldı, Che'nin danışmanlığını yapmaya başladı tekrar ve 1964'te birleşik tesislerden meydana getirilmiş bir sanayi tesisinin işletme görevini üstlendi. Bettelheim onu bir bursla ödüllendirdi. O zamana kadar tekrar evlenmişti; karısını da alarak Paris'e gitti. Oraya yerleşti. Sonra yurtdışındaki Kübalıların sayısını azaltmaya yönelik bürokratik bir iş nedeniyle tekrar Küba'ya geldi; çünkü aldıkları bursu kötüye kullanan birçok kişi vardı. İkinci evliliğinden olan kızı sakattı, derken karısı onu terk etti. Karısının kendisini terk ettiğini öğrenince yıkıldı ve kendini vurdu."

37. Tatu, Numara 3

Kaynaklar

Bu bölümün yazılması için kullanılan materyallerin tümü benim, Froilán Escobar ve Félix Guerra'nın ortak çalışması olan *El año en que estuvimos en ninguna parte* adlı kitaptandır. Bu kitap Che'nin "Pasajes de la guerra revolucionaria en Africa" başlıklı yayımlanmamış elyazmasına ve Víctor Dreke, Büyükelçi Pablo Rivalta, Freddy Ilanga, Dr. Rafael Zerquera ve Çavuş Eduardo Torres'le 1991-92 yılları arasında yapılmış söyleşilere dayanmaktadır.

Kongo konusunu anlatırken günlük ve raporlarında sahte isimler kullanan

Guevara'nın yaptığından farklı olarak harekete katılmış olan Kübalı savaşçıların gerçek adlarını veya bilinen lakaplarını kullandım.

Okura bunu diğer kaynaklarla karşılaştırmasına imkân tanımak için sahte isimlerin listesini veriyorum:

Kongo'da Che'nin adı "Tatu" veya "Ramón"; Dreke'nin "Mota"; Eduardo Torres'in "Nane;" Martínez Tamayo'nun "Ricardo," "Papi" veya "M'bili"; Dr. Rafael Zerquera'nın "Kumi"; Norberto Pichardo'nun "İnne;" Santiago Terry'nin "Aly;" Crisógenes Vinajeras'ın "Ansurene;" Israel Reyes'in "Azi;" Arcadio Benítez'in "Dogna;" Erasmo Videaux'un "Kisua;" Catalino Olachea'nın "Mafu;" Octavio de la Concepción de la Pedreja'nın "Morogoro;" Harry Villegas'ın "Pombo;" Carlos Coello'nun "Tuma;" Víctor Shueb'in "Ziwa;" Roberto Sánchez Barthelemy'nin "Changa"ydı.

Bölge

Che: *Yerleştiğimiz coğrafî bölge Tanganyika gölünü dolduran büyük havzada, ortalama 50 kilometre çaplı, 35 kilometrekarelik bir alanda bulunuyor. Bu bölge Tanzanya ile Brundi'yi Kongo'dan ayırır. Havzanın iki yanında dağ sıraları var, bunlardan biri Tanzanya-Brundi, diğeri Kongo sınırlarına dahildir. Kongo sınırlarına dahil olan sıradağın deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 1500 m.'dir (göl 700 metre rakımda yer alır) ve güneyde Albertville'den (ki burası savaş alanının olduğu yerdir) kuzeyde Bakuville'e, bir eteği tropik ormana inen tepelere kadar uzanmaktadır. Yerine göre değişiyor ama bölgenin ortalama çapının 20 ila 30 kilometre olduğunu söyleyebiliriz. Bölgede diğerlerine oranla daha yüksek, daha sarp ve daha kayalıklı iki bölge var; bunlardan biri doğuda, diğeri de batıdadır. Batıda olanı dalgalı bir yer şekline sahip; burasının vadileri tarıma ve büyükbaş hayvancılığa müsait. Rwandan kabilesinin çobanları da zaten hayvanlarını orada otlatıyor. Batıda dağ 700 metre yüksekliğinde bir yaylaya dönüşüyor, burası Kongo Havzası'nın bir parçası aynı zamanda. Tropik ağaçları, çalılıkları ve daimi dağlık görüntüsünü kesintiye uğratan otlaklarıyla burası bir savana gibi adeta. Dağlara yakın tepeler de dik değil; ama en batıda, Kabambare bölgesinde tümüyle tropikal bölgelere özgü bir biçimde daralırlar.*

Dağlar gölün hemen kıyısından yükselir ve tüm bölgeye düzensiz bir hava katar. Teknelerin yanaşabileceği ve askerlerin konuşlanabileceği küçük platolar var ama tepeler alınmadığı sürece buraları korumak çok güç olacaktır. Güneyde, mevzilerimizden birinin bulunduğu Kabimba'da arazide iletişim yolları kesik; batıda Albertville ve Lulimba-Fizi'ye kadar yolun her iki tarafında da dağlar var ve Lulimba-Fizi'den sonra yol Bukavu'ya sapıyor; buraya Muenga'dan geçen anayol ve Barake ile Uvira'dan geçerek sahil şeridini izleyen sahil yoluyla ulaşılıyor. Yol Lulimba'dan sonra dağların arasından ilerliyor, gerilla pusuları için ideal bir yer; Kongo nehri havzasını geçen yol da bu iş için müsait sayılabilir.

Ekimden mayısa kadar her gün olmak üzere sık sık ve haziran ile eylül arasındaki dönemde ortalama bir yağışla hiç denecek kadar az yağmur yağar; Eylül ayında ufak tefek çiselemeye başlar. Dağlarda yılın belli aylarında düzenli yağmur yağar ama kurak aylarda yağış düzensizdir.

38. Bekleyiş

Kaynaklar

Önemli kaynaklar, önceki bölümlerde de olduğu gibi, *El año en que...*'den, temel kaynaklar Che'nin "Pasajes de la guerra revolucionaria en Africa" başlıklı yazısı ve benim Dreke, Ilanga, Zerquera ve Rivalta'yla gerçekleştirdiğim söyleşi; ayrıca bkz. Videaux, Torres, Benitez ve "Kahama" ile yapılan söyleşi ile Emilio Mena'nın "Informe en relación..." başlıklı savaş günlüğü.

Celia de la Serna'nın Mektubu

Che'nin annesinin mektubu Rojo'nun kitabında yayımlanmıştır. Kübalı kaynaklarından biri mektubun sahte olabileceğini iddia etti; ama ben öyle olduğunu düşünmüyorum.

Celia: "Mektuplarımda yazdığım şeyler sana tuhaf mı geliyor? Eskiden sahip olduğumuz o doğal konuşma tarzımızı mı yitirdik yoksa böyle bir konuşma tarzımız yoktu da içimizden Plate nehrinin her iki kıyısında yaşayan kişinin uygun gördüğü o hafif alaycı konuşma tarzını mı kullanıyorduk ve bu konuşma tarzı aile kodumuz yüzünden iyice yabancı bir hal mı aldı bilemiyorum. Aslına bakarsan, o alaycı tarzı terk edip açık sözlü olmayı hep düşünmüşümdür. Mektuplarım kullandığımız bu hitap şekli yüzünden anlaşılmaz, tuhaf ve müphem bir hal alıyor. Mektuplarımızda kullandığımız o diplomatik yazı tarzı yüzünden ben bile satır aralarını okumak ve gizli anlamları yorumlamak zorunda kalıyorum. Son mektubunu Buenos Aires'te yayımlanan *La Prensa* veya *La Nación*'daki haber yazılarını okur gibi okudum, her cümlenin anlamını ve cümlelerin bir arada oluşturdukları anlamları tek tek çıkardım veya çıkarmaya çalıştım. Akıl karışıklığı, endişe, daha çok da dehşet duygularına kapılmaktan başka bir işe yaramadı bu çabam... Diplomatik bir dil kullanmayacağım. Söyleyeceğimi lafı dolandırmadan söyleyeceğim. Küba halkı içinde bu kadar çok iyi şeker kamışı işçisi ve örgütleme yeteneğine sahip çok az beyin varken hepinizin asıl işlerinizi bir kenara bırakıp bir ay boyunca şeker kamışı kesmeye gitmeniz bana delilikmiş gibi geliyor. Normal zamanlarda bu işi gönüllü olarak yaparak cumartesi ve pazar gibi tatil veya dinlenme günlerini heba etmeniz de cabası. Tüm bunları şeker kamışı kesiminde makinelerin avantajlarını ve makineleri kullanmanın gerekliliğini göstermek için yapmanızsa apayrı bir mesele; Küba'ya girecek dövizin miktarı elde edilen şekerin tonuyla doğru orantılı ne de olsa. Bir ay uzun bir süre. Bilmediğim bazı nedenlerden dolayı böyle olmak zorundadır belki de. Kişisel meselelerine gelince, o bir ay sonrasında kendini Castellanos ile Villegas'ın başarıyla yönetmiş olduğu bir şirketi yönetmeye adarsan, işte o zaman çılgınlığının had safhaya vardığına inanacağım, özellikle de bu iş, konumunu layıkiyle hak etmek için beş yıl sürecekse. Bakanlık görevini bir gün bile aksatmadan sürdürmek için nasıl canla başla çalışıp didindiğini bildiğim için yurtdışı gezilerinin çok uzadığını görünce aklıma gelen ilk soru şu oldu: Küba'ya döndükten sonra Ernesto sanayi bakanlığı görevini sürdürecek mi? Teşvik edicilerin ardında yatan dürtülerle ilgili tartışmalar konusunda kim haklı çıkmıştır veya

bunun ötesine kim geçmiştir? Bu sorularım yarım yamalak cevap buldu. Eğer bir şirketi yöneteceksen, o zaman bakanlık görevini bırakmalısın. Yerine atanacak kişiye de bağlı olarak meselenin akıllıca çözümlenip çözümlenmeyeceğini hep birlikte göreceğiz. Ne olursa olsun, beş yıl boyunca bir fabrikayı yönetmek yeteneklerini heba etmekten başka bir şey değil. Bunlar oğluna hitap eden bir annenin değil, tüm dünyanın bir gün sosyalist olmasını canı gönülden arzulayan yaşlı bir kadının sözleri. Bu kadın senin bu söylediklerin gibi davranman durumunda dünya sosyalizmine iyilik etmeyeceğini düşünüyor. Eğer bir şekilde Küba'da kapılar yüzüne kapanırsa, Cezayir'de ülke ekonomisini düzenlemenden veya ekonomi alanında sana seve seve danışacak bir Bay Bin Bella var veya Gana'da seninle ilgili aynı şeyleri hissedecek bir Bay Nkrumah var. Evet, sen daima bir yabancı olacaksın. Bu senin kaderin."

39. De Force Cephesindeki Yenilgi

Kaynaklar

37 ve 38. bölümlerde adı geçen kaynakların yanı sıra bu bölümde şu kaynaklardan da yararlanılmıştır: Juana Carrasco, "El combate de Forces Bendera," ve "Tatu, un guerrillero africano" (Víctor Dreke'yle yapılan söyleşi); "Proyecto de informe al acto central por la conmemoración del XX aniversario de la formación, salida y cumplimiento de misión internacionalista de la Columna 1 en el Congo-Leopoldville"; Marchetti ve Marks, *The CIA and the Cult of Intelligence* ve Blum, *The CIA: A Forgotten History.*

Kübalıların Açtığı İlk Ateş

Göl kıyısında bulunan ve Kisosi adıyla bilinen çiftliğin, Santiago Terry'nin grubunun kıyıya yanaşırken bir pusuya hedef olması yüzünden mi yoksa 19 Haziranda Canberra uçağına karşı ateş açılması yüzünden mi bombalandığı ve havadan tarandığı bilinmiyor. Atış Kibamba üssünün tepesine kurulmuş 12.7 milimetrelik makineli tüfeklerle yapılmış ve uçak karşılık vermemişti.

Onları Bombalayan Uçak

Marchetti: "CIA (Tshombe'nin) Mobutu'nun ve Cyril Adoula'nın davası için para ve silah yardımında bulundu. 1964'te CIA kendi kiralık askerlerini Kongo'ya yolladı. Domuzlar körfezinde de görev almış olan Kübalı pilotların kullandığı B26'lar istilacıları bombaladı. CIA 1964'te olaya müdahale ettiğinde, müdahalede kullanılan Kübalı pilotları Caramar (Karayip Deniz ve Hava İşletmeciliği, bu şirket de CIA'ye aitti) adlı bir şirket kiralamıştı. Silahlarla askeri ekipmanları çeşitli "özel" silah satıcıları tarafından karşılanmıştı. ABD'deki özel silah şirketleri içinde en büyüğü, merkezi Alexandria, Virginia'da bulunan International Armament Corp.'tu (Interarmco). 1966'da Tucson, Arizona'dan bildiren bir gazeteci makineli tüfek ve bomba takmak için gerekli aygıtların monte edildiği yüzden fazla B26 gördüğünü yazmıştı." CIA bunların büyük orman yangınlarını kontrol eden Intermountain tipi uçaklar olduğunu bildirmişti. Halbuki bunlar Kongo ve Güneydoğu Asya'ya hareket eden bombardıman uçaklarıydı.

Araştırmacı William Blum, CIA pilotlarının isyancıları bombaladıklarını ama

bazı Kübalı pilotlar sivilleri bombalamak istemedikleri için bazı sorunlar çıktığını belirtir.

Önceki bölümlerde olduğu gibi yine bkz. *El año en que...*; ayrıca bkz. "Entre Nosotros"ta Harry Villegas'ın ifadeleri ve yazarın Fernández Mell'le yaptığı söyleşi.

Debray *Les masques*'ta bu döneme kısaca değinir ama söyledikleri güvenilir değildir: "Kongo'da ormanda çıplak ayakla dolaşan siyahi askerlere haksızlık olmasın diye beyazlardan oluşan uluslararası karma askerlere botlarını çıkarmalarını emretmiş ve herkesten önce kendi botlarını çıkararak onlara örnek olmuş. Tüm bunlar yerel âdetlere saygı göstermek, herkesi eşit hale getirmek için yapılmış, sonuçta herkesin ayakları kanlanmış."

Askeri Nizama Uygun Bir Biçimde Geri Çekilme

Dreke: "Che adamları konusunda çok titizdi: *Savaşmalarını, savaş durumundayken siper kazmalarını sağlamalıyız. Sıvıştığımız da olacak ama daha uygun bir biçimde. Duracaksın, iki el ateş edeceksin, duracaksın, sonra koşup sıvışacaksın. Geri çekilmeyeceğiz diye bir şey yok ama nasıl geri çekileceğini bileceksin.* Sonra şakadan, nasıl yapılacağını gösterdi bize. *İstemediğim tek şey silahlarınızı bırakıp kaçmanız.*

"Bundan sonra ona, 'Komutanım, geri çekiliyorum ama askeri nizama uygun bir biçimde' diye takılmaya başladık."

40. Her Yerde Görünen Hayalet

Kaynaklar

Dezenformasyon faaliyetleri için bkz. Hetmann, May ve Larteguy'un kitapları ile K. S. Karol'un *Los guerrilleros en el poder* ve Cupull ile González'in *Un hombre bravo* adlı kitapları.

Ayrıca bkz. Manresa'yla gerçekleştirdiğim söyleşi ile ABD Dışişleri Bakanlığına bağlı istihbarat ve araştırma bölümünün hazırladığı 10 Ağustos 1965 tarihli rapor.

Che'nin bu mektubu yazılarını içeren kitapların her basımında yer alır. Fidel'in onun bu mektubunu nasıl okuduğunu merak edenler bkz. Pineda'nın *Che* adlı belgesel filmi ve ICAIC (Küba Film Komitesi) haber filmleri arşivi, No. 278. Doğruluğu şüphe götürmez olduğu halde bazıları Che'nin veda mektubunun gerçek olmadığını iddia eder, Siquitrilla sürgündeyken Che'nin böyle bir şey yazmış olmasının mümkün olmadığını söyler.

Elmar May gibi bazı yazarlar mektubun orijinalinin olmadığında, sadece daktiloya çekilmiş versiyonunun bulunduğunda ısrar eder. Oysa Che, Fidel halkın önünde mektubu olduğu gibi okuduktan sonra, "Pasajes de la guerra revolucionaria en Africa"da bu mektuptan söz eder.

Bu bölüm hazırlanırken yararlanılan diğer kaynaklar şunlardır: Hetmann, *Yo tengo siete vidas*; Larteguy, *Los guerrilleros*; Planeta Agostini tarafından yayımlanan anonim biyografi, *Che Guevara*; Gilly, "Cuba, entre la coexistencia y la revolución" ve 9 Temmuz 1967 tarihli rapor, *O Estado de São Paulo* içinde. Ayrıca bkz. W.G. Bowdler'a gönderilen 26 Eylül 1966 tarihli ABD tezkeresi.

41. Kötümser İyimser

Kaynaklar

Che'nin mektuplarına ve yukarıda *El año en que...*'nin içinde adı geçen söyleşilere

Jorge Castañeda'nın Fernández Mell'le yaptığı söyleşiyi de eklemek gerek. Blum'un *The CIA: A Forgotten History* adlı kitabı ilginç bilgiler içerir.

Para

Che, Fidel'e gönderdiği mektupta Kongolu liderlere para verilmemesi gerektiğini açıkça belirtir: *Lafını çok ettiğim için artık şu para meselesi beni çok rahatsız ediyor. O burnundan kıl aldırmaz tavrımla, piyango bana vurursa, çarpışmayı yönetmem ve doğrudan benim komutama bağlı olacak karma bir kol kurmam şartıyla en önemli cephenin masraflarını kendi cebimden karşılayacağıma söz verdim... Bunları söylerken içim cız etse de, bunun için ayda 5000 dolar gerektiğini hesapladım. Ama şimdi öğrendim ki, bu meblağın 20 katı bir para dünyanın en büyük şehirlerinde günlerini gün etsinler diye doğrudan alakasız kişilere veriliyormuş... Bu paranın bir senti bile, köylülerin aklın hayalin almayacağı sıkıntılar çektiği, hatta kendilerini savunanların yağmalarına maruz kaldığı cephelerin veya Sudan'a çakılı kalmış zavallı biçarelerin hiçbirine gitmiyor.*

Açlık

Açlık, Kübalı savaşçıların yazdığı günlüklerin ortak konusuydu. Videaux: "Yemek yemekten ziyade bir şey yemek için yanıp tutuşuyorsun. Adamlar kurt gibi oluyorlar, gördükleri her şeyi yiyebileceklerini sanıyorlar... Fırsatını bulsaydık aslan bile yerdik."

Marco Antonio Herrera, namı diğer Genge: "Dehşete kapılmış maymunları yakalamak kolay bir iş değildi. Bombardıman yüzünden hepsi bir yere saklanmıştı. Ha bire yukka [manyok] yiyorduk."

Aragonés, geyik yakaladıklarını, hayvanın etini 30 kişiyle paylaştıklarını anlatır. Aragonés, Che'yle birlikte etlerinin yukkalı yemeğine katılmasını istemediklerini, kömürde pişirerek yiyeceklerini söylemiş. Çöp şişe batırılarak pişirilmiş etlerini mutlu mutlu yerken yanlarına Afrikalılardan biri gelmiş ve "Lezzetli mi?" diye sormuş. Che kendi parçasını adama verince Aragonés de çaresiz vermek zorunda kalmış ("İtoğlu it, 'Ben yedim sağ ol,' demiyor da..."). Aragonés 114 kilodan 40-50 kiloya kadar düşmüş. Küba'ya döndükten sonra protein eksikliğinden dolayı ciddi bir karaciğer enfeksiyonu geçirmiş, ölümle burun buruna gelmiş.

42. O Kasım Ayının Son Günleri

Kaynaklar

Bkz. önceki bölümlerde geçen kaynaklar ve "L'ascension de Mobutu" ile Godley'in Devlet Bakanlığına gönderdiği "Kongo'daki Durum" başlıklı 4 Şubat 1966 tarihli tezkere.

43. Darüsselam

Kaynaklar

En önemli kaynaklar, "Pasajes de la guerra revolucionaria en Africa," Fernández Mell ve Pablo Rivalta ile gerçekleştirdiğim söyleşi ve Castañeda'nın Aragonés'le gerçekleştirdiği söyleşi.

ABD Dışişleri Bakanlığının Kongo'daki durumla ilgili 1965 yılı dosyası da o dönemlerde meydana gelen olayların seyrine ışık tutabilir.

44. Prag: Soğuk, Yalnızlık

Kaynaklar

Bu bölüm, bilgi kırıntılarından, adeta bir bulmacanın parçalarını teker teker birbirine ekleyerek oluşturulmuştur. En sık başvurulan kaynaklar şunlardır: Irene Izquierdo'nun Harry Villegas'la gerçekleştirdiği ve "Bolivia fue el Moncada de América" başlığıyla yayımlanan söyleşi; Humberto Vázquez Viaña, *Antecedentes de la guerrilla del Che en Bolivia*; Debray, *La guerilla del Che*; Gabriel García Márquez, "El Che en Africa, los meses de tinieblas"; Jesús Lara, *Guerrillero Inti Peredo*; Cupull ve González, *La CIA contra el Che*; Marta Rojas ve Mirta Rodríguez Calderón, *Tania, la guerrillera inolvidable*; Fernández Mell ile gerçekleştirdiğim söyleşi ve Jorge Castañeda'nın Ulises Estrada ile gerçekleştirdiği söyleşi.

Ayrıca bkz. F. A. Dwight ve B. Heath, *Guerrillas vs. the Bolivian Metaphor*.

45. Köprülerini Yakıyor

Kaynaklar

Bu dönem için bkz. Harry Villegas "San Luis" ile Israel Reyes'in günlükleri. Bolivya harekâtında Benigno adıyla tanınan Dariel Alarcón Bolivya gerilla harekâtı için yapılan askeri eğitimle ilgili birçok belge bırakmıştır; örneğin "Diálogo con Benigno" ve Elsa Blaquier'in gerçekleştirdiği söyleşi "Mucho gusto, Ramón." Alarcón, kendisiyle yaptığım söyleşi sırasında askeri eğitimi bana ayrıntısıyla anlattı, sonra onunla yaptığım söyleşi sırasında aldığım notları Leonardo Tamayo'yla yaptığım ikinci söyleşide Leonardo Tamayo'nun söylediklerileyle karşılaştırdım. Bolivya gerilla harekâtından hayatta kalanlara ait başka materyaller de mevcut: Harry Villegas ve María Garcés, "Su ejemplo inmortal;" *Materiales sobre la guerrilla de Ñancahuazú*. Ed. María Garcés; "Héroes inmortales de nuestra América."

Aleida March, Héctor Danilo Rodríguez'in "El último encuentro del Che con su familia" adlı yazısında Che'yle ailece vedalaşmalarını anlatır; Hilda Guevara da Che'yle ailece vedalaşmalarını Campa'nın "Han hecho del Che un mito..." adlı yazısında anlatır.

Régis Debray Bolivya gerilla harekâtıyla ilgili birçok kitap yazmıştır. Hazırlık dönemi için *La guerrilla del Che* adlı kitabından ve Debray'la yaptığım söyleşiden yararlandım.

Cupull ile González ilginç görüşlere yer verir. Ayrıca bkz. Minà'nın Fidel'le yaptığı görüşme ve Fidel'in Che'nin yirminci ölüm yıldönümünde yaptığı konuşma. Che'nin Bolivya'daki yoldaşları için bkz. Reyes Trejo, "Capitán José María Martínez Tamayo"; Mariano Rodríguez Herrera, *Ellos lucharon con el Che* ve *Abriendo senderos*; Betancourt, "La guerrilla boliviana."

Ayrıca bkz. Marta Rojas ve Mirta Rodríguez Calderón, *Tania, la guerrillera inolvidable*; Gary Prado, *La guerrilla inmolada*; Franqui, *Vida, aventuras y desastres de un hombre llamado Castro*; Carlos María Gutiérrez, "Los motivos del Che;" Alcázar ve Chacón, "Murió el Che Guevara" ve Daniel James, *Che Guevara, una biografía*.

Aleida ile Che'nin hikâyesinin başlangıcını ismini vermek istemeyen bir

kaynak aktardı. Yazarın kendisiyle yaptığı bir söyleşide Leonardo Tamayo bunun doğru olamayabileceğini; çünkü Aleida'nın Che'yle birlikte oldukları son hafta kaldıkları evden hiç dışarı çıkmadığını belirtti.

Takma İsimler

Bolivya seferiyle ilgili yazılmış diğer metinlerden farklı olarak bu bölümde yazdığım isimler veya takma isimler gerçektir, Che'nin günlüklerinde veya yoldaşlarının çoğunun günlüğünde yazan veya gerillaların birbirlerine gönderdikleri notlarda kullandıkları isimler gibi sahte isimler değildir. Che'nin Bolivya günlüğünde kullandığı isimler şunlardır:

Che önce "Ramón" adını kullanmış, sonra "Fernando"yu kullanmaya başlamıştır. Alberto Fernández Montes de Oca "Pacho" veya "Pachungo" adını kullanmaya devam etmiştir. Komutan Vilo Acuña'nın takma adı "Joaquín"di; Eliseo "San Luis" Reyes'e Rolando ismiyle de hitap ediliyordu. Manuel Hernández "Miguel"di; Başkan Yardımcısı Suárez Gayol, "Sarışın;" Orlando "Olo" Pantoja, "Antonio;" José María Martínez Tamayo, "M'bili," "Papi" ve "Ricardo;" kardeşi René, "Arturo;" Harry Villegas, Afrika'daki gibi, yani "Pombo;" Gustavo Machin Hoed, "Alejandro;" Antonio "Pinares" Sánchez, "Marcos;" Leonardo Tamayo, "Urbano;" Carlos Coello, Afrika'daki gibi "Tuma" veya "Tumaini;" Dariel Alarcón, "Benigno;" Israel Reyes, "Braulino"ydu.

Başka Bir Vedalaşma Hikâyesi

Tomás Borge, grubun ayrılışından hemen önce yaşanmış bir vedalaşma anından söz eder. Eğitimin sonunda, "Che bir ağaç kütüğüne, Fidel'in yanına oturdu. Bir saat kadar öylece oturdular, tek kelime etmeden. Sonra da bir şey söylemediler. Che elini Fidel'in sırtına koydu, Fidel de Che'nin, hararetle birbirlerinin sırtını sıvazladılar."

Aşırı Yolculuk Yapmanın Zorlukları

Che'nin Küba'dan Bolivya'ya gidişini planlamak delice bir bulmacayla uğraşmak gibi bir şeydi.

Küba'dan muhtemelen 23 Ekim 1966'da ayrılmış (bazıları onun 19 Ekimde ayrıldığını iddia eder ama bu mümkün görünmüyor; çünkü askeri eğitim 22 Ekimde bitmişti), Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü yetkilisi Luis Hernández Galván adına düzenlenmiş bir pasaportla Havana'dan Moskova'ya uçmuştu.

Ertesi gün, yani 24 Ekimde, Moskova'da Che elindeki pasaportun yerine kendisini Uruguay vatandaşı Ramón Benítez olarak tanıtan bir pasaportla Prag'a geçmiş, orada da Adolfo Mena adına düzenlenmiş bir pasaport alıp 25 Ekim günü trenle Viyana'ya hareket etmişti.

Sahte pasaportların kanıtlarını yok etmek için Uruguay Dışişleri Bakanlığının Pasaport Dairesinde pasaportun iki sayfası yırtılıp yok edilmişti. Aynı fotoğraf hem "Benitez" hem de "Mena" için kullanılmıştı ama bazı küçük farklarla: Birinin doğum tarihi 1920'ydi, diğerinin ise 1921 ama ikisinin de günü 25 Haziran olarak yazılmıştı.

Viyana'dan sonraki güzergâhı konusunda kaynaklar iyice sapıtır. Pasaportların üzerinde Küba'dan ayrılmadan önce (9 ve 19 Ekim) Madrid'den geçtiğini gösteren sahte damgalar vardı. Öyle gö-

rünüyor ki, Che günlüklerini yazdığı ilk ajandayı satın aldığı Frankfurt üzerinden gitmiş veya Paris üzerinden (ya da Viyana'dan trenle Frankfurt'a gitmiş, oradan da Paris'e geçmişti) ve 1 Kasımda São Paulo'ya varmıştı. Yolculuğu bu şekilde gerçekleştiyse, o zaman Che ile Pacho Avrupa'da beş gün boyunca dolaşmıştı, ki buna ilişkin elimizde hiçbir kayıt yoktur. Bazı kaynaklar, yolculuğun bir bölümünde Che ile Pacho'nun İspanyol büyükbaş hayvan satıcısı kisvesini kullandığını iddia eder (ama böyle bir iş Che'nin ilgisini hiç mi hiç çekmezdi).

Adolfo Mena, São Paulo'da yine ortaya çıkıyordu. Che orada gümrük yetkililerince gözaltına alınmıştı. Yetkililer ondan yaptırdığı aşıları gösteren bir belge istemişlerdi (*O Uruguay aşı belgelerinin üzerinde damga olması gerektiğini bilmek için müneccim olmaya gerek yoktu; São Paulo'da başka bir pasaporta daha ihtiyacım vardı*, demiş Che kasım ayının başlarında Havana'ya). Tamayo: Che bize bu olayın sabah 09:00 sularında olduğunu söyledi. Onu aynı gün öğleden sonra 16:00'da serbest bırakmışlar, ertesi gün kâğıtları tamamlanmış bir şekilde kendilerine tekrar görünmesi şartıyla. Che bize, diğer Latin Amerikalılarında aynı koşullar altında seyahat etmelerine rağmen yetkililerin onları değil de kendisini gözaltına almalarının kendisini biraz endişelendirdiğini söyledi. *Beni fark ettiler herhalde*, dedi.

Che 3 Kasımda Bolivya için bir turist vizesi talebinde bulunmuş ve bir kez daha Mena adıyla La Paz'a gitmişti. Ancak sahip olduğu pasaportların hiçbirinin üzerinde Bolivya'ya girişini belgeleyen bir kayıt yoktur. Che daha sonra şunları söylemiş: *Müthiş bir şey keşfettim; birini fil gibi giydirsek bile buraya getirebileceğimizi artık biliyoruz.* (Bkz. Israel Reyes'in günlüğü; Tamayo'yla yapılan söyleşi; Alarcón'la yapılan söyleşi; Che'nin Havana'ya gönderdiği mesaj, tarihsiz (Kasım aylarında olabilir); Pacho'yla yapılan söyleşi; Minà'nın Tamayo'yla yaptığı söyleşi, *Un continente desaparecido*, içinde; Cupull ve González, *Un hombre bravo*; Debray, *La guerrilla del Che* ve René Villegas, "Fantasma del Che rondó por Brasil antes de por Ñancahuazú." James *Che Guevara, una biografía*'da, Gary Prado da *La guerrilla inmolada*'da Che'nin pasaportlarını inceler).

Debray'ın, "Revolución en la revolución" adlı kitabı Ocak 1967'de Cuadernos de Casa (Havana) tarafından yayımlanmıştır. Che'nin Eylül veya Ekim 1966'da kitabın son provasını okumuş olması kuvvetle muhtemel. Bolivya'da Che'de bu kitabın bir nüshası vardı, Vilo Acuña da büyük bir ihtimalle kitabın bir başka nüshasını sırt çantasında taşıyordu.

46. "Bugün Sonraki Aşama Başlıyor"

Kaynaklar

Bu bölümde anlatılan hikâye büyük oranda şu kaynaklara dayanılarak oluşturulmuştur: Che'nin Bolivya günlükleri; Villegas ("Pombo"), Eliseo Reyes ("San Luis") ve Pacho Montes de Oca'nın günlükleri; Inti Peredo, *Mi campaña con el Che*; Régis Debray, *Les masques* ve Dariel Alarcón (Mariano Rodríguez'le birlikte) *La guerrilla del Che*. Alarcón ve Leonardo Tamayo'yla yaptığım söyleşiler de yararlı oldu.

Che'nin Fidel'e gönderdiği mesajlar ve Havana'dan Che'ye yollanan mesajlar

çeşitli kaynaklarda yer alır: Mexico City Siglo'nun yayımladığı Che'nin günlüklerinin XXI. Baskısı; Vacaflor'un makaleleri; James'in *Che Guevara, una biografia* adlı kitabı ve çeşitli Bolivyalı askerlerin (Gary Prado, Diego Martínez Estévez, Arnaldo Saucedo Parada, Mario Vargas Salinas) kaleme aldığı kitaplar; bu kitaplar bugüne kadar hiç kronolojik bir incelemeden geçirilmemiş ve Che'nin günlükleriyle karşılaştırılmamıştır.

Önemli diğer kitaplar, Cupull ve González'in, *De Ñancahuazú a La Higuera* adlı kitapları ile Marta Rojas ve Mirta Rodríguez Calderón'un *Tania, la guerrillera inolvidable* adlı kitaplarıdır; Lídice Valenzuela'nın "Tania la guerrillera" başlıklı makalesi bu kitabı tamamlar niteliktedir.

Che ile Monje arasındaki konuşmayı en iyi anlatan kaynak, González ve Sánchez Salazar'ın kitabıdır; bu kitabın sonraki basımlarında Kolle'nin ifadesine de yer verilmiştir. Görüşmeleri sırasında çekilen fotoğraf, Luis Hernández Serrano'nun "La selva en la Mochila" başlıklı makalesinden alınmıştır.

En ilgi çekici kaynaklar, Lara'nın *Guerrillero Inti Peredo* adlı kitabı; Ana Maria Radaelli'nin "Del oriente al altiplano" başlıklı makalesi; Valenzuela'nın Rodolfo Saldaña'yla ve Alberto Zuazo'nun Loyola Guzmán'la gerçekleştirdiği söyleşi.

Che'nin kendi el yazısıyla yazdığı okuduğu kitapların listesi, "La canallada" başlıklı makalesinden alınmıştır.

Bu bölümün bazı kısımları Santiago Álvarez'in ICAIC için çektiği *Hasta la victoria siempre* adlı kısa filmden, "Hablan la hermana..." başlıklı makaleden ve Diana Iznaga'nın "Che Guevara y la literatura de testimonio" başlıklı makalesinden yararlanılarak yazılmıştır.

CIA'nin gerilla örgütüyle ilgili bilgisi için bkz. CIA İstihbarat Dairesi Başkanlığı, İstihbarat Tezkeresi: "The Bolivian Guerrilla Movement: An Interim Assessment."

Yolculuklar ve Uyruklar

Che'ye eşlik eden Kübalılar Küba'dan 1966 Ekiminin sonları ile kasım ayının ortalarında çift kişilik gruplar halinde ayrılmış, karmaşık yolculuk düzenlemeleri nedeniyle Bolivya'ya günler sonra varmışlardı.

Israel Reyes: "Evden 25 Ekim Perşembe günü, Havana'dan da 29 Ekim tarihinde ayrıldım; hayatımın ikinci macerası da böylece başladı. Bolivya'ya gerçek adımla, yani Israel Reyes adıyla ama Panama pasaportuyla gidiyordum. Cebimde 26.000 dolar para vardı, bunun 1000 doları harcamalar, 25.000 bin doları da Ramón içindi. Güzergâhım Moskova-Prag-Frankfurt-Şili-Bolivya'ydı."

Israel Reyes, Vilo Acuña ve Eliseo Reyes Panama, Tamayo Meksika, Manuel Hernández İspanya, de la Pedraja, Suárez Gayol ve Olo Pantoja Ekvador pasaportuyla yolculuk ediyordu. James, Küba gizli servisinin 21 tane Ekvador, Panama, Kolombiya, Peru, Uruguay ve Bolivya pasaportunu kusursuz bir biçimde taklit edişi karşısında hayran kalmıştı. Üstelik o sıralarda sahte İspanya pasaportlarından henüz haberi yoktu.

Sahte İsimler

Burada Che'nin ve arkadaşlarının günlüklerinde, haberleşme notlarında kullandıkları sahte isimlerden ziyade Perulu ve Bolivyalı gerillaların gerçek isimlerini veya lakaplarını kullandım. Aynı nedenle,

Che'nin ve diğerlerinin günlüklerinden alıntı yaparken sahte isimlerin yerine söz konusu kişilerin gerçek isimlerini veya lakaplarını koydum. Kişilerin Bolivya günlüğünde yazılı isimleri şu şekildedir:

Guido Peredo, Inti; Jorge Vázquez Viaña, "Loro"; Rodolfo Saldaña kendi ismiyle; Roberto Peredo, "Coco;" Lorgio Vaca Marchetti, "Carlos" Orlando Jiménez Bazen, "Camba;" Julio Méndez Korne, "El Ñato;" David Adriazola, "Darío;" Jaime Arana, "Chapaco" veya "Luis;" Mario Gutiérrez Ardaya, "Julio;" Freddy Maimura, "sıhhiye Ernesto." Kendi adlarıyla anılanlar şunlardı: Raúl Quispaya, Salustio Choque, Benjamín Coronado.

Bolivya Komünist Partisi'nin çiftlikte aradığı ve gerillaların safhunda yer alan campesinolardan Apolinar Aquino kendi adıyla, Aquino Tudela, Serapio, Antonio Domínguez de "León" adıyla anılmaktaydı.

Moisés Guevara'nın grubunda yer alanlar: Simón Cuba, "Willi" veya "Willy"; Casildo Condori, "Víctor"; José Castillo, "Paco"; Hugo Choque, "Chingolo"; Julio Velazco, "Pepe"; Francisco Huanca, "Pablo"; Antonio Jiménez, "Pan Divino" veya "Pedro" adıyla anılmaktaydı. Gerçek adlarıyla anılanlar: Pastor Barrera, Vicente Rocabado, Walter Arancibia, Aniceto Reinaga ve Eusebio Tapia.

Perulu gerillalardan Juan Pablo Chang "El Chino" ("Çinli"); Lucio Edilberto Galván Hidalgo, "Eustaquio"; Restituto José Cabrera, "Sıhhiyeci" veya "El Negro" ("Zenci") adıyla anılmaktaydı.

Manila

Bolivya günlüklerinin çoğunda Küba ile yapılan muhaberenin adresi "Manila" olarak geçiyordu. Bu sözcük Havana civarında, Punta Brava adlı küçük bir kasabanın hemen dışında, San Antonio de Los Baños'un yakınlarında bulunan muhabere merkezine işaret ediyordu. Muhabere merkezinin girişinin yakınlarında portatif geniş tahta tekneler, girişin yaklaşık bir buçuk kilometre ötesinde ise içinde 50.000 watt'lık vericiler bulunan penceresiz yeraltı ambarları bulunmaktaydı. 35 ila 40 verici 24 saat kesintisiz çalışıyordu (Lionel Remigio, "Manila: centro de contacto?").

İntihar Komutanı mı?

Bazı yazarlara göre Che Bolivya'da kendi ölümünün peşindeydi.

Debray: "Ramón tek başına. Kısa bir süre sonra kendini ölümün kollarına bırakacak, astımı, dayanılmaz sırt ve boyun ağrılarından kurtulmuş ve ruhunun derinliklerine dalmış vaziyette, kırların soğukluğuna." (*Les masques*).

Carlos María Gutiérrez: "Tek başına olduğuna ve umudunu yitirdiğine kanaat getirdikten sonra gerilla savaşını Bolivya'da gerçekleştirmeye, bu savaşı kendini kurban ederek bitirmeye karar vermişti" (*Los hombres de la historia: Che Guevara*).

Dolores Moyano, Bolivya macerasını şu sözlerle tasvir eder: "Hara-kiri, seppuku."

Halbuki böyle bir şeyin söz konusu olmadığı açıkça belliydi.

47. Zor Keşif

Kaynaklar

Bu bölümün hazırlanmasında en çok başvurulan kaynaklar: Che'nin, Pacho'nun, Harry Villegas'ın ve San Luis'nin günlükleri; de la Pedraja'nın Camiri davasında okunan ve Phillip Labreveux tarafından

Bolivia bajo el Che'de alıntılanan günlüğünün bir kısmı.

Sıkça başvurduğum diğer kaynaklar: Alarcón ve Debray'la gerçekleştirdiğim söyleşi ve aynı sırayla onların *La guerrilla del Che* ile *Les masques* adlı kitapları.

Yüzbaşı Silva'nın ifadeleri, Cupull ve González'in "De Ñancahuasú a La Higuera" başlıklı yazılarından alınmıştır. Coco Peredo'nun sözleri, Vargas Salinas'ın *El Che, mito y realidad* adlı kitabındandır.

Pastor ile Rocabado'nun Camiri'de görülen davada verdikleri ifadeler çok ilginçtir.

Ayrıca bkz. Cupull ve González, *La CIA contra el Che*; James, *Che Guevara, una biografía* ve Gary Prado, *La guerrilla inmolada*.

Bazı yazarlar daha sonra dehlizlerle belgelerin bulunmasını Tania'nın "bilinçli" ihmalkârlığına bağlar. James'e göre, Tania'nın Camiri'de bıraktığı cipin içinde izi sürülebilecek ve "yetkililerin dikkatini çekecek" belgeler vardı; başka şeylerin yanı sıra, içlerinde şehir gerilla şebekesi üyeleri ile gerillaların Bolivya dışındaki bağlantılarının adresleri bulunan dört defter vardı. James, polisin çiftliğe baskın düzenlemesini buna bağlar. Ayrıca Tania'nın ihmalkârlığından yola çıkarak onun kampta kalma emrini Sovyetler'den aldığı sonucuna varır. Ama kendisiyle yaptığım bir söyleşide Régis Debray, bana bu iddiaların asılsız olduğunu söyledi.

48. Çatışma

Kaynaklar

Bu bölümde yine Che ile Pacho Montes de Oca'nın günlüklerine ve Inti Peredo, San Luis Reyes ve Harry Villegas'ın ifadelerine sıkça başvurdum.

Dariel Alarcón'un "Che y la guerrilla de Ñancahuazú" (Mariano Rodríguez'le birlikte yazmıştır) başlıklı yayımlanmamış yazısında, Debray'ın *La guerrilla del Che* ve *Les masques*'ta ve onlarla yaptığım söyleşide ikisinin anlattıkları çok ilginçtir.

ABD'nin müdahalesi için bkz. Cupull ve González, *La CIA contra el Che* ve "De Ñancahuacú a la Higuera"; Andrew St. George'un gazete yazısı; Alcázar, *Ñancahuasú, la guerrilla del Che en Bolivia*; Hernández Serrano'nun ifadesi, Phillip Agee, *Diario de la CIA*, içinde; İçişleri Bakanı Arguedas'ın Bolivya'daki davası sırasında haber yayın organı EFE'ye verdiği beyanat, Blum, *The CIA: A Forgotten History*, içinde ve ABD Dışişleri Bakanlığı İstihbarat ve Araştırma Dairesi Bakanlığı belgeleri.

Fidel ile Che arasındaki irtibat notları için bkz. Che'nin günlüklerinin yayımlandığı kitabın ek bölümü ve Vacaflor'un makalesi.

Diğer ilginç anlatımlar için bkz. Luis Suárez, *Entre el fusil y la palabra*; *Granma*'da yer alan 17 Nisan 1967 tarihli haber yazısı; Murray Sales'in "Las guerrillas..." başlıklı haberi; Valenzuela'nın Rodolfo Saldaña'yla yaptığı söyleşi; Juan Gelman'la yaptığım söyleşi ve Bustos'la yapılan ve *Punto Final* adlı dergide "Las revelaciones de Ciro Bustos" başlığıyla yayımlanan söyleşi.

Arjantinliler Hakkında

Operasyonda Arjantin bağlantısının bağlantılar içinde en gevşek olanı olduğu görülüyor. Luis Faustino Stamponi o sıralarda Havana'daymış ve Che'nin kendi-

sinden destek istediğini ancak bir buçuk yıl sonra, günlüklerini okuyunca anlamış. Gelman'ın kimliği hâlâ belirsizdir. O sıralarda küçük bir devrimci grupta faaliyet gösteren Arjantinli şaire Che'nin onu aradığı söylenmiş ama sonra tuhaf bir biçimde kastedilen kişinin Mendozalı Genç Komünist lideri Alfredo Hellman olduğu ortaya çıkmış. Tania "Kara Jáuregui"nin grubuyla temasını yitirmiş ve Jozami – Juan Gelman– o sıralarda Bolivya'daymış ama Che'yle temasa geçmemiş.

"Braulio"nun Günlüğü

Adys Cupull ve Froilán González haklı olarak Israel Reyes'in günlüğünün 1967'nin nisan ayında ordunun ve CIA'nin elinde olmadığını, beş ay sonra Vargas Salinas ile komutası altındaki devriye Reyes'i öldürdüklerinde Roth'un "Debray'la birlikte tutuklanmıştım" (bu sözde günlüğe dayanılarak hazırlanmış bir ifadeydi bu) şeklindeki ifadesinin uydurma olduğunu, Israel Reyes'in adının üzerinde Sarışın'a hitaben yazılmış bir yazının bulunduğu bir kâğıt parçasından ele geçirildiğini ve Reyes'in kimliğinin bu şekilde, ülkeye giriş yapan, sonra da kayıplara karışan Israel Reyes Tapia adına düzenlenmiş pasaportun izi sürülerek ortaya çıkarıldığını iddia eder.

49. Müdahale ve Ölü Dostlar

Kaynaklar

Önceki bölümlerde belirtilen Che ve diğer gerillaların yazdığı günlüklerin yanı sıra bu bölümde Leonardo Tamayo'yla yaptığım söyleşi; Katia Valdés'in Tamayo'yla yaptığı söyleşi ("Che Guevara, facetas de un jefe militar" başlığıyla yayımlanmıştır); Mariano Rodríguez Herrera'nın "Los que cayeron con honor serán los inmortales" başlıklı yazısı ve Vásquez Díaz'ın *Bolivia a la hora del Che* adlı kitabı sıkça başvurduğum kaynaklardandır.

ABD'nin Bolivya ordusuna vediği destek için bkz. Bowdler'in Rostow'a verdiği tezkere; Blum, *The CIA: A Forgotten History*; Marchetti ve Marks, *The CIA and the Cult of Intelligence*; Albay Joaquín Zenteno'nun Arguedas'ın yargılandığı davada verdiği ifade; "La CIA en Bolivia," *Marcha*, içinde ve Jay Mallin, *Ernesto "Che" Guevara*.

Busto'nun iki ifadesinin karşılaştırılması ilgi çekici bir sonuç doğurur. Birinci ifadesi, Martinez Estévez'in *Ñancahuazú* adlı kitabında yer alır, ikincisi *Punto Final* adlı dergide yayımlanmıştır. Bkz. "Las revelaciones de Ciro Bustos" ve Roth'un "I Was Arrested with Debray" başlıklı makalesi.

Ayrıca bkz. Alcázar, *Ñacahuasú, la guerrilla del Che en Bolivia*; Cupull ve González, *La CIA contra el Che*; James, *Che Guevara, una biografía*; Luis Suárez, *Entre el fusil y la palabra*; Prado, *La Guerrilla Inmolado* ve şimdiye kadar henüz atıfta bulunulmamış "Debray en peligro" başlıklı makale. 1 Mayısta Havana'da çekilmiş fotoğraflar Roberto Salas'a aittir.

Kaderleriyle Baş Başa Bırakıldılar

Bazı yazarlar Havana'nın, özellikle de Fidel'in, "Che'nin maceraları"nı desteklememe kararı aldığını, bu nedenle onunla tekrar temas kurmak için ciddi bir girişimde bulunmadığını iddia eder. Son kitabında Dariel Alarcón olayları bu açıdan

anlatır (oysa onunla bu olaylar üzerinde altı saat boyunca konuşmamıza rağmen bu konuya hiç değinmemişti). Şurası açık ki, gerillaların şehir şebekesiyle temasları, Havana'yla da iletişim yolları kesildiğinde Küba hükümetinin Bolivya hükümetinin olaya müdahale etmesine ramak kaldığı bir sırada yapabileceği pek bir şey yoktu. Şüphe bulutları bir tek Monleón'un ("Iván"-"Renán") "kimliğinin açığa çıkması" ve yerine geçecek olan "dağdan gelecek Kübalı savaşçı"nın gelmemesi yüzünden aniden Bolivya'dan ayrılması üzerinde toplanmış durumda. Monleón ile üstü Komutan Piñeiro olayları kendi cephelerinden anlatmadıkları sürece bu konu belirsizliğini koruyacak.

50. Artçı Kuvvetin Katledilişi

Kaynaklar

En sık başvurduğum kaynaklar yine Che, Montes de Oca ve Villegas'ın günlükleri, Leonardo Tamayo ile Dariel Alarcón ve Alarcón'un yayınlanmamış kitabı (Mariano Rodríguez'le birlikte yazdığı) "Che y la guerrilla de Ñancahuazú"dur. Bazı bilgileri Villegas ve diğerlerinin *Che, teoría y acción*'da yer alan Villegas'la yapılmış söyleşiden aldım.

Artçı kuvvetin katledilişi için bkz. Mario Vargas Salinas, *El Che, mito y realidad*; González Bermejo'nun "El escalón más alto"da yer alan iki makalesi; Mariano Rodríguez Herrera, "Los que cayeron con honor serán los inmorteles"; Marta Rojas ve Mirta Rodriguez Calderón, *Tania, la guerrillera inolvidable*; Cupull ve González, *De Ñancahuasú a La Higuera*. Olayların ABD cephesinden değerlendirilmiş versiyonu için bkz. İstihbarat Bilgi Haberi, NSF Devlet Arşivi, Bolivya, C8, 4. Cilt: telgraflar (LBJ Kütüphanesi).

Ayrıca bkz. Vásquez Díaz, *Bolivia a la hora del Che*; Betsy Zavala, UPI haberi, 15 Temmuz 1967; Gary Prado, *La guerrilla inmolada* ve Julio Cortázar, "Reunión," *Todos los fuegos el fuego*.

Olayların CIA versiyonu için bkz. "The Bolivian Guerrilla Movement: An Interim Assessment."

Yeso Geçidi?

Adys Cupull ve Froilán González pusunun Yeso geçidinde değil de Río Grande'deki Puerto Mauricio geçidinde, 4. Tümen'in bölgesinde kurulduğuna ama pusu kurma görevi 8. Tümen'in olduğu için ordunun pusunun yerini değiştirdiğine inanır. Che, radyoda davasının görüleceği yerle ilgili bir haberi duyduğunda bu yerle ilgili espriler yapmış.

Yeri gelmişken, Vilo Acuña öldükten sonraki birkaç gün boyunca başka biriyle karıştırılmış. CIA ve Bolivya askeri istihbaratı bir süre onun Küba'daki Merkez Komitesi üyelerinden Binbaşı Antonio E. Lusson olduğunu sanmış.

51. "Buradan Çıkıp Daha Uygun Bölgeler Aramak Lazım"

Kaynaklar

Bu bölümü hazırlarken de Che, Montes de Oca ve Villegas'ın günlüklerine, Leonardo Tamayo ve Dariel Alarcón'la yapılmış söyleşilere ve Alarcón'un "La Quebrada del Yuro" başlıklı makalesine sık sık başvurdum.

Diğer önemli kaynaklar: Mariano Rodríguez Herrera'nın Coco Peredo'yla

ilgili "Miguel, Coco, Julio: inmortales soldados de la libertad americana" başlıklı makalesi; Félix Rodríguez ve John Weisman, *Shadow Warrior: The CIA Hero of a Hundred Unknown Battles*; Gary Prado, *La guerrilla inmolada* ve Emilio Surí ile Manuel González Bello'nun yayımlanmamış elyazması "Los últimos días del Che."

İlginç içerikli kaynaklar: Cupull ve González, *De Ñancahuazú a La Higuera*; Araoz, "Hablan los testigos de la muerte del Che"; *Punto Final*'de yer alan isimsiz "Debray reitera su apoyo a la guerrilla" başlıklı makale ve "Quebrada del Yuro," Villegas ve diğerleri, *Che, teoría y acción*, içinde.

ABD Dışişleri Bakanlığı İstihbarat Bölümüne gelen haberlerden oluşan resmi ABD kaynakları.

"Léon"un Günlüğü

El Che, mito y realidad'da Yüzbaşı Mario Vargas Salinas, Bolivyalı gerillalardan "Léon" kod adlı birinin (Antonio Domínguez) günlüğünden alıntı yapar; "Léon" günlüğünde gerillaların yalıtılmışlıklarına tanıklık etmektedir: "Kampımızda neler oluyor? Gerillalar neden şüphe içinde? Buraya uzak yerlerden sonuna kadar çarpışmak için gelmiştik. Anlaşılan, artık buradan ya zaferle çıkacağız ya da cenazelerimizle. Kübalılar bizim korktuğumuzu zannediyor ve bizi korkaklıkla suçluyorlar. Bu doğru değil, bunun doğru olmadığını yeri geldiğinde kanıtladık da. Öyle görünüyor ki, pratik olmalı ve gerçekle yüzleşmeliyiz. Ben biraz hasta hissediyorum kendimi –zorluklardan ve yiyeceksizlikten belki de hepimiz hastayız– ama insanların bizim iyi niyetli olduğumuzu anladıkları ve şehirlerdeki yoldaşlarımızın yardımımıza koştuğu meselesine gelince, artık kimsenin buna inandığını sanmıyorum."

Bu günlüğün gerçek olduğu kanıtlanmamıştır.

Jandarmanın La Esperanza'ya Sevki

Jandarma 25 Eylül günü Vallegrande'ye sevk emri almış (Prado, *La guerrilla inmolada*), 26 Eylül günü de pusu kurulmuştu. Bu bilgi Félix Rodríguez'in gerillalara verdirdikleri kayıpların Che'nin grubunu pusuya düşürdüklerini ortaya koyduğu için askerlerin o bölgeye sevk edildiği şeklindeki iddiasını çürütüyor.

52. Yuro Koyağı

Kaynaklar

Bu bölümdeki bazı bilgiler Che ve Montes de Oca'nın günlüklerindendir. Çarpışmanın en ayrıntılı şekilde anlatıldığı kaynaklar Alarcón, Villegas ve Tamayo'yla yapılmış söyleşilerin yer aldığı iki söyleşi derlemesidir: *Verde Olivo*'da yayımlanan "El combate de la quebrada del Yuro" ve *Tricontinental*'de yayımlanan "La quebrada del Yuro, recuerdos de un combate." Tamayo Şubat 1995 tarihinde kendisiyle yaptığım söyleşide konuyu ayrıntısıyla anlattı; Inti Peredo'nun günlüğüyle birlikte onun bu söyleşide bana anlattıkları gerillaların bu hareketle ilgili görüşlerinin eksik kalmış yerlerini tamamladı.

Dariel Alarcón bu konuda başka birçok bilgi verir, bunların hepsi de tutarlıdır ama Mariano Rodríguez Herrera'yla birlikte yazdığı ve henüz yayımlanmamış "Che y la guerrilla de Ñancahuazú" adlı kitabında, *Juventud Rebelde*'den Rodrígu-

ez Herrera'yla söyleşisinde, Şubat 1995'te kendisiyle yaptığım söyleşide ve Rodríguez Herrera'nın "El día que cayó el Che" adlı kitabında yeni bilgiler mevcut.

Olayların Bolivya ordusunun bakış açısıyla değerlendirilmiş versiyonu için Diego Martínez Estévez'in *Ñancahuazú*; Saucedo Parada'nın, *No disparen* ve daha çok da Yüzbaşı Gary Prado'nun *La guerrilla inmolada* adlı kitabına başvurdum. Alcázar'ın *Ñacahuasú, la guerrilla del Che en Bolivia* adlı kitabında konuyu orduyu eleştiren bir tarzda ele almıştır.

José Luis Morales'in "No sabíamos que el Che estaba vivo y preso" başlıklı makalesi ilginçtir. Bu bölümü yazarken Fidel'in Ekim 1967'de basın toplantısında yaptığı konuşma ile Che'nin cenaze töreninde yaptığı konuşmadan da yararlandım.

Bölgenin coğrafi tasviri González Bermejo'nun "Che, su paso por la tierra" başlıklı makalesine ve Cupull ile González'in *De Ñancahuazú a La Higuera* adlı kitabına dayanılarak yapılmıştır. Ayrıca bkz. "Bolivya'da çekilen kayıp Che Guevara fotoğrafları."

İtiraf

Bolivya'dan sağ kurtulan gerillalar uzun bir süre kendilerini ele veren kişinin o gün gördükleri ve kimseye bir şey söylememesi için eline 50 pezo verdikleri yaşlı kadın olduğunu düşünmüşlerdi. Dariel Alarcón, hikâyenin aslını General Torres Bolivya'da iktidara geldiğinde öğrendiklerini söylüyor: La Higuera belediye başkanının oğlu patates çuvalını yıkarken onları görmüş, koşarak kasabaya gitmiş ve onları ele vermiş.

Che'nin 7 Ekim tarihli günlüğünde yaşlı kadının yanında küçük bir kız çocuğu olduğunu yazar. 20 yıl sonra, Kübalı bir gazeteci bu küçük kızın kim olduğunu bulmuş: Yaşlı kadının torunu (kızı değil –Che yanılmış) Epifania. Gazeteci kıza adını sorduğunda kız, "Söylemem," demiş. "Çünkü buraya birçok gazeteci geldi ve her şey değişti."

González Bermejo'ya göre, yaşlı kadının adı Florencia Cabritas, kızının adı da Alejita'ymış.

Yaşlı Florencia şöyle diyordu: "O gün öğleden sonra birden karşımda belirdiler, sakallıydılar, ellerinde silahlar vardı, korkmuştum. Onlarla konuşmak istemedim. Sonra onlara yarım yamalak nerede olduklarını söyledim. Che'nin kim olduğunu bilmiyordum" (Marta Rojas, "El Che Guevara bajo el cielo de la Higuera"; Orlando Oramas León, "La Higuera, donde la muerte devino redención" ve Ernesto González Bermejo, "Che, su paso por la tierra").

53. Yakalanış

Kaynaklar

Che'nin yakalanışıyla ilgili ilk bilgiyi Yüzbaşı Gary Prado *La guerrilla del Che* adlı kitabında verir; olayı kitabında iki şekilde aktarır: birincisi daha soğuk bir anlatıma sahiptir, ikincisi ise birinci tekil şahıs ve kişisel bir üslupla yazılmıştır.

Arnaldo Saucedo Parada'nın *No disparen* adlı kitabında askerlerin telsiz konuşmaları gibi daha başka bilgiler yer alır; bu kitap Prado'nun anlattıklarını belli bir perspektife oturtur ve bazı yönlerinin doğruluğunu şüphe altında bırakır.

İçinde birçok tutarsızlık barındıran diğer bir ifade de Arguedas'ın ifadesidir; Arguedas, hapishanede tanıştığı o operas-

yona katılmış bir kişinin kendisine söylediklerini aktarır.

Bolivyalı gazeteciler içinde operasyona katılmış askerlerle konuşmuş, onların ifadelerini kaydedip dosyalamış ve savaş muhabiri statüsünden yararlanarak en kapsamlı araştırmayı yapmış kişi José Luis Alcázar'dır. Alcázar topladığı bilgileri *Ñacahuasu, la guerrilla del Che en Bolivia* adı altında kitap haline getirmiş ve Erwin Chacón'la birlikte "Murió el Che Guevara"yı yazmıştır.

Inti Peredo ise bildiklerini *Mi campaña con el Che*'de anlatır; Dariel Alarcón bildiklerini, Mariano Rodriguez Herrera'yla birlikte yazdığı henüz yayımlanmamış "Che y la guerrilla de Ñancahuazú" adlı kitapta ve 1995 yılında kendisiyle yaptığım söyleşide aktarır.

"Ateş Etmeyin..."

Che'ye atfedilen bu sesleniş ("Artık ateş etmeyin kahrolasıcalar! Ben Che; dirim ölümden daha kıymetlidir!") birçok kaynakta geçer; örneğin Gonzalo de Bethencourt'un "Muerte y sepulcro del Che" adlı yazısında, *Reader's Digest*'ın İspanyolca versiyonunda yayımlanan "La muerte del Che" başlıklı makalede ve Daniel James'in biyografisinde. Ancak olaya ilk elden tanık olanların ifadelerinde böyle bir şeyden söz edilmez. Che'nin bu şekilde seslendiği ilk kez Ovando'nun Che'nin yakalanıp öldürülmesinden günler sonra yaptığı basın toplantısında dile getirilmiştir.

Juan Pablo Chang

Birçok yerde Simón Cuba ile Che'nin yanında yüzünden yaralanmış, akan kan nedeniyle önünü göremeyen üçüncü bir kişiden söz edilir. Bu kişi birçok resmi ifadede kendisinden hiç söz edilmeyen, sonra adeta mucizevi bir biçimde La Higuera'daki okul binasında ceset olarak ortaya çıkıveren Juan Pablo Chang'tır. Adı bilinmeyen bir asker şunları söylemiş: "Sağ koluyla yaralı birini tutuyordu, sol kolunda yüzü kan revan içinde başka bir adam vardı." Bkz. 57. Bölüm'ün notlarında "İnfaz Emri" başlığı altındaki yazı.

54. La Higuera'da On Sekiz Saat

Kaynaklar

Bu bölümü hazırlarken özellikle Che'nin katledilişiyle ilgili ilk ifadelere ağırlık verdim: Michelle Ray, "In Cold Blood: How the CIA Executed Che"; Fidel Castro'nun 15 ve 18 Ekim tarihlerinde halka hitaben yaptığı konuşmalar ve Che'nin Bolivya günlükleri için yazdığı "Un introducción necesaria" başlıklı önsöz. Önemli diğer kaynaklar: Arguedas'ın ifadeleri, Che'nin katilinin Çavuş Huanca olduğunu belirlemesinin yanı sıra başka kişilerin ifadeleriyle çelişmeyen birçok olayı da içerir. Arguedas'ın verdiği en kesin ifade Küba'da özel bir konuşmada verdiği ve daktiloyla yazılmış bir nüshası da elimde bulunan ifadedir. Ayrıca bkz. Bolivyalı gazeteci José Luis Alcázar'ın *Ñacahuasu, la guerrilla del Che en Bolivia* adlı kitabı.

İzleyen yıllarda başkalarının ifadeleri de ortaya çıkmıştı: Albay Saucedo (*No disparen*); Yüzbaşı Gary Prado (*La guerrilla inmolada*) ve César Peña'nın Albay Roque Terán'la gerçekleştirdiği söyleşi ("Cómo fusilamos al Che," içinde Çavuş Mario Terán'ın itirafı da yer alır). Son olarak, iki önemli kaynak daha var, o da isimle-

rinin gizli tutulmasını isteyen iki askerin verdiği ifade; askerlerin ifadeleri Carlos Soria Galvarro'nun hazırladığı ve Bolivya dışında dağıtımı pek yapılmamış *El Che en Bolivia* adlı kitapta yer almaktadır.

Konuyla ilgili ilgi çekici kitaplar şunlardır: Kübalı gazeteciler Adys Cupull ve Froilán González –*La CIA contra el Che* ve "De Ñancahuazú a La Higuera" (ancak Cupull ve González hiçbir dayanak olmadan ölüm emrinin ardında CIA'nin olduğunu iddia eder)– ve Uruguaylı gazeteci Ernesto González Bermejo'nun "Che, su paso por la tierra" başlıklı muhteşem kitabı.

Ölüm emrini veren generallerin toplantısı için bkz. özellikle Jorge Gallardo Lozada'nın *De Torres a Banzer* adlı kitabı, 12 Haziran 1978 tarihli UPI haberi: "Revela Alfredo Ovando que las fuerzas armadas bolivianas dieron la orden de asesinar al comandante Ernesto Che Guevara."

Félix Rodriguez'in sözleri onun *Shadow Warrior* adlı kitabından, Jane Bussey'in onunla gerçekleştirdiği söyleşiden ("CIA Veteran at Peace with Killing of Rebel El Che") ve Carlos Puig'in kitabındandır ("Sentí por un momento que ya no lo odiaba").

Zenteno, Selich ve Ayoroa'nın Bolivya silahlı kuvvetlerinin Che'nin günlüğünün kayboluşuyla ilgili araştırmanın sürdüğü sıralardaki gizli toplantıda yaptıkları konuşmanın metninde ilginç şeyler var.

İki ABD tezkeresinin muhatapları: 9 Ekim 1967 tarihli tezkere Bowdler'den Rostow'a, Büyükelçi Henderson'ın aynı tarihli telgrafı Dışişleri Bakanlığına gönderilmiştir. Ayrıca bkz. Gustavo Sánchez ("El Gran rebelde"), Alcázar ve Baldivia (*Bolivia, otra lección para América*), Gonzalo de Bethencourt ("Muerte y sepulcro del Che"), Enrique Araoz ("Hablan los testigos de la muerte del Che") ve Eduardo Paz Rada ("Cómo murió Guevara").

Che'nin yakalandıktan sonra çekilen fotoğrafları Félix Rodríguez'in *Shadow Warrior*, Arnaldo Saucedo Parada'nın *No disparen* adlı kitaplarında yer alır. La Higuera'daki ilk fotoğraf *Life* dergisinden alınmıştır.

İnfaz

Che'nin ölüm emrinin nasıl yerine getirildiğiyle ilgili en net ifadeyi Jorge Gallardo Lozada *De Torres a Banzer* adlı kitapta verir; onun sözlerinin olayın başkahramanlarından General Torres'ten alınan bilgilere dayandığı kuşkusuzdur. Belki ihtiyatlılıktan, belki de ağzı sıkılıktan Gallardo, Torres'in rütbesinden söz etmez, sonra da hiçbir temele dayanmadan gelişigüzel emri CIA'nin verdiğini söyleyiverir.

Arguedas kendinden emin bir şekilde Torres'in oyunu cinayetten yana kullananlardan olduğunu iddia eder; bu da Fidel Castro hükümetinin, yıllar sonra kısa bir süre Torres'in başkanlığında iktidara gelen ilerici hükümete neden sık sık soğuk davrandığını açıklıyor.

Albay Reque Terán yıllar sonra ölüm kararını Ovando, Barrientos ve Torres'in aldığını söylemişti. Betancourt bu listeye başka bir yetkiliyi daha eklemişti: Belmonte Ardiles. Vacaflor, Che'nin infazı konusunda danışılan subaylardan birinin, hava kuvvetleri komutanı León Kolle Cueto'nun (Komünist Parti liderinin kardeşi) infaza karşı çıktığını belirtir.

Olaydan on yıl sonra Ovando, Guevara'nın ölümünün "emredildiği"ni (Ovan-

do bu emri kimin verdiğini belirtmez) ve silahlı kuvvetlerin başında bulunduğu halde bu konuyla ilgisinin olmadığını belirtir. Bkz. Alcázar ve Baldivia, *Bolivia, otra lección para América.*

ABD hükümeti gölgede kalnuştı. İki gün sonra, Walter Rostow, Başkan Johnson'a, son bilgilere göre Che Guevara'nın canlı olarak tutulduğunu ve kimliğini belirlemek için yapılan kısa bir soruşturmanın ardından General Ovando'nun onun kurşuna dizilmesini emrettiğini belirten bir rapor yollamış. Rostow böyle bir şeyin çok saçma olduğunu ama Fransız Komünistler ile Castro'nun habercisi Régis Debray'ın neden olduğu sorunlar nedeniyle Bolivyalılar açısından da anlaşılır bulduğunu belirtmiş.

İnfaz Emri

Küçük çelişkiler ve kötü hatırlanan, iyi hatırlanmayan veya insanları yanlış yönlendirmek amacıyla bilerek tahrif edilmiş anılardan oluşan labirentin içinde ayrıntılar konusunda tam bir karmaşa hâkimdir; örneğin, Zenteno ile Félix Rodríguez'i taşıyan helikopterin La Higuera'ya iniş saati. Prado bunun sabah dokuzda olduğunu, Selich sabah 06:15 olduğunu söyler, Saucedo ise *kalkış* saatini sabah 07:00 olarak telaffuz eder, Zenteno ise sabah 07:30'da indiklerini belirtir.

İnfaz emrini La Higuera'ya emri bir gün önce Vallegrande'den alan Albay Zenteno sözlü olarak iletmiş. Bir teyit emri olması da muhtemel; çünkü Albay Reque Terán yıllar sonra kendisiyle yapılan bir söyleşide böyle bir şeyin olduğunu söyler ama Zenteno'nun bu emri Selich ile Ayoroa'ya 9 Ekim 1967 sabahı ilettiği şüphesiz.

Anılarında emri aldığını, bunu Bolivyalılara ilettiğini, sonra da Che'nin ölü bedenini bizzat taşıdığını söylese de, Yüzbaşı Prado'nun da doğruladığı gibi, Che öldürüldüğünde ne Félix Rodríguez'in ne de Albay Zenteno'nun La Higuera'da olduğu açık gibi görünüyor; çünkü helikopter köyden sabah 11:45'te ayrılmış.

Ne var ki, Rodríguez'e verilen talimatın Che'yi uzun bir sorgudan geçirmek üzere Panama'ya canlı götürmek olması ve ABD istihbarat servislerinin Che'yi öldürme gibi bir niyetlerinin bulunmaması daha mantıklı görünüyor.

İçki var mıydı? Askerler sarhoş muydu? İspanyol muhabir Betancourt'la Alcázar'ın açıklamalarından böyle bir şey olduğu anlaşılıyor; Fransız gazeteci Michelle Ray da onların sarhoş olduğunu söyler; her şey Terán'ın kendini toparlaması için içki içmeye ihtiyaç duyduğunu doğrular niteliktedir. Prado ise "o sefil köyde 150 asker için yeterli içki yoktu" diyerek olayı geçiştirmişti.

Chang ile Pacho Bilmecesi

Telgraf operatörünün karısı kör bir gerillayla konuşmuş; bu kişiden Arguedas'ın kitabında da söz edilir ve Carlos Soria Galvarro'nun *El Che en Bolivia* için söyleşi gerçekleştirdiği ismi belli olmayan askerlerden biri iki gerilla gördüğünü, bunlardan kör olanının okul binasında Che'nin bulunduğu odanın yanındaki odada infaz edildiğini söyler. Peki ama Che ile Simón Cuba'nın öldürüldüklerini kabul eden kaynaklar neden Chang'ın öldürüldüğünü inkâr ediyor?

Bu Che'nin ölümünün etrafında dolaşan bir sürü küçük gizemli olaydan sa-

dece biri. Eğer 9 Ekime kadar yaşadıysa, Pacho'nun günlüğünde neden 8 Ekimde bir şey yazılmamış? Prado, Pacho'nun infaz sırasında La Higuera'da bulunmadığını doğrulamak için 9 Ekimdeki çatışmayı uydurmuş muydu yoksa? Pacho 8 Ekimdeki çatışmada ölmüş ve cesedi 9 Ekimde bulunana kadar ölü olarak kaydedilmemiş olabilir miydi? Prado'nun belirttiğine göre, Chang ile Pacho mağaralardan birinde birlikteymiş. Ben bu görüşe katılıyorum; çünkü Bolivya ordusu gerilla savaşı sırasında ve savaştan bir ay sonrasında ne zaman bir infaz gerçekleştirse bunu inkâr etmek için bir çatışma uydurmuştu.

Binbaşı Rubén Sánchez

Yıllar sonra Sánchez şunları söylemişti: "Beni Che'nin yakalandığı yerde görevlendireceklerdi ama karım o sıralarda ameliyat olacaktı, bu yüzden gidemedim. Şanslı olduğumu söyleyebilirim veya değilim, bilmiyorum. Orada olsaydım Che'yi o şekilde öldüremezlerdi, buna izin vermezdim, ikimizi de öldürmeleri gerekirdi."

55. Kayıp Ceset

Kaynaklar

Michelle Ray'ın *Ramparts*'da yayımlanan "In Cold Blood" başlıklı makalesi çok ilginçtir. Diğer ilginç kaynaklar, dönemlerde olay yerinde bulunan diğer gazetecilerin yazılarıdır: Richard, Gott, "Yo vi el cadá+ver del Che en Vallegrande"; Ana María Radaelli, "Del oriente al altiplano"; Alberto Zuazo, "20 años después sigue siendo un misterio que pasó con el cadáver del Che Guevara"; José Luis Alcázar ve Erwin Chacón, "Murió el Che Guevara." Diğer önemli kaynaklar; örneğin General Ovando'nun 9 Ekim 1967'de AP ve AFP haber ajanslarına verdiği demeç ile *El Diario*'nun (La Paz) "Conmocíon popular por ver el Cadáver del Che" başlıklı haberi. Roberto Guevara'nın açıklamaları "Che y los argentinos" başlıklı yazıdan alınmıştır.

Ayrıca bkz. Fidel Castro'nun yukarıda adı geçen iki konuşması; González Bermejo, "Che, su paso por la tierra"; James, *Che Guevara, una biografía*; Félix Rodríguez, *Shadow Warrior*; Cupull ve González, "De Ñancahuazú a La Higuera" ve *La CIA contra el Che*; Marta Rojas, "La muerte del Che en la prensa internacional" ve "El Che Guevara bajo el cielo de la Higuera"; Guy Guglietta, UPI haberi, 9 Ekim 1977.

John Berger'in "Efsane Che Guevara öldü" başlıklı yazısı, Rembrandt'ın resmiyle Che'nin ölüsünün fotoğrafının karşılaştırılması konusunda başvurulan kaynaklardan biridir.

Dr. Tulp'un Anatomi Dersi

Che'nin ölü bedeninin bulunması için yakın zamanlarda yapılan araştırma için bkz. Mexico City'nin günlük yayın organı *La Jornada*'nın kasım ve aralık aylarında çıkan makaleler ("Descubren los restos de tres guerrilleros"; "Exigirán la entrega de los restos del Che sus familiares"; "Los restos del Che, incinerados y enterrados en Vallegrande, Bolivia"; "Militares bolivianos buscan ya los restos del Che"; "Ordena Sánchez de Lozada que sean localizados los restos del Che Guevara"; "Ordenan a Mario Vargas localizar los restos del Che"), Jon Lee Anderson'ın *New York Times*'ta yayımlanan "Where Is Che Guevara Buried? A Bolivian Tel-

ls" başlıklı yazısı ve Miguel Bonasso'nun *Ernesto Che Guevara, el regreso de un mito* adlı televizyon programında Luis Fondebrider'le yaptığı söyleşi.

Hayatta Kalanların Yaşadıkları

Che öldürüldükten sonraki iki hafta boyunca askerler kalan iki gerilla grubunun etrafını çevirmeye çalışmıştı: Inti Peredo'nun grubuyla hasta gerillalardan oluşan grup. Bir askeri devriye 12 Ekim 1967'de ikinci grubu (De la Pedraja, Huanca, Lucio Galván ve Jaime Arana) Cajones adlı yerde yakalamış ve kurşuna dizmişti. İçinde üç Kübalının (Villegas, Alarcón ve Tamayo) bulunduğu Inti'nin grubu ordu güçleriyle sık sık çarpışmış, sonunda kordonu yarmayı başarmış; ancak çatışma sırasında El Ñato ölmüştü. Inti, Komünist Parti şebekesiyle tekrar temasa geçmiş, o ülkenin taşra bölgesine giderken üç Kübalı da yanlarındaki iki kılavuzla birlikte 1968 yılının Şubat ayının ortalarında sınırı aşıp Şili'ye geçmiş. Uzun bir yolculuğun ardından Havana'ya ulaşmışlar.

Inti Peredo ELN'yi yeniden örgütledikten sonra tekrar silahlı eylemlere başlamış ve 1969'da, orduyla girdiği bir çatışma sırasında patlayan bir el bombası nedeniyle sersemlediği için yakalanmış ve işkenceyle öldürülmüş. Alarcón 1968'de ELN'nin düzenlediği ikinci operasyona katılmak üzere tekrar Bolivya'ya gitmiş. La Paz'daki bir bankada etrafı Sucre alayı ve Ulusal Polis tarafından çevrilince "Ya anavatan ya ölüm!" diye bağırarak bankadan dışarı koşmuş ve başına kurşun sıkarak intihara kalkışmış. Bu intihar girişiminden mucize eseri kurtulmuş ve daha sonra General Torres rejiminin ilan ettiği genel afla serbest bırakılmış. David Adriazola Nisan 1968'de Laguanillas yakınlarında polisle girdiği çatışma sırasında ölmüş.

Bolivya gerilla hareketinden sağ kurtulanların sonrasında yaşadıkları için bkz. Inti Peredo'nun *Mi campaña con el Che* adı altında yayımlanan günlükleri ve Mariano Rodríguez ile Dariel Alarcón'un *Les survivants du Che* adlı kitapları. Ordunun gerillaların yerini tespit etmek için yaptığı sevkıyat için bkz. Gary Prado, *La guerrilla inmolada* ve Diego Martínez Estévez, *Ñancahuazú*. Gianni Minà'nın Tamayo ve Villegas'la yaptığı ve *Un continente desaparecido* adlı kitabında yer alan söyleşiler ile Alcázar'ın bu olayların devamı niteliğindeki *Ñacahua, la guerrilla del Che en Bolivia* adlı kitabı ilginçtir. Olayların ABD cephesinden değerlendirilmiş versiyonları için bkz. NSF Devlet Arşivi, Bolivya, C8, Cilt 4, telgraflar (LBJ Kütüphanesi).

56. Komutan Guevara'nın Saatleri

Kaynaklar

Bolivyalı askerlerin yağmaları için bkz. Cupull ve González, "De Ñancahuazú a la Higuera"; Hernán Uribe, *Operación Tía Victoria*; Enrique Araoz, "Hablan los testigos de la muerte del Che"; Prado, *La guerrilla inmolada*; Luis Suárez, *Entre el fusil y la palabra*; Félix Rodríguez, *Shadow Warrior*; ve ismi belli olmayan askerlerin verdikleri ifadeler, Carlos Soria Galvarro, ed., *El Che en Bolivia*, içinde. Puebla'daki bar hikâyesini dostum Fritz Glockner'dan duydum. Enrique Lihn'in sözleri "Elegía a Ernesto Guevara"dan alınmıştır.

Bu notları bitirirken, dostum Emilio Surí ile Manuel González Bello'nun "Los

últimos dias del Che" adlı yayımlanmamış kitaplarında Che'nin eylül ayının ortalarında sırt çantasında dört tane saat bulunduğunun belirtildiğini fark ettim.

57. Şüpheli Günlük

Kaynaklar

Che'nin günlüğünün hangi ellerde dolaştığı için bkz. Cupull ve González, *La CIA contra el Che*; Michelle Ray, "In Cold Blood"; hepsinden önemlisi, Bolivya ordusunun kendi içinde gerçekleştirdiği, konuşma metinlerini inceleme fırsatı bulduğum ve Marcha'da "La CIA en Bolivia" başlığıyla yayımlanan makalede bir kısmının yer aldığı soruşturmanın metni. Başkan Johnson'un aldığı günlükle ilgili bilgi için bkz. NSF Devlet Arşivi, Bolivya, C8, Cilt 4, telgraflar (LBJ Kütüphanesi).

Che'nin günlüklerinin varlığının Küba hükümetine sızdırılması için bkz. Hernán Uribe, *Operación Tía Victoria*; Fidel Castro'nun "Una introducción necesaria" başlıklı yazısı ve Şubat 1995'de Che'nin eski sekreteri Manuel Manresa'yla yaptığım söyleşi. Arguedas'ın sözleri ve onun hapisten kaçışının o nefes kesen öyküsü için bkz. onun Uruguay'da çıkan *Marcha*'da da yayımlanan mahkeme ifadesi ve iki makale: José Natividad Rosales, "En exclusiva mundial Antonio Arguedas revela a Siempre como y por qué entregó a Fidel Castro el diario del Che" ve "El Caso Arguedas," *Bohemia* dergisi içinde. Seksenlerde günlüklerin başına gelenler için bkz. *Newsweek*, 18 Haziran 1984; Prensa Latina telgrafı, 6 Ağustos 1984 ve iki makale: "El diario del Che fue robado por una banda de nazis y traficantes de drogas" ve "Encuentran págínas perdidas del diario del Che Guevara." Günlüklerin dünya genelinde yayımlanmış özgün halinde kayıp olan günler şunlardır: 4, 5, 8 ve 9 Ocak; 8 ve 9 Şubat; 14 Mart; 4 ve 5 Nisan; 9 ve 10 Haziran; 4 ve 5 Temmuz.

Sahtekârlık Operasyonu

Fidel Castro, günlükler için yazdığı önsözde sahtekârlık yapılmış olabileceğini ima eder: "Devrimci açıdan Che'nin Bolivya günlüğünün yayımlanmaması gibi bir şey asla düşünülemez. Che'nin günlüğü Barrientos'un eline geçmiş, Barrientos vakit kaybetmeden bir nüshasını CIA'e, bir nüshasını Pentagon'a, bir nüshasını da ABD yönetimine yollamış. CIA ile bağlantıları olan gazeteciler günlüğü Bolivya'da bizzat görme ve fotoğraflı kopyalarını alma fırsatı elde etmişlerdi, elbette şimdilik onları yayınlamamak şartıyla" ("Una introductión necesaria").

La CIA contra el Che'de Cupull ve González, ABD büyükelçiliğinin üst katında çalışan CIA kaligraflarının Che'nin günlüklerinin sahtesini yapmak için faaliyet gösterdiklerini ve günlüklerde değişiklikler yapmayı, bazı kısımlarını çıkarmayı planladıklarını iddia eder. Ancak bu iddialarını herhangi bir veriyle destekleyemezler.

St. George'un Küba'da yayınlanan günlüğün özgün günlük olmayabileceği iddiası günlüğün sahtesinin yapılmaya *çalışıldığı* fikrini uyandırır insanda.

Eller ve Mask

1969 Mayısında, tekrar La Paz'a gitmiş olan ve polis tarafından aranan Arguedas, Meksika büyükelçiliğine sığınmadan önce avukat Víctor Zannier'e (namı diğer El Mamut, yani Mamut) Che'nin ellerinin formaldehitli bir kavanoz içinde bulun-

duğunu, bu kavanozun ölüm maskesiyle birlikte tahta bir kap içinde muhafaza edildiğini söylemiş. Zannier daha sonra bunları bir sırt çantasına koymuş ve bin bir zahmetten sonra Küba'ya götürmüş.

26 Temmuz 1970'te yaptığı bir konuşma sırasında Fidel Castro önündeki kalabalıktan sessiz olmalarını istemiş, sonra da onlara Arguedas'ın Küba'ya Che'nin günlüğünü yollamakla kalmadığını, ölüm maskıyla mumlanmış ellerini de yolladığını söylemiş. Halka bunlar gömülsün mü yoksa saklansın mı diye sorunca topluluk bir ağızdan, "Saklansın! Saklansın!" diye bağırmış. Castro bunların üzerinde Komutan'ın rütbeleri bulunan yeşil üniforma ceketiyle birlikte José Marti'nin heykelinin altına gömüleceğini söylemiş (Marta Rojas ile söyleşi; Homero Campa, "Complicado itinerario de las manos del Che antes de llegar a La Habana en 1970").

58. Che'nin "Laneti"

Kaynaklar

Mariano Baptista Gumucio, bu bölümde anlatılan olayların çoğunu *¿La venganza del Che?* adlı kitapta toplamıştır. Diğerleri için bkz. Gallardo, *De Torres a Bánzer*: Luis Suárez, *Entre el fusil y la palabra* ve Cupull ile González, *La CIA contra el Che*; Zeballos, "20 años después el cádaver del Che es aún un misterio." Rodríguez'in astımı için bkz. Carlos Puig'in onunla yaptığı söyleşi, "Sentí por un momento que ya no los odiaba"; Prado'nun olayı için bkz. Sebastián Góme, "¿Vacío de poder militar?" Ayoroa'nın görevden ihracı için bkz. Gregorio Selser, *Bolivia. El cuartelazo de los cocadólares*. Mexico City'de çıkan günlük yayın organı *Excélsior*'da yayınlanan José Luis Alcázar'a ait bir mektup önemli noktaları aydınlığa kavuşturur; Alcázar'ın José Baldavia'yla birlikte yazdığı *Bolivia, otra lección para América* adlı kitapta da önemli ipuçlarına yer verilir.

59. İmgeler ve Hayaletler

Kaynaklar

Benedetti ve Gelman'ın *Casa de las Américas*'ın özel sayısında yayımlanan şiirleri.

Diğer kaynaklar, Cupull ve González, "De Ñancahuasú a La Higuera. Etapa de combate"; González Bermejo, "Che, su paso por la tierrae"; yazarı belli olmayan "Hablan el padre y la hermana del Che" başlıklı makale; Diego Martínez Estévez, *Ñancahuazú: Apuntes para la historia militar de Bolivia*; José Natividad Rosales, "En exclusiva mundial Antonio Arguedas revela a Siempre como y por qué entregó a Fidel Castro el diario del Che"; Héctor Danilo, "El último encuentro del Che con su familia"; Sergio Berrocal, AFP telsiz mesajı, 8 Aralık 1987 ve Enrique Araoz, "Hablan los testigos de la muerte del Che."

Filmler

Hollywood Che'nin büyüsünden biraz faydalanmak istemiş ama bu çabası sonucunda pek parlak işler çıkaramamıştır. 1968'de 20th Century Fox *Che!* filmini çekti. Yönetmen Richard Fleisher, Ömer Şerif başrolde ve Jack Palance Fidel Castro rolündeydi. Film Puerto Rico'da çekilmişti. Filmde kullanılan silahlar, hatta purolar felakettir. Latin Amerikalılardan kim görse filmdeki ilkörnekleri yanlış bulur: Fanatik, münzevi ve espri anlayışından yoksun bir Che ile alkolik bir Fidel. Hikâye Wilson ve Bartlet'in senaryosundan

veya belki de yapımdan dolayı hatalarla doludur. Altmışların sakin Latin Amerikası'nda bu film imparatorluk ile halk isyanı arasındaki başka bir sıcak savaş olarak algılanmıştır. Santiago, Şili ve Venezuela'da filmin gösterildiği sinemalara molotovkokteylleri atılmış, Ömer Şerif'in canlandırdığı karaktere (biraz da safça) hayran olduğu yönündeki açıklamalarına rağmen film doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine tüm Latin Amerika'da sabote edilmiştir. Bu film bugün artık video marketlerin tozlu raflarında ömür tüketmektedir.

Paolo Heusch'un, Che rolünü Paco Rabal'ın üstlendiği İtalyan versiyonlu Che filmi de benzer bir kaderi paylaşmıştır. ("Exclusive interview with Omar Sharif"; Gregorio Ortega, "Ladridos desde la cuenta.")

DİZİN

II. Dünya Savaşı 25, 96, 417, 668, 721
26 Temmuz Hareketi 60, 85, 86, 107, 108, 110, 113, 114, 120, 122, 137, 155, 163, 174, 178, 183, 189, 197, 198, 200, 205, 208, 210, 212, 213, 218, 223, 226, 228, 231, 241, 250, 252, 254, 256, 267, 273, 276, 329, 340, 344, 347-350, 352, 359-362, 367, 368, 372, 374, 377, 380, 395, 408, 409, 451, 459, 464, 681, 685, 694

Acción Argentina ("Arjantin Hareketi") 25
Acevedo, Enrique 185, 189, 193, 194, 236, 245-247, 251, 256, 258, 764
Acevedo, Rogelio 185, 189, 256, 266, 306, 310, 318, 319, 322-324, 334, 343, 391, 428
Acosta, Armando 218, 252, 261, 263, 265, 270, 279, 280, 306, 307, 310, 331
Acuña, Juan Vitalio (Vilo) 174, 201, 605, 614, 617, 624, 627, 633, 634, 637, 641, 642, 653, 662, 667, 668, 675, 676, 678, 679, 682, 688, 699, 702, 703, 707, 727, 739
Acuña, Manuel 170, 171, 172
Acuña, Sergio 151
Adelante (gazete) 485
Adriazola, David 695, 701, 715, 716, 722, 727
Afrika 89, 384, 484, 493, 529, 532-536, 538, 539, 541-543, 549, 550, 576, 578, 579, 581, 594-597, 603, 605, 606, 620, 668, 764
Aguero, Conte 194
Aguilar, Dr. 22
Aguilar, González 35, 36, 37
Aguilar, José 26, 46
Aguilera, Toti 721, 722, 728
Agüero, Rivero 282
Ahumada, Roberto 32
Alamanza, Enriqueta 356
Alarcón, Dariel 144, 159, 194, 604, 605, 608, 611-614, 626, 627, 629, 632, 636, 637, 641, 645, 649, 654, 680, 697, 701, 709-711, 714-716, 720, 722, 727, 729, 732, 752, 763
Alcázar, José Luis 682
Aldama, Héctor 117
Alegría de Pío 129, 135, 141, 143, 147, 225
Alexeiev, Alexandr 474, 481
Almanya 606, 681
Almeida, Juan 96, 105, 106, 108, 130-132, 134, 137, 146, 162, 169-172, 174, 181, 189, 217, 233, 235, 238, 432, 677
Álvarez, Luís 490, 491
Álvarez, Miguel 249, 310
Álvarez, Santiago 517, 621
Amaya, Sánchez 118
Ameijeiras, Efigenio 113, 121, 129, 130, 138, 148, 160, 190, 191, 217, 225, 233, 349, 353, 434, 435, 534
Amerika Birleşik Devletleri 22, 23, 37, 40, 43, 45, 46, 51, 54, 58, 59, 65, 74, 79, 102, 111, 112, 116, 122, 156, 165, 182, 218, 255, 278, 292, 296, 327, 329, 343, 349, 361, 374, 386, 401, 403, 410, 411, 413, 420, 445, 481, 489, 510, 529, 531, 576, 603, 621, 630, 635, 666, 672, 676, 679

Amerika Devletleri Örgütü 445, 616, 620
Amerika Gençlik Kongresi 409
Amerikan Halk Devrim Birliği (APRA) 59, 63, 64, 71, 525
Amerika Ülkeleri Arası Ekonomik ve Toplumsal Kurul (CIES) 445, 446, 448
And Dağları projesi 524, 527, 594, 600, 610, 677
Anders, Harold 513
Ante, Gilberto 400
Aquino, Apolinar 622, 628
Aragón, Luis 311
Aragonés, Emilio 397, 434, 435, 462, 474, 481, 533, 545, 575, 577, 580, 584, 585, 764
Arana, Federico 674, 678
Arana, Jaime 695, 697, 701, 716, 726
Arbenz, Jacobo 58, 61, 65-67, 409
Arestuch, Leonor 273
Argañaraz, Ciro 610, 621-623, 627, 636, 637, 639, 648, 657, 658
Argudín, José 357, 377, 394
Argudín, Mendoza 347
Arguedas, Antonio 679, 707, 720, 751, 753, 754, 759
Arguin, Miguel 333
Arjantin 10, 16, 17, 24, 27, 28, 34, 37, 42-45, 48, 52, 53, 58, 59, 62, 67, 68, 71, 73, 76, 77, 81-83, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 99, 101, 103, 107, 109, 111, 122, 128, 138, 139, 141, 142, 159, 160, 184, 186, 193, 196, 216, 224, 226, 228, 236, 247, 248, 251, 252, 301, 321, 352, 366, 369, 390, 401, 402, 418, 429, 445, 448-450, 459, 460, 467, 469, 476, 485, 489, 517, 521, 523-527, 530, 541, 542, 544, 545, 571, 595, 596, 599, 600, 606, 610, 612, 615, 616, 621, 625, 630, 633, 638, 647, 648, 653, 658, 659, 660, 667, 670, 674, 681, 686, 687, 696, 726, 741, 743, 761
Arteaga, Ninfa 709, 728
Artime, Manuel 404
Ayoroa, Miguel 673, 725, 730, 731, 732, 734, 746, 758
Azaña y Díaz, Manuel 64

Baigorria, Paulino 685
Balboa Huayllas, N. 719, 720
Banao 282, 284
Banzer, Hugo 757
Baptista, Abraham 738, 739
Barbie, Klaus 659, 759
Barquín, Ramón 342, 343
Barral, Fernando 24, 27
Barrera, Luis (El Maestro) 160, 196
Barrera, Pastor 646, 647, 657
Barreras, Jose Luis 454, 455, 572
Barrientos, René 597, 598, 628, 657, 659, 672-674, 681, 689, 692, 693, 698, 707, 727, 730, 736, 738, 750, 752, 753, 756, 757
Barrios, Jaime 385, 395, 404
Bartheley, Sánchez (Binbaşı) 579, 583, 585
Batista, Fulgencio 55, 71, 74, 85, 88, 96, 97, 100, 102, 104, 105, 107, 108, 110, 123, 124, 143, 145, 147-149, 156, 160, 163, 169, 172, 173, 179, 184, 190, 194, 195, 197, 209, 212, 215, 218, 226, 229, 241, 242, 244, 246, 263, 270, 274, 279, 281-283, 287, 291, 292, 296, 298, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 315, 318, 319, 324, 327, 331, 332, 334, 335, 337-343, 347-353, 356, 357, 360, 361, 367, 368, 370, 372, 374, 396, 404, 408, 423, 441, 442, 459, 497, 509, 577, 681
Bauer, Alfonso 61, 107, 114, 116, 153
Bayo, Alberto 100-103, 109, 117, 383
Béjar, Héctor 522, 596, 597, 625
Beltrán, Orlando 330
Benedetti (şair) 763
Bergquist, Laura 413
Bernabé (Küba) 224
Bettelheim, Charles 512
Bigart, Homer 208
Bin Bella, Ahmed 476, 492, 536, 537, 560
Bir Devrimci Doğuyor 231
Birleşmiş Milletler 475, 510, 519, 527, 529, 531, 532

Biryuzov, Mareşal 471
Blanco, Hugo 45, 522, 523, 525, 605
Bocciolesi, Liria 48
Bogotá (Kolombiya) 44
Bohemia (dergi) 79, 113, 155, 194, 351, 352, 397, 560
Bolivya 9, 11, 16, 51-53, 401, 450, 523-527, 594, 596-601, 605-607, 609, 610, 612, 613, 615-617, 620-628, 630-636, 638, 639, 643, 645, 646, 648, 649, 651, 653-657, 659, 661, 662, 664, 666-670, 672-674, 677, 679, 681, 683, 685-689, 692-694, 696-700, 705, 707, 709-711, 713, 720, 722, 723, 731-733, 736, 739-743, 745, 746, 750-754, 757-759, 761, 763, 764
Bolivya İçişleri Bakanlığı 679, 681, 738, 751
Bolivya Maden İşçileri Sendikası Federasyonu (FSTMB) 685
Bolivya Silahlı Kuvvetleri 698, 710, 736, 750
Bolivya Ulusal Özgürlük Ordusu 656
Boluarte, Zoraida 43
Bonavista, Luis Pedro 448
Boornstein, Edward 404, 426, 439, 442, 453, 466
Borbonet 342, 353
Bordón, Victor 268, 275, 276, 278, 280, 281, 282, 290, 291, 304, 305, 307, 308, 310, 314, 322, 331, 342, 343
Borges, Jorge Louis 17
Borrego, Orlando 357, 386, 394, 425, 427, 497, 505, 513, 764
Borrero, Marcos 256, 257
Boti, Regino 473, 502, 503
Bowles, Chester 475
BRAC (Komünist Faaliyetleri Engelleme Bürosu) 356
Bravo, Douglas 630
Bravo, Flavio 114
Brezilya 80, 146, 280, 353, 374, 449, 450, 487, 524, 527, 571, 599, 606, 609, 637, 653, 659, 754
Bruns, Theo 764
Bueycito 183, 184, 188, 224
Bunke, Tamara (Tania) 526, 598-601, 606, 617, 620, 623, 626-628, 630, 633, 647, 648, 651, 656, 657, 666, 667, 703, 727, 745, 756
Buría, Lázaro 499
Bustos, Ciro Roberto 526, 633, 648, 653, 660, 666-670, 673, 674, 676, 678, 679, 681, 692, 698, 721

Cabaiguán (Küba) 289, 290, 297, 301, 303, 305-307, 309, 330, 387, 745
Caballete de Casa 280, 281, 283, 284, 288, 290, 296, 300, 310, 315
Caballete de Casas 328, 329
Cabrera, Paco 215
Cabrera, Restituto José 320, 667, 723
Cabrero 733
Cáceres, Julio (El Patojo) 68, 71, 73, 75, 78, 79, 105, 117, 357, 377, 386, 425, 464, 465
Caibarién (Küba) 310-313, 328, 340, 342, 512
Calderón, Komutan 682
Camagüey (Küba) 95, 174, 225, 246, 253-255, 259, 263, 268, 283, 351, 370, 374, 389, 390, 484, 485, 487, 488, 496, 502, 543, 617
Cantillo, Eulogio 337-339, 341-343, 351
Cantinflas (aktör) 91, 373, 445, 501
Cantinflas (gerilla) *bkz.* Oñate (Cantinflas)
Capitán, Manolo 136
Cardenal, Ernesto 421, 483, 484
Cárdenas, Lázaro 71, 108, 110, 118, 401, 544
Carranza, Leovaldo 327
Carrera, Komutan 274, 275, 353, 354
Carretero, Juan (Ariel) 595, 601
Carrillo, Justo 393
Casillas Lumpuy, Joaquín 150, 153, 158, 312, 313, 314, 321, 324, 334, 337, 342
Castellanos, Alberto 186, 221, 259, 286, 347, 357, 373, 394, 399, 427, 428, 524, 527

Castillo, José 656, 703
Castillo Armas, Collos 65, 66
Castillo Baena, Rafael del 73
Castiñeiras, Komutan 497
Castro, Concha 71
Castro, Fidel 56, 70, 83, 85-89, 91, 92, 94-98, 100-108, 110-118, 120-128, 130, 137, 138, 141-156, 158, 160-163, 166-169, 171, 173-175, 178, 179, 181, 182, 184, 186, 188-190, 192-195, 197-199, 202-205, 207-209, 211-218, 220, 223-229, 231-241, 244, 245, 249-252, 254, 263, 268, 276, 278, 279, 284, 291, 292, 302, 309, 336, 338-341, 343, 344, 347-351, 353-358, 362, 366-368, 370-374, 377, 380, 381, 385, 389, 393, 397, 398, 407-409, 413, 423, 425, 433-436, 439, 440, 451, 457, 461-464, 466, 469, 471-474, 477, 478, 481, 489, 492, 496, 498, 500, 509, 510, 513, 515, 517, 522, 524, 532, 534, 537, 538, 541, 542, 546, 547, 550, 565, 571-573, 575, 577-580, 585, 590, 592, 595, 598, 599, 601, 603, 606, 609, 613-615, 618, 619, 623, 635, 647, 648, 656, 658, 666, 677, 683, 720, 731, 732, 738, 742, 750-754, 761
Castro, Raúl 85, 87, 88, 92, 102, 105, 106, 108, 124, 127, 138, 141-143, 146, 148, 153, 162, 169, 172, 181, 189, 212, 215, 217, 353, 354, 362, 368, 372, 373, 389, 390, 397, 432, 435, 445, 446, 462, 464, 471, 481, 517, 606, 608, 694-696
Castro y Figueroa, Pedro 16
Castro y Figueroa, Joaquín 16
Cazalis, Severo (Siquitrilla) 497, 504, 510
Cezayir 476, 492, 493, 499, 510, 524, 532-534, 536, 541, 544, 560, 595
Chacón, Erwin 740
Chamaleso, Antoine Godefroi 551, 555, 583
Chang, Juan Pablo 33, 194, 596, 600, 607, 624, 625, 626, 635, 649, 651, 656, 689, 690, 701, 713, 714, 716, 723, 725, 728, 730, 733, 740, 742
Chávez, José 707
Chávez, Mario 629
Chávez, Ñuflo 53
Chaviano, Ríos 302, 312
Chibás, Raúl 178
Chichina *bkz.* Ferreyra, María del Carmen (Chichina)
Chichkov, Vasili 362
Chomón, Faure 276, 288, 306, 308, 331, 344, 350, 462, 509, 510
Choque, Hugo 656
Choque, Salustio 649, 650, 719
CIA 65, 71, 381, 404, 432-434, 442, 457, 469, 474, 475, 531, 534, 571-573, 576, 595, 620, 621, 656, 657, 662, 669, 673, 674, 679, 697-699, 703, 707, 730-732, 736, 738, 739, 741, 742, 746, 749-754, 758
Cienfuegos, Camilo 113, 131, 135, 137, 146-148, 154, 162, 169, 192, 194, 200, 203, 214-217, 223-225, 234, 235, 237-240, 244, 246, 252-255, 257-259, 261, 264, 286, 291, 292, 302, 306, 309, 310, 314, 315, 321, 328, 334, 340, 344, 345, 348, 350, 351, 353, 354, 366, 369, 372-374, 389-391, 402, 407, 470, 482, 511, 515, 549, 571, 605, 727
Cienfuegos, Osmany 390, 462, 533, 545, 546, 549, 559
Cienfuegos (Küba) 189
Cilleros (gerilla) 173
Coca-Cola 54, 320, 326, 451, 488
Codovila (Arjantin'in Komünist Lideri) 630
Coello, Carlos 427, 546, 565, 576, 586, 588, 595, 600, 601, 604, 606, 607, 617, 620, 621, 622, 625, 628, 634, 662, 686, 687, 693, 697, 713, 746
Colina, Orestes 331
Collado, Norberto 96, 121
Condori, Casildo 683
Coronado, Benjamín 645
Cortez, Julia 731, 746
Crespo, Luís 127, 128, 146, 149, 152, 159, 160, 162, 163, 178, 246
Cruz, Margarito 673

Cuba, Simon 695, 711, 716, 719, 721, 723, 725, 727, 740
Cubela, Rolando 276, 277, 289, 291, 296, 307, 314, 322, 324, 337, 350
Cueto, Rosario 508
Cupull, Adys 594, 742, 750
Cuzco (Peru) 42, 53, 54
Cynthia Operasyonu 693

Çekoslavak 65, 694
Çekoslovakya 65, 416, 474
Çin 33, 79, 89, 193, 224, 280, 378, 400, 418-420, 430, 439, 460, 492, 498, 510, 516, 517, 531, 533, 542, 543, 562, 571-573, 575, 597, 607, 624, 638, 687, 689, 690, 696
Çinli Chang 194
Çu En-lay 533, 561

Dagnino Pacheco, Julio 606, 626, 632
Dalmau, Mario 67, 68
de Beauvoir, Simone 405
Debray, Régis 11, 538, 539, 597-599, 609, 611-613, 616, 626, 636, 641, 647-650, 653, 655, 656, 658, 660-662, 666-670, 673, 674, 676, 678, 679, 681, 682, 689, 692, 696, 698
de la Campa, Eliseo 372, 373
de la Campa, Homero 455
de la Concepción, Octavio 626
de la O, Vicente 237, 246, 249, 253, 264, 284, 399
de la Pedraja Morogoro, Octavio 605, 686, 706, 716, 723, 727
de la Puente Uceda, Luis 525, 596, 597
Delarra, Jose 763
de la Serna, Ana (anneanne) 28, 29
de la Serna, Beatriz (teyze) 19, 28, 55, 60, 88, 89, 99, 109, 153, 216, 537
de la Serna, Celia (anne) 17, 18, 20-22, 26, 32, 40, 49, 489, 543, 559, 560
de la Serna, Juan Martín (büyükbaba) 17
del Conde, Antonio (El Cuate) 101, 106, 111, 112, 117, 118
Delfín Zaldivar, Oris 214
Delgadillo, Hugo 673, 674
del Río, Hugo 298, 307, 311, 325, 328, 331, 338
del Valle, Sergio 201
de Onís, Juan 751
Descamisadolar ("gömleksizler") 193, 252
Desnoes, Edmundo 11, 326
Devrimci Sol Hareketi (MIR) 525, 596
Devrim Savaşından Anılar 231
Dış Ticaret (dergi) 491
Diario del Che en Bolivia (*Che'nin Bolivya Günlüğü*) 752
Díaz, César 23
Díaz, Epifanio 154
Díaz, Israel 753
Díaz, Julio 105
Diaz, Nano 172
Díaz, Pablo 325
Díaz, Rolando 491
Diaz Barrientos, Mario (Cüce) 751
Díaz Lanz, Pedro Luis 372, 374, 380, 389
Diego *bkz.* Paneque, Víctor
Diez, Alberto (Kordo) 400, 401, 485
Dobrynin, Anatoly 475
Doce, Lidia 190, 196, 234
Dodd, Senatör 535
Doğu Avrupa 416, 441, 443, 456, 466, 482, 497, 512, 571, 752
Domínguez, Antonio 622, 631, 649, 709, 710
Domuzlar körfezi 424, 477, 531, 576
Dorticós, Osvaldo 380, 399, 462, 471, 481, 503, 677
Doubleday Yayınevi 750, 751
Draper, Theodore 505
Dreke, Victor 277, 320, 337, 435, 534, 542, 545-547, 549-551, 557, 565, 566, 569, 578, 584, 585, 588, 764
"Dr. González" 657, 674, 678, 681, 737, 738
Dubois, Jules 357
Dumont, René 409, 410, 441, 461
DuPont Amerika Kıtası Kimya Şirketi 350
Duque, Fernández (İspanyol) 238, 435
Duque de Estrada, Miguel Àngel 359

Durán, Yüzbaşı 239, 240

Earlt, Mónica 758
Echeverria (eşkıya) 276
Echeverría, José Antonio 113, 160, 390, 473
Eisenhower, Dwight 407, 422
El Cuate *bkz.* del Conde, Antonio
El Cubano Libre (*Özgür Küba*) (gazete) 197, 209, 210, 238
El Diario de la Marina (gazete) 370, 397, 404
"El Flaco" ("Çelimsiz") 606
El Hombrito bölgesi 182, 185-187, 191, 196, 200, 202, 203, 205, 207, 208, 213, 214, 225, 276, 628
El Jigüe Savaşı 238
El Maestro *bkz.* Barrera, Luis
Elmuza, Felix 102
ELN (Ulusal Özgürlük Hareketi) 595-597, 600, 606, 607, 632, 651, 665, 670, 705-707, 758
El Patojo *bkz.* Cáceres, Julio
El Pedrero Anlaşması 291
El Pedrero (Küba) 281, 286, 290, 291, 292, 329, 365
El Rubio *bkz.* Suárez Gayol, Jesús
El Salvador 64
Enamorado, Edilberto 245
Endonezya 380, 381, 384
Enzensberger, Hans Magnus 464
Ercilia (teyze) 19
Erickson, Robert B. 111, 112
Escalante, Aníbal 444, 459, 463-465, 470
Escalona, Quike 171, 215
Escambray bölgesi 95, 174, 189, 225, 266-268, 270, 271, 273, 274, 276-278, 286-288, 290, 292, 293, 307, 320, 357, 372, 423, 565
Escambray II. Cephe 225, 268, 273-279, 284, 288, 289, 315, 341, 343, 347, 353, 354, 381, 423, 534
"Escambray temizliği" 432
Escobar, Rómulo 55
Espín, Vilma 154, 362, 373
Espinosa, Roberto 326
Estrada, Ulises 594, 595, 601, 764
Excélsior (gazete) 107

Face the Nation (TV Programı) 531
Fajardo, Manuel 155, 156, 159, 160, 162
Fanon, Frantz 532, 538
Fanon, Josie 532, 595
Fas 382, 493
Felipe, León 62, 93
Feltrinelli, Gacomo 400, 401
Fernández, Aida 296
Fernández, Eduardo 213, 217, 218
Fernández, Marcelo 289, 290, 350, 368, 408, 491, 506, 507
Fernández, Omar 377
Fernández, Verónica 483
Fernández Mell, Oscar 246, 250, 251, 253, 260, 266, 271, 289, 300, 304, 320, 321, 357, 359, 363, 366, 374, 405, 428, 434, 435, 500, 524, 575, 577, 585, 588, 591, 592, 594, 764
Fernández Montes de Oca, Alberto (Pacho, Pachungo) 287, 288, 310, 319, 323, 328, 333, 334, 337, 338, 373, 388, 499, 595, 600, 603-605, 609, 610, 616, 620-623, 634, 636, 637, 639, 641-645, 649, 656, 659, 662, 666, 669, 677-680, 683, 689, 690, 695-701, 711, 713, 715, 716, 719, 720, 723, 727, 730, 740, 742
Fernández Retamar, Roberto 422, 538, 539, 543, 609
Ferrer, Carlos (Calica) 20, 22, 49, 51, 53, 209
Ferrer, Tita 33
Ferreyra, María del Carmen (Chichina) 35-38, 40, 43, 48
Figueras, Miguel Alejandro 482, 483, 491
Figueras, Miguel Angel 502, 514, 544
Figueroa, Carlos 22, 33, 36, 37
Flores, Aldo 705
Flores, Binbaşı 743
Fogler, Edward 657

Fomento (Küba) 270, 290, 291, 295-301, 303, 309, 310, 313, 471
Fonseca, Javier 249
Franco, Carlos 513
Franqui, Carlos 198, 229, 233, 239, 350, 358, 368, 370, 389, 457, 478, 481, 490, 492, 517, 541
Frías, Ángel 249, 256, 257
Frías, Ciro 151, 158
Frondizi, Arturo 92, 449, 450, 521
Fructuoso (gazeteci) 674
Fuentes, José Lorenzo 324

Gadea, Hilda 58, 62-64, 74, 75, 77, 80, 88, 89, 92, 98, 359, 373, 395, 478, 525, 597
Galeano, Eduardo 442, 549
Gallardo, Albay 673
Gallardo, Jorge 726, 757
Galván, Lucio 649, 700, 713, 716, 723
Gandhi, Indira 26, 29, 37
García, Calixto 56, 96, 110, 114
García, Gabriel 674
García, Gualo 55, 59
García, Guillermo 138, 151, 171, 172, 214, 235
García, Luis 322
García, Pancho 377
Garcia (CIA ajanı) 749
García Meza, Luis 754
Gelman, Juan (Jozami) 4, 459, 526, 633, 653, 764
Gilly, Adolfo 467, 476
Giral, Sergio 200
Girón Plajı 424, 433, 435, 446, 492, 521
Gómez, Laureano 44
Gómez, Pelayo 303
Gómez Calderón, Komutan 327, 328
Gómez Trueba, Angel 497
Gonzáles, Jose 36
González, Alfredo 137
González, Cándido 104, 105
González, Dr. Ernesto 112
González, Froilán 594, 742, 750
González, Lina 281, 292, 745
González, María Antonia 78, 86, 95
González, Mongo 276
González, Pancho 135
González, Roberto 487
González Bermejo, Ernesto 736, 762
Gonzalo Sánchez, Cumhurbaşkanı 743
Goodwin, Richard 449
Gott, Richard 742
Granado, Alberto 25, 26, 28, 34, 35, 37-45, 48, 49, 54, 368
Granado, Tomás 25, 29, 34, 40
Granma gemisi 111, 112, 117-124, 127, 135, 136, 141, 142, 145, 147, 161, 165, 166, 225, 244, 246, 292, 517, 549, 668
Gravalosa, Jaime Valdés 404, 483
Gravalosa, Juan Valdés 425, 427, 439, 494, 543, 544
Gromiko, Andrey 475, 476
Guanahacabibes'teki çalışma kampı 504, 505, 506
Guatemala 54-59, 61-68, 71, 72, 74, 75, 77, 78, 86, 107, 361, 377, 389, 401, 404, 409, 414, 434, 464, 465, 530, 668
Guayos (Küba) 303, 304, 306, 309, 313
Guerra, Angel 484
Guerra, Arístides 182
Guerra, Eutimio 150, 158, 159
Guerrade Guerrillas (*Gerilla Savaşı*) 324, 402, 428, 539
Guevara de Casablanca, María Rosario 508
Guglietta, Guy 740
Guillén, Nícolás 356, 749
Guiteras, Antonio 370, 440
Gutiérrez, Carlos María 208, 216, 356, 463, 537, 538, 660
Gutiérrez, Oniria 185
Gutiérrez Alea, Tomás 422
Gutiérrez Ardaya, Mario 689, 690, 695, 697, 709
Gutiérrez Barrios, Yüzbaşı 105-107, 115
Gutiérrez Bauer, Laura *bkz.* Bunke, Tamara (Tania)
Gutiérrez Menoyo, Eloy 268, 276-278, 285, 288, 289, 343, 347, 353

Guzmán, Alejandro 108
Guzmán, Loyola (Ignacia) 523, 632, 638, 707
Güinía de Miranda (Küba) 279

Haedo, Eduardo 446
Harris, Richard 353
Hart, Armando 154, 160, 210, 212, 342, 349, 462
Havana (Küba) 10, 83, 95, 113, 114, 121, 122, 128, 155, 160, 174, 184, 190, 198, 208, 213, 225, 226, 229, 309, 310, 314, 321, 327, 328, 336-338, 340, 341, 343-353, 355, 357-359, 362, 365, 367, 377, 380, 384, 390, 391, 397, 400, 407, 409, 424, 426, 432, 433, 435, 441, 444, 445, 451, 452, 454, 455, 460, 461, 473, 480, 484, 488, 492, 493, 511, 514, 522, 525, 526, 536, 541, 543, 545, 549, 550, 559, 560, 571, 577, 579, 588, 592, 595, 598, 600, 603, 606, 608-610, 615, 617, 623, 624, 627, 628, 632, 634, 635, 643, 648, 651, 653, 656, 668, 670, 676, 677, 680-683, 685, 688, 689, 694, 696, 705, 710, 738, 745, 749, 751, 752, 763
Havana Üniversitesi 114, 350, 371, 388, 481
Haya de la Torre, Victor Raúl 63
Helms, Richard 662, 673, 679
Henderson, Douglas 657, 672, 693, 707, 730
Heraud, Javier 522, 523
Herman, Mark 218, 240, 249, 256, 257, 261
Hernández, Cándido 337, 338, 339, 340
Hernández, Melba 97, 118
Hernández, Sorí 274
Hernández Osorio, Manuel 249, 296, 297, 299, 605, 608, 617, 624, 648, 650, 654, 655, 675, 695, 700, 705, 709
Higgins, James 403
Hindistan 37, 89, 378, 379, 384
Hottelet, Richard 531
Hoy (gazete) 489, 509, 510
Huanca, Bernardino 716, 733, 743, 746, 747, 759
Huanca, Francisco 695, 709, 714, 716, 723, 727
Huberman, Leo 394
Huerta, Teğmen 728, 757
Hurtado, Pablo 135, 138

Iglesias, Joel 166, 169, 173, 174, 176, 201, 246, 249, 265, 273, 290, 296, 298, 428, 763
Ilanga, Freddy 557, 558, 559
Illia, Arturo 525, 600
Infante, Bertha Gilda (Tita) 31, 36, 45, 48, 52, 54, 75, 76, 81, 82, 89, 115
Iparraguirre, Miguel 484, 486
Irisarri, José Manuel 408
Isidrón, Aldo 27

İspanya İç Savaşı 22, 151, 155
"İtalyan Gino" 96

Japonya 380, 384
Jatibonico (Küba) 268, 269, 307, 310, 322, 331
Jiménez, Orlando 626, 697, 702, 709
Johnson, Lyndon 101, 160, 161, 165, 500, 516, 573, 679, 687, 697, 707, 730, 738, 741, 749
Juvier, Maximiliano 281

Kabila, Laurent 534, 555-557, 561-563, 567, 568
Karamessines, Thomas 679
Karol, K.S. 407, 441-444, 473, 485, 490
Kasavubu, Joseph 578
Kennedy, John F. 422, 423, 434, 446, 449, 457, 474, 476-478, 481
Kim Il Sung 419
King Ranch Company 258
Kolle Cueto, Jorge 598, 635, 643, 666, 726
Kolle Cueto, León 726
Kongo 517, 518, 529, 530, 533-537, 541, 542, 544-546, 550-552, 554-557, 559-563, 565-569, 571, 573, 575-581, 583, 584, 586, 588-592, 595, 598, 630, 696, 761

Korda *bkz.* Diez, Alberto
Kore Savaşı 96, 405, 419
Kosta Rika 55, 95, 113, 198, 530
Kruşçev, Nikita 411, 416, 471, 474, 477, 478, 481
Kudin, Nikolay 412
Kuzey Kore 419
Küba 10, 11, 16, 27, 55, 60, 61, 63, 67, 68, 74, 78, 79, 82-87, 89, 91-93, 95-97, 99-116, 118, 120-125, 127, 141, 142, 155, 156, 163, 165, 181, 184, 187, 197, 198, 210, 211, 213, 218, 221, 223, 224, 229, 231, 244, 248, 250, 266, 270, 271, 279, 286, 287, 293, 301, 302, 318, 323, 327, 329, 331, 339, 352, 353, 356, 358-362, 364, 365, 368-371, 374, 378, 380-382, 384, 388, 391, 393, 395, 397-404, 406-413, 416-422, 424-426, 428, 430-434, 439-451, 453, 457, 458, 460, 464-467, 469-471, 473-478, 481-484, 488-498, 500, 503-507, 509-511, 515-518, 521, 522, 524-527, 529-536, 538, 541-543, 545-547, 549-551, 554, 556, 557, 559-563, 565-568, 571-573, 575-581, 584-586, 588-592, 594, 595, 597-601, 603-613, 615-618, 620-626, 628, 632, 633, 635, 645, 647, 654, 655, 657, 659, 661, 666, 668-670, 672, 673, 675, 677, 686, 688, 689, 694, 696, 698, 699, 705-707, 710, 715, 729, 731, 732, 737, 742, 743, 745, 750-753, 756, 757, 761-764
Küba Komünist Partisi Merkez Komitesi 573

La Coubre (gemi) 400, 446
Lafarté, Teğmen 215, 218, 221
Lafuente Soto, General 726, 736
La Higuera (Bolivya) 708, 709, 716, 718, 722-731, 733, 734, 736, 739, 742, 745, 746, 749, 757, 761, 762
Lamotte, Humberto 130
La Negrita (kuzen) 27
Lansdale, Edward 457
La Plata 140, 143, 144, 147-149, 225, 228, 232, 234, 235, 237, 238, 244, 371, 428
Laredo, Üsteğmen 678
Larteguy, Jean 572
La Rubia, Albay 290
Lasillas (Küba) 312
Las Mercedes (Küba) 232, 233, 234, 237, 238, 240, 241, 244, 246, 247
Las Vegas (Küba) 219, 235-237, 239, 571
Las Villas (Küba) 225, 244, 268-271, 273, 277, 278, 282-284, 286, 289, 291, 293, 295, 302, 307, 309, 310, 314, 329, 331, 337, 347, 352, 361, 364-366, 387, 396, 533, 605, 671
Latin Amerika 9-11, 16, 26, 48, 54, 58, 60, 62, 64, 71, 77, 81, 85-87, 90, 91, 103, 104, 107, 155, 212, 339, 358, 362, 370, 374, 375, 378, 384, 390, 395, 401, 402, 409, 412, 413, 417, 421, 426, 429, 432, 434, 443, 446-450, 461, 463, 465, 469-471, 491, 495, 500, 517, 521, 522, 525-527, 529-531, 533, 538, 541, 542, 545, 549, 573, 594-596, 598, 601, 603, 604, 608, 609, 620, 621, 625, 630, 647, 662, 685, 700, 705, 730, 732, 750, 752, 763
Latitudes del Silencio (*Sessizliğin Hoşgörüsü*) (Pesce) 43
Laurent, Julio 136
Lawton, Yüzbaşı *bkz.* Bartheley, Sánchez
Leal, Mario 170, 173
Lechín, Juan 52, 597, 617, 643, 683
Lemus, Sergio 298
Leonov, Nikolai 92, 107
Leroy, Michael 673
Liberación 522
Lihn, Enrique 745
Li Van Sau 493
Lleras Restrepo, Carlos 510
Lobatón, Guillermo "Paco" 596, 597
López, Fernando 400
López Fernández, Ñico 60, 74, 96, 102, 136, 141
López Muñoz, Gonzalo 626
Lugioyo, Martha 286
Luis, José 601, 682
Lynch, Guillermo 17

Machado Ventura, José Ramón 26, 112, 205, 378, 576
Machín Hoed, Gustavo 324, 425, 605, 614, 626-628, 633, 634, 636, 648, 667, 682, 702, 764
Machu Picchu 42, 53, 55
Magadán, Pepín 245
Magnum yayın şirketi 750
Maimura, Freddy 624, 631, 664, 703
Maldonado, Raúl 385, 386, 395, 408, 409, 416, 497, 523, 543, 598
Mancilla, Anastasio 444
Mandel, Ernest 512, 544
Manicaragua kışlası 307, 310, 316, 320
Manresa, José Manuel 349, 386, 405, 425, 428, 429, 505, 514, 541, 543, 571, 752, 763
Mansferrer, Senatör 357
Mao Zedong 378
March, Aleida 286, 287, 318, 323, 347, 352, 373, 405, 419, 489, 521, 615, 616, 751, 752
Marchetti, Victor 573
Marighella, Carlos 653
Marksist 33, 43, 85, 107, 279, 398, 412, 443-445, 459, 489, 512, 516, 517, 521, 612, 706
Márquez, Juan Manuel 92, 102, 108, 128, 129, 141, 390
Martínez 185, 525, 547, 550
Martínez, Augusto 434
Martínez, Marcelo 304
Martínez, Ricardo 184, 218
Martínez Casso, José 738, 739, 741
Martínez Lozano, Alberto 88
Martínez Páez, Julio 178, 201, 231, 307, 350
Martínez Pérez, Francisco 506
Martínez Sánchez, Augusto 462
Martínez Tamayo, José María (Papi, Ricardo) 525, 545, 546, 549-551, 567, 568, 578, 581, 585, 586, 588, 594, 599-601, 605-608, 610, 611, 614, 615, 617, 620, 621, 624-628, 630, 631, 633, 638, 646, 689, 695, 696
Martínez Tamayo, René 605, 697, 716, 722, 723, 725, 740
Marucci, Peter 499
Maruja (teyze) 35
Mar Verde 199, 200
Más, Carlitos 238
Masengo, Ildenfonse 583, 585
Masetti, Jorge Ricardo 86, 196, 226, 228, 356, 369, 492, 493, 523-527, 533, 541, 545, 595, 598, 633, 696, 727
Massari, Roberto 412, 489
Massemba-Débat, Alphonse 532, 534
Matos, Huber 370, 389, 390, 395
Matthews, Herbert 155, 156, 225
McNamara, Robert 474
Medero, José 509
Médica Panamericana (*Panamerikan Tıbbı*) 502
Medina, Ricardo 197
Mejía del Castillo, Dominikli Ramón (Pichirilo) 96
Meksika 16, 45, 62, 66, 68, 71-74, 77, 81-83, 85, 86, 88, 90-97, 100-111, 113-118, 120-124, 129, 141, 143, 145, 153, 209, 276, 287, 296, 311, 357, 359, 360, 366, 369, 373, 381, 398, 399, 401, 405, 412, 430, 464, 517, 525, 542, 600, 604, 625, 628, 643, 661, 741, 747, 751, 752, 754, 762
Méndez, Julio Cesar (El Ñato) 523
Méndez, Luis (Ñato) 598, 600, 626, 627, 631-633, 653, 660, 666, 677, 706, 715, 716, 722, 727
Mendoza, Eligio 170
Mendoza, Ignacio 108
Menéndez, Jesús 312, 438
Menes, Andrés 241
Mercader, Castro 188, 215
Meriño, Emérido 330
Mısır 211, 377, 381, 475, 533, 536, 537
Miami 45, 95, 103, 197, 211, 229, 233, 337, 357, 389, 404, 405, 423, 424, 572, 758
Miguel Schultz Hapishanesi (Meksika) 106-108, 118
Mikoyan, Anastas 398, 399, 416, 420, 481

Millán, Yüzbaşı 337
Miná, Gianni 541, 618, 761
Minas del 238, 495
Minas del Frío kampları 219, 220, 231, 233, 234, 237, 238, 628
Minguez, Juan 23
Miranda, Rogelio 757
Miret, Pedro 115, 117, 374
Miró Cardona, José 349, 366
Mitoudidi, Leonard 556-558, 561, 562
MNR (Ulusal Devrim Hareketi) 52, 53, 523, 753
Moa nikel tesisi 445
Mompié, Rafael 192, 239
Mongoz Harekâtı 457, 474
Monje Molina, Mario 597, 598, 601, 606-608, 610, 612, 613, 617, 622-625, 629-632, 634, 635, 666
Monleón, José (Iván; Renán) 526, 600, 601, 617, 620, 627, 628, 632, 680, 689, 694
Montané, Jesús 88, 97, 121, 130
Mora, Alberto 408, 409, 416, 417, 425, 453, 490, 491, 513, 544, 764
Mora, Menelao 160
Mora, Víctor 340
Morales, Amado 298
Morales, Calixto 308, 341
Morales, Manuel 733
Morgan, William 353
Morse, Wayne 357, 726, 727
Mota (Küba) 225, 291, 292
Moyano, Dolares 24, 36, 66
Mundandi, Komutan 562, 563, 565, 567, 581
Múgica, Adolfo 450
Mulele, Pierre 583, 584

Najdorf, Miguel 32, 469
Ñancahuazú 599, 611, 615, 616, 621-624, 626, 633, 634, 637, 638, 640-642, 646-648, 652, 654, 663, 673, 676, 689, 692, 693, 697, 699
Nasır, Cemal Abdül 377, 378, 381, 536, 537, 541
Natividad Rosales, José 741
Ñato *bkz.* Méndez, Luis
Nehru, Jawaharlal 37, 378, 379
Neruda, Pablo 26, 196, 422, 543, 675, 749
Neto, Antônio Agostinho 532
Neugart, Albay 241
New York Times 155, 156, 282, 384, 407, 751
Nikaragua 56, 65, 71, 401, 421, 434, 483, 522, 530
Niño de Guzmán, Binbaşı 730
Niven, Paul 531
Nkrumah, Kwame 532
Noval, Liborio 406
Novotný, Antonín 416
Núñez Jiménez, Antonio 316, 328, 338, 339, 367, 370, 398, 441, 473, 630, 699
Nyerere, Julius 533, 534

Odría 54, 59, 71
OLAS 705, 706
Olivier, Corey 741
Olmos, Teğmen 749
Oltuski, Enrique 278, 279, 283, 285, 289, 290, 340, 342, 344, 350, 368, 369, 389, 390, 408, 425, 428, 429, 459, 473, 483, 491, 494, 497, 514, 541, 764
Oñate (Cantinflas) 169, 170, 174, 204
Ongania, Juan Carlos 600
Oreste, Blas 249
Orfila, Armando 92
ORI 451, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 466, 472, 473, 489, 498
Orquidea Pino, Maria Antonia 96, 97, 105, 108, 111
Ortadoğu 378
Ortega, Rogelio 455
Osinaga, Susana 737, 739
Osorio, Chico 144, 145, 146
Osvaldo Sánchez yayınevi 752
Ovando Candía, Alfredo 597, 657, 659, 689, 692, 726, 736, 738-741, 746, 747, 749, 750, 753, 757

Pacheco, René 186, 187, 606, 607
Pacho *bkz.* Fernández Montes de Oca, Alberto
Pachungo *bkz.* Fernández Montes de Oca, Alberto
País, Frank 113, 114, 154, 160, 177, 181, 182, 184, 188, 189, 210, 213, 225, 240, 390
País, Josué 177
Pakistan 381, 384
Pamo, Yüzbaşı 749
Panama 55, 529, 530, 614, 657, 672, 681
Paneque, Víctor 283, 285, 347
Paneque, Víctor 283, 527
Pantoja, Orlando (Olo) 300, 301, 304, 305, 307, 310, 314, 322, 331, 605, 608, 628, 634, 636, 639, 647, 649, 651, 653, 678, 700, 706, 713, 716, 722, 723, 740
Pardo, Israel 176, 183
Pardo, Ramón (Guile) 175, 186, 264, 265, 306, 319, 322, 325-327
Pardo Llada, Josè 377, 378, 381, 393, 428
Parra, Jesús 220, 221
Parra, Maria 31
Patiño, Binbaşı 646
Pavón, Luis 426
Paz, César 306
Paz, Ramón 231, 237, 239, 240
Paz Estenssoro, Víctor 52, 523, 683
Pazos, Felipe 178, 197, 389, 393, 395
PCB (Bolivya Komünist Partisi) 523, 597, 600, 606, 609-611, 613, 624, 629, 631, 635, 643, 656, 676, 726
Pellecer, Carlos Manuel 61
Peña, Hermes 279, 281, 347, 357, 394, 427, 524, 527, 533
Peña, Pedro 715
Pepsi-Cola 690
Peredo, Guido (Inti) 525, 599-601, 610, 624-629, 631, 633, 641, 644-648, 654, 655, 662-665, 669, 670, 674, 685, 699, 700, 708, 709, 714-716, 722, 727, 729, 758, 763
Peredo, Roberto (Coco) 525, 598, 600, 606, 608, 610, 613, 622, 624, 626-629, 631, 635, 638, 639, 647-649, 676, 683, 685, 689, 690, 695, 700, 709, 754
Pérez, Carlos 715
Pérez, Crescencio 137, 142, 145, 151, 234
Pérez, Faustino 113, 115, 121, 125, 131, 142, 154, 155, 228, 229, 239, 349, 368, 389, 404
Pérez, Ignacio 152, 215
Pérez, Mariano 299
Pérez, Mongo 138
Pérez, Sergio 171
Pérez Coujil, Albay 269
Pérez Gutiérrez, Carlos 728, 733
Pérez Jiménez, Marcos 71
Pérez Mejía, José 264
Pérez Vizcaíno, Alfonso 75
Perón, Juan 28, 42, 76, 90, 91, 92, 524, 653
Peru 42, 43, 53, 54, 58, 59, 71, 79, 83, 88, 89, 91, 109, 115, 153, 447, 521-525, 527, 541, 571-573, 595-600, 605-609, 624-626, 632, 635, 647, 649, 651, 656, 662, 683, 690, 696, 716, 723
Pesant, Roberto 151
Pesce, Hugo 43
Petit de Murat, Ulíses 62, 72, 73, 78
Phillips, Ruby 155
Pichardo, Komutan 566
Pichirilo *bkz.* Mejía del Castillo, Ramón
Pico Turquino 163, 164
Piedra, Carlos 339, 341
Pinar del Río (Küba) 121, 218, 244, 287, 291, 422, 432-435, 438, 476, 550, 603, 611, 612, 615, 668
Pinares *bkz.* Sánchez Díaz, Antonio
Pineda, Humberto 67, 68
Piñeira, Graciela 286
Piñeiro, Manuel 522, 545, 600, 605, 751
Pino del Agua 165, 189, 190, 207, 214, 215, 225
Pinto, Onelio 125
Pisani, Salvador 37, 38, 48, 76, 81
Placetas (Küba) 270, 277, 280, 286, 296-298, 303, 306-309, 313, 314, 316

Plata, Binbaşı 656
Polanco, Conradino 367
Polis Akademisi 384
Popocatépetl (volkan) 70, 84, 91
Pracht, Héctor 660
Prado Salmón, Gary 715, 716, 720-723, 725, 726, 730, 734, 741, 746, 749, 759
Prats, Hiriam 292
Prensa Latina 369, 492, 527, 672, 751
Prensa Libre (gazete) 155, 352, 404, 665, 677
Presilla, Demetrio 445
Prío Socarrás, Carlos 112
PSP (Komünist Sosyalist Halk Partisi) 114, 211, 218, 228, 263, 267, 270, 273, 279, 288, 290, 291, 349, 353, 356, 359, 362, 368, 370-372, 408, 444, 445, 451, 459, 462-464, 489-491, 509
Puebla, Delse (Teté) 101, 196, 241

Quadros, Jânio 450
Quiñones, Manuel 273
Quintanilla, Roberto 674, 678, 681, 738, 758
Quispaya, Raúl 695

Radyo Bemba 223, 714
Radyo Havana 500, 658, 694, 706
Radyo İsyan 217, 218, 228, 229, 231, 237, 244, 254, 267, 271, 293, 302, 329, 338, 339, 340, 343, 347, 349
Ramírez, Humberto 643
Ramírez, Santiago 16
Ramos Latour, René 189, 191, 198, 205, 209, 210, 211, 213, 228, 229, 239, 240, 390, 727
Ramparts (dergi) 742
Ray, Michelle 389, 741, 742
Redondo, Ciro 104, 105, 109, 181, 185, 189, 202, 213, 244, 250, 329, 484
Reinaga, Aniceto 634, 649, 680, 689, 695, 709, 714-716, 729, 740, 742
Remedios (Küba) 310-313, 333
Renán *bkz.* Monleón, José
Reque Terán, Luis Antonio 679, 699
Revolución (gazete) 155, 350, 352, 358, 361, 367, 400, 401, 406, 454, 478, 481, 485, 509, 510
Reyes, Chuchú 106, 122, 123
Reyes, Eliseo (San Luis) 35, 280, 301, 304, 305, 307, 314, 322, 331, 604, 608, 612, 614, 623, 627, 632, 633, 636, 644, 645, 647, 649, 651, 654, 660, 662-666, 675, 676, 687, 727
Reyes, Simón 635, 643
Reyes Zayas, Israel 605, 625, 655, 669, 703, 707
Rhea, Dr. Humberto 632
Risquet, Jorge 488
Rivalta, Pablo 218, 254, 260, 263, 284, 315, 323, 324, 334, 533, 534, 536, 542, 550, 551, 579, 588, 591, 592
Rivas, Francisco 762
Rivera, Santiago 497
Rivero, Hernández 308
Roa, Raúl 92, 93, 374, 384, 503, 544
Roca, Blas 360, 371, 444, 464, 510
Roca, Gustavo 28, 533, 543
Rocabado, Vicente 646, 647, 657
Rocha, Albay 663, 679
Rodríguez, Baltazar 88
Rodríguez, Carlos Rafael 462, 481, 487, 492
Rodríguez, Conrado 396
Rodríguez, Félix 698, 707, 718, 730, 731, 732, 737, 739, 746, 749, 758
Rodríguez, Geonel 197, 202, 238, 727
Rodríguez, Héctor 398
Rodríguez, Horacio 239
Rodríguez, Luis Orlando 350
Rodríguez, Marcos 509
Rodríguez, Mariano 10, 745
Rodríguez, René 121, 127, 130, 246, 277, 435
Rodríguez, Roberto (Kovboy Kid) 166, 256, 281, 292, 298-300, 303, 304, 307, 308, 310-312, 325, 328, 330, 331, 333
Rodríguez, Zobeida 301

Rodríguez, Zoila 219, 220, 221, 244, 248
Rodríguez de la Vega, Adolfo 286, 320, 338, 339, 357
Rodríguez Llompart, Héctor 416
Rojas, Cornelio 329, 330, 333, 342
Rojas, Honorato 642, 702, 703, 756
Rojas, José 304
Rojo, Ricardo 51, 53, 54, 56, 59, 60, 63, 82, 83, 92, 93, 418, 445, 541, 543, 681
Romeo, Carlos 385
Romero, Rodolfo 65
Roque, Leonardo 124, 125
Rosanda, Rossana 466
Rosell, Severino 56, 79
Rostow, Walter 662, 679, 687, 738, 741, 749
Roth, George Andrew 669, 670, 673, 674, 678, 681
Rubido, Rego 349, 353
Ruiz Cortínes, Adolfo 71, 106, 108
Ruiz de Zárate, Serafin 286, 328, 374
Rus Devrim Tarihi 623
Russell, Bertrand 653
Russell, Lolita 318

Sabato, Ernesto 521
St. George, Andrew 165, 195, 751, 753
Saiz, Tirso 497
Salas Cañizares, José 182
Salazar, Olivia 80
Salazar Mallén, Mario 74
Saldaña, Rodolfo 525, 598, 600, 610, 613, 622-624, 632, 638, 657, 680, 694, 707
Sales, Murray 661
Salgari, Emilio 23, 596
Salvador, David 229
Sanayimiz (dergi) 490
Sánchez, Celia 137, 154, 163, 170, 175, 181, 399, 681
Sánchez, Martínez 390
Sánchez, Miguel 96
Sánchez, Osvaldo 353
Sánchez, Rubén 659, 660, 663-665, 674, 677, 692
Sánchez, Universo 96, 102, 104, 109, 138, 144, 146, 153, 158, 162, 432
Sánchez Arango, Aureliano 404
Sánchez Díaz, Antonio (Pinares) 348, 605, 606, 608, 609, 611, 612, 617, 623, 633, 634, 642-646, 651, 653-655, 682, 683, 687
Sánchez, María Mercedes 196
Sánchez Mosquera, Angel 148, 198-203, 224-227, 238, 239, 290
Sancti Spiritus (Küba) 273, 275, 280, 283, 284, 301, 303, 304, 306, 307, 321
Sanjinés, Julio 687
San Luis *bkz.* Reyes, Eliseo
San Pablo de Yao (Küba) 44, 190
Santa Clara (Küba) 122, 283, 284, 286, 287, 292, 294, 297, 301, 303, 304, 307-311, 313-324, 328, 329, 331-334, 337, 340, 342-344, 353, 359, 390, 422, 429, 430, 481, 513, 595, 604, 745, 763
Santamaría, Aldo 122
Santamaría, Haydée 154, 155, 163, 462, 484
Santiago, Tony 276
Santiago (Küba) 41, 96, 122, 123, 137, 155, 160, 161, 164, 165, 175, 177, 182-184, 188, 191, 213, 217, 218, 225, 229, 244, 302, 335, 339, 340, 343, 349-351, 370, 387, 388, 432, 463, 489, 497, 517, 572, 608, 609, 751
Santiesteban, José 396
Santo Domingo (Küba) 234, 235, 237-239, 322, 331, 337, 364, 381, 572
Saravia, Yüzbaşı 699
Sardiñas, Lalo 181, 190, 193, 194, 238
Sartre, Jean-Paul 60, 405, 653
"Saturno" 721, 726
Saucedo, Albay 720
Saucedo, Arnaldo 678
Saucedo Parada, Binbaşı 742
Savaşanlar ve Ağlayanlar 228
Schiller, Roger 733, 734
"Segundo Sombra" operasyonu 523
Selich, Andrés 722, 725, 726, 731, 737, 739, 740, 746, 757

Serapio *bkz.* Tudela, Aquino
Serguera, Jorge 536
Sese Seko, Mobutu 576
Seylan 381, 384
Shelton, Ralph W. (Pappy) 658, 673, 742
Sierra Maestra tepeleri 95, 114, 124, 128, 129, 134, 141-143, 147, 155, 163, 164, 182, 184, 187, 194, 199, 213, 216, 218, 221, 223, 228, 229, 237, 241, 242, 244-246, 248, 253, 261, 266, 267, 291, 293, 296, 298, 309, 323, 356, 357, 360, 369, 371, 380, 386, 409, 521, 534, 565, 569, 590, 604, 605, 608, 661
Siles Suazo, Hernán 52, 597, 756
Silva, Hugo 699
Silva, José Ramón 240, 249, 257, 260, 270, 284, 296, 305
Silva, Yüzbaşı 646, 648, 649, 655-657
Silva Herzog, Jesús 77
Siquitrilla *bkz.* Cazalis, Severo
Smith, Earl T. 341, 351
Smith, Juan 141
Solís, Piedad 97, 118
Somoza, Anastasio 65, 71
Somoza, Luis 434
Sorí Marín, Humberto 371, 374
Sosa, Merob 187, 188
Sotheby's 754
Sotús, Jorge 161, 162, 171
Soumaliot, Gaston 534
Sovyetler Birliği 398, 399, 407, 408, 410, 413, 416, 419, 420, 422, 426, 442, 457, 463, 470, 471, 475-478, 481, 482, 490-492, 496, 504, 506, 515, 516, 530, 533, 537, 541, 543, 544, 571, 573
Spassky, Boris 469
Stein & Day 753
Stevenson, Adlai 475, 530, 531
Stone, I. F. 405, 595, 596
Strong, Anna Louise 498
Suárez, Luis 628, 661, 665, 673, 746
Suárez Gayol, Jesús (El Rubio, Sarışın) 287, 497, 605, 612, 628, 642, 663, 666, 687
Suárez Suquet, Yarbay 257, 265, 269
Suero, Fernández 335, 337
Sukarno, Cumhurbaşkanı 380
Suñol, Eddy 592
Sürekli Devrim 623
Sweezy, Paul 394
Szulc, Tad 407, 531

Taber, Robert 163, 165
Tabernilla, Francisco 263, 312
Tackle dergisi 32
Tamayo, Abel 218
Tamayo, Leonardo 185, 249, 255, 259, 264, 270, 278, 298, 299, 306, 330, 331, 333, 394, 396, 427, 476, 604, 624, 628, 641, 648, 660, 680, 686, 701, 715, 716, 722, 727, 752, 763
Tania *bkz.* Bunke, Tamara
Tanzanya 533, 542, 551, 555, 559, 561, 567, 579, 580, 581, 583, 592, 594
Tapia, Eusebio 656, 699
Tardío, Jiménez 634
tarım reformu 51, 52, 64, 178, 179, 197, 278, 284, 352, 360, 361, 363-367, 369, 370, 374, 377, 390, 396, 409, 412, 413, 443, 446, 449
Telleria, Luis 523
Terán, Mario 732, 733, 734, 759
Terry, Santiago 556, 636
Teté *bkz.* Puebla, Delse
The Daily Worker (Gazete) 481
Thomas, Hugh 357, 374, 397
Tita *bkz.* Infante, Bertha Gilda
Tomasevich, Komutan 611
Tope, William 672, 673
Toranzo, Sánchez 67
Toro, Rico 683
Torres, Eduardo 557
Torres, Jacinto 408
Torres, Joaquín 273
Torres, Juan José 726, 739, 741, 757, 758
Torres, Myrna 59, 67, 99
Torres, Polo 177
Torres, Sinecio 174
Trujillo, Leónidas 71, 337, 381

Truman, Harry S. 45, 401
Tshombe, Moïse 535, 551, 557, 578, 592
Tudela, Aquino (Serapio) 622, 646, 654, 667
Tutino, Saverio 459, 479, 668

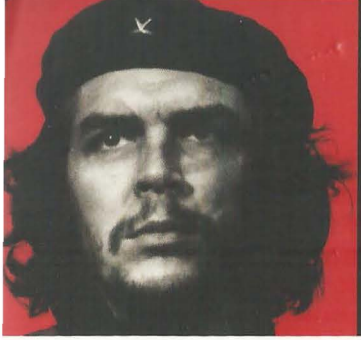
Ugalde (fotoğrafçı) 661
Ugartechea, Tuğamiral 736
Ulloa, Castro 369
Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü (INRA) 385, 386, 393, 396, 404, 425, 441, 461, 462, 464, 481, 487, 491, 492, 498, 506, 508
United Fruit Company 65
Uribe, Hernán 751
Urondo, Paco 10, 761
Urrutia, Manuel 165, 229, 343, 349-351, 365, 380
Uruguay 110, 208, 216, 442, 445, 446, 489, 516, 537, 549, 571, 603, 614, 616, 619, 620, 736, 762, 763

Vaca, Lorgio 626, 627, 631, 634, 648
Vacaflor, Teğmen 690
Vaftizci Yahya Katliamı 686
Valdés, Ramiro 96, 104, 132, 152, 181, 184, 189, 204, 205, 227, 233, 245, 246, 249, 254, 255, 277, 289, 314, 331, 336, 343, 347, 353, 366, 425, 439, 462, 606, 615
Valencia, Pérez 296, 297, 299, 300, 308, 311
Valera, Orestes 218, 348
Valles de la Convencion (Peru) 522
Vanegas, Arsacio 97, 98, 100, 117
Vargas, Roberto 680
Vargas Salinas, Mario 701, 702, 740, 743
Vázquez, José 485
Vázquez Sempertegui, Genelkurmay Başkanı 726
Vázquez Viaña, Jorge 525, 598, 600, 610, 621, 623, 624, 629, 631, 636, 637, 649, 650, 675, 681, 682, 687, 697
Velazco, Julio 656
Velazio, Julio 682
Velázquez, Edison 494, 514
Velázquez, Lucila 75, 88
Venereo, Evaristo 105
Verde Olivo dergisi 369, 370, 384, 385, 400, 401, 407, 412, 427, 432, 745
Victoria de las Tunas (Küba) 186, 259, 340
Videaux, Erasmo 588
Vilaseca, Salvador 377, 382, 386, 387, 394, 405
Villegas, Harry 186, 238, 246, 287, 319, 347, 357, 394, 427, 428, 565, 569, 586, 588, 595-597, 600, 601, 604, 606-608, 610, 613, 617, 620-622, 627, 628, 631, 633, 634, 636, 638, 663, 665, 683, 686, 688, 689, 695, 696, 697, 716, 717, 722, 752, 763
Villoldo Sampera, Gustavo 657
Vilo *bkz.* Acuña, Juan Vitalio
Vo Nguyen Guap 661

Walsh, Rodolfo 184, 369, 527
White, Harold 59, 60, 63

Yaguajay (Küba) 302, 309, 314, 328, 334
Ydígoras, Miguel 401, 404, 434
Yeso geçidi 702, 707, 756
Yugoslavya 381, 384, 410
Yuro Koyağı 708, 712, 715, 722, 731, 749

Zacharias, Komutan 568, 569
Zamora, Oscar 597, 612, 696
Zayas, Alfonso 245, 251, 258, 259, 261, 262, 263, 292, 296, 307, 308, 310, 315, 323, 325, 331, 333, 337, 428, 614, 624
Zeissig, Herbert 63
Zelaya, Guillén 96, 105, 122
Zenón Acosta, Julio 153
Zenteno Anaya, Joaquín 680, 721, 725, 727, 730-732, 736, 739, 746, 749, 758, 759
Zerquera, Rafael 556, 559
Zorilla, Mario 497
Zuazo, Alberto 737

PACO IGNACIO TAIBO II

ERNESTO GUEVARA NAMI DİĞER CHE

"Taibo'nun kitabını okurken o çalkantılı zamanın enerjisini hissediyorsunuz."
-Alexander Cockburn

"Küba devriminin neredeyse anlık ilerleyişi, Guevara'nın neredeyse bütün silah yoldaşlarının raporlarından, anılarından tek tek toplanmış."
-The Jerusalem Post

"Guevara'nın olaylı yaşamının gayriresmi ve eğlenceli bir dökümü."
-The New York Times Book

"Taibo, Che'nin gerilla hayatıyla iki yıllık aşk ilişkisinin canlı bir resmini çiziyor."
-The Washington Post Book World

"Taibo, romancılık becerilerini, Guevara'nın tüm biyografilerinin en iyi yazılmış ve en eğlencelisini yaratmada kullanıyor."
-The Spectator

ALFA
alfakitap
alfakitap
alfakitap
www.alfakitap.com
9 786254 490170
BİYOGRAFİ